

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Кора
М

ТОМ 3

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Том третій

Кора

М

Київ 1989

**ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ:
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
24.VII.2006**

ББК 81.2Ук—4
Е90

Укладачі

*Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць,
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,
Г. П. Піаторак, А. Д. Пономарів,
Н. С. Родзевич, В. Г. Склярєнко,
І. А. Стоянов, А. М. Шамота*

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Третий том словаря содержит слова на буквы К (*кора*) — М, в нем дается этимология и характеризуется состояние этимологической разработки всех зафиксированных в ХІХ и ХХ вв. слов украинского литературного языка и диалектов, за исключением тех производных форм, которые наиболее регулярно образуются от приведенных в словаре, и устарелых или узкоспециальных терминов иноязычного происхождения. Рассматриваются также этнонимы и распространенные на Украине собственные имена людей.

Рассчитан на языковедов, специалистов смежных отраслей науки, преподавателей и всех интересующихся происхождением слов.

Редакційна колегія

*О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,
В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко*

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редакція мовознавства

Е 4602020000-197 передплатне
М221(04)-89

ISBN 5-12-001263-9

ISBN 5-12-001263-7

© Видавництво «Наукова думка», 1989

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 3-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: Р. В. Болдирев (уклав статті *кора* — *корок*²), В. Т. Коломієць (*корокуля* — *коручка*), О. Д. Пономарів (*корх* — *кошматий* і *магніт—математика*), Г. П. Півторак (*кошит* — *крига*²), І. А. Стоянов (*кригнати* — *лаж*), В. Г. Скляренко (*лазани* — *ляя*²), А. М. Шамота (*ле*¹ — *магnezія*), Т. Б. Лукінова (*матерія* — *мерест*, а також, у межах частин інших укладачів, *лабаня*², *Лада*², *лампаи*, *ласочка*², *лахолата*, *лик*¹, *луданка*, *Лукаш*, *люсувати*, *лякач*, *маґєрка*, *маґлевка*, *маготний*, *маґула*, *мадзур*, *мазер*, *мазилін*, *мазур*², *мазурок*, *маївка*, *май*², *майзель*, *майняк*, *майорка*, *макі*, *макітра*², *маковиця*, *маковка*, *максі*, *мала*, *малайда*, *малатати*, *малив'янка*, *малимон*, *малисник*, *малиця*, *малошниця*, *малягати*, *малярія*, *маляцкати*, *мальгава*, *мальона*, *мальта*, *мамула*, *манатиси*, *манатки*, *манаш*, *манган*, *манголії*, *мандабурянка*, *мандрил*, *мандрони*, *манко*, *марабу*, *Марат*, *марамуха*, *маргіналія*, *маргінес*, *марда*, *мардіян*, *маремухи*, *марець*, *марикута*, *маринка*¹, *маринка*², *маринка*³, *маринуха*, *марихуана*, *Марієтта*, *марієн*, *марковина*, *маркшейдер*, *марний*², *марс*, *марселка*, *мартингал*, *мартинята*, *мартішка*, *марфа*², *марчек*, *мар'я*, *мар'яж*, *мар'яник*, *маслак*, *масляниця*, *масляч*, *мастити*, *масья*, *менажерія*, *мерещитися*, *мержани*, *мерявий*, *месмеризм*, *метець*, *метіль*¹, *метіль*², *метрологія*, *метрополітен*, *метушка*, *меценаш*, *мешіґін*, *мелікоси*, *монтерка*, *мончик*, *мопед*, *морганізм*, *морица*, *мотель*, *мотузитися*, *мохер*, *мошкатися*, *мудики*, *мудохатися*, *мудрина*, *мундур*, *мультфільм*, *муніж*, *муній*, *муніція*, *муня*, *мурашівник*, *мурашник*, *мурга*, *мурсівниці*, *мутергамер*, *мутердоринь*, *мухаїра*, *мухаршиник*, *муц*, *муцкати*, *муцуватися*, *мушка*², *муштарь*, *мюзикл*) і Н. С. Родзевич (*мерзйти* — *м'яч*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О. С. Мельничук уклали статті *кораби*, *корда*², *корешник*, *користка*, *кормань*, *корода*, *кородитися*, *корси*, *коршов*, *костир*, *костопльон*, *коструб*³, *косуля*¹, *коту*, *коць*², *коцурник*, *коцюбити*, *кочатничка*, *кошка*, *кошлатий*, *кошут*, *кранка*, *крематорій*, *креска*, *кривавник*², *кривичі*, *крикати*, *критерій*, *крівавник*¹, *крівавник*³, *крілик*, *кровотій*, *крокотій*, *крутень*, *крутий*, *крухуня*, *крушити*², *кряг*, *кряж*², *кряж*³, *крячка*, *кс-кс*, *кубаток*, *кубоша*, *кубрячити*, *кувалда*, *кувирдь*, *кулючина*, *кулябка*, *кумашня*, *кумп*, *кумпітер*, *кундерман*, *купир*, *курбало*, *курбелити*, *курланчуг*, *куртасик*, *курчавка*, *куршавий*, *курятник*, *куславка*, *кутуляти*, *кухвет*, *куцініти*, *куця*, *куць...куць*, *лаба*², *лабардан*, *лабоша*, *лабузнитися*, *лавсан*, *ладенний*, *лаз*, *лазар*, *лази*, *лазуряка*, *лакриця*, *лапики*, *лапушине*, *ласт*², *ластівчики*, *лахнути*, *лацюга*, *лебідка*², *лебоніти*, *легковець*, *лежайка*, *лежак*, *лейдати*, *леньдзом*, *лепейля*, *лепеха*¹, *лепеха*², *лепехуватий*, *лесь*², *ляя*³, *ли*, *либати*¹, *ливар*, *лигун*, *лин*², *линдик*, *линковатий*, *линок*², *лисиці*, *лисиця*¹, *лисиця*², *листва*, *листка*, *Ліліана*, *лімба*, *ліпар*, *літки*, *ліщавиця*, *ловаш*, *лойок*, *локно*, *локнути*, *ломус*, *лонок*, *лопоніс*, *лопуцьок*, *лотан*, *лохати*³, *лунга*, *лупирка*, *лутавий*, *лутига*, *любко*, *любицьк*, *люжить*, *лют*, *ляжка*², *ляшток*, *льще*, *маґалас*, *маґєр*, *маґєри*, *магнітофон*, *маґро*, *магувать*, *маґулити*, *мада*, *мазка*, *мазкаль*, *майкос*, *майоріти*, *малай*², *малахай*², *малахольний*, *маліцкати*, *малорос*, *малявка*, *мальованка*, *манґали-*

ця, мандзар, марана, марарь, марафет, маргати¹, маргати², марґола, марґудза, марена², маржині, маришка, мармиза, мармуза², марташ, маруна¹, марунки, марунька, маршляк, мар'яна, марь, масалиґа, маскарад, маслак, маслянка, мат³, матеус, матиця, мацаган, мацкацела, медведик, медунка, менчир, мервіти, меренька, мерест¹, мерест², мерест³, мереч, мерхнути, мерцій, мета², металец, метіс, метушитися, мештерка, мжити, мига, мигда, мидлянка, мир³, мирдати, миркоти, миршавий, мискозуб, михайлик, мица, мишій, мідик, міздря, мізюк, міксер, міні, міродавчий, місто, місюрка, млавіч, млі, мліна, могильник, могира, могіль, мода², модерев, мокан, молодитися, молодень, мольфар, монгол, мондити, море², морквасити², мормиши, мороква, морох, морошка, мотлох, мотовиляк, моторолер, мохна, мохнатка, мохнач, мохунка, мошнач, мудя, мулька, О. Б. Ткаченко — статті коралина, кораловець, коргіта, кордач, кордобан, коренити, коришувати, коркобець, корлата, кормига¹, кормоша, корняти, коровайка, коряки, косковий, коснопелька, косонога, костар, костровий, костура, косяниця, котелебина, которгати, кохінхіни, кохитник, коцобирка, коштеліти, кошуля², коцій, коцок, кравальник, кравець, крагулець², кракани, кранець, красни, кревно, крижок, крило², криничник, кріда, крісай, кріяти, крокет, кропач, кропивка, крубочки, кругав, круглі, крулак, крумк, крунутися, круховий, крушкуватися, крюць, ксьо, кубка, кубрячити, кудись-цика, кузюка, кука², кукулярія, кукурудз, кулеба, кулина, кулити, кулка, кулко, куля³, куля⁴, кульбаба, кульбака, кульбешнік, кульдобахи, кульпак, кульчик, кумлик, кумшити, кундосити, куншитик, купеть, купиньоша, купражити, курделиця, куркан, куружій, кусцілько, кухта², кучки².

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Лнниик, О. Ф. Савранчук.

Над технічною підготовкою машинопису тому працювали Т. А. Харітонова, Л. Я. Цудзинович і Т. О. Черниш.

Том рецензували член-кореспондент АН СРСР О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пещак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ (додаток)¹

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

абх.— абхазька	лік.— лікійська
австр.— австрійський	сбрет.— середньобретонська
айсор.— айсорська	стюрк.— середньотюркська (давньотюркська)
баск.— баскська	тоск.— тоскський
гег.— гегський	урал.— уральські

Бібліографічні скорочення

- Батожок — *Батожок Н. И.* История развития значений исходных рефлексов корня *lik- в праславянском и русском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Л., 1979.— 24 с.
- Бахилина — *Бахилина Н. Б.* История цветообозначений в русском языке.— М.: Наука, 1975.— 287 с.
- Брагина — *Брагина А. А.* Неологизмы в русском языке.— М.: Просвещение, 1973.— 223 с.
- БСЭ³ — *Большая советская энциклопедия.*— 3-е изд.— М.: Сов. Энциклопедия, 1970—1978.— Т. 1—30.
- Будагов Ист. слов — *Будагов Р. А.* История слов в истории общества.— М.: Просвещение, 1971.— 269 с.
- Булыка Лекс. зап.— *Булыка А. М.* Лексичныя запазычанні ў беларускай мове XIV—XVIII ст.— Мінск: Навука і тэхніка, 1980.— 256 с.
- Варбот — *Варбот Ж. Ж.* Праславянская морфология, словообразование и этимология.— М.: Наука, 1984.— 253 с.
- Вл. імена — *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей.— К.: Наук. думка, 1986.— 308 с.
- ВРУ — *Визначник рослин України.* — К.: Урожай, 1965.— 877 с.
- Гамкрелидзе — *Иванов — Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы.— Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1984.— Ч. 1—2.
- Гриц.— *Гриценко П. Ю.* Моделирование системы диалектной лексики.— К.: Наук. думка, 1984.— 226 с.
- Дейн — *Дейниченко Н. П.* Питання вивчення зслогічної лексики рідного краю в курсі «Українська діалектологія».— Суми, 1981.— 119 с.
- Добровольский — *Добровольский В.* Смоленский областной словарь.— Смоленск, 1914.— 1022 с.
- Дэже — *Дэже Л.* Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ).— Дебрецен: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1985.— 525 с.
- Езиков. проучв. Георгиев — *В чест на академик Владимир Георгиев: Езиковедски проучвания.* — София: БАН, 1980.— 519 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови: В 7 т.*— К.: Наук. думка, 1982.— Т. 1—2.
- Иванов — *Топоров — Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей.— М.: Наука, 1974.— 341 с.
- Исслед. върху ист. и диал.— *Исследования върху историята и диалектите на българския език.*— София: БАН, 1979.
- Иллич-Свитыч Опыт 1976 — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения нестратических языков: Сравн. слов.: Указатели.— М.: Наука, 1976.— 1 — 3.— 155 с.
- Иран. языкозн.— *Иранское языкознание.* История, этимология, типология.— М.: Наука, 1976.— 222 с.
- Инструкция — див. Крымский укр. і ор.
- КДА — *Карпатский диалектологический атлас.*— М.: Наука, 1967.— 271 с.
- Коломиец Происх. назв. рыб — *Коломиец В. Т.* Происхождение общеславянских названий рыб.— К.: Наук. думка, 1983.— 157 с.
- Корз — *Корзюк М. М.* Матеріали до словника західноволінських говірок // Українська діалектологія. К., 1987.— С. 62—267.
- Крымский Тв.— *Крымский А. Ю.* Твори: В 5 т.— К.: Наук. думка, 1973.— Т. 3.— 510 с.
- Крысин — *Крысин Л. П.* Иноязычные слова в современном русском языке.— М.: Наука, 1968.— 207 с.

¹ Див. т. 1, с. 14—35.

- Лаучюте — *Лаучюте Ю. А.* Словарь балтизм в славянских языках.— Л.: Наука, 1982.— 210 с.
- Лексикол. и словообр. ддр. яз.— *Лексикология и словообразование древнерусского языка.*— М.: Наука, 1966.— 311 с.
- Лизанец — *Лизанец П. Н.* Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття.— Будапешт: Akadémiai Kiadó, 1976.— 683 с.
- Мартынов Язык — *Мартынов В. В.* Язык в пространстве и времени.— М.: Наука, 1983.— 107 с.
- Ник.— *Никончук М. В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся).— К.: Наук. думка, 1979.— 313 с.
- О — *Оншикевич М. Й.* Словник бойківських говірок.— К.: Наук. думка, 1984.— Ч. 1—2.
- Одинцов — *Одинцов Г. Ф.* Из истории гиппологической лексики в русском языке.— М.: Наука, 1980.— 222 с.
- Пизани — *Пизани В.* Этимология.— М.: Изд-во иностр. лит., 1956.— 187 с.
- Плавильщиков — *Плавильщиков Н. Н.* Определитель насекомых.— 3-е изд.— М.: Учпедгиз, 1957.— 548 с.
- Пробл. ие. языкозн.— *Проблемы индоевропейского языкознания.*— М.: Наука, 1964.— 210 с.
- Пробл. совр. филол.— *Проблемы современной филологии:* Сб. ст. к 70-летию акад. В. В. Виноградова.— М.: Наука, 1965.— 475 с.
- РЧДБЕ 1982 — *Речник на чуждите думи в българския език.*—София: БАН, 1982.— 1015 с.
- Сабанев — *Сабанев Л. П.* Жизнь и ловля пресноводных рыб.— 5-е изд.— К.: Урожай, 1976.— 660 с.
- Сизько — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцький район Полтавської області).— Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1981.— 44 с.
- СИС — *Словарь иностранных слов.*— М.: Сов. Энциклопедия, 1984.— 607 с.
- СИС² — *Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука.* Вид. 2-е.— К.: Наук. думка, 1985.— 966 с.
- Сл. мовозн.— *Слов'янське мовознавство:* IX Міжнар. з'їзд славистів: Доп.— К.: Наук. думка, 1983.— 246 с.
- Сл. языкозн. 1983 — *Славянское языкознание:* IX Междунар. съезд славистов: Докл. сов. делегации.— М.: Наука, 1983.— 323 с.
- Спр. личн. имен — *Справочник личных имен народов РСФСР.*— 2-е изд.— М.: Русский язык, 1979.— 572 с.
- ТСБМ — *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.*— Мінск: Галоўн. рэд. Беларус. Сав. Энциклапедыі, 1977—1984.— Т. 1—5.
- Тупиков — *Тупиков Н.* Словарь древнерусских собственных имен.— СПб., 1903.
- Усачева — *Усачева В. В.* Материалы для словаря славянских названий рыб // *Этимология,* 1971.— 1973.— С. 115—182; ... 1973.— 1975.— С. 65—94; ... 1974.— 1976.— С. 81—116; ... 1976.— 1978.— С. 71—90.
- Цонев История — *Цонев Б.* История на българския език. А. Обща част.— София: Наука и изкуство, 1984.— Т. 1—2.
- Ч — *Черепанова Е. А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.— Сумы, 1984.— 274 с.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 241 с.
- Шамота А. М. Назви рослин в українській мові.— К.: Наук. думка, 1985.— 161 с.
- Шарл — Тат — *Шарлемань М., Татмарко К.* Назви хребетних тварин // *Словник зоологічної номенклатури.*— К., 1927.— С. 77—124.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів: Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957.— 253 с.
- Этнонимы — *Этнонимы.*— М.: Наука, 1970.— 269 с.
- Bañkowski — *Kuźniewski — Bañkowski Cz., Kuźniewski E.* Ziołolecznictwo ludowe.— Warszawa; Wrocław: PWN, 1976.— 146 s.
- Endzelīns — *Endzelīns J.* Senprūšu valoda — Darbu izlase.— Rīga, 1982.— Т. 4, 2. Daļa.— 676 l.
- Hirt — *Festschr. — Germanen und Indogermanen.* Festschrift für Hermann Hirt.— Heidelberg, 1936.— В. 1—2.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings.— The Hague; Paris: Mouton, 1971.— Vol. 2.
- Klímeš — *Klímeš Lumír.* Slovník cizích slov.— Praha: Státní ped. nakl., 1981.— 791 s.
- Knapková — *Knapková M.* Jak se bude jmenovat?— Praha: ČAV, 1978.— 330 s.
- Kuryłowicz Apoph.— *Kuryłowicz J.* L'apophonie en indo-européen.— Wrocław: PAN, 1956.— 423 p.
- Lětopis — *Lětopis Instituta za serbski Ludospyt.*— Budyšin, 1952—1986.— Rjad A. Zw. 1—33.
- ODEE — *The Oxford dictionary of English etymology / Ed. by C. T. Onions.*— Repr.— Oxford: Clarendon Press, 1985.— 1025 p.
- Oleš — *Oleš R.* Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae.— Köln; Wien: Böhlau-Verlag, 1983—1984.— Т. 1—3.
- SKES — *Toivonen Y. H., Itkonen E., Joki A. J., Peltola R.* Suomen kielen etymologinen sanakirja.— Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1958.— 1899 s.
- Sl. revija — *Slavistična revija.*— Ljubljana, 1948—1985.— Т. 1—33.
- Stang — *Stang Chr. S.* Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen.— Oslo etc.: Universitetsforlaget, 1972.— 96 s.
- Trautmann Apr. Sprachd.— *Trautmann R.* Die altpreußischen Sprachdenkmäler.— Göttingen, 1910.

ко́ра, [кіре] (зб.) «кора рослин» Ж, [кірря] «тс.», кірка, [коріна] «деревна кора Г. ВеНЗн; суха кора для опалення Ж», коріця (зменш.), ко́рка «кірка», [корявина] «шерехувата кора» Ж, [коравий] «шорсткий, корявий» Ж, корявий «тс.; нерівний, покручений (про дерево)», [коравити] «робитися шорстким» Ж, корявити, корувати «здирати кору», безко́рий, обко́рваний «очищений від кори», [обко́рити] «здерти кору (з дерева)», [ко́рене] «покриття корою» Ж, око́рваний «очищений від кори», око́рува́льний «призначений для очищення від кори», око́рбувати «очищати від кори», підкірка «нервові клітини під корою великих півкуль головного мозку», підкірний «який міститься під корою», [прико́рити] «засохнути у вигляді кори», [уко́рити] «наситившись чим-небудь, стати твердим, як кора» (про тканину);— р. болг. ко́ра, р. [ко́р] «лід на берегах після осінньої повені», бр. ка́ра, ко́рка, др. ко́ра, ко́рь «кора», п. кога, [кіга] «тс.», [ко́га] «тс.; шкіра», ч кіга «кора; шкаралупа; шкірка», рідк. кога, ст. ко́га, слц. ко́га «тс.», м. ко́ра, схв. ко́ра, слн. ко́га, стсл. ко́ра;— псл. кога «тверда оболонка (передусім — дерева); шкаралупа; шкірка». спочатку, очевидно, «те, що відділяється, відрізається, відколюється, відстає», якнайближче пов'язане давнім паралелізмом початкових k- і sk- (з рухомим іє. s-) з псл. скога «шкура, шкіра», укр. [скі́ра] «шкіра», ско́рина «шкірка; твердий зовнішній шар»;— споріднене з лит. kérti «відставати, відділятися» (про шкіру, кору), кагпа «лико», гр. κέρω (< κερω) «стрижу; зрубую; обскубую», вірм. k'egem «скоблю, скребу», k'egem «дряпаю», k'ogem «шкря-

баю», kogč «кора, шкірка», хет. karšmi «обрізаю», тох. A kāršt- «тс.; руйнувати», тох. B kāršt- «тс.», дінд. kṛt- «відрубувати», kṛtāti «ріже», kārtati «тс.», śarman- «шкіра, шкура», kṛttiḥ, дперс. śarman-, ав. śarəman-, дангл. heogda «тс.», лат. cogium «шкіра; шкура; кора, оболонка, шкаралупа, шкірка; верхній шар»; іє. *(s)ker-/(s)kēr-/(s)kog- «різати, рубати; відтинати; відділяти»: до розвитку значення пор. гр. δορά «шкіра (зрізана); шкура», δέρμα «тс.; хутро, руно; шкірка, оболонка, плівочка; шкаралупа», пов'язані з δέρω «здираю шкіру, обдираю, деру, облуплюю; б'ю, стинаю»; запозиченнями з слов'янських мов є алб. kōç «кора (дерева, землі, хліба)», нгр. [ко́ра] «скоринка хліба» (Младенов *Годишник* 23/8, 10; Meyer *Neugriechische Studien* II 33—35).— Шанский *ЭСРЯ* II 8, 308; Фасмер II 321; Преобр. I 352; Sławski II 471—472; Brückner 495; Holub—Lyer 273; Machek *ESJČ* 308; БЕР II 625—626; Младенов 251; Skok II 151; ЭССЯ 11, 44—45; Варбот 46; Bern. I 566—567; Vaillant *RÉS* 22, 40; Мейе *ОЯ* 277; Meillet *Études* 253; Fraenkel 221, 241, 257—258; Trautmann 117; Ernout—Meillet I 112, 143, 144—145; Walde—Hofm. I 274; Mayrhofer I 259, 378; Абаев *ИЭСОЯ* I 290; Meyer *EW* 410; Джаукян 147, 197—198; Pokorny 938—940.— Пор. ко́роткий, крат, скі́ра, ско́рина, че́реп, че́ресло́, че́рёт, че́рити, че́рпати, че́рта́, че́рб.

ко́рабель¹, [кара́б] «морське судно» Л, [ко́раб] «тс.; судно» Ж, [ко́рабін Ж, ко́робель Ж] «тс.», ко́рабел «суднобудівник» (з рос.), [ко́рабельщик] «тс. Ж; шкіпер; штурман; матрос, моряк Ж; мореплавець Я», ко́рабельник «тс.;

(заст.) власник торговельного корабля або той, хто плаває на кораблі СУМ; [якась монета Я]», *корабѣльня* «споруди для будування та ремонту кораблів; верф», [корабля́рня] «тс.» Ж, [кораби́ця] «ковчег» Ж, *кора́блик* «човник із паперу, кори та ін.; (заст.) жіночий головний убір; [палубна шлюпка Ж; рід кубка, келиха у вигляді кораблика Я]», [кораблѣнці́] (мн.) «палубні шлюпки» Ж, [корубѣль] «корабель, човен; колиска» ВеБа, [кораблюва́ти] «пливти під вітрилами; кермувати, вести (судно); плавати на кораблі» Ж, ст. *кораб* (XV ст.) «корабель»;— р. *кора́бль* «тс.; [вітрильник; гора, сопка; весільна страва; старовинне мереживо]», [ко́раб] «корабель», [ко́рабь] «тс.; висока гора», [корабѣль] «висока гора», бр. *карабѣль*, [ко́раблик] «старовинна жіноча головна прикраса у вигляді шапочки», др. *карабль* «судно; великий човен», *корабь*, *корабль* «тс.; ковчег», п. заст. *koğabl* «човен, судно, корабель» (з рос.), *koğab* «(поет.) тс. (з XIII ст.); карета; колиска, схожа на човен», ст. *koğab* «ящик, Ноїв ковчег» (з XV ст.), ч. *koğáb* «судно; великий морський човен (заст.); [видовбане, трухляве дерево; суха кора; спорохнлий зуб; кінський скелет]», ст. *koğáb* «судно, корабель; кора, лико», слц. *koğáb* «корабель, судно, великий човен (заст., поет.); [віз, навантажений горшками]», [koğaba] «видовбаний пень дерева, використовуваний як човен на річці Вага; кінський скелет», нл. *koğabje* «скелет, кістяк», *koğabja* «хребет разом із ребрами; ребро», болг. *ко́раб* «корабель, судно; [дерев'яний чан (для перевезення й видавлювання винограду); посудина для пшениці; корито для перевезення винограду; жолоб водяного млина]», заст. *корабл* «корабель», *корабъл*, м. *кораб* «тс.», схв. *кòрāб* «тс.; судно», заст. *kòğābalj* (*кòрāбаль*), *kòğablja*, ст. *koğabъ* «тс.», слн. рідк. *koğabelj* «корабель» (мабуть, з рос.), стсл.

ко́рабль, *ко́рабь* «тс.», *ко́рабиць* «човен», *ко́раблѣнціць* «тс.»;— псл. *koğabjъ/koğabъ/*[kağabjъ]* «судно, корабель; великий човен»;— морфологічна структура і дальші етимологічні зв'язки, не-

зважаючи на численні спроби, остаточно не з'ясовані; здебільшого тлумачиться як давнє (з огляду на наявність *b* на місці гр. *β* та ненаголошеного *o* замість ненаголошеного гр. *α*) усне запозичення з грецької мови; гр. *καράβιον* «корабельний човен, шлюпка» (пор. сгр. нгр. розм. *καράβι* «корабель, судно») вважається характерним для елліністичного койне і видозміненим семантично вже у праслов'янський період демінутивним утворенням на *-ιον* від *καράβος* «тс.; вид легкого судна» (звідки також походять ар. *qāgīb* «човен, бот, шлюпка» та нар.-лат. *sāgabus* «легкий плетений човен, обтягнений шкірою», до якого зводяться порт. ст. *sāgavo* «судно» з семантично видозміненим зменш. *saçavela* «каравела», ісп. *sāgaça* «вид човна» з похідним *saçabela* «каравела», іт. *saçavella* «тс.», букв. «маленьке судно», від яких виводиться й укр. *каравѣла*), пов'язаного з природознавчим терміном *κάραβος* «краб» (можливо, через те, що у стародавніх греків вантажні судна, «круглі кораблі», на відміну від швидкохідних «довгих кораблів», мали майже сферичну форму, подібну до форми краба), середземноморським словом невідомого походження; висловлюються недостатньо аргументовані думки про запозичення з грецької мови в слов'янські через фракійське (Romanski RĚS II 53; Brücker 256) або тюркське (КЭСРЯ 211) посередництво; іноді з огляду на труднощі деяких фонетичних, семантичних і хронологічних співвідношень грецьких і слов'янських форм (зміна дзвінкого проривного *b* у дзвінкий спірант *v* на ґрунті грецької мови відбувається вже з I ст. н. е., а найдавніші засвідчені пам'ятками слов'янські утворення з пом'якшеним *b* датуються X ст.; значення «вид легкого судна» у грецьких формах фіксується лише з VII ст. н. е., а у стародавніх греків вони представлені тільки із значеннями «краб; жук-рогач»; поширення у слов'янських мовах, на відміну від грецької, форм із значенням «видовбане дерево») припускаються не зовсім переконливі (через нез'ясованість кінцевих *-bljъ*, *-bjъ*, *-bъ*) твердження про власне

слов'янське походження й генетичний зв'язок з іє. *(s)ker- «різати, рубати; відділяти», р. *корá*, *корыто* (Romanski RES II 47—54; Preveden Language 6, 279—296; Rudnicki SO 14, 232), про спорідненість із болг. *коруба* «порожнисте дуплисте дерево; дупло», пов'язаним з псл. *(s)karuba «шкаралупа; кора» (Sławski II 473), до яких зводяться також укр. [каруба] «скриня для перевезення чого-небудь», [закорублий] «зашкарублий, твердий», *корá*; мало обгрунтованим видається зближення псл. *korabъ* із *korbъji «луб'яна або плетена посудина», п. *korbia*, сл. сх. *korbъ, укр. *короб* «тс.», псл. *kъbanъ/**kъbanъjъ* «коробка; посудина; дзбан», укр. [корбан] «постіл» (ЗССЯ II, 45—49; Sławski II 473, III 113); зовсім безпідставно гр. *καραβιον* виводиться з слов'янських мов (Preveden Language 6, 279); запозиченнями з слов'янських мов є лит. *karoblius* «судно; ковчег», *karoblis*, ст. *karobius* «тс.», рум. *corăbie* «корабель; вітрильник; [корито для винограду]». — СІС 311; Критенко Вступ 531; Шанский ЭСРЯ II 8, 308—309; Фасмер II 321—322; ГСЭ I 399, II 201, 202, 211, 215, 217, 246, III 96; Преобр. I 352; Горяев 156; Sławski II 472—473; Kopaliński 476—477, 529; Zajaczkowski StOr 91—92; Brückner 256; Slavica III 194; Sl. wyg. obcych 338; Holub—Lyer 261; Machek ESJČ 276, ESJČS 220—221; БЕР II 626—627; Младенов 251; Skok II 152; Мейе ОЯ 79—80; Meillet Études 187, 343; BSL 20, 58—60; Rudnicki Prasl. II 70—71; Bern. I 567; Mikl. EW 129; Mikkoła Berühr. 118; Skardžius 98; DLRM 186; Walde—Hofm. I 164; Frisk I 785; Boisacq 411, 458.— Пор. *закорублий*, *карбас*, *корá*, *корабѣль*².

*корабѣль*² (архит.) «неф (частина храму)»; — р. *корáбль*, болг. *кораб* «тс.», схв. *кѡрѣб* «склепіння; арка»; — калька гр. ст. *ναῦς* «неф; корабель, судно», *νεῦς*, *νηῦς* «тс.»; пор. аналогічні кальки того ж походження лат. *navis* «судно, корабель; неф», н. *Schiff* «тс.».— ССРЛЯ 5, 1411; БЕР II 627.— Див. ще *корабѣль*¹. — Пор. *нав*², *неф*.

[*кораби*] (мн.) «корзина для носіння на спині» Ж, [*кораблі*] (мн.) «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. *Когб* «корзина» або в укр. [*корба*] «дерев'яна посудина», п. [*когба*] «торбинка з кори».

корáблик (зоол.) «рід головоногих молюсків, наутилус, *Nautilus L.*»; — р. *корáблик* «тс.»; — похідне утворення від *корабѣль* «судно»; назва зумовлена тим, що ці молюски, які мають форму човна, не тільки повзають по дну, але й плавають на поверхні води (пор. подібні щодо семантики й словотвору п. *łodzik* «кораблик, *Nautilus pompilius L.*», ч. *loděnka*, слц. *lodenka* «тс.», гр. *ναυτίλος* «головоногий молюск, *Nautilus (Argonauta argo) L.*; моряк, мореплавець»). — УРЕ 5, 395—396; БСЭ 13, 138; SW II 810; Holub—Lyer 291.— Див. ще *корабѣль*¹.

корáвка — див. *карáвка*.

корáли «рід морських поліпів; вапнисті відклади цих тварин, використовувані для прикрас», *корáл* (одн.), [*корáлик*] «намистина з коралів» Исслед. п. яз., *коралина* «тс.», *корáли* «намисто з коралів», [*корáлка*] «вид полуниці яскраво-червоного кольору» Я, *корáль* (зб.) «кораловий камінь»; — р. *корáлл*, ст. *кораль*, бр. *карáл*, п. слц. *korál*, ч. *korál*, вл. *kórag*, болг. *корáл*, м. *корал*, схв. *кѡрѣл*, слн. *korála*; — очевидно, запозичене за російським і польським посередництвом з латинської мови; слат. *corallium* «червоний корал», що походить від гр. *καραλλιον*, *κωραλλιον* «тс.», мабуть, запозиченого з семітських мов (пор. гебр. *gōgāl* «малий камінь», ар. *ḡagal* «дикий камінь, кремінь»); виводиться також із сполучення *κόρη ἄλος* «дочка моря» як кальки відповідного давньоіндійського виразу.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 309; Фасмер II 322, 365; Преобр. I 352—353; Sławski II 473—474; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вујаклија 474; Walde—Hofm. I 272; Ernout—Meillet I 142; Frisk I 916—917; Boisacq 493.

коралина (бот.) «сніжноягідник білий, *Symphoricarpos albus Blake* (Sym-

phogicarpus racemosus Rich.)»; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене блідо-рожевим кольором віночка (ВРУ 634).— Див. ще *корáли*.

корáловець (бот.) «коральковець, *Corallorhiza* Hall.», *коральковець* «тс.» ВРУ; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене кораловидним коренвищем рослини (ВРУ 179).— Див. ще *корáли*.

корáн «священна книга мусульман»; — р. *корáн*, ст. *курунъ* (XVI ст.), *курунъ* (XV ст.), бр. *кара́н*, п. вл. *коган*, ч. слц. слн. *кога́н*, болг. *кора́н*, м. *коран*, схв. *ко̀ра́н*; — запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *kurān* «тс.»); ар. *qurʿān* (*qoḡʿān*) «коран» (букв. «читання, декламація») пов'язане з дієсловом *qāḡaʿa* «читав, декламував», спорідненим, можливо, з араб. *qāḡāʿ* «кликав, називав; декламував, читав». — СІС 362; Фасмер II 322; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Korsch AfSiPh 9, 513; Kopaliński 529; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вујаклија 475; Lokotsch 100; Weekley I 28; Klein 851.

ко̀рба¹ «ручка, яку крутять; коловорот, вантажопідйомний пристрій у вигляді вала з ручкою, на який намотується канат чи ланцюг», *ко̀рба́р* (заст.) «робітник, що працює біля корби, коловорота», [*ко̀рби́ль*] «корба» ДзУЗЛП, [*ко̀рбля́* тж. *ко̀рма́* МСБГ] «тс.»; — бр. *ко̀рба* «кривошип», слц. [*ко̀рба*] «ручка»; — запозичення з польської мови; п. *ко̀рба* «кривошип; ручка, рукоятка, корба», як і ч. ст. *ку̀рба* «корба», виводиться з нім. ст. *Курбе* «тс.» (< свн. *ку̀рбе* «ручка колодязя»), яке через двн. *сигба* «тс.» і нар.-лат. **сигба* зводиться до лат. *sigvus* (ж.р. *sigva*) «кривий; зігнутий, скривлений, загнутий», мабуть, спорідненого з укр. [*ко̀рта́тися*] «поратися; мордуватися», а також псл. *кгі́въ*, укр. *кривий*. — Булаховський Нариси 116; Шелудько 34; Дзендзелівський УЗЛП 78; Sławski II 474; Brückner 256; Machek ESJČ 276; Matzenauer 229; Kaestner DL 21; Kluge—Mitzka 414; Klein 387; Walde—Hofm. I 317—318.— Див. ще *ко̀рта́тися*, *кривий*.

[*ко̀рба*²] «дерев'яна посудина для води» XI Діал. нар.; — р. [*ко̀рба*] «торба; мішок для вівса; коробка», п. [*ко̀рба*] «торбинка з кори», ч. слц. *кѣб* «домашнє вогнище, камін», [*кѣбес*] «піховки для бруска», [*кѣбік*, *кѣбел*] «тс.», болг. [*кѣбля*] «бочка для кислоти капусти, винограду», м. *кѣбла* «велика дерев'яна посудина», *кѣбло* «бочка, діжка», схв. *кѣбу́ля* «козуб, кошик з молоді кори», [*кѣбо́ч*] «посудина з тикви для води, вина», ст. рідк. *кѣбао* «міра вина»; — псл. **кѣѣб-*, найімовірніше, пов'язане чергуванням *ѣ* і *ог* з **ко̀гѣв* «луб'яна або плетена посудина», укр. *ко̀роб* «тс.»; менш прийнятне виведення західнослов'янських і південнослов'янських форм із початковим *кѣб-* (*кѣр-*) від н. *Когб* «корзина» (Bern. I 568—569) або від середземноморського (лат.) *corbis* «тс.» (Skok II 184—185). — Sławski II 475—476; Holub — Lyer 267; Machek ESJČ 291.— Див. ще *ко̀роб*. — Пор. *ко̀рба́н*.

[*ко̀рба́н*] «постіл, ходак» Ж, [*ко̀рбо́нька*] «коробка, скриня» ВеУг (можливо, з п.), [*ко̀рба́ні*] «постоли» Ж; — р. [*ко̀рба́н*] «гличик, дзбан», п. *ко̀рба́н* «[коробка з кори]; (ст.) коробка (для мисливських сітей та ін.)», [*ко̀рба́ні*] «конусоподібна торбинка з кори», [*ка̀рбо́на*, *ко̀рба́нек*, *ко̀рба́нка*, *ко̀рба́нка*, *ко̀рба́нка*, *ку̀рба́нка*] «тс.», [*ку̀рба́нек*] «гличик», ч. заст. *кѣба́н* «голубник», *кѣба́нѣ* «великий глек (для сметани та ін.)», мор. [*кѣба́н*] «старий горщик», [*кѣба́на*] «глиняна посудина для води; череп», нл. *ка̀рба́н* «скриня без віка; ящик у млині (для зерна); корито з дуплистого дерева; будь-яка порожниста річ», [*ку̀рба́н*] «тс.», *ко̀рба́н* «видовбана тиква; вид бочки, цеберка», схв. *кѣба́нѣ* «посудина з тикви»; — псл. [**кѣѣба́нѣ*, **кѣѣба́нѣ*], похідні від [**кѣѣба*, **кѣѣвѣ*], укр. [*ко̀рба*] «дерев'яна посудина для води»; менш переконливе зближення п. [*ко̀рба́н*] безпосередньо з лат. *corbis* «корзина» і, далі, з н. *Когб* «тс.» (Skok II 185; SW II 472—473), як і пов'язання р. [*ко̀рба́н*] із [*ку̀мга́н*] «гличик; азіатська посудина для вмивання» (Фасмер II 423) або з *ку̀бок* і *ко̀ре́ц* (Преобр. I 416). — Sławski II 475; Machek

ESJĀ 291; Muske II 676; ЭССЯ 13, 206.— Див. ще кóрба².— Пор. шкар-бáн.

[корбáч¹] (бот.) «тютюн, *Nicotiana rustica* L.» Мак;— р. [корвáч], бр. [кор-бáч] «тс.»; — неясне.

корбáч²— див. карбáч.

корвѐт (вид судна);— р. *корвѐт*, заст. *корвѐт(т)а*, бр. *карвѐт*, п. вл. *korweta*, ч. слц. *korveta*, болг. м. *корвѐта*, схв. *корвѐта*, слн. *korvétá*;— очевидно, через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. *corvette* «тс.» походить від лат. *corbita* «вантажний корабель, транспорт», пов'язаного з лат. *corbis* «кошик», можливо, спорідненим з псл. *korbъ, укр. кóроб.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 323; Sławski II 502; Brückner 258; Koraliński 532; Holub—Lyer 263; БЕР II 629; Вујаклија 475; Bloch I 153; Dauzat 209; Walde—Hofm. I 272—273.— Пор. кóроб.

[коргá] «хлібна скоринка» Я; — неясне; можливо, пов'язане з *корж* (пор.).

[кóргель] «безладний, неохайний розпусний парубок» Ж; — п. ч. [korhell] «п'яниця», слц. *korhel'* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *korhely* ([*korhell*]) «розбещений; розпусник, гультай, п'яниця; (початково) ледар, нікчема» походить від н. *Chógherr* «чернець-канонік» (букв. «пан хору»), утвореного з іменників *Chog* «хор» і *Herr* «пан», пов'язаного з *hehr* «знатний, високий, чудовий» (первісно «сивий»), яке продовжує пгерм. *haira «сірий, сивий», споріднене з ірл. *sġag* «темний».— Желех. I 365; Machek ESJĀ 277—278; MNTESz II 575; Kluge—Mitzka 297, 305.— Див. ще хор.— Пор. гáрний.

[коргіта] «вирубане з коренем дерево, що йде на будовання суден» ВеЗн, Г;— очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. *corbita* «транспортний корабель, вантажне судно», етимологічно пов'язане з укр. *корвѐт*, на українському ґрунті почало позначати дерева, з яких будувалися подібні судна; формальна зміна слова е, мабуть, результатом впливу з боку слова *корга «криве дерево» (можливо, використовуване при будівництві суден) (пор.

р. [коргá] «корч, пень у воді, на дні річки; криве дерево», а також укр. ст. *корговицина* «мити з річкових суден»).— Див. ще корвѐт.

корд¹ «міцна кручена нитка, з якої виготовляють тканину для автопокришок, шнурів; вовняна тканина особливого переплетення», *корт* «бавовняна тканина для верхнього одягу»; — р. бр. *корд*, *корт*, п. *kord* «міцна нитка; кордова тканина», ч. слц. *kord* «кордова тканина», болг. *корд* «міцна нитка; кордова тканина», слн. *kórd* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *cord* «тонка мотузка, шнурок; смужка на тканині; смугаста тканина» походить від фр. *corde* «мотузка; струна».— Коралиński 529; Holub—Lyer 261; РЧДБЕ 367; ODEE 215; Klein 351.— Див. ще кóрда¹, хóрда.

[корд²] «меч» Я, ст. *кордъ* «палаш, шабля, шпага» (1573);— р. ст. *корд* «вид меча», бр. ст. *кордъ* (XVI ст.), др. *кордъ* «тс.», п. *kord* «меч (спочатку — короткий); палаш», ч. слц. *kord* «шпага», схв. ст. діал. *kórd* «шабля, меч; ніж різника», слн. [*kordec*] «малий меч; кинджал», цсл. кор(ъ)да «меч»; — запозичене з іранських мов, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *kard* «шабля»); сперс. перс. *kārd* «ніж» продовжує ав. *karəta* «тс.», похідне від дієслова *karət-* «різати», спорідненого, мабуть, з псл. *kʷrtati, укр. *картати*; припущення (Rozwadowski RO I 107—108) про пряме запозичення з іранських мов (ір. [**karəd(a)-*] або [**karəda-*]) малопереконливе.— Одинцов Этимология 1979, 99—102; Фасмер II 324; Sławski II 480; Brückner 256; Bezlaĵ ESSJ II 67; Miklosich TEI 2, 106, EW 132; Kniezsa 849—850; Horn 185; Bartholomae 452—454.— Див. ще картáти.

кóрда¹ «довгий мотузок, на якому ганяють коней по колу; струна (нитка) для керування літаючими моделями»;— р. бр. кóрда «тс.», п. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися черниці; шнур як міра», ч. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися чепці», слц. *korda* «шнур, канат», болг. кóрда «струна музичного інструмента; тятива; [нитка вудочки;

ряд людей; струна шаповальського смичка], схв. kóгда «канат, шнур; (ст.) струна»; — через російську мову запозичено з французької; фр. corde «мотузка», як і іт. corda «тс., канат; струна», походить від лат. corda (chorda) «кишки, нутроці; кишкова струна; мотузка з струни (для зв'язування арештованих)», яке зводиться до гр. χορδή «кишка; струна; ковбаса»; менш переконливе виведення болг. кóрда від лат. corda через нгр. кóрда, сгр. кóрда (БЕР II 629; Bernard RES 33, 355; Балк. езикозн. 1961, 3/2, 81), слц. korda від уг. korda та п. ч. korda, р. кóрда від іт. corda (Machek ESJCS 221); неприйнятне з огляду на семантичні труднощі припущення про польське посередництво для р. кóрда (Фасмер II 324). — СІС 362; ССРЛЯ 5, 1414; Sławski II 480—481; Brückner 256—257; Matzenauer LF 8, 201; РЧДБЕ 306; Skok II 153; Вуяклија 475; Milewski SO 18, 30; Dauzat 207; Bloch 177; Дворецкий 1976, 178; Егпout — Meillet I 118. — Див. ще хóрда. — Пор. кóрда².

[кóрда²] «виноградна лоза» Дз; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. coárdă (молд. коáрдэ) «тс.; струна; сухожилля; корда» походить від лат. corda (chorda) «мотузка з струни; кишкова струна; кишки». — СДЕЛМ 187; DLRM 161. — Див. ще кóрда¹.

[кордáч] «мотузок для оперізування» Ж; — очевидно, утворене на основі п. ст. korda «мотузок, яким оперізувалися ченці; мотузок як міра», що походить від лат. corda (chorda) «кишка; струна; лива; (слат.) мотузок як міра; мотузок, який ченці використовували для оперізування». — Макарушка 10; Sławski II 480—481. — Див. ще кóрда¹, кордóн, хóрда.

кордебалéт; — р. болг. кордебалéт, бр. кардэбалéт, п. рідк. kordebalet; — через російську мову запозичено з французької; фр. corps de ballet «особовий склад балету» утворене з іменників corps «тіло; головна частина; особовий склад», що виводиться від лат. corpus «тіло, тулуб; основа, корпус; корпора-

ція», ballet «балет» та прийменника de, похідного від лат. de «з, від; про; у», з яким пов'язаний префікс de- «де». — СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; ССРЛЯ 5, 1414; Sl. wyg. obcyh 391; РЧДБЕ 306; Dauzat 208; Bloch 179. — Див. ще балéт, де-, кóрпус.

[кордéць] «валок на ткацькому верстаті, на який намотується виткане полотно» Дз; — неясне.

[кордобáи] (заст.) «сап'ян, козяча шкіра; сап'яновий чобіт», [кордовáн] «тс.», [кордобáнець] «черевик з козячої шкіри», [кордовáний] «сап'яновий, козячий» (про шкіру); — р. ст. кордувáн «вид шкіри для взуття», п. ст. korduban «сап'ян (козяча шкіра спеціального виготовлення)», ч. kordovan, заст. korduán, kordoban, kordobon «тс.», ст. kordovánek «сап'яновий черевик», kordovanec «тс.», слц. слн. kordován «сап'ян», схв. кóрдовáн «тс.»; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з іспанської мови; ісп. cordobán «сап'ян» походить від ар. kortobanī «з Кордови, кордовський», яке виникло на основі ісп. Córdoba (< лат. Corduba) «Кордова» (місто в Іспанії, відоме своїми виробами з козячих шкір); форма кордовáн, мабуть, проникла за посередництвом іт. cordovano «сап'ян». — Фасмер II 324; Sławski II 483—484; Machek ESJCS 277.

кордóн, закордóн «чужоземні, зарубіжні країни», [закордóнець] «закордонний мешканець», [закордóнник] «тс.», закордóнний, прикордóнник, прикордóння «територія, розташована біля кордону, вздовж кордону», прикордóнний; — р. кордóн «прикордонний або загороджувальний загін; лісова сторожа і охорона заповідника; місцеперебування караулу, загороджувального загону, прикордонної варті; [межа, рубіж]», бр. кардóн «державний кордон, межа; прикордонний або загороджувальний загін; ланцюг невеликих загонів, розміщених по фронту в одну лінію; лісова сторожа, охорона заповідників; місцеперебування таких загонів; вартя», п. вл. kordon «кордон», п. заст. kordon «шнурок на військовій формі», ч. слц. kordón «кордон; смуга розділу», болг. кордóн «кордон; (заст.) ланцюжок до годинника»,

м. *кордон* «кордон», [курдóн] «мотуз, низка; шнурок», схв. *кóрдóн* «кордон», *кóрдýн* «тс.; [ланцюжок]», слн. *korđon* «тс.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *cordon* «мотузка; шнурок; тасьма; орденська стрічка; ряд дерев; бордюр; (військ.) кордон» пов'язане, спочатку як зменшувальна форма, з *corde* «мотузка, канат; струна; тятива». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 324; Смирнов 162; Sławski II 483; Kopaliński 538—539; Brückner 257; Doroszewski PF 13, 145—151; Holub — Lyeer 261; Machek ESJČ 277; БЕР II 631; РЧДБЕ 306; Вујаклија 475; Dauzat 207; Bloch 177. — Див. ще *кóрда*¹.

[кóрдуб] (бот.) «дуб пробковий, *Quercus suber* L.» Ж, Я, [кордубáн] «старий міцний дуб» Я, [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» Я; — очевидно, видозмінені запозичення з польської мови; п. *korkeða* «пробковий дуб» є калькою нім. *Korkeiche* «тс.» і складається з основ іменників *korek* «пробка, корок» і *ða* «дуб». — Фасмер II 328; Sławski II 484—485; SW II 476. — Див. ще *дуб, кóрок*¹. — Пор. *кордубáтий*.

кордубáтий «який має кривий стовбур; сукуватий (про дерево); незграбний (про людину)»; — очевидно, результат контамінації слів [кордубáн] «старий міцний дуб», [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» і *кострубáтий* «який має нерівну поверхню, шорсткий; нерівний, покручений; незграбний». — Див. ще *кóрдуб, кóструб*¹.

[кóрдюк¹] (ент.) «молочайний бражник, *Celerio euphorbiae* L. (*Deilephila euphorbiae*); гусениця ведмедиці (метелика), *Arctiida* (*Eupgeria egeusa*) Ж»; — неясне; можливо, пов'язане з [дюк] «гусениця молочайного бражника» і з [кóрдюк] «хвороба язика у худоби», [курдюк] «тс.».

[кóрдюк²] — див. *курдель*.

корегувáти, корегувáльний — див. *коригувáти*.

корéйка «свиняча або теляча грудинка»; — бр. *карéйка*; — запозичення з російської мови; р. *корéйка* «тс.» етимологічно неясне.

коректív «часткова зміна, виправлення, поправка»; — р. *корректív*, бр. *карэктыв*, п. *korektywa*, ч. *korektiv*, слц. слн. *korektiv*, болг. м. *коректív*, схв. *кóректив*; — запозичення з французької мови; фр. *correctif* «поправка, коректив; виправний» походить від слат. *correctivus* «виправний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 331; Kopaliński 530; Holub — Lyeer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 308. — Див. ще *коаліція, коректу́ра, коригувáти, рéгент*.

коректний «тактовний, ввічливий; методично правильний», *корéктність*; — р. *коррéктный*, бр. *карэктны*, ч. *korrektní*, слц. *korektný*, вл. *korektny*, болг. *корéктен*, м. *коректен*, схв. *кóректан*, слн. *korékten*; — запозичення з французької мови (у пізнішому значенні «методично правильний» з англійської); фр. *correct* «правильний, коректний; тактовний, ввічливий», як і англ. *correct* «правильний, коректний», походять від лат. *correctus* «виправлений, правильний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332; Holub — Lyeer 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 208; ODEE 217; Klein 355—356. — Див. ще *коаліція, коректу́ра, коригувáти, рéгент*.

коректу́ра «відбиток друкарського набору для виправлення помилок; виправлення помилок у відбитках друкарського набору», *корéкта* «тс.» (з п.), *корéктор* «фахівець, який займається читанням і виправленням коректи», *коректувáльний* «коригувальний», *корéкція* «виправлення», *коректувáти* «вносити корективи, поправки; виправляти текст у коректурі»; — р. *корректу́ра*, *коррéктор*, *коррéкция*, бр. *карэкту́ра*, *карэктар*, *карéкция*, ст. *коректа* (*корректа*) (з п.), п. ч. вл. *korektura*, *korektor*, п. *корексја*, ч. *korekce*, слц. слн. *korektúra*, слц. *korektor*, *korekcia*, болг. м. схв. *коректу́ра*, болг. *корéктор*, *корéкция*, м. *коректор*, *корекција*, схв. *кóректор*, *корéкция*, слн. *koréktor*, *korékcija*; — через польську і, можливо, через російську мову запозичено з латинської; лат. *correctūra* «виправлення», *correctio* «тс.», *corrector* «виправляч; той, хто

вдосконалює» походять від дієслова сог-гіго «випрямляю; направляю, скеровую; виправляю», утвореного за допомогою префікса сог- (< соп-) «з-» від дієслова геґо «керую; направляю; визначаю; зазначаю; виховую». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332—333; Булыка 172; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyeґ 261; РЧДБЕ 307; БЕР II 632; Дворецкий 1976, 264—265. — Див. ще коаліція, реґент. — Пор. директіва, дирéктор, диригувати, коректів, корéктний, коригувати, прорéктор, реґалії, реґіон, регулювати, регуля́рний, ре́ктор.

кореніти «ущипливо докоряти; дуже лаяти, ганити», [корініти] «лаяти; ганьбити, гудити Ж; будити МСБГ»; — р. *кореніть* «лаяти, докоряти, гудити, клясти»; — очевидно, пов'язане з *кóрінь* (перен.) «рід, предки», тобто первісне значення тут було «лаяти не тільки саму людину, а й її батьків і дальших предків» (це вважалося особливо образливим). — Див. ще *кóрінь*¹.

кореспондénція, заст. *кореспондувати* «листуватися з ким-небудь»; — р. *кореспондénция*, бр. *карэспандэнцыя*, ст. *корреспондовати* «відповідати», *куро-спондентъ* «представник», п. *correspondencia*, ч. *korrespondence*, слц. *korešpondencia*, вл. *korrespondenca*, болґ. *кореспондénция*, м. *кореспонденција*, схв. *кореспондénция*, слн. *correspondéncia*; — запозичено за посередництвом польської і, можливо, німецької мови (н. *Korrespondenz*) з середньолатинської; слат. *correspondentia* «відповідність; відповідне сполучення; відповідник» пов'язане з дієсловом *correspondeo* «відповідаю (собі); погоджуюсь, пристосовуюсь», утвореним за допомогою префікса сог- (< соп-) «з-» від дієслова *respondeo* «відповідаю», що складається з префікса ге- «ре-» і дієслова *spondeo* «урочисто зобов'язуюсь, обіцяю», очевидно, спорідненого з гр. *σπένδω* «обіцяю; роблю жертвни узливання; мирюся; ладнаю» і хет. *šir(p)and-* «приносити жертвни узливання; святити; виконувати ритуал». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 334; Фасмер II 337; Смирнов 163; Christiani 41, 43; Sławski II 486—487; Kopaliński

530—531; Holub — Lyeґ 262; БЕР II 636; Kluge — Mitzka 396; Walde — Hofm. II 578—579. — Див. ще коаліція, ре-.

кóрець¹ «кухоль чи ківш із держакон, [чашка]; стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина] СУМ, Г, Ж, Л; [кушка] ДзАтл I», *кірець* «корець», [кірнци] (мн.) «жолобки на колесі водяного млина» Ж, [кірци] «тс.» Ж, [кірчик] «маленький корець», [кóрчик] Бі, *корячок* «тс.», [корéчник] «водяний млин із наливним колесом», [корчак] «тс.», [коріць] «кушка» НЗ УЖДУ 37, [корцівка] «нижня дошка в корці колеса водяного млина», [корцівка] «тс.», [коряк] «посудина з ручкою для зачерпування; кухоль або ківш із держакон; черпак для вихлюпування води з човна; черпак для набирання зерна, борошна; міра сипких тіл; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина; кобза, бандура Я; опуклий бік у бандури, протилежний струнам Я]», [корéчний] (у словосполученні [к. млин] «водяний млин із наливним колесом»), [корячківий] «ковшовий» Я, [корцівати] «давати корець збіжжя» (про копу снопів) Ж; — р. [кóрець] «ківш; кухоль; ополоник; совок; (заст.) міра зерна», бр. *карэц* «ківш (для пиття); кубок; металевий кухоль», п. *korzec* «корець (давня міра сипких тіл); міра ваги; велика посудина з кори або пня у формі бочки», ст. *korzec* «міра рідких тіл; коритце, ящик млинового колеса; міра поверхні поля», ч. *korzec* «давня міра (зерна, поверхні); черпак (рибальський)», ст. *kořec* «міра сипких і рідких тіл; міра поверхні поля», мор. *korzec* «будка для шпаків на дереві», слц. *korzec* «давня міра сипких тіл; міра поверхні; [посудина з кори для ягід; дерев'яна глибока миска; коритце млинового колеса]», вл. нл. *korc* «міра зерна», полаб. *t'ōrās* (*tjératz*) «тс.», слн. *korc* «тс.; черпак (з кори, дерева); коритце млинового колеса», етсл. *корць* «міра (пшениці)»; — псл. *коґсь* «посудина з кори (для черпання, міряння)», зменш. від *коґь* (коґь) «міра пшениці; корито;

кора», пов'язаного з кога «кора», укр. *корá*, *корі́то*; менш переконливе припущення про спорідненість з дінд. *caŋiŋ* «казан, горщик», дісл. *hveŋg* «казан», дірл. *coŋe*, *coŋe*, кімр. *raŋ* «тс.» (Bern. I 580); викликає сумнів зближення з дінд. *khāgāŋ* «певна міра місткості» (Machek Slavia 16, 170; ESJČ 277), як і виведення від гр. *κόρος* «міра», утвореного з гебр. *כֹּרֶג* «міра зерна» (Mikl. EW 133). — Вияник 95—97; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 66; Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 325—326; Соболевский РФВ 70, 85; Sławski II 504—506; Brückner 258; KZ 68, 208; Moszyński KLS I 294—295; Holub — Lyer 261; Schuster-Šewc 622; ЭССЯ II, 128—130; Bern. II 579—580; Meillet MSL 14, 382; Štrekelj 34; Maughofer I 308—309. — Див. ще *корá*, *корі́то*.

[*коріць*²] (ент.) «щипавка звичайна, *Forficula auricularia* L.», [*коріць* Ж, *кóрчик* ВеЗн, *кóрек* ВеЗн] «тс.»; — п. [*korzec*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *корá* (пор. п. *skogek* «щипавка», пов'язане з *skóga* «шкіра»); мотивація назви неясна. — Див. ще *корá*.

[*корешник*] (бот.) «китятки, *Polygala* L.» Мак; — р. [*корешник*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *кóрінь*; назва зумовлена, можливо, якимись особливостями коренів китятки; корені одного з видів цієї родини рослин — північноамериканської сенегі — використовуються в медицині. — БСЭ 1953, 22, 618. — Див. ще *кóрінь*¹.

корж, [*кірж*] «корж» Бі, *кóржик* «маленький корж; солодке печиво, переважно у формі кружечків», [*корзán*] «прісний сухий спечений пиріг» Ж, [*коржáвий*] «висохлий і шорсткий (про шкіру)» Г, Бі, [*коржáвити*] «ставати шорстким, твердим»; — р. [*корж*, *коржáк*] «корж», *кóржик* «солодкий кондитерський виріб; вид пряника», [*коржéть*] «черствіти, сохнути», бр. *корж* «корж; [хлібець; злежале сіно]», [*коржáн*] «корж», [*коржéнь*] «сухар»; — задовільного етимологічного пояснення не має; можливо, власне східнослов'янське утворення від **kʰʁg-* неясного походження; мало переконливе твердження про спорідненість з р. [*коргá*] «криве

дерево», слн. *křž* «качан» (Потебня РФВ 3, 95; Brückner KZ 48, 210; Bern. I 667), що недостатньо аргументовано зіставляються далі з дінд. *křśáŋ* «худий, слабкий, хворобливий», ав. *kərəsa-* «тс.» (Потебня тж); сумнівне з огляду на географію поширення виведення східнослов'янських форм із фінно-угорських мов: від комі *kōgys* «круглий хліб, булочки, печиво» (Paasonen FUF 18, 26; пор. Kalima RSl 6, 93), фін. *kyrsä* «прісний хліб» (Mikkola FUF Anz. II 72—73; пор. Kalima 130—131). — Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 323, 326; Bern. I 670. — Пор. *коргá*.

[*коржéн*] (зоол.) «кажан, лилик, *Vespertilio* L.» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, фонетичний варіант діалектної назви [*кожéн*] «тс.», що відповідає літературному *кажáн* (див.).

[*корзати*¹] «плести, зморщувати (під час роботи) Г; брехати Бі», [*корзáтися*] «натягати постолоди, взуватися» Ж, [*кóрзити*] «плести, зморщувати», [*корзán*] «постіл, ходак» Ж, [*корсáн*] «тс.» Ж, *корзína*, *корзínник* (спец.), [*корзúн*] «кошик» Ж; — р. *корзína*, бр. *карзína*; — очевидно, пов'язане з псл. **kʰʁz-* «плести»; — можливо, споріднене з лтс. *kuřza* «коробка з деревної кори; кошик з прутиків» або з лит. *keřgti* «прив'язувати», *kárglioti* «сплітати тин; ткати». — Горячева Этимология 1976, 55—61; Шанский ЭСРЯ II 8, 314; Фасмер II 327, 323; Откупщиков 201; Mühl.— Endz. II 326; Petersson BSl. Wortst. 69—70.

[*корзати*²] «невміло й дуже повільно виконувати роботу» Ва; — неясне; можливо, результат семантичного розвитку [*корзати*] «плести».

[*корзати*³] «ламати» Я; — р. [*кóрзати*] «обрубувати сучки, знімати кору», [*кárзати*] «обрубувати, обрізати сучки, гілляки», схв. *кřзати* «стирати, сточувати, обточувати», слн. *křzati* «різати поганим ножом»; — псл. *kʰʁzati «різати; сточувати»; — дальші генетичні зв'язки неясні; пов'язання з дінд. *kárijati* «мучить, катує», дісл. *hrekia* «мучити», дфриз. *hreka* «рвати», вірм. *koŋapet* «уражаю, руйную, знищую», з лит. *kařšti* «чесати вовну», *skeřsti* «рі-

зати свиню» (Потебня РФВ 1880/3, 95) непереконливі; для р. [ка́рзатъ, ко́рзатъ] не виключене також прибалтійсько-фінське походження (пор. вепс. karst'ä (kařsta) «обрубувати (сучки)», фін. karsia «обрубувати, обламувати, обрізати (сучки); підчищати; відсіювати» (Kalima 108).— Фасмер II 199, 327.

корзіна, корзі́нник, корзі́н — див. ко́рзати¹.

[ко́рзіти] «пустувати» Ж; — р. [ко́рзітсья] «чванитися, хизуватися», бр. [ка́рзіць] «капризувати, вередувати» (про дитину); — неясне.

[ко́рзо] «спосіб» Я; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. corso «біг; течія (річки); курс, напрям; рух, хід» продовжує лат. cursus «біг, їзда; перегони; шлях, рейс».— Mestica 398.— Див. ще курс.

[ко́рйбіг] (орн.) «жайворонок польовий, *Alauda arvensis* L.» ВеНЗн, [ко́рйбо́ги] (мн.) «тс.» ВеУг; — очевидно, складне слово, утворене на основі словосполучення [ко́рити бога] «дорікати богові; лякати бога»; пояснюється тим, що, за народним переказом, жайворонок злітає високо в небо із стеблиною і лякає бога: «тікай, боже, бо кіл упаде» (Верхратський ЗНТШ 1899 IV 228); пор. семантично подібні інші народні назви цього птаха: [богастійник, богостійник, набогастій, набогастійко].— Див. ще бог, ко́рйти.

[ко́рйворот] (бот.) «пижмо звичайне, *Tapacetum vulgare* L.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації вихідного *[п́рйворот] (пор. [п́рйворот, п́рйворотень] «тс.») і близького за структурою ко́лбворот.

коригува́ти «вносити корективи (в наведення гармат та ін.); виправляти текст у коректурі», *корегува́ти* «тс.», *корегува́льник*; — р. *корригі́ровать, коррегі́ровать*, бр. *карыгі́раваць*, ст. *корыгацья* «поправка», *корикга́ция* «тс.», п. *korigować*, ч. *korigovati*, слц. *korigovat'*, вл. *korigować*, болг. *коригі́рам, коррегі́рам*, м. *коригі́ра*, схв. *ко́риговати* «коригувати; робити зауваження», слн. *korigirati* «коригувати»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови (лат. *corrigo* «випрам-

ляю; направляю, скеровую; виправляю, поліпшую», до якого зводиться й укр. *коректу́ра*); форми з початковим *корре-* (*корре-*) зумовлені впливом семантично й етимологічно споріднених утворень типу р. *корре́ктор*, укр. болг. *коре́ктор*.— СІС 363; ССРЛЯ 5, 1476; Булька 172—173; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 262; БЕР II 636.— Див. ще *коректу́ра*.

ко́рйда «бій тореадора з розлюченим биком»; — р. *корри́да*, п. *korrida*, *corrida*, ч. слц. *korida*, *corrida*, болг. схв. *корй́да*, слн. *corrída*, *korida*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *corrida* «корида, бій биків» (< *corrida de toros* «тс.», букв. «біг биків», пов'язане з давнім культом бика на Піренейському півострові народне видовище, відоме в Іспанії як поединки з биками вже в XI ст., як циркова вистава — з початку XVIII ст.) походить від *corrida* «біг, швидкий рух», пов'язаного з дієприкметником мин. ч. *corrído* від дієслова *correr* «бігти; текти», що продовжує лат. *currere* «бігти; поспішати; змагатися у бігу», до якого зводиться й укр. *курс*.— СІС 364; БСЭ 13, 213; Kopaliński 183; SSJČ IV 981; РЧДБЕ 307.— Див. ще курс.— Пор. **коридо́р, кура́нти, ку́р'єр**.

коридо́р; — р. болг. м. *коридо́р*, бр. *калідо́р*, ч. слц. вл. *koridor*, схв. *корйдо́р*, слн. *koridór*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *corridor* «тс.», слочатку «вузька галерея навколо укріплення», можливо, через пров. *corredor*, ст. *cougradour*, зводиться до іт. ст. *corridore*, букв. «місце для бігу», похідного від дієслова *currere* «бігти», що продовжує лат. *currere* «тс.».— Москаленко УІЛ 52; Шанський ЭСРЯ II 8, 315; Фасмер II 328; Смирнов 162; Преобр. I 354; Sławski II 502; Holub — Lyer 262; БЕР II 636—637; Вуяклија 477; Kluge — Mitzka 396; Klein 356, 386; Bloch I 153; Dauzat 208—209; Mestica 395, 397.— Див. ще курс.— Пор. **ко́рйда, кура́нти, ку́р'єр**.

[**корилістий**] «твердий, як кора дерева» Я; — не зовсім ясне за словотворчою будовою утворення, пов'язане з *ко́ра* (див.).

корінка «чорний дрібний ізюм без кісточок»; — р. *корінка* (з XVIII ст.), бр. *карінка* «тс.», п. когуптка «тс.; корінфський (грецький) ізюм», ч. *korintka* «дрібний ізюм з грецького винограду», слц. *korintky* (мн.) «вид грецького ізюму», слн. *korinta* «коринка, ізюм»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з західноєвропейських мов; нвн. *Korinthe* «коринка, дрібний ізюм», фр. *corinthe* «тс.» (*raisin de Corinthe* «тс.», букв. «корінфський виноград»), снн. *sarentken* «коринка» (з XV ст.), снідерл. *corente*, *carint*, фр. ст. *courauntz* «тс.» зводяться через лат. *Corinthus* (-os) «Корінф» до назви заснованого дорійцями у IX ст. до н. е. поліса *Κόρινθος* «тс.» (недалеко від нього засноване сучасне місто Корінф, відоме виробництвом і вивозом коринки), яка пов'язується з власним ім'ям міфічного засновника поліса Корінфа, сина Зевса — Корінфа. — Фасмер II 328; Преобр. 355; БСЭ³ 13, 177; Коралиński 533; Holub — Lyer 262; Kluge — Mitzka 395; Klein 386; Дворецкий I 971.

[**корістка**] «поперечина мотовила (кривошипа, ворота)» Ж, [*корéства*] «один з чотирьох брусів, що сполучають обід водяного колеса з валом» Ник; — р. [*корыстка*] «дерев'яна ложка, лопатка для помішування пива», п. *korzyśc* «чепіга; поперечка на держаку лопати, кісці, мотовилі», *korzystka* «тс.; рукоятка пилки»; — очевидно, пов'язане з *кóристь* (від псл. *koristiti «захопити»). — Sławski II 515. — Див. ще *кóристь*.

[**корісточка**] (епітет нареченої у весільних піснях: *ми їдемо з користою, ми веземо да користочку, молодую да невісточку*); — бр. [*карыстка*] (у весільній пісні: *А едить к табе сын на двор, вязеть к табе карыстку — а маладую нявестку*); — похідне утворення від [*кóристь*] «здобич»; назва зумовлена давнім звичаєм умикання дівчини-нареченої. — Грінч. II 283—284; Варбот *Этимология* 1970, 65—66; Sławski II 515. — Див. ще *кóристь*.

кóристь «добрі наслідки для когонебудь (чогось); матеріальна вигода;

прибуток; [здобич; пожива; їжа Л]», *кóрисне* «те, що дає користь», [*корісник*] «той, хто прагне до вигоди, наживи; визискувач» Ж, [*корістник*] «тс.» Ж, [*корістка*] «невелика вигода, прибуток» Ж, *корістувáч*, *корісливий* «який прагне до власної вигоди, наживи; який ґрунтується на матеріальній вигоді», *кóрисний*, *користáти*, *користáтися*, [*корістувати*], *корістувáтися*, *безкорісливий*, *безкóрисний*, *вікористати*; — р. *корысть*, бр. *карыць*, [*карыць*], др. *користь* «здобич; придбання; перевага», *користъ*, *корысть* «тс.», п. *korzyśc*, ч. *kořist*, слц. *korist'*, болг. м. *кóрист*, схв. *кòрист*, [*kòrist*], слн. *koríst*, стсл. *користь* «здобич», стсл. цел. *корусть* «тс.»; — псл. *koristь* (*koristь*, *korustь*) «здобич; зиск, прибуток, вигода», очевидно, похідне від *koristiti «захопити, здобути», пов'язаного з *ristati* «гнати, ганятися» (з приставкою *ko-*); пов'язується також з псл. *koга* «кора», *skoga «тс.», які зводяться до іе. *(s)ker- «різати, відтинати, відділяти», і за аналогією до утворення пн.-сл. *korustь «копистка» від *korati* й *korustati з інтенсивним формантом *-ys(t)-* виводиться *korustь* від (s)*korati* (п. ст. [*sko-gaś*] «досягти наміченої мети», [*skògaś*] «тс.») і *kor-ys(t)a-ti* (Brückner 258; KZ 65, 35; KZ 68, 208; Sławski II 513—514); потребує додаткової аргументації твердження про зв'язок *korustь* з *korustati, як утворенням за допомогою префікса **ko-* від гіпотетичного дієслова *rystati з інтенсивним формантом *-st-*, похідного від кореня **reub-*, засвідченого двн. *roub* «здобич» (Machek ESJĀ 279, ESJĀS 223, 277; Holub — Lyer 263), а також тлумачення псл. *koristь* як архаїчного композита *kori-stь, що, нібито, продовжує іе. **korī-dh(ə)tī-*, перший елемент якого **kori-* вважається прислівниковим утворенням на *-ī* від слова, спорідненого з лит. *kāras* «війна», а другий елемент **-dh(ə)tī-* із суфіксом *-tī-* пов'язується з іе. **dhə-/dhē-* «класти» (Сop Slav. revija 13, 181—185). — Шанский ЭСРЯ II 8, 340—341; Фасмер II 343; Преобр. I 364; Соболевский РФВ 66, 348; БЕР II 637—638; Bezlaĵ ESSJ II 67; ЭССЯ 11, 71—73; Варбот *Эти-*

мология 1970, 65—70; Meillet Études 276—280; Bern. I 570—571.— Пор. **ко-ра́, корістка, коріти, коріто, ристь.**

[**корітáр**] «коридор», [**коритáрь**] «коридор або прохід між засіками (у великих хлібних магазинах)» Я; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *korutarz* виводиться від слат. *curritorium* (*corritorium*) «коридор», первісно «місце, де можна бігати», пов'язаного через нар.-лат. (галлором.) *[*curritōrium*] з лат. *currō* «біжу». — Richhardt 67; Sławski II 502; Brückner 258; SW II 483.— Див. ще курс.— Пор. **коридóр.**

коріти «картати; дорікати комусь; (рідк.) примушувати покоритися; скоряти; [схилити в покорі (голову, чоло); завойовувати Бі]», *корітися* «беззаперечно слухатися; підкорятися; [задиратися з кимось НЗ УЖДУ 26/2]», [*кор*] «докір» Пі, [*кóрне*] «покірно», *докоріти, докоря́ти, дóкір, докóра* «докір», [*докі́рник, докорі́тель* Ж], [*докóрище*] «докори, закиди», *докі́рливий, докі́рний, [закорі́тися]* «упертися, затятися; захопитися чимсь; завзятися на когось, щось» Ж, [*навкі́р*] «поперек, усупереч; на зло», [*навкі́рки, наперекóри* Ж] «тс.», *наперéкір, [непóкір]* Ж, *непокóра, [непóкірниця]* «непокірна, непідвладна жінка», *нескóра* КІМ, *нескорі́мі* «ті, кого не можна подолати, скорити», *нескорі́мий, [перекóрюватися]* «сперечатися, докоряти один одному», [*перекоря́тися*] «тс.», [*перекі́рочка*] «опір; заперечення, суперечка», *перекі́р* «тс.; [велика суперечка, сварка; упертість, опір Нед]», [*перекóріще*] «тс.» Нед, Г, *перекóри* (мн.) «взаємні докори, суперечки; [спірні питання Нед]», *перекі́рливий* «схильний до перекорів, суперечок, опору», *підкорі́ти, підкóрювати, підкоря́ти, підкóрювач, покорі́ти, покоря́ти, покóрствувати* Нед, *покóра, [покі́рник]* «підвладна кому-небудь, слухняна людина Г; віддана людина, вірний слуга Нед», *покорі́тель, покі́рливий, покі́рний, [прікі́р]* «неприємність» Нед, *скорі́ти, скоря́ти, скорі́тель, скóрювач, [супокі́рно]* Нед, [*укоря́ти*] «дорікати», [*укі́р*] «докір, закид», [*укорі́зна*] «ображення, приниження» Нед, [*укóрищі*] (у слово-

сполученні [*на укóрищі*] «на зло, наперекір» Нед), [*укóрливий*] «докі́рливий»; — р. *корі́ть* «корити», [*корі́ться*] «скаржитися; мучитися; каятися; просити», бр. розм. *карбіць* «корити», *карбі́цца* «покорятися, примирятися», др. *корити* «ганити, осуджувати», *коритися* «каятися; сваритися», п. *korzyć się* «упокорюватися, примирятися; (заст., рідк.) сваритися», ст. рідк. *korzyć* «принижувати, корити», ч. *kořiti* «принижувати», *kořiti se* «упокорюватися», слц. *korit' sa*, вл. *rokoric so* «тс.», *rokoric* «принизити», болг. *коря́* «докоряти, сварити, осуджувати», [*кóра*] «обмовляти», м. *кори* «корити, докоряти, сварити», схв. *кòрити* «тс., робити зауваження», *кòрити се* «докоряти один одному, сваритися», слн. ст. *koriti* «ганити, картати, карати, мучити», стел. **корити** «ганити, ображати»; — псл. *koriti* «корити; ганити; сварити; принижувати; карати, мучити», очевидно, похідне від *korъ* «образа» (пор. р. заст. *кор* «образа; лайка, картання», болг. [*кор*] «прізвисько», цсл. *коръ* «образа, зневага»); пов'язане чергуванням голосних з псл. *karati* «карати, мучити; корити; дорікати; сварити», кага «лайка, ганьблення, осуд; покарання, приниження», укр. *ка́рати, ка́ра*; — споріднене з лтс. *karināt* «дражнити, дратувати, збуджувати», лит. [*kirinti*] «тс.», гр. *κάρνη* «школа; штраф; кара», лат. *carino* (*carino*) «глузую, висміюю, ганьблю», дірл. *caire* (<*qřia) «докір», дкімр. гал. *caired* «непридатність; недбалість; безпутність», кімр. *caired*, корн. *caia* «тс.», сбрет. *caiez* «закид», що продовжують іє. **kar-* «ганьбити, ганити; карати», пов'язане з *(s)ker- «різати; гостро, різко ображати», представленим у гр. *κέρτομος* «той, хто глузує; лукавий, облудний», *κερτόμιος* «глузливий, образливий, уїдликий», *σχερβόλλω* «обливаю брудом, ображаю» (пор. дангл. *gehorniaп* «ображати», а також двн. *hagawēп* «глузувати», свн. *hagwēп*, дангл. *hierwan* «тс.» і більш віддалене тох. А, В *kāgn-* «мучити, бити»); алб. *koris* «корити; ганьбити» вважається запозиченням із болгарської мови; зближення з лит. *kāgias* «військо», *kāgas* «війна», *kāgė* «тс.»

лтс. *kařš* «тс.; суперечка, неспокій, шум; військо», дперс. *kāga-* «військо; народ», прус. *kargis* «військо», сірл. *cuige* «натовп», ірл. *cuige* «військо», гот. *harjis*, двн. *hari*, *heri* «тс.», гр. *κοίρανος* «воєначальник, володар» (Sławski II 511; Trautmann 118; Fick I 377), що зводяться до іє. **kor(īo)-* «військо, війна», менш певне, як і пов'язання з р.-цсл. *чаръ* «чари, чаклунство» (Ильинский РФВ 61, 238).— Шанський ЕСРЯ II 8, 315—316; Львов Лексика ПВЛ 309; Фасмер II 320—321; Преобр. I 355; Brückner 258; Holub — Lyer 263; Mačhek ESJČ 279, ESJČS 223; Schuster-Sewc 625—626; БЕР II 651; Младенов 252; Годишник 23 (1927), 8, 10; Skok II 156—157; Bezljaj ESSJ II 67—68; ЭССЯ 11, 74—77; Bern. I 578—579; Ильинский РФВ 1909/2, 238—239; Būga RR III 951; Stokes 71; Kluge—Mitzka 296; Frisk I 790; Hofmann 151; Boisacq 414; Ernout — Meillet I 100; Walde — Hofm. I 168—169; Brugmann IF 15, 97; Diels AfSIPh 31, 93; van Wijk AfSIPh 37, 5; Pokorny 530, 615—616.— Пор. *кара*.

коріто «дерев'яна довгаста посудина; річище; [панцир черепахи]», [*коритайка*] (зоол.) «черепашка беззубка, Apodonta» ВеНЗн, [*корітка*, *коріття*, *коріттятко*] «тс.» ВеУг, [*коритар*] «той, хто робить корита», [*корітник*] «тс.» Ж, [*коритарство*] «виготовлення корит», [*корітко*] «коробка під кошем, через яку висипається зерно на жорна», [*коритнячка*] (зоол.) «черепаха; жаба, Bufo» ВеНЗн, [*коритча*] «мале корито», *корітце* «тс.; [мисочка Ж]», [*корітянка*] «черепаха» ВеУг, ВеНЗн, [*корітниця*] (зоол.) «тс. Ж, ВеУг, ВеНЗн; коритна черепашка, Macra Ж», [*коритя*] «невелике корито» Ж, [*корітуватий*] «подібний до корита» Я, [*корічуватий*] «коритоподібний, весь у вибоїнах»; — р. *корыто*, бр. *карыта*, п. *koryto* «корито (з XIII ст.); річище, русло річки (з XV ст.); (заст.) примітивне судно, видовбаний з колоди човен; [діжа, ночви; яр, канава]», каш. *koeréto*, *kuógréto* «корито», ч. слц. *koryto* «корито; русло річки; (заст.) діжа, вулик», вл. *korito* «канава, стік; корито», [*koryto*] «кори-

то», [*korytko*] «тс.», нл. *kóryto* «коритце; річище; жолоб, канавка», *koryto* «тс.», полаб. *t'öräitə* (*küräitö*, *t'örajtä*, *küöröitö*) «діжа, корито», *t'öräitcä* «коритце», болг. *корито* «корито; ясла (для худоби), водопійна колода; кадіб, діжка для перевезення винограду; річище; (мед.) таз, Pelvis; [яма, яр]», м. *корито* «корито; річище», схв. *кòрито* «тс.; корпус (судна)», слн. *korito* «корито; діжа; годівниця; колиска; вулик, видовбаний з пня; річище, балка», стел. *корыто* «корито, жолоб», цсл. *корытыце* «цистерна (для води)»;— псл. *koryto* «водопійна колода; корито, жолоб, ночви; видовбаний вулик, човен; річище, яр» (спочатку «видовбана з колоди, з пня мілка посудина»), здебільшого пов'язується, як і пізніші псл. *когьсь «посудина з кори; міра», укр. *кóрець* «тс.», з псл. **ког-*, представленим у *кога* «кора», укр. *корá*;— при цьому вважається спорідненим з лит. *grākartas* «ясла (годівниця), корито; ночви», прус. *pracartis* «корито, діжа», лит. *kaĩtis* «корець, міра збіжжя», пов'язаними з лит. *kiĩsti* «рубати, зрубувати; жати; кусати; сильно бити», лтс. *ciĩst* «рубати; тесати; сильно бити», що, як і псл. *корть/*kortь «раз», *čerslo (<*čertsl-o) «ніж, леміш», *čersti (<*čert-ti) «різати, рубати», укр. *чересло*, [*чёрсти*], продовжують іє. *(s)ker-t- «різати, рубати; відтинати», утворене від *(s)ker- «тс.», до якого зводяться також псл. *skoга* «шкіра, шкура; [кора]», *кога* «кора», укр. [*скіра*], *корá*; до розвитку семантики «видовбана колода» → «водопійна колода; видовбана з колоди (з пня) посудина; жолоб» і «видовбаний вулик, човен» та «видовбана у землі виїмка» → «річище, яр, балка» пор. р. [*комяга*] «колода; видовбане з дерева корито; човен, видовбаний з одного дерева», бр. [*камяга*] «дерев'яне корито; видовбаний з колоди човен» або лат. *caudica* «видовбаний з колоди човен», похідне від *caudex* «стовбур; колода, паля», і гр. *σκάφη* «корито, басейн, ванна; човен», лат. *alveus* «корито, жолоб, діжка; басейн, ванна; дупло; вулик; човен»; виводиться також (ЭССЯ 11, 121—126) з поєднання пре-

фіксального компонента ко- з віддіє-слівною формою -γυτο (букв. «ніби вирите», первісно про заглибини в землі, пор. р. [корытвина] «корыто» — *рытвина* «вибоїна»); рум. [corită] «корито», нгр. *жароўта* «тс.; діжка», алб. *karrutë* «тс.», тур. [kortol], уг. *korító*, як і пізніші нгр. *жолта* (*жорўта*) «вид рибальського човна», алб. *koritë* «корито, діжка, велика корзина, видовбаний з дерева човен», вважаються запозиченнями з слов'янських мов; зближення з р. *корень* «корінь» (Фасмер II 343; Vondrák I 451, 489) менш певне; зіставлення з дінд. *káḡakaḡ* «глечик», *caḡiḡ* «казан, горщик», дісл. *huerg* «казан» (Meillet MSL 9, 377) сумнівне; пов'язання з псл. *k^hḡmъ «корм» і далі з гр. *κόρος* «нагодовування», *χορέσιον* «нагодовую» (Solmsen KZ 35, 483, 484; Osthoff Pargerga 62) неприйнятне, як і виведення, з припущенням метатези, від лит. *traukai* «посудина», дісл. *prò* «корито» (Otrębski Idg. Forsch. 187; Machek ESJČS 223, ESJČ 279).— Шанський ЭСРЯ II 8, 341—342; Откупщиков 174; РЯШ 1973/1, 80; Цыганенко 219; Фасмер II 325—326, 343; Преобр. I 364—365; Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 152; Sławski II 502—504; Brücker 258; KZ 68, 208; Holub—Lyer 263; Schuster-Sewc 629—630; БЕР II 638—639; Младенов 252; Skok II 156; Bern. I 579; Meillet Études 301; MSL 14, 382; Mikl. EW 133; Fraenkel 225, 258; Trautmann 119, 130; Preveden Language 6, 284; Persson Beitr. 171—177; Роконпу 942.— Див. ще *корá*, *кóрець*¹, крат, *скíра*, *чересло́*, *чёрсти*.— Пор. *кóринь*¹.

корифей «у старогрецькій трагедії — керівник або заспівавач хору; танцівник кордебалету, який виконує сольні партії; (перен.) провідний, видатний діяч науки, мистецтва та ін.»;— р. болг. *корифей*, бр. *карыфей*, н. ч. слц. *korufej*, м. *корифей*, схв. *корифей*, слн. *korifēja*;— запозичення з західноєвропейських мов; нвн. *Когурһае* «корифей, світоч, видатний діяч (науки, мистецтва)», фр. *согурһе* «корифей» (з XVI ст.), англ. *согурһе* «тс. (у балеті)», рідк. *согурһеус* «корифей, начальник, керівник хору

у давньогрецьких драмах», *согурһаеус* «тс.; керівник (школи, секти)» зводяться до лат. *согурһаеус* «проводир, голова, керівник, корифей», яке походить від гр. *κορυφαῖος* «тс., вождь; (театр.) начальник, керівник», утвореного від *κορυφή* (дор. *жорұфá*) «верхня частина голови, маківка; верх, верхівка; найвища точка», що, як і *κόρυς* «шолом, голова», перебуває в зв'язку з *κεράος* (<*κεραός < іє. *kerəṣ-o-s) «прикрашений рогами; рогатий; зроблений з рога, роговий», спорідненим з лат. *сегvus* «олень», двн. *hig(u)z*, лит. *kárvė* «корова», псл. *korva (*когvъ) «тс.», укр. *кóрова* та з гот. *haurp* «ріг», лат. *сornū* «тс.», прус. *sigwis* «козуля», лтс. *сірна* «тс., сарна», псл. **s^hḡna* «тс.», укр. *сёрна*.— СІС 364; УРЕ V 1980, 409; Шанський ЭСРЯ II 8, 316; Kopaliński 533; Holub—Lyer 263; БЕР II 639; РЧДБЕ 307; Bloch 180; ODEE 218; Klein 358; Дворецкий 1976, 267; Frisk I 784—785, 825—827, 925—927, II 7; Boisacq 437—439, 499, 509.— Див. ще *кóрова*, *сёрна*, *церебрáльний*.

коріця «висушена кора гілок коричних дерев, що її вживають як прянощі для кондитерських виробів, а також у медицині і парфюмерії», [корістий] «заправлений прянощами» Ж, *коріцевий* «який добувають із коричневого дерева», *корічневий* «кольору кориці, брунатний», *корічньовий* «тс.», *корічний* (у словосполученні *коричне дерево*), *коричнюватий* «подібний до коричневого кольору», [корішкóвий] «коричневий» МСБГ, ст. *коріця* «кориця» (XVII ст.);— р. *коріця* «тс. (з XV ст.); (заст., спец.) кора коричника нейлонського, *Cinnamomum ceylonicum* (*Capella alba* Murr.); (бот.) коричник, рід рослин родини лаврових, *Cinnamomum*; [кора]», [коріка] «кориця», бр. *карбіца*, др. *корица* «тс.», н. *skoryca* (бот.) «коричне дерево, *Cinnamomum*», [skorzysa, skórzysa] «тс.; кориця», ч. *skořice* «кориця», [schořice], ст. *skořicě*, слц. *škogica*, вл. *skogica*, нл. *skórica* «тс.», схв. *кòрица* (бот.) «коричне дерево, *Laugus cinnamomum* L.», с.-цсл. *корице* (мн.) «кориця», псл. *корица* «кориця»;— запозичено в давньоруську мову з старослов'янської;

стсл. *корица* «кориця» (спочатку, можливо, «маленька кірочка», пор. споріднені деминутиви р. заст. болг. *корица* «кірочка», болг. [корыце], схв. *кõрица*, слн. *kõgisa*, *skõgjsa* «тс.») утворене від *кора* «кора», якому відповідає також укр. *корá* «луб»; західнослов'янські форми з початковим *s-* пов'язані з зах.-сл. [skoга, skõга, škõга] «кора», що зводяться до варіанта кореня псл. [skoга] «тс.»; укр. *коричневий*, як і споріднені р. *коричневый* «кольору кориці або смаженого насіння кави; буро-жовтий з темним відтінком» (спочатку, з XVII ст., як назва кольору тканин, олягу), бр. *карычневы* «тс.», очевидно, пов'язане з сх.-сл. *коричьныи букв. «який стосується кориці» (пор. укр. *коричний*, р. *коричный* «тс.», р. ст. *коричный* «тс.; одержаний з кориці; коричневий»). — УРЕ 5, 1980, 409; Булаховський Вибр. пр. III 373; БСЭ 13, 178, 179; Шанский ЭСРЯ II 8, 316; Бахилина 228—229; Цыганенко 216—217; Фасмер II 328; Черных Очерк 91; Преобр. I 352; Brückner 495; SW 6, 162, 165; Holub — Lyer 440; Machek ESJČ 548, ESJČS 448; Mucke II 423, 638; Skok II 151; ЭССЯ 11, 69—70; Mikl. EW 129; Bern. I 566. — Див. ще *корá*.

коричневий, *коричнюватий*, *коричньовий* — див. *кориця*.

[*корищувати*] «ляяти, ганити, вичитувати» Я; — очевидно, результат афективної видозміни слова *кореніти* «сильно ляяти» (див.).

коріандр (бот.) «однорічна трав'яниста ефіроолійна рослина родини зонтичних, [кишнець], *Coriandrum L.*, [коляндра] «коріандр посівний, кинза, *Coriandrum sativum L.*, [колендра, коляндра] «тс.» Мак, ст. *коріандеръ*, *кориандра* (XVII ст.); — р. *коріандр* (з XVI ст.), заст. *коріандеръ*, ст. *кориандра* (XVI ст.), бр. *каляндра*, ст. *кориандръ* (XVII ст.), *кориандровый* (1519), п. *kolendra* (з XVI ст.), *kolender*, [kolęder, kolander, koleander, kalandra], ст. *kolędra* (XVII ст.), *kolijandr*, *korijandr*, *korijander* (XV ст.), *koryjander* (XV—XVIII ст.), каш. *k^uolaďar*, ч. *koriandr*, [koliandr], рідк. *koryandr*, ст. *koriandr*, *koliandr*, слц. *koriander*, вл. *korjan*, *kor-*

jeň, нл. заст. *korbjan* (*Corbiann*), болг. *кориандръ*, рідк. *корейандръ*, [колиандро] «коріандр», *кóлєндрó* «біфора промениста, *Bifora radiens M. B.*, [колендра, колєдра, коляндра, коляндра, коляндра, коляндра, калєндрó] «тс.», схв. *korijāndar* «коріандр», [korijānder] «тс.», [kolēndra] «біфора», слн. *korjānder* (*korjānder*) «коріандр»; — запозичено з латинської мови (форми з початковим *кол-* — через польську); лат. *coriandrum* (*coriandrus*) «коріандр посівний», пізньолат. нар.-лат. *coriandron* «тс.» виводяться від гр. *κόριανδρον*, що, як і *κόριανθλον* (форми *-ανδρον* і *-ανθλον* є нез'ясованими, очевидно, народноетимологічними утвореннями), пов'язане з *κόριαννον* «тс.», середземноморським словом неясного походження, скорочена форма якого *κόριον* (через блощицний запах коріандру) знала зближення з *κόρις* «блощиця, *Cimex lectularius*», букв. «ріжучий» (відповідає р. [корь] «міль»), що перебуває в зв'язку з *κείρω* «стрижу, зрубую, ріжу; гризу, пожираю; знищую», спорідненим з вірм. *k'erem* «скребу, скоблю», хет. *karšmi* «обрізаю», лит. *kiřsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (<*čert-ti) «різати», **č'gta* «лінія», укр. *чёрсти*, *чёрта*, *корóткий*, та лат. *corium* «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. *śárgan-* «шкіра, шкура», *křttiḥ* «тс.», лит. *kėrti* «відстати, відділитися» (про шкіру, кору), *kapla* «липове лико», псл. *koга* «кора», укр. *корá*; форми з початковим *кол-* (п. *kol-*), очевидно, за посередництвом свн. *kullander* «коріандр» (двн. *kullantar*, *chullantar*) походять від нар.-лат. слат. *colliandrum* «коріандр», слат. *colandrum* «тс.», утворених від слат. лат. *coriandrum*. — СІС 364; УРЕ 5, 1980, 409; Richhardt 67; БСЭ³ 13, 176; Шанский ЭСРЯ II 8, 314—315; Hüttl-Worth 25, 80; Булыка 172; Ślawski II 351—352; Karłowicz SWO 289; Brückner 246; Holub — Lyer 262; Machek Jm. rostl. 170; Schuster-Sewc 627; БЕР II 553, 555, 631, 636; Младенов 246; Skok II 154; Kluge — Mitzka 395; Дворецкий 1976, 262; Frisk I 810—811, 922; Strömberg Pflanzennamen 1940, 61; Boisacq 496; Hatzidakis Glotta II 297.—

Пор. *корá*, *корóткий*, *крат*, *череслó*, *чёрсти*, *чёрта́*.

[*корізматися*] «поспішати» Ж, [*коріцматися*] «ледве вибиратися, пробиватися; прагнути стати на ноги» Ж, [*корічматися*] «ледве ходити (після сну, хвороби)» О, [*куріцматися*] «ворушитися, пробуджуватися» МСБГ, [*курішматися*] «ворушитися, прокидатися, не спати» (здебільшого про немовля) Ме, [*крішмятися*] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну» О;— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні.

[*корініюха*] (зоол.) «кишковопорожнинна тварина з класу сцифомедуз, коренерот, *Rhizostoma*» Ж; — похідне утворення від *кóрінь*; назва зумовлена подібністю до коріння рослин великих лопатей навколо ротового отвору у цього роду сцифомедуз; пор. також інші назви цих медуз: р. *корнеїсты*, *корнероты* (відповідає укр. *коренерот* «тс.»), нім. *Wurzelqualle* (букв. «коренева морська медуза»), утворене з основ іменників *Wurzel* «корінь» і *Qualle* (зоол.) «морська медуза, *Asclerpha*». — УРЕ V 1980, 401; *Eigene* I 31. — Див. ще *корінь*¹.

*кóрінь*¹ «частина рослини, що міститься в землі», [*кóрень*] Ж, *кореневіще*, *коренізація* «введення до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *корінець* «маленький корінь; ніжка гриба; частина книжки, зошита, папки; частина, що залишається після відривання квитанції, ордера та ін.», [*корінка*] «пеньок зрізаного стебла» МСБГ, [*корінна*] «горілка, настояна на коріннях», *корінник* «кінь, запряжений у голоблі (при наявності підпряжних); середній кінь у трійці», *корінній*, [*корінниця*] «банка з прянощами» Ж, *коріння* (зб.), [*корінчак*] (іхт.) «бичок, який водиться у Дністрі під корінням прибережних дерев чи під камінням Дз; вид риби з роду бичків, *Gobius Mo*», [*корінчан*] «вид риби з роду бичків» Мо, [*коренчатий*] «з великим сильним, глибокосидячим корінням» Ж, [*коріністий*], *корінчастий* «тс.», [*коренатий*] «тс. Ж; кремезний Г», *коренастий* «тс.», *коре-*

ністий «тс.; у якому міститься корінь, з корінням; [твердий як корінь Я]», *коріньковий* «зроблений з кореня; настояний на корінні (про горілку)», [*кореніти*] «вкорінювати» Г, *коренітися*, *коренізувати* «вводити до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *вкореніти*, *вкоренітися*, *вкорінювати*, *вкорінюватися*, *вікоренити*, *вікоренітися* «зникнути, пропасти; [втратити життєдайні корені]», [*вікоренувати*] Ж, *викорінювати*, *викорінюватися*, *докорінний*, [*закорéнок*] «основний корінь» Ж, [*закóрінки*] (мн.) «кореневі паростки; зародки» Ж, *закоренілий*, *закорінений*, *закоренітися*, [*закорінітися*] Ж, *закореніти*, [*накорінок*] «паросток, коренева парость, пагін; нащадок; рід, покоління; походження; спадкова хвороба» Ж, [*накóрéнок*] «тс.; потомство; поріддя, виродок (про чию-небудь дитину)», *невикорінний*, *окорінок* «частина стовбура дерева від кореня до гілок», *окóрéнок* «тс.; нижня частина дерева, що прилягає до кореня; нижній товщій кінець чого-небудь, зробленого з дерева; [паросток, кореневий пагін Ж]», [*окорéшок*] «окорінок» Ник, [*óкорок*] «тс.» тж, *окорéнкуватий* «кремезний», *окоренітися* «пустити коріння», *підкорінний*, [*повикореня́ти*] «знищити, повиривати з коренем (рослини та ін.)», *повикоріня́ти* «тс.», [*покóрéнок*] «нащадок; пагоніць, паросток» Нед, [*покóрeньство*] «нащадки» Нед, *прикорéнок* «частина стовбура біля кореня; пеньок; частина стебла трав'янистої рослини біля кореня», [*прикорінь*] «тс.; кілок, до якого прив'язують коня» Нед, *прикорень* «тс.; [прикіл; кіл, вбитий у землю]», *прикоріння* «частини стебла трав'янистих рослин біля кореня», *прикореневий*, [*прикоренітися*] «прикріпитися коренями», *розкоренітися*, *розкорінітися*, *скореніти*, *скореня́ти* «винущувати, усувати», *укореніти*, *укорінювати*;— р. *кóрень*, бр. *кóрань*, др. *корень*, *коря*, *кѣря*, п. *korzeń*, ч. *kořen*, [*kořen*, *kořán*], слц. *kořen*, вл. нл. *koŕjeń*, заст. *kořen*, *kořen*, полаб. *t'örin* (*t'augín*, *kügén*, *küögén* < *kugelp), болг. м. *кóрен*, схв. *кõрєн*, *kõrijen*, *kõgĭn*, [*kogēn*], ст. *kořen*

(<*koępъ), когепь, слн. kogēp (kōgen), р.-цсл. с.-цсл. **ко́ра**, стсл. **ко́рень**, **ко́рьнь**, **ко́реньъ**; — псл. *koę (род. в. *koęene, зн. в. *когепь) «кóрінь рослини; нижня частина, основа; початок, джерело; рід, покоління» (<*koęep «кóрінь»), пов'язане чергуванням голосних із пн.-сл. [*kъgъjъ] «кущ, кóрінь» (представленим у р. [ко́рь] «кóрінь», п. заст. [kierz] «купина, кущ» (з XIII ст.), ст. kierzek «кущик», ч. keř «кущ», слц. вл. keg, вл. kegk, вл. нл. keř, р.-цсл. **къ́рь** «кóрінь» і сл. [*kъgъ-j-akъ] «кущик», укр. [кряк, крак] «тс.»), а також, очевидно, з псл. *čegpъ / *čegno / *čegna / *čegpъ «рукоятка, держак, колодочка; стовбур, ніжка» (<іе. *ker-p-), укр. [чéрén] «держак; леміш»; — споріднене з лит. [kēgas «кущ, кóрінь, засохлий пень», [kēgē] «пень, безлисте стебло», kēgēti «вкóрінюватися», лтс. sęgs «кущ», sęga «волосся (на голові), особливо розкудлане», лит. kīgpa «гострий пень», прус. kīrno «кущ» (сюди ж, можливо, більш віддалене алб. shkurtë «кущ», похідне від *sm-ker-p-), що, як належні до іе. *(s)ker- «різати, стригти; відділяти», здебільшого зближуються з лит. kėrti «відстати, відділитися» (про шкіру, ко́ру), пов'язаним також з лат. cogium «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. kŕttih «шкіра, шкура», сáгтап- «тс.», лит. kardà «лико», karpà «тс.», псл. кога «кора, луб», укр. **ко́ра** (інакше ЭССЯ II, 62—65); пов'язання з лит. kīgnas «вишневе дерево, Cerasus Juss.», kīgnis «назва божества (захисника черешень)» (< балт. *kīgnijas) і лат. cognus «кизил, Cognus mascula L.; кизилове дерево» (< іе. *kŕp-os), гр. κράνος «тс.» (Trautmann Arg. Sprachdenkm. 358) через семантичні труднощі менш певне; зіставлення з ірл. craip «дерево», гал. rpen, кімр. rpenp «тс.», брет. rpenp «дерев'яна будівля» (Беценбергер у Stokes 63; Младенов 251) фонетично неприйнятне. — Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Цыганенко 216; Фасмер II 325; Преобр. I 353; Sławski II 508—510; Brückner 258, 274; Doroszewski PF 13, 207—208; Machek ESJČ 279, ESJČS 198, 223; Hořub — Lyeř 239—240, 263; Schuster-Sewc 626—627; ZisI 9/2, 250;

БЕР II 634—635; Skok II 154; Бернштейн Очерк 1974, 168; Меґе ОЯ 119, 341—342; Vaillant Slavica 9, 490—496; 11, 33—36; Mikkola Ursl. Gr. III 45, 47; Bern. I 570; Mikl. EW 426; Fraenkel 241; Trautmann 127; Mühl.—Endz. I 375; Топоров IV 17, 306; Endzelīns IV 2, 237; Meillet BSL 23, 85—86; Walde — Hofm. I 222; Specht 55, 140; KZ 59, 248—249; Kuryłowicz Apoph. 229; Persson Beitr. 157; Pokorny 572—573, 940. — Пор. кір¹, ко́ра, кряк, чéрén.

кóрінь² (мат.) «величина, що при піднесенні її до певного ступеня дає дане число»; — бр. **кóрань** «тс.», ч. kořen (у словосполученні к. говнісе «рішення рівняння»), заст. kořen (мат.) «кóрінь», слц. kořeň, вл. kogjeň, болг. м. **кóрен**, схв. **кòрєн**, kògijeň, слн. kogēp «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **кóрень** (мат.) (з XVII ст.) є калькою латинського наукового терміна radix «тс.», утвореного на основі іменника radix «кóрінь, підземна частина рослини». — Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Кутина Формирование яз. русск. науки 27. — Див. ще **кóрінь¹**. — Пор. **радикал¹**.

[кóрінь³] «penis (у чоловіків або самців тварин)» Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. kogzeň (жарт. згруб.) «чоловічий статевий орган (з XVI ст.); клітор, кóрінь жіночий», як і ст. kogzeň (kogzenie) «покоління, рід, плем'я, початок роду, потомство» (з XIV ст.), виникло в результаті переносного вживання kogzeň «кóрінь рослини», спорідненого з укр. **кóрінь** «тс.»; мотивація перенесення не зовсім ясна; можливо, розвиток семантики польського слова пов'язаний із впливом лат. radix «кóрінь; коренеплід; нижня частина, низ, основа; (перен.) початок, походження, джерело; (нар.-лат.) penis». — Sławski II 508; SW II 485; Linde II 450. — Див. ще **кóрінь¹**.

[кóрінчик] (бот.) «вех солодкий, Siim sisagum L.» Я, [кóрінчик солодкий] «тс.» Мак; — п. kogzeň cukrowy «тс.»; — похідне утворення від **кóрінь**; назва зумовлена тим, що цей вид веху, на відміну від інших, має не отруйний, а

істівний солодкий (майже 4% цукру) корінь, використовуваний для виготовлення цукру, горілки й сурогату кави.— УРЕ 2, 1978, 206; Яворницький 379; Нейштадт 416.— Див. ще **кóрінь**¹.

кóрка¹— див. **кірка**.

кóрка²— див. **кóра**.

кóрки (у виразах *на всі к. лаяти* Ж, *на всі к. «сильно, щосили»*); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **кóрки** (у словосполученнях *бранить на все к. «сильно сварити», разносить на все к., распекать на все к., ругать на все к. «тс.», на все к. «щосили, сильно», [утекать на все к.] «швидко тікати»*) пов'язане з [кóрки] «плечі (мн.); спина», що, як і розм. **закóрки** «запліччя (в т. ч. у виразі *на закóрках «на плечах»*), походить від псл. [*kʷkʷ] «потилиця, шия», до якого зводиться також укр. [кóркóші] «потилиця, плечі»; пор. семантично близьке р. *во все лопатки (бежать, гнать, лететь, мчатся)* «чимдуж, щосили (бігти, летіти)». — Шанський ЭСРЯ II 6, 39; Sławski II 77—78.— Див. ще **кóркóші**. — Пор. **карк**.

[**кóркйшка**] «верхня частина дерева з відрізанним гіллям; ковінька» Ж; — не зовсім ясне; зіставляється (Младенов РФВ 1914/2, 455) з псл. *kʷtʷš «кущ, корч», *kʷtʷšiti, р. *кóрчить, корчевать*; може бути й афективним утворенням, пов'язаним з переносно вжитим [кóркóші] «спина, плечі».

[**кóркóбєць**] «веселка, райдуга»; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *куркубєц, куркубєл* (рум. *curcubeu, [curcubiță]*) «тс.» є, мабуть, складним словом, яке зводиться до лат. *circus* (нар.-лат. *circus*) «круг» і *bibo* «п'ю», спорідненого з псл. *piti*, укр. *пїти*. — Scheludko 136; Vrabie Romanoslavica 14, 155; СДЕЛМ 218; DLRM 208; Walde — Hofm. I 103—104.— Див. ще **пїти, цирк**.

[**кóркотіти**] «воркувати, бурчати» Ж, [кóрконіти, кóркотати] «тс.» ВеУГ; — звуконаслідувальне утворення, що відображає крик деяких птахів.— Пор. **кóркуль**.

[**кóркóші**] (мн.) (у виразі *на к. кого взяти*) «носити кого-небудь на спині,

на плечах») Ж, [кóркóші] (мн.) (у сполученнях [*нести дитину на кóркóшах*] «нести дитину на плечах, за спиною», [*узяти на г.*]) Ме, [кóркéші] «тс.» Гриц, [кóркуши] «плечі, шия, спина» Ж; — р. (за)кóрки (у виразі *сесть на з. «сісти на плечі, на верхню частину спини»*), п. *кагк* «задня частина ший», ч. слц. *кгк* «шия», вл. *кугк* «горло», *кгк* «тс.», болг. [кóркаш] (у виразі [*нося на к.*] «несу на плечах і верхній частині спини»), м. *кркаш* (у виразі *носи к. «тягне (несе) на спині»*), схв. *кʷке* (у виразі *пà кʷке positi* «нести на плечах»), *кʷкача* «спина, горб» (*на кʷкачама* «на плечах»), слн. *кʷке* (мн.) «довге волосся на голові», *кʷкош* (па *кʷкош* «на плечах»), цсл. (схв.) *кʷкʷ* «шия»; — псл. *kʷtʷkoš («кʷтʷкош»), *kʷtʷkaš («кʷтʷкаш»), похідні від *kʷtʷkʷ «шия»; — споріднене з дінд. *кʷка*- (не засвідчене) «шия, горло, кадик», відбитим у *кʷката*- «шийні хребці»; іє. *keg- «обертати, крутити, гнути» (сюди ж псл. *kʷtʷš, укр. *кóрчі*); менш певні як відповідники дісл. *kvegk* «горло, гортань», лат. *gurges* «стравохід», дінд. *gargaga*- «тс.», лит. *kāklas* «шия» (Machek ESJС 293); виведення від *kʷtʷš, укр. *кóрчі* (Вгүкпег 220) мало переконливе; слово розглядається і як субстратне в індоєвропейських мовах (пор. абх. *gugy* «гортань») (Treimer Lingua 9 (1960), 99). — Sławski II 77—78; Skok II 203; Bezlaј ESSJ II 95.— Пор. **карк, корчáга**.

[**кóркуль**] (орн.) «крохаль великий, *Mergus merganser L.*» Шарл; — р. [кóркуль] «тс.», [кóркáль] «рід птахів родини качаких, крохаль, *Mergus L.*»; — похідне утворення від звуконаслідувальних дієслів типу укр. [кóркотіти] «воркувати» (пор. р. [кóрканье] «звуки, які видає глухар»), що відображають характер крику цього птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 195; УРЕ 5, 1980, 539; Воїнств.-Кіст. 141—142.— Див. ще **кóркотіти**. — Пор. **кóркóль**.

[**кóрлáта**] «довга дерев'яна перекладина як загорожа Ме; довга поперечна планка, хворостина в тину Мо», [закóрлáтити] «загородити корлатою» Ме, [перекóрлáтити] «перегородити корлатою» Ме; — запозичення з молдавської

мови; молд. *корлатэ* (рум. *corlátă*) «рідка загорожа; загорода для худоби; полицка (на кухні в хаті)» походить від уг. *korlát* «паркан, загорожа, бар'єр; поручень, паранет», що є словом нез'ясованого походження.— Мельничук Молд. эл. 167; СДЕЛМ 204; Тамás 270—271; MNTESz II 576.

корм, [кóрма] «травлення (їдкою речовиною)» Ж, [кóрмик] «кабан на відгодівлі» ЛексПол, [кормілець] «годувальник» Ж, *кормитель*, «тс.» Ж, [кормівека] «годовля, харчування» Пі, [кóрмля Я, кóрмлене Ж] «тс.», [кормнік] «хлів, у якому відгодовують худобу; саж» Ж, *кормо-* (перша частина складних слів, що відповідає слову *корм*), *кормішка* «годовниця (для худоби, птиці та ін.)», [кóрмний] «відгодований (про вола, корову та ін.)», *корміти*, [безкóрм'я] «брак кормів» Я, *недокóрм*, *óкóрм* «їжа, харчування; провіант», *підкóрм*, *підкóрмка*, *підкóрмлювати* «підгодовувати», [підкóрмляти] Ж, *пóкóрм*, *прокóрмлення*, *прóкóрм*, *прокóрміти*, *прокóрмлювати*, [прокóрмляти] Ж, *розкóрміти*, *розкóрмлювати*;— р. *корм*, [кóрмля], бр. *корм*, [карма́, кóрма], др. *кормъ* (кѣрмъ, корѣмъ) «корм; харчі; вид данини, податку, збору, мита», п. [кагма], кагм (жін. р.), [кагм] (чол. р.), ст. кагм, [кагмiа], ч. кгмѣ (кн.), заст. кгмі, рідк. кгт, слц. кгт, [кгта], вл. когт, когта, [когто] «корм (зокрема, той, що приносить пташенятам дорослий птах)», нл. kjaгт, kjaгто, болг. кѣрма́, м. крма, схв. крма, слн. крта, стсл. крѣма «їжа», крѣма «тс.», крѣмити;— псл. *kʷt-ть / *kʷtма / *kʷtто «корм, їжа», *kʷtм-ја «тс.» (первісно як назва дії, словотворчо й семантично подібне до *ēd-ја «їжа»);— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з іє. *(s)ker- «різати, краяти; рубати», представленим у дінд. kṛṇāti «ранить, вбиває», гр. κείρω (<*кер-ω) «стрижу, відрізую; зрубую; гризу, ковтаю; поїдаю, пожираю; знищую» (сюди ж належать семантично віддалені похідні утворення з формантом -m- типу жорѣс «стовбур, колода, поліно, жердина», жѣрца «відрізаний кусок, зокрема не-

лика монета, дрібні гроші»), двн. scegan «відтинати, відсікати», лит. skirti «ділити, відділяти, розривати», псл. кога «кора», skoga «шкура», *kʷtпъ «короткий», споріднених з укр. *корá* «луб», [скіра] «шкіра», [кóрн'яти] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kʷtм(-ъ, -а, -ја) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. саgō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), сēпа «трапеза» (< іє. *kersnā < *kertsnā- < *kert-, засвідчене також псл. *čʷtʷ «ріжу», *čers-ti < *čert-ti «різати», яким відповідають укр. *чѣрсти*, *начертáти*, *чѣртá*), гр. δαΐς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Етимологія 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Sewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSIPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skogъ / *skogта «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *скóром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *крмак* «кабан», *крмача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Етимологія 1968, 17; Сл. и ие. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kʷtмъ / *kʷtма (< *(s)kʷtмъ / *(s)kʷtма) «корм, їжа» і *skogъ / *skogта (< *(s)kogъ / *(s)kogта) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)kæt- (звідки псл. *krem- / *kæt- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *крѣмáти*, *кромсáти*, [крóмити]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. skoga «шкура, шкіра», укр. [шкóр'на], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Етимологія 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

вання задньоязичних) пов'язання з гр. *χορέω* «нагодовую», *κόρος* «нагодовування, ситість, пересичення», лит. *šėti* «годувати», *šėĩmens, šėĩmenys* «поминки», прус. *seimēn* «тс., тризна», лит. *šāgas (pāšaras)* «корм для худоби, фураж», що, як і оск.-лат. *carīa (*k_{er}-iā)* «хліб», *carēnsis* «мірошник», оск. *karānter* «годуються, харчуються» та лат. *serēs* «Церера (богиня полів, землеробства, зернових культур); дари полів, жнива, врожай, зерно, хліб» (< праїтальське *keres-), вірм. *serm (sermn)* «насіння; плем'я, покоління», *ser* «рід, плем'я, покоління; народження», виводяться від іє. *ker- «рости; годувати» (Фасмер II 329; Преобр. I 356; Горяев 158; Sławski II 80; Brückner 220; Machek ESJĈ 293, ESJĈS 235; Schuster-Šewc 628; Младенов 265—266; Gołāb LP 16, 61; Agrell BSI Lautst. 24; Bezenberger BB 17, 222; Solmsen KZ 35, 483—484; Osthoff Parerga 58, 61—62; Fick I 422; Frisk I 918—919; Boisacq 495; Ernout — Meillet I 116—117; Walde — Hofm. I 204—205; Джаукян 161, 188—189; Роккопу 577); потребує додаткової аргументації зіставлення з семантично віддаленими ірл. *soĩm, suĩm* «пиво», гал. *ко̀рм* «вид пива», лат. *sermōg* «слизуватий, густий сік» (КЭСРЯ 212; Фасмер II 329; Гамкрелідзе — Иванов 703; Pedersen Kelt. Gr. I 168). — Шанский ЭСРЯ II 8, 317; Sławski II 80—81; Holub — Lyeг 268; Schuster-Šewc 627—628; БЕР II 641; Skok II 205—206; Bezlaj ESSJ II 95—96; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 155—156; Bern. I 668—669. — Пор. кармнік, корá, корняти, кремса́ти, кро́ма, кромса́ти, скіра, скóром, че́рсти, че́рта́, шкору́па.

кóрма «задня частина судна, човна СУМ, F; [весло, руль, кермо Ж]», [корма́ч] «корманич» Ж, ст. *кóрма* «руль, корабельне стернове весло» (XVII ст.); — р. [корм] «корма», *корма́*, бр. *карма́*, др. *корма (кѣрма, кѣрѣма)* «тс.», ч. васт. *когта* «задня частина судна над кермом; кермо», слц. *когта* «задня частина судна над кермом», болг. *кѣрма́* «тс.; стернове колесо, кормило», заст. *крѣма́* «кермо, кормило», *кóрма* (кн.) «тс.; корма», м. *крма* «корма; штурвал»,

схв. *крма* «штурвал (літака, планера); руль судна, стернове весло; (перен.) керівництво; [задня упряжка волів, якими скеровують рух плуга або воза]», поет. *кр̄м* «штурвал (літака, планера тощо)», рідк. *кр̄ма* «тс.; кермо; корма», слн. *кíта* «корма (судна)», *кíт* «тс.; край судна», цсл. *крѣма́* «корма», стсл. *крѣма́* «тс.; кермо, руль»; — псл. *k^ʔтма «корма; стернове весло»; — остаточно не з'ясоване; найчастіше тлумачиться як той же ступінь розширеного формантом -т- кореня іє. *(s)ker- «різати», що і в псл. *k^ʔтмъ / k^ʔтма «корм, їжа», укр. *корм* «тс.», і пов'язується з гр. *χορέω* «стовбур, колода, поліно, жердина», *χορέω (ναυτικός)* «весло», похідним, як і *κέρμα* «відрізаний шматок, зокрема дрібна монета», від *κείρω* (< *кер-ω) «стрижу, відрізую; зрубую», спорідненого з дінд. *kṛntáti* «ріже», ав. *kəṛəntaiti* «тс.; здирає (шкіру)», лит. *kiřsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (< *čert-ti) «різати», укр. *че́рсти*, з припущенням семантичного розвитку псл. *k^ʔтма «(відрізана) палиця, частина стовбура, жердина» → «весло, рульове весло» → «руль» → «місце на судні, де знаходиться руль» → «корма»; розглядається також як давнє похідне утворення, пов'язане чергуванням голосних з тим самим іє. *(s)ker- «різати» і споріднене з псл. [*k^ʔтm-ys-l-ъ / *č^ʔтmysľ / *č^ʔтmysľ] «коромисло», сх.-сл. *k^ʔтmysľ / k^ʔтmyslo «тс.», укр. *коромисло* «дерев'яна вигнута палиця; рід важеля» та віддаленішими лит. *kártis* «жердина» і псл. *koruto*, укр. *корі́то* (Трубачев Етимологія 1972, 35—41; Hinze ZfSl 17, 20—22; Sławski II 491—492; Brückner 257; KZ 68, 165); потребує додаткової аргументації зіставлення з р. *кóрень* «корінь» (Sprecht 140), як і припущення про зв'язок з р. *корна́ть* «обрізувати» (Роккопу 940; Преобр. I 355); немає достатніх підстав з огляду на фонетичні труднощі зближувати слов'янські форми з позбавленими переконливої етимології гр. *πρόμνᾱ* (іон. *πρόμνη*) «корма; кормило» і *πρέμνον* «товстий край колоди, нижня частина стовбура; кряж, пеня» (Младенов 266; Meillet RES 7, 7; Bern. I 668;

Saussure MSL 7, 92; BSL 23, 86; Zupitza KZ 36, 59; Schwyzer KZ 63, 59; Boisacq 818) або з *κῶβερνάω* «веду, керую» (Machek ESJČ 278, ESJČS 222; LP 5, 61—62; Holub — Lyeer 252), що є словом не зовсім ясного походження; запозиченнями з російської мови вважаються ч. заст. *kogma*, слц. *kogma*, болг. заст. *kóрма*; з слов'янських мов виводяться рум. *sîrma* «руль, штурвал; (перен.) кормило, кермо влади, керівництво», а *sîrma* «кермувати; скеровувати; управляти». — Шанский ЭСРЯ II 8, 317—318; Фасмер — Трубаев II 329; SSJČ I 954; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; Schuster-Sewc I 628; БЕР II 641, III 211—212; Цонев История II 168; Skok II 205; Bezlaž ESSJ II 96; Петлева Этимология 1974, 20, 28—31; Matzenauer LF 9, 20; Šuman AfSlPh 30, 303; Mikl. EW 156; Топоров III 326—328; Schrader Reallexicon 828; Frisk I 810—811; Persson Beitr. 172; Hofmann 155; Mihailă St. sl. 12, 262; DLRM 153; Pokorny 938—945. — Пор. *корá*, *корíто*, *корм*, *корóмисло*¹, *корóткий*, *скíра*, *чёрсти*.

[кóрмань] «полиця плуга» НЗ УЖДУ 37, [кóрманька тж, ДзАтл II, кóрманька ДзАтл II] «тс.»; — слц. [kormán]; — запозичення з угорської мови; уг. *kormánu* «руль, штурвал; уряд; [полиця плуга; хвіст риби]» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з болг. *kóрма* «корма», м. *крма* «тс., руль», схв. *крма* «тс.» — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 45—46; ДзАтл. II 182; MNTESz II 576. — Див. ще *кóрма*.

*кормíга*¹ «насилницьке панування; неволя, ярмо; (рідк.) кормило, стерно»; — очевидно, похідне утворення від *кóрма*, яке початково мало значення «стерно, кормило», а потім через переносне вживання набуло значення «влада, владарювання», що згодом набрало сучасного ще вужчого (конкретнішого) семантичного відтінку; подібний напрям семантичного розвитку виявляють похідні від *корма* (< др. *кърма*) здавна, пор. др. *кърмьствие* «управління», р. ст. *кормчая книга* «звід церковних законів» (букв. «книга кормчого-стер-

ничого, рульового»); пов'язується також з *корóмисло* (Трубаев Этимология 1972, 41). — Див. ще *кóрма*.

*кормíга*² (заст., рідк.) «невільницький корабель» Пі; — не зовсім ясне; можливо, результат переносного вживання слова *кормíга* «насилницьке панування; неволя, ярмо»; зміна значення цього слова могла бути зумовлена формальним зближенням з неспорідненим [кóмíга] «вид барки», генетично пов'язаним з [кóм'ягá] «вид плоту, барка; човен». — Див. ще *кормíга*¹. — Пор. *кóм'ягá*.

кормíло (заст. поет.) «весло або кормове стерно; влада, керівництво»; — р. *кормíло*, др. *кормило*, *кърмило*, *кърмило*, ч. слц. *kormidlo*, болг. *кормíло*, (поет.) *кърмíло* «тс.», заст. *кърмíло* «кермо», м. *кормило* «кермо (судна; велосипеда, автомобіля); влада, керівництво», схв. *кóрмило*, *крмíло* «тс.»; (мн.) рульові пера у хвості птаха, пташиний хвіст», слн. *krmitlo* «кормило», стсл. *кърмíло* «тс., руль»; — псл. *křmidlo «руль, весло; кормило», найвірогідніше, похідне від *křmiti «управляти кермом, керувати» (представленого в стсл. *кърмити*, слн. *krmiti*, схв. *крмити* «тс.»), що виводиться від *křma «весло; руль; задня частина судна (човна)», від якого походить також укр. *кóрма* «тс.»; ч. слц. *kormidlo*, болг. *кормíло* вважаються запозиченнями з російської мови. — Грінч. II 285; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Преобр. I 355; Machek ESJČ 278, ESJČS 222; Holub — Lyeer 262; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; БЕР II 641, 642, III 211; Младенов 266; Skok II 205; Петлева Этимология 1974, 29; Романова Вступ 121; Вегн. I 668. — Див. ще *кóрма*.

[кóрмиця] (бот.) «моховинка, *Sagīpa L.*» Ж; — похідне від *корм* «їжа тварин» утворення, що виникло як калька лат. *sagīpa* «корм, їжа; моховинка»; назва зумовлена, мабуть, кормовими властивостями одного з близьких до моховинки лежачої (*S. procumbens L.*) видів цієї трави; пор. подібне щодо семантики нвн. *Mastkraut* «моховинка», букв. «кормова трава». — УРЕ 7, 154; Нейштадт 233. — Див. ще *корм*.

[кóрмóша] (бот.) «айва довгаста, *Cydonia oblonga* Mill. (*Cydonia vulgaris* Pers.)» Ж, ВеНЗн, ВеУГ;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *kogmos* (alma) букв. «закоптіле (яблуко)» (= «сірий ранет») пов'язане з когот «сажа, кіптява; нагар», словом давньо-тюркського походження; дтюрк. *qigun* «сажа, кіптява», тур. *kiyim* «сажа», як. *курунньук* «тс.», тат. *корым* «сажа, кіптява», чув. *хăрăм* «тс.», можливо, пов'язані з дтюрк. *qigu* «сухий, висохлий, засохлий».— Желех. I 367; Тамás 271; MNTESz II 579; Егоров 294.

кóрмчий (заст.) «керманич»;— запозичення з російської мови; р. *кóрмчий* «тс.», др. *кормчий* «стерновий; той, хто стоїть біля кормила правління», *кормьчи*, *кормиши*, *кърмьчи*, *къръмьчи* «тс.», як і схв. заст. [кърмчија] «священник, пастир», зводяться до стсл. *крьмьчии*, *крьмчии* (род. в. одн. *кърмьчиа*, (мн.) *крьмьчи*) «стерновий», похідного від *крьма* «кермо; корма», спорідненого з укр. *кóрма*; укр. [кормчяр] «керманич», найвірогідніше, утворене від основи *кормч-*, представлені в р. *кóрмчий*, др. *кормчи*, *кормчия* «тс.»; болг. *кормчийа* «стерновий на судні» вважається видозміненим запозиченням з російської мови; твердження про вплив гр. *ὁ προμνητής* «кормовий» (< *προμνη* «керма») на утворення метафоричного значення у стсл. *крьмьчии* (Шанский ЭСРЯ II 8, 318) потребує додаткової аргументації, як і думка про те, що старослов'янська форма є словотворчою калькою гр. *πηδάλιον* «кормове весло, руль» (КЭСРЯ 212); продуктивний для старослов'янської мови суфікс *-чии* (*-чи*) у словах типу *крьмьчии*, *крьмьчии*, *крьмьчи*, *кърмьччии*, *корабьчии* виводиться від засвідченого вже всіма найдавнішими тюркськими пам'ятками агентивного суфікса тюрк. *-сі* (Вайан 232; Мейе ОЯ 412; Кульбакин Древний церковнославянский язык 1917, 186; Соболевский РФВ 1915/2, 402—403; Черных Истор. грам. русск. языка 1954, 321).— Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Фасмер II 329, 330; Соболевский Лекции 216; Преобр. I 355; БЕР II 641, III 212; Цонев История II 168; Младенов 266;

Skok II 205; Селищев Старославянский язык I 33; Верн. I 668.— Див. ще *кóрма*.

кóрмчі (*кнйги*) «збірники церковних і світських законів, якими керувалися при управлінні церквою і в церковному суді деяких слов'янських держав»;— р. *кóрмчая* (*кнйга*) «збірник церковних законів», ст. *кормчая* (*книга*) «збірник церковних і частково цивільних законів, правил», бр. *кóрмчая*, болг. кн. *кóрмчая* (*книга*) «збірник церковних законів», схв. *кòрмчаја* «збірник церковних і світських законів і правил для керівництва православною церквою і церковним судом, номоканон», *кòрмчѣ кнѣйга* «тс.»;— запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. *кормчага книга* «збірник церковних законів», як і др. *кърмьчая* «тс., номоканон», букв. «книга кормчого, стернового» (якому відповідає також схв. *кòрмчија* «номоканон»), пов'язане з стсл. *крьмьчии* «стерновий, той, хто стоїть біля кормила правління», є калькою гр. *πηδάλιον* «кормове весло, руль; (мн.) кермо влади», віз.-гр. «книга номоканон»; грецька назва зумовлена тим, що кормчі книги призначалися для керівництва церквою і церковним судом; в основу слов'янських кормчих книг було покладено державний збірник візантійського канонічного права (номоканон) у 14 титулах (найдавніший збережений до нашого часу номоканон, складений, можливо, у 6 ст. н. е. константинопольським патріархом І. Схоластиком, має 50 титулів); для болгарської церкви номоканони перекладаються з візантійсько-грецької мови на старослов'янську у IX ст., з кінця X ст. їх починає застосовувати й церква Київської Русі.— УРЕ 5, 1980, 413; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; БСЭ³ 13, 185—186; Фасмер II 330; Преобр. I 355; Обнорский О языке Ефремовской Кормчей XII в., 1912, 1—2, 18, 28, 44; Бенешевич Древнеславянская Кормчая XIV титулов, 1906, 1/1, I—V; Срезневский Обзорение древнерусск. списков Кормчей книги, 1897, 15—46; БЕР II 642; РЧДБЕ 308; Skok II 205; Верн. I 668.— Див. ще *кóрмчий*.

кóрназ, кóрноз — див. кнóроз.

[корна́к] «залишок кореня (пень)» Ж, [корна́га] «сукуватий кусок дерева, сукуватий пеня» ВеНЗн, [корна́дка] «пень» Ж, [корна́тка] «нижня частина пня з гнилим коренем» ВеНЗн, [корне́га] «пень разом із коренем; нижня частина стовбура дерева з коренем; кореневище» ВеНЗн, [корня́га] «сукувате кореневище» ВеБ, [корня́к] «кореневище» Ж; — очевидно, результати контамінації слова кóринь і основи корн- «короткий, куций (<обрізаний)», наявної у дієслові [корня́ти] «бити, рубати», а також у зміненому вигляді в словах *карнаві́хий, курно́сий*. — Див. ще кóринь¹, корня́ти.

корне́т¹ «духовий музичний інструмент», *корнетист*, ст. *корнетъ* «ріг», *корнетиста*, *корниця́ста* (XVIII ст.); — р. болг. *корнёт*, *корнетист*, бр. *карнёт*, *карнетист*, ст. *корнетъ* (1616), *корнетиста* (1653), п. *cornet*, *cornetysta*, *cornecista* (з XVI ст.), ст. *cornet* (1558), ч. слц. *cornet*, *cornetista*, м. *корнет*, схв. *кòрнет*, *корне́тист(а)*, слн. *cornét*, *cornetíst*; — запозичення з італійської мови; іт. *cornetto* (муз.) «ріжок, корнет» пов'язане з *согно* (муз.) «ріг, ріжок, валторна», що, як і *согно* «ріг (тварини)», продовжує ром. *согно, лат. *согпū* (рідк. *согпum*) «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень; копито; пташиний дзьоб», споріднене з кіпр. *корн*. гал. *сагп* «копито коня», двн. *дфриз.* *дангл.* дісл. *ногп* «ріг», гот. *һауґп* «тс.», гр. *κεράος* (<*κεραῖος) «рогатий; зроблений з рога» і лат. *сервус* «олень», двн. *һиґ(у)з*, дісл. *һјортр* (<*һērutr), кіпр. гал. *сагw*, *корн*. *сагоw* «тс.», лит. *кагвė* «корова», псл. *когва «тс.», укр. *корóва*; слово *корнетист*, як і р. болг. *корнетист*, є, очевидно, запозиченням з французької мови; фр. *cornettiste* «корнетист» походить від *cornet* «корнет, музичний ріжок, сопілка; маленька труба; горніст», яке зводиться також до ром. *согно, лат. *согпū* «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень»; староукраїнські форми *корнетиста*, *корниця́ста*, можливо, як і бр. ст. *корнетиста*, є запозиченням з польської мови; пов'язання болг. р. укр. *корнёт* безпосередньо з фр. *cornet*

«корнет; ріжок, сопілка» (СІС 364; УРЕ 5, 1980, 414; БСЭ³ 13, 190; ССРЛЯ 5, 1441; РЧДБЕ 308) або іт. *cornetta* «ріжок, сопілка; двокінцевий прапор; корнет; ескадрон» (Шанский ЭСРЯ II 8, 320) менш певні. — Булька Лекс. зап. 160, 166; *Kopaliński* 531; *Sławski* II 490; *Brückner* 257; *Holub* — *Lyer* 262; *Machek ESJČ* 278; БЕР II 643; *Mestica* 392; *Dauzat* 206, 207; *Bloch* 177, 178; *Ernout* — *Meillet* I 117, 143; *Walde* — *Hofm.* I 208, 276. — Див. ще *корóва, сёрна*. — Пор. *горн, Корній*.

корне́т² «перший офіцерський чин у кавалерії в дореволюційній російській армії; хорунжий»; — р. *корнёт* «тс.; (заст.) чепець із двома ріжками спереду; прапорець», ст. *корнетъ* «молодший офіцерський чин у кавалерії» (1655), *карнетъ*, *карнётъ* «тс.» (1663), *карнет* «прапорець» (1720), бр. *карнёт* «корнет», п. *cornet* (іст.) «давній офіцерський чин у кавалерії; підрозділ рейтарів; загін (кінноти); [чепець]; чепець черниць», *cornety* (іст.) «хоругов (прапорець; загін кінноти)» (1627), ч. іст. *cornet*, *corneta* «тс.», ч. слц. заст. *cornet* «молодший кавалерійський чин», нл. [korneta] «вид гострокінцевого чіпця», [kornetjal], *karneta*, *karheta* «тс.», болг. заст. *корнёт* «молодший офіцерський чин у кавалерії», схв. *кòрнет* «тс.; чепець черниць», *корне́та* «прапор (кавалерійський, корабельний); жіночий нічний головний убір», слн. *cornét* «кавалерійський прапорець; головний убір черниць»; — запозичено за російським, польським і, очевидно, голландським (гол. *cornét* «корнет, прапороносець») або німецьким посередництвом (нім. заст. *Cornett* «корнет», *Kornet*, *Cornet* «тс.») з французької мови; фр. іст. *cornette* «прапор з двома вимпелами, штандарт кавалерійської роти; прапорець; рота легкої кінноти; (перен.) офіцер-прапороносець, корнет» (XVI—XV ст.), як і *cornette* «чепець черниці; (заст.) пов'язка французьких юристів, косинка членів парламенту», ст. «старовинний жіночий головний убір з боковими виступами, схожими на роги», вважається первісно зменшувальним від *согне* «ріг», що походить від нар.-лат.

*cornu і лат. *cornua* «роги» (*cornū* «ріг»), до якого зводиться й укр. *корнет* (музичний інструмент); фр. *cornette* «прапор з двома вимпелами; штандарт кавалерійської роти» пояснюють також як похідне від *cornet* «ріжок», пов'язаного з *corne* «ріг» або ст. *corn* (< лат. *cornū* «тс.») (Сл. ст.-фр. яз. 58; Partridge 296).— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 320; Фасмер — Трубачев II 330; Fogarasi St. sl. 4, 65; Смирнов 162; Christiani 33; Kopaliński 531; Sławski II 489—490; Holub — Lyer 262; Machek ESJČ 278; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Gamillscheg 263; Fremdwörterbuch 333.— Див. ще **корнет¹**.

[**корне**] (бот.) «кизил, дерен справжній, *Cornus mas* L. (*Cornus mascula* DC.)» Пі; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *корн* «кизил», *коарнэ* «ягода кизилу», як і рум. *corn* «кизил», [со́гнл] «тс.», *соарна* «ягода кизилу», походять від лат. *cornus* «кизил (кущ або деревце)», спорідненого з гр. *κράνος*, *κράνον*, *κράνεια* «тс.» і лит. *Kirnis* «бог вишень».— СДЕЛМ 204; Walde — Hofm. I 276—277.

[**корніця**] (бот.) «вид моху, *Fegatella*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**кормиця**] (бот.) «моховинка, *Sagina* L.» (пор.).

Корній, *Корнелій*, *Корнелія*, *Корнілій*, [*Корнілко*], *Корніло*, [*Корнієць*], *Корнійко*, *Корніць*, ст. *Корнілій* (*Корнил*) «рогъ, (рог)ат(ъ)» (1627); — р. *Корнелій*, *Корнелія*, заст. *Корнілий*, розм. *Корней*, *Корний*, *Корніл*, *Корніла*, бр. *Карней*, *Карнелій*, *Карнелъ*, *Карніл*, *Карніла*, розм. *Карно*, *Карніць*, др. *Корнилий*, п. *Kornel*, *Korneli*, *Korneliusz*, ч. слц. *Kornel*, болг. *Корнелій*, *Корнели*, м. *Корнел*, *Корнелие*, *Корнилие*, схв. *Корнелије*, *Kornilije*, слн. *Kornel*, *Kornelius*, *Kornelij*, стсл. **Корнилии**, **Корнилъ**, **Корниль**, **Корнильъ**, **Коръниль**, **Корънильъ**; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κορνήλιος* походить від лат. *Cornēlius* «Корнелій», давньоримського патриціанського родового імені, яке загальноприйнятого пояснення не має;

пов'язується (Суперанская 79; Спр. личн. имен 426) з лат. *cornū* «ріг, бивень»; припускається також зв'язок з лат. *cornum* «ягода дерену», *cornus* «дерен (кущ чи деревце)», спорідненим з гр. *κράνος* «тс.», *κράνον* «кизил (ягода)», лит. **kirnas* «вишневе дерево», дальші генетичні зв'язки яких із прус. *kirno* «кущ», лит. *kėras* «тс.; корінь, пеня», псл. **korę* (*korene*) «корінь рослини», укр. *кóрінь* та псл. **čerņь* (< **ker-n-o*) «держак; леміш», укр. *чéрeн* «тс.» (Фасмер IV 340; Bern. I 146) менш певні, як і зіставлення (Boisacq 439, 509) з гр. *κέρσος* «вишневе дерево» (звідки виводяться лат. *cerasus* «тс.; плід вишні», псл. **čeršьna* / **čeršьnja* «черешня», укр. *чeрeшня*).— Беринда 217; Сл. вл. имен 56; Бондалетов Русск. ономастика 102, 133; Петровский 135; Спр. личн. имен 426, 504; Кпарова 113—114; Бірыла 102; Илчев 270; Constantinescu 35; Walde — Hofm. I 202; Frisk I 827—828; Pokorny 572—573.— Пор. **кóрінь¹**, **корнет¹**, **чéрeн**, **чeрeшня**.

корнішон «маленький молодий огірок для консервування або маринування»; — р. *корнишон*, бр. *карнішон*, п. *korniszon*, схв. *корнишони* (мн.); — запозичення з французької мови; фр. *cornichon* «корнішон», спочатку «ріжок», є демінутивним утворенням від слова *corne* «ріг», що, мабуть, продовжує нар.-лат. **cornu* «роги», яке походить від лат. *cornua* «тс.», наз. в. мн. іменника *cornū* «ріг».— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 321; Sławski II 490; Вуяклија 478; Bloch 152; Dauzat 207.— Див. ще **корнет¹**.— Пор. **корнет²**, **корнута**.

[**корнута**] «рогата вівця» Ж, ВеУг, ВеНЗн, [*корніца*] «вівця з прямими рогами» МСБГ, [*курніца*] «вівця з малими рогами» Гриц; — п. *kornuta*, ч. [*kurnota*], слц. *kornuta*, *kornútká*, *kornul'a*; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *cornúta* «рогата» походить від лат. *cornūtus* (ж.р. *cornūta*) «рогатий», пов'язаного з іменником *cornū* «ріг».— Дзедзелівський Доп. УЖДУ IV 108; Sławski II 490; Machek ESJČ 278; Клепикова 73—75; Сл. и балк. языкозн. 190; Vrabie Romanoslavica 14, 155;

Crâmpăla 329; DLRM 189.— Див. ще **корнѣт**¹.— Пор. **корнѣт**², **корнішѣн**, **курнѣт**.

корняла, **корняти** — див. **порняла**.
[**корняти**] «колоти, бити; підганяти; доторкатися, будити; спонукати» Ж, [**корнятици**], «будитися, тривожитися, ворухитися» МСБГ;— р. **корнать** «підрізати, усікати, вкорочувати», болг. [**кърня**] «каструю», м. **крни** «обламує; ущемлює; применшує», схв. **кръити** «обламувати, псувати; ущемляти, применшувати», слн. **kŕniti** «калічити, нівечити, обрізати»;— псл. ***kŕnati**, ***kŕniti**; — споріднене з лтс. **kuŕns** «глухий», лит. **kuŕsti** «глухнути», дінд. **kŕŕŋaŋ** «поранений, убитий», **kaŕŋaŋ** «карнавухий», ав. **kaŕŋa** «глухий»; зіставлення з лат. **carere** «бути позбавленим чогось» (Persson Beitr. 165) безпідставне.— Фасмер II 330; Skok II 206—207; Bezlaj ESSJ II 96.— Пор. **карнавухий**, **карнати**, **курдупель**, **курносий**.

короб «тара з лубу, бересту, лози; козуб; верхня частина воза, саней; жолоб; [ящик, коробка Ж]», **коробейник** «(у дореволюційній Росії) мандрівний крамар з коробом», [**коробушник**] «тс.» Я, [**коробѣн**] «кошик із кори, лубу; козубець», **коробка** «невелике вмістилище з картону, пластмаси, фанери тощо; [згин у мошні Ж]», **коробок**, **коробочка** (бот.), **коробочник** «виготовлювач коробки», [**коробл**] «ящик, лубок» Пі, **коробчастий**, **коробчатий**;— р. **короб**, [**короба**] «коробка з липової кори», **коробка**, **коробок**, бр. **кораб**, **каробка**, **карабок**, др. **коробъ**, п. ст. **kroba** «короб з кори; кошик з лика; дерев'яна коробка», **krobia** «тс.», заст. **kroba** «кошик з кори», [**króbka**] «тс.», ч. **krabice** «коробка, шкатулка», слц. **krabica** «тс.», схв. рідк. **крáбија** «скриня», **крáбуља** «скринька з кори», [**шкрáбија**] «шухляда», слн. [**kraba**] «коробка, ящик», [**krabica**] «тс.», **škrabica** «карнавка», стсл. **кравин** «скринька, шкатулка; кошик», **кравница** «тс.»; — псл. ***korbъji** «луб'яна або плетена посудина», сх.-сл. ***korbъ** «тс.», пов'язані чергуванням голосних із псл. ***kŕbapъ** / ***kŕbapjъ** «коробка; скриня», укр. [**корбан**] «взуття з лика» і

співвідносні з псл. ***korbiti** «викривляти; згинати; скручувати», укр. **коробити** «тс.»; — найімовірніше, споріднене з лат. **corbis** «корзина, кошик» і лит. **kaŕbija** «кошик; короб, козуб», **kaŕbas** «тс.», лтс. **kaŕba** «маленька скринька», **kārba** (**kārbe**, **karba**) «козуб з кори вільхи чи з бересту, кошичок, коробка; рибальський човен», прус. **carbīo** «млиновий кіш, ящик», а також, з іншим ступенем чергування, лтс. **krēpšas** «корзина, торба», нгерм. ***hrepiz-** «корзина», дісл. **hrīp** «тс.», двн. **reŕ** «пристосування для носіння (на спині)»; нвн. **Korb** «корзина, короб», двн. **chorp**, **korb**, **churp**, **churba** (< ***korbia**), свн. **korp**, **korb** «тс.» виводяться з латинської мови; лит. **krābė** (**krėbė**) «корзина; козуб» вважається запозиченням з польської мови, форма **kaŕābas** «кульок» виводиться з білоруської; лит. **kaŕbas**, **kaŕbija**, лтс. **kaŕba**, **kārba**, прус. **carbīo** іноді пояснюються також як запозичення з давньоверхньонімецької мови (Bern. I 568; Bezlaj ESSJ II 77—78; Fraenkel 220); зближення з іє. ***kor-** «видовбувати» (Откупщиков 175) менш певне, як і виведення слов'янських форм з латинської мови за посередництвом двн. **korb**, **chorp**, **churp**, ***korbia**, бав. ст. **korba**, ***chorbia** (Шахматов Очерк 152; Holub — Кор. 184; Bern. I 568; Mikl. EW 130; Fraenkel 220; Būga ZfSlPh I 35; Kluge — Mitzka 394; Schwarz AfSlPh 40, 290; Walde — Hofm. I 272—273); припущення про утворення р. **короб** безпосередньо від лат. **corbis** (Преобр. I 357) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8,322; Sławski III 112—114; Brückner 267; KZ 48, 200; 51, 224; Machek ESJĀ 287—288; ESJĀS 230—231; Holub — Lyer 265; Bezlaj ESSJ II 77—78; ЭССЯ II, 52—54; Козлова Этимология 1984, 91; Torbiörnsson LM II 31; Matzenauer 49; LF 9, 2; Trautmann 117—118; Būga RR I 331; RSI 6, 270; Skardžius 96—97; Топоров III 217—218; Holthausen ZfSlPh 24, 269; Preveden Language 6, 283; Бильфельдт Пробл. совр. филол. 32; Pokorny 949.— Пор. **карабійка**, **корбан**, **коробити**.

[**коробель**] (зоол.) «енот звичайний, *Procyon lotor* L.» Ж; — неясне.

коробити «викривляти, згинати; корчити, судомити; викликати огиду, відразу; обурювати», [коробитися] «гнути, жолобитися; корчитися від болю, кривитися; стовбурчитися; упиратися; бундючитися» Ж, [короблівий] «завзятий, задиристий, норовистий» Я; — р. *коробить* «коробити», бр. *карабаціць* «тс.; [викликати дрож]», ч. *krabatiti* «кривити; робити нерівним (бугристим)», *krabiti* «тс.», заст. *krab* «зарубка, складка, зморшка», нл. *krōbiś se* «морщитися», *krōbiĵa* «нерівність; складка, зморшка»; — псл. *korbiti «викривляти; згинати; скручувати»; — очевидно, споріднене з дісл. *herpask* «судорожно стягуватися», *hagra* «щипати», нн. *hagra* «знаряддя катування», дангл. *heagre* «арфа», двн. *harfa* (*harpha*) «тс.», шв. *hagra* «зморщувати», норв. *hugre* «зшивати», англ. [*hīrple*] «кульгати» і гр. *κάρφω* «стягую; покриваю зморшками; гну», пов'язаними з дісл. *skorpa* «зморщуватися; засихати», *skarpr* «худий; нерівний; шершавий; жорсткий», дангл. *sceagr* «шершавий», двн. *scarpf* «тс.», р. [*скóрблый*] «зморщений; шкарубкий»; іе. *(s)kerēbh- / (s)kerēb- / (s)kerbh- «вертити; гнути», що є суфіксальним поширенням кореня *(s)ker- «вертити», до якого зводяться й лат. *corbis* «кошик», псл. *korbъjъ «плетена посудина», *korbъ «тс.», укр. *кóроб*, гр. *κῆρτός* «кривий», лат. *curvus*, псл. *krivъ «тс.», укр. *кривий*; зближується також безпосередньо з псл. *korbij, р. укр. *кóроб* (КЭСРЯ 212; Черных Очерк 134; Булаховський Вибр. пр. II 382; Преобр. I 357, II 307; Sławski III 113—114; Brückner KZ 48, 200; Petersson BSl. Wortst. 70—71); потребує додаткової аргументації твердження про спорідненість з нл. *chrōpiś* «згинати; морщити», п. *chrōrawu* «шершавий, шерехатий», укр. *коропівий* (Schuster-Sewc 675); немає достатніх підстав пов'язувати псл. *korbiti з лат. *carpere* (Machek ESJČS 231), як і з дісл. шв. *skorpa* «шкаралупа», нвн. *Schorf* «тс.; струп» (Machek ESJČ 288).— Шанский ЭСРЯ II 8, 322—323; Фасмер — Трубачев II 331; ЭССЯ 11, 52; Bern. I 569; Stang 30; Matzenauer LF 20, 15; Holthausen Awп. Wb. 107; IF 48, 258; Kluge —

Mitzka 289; Meringer IF 16, 129; Partridge 279—280; Klein 704; Zupitza GG 114—115; Uhlenbeck PBrV 30, 292; Торр 78; Frisk I 795; Persson Beitr. 753, 775, 864; Pokorny 948—949.— Пор. *арфа*, *кóроб*, *коропівий*, *кривий*, *курбѣт*.

корова, [коров'яка] «корова», *коровиця* «тс.; [невелика корова Ж]», *корівка*, [коровка Ж, корівчина Бі], *корівчина*, *коровина*, [корівне] «молочні продукти», *корівня* «приміщення для великої рогатої худоби», *короварня* «тс.», *корівнік* «тс.; доглядач корів; пастух; [хазяїн, який володіє тільки коровами Ж]», [корівняк] «коров'ячий кал», [коров'янка], *коров'як* «тс.», [коровій] «пастух корів» Ж, [коров'яр] «тс.», [корівник] «колгоспник, який пасе і доглядає велику рогату худобу» Мо, [коров'ярка] «хлів для корів», [коров'ярня] «тс.», *коровня* «[тс. Я]; приміщення для великої рогатої худоби», [коріватий] «схожий на корову» Я, *коров'ячий* «виготовлений з коров'ячого молока; властивий коровам», *безкорівний* «який не має корови (корів)»; — р. *корова*, бр. *карóва*, др. *корова*, п. нл. *krōwa*, каш. заст. [*karwa*], ч. слн. *kráva*, слц. *krava*, вл. *krōwa*, полаб. *korwo*, болг. м. *крáва*, схв. *крòва*, стсл. *кравл*; — псл. *korwa «корова» (первісно «рогата тварина»), можливо, як похідне від псл. *korwъ «віл», представленого в п. заст. *karw* «старий лінивий віл»; — споріднене з лит. *kárvė* «корова», прус. *kurwis* (*kurwis*) «віл», лат. *cervus* «олень», *cerva* «лани», гр. *κέρως* (< *kerawós) «рогатий; зроблений з рога», кіпр. гал. *carw* «олень», корн. *carow*, брет. *karō* «тс.», алб. *ka* (< іе. **k̑w̑-*) «бик, віл», хет. *karauar* «ріг», пгерм. **herut-* (< іе. **kerud-* / **kerud-*) «олень», дісл. *h̑ortr* (< **h̑erutr*), двн. *hir(u)z* «тс.», а також з гр. *κέρως* «ріг», лат. *cornū* «ріг, бивень», кіпр. корн. *carп* «копито тварини», двн. дфриз. дангл. дісл. *horn* «ріг», гот. *haurп* «тс.», дінд. *śr̥ṅgam*, ав. *sr̥vā-* «тс.; ніготь», прус. *sirwis* (зоол.) «козуля, Capreolus», лтс. *siřna* «тс.; серна», псл. **s̑ȓna* «тс.», укр. *сёрна*; іе. **kor-* / *ker-* / *kerə-* / *k̑-* / **ker-* / *k̑-* «ріг; голова; вершина, верхівка»;

менш переконливе з огляду на морфологічні, фонетичні і семантичні труднощі зіставлення з гр. *κόρος* (<*κορφος) «хлопець», *κόρη* (<*κορῆ) «дівчина» (Rozwadowski BSL 25, 116—117) або стсл. *чрънь* «чорний», р. *корь* «кір (хвороба)» (Petersson BSl. Wortst. 36—37), чи з лат. *curvus* «зігнутий, кривий» (Pisani RSI 14, 190; Indogermanisches Jahrbuch 14, 14), дінд. *carvati* «ремигає; кришить, розчавлює» (про жуйну тварину) (Machek ESJČ 290, ESJČS 233; KZ 64, 262; Мартынов Сл. и не. аккомод. 162—163).— Критенко Вступ 544, 545; Романова Вступ 116; Шанский ЭСРЯ II 8, 323; Фасмер — Трубачев II 331—332; Преобр. I 358; Sławski III 90, 146—148; Brückner 271; AfSIPh 21, 65—66; 23, 232—233; KZ 62, 42—43; 68, 195; Holub — Lyer 266; Schuster-Šewc 687; Polański I 276—277; Olesch I 459—460; БЕР II 700—701; Младенов 254; Skok II 183—184; Bezlej ESSJ II 84; ЭССЯ II, 106—112; Трубачев Назв. дом. жив. 40—41; Moszyński PZJP 18, 40; Bern. I 557; Torbiörnsson LM II 36; Fraenkel 225; Endzelin KZ 42, 378; Trautmann 119; Топоров III 239—243; IV 348—353; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Белецкий Принципы 107; Frisk I 825—827; Walde — Hofm. I 208; Kluge — Mitzka 309—310; Гамкрелидзе — Иванов 484; Jokl WuS 12, 68—69; Иванов ВСЯ II, 9; Pokorny 574—577; Specht 127, 138.— Пор. горн, сёрна.

коровай, [коровай Sławski, короваль тж, корогай Ме, корогвай Ж, Я], [коровалець] «коровай; млинець із пшоняного борошна», [коровайник] «роздавач короваю Ж; рознощик на весіллі Пі», коровайниця «жінка, що виготовляє коровай», коровайний, [безкоровайчук] «позашлюбний син», [безкоровайний] «тс.; одружений без весільних обрядів; (про весілля) без обрядів»; — р. каравай «велика кругла хлібина; [коровай]», заст. [коровай], бр. каравай «тс.», п. коговай «весільний обрядовий хліб», [kogowal] «тс.» (з укр., бр.), болг. [каравай] «калач; обрядовий хліб», кравай, [карвай] «тс.», м. кравай «коровай; круг, кружало (сиру, воску тощо)», схв. краваль «калачі і напої, що приносять як

подарунок на весілля», заст. [кравай] «тс.; подарунок (частіше корж або калачі) для породіллі; маленький круглий святковий хліб; калач», слн. kравāj (kравāj, kравaj) «хліб, велика хлібина, коровай», р.-цсл. короваи «хліб», цсл. краван «тс.»; — псл. *когвай «коровай»; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш імовірним здається походження від псл. *когва «корова», зумовлене, очевидно, поширенняю у слов'ян подібністю обрядових булочних виробів за формою до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені (пор. утворені від праслов'янських назв тварин інші назви обрядових булочних виробів типу р. [коровушка] «різдвяний хлібець або коржик», [коровка] «тс.», укр. [гусочка] «крендель», бр. [яловица] «коровай», букв. «ялова корова», п. [buczek] «домашня булка, випечена на весілля», [gaska] «вид тіста; тістечко; пташка або зірка з тіста», [huska] «весільний хлібець», [kaczka] «пташка або зірка з тіста для прикрашання короваю», ч. hřebec «жеребець; великий весільний калач», болг. [кравата] «вид обрядового хліба»), а також тим, що за обрядовою традицією коровай як атрибут весілля символізує родючість (пор. р. [коровя] «наречена», [бык] «наречений»); менш переконливе зіставлення з р. [коровяк] «коров'ячий гній» і пов'язання з язичницьким культом (Черных Очерк 67; Преобр. I 358; Zubatý St. a čl. I 2, 98), як і зближення з р. [коротай] «короткий каптан», іє. *ког- «різати» (Откупщиков 214—215) або з р. кроить, [крайт] «різати на шматки» (Вештарт Лексіка Палесся 1971, 118, 119—120; Ящуржинский РФВ 1880 I 98); неприйнятним є пов'язання з дінд. carvāh «жертвний хліб» (Machek ZfSIPh 18, 323—324), з лат. *curvus* «зігнутий; кривий» (Loewenthal AfSIPh 37, 386—387), з гр. *κρόνός* «кривий, загнутий» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 121—122) чи з дінд. *carvati* «ремигає, кришить, розчавлює» (про тварину) (Matzenauer LF 9, 7; Machek KZ 64, 262); лит. *karvōjus* «весільний пиріг», *kağavōjus* «великий весільний калач» виводяться з білоруської мови.— Шанский ЭСРЯ II 8,

61—62; Фасмер II 332; Филин Образ. яз. 285; Соболевский Slavia 5, 447—448; Потєбня К ист. зв. III 65—66; AfSIPh 9, 168; Koraliński 531; Sławski II 495—496; Brückner 257, 271; KZ 48, 178—179, 205; Slavia 5, 429; Karłowicz SWO 301—302; Bulat AfSIPh 37, 104; БЕР II 701—702; Цонев История II 84; Skok II 184; Bezlaj ESSJ II 84; ЭССЯ 11, 112—116; Иванов — Топоров 244, 254—258; Bednarczyk Wien. sl. Jb. 4, 151; Bern. I 577—578.— Пор. **коро́ва**.

коровайка (орн.) «Plegadis falcinellus L.»; — р. *каравайка* «тс.»; — очевидно, результат народно-этимологического зближення з *коровай* якогось співзвучного тюркського слова, пов'язаного з коренем *qara* «чорний, темний» (наприклад, тур. *kağama* «темний»); від переважної більшості ібісових, як правило, світлих, цей птах відрізняється характерним темним забарвленням (Воїнств.— Кіст. 149—150; Птицы СССР 61).— Див. ще **ка́рий**, **коровай**.

коровиця¹ (бот.) «вовнянка, *Lactarius torminosus* Fr. (Schaeff.) (*Agaricus picator* Bull.)» Мак, [*коровичка*] «сиріжка червона, *Russula rubra* Fr. (Bres.) (*Agaricus ruber* DC)» Ж, Мак, [*коровка*] «тс.» Мак, [*коровий*] «різновид грибів» Мо, [*коров'як*] «моховик зелений, *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак; — р. [*корówka*] «білий гриб»; — назви, пов'язані з *коро́ва*; у вовнянки назва могла бути зумовлена тим, що цей умовно їстівний гриб має сік, схожий кольором на коров'яче молоко; інші гриби дістали такі назви в результаті перенесення на підставі певних спільних ознак; р. [*корówka*] «білий гриб» виводиться також (Меркулова 178) від [*корówka*] «гральна кість». — Див. ще **коро́ва**.

коровиця² (ент.) «жук-олень (жук-рогач), *Lucanus cervus* L.; жук-носоріг, *Oryctes nasicornis* L.»; — похідне утворення від *коро́ва*; така назва жука-оленя зумовлена тим, що у нього верхні щелепи перетворилися на два великі роги, які нагадують роги корови чи бугая (Горностаев 116; Плавильщиков 289); пор. інші назви цього жука [*бугай*, *божий бичок*, *божий волик*, *тур*, *тйрок*, *турійця*, *божа корówka*, *хрущ ріжканий*,

рогай, *рогаль*], *рогач*, [*рогачька*, *роглік*, *рогліця*]; назва жука-носорога є результатом перенесення з жука-оленя, зумовленого тим, що жук-носоріг має на лобі великий ріг (Горностаев 122; Плавильщиков 293).— Див. ще **коро́ва**.

[**коровод**] «хоровод, хороводний танок» Ж, [*коровід* Ж, *корогод* Я] «тс.», [*короводка*] «та, що веде хоровод; проводирка гурту дівчат; верховода» Я, [*корогід*] «частина дореволюційного весільного обряду; перезва», [*корогода*] «сварка» МСБГ, [*корогодитися*] «вовтузитися» МСБГ, [*караводити*] «зчиняти галас» Ж; — р. [*каравод*] «хоровод», [*каравода*, *каравон*, *коровод*, *коровон*, *коровонт*, *корогвод*, *короготь*] «тс.»; скупчення народу на святковому гулянні; група людей; десять снопів льону, складених конусоподібно», [*корогод*] «хоровод; скупчення народу на святковому гулянні; натовп; компанія; селянський сход; ряд паль; спосіб укладання хліба на відкритому повітрі; скандал», бр. *карагод* «народні гуляння з танцями, піснями і драматичними виставами; масовий дитячий танок; [хоровод, мотовило]», [*караводам*] «чередою», [*караводзіця*] «водити хоровод», *карагодзіць* «тс.», ст. *корогодъ* «хоровод» (1520), п. *korowód* «процесія людей, що рухаються в танцювальному ритмі з співом; танцювальне коло» (з укр.), *korowody* «тяганина», ч. заст. *korowod* «хоровод»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого пояснюється як результат видозміни не зовсім ясного *хоровод* під впливом якогось іншого слова; пропонується також (Булич ИОРЯС 9/3, 427; Брандт РФВ 22, 126; Соболевский ИОРЯС 10/2, 454, Лекции 126) тлумачення р. [*корогод*], бр. ст. *корогодъ* як форми давнішої від [*коровод*] і *хоровод* і непереконливо зближуваної з укр. *чєрга*, [*чєрег*] чи з семантично надто віддаленими лит. *keĩgti* «покривати, злучатися» (про тварин), *kargyti* «тс.» (Ильинский ЖСт 16/1, 39—40) або з вєпс. *kargaidan* «танцюю», ест. *kargan* «плигаю, скачу» (Зеленин ИОРЯС 10/2, 454—455).— Фасмер II 332—333, IV 264; ГСЭ 221; Sławski II 496—497; Karłowicz SWO 302; Brückner

257—258; KZ 48, 163, 170; Szymczak Prace jezykozn. 41, 414; Schrader Realexicon II 510; Kalima 15; RSl 6, 75.— Пор. хоровод.

короводитися — див. воловодити.

[**короволітник**] (бот.) «вероніка нив'яна, *Veronica agrestis* L.»; — неясне.

коров'як¹ (бот.) «дивина, *Verbascum* L.; [звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.; дурман, *Datura* L. Ж, Мак; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.; оман високий, *Inula helenium* L. Мак], [**коровиця**] «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак, [**коровітник**] «дивина волотиста, *Verbascum lychnitis* L.» Мак; — р. **коров'як** «дивина», [**коробник**] «тс.»; льонок звичайний», [**коробка**] «дурман звичайний», болг. [**крáва**, **крáвици**] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від **корóва**; мотивація назв неясна.— Machek Jm. gostl. 208; БЕР II 702.— Пор. **корóва**.

[**коров'як**²] (бот.) «моховик напівповстистий (моховик зелений), *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [**коров'як**] «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.», [**коробка**, **коробатик**, **коробик**, **коробник**, **коров'як**, **коробятник**] «тс.» зіставляються з [**коробка**] «гральна кість, подвійна головка п'ясткової кісті домашньої рогатої худоби», пов'язаним з **корóва**, укр. **корóва**; російські назви цього гриба, мабуть, зумовлені схожістю його зовнішньої форми з формою гральної кісті; пор. семантично подібні інші народні назви грибів, утворені від назв різних видів гральних кістей: р. [**бáбка**] «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.», [**бойки** (мн.), **пан**] «тс.» — Меркулова 155, 158, 178, 195—196.— Див. ще **корóва**.

[**короб'ячка**] (ент.) «жигалка звичайна, *Stomoxys calcitrans* L.» Ж; — похідне утворення від **корóва**, зумовлене, мабуть, тим, що ця муха ссе кров великої рогатої худоби, а також інших свійських тварин (Горностаев 330; Плавильщиков 359).— Див. ще **корóва**.

корогід, **корогід** — див. **коровод**.

коробов (заст. іст.) «прапор; (церк.) прикріплене до держака полотнище чи бляха з зображенням святих», **коробва**

«тс.»; підрозділ у польсько-литовській армії XVI—XVII ст. та в козацькому війську», [**корúгва**, **корúгов**] «тс.», [**корогвище**] «держак корогви» Ж, **коробовка** (заст.) «прапорець; невелика хоругва», [**коробовця**] «тс.» Ж, Г, [**крúгва**] «корогов» Я, [**корогв'яний** Я, **коробовний**], ст. **корогва** «прапор; загін кінноти», **корогов** «тс.»; — р. [**коробва**] «хоругва, прапор», ст. **корунга** «козацька військова одиниця, хоругва» (1678), ч. **korouhev** «прапор; (заст.) військовий кавалерійський підрозділ», ст. **korúhev**, **korúhva**, слц. кн. заст. **koruhva** «прапор», вл. **khorhoj** (<*khoruhov / <*chorugъv), схв. заст. **kòругва**, рідк. **kòруга** «тс.», слн. **karóгла** (<*karógva) «хоругва»; — очевидно, псл. [*korogy (род. в. *korogъve)] «прапор; військовий підрозділ», пов'язане паралелізмом початкових х-і к- з давнішим *xogogy (род. в. *xogogъve), укр. **хоругов** «тс.»; лтс. **karogs** (**karuògs**) «прапор», прус. **saγanγus** «тс. (бойовий); хоругва» вважаються запозиченнями із слов'янських мов.— Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25; Machek ESJČ 278, ESJČS 222—223; Hoľub — Lyer 262; Skok I 680; Бернштейн Очерк 1974, 228—229; Bern. I 398; Топоров III 225—227; Mikkoła Balt. u. Slav. 11—12; Milewski SO 18, 33, 44—45, 54.— Див. ще **хоругов**.

[**кóрода**] «дуже сукувате дерево Шух, Г; запліснявіла колода Ж; велика купа полін Мовозн. 1974/3»; — бр. [**караднік**] «вулик; шпаківня», п. [**króda**] «копиця снопів у полі», слн. [**kráda**] «купа дров», стсл. **крáда** «тс.; вогнище»; — очевидно, псл. *korda «купа колод; колода», яке може бути зіставлене з *skorda «борона», *skorditi «скородити, боронувати». — Sławski III 152; ЭССЯ 11, 58—60; Куркина Этимология 1981, 3—6; Козлова Этимология 1984, 92; Меркулова Этимология 1973, 55.— Див. ще **скородити**. — Пор. **кородітися**.

кородітися «скаржитися на біль, нездужання; корчитися (від болю); упиратися, пручатися; [згинатися, кривитися, перекошуватися Ж]», [**кородкий**] «хворий, слабий, кволий», [**кородливий**] «вразливий, чутливий (до болю)»; — бр. [**карадзіцца**] «корчитися, щулиться,

боячись болю», [карадлівы] «такий, що боїться всякої неприємності», можливо, також н. [kródniec] «заплітатися (про язик), коротшати (про день)»; — очевидно, псл. *korditi se, яке може бути зіставлене з *skorditi «дряпати, скородити»; у такому разі споріднене з р. [щєрѣда] «головки реп'яха; дрібниця; похмура, сварлива, вперта людина», лит. skuīsti «терпіти злидні; хиріти, нидіти», skurdùs «хворобливий», дісл. skorta «бракувати», skort(г) «нестаток, злидні», іє. *kerd-/skerd- як розширення кореня *ker-/sker- «рубати, різати». — Меркулова Етимологія 1973, 56—57; ЭССЯ 11, 60. — Див. ще скородити. — Пор. кóрoдa.

кóрозія «руйнування поверхні металів; іржавіння; руйнування гірських порід; руйнування живої тканини», кóрозійний; — р. кóррозия, бр. карóзия, п. korożja, ч. korose, koroze, слц. korózia, болг. корóзия, м. корозия, схв. кóрoзија, слн. korožija; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Korrosion «корозія», англ. фр. corrosion «тс.» походять від пізньолат. corrosio «роз'їдання», що зводиться до лат. corrōdo «гризу, роз'їдаю», утвореного за допомогою префікса corr- «з-» (< corr-, corr- «тс.») від дієслова rōdo «гризу, роз'їдаю; розмиваю; зменшую». — СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 531; Holub — Lyer 262; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Fremdwörterbuch 335; Klein 356; Weekley I 366; Dauzat 209; Bloch 180; Ernout — Meillet I 156. — Див. ще ерoзія, коаліція.

кóрок¹ «пробка, вторинна покривна тканина рослин (зокрема у пробкового дуба); затичка», кóрочок «маленька затичка», кóркóвий «зроблений з пробки; який виробляє затички», кóркóвий дуб «пробковий дуб, Quercus suber L.», [кóркувати] «закупорювати» Ж, відкóркувати, закóркувати, розкóркувати; — р. кóрка (бот.) «пробка, омертвілий зовнішній шар у деяких рослин», ст. корка «пробка (для гармат)» (1697), бр. кóрак «пробка», [кóрка], п. korek «тс.», ст. korka «пробкове дерево», ч. korek (рідк. kork) «пробка», слц. korek «тс.», вл. kork «пробкове дерево», болг.

кóрк «кора пробкового дуба, пробка», схв. кóрк «пробка»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польське посередництво; нвн. Kork «пробка», снн. kork «пробкове дерево» (з 1419) пов'язані з гол. kurk «пробка; коркова маса», утвореним від ісп. corcho «кора пробкового дуба; коркова маса, пробка» або alcorque «коркова підошва чи черевик; жіноче взуття з корковою підошвою», що є словами не зовсім ясного походження; здебільшого тлумачаться як похідні утворення від лат. quercus «пробковий дуб» (< *perk^hu-s), що, як і споріднені двн. forha «сосна, Pinus L.», дангл. furh, дісл. fura «тс.», пгерм. *foghu- та, можливо, лит. ст. perkúpas «божество грози, блискавка», прус. percipis «грім» і сл. Перунь «Перун», укр. перу́н «грім», продовжує іє. *perk^ho-/perk^hu- «дуб»; пов'язуються також (SW II 475; БЕР II 639—640; Bern. I 570) з лат. cortex «кора» (форма alcorque через ар. магребі qurq), спорідненим з псл. koга «тс.», укр. ко́ра. — Шелудько 34; Фасмер II 328; Горяев 158; Sławski II 484—486; Brückner 257; Holub — Lyer 261; Machek ESJC 277; Schuster-Sewc 627; Bern. I 569—570; Kluge—Mitzka 395; Meyer — Lübke REW 520; Walde — Hofm. I 279, II 402—403; Pokorny 938—940. — Пор. ко́ра, кóрок², перу́н.

кóрок² (заст.) «підбор, каблук», [кірка] «тс.», кóрочок «каблучок», кóркóвий «з підбором, на каблуках» (про взуття), [кóркóвєнький] «на каблучках» (про черевички), [накóркуватий] «з великими каблуками»; — р. [кóрки] «каблуки», розм. кóрочки «модне взуття», бр. [кóрки] «підбори»; — вважається запозиченням з польської мови; п. korek «каблук; пробкова підкладка» (з XVI ст.) тлумачиться як похідне утворення від korek «пробка; корок; пробкова маса» під впливом нім. Korkabsatz «пробковий підбор», що складається з основ іменників Kork «пробка» і Absatz «підбор», пор. семантично і формально близьке нім. [Korkel] «туфля; жіночий черевик без закаблука» (звідки виводяться лит. kùrka «каблук; туфля», kùrkė «туфля»), співвідносне також з нвн. Kork «пробка», англ. заст. cork «підошва, сандалія»

(з XIV ст.), етимологічно пов'язаними з ісп. *alcoque* «пробкова підшва або черевик; жіноче взуття з пробковою підшвою». — *Sławski* II 485; *Karłowicz* SWO 300; *Bern.* I 569—570; *Fraenkel* 316. — Див. ще **кóрок**¹.

[**корокúля**] «наріст на дереві» Ж, [*корокулюватий*] «гудзуватий» (про дерево) Ж; — р. [*каракуля*] «криве дерево», [*каракулька*] «сукувате, криве дерево», [*каракульчатий*] «сукуватий», [*корокóльчатий*] «товстий і корчуватий» (про зуб), [*корокóльчастий*] «тс.», п. [*kakula*] «криве поліно, що висилалось солтисом для скликання зборів», каш. [*kakulica* (*krokulica* || *karkulica*)] «кий, прут»; — очевидно, псл. *kogkulja «кривизна дерева, місце розгалуження стовбура», похідне від *kogkь «крок, розставлені ноги»; зіставляється також (*Sławski* III 54—55) з псл. *kъць «корч». — РР 1983/1, 134—135; *Козлова* *Етимология* 1982, 49. — Див. ще **кара́ки**. — Пор. **кара́куля**².

[**королéць**] (орн.) «горихвістка, *Phoenicurus* Forst. (*Motacilla phoenicurus*; *Ruticilla*)» ВеБ; — р. [*королёк*] «горобець з білою головою»; — похідне утворення від **король**; назва зумовлена тим, що у горихвістки звичайної (*Ph. phoenicurus* L.) лоб виділяється своїм білим забарвленням подібно до королівської корони. — Птицы СССР 453. — Див. ще **король**¹. — Пор. **король**³.

[**королі́ця**] (бот.) «ромашка лікарська, *Matricaria chamomilla* L. Ж; мухомор Цезарів, *Amanita caesarea*», [*корóлиця*] «жовтий неїстівний гриб» ВеБ, [*королівка*] «польова ромашка, білий ромен, *Chrysanthemum leucanthemum*» Ж, [*корóлька*] «тс.» Ж, [*короля́нка*] «квасоля поліантова (турецька), *Phaseolus multifloris*» Ж, *королів* (*королéвий*) *цвіт* «квасоля вогняно-червона, *Phaseolus coccineus* L.»; — п. [*królik*] «польова ромашка», ч. [*králica*, *králik*] «тс.»; — чеські назви ромашки тлумачаться як «королева квітів» (*Machek* *Jm. rostl.* 246); пор. нвн. *Kaiserblume* «ромашка», букв. «цісарська квітка»; можливо, що назви зумовлені короноподібною формою квітки ромашки і кільця навколо ніжки мухомора.

[**королі**] «шишечки на задніх ногах у коня, дуже чутливі до ударів» Я; — р. [*королёк*] «кров'яний мозоль», бр. [*каралі*] «сустава задньої ноги»; — не зовсім ясне; виводиться (*Козлова* *Етимология* 1984, 93) з псл. *koľь, яке зіставляється з основою **kъľ-* (**skъľ-*) з вихідним значенням «зігнутий, скорчений».

король¹, *королéва*, *королéвенко*, *королевеня*, *королéвич*, *королéнко*, *короленя*, *королі́ха*. [*королі́ця*], *королівна*, *королівство*, [*королівщина*] «дарована кородем земля», *короля* «малий король», [*корóльство*] «королівство», *королівський*, [*корóльський*], *королювати*; — р. **король**, бр. *карóль*, др. *король*, п. *król*, ч. *král*, слц. *král'*, вл. *kral* (з ч.), нл. *kral* (з ч.), ст. *krol*, болг. м. *крал*, схв. *краль*, слн. *králj*; — псл. *kogľь, що виникло на основі власного імені володаря франків *Карла Великого*, двн. *Karl* (768—814); виведення від псл. *kogiti* «покоряти» (*Rudnicki Prasl.* II 111—112) або від герм. *karlja «вільна людина» (*Stender-Petersen* 203—213; *Lorentz AfSlPh* 27, 475; *Torbjörnsson LM* II 32—33) **непереконливі**. — *Шанский ЭСРЯ* II 8, 324; *Фасмер* — *Трубачев* II 333—334; *Шахматов* *Очерк* 152; *Sławski* III 153—157; *Brückner* 269; *Machek ESJČ* 289; *Младенов* 255; *БЕР* II 712—713; *Bezlej ESSJ* II 80; *ЭССЯ* 11, 82—89; *Мартынов* *Сл.-герм. взаимод.* 68—71; *Kiparsky GLG* 240—243; *Bern.* I 372.

[**король**²] (зоол.) «кріль», [*корóлик*, *королі́ця*]; — калька п. *król* «кріль; король», яке було також запозичене в українську мову в звуковій формі **кріль**¹ (див.).

[**король**³] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеУг, [*корóлик* ВеУг, ВеНЗн, *крі́лик* ВеНЗн, *крі́ль* ВеНЗн, *крó́лик* ВеНЗн, *миши́й краль* ВеНЗн, *пташачий краль* ВеНЗн] «тс.», *корольок* «*Regulus Cuvier*»; — кальки і запозичення з російської, польської і словацької мов; р. *королёк* «*Regulus Cuvier*», п. [*królik*] «волове очко», слц. [*králik*], як і вл. нл. [*kralik*] (з ч.) «тс.», а також двн. *kuningilīn* «тс.; князьок», у свою чергу, є кальками лат. *rēgulus*, гр. *βασιλεύς* «тс.; *корольок*, *Regulus Cuvier*»; ця давня назва во-

лового очка пояснюється в легенді, за якою мала пташка була обрана царем птахів, після того як вона виграла змагання, злетівши вище всіх птахів; приводом до цієї легенди стало яскраве забарвлення пір'я на голові волового очка, яке, настовбурчившись, нагадує корону.— Булаховський Вибр. пр. III 211; Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер II 333; Sławski III 157—158; Brückner 269; Kluge—Mitzka 878.— Див. ще **король**¹.— Пор. **королєць**.

[**король**⁴] «віл найсвітлішої маєті»;— неясне.

[**коромз'яка**] «низькорослий, кривий ліс» Ник, [карамза, карамзіч, карамз'як, карамзіка] «тс.» тж, [карузлі, каруз'як, карузнік, карюз'як] «тс.» Чер, [карамз'яти] «низькорослий, кривий» Ник, [карамз'овати, карамз'яковати, карамз'юковати] «тс.» тж, [кремз'ати] «сукуватий» тж; — р. [карузлик] «низькоросла людина, тварина або рослина», [корюзлик] «тс.», бр. [каруз'ялік] «малорослий слабкий чоловік»; — деетимологізовані похідні утворення від *корюзлий «низькорослий, невеликий» (пор. р. [корюзлий] «невеликий», бр. карузлы «низькорослий, чахлий»), до якого зводиться й [заскорюзлий] (див.).

коромисло¹ «жердина, на якійносять відра чи кошики; важіль у вагах та ін.»; — р. *коромисло*, бр. *каромысел*, *каромысла* «тс.», ст. *коромыслъ* «терези (?)», п. *koromysto* (з укр.), каш. [čar-měslě] (чол. р. мн.); — задовільної етимології не має; пов'язується з *корма*, *корміга* «ярмо» (Трубачев Етимология 1972, 35—41; Петлева Етимология 1974, 29—30; Brückner 257; Sławski II 491); виводиться також з гр. κρεμαστήρ «гак для казана» (Mikl. EW 171; Ljаринov AfSlPh 9, 316), з рум. *curmezis* (присл.) «поперек» (Karłowicz SWO 300), з р. [колом'якаты] «вештатися» (КЭСРЯ 213), зіставлялося з дат. шв. *kaqm* «рамка» (Matzenauer LF 8, 202); очевидно, первісним було значення «терези». — Шанский ЭСРЯ II 8, 324—325; Фасмер II 334; Филин Образ яз. 285; Преобр. I 359; Hinze ZfSl 17, 19—21; Bern. I 574.

коромисло² (ент.) «Aeschna F.», [коромислиця] «бабка, Libellula L.» Ж; —

р. *коромисло* «Aeschna», [коромис] «бабка», [коромисел, коромисик, коромисла, коромислице] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *коромисло* з важеля терезів; перенесення зумовлене своєрідним похитуванням видовженого тіла бабок, подібним до погойдування коромисла терезів, або, можливо, тим, що бабка може непорушно повиснути в повітрі, як коромисло терезів; пор. назву бабки в інших слов'янських мовах: п. *wažka* (букв. «терези»), ч. слц. *vážka* «тс.» (з п.), яка вважається калькою лат. *libellula* «бабка», пов'язаного з *libella* «ватерпас, терези». — Грот ФР I 439; Brückner 599; Machek ESJČ 674.— Див. ще **коромисло**¹.

коромбли (заст.) «змови; підбурювальні думки», [коромблувати] «учиняти змову»; — др. *коромола* «бунт; змова; крамола»; — очевидно, книжний повноголосний варіант більш звичайної неповноголосної (церковнослов'янської) форми *крамбла* «тс.» (болг. *крамолá* «галас, сварка; хвилювання, бунт»), що, як і ч. ст. *kratol* «суперечка, спір», схв. ст. *kratola* «бунт, смута, заколот», слн. заст. *kratola* «заколот», походить від днн. *kratala* «тс.», спорідненого з днн. *kratn* «скарга, нарікання», дангл. *surtn* (searnt) «галас». — Фасмер II 365—366; ЭССЯ 11, 89; Bern. I 573.— Пор. **крамбла**.

[**коромпавий**] «трухлявий, гнилий; порохнявий, порожнистий» (про дерево) ВеУг; — болг. [коруп (коруб)] «порожнисте дерево», *коруба* «дупло; внутрішня частина гнилого дерева; суха кора дерева; шкаралупа», *корубест* «дуплистий, порожнистий», схв. *кдруба* «жолоб; вулик; кора дерева»; — конкретний характер зв'язку південнослов'янських форм з укр. [коромпавий] залишається неясним; південнослов'янські форми (без врахування даного українського відповідника) пов'язуються з псл. кога «кора», *skora* «шкура», а також з укр. [закорублий], [каруба] «скриня для перевезень», [карубити] «видовбувати». — БЕР II 647—648; Skok II 151.— Див. ще **корá**, **шкіра**. — Пор. **закорублий**.

коро́на, *корона́ція*, *коро́нка*, [коро́новка] «вінець для вінчання подружжя», [кору́на] «корона», *коро́нарний* (анат.), *коронаці́йний*, *коро́нний*, *коро́нувати*, ст. *коруна* (1388), *корона* (1434); — р. болг. *коро́на*, бр. *каро́на*, др. *коруна* «корона», п. *когона*, ст. і діал. *когипа* «тс.», ч. сл. *когипа*, вл. *когипа* «(соіячна) корона», м. *круна*, *корона*, схв. *крьна*, слн. *кго́па* «корона», *кого́па* «сонячна корона»; — запозичено через польське посередництво в давньоруську мову з латинської; лат. *согбпа* «вінок, вінець, гірлянда» походить від гр. *κορώνη* «кільце; загнутий кінець лука; ручка дверей; (первісно) ворона», спорідненого з лат. *согпіх* «ворона», *согпис*, сірл. *сгї* «тс.», псл. *крукъ*, укр. *крук*. — Richhardt 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 325; Фасмер II 334; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Machek ESJĀ 278—279; БЕР II 664; Walde — Hofm. I 275, 277; Frisk I 927—928. — Див. ще *крук*¹. — Пор. *коро́на*.

коро́п (іхт.) «*Surginus caprio* L.», [коро́пель Ж, *коропень* Преобр.] «тс.», [коро́пча́та] «дрібні коро́пи» Етимологія 1976, *коро́пчик* «невеликий коро́п», *коро́п'ячий* Я; — р. [коро́п, *коро́пча́та*], бр. [коро́п], др. *коро́пъ*, ч. ст. *кгар*, сл. [кгар], болг. м. *крап*, схв. *кря́п*, слн. *кга́р*; — псл. *когрь; — запозичення з германських мов, звідки походить і пізніший варіант назви коро́па укр. діал. р. бр. *карп*, п. ч. *кагр*, слн. *ка́гр*; двн. *кагрфо* (< *кагрро) походить з якоїсь мови, що була поширена в першій половині I тис. н. е. на альпійській території; пов'язання з псл. *когравъ «шорсткий, шершавий» (Bern. I 575) або з іе. *(s)ker- «крутити, гнути» (Leder 116) позбавлене підстав. — Коломиєць Пронсх. назв. рыб 121; Фасмер II 334—335; Филин Образ. яз. 116; Шахматов Очерк 153; Преобр. I 300; Sławski II 81—82; Machek ESJĀ 240; БЕР II 715—716; Skok II 179; Bezlaĵ ESSJ II 81; ЭССЯ 11, 90—93; Moszyński LP 19, 7—8. — Пор. *карп*.

[коро́павий] «шерехатий, бородавчастий» Г, ВеБ, [коро́павий] «тс.», [коро́пави́ця] «жаба», [коро́павка, коро́пави́ця], *коро́па*, *кара́павка* Г, Ж, *ка-*

рапа́н ВеУг, *карапа́ня*, *карапа́тиця* ВеУг] «тс.»; — р. *коропа́вка* «жаба, ропуха», бр. *кура́па* «тс.», п. *схропау* «нерівний, шорсткий», *скхропау* «тс.», болг. *хра́пав* «вибоїстий», *гра́пав* «шорсткий, шерехатий», схв. *хра́пав* «шерехатий», слн. [кга́равіса] «ропуха»; — псл. *когравъ «шерехатий, бородавчастий»; — споріднене з лит. *ка́гра* «бородавка», лтс. *ка́гра* «тс.; мозоль», можливо, також з двн. *scorf* (нвн. *Schorf*) «струп». — Фасмер II 335; Sławski I 81—82; Machek ESJĀ 204—205; Безлаĵ ВЯ 1967/4, 53; Bezlaĵ Eseĵi 137, ESSJ II 81—82; ЭССЯ 11, 90; Bern. I 574—575; Fraenkel 222. — Пор. *ропу́ха*.

[коро́па́дитися] «нудьгувати; непокоїтися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *ко́нопа́дитися* «тс.», похідної від етимологічно неясного [коро́па] «неспокійне поведження, неспокій» (див.).

[коро́рост] «коріння і под. на полі», [коро́стува́тий] (у сполученні [к-те поле] «поле, на якому багато всякого коріння»); — очевидно, результат контамінації слів *коро́нь* (коріння) і *хво́рост* «хмиз» (див.).

коро́ста, [коро́ставка] «хвора коростою; ропуха», [коро́стий] «хворий коростою», *коро́ставий*, *коро́ст'явий* Г, Ж, *коро́ст'яний*, [коро́ст'їтися] «коро́ст'явити», *коро́ст'явити*; — р. *коро́ста*, бр. *каро́ста*, др. *короста*, п. *krosta*, ч. ст. *krasta*, *chrásta*, сл. *chrasta*, [krasty], полаб. *chorstvoĵ* «парші», болг. м. *кра́ста*, схв. *кря́ста* «короста», *кря́сте* «віспа», слн. *кря́ста* «струп», стсл. *кря́ста*; — псл. *korsta «короста, струп»; — споріднене з лит. *ка́řti* (*kařtiù*) «чесати, розчісувати», лтс. *kàrst* (*kàřsu*, *kàrsu*) «тс.», лат. *сагго* «дряпаю, чешу (вовну)», дінд. *ка́řati* «шкрябає, дряпає», *kustham* «проказа», нвн. *harsch* «шерехуватий, жорсткий»; — іе. *kers- /kors-, варіант кореня *kes- «чесати, рубати», ускладненого інфіксом -r-; припускається також (ЭССЯ 11, 93—95) можливість зв'язку з псл. *кога* «кора»; тлумачення псл. *korsta як інфільтрату з кельтських мов (Мартынов Язык 42—43) непереконливе. — Шанский ЭСРЯ II 8,

327; Фасмер II 335; Меркулова Этимология 1970, 184—186; Преобр. I 360; Sławski III 140—142; Brückner 270; Machek ESJĈ 205; БЕР II 719; Skok II 181; Bezlaĵ ESSJ II 82—83; Fortunatov BB 6, 219; Bern. I 575; Trautmann 118—119; Walde—Hofm. I 173; Mayrhofer I 246.— Див. ще *косá¹*, *чесáти*.

[*коростан*] (бот.) «первоцвіт весняний *Primula veris* L.», — неясне.

[*коростіль*] (орн.) «деркач, *Crex pratensis* L.», [*хорустіль*] «пастушок водяний, *Rallus aquaticus*», [*хоростіль*] «тс.»; — р. *коростель* «деркач», п. [chrósciell], ч. chřástal, [chřistel, křístel], слц. chriaštel «тс.», схв. krastelj «перепелиця», слн. [krastir]; — псл. *korstelj; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, що передає крик деркача; менш переконливе припущення (Machek ESJĈ 207) про зв'язок з лит. kaĩ kti «кудкудакати, каркати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер II 335; Булаховський Вибр. пр. III 263; Преобр. I 360; Machek ESJĈ 207; Skok II 181; Bezlaĵ ESSJ II 83; ЭССЯ II, 96—97; Mikl. EW 132.

[*коротеча*] «раптова смерть»; — зіставляється з *корóткий*, [*коротка година*] «рання, раптова смерть». — Жел. I 368; Грінч. II 288.— Див. ще *корóткий*.

корóткий, *короткуватий*, [*корот*] (ент.) «короткокрил, *Nesydalis* L.» Ж, *коротай* «низького росту чоловік», *коротун* «тс.», *коротуха* «низького росту жінка», [*коротюха*] «тс.», *коротати* (у сполученнях *к. час* «заповнювати якоюсь діяльністю, щоб не було нудно», *к. вік*, *к. життя* «жити в журбі»), [*карпатати*] «тс.», *коротити* «укорочувати», *корóтишати*, [*пóкороткий*], «короткуватий», [*пóкороткуватий*], [*прокарпатати*] Нед, *скоротливий* «який може скорочуватися», *скоротний* «який можна скоротити», *скорочений*, *скорочувальний*, *скорочення*; — р. *корóткий*, бр. *карóткі*, п. вл. krótki, ч. krátký, слц. krátku, нл. krotki, болг. кратък, м. краток, схв. *кратак*, *кратак*, слн. krátek; — псл. *kortъkъ(jъ), пов'язане чергуванням голосних з *č'rtъ «ріжу»; — споріднене з лат. curtus «укорочений, спотворений», ірл. cert «малий», лит. kartùs «гіркий», kirsti (kertù) «рубати», дінд.

kařuh «гострий, кусючий», kařukař «тс.»; іе. *(s)kert-/(s)kort-/(s)krt- «рубати, різати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327—328; Фасмер II 336; Преобр. I 360; Sławski II 159—160; Machek ESJĈ 290; БЕР II 723—724; Skok II 182—183; Bezlaĵ ESSJ II 83—84; ЭССЯ II, 101—104; Bern. I 574; Trautmann 131; Топоров III 236—237; Pokorny 941—942.— Пор. крат, ущертъ, черта.

[*коротня*] «метушня» Ж, [*коротливий*] «метушливий, жвавий» Ж; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни звукової форми [*крутня*] (*крутливий*), пов'язаної з *крутити(ся)*, але хибно сприйнятої як полонізм, пов'язаний з п. krótki «короткий».

[*корошати*] «каструвати»; — псл. *korsjati, пов'язане з *korsta «короста; струп»; — споріднене з лит. karšti «чесати», лтс. kārst «тс.», хет. karš- «відрізати, обрубувати», тох. А kāršt- «відрізати, руйнувати», тох. В kārst- «тс.»; іе. *kers- (||*skers-) «відрізати». — Pokorny 945.— Див. ще *корóста*. — Пор. *хорошати*.

[*кóрпати*] «колупати, копирсати» Г, Ж, *кóрпатися* «порпатися», *кóрпати* (з р.), [*кóрпак*] «копач» Ж, [*кóрпаніна*] «з трудом добути майно» Ж, [*кóрпач*] «той, хто викорчовує» Ж, [*кóрпачка*] (зб.) «викорчуване дерево» Ж, [*розкóрпати*] «роздобути (з трудом)» Нед, [*розкóрполити*] «тс.» Нед, [*скóрпати*] «призбирати, наскладати» Нед, [*укóрпати*] «тс.» Нед, [*укóрпнути*] «уколувати»; — р. [*кóрпачь*] «повільно працювати, длубатися; колупати, латати одяг», *кóрпачь* «кóрпати, длубатися», бр. *кóрпачь* (*карпачь*) «копирсати, колупати; примітивно шити», *карпечь* «кóрпати», п. каграc «лагодити, латати, шити (взуття)», ч. [карат'] «лагодити, латати», ст. kpati «шити» (про шевця), слц. kpat' «латати, шити взуття», схв. *крати* «лагодити, латати», *крати*, слн. kpati «тс.», стсл. *искрпати* «зашити, залатати»; — псл. *k'pati «латати, примітивно шити», похідне від *k'pa «латка» (пор. болг. *кърпа* «хустина, рушник», схв. *крна* «ганчірка, клапоть, латка», слн. *к'ра* «тс.»); — спорід-

нене з лит. *kaŗpà* «відрізаний шматок тканини», *kaŗpùti* «стригти, різати», *kùŗpè* «черевик», *kuŗpti* «корпіти», лтє. *kãŗpīt* «рити, викопувати»; іє. **keŗp-* «різати, краяти, відокремлювати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328; Фасмер II 337; Соболевский РФВ 1916/3, 94; Sławski II 83—84; Machek ESJC 296; Младенов 266; Skok II 210—211; Bezlaj ESSJ II 101; Топоров IV 331; Trautmann 146; Frisk I 786.

[**корписати**] «копиреати», [*корпесати*] «тс.» Ж; — очевидно, результат контамінації основ *копирсати* «колупати» і [*кóрпáти*] «тс.» (див.).

корпіти — див. **кóрпáти**.

кóрпія «висмикані з старого полотна нитки, що вживаються замість марлі чи вати», [*корпінне*] «тс.» Ж; — р. болг. *кóрпня*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. ст. *Carpie*, *Carpey*, гол. *carpie* походять від іт. *carpia* або від фр. *charpie* «тс.», що зводяться до нар.-лат. *carpīre «рвати, щипати», лат. *carpo* «зриваю, щипаю». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328—329; Фасмер II 337; БЕР II 645; Matzenauer 216; Gamillscheg 215. — Див. ще **Карпó**, **чéреп**, **чepпáти**.

[**корповушка**] (ент.) «щипавка, *Forficula L.*» Я, [*корпоушка*] «тс.» Пі; — складне утворення з основ дієслова [*кóрпáти*] «колупати, копирсати» та іменника *вúхо*; назва мотивується давнім повір'ям, нібито щипавка може залізти до вуха і пошкодити барабанну перетинку; пор. р. *уховёртка* «щипавка». — Вгеһп I 196. — Див. ще **вúхо**, **кóрпáти**.

корпорація «замкнена група осіб, об'єднана певними інтересами», *корпоратівний*; — р. болг. *корпорация*, бр. *карпара́ция*, п. *копрогасја*, ч. *копрогасе*, слц. *копрогасіа*, вл. *копрогасіја*, м. схв. *корпора́ција*, слн. *копрогасіја*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korporation*, фр. англ. *corporation* походять від слат. *corpōrātio* «тілесність; зв'язок; поєднання частин», пов'язаного з лат. *corpōrāre* «робити тілесним; втілювати», *corpūs* (*corpōris*) «тіло, речовина; суспільна організація». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 329—330; Sławski

II 497; Коралиński 531—532; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; ODEE 217. — Див. ще **кóрпус**.

кóрпус «тулуб; кістяк; одна з двох чи кількох об'єднаних будівель; військове з'єднання; єукупність осіб одного фаху»; — р. бр. болг. м. *кóрпус*, п. ч. слц. *когрус*, вл. *когрус* (військ.), схв. *кóрпус*, слн. *кóгрус*; — запозичення з латинської мови; лат. *corpūs* «тіло; організація» споріднене з дінд. *kīŗ* «форма, краса», ав. *kəŗəfš* «форма, тіло», двн. (h)ref «тіло, черево, утроба матері», дангл. *hrif* «тс.». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 330—331; Фасмер II 337; Hüttl-Worth 15; Sławski II 498; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; Walde — Hofm. I 227—228. — Пор. **корпора́ція**, **корса́ж**.

[**кóрса**] «полоз саней», [*корс*] «вигин полоза» Ж, [*кóрсника*] «місце в санях, де вставляється дишель» Ж, [*на́корсник*] «зв'язка для корс» Ж, [*скорс*] «загнутий кінець полоза; відрубок для виготовлення люльки», [*скóрсина*] «частина дерева для виготовлення полоза», [*скóрця*] «загнутий кінець полоза» ЛБ VI; — п. [*korsa*] «вигин полоза», [*korza*, *kors*, *korso*] «тс.» (з укр.); — очевидно, псл. *kʷsa < іє. **kʷk-*, *kʷza* < іє. **kʷē-*, віддалено споріднене з р. *корёжить* «вигинати, коробити», укр. *кóрчі*. — Sławski II 498—499. — Пор. **кóрси**, **корх**, **кóрчі**.

корса́ж «верхня частина сукні, твердий пояс спідниці або штанів», *корса́жниця* «кравчиня, що шие корсажі»; — р. болг. *корса́ж*, бр. *карса́ж*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *corsage* «стан; корсаж, ліф» пов'язане з *corpūs* «тіло», що походить від лат. *corpūs* «тс.». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 337; БЕР II 645; Dauzat 209. — Див. ще **кóрпус**. — Пор. **корсёт**.

корса́р (заст.) «пірат», *корса́рство*; — р. болг. *корса́р*, бр. *карса́р*, п. *korsarz*, ч. слц. слн. *когза́г*, схв. *кóрсар*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через російське, польське і німецьке (н. *Korsar*) посередництво; іт. *corsaro* «корсар» походить від слат. *cursarius* (*corsarius*) «морський розбійник, пірат», по-

в'язаного з лат. *curvus* «біг; переправа через воду, судноплавство». — СІС 365; Richhardt 9, 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Hüttl-Worth 18; Sławski II 499; Holub — Lyer 263; БЕР II 645; Mestica 397. — Див. ще курс.

[корсáтка] (бот.) (у сполученні [к. гірська] «нечуйвітер оранжевий, *Hieracium aurantiacum* L.»); — ч. [křes] «нечуйвітер волосистий, *H. pilosella* L.»; — неясне. — Machek Jm. rossl. 232.

корсét «широкий пояс під сукнею; твердий бандаж; жіноча безрукавка», керсét, [карсét] «тс.», корсетіна, керсетіна, корсétка «жіноча безрукавка», керсétка, [карсétка] «тс.», корсétник «кравець, який шиє корсети, корсетки», керсétник «тс.», корсétниця, керсétниця, [гарсét] «корсет»; — р. болг. корсét, бр. гарсét, п. gorset, ч. korset; — запозичено з французької мови через російське і (з початковим г) через польське посередництво; фр. corset «корсет» є зменшувальним утворенням від *corps* «тіло», що походить від лат. *corpus* «тс.»; пор. нвн. Leibchen «корсет», зменшувальне утворення від Leib «тіло». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 338; Sławski I 321; БЕР II 646; Dauzat 209. — Див. ще корпус. — Пор. корсáж, лэйбик.

[кóрси] «викорчувані смуги землі» Ж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з п. [karślak] «низьке, сукувате, покривлене дерево», ч. [krs] «карликове дерево», слн. [krš] «куш», разом з якими зіставляється (Vüga RR II 234, III 251) з лит. *Kuršas* «Курляндія» (як первісним «викорчувана земля, цілина»); у такому разі, через псл. *kʷr̥sʷ / kʷr̥sʷ може бути зведене до іє. *kr-k-, паралельного іє. *kr-k-, від якого походить псл. *kʷr̥sʷ «корч». — Пор. кóрса, корч.

[корсонóгий] «кривоногий» МСБГ; — складне слово, утворене, очевидно, з основ іменників [кóрса] «загнутий полоз саней» ([корс] «вигин полоза») і ногá; менш обгрунтоване зіставлення з р. [курсі́вий] «кривоногий» (Петлева Этимология 1982, 34—35). — Див. ще кóрса, ногá.

корт — див. корд¹.

кортáти — див. картáти.

[кортáтися] «поратися, мордуватися (иад роботою)» Ж, [скортáти] «з трудом добути, зібрати» Нед; — очевидно, споріднене з р. кóрточки, гр. κούτος «кривий», лат. *curvus* «тс.» (Фасмер II 339; Верп. I 671); зазнало вторинного зближення з кóрпатися «порпатися».

кортéж; — р. болг. кортéж, бр. картéж, слн. cortège, м. кортеж, схв. kottež; — запозичення з французької мови; фр. cortège походить від іт. corteggio «кортеж, свита», пов'язаного з corteggiare «услуговувати, залицятися», похідним від corte «двір, палац», яке зводиться до лат. *chōrs* (*chōrtis*) < *cohors* «огорожене місце, двір; когорта, свита». — СІС 365; Шанский II 8, 336—337; БЕР II 646; Dauzat 209; Mestica 398. — Див. ще когóрта.

кóртик «холодна зброя офіцерів флоту»; — бр. кóрцік, болг. кóртик; — запозичення з російської мови; р. кóртик «тс.» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іт. *coltello* ([cortello] «ніж» (Верп. I 569) або, разом з корд «короткий меч», від перс. *kārd* «ніж» (Mikl. EW 132; TEI Nachtr. 2, 155; Преобр. I 362; Matzenauer 216; Одинцов Этимология 1970, 103); найближче до голл. *korde* (*sábel*) «коротка шабля». — СІС² 458; Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер — Трубачев II 339; Попов Ист. лекс. 36; БЕР II 647.

кортіти «хотітися, тягти до чогось», [кортя́чка] «нетерпіння; сильне бажання», [кортя́чий] «лакомий, смачний, бажаний» МСБГ, [кóртно] «нудно» Чопей; — р. [кортéть] «кортіти; боліти; відчувати біль», бр. карцéць «кортіти; турбувати, хвилювати, непокоїти», п. когсі́ «непокоїти, мучити»; — не зовсім ясне; зіставляється, як і картáти, з болг. кóртя «дряпаю, колупаю», схв. кóртити «мучити» (Фасмер II 339); ототожнюється також з вл. когсі́ «видовбувати як корито», kortkować «тс.» і пов'язується з псл. *korʷto : koryto «корито» (Sławski II 477—478). — Пор. картáти, корі́то.

корúгва, корúгів — див. корогóв.

[корúжитися] «жолобитися, перекошуватися» Ж, [скорúжитися] «поморщитися і затвердіти» Нед; — р. [корю́-

жити] «гнути, викривляти; корчити», *корёжити* «жолобити; корчити; коробити»; — не зовсім ясно; можливо, як і *кóрчі*, *кóрчитися*, споріднене з дінд. *krúncati* «кривиться, згинається». — Пор. *кóрчі*.

корунд «твердий мінерал, різновидами якого є рубін, топаз, сапфір»; — р. болг. *корунд*, бр. *карунд*, п. ч. слц. *korund*, схв. *кòрунд*, слн. *korúnd*; — запозичення з німецької мови; н. *Korúnd* походить від англ. *corundum*, яке зводиться до там. *kurundam*, що веде свій початок від дінд. *kuruvinda-* «рубін», етимологічно неясного. — СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 337; Kopaliński 532; Holub — Lyeer 263; Klein 357; Mayrhofer I 236.

корупція «підкупність урядовців»; — р. *коррүпция*, бр. *карүпцыя*, п. *korupcja*, ч. *korupce*, слц. *korupcia*, вл. *koruprowac* «підкуплювати», болг. *корүпция*, м. *корупција*, схв. *корүпция*, слн. *korúpcija*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korruptiön* «розклад; підкуп; корупція», фр. англ. *corruption* «тс.» походять від лат. *corruptio* «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного з дієсловом *corrupto* «псує, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую», утвореним з префікса *co(n)-* (*cor-*) «з-» і дієслова *rupto* (*ruptere*) «розбиваю, ламаю, руйную». — СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 532; Holub — Lyeer 263; БЕР II 649; Dauzat 209; ODEE 218. — Див. ще *банкрут*, *коаліція*.

кóручка (бот.) «*Eriactis Adans.*», [*куручка*] «коручка широколиста, *E. latifolia* All.» Мак; — близьке до п. *kruszczyk*, від якого походять також ч. слц. *kruštik* «тс.»; — етимологічно неясне. — Sławski III 182; Machek Jm. rostl. 296. — Пор. *кукуручка*.

корх «міра довжини в долоню або в чотири пальці; [пучка землі; грудка Ж]», *кірх* «тс.», [*корхнявий*] «лівша» Ж, [*коршн'явий*] «тс.» Ж, ст. *корхъ* «кулак; міра в кулак; жменя (?)» (XVIII ст.); — р. [*корх*] «ширина долоні як міра», [*корє*] «тс.», бр. *корх* «тс.; кулак», др. *кръшня* (*коръшня*, *къръшня*) «кулак», п. *karszniawy* «лівша» (з ч. ст.), ч. ст.

krchú «лівий» (тільки про руку), *kršňavú* «лівша», слц. *krchňa* «ліва рука», вл. *koгch* «тс.»; — псл. *kʔxъ «лівий (про руку), слабий, скривлений; стиснутий»; — очевидно, походить від іє. *(s)ker-(s)- «худий, хирявий», до якого зводиться також ч. [*krsati*] «худнути», схв. *кршльав* «відсталий у рості», псл. *kʔčiti «корчити», *krivъ* «кривий», слн. *schrā* (< **skrēha-*) «сухий, худий» та ін.; менш переконливе зіставлення з дтюрк. огузо-кипч. *qayuš* (> булг. *куръш) «п'ядь» (Добродомов Мовозн. 1973/5, 67—70), з лтс. *kařset* «хльоскати, бити» (Matzenauer LF 9, 23), з лит. *skeřsas* «упоперек» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98). — Винник 16; Фасмер II 340; Романова 110; Вайан Рус. и сл. языкозн. 55—56; Sławski II 87; Brückner 221; Schuster-Sewe 624—625; Bern. I 667. — Пор. *кóрса*, *кóрчі*.

[*корцюбатий*] «кривоногий, коротконогий» Я; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *коцюрбитися* (див.).

корч «затонуле в воді дерево; викорчуване дерево або пенъ; кущ», [*кирч*] «тс.» Л, [*корчагòвина*] «коренасте дерево з кількома кривими стовбурами» Я, [*корчак*] «криве гілля дерева Я; пенъок Кур», *корчака* (згруб.) «корч», [*корчмака*] «сучкуватий обрубок дерева» Я, [*кóрчань*] «покривлені дерева» Я, *корчівка* «місце, де викорчувано ліс», [*корчомáха*] «товста крива палиця», *корчува́лка* (тех.), *корчува́льник* «машина для корчування», *корчува́ч* «тс.», [*корчүн*] «місце, де викорчувано ліс» Я, [*корчүннок*] «тс.» ВеБ, [*корчүха*] «сорт цибулі» Мо, [*корчакуватий*] «пенькуватий» Я, *корча́стий*, [*корча́тий*] «корчастий» ВеБ, [*корчійстий*] «тс.», [*корчолува́тий*] «рябий» (про людину) Ва, [*корчомакува́тий*] «покручений, покривлений» Я, *корчува́льний* (тех.), *корчува́тий*, *корчува́ти*, [*закорча́віти*] «покривитися»; — р. [*корч*] «пенъ; корінь», [*корчь*] «викорчувані пні», бр. *корч* «пенъ; кущ», п. *kaгcz* «пенъ», ч. ст. *krč* «пенъ, колода», слц. *krč* «сук», вл. ст. *koгč* «розкорчована ділянка», м. *крчи* «корчує», схв. *крчевина* «розкорчоване місце», слн. *krč* «тс.»; — псл. *kʔčъ < *kʔ-k-jo; — очевидно, пов'язане з *koгє* (*koгene*),

укр. *ко́ринь*; менш вірогідні зближення з пел. *k^ʔкь (п. karк) «карк» (Brückner 220), з гр. κείρω «стрижу» (Младенов РФВ 71, 456), з дінд. kūṛcā- «пучок, в'язка» (Machek ESJĀ 260, 291).— Фасмер II 340; Sławski II 72—73; Skok II 186; Bezlaĵ ESSJ II 85—86.— Пор. ко́ринь¹.

корча́га «глиняна посудина з вузькою шийкою», [корча́г ВеУг, корча́ва Ж] «те.»; — р. [корча́га] «велика глиняна посудина», бр. [карча́га] «солом'яна посудина для зерна», др. *кърчага* (*кърчагъ*) «глиняна посудина, глечик, дзбан», слц. kŕcāh «глечик, кухоль», болг. [кърча́г] «глечик», схв. *кърчаг* «глечик, ківш», стсл. *кърчагъ* «глечик»; — псл. *k^ʔčaga, *k^ʔčagъ; — очевидно, суфіксальне утворення (з -jag-) від *k^ʔкь «шия» на позначення посудини з шийкою; менш переконливі зближення в цсл. *кърчин* «коваль» (Brückner 266), в р. [ко́рча] «затонулі стовбури дерев, пні, корчі» (Мокиєнко ЭИРЯ VII 147—155), а також з тур. koçak «міх, бурдюк» (Bern. I 665; Дзензелівський Доп. УЖДУ III 34—35; Менгес 189).— Винник 111—112; Шанський ЭСРЯ II 8, 338; Фасмер — Трубачев II 341; Львов Лексика ПВЛ 90—91.— Див. ще корко́ші.— Пор. карк, коршо́в.

ко́рчі «хворобливе скорочення м'язів, спазми», *корч*, [корчі́й] «те.», [корча́ка] «горбань» Я, [корчівни́ця] «нервова хвороба» Ж, [корчі́йно] «конвульсивно» Я, *ко́рчити*, [корча́вить] «корчити» До; — р. *ко́рчи* «корчі», бр. *курч*, п. kurez, ч. [krč], слц. kŕč, болг. *гърч*, м. *грч*, схв. *гърч*, [kŕč], слн. kŕč, цсл. *съркърчити* «скорчити»; — пел. *k^ʔčъ; — споріднене з гр. κέρτος «зігнутий», лат. curvus «те.»; іе. *(s)ker- «крутити, обертати, згинати»; менш певне зближення з дінд. kūṛcāti «згинається, кривиться», дісл. hryggr «хребет» (Фасмер II 341; Machek ESJĀ 299) або з п. karez, укр. *корч* (Brückner 220).— Шанський ЭСРЯ II 8, 339; Sławski III 393—394, 396—397; Skok I 611—612; Bezlaĵ ESSJ II 85.— Пор. карк.

ко́рчів, *корчу́ля* — див. коршо́в.

ко́рчма́, [корчѐмство] «корчемні вихватки» Ж, *корчма́р*, *корчмува́ння*, *корчо́мка* «корчма», [ко́римма́, коримма́ця,

коршо́мка] «те.», *корчѐмний*, [корчма́рити] Ж, ст. *корчма* «корчма» (1359), *корчма* «хмільний напій» (1487); — р. *корчма́*, ст. *корчма* «міцний напій», бр. *карчма́* «корчма», п. karczma, ч. слц. krčma, вл. korčma, нл. kjaema, болг. *кръчма*, м. *крчма*, схв. *кърчма*, слн. kŕčma «те.», цсл. *кърчъма* «міцний напій», стсл. *кърчъм(н)ица* «корчма»; — псл. *k^ʔčъma; — остаточно не з'ясоване; зближувалося з *корч(увати)* як «дім на розкорчованій землі» (Потебня РФВ 5, 143—145; Jagić AfSlPh 7, 484—485), з болг. *къркам* «шумно їм, п'ю» (Младенов 259), з *корча́га* (Mikl. EW 152; Brückner 220), з хет. kurk- «зберігати» як «місце збереження» (Machek ESJĀ 291); ще менш переконливе пов'язання (Setälä JSFOu 43, 74—75) з фінно-уг. *kort'šmu / *kort'šma (фін. kortsua «корчма»); останнім часом підтримано давнє, всіма заперечуване виведення (Muchliński 57) від ар. harğ «видатки, витрати» (Рачева ZfSl 1979/1, 109—110).— Шанський ЭСРЯ II 8, 339—340; Фасмер II 342; Преобр. I 363—364; Schuster-Šewc 623—624; Skok II 187; Bezlaĵ ESSJ II 86; Bern. I 666.

[корчо́вка] «самогон» Л; — результат видозміни деетимологізованої форми [корчо́мка] «корчма; (ст.) хмільний напій».— Див. ще ко́рчма́.

[корчу́га] (здебільшого у мн.) «короткі сани з товстими й високими полозами для перевезення зрубаних дерев»; — п. koczuga «те.» (з укр.); — неясне.

ко́ршак (орн.) «шуліка, Milvus Lascér.», [корш Дейн, коршун Ж] «те.»; — р. *ко́ршун* «шуліка», бр. *ко́ршак* «яструб», *каршак* «те.», *каршун* «шуліка», п. [korszun] «яструб» (з укр.), [karszun] (з бр.), слц. [kršák] «те.»; — псл. [*k^ʔšakъ, *k^ʔšunъ]; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з лит. kařšti «чесати, скребити», дінд. kārřati «тягне, волочить, рве», kŕřati «оре», ав. karř- «тягти; орати» (Потебня РФВ I 81—82), з болг. *кърху́кам* «хрипко кашляю», схв. *кърхати* «дуже кашляти» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98), з *k^ʔкь «кулак» (ЭССЯ 13, 240—241).— Шанський ЭСРЯ II 8, 340; Фасмер II 342.

[**коршóв**] «вид посудини», [*коршóвик*] «тс.», [*кóршів*] «корчага» Ж, [*коршóля* ВеЗн, *кóрчів*, *корчóля*] «тс.», [*коршóв*] «скляний обплетений бутель» УЛГ, [*коришл*, *коришóл*] «тс.» УЛГ, [*курушиль*] «плоский глечик на чотирьох ніжках» О; — слц. [koršov] «корчага»; — запозичення з угорської мови; уг. korszó «скляний обплетений бутель» виводиться від слц. křsaň «корчага». — Дзендзєлівський УЛГ 65; MNTESz II 583. — Див. ще **корчага**.

кóрюка (іхт.) «невелика промислова риба ряду оселедцеподібних, *Osmegus* (L.)», *кóрюшка* «тс.»; — р. [*кóрюха*, *кóреха*, *кóрех*], *кóрюшка*, бр. *кóрушка*, ч. *когушка*, болг. *кóрюшка*; — очевидно, запозичене через російське посередництво з вепської мови; вепс. *koŕeh* «кóрюшка» споріднене з фін. *kuogē*, карел. *kuogeh* «тс.», можливо, також з селкупськ. *kóg* (*kuog*, *kūr*) «муксун, *Salmo muk-sun*». — Шанський ЭСРЯ II 8, 342; Фасмер II 325, 344; SKES II 240.

[**корюки**] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*корюки*] «тс.», можливо, пов'язане з [*корючить*] «ламати, корчити, гнітити (під час пропасниці)» як вказівка на дію дурману.

[**коряк**] «дерево, що погано росте» ВеУг; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *кóрінь*, *корч* і [*корячкуватий*] «з кривим, сучкуватим стовбуром». — Пор. *карячки*, *кóрінь*¹, *корч*.

корякі (одн. *коряк*) «народ у Коряцькому національному окрузі Камчатської області, носій однієї з палеоазійських (чукотсько-камчатських) мов»; — бр. *кара́к* «коряк», п. (jęзык) *когіаскі* «коряцька (мова)»; — запозичення з російської мови; р. *коря́ки*, очевидно, виникло на основі етимологічно неясного коряцького *ка́рак* «керек» — самоназви кереків, суміжної з коряками пародності, яких до останнього часу вважали частиною коряків; самі себе коряки називають нимиланами (р. *нымыланы*, що як етнонім використовувалося в 30-х роках цього століття, але тепер вийшло з ужитку). — Яз. нар. СССР V 310.

[**корьóжитися**] «коробитися, кривитися, гнутися» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *корьóжить(ся)* «коробити(ся), гнути(ся)», можливо, споріднене з дінд. *křipcati* «кривиться, згинається»; виводиться також від р. [*корьóга*] «корч», що разом з [*корьóга*] «дуга; криве дерево; корч» вважається пов'язаним з р. *кóрень*, укр. *кóрінь*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 311; Фасмер II 325; Jagić AfSlPh 491. — Див. ще **корьóжитися**.

[**кос**¹] (бот.) «півники садові, *Iris germanica* L.» Мак, [*косари*] «півники вильчасті, *Iris furcata* M. B.» Мак, *косаріки* «гладіолус, *Gladiolus* L.», [*косарик*] «тс. Мак; півники сибірські, *Iris sibirica* L. ВеНЗн», [*косатеня*] «півники болотні, *Iris pseudacorus* L.» Мак, [*кóсатень*] «тс.» Ж, [*косатец*] «півники» Мак, [*косатинь*, *косетик*, *косетинь*. *коситель*, *коситеня*, *косичка*, *косінка*, *косутец*] Мак, [*косачійско* Пі, Мак, *кóсцїтень* Г, Ж] «тс.», [*косатик*] «півники садові; півники маленькі, *Iris pumila* L.» Мак, [*косатине*] «півники садові» Мак, [*косіцця*] «тс.» Ме, Мак, [*косатка*] «лепеха звичайна, *Asopus calamus* L.», [*косатник*, *коситень*] «тс.» Мак, [*косіцї*] «півники болотні Мак; дикий тюльпан; вид вишивки Я», [*косятїна*] «півники садові» МСБГ, *косятинець* (вид рослини), [*кóсовий*] «фіолетовий» МСБГ; — р. *касáтик* «півники», [*касáтик*] «півники болотні», [*косічкї*] «півники садові», бр. *касáч* «півники», п. [*kosa*], *kosacїec*, ч. слц. *kosatec*, нл. *kosa*, болг. [*косá*] «тс.»; — очевидно, псл. *kosa*, * *kosatъcъ*, * *kosatъnъ*, *kosica*, похідні від *kosa* «коса (знаряддя)»; назви зумовлені шаблеподібною формою листів цих рослин, схожих на косу. — Фасмер II 345; Меркулова 136; Schuster-Sewc 632. — Див. ще **косá**².

[**кос**²] (орн.) «чорний дрізд, *Turdus merula* L.» ВеНЗн, *кіс* «тс.»; — на додаток до сказаного під словом *кіс*¹ (ЕСУМ II 449—450) може бути зіставлене з лит. *kūosa* «галка», лтс. *kuosa*, прус. *kose* «тс.», які вважаються звуконаслідувальними утвореннями (Fraenkel 284—285). — Див. ще **кіс**¹.

коса́¹ «заплетене волосся», *кіска* «маленька коса; [верх критої очеретом хати Мо]», *кісник* «стрічка в косі; [застібка в чоловічій сорочці Я]», *[кісничка]* «стрічка, кісник», *[косак]* «чубата качка» Я, *[косатар]* «такий, що має косиці» (про качура), *косеня́* «кіска», *кóси* «мн. до *коса́*; волосся; [приймочки в кукурудзяних качанах; стебла огірків, гороху Л]», *[косиня́]* «кіска», *коси́ця* «мала коса; загнуте перо у хвості птаха; [хвіст риби Берл]», *[косінка]* «плетениця з конопель у вінку молодой», *[коснік, косничка]* «кісник» Пі, *[кóсники]* «кісники» Ж, *[косни́ця]* «вус рослини (?)», *[коси́хна]* «кісонька», *[кося́нка]* «учасниця весільного обряду, що розплітає косу молодой» Л, Я, *[кошя́нка]* «тс.» Я, *коса́тий*, *[косича́стий]* «подібний до коси» Я, *коси́чити* «прикрашати», *[закóсник]* «брат молодой, що розплітає їй косу» Я, *[закося́нин]* «учасник весільного обряду (один із тих, що їдуть за *косою*, тобто ведуть молоду до молодого)», *[закося́нка, закосля́нка]* «заміжня сестра або тітка нареченої, яка везе її до молодого» Я, *[закóсвий]* (у виразі *[закосова свашка]* «близька родичка молодого чи молодой») Я, Ж, *[пакоси]* «рідке волосся (?)», *підкі́сник* «стрічка в косі», *[підкóсник]* «тс.» Пі; — р. *коса́*, бр. *каса́*, п. *kosa*, ч. слц. *[kosa]* «коса», болг. *коса́* «волосся», м. *коса*, схв. *кóса*, стсл. *коса́* «тс.»; — псл. *kosa*, пов'язане чергуванням голосних із *česati*; — споріднене з лит. *kasà* «коса», лтс. *kaša* «тс.», прус. *kex̃ti* «волосся в косі», дісл. *haddr* (< **hazda-*) «жіноча зачіска», ірл. *kass* «кучеряве волосся», сірл. *cír* (< *kēsra) «гребінь», хет. *kiššā* «чесати», ав. *kasvīš* «висип на шкірі», вірм. *k'os* «короста», тох. В *kāswō* «проказа». — Шанский ЭСРЯ II 8, 344; Фасмер II 344—345; Преобр. I 365; Sławski II 516—518; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; БЕР II 653—655; Skok II 161; ЭССЯ II, 131—133; Мельничук Этимология 1966, 194—197. — Див. ще *чесати*. — Пор. *коса́*², *кóсий*, *косм*.

*коса́*² «знаряддя для косіння; вузька смуга суходолу, мис», *кіска* «зменш. до *коса́*; [ніж]», *[кісник]* «торговець косами», *[кісник]* «ріжок, куди кладуть брує

для коси» ДзАтл I, *[кісничя]* «сіножать» Ж, *кісся́*, *[кісчик]* «косар» Ж, *[кісьба́]* «косовиця» Ж, *[кішничя]* «обгороджена сіножать», *[кішня́]* «косовиця» Ж, *[косак]* «великий ніж, яким січуть капусту; (ент.) косарик, *Phalangium* L. ВеНЗн», *коса́р* «той, хто косить; [(ент.) косарик]», *[косара́]* «сіножать» Пі, *коса́рик* (ент.) «*Phalangium* L.», *коса́рка*, *[коса́рщина]* «пайка косаря за спільну роботу Ж; частування чоловіків після закінчення сінокосу Я», *[косаш]* (ент.) «косарик» ВеНЗн, *[кóсень]* «липень» Ж, *[косе́ць]* «косар Ж; (ент.) косарик ВеНЗн», *[коси́лко]* «кісся» Л, *[коси́лно, коси́ло, коси́льно]* «тс.» Л, *[коси́на]* «ніж із коси» До, *[косини́ця]* «сіножать» Ж, *[коси́ря]* «косовиця, жнива» МСБГ, *[коси́й]* «косар» Я, *кóска* «ніж із коси» До, *[косов'є́]* «кісся» Л, *косови́ця*, *[косови́ще]* «кісся», *[косля́ник]* «мантачка» Ж, *[кося́р]* (ент.) «косарик» ВеЗа, *кошани́ця* «скошені вруна чи зелене збіжжя», *[кошені́на]* «скошена трава; лука» ВеУг, *кошени́ця* «[тс. тж]; кошаниця», *[кóшинь]* «липень» Гриц, *[кошолі́на]* «скошене збіжжя» Гриц, *кісний*, *кóсити*, *[закóски]* «заробітки селян косарюванням» Я, *[закосок]* «затока річки», *[нэ́кіс]* «некошена смуга, некошена лука» Ж, *обкі́с*, *обкі́ски* «свято на честь закінчення косовиці», *[обкóситися]* «урізатися *косою*» До, *[пакі́с]* «покіс» Ж, *[перекі́с]* «сіножать», *[перекоси́]* «скошене сіно» ВеЗн, *підкі́с*, *покі́с*, *[покоса́рки]* «обжинки», *[покоса́рщина]* «гулянка дружин косарів після відходу чоловіків на роботу», *[покі́сний]* «прибутковий» Ж, *поукі́сний*, *[пра́кіс]* «прибережне сіно» Ж, *скі́с* (с.-г.), *скі́сок* «невеличка коса; сточена коса; шматок коси, використовуваний як ніж чи бритва», *[скóсок]* «тс.» Ж, *[скоша́тий]* «скошений» Ж, *укі́с*; — р. болг. *коса́*, бр. *каса́*, п. ч. слц. вл. нл. *kosa*, полаб. *t'ösā*, м. *коса*, схв. *кóса*, слн. *kōsa*, стсл. *коса́*; — псл. *kosa*, первісно «обрубана жердина, обрубана гілка»; — найближче відповідає дангл. *hoss* «гілка, паросток», гр. *καστος* «дрова»; зводиться до кореня іє. **kos-/kes-* «різати, скребти», з яким пов'язані також *коса́*¹, *кóсий*, *чесати*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 343—344; Фасмер II 345; Преобр. I 366;

Machek ESJČ 280; Младенов 252; Skok II 161—162; ЭССЯ II, 133—135; Мельничук *Этимология* 1966, 224—230.— Див. ще *чеса́ти*.— Пор. *коса́¹*, *ко́сий*.

[*коса́³*] «селезінка Л; підшлункова залоза Я»; — р. (зах.) [*коса́*] «селезінка», бр. [*касá*] «тс.», п. (пн.-сх.) [*kosa*] «селезінка деяких тварин»; — неясне; наявне також лит. *kasà* «підшлункова залоза; [селезінка]»; можливо, пов'язане з *коса́²* (селезінка людини і деяких тварин нагадує косу або вигнутий ніж); може бути й запозиченням з тюркських мов (пор. уйг. *қосақ* «череве, живіт; утроба», тат. *қорсақ* «тс.», кар. *қурсақ* «череве, живіт; нутроші», *қурсақ* (кзур-сақ) «тс.», алт. *қурсақ* «утроба, череве»).

[*коса́⁴*] «сухожилок» ВеЗн, [*косі́ця*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́¹*.

[*косарикі*] (бот.) «сокирки польові, *Consolida arvensis* Opiz. (*Delphinium consolida* L.)» Мак, [*коса́рки*, *косиркі* ЛЧерк] «тс.», [*косі́лькі*] «тс.; горошок плотовий, *Vicia sepium* L.; левкой однорічний, *Matthiola annua* Sweet» Г, Ж; — р. (пд.) [*коса́рики*] «сокирки польові»; — назви, пов'язані з *сокі́ркі* «тс.» через проміжну форму [*косиркі*], що виникла шляхом метатези.— Див. ще *сокі́ркі*.

[*косарі*] (бот.) «грабельки звичайні, *Erodium cicutarium* L'Herit.» Мак; — пов'язане з *коса́р* «той, хто косить» за подібністю гострих видовжених кінчиків плодів грабельок до кіс або ножів.— Див. ще *коса́²*.

[*коса́тка*] (бот.) «аконіт, *Aconitum* L.», [*косатик*] «астргал солодколистий, *Astragalus glycyphylus* L.» Мак, [*коса́ч*] «овес східний, *Avena orientalis* Schreb.» Ж, [*коси́чак*] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, утворення, пов'язані з *коса́¹* або *коса́²*; мотивація таких назв цих рослин неясна.

косе́канс (мат.) «секанс доповняльного кута»; — р. *косе́канс*, бр. *касэ́канс*, п. *cosescans*, ч. слц. вл. *kosekans*, болг. *косеканс*, м. *косеканс*, схв. *кдсеканс*, слн. *kósekans*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cosescans* виникло внаслідок скорочення сполуки *co(mplementi) secans* «секанс доповнення», що скла-

дається з лат. *complementum* (род. в. одн. *complementi*) «доповнення», утвореного від *compleo* «наповнюю; завершую, закінчую», та *secans* «той, що розтинає; (мат.) секанс».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 345; Koraliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще *комплéкт*, *се́канс*.— Пор. *ко́синус*, *кота́нгенс*.

косе́н — див. *хосе́н*.

[*косе́ць*] (орн.) «деркач, *Stex stex* L.» ВеНЗн, [*коса́к*] «тс.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́р* «той, хто косить»; за способом життя (Воїнств.— Кіст. 42—43; Птицы СССР 209) птах, як і *косар*, багато часу проводить у високій траві.

[*косі́ба*] «віла або корова з загнутими назад рогами» Ж, [*косибастий*] «такий, що має загнуті назад роги» Ж; — ч. [*kosiba*] «криве дерево; суддівський жезл»; — похідне утворення від кореня *кос-* «косий, кривий», що, як і *коса́*, *чеса́ти*, зводиться до іе. **kes-/kos-*.— Мельничук *Етимология* 1966, 230.— Див. ще *коса́¹*, *коса́²*, *чеса́ти*.

[*косибав*] (ент.) «косарик (вид павуків), *Phalangium opilio*»; — пов'язане з *коса́²* (знаряддя): відірвана нога цього павука згинається і розгинається, нагадуючи рухи коси у косаря; словотворча структура неясна.— Див. ще *коса́²*.

ко́сий, *косина́*, *косі́нець*, *косі́нчик*, [*коси́ня*] «кривизна», *кося́к* «розташований косо предмет; череда, отара, табун, зграя; одвірок, лутка; [шматок сітки; линва на човні; обшита мереживом косинка Дз]», [*кося́на*] «мотузка біля вітрила» Берл, [*кося́ч*] «біла косинка з мереживом» Мо, [*кісько́м*] «косо» Ж, [*косля́ка*] «навскоси», *косі́ти* «робити чи дивитися косо», [*зі́кісьний*] «навскісний» Ж, [*зі́кісь*] «упоперек, навскоси» Ж, *навкі́сний*, *на́вкіс*, *навко́сі*, *навко́ся*, *навко́сяка*, *навкі́сний*, *навкі́сник* (спец.), [*навкі́*] «навскоси» Ж, *на́вкіс*, *навко́сі*, [*на́йкось*] «навскоси» Ж, [*наоско́сі* Ме, *наперекі́с*, *на́скось*, *о́кбса* Ж] «тс.», [*одко́с*] «наріжна планка, якою попередньо закріплюються крокви» ЛЖит, *перекі́с*, *підкі́с*, *скі́сний*, [*ско́сий*] «косий, кривий» Ж, [*ско́сістий*] «похилий; косий», [*ско́соватий*] «тс.» Ж, *скі́с* (спец.), *скі́сок* «позначка на вусі вівці», [*ско́сів-*

ка] «трикутний рушник» Ж, *скóса*, [скó-сом], *укісний*, [укóсистий] «похилий, кривий» Ж, [укóсний] «тс.» Ж, *укіс* «схил», *укісник* (спец.), *укóсина* (тех.), [укóсом] «косо»; — р. *косбй*, бр. *кóсы*, др. *косъ*, п. вл. *kosy*, ч. слц. *kosý*, нл. *kosa* «укіс, кривина», болг. м. *кос*, схв. *кòс*, слн. *kós*; — псл. *kosъ < *ie*, *kosŭ- «обрубаний, обрізаний», пов'язане чергуванням голосних з *čes-* (<**kes-*) у *česati*, укр. *чесати*; — споріднене з ав. *kasu-* «малий», пехл. *kas* «тс.», перс. [katar] «молодший», *kastan* «зменшувати»; сумнівне виведення (Фасмер II 347) від *kosá²* (знаряддя), а також пов'язання з лат. *соха* «стегно» (Bezzenberger BB 12, 239) або з дінд. *сāра-* «дуга» (Petersson AfSIPh 36, 137—138).— Шанський ЭСРЯ II 8, 351—352; Фасмер II 347; Преобр. I 369; Sławski II 535—536; Machek ESJČ 281; Schuster-Sewc 631; Skok II 160—161; ЭССЯ 11, 177—179; Мельничук Этимология 1966, 229—230.— Див. ще *чесати*.— Пор. *kosá¹*, *kosá²*.

косінка «трикутна жіноча хустка», [касінóк] «тс.» Л; — бр. *касінка*, п. [kosynka], слц. *kosinka*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *косінка* є похідним від [косі́ня] «косинка», пов'язаного з *косбй*, укр. *кóсий*.— Шанський ЭСРЯ II 8, 356; ЭИРЯ II 69.— Див. ще *кóсий*.

кóсинус (мат.) «синус доповняльного кута»; — р. болг. м. *кóсинус*, бр. *кóсінус*, п. *cosinus*, ч. вл. *kosinus*, слц. *kosínus*, схв. *кòсинус*, слн. *kòsinus*, *kósinus*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cosinus* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *со(implementi) sinus* «синус доповнення», що складається з лат. *complementum* «доповнення» та *sinus* «вигнутість, вигин; (мат.) синус».— СІС 366; Шанський ЭСРЯ II 8, 345; Kopaliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще **комплéкт**, **косéканс**, **сінус**.— Пор. **котáнгенс**.

[косі́ка] (іхт.) «колючка триголкова, *Gastrosteus aculeatus*» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни давнішого **кусі́ка* «тс.»; пор. [кусі́ка] «усе, що кусає» Ж, у даному разі як позначення риби, що має колючки (Рыбы СССР

413—414), кусається; похідне від *кусáти* (див.).

[коскóвий] «розпиляний на поліна» Я; — очевидно, результат гіперистичної видозміни форми *кусковій*, похідної від *кусóк*.— Див. ще *кусáти*.

[косм] «жмут, клубок, пасмо» Ж, [косма́] «тс. Ж; бавовна Я», [косма́к] «пасмо скуйовдженого волосся», *космакі* «кудли», [косма́тина] «жмут, пасмо» Ж, [косматі́й] «патлатий чоловік», [косма́точка] «вівця з пишною вовною» Я, [косма́ч] «кудлатий, патлатий; ведмідь (у мові мисливців)» Ж, [косма́чка] «нечесана жінка» Я, [косма́шечка] «вівця з пишною вовною», [кóсмик] «клубок, жмут», [косма́на] «пасмо волосся Ж; віл з неправильно посадженими рогами», [космі́стка] «вовна» Доп. УЖДУ IV, [косму́н] «ковтун» Ж, [косом] «клубок, жмут», *косма́тий* «кошлатий», *косма́тити*, *косма́чити*; — р. *косма́* «пасмо», бр. *касмачы* «патли», др. *косма* «волос», *космъ* «тс.», п. *kosm* «пасмо», ч. вл. нл. *kosma* «волосся», слц. *kosmatý* «патлатий», болг. *кóсьм* «волосся», м. *косма* «вовна, волосся», схв. *кòсмат* «патлатий», слн. *kósem* «жмутик, клаптик», стсл. *космъ* «волос»; — псл. *kosmъ*, суфіксальне утворення від кореня **kes-/kos-* «різати, скребти, дряпати», до якого зводяться також *kosá*, *чесати*; малоймовірним є розгляд (Pisani Paideia 8, 312) псл. *kosmъ* як наслідку контамінації *kosa* (волосся) і *кома (гр. *κόμη* «волосся»).— Фасмер — Трубачев II 345—346; Шанський ЭСРЯ II, 8, 349; Преобр. I 366; Sławski II 524—525; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; Schuster-Sewc 635—636; Младенов 253; Skok II 161; Bezlaj ESSJ II 70; ЭССЯ 11, 145—147; Мельничук Этимология 1966, 196, 231; Бернштейн Очерк 1974, 180; Верп. I 580—581.— Пор. *kosá¹*, *kosá²*, *чесати*.

[косма] (бот.) «підмаренник м'який, *Galium mollugo* L.» Мак, [космак] «агрис звичайний, *Ribes grossularia* L. var. *pubescens*» ВеНЗн, [косматик] «скорзонера (зміячка) низька, *Scorzonera humilis* L.» Мак, [косматка] «горлянка повзуча, *Ajuga reptans* L. Мак; малина, *Rubus idaeus* L. УЗ Башк. ГУ», [косма́ч-

кі] «агрус звичайний», [космівкі] «тс.» ВЕНЗн, ВеУг; — р. [космáтая (трава)] «горлянка повзуча», п. ч. kosmatka «вид пшениці звичайної (вусата пшениця)», слц. [kosmačka] «агрус», вл. kosmačka, слн. kosmača «тс.»; — назви, пов'язані з *косм* та похідними від нього з огляду на наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах цих рослин.— Шамота 99; Вісюліна—Клоков 202, 288, 292, 299—300, 322; Нейштадт 303, 466, 515, 584; Schuster-Šewc 636.— Див. ще *косм*.

косметика, *косметик*, *косметичка*, *косметичний*; — р. *косметика*, бр. *касметыка*, п. *kosmetyka*, ч. вл. *kosmetika*, слц. *kozmetika*, болг. м. *козмéтика*, схв. *козмётика*, слн. *kozmetika*; — запозичення з французької мови; фр. *cosmétique* походить від гр. *κοσμητική* «мистецтво прикрашати», пов'язаного з *κοσμέω* «прикрашаю, оздоблюю, впорядковую», *κόσμος* «упорядкованість; будова, світобудова; краса».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Dauzat 210.— Див. ще *космос*.

космогонія «розділ астрономії про походження й розвиток небесних тіл», *космогонічний*; — р. болг. *космогония*, бр. *касагонія*, п. *kosmogonia*, ч. *kosmogonie*, слц. *kozmogónia*, м. *космогонија*, схв. *космогòнија*, слн. *kozmogonija*; — через російське і французьке посередництво (фр. *cosmogonie*) запозичено з грецької мови; гр. *κοσμογονία* «тс.» складається з основ слів *κόσμος* «космос, світ» і *γονή* «народження; покоління».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263.— Див. ще *епігон*, *космос*.

космодром; — бр. *касадром*, п. ч. *kosmodrom*, слц. слн. *kozmodróm*, болг. *космодрóм*, схв. *космòдром*, *кòсмором*; — запозичення з російської мови; р. *космодром* утворене за зразком слова *аеродром* з основи слова *космос* (< гр. *κόσμος* «всесвіт») і словотворчого елемента *-дром* (< гр. *δρόμος* «біг, стежка, шлях»)— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346—347; Kopaliński 533.— Див. ще *аеродром*, *космос*.— Пор. *іподром*.

космонавт «пілот космічного корабля», *космонавтика*; — бр. *касманáйт*, п. *kosmonauta*, ч. *kosmonaut*, слц. *kozmonaut*, вл. *monawt*, болг. *космонавт*, м. *космонайт*, схв. *космонайт*, слн. *kozmonáv t*; — запозичення з російської мови; р. *космонавт* утворено на основі гр. *κόσμος* «космос, світ» і *ναύτης* «моряк, весляр» за зразком *аеронавт*, *астронавт*.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 347; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263.— Див. ще *аргонáвт*, *космос*.

космополіт «людина, позбавлена почуття патріотизму; (біол.) рослина (тварина), поширена по всій земній кулі», *космополітизм*, *космополітичний*; — р. болг. м. *космополит*, бр. *касманалит*, п. ч. *kosmopolita*, слц. *kozmpolita*, вл. *kosmpolit*, схв. *космопòлит(a)*, *козмопòлит*, слн. *kozmpolít*; — запозичено з грецької мови, очевидно, через латинську і французьку або німецьку (лат. *cosmopolita* > фр. *cosmopolite*, н. *Kosmpolít*); гр. *κοσμοπολίτης* «громадянин світу» утворено з основ слів *κόσμος* «космос, світ» та *πολίτης* «мешканець міста, громадянин».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 348; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Dauzat 210.— Див. ще *космос*, *політика*.

космос, *космічний*; — р. болг. м. *космос*, бр. *космас*, п. ч. вл. *kosmos*, слц. *kozmos*, схв. *кòсмос*, *кòзмос*, слн. *kozmos*; — запозичення з грецької мови; гр. *κόσμος* «упорядкованість; будова; світобудова, світ; краса, вбрання» остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з лат. *cepseo* «оцінюю, вважаю» (іє. **kens-* «проголошувати, стверджувати»); зіставлялось також з псл. *kosmъ* «жмуток волосся», лат. *corpus* «тіло», дінд. *kálpate* «е в порядку» та ін.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 349; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Frisk I 929—930; Boisacq 500—501; ЭССЯ II, 145, 147.

косний, *косніти*; — р. *косный*, бр. *косны*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; псл. *къс(ь)нѣ* «повільний, запізнілий», як і споріднені з ним болг. *късен* «запізнілий, пізній», м. *касен*, схв. *касан*, слн. *kásen* «тс.»,

стел. *късьнѣти* «затримуватися, не поспішати», зводиться до псл. *късьпъ*, очевидно, спорідненого з лтс. *kuzls* «слабкий, безпорадний» (про дитину), лит. *kūšlas* «кволий; убогий; сліпий», прус. *уска-kuslaisin* (зн. в. одн.) «найслабший»; можливо, споріднене також з псл. *kysъ*, *kvasъ*, укр. *кіслий*, *квас*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 350; Фасмер II 346; Преобр. I 366; Младенов 266; Skok II 55—56; Bern. I 671.

[**косніти**] «в'янути» О; — очевидно, споріднене з болг. *къснѣя* «запізнююся», м. *каснн*, схв. *кѣснннн*, слн. *kasniti* «запізнюватися», стел. *късьнѣти* «затримуватися». — Див. ще **кѣсний**.

[**коснопелька**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви [*компостелька*] «тс.», похідної від [*компостеля*]. — Див. ще **кампустелія**.

[**косонога**] (бот.) «віхалка, *Anthericum L. (Phalangium Adans.)*» Мак; — пов'язане з складним прикметником *косоногий*; назва могла бути зумовлена косою формою стебла рослини. — Федченко — Флеров 230. — Див. ще **кѣсний**, **нога**.

[**косорій**] (у сполученні *к-а вівця* «вівця з рогами, схожими на коси»), [*косоріста*] «рогата вівця» ВеНЗп, [*косоря*] «вівця, в якій роги, як дві скалки, забиті в голову» НЗ УЖДУ 26/2, Доп. УЖДУ IV, [*косаря*] «тс.» тж, [*косара*] «вівця з загнутими назад рогами» О; — очевидно, пов'язане з колишнім **косір(ь)* (род. в. *косбра /-я*) (< др. **косоръ /-ь*) «серп, ніж, коса» (пор. бр. [*касбр*] «ніж, яким колять скіпки», п. [*kosor*] «сікач; коса, якою ріжуть січку», м. *косор* «садовий ніж», схв. *kōsor* (*kōsor*) «тс.», цсл. *косоръ (косоръ)* «коса»); — псл. *kosogъ / kosoъ*, очевидно, пов'язане з *kosa*, укр. *коса*², хоч не виключений також зв'язок з *козь*, укр. *кѣсний*; отже, первісне значення *косорій* — «подібний до коси, серпа»; у зв'язку з цим тлумачення *косора вівця* «вівця з рогами, схожими на коси (волосся)» Ж помилкове, правильно — «вівця з рогами, схожими на коси або серпи». — Sławski II 522—523; Мельничук

Этимология 1966, 230. — Див. ще *коса*², *кѣсний*.

[**кособрити**] «убирати, гарно, елегантно одягати», [*кособрнч*] «франт, чепурн»; — неясне; можливо, походить від уг. *koszorúzni* «увінчувати; обвивати вінками; нагороджувати», *koszogú* «вінок, вінець».

[**кособритися**] «заявляти претензії; бути зухвалим, гороїжитися, бундючитися; скося дивитися на когось Ме»; — очевидно, пов'язане з *косорій* «з рогами, схожими на коси або серпи»; в такому разі початково означало «поводитися, як косора вівця, несподівано битися рогами» (вівці, як правило, безрогі). — Див. ще **косорій**.

[**костар**] (іхт.) «молода марена (вусач), *Barbus barbatus (L.) (Barbus fluviaticus)*» Ж, [*костач*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *кість*, *кѣсті*; назви зумовлені тим, що м'ясо марени дуже костисте (Сабанев 276). — Див. ще **кість**.

костер¹ «кріплення в шахті з дерев'яних стояків; [складені купою дрова, очерет; велика купа (речей, майна) Па]», [*костерка*] «невелика купа дров» Ж, *костерник* «робітник, що ставить кріплення», [*кострище*] «місце, де горіло багаття»; — р. *костёр* «вогнище», бр. *касцёр* «тс.; стіс (дров); купка (млинців)», др. *костьръ* «купа трупів (на полі бою)», п. [*kostra*] «купа, стіс; скирта; сажень (дров)», [*kostro*] «скирта; сажень (дров)», слн. *kóster* «купа, стіс»; — псл. *kost(ь)гъ* «купа, стіс», первісно «щось нарубане»; зводиться до іе. **kes-/kos-* «рубати, різати, колоти; бити»; сумнівне припущення (Thomsen, Samlede Afhandlinger I 387) про походження від дісл. *kōstr* «купа». — Шанський ЭСРЯ II 8, 352—353; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 530—531; ЭССЯ 11, 163—164; Мельничук Этимология 1966, 233; Bern. I 584. — Див. ще *коса*². — Пор. **костер**², **костриця**.

костер² (бот.) «стоколос безостий, *Bromus inermis* Leyss.», [*костур*] «стоколос житній, *Bromus secalinus L.*», [*костерява* ВеБ, *костерява*] «костриця, *Festuca L.*», [*костерёва*] «тс. Ж, Мак;

аїр дернистий, *Aira caespitosa* L. Мак; тонконіг, *Poa* L. Мак; мишій, *Setaria* Р. В. Л», [кострень] «костриця» Мак, *кострійця*, [каштерівва Ж, кустерівва Ж, кустериця Мак, кустрійця Ж] «тс.», [костерявоватий] «подібний до костриці» Ж; — р. *костёр* «стоколос», [костёрь] «тс.», бр. [коцёр] «стоколос житній», п. *kostrzewa* «костриця; (ст.) стоколос», ч. *kostřava* «костриця», слц. *kostrava* «тс.», вл. *kostrjawa* «стоколос; вівсюнець», нл. *kostrjowa* «стоколос житній; [чорнокорінь лікарський; кмин]», [kotrjawa, kostrjewal] «тс.», полаб. *t'ustraiwā* «костриця», болг. [коцрава] «стоколос; мишій», схв. [кострба] «костер; вівсюнець», [кдотрава] «костриця», слн. *kostrgêvec* «стоколос; кукіль»; — псл. *kostra*, *kost(ь)гъ* — суфіксальні утворення від кореня *ie*. **kes-/kos-*, одне з первісних значень якого є «колоти»; назви пов'язані з наявністю в цих рослин остюків у квіткових (колоскових) лусках.— Вісюліна — Клоков 99, 100, 103, 104; Нейштадт 97, 107, 114, 117; Меркулова Очерки 115—116; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 532—533; Brückner 259; Machek ESJC 281; Schuster-Sewc 637—638; Skok II 165—166; Bezlej ESSJ II 71; ЭССЯ II, 160—161; Мельничук Етимология 1966, 233.— Див. ще *коса́*².— Пор. *костёр*¹, *кострійця*.

[костиківка] «сорт яблук, відомий на Україні здавна» Я; — неясне.

костіль (тех.) «металевий стрижень; [залізний отвір у пилці для дерев'яної ручки Л]», [костель] «залізний отвір у пилці для дерев'яної ручки» Л, [костыл] «костур, коцюба» Ж; — р. *костыль* «костур; металевий стрижень», бр. *кастыль* «металевий стрижень»; — очевидно, др. *костыль, похідне від *кость* «кістка»; як новий технічний термін запозичене з російської мови.— Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 349; Преобр. I 368; ЭССЯ II, 167.— Див. ще *кість*.— Пор. *костур*¹.

[костир] «токарь» Пі; — неясне; може бути зіставлене з схв. *кдстило* «лощило (знаряддя для лошіння шкіри)».

костіти — див. *кастіти*.

[костіваль] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак, ВеНЗн, [коштывал, коштивал] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. *kostywał* «живокіст лікарський», *kosztywał*, [kosztyfał, kostyfał], ч. слц. *kostival*, вл. *koścadio* «тс.», нл. *koścował*, *kościwadło*, *koścadio*, *kościwało* «тс.; чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» є кальками нвн. *Bein-well* «живокіст лікарський» (свн. *beinwalla*, двн. *beinwalla*, *beinwella* «тс.»), що складається з основ іменника *Bein* «кістка; нога» і етимологічно неясного дієслова *-well-* (*-walla*) (< *wallen*) «гоїтися» (від якого походить і ч. ст. (s)valiti «з'єднати, викликати зрощення (кістки)»), неясного штучного слова старої німецької медицини; німецька назва живокосту зумовлена застосуванням цієї рослини для лікування переломів кісток (Носаль 114—115); менш імовірно пов'язання (Machek ESJC 281) ч. *-val* з стсл. *балии* «лікар».— Sławski II 546—547; ЭССЯ II, 157; Kluge-Mitzka 63.— Див. ще *кість*.— Пор. *жівокіст*.

[костолом] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак; — складне утворення з основ іменника *кість* і дієслова *ломіти*; назва зумовлена застосуванням живокосту як лікувального засобу при переломах кісток.— ЭССЯ II, 157—158; Носаль 114—115; Нейштадт 453.— Див. ще *кість*, *ламати*.

[костомара] «велика кістка», [костомаруватий] «ширококостий»; — утворене від *кість* за допомогою форманта *-мара*, що виник як результат контамінації суфіксоїда *-маха* й суфікса *-ара* (*котяра*, *носяра* і под.).— Див. ще *кість*.— Пор. *костомаха*.

костомаха «велика кістка; (перен.) смерть»; — п. [kostomacha] «кістяк; стара кістка, що валяється на землі» (з укр.); — утворене від *кість* за допомогою суфіксоїда *-маха*, що виник, можливо, внаслідок перерозкладу в слові *сіромаха* (похідному від *сірома* з суфіксом *-аха*) і став уживатися як збільшувальний суфікс із відтінком згрубілості (пор. *грудомаха* «велика

грудка», [пyстoмáха] «мішок, наповнений повітрям; пустун, шибеник» Ж).— Див. ще кість.

[костонóга] (зоол.) «стонога стінна, *Oniscus asellus* L. (*Oniscus murarius* Cuv.) ВеНЗн; мокриця льохова, *Parcellio scaber* Л»; — очевидно, результат контамінації назв *стонóга* «тс.» і [костяніця] (зоол.) «кістянка, *Lithobius forficatus*» (див.).

[костопльóн] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness. (*Aster chinensis*)» Ж; — результат видозміни назви [компоштил'юн] «тс.» Мак, яка, очевидно, через форму [компостéля] «тс.» зводиться до наукової назви лат. *callistephus*. — Див. ще кампустéлія.

кострéць «нижня частина крижів», [кострiця] «тс.» Ж; — р. *кострeц* «тс.», ч. *kostra* «скелет, кістяк», *košťec* «куприк», слц. *kostra* «скелет, кістяк»; — псл. *košťьсь, очевидно, похідне від *košťь* «кість»; менш імовірно пов'язання (Machek ESJČ 281) з первісним *gozъсьь, що зблизилося з псл. *košťь*, укр. *кість*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 348; Преобр. I 368; Мельничук Етимология 1966, 195, 234—237. — Див. ще кість.

[кóстрик] (іхт.) «йорж, *Acerina sepna* L.» Ж, [кóстриж] «окунь» МСБГ, [кóстрож тж, *коструж* тж, *кастриж* Дз] «тс.»; — р. [кóстрик] «тс.», [костéрь] «молодий осетер або севрюга з великою кількістю зовнішніх кісточок», п. *kostra* «остиста риба», [kostyга, *kostrnik*] «йорж», м. *кострец* «окунь річковий», схв. *кострет* «тс.»; — псл. *košťьь «щось костисте, гостре, колюче», суфіксальне утворення, пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, різати»; підставою для виникнення назви є костистість риби, наявність колючих променів у її спинному плавці (Маркевич — Короткий 173). — Sławski II 533; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *кoсá*². — Пор. *костeр*¹.

кострiця «тверді залишки льону й конопель після тіпання та чухрання; [товста гілка ВеБ]», *кістрiця* «костриця», [кoйстрiця Ж, *кострá* Мо] «тс.», [кoстьóр] «згонини з гречаної соломи» Л, [кoстрiкyватий] «задерикуватий, прицепливий» Я, [кoстрiчyватий] «який

має багато костриці», *кoстрiчитися* «виділяти кострицю (про прядиво); горіжитися, чванитися», [кiстрiчитися] «тс.»; — р. *кострá* «костриця», [кoстéрь], *кoстрiка*, *кoстрiца*, бр. *кастрiца*, п. *kostrzewa*, *kostra*, *kostrzyca* «тс.»; — псл. *kostra* (*kostrica*), очевидно, «обрубки, обломки» або «щось начесане»; похідне від іє. **kes-/kos-* «рубати, колоти, бити». — Шанский ЭСРЯ II 8, 353; Фасмер II 348; Преобр. I 367—368; Sławski II 532—534; ЭССЯ 11, 162; Мельничук Етимология 1966, 233; Трубачев Рем. терминолог. 84—85. — Див. ще *кoсá*², *чeсáти*.

[кoстрóвий] «?» (Купи черевички, малі-невеличкі, кoстрóві чулочки, золоті стрілочки. — Полт. г.) Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [кoстрóвые] (*чулки*) «сині (панчохи)» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з тим, що ці панчохи вироблялися не з шовку, а з льону, який очищався від костриці (р. [кoстрá]).

[кóструб¹] «нечепура, скуйовджений, патлатий», [кoстрiба Я, *кoструбáнь*, *кoструбáч*, *кoстрiбка* Я, *кoштрубáнь* Ж] «тс.», *кoструбáтий*, [кoструбáтовий] Я, *кoструбáчити* «куйовдити»; — р. [кoструбáтый] «кoструбатий», бр. [каструбáваты] «шерехатий, шорсткий», п. *kostrubaty* (з укр.), *kostropaty*, ч. слц. *kostrbaty* «тс.»; — псл. *kostra «щось остюкувате, гостре»; похідне від іє. **kes-/kos-* «колоти; рубати, чесати»; споріднене з *кість*; непереконливе виведення (Machek ESJČ 281) з *košťььь, утвореного, нібито, префіксом *ko-* від *šťьььь, що пов'язується з нвн. *štrypřig* «наїжачений, скуйовджений». — Фасмер II 349; Sławski II 531—532; Вгiцкнер 259; ЭССЯ 11, 163; Мельничук Етимология 1966, 233—234; Верн. I 584; Топоров III 357. — Див. ще *кість*, *кoстрiця*.

[кóструб²] (орн.) «яструб, *Accipiter*»; — очевидно, результат народно-етимологічного зближення *яструб* з *кoструбáтий* або контамінації слів *кóршáк* і *яструб*. — Булаховський Вибр. пр. III 233. — Див. ще *кóршáк*, *кóструб*¹, *яструб*.

[коструб³] «скелет, кістяк» Ж, [кострун] «тс.» Ж; — пов'язане з *кострець* «нижня частина крижів», ч. *kostra* «скелет, кістяк», разом з якими зводиться до псл. *kość* «кістка»; зазнало формального впливу з боку фонетично близького й етимологічно віддалено спорідненого [коструб] «нечепура, скуйовджений». — Див. ще *кість*. — Пор. *коструб¹*.

[коструба] (орн.) «костогриз, *Soccothraustes* c. L. (*Soccothraustes vulgaris* Briss.) ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни назви [костур] «тс.», зближеної з [коструб] «яструб» або з [коструба] «нечепура, неохайний» (можливо, у зв'язку з недбалим виглядом гнізда). — Воїнств. — Кіст. 240. — Див. ще *кість*, *коструб¹*, *коструб²*.

[кострубатка] (бот.) «гриб клаварія жовта, *Clavaria flava* Schäff.» Ж; — похідне утворення від *кострубатий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом грибів; гілочки плодового тіла в них циліндричні або загострені. — БСЭ 15, 490; 36, 582. — Див. ще *коструб¹*.

[костуль] «милиця, костур», [коштуль] «костур» О; — очевидно, результат видозміни слова *костиль* «милиця» під впливом *костур* (див.).

костур¹ «груба палиця, ціпок, милиця» СУМ, Ж, [костуряччя] (зб.) «костурі» Я, [костурлівий] «асиметричний, непропорційний; незграбний; потворний» Ж; — р. [костур] «кийок, велика палка», п. *kostur* «костур; (ст.) кістяна палиця, окутий кий», ч. [kóstúr] «суха гілка; сукувата палиця»; — псл. *kosturъ, суфіксальне утворення з первісним значенням «обрубок, обтесана дошка», пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, рубати, різати»; менш переконливе пов'язання з *kość*, укр. *кість* при припущуваному первісному значенні «кістяне знаряддя» (Sławski II 534—535). — ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимологія 1966, 233. — Див. ще *коса²*.

костур² — див. *кість*.

[костура] «ніж для забиття тварин», [коштюра] «шкребачка» Дз, Мо, [куштюра] «тс.» Ме, МСБГ; — слц. *koštúr*

«кинджал», болг. *костура* «кишеньковий ніжик», схв. [костура] «тс.», слн. *kostūra* «складаний ніжик з кістяним руків'ям»; — очевидно, запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *cústură* «різець, ніж; шевський ніж; (розм.) поганий ніж; шкребачка; лезо пилки» (молд. *кустурэ* «тс.») пов'язують з *cuțit* «ніж; різець (у верстата); передплужник» (молд. *куціт* «тс.»), що продовжує нлат. *cotitus «наточений»; існує також думка про слов'янське походження слова і зв'язок його з коренем іє. **kes-/kos-* «чесати; різати» (Sławski II 534—535; ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимологія 1966, 233). — Мельничук Молд. елементи 168; Scheludko 136; DLRM 210; Pușcariu 41.

[костюлька] (бот.) «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [костюльки] «тс.; стоколос житній, *Bromus secalinus* L.»; — бр. [касцюлька] «вусик житнього або ячмінного колоса»; — очевидно, похідне утворення від *кість*, яке могло зазнати семантичного зближення з *остюк*; українська назва зумовлена наявністю остюків на нижніх квіткових лусках стоколоса (Вісюліна — Клоков 99; Нейштадт 121). — Див. ще *кість*. — Пор. *остюк*.

костюм, *костюмер*, *костюмерна*, *костюмувати*; — р. болг. *костюм*, бр. *касцюм*, п. *kostium* «жіночий костюм», ч. слц. *kostým* «тс.; театральний костюм», вл. *kostim* «жіночий костюм», м. *костим*, *костум*, схв. *костім*, слн. *kostim*, *kostúm*; — запозичення з французької мови; фр. *costume* «костюм» походить від іт. *costume* «звичай, звичка; костюм», яке зводиться до лат. *consuetudo* «звичай, звичка», утвореного від *consuesco* «звикаю, маю звичку», що складається з префікса *con-* «з-, спів-» та дієслова *suesco* «привчаюся, звикаю», спорідненого з дінд. *svadhā* «звичай, звичка, своєрідність», гр. *ἔθος* «звичка, звичай». — СІС 366; Москаленко УІЛ 55; Шанский ЭСРЯ II 8, 355; Фасмер II 349; Kopaliński 533; Dauzat 210; Walde—Hofm. II 624—625. — Див. ще *коаліція*.

костянець (бот.) «*Holosteum* L.», [костянець] «тс.» Мак; — р. *костянець* «тс.»; — неясне.

костяни́ця¹ (бот.) «кам'яниця, *Rubus saxatilis* L.», [костя́нка] «тс.» Ж, Мак;— р. *костя́ніка*, бр. *касця́ніцы*, *касця́нкі* «тс.»; — похідні утворення від *кість* (*ко́сті*); назви зумовлені великими розмірами кісточок плодів.— ЭССЯ 11, 154—155.— Див. ще *кість*.

костяни́ця² (зоол.) «багатоніжка підкласу губоногих із класу ракоподібних, *Lithobius forficatus*», *кістя́нка*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *костя́нка* «тс.» утворене від *кость* «кістка», можливо, за подібністю до кістки раковини або щита, якими вкриті голова та груди цих тварин.— УРЕ 7, 294; 12, 129, 258.— Див. ще *кість*.

Костянти́н, *Кость*, [Кост Вел, Коста́нт Я, Коста́нтій Я, Ко́стень Я, Ко́стик Ж, Костю́к, Костьо Вел];— р. *Константи́н*, бр. *Канстанці́н*, др. *Конъстантинъ*, п. *Konstanty*, ч. *Konstantin*, слц. *Konstantín*, болг. *Костади́н*, *Константи́н*, схв. *Konstantin*, *Костади́н*, *Коста́нтин*, слн. *Konstantin*, стел. *Конъстантинъ*, *Востантинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κωνσταντῖνος* походить від лат. *Constantinus* (особове ім'я), утвореного з прикметника *constans* (род. в. *constantis*) «постійний, незмінний, сталий, стійкий», пов'язаного з дієсловом *constāre* «твердо стояти, залишатися незмінним».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 313; Петровский 135.— Див. ще *констатува́ти*.

ко́стьо́л «римсько-католицька церква», *костё́л* «тс.», [костё́льник] «католик», [кості́льник] «церковник» Вел;— р. *костё́л*, бр. *касцё́л*, слц. *kostol*, вл. *Ztarekoztol* «Старий костьол» (топонім), болг. *костё́л* «костьол»; — запозичення з польської мови; п. *kościół* «церква» через посередництво ч. *kostel* «тс.», як і м. *кастел* «замок, фортеця», схв. *ка́стел* «тс.; кремль; церква», слн. *kastél* «фортеця», стел. *костё́ль* «кремль; церква», походить від двн. *kastel* «фортеця», яке зводиться до лат. *castellum* «укріплене місце, замок», зменш. від *castrum* «фортеця, форт» (давніше «відрізаний шматок; табір, земля»), пов'язаного з *castro* «відтинаю; каструю»; значення «церк-

ва» розвинулось у чеській мові, очевидно, у зв'язку з будівництвом перших церков усередині укріпленої частини міста, кремля.— СІС 367; Richhardt 68; Фасмер — Трубачев II 347; Преобр. I 367; Мельников *Slavia* 1967/1, 102; Sławski II 553—554; Brückner 260; Machek *ESJČ* 281; Vern. I 582; Mikl. *EW* 133; *Walde—Hofm.* I 179, 180.— Див. ще *каструва́ти*.

ко́су́ля¹ «вид сохи, плужниця»;— р. [косу́ля] «тс.»; — похідне утворення від *ко́сий* «розташований під кутом» (сохи робилися з розгалуженої гілки).— Див. ще *ко́сий*.

ко́су́ля² (зоол.) «козуля, *Capreolus*» (рід ссавців родини оленевих);— запозичення з російської мови; р. *косу́ля* вважається результатом видозміни назви *козу́ля*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 356.— Див. ще *коза́*¹.

[ко́сю́рки] (бот.) «льонок дроколистий, *Linaria genistaefolia* L.»;— похідне утворення від *ко́са*¹; назва зумовлена подібністю суцвіть цієї рослини до кіє (Вісюліна — Клоков 276; Словн. бот. 323).— Див. ще *ко́са*¹.— Пор. *ко́са́тка*.

ко́сья (дит.) «коник, конячка», [ко́ська] «тс.», [ко́сь] «лоша» Гриц, *ко́сь-ко́сь* «вигук, яким підкликають коней», [ко́сь-ко́сь Л, ко́сько́ Ж, ко́сьо-ко́сьо До, ко́сьов-ко́сьов Л] «тс.», [ко́сь] «вигук, яким відганяють коней» Дз, [ко́ськи] «тс.» Дз, [ко́ськати] «підкликати коней вигуком *ко́сь-ко́сь*; панькатися Ж», *прико́ськати* «угамувати», *уко́ськати* «тс.»;— р. бр. *ко́сья* «коник», п. [ко́ś] «тс.; вигук для підкликання коней»;— афективне утворення, що виникло як зменшувальна форма до слова *кінь*.— Фасмер II 349—350; Преобр. I 369; Sławski II 549.— Див. ще *кінь*.

[ко́т] «прилад для вимірювання кількості рідини в бочці» Мо, [ко́тчик] «людина, що міряє вино в бочці» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кот* (рум. *cot*) «лікоть (також як міра)» походить від лат. *subitus* «тс.», спорідненого з гр. *κόβος* «западина перед стегном у тварини», *κόβος* «зігнутий», двн. *hūba* «ковпак, чохол, (дерев'яний) кубок», укр. *куб*.— СДЕЛМ 206; DLRM 192; *Walde—Hofm.* II 297.— Див. ще *куб*².

кóта — див. кít.

котáнгенс (мат.) «тангенс доповняльного кута»; — р. болг. *котáнгенс*, бр. *катáнгенс*, п. *cotangens*, ч. *kotangens*, *kotangenta*, слц. вл. *kotangens*, м. *котáнгенс*, схв. *кòтангенс*, слн. *kòtángens*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cotangens* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *co(mplementi) tangens* «тангенс доповнення», що складається з іменників *complementum* «доповнення» та *tangens* «дотичний; (мат.) тангенс». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 357; Kopalinski 182; Holub—Lyer 264; Klein 359. — Див. ще **комплéкт**, **косéканс**, **тáнгенс**. — Пор. **кóсинус**.

[котáра] «намет, курінь; фіранка, портъера Ж», [котрáжка] «фіранка» Ж; — р. [котáра] «намет»; — запозичення з польської мови; п. *kotara* «фіранка, портъера; (ст.) балдахін над ліжком; намет», ст. *kotarcha* «намет», *kotarha* «тс.» вважаються запозиченням в татарській мові (Sławski III 9—10; Brücker 262); тат. *kotar* (дав. в. *kotarha*) «намет», *kotug* «тс.» у словнику Радлова відсутні; пов'язання з болг. [кóтара] «кошара», схв. *кòтара* «тс.» (Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) викликає сумнів. — Пор. **катрáга**.

кóтвá, кóтвiця — див. кítвá.

[котевка] (бот.) «водяний горіх плаваючий, *Typha patans* L.» Мак, [котелкi] «тс.»; — р. [котелкi] «тс.» (з укр. ?); — запозичення з польської мови; п. *kotewka*, як і ч. *kotvica*, слц. *kotvica* «тс.», є похідним від *kotwa* «якір» (ч. слц. *kotva* «тс.»), якому відповідає укр. [кítвá] «тс.»; назва зумовлена тим, що плід цієї водяної рослини править для неї за якір (Вісюліна — Клоков 226—228), або подібністю її рогатих плодів до якоря (Sławski III 16; Machek ESJĀ 151). — Див. ще **кítвá**.

котéдж «невеликий замiський житловий будинок»; — р. *коттéдж*, бр. *катéдж*, п. *kotedž*, ч. слц. *kotáž*, болг. *кóтедж*, схв. *котеж*; — запозичення з англійської мови; англ. *cottage* «селянська хата, замiський будинок» є суфіксальним утворенням від *cot* «хатина, хижка», що походить від сангл. *cot*,

cote «будинок, житло», спорідненого з дісл. *kot* «хатина», гол. *kot*, нім. *Kot(e)* «тс.», які не мають відповідників поза германськими мовами. — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Holub—Lyer 264; Klein 359—360; ODEE 219; Kluge—Mitzka 397.

котéл «казан; (заст.) литаври», [котéлка] «окалина міді при виготовленні мідних казанів», *котелок* «казанок; головний убір», [кítлик] «казанок, горщик на куліш», [котлéць] «тс.» Я, [кítліна] «улоговина», [кítловіна, кítліще Ж] «тс.», *кítляр*, *котéльна*, *котéльник*, *котéльня*, *котловіна*, *котляр* «казаняр; (заст.) литаврист Пі», *котлярéнко*, *котлярівна*, [кiтляр] «казаночок» Пр. XI діал. н., *котéльний*, [закiтліна] «котловина» Ж; — р. *котёл*, бр. *кацёл*, др. *котьлъ*, п. *kocioł*, ст. *kocieł*, ч. *koťel*, слц. *kotoł*, вл. *kotoł*, нл. *kóseł*, полаб. *t'üt'äl*, болг. *котёл*, м. *котел*, схв. *кòтао*, слн. *kòtel*, стсл. *котьль* «казан»; — псл. *котьль*, запозичене з готської мови; гот. **katil(u)s* (род. в. мн. *katilē*) «казан» походить від лат. *catillus*, демiнутива від *catīnus* «глиняна чашка, миска, блюдо», очевидно, спорідненого з гр. *κότηλη* «чашка; (муз.) кiмвали, тарiлки»; думка про безпосереднє запозичення з латинської мови (Meillet Etudes 186) неприйнятна. — Шанский ЭСРЯ II 8, 357—358; Фасмер II 351; Преобр. I 369; Sławski II 317—318; Brücker 242; Machek ESJĀ 283; Schuster-Sewc 646; Bezlej ESSJ II 73—74; Львов Лексика ПВЛ 91; Критенко Вступ 53; Bern. I 591; Топоров III 267—268; Walde—Hofm. I 182.

[котелéбина] «виїжджена яма на дорозі, вибоїна» Ж, [котелéвина] «тс.» Ж; — можливо, результат зближення з *котёл* слова *колдобина > [ковдóбина] «тс.», пор. р. *колдóбина*.

[котéць] «загорода з очеретяних щитів для ловіння риби», [кítéць Дз, Мо, кот Я, кóти] «тс.», [кiтéць] «отвір на льоду, обгороджений тинком з очерету» Ва, [кyтéць] «пристосування з очерету для ловіння риби» Ж, [котéжний] (у сполученні [к-на бригада] «колектив рибалок, що ловлять рибу кiтцями») Дз, [котéшний] «тс.» Мо; — р. [котéц]

«загорода для ловіння риби», п. *kojes* «клітка для свійської птиці», ст. *kosies* «клітка, пастка», ч. *kotec* «клітка для птиці; загородка в хліві», ст. *kot* «кранничка, рундук», болг. *кѳчина* «хлів», м. *котец* «загорода для ловіння риби», схв. *кѳтац* «тс.; хлів», слн. *kotes* «курник; свинарник», стсл. *кѳтыць* «клітка»; — псл. *кѳтьсь*, зменш. від *кѳть «клітка»; — очевидно, споріднене з ав. *kata-* «комора, кімната», перс. *kad* «дім», гот. *heřjo* «комора», дінд. *śatant-* «той, хто ховається»; припускається також (ЭСЯ II, 211—212; Bern. I 588—589; Holub—Kop. 182) запозичення з іранських мов; малоімовірно пов'язання з псл. *kot-itī* «котити, кидати, метати; народжувати малят» (Топоров Этимология 1971, 289), а також пояснення (Persson Beitr. III; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488) як запозичення з германських мов (пор. дангл. *cot* «хатина», англ. *cot*, дісл. *kot* «тс.»). — Фасмер II 351—352; Преобр. I 371; Sławski II 330—331; Brückner 244; Machek ESJČ 283; Skok II 168; Bezlaĵ ESSJ II 73; Гамкрелидзе — Иванов 932. — Пор. *кѳець*.

[*коті*] «вид теплового взуття; шкарбани від чобіт або валянків Я»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*кѳты*] «вид взуття, полуботки» походить від *комі* [*кот*] «шкіряне взуття для мерця» (< *«вид взуття»), спорідненого з удм. *кут* «личак», фін. *ketto*; малоімовірні інші пов'язання: з р. *кот* «кіт» (Преобр. I 372), з тюрк. *kata* «калоші» (Горяев 164), з р. [*кѳтыга*] «верхній одяг» (Соболевский РФВ 70, 81). — Фасмер II 354; Лыткин—Гуляев 135.

*кѳтик*¹ (зоол.) «морський котик, *Callorhinus ursinus*»; — бр. *кѳцік*, п. *kot morski*, болг. (морска) *кѳтка*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *кѳтик* «тс.» утворено від *кот* «кіт» за допомогою суфікса *-ик* з огляду на зовнішню подібність цієї тварини до kota (УРЕ VII 299). — Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Фасмер II 352. — Див. ще *кіт*.

*кѳтик*² (частіше *кѳтики*) «суцвіття верби, лози тощо»; — бр. *кѳцік*, п. *kotka*, [*kotek*], ч. слц. *коцічка*, болг. *кѳтки*; — результат перенесення на суцвіття назви *кѳтик* «маленький кіт» за по-

дібністю м'якого й пухнастого суцвіття верби до шерсті kota (як семантичні паралелі пор. слн. *maćisa* «котик», нвн. *Kätzchen* «тс.» від слн. *maček* «кіт», нвн. *Katze* «кішка»). — Sławski III 12; Machek ESJČ 266. — Див. ще *кіт*.

кѳтики (бот.) «конюшина польова, *Trifolium arvense* L. РУСБот; [розхідник волосистий, *Glechoma hirsutum* W. K. Mak; розхідник звичайний, *Glechoma hederaceum* L.; пухівка, *Eriophorum* L. ВЕНЗн; первоцвіт, *Primula* L. Mak], [*кітка*] «пухівка» ВЕНЗн, [*кѳткі*] «конюшина польова Я, Mak; люцерна серповидна, *Medicago falcata* L. Ж», [*кѳтйчка*] «розхідник звичайний» Ж, [*кѳціки*] «конюшина польова» Mak; — результат перенесення на рослини назв *кѳтик* та інших похідних від *кіт* за шерстистістю або пухнастістю оцвіттини, квітів або інших частин рослини, що викликає асоціацію з котячою шерстю (Вісюліна — Клоков 108, 220—221, 295; Флора УРСР VI 363; УРЕ VII 198, XII 34; Нейштадт 436—437). — Див. ще *кіт*.

кѳтирувати «визначати біржову ціну», *кѳтируватися* «цінуватися (про валюту, товари); мати певну ціну в очах людей»; — р. *кѳтирувать*, бр. *каціраваць*, п. *kotyżacja* «котировка», *kotyżować*, ч. *kótovaťi* «позначати розміри; котирувати», слц. *kótovať* «тс.», болг. *кѳтирам* «котирую», м. *кѳтира се* «котирується; має ціну у людей», схв. *кѳтирати* «котирувати»; — через російське і німецьке посередництво (нім. *kotieren* «котирувати») запозичено з французької мови; фр. *coter* «позначати, нумерувати, котирувати», утворене від *cote* «частка, пай; котирування», що походить від лат. *quotus* «котрий», спорідненого з дінд. *kāti* «скільки», хет. *kuwatta* «тс.», гр. (іон.) *κότος* «який завдовжки, який завбільшки». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Dauzat 210—211; Walde—Hofm. II 412.

кѳтити, *кѳтати*, [*кѳтеріти*] «коти-ти (швидко їхати)» Я, [*кѳтулятися*] «качатися, валятися» Ж, *качати*, [*качалкувати*] «бити качалкою», *качнїти*, [*кѳйтися*] «котитися» ВеБ, [*кицькати*] «падати, перекидаючись» ВеЛ, [*коткувати*] «вирівнювати землю кот-

ком» Я, [каталка] «шматок гончарної глини, яку качають і місять» Я, каталь «робітник, що викочує або підвозить вантажі», [катанки] «валянки» Я, каток, [катулька] «качалка (для тіста); деталь ткацького верстата; грудка; галушка» Ж, качалка, [качалло] «дерев'яний кружок», [качалуба] «сувій полотна» Ник, качальниця, качальня, [качальце] «згорток», [качеля] «гойдалка» Л, [качильці] «блок у ткацькому верстаті», [качїлка] «качалка» Я, качка «хитавиця», [качулка] «дерев'яний круг; гра в круг» Я, [кітька] «гра, що полягає в катанні яєць», [котарєники] «колеса» (в загадці) Я, [кóтвина] «один із дерев'яних валків, за допомогою яких пересувають вантаж; викачаний і витоптаний кіньми посів» Л, [кóтвиця] «один із дерев'яних валків» Л, [кóтвище] «місце, викачане кіньми» Л, [котєць] «вид великодньої гри, коли катають крашанки», [кóти] «тс.; котки, по яких котять вантажі» О, [котїга] «віз у чабанів», [кóтики] «подібна до галушок страва» Л, [коткі] «тс. Л; великодня гра, коли катають крашанки» Я, коток, [котїх] «сарай, куди закочують вози» Я, котїшка, [котїчка] (гра), [котїшка] «котушка» Я, [кóтько] «коліщатко» (дит.) Ж, [кóтьолка] «блочок у верстаті Ник; сувій полотна тж; вид дитячої гри» Я, [кóчало] «круг», [кочелá, кóчело, кочїло] «ролик, диск» Ж, [кочїльця] «дерев'яні блочки в ткацькому верстаті» Доп. УжДУ I, коткїй, котїчий, [кочалїстїй] «звитий сувоєм, круглий» Я, [кочилїстїй] «дископодібний» Ж, [кочїлїстїй] «тс.», [катуль] (вигук при коченні) Ж, кїть (виг., дит.) «котиться», [кїть-кїлїть] Ж, кїть-кїть «тс.», [вікочелати] «викотити» Ж, [закáт] «повітка для сільськогосподарського реманенту» Мо, [закáтник Мо, закáть Дз] «тс.», закóт «відгорнутий назовні край чогось» СУМ, Ж, [закóта] «тс.», [закóтистїй, закóчистїй], [закóтом] «перекотисто» (про грім) Ж, [запóкотом] «покотом» Ж, накáт (тех.), накáтка (тех.), накáтник (тех., спец.), [накáт] «моцена дорога через багнисте місце», [накóтистїй], накóтом, [навкоткá] (у виразі н. грати), [обкочелати] «оточити,

обвести» Ж, обкáт (спец.), обкáтка (спец.), обкáтник (спец.), перекóчувач (спец.), [підкїтькуватися] «котитися підстрибуючи» Нед, [підкїтка] «підметка» Нед, [покатулятися] «покотитися», покáт, [покатьóл] «кошик соняшника» Л, [пакатьóли] «зубці на колесі навою» Л, [покїт] «схил», [покотéло] «кружало, кільце», [покотїло] «великий горщик; перекотиполе Ме», [покотьóла] «блочки у верстаті» Ник, покотьóло «обруч, дерев'яний круг, дзига», покáтий, покáтистїй, покóтистїй, [покочїстїй] «покотистий», покáтом, пóкотом, скат, [скóти] «сувої полотна» Шух, скóтисто «спадисто», [скóчистїй] «спадистий», [упокóт] «покотом» До; — р. катїть «котити», бр. каціць «тс.», п. kocić się «іти повільними кроками», ч. kotiti «валити», слц. (pre-)kotit' «перевернути», вл. (roz)koćić «розколоти», схв. котїрати «котити», слн. kotáti «тс.»; — псл. kotiti «кидати, перевертати; котити»; — дальша етимологія не зовсім ясна; найвірогідніше пов'язання (Топоров ВСЯ 6, 172—176) з ірл. caithid (< *katejeti) «кидає»; менш вірогідні зближення з лит. skàsti «скакати» (Bern. I 591—592; Львов ЭИРЯ II 103—108), з англ. skate «ковзатися» (Matzenauer LF 8, 161), з лат. quatio «трясу» (Loewenthal AfSIPh 37, 393—394), з дінд. šátáyati «звалює, кидає на землю» (Machek ESJČ 283).— Шанский ЭСРЯ II 8, 94; Фасмер II 209—210; Преобр. I 301; Sławski II 313—315; Brückner 242; Machek ESJČ 283; Schuster-Sewc 582—583; Bezlaj ESSJ II 73; ЭССЯ II, 205—207.

КОТИТИСЯ «народжувати малят» (про дрібних тварин — кішок, овець тощо), [котячка] «частина кошари» Доп. УжДУ IV, кїтнá, [котїчий] «плодючий», [накїтчá] «ягня, що народилося пізно», óкїт СУМ, Ж, [обкїт], [скóтище] «нора, лігво»; — р. котїться «котитися», бр. каціцца, п. kocić się, ч. kotiti se, okotiti se, слц. kotit' sa, нл. kośis se, болг. кóтя се, м. коти се, схв. кóтїти се, слн. kotíti; — псл. kotiti se, очевидно, пов'язане з kotiti «кидати, метати; перевертати, котити» (пор. р. метáть «метати, кидати; видавати на

світ, народжувати потомство (про деяких тварин і риб)»; при допущенні кореня з рухомим *s-* сюди ж можна віднести і псл. *skotъ* «скот»; менш вірогідні інші припущення: пов'язання з лат. *catulus* «різні малі тварини; щеня» (Фасмер II 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 359) або з псл. *kotъ* (Булаховський Нариси 28; Skok II 170), що могло бути пов'язане (Machek ESJČ 282—283) із словом (пізніше зниклим) на позначення молодих тварин взагалі, спорідненим з лат. *catulus*, дісл. *hadna* «козеня». — Журавлев Этимология 1981, 40; Sławski II 315—316; Brückner 261; ЭССЯ II, 204—205; Гамкрелидзе — Иванов 599. — Див. ще **КОТІТИ**. — Пор. **СКОТ**.

[КОТІЛЬ] «зовнішня плетена воронка верші»; — р. **[котель, катель]** «обруч у ятері»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з **[котець]** або з **КОТІТИ** (пор. *покотьоло* «обруч»).

КОТЛÉТА; — р. *котлэта*, бр. *катлэ-та*, н. вл. *kotlet*, ч. слц. *kotleta*, болг. *котлét*, м. *котлет*, схв. *кòтлет*, слн. *kotlét*; — запозичення з французької мови; фр. *côtelette* «котлета» походить від *côte* «ребро», що зводиться до лат. *costa* «тс.», спорідненого, очевидно, з лат. *coxa* «стегно», дінд. *kákşā* «пахва», ав. *kaša-* «плече». — Москаленко УІЛ 58; Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер II 352; Holub — Lyeer 264; Dauzat 210; Мельничук Этимология 1966, 234, 239; Wiedemann BB 28, 15—16.

[КОТЛÓБУХА] «котловина між двох гір» Я; — не зовсім ясне; очевидно, результат афективної видозміни слова *котловина*. — Див. ще **КОТÉЛ**.

КОТЛОВА́Н «заглибина в землі (для підмурка чи інших споруд)», **[катлавán]** «невелика заглибина з водою і гряззю» Ник; — бр. *катлавán*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *котловán* «тс.» (початково діалектне) не зовсім ясне; виводиться від *котёл*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер — Трубачев II 353. — Див. ще **КОТÉЛ**.

[КОТЛÓН] «грубка, плита» Мо, **[кутлón]** «літня грубка надворі з каменю чи цегли без чавунної плити» Мо, **[коту́ня, куту́ня]** «тс.» Мо; — болг. *котлón* «невелика грубка (поза будинком); елек-

троплитка»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *cotlón* «дупло; ніша (в стіні), яма, вибоїна; підпідчя», молд. *котлón* «тс.» походять від уг. *katlan* «казан, чавун; улоговина, заглибина», що є запозиченням з якоїсь слов'янської мови, очевидно, сербохорватської, — пор. схв. *кòтлина* «улоговина; великий казан», споріднене з укр. *котёл*. — СДЕЛМ 207; DLRM 193; Тамás 277—278; MNTESz II 408; Bárczi 155. — Див. ще **КОТÉЛ**.

[КОТЛОФАСИТИ] «вкидати в воду на гниття» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з словами *котёл* і *квасити* (*котлоквасити «квасити в котлі»).

[КО́ТМА] «торба, клунок»; — р. *котóмка*, **[котомá]**; — неясне; пов'язується (Соболевский РФВ 70, 82) з р. *катáть* (укр. *катáти*); з погляду словотвору сумнівні зіставлення з фін. *kontti* «берестяний кошик, що носять на спині», ест. *kott* «мішок; гаманець» (Kalita 132), з чаг. *kat* «футляр» (Matzpaueer LF 8, 208) або з слат. *cotta* «вид одягу» (Горяев 163). — Фасмер II 353; Преобр. I 370; ЭССЯ II, 208.

[КОТНІК] «вид ковбаси, сосиска» Ж, **[котню́х]** «тс.» Ж; — можливо, пов'язане з п. ст. *kotnica* «пряма кишка», похідним від *kotnia* «мішок, лантух», пов'язаного з **[kotek]** «мішечок на гроші, гаманець», **[kotka]** «тс.», утвореними, очевидно, від *kot* «кіт». — SW II 502—503, 505.

[КОТОВИК] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Мак, **[котки]** «тс.»; конюшина польова, *Trifolium arvense* L.» Мак, **[котник]** «дзвоники круглолисті, *Campanula rotundifolia* L.» Мак, **[котозник]** «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.» Мак, **[котя́чка]** «м'ята польова, *Mentha arvensis* L.» Ж; котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* Gaertn. (*Gnaphalium dioicum* L.) Ж, Мак; котяча м'ята справжня ВЕНЗн: — утворення, похідні від *кіт*; зумовлені тим, що відповідні рослини мають запах, який дуже подобається котам, або їх волохаті голівки квітів, стебла чи інші частини подібні до котячої шерсті. — Вісюліна — Клоков 220—221, 295, 297—298; Нейштадт 465, 478, 530—531,

548; Федченко—Флеров 559, 938.— Див. ще **кіт**.— Пор. **ко́цурник**, **ко́шки**.

[**котора́**] «сварка, розбрат, кривда», [**котора́**] «морока» МСБГ, [**кутора́**] «тс.» тж, [**которлівий Ж**, **которувати Ж**];— р. [**котора́**] «сварка, розбрат», др. **котора**, **котера** «тс.», стсл. **котора** «бій»;— псл. **котага**;— споріднене з свн. **hader** «сварка, незгода», дісл. **hōd** «боротьба, бій», ірл. **cath** «тс.», гр. **κότος** «гнів, злість», можливо, з лит. **katālyti** «бити», **katālyti** «тс.»; менш певні або неприйнятні зближення з р. (*па*)**кость** (Соболевский ЖМНП 1886, 152), з р. **четá**, лат. **caterva** «натовп, загін» (Vailant RÉS 19, 106), з р. **котобрий** (Vailant Сл. филология 1958/І 68), з вірм. **kotor** «шматок, уламок» (Bugge KZ 32, 49).— Фасмер ІІ 353; Преобр. І 370; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 154—155; Верп. І 588.

[**котобргати**] «з силою смикати, термосити»;— очевидно, утворене від дієслова **тобргати** «смикати» за допомогою префіксального елемента **ко-** (**ка-**), пов'язаного з відтінком згрубілості (пор.: [**ковертати**] «керувати, звертати», [**коверза́**] «роздуми; нісенітниця», **ка́довб**, п. **kadřub** «кадовб» тощо).— Див. ще **тобргати**.

которубка, **котюрубка** — див. **коцюруб**.

котрий (питальний, відносний і неозначений займенник), **котобрий**, [**котро́й**] ВеБ;— р. **котобрий**, бр. **катобры**, др. **которыи**, **котерыи**, п. **ktōry**, ч. **kteřy**, слц. **ktorý**, [**koterý**, **kot(o)řý**], вл. **kořru**, нл. **kótary**, [**kótery**, **kótořu**], схв. [**котери**], болг. [**кутри́**] «хто», слн. **katéri**, стсл. **которъ**, **которыи**, **котерыи**;— псл. **kotrъ**, **kotogъ**, **koterъ**, ***кътогъ**, ***кътеръ**;— споріднене з лит. **katràs** «котрий (із двох)», [**katarás**] «тс.», лтс. **katrs** «кожен, усякий, будь-який», дінд. **kataraḥ** «котрий (із двох)», ав. **katara-**, гот. **hařar**, двн. **hwedar**, гр. (іон.) **κότερος**, гр. **πότερος** «тс.», оск. **řútúrús-říd** «з обох боків», які зводяться до іе. ***q^{uo}-**, займенникового кореня, наявного також у псл. **къто**, укр. **кто**, і суфікса **-tor-** (**-ter-**); первісно займенник означав «котрий із двох», але пізніше набув значення «котрий із ба-

гатьох (незалежно від кількості)» і «який».— Шанский ЭСРЯ ІІ 8, 360; Фасмер ІІ 354; Преобр. І 370; Sławski ІІІ 286—289; Brückner 278; Machek ESJČ 303; Hamp RSI 32/1, 71—72; Pokorny 645—646.— Пор. **хто**.

[**коту́**] (вигук, яким проганяють овець) ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з [**кот**, **котá**] (вигуки, якими проганяють котів), [**куть**] (вигук, яким проганяють телят).

[**коту́на**] «плита з казаном, зроблена так, що дим виходить із отворів навколо казана в комин», [**коту́ня**] «літня піч у дворі, кабиця» Мо, [**куту́ня**] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми [**котло́н**] «грубка, плита», зближеної з молд. **коту́нэ** «невелике село, хутір».— Див. ще **котло́н**.

[**коту́рмати**] «обвивати, обгортати» Ж;— очевидно, афективне утворення.

[**котурна́ш**] «курінь, колиба» Ж;— неясне.

[**коту́рно**] «моторошно; хмарно» Ж;— неясне.

[**котушки**] (бот.) «липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib. (*Echinospertum lappula* Lehm.)» Мак;— очевидно, результат перенесення на рослину назви **котушка** за колесоподібною формою віночка квіток липучки їжакової (Словн. бот. 305).— Див. ще **котіти**.

[**котю́га**] «собака»;— р. **кутёнок** «щеня», п. **kotiuha** (ст.) «собака; [здоровило]», слц. **kot'uha** «[тс.]; негідник, нероба, шахрай»;— очевидно, давніше ***кутюга** (зближене з **котю́га** «великий кіт»); могло виникнути на основі звуконаслідувального вигуку ***куть**, яким підкликають тварин (пор. р. **куть-куть** «вигук, яким підкликають курей»), за допомогою суфікса **-юга** (Фасмер ІІ 434; Преобр. І 421; Sławski ІІІ 11); не виключений і зв'язок з уг. **kutyá** «собака» (Brückner 262), щодо якого також припускається звуконаслідувальне походження і початкове використання для підкликання тварин (MNTESz ІІ 686—687).

[**ко́тя**] (дит.) «картопля» Ме;— очевидно, результат спрощення важкого для вимови дітей слова **карто́пля** (див.).

[кóтях¹] «суцвіття верби, лози тощо» ВеНЗн, ВеБ, [кóтляx тж, котюx ВеБ] «тс.»;— очевидно, результат контамінації слів кéтяг і кóтик «суцвіття верби» з оглушенням кінцевого г, властивим західним говіркам.— Див. ще кéтяг, кóтик².

[кoтjаx²] «кал свійських тварин (переважно дрібних — кіз, овець тощо);— р. [кoтjак];— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [кoтjак] «котячий послід» або з кoтjити з огляду на зовнішню подібність екскрементів цих тварин до маленьких кульок.— Пор. кiт, кoтjити.

[кóтяч] «кочет (у човні)»;— очевидно, результат метатези в формі кóчет при можливому пов'язанні з кoтjити.— Див. ще кóчeт.

[кoуpкa (вiщa)] «гнідко, гнідаш» (назва коня в усній народній творчості) Ж;— р. кaуpкa, заст. кoуpкa «тс.», кaуpий (заст. кoуpий) «буланий»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (дтюрк. qoɣuq «рудуватий, каштановий; брунатний, буланий», каз. конур «жовто-бурий, буланий», тур. kopuq «смуглявий, каштановий», чув. хaмjар «бурий, коричневий, карий»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 99; Фасмер II 211; Шипова 173; Преобр. I 302, 372; Дмитриев 560; Räsänen Versuch 280—281; Егоров 291.

[кóфа] «кухоль для води; посуд у вівчарстві Доп. УЖДУ IV», [кoфjнкa] «кухоль» Ж;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. кóфэ «дерев'яний цебер», рум. sófă «тс.», можливо, через болг. кóфа «відро» і схв. кòфа «(дерев'яне) відро; кошик», зводяться до нгр. кóфа «великий кошик», гр. κóφινος «тс.», що не мають встановленої етимології (DLRM 164; СДЕЛМ 208; Parahagi 303; Λεξικόν της νέας ελληνικής γλώσσας 1419; Frisk 937; Boisacq 504); рум. sófă виводиться також (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) від лат. sup(р)a «бочка, діжка», від ар. quffa «кошик» (БЕР II 691) і від тур. kova (коға) «відро» (Младенов 254; Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 74).— Пор. кoфjя.

кóфе «кава», кóфjй (заст.), [кóффа Ж, кóхва Ж, кóхвjя Л] «тс.», кoфeйн

(хім., фарм.), кoфeйнкa «зерно кавового дерева», [кoфeй] (бот.) «кавовоє дерево аравійське, Coffea arabica L.» Мак, [кoфjй, кoхвjй] «тс.» Мак, кoфeйннiк, кoфeйннiця, кoфeйнjя;— р. кóфе, заст. кóфeй, ст. кoфe (1649—1653), кoфjй (1724), бр. кóфе, вл. kofej;— запозичено, очевидно, через російську мову з голландської; гол. koffie «кава» (разом з англ. coffee) походить з того самого джерела, що й фр. ісп. порт. café, іт. caffè, нім. Kaffee, укр. кaвa.— Шанский ЭСРЯ II 8, 361; Фасмер II 355; Маргарян РР 1972/2, 57—59; Преобр. I 372; Fries NEW 343; Klein 309.— Див. ще кaвa¹.

[кoфjя] «з'єднана з проведенням від річки каналом яма, з якої черпають воду для поливання» Дз;— очевидно, утворене на основі молд. кoфeй «широкий і низький дерев'яний цебер» (рум. soféi (soféie) «тс.»), похідного від молд. кóфэ (рум. sófă) «дерев'яний цебер».— Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 74; СДЕЛМ 208; DLRM 164.— Див. ще кóфа.

[кóфля] «ополоник» Я;— очевидно, результат контамінації п. chochla «ополоник» (або укр. [хóхля] «тс.») і п. ст. kofel «кухоль», що відбулася у польських або суміжних з ними українських говірках.— Див. ще кóхoль, хóхля².

кóфта, кoфтjна, [кóхта Ж, кóхта Пі, кóхтик Пі];— р. кóфта, бр. кóфта, [кóпта, кóхта];— очевидно, запозичення з якоїсь германської — скандинавської або (нижньо)німецької мови (шв. kofta «короткий одяг або плащ», дат. kofte «тс.», норв. kufta «широкий одяг, дорожний плащ», kufta «жіноча куртка», нн. [kuft] «грубий вовняний каптан», нім. (прибалт.) [kuft] «домашня куртка, піжама»); безпосереднім джерелом запозичення для слов'янських і скандинавських мов вважають (Kiparsky Baltend. 162) німецьку мову; менш імовірні далші пов'язання: з тюрк. kaftan, укр. кaптaн (Преобр. I 372) або з перс.-тур. kufter «тканина» (Вєрп. I 537).— Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 355.

[кoх] «кошик» Ж;— очевидно, результат зворотного словотвору від фор-

ми *кошик* (пор. р. *зонт* < *зонтик*). — Див. ще *кіш*¹.

кохати «любити; плекати, вирощувати, виховувати», *кохатися* (у чомусь) «любити (щось)», [кохán] «коханець», *кохáнець*, [кохáник] «пасерб, прийомний син» НЗ УЖДУ 24/2, *кохáнка*, *кохáнок*, *кохáння*, *кохáнчик* «вихованець», *кохáний*, [кохáстий] «добре вирощений», *закохáнець*, *закохáння*, *закохáний*, [прикохáти] «виростити додатково» Ж, [прикохок] «приріст, приплід» Ж, *укохáти*, *укохáнець*, *укохáний* «улюблений; випещений»; — р. [кохáть] «пестити, дбайливо доглядати», бр. *кахáць* «кохати», п. *kochać*, ч. *kochati* «тс.», *kochati se* «кохатися (в чомусь)», слц. *kochat' sa* «тс.», псл. *кохати* «любити»; — псл. *kochati*; — очевидно, пов'язане з іє. *kos- / kes- «чесати, скребити», до якого зводиться й псл. *česati* «чесати»; сумнівне виведення від кореня *kok-(s-)* (у лит. *kàkti* «досягти» та ін. — Jacobsson Scandoslavica 14, 99—115), пов'язання з лат. *cārus* «любий, дорогий» (Machek ESJČ 267), з лит. *kėkšė* «повія» (Jagić AfSlPh 20, 369), лат. *cōmis* «ласкавий, послужливий» (Walde — Hofm. I 254), а також з *kok-* у п. *kokot* «півень» (Rudnicki SO 15, 33—36; Jakobson II 639); не виключений вплив п. *kochać* на значення українського *кохати*; розгляд українського слова як полонізму (Bern. I 538; Richhardt 66) більш сумнівний. — Фасмер II 356; Sławski II 311—313; Brückner 242; Machek ESJČ 267; ЭССЯ 10, 110—111. — Див. ще *косá*¹, *чесати*. — Пор. *рбзкіш*.

[кохáва] (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Я, Мак; [кохфія] «люпин шорсткий, *Lupinus hirsutus L.*» Мак; — очевидно, результат перенесення на люпин назви [кохáва] «кава; кавове дерево» за подібністю плодів цих рослин (Флора УРСР VI 314; УРЕ VI 45, VIII 318) (пор. укр. [кава] «люпин»). — Див. ще *кава*¹, *кофе*.

кохінхіни (мн.) «порода курей м'ясного напрямку», *кохінхінка* «курка кохінхінської породи»; — р. *кохінхінка* «кохінхінка», бр. *кахінхінка*, п. *kochinchina*, ч. *kochinchinka*, *kochinchina* «тс.»; — запозичення з якоїсь західноєвропейської мови; пор. нім. *Kochinchina*

«Кохінхіна (південна частина сучасного В'єтнаму)», фр. *Cochinchine*, англ. *Cochin China* «тс.»; порода курей дістала своє ім'я від європейської назви країни, де її виведено (у в'єтнамській мові найменування *Кохінхіна* не відоме). — СІС 367; БСЭ 13, 296; Kopaliński 499.

[кохітник] (бот.) «вид рододендрона, *Rhododendron ferrugineum L.*», [когітнік] «тс.» Ж, [кохитнік] «*Rhododendron ponticum (myrtifolium)*» ВєНЗн; — очевидно, похідні утворення від [коготь] «кіготь»; назви могли бути зумовлені видовженою ланцетовидною формою листків рододендрона (УРЕ 12, 305), подібних до кігтів.

кохля — див. *хбхля*¹.

коц¹ «килим, ковдра», *коць* «тс.», [коцáні] (жін. р.) «плащ з овечої вовни» О, [коцáрка] «килимарка», [коцáрство] «килимарство» Я, [каціок] «жіночий вовняний одяг, подібний до запаски; доморобна груба ряднина» Л, ЛПол, [коця] «домоткана ковдра» До, [годз] «вовняна ковдра, доріжка» О, [коцарювати] «робити килими»; — р. бр. [коц] «килим», др. *коць* «опанча», *коць* «тс.», п. *kos* «вовняна ковдра», ч. ст. *kos* «довгий волохатий плащ», нл. *kusa* «вид домотканої ковдри, попони», слн. *kòc* «ковдра»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *kozso* (чол. р.), *chozza* (жін. р.) «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», від якого походять свн. *kotze* «тс.», нвн. *Kótze* «груба вовняна ковдра», споріднене з дангл. *kot* «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», франк. *kotta «тс.»; сумнівні спроби пояснення слова як слов'янського і пов'язання його з р. [коты] «вид жіночого взуття», псл. *kotiti*, укр. *котіти* (Соболевский РФВ 70, 82—83). — Фасмер II 356; Sławski II 309; Brückner 242; Kluge—Mitzka 398.

[коц²] (виг.) «цок, стук» Ме, [коцати] «стукати» Ме, [коцкати] «тс.» Я; — р. [коцнуты] «ударити»; — звуконаслідувальне утворення; первісно могло бути пов'язане з р. [косаты] «сильно бити; рубати», яке зводиться разом з укр. *косá*, *косіти* до іє. *kes-/kos-. — Пор. *косá*².

[коца́бки] (у виразі *к. зробити* «перекинути» (про враженого пострілом зайця));— неясне.

[коца́ти] «блювати» Ж;— запозичення з німецької мови; нім. kotzen «тс.» виникло на основі kopp(e)zen «тс.», похідного від свн. korpen «плювати; вивергати».— Kluge—Mitzka 398.

коцені́ти — див. куці́ніти.

[коца́ка] «жеребок» ВеУг;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. koska «кубик; клітка; жереб» походить із якоїсь слов'янської мови, можливо, словацької; слц. koska (< kostka) «куб; кістка (гральна)» пов'язане з kost' «кістка», укр. кість.— MNTEŠz II 511—512; Bárczi 167.— Див. ще кість.

[коцко́тити] «чимчикувати» Ж;— очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з вигуком [коц²] (пор.).

[коцмі́н] (бот.) «агрus звичайний (відхилений), Grossularia reclinata Mill. (Ribes grossularia L.)» ВеНЗн, [коцма́лькі] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з косм (коцмин < *космин, коцма́льки < *косма́льки — «косматі», тобто «волохаті ягоди») з огляду на те, що ягоди й листки агрусу вкриті волосками (Нейштадт 303—304); пор. як паралель п. ст. kosmatki «агрus».— Пор. косм.

[коцобі́рка] «білка» Ж, [кацабі́рка, кацабу́рка] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [коцопі́р] «кажан» як результат вторинного перенесення цієї назви на білку.— Див. ще кучопі́р.

коцопі́р — див. кучопі́р.

[коцофі́ст] (орн.) «довгохвоста синиця, Aegithalos caudatus L.» Ж, [котофі́ст] «тс.» Ж;— очевидно, первісне *котохві́ст, утворене з основ слів кіт і хві́ст з огляду на довгий (як у kota) хві́ст цієї пташки, який у гнізді загинається; ц на місці т у слові коцофі́ст міг виникнути під впливом [коцур] «кіт».— Воїнств.— Кіст. 288; Urania Tierr. Vogel 436.— Див. ще кіт, хві́ст.

[коцур] «кіт»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kociur «тс.», як і ч. kocour, слц. kocúg, вл. kosoг, нл. kosoг «тс.», виникло на підставі псл. (зах.) [*kotjergъ : *kotjuгъ] «тс.»,

утвореного від псл. [*kotja] «кіт», похідного від kotъ «тс.»; можливо, сюди ж належить і р. [кошу́ра] «кішка» (з *кочу́ра).— Sławski II 319—320, 322; Machek ESJĀ 266; Schuster-Śewc 580—581; ЭССЯ 11, 207.— Див. ще кіт.

[коцурник] (бот.) «розхідник звичайний, Glechoma hederacea L.»;— похідне утворення від [коцур] «кіт»; назва зумовлена, очевидно, особливою реакцією котів на запах розхідника, що нагадує запах м'яти; пор. р. [котовник] «розхідник звичайний», коша́чья мята, бр. [каці́ная мята, мята каша́ча] «тс.».— Попов Лек. раст. 38.— Див. ще коцур.— Пор. котовик, ко́шки.

коцю́ба «кочерга, рогач СУМ, Пі; [віл з рогами, схожими на рогач]», [коцю́ба] «коцюба; милиця» Ж, [коцюба́н] «коцюба» ВеУг, [коцю́ба] «тс.» Пі, коцуба́ «жердина, якою вдаряють по воді, заганяючи рибу» Ник, [коцюба́лно] «держак коцюби» Мо, [коцю́бка] «ковінька» Л, [коцю́бнік] «місце, де стоять коцюби» Я, Л, [коцю́ба] «коцюба» Я, [коцюба́тий] «зігнутий, як коцюба» Я;— п. kociuba «кочерга»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (пор. чаг. kōsāgū «тс.», каз. kōsōū «палиця, якою мішають вогонь», тур. kūsükü «залізний лом; вид кочерги», кирг. kōzō «кочерга», пов'язані з дтюрк. kōzāgū «тс.», похідним від kōzā «помішувати»); безпідставними є думка (Richhardt 66; Brückner 242: Bern. I 536) про польське походження українського слова, а також пов'язання п. kociuba з нім. Kotschaufel «лопата для бруду» (Korbut Wyrazy niemieckie w języku polskim 80) або з нім. *Kotschabe «шкребачка для бруду» (Karłowicz SWO 285); п. kociuba походить від укр. коцю́ба.— Sławski II 318—319.

[коцю́бити] «вабити, тягти»;— неясне; можливо, первісно означало «гнути, згинати» і в такому разі пов'язане з коцю́ба, коцю́битися (пор.).

коцю́битися «[згинатися, корчитися] Ж, (перен.) комизитися, пручатися», коцю́бнути «мерзнути, залякати», [кацю́бнути] «тс.»;— суфіксальне утворення від коцю́ба, що виникло на основі порівняння заляклих, зігнутих предме-

тів з коцюбою (первісно схожою на ковіньку).— Див. ще **коцюба́**.

[**коцю́к**] «щур» Мо; — очевидно, результат контамінації слів *пацю́к* «щур; поросся» і *ко́ця* «свиня; поросся».— Див. ще *ко́ця*, *пацю́к*¹.

коцюрба́ (бот.) «черемха, *Rhynis radus* L.», [*коцірба* ВеНЗн, *коцірбина* ВеНЗн, *кочурба* Мак, *кочурбина* ВеЛ, ВеНЗн] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [*kosirba*, *kosierba*, *kosierpka*], ст. *kosirpka*, *rosirpka*, як і сл. *trpka*, нл. *róserpina* «тс.», виникли на основі первісного *rosirpka* (*rosierpka), пов'язаного з *rosierpác*, укр. *поті́рпнути* з огляду на терпкий смак ягід черемхи (*Machek Jm. rostl.* 110); менш обгрунтованим є розгляд ко- як первісного префікса (*Brückner* 242), а також пов'язання з ч. *kořba* «голова» (*Karlo-wicz SWO* 307).— *Sławski* II 316—317.— Див. ще **по**, **ті́рпнути**.

коцю́рбитися «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [*куцьо́рбитися*] «тс.» Ме, [*коцюру́б*] «вид танцю» Пі, [*куцюру́б*] «зігнутий, спотворений палець; вид танцю», [*куцюру́бка*] «недорозвинений кривобокий овоч» Ме, [*скорцю́битися*] «скоцюрбитися» Ж, *скоцюрблений*; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *коцю́рба* у незасвідченому значенні «коцюба, ковінька» (пор. молд. *коцю́рба* (рум. *coşiorbă*) «коцюба» (з укр.)).

[**коцю́рга**] «палиця, ковінька», [*куцю́рга*] «кочерга, коцюба» Ж; — очевидно, результат контамінації і семантичних змін слів *коцю́ба* і *кочі́рга* (див.).

[**коцюру́б**] (бот.) «вид гриба, *Mecur-ius spec.?*» Мак, [*котюру́бка*] «зморшок, *Helvella (Morchella?) esculenta* Pers.» Мак, [*котюру́бка* (з'їдома)] «тс.» Ж; — пов'язане з *коцю́рбитися* «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [*куцюру́бка*] «недорозвинений кривобокий овоч»; така назва цих грибів зумовлена їх складчатою формою.— Див. ще **коцю́рбитися**.

[**ко́ця**] (дит.) «свиня, поросся» Ме, [*ку́ця*] (дит.) «тс.» Мо, [*коць-коць*] (вигук, яким підкликають свиней) Ме, [*коцьо́-коцьо́*] «тс.» Ме, [*коцю́-коцю́*] «тс.»; вигук, яким підкликають поросят» Мо, [*кудзію́-кудзію́*] (вигук, яким підкликають свиней) Мо, [*куцю́-куцю́*]

(вигук, яким підкликають свиней і овець) ЛЧерк, Дз, О, [*куцю́*] (вигук для підкликання свиней), [*куць-куць*] «тс.» Л, [*куць*] (вигук, яким відганяють свиней) О, [*куцьо́-куцьо́*] (вигук, яким підкликають і відганяють свиней) Дз, Мо, [*куцьо́в*] (вигук, яким підкликають свиней) ВеБ; — р. [*куц*, *куць*] п. *куц* *куц*, *куциу* *куциу* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*куціу́-куціу́*] (вигук яким підкликають щенят).

[**коця́бнути**] «мерзнути» Ба; — очевидно, результат контамінації слів *коцю́бнути* і [*зія́бнути*]; віднесення до слів з невідомим в українській мові коренем (Бандрівський Досл. і мат. IV 5) не зовсім точне.— Див. ще **зія́бнути**, **коцю́битися**.

[**коця́мба́ти**] «смикати за волосся» Ж; — неясне.

коч «вид коляски, фаетона», [*кочі́га*] «тс.» ВеУг, [*кочіши*] «візник» Ж, [*кочіш*] «тс.» Я, [*кочі́я*] «віз» Я, ст. *коч* (XVII ст.); — п. *kocz* «вид коляски», ч. *kočí* «візник», сл. *koč* «коляска, фаетон», болг. *кочія*, м. *коција*, схв. *кочија*, слн. *kočija* «тс.»; — очевидно, через польську мову запозичено з угорської; уг. *kocsi* «віз(ок)», що виникло як скорочення словосполуки *kocsi* (*szeker*) «кочський (віз(ок))», є прикметником, похідним від назви населеного пункту *Kocs* «Коч», мешканці якого в XV—XVI ст. перевозили такими возами пасажирів між Будою та Пештом і Віднем; етимологія назви *Kocs* неясна; [*кочіши* (*кочіш*)] пов'язане з уг. *kocsis* «візник», похідним від *kocsi*.— *Koraliński* 499; *Sławski* II 320—321; *Machek ESJC* 265—266; РЧДБЕ 1982, 449; *MNTESz* II 514—515; *Bárczi* 167.

кбчало, **кочалі́стий**, **кочелá**, **кбчело**, **кочі́ло**, **кочі́лястий**, **кочі́лістий**, **кочі́льця** — див. **котіти**.

[**кочанець**] (бот.) «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale* Wigg.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [*коча́н*] «качан; стовбур»; мотивація назви неясна.— Пор. **кача́н**.

[**кочатні́чка**] (бот.) «курячі очка польові, *Anagallis arvensis* L.» Ж, [*кочатнічки*] «тс.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, утворене від [*коча́т*] «півень» як

синонімічне щодо іншої назви *курячі очка*, що могла виникнути на основі назви [*куряча сліпота*] «тс.», яка пояснюється отруйним характером рослини.— Sławski III 426.— Пор. **кочёт**.

кочегар, *кочегарка*, *кочегарня*, *кочегарити*;— бр. *качагар*;— запозичення з російської мови; р. *кочегар* є результатом видозміни давнішої форми *кочергар, похідної від *кочерга*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Булаховський Вибр. пр. III 424.— Див. ще **кочерга**.

[**кочедійжник**] (бот.) «безщитник, *Athyrium filix femina* (L.) Roth. (*Asplenium filix femina* Bernh.), [*кочадійжник*] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*кочедыжник*] «папороть», можливо, пов'язане з [*кочедык*] «шевське шило», яке може бути тюркізмом (Вахрос 91); семантична мотивація назви рослини не з'ясована.— Меркулова 119.

кочерга СУМ, Ж, *кочерёжник* «місце для кочерг», [*кочержаник*] «держак кочерги» Ж, *кочержильно*, [*кочержильно*] «тс.», [*кочеріжник*] «місце для кочерг» Ж, Л, [*кочержник* Ж, *кочерник* Ж] «тс.»;— р. *кочерга*, бр. *качага*, п. ст. *koczarga*;— псл. **koč'rga*;— очевидно, пов'язане з р. [*кочера*] «сукуватий стовбур», [*кочора*] «довга соснова балка із зігнутим кінцем»; менш вірогідне припущення (Дмитриев 565) про те, що джерелом слова *кочерга* є тюрк. *köčirgä (пор. ног. *кӧшерге* «палиця з залізним гачком», каз. *кӧшер* «вісь», тат. *кучар* «тс.»); мало обгрунтоване виведення з словотворчого компонента *ко-* і кореня *чер-* (Шанский ЭИРЯ VII 209; Никончук Этимология 1977, 124—125), як і пов'язання з н. *Kótschaufel* «лопата для згрібання гною» (Mikl. EW 122) або з н. *Kótschabe* «скребачка для гною» (Karłowicz SWO 285); п. [*koczerga*, *koczergal* е, очевидно, запозиченнями із східнослов'янських мов.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363—364; Фасмер II 358; Būga RR I 445; Sławski II 321—322; ЭССЯ 10, 105—106.— Див. ще **кочора**.

[**кочерёга**] (бот.) «бруква, *Brassica parus* L.»;— р. *кочерёга* «качан»;— очевидно, похідне утворення від *кочера

«качан» (пор. р. [*кочёра*] «сукуватий стовбур»), що пов'язується з лит. *kūkš-tega* «горб, спина; тягар» (Būga RR I 445); може бути споріднене також з *качан*, *кочерга*.— Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73/1, 293—296.— Пор. **качан**, **кочерга**.

кочёт «пристрій для закріплення весла на борту човна; [кілок у плузі]», [*кочат*] «півень» Ж, [*кочаты*] «кочет», [*кочедь* Мо, *кочеть*] «тс.», [*кочут*] «півень» Ле;— р. [*кочет*] «півень, півнячі шпорки; кілок для закріплення весел», бр. [*кочат*] «кочет», п. ст. *koczot* «звідник; дрібна монета», [*kocot*] «китичка, торочки», [*kocatek*] «мала, непомітна істота»;— псл. *kočety «півень»;— очевидно, утворення звуконаслідувального походження, пов'язане, як і [*кочош*] «півень», з вигуком *кочо*; значення типу «пристрій для закріплення весла; кілок у плузі» та ін. є первісно переносними, що виникли за подібністю відповідних предметів до півня.— Булаховський Вибр. пр. III 292; Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер—Трубачев II 358; Преобр. I 373; Sławski II 323—324; ЭССЯ 10, 106.— Див. ще **кочо**¹.— Пор. **кочош**¹.

[**кочка**] «залишок від скошеної бадилли кукурудзи Мо; корч, пеньок, купина на болоті Л», [*кочкування*] «корчування» Я, [*кочкування*] «тс.» Я, [*кочковий* (комиш)] «вид очерету, що росте на купинах» Дз, [*кочковатий*] (у сполученні [*к-та осока*]) Ж, [*кочкувати*] «корчувати» Я;— р. *кочка* «купина», [*кочча*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *качан* [*кочан*] або з *къкъ (пор. схв.-цел. *къкъ* «волосся, кучері», *къка* «тс.») і з *куча* «купа»; у такому разі споріднене з лтс. *kukurs* «горб; пипоть (у курей)».— Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер II 358; Преобр. I 373; Брандт РФВ 18, 6; ЭССЯ 10, 107; Trautmann 121.

[**кочкар**] «племінний баран» Я;— р. [*кочкар*, *кочкарь*, *качкарь*];— запозичення з тюркських мов (пор. кар. *кӱчкӱр* «тс.», тур. *koçkar* «баран; боець», тат. *кучкар* «племінний баран», пов'язані з крим.-тат. *коч* «баран», тур. *koç* «тс.», спорідненими з монг. *qiça* «кастрований баран»).— Фасмер II 359; Шипова

199; Räsänen Versuch 274; Радлов II 616, 617, 1010.

[кочкодán] «по-чудернацькому одягнена й неприємна особа», [кучкудán] «опудало» Я, ст. кошкодам (зоол.) «мавпа зелена, Cercopithecus sebaeus (?)» (XVII ст.);— бр. [качкадán] «опудало», ч. kočkodan «мавпа зелена», вл. заст. kóčkodan «тс.»;— запозичення з польської мови; п. kozkodan «опудало» е, очевидно, запозиченням нез'ясованого походження, перша частина якого була зближена з п. ст. kozzka «кішка»; невиправдане припущення (Brückner 243) про походження польського слова від ч. kočkodan, яке самé походить з польської мови; рум. coșcodán «мавпа» запозичено з польської мови, можливо, за посередництвом української (DLRM 192).— Sławski II 323; Machek ESJČ 266.

[кочмолух] «йолоп, невіглас, бовдур; гультай»;— запозичення з польської мови; п. kostołuch «неохайна, брудна людина», [koćmieluch, kosmolucha] «тс.» утворено на основі п. ст. kost «пасмо волосся» (укр. [косм]) за допомогою суфіксів -oł(a) і -uch (*kosmolą > [kostoła] «брудна дівчина»), можливо, також шляхом зближення із smolіć «мазати смолою, бруднити» (пор. п. smołuch «брудна людина»).— Sławski II 319.— Див. ще косм.

[кочубарка] (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, Galerida cristata L.» Л;— очевидно, результат контамінації слів [кочубейка] та [чубар] «тс.» — Див. ще кочубей, чуб.

[кочубей] (орн.) «посмітюха, жайворонок чубатий, Galerida cristata L.», [кочубейка] «тс.» Ж;— етимологічно не зовсім ясне; на думку Булаховського (Вибр. пр. III 238), походить із тюркських мов; пояснюється також (Варбот Етимологія 1968, 68—69) як похідне від чуб (псл. čubъ) з префіксальним елементом ко- (псл. ко-, ка-), тим самим, що і в коверзувати, кáдіб та ін.

кочувати «жити мандрівним (неосілим) життям», [кочуватися] «приходить до когось», [кочевник] «кочовик» Ж, кочівля, кочівник, кочовик, [кочовисько] «стоянка кочовиків» Ж, [кочовиця] «ко-

чування; стоянка кочовиків» Ж, кочівіще, [кочівник Я, кочівний], кочовий, [кочуватий] «такий, що любить кочувати» Я, [скочуватися] «переселитися»;— р. кочевать, бр. качаваць, п. kozzować, ч. kočovati, слц. kočovat';— запозичення з тюркських мов (уйг. кочмак «переселятися, кочувати», алт. коч, кар. кочмэк, тур. göçmek «тс.»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 357; Преобр. I 373; Шипова 198—199; Дмитриев 538; Sławski II 324—325; Brückner 243; Machek ESJČ 266; Bern. I 537; Räsänen Versuch 285—286.

[кочук] «шворінь у плузі» Ж, Я;— п. [kozuk] «тс.» (з укр.);— неясне.

[кошак] «сніп жита чи пшениці» Кур;— очевидно, пов'язане з косіти, коса² (див.).

[кошалка] «кошіль» Ж;— р. [кошалка] «кошик; торбина», бр. [кашалá] «великий кошик», п. kozzałka «кошіль»;— псл. (пн.) košelьka, похідне від *košelь / košelь, якому відповідає укр. кошіль. — Фасмер II 360; Sławski II 539—540.— Див. ще кіш¹.

[кошанник] (бот.) «дивина чорна, Verbascum nigrum L.» Мак;— р. [кошанник, кошаник] «тс.; вид півників, Iris ruthenica Ait.», бр. [кошыц] «півники жовті, Iris pseudacorus L.»;— неясне.

[кошар] «кошик»;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. kosár «тс.» походить з південнослов'янських мов: болг. кошер «вулик», м. кошар «тс.», схв. кошара «кошик; хлів, загорожа для овець (плетена)», кошар «верша», слн. košáга «кошик»; південнослов'янські слова розглядаються (Skok II 166—167; Sławski II 540) як праслов'янські утворення.— MNTESz II 586; Bárczi 173; Bezlej ESSJ II 72; Bern. I 587.— Див. ще кіш¹.— Пор. кошара.

кошара «загорожа для овець; [погрібник; фашистський концтабір] Л», [кошар] «загорожа для овець», [кошаріне] «місце, де була кошара» Ж, [кошаріще] «тс.», [кошарник] «кошара» Мо, [кошаровина] «(можливо) платня за кошару» Доп. УжДУ IV, [кошарити] «заганяти худобу в кошару» Ж, [кошарувати] «тримати худобу в кошарі» Ж, ст. ко-

шары (1565);— р. [коша́ра] «загорожа для овець», бр. [каша́ра], п. *koszara*, *koszar*, ч. *košár*, слц. *košiar*, болг. *коша́ра*, м. *кошара*, схв. *кòшара* «тс.; хлів», цел. *кошара*, *кошаря* «загорожа для овець»;— очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *кошар(э)* «хлів, загорожа для худоби», рум. *coșár*, *coșără* «тс.» є зворотними запозиченнями з болгарської або сербохорватської мови; болг. *коша́ра*, схв. *кòшара*, очевидно, виникли на основі рум. *sășărie* «сироварня; вівчарня», [sășare] «тс.» (< лат. *casearia* «сироварня») як результат його зближення з болг. *кош* «плетений кошик», схв. *кòш* «великий кошик»; рум. *sășărie* є похідним від *saș* «овечий (або козячий) сир», що продовжує лат. *cāseus* «сир», споріднене з псл. *квась*, укр. *квас*; менш імовірно виведення слова (Sławski II 540—541; Кленикова 188—200) від псл. *кошь «кошик». — Булаховський Нариси 118; Шанский ЭСРЯ II 8, 365; Фасмер II 360; Трубачев Этимология 1966, 377; Brückner 260; ЭССЯ II, 183—186; DLRM 120, 192; Parahagi 279; Walde—Noft. I 176.— Див. ще *казеїн*, *квас*.

[коша́тник] (бот.) «комиш, *Scirpus* (Tothp.) L.» Ж, Я, [кошельнік] «тс.» Ж, [кòшина] «товстий добірний очерет» Мо;— похідні утворення від *кіш*¹; назви зумовлені тим, що з комишу плетуть коші, кошелі тощо (Вісюліна—Клоков 109).— Див. ще *кіш*¹.

[коше́й] «фаланга, каре; шикування в три шерехи в запорізькому війську» Ж, Пі;— неясне.

кошені́ль (ент.) «червець (кілька видів комах підряду кокцидових, що водяться в Центральній Америці, Каліфорнії тощо); (хім.) барвник, що виготовляється з речовини, наявної в тілі самиць цих комах»;— р. *кошені́ль*, бр. *кашані́ль*, п. *koszenila*, ч. слц. *košenila*, схв. *коше́нил*, слн. *košenilja*;— запозичення з французької мови; фр. *cochenille* «червець; кошені́ль (фарба)» походить від ісп. *cochinillo* «тс.; мокриця», зменш. від ісп. *cochino* (*cochina*) «свиня», що, як і фр. *cochon* «тс.», має, очевидно, звуконаслідувальне походження; думка про італійське походження фр. *cochenille*

(Фасмер II 360) мало обгрунтована.— СІС 367; SW II 494; Sł. wug. obcych 396; Dauzat 184; Gamillscheg 239, 240.

кòше́рний «ритуально чистий (в іудейській релігії)» Ж, ПУС, [каші́рний] «тс.» Ме;— р. [коше́рний], бр. *каше́рны*, п. *koszerny*, ч. *košerný*, *košerovaný*, слц. *kóšer* «тс.», схв. *кòшер* «їжа, приготована за приписами іудейської релігії»;— запозичення з мови ідиш; ід. *košer* «кошерний» походить від гебр. *kāšer* «належний, відповідний».— Фасмер II 360; Sławski I 542—543; Kopaliński 533; SW II 494; Kluge—Mitzka 396; Gesenius 402.

[кòшики] (бот.) «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.», [коші́ці] «тс.»;— бр. [кошачкі] «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.», [кашуркі, кашурнік] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *кòшик* «корзина».

[кòшитися] «пручатися; величатися, бундючитися» Ж;— очевидно, результат скорочення початкового *кòкòшитися* «бундючитися, хизуватися», похідного від [кòкош¹] (див.).

[коши́ця] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Мак;— р. [коші́ця], бр. [кошы́чки], п. *koszyczek*, [koszyczko, koszyczki], ст. *koszyszczko* «тс.»;— неясне; можливо, похідне утворення від *кіш*¹ або *кòшик* (пор. Sławski II 549).

[кòшка] (бот.) «в'язіль барвистий (горошок кучерявий), *Coronilla varia* L. Ж; вид аконіту, *Aconitum napellus* L. Мак; грицики звичайні, *Capsella bursapastoris* L. Мак», [кошки] «череда трироздільна, *Bidens tripartita* L.» Мак;— р. [кòшка] «в'язіль барвистий; череда трироздільна», п. ст. *kokoszka* «грицики звичайні», ч. *kočoška*, схв. [кòкоши́ця] «тс.», ч. [kočičí drápku] «в'язіль барвистий»;— неясне; щодо ч. схв. *kočoška*, п. *kokoszka* «грицики» припускається (Machek Jm. rostl. 63) походження від давнішого *kaška* «крупа» (пор. укр. [кòшка] «грицики звичайні»).

[кòшки] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Ж, [кошачкі] «тс. Ж; розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L. Мак», [коше́чник] «розхідник звичайний» Ж, Мак;— р. [кòшечник]

котяча м'ята справжня; розхідник звичайний»; — похідні утворення від *кішка*, *кошачий*; назви зумовлені приемним для котів запахом цих рослин (Вісюліна — Клоков 295; Федченко—Флеров 808; Попов Лек. раст. 38). — Див. ще *кіт*. — Пор. *котовик*.

кошлатий, [*кошлатинне*] «волосяний покрив» ЛексПол, *кошлати*, *кошлати-ти*, [*кошлатіти*], [*розкошлатий*] «розкошланий» ВеНЗн, *розкошланий*; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *кóси*, *косматий*; зіставляється також (Топоров IV 360) з лит. *kūšlas* «оброслий, волохатий, патлатий»; безпосереднє зіставлення з р. [*косла́ться*] «кривитися; робити гримаси», п. *koślać się* «кульгати», *koślawy* «кривий, клишоногий» і под. (Sławski II 556—557) недостатньо обгрунтоване.

кошма́ «повстина з овечої вовни»; — р. *кошма́*, бр. *кашма́*; — очевидно, запозичене з тюркських мов, можливо, за посередництвом російської мови (пор. чаг. *кошмак* «з'єднувати, зв'язувати, складати», тур. *koşmak* «приєднувати», пов'язані з джюрк. *qoş-* «приєднувати, з'єднувати; додавати; складати»); шляхи проникнення і конкретне тюркське слово-джерело не з'ясовані. — Фасмер II 361; Преобр. I 373; Шипова 200; Дмитриев 565; Bern. I 637.

кошма́р «гнітюче, страшне видіння; щось жахливе, огидне, гнітюче»; — р. *кошма́р*, заст. *кошемáр*, бр. *кашма́р*, п. *koszmar*, ч. *košmar*, болг. *кошма́р*, м. *кошмар*, схв. *кди́мáр*; — запозичення з французької мови; фр. *cauchemar* «тс.» є складним утворенням, перша частина якого походить від фр. ст. *chaucher* «давати, тиснути», *caucher* «тс.», пов'язаного з лат. *caŭx* «п'ята», з яким споріднені лит. *kūšė* «стегно», *kūšis* «тс.», укр. *ку́льша*, а друга частина постала з снідерл. *māge* «нічна примара», з яким пов'язані нім. *Mahr* «кошмар; задуха», п. [*moга*] «примара», укр. [*мóра*] «тс.». — Фасмер II 361; Sł. wug. *obcuch* 371; Dauzat 149; Walde—Hofm. I 144; Kluge—Mitzka 454; Vries NEW 462. — Див. ще *ку́льша*, *мóра*².

кошма́тий «кошлатий», [*ко́мшани*] «сплутаний» (про льон) Ник, [*ко́мшани-*

ця] «сплутаний льон», [*ко́мшанка*] «тс.» тж; — очевидно, результат контамінації слів *косматий* і *кошлатий*. — Див. ще *косм*, *кошлатий*.

кошт «гроші, капітал; витрати, видатки», [*коштíна*] «цінність» Я, [*коштóвня*] «коштовна річ», *коштóвний*, [*коштóвий*] «коштовний», [*коштові-тий*] «тс.», [*коштíтися*] «витрачатися» О, ст. *коштъ* (1459); — р. заст. *кошт* «видатки на утримання», бр. *кошт* «вартість», п. *koszt* «витрати, вартість, кошт», ч. ст. *košt* «видаток, ціна», слц. [*kost*] «харчі, утримання», схв. *кòшма* «харчі, прохарчування», слн. [*košta*] «тс.»; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *koste* (*kost*) «утримання, витрати, вартість, ціна» (< двн. *kosta* «тс.») походить від слат. *costus*, *costa* «видаток, кошт, витрата», пов'язаного з *costare* «бути вартим, коштувати», яке продовжує лат. *constāre* «стати разом, непорушно; складатися з чогось; коштувати», утворене за допомогою префікса *con-* «з-» від дієслова *stāre* «стояти», спорідненого з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — Москаленко УІЛ 24; Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 544; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 124; Kluge—Mitzka 396. — Див. ще *коаліція*, *ста́ти*.

коштеліти «костеніти (від морозу)» Ж; — очевидно, похідне утворення від укр. [**коштиль*] «костур, милиця», що виникло фонетично з попереднього [*кості́ль*] «тс.»; початкове значення слова було «ставати як костур (твердим, негнучким)»; як семантичну паралель пор. *коці́бнути* «заклякати» від *коці́ба*. — Див. ще *кості́ль*.

кошторіс «план передбачуваних витрат і надходжень матеріальних та грошових ресурсів»; — бр. *каштары́с*; — запозичення з польської мови; п. *kosztorys* «тс.» (букв. «обриси, окреслення коштів») утворене з компонентів *koszt* «витрати, вартість, кошт» і *rys* «рися; абрис, начерк». — Sławski II 545. — Див. ще *кошт*, *рися*.

коштува́ти¹ «мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні»; — р. [*коштовáть*] «бути вартим, відповідним,

коштувати», бр. *каштавáць* «коштувати», п. *kosztować*, ч. *koštovatí*, слц. *košovat'*, вл. *koštować*, болг. *кóштувам*, м. *кошта*, схв. *кóштати*, слн. *kóstatí* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *kosten* «витрачати; бути вартим, коштувати» походить від фр. ст. *coster* (фр. *coûter*) «коштувати», яке зводиться до нар.-лат. **co(n)stāre* «тс.», що продовжує лат. *cōnstāre* «стати непохитно; коштувати». — Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Sławski II 545—546; Ондруш *Этимология* 1984, 180; Bern I 586; Kluge—Mitzka 396. — Див. ще *кошт*.

[коштувати²] «куштувати, пробувати на смак»; — бр. *каштавáць*, п. *kosztować*, ч. *košovati*, слц. *košovat'*, схв. *кóштати*, слн. заст. *kostáti*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *kosten* «випробувати, куштувати» (< двн. *kostōn* «тс.») споріднене з лат. *gusto* «куштую, пробую». — Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 546; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 134. — Див. ще *дегустáція*. — Пор. *куштувати*.

кошúля¹ «сорочка», **[кóшеля]** «тс.» Ж, **[кушúль]** «сорочка (у весільному обряді)»; — р. ст. *кошúля* «каптан, підбитий хутром», бр. *кашúля* «сорочка», др. *кошуля* «вид одягу», п. *koszula* «сорочка», ч. *košile*, ст. *košule*, слц. *košel'a*, **[košul'a]**, вл. *košla*, **[košula]** «тс.», нл. *košula* «спідниця», болг. **[кошúля]** «сорочка», м. *кошула*, схв. *кóшуля*, слн. заст. діал. *košúlja*, стсл. *кошоула* «тс.»; — псл. *košulja*; — загальнослов'янське запозичення з латинської мови, з поки що не встановленими часом і шляхами проникнення; лат. *casula* «хатина, намет; (пізніше) плащ із каптуром» є демінутивною формою нлат. *casa* (< **cat-j-a*) «хата, курінь», яке очевидно, зводиться до іє. **kat-* «сплітати, скручувати». — Габинский *Вост.-сл.-молд. взаим.* II 133; Фасмер II 361—362; Преобр. I 374; Sławski II 547—548; Machek *ESJČ* 282; ЭССЯ II, 191—193; Bern. I 586; Mikl. EW 134; Walde—Hofm. I 175—176.

[кошúля²] «струпи на голові дитини; прищі на голові ВеЗн»; — очевидно,

результат семантичного зближення з укр. *кошúля* «сорочка» (тут перен. «покриття»), запозиченого з молдавської мови *кóшурь* (рум. *coșuri*) «(мн.) вугрі, прищі; личинки гедзя», одн. *кош* (*coș*), яке походить від лат. *cossus* «шашіль, глист», етимологічно не з'ясованого. — СДЕЛМ 208; DLRM 192; Walde—Hofm. I 281. — Див. ще *кошúля¹*.

[кошúт] «стебло кукурудзи разом з листям без качанів» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *шúтий* «безрогий, [безвухий і под.]»; у такому разі *ко-* є тим самим словотворчим елементом, що й у **[коверзá, ковертáти]**; пор. болг. *кошúта* «самиця оленя», схв. *кóштута*, слн. *košúta*, р.-цсл. *кошоута* «тс.», ч. ст. *košut* «цап», слц. **[košut]** «баран». — Фасмер II 362; ЭССЯ II, 193—195. — Див. ще *шúтий*. — Пор. *каблúк¹*, *каверза*, *кадіб*, *ковертáти*.

кошúр — див. *кушúр*.

кощúй «назва казкового персонажа; (перен.) худа, кощава людина; скнара»; — р. *кощéй*, заст. *кащéй*, бр. *кашчéй* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *костúти* *«поганити, сквернити, паплюжити, бруднити» (від псл. *kostь* «гидота» < «труп, падло»); пор. укр. *костúти* «(брудно) лаяти», р. **[костúть]** «бруднити, гидити, паплюжити; випорожнюватися», **[кощéнок]** «мерзотник, поганець», *кощúн* «осквернитель святинь», бр. **[касцúць]** «випорожнюватися»; роль казкового персонажа (крадій, осквернитель дівчат) такому поясненню відповідає; значення «худа, кощава людина; скнара», мабуть, є результатом вторинного зближення з *кість* (*кістка*); безпосереднє виведення від *кість* (анат.), р. *кость* (Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Bern. I 583; Mikl. EW 133) не переконує; етимологічно відмінним є др. *кощей* (*кощий*) «невільник, раб; отрок», запозичене з тюркських мов (Шипова 201—202; Менгес 113—114; Дмитриев 561). — Даль II 95, 101, 183; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 152; Мельничук *Этимология* 1966, 237—238. — Див. ще *кастúти*, *кість*, *кощúнство*.

[кбщок] «курок, спуск, рушнична собачка»; — неясне; можливо, резуль-

тат видозміни давньої форми *кочеток «(початково) півник; (згодом як перен.) курок», пор. п. *kurek* «півник; курок», укр. [когúтик] «тс.».

кощúnство «блюзнірство, образливо-зневажливе ставлення до чогось, вартого поваги», [кощún] «блюзнір» Ж, [кощúnний] «блюзнірський» Ж, кощúnствувати; — р. болг. кощúnство, бр. кашчúnства, др. кощúnьник, кощúnьствовати; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. коштоуньство походить від коштоунь < псл. *kostjunь «осквернитель святини», пов'язаного з *kostь* у значенні «гідота» (< «труп, падло»); споріднене з укр. *костити* «(брудно) ляяти», р. [костить] «гідити, забруднювати, поганити; випорожнюватися», бр. [касциць] «випорожнюватися» (Фасмер II 362; Bern. I 583); без достатніх підстав вважається тюркським запозиченням (Младенов 254) і порівнюється з тат. *коштан* «недобра, корислива людина», а також з гр. *καχός* «злий», дінд. *kaṣṭāh* «тс.», ав. *kasu* «маленький». — Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Преобр. I 375; ЭССЯ II 11, 187; Мельничук Этимология 1966, 237; Bern. I 583. — Див. ще *кастити*, *кість*. — Пор. кощій.

[коя́зитися] «згортатися, горнутися, згинатися» Ж; — неясне.

[коя́ритися] «паруватися» (про собаку) Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kojarzyć* «з'єднувати, сполучати; (ст.) сприяти», *kojarzyć się* «з'єднуватися, сполучатися; асоціюватися; щастити» є похідним від *koіć*, «коїти»; менш обгрунтоване пов'язання (Brückner 199; Bern. I 31; Pokorný 56) з іє. **ag-* «з'єднувати, спаювати» (у дінд. *agrāyati* «скріплює», псл. *jaγ-*то, укр. *ярмó*). — Sławski II 509; Belić AfSlPh 23, 194—196. — Див. ще *коїти*¹.

кпи, *кпиліти*, *кпїни*, *кпїти(ся)* — див. *кеп*.

краб (зоол.) «морський десятиногий короткохвостий рак»; — р. бр. *краб*, п. ч. слц. *krab*, вл. нл. *kraba*, м. *крабар*, схв. *крáба*; — запозичення з голландської або німецької мови; гол. *krab* «краб» і споріднене з ним нім. *Krabbē*

«тс.» пов'язані відповідно з гол. *krabbēn* «дряпати, скребти», нім. *krabbeln* «повзати, борсатися», спорідненими з гр. γράφω «пишу» (< «видряпую»). — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер II 362; Kluge—Mitzka 398; Vries NEW 356.

[кравáльник] «ніж для розкрою» Ж, [кравáльниця] «дошка в шевців, на якій ріжуть товар і вистругують цвяшки», [кравáнниця Ж, кравні́ця Ж] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [krawalnik] «шевський ніж», *krawacz* «тс.» пов'язані з дієслівною основою *-krawać* (тільки в префіксальних утвореннях *przywrać* «закроювати», *rozkrawać* «розкроювати» тощо), у формах багаторазової дії дієслова *krájać*, укр. *крáяти*, *кроіć*, укр. *крóїти*. — Sławski III 69—70. — Див. ще *крáяти*.

кравáтка, *кравáтковий*; — п. *krawat* «краватка», заст. *krawatka*, ч. *kravata*, заст. *kravát*, слц. *kravata*, вл. *krawata*, м. *кравáта*, схв. *кравáта*, слн. *kraváta* «тс.»; — через польську мову запозичено з французької; фр. *cravate* оформилося внаслідок народної вимови слова *croate* (< іт. *croato* (н. *Kroáte*) < схв. *hr̥vāt*) «хорват» у значенні «кольорова хустка, яку носять на шиї (частина одягу хорватських ландскнехтів у французькій армії)» (згодом «краватка»). — Акуленко 136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Sl. wyř. obcyř 398; Brückner 265; Machek ESJČ 290; Kluge—Mitzka 402; Bloch—Wartburg I 188; Dauzat 217. — Див. ще *хорвát*.

[кравеці́я] «розгардіяш, гармидер»; — неясне.

кравець, *кравецтво*, [кравці́вна], *кравчє́нко*, *кравчик* «учень кравця», [кравчї́на] (зб.) «кравецький цех; кравці» Пі, *кравчї́ня*, *кравчї́ха*, *кравецький*, [кравці́вський] Я, *кравцю́вати*; — р. (пд., зах.) [кравець], бр. *кравець*, п. *krawiec*, ч. *kravec*, вл. *krawc*, нл. *krawc*, [křajc]; — псл. (пн.) **[krawьсь]*, похідне від дієслівної основи *kravati* на позначення багаторазовості, пов'язаної з *krójiti*, укр. *крóїти*; виведення від п. *krawiec* як запозичення (Richhardt 69) не переконує; пов'язання з псл. *krasti*, укр. *крáсти* (Zubatý St. a čl. 2, 102) необ-

грунтоване. — Фасмер II 362; Sławski III 71; Brückner 265; ЭССЯ 12, 110; Bern. I 620. — Див. ще **кробіти**. — Пор. **кравальник**.

кравнік¹ (бот.) «*Odontites serotina* (Lam.) Dum. (*Odontites rubra*)»; — результат видозміни давнішої форми **кривавник** або результат перенесення назви з іншої рослини; мотивація назви чи джерело її перенесення неясні. — Пор. **кривавник**¹, **кривавник**².

кравнік² — див. **кривавник**¹.

кравнік³ — див. **кривавник**².

кравчий (іст.) «боярин, що завідував царським столом», ст. **крайчий** (XVI ст.); — бр. **крайчы**; — зворотне запозичення з російської мови; р. **кравчий** «тс.» є, очевидно, деетимологізованим варіантом первіснішого **крайчий**, запозиченого з польської мови в XVI ст. через староукраїнську та старобілоруську; п. іст. **krąjczy** «придворний урядовець, що мав обов'язок різати потрави на королівський стіл; [сват, що крає коровай на столі; кравець]» є похідним від п. ст. **krąjca** «кравчий», пов'язаного з **krąjać** «різати», укр. **краяти**. — Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Вечеслова РР 1981/2, 148; Sławski II 49; Brückner 264. — Див. ще **краяти**.

кравчик (ент.) «*Lethrus apterus* Lachm.», [**кравець**] «чорний, головатий гнійний жук, *Lethrus cephalotes* Fabr.» ВеНЗн; — р. **кравчик** (з укр.), бр. **крайчык** (з укр. ?); — пов'язане з **кравець**; назва мотивується тим, що цей жук підрізає й об'їдає листя, бруньки та інші частини культурних рослин (Горностаев 119; УРЕ 7, 320; БСЭ 11, 608). — Див. ще **кравець**.

[**кравчіна**] (назва запорізького війська за часів гетьманування С. Наливайка); — очевидно, результат переносного застосування форми [**кравчіна**] (зб.) «кравецький цех; кравці», похідної від **кравець**, у зв'язку з тим, що, за усними переказами, С. Наливайко був кравцем або сином кравця (пор. у Т. Шевченка: «... І бунчугами вкрили Преславного запорожця Павла Кравченка-Наливайка». — «У неділеньку, у святую»); за даними історичних джерел, С. Наливайко походив з сім'ї ремісника-

кушніра (УРЕ 9, 485). — Пі 115. — Див. ще **кравець**.

краги (мн.) «шкіряні гамаші»; — р. **краги**, бр. **крагі**; — запозичено з шведської мови, очевидно, через російську; шв. **kragstövlar** «ботфорти, шкіряні гамаші» (букв. «комір-чоботи») є складним словом, утвореним з **krage** «комір» і **stövel** (мн. **stövlar**) «чобіт», перший компонент якого походить від снн. **krage** «комір» (нвн. **Kragen**), спорідненого з гол. **kraag** «тс.», а також, очевидно, з дірл. **brāge** «шия, потилиця», гр. **βρόγχος** «горло, стравохід або дихальне горло». — Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер—Трубацев II 363; Kiparsky Neuphilol. Mitt. 54, 377; Vries ANEW 328; Kluge—Mitzka 398—399.

[**краголь**] «вид кегля; вид качалки (для білизни)», [**краколь**] «качалка» Ж, [**крагли**] «вид кеглів» Ж, [**кракли**] «тс.» Ж, [**кракля**] «дерев'яна припряжка для волів у плузі» Бі; — р. [**крагля**, **крагли** (мн.)] «кегли; свинки, скраклі»; — запозичення з польської мови; п. **kręgiel** «кегля», **kręgle** «кегли (гра)», ст. **kręgle** походить від снн. **kegel** (нвн. **Kegel**) «дрюк, палиця; кегля (у грі)»; п. **kręgiel** замість очікуваного ***kiegiel** виникло як результат впливу з боку [**kręgiel**] (< снн. **krengel**, **kringel**) «крендель, бублик», а також **krąg** (род. в. **kręgu**) «круг». — Sławski III 104; Brückner 267; Bern. I 626; Kluge—Mitzka 361. — Див. ще **кегли**¹. — Пор. **скракля**.

[**крагулець**¹] (орн.) «яструб перепелятник, *Accipiter nisus* L. (*Nisus comitatus*)», [**крегулець** Ж, **кригулець** Ж, **крогуй** Ж, **крогулець** Ж, **кругулець** ВеБ, **крягулець** ВеЗа] «тс.», ст. **крагуй**, **крогуй** «яструб» (1627); — р. бр. [**караголь**] «яструб перепелятник»; — запозичення з західнослов'янських мов; п. **krögulec**, ч. **kráhuješ**, [**kráhuj**, **kráhulec**], слц. **kráhulec** «тс.», вл. **kráholc** «яструб», **škráholc** «тс.», нл. ст. **krögul** «яструб перепелятник», як і болг. [**крагуй**] «яструб», м. **крагуй** «сип білоголовий», схв. **кragуй** «тс.; яструб перепелятник», [**кragуй**] «тс.», слн. **kráguļj** «яструб перепелятник», цсл. **кragоуиль**, **кragоуи** «тс.», походять від псл. ***koгуиъ**, ***kaгуиъ**, запозиченого з тюркських мов

(пор. кар. *къырғъый* «яструб», уйг. *қурғуй* «тс.; яструб перепелятник»); далі зводиться до ав. *kaṅkāsa-* «шуліка», перс. *heqes* «тс.»; пов'язання (як звуконаслідувального утворення) з псл. **(s)kreg-*, **(s)krog-*, звідки й *скреготати* (Вгückпер 268; Младенов 254), неперекопливе. — Фасмер II 363; Преобр. I 375—376; Горяев 165; Sławski III 117—119; Вгückпер 268; Skok II 175—176; ЭССЯ 11, 68—69; Rozwadowski RO 20/1, 107; Bern. I 570; Mikl. EW 130.

[крагу́лець²] «вид дзвіночка на шиї вівці або кози», [скригу́лець] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з слц. заст. *krágel'* «комір».

край¹ «кінець, зріз; місцевість, сторона», [кра́ець] «окраець», країна «земля; [окраець Я]», краї́ка «крайня частина; вузенька смужка по краях тканини; пояс із кольорової пряжі (первісно з обірваної кайми)», [кра́йник] «прикордонний мешканець», [кра́йни́ця] «кордон» Ж, [кра́йню́к] «той, що живе край села» Я, [кра́йня́к] «мешканець колишньої Стрийської округи в Галичині» Пі, [кра́йня́нн] «прикордонний лемок» Ж, [кра́йовец] «дерево, що росте край лісу» О, [кра́я́к] «краянин» Ж, кра́янин, [кра́ввий] «місцевий», кра́йній, кра́йовий, [кра́йнський] «крайовий» ВеУг, [кра́йкува́ти] «вкривати вінця посудини поливою» Я, вкра́й, [вскра́й] Ж, [ві́кравка] «кайма, окрайка», закра́йок «край», закра́йна «тс.», [накра́й] «скраю, в кінці», [наузкра́й] «тс.», неокра́йї, окра́зка «окрайка, пруг, крайка», окра́сець, окра́йка, окра́йок, окра́йчик, окра́їна, о́край, [покра́йниці] «крига біля берегів річки» Ж, [покра́йни́ця] Доп. УЖДУ I, [по́крайці] «кутні зуби» Ж, скра́йній, скра́ю, [сукра́йок] КІМ, [узкра́й] КІМ, укра́й; — р. бр. др. болг. край, п. ч. слц. вл. *kráj*, нл. *kšaj*, м. *kráj*, схв. *krāj*, слн. *krāj*, стсл. *краи*; — псл. **krājь*, похідне від *krōjiti* «кріти» з первісним значенням «відрізок, обрізок»; дальший семантичний розвиток: «межа, кінець, берег» → «окраїнна смуга землі, земля, виділена межами». — Шанский ЭСРЯ II 8, 368; Фасмер II 364; Преобр. I 376; Горяев 165; Вўга RR I 446; Sławski III 46—48; Machek

ESJĀ 288; ЭССЯ 12, 88—89; Bern. I 605; Mikl. EW 137; Trautmann 141. — Див. ще **кріти**. — Пор. **кра́ти**.

край² (прийм.) «біля, коло», [кра́я Ж, кре́й Кур, кри Я, кри́й Кур, кри́й], о́край, [окра́йки] «тс.»; — р. (пд.-зах.) [кра́й] «біля, коло», бр. болг. край, ч. слц. *kráj*, м. *kráj* «тс.», схв. *kráj* «тс.»; при; поряд; незважаючи на», слн. *krāj* «тс.»; — застигла форма знахідного відмінка однини іменника *край* (див.). — Мельничук СМ III 142.

крак¹, кра́кати, кракв́а, краку́н — див. **кря́кати**.

крак² — див. **кряк**.

[крака́ні] «стовпець з довгими суками або гілками, на які чіпляють чисті горшки і глечики» Ме, МСБГ, [крака́настий] «гіллястий; кривоногий» МСБГ, [крака́натий] «розчепирений, корчуватий Ме; кривоногий МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *krăkănă* (рум. *crăcănă*) «розгалуження гілки; дерев'яний стовп (або інший предмет), що в одному кінці має відгалуження; вила; триніг» пов'язане з *крак* (рум. *crac*) «голінка; холоша; розвилка, розгалуження», що походить від болг. *крак* «нога», [кра́ци] «довге розгалужене дерево», які зводяться до псл. **kogkь* «крок». — Мельничук Молд. эл. 167—168; СДЕЛМ 209; DLRM 194, 195. — Див. ще **о́корок**. — Пор. **крок**.

[кра́кати] «тягати (за чуприну)», [кра́кати(ся)] «плутати(ся), збивати(ся), кудовчити(ся)» Ме; — п. ст. *krakać* «термосити, тягати, шарпати (за волосся, чуб)», ч. *krakati*, ст. *křakati*, слц. *krakovat'* «тс.», [krakat'] «бити»; — очевидно, похідне від [крак] «кущ» (тут перен. «волосся»). — Sławski III 53—54; Machek ESJĀ 288. — Див. ще **кряк**.

краков'я́к «польський народний танець у швидкому темпі»; — р. болг. *краковя́к*, бр. *кракава́к*, ч. *krakovák*, слц. *krakoviák*, вл. *krakowiak*, слн. *krakovják*; — запозичення з польської мови; п. *krakowiak* (назва танцю, букв. «краков'янин, мешканець краківської землі») є похідним утворенням від *Kraków* «Краків»; свою назву танець дістав у зв'язку з виникненням на околицях Кракова. — Шанский ЭСРЯ II 8, 368;

Фасмер II 365; Sławski III 54; Brückner 264.

[кράкоч] (ент.) «тарган чорний, *Blatta orientalis* L. (*Periplaneta orientalis*)»; — неясне.

кράля «красуня; (карт.) дама, десятка Ж; [королева]», [кράля] «імперія; королівство» Ж, [кράлія, кралівство, кралівщина] «королівство» Пі, [кράлька] (карт.) «дама, краля» Ж, [кралевський]; — р. бр. *кράля* «красуня; (карт.) дама», п. ст. *král'ka* «дама (в картах)», слц. рідк. *králka* «королева», вл. *král* «король», нл. *král'ka* «королева (у шахах); дама (в картах)»; — вторинне утворення на основі п. *králka* «дама (в картах)», запозиченого з чеської мови; ч. заст. *králka* «королева; королева (у шахах); дама (в картах)» є похідним від *král* «король», що відповідає укр. *король*. — Дзєндзелівський УЗЛП 156—157; Шанський ЭСРЯ II 8, 369; Трубачев ЭИРЯ III 43; Фасмер II 365; Преобр. I 358; Мельников *Slavia* 1967/1, 102; Sławski III 55—56; Brückner 264; Bern. I 572. — Див. ще *король*¹.

[краль] (орн.) «кропивник, *Troglodytes troglodytes* L. (*Troglodytes parvulus*)»; — ч. [králík] «корольок, *Regulus Cuv.*», слц. *králík* «тс.», нл. [kralík] «кропивник»; — очевидно, результат застосування запозиченого з словацької мови слова *král'* «король» до пташки, якій, через змішування з корольком, дають у слов'янських мовах разом з ним назви, пов'язані із словом *король*; пор. укр. [крілик] (як калька п. *królik* «корольок») «кропивник», [королик] «кропивник; корольок», нл. «kralík» «кропивник». — Sławski III 157—158. — Див. ще *король*¹. — Пор. *королець, крілик*.

[кράлька] (бот.) «королиця, *Leucanthemum vulgare* L. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» ВеУг; — результат заміщення української назви рослини *королиця* запозиченими слц. *král'ka* «королева» або ч. *králka* «тс.», похідними відповідно від слц. *král'* «король», ч. *král* «тс.», що відповідають укр. *король*. — Див. ще *королиця, король*¹.

[кράльчик] «загострений кінець» Ж; — очевидно, результат видозміни

давнішого *кرایчик*, похідного від *край* (див.).

крам «предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва), товар», *кράмар, крамаренко, крамаріха, крамарівна*, [крамарня] «крамниця» Г, Ж, *крамарство, крамарчуж, [крамарщук]* «крамар» Л, [крамарицина] «дрібний товар» Ж, [крамщина] «тс.» Ж, [крамина, крамініна] «тканина фабричного виробництва», *крамініця, [крамарний]* «торговий» Я, *крамарський, краміній, крамінічний, [крамовий]* «крамний», [крамський] «тс.», *крамарювати, крамувати*, ст. *крамъ* (1460), *крамныи* (1388); — р. [крам] «дрібний товар», бр. *кrama* «лавка, крамниця», ст. *крамъ* (1582), *крамныи* (1338), п. *krām* «крамниця; (ст.) крам», ч. слц. *krām* «крамниця», вл. *krāmu* «тс.», нл. *kšamu* «дрібні товари; крамниця», ст. *krāmu* «тс.», полаб. *krām* «крам», слн. *krām* «крамарські товари»; — запозичення з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом; свн. *krām(e)* «крамниця, ятка; розіслане сукно, товар», двн. *stām* «ятка», снн. *krām(e)* «полотняна покрівля ятки», гол. *krām* «крам; крамниця» походять від пгерм. **krāma-* «покрівля, яку мандрівні купці напинали над своїм возом»; спроба вивести п. *krām* з пд.-сл. *храм* (Brückner 264; Bern. I 606) безпідставна. — Москаленко УІЛ 24; Шелудько 34; Richhardt 68; Фасмер II 365; Преобр. I 376—377; Sławski III 56—57; Machek ESJČ 289; Olesch I 478; Kluge—Mitzka 399—400.

[крамар] «дряпак, знаряддя для розпушування землі» ЛЧерк, [краматор ЛЧерк, *кréмар* Па, ЛЧерк, *крíмар* Кур, *крúмар* ЛЧерк, *крúмарок* ЛЧерк, *крямар* Я] «тс.», [крамарювати] «розпушувати землю» ЛЧерк, [крямарити, *кремарювати, краматорювати*] «тс.» тж, [крямарити] «тс.» Я; — запозичення з польської мови; п. [krem(e)ɾ] «вид дряпака» пов'язується з німецьким прізвищем *Krämer*, яке, очевидно, належало винахідникові знаряддя або фабрикантові, що його випускав. — SW II 542.

[крамáрка] (зоол.) «ропуха, *Bufo*» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *кrama, пов'язаного із звуко-

наслідувальним [к^{ра}мкати] «каркати», і фонетично близького к^{ра}м^арка «купчиха». — Див. ще к^{ра}м, к^{ра}мкати.

[к^{ра}маш] «дитяча гра (при якій один хлопчик кричить: «к^{ра}м горить, та нікому потушити!») Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kramaz «к^{ра}мар» є похідним від kram «к^{ра}мниця; рундук, ятка; (ст.) к^{ра}м, товар». — Див. ще к^{ра}м.

[к^{ра}ми] «плечі» (у виразі [взяти на к^{ра}ми]) Гриц, [к^{ра}ма (на к^{ра}му), к^{ра}ман^ади] «тс.» Гриц; — неясне; вважається результатом злиття прийменника *к* з іменником [рама] (рамен^а) «плечі» (Гриценко 128).

[к^{ра}мкати] «каркати» (про ворону), [к^{ра}мч^ати, к^{ра}нкати Ж, к^{ра}нькати Ж] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. к^{ар}, к^ромкати, к^{ру}мк.

[к^{ра}мко] «к^{ру}к, *Corvus corax* L.» ВеЗа, [к^{ра}нка] «ворона, *Corvus corone* L. Ж; галка, *Coloeus monedula* L. (*Corvus monedula* L.) ВеНЗн»; — похідні утворення від звуконаслідувальних дієслів [к^{ра}мкати, к^{ра}нкати], що передають крик цих птахів. — Див. ще к^{ра}мкати.

к^{ра}м^ола, «бунт, заколот, антидержавні погляди, висловлення», к^{ра}м^ольник, к^{ра}м^ольний, к^{ра}м^ольницький, к^{ра}м^ольничати, ст. к^{ра}мола (1627); — р. бр. к^{ра}м^ола, др. к^{ра}мола «заколот; розбрат; підступність; переслідування»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. к^{ра}мола «повстання, заколот» відповідає укр. к^{ором}оли. — Шанский ЭСРЯ II 8, 369; Фасмер II 365—366; Преобр. I 377. — Див. ще к^{ором}оли.

[к^{ра}мплі] «щітка для чесання вовни», [к^{ре}мпіль] «тс.», [к^{ра}мпілець] «частина ткацького станка», [к^{ре}мпілець] «косяк для закріплення полиці; палиця для зв'язування вузлом кінців віршовки», [к^{ре}мпля] «щітка для вовни» ВеЛ, [к^{ре}мп^олець] «козли, просте дерев'яне ристування» Ж, [к^{ре}мпілець] «тс.» Ж, [к^{ра}мплювати] «чесати вовну щіткою»; — ч. kramle «скаба», слц. krampl'a «тс.», м. к^{ра}мп «кирка», слн. krampl «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Krämpel «чесальна машина», до якого зводиться й укр. [г^{ре}мпля] «гре-

бінь для розчісування вовни», є зменшувальною формою від слова Krampe «гак, крючок». — Шелудько 34. — Див. ще г^{ре}мпля.

к^{ра}н, [к^{ра}нт] «к^{ра}н» Ж, Пі, [к^{ре}нт] «тс.» Ме; — р. бр. болг. м. к^{ра}н, п. вл. kran, схв. kran; — запозичення з німецької мови; нвн. Kran «к^{ра}н» походить від снн. kran «журавель; (пізніше також) к^{ра}н», спорідненого з гол. kran «тс.», дангл. cran «журавель», а також з вірм. kunk, гр. γέρανος, лит. gėrvė, псл. žegavь, укр. журавель. — Акуленко 134; Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 370; Фасмер II 366; Преобр. I 377; Kluge — Mitzka 400. — Див. ще журавель.

[к^{ра}нець] «край, кінець» Ж; — р. к^{ра}нец «мотузяний обвід, що захищає від ударів борт корабля», к^{ра}нц «тс.»; — запозичення з польської мови; п. kraniec «край, кінець; стрічка для волосся; вінця посудини», ст. kranec «оздоба, вінець на верху будинку, шафи, шолома», як і ч. kranec «карниз», слц. [kranec] «карниз (будинку, печі)», походить від снн. kranz (нвн. Kranz) «вінок; предмет, частина предмета у формі вінка». — Sławski III 58—59; Brückner 264. — Див. ще к^{ра}нець.

[к^{ра}нка] «гілка, розсоха, відгалуження ВеУг; волоть ВеНЗн»; — неясне; можливо, пов'язане з [г^{ра}нка] «чашечка, в якій сидить горіх», [г^{ра}нок] «гілка, сук», болг. [г^{ра}на] «гілка», [г^{ра}нка] «тс.».

[к^{ра}нець] «ремінець, що замінює рант біля підбора чобота» Я; — п. kranec «смужка шкіри, якою обкладається місце підошви, де має бути пришитий підбор», ч. ст. kranec «карниз»; — запозичене з німецької мови, очевидно, через польську; нвн. Kranz «вінок, обід, облямівка (подібна за формою до вінка)» зводиться, мабуть, до іє. *grend-, пов'язаного з коренем *ger- «вертати, вити (в'ю)». — Sławski III 58—59; Kluge — Mitzka 401. — Пор. к^{ра}нець.

к^{ра}п «барвник з марени красильної; (бот.) марена красильна, *Rubia tinctorum* L.», [к^{ра}пка] «марена красильна» Я; — р. krapn, бр. krap, п. krap; — запозичено з німецької мови, можливо, через

польське посередництво; н. Krapp походить від гол. kgar «тс.» (снідерл. старре «гачок»), спорідненого з нвн. Kgaprf (< двн. kgaprh(o)) «спазм», двн. kgaprf «зігнутий», а також псл. gřobъ, укр. *грубий*; назва зумовлена шиповидно-шорсткими по гранях стеблами рослини (Федченко—Флеров 913).— Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер II 366; Kluge—Mitzka 400, 401; Vries NEW 357—358.— Див. ще *грубий*.

кράпати, [к^{ра}п^іти] «кратати» ВеБ, *кратотіти*, *крат* «дрібні цятки; шахрайські позначки на гральних картах», *крателіна*, *крательниця*, [к^{ра}п^іна] «кратлина» Ж, *кратіпка*, *кратка*, *кратліна*, *кратля*, [к^{ра}перч^астий] «рябий» Ж, [к^{ра}пканістий] Ж, *кратлений* «позначений кратом» (про гральні карти), *кратлістий*, [к^{ра}пл^ястий, к^{ра}пл^ьовий О], [к^{ра}пністий] «кратлиетий» Ж, *кратовий* «кратчастий», *кратчастий*, [к^{ра}пч^істий], *вкратловати*, *вкратлення*, *накратати*, *накрататися*, *накратіти* «покрити кратинками», *накратлювати*, *накратляти*, *накратувати* «накратати», [накрат^айчик] (епітет дощу), [к^{ра}п] «піддашок» Нед, *скратлити* «перетворити у рідкий стан», *скратлювати*, *скратіти* «упасти кратлями», *скратувати*, *скратлений*;— р. *кратать*, бр. *кратачь*, п. [к^{ра}раць], ч. *кратати*, слц. *кратат'*, нл. *chraś*, схв. ст. *krapati*, слн. *škřati*;— псл. *krati*, ітератив до *krōpiti* «кропити», замість очікуваного *krājati (пор. р.-цсл. *krāpati* «кропити»), очевидно, зумовлена впливом з боку форми псл. *karati* «капати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 370—371; Sławski III 133—134; Machek ESJČ 294—295; ЭССЯ 12, 93—94.— Див. ще *кропити*.

[к^{ра}п^атий] «кирпатий» Я;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *кирп^атий*, можливо, зближеної з *кратати*, [к^{ра}п^іна] «кратлина».— Див. ще *кірп*.

краса¹, [к^{ра}сав^ець Ж, к^{ра}сав^іця Ж, к^{ра}сав^ічка Ж], [к^{ра}сав^іля] «веселка» Гриц, *красень*, [к^{ра}сик] «рябий собака» ВеБ, *красіло*, *красільник*, *красільня*, *краситель*, [к^{ра}с^івк^і] «пістряві мухи» ВеБ, [к^{ра}с^ітка] «красуня», *краска*, [к^{ра}с-

кар] «маляр» Ж, [к^{ра}ск^і] «дитяча гра» Я, [к^{ра}сн^івечко] «рум'яна» (?), [к^{ра}сн^івечко] «тс.» Ж, [к^{ра}сов^іця] «красуня», *красота*, [к^{ра}с^отка, к^{ра}с^оха Я, к^{ра}с^уля, к^{ра}с^ун], *красуня*, *красунь*, *красуха*, [к^{ра}с^юк] «красень», [к^{ра}ся] «веселка» Ж, [к^{ра}с^уня, к^{ра}с^уха] «тс.», *красанка* «пофарбоване на великдень яйце; [яйце]», [к^{ра}шан^ік] «пофарбований у червону фарбу сардак» Ж, [к^{ра}шен^ік, к^{ра}шен^як] «тс.», [к^{ра}шен^іна] «пофарбована тканина», [к^{ра}шен^іці] «червоні вовняні штани в гуцулів», [к^{ра}шін^іна] «(різнокольорові) текстильні товари (?)» Ж, *красівий*, [к^{ра}с^ів^енний] «дуже гарний» Л, [к^{ра}с^іий] «строкатий, барвистий», [к^{ра}с^істий] «тс.» Ж, ВеБ, *красільний*, [к^{ра}с^іт^ечний] «дуже гарний», [к^{ра}с^ітний] «красивий», *красний* «гарний, прекрасний», *красовитий*, [к^{ра}с^учий] «гарний, красивий» Ж, [к^{ра}с^ющий] «дуже гарний, красивий» Я, *красіти*, *красітися*, [к^{ра}с^іти] «красуватися», [к^{ра}ску^вати] «фарбувати» Ж, [к^{ра}сн^іти] «кращати» Ж, *красувати(ся)* «виділятися красою; цвісти (перев. про злакові)», [в^ік^{ра}с^іти] «вичистити», [в^ік^{ра}ш^ати(себе)] «хизуватися», [в^ік^{ра}ш^ати(ся)] «красуватися», [з^ак^{ра}с] «фарба» Ж, *закраска*, *окраса*, *окрашати*, [п^ок^{ра}са] «прикраса; у весільному обряді: кривава пляма на сорочці молодої; червона запаска як символ цнотливості нареченої; червоні стрічки, які роздають учасникам весільного обряду», *прекрасний*, *прикраса*, *прикрасіти*, [п^рік^{ра}сний] «надзвичайно гарний» Ж, *прикрасільний*, [п^ріу^краса] «прикраса» Ж, *розкраска*, *розкрасувач*, [су^красіти] «прикрасити», [у^красівий] «прикрасений (?)»;— р. бр. *krasá*, п. вл. *krasa*, ч. слц. *krása*, нл. *křasa*, болг. м. *krásen* «гарний», схв. *krásan* «тс.», слн. *krásen* «прекрасний», стсл. *kras*;— псл. *krasa*;— певної етимології не має; пов'язується з псл. *krasati* «кресати», первісно «створювати, творити» (ЭССЯ 12, 95—97); зіставляється з лит. *kárštas* «гарячий», *kařštis* «спека, жара», лтс. *kařsa* «тс.», *kařsēt* «розпалювати, розігрівати», звідки первісне значення «блиск вогню; світло»→ «щось гарне» (Sławski III 60); зближують також із лит. *gřōžis*

«краса» (Machek ESJC 289—290); мало-ймовірний зв'язок з двн. *hrōm* «слава», гот. *hrōþeigs* «переможний», ісл. *hrósa* «слава», дісл. *hrósa* «славити, хвалитися», *hróðz* «слава» (Фасмер II 367); висловлювалась гіпотеза про зв'язок з лит. *krōsnis* «піч», лтс. *krāsnis* «тс.» (Skok II 180—181; Младенов 256; Bern. I 608; Walde—Hofm. I 277—278).— Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер—Трубачев II 367; Преобр. I 378; Holub—Kop. 185; БЕР II 717; Bezlaĵ ESSJ II 82.— Пор. **краси́й**.

[краса́²] (бот.) «щириця хвостата, *Amaranthus caudatus* L.; зірки садові (татарське мило), *Lychnis chalcidonica* L. Я», [красавочка] «вид гвоздики, *Dianthus seguieri* Vill.» Мак, [краснянка] «золототисячник зонтичний, *Sentaugium umbellatum* Gilib.» Мак, [красотка] «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак, [красульки] «красоля велика, *Tropaneolium majore* L.» Пі, [красуха] «образки болотні, *Calla palustris* L.» Мак;— р. [краса́] «щириця», [краса́вица (американская)] «зірки садові», [краса́вочка] «*Dianthus seguieri* Vill.», [красе́лия] «красоля», вл. *krasa* «красоля велика»;— похідні утворення від *краса́* «врода»; назви рослин зумовлені гарною формою або гарним яскравим кольором квітів (Вісюліна—Клоков 149, 154; Нейшгадт 147, 226, 450; Machek Jm. gostl. 81).— Див. ще **краса́¹**.

[красави́ця] (бот.) «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак, [красавка] «тс.» Мак;— р. **краса́вка**, бр. **краса́ўка**, слц. *krasavica* «тс.»:— похідне утворення від *краса́* «врода»; калька другої частини наукової назви *belladonna*, яка походить з основ італійських слів *bella* «вродлива, гарна» і *donna* «жінка»; назва зумовлена тим, що в Італії жінки рум'янилися соком з плодів цієї рослини (Анненков 59).— Див. ще **краса́¹**.

[краса́вка] (ент.) «ведмедиця кайя, *Arctia saja* L.» Ж, [краса́вчик] «пістрянка, *Zygaea* F.» Ж, [краса́тка *сосно́ва*] «златка велика, *Buprestis mariana* L.» Ж, [красі́вець] «красотіл, *Calosoma* Web.» Ж, [красу́ля] «красотіл пахучий,

Calosoma sycophanta L.», [красу́ляк] «жужелиця, *Carabus Thoms.*», [красу́лька] «тс.», [красу́н] «хлібний жук, *Apisorbia austriaca* Hbst.» Я, [красу́нок] «тс.», [красю́чка] «жужелиця», **крася́** «тс.» О;— похідні утворення від *краса́*; назви комах зумовлені їх яскравим забарвленням (УРЕ 5, 98—99; 9, 88; Горностаев 142, 206); назви хлібного жука виводяться від *красувати(ся)* «цвісти (про злакові)», оскільки цей жук вилітає на жито, коли воно цвіте (Гриценко 164).— Див. ще **краса́¹**.

[краса́нка] (орн.) «щиглик, *Carduelis carduelis* L. (*Fringilla carduelis*)» Ж;— похідне утворення від *краса́* «врода»; назва зумовлена червоним оперенням нижнього боку тіла птаха (Воїнів.— Кіст. 251).— Див. ще **краса́¹**.

красі́вець — див. **краса́вка**.

красі́ти — див. **краса́¹**.

[красни́] «червоний» Л, [краснова́тий] «червонуватий, червонястий» Ж, [краси́ти] «червоніти»;— очевидно, часткове запозичення з російської мови; р. **красный** «червоний», як і бр. [красный] «яскраво-червоний, пунцовий», п. розм. *krasny* «червоний», ч. ст. *krásny* «почервонілий, червоний», є похідним від *краса́*; значення «червоний» вважається вторинним щодо «гарний, прекрасний»; не виключено також, що в частині українських говірок (пор. дані інших слов'янських мов) це значення є здавна успадкованим, лише підтриманим впливом російської (можливо, й польської або білоруської) мови; існує також думка (Sławski III 65) про первісність значення «червоний» щодо «гарний, прекрасний».— Шанский ЭСРЯ II 8, 375; Фасмер II 362; Иссерлин РЯШ 1951/3, 85—89; Бахилина 162—173; ЭССЯ 12, 109—110.— Див. ще **краса́¹**.

[красни́ця] (іхт.) «краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* L.» Ж;— р. [красни́ця, *красне́ха, красе́ха, краси́ца*], бр. [краса́ўка] «тс.»;— пов'язане з [красни́(й)] «червоний»; назва зумовлена червоним забарвленням більшості плавців риби (Маркевич—Короткий 96).— Коломиец Происх. назв. рыб 30—31; ЭССЯ 12, 106—107.— Див. ще **красни́**.

[**красновін**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *красний* «гарний» і *вінець*, *вінок* (за зовнішнім виглядом квітів).

красну́ха (мед., вет.) «хвороба, що супроводиться червонуватим висипом на тілі»;— бр. *красну́ха*;— запозичення з російської мови; р. *красну́ха* утворено від *красный* «червоний», що відповідає укр. *красний* «гарний», [красни] «червоний».— Див. ще **краса**¹, **красни**.

[**красню́к**] (бот.) «гриб із роду *Boletus*», [красня́к] «тс.» Я;— р. [красню́к] «підосиновик червоноголовець, *Clombholzia aurantiaca* (Bull.) Gilb.», [красню́ха] «тс.»;— похідні утворення від *красний* «гарний»; назви мотивуються, очевидно, червоним (гарним) забарвленням шапинки гриба.— Див. ще **краса**¹, **красни**.

[**красовець**] (орн.) «корольок золотоголовий, *Regulus cristatus* L.»;— похідне утворення від *краса*; назва пояснюється тим, що дорослі птахи мають на голові яскраво-червону або жовту смужку чи пляму.— Воїнств.— Кіст. 290.— Див. ще **краса**¹.

[**красові́к**] «квітень» Ж;— запозичення з білоруської мови; бр. *красавік* «тс.» пов'язане з [красаві́ца] «цвісти», *краса* «краса; пилок на хлібах, що цвітуть; [квіти, цвітіння, цвіт]», укр. *краса* «врода» (пор. також бр. *краска* «квітка»).— Див. ще **краса**¹.

[**красову́ля**] «велика чарка» Пі, Ж, [красоу́ля] «тс.» тж;— р. [красову́ль] «монастирська чаша», [красоу́ля] «тс.», п. *krasowola*, *krasowolja* (з укр.), с.-цсл. **красоколии** (**красоволь**) «міра»;— запозичено через церковнослов'янську мову з середньогрецької; сгр. *κрасοβόλι(ον)* «невелика чаша для вина» утворене з іменної основи *κрасίον* = *κρᾶσις* «чаша для змішування вина», пов'язаної з *κρᾶσσωμι* «змішую», *κρᾶσσις* «тс.», спорідненим з дінд. *śrīṇāti* «змішує», та компонента *βόλιον*, пов'язаного з дієсловом *βάλλω* «кидаю, метаю»; пов'язування з гр. *κрасοουάλιον* «склянка для вина» (Mikl. EW 117; Bern. I 608) або з слат. *stucibulum* «хрестоподібна посуда» (Sl. wug. obsyeh 310) безпідстав-

не.— Фасмер II 368; Преобр. I 378-SW II 531; Frisk I 824—825; Chantraine I 516—517.— Пор. **балістика**, **кратер**.

красо́ля (бот.) «*Tropaneolium majus* L.; хрінниця посівна (крес-салат), *Lepidium sativum* L. Мак», [красову́ля] «тс.» Мак, [красу́лька] «красоля», [красу́льки] «тс.» Пі;— р. [красо́ля, красу́ля] «тс.»;— похідне утворення від *краса*; назва зумовлена яскраво-червоним кольором квітів рослини; пов'язання з нім. *Kresse* «тс.» (Шелудько 35) непереконливе.— Див. ще **краса**¹.

[**красо́ха**] (орн.) «сиворакша, *Coercias garrulus* L.» ВеБ;— похідне утворення від *краса*; назва зумовлена яскравим і барвистим оперенням птаха (Воїнств.— Кіст. 207).— Див. ще **краса**¹.

крати, **кратися**, [креді́жа] «кража» Я, *краті́ж* СУМ, Г, Ж, *краті́жка* СУМ, Ж, *краті́й*, [краті́юка, краті́ько], *краті́жа*, *краті́ений*, [краті́жний] Г, Ж, [краті́юкуватий Я, краті́ючий, краті́ючий], [краті́емці] «краті́юкома», [краті́ьки, краті́ьці], *краті́ьки*, *краті́ькома*, [краті́ьма Я, краті́ььки О, краті́ььком О] «тс.», *викраті́ьч*, *дократі́ьтися*, *дократі́ьтися*, *закраті́ьтися*, *закраті́ьтися*, *закраті́ьливий*, [пократі́ььці] «краті́юкома» Ж, [пократі́ььці О], *пократі́ььки*, [пократі́ььки О] «тс.», *розкраті́ьч*, *скраті́ьтися*, *скраті́ьливий*, *скраті́ьний*, *увикраті́ьтися*, *украті́ьливий*. [украті́ььки] «краті́юкома»;— р. *краті́ьь*, бр. *краті́ььці*, др. *краті́ьь*, п. *krasć*, ч. *krásti*, слц. *kradnúť*, вл. *kradnúć*, нл. *kšadnuś*, болг. *krada*, м. *krade*, схв. *krǎsti*, слн. *krásti*, стсл. **крати**;— псл. *krasti* (< *kradti);— дальші зв'язки неясні; реконструюється давніше *krō-d- «іти, ступати в певний спосіб», як споріднене з дінд. *krāmati* «ступає, іде» (ЕССЯ 12, 102—105); вважається також спорідненим з лтс. *krāt* «збирати, складати, нагромаджувати», *krājums* «запас», що походять, очевидно, від іе. *krā(u)-/krāu-/krū- «громадити, скупчувати», до яких зводиться також псл. *kruti*, укр. *krіти*; зближення з лит. *skrōdžiu*, *skrōsti* «розрізувати, розколювати» (Matzenauer LF 9, 3) малообгрунтоване; зіставлення з гр. *χρᾶδις* «злодій» (Machek ESJĀ 290; Specht 175, 248, 252, 319) неперекон-

ливе. — Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Фасмер II 364; Преобр. I 379; Sławski III 68; Brückner 264—265; БЕР II 704—706; Skok II 181—182; Bezlaj ESSJ II 83; Георгиев БЕ 1978/3, 198; Bern. I 605; Trautmann 139.

красуля, *красуляк*, *красулька*, *красу́н*, *красу́нок* — див. **красавка**.

[**красуха**] (мед.) «кропив'янка, кропив'яна пропасниця» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*красуха*] «тс.; кір; червоний висип по тілу; золотуха» пов'язане з *краса́* (заст.) «краса», *красный* «червоний», спорідненими з укр. *краса́*¹, [*красни*] (див.).

красючка — див. **красавка**.

крат, *кратний*; — р. *крат*, бр. *кратнае* «кратне»; — запозичення з церковнослов'янської мови; псл. *краты*, *кратъ*, як і п. *крос* «крат», ч. *krát*, слц. *krat*, вл. *króc*, нл. *krót* «тс.», болг. *кратен* «кратний», схв. *крат* «крат», слн. *krát* «тс.», походить від псл. *korť «крат, раз», *korť «тс.», спорідненого з лит. *kaĩtas* «раз», *kar̃ta* «шар, верства; покоління», лтс. *kārta* «шар, ряд», ав. *hakəgət* «тс.», дінд. *sakít* «один, раз», *kítvaḥ* «раз», що зводяться до іє. *(s)ker-t- «різати, відтинати», як і дінд. *kṛntáti*, *kártati* «відтинає, крає», псл. *čersti, *čęrtę «рубати», стсл. *чрѣсти*, лит. *kiřsti* «тс.»; як семантичну паралель пор. псл. *газь*, укр. *раз*, пов'язане з *гѣзати*, укр. *різати*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 376—377; Фасмер II 368—369; Преобр. I 379; Sławski III 115—117; Brückner 287—288; Machek ESJČ 290; БЕР II 721; Skok II 182; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ II, 99—100; Bern. I 576; Fraenkel 258; Trautmann 130; Pokorny 941—942.

[**крата**] «клітка», *крати* «клітки; [грати]», [*краткратий*] «картатий» МСБГ, [*краткований*] «тс.», [*кратчастий*] «загратований», [*кращастий*] «тс.» Ж, [*краткувати*] «робити клітинки» МСБГ; — бр. *краты* «грати, огорожа»; — запозичення з польської мови; п. *krata* «грати; клітка (на тканині)», як і схв. ст. *krāta* «грати; колосник», походить від слат. *grata*, *grata* «клітка, огорожа, брама; колосник» або від іт. *grata* «тс.», які продовжують лат. *grātis* «пліт, за-

горожа», споріднене з гот. *haurds* «двері», прус. *corro* «загорожа», можливо, також псл. *krōtiti*, укр. *крутіти*. — Richhardt 68; Sławski III 68—69; Brückner 265; Bern. I 609; Mikl. EW 76. — Пор. *грата*, *крутіти*.

кратер «западина на вершині чи схилі вулкана; округла гора на поверхні місяця»; — р. болг. схв. *кратер*, бр. *кратэр* «тс.», др. *кратырь* «бокал, чаша», п. *krater* «кратер», ч. слц. слн. *kráter*, м. *кратер*; — через західноєвропейське посередництво (нім. *Krater*, фр. *cratère*) запозичено з латинської мови; лат. *crātēr* «кратер; велика посудина для змішування води з вином, ківш; посудина для олії; басейн для води, водойма; безодня» походить від гр. *κράτης* «тс.», пов'язаного з *κράσις* «змішування, злиття», похідним від дієслова *κράσνυμι*, *κράσνω* «змішую, розбавляю водою», спорідненого з дінд. *śrāyati* «варить», *śrīnāti* «мішає, варить»; др. *кратырь* є, мабуть, безпосереднім запозиченням з середньогрецької мови. — СІС 368; ССРЛЯ 5, 1603; Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Sławski III 69; Brückner 265; Kopaliński 535; Dauzat 217; Klein 368; Frisk I 824.

[**кратуні**] «вид тканини» Я; — неясне; можливо, пов'язане з п. *kartun* «вибійка», вторинно зближеним з [*крати*] «клітка», [*краткований*] «картатий» (про тканину).

крах; — р. бр. болг. м. *крах*, п. ч. слц. *krach*, схв. *кращ*, слн. *kráh*; — запозичення з німецької мови; нім. *Krach* «крах; тріск, гуркіт» походить від *krachen* (двн. *krāhhōn*) «тріщати, гуркотити», спорідненого з гол. *kraken* «розлушувати (горіх); підривати; тріщати, шелестіти», англ. *crack* «тріщати; зазнавати краху», а також дінд. *gārgjati* «мукає, реве, кричить». — Шанский ЭСРЯ II 8, 377; Sławski III 42—43; Holub—Lyer 266; РЧДБЕ 1982, 450; Kluge—Mitzka 398.

[**кращка**] «штанина» Мо; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *кращка* «крок» є похідним від *крак* «нога», спорідненим з укр. *о́корок*; зміна значення відбулась або в болгарських

говірках, або при запозиченні. — Див. ще **бóрок**. — Пор. **крóк**.

[кращу́н¹] «хліб, спечений на святвечір» Scheludko, [кращу́н, керечу́н] «тс.» тж, [карачу́н, киричу́н, кричу́н, гереджу́н, геречу́н, гериджу́н, геридзин] «тс.» О; — р. [корочу́н] «зимове сонцестояння; смерть», бр. [карачу́н] «нагла смерть у молодому віці; судороги; злий дух, що вкорочує життя», др. *корочунъ* «зимове сонцестояння», слц. *красу́н* «різдво», болг. *кращу́н* «різдвяний день», *кращу́нец* «тс.»; — запозичення з молдавської та румунської мов; молд. *кращу́н* «різдво; обрядовий хліб, спечений до Нового року», рум. *срасіун* «різдво» походять від алб. *kërcun* «пень, колода» (у балканських народів існувало свято зимового сонцестояння, під час якого з ритуальною символікою спалювали спеціально привезену з лісу колоду), праалб. *karç-un-, можливо, пов'язане з лит. *kártis* «жердина», лтс. *kárts* «тс.»; пов'язання з лат. *creātiōnem* «ритуальний хліб, спечений на святвечір» (Jagić AfSlPh 33, 618) або через проміжну форму *çarātšune з лат. *calatio* «перший святковий день кожного місяця в давньоримському календарі, який припадав, зокрема, й на 1 січня, тобто на день пізнішого християнського свята» (Rușcariu 35) непереконливе; припущення про зв'язок з схв. *кращати* «крокувати», ч. *kráčeti*, п. *kraczyć*, вл. *króčíc* «тс.», тобто «крокуючий, перехідний день; день сонцестояння» (Фасмер II 336) малоїмовірно. — Scheludko 136; Десницкая ВЯ 1976/3, 43—46; Сл. языкозн. 168—171; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Çabej Studii și cercetări lingvistice 12 (1961), 3, 313—317.

[кращу́н²] «велика дубова колода» Я: — очевидно, похідне утворення від [кряч] «жердина, якою перевертають колоду на будівництві» з діалектним ствердінням р. — Див. ще **кряч**.

кращий «ліпший; вродливіший», [кращіший], *кращати*, [кращішати]; — р. *краще* «краще», др. *кращи* «кращий», п. ст. *krasszy*, ч. *kráší*, ст. *kráší*, слц. *krájši* «тс.»; — псл. *krášьь, похідне від *krasъ (укр. [красий] «строкатий»), пов'язаного з *krasa*, укр. *краса*;

недостатньо обгрунтоване виведення від гіпотетичного псл. *krasъkъ (Обнорский ИОРЯС 30, 486) або від **krē-so-*, нібито пов'язаного з *krēsiti* «воскрешати» (Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283). — Фасмер—Трубачев II 369; Sławski III 66. — Див. ще **краса**¹.

кряти, [кряльник] «розкрийник» Ж, [кряниця] «розрізаний кусок» Ж, [крянка] «тс.» Ж, [кряльний] Ж, [покрывати] «кряти»; — р. (зах.) [крять] «кряти», др. *кряти*, *крати*, п. *krasac*, ч. *krájeti*, ст. *krájēti*, слц. *krájat'*, вл. *krasac*, нл. *kšajaš* «тс.», полаб *krójōt* «вирізувати», схв. [krajati] «кроїти, кряти сукно», слн. *krājati* «кроїти сукно», псл. *крати* «різати, кряти»; — псл. *krājati* (кряјајо), ітеративна форма дієслова *krójiti, укр. *крóити*. — Sławski III 48—49; Brückner 268; Olesch I 478—479; ЭССЯ 12, 86—87; Верн. I 620. — Див. ще **крóити**. — Пор. **край**¹

креату́ра «ставленник впливової особи, слухняний виконавець її волі»; — р. болг. м. схв. *креату́ра*, бр. *крату́ра*, п. вл. *kreatura* «тс.», ч. *kreatura* «страховище», слц. *kreatúra* «істота; страховище»; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *creātūra* «істота, створіння» походить від грео «створюю, виробляю», спорідненого з гр. *κρόος* «юнак; пагін», дінд. *šardhaḥ* «стадо, череда», гот *hairda* «тс.», псл. *čerda «черга; череда, стадо», укр. *череда*. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 377—378; Kopaliński 535; Kluge—Mitzka 402; Walde—Hofm. I 288—289. — Див. ще **череда**¹.

кревѣтка (зоол.) «істівний десятиногий морський рачок», [кревѣти] «гарнелі, десятиногі рачки» Ж; — р. *кревѣтка*, заст. *кревет*, бр. *кравѣтка*, п. *krewetka*, ч. *kreveťa*, слц. *kreveťa*, *krevetka*; — запозичення з французької мови; фр. *crevette* «креветка» походить з нормандського або пікардійського діалектів французької мови, де воно відповідає фр. *chevrette* «кізочка», зменш. від *chèvre* «коза», що продовжує лат. *capra* «тс.»; назва мотивується здатністю креветок стрибати. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219. — Див. ще **капрон**.

[крівкий] «крихкий, тендітний, слабкий, немічний» Бі; — бр. [крівинькій] «слабий», [крівкость] «слабкість, ламкість»; — запозичення з польської мови; п. *kręki* «вутлий, слабкий» утворилося внаслідок дисиміляції від ст. *kręcki* «крихкий», спорідненого з укр. *крихкий*. — *Sławski III* 80—81; *Brückner* 266. — Див. ще *кріха*.

крівний «кровний, близький; важкий», *крівні* «родичі», [крівняк] «родич» Ж, [покрівний] «споріднений» Ж, [покрівний] «тс.» Ж; — бр. *krěuny* «споріднений; кривний»; — запозичення з польської мови; п. *kręwny* «споріднений; родич; (ст.) сангвінічний, жвавий, веселий (про характер, темперамент)» є похідним від *kręw* «кров». — *Онышкевич Исслед. п. яз.* 243; *Richardt* 69; *Sławski III* 96—97. — Див. ще *кров*.

[крівно] «ревно, пристрасно, гаряче» Ж; — очевидно, утворене на основі старопольського слова; п. ст. *kręwny* «повнокровний; такий, що має жвавий і веселий характер», похідне від *kręw* «кров», можливо, розвинуло своє значення під впливом слат. (*temperamentum sanguineum* «сангвінічний (букв. кровний) (темперамент)»). — *SW II* 549, 589. — Див. ще *кров*. — Пор. *крівний*.

[крівіт] «сміття, щєбінь, уламки» Ж; — очевидно, фонетичний варіант слова *gręxit* (див.).

[крівлик] «округлий шматок» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *kręgieł* «кегля» походить від свн. *kegel* «тс.»; українське слово є зменш. формою від незасвідченого запозичення *крєгель. — *Sławski III* 104. — Див. ще *краволь*.

[крівінець] «буфет, шафа для посуду» Г, Ж, [крівінец Ж, Я, Пі, кривінец Пі] «тс.», [крівінець] «буфетник» Пі, [крівінець] Пі, ст. *krędenca* (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. *krędens* «буфет, шафа для посуду», ст. *krędenca*, як і ч. слц. *krędenca*, м. *крівінец*, схв. *крівінец*, слн. *krędenca* «тс.», в свою чергу, через свн. *krędenca* «шафа для столових приборів» запозичене в XV ст. з італійської або середньо-

латинської мови; іт. *credenza* «віра, довір'я; куштування напоїв та їжі; буфет, сервант», слат. *credentia* «тс.» походять від лат. *crēdo* «вірю, довіряю, покладаюся на когось; позичаю». — *Sławski III* 82—83; *Brückner* 265; *Sł. wyg. obcych* 398; *Machek ESJČ* 291. — Див. ще *крівіт*.

крівіт «надання в борг матеріальних цінностей, грошей; позика», *крівітка*, *крівітор*, *крівітувати*; — р. *крівіт*, бр. *krědyt*, п. *krędyt*, ч. слц. *krędyt*, вол. *krędyt*, болг. м. *крівіт*, схв. *крівіт*, слн. *krędyt*; — запозичено з італійської мови через німецьке або французьке посередництво (н. *Kredit*, фр. *crédit*); іт. *credito* «віра, довір'я; борг, кредит» продовжує лат. *crēditum* «позичка, борг», похідне від *crēdo* «вірю», спорідненого з дірл. *cretim* «тс.», ав. *zrazdā* «відданий», дінд. *śrād-dādhāti* (< іє. *krēd-dhē-) «вірить, довіряє», перша частина якого була релігійним терміном на позначення сили жерця (пор., напр., дінд. *śrād asmāi dhatta* — первісно «надає йому магічної сили»). — *SIC* 368; *Шанский ЭСРЯ II* 8, 378; *Фасмер II* 369; *Преобр. I* 380; *Sławski III* 84; *Kluge — Mitzka* 402; *Klein* 369, 370; *Dauzat* 218; *Walde—Hofm. I* 286—287.

крівіт — див. *крівіт*².

крівіт — див. *крівіт*¹.

крівіти — див. *крівіт*³.

крівіда, [крівідина] «шматок кривіди» Я, [крівідянка] «місце видобування кривіди; посудина для розведення кривіди», [крівіда] Ж, *крівідий*, *крівідуватий*, *крівідяний*, [крівідувати] «білити кривідою» Ж, ст. *крівіда* (1596); — р. (пд.-зах.) [крівіда], бр. *krěyda*, п. *kręda*, [kręjda], ст. *kręta*, ч. *křída*, ст. *křéda*, *kréta*, слц. *křída*, [kréda, gréda], вол. *kręda*, нл. *křída*, полаб. *krędyáwe*, болг. м. схв. *kréda*, слн. *kréda*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Krēide* «крівіда» (двн. *krēda*, свн. *krēde*) походить від лат. *crēta* «тс.», етимологічно неясного. — *Москаленко УІЛ* 13; *Акуленко* 134; *Шелудько* 35; *Richardt* 15, 69; *Фасмер II* 369; *Преобр. I* 380; *Sławski III* 81—82; *Brückner* 265; *Holub — Кор.* 191; *Olesch I* 473; *Bern. I* 609; *Mikl. EW* 137; *Kluge —*

Mitzka 402—403; Walde—Hofm. I 290—291.

[крейдовник] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Мак;— похідне утворення від *крéйда*; назва зумовлена сивуватим кольором рослини (Федченко—Флеров 801), подібним до кольору крейди.— Див. ще *крéйда*.

крéйсер «великий швидкохідний військовий корабель»;— р. *крéйсер*, бр. *крэйсер*, болг. *крайцер*;— запозичено з голландської мови через російську на початку XVIII ст.; гол. *kruiser* «тс. (початково — корабель, що для захисту берегів плавав перед ними туди й назад)» походить від *kruisen* «крейсувати», пов'язаного з *cruis* (< снідерл. *cruise*) «хрест», що зводиться до лат. *cruis* (зн. в. *cruise-m*) «тс.».— СІС 368; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Фасмер II 369—370; Преобр. I 380; Klein 377; Kluge—Mitzka 404; Vries NEW 367.— Див. ще *криж*.

крéйцер «розмінна монета з срібла й міді в Німеччині (XV—XIX ст.) та Австро-Угорщині», [*крéйцар*, *ґрайцар*, *ґрэйцар*] «тс.»;— р. *крéйцер*, бр. *крэйцэр*, п. *крајсар*, *крејсар*, *грајсар*, ч. *крејсар*, ст. *крајсар*, слц. *крајсіар*, *грајсіар*, вл. *крејсар*, болг. *крайцер*, схв. *крайцар*, слн. *krájсар*;— запозичення з німецької мови; свн. *kriuzer* (нвн. *Kreuzer*) «крейцер; срібний пфеніг» (з XIII ст.) є похідним від свн. *kriuzi* (нвн. *Kreuz*) «хрест», що походить від лат. *cruis* (зн. в. *cruise-m*) «тс.»; назва зумовлена тим, що на монеті був зображений хрест.— СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Sławski III 49; Brückner 156; Holub—Kop. 186; Kluge—Mitzka 405.— Див. ще *криж*.— Пор. *крос*.

крéкнути, *кректати*, [*кректіти* Ж, *крекотіти* Я], *крéкіт*, *кректун*, *кректунха*, [*крéкотень*] «кректун», [*крéка*] «жаба» ВеБ, ВеНЗн;— р. [*крéкнуть*] «крекнути», бр. *крэкт* «крекіт», *крактáць* «кректати; квакати», п. ст. *krzeszeć* «скрекотіти», ч. *křečetí* «скрипіти, крякати, квакати», болг. [*крéкам*] «скрекочу; кудкудакаю», схв. *крёкати* «кричати» (про жабу, курку, сороку, качку), слн. *kreketáti* «крякати»;— псл. *krekatí*, *krektáti, *krečati;— звуко-

наслідувальне утворення; наводжувані (Фасмер II 370) як паралелі лит. *kreketi* «хрюкати» (про свиню), *krakėti* «сміятися», лтс. *krėkt* «крякати, сміятися», *krečēt* «хрипнути», *krekstēt* «крякати», прус. *krasto*, гр. *κρέξ* «птаха з гострим дзьобом», кіпр. *krech* «крик» вимагають серйозного вивчення у їх стосунку до слов'янських слів.— Sławski III 213—215; Bezlaž ESSJ II 88; ЭСНЯ 12, 113—114; Bern. I 609; Trautmann 128; Pokorny 568.

[*крéля*] «дуже велика крижина»;— не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *кріга* і *скéля*.

*крем*¹ «солодка маса для тортів, тістечок; косметична мазь; паста для шкіряного взуття», *крéмовий*, [*крéмити*] «ваксувати (взуття)» Дз;— р. болг. м. *крем*, бр. *крэм*, п. *крем*, ч. слц. *krém*, вл. *крема*, схв. *крём*, *крéма*, слн. *kréma*;— запозичення з французької мови; фр. *crème* (< *chrême*) «вершки, крем» продовжує нар.-лат. сгата «мазь», яке виникло на основі лат. *chrisma* «священна олія, помазання», що походить від гр. *χρῖσμα* «мазь, олія, помазання», *χρίω* «мажу, змащую олією».— Шанський ЭСРЯ II 8, 380; Фасмер II 370; Sławski III 85—86; Kluge—Mitzka 118; Dauzat 218; Bloch—Wartburg 189; Frisk II 1120; Boisacq 1071.— Див. ще *християнін*.

[*крем*²] «крім» Ж, *окрémий*, [*окрémний* Ж, *окрémішній* Ж], *відокрémити*, *відокрémлювати*;— ч. [*крема*] «крім», слц. *крем*, [*креме*], вл. [*кремі*, *кремја*] «тс.»;— очевидно, результат фонетичного розвитку (асиміляції голосних) типу [*окрómе*] «окремо; крім» > *окреме, викликаного швидким темпом вимовляння слова як службового; вихідною слід вважати одну з форм, пов'язаних з *крóма* (див.).

*крем*³— див. *прем*.

крематорій, *кремáція*;— р. *крематорій*, бр. *крематорый*, п. ч. *crematorium*, слц. *crematorijum*; вл. *crematorij*, болг. *крематорий*, *крематориум*, м. *крематориум*, схв. *крематориј(ум)*, слн. *крематориј*;— запозичення з німецької (і французької) мови; нім. *Crematorium*, *Cremation* (фр. *crémation*) походять від

лат. crematorium, crematio, пов'язаних з лат. cremo «спалюю», спорідненим з carbō «вугілля», днн. hērd «вогнище», нвн. Herd «тс.; піч».— СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 380—381; Kopaliński 536; РЧДБЕ 1982, 451; Kluge—Mitzka 402; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 287.

[кремез] «дужий, сильний чоловік» Я, *крэм'язень* «тс.», *кремезний*, [кремезливий, кремизкий Ж, кремизний, крем'язний Ж], *кремезніти*;— п. ст. krzemieźny «міцний як кремінь, дужий, сильний», krzemieźny, krzemieźny «тс.»;— пов'язане з *кремінь*, хоча з словотворчого погляду цей зв'язок не зовсім ясний; припущення (Sławski III 219) про первісну форму *kremęgъ, *kremęžьпъ викликає сумнів через незвичність суфікса -ęgъ у слов'янських мовах; для виведення слова з польського джерела (Richhardt 69) немає підстав.— Sławski III 218—219; Brückner 275; Bern. I 609—610.— Див. ще *кремінь*.

кремена (бот.) «підбіл, Petasites Gaertn.», [кременина Мак, кременіця] «тс.»;— слц. [kremenina, kremenical] (з укр.);— пов'язане з *кремінь*; назва зумовлена тим, що підбіл росте на кременистих ґрунтах.— Machek Jm. rostl. 251.— Див. ще *кремінь*.

кремінь, [кремень] «кремінь» Л, [крэймах] «крем'ях» Ж, [крэймашки] «крем'яхи» Пі, Бі, [кременіна] «шматок кременю; кременисте місце», *кременівка* (іст.) «рушниця», [кремен'як] «кремінь» Ж, [кремінка] «кремнезем» Ж, *креміння*, *крэм'ях*, [краменный] «крем'яний, кам'яний» Я, *кременістий*, [кременуватий] «крем'янистий» Я, *кремінний*, [кремінчатий] Ж, *крем'яний*, *крем'яністий*, [кремніти] «робитися твердим, як кремінь» Я;— р. *кремёнъ*, бр. *крэмень*, др. *кремень*, п. *krzemień*, ч. *křemep*, слц. *krmej*, вл. *křemjeň*, нл. *kšemjeň*, полаб. *kremin* «каміні», болг. *крэмен*, *крэмък*, м. *кремен*, схв. *крёмён*, слн. *krémen*, стсл. *кремы*, *кремене*;— псл. *kremy*, род. в. *kremente*;— споріднене з лит. [krams], лтс. *krams*, *kręms* «кремінь», *kramains* «твердий; кремнистий» і, можливо, днн. *scram-sahs* «меч, схожий на ніж», нн. *schramm(e)* «легке поранення, дряпина», свн. *schram* «рана

від шаблі; ущелина», *schramen* «розривати»; іе. *(s)ker- / (s)krem- «відтинати»; пов'язується далі з гр. *κέρμα* «кремінь» на основі реконструйованої форми *khermen-, що зазнала потім впливу каму, камене (Machek ESJČ 299).— Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер II 370; Преобр. I 380; Sławski III 215—218; Brückner 275; Holub—Kop. 190; Schuster-Sewc 694—695; Olesch I 470—471; ЭССЯ 12, 118—123; Бернштейн Очерк 1974, 174—175; Otrębski LP I 136—138; Bern. I 609; Būga RR II 218; Trautmann 141.

кремль «внутрішня фортеця в містах стародавньої Русі»;— р. *кремль*, бр. *крэмль*;— певної етимології не має; найімовірніший зв'язок з др. *крома* «окраєць», *кромьныи* «відгороджений» з іншим кореневим вокалізмом (пор. др. (псков.) *кромъ* «кремль») або з *кремень* (пор. р. [кремлёвый] «міцний, твердий» — про будівельний ліс); пов'язання з *крёр-* «кріпкий, міцний» (Machek Sborník FFBrU 2, 127—128) або з кипч. *kärmän* «фортеця» (Ramstedt 227) сумнівні.— Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер—Трубачев II 370—371; ЭССЯ 12, 117—118; Петлева Этимология 1974, 23; Соболевский РФВ 70, 86—87; Упбеган BSL 50/2, 174; Mikl. EW 137.

[кремпіль] «дерев'яна палиця, на яку вішають зарізану вівцю, щоб зняти з неї шкуру», [кренпуль] «тс.» Я;— нові утворення від сприйнятих як зменшувальні форми [кремпóлець Ж, кремпулець Ж, кренпíлець Я] «тс.», запозичених з польської мови; п. [krępolec] «шматок дерева для затискання чогось, для підвішування вбитої тварини», заст. *krępolec* «тс.», як і ч. *krumpolec* «тс.; ярмо», слц. [krumholec] «криве дерево для підвішування вбитого кабана», походить від нім. ст. діал. *krumholz* (нвн. *Krumholz*) «криве дерево, вживане ковбасниками для підвішування вбитої тварини», утвореного з основ прикметника *krump* (*krumt*) «кривий», спорідненого з гр. *κρούλος* «тс.», та іменника Holz «дерево», спорідненого з псл. *kolda, укр. *колóда*.— Richhardt 69; Sławski III 106; Brückner 267; Machek ESJČ 297; Bern. I 606—607.— Див. ще *колóда*.— Пор. *гамулець*, *гартулець*.

[крéмсáти] «обрубувати, обтісувати сокирою Ж, цюкати (сокирою), возитися з сокирою (коло чогось) Ме»;— бр. *крэмсаць* «різати тупим ножем», вл. *krjemić* «крушити, дробити», слн. *krēmsati* «рубати тупою сокирою»;— псл. *kremiti* < *(s)krem- «крушити, дробити», з яким пов'язані укр. *крім*, *крóма*, *кромсáти*; форми з вокалізмом е можуть мати й досить пізне походження.— Куркина *Этимология* 1970, 95—96; Петлева *Этимология* 1974, 20—22; Sławski III 128, 216; Schuster-Sewc 671; Bezlaĵ ESSJ II 88.— Див. ще *крім*, *крóма*, *кромсáти*. Пор.— *крем*².

крен «нахил набік корабля, човна, літака», *креніти*;— бр. *крэн*, болг. *крен*;— запозичення з російської мови; р. *крен*, *креніть*, *кренговáть* «класти судно на бік з метою ремонту», очевидно, походить від гол. *krengen* «повертати віз; класти судно на бік для ремонту», пов'язаного з *kring* «круг, кільце», свн. *kring* (нвн. *Kring*) «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzenauer 220; ССРЛЯ 5, 1617) з фр. *carène* «підводна частина судна».— Шанский ЭСРЯ II 8, 382; Фасмер II 371; Преобр. I 351; БЕР II 734; Klein 240; Vries NEW 359—360.— Див. ще *крéндель*.

крéндель, *крéндельник* «пекар, що випікає кренделі»;— р. *крéндель*, [крéнгель], бр. *крéндзель*, п. [kręgiel], ст. *kręgiel*, нл. *kringel*, *kryngel*, полаб. *krangill*;— через російське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *krengel*, *kringel* (нвн. *Kringel*) «крендель, бублик» є демінутивними формами від *kring* (*krinc*, нвн. *Kring*) «коло, кільце, круг», спорідненого з дісл. *kringr* «кільце», а також з лит. *gręžti* «свердлити; вертати», прус. *granstis* «свердло»; припущення про польське посередництво (Шелудько 35; Верп. I 612) непереконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 382—383; Фасмер II 371; Преобр. I 381; Sławski III 104; Brückner 267; Schuster-Sewc 670; Olesch I 463; Matzenauer 220; Kluge—Mitzka 401, 406.

[крéніль] «бабка, паця (у грі в паці)»;— неясне; можливо, пов'язане з п. *kręgiel* «кегля».

[крéнькати] «хворіти» Кур;— очевидно, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kranken* «хворіти», *kränkeln* «слабувати, нездужати» є похідними від *krank* «хворий» (< свн. *kranc(k)* «вузький, стрункий, малий, слабкий, нікчемний»), спорідненого з дангл. *cringan* «витися, як смертельно поранений, полягти в боротьбі», а також з лит. *gręžti* «свердлити, вертати»; не виключений також вплив з боку якогось семантично й формально близького українського слова,— пор. укр. [квін-кати] «плакати, стогнати», [квінькати] «жалібно нарікати, стогнати, хиріти, нездужати»; пор. болг. [крéнкам] «пхикаю, хничу».— Kluge—Mitzka 400—401, 406.

креол «нащадок іспанських і португальських колонізаторів у Латинській Америці й Африці; метис»;— р. болг. *креол*, бр. *крэол*, п. *Kreol*, ч. слц. *kreol*, вл. *kreola*, м. *креол*, схв. *крёбл*, слн. *kreól*;— запозичення з французької мови; фр. *créole* через ісп. *criollo* зводиться до порт. *crioulo* «креол; негр; креольський; місцевий», похідного від *criar* «створювати; породжувати; виховувати», яке продовжує лат. *creo* «створюю, виробляю, породжую».— Фасмер II 372; Kopaliński 536; БЕР II 734; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Kluge—Mitzka 404.— Див. ще *креатúra*.

крен¹ «прозора шорстка тканина, звичайно чорного кольору»;— р. болг. м. *крен*, бр. *крэн*, п. *крена*, ч. слц. вл. *крен*, схв. *крён*, слн. *krér*;— запозичення з французької мови; фр. *crêpe* «крепова тканина», ст. *crisp* «кучерявий», походить від лат. *crīspus* «кучерявий, хвилястий», пов'язаного з *crīpis* «волосся», спорідненим з дангл. *hrisian* «тремтіти; трясти», двн. *hrīts* «пагін», прус. *craysi* «стебло».— Шанский ЭСРЯ II 8, 383; Фасмер II 372; Sławski III 87; Machek ESJČ 292; БЕР II 734; Klein 371, 374; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 292, 293.

[крен²] «міць, сила», [крéність, крén-кість] «тс.» Ж, [крéнак] «кріпак; дуже сильна людина Кур», [крéнацтво, крén-нацький], [крéнний] «міцний», [крéн-кий] «дуже міцний» Ж, Ме, [крéнко]

«дуже» Ме, [крепіти] «скріплювати, збивати» Ж, [крéпнути] «кинути, метнути» Ж, [закреп] (мед.) «запор» Ж, [закрэпа] «кремезна людина, здоров'як», [підкрéп] «підсилення, допомога» Нед, [скрэпа] «стик, паз, шов» Нед, [скрепéник] «стільник, приліплений у порожньому вулику для нового рою», [скрепеніти] «приліпити стільник у порожньому вулику»; — не зовсім ясні звукові форми з кореневим е; у випадках з ненаголошеним е допускають пояснення як північноукраїнські діалектні форми щодо літературних форм з кореневим і, в інших випадках, можливо, результат польського або російського впливу (п. krzerki, р. крѣпкий). — Див. ще кріпкий.

крепдешін «тонка густа шовкова тканина»; — р. болг. крепдешін, бр. крэдэшін, ч. слц. krepdešín, схв. крепде-шин, слн. krépedšín; — запозичення з французької мови; фр. cêre de Chine, букв. «креп з Китаю, китайський креп», складається з іменника cêre «креп», прийменника de (< лат. de) «від, з» і іменника (власної назви) Chine «Китай», що походить від назви першої династії китайських імператорів Chin або Hsin «Цинь» (букв. «людина») (255—206 р. до н. е.). — УРЕ 6, 385; Шанский ЭСРЯ II 8, 383—384; РЧДБЕ 1982, 452; Klein 277. — Див. ще де-, креп.— Пор. апельсін.

[креперувати] «вмирати з голоду, здихати» Коб, [крéпнути] «умирати» Ж. О, [крипнути] «умерти» Я; — п. [krepigować] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. krepíeren «пропадати, здихати» походить від іт. sperare «тс.», яке зводиться до лат. sperāre «тріщати, лопатися», можливо, спорідненого з дінд. kíratē «волає, лементує, голосить», дісл. hrafn «ворон», skrafa «базикати», лтс. krepēt «бруднитися», псл. kropiti, укр. кропіти. — Kluge—Mitzka 404; Walde—Hofm. I 290. — Пор. кропіти.

[крéплики] «пирог з капустою, сливами або рибою»; — п. krepel «пончик», ч. kraple «вид пиріжків з м'ясом до супу», ст. krapl «якесь тістечко», слц. [krapl'a] «пончик», схв. [krapes]. слн.

krār «тс.», kráres «солодкий пиріг із сиром»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Kérpel (Kräppel) «пончик, спечене на жирі пухке тісто», як і двн. chrārfo, свн. krapfe, krepfel, krapfli, [kräpfel, kräppel, kreppel] «тс.», є переосмисленням нвн. Krārfen «гак, зігнутий зубець, кіготь», двн. krārfo «тс.» на підставі зовнішньої подібності; нвн. Krapfen пов'язане з Krapf «спазм», спорідненим з лтс. grumbt «морщитися», псл. grōbь «грубий», укр. грубий. — Шелудько 35; Richhardt 69; Sławski III 87—88; Brückner 265; Bern. I. 607; Kluge—Mitzka 400, 401. — Див. ще грубий.

[крес] «край, кінець» Я; — запозичення з польської мови; п. kres «лінія кордону, край», як і ч. заст. kres, krys «тс.», походить від свн. kreiz «круг, коло, округ» або снн. krēs «тс.», етимологічно пов'язаного з свн. kritzen «креслити, вирізати риси». — Sławski III 89—90; Brückner 266; Bern. I 610; Kluge—Mitzka 403. — Див. ще креслити.

кресаня, кресак, кресаніна, кресанка — див. кріси.

кресати, кресало «шматок сталі, яким викрешують вогонь; [ламаний візерунок на глиняному посуді Я]», [кресачка] «легенька сокира» Ж, [крéseво] «кресало» Пі, [кресіво Пі, кресіло Ж] «тс.», [кресніця] «крем'яний курок у рушниці» Я, Ж, [крешеліне] «тс.» Ж, [кресак] «рушниця», [кріс] «тс.», [кресь] (виг.); — р. (заст. діал.) кресать «кресати», бр. красачь, крѣсичь, п. krzesać, ст. krzosać, ч. krésati, слц. kresat', вл. křesać, нл. [křasaš], схв. крѣсати, слн. kresāti; — псл. kresati (krešo); — дальші зв'язки непевні; пов'язується (ЕССЯ 12, 124—125) з псл. krasa «краса» і реконструюється давніше значення «створювати, творити»; зіставляється (Sławski III 225—227) з kremu (kremene) «кремій», kresati і зводиться до іє. *(s)ker- «краяти, відтинати»; вважалося (Otrębski LP I 137—138) результатом контамінації слів česati і *kremu; спроба пов'язати з гр. κρέμω «б'ю, стукаю», виходячи з припущення про зв'язок з κρέσνα «ткацький станок» (Bezzenberger BB 27, 170) непереконлива; немає

достатніх підстав зближувати також з лит. *krósnis* «піч», лтс. *krāsns* «тс.» (Топоров IV 179; Fortunatov BB 3, 67; Bern. I 611; Skok II 190—191) і лит. *krešėti, krešti* «запікатися, згортатися» (про молоко) (Matzenpauer LF 9, 24—25), як і з ч. *klestiti* «обрубувати гілля; каструвати», лит. *skleimpti* «різати, тесати, стригти» (Machek ESJČ 300). — Шанский ЭСРЯ II 8, 386; Фасмер—Трубачев II 373; Преобр. I 387; Brückner 275.

[креска] «риска» Я; — запозичення з польської мови; п. *kreska* «тс.» пов'язане з *kresa* «лінія», від якого походить укр. *кріси* (див.).

креслити, креслення, кресляр, креслярня, накреслення, неокреслений, переднакреслення; — бр. *креслиць*, ч. *kresliti*, слц. *kreslit'*, вл. *kreslić*, нл. *kresliš*; — очевидно, запозичення з польської мови; у п. *krešlíc* «креслити» злилося два слова, запозичені з німецької мови: п. ст. *kresic, krysic*, що походить від свн. *kritzen* «креслити, проводити лінії», пов'язаного з *kratzen* «шкрябати», і п. ст. *kryšlíc, kryšlac*, що зводиться до снн. *krisselen* (нвн. *kritzeln*) «дряпати; мазюкати, писати кривулями» з первісним значенням «креслити, робити лінії», пов'язаного з *kritzen*; немає достатніх підстав виводити безпосередньо з п. *kres* (*kresa*) (Bern. I 610) і вважати це слово праслов'янським (Brückner 266). — Sławski III 91—92; Machek ESJČ 292; Kluge—Mitzka 406.

креснути «танути; рушати навесні» (про кригу), *скресати* «тс.»; — не зовсім ясне; найімовірніше, етимологічно пов'язане з р. [крєс] «оживання» і [крес] «тс.», схв. *крїјес* «купальський вогонь; найбільша літня спека», з псл. **krěszь, *krěszь* «оживлення, оживання (природи, зокрема, річок після зимової скутості)»; далі можливий зв'язок із псл. *kresati* «кресати» (якщо прийняти реконструкцію його давнішого значення «створювати, творити»). — Фасмер II 372—373; ЭССЯ 12, 140. — Пор. *воскресати, кресати*.

[крест] «хрест» Ж, [кресбіни] «хрестини» Бі, [крєсник Ж, крестіни Ж, крестбіни Ж], [крестець] «хрест?» Ж, [крещатина] «полотно з хрестоподібним

візерунком» Ж, [крещатка, крещаточка] «тс.» Бі, [крещатний] «хрещатий, хрестоподібний» Ж, [крещатий] «тс.» Ж, [крестіти] Ж; — р. *крест*, др. *крьстъ*, п. [krzest] «хрещення», ч. *křest*, слц. *krst*, вл. *křest*, нл. *křest* «тс.», болг. *крѣст* «хрест», м. *крст*, схв. *крѣст* «тс.», слн. *křst* «хрещення», стсл. *крьсть* «хрест»; — псл. *Кръсть «Христос»; — вважається раннім запозиченням з германських мов; двн. *Krist, Crist, Christ* «Христос», яке на слов'янському ґрунті набуло значення «розп'яття», а потім «хрест взагалі», походить від лат. *Christus*, яке зводиться до гр. *Χριστός* «Христос», букв. «помазаник», пов'язаного з *χριστός* «придатний для натирання; помазаний», *χρίω* «змащую, натираю», що зіставляється з лит. *grīėti* «знімати (вершки з молока)», снн. *grē me* «бруд»; непереконливі версії про походження цього слова від гот. *christus* (Stender-Petersen 420; Kiparsky GLG 234—236) або від двн. *chriuz* «хрест» (Корш Сб. Дринову 56—57); малоімовірна думка про автохтонність слова *krěszь, нібито утвореного від *krěszьja* *pinь* (Skok RÉS 7, 195—196). — Шанский ЭСРЯ II 8, 387; Фасмер II 374; Преобр. I 383; Sławski III 85—86; Brückner 185; БЕР III 50—56; Skok II 197—198; Bezlaј ESSJ II 102; Bern. I 634; Kluge—Mitzka 117—118; Frisk II 1120. — Пор. *хрест*.

[крестовік¹] (бот.) «жовтозілля звичайне, *Senecio vulgaris* L.» Ж, [крестовник] «тс.» Мак; — р. *крестовник*, схв. [крстовник]; — мабуть, калька нім. *Kreuzkraut* «тс.», букв. «хрестова трава» (пор. ч. *křížové kořeni* «тс.»), хоч мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *крест*.

крестовік² — див. *хрестовік*.

[крет] «кріт», [кретівка] «купка землі, вирита кротом», [кретічина, кретоватина, кретовіне] «тс.» Ж, [накретіти] «нарити землі» (про крота) Ж; — запозичення з польської мови; п. *kret* відповідає укр. *кріт*. — Richhardt 69; Sławski III 93. — Див. ще *кріт*.

кретін «ідіот», *кретинізм*; — р. *кретін*, бр. *крэцін*, п. *kretyn*, ч. слц. слн.

krétén, вл. kretin, болг. кретѐн, м. кретен, схв. крѣтѐн;— через німецьке посередництво (н. Kretine) запозичено з французької мови; фр. crétin «кретин» є за походженням діалектним варіантом слова chrétien (ст. christian, chrestien) «християнин», що продовжує лат. christiānus «тс.», похідне від Christus (< гр. Χριστός) «Христос», бо недоумкуватих вважали угодними богові істотами; пор. у зв'язку з цим укр. *божевільний*, дінд. devāpāmpriya «дорогий богам; недоумкуватий, ідіот».— СІС 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Фасмер II 375; Sławski III 94; Kopaliński 536; Kluge—Mitzka 404; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219.— Див. ще *християнін*.

крех (орн.) «крохаль довгоносий, Mergus serrator L. (Anas boschas)», [крѣхавка] «крякання» Ж, [крѣхати] «крякати» Ж;— звуконаслідувальне утворення, пов'язане з характером крику птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 196.— Пор. *крохаль*.

крѣчѣт «птах з родини соколиних, Falco gyrfalco L.», *крѣчѣтка* «Chettusia gregaria Pall.»;— р. *крѣчет* «кречет», бр. *крѣчат*, др. *кречетъ*, п. krzeczot «тс.», стсл. *кречеть* «цикада»;— псл. křečětъ звуконаслідувального походження, подібне до п. krzeczek «хом'як», гр. κρέξ (якийсь птах), жіρχοξ «яструб», лит. kroka «гагара», дінд. krakara-/kṛakara- «порода куріпки»; гіпотеза про запозичення з монгольської мови (монг. kurgūt «яструб» — Karłowicz SWO 317) безпідставна.— Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Лопатин ЭИРЯ II 147; Преобр. I 384; Sławski III 212—213.

[крѣчка] «жіночий вовняний пояс для підперізування спідниці» Я;— очевидно, результат спрощення форми [крѣчка], пов'язаної з *крайка* «вид пояса», похідним від *край*¹ (див.).

[крѣчний] «ввічливий, чемний, люб'язний»;— запозичення з польської мови; п. ст. krzeczny «ввічливий, гречний; чемний» є початковою формою пізнішого grzeczny, що зайшло в українську мову в формі *грѣчний* (*грѣчний*).— Sławski I 369—370, III 212.— Див. ще *грѣчний*.

кречун — див. *крачун*.

[крѣщѣт] (бот.) «чорноклен, Acer tataricum L. (Acer campestre L.)» Ж;— неясне.

кривавник¹ (бот.) «деревій, Achillea millefolium L.», [кервавник Мак, корвавник Мак, кравнік Ж, кравник Мак, кривавник Мак, кривавник, кривавниця Ж, кровавник, крованик Мак, кровнік] «тс.»;— р. [кровавік, кровавленник, кровавник, кровавниця], бр. *криваўнік*, [крывавец], п. krwawnik, ч. [krvavník], схв. [крывавац] «тс.»;— пов'язане з *кров*, *кривавий*; назва зумовлена застосуванням деревію як кровоспинного засобу (Носаль 19—22; Попов Лек. раст. 249—250; Нейштадт 559).— Шамота 64—65.— Див. ще *кров*.

[кривавник²] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.» Лік. росл., [кравнік] Пі, Ж, [крівник, кривця Г, кров, кровавец, кравник, кровник, кровця] Мак «тс.»;— р. [крывавец] «звіробій чотиригранний, Hypericum quadrangulatum L.», [кровавник] «звіробій звичайний», [крововик] «тс.», бр. [крываўнік, кроўка] «тс.», [крывавец] «звіробій плямистий, Hypericum maculatum Crantz.», ч. [krevníček] «звіробій звичайний», схв. *крывавац*, слн. krváves «тс.»;— похідні утворення від *кров*; назви зумовлені тим, що розім'яті пелюстки квіток звіробою забарвлюють у криваво-червоний колір; пор. інші назви звіробою: укр. [заяча кривця], р. [заячья кровца], бр. [заячча кроў].— Шамота 64—65; Machek Jm. rostl. 148—149.— Див. ще *кров*.

кривда, [кривдиця], *кривдник*, [кривдівий] Ж, *кривдний*, *кривдити*, [кривдувати (собі)] «ображатися», [кривдуватися] «тс.», [завкривдно] «кривдно, прикро», [завкривдно] «тс.; задрісно (Ме)», [окривджати] «кривдити», [укривджати] «тс.» Пі, [укривдити] «скривдити», [укривдження] «покривдження» Пі;— р. болг. м. *кривда*, бр. *кривда*, др. *кривьда*, п. krzywda, ч. křivda, слц. krivda, вл. křivda, нл. kšivda, схв. *кривда*, слн. krivda, стсл. *кривьда*;— псл. krivda «неправда, несправедливість, кривда», похідне від kriviti «кривити, робити неправильні вчинки», krivъ «неправий,

несправедливий, кривий»; на думку Ендзеліна (Endzelin RS 13, 64), утворення типу псл. *krivьda, *pgravьda, *vogъьba виникли внаслідок дисиміляції з давніших *krivьba, *pgravьba, *vogъьba.—Шанский ЭСРЯ II 8, 390; Коломієць УМЛШ 1967/6, 9; Sławski III 246; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 175—177; Būga RR I 111; II 32, 165.— Див. ще **кривій**.— Пор. **правда**.

кривій, [кривува́стий] Я, кривува́тий, кривуля́стий, кривулькыва́тий, кривульча́стий, [крива́к] «зрубане криве дерево; посудина, в якій смажать поросят; заєць», [криванжа́] «кривий», [криве́ць] «тс.» Я, криві́зна СУМ, Ж, кривина́, [кривко́] «кривий» Я, [кривлю́га] «криве сучкувате дерево» Ж, [кривуля́ка] «тс.» Ж, кривля́ка, [кривондя́га] «кривий, безногий, безрукий» Ме, [кривондя́ка] «тс.» Ме, криву́лина, криву́ля «крива лінія; кривий; [шабля] Я», криву́лька «крива лінія; [кривий] Ж», [криву́льки] «узор на крашанці, на глиняному посуді» Я, [кривунда́] «кривий» Я, [криву́нок] «закрут, заворот» О, [криву́х] «криве дерево» Ж, [криву́ца] «кривонога» Я, [криву́цін] «кривий» Ж, [крива́ти] «кульгати» Ж, криві́ти, криві́ти, кривля́тися, [кривува́ти] «бути кульгавим», [кривуля́ти] «робити криві лінії; кульгати, шкандибати», на́криво, [по́кривий] «кривуватий» Нед, покриву́літи «покривити», [окриволі́ти] «окривіти» Нед, [скривулі́ти] «тс.» Нед, скрива́ «скоса»;— р. криво́й, бр. криво́й, др. криво́ш, п. krzuwu, ч. křivý, сл. krivý, вл. křiwu, нл. křiwu, полаб. kraivē, болг. м. крив, схв. крив «кривий; покалічений», сл. kriv, стсл. кривъ;— псл. *krivъ «кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лівий; винний»;— споріднене з лит. kreivas «кривий, фальшивий», krivis «кривобокий, кривий», [kraivas] «кривий, косий», лтс. krails «зігнутий», krievs «кривий», kraitāt «хитатися»; балт.-сл. *krei-vo- розглядається як розширення іє. *(s)ker- «вигинати, кривити, крутити», з яким, можливо, пов'язані також лат. curvus «зігнутий; закривлений, кривий», гр. κούρτος «тс.»,

ав. skarəpa- «круглий».— Коломієць УМЛШ 1967/6, 9—10; Шанский ЭСРЯ II 8, 391; Фасмер II 376; Преобр. I 385; Sławski III 252—256; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 171—174; Bern. I 618—619; Trautmann 140—141; Būga RR I 325; Fraenkel 203, 305; Мартынов Язык 73; Walde—Hofm. I 317—318; Frisk II 21—22; Persson Beitr. 312, 775, 909; Pokorny 936.

[криві́ки] «черевики» Ж;— неясне.

кривичі (одн. кривич) «східнослов'янське плем'я, що жило у верхів'ях Дніпра, Західної Двіни і Волги»;— р. кривичі́, бр. кривичы́, др. кривичи;— похідне утворення від імені родоначальника племені *Кривъ, що виникло на основі прикметника кривъ «кривий»; від назви кривичів походять лтс. krievs «росіянин», Krievija «Росія», лит. kriėvai «росіяни».— Фасмер II 375—376; Иванов — Топоров Сл. языкозн. 1983, 158—159; Perwolf AfSlPh 7, 594.— Див. ще **кривій**.

[кривові́рто] «похило, косо» Ж;— очевидно, складне утворення з основ прикметника кривій та дієслова вертіти (див.).

[криво́к] (орн.) «одна з порід кулика» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. криво́к «кулик-сорока строката, Haematopus ostralegus L.», як і [криве́ць, кривка́] «тс.», найвірогідніше, є похідним від криво́й (крив); мотивація назви не зовсім ясна; можливо, йдеться про криві голінасті ноги, характерні для куликів взагалі.— Див. ще **кривій**.

[криво́плéкий] «кривоплечий»;— складне утворення з прикметника кривій та іменника плече́, в якому нерегулярне чергування ч—к, очевидно, пояснюється впливом прикметникових форм на -к-ий типу висо́кий, широ́кий, кривобо́кий.— Див. ще **кривій**, плече́.

[криву́х] (бот.) «кривоцвіт польовий, Lycopsis arvensis L.» Ж;— похідне утворення від кривій; назва зумовлена, очевидно, вигнутою кривою формою вінчика квітки (Нейштадт 454).— Див. ще **кривій**.

кріга¹, крижі́на, [крижма́к] «шматок льоду, на якому діти спускаються

взимку з гори» Я, *крижаній*, [кріжний] «льодяний, зимовий» Пі, [крижніти] «замерзати» Пі, [накріжник] «кригоріз (коло моста)», *скрижаніти*;— р. [кря, кріга, ікра], бр. *крьга*, др. *кра*, п. ч. *kra*, слц. *kra*, *kryha*;— псл. *ǰьkga, яке, можливо, за допомогою збільшувального суфікса *-ig-* набуло форми *ǰьkřiga; далі зв'язки неясні; зіставлення з ав. *aēha-* «лід, мороз», перс. *ueh* «лід» (Bern. I 424; Преобр. I 268; Зализняк ВСЯ 6, 35), з дісл. *jakı* «крига», дангл. *gıcel* «тс.» (Machek ESJČ 287), з цсл. *скра* «брила», *скрига (Соболевский РФВ. 67/1—2, 212—213), з *ікра* «згусток, пухлина» (ЭССЯ 8, 217—220; Вгүскнер КЗ 44, 33), як і спроба виведення з іе. **qag-*, **qeg-* «бити» (Потебня К ист. зв. IV 61—62) або з бр. *крьхаць «кришити», *крьха (Міхневич Белар. лінгв. I, 72), малопереконливі.— Фасмер II 376; Sławski III 41—42.

[кріга²] «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки з крилоподібним пристроєм для спрямування риби в середину сітки» Л, [рґґа] «рибальська снасть» Ник, [рґґаля, ригґоля] «тс.» тж;— р. [кріга] «рибальська сітка, волок», бр. *крьга*;— неясне.— Пор. *дриго́ла*, *крижова́тка*.

кріги, *кріжка*, *крижійнка* — див. *кряг*.

[крігнати] «стогнати, крєктати; хиріти»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [крігнути] (пор.).

[крігнути] «заскреготати» Я;— результат видозміни форми *скрігнути* «скрипнути», в якій початкове кореневе *с-* стало сприйматися як префікс.— Див. ще *скрігати*.

[кригу́шка] (орн.) «рінник, *Cinclus cinclus (aquaticus) L.*» Ж;— неясне.

криж «хрест; [стара міра довжини від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки; кінці віжок, які перехрещуються біля вуздечки Я]», *крижак* «хрестоносець; [рибальський сак; верх, будка візка]», [крижалніця] «хлястик; у возі — рейки, які скріплюють полудрабки спереду і ззаду» Па, *крижактво* «лицарі тевтонського ордену», [крижевнік] «той, що по-

клоняється хресту, католик» Я, [кріжик] «частина кінської зброї, що лежить уздовж хребта» Ме, [крижіна] «вид страви з м'яса на крижах» Я, *кріжі* «нижня частина спини; задня частина тулуба тварини; [роздвоєні кінці віжок у парокінній упряжці Л]», [крижівка] «спинна частина яловичини» Ж, [крижівкі] «віжки для пари коней» О, [крижіванці] «тс.» О, *крижівніця* «дошка, що з'єднує вгорі полудрабки воза; (бот.) хрестовниця, *Crucianella L.*; [тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata L.* Мак; хлястик (в одязі) Ме]», [кріжниця] «ремін через хребет коня від посторонка до посторонка» О, [крижовніця] «дошка, яка скріплює полоззя саней спереду» Я, [крижу́вка] «тс.» Я, [крижу́ля] «корова, на крижу біла» О, *крижастий*, [крижастий] «крижастий», [крижністий] «тс.», [крижівий] «квадратний», *крижівій* СУМ, Г, *кріжем* «хрестом» УРС, [крижом] «тс.» Я, [крижати] «ставити хрести», [крижу́вати] «тс.; розпинати на хресті», [крижу́ватися] «схрещуватися; розтягати руки так, щоб виникала форма хреста; ламати руки від горя» Ж, [накріжник] «поздовжня стрічка шлеї, пришта до укісних ремінців на крупі коня», [на́окриж] «навхрест» Ж;— р. *крьж* (заст.) «католицький хрест; знак хреста, що ставиться для замітки чогось; хрестоподібна рукоятка холодної зброї», бр. *крьж* «хрест; круп; крижі; мотовило; хрестовина», др. *крьжъ* «хрест», п. *krzyż* «хрест; крижі», ч. *kříž* «хрест; крижі; мука», слц. *kříž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа; (бот.) хрест-трава, *Paris quadrifolia L.*», вл. *kříž* «хрест; частина хребта»; нл. *kříž* «хрест», болг. [криж] «великий хрест при дорозі», схв. *кріж* «хрест; копиця снопів», слн. *kříž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа», цсл. *крижъ* «хрест»;— очевидно, запозичене через посередництво польської, чеської і словенської мов з романської мови північно-східної Італії (можливо, старофріульського або венеціанського діалекту італійської мови); ром. *kròdže, *kròže (< лат. *crux* «хрест», зн. в. одн. *crucet*, нлат. *cròse*, пор. фріул. *croz*, іт. венец. [krože] «тс.») з вузьким *o* на

слов'янському ґрунті мало дати початкове *kǫǫzъ, звідки *kǫǫzъ і далі, в частині слов'янських мов, kǫǫzъ; лат. сгух споріднене з дінд. kǫǫpcati «гнеться», дісл. hryggг «спина», двн. (h)rukki «тс.», сірл. sgūach «купа, горб», корн. сгус «горб»; думки про походження від двн. kǫǫzi (chrǫzi) «хрест» (Mikl. EW 141; Uhlenbeck AfSIPh 15, 488) або істро-рум. kǫǫze «тс.» (Kiparsky GLG 114—115) менш переконливі. — Richhardt 70; Фасмер II 388; Sławski III 256—258; Brückner 276; Stieber RSl 26/1, 33—34; Machek ESJĈ 302; Holub — Кор. 191—192; Skok II 201—202; Bezlaj ESSJ II 94; Bern. I 619.

[крижálка] «цілий качан квашеної капусти», **[крижівка]** «тс.» Ж, **[крижівка]** «головка капусти» Мак, **[кружівка]** «тс.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ч. křížala «сушений шматок яблука», слц. křížala «скибочка», křížalka «тс.», okrúželka «чверть яблука, головки капусти, картоплини», які зіставляються з *чикрїжити*, р. **[чакрїжить]** (Machek ESJĈ 302); можливий проте й зв'язок з формою *кружálка (від *круг*).

[крижánка] (іхт.) «(молодий) лящ, Abramis brama L.» Мо, Берл;— неясне.

[крижáти] — див. *круг*.

крїжень (орн.) «велика дика качка, Anas platyrhynchos L.», **[крижáвка, крижáк, крижánка, крижівка]** Ж (з п.?), **крїжніца** Л, **крижнйáк**, **крїжнйá** УРС, Ж, **[крижнá (утка)]** Ж, **крижнева (качка)** Шарл «тс.»;— р. **[крьжень]**, бр. **крьжжань**, п. krzyżówka «тс.»;— похідні утворення від *криж*; назви зумовлені, очевидно, хрестоподібною формою крижня під час польоту.— Sławski III 262; Strutyński 75—76, 144.— Див. ще *криж*.

[крижи] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. **[krzyżuk]** «зірочка; знак у вигляді зірочки», пов'язане з krzyż «хрест»; назва зумовлена зіркоподібною формою квітки (Нейштадт 546) (як паралель пор. літературну назву *айстра*, пов'язану з гр. ἀστὴρ «зірка»).— Див. ще *криж*.

[крижівка] «частування того, хто уперше в селі косить» Ж;— неясне.

[крижівник] (бот.) «агрис звичайний, Ribes grossularia L.» Мак, **[крижівник]** Ж, **кряжівник** Мак «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *крьжівник* «агрис» є, мабуть, неточною калькою в вигляді утворення, похідного від р. **[крьж]** «(католицький) хрест», якоїсь німецької діалектної назви цієї рослини (пор. нвн. **[Krisdohre]** «агрис» (букв. «хрестовий терен»), **[Kristolbeere]** «тс.» (букв. «ягода терну хрестового»), **[Krisdore]** «тс.»); менш обґрунтоване виведення слова від п. *krzeżewnik (Соболевский РФВ 70, 88; Шанский ЭСРЯ II 8, 420), від нім. Krausbeere «агрис», Kräusebeere «тс.» (Преобр. I 397; Горяев 171) або п. krzew «кущ» (Грот Фил. раз. II 492).— Фасмер II 388.— Див. ще *криж*.

крїжмо «біла тканина, в яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення; полотно як подарунок новонародженому від хрещеної матері», **[крїжма]** «тс.»;— р. **[крїжмь]** «крижмо», др. *крижьмо* «миро», *крижьма* «тс.», п. krzyżmo «тс.»; [полотно в обряді хрещення дитини], ч. вл. křížmo «миро»;— запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. chrismo «миро», свн. crisme «тс.» походять від лат. christa «миро; помазання», запозиченого з грецької мови; гр. χρίσμα «мазь; масло; помазання» пов'язане з χρίω «змазую, фарбую»; думка про безпосереднє запозичення слова в українські говори з грецької мови (Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 104) позбавлена підстав.— Richhardt 70; Фасмер II 376; Фасмер ГСЭ 2, 286; Sławski III 259; Brückner 276; Machek ESJĈ 302; Bern. I 619; Meillet RÉС 6, 41.— Див. ще *крест, християнин*.

[крижовátка] «риболовний сак»;— неясне; можливо, пов'язане з **[крїга]** «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки» (пор.).

[крижўлка] «чайка (?)» Ж, **[крилўжечка]** «тс.» Ж;— етимологія і взаємозв'язки неясні.

кри́за¹, *кри́зисний, кри́зовий, кри́тійчий*;— р. *криз* (з фр., ст. *криза*), *кри́зис* (з нім.), бр. *кри́зис*, п. *kryzys*, ч. *krize*, сл. слн. *kríza*, вл. нл. *kríza*, болг. схв. м. *кри́за*;— запозичення з французької мови; фр. *crise* «криза, перелом» засвоєне як медичний термін з латинської мови; лат. *crisis* «криза, рішучий поворот, перелом» походить від гр. *κρίσις* «переломний момент, криза; вибір; розрізнення; міркування; суд, рішення, вирок», пов'язаного з *κρίνω* «розділяю; вибираю; виношу рішення; суджу, обвинувачую», спорідненим з лат. *seipso* «відокремлюю, відрізняю», гот. *hrains* «чистий», псл. *krojiti*, укр. *крóїти, край*.— СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 391—392; Фасмер II 376; Sławski III 205; Kopaliński 539; Holub—Lyer 268; Dauzat 220; Frisk II 20—21; Boisacq 518—519.— Див. ще **край**¹, **крóїти**.— Пор. **декрѐт, дискримінація, кримінал, критика**.

[**кри́за**²] «жабо, оборка (навколо ший)» Ж;— п. [kryza] «гофрований жіночий комір», *kreza* «тс.», *krezy* «криси (капелюха); (ст.) нутрощі», вл. *krjóz* «оборка навколо чепця; жабо; брижі», нл. *kryza* «жабо», *krjuza* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. ст. *Krös* «щось кучеряве; збористий комір, жабо; брижі», *Gekrös, Gekröse* «тс.» (< свн. *gekroese* «потрухи, тельбухи», двн. **krōsi* «тс.») споріднене з снідерл. *croos* (гол. *kroost*) «нутрощі (тельбухи) тварини», нвн. *kraus* «кучерявий», свн. *krūs* «завивка», снідерл. *kruis* «тс.», гол. *croes* «розкуйовджений», сангл. *crous* «кучерявий».— Шелудько 35; Richhardt 37; Sławski III 97—98; Brückner 266—267; Kopaliński 536; Bern. I 611—612; Kluge—Mitzka 243, 401.— Пор. **кру́ски**.

кри́й — див. **край**².

крик, [*кри́кало*] «вид ритуальної гри у Галичині і на Прикарпатті біля тіла померлого» Я, [*крика́ч*] «крикун» Я, [*криклівець*] «крикливий, буйний Ж; хвороба у грудних дітей Бі», [*криклівиці*] «хворобливий стан дитини, коли вона безуважно кричить без сліз; нервово захворювання, істерія», *криклівиця, крикня́ва* «крик багатьох людей; шум,

галас, гамір», [*криковиця*] «крик, галас» Пі, [*кри́кси*] «безсоння дитини, яке супроводжується плачем», *крику́н, крикуня́ка* (збільш.) «крикун» Я, *крику́ха, кри́чма* «кричучи», [*кри́чмо*] «дуже різко, пронизливо» Ж, *криклівий, крику́чий, кричу́щий, крича́ти, окрик, окрика́ти* «окликати; [оголошувати]», *по́крик, скрик, скрика́ти*;— р. м. *крик*, бр. *крык*, др. *крикъ*, п. *kryuk*, ч. вл. *křik*, сл. *krík*, нл. *křik*, болг. [*крича́*] «кричу», схв. *кри́к*, слн. *krík*, стсл. **кричати** «кричати»;— псл. *krí kъ*, пов'язане з *kríčati* (< **krík-ě-ti*) «кричати» (як *клик*: *кли́кати*);— споріднене з лит. *krūkti, krūkšti* «гучно кричати, верещати, пищати, квакати», лтс. *kríka* «той, що сміється», *kríklis* «крикун», свн. *geiger* «чапля», дангл. *hrágra* «тс.», кімр. *cruch* «хрипкий», гр. *κρίξ* «тріщи; кричи»; іе. **kr-* звуконаслідувального походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 399—400; Фасмер II 376—377; Преобр. I 385; Sławski III 238—241; Brückner 275—276; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Holub—Kop. 191; БЕР III 11, 14; Bezlej ESSJ II 23; ЭССЯ 12, 155—156; Bern. I 616; Mikl. EW 140; Meillet Etudes 371, 391; Fraenkel 298—299; Mühl.-Endz. II 278; Būga RR II 331; Frisk II 17—18; Boisacq 516—517; Pokorny 570.— Пор. **кли́кати**.

[**кри́кати**] (про крик сірої чаплі) Ж;— р. [*кри́каты*] (про крик ворона, гуски, лебедя), вл. *kríkać* «кричати, як чирок», м. *крика* «кричить» (про птаха), слн. *kríkati* «кричати» (про гусей, журавлів);— псл. **krykati*, похідне від вигуку *krų*, що імітує крик птаха; отожднення з псл. *kríkъ* «крик», *kríčati* «кричати» (Sławski III 241) позбавлене підстав.

кри́кѐт «гра»;— р. болг. *кри́кет*, бр. *крыкѐт*, п. *cricket*, *krykiet*, ч. сл. *kriket*, схв. *кри́кет*, слн. *kríket*;— запозичення з англійської мови; англ. *cricket* походить від фр. ст. *críquet* «палка, кий у гри», яке зводиться до снідерл. *cricke* «палиця», спорідненого з дангл. *cruce* «милиця», англ. *crutch*, днн. *krukka*, шв. *krykka*, снідерл. *crucke*, гол. *kruk*, двн. *krucka*, нвн. *Krücke* «тс.».— СІС 370; Kopaliński 185, 538; Kluge—Mitzka 408; Klein 372, 378.

[кρίла] «стіжок, купа, копиця» Ж, [кρίло] «прикриття, парасолька (від дощу, сонця)» ВеУг;— очевидно, похідні утворення від *кρίти* (див.).

кρίлас «підвищене місце у церкві для хору» СУМ, Ж, [кρίрос, κρίлос] «тс.» Ж, [кρίрошанін, крилошанін] «той, що співає на криласі» Ж;— р. [кρίлос, крилос], κρίрос, бр. κρίрас, др. *крылосъ, крилосъ, клиросъ*, болг. м. *кρίрос*, стсл. *клиросъ*;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з середньогрецької; сгр. *κλήρος* «жереб; те, що дісталось за жеребом, частка, спадщина, надбання; (перен.) християнська громада; духівництво» є тим самим словом, до якого зводиться й *кρίр*; первісна форма *клирос* зазнала зміни, очевидно, під впливом слова *крило* «бік».— Фасмер II 251, 389; Шанський ЭСРЯ II 8, 161; Преобр. I 316, 398—399; Горяев 143; Bern. I 520; Mikl. EW 199.— Див. ще *кρίр*.

кρίло¹ «літальний орган», [кρίла] «плавці, пера у риби» О, [кρίлан] «вид кажана, Pteropus» Ж, [кρίлатиця] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, *кρίлатка* «верхній чоловічий одяг; сухий плід деяких дерев», [кρίлач] «ятір з крилами» Ник, *кρίлаш* «помічник рибальського отамана», [кρίлінка] «вид кажана, Pterocarpium» Ж, [кρίляк] «крилатка (плід)» Ж, *кρίля*, *кρίлячка* «механізм, складовою частиною якого є крила», [кρίластий] «крилатий» Ж, *кρίлатий*, [кρίловий] Ж, *кρίльний* Ж], *кρίлястий*, *відкρίлок*, [закρίльщик] «крайній облавник», *надкρίла* «передні крила жуків і комах», [надкρίле Ж, надкρίля Ж], *надкρίлля* «тс.», [окρίле] «мис, коса» Ж, [окρίль] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, *окρίлати*, *окρίляти*, *обезкρίлити*, [одкρίле] «крило, фланг» Ж, *передкρίлок*, [підкρίлко] «стіна ятера» Мо, *підкρίлля*, *підкρίлок*, [розкρίлитися] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме, [узкρίле] «крило; облямівка, край, кут, ріг; кордон, рубіж» Нед;— р. бр. *крыло*, др. *крило* «крило; пазуха; фланг», п. *skrzydło*, [krzydło], ч. *křídlo*, слц. *křídlo*, вл. *křídlo*, нл. *křídlo*, полаб. *kreidele*,

болг. *крило*, м. схв. *крило*, слн. *křilo*, стсл. *крило*;— псл. *křídlo*, *skřídlo, суфіксальне утворення від дієслівної основи псл. **skři-* (< іе. **skrei-*) «літати»;— споріднене з лит. *skriėti* «літати, швидко бігти; повертатися», лтс. *skrieti* «бігти», дісл. *skriėda* «відходити, іти вперед», свн. *schřiten* «крокувати; сідати на коня», нвн. *schreiten* «крокувати, ступати»; др. *ы* (зам. *и*), відбите в *р. ы*, з'явилося внаслідок контамінації з *крити* (> р. *крить, крильцо*); сумнівне виведення (Schuster-Sewc I 698—699) від псл. *(s)křid-/ (s)křyd- з іе. *(s)krī-/ (s)krū- «різати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 420—421; Фасмер II 388—389; Трубачев Этимология 1963. 41; Преобр. I 398; Горяев 171; Брандт РФВ 18, 28; Brückner 497; Machek ESJČ 301; Olesch I 468; БЕР III 11—12; Skok II 195—196; Bezlaĵ ESSJ II 92—93; ЭССЯ 12, 152—154; Bern. I 615; Meillet Études 316; Trautmann 267.

[кρίло²] (бот.) (у сполученні [кρίло орлине] «астрагал солодколистовидний, Astragalus glycyphylloides DC.»);— результат перенесення назви пташиного крила на рослину, зумовленого, можливо, деякою подібністю розгалужених стебел астрагалу до розгорнутих орлиних крил (Федченко — Флеров 571; Флора УРСР VI 455).— Див. ще *кρίло*¹.

[кρίзма] «цинковий купорос» Ж;— р. [кρίмза, кримза];— неясне; спроба пов'язання з фр. (vitriol blanc) *crèmeux* «тс.» (Горяев Доп. 2, 20) непереконлива з фонетичного боку.— Фасмер II 389.

кримінал «карний злочин; (заст.) в'язниця», *криміналіст*, *криміналістика*, *кримінальник* «карний злочинець», *кримінальщина* «кримінал, злочин», [кримінар] «кримінал» Ж, *криміналістичний*, *кримінальний*, ст. *кримінальний* (XVII ст.);— р. *кримінал* «карний злочин», бр. *крыминал* «тс.», п. *kręminał* «тс.; в'язниця», ч. слц. *krımínál* «в'язниця», болг. *криминален* «кримінальний», м. *криминал* «карний злочин», схв. *криминалан* «кримінальний», слн. *krımínálen* «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. *crımínális* «карний; той, якому загрожує судова кара»

є похідним від сгīтеп «обвинувачення; провина; гріх; злочинець», пов'язаного з сегпо «розрізняю, бачу; пізнаю; вирішую, ухвалюю; просіюю», спорідненим з псл. krojiti, укр. *крóїти*.— СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 393; Фасмер II 377; Sławski III 198; Kopaliński 358; Holub — Lye 268; Skok II 196; Walde—Hofm. I 205, 291; Ernout — Meillet I 116, 151.— Див. ще *край*¹, *крóїти*.— Пор. *декрét*, *дискримінація*, *крíза*¹, *крíтика*.

[*крімка*] «кримська сіль; шапка з кримських смушків; проказа?», [*кримкуватий*] «прокажений?»; — р. [*крімка*] «кінь кримської породи; смушок з овець кримської породи; сіль з кримських озер; вид прокази», бр. [*крімка*] «шапка з кримських смушків»; — похідні утворення від топоніма *Крим*.— Фасмер II 389; Sławski III 198—199.

крин (бот.) «лілія, *Lilium* L.»; — р. болг. м. *крин*, др. *кринъ*, п. круп, схв. *крйн*, стсл. *кринъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. κρίνον «лілія» є іншомовним словом невідомого походження; твердження про зв'язок з гот. hrains «чистий» (Prellwitz 245) позбавлене підстав. — Пономарів Мовозн. 1974/2, 38; Фасмер II 337; Преобр. I 386; БЕР III 13; Младенов 257; Skok II 196; Bern. I 617; Mikl. EW 140; Frisk II 20; Boisacq 517—518.

криніця, [*керніця*, *кирніця*], [*кирнічина*] «холодна джерельна вода» Ж, [*кренічини*] «район джерел» Ж, [*криничіна*] «джерело», [*криничійсько*] «район джерел» ВеНЗн, [*криничійце*] «тс.» ВеНЗн, [*криничкі*] «товсті молочні жили у корови» Я, *криничовіна* «джерело; сукупність джерел», [*курніца*] «криниця» Л, [*кирнічний*] «криничний» Ж, [*крéничний*] «тс.» Ж, *кринічаний*, *кринічастий* «багатий на джерела», *кринічний*, *кринічуватий* «криничастий»; — р. [*крініца*] «криниця», бр. *крынїца*, п. крупіса «джерело, криниця; цистерна; початок», ст. крзупіса «джерело, струмок»; — псл. *кгьпіса / кгінпіса «джерело; (виритий) колодязь», похідне від кгьпъ «викопаний» (< іє. *kr-/ker- «різати»); той самий корінь виступає

в псл. кгътъ, укр. *крит*; менш обгрунтоване пов'язання з *кгінпіса «миска, видовбана посудина», р. *крінка* (Фасмер II 377; Sławski III 199—200; Brückner 274; Bern. I 617), як і виведення від гр. κρήνη «джерело, струмок» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101; Пономарів Мовозн. 1973/5, 62).— ЭССЯ 12, 158—159; Трубачев Рем. терминолог. 224.— Пор. *кріт*.

[*кринічник*] (бот.) «жовтець золотистий, *Ranunculus auricomus* L.»; — похідне утворення від *криніця*; назва зумовлена поширеністю рослини в вологих місцях (Яворницький 394).— Шамота 79.— Див. ще *криніця*.

[*кріновка*] «сковорода» Ж, *рінка* «висока глиняна миска для випікання бабок і под.»; — р. *крінка* «гличик для молока», др. *крина* «міра (хлібна)», п. [krzypów, skrzypów] «вид ночов, великої миски», ч. заст. okřín «миска, посудина», слц. okrín «дерев'яна чаша, миска», вл. křina «дерев'яне корито, цебрик», нл. křina «миска», болг. *кріна* «дерев'яна міра зерна (близько 15 кг)», схв. ст. křinca «миска», слн. [krinja] «дійниця», стсл. *криница* «посудина; гличик»; — псл. кгінпа; — найвірогідніше, споріднене з гр. κέραμος «гончарна глина; цегла; горщик», псл. *сегръ, укр. *черепок*, а також з нім. Ring «перстень», стсл. *кргъ* «круг», дісл. hringja «мала кругла посудина», що зводяться разом до іє. *kr- (*ker-) «обкручене, обліплене» (> «посудина з глини»); менш обгрунтовані пов'язання з лат. scgīnium «круглий ящик, скринька» (Фасмер II 378), гр. κρήνη «джерело» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101), з псл. *ker- «різати» (Machek ESJČ 413); неприйнятне зближення з п. крупіса, укр. *криніця* (Sławski III 199—201).— ЭССЯ 12, 156—158; Трубачев Рем. терминолог. 205, 221—225, 228.— Див. ще *круг*, *чéреп*.

[*кринцувати*] «крутити (кимсь)» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kręcić (się) «крутити(ся), вертати(ся)» споріднене з укр. *крутіти* (див.).

[*кріпа*] «велика баржа» Ж; — запозичення з польської мови; п. кгура «баржа» походить від нім. Krippe «корито; ясла», яке зводиться до двн. křipra

(< křipia), днн. křibbia, спорідненого з дангл. cřibb, cřyb, англ. cřib, снн. křubbe «тс.», kerve «верша», дісл. kiarf (kerf(i)) «в'язка, сніп», ісл. karfa (kǫrv) «кошик», можливо, також гр. γρίφος «очеретяний кошик; рибальська сіть». — Sławski III 88, 201; Sł. wug. obcuch 402; SW II 583; Kluge—Mitzka 405; Pokorny 387. — Пор. рѣптух.

[крипичовина] «річковий затон» Я; — неясне; можливо, утворилося на основі виразу *кріпнути човни*.

кріпнути — див. крєперувати.

кріса «пацюк», [крис] «тс.» Я, [крисак] «пацюк-самець» Я; — р. крѣса, ч. слц. krysa (з р.); — слово нез'ясованого походження; пов'язується як дублетна форма з псл. gryz-ti (Holub — Кор. 190), з перс. gerzū «миша», алб. gërth «пацюк», тох. -karša (у слові aršakarša «кажан») (Hansen ZfSIPh 22, 168), р. крот, укр. крѣт (Преобр. I 399), з дінд. krū-dhyati «гнівається» (Горяев Доп. 2, 20), з іє. *(s)ker- «різати» (Горяев 172), з лит. žiūrė «пацюк» (Janáček Slavia 24, 3); жодне з пояснень не є задовільним; не виключене російське походження слова в українській мові. — Шанский ЭСРЯ II 8, 421—422; Фасмер—Труба-чев II 389; Machek ESJČ 298.

кріси «відігнуті краї капелюха; краї посуду, човна», [крєсак] «капелюх», [крєсаніна] «тс.» ВеУг, [крєсанка] «вид сіті для полювання на птахів; капелюшок (у гриба)» Ж, [краня] «гуцульський капелюх чорного кольору з павиним пером» Пі, [крєсаня] «капелюх», [крисак] «тс.; обкуття на кінцях осі», [крисаніна] «капелюх», [крисаня] «тс., бриль», [кріска] «оборочка, рюшик; рубець, тріщина» Я, крєсатий, крєслатий, [крєсловатий] «крєслатий, гіллястий», [крєслатий] «тс.»; — бр. крєсб «пола», п. kresa «лінія, крєси», ч. заст. kresa «лінія»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з середньовісньонімецької або середньоніжньонімецької мови; свн. снн. křitz «крєска, лінія» (нн. křitse «тс.», нвн. Křitz «дряпина») є похідним від свн. křitzen (< двн. křizzōn) «видряпувати»; менш обгрунтоване припущення про походження з нвн. Křeis «коло, круг; округ,

повіт, район» (Шелудько 35; Brückner 266; Bern. I 610). — Richhardt 70; Sławski III 90; Kluge—Mitzka 403—406. — Пор. крєс.

крєсталь «тверде тіло, що має природну форму багатогранника; (заст.) кришталь», крєстализатор, крєстализация, [крєсталь] «кришталь», крєстализаційний, крєсталичний, крєстализувати; — р. крєсталь «кристал», бр. крєшталь, ст. крєшталь (1517—1519), крєсталь (XVII ст.) п. krysztal, krystaliczny, krystalizacja, ч. krystal «тс.», вл. kristal «тс.; кришталь», нл. kristal «кристал», krystal «тс.», болг. м. крєсталь «кристал; кришталь», схв. крєсталь «кристал», слн. kristál «тс.»; — запозичене, можливо, через німецьке (н. Kristall «кристал») або французьке (фр. cristal «тс.») посередництво з латинської мови; лат. crystallus (crystal-lum) «гірський кришталь; кришталева посудина» походить від гр. κρῑσταλλος «лід (пор. запозичене псл. крєсталь «лід»); гірський кришталь, кристал; кришталева посудина», пов'язаного з κρῑος «мороз», спорідненим з лат. crusta «кора; накип; струп; накладна робота, інкрустація, облицювання, мозаїка», тох. A kuraš «холодний», В krost «тс.», дінд. krūgá «поранений; крєсавий; жорстокий», ав. xgūga- «тс.» — Булаховський Нариси 115; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Шанский ЭСРЯ II 8, 395—396; Фасмер II 378; Hüttl-Worth 14; Sławski III 202—203; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Kluge—Mitzka 406; Dauzat 220; Ernout—Meillet 153; Frisk II 28; Boisacq 522, 523. — Пор. крєшталь, хрєсталь.

критерій; — р. крєтерій, бр. крєтєрий, п. kryterium, ч. слц. kriterium, вл. kriterij, болг. крєтерій, крєтеріум, м. крєтериум, схв. крєтеріјум, слн. kritèrij; — запозичення з німецької або французької мови; н. Kriterium, фр. critèrium походять від лат. critèrium, яке зводиться до гр. κρῑτήριον «здатність розрізнення; засіб судження, мірило, критерій», пов'язаного з κρῑνω «розділяю, розрізняю», спорідненим з псл. крајь, křojiti, укр. край, крѣти. — СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398;

Sławski III 203; Dauzat 220.— Див. ще край¹, крѳіти, критика.— Пор. декрѳт, дискримінація, криза¹, кримінал.

крити, [крійка] «сховище, притулок» Ж, крївка «захисток, схованка», [крїт-нік] «покрівельник; очкур Ж», [крит-тя] «верхній одяг», [крїша] «дах», [кришинїна] «підкладка» Ж, крїшка, [крївля] «покрівля», [кровець] «приховане місце; притулок; кубло», [кровлѳ] «дах, покрівля» Ж, [кровля] «тс.» Ж, [крѳля] «покривка на лежачий вулик» ВеБа, [крїѳмїй] «схований, прихований» Ж, [кровельний] «даховий» Ж, [крїйма] «густо покривши», [криткомá] «крадькома», викрївати, викрївальник, викрївач, викриття, викрївальний, викривний, відкрївач, відкрїтка, відкриття, закрївка, [накрїв] «покришка», [накрївчина, накрївочка] «тс.» Ж, накрївало, накрївальник, [накрївенце] «весільне покривало» Ж, накрївка СУМ, Г, [накрїтка] «покрїтка» Г, Бі, накрїття «накривання; покрівля; [покривало]», [накрїшка] «накривка; квадратна мережа, якою накривають рибу під час ловлі», накривний, накрїтний, [крїва] «оболонка, покривало; покришка, покрив» Ж, [окрїванье] «заступництво, охорона» Бі, [окрѳв] «оболонка, обгортка» Ж, [окрѳва] «тс.» Ж, [окровець] «оболоночка» Ж, перекриття, [підкрївний] «який знаходиться під покрівлею», пѳкрив, [пѳкрїва] «покрівля», [пѳкрївайло] «покривало; оболонка, покришка Ж», [пѳкрївайниця] «молода в обряді покривання голови», [пѳкрїванка] «тс.», [пѳкрївальниця] «тс.; покривало», [пѳкрївалка] «покришка» ДзАтл II, пѳкрївало «тканина для покривання СУМ, Г; [покришка] ДзАтл II», [пѳкрївка] «покришка» ДзАтл II, пѳкрївка, пѳкрївники «дрїбні морські тварини з тілом, покритим оболонкою», пѳкрїтка, пѳкрїшка, [пѳкрїв] «покрива (церковне свято)», пѳкрївець «покров; кришка; [марля, якою покривають мерця Мѳ]», пѳкрївля, пѳкрѳв, пѳкрѳва «церковне свято; [покривительниця]», пѳкрївитель, пѳкрївительство, [пѳкрѳка] «яблуня, плоди якої досягають на кінець вересня», пѳкрївальний, пѳкривний, [пѳкрївний] «який стосується

покрови», [пѳкрѳенїй] «покрїтий», [пѳкрївало] «покришка, обгортка; віко» Ж, пѳкрїття, розкрїття, розкривний, [скрївало] «покривало, яким покривають молоду», [скрїтка] «покрїтка», [скрїток] «притулок», скрїти, скрїтний, укрївало СУМ, Ж, укрївальник, укрїття, [укрївля] «покривало; покрїття (даху)» Г, Ж;— р. крїть, бр. крїць, др. крїти «крити; обгортати», п. вл. кгуѳ, ч. кгуїти, слц. кгуї', нл. kšyš, полаб. krajě «покриває», болг. крїя «ховаю», м. крїе «крїе», схв. крїти, слн. křiti, стсл. крїти;— псл. kryti;— споріднене з лит. křauti «навалювати, накладати», křūvā «купа», лтс. kraūt «вантажити», krava «купа», křauja «обрив, круча», křūtiės «нав'язуватися», гр. κρѳιτω «закриваю, покриваю, приховую», κρѳβδην, κρѳβδων, κρѳβδα «потай», а також, можливо, з дісл. hгаукг «купа», ірл. сгуаш «купа, (зокрема, зерна)», що зводяться до іе. *krēi-: *krā(u)-: *krī- «збирати, зосереджувати, укривати».—Шанский ЭСРЯ II 8, 422; Фасмер II 390; Преобр. I 399; Sławski III 193—194; Brückner 273; Machek ESJČ 298; Holub—Kop. 190; Schuster-Sewc 689—690; Olesch I 467—468; БЕР III 15—16; Skok II 199—200; Bezlaј ESSJ II 94; Bern. I 632—633; Топоров IV 218—219; Fraenkel 291; Trautmann 140.— Пор. красти.

критика, критик, критикан, критиканство, критицизм, критичний, критиканствувати, критикувати;— р. болг. м. крїтика, бр. крїтыка, п. кгутыка, ч. слц. вл. нл. křitika, схв. крїтика, слн. křitika;— запозичення з французької мови; фр. critique «критика», можливо, через латинське посередництво (лат. critica, -orum «тс.») зводиться до гр. κριτικῆ «здібність розбирати; критика», пов'язаного з κρινω «розділяю, розрізняю; вибираю, постановляю; роблю висновок; суджу; обвинувачую», κριμα «рїшення, присуд, судження», спорідненими з лат. cęgno «розрізняю, пізнаю, вирішую, ухвалюю», псл. kraјь, kroјiti, укр. край, крѳіти.— СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398; Фасмер II 378; Sławski III 203—

204; Kopaliński 539; Brückner 274; БЕР III 14; Skok II 200; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 205; Frisk II 20—21.— Див. ще край¹, кро́їти.— Пор. декрét, дискриміна́ція, крі́за¹, криміна́л, кри-те́рій.

крі́ха «крихта» СУМ, Ж, крі́хитка СУМ, Ж, [крі́хота] «крихта» Ж, крі́хта, крихті́на «крихта», [крі́хта] «тс.» Пі, [криша́нець] «вид пряника» Г, Ж, [кришені́ця] «маленька паска» Ж, [кришені́] «нарізані овочі для сушіння або їди» Я, крі́шенік «відрізаний шма-ток чого-небудь істівного СУМ, Ж; [відріддя, породження Пі]», кришеня́, крі́шиво, [крі́шиниця] «лютий мороз» Ж, криші́ння, крі́шка «крихта», [крóс-ка, крóшка] «тс.» ВеБа, крі́хитний, крихкі́й, [крихтя́ний] «малесенький, дрібнесенький» Ж, [крі́шиний] «крих-кий», [крохкі́й] «тс.» ВеБа, криші́ти, за́кришка, [окрі́ш] «останній, залишок» Ж;— р. кроха́, бр. крyха́, др. крѣхъть «кришка, крихитка», п. krszupa, полаб. krseina «тс.», схв. křšina «відламаний шматок», слн. křh «уламок, щербина», křha «тс.», цсл. крѣха «крихта»;— псл. крѣха «тс.»;— споріднене з лит. kriušà «град», kriušà, лтс. krusa «тс.», лит. kriušti «дробити, товкти», kr(i)ušti «повалитися, осісти; розчепитися; схуднути», гр. κροῦω «товчу, стукаю»; іе. *krū-s- «ударяти, товкти, ламати», до якого зводиться й укр. крyші́ти; пов'язання з норв. hreysar «брила каміння», норв. ст. hrosti «затор», днв. (h)rosa «кора; лід» (Тогр. 109; Falk—Тогр 912) або з гр. κροῦος (Boisacq 522) менш перекон-ливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 410—411; Фасмер II 384; Преобр. I 392—393; Sławski III 162; Brückner 271—272; Olesch I 465; Skok II 193—194; Bezlaž ESSJ II 92; Варбот 106—107; Bern. I 630—631; Fraenkel 302; Trautmann 143; Мельничук Этимология 1984, 138.— Пор. крyші́ти¹.

крі́ця «сталь; кресало; [гострий кре-мінець Я; чавун О; туга масна глина О]», [криць] «чиста сталь» Пі, крі́це́вий, [крі́чний] (у сполученні к. горн «гор-но, де плавиться сталь») Ж, [крі́чяний] «крицевий» Г, Ж;— р. [крі́ця] «брила заліза, вкрита шлаком», п. [krusa] «куте

залізо»;— очевидно, запозичення з ні-мецької мови; нім. Kritzeisen «залізо, вкрите шлаком» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з р. икра́ «кри-жина» (Преобр. I 386; Соболевский РФВ 67, 212) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 378; Горяев 168; Mikl. EW 139.

[криця́ник] «посуд, який використо-вується у вівчарстві» Доп. УжДУ IV;— неясне.

[криш] «котельний камінь, накип на стінках котла» Ж;— очевидно, похідне утворення від криші́тися.— Див. ще крі́ха.

[крі́шик] (орн.) «кроншнеп великий, Numenius arquata L. (Scolorax major)» Ж;— неясне.

кришта́ль, [кришта́л] «кришталъ; кристал» Бі, кришта́лик, кришта́левий, кришта́льний, ст. кришта́ль «кришталъ, кристал», кришта́ль «тс.» (XVII ст.);— бр. крyшта́л «кристал; кришталъ», ч. křišťál «гірський кришталъ», слц. krušťál «кристал; (гірський) кришталъ», схв. ст. krišťal «кристал; кришталъ»;— запозичення з польської мови; п. krysztal «кристал; кришталъ», ст. krzysztal «тс.» походить від лат. crystallus «кри-шталъ» (< гр. κρῶσταλλος «тс.; лід»).— Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Sławski III 202—203; Brückner 274; Machek ESJČ 301.— Див. ще криста́л.

[крівавник¹] (бот.) «вербозілля зви-чайне, Lysimachia vulgaris L.» Мак;— пов'язане з кров; назва могла бути зумовлена застосуванням вербозілля для лікування ран (Machek Jm. rostl. 174) або використанням його в народі для добування жовтої і коричневої фарби (БСЭ² 7, 473).— Див. ще кров.

[крівавник²] (бот.) «ломиніс прямий, Clematis recta L.» Мак, [крвавник] «тс.» Мак, [крівнок] «герань темна, Geranium phaeum L.» Мак, [кровник] «тс.» Мак, [крававник] «купина лікарська, Polygo-natum officinale All.» Мак, [крававниця] «тс.»;— назви, пов'язані з кров; моти-вація назв неясна; назви купини могли бути зумовлені її косметично-фарбу-вальними властивостями (пор. ч. líčidlo «купина», букв. «косметичний засіб,

рум'яна» — Machek J m. rostl. 270). — Див. ще кров.

[крівля] «вид череп'яного посуду, здавленого з двох боків, у вигляді жаровні» Я; — неясне.

[кріда] (у сполученні *ошуканська к.* «банкрутство, спричинене самим банкрутом, щоб позбутися боргів») Франко; — п. заст. *krydalny* «такий, що стосується банкрутства», ч. *křida* «конкурс; занепад», схв. *кридар* «банкрут», слн. *křida* «змагання, конкурс; крах, банкрутство»; — очевидно, запозичення з латинської мови; слат. *sgida* «аукціон, публічні торги» пов'язане з нлат. *critare, що походить від лат. *quirītare*, букв. «кликати громадян (*quirites*) на допомогу», або від герм. *krītan (> нвн. *kreischen* «кричати пронизливо, вищати»). — SW II 219; Dauzat 583.

крій — див. край².

крізь, [кроз] «крізь» Ж, [круз, крузу, крузь] «тс.» Ж, *крізній*, [крізький] «прозорий»; — ч. [křz, křoz] «крізь», слц. заст. *křoz* «крізь; через», болг. [кроз, крѝз], м. *крз* «тс.», схв. *кроз(а)* «через; протягом», слн. *křez* «через»; — псл. *křozě; — очевидно, один з двох варіантів основи (s)*křoz-* «крізь; через; поперек» з випадним s-; можливо, пов'язане також з *kerzъ «через»; менш переконливе пояснення як результату контамінації *kerzъ (*kersъ) і *skřozě (Брандт РФВ 22, 136; БЕР III 41—42). — Мельничук СМ III 142; Німчук ІУМ Морфологія 417; Фасмер III 658; Machek ESJČ 549; Skok I 338; Bezlaĵ ESSJ II 91; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Див. ще скрізь. — Пор. чéрез.

[крілик] (ент.) «метелик косатець, *Parilio L.*» ВеНЗн; — очевидно, калька відповідної словацької назви; слц. [křálik] «тс.» (букв. «королик; крілик»), [křál'ča, křal'ovka] «тс.» (букв. «короленя, королева») утворено від *křál'* «король»; назва пояснюється гарним зовнішнім виглядом метелика. — *Vážný* 171. — Див. ще корóль¹. — Пор. кріль^{1,2}.

кріль¹ «гризун родини заячих», [крілиця] «кролиця» Ж, *крільчатник*, *крільчийха*, *кроленя*, *крóлик*, *кролиця*, *кро-*

лівнік, [кроль] «кріль» Пі, *кроля*, *кролятина*, *кролятник*, [кроліний] «кροлячий» Бі, *кροлівніцький*, *кροлячий*, *окріл*, *окролітися*, *сукрільна* КІМ; — р. *крóлик*; — запозичення з польської мови; п. *królik* «кріль; (знев.) царьок», як і ч. слц. *králik*, вл. нл. *kralik* «тс.», утворене від *król* «король» як калька свн. *kūniklīn* «кріль» (букв. «маленький король») (> нвн. (ст.) *kūniglīn* «тс.»), що є результатом видозміни запозичення з латинської мови (лат. *cupiculus* «кролик», сприйняте носіями німецької мови за народною етимологією як демінутивна форма від свн. *kūnic* (> нвн. *König*) «король»). — *Richardt* 69; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 403—404; *Фасмер* II 380; *Преобр.* I 389; *Горяев* 169; *Ślawski* III 158; *Brückner* 269; *Machek ESJČ* 289; *Bern.* I 572; *Mikl. EW* 131; *Kluge—Mitzka* 346. — Див. ще корóль¹. — Пор. крілик, кріль².

кріль², *крілик*, *крóлик* — див. корóль³.

крім «за винятком», [крóмі] Ж, *окрім* СУМ, Ж, [окрімки Ж, окрóm] «тс.», [окрóме] «тс.; окремо», [окромя] «крім» Ж, [окрімний] «окремий», [окромішний, окрóмішний, окрómний] «тс.»; — р. *крóме*, ст. *кромé*, бр. [кром], *акрамя*, др. *кромѣ* «геть; убік; у далині», п. ст. *krom*, ч. *kromě*, *krom* «крім; поряд з (чимось)», слц. *krom*, *krem* «тс.», вл. нл. *krom* «крім; напроти, замість», *kromje*, *kromja* «крім, без; напроти», схв. ст. *kromje* «крім; всупереч», стсл. *кромѣ* «назовні, осторонь; поза (чимось)»; — псл. *kromě* є застиглою формою однини місцевого відмінка іменника *kroma* «обрізаний край чогось, кромка», що вживалася спочатку як прислівник із значенням «осторонь, вдалині». — Німчук ІУМ Морфологія 434; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 404; *Фасмер* II 381; *Преобр.* I 389; *Булаховський Вибр. пр.* III 396; *Ślawski* III 127; *Brückner* 269; *Machek ESJČ* 294; *ESSJ Sl. gr.* I 98; *Bern.* I 621—622. — Див. ще крóма. — Пор. окрémий.

крінúтися, *крітáтися* — див. крятати.

кріп (бот.) «*Anethum graveolens L.*», [кріпець, *кроп* Пі, *крóпець*] «тс.», *кроп-*

кóвий «настояний на кропі», [окрїп] «кріп» Л, окрїп «тс. СУМ; [фенхель, кріп волоський, *Foeniculum vulgare* Mill. Mak]», окрїп'я (зб.) «кріп», [окрóp] «кріп» Пі, [окропéць ВеНЗн], укрїп, [укрóp Л] «тс.»; — р. укрóp, [кроп], бр. кроп, [укрóp], др. кропъ, п. [ктор] (з укр. або бр.); — очевидно, результат метатези попереднього *копръ, викликані впливом кропїти і похідних.— Дзензелівський St. sl. 6/1—2, 137; Machek Jm. rostl. 165.— Див. ще кóпер².

кріпкий СУМ, Ж, [крїпéнный] «кремезний», крїпільний, крїплений, [крїпїчий] «дуже міцний» Я, крїпáк, крїпáцтво, крїпáчина, крїпільник, крїплення, [крїпотá] «міцність», крїпáчити, крїпїти, крїпїтися, крїпнути, крїпшати, [закрїпа] «підпис під іншим підписом», зáкрїпка, [окрїп] «укріплення, шанці» Ж, [окрїпа] «тс.» Ж, [окрїпїти] «зміцнити, відпочити», підкрїпний, [покрїпний] «підкріпний», прикрїпа, прикрїпний, скрїпа, скрїпка; — р. крѣпкий, бр. [крѣпїць] «зміцнювати», др. крѣпши «сильний, міцний; мужній; твердий; упертий, жорстокий», п. ктєркі «міцний, сильний», ч. ктєркú «бадьорий, жвавий», слц. ктєркú «тс.», болг. крѣпък «міцний; здоровий», м. крепок, схв. крѣпак, слн. ктєрáк, стсл. крѣпъкъ «тс.»; — псл. ктѣрькъ «міцний, сильний», утворене за допомогою вторинного прикметникового суфікса -къ від ктѣрь «міцний» (пор. др. крѣпши «міцний», ч. ктєрú, слц. [ктєрú] «тс.», схв. ст. ктїєр, стсл. крѣпъ «тс.») очевидно, віддалено споріднене з лит. ктєїртї «направляти, наводити, спрямовувати; кривити, скривляти», ктєірúті «скривляти, спотворювати, перекручувати»; зближується також з дісл. hr̥ēfa «переносити, терпіти», двн. kraft «сила, міць» (Шанский ЭСРЯ II 8, 384; Фасмер II 372; Младенов 257; Skok II 190; Pokorny 620); сумнівне зіставлення з дінд. křipat «чагарник; трава» (Uhlenbeck 64) або з гр. κρῖπνός «міцний» (Machek ESJČ 300). — Sławski III 222—224; Вгückнер 275; БЕР II 735; ЭССЯ 12, 135—138; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988 /6, 556; Топоров IV 144. — Пор. креп².

кріпость «фортеця; [сила, міцність]», крїпоснік, крїпосний «кріпацький; фортечний», крїпосніцтво; — бр. крѣпасць; — очевидно, запозичення з російської мови (про що свідчить форма крїпость зам. *крїпість); р. крѣпость у значенні «фортеця», пов'язане з крѣпкий, укр. крїпкий, є, мабуть, калькою нім. Festung «кріпость» (від fest «кріпкий, міцний») або слат. firmitas «укріплене місце» (від firmus «кріпкий, міцний»).

[крїрвáти] «важко працювати, надриватися» Ж, [крїрванїна] «кривавиця, щось здобує тяжкою працею» Ж; — пов'язане з кров; характер зв'язку неясний.

[крїсáй] «житель місцевості навколо Угнова, Вільгова, Теглова, Динички» ВеБа; — неясне; можливо, пов'язане з [крес] «край».

крісло «стілець з бильцями та спинкою; [жердина, що йде збоку саней від голови полоза у бік; розріз у штанів спереду або ззаду]», [крѣсело] «кінець гряділя в плузі, за який чіпляється орчик» Л, [крѣсло] «дерев'яне сидіння посеред човна» Л, [кресло́] «частина штанів, де сходяться холоші; матня» Л; — р. крѣсло «крісло», бр. крѣсла «крісло, стілець», п. krzesło «стілець», ст. krzasło «крісло», [krzosło] «стілець», ч. křeslo, слц. kreslo, вл. křeslo, болг. кресло́ «тс.»; — псл. křeslo / kreslo «сидіння із спинкою»; — споріднене з лит. křeslas «крісло», лтс. křesls «стілець», прус. kreslan «ослінчик, стілець» і, з іншим ступенем вокалізму, лит. křasė «крісло», лтс. kreša «ослінчик», kreslis «зйомна спинка у саней»; пов'язане з псл. *krosno, укр. крósно і, можливо, зводиться до іє. *kret-/kert- «крутити, в'язати»; існує також припущення (Pokorny 617) про зв'язок з іє. *kred- «перекриття з балок»; виведення з *křęrtlo «те, що підпирає», утвореного з *křęрькъ «міцний, сильний» (Machek ESJČ 300), викликає сумнів; необгрунтована думка про литовське походження слова (Карский РФВ 49, 20; Būga RR II 160—165); заслуговує на увагу зіставлення псл. křeslo і *kerslo «чересло» у їх спільних значеннях «пахвина, крижі,

стегна» (Ніканчук Белар. лінгв. 14, 70—73). — Москаленко УІЛ 53; Шанський ЭСРЯ II 8, 386—387; Филин Образ. яз. 212—213; Фасмер II 373; Эндзелін СБЭ 196; Преобр. I 383; Sławski III 229—231; ЭССЯ 12, 126—129; Напр RSI 32/1, 67—68; Fraenkel 294; Trautmann 141; Топоров IV 180—183; Endzelīns IV 2, 244. — Див. ще **крбно**.

кріт (зоол.) «*Talpa europaea* L.», [керт ВеБ, кертїна, кертїця, кертїак ВеБ] «тс.», [кертїчина] «нарита кротом земля», [кертівїння] «тс.», [киртїна] «тс. Ме; крїт», [крїт] «крїт» ВеБ, [крїтовїсько] «нарита кротом земля» ВеБ, [крїт] «крїт» Ж, [крїтáвина, крїтóвина] «нарита кротом земля» ВеБ, [крїтовїна, крїтовїння, крїтóвище] «тс.», [крїт] «крїт» Ж, [крїтóвий, крїтїчий, крїтїти] «рїти землю» ВеБ, [крїтїти ВеБ, крїтїти] «тс.», [накрїтїти] (про крота) «нарїти землю»; — р. бр. *крот*, др. *крѣтъ*, п. *kret*, ч. *krtek*, *krt*, сл. *krt*, вл. *krot*, нл. *kšet*, *šket*, болг. *крѣтъ*, м. *крт*, схв. *крѣтъ*, слн. *kr̥t*; — псл. *крѣтъ*; — споріднене з лит. *krūtūs* «рухливий, жвавий», *krūtėti* «ворушитися, рухатися», *krūtulioti* «ворушитися»; припущення про спорідненість з лит. *kūrmis* «крїт», дінд. *kūrmāḥ* «черепаха» (Brückner ZfSIPh 4, 216; Mikl. EW 144; Uhlenbeck 62), лит. *tuṛkti* «рїтися (в землі)» (Machek ESJČ 296) або з дісл. *hraustr* «бадьорий», двн. (h)*rusten* «споряджати» (Zuritzza GG 123) сумнівні; форма *крїт* з голосним і замість закономірного о є результатом пізньої видозміни за зразком форм типу *кіт* (< *котъ*), *під* (< *подъ*). — Шанський ЭСРЯ II 8, 409—410; Фасмер II 383; Брандт РФВ 22, 142; Sławski III 92—93; Holub—Lyer 269; Holub—Kop. 189; БЕР III 60—61; Младенов 259; Skok II 213; Bezlaĵ ESSJ II 103; Bern. I 631—632; Trautmann 143—144.

[**крїяти**] «ставати здоровим, міцним» Ж; — р. [кредїть] «одужувати», бр. [крїяць] «тс.», ч. *okřáti* «видужати, посвіжішати», сл. *okřiat'* «ожити», вл. *wokřewić* «освіжити», нл. ст. *wokšaś* «оживляти, підкріпляти», болг. *крѣя* «слабну, втрачаю сили; в'яну», м. *крева*

(се) «підіймає(ться)», слн. *okřevati* «одужати», псл. **окрїяти** «прийти в себе», **крѣвати** «відпочивати»; — псл. (о-)кѣја-ті (1 ос. одн. (о-)кѣјо) «видужати; набутти знову доброго вигляду, сили, краси»; — очевидно, споріднене з лат. *creo* «створюю»; менш обгрунтоване пов'язання з дінд. (abhi)-*śriy-* «добрий вигляд (фізичний)», похідним від дієслова *śrīñāti* «зміцнюється», пов'язуваного з іменником *śrīḥ* «добрий вигляд, краса», спорідненим з ав. *srī-* «краса», гр. *κρείων* «благородний, царський, володар» (Machek ESJČ 412—413). — ЭССЯ 12, 130—131; Matzenauer LF 9, 29.

кров, [кєрвá] «кров» Ж, [кєрв'янка Ж, кєрвá Ж] «тс.», [кєрвáвиця] «здобує важкою працею», [кєрв] «кров», [кєрвля], [кєрвїна] «тс.», [кєрвáвиця] «здобує важкою працею» Г, Ж, [кєрвáвка] «закривавлена сорочка» Я, [кєрвáвниці] «червоне намисто», *кєрвця* (зменш.), [кєрвáвиця] «кров; [кровотеча Ж]», [кєрвїнка, кєрвїця, [кєрвї] «місячне», [кєрвка] (зменш.), *кєрв'янка* «кров'яна ковбаса; [кров]», [кєрвáвий] «кривавий» Ж, [кєрвїстий Ж, кєрвáвий, кєрвáвий] «тс.», [кєрвáвий, [кєрвляний] «кривавий», [кєрвїний] «кров'яний, дійсний, властивий (кому-н.)» Ж, [кєрв'яний] «кривавий», *кєрвáвий*, «кривавий», *кєрвїстий* «який має червоне обличчя; здоровий, рожевовидий», *кєрвний*, [кєрвувáтий] «багатокровний», [кєрв'яний] «кров'янистий» Я, *кєрв'яний*, *кєрв'яністий*, [кєрвне] «з кров'ю» Ж, *кєрвáвити*, [кєрвáвити] «наливатися кров'ю», *кєрвáвити*, *кєрвїти*, *кєрв'яніти*, *кєрв'яніти*, *безкєрв'я*, *зєкєрвїти*, [накєрвáвити] «стати повнокровним», *недокєрв'я*, *недокєрвний*, *обєкєрвїти*, [пєкєрвáвити] «забруднити кров'ю; криваво скатувати» Ж, [рєкєрвáвити] «тс.» Ж; — р. *кєрв*, бр. *кєрв*, др. *кєрв*, *кєрвѣ*, п. *kręw*, ч. *kręv*, сл. *krv*, вл. *kręj*, нл. *kšej*, [kšew], полаб. *karroí*, болг. *крѣв*, м. *крє*, схв. *крѣ*, слн. *kr̥í*, стсл. *крѣвъ*; — псл. *кєу (зн. в. одн. кѣвъ); — споріднене з лит. *kraūjas* «кров», прув. *krāwian* «кров», двн. (h)*rao* «сирий, незварений» (нвн. *roh*, англ. *raw*), дісл. *hrág* «тс.», кімр. *sgau* «кров», ірл. *srú* «тс.», лат. *cruoq* «кров, зовнішній потік крові», гр.

κρέας «м'ясо», ав. хгū- «шматок кривавого сирого м'яса», хгūга- «кривавий, жорстокий», дінд. kравіh «сире м'ясо», kгūgāh «кривавий»; іє. *kгū-/кгеиэ- «закривавлене сире м'ясо». — Шанский ЭСРЯ II 8, 401—402; Фасмер II 379; Sławski III 94—95; Brückner 266; Machek ESJČ 292; Holub—Kop. 187; Holub—Lyer 268; Schuster-Sewc 667—668; Olesch I 416—417; БЕР III 33—38; Младенов 259; Skok II 216—217; Bezlaј ESSJ II 92; Критенко Вступ 506, 542; Bern. I 632; Trautmann 142; Fraenkel 290; Топоров IV 164; Endzelīns IV 2, 244; Гамкрелидзе—Иванов 698; Рокотпу 621.

[крівать] «ліжка» Г, Ж, [коровать] «тс.» Ж;— р. *кравать*, [коровать], бр. *кравіць*, др. *кравать*, болг. *крават*, м. *кревет*, схв. *крёвет*;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κράββατι(ο)ν (> нгр. κρεββάτι) пов'язане з гр. κράββατος «ложе, одр, постеля», що походить від лат. grabātus «низьке ліжка, койка», яке зводиться до іллір.-дмакед. *γράβος «дуб» (пор. гр. (< іллір.) γράβιον «деревина певної породи дуба; смолоскип»). — Шанский ЭСРЯ II 8, 400; Фасмер II 379; Брандт РФВ 22, 142; БЕР II 728; Младенов 256; Skok II 192; Bern. I 626; Walde—Hofm. I 615; Frisk II 1.— Див. ще граб.

[кровкун] (орн.) «чорний ворон, Corvus corone L.» Л;— очевидно, похідне утворення від [*кравкати] «каркати» (пор. [кравчати] «тс.»), яке зазнало фонетичної зміни внаслідок звуження ав > ов.— Див. ще кравчати.

[кровотій] (бот.) «блошниця дизентерійна, Pulicaria dysenterica Gaertn.» Мак;— складне слово, утворене з основи іменника *кров* і, очевидно, фонетично видозміненої основи дієслова [толіти] «гамувати, тамувати» (*-толь > *-тіль > -тії); назва зумовлена, можливо, застосуванням блошниці для лікування дизентерії (поносів з кров'ю).— Див. ще *кров*, *толіти*.

крогуй, *крогулець* — див. *крагулець*¹.

крóїти, *крій*, [кройніця] «дошка (у шевця) для кроєння шкіри» Я, *крóїльний*, *вікрóйка*, *закрій*, *закрійник*, *за-*

крійниця, *закрóювач*, *закрóювальний*, *перекрій* «розріз», *перекрóйка*, *покрій*, [п*р*икрóїний] «з пришитими до халяв головками» (про чобіт), [п*р*икрóїстий] «не сипкий, такий, що відпадає брилами під час орання» (про землю), *розкрій*, *розкрóювальник*, [скрóйка] «викрóйка для шиття», [укрóї] «покрій» Нед;— р. *крóїть* «крóїти», бр. *крóїць* «крóїти; різати хліб; мучити», п. *кroіć* «різати; крóїти», ч. *кroјіт* «тс.», слц. *кroјіт'* «різати», вл. -к*рејіć* «надрізати ножем», полаб. *krüjě* «крóїть», болг. *крóя* «крóю; задумую», м. *кroи* «ріже; підрізає (пагін винограду)», схв. *крóјити* «крóїти», слн. *кroјіті* «тс.; різати», цсл. *раскрóити* «розтяти, роздерти»;— псл. *кroјіті*, похідне від *кroјь* «крій»; вважається також каузативом від незасвідченого *kriti «відділяти» (як *roјіті* «поїти» від *riti* «пити»), який початково означав «викликати відділення, відокремлення»; споріднене з лтс. *kriet* «відділяти; збирати вершки», *krijāt* «обдирати кору», лат. *сегно* «розрізняю; просіваю; маю на увазі, вирішую», гр. *крівω* «відділяю, розділяю; розбираю; перевіряю», дірл. *сгіаthar* «сито», дангл. *hrīdder* «грубе сито»; іє. *(s)krei-; зіставлення з лит. *гаіkyті* «крóїти» (Machek ESJČ 294) необгрунтоване.— Шанский ЭСРЯ II 8, 402; Фасмер II 385; Sławski III 119—120; Brückner 620; Holub—Kop. 184; Schuster-Sewc 668; Bezlaј ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 180—182; Bern. I 620; Trautmann 41; Гамкрелидзе—Иванов 707; Мельничук Этимология 1966, 223; Рокотпу 945—946.— Пор. *крáяти*.

крок «рух ногою, ступінь», [к*р*очáй] «тс.» Ж, [к*р*окністий] «той, хто робить великі кроки» МСБГ, [к*р*очнути] «робити крок» ВеЗа, [обк*р*очити] «обійти» ВеЛ;— бр. *крок*;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *krok* «крок; захід; хода; промежина», як і вл. *krok* «крок», може бути зведене до одного з двох праслов'янських варіантів того самого кореня: псл. *кroкъ* (пор. ч. слц. *кrok* «крок, хода», болг. [ск*р*ок], схв. *крдк* «тс.») або псл. *когкъ (пор. р. укр. бр. *окорок* «шинка», болг. *крак* «нога», слн. *krák* «стегно; біг»);— спо-

ріднені з лит. *kárgka* «частина свинячої ноги, окорок»; недостатньо обгрунтоване пов'язання з алб. *krahe* «плече» (Meyer 203—204), а також припущення (Machek ESJČ 294) про зв'язок з дінд. *krámati* «крокує». — Фасмер—Трубачев III 130; Sławski III 120—122; Brückner 268; Holub—Kop. 188; Schuster-Šewc 677—678; ЭССЯ 11, 77—80; Trubačev ZfSl 4, 83—84; Vern. I 571—572; Козлова Этимология 1982, 48, 52; Куркина ОЛА 1981, 282—289; Trautmann 118. — Див. ще **окорок**. — Пор. **караки**.

крóква, *крóквіна* «один із брусів крокви», [крóков] «кроква; знаряддя для вимірювання землі» Ж, *крóківка*, *крóкв'яний*; — р. [крóква], бр. *крóква*, п. *krokiew*, [krokwa], ч. *krokov*, слц. *krokva*, слн. *krôkva*; — псл. *kroku, *krokъve* «розсоха»; — можливо, споріднене з лит. *krâkė* «ковінка», лте. *krakis* «дерев'яний ослін; гребінь на даху; загини на фронтоні», гр. *κρόσσος* «зубці фортечних стін»; очевидно, пов'язане спільністю кореня з псл. *krokъ, укр. *крок* як назва пристрою, подібного до розставлених ніг; пов'язується також (Топоров IV 151—152; Endzelīns IV 2, 243) з прус. *kraclan* «груди»; припущення про походження від дісл. *kraki* «жердина з гаком» (Mikkola IF 23, 121; RSl 2, 137) викликає сумнів. — Фасмер II 379; Преобр. I 388—389; Sławski III 123—124; Brückner 269; Machek ESJČ 294; Holub—Kop. 188; Bezlaj ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 183—185; Vern. I 621; Козлова Этимология 1982, 52—53; Trautmann 139. — Див. ще **крок**.

крóкєт (спортивна гра); — р. болг. м. *крóкєт*, п. *krokiet*, ч. слц. *krokiet*, схв. *крóкєт*, слн. *krokét*; — запозичене з англійської мови, можливо, через французьке посередництво (фр. *croquet*); англ. *croquet* (гра) виводиться від діалектного (північного) варіанта фр. *crochet* «гачок», зменш. від *croc* «гак», яке, в свою чергу, походить від дісл. *krôkkr* «гак; вигин; бухта», що було запозичене також у давньоруську мову (др. *крукъ*). — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 402—403; Фасмер II 380; Sławski III 122; Kopaliński 537; Holub—Lyer 268;

Dauzat 220, 221; Klein 375. — Див. ще **крук**.

крóкїс (бот.) «шафран, *Crocus* L.; медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima* Kern.; [сафлор красильний, *Carthamus tinctorius* L. Ж; нагідки лікарські, *Calendula officinalis* L. Мак]», [крóкїс] «нагідки лікарські; сафлор красильний; медунка м'якенька» Ж, [крóкїш] «тс. Ж, Ме; медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis* L. Мак», [крóкїзь] «нагідки лікарські» Мак, [крóкїш, крукїш, крукїш] «тс.» Мак, [крóкос] «сафлор красильний Пі; енотера дворічна, *Oenothera biennis* L. Мак», *крóкус* «шафран; медунка м'якенька»; — р. *крóкус* «шафран», бр. *крóкус* «тс.», *крóкос* «нагідки», п. ч. *krokus*, слц. *krôkus*, вл. *krôkuš*; — запозичене, очевидно, в давньоруський період з грецької мови (форми укр. *крóкос*, *крóкїс*, р. заст. *крóкос*, бр. *крóкос*), а пізніше, мабуть, через польське і німецьке посередництво (н. *Krókus*) з латинської мови; лат. *crocus* (бот.) «крóкус, *Crocus sativus* L.; шафранова фарба» походить від гр. *κρόκος*, що є, можливо, запозиченням із семітських мов (ак. *kurkanū* «шафран», ар. *kurkum* «тс.», гебр. *karḳōm*) або давньоіндійської мови (дінд. *kuṅkumam* <**kurkuma-* «тс.»); назву перенесено на інші рослини у зв'язку з подібністю кольору їх квітів (Федченко—Флеров 662, 786—787) або плодів (Федченко—Флеров 997, 1033). — Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Sławski III 126; Kopaliński 537; Brückner 268—269; Holub—Lyer 268; Machek Jm. rostl. 254, 256; Kluge—Mitzka 407; Walde—Hofm. I 150; Frisk II 23; Boisacq 520.

крóкодїл, *крóкодїлячий*; — р. болг. м. *крóкодїл*, бр. *кракадзіл*, п. *krokodyl*, ч. *krokodyl*, слц. слн. *krôkodıl*, вл. нл. *krôkodil*, схв. *крóкодїл*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Krokodıl*, фр. *crocodile*) запозичено з латинської; лат. *crocodilus* походить від гр. *κροκόδειλος* «крóкодїл; ящірка», яке виникло шляхом дисиміляції з *κροκο-δειλος букв. «черв'як, що вигрівається на камінцях, у ріні», яке складається з основ іменників *κρόκη* «гравій, рінь». спорідненого з дінд. *śárkara*

«тс.», лат. *carīēs* «трухлявість, гнилість», і *drīlos* «черв'як», етимологічно неясного. — Акуленко 140; Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Sławski III 124—125; Brückner 268; Machek ESJĀ 294; Holub—Lyer 268; БЕР III 17; Kluge—Mitzka 406—407; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 293; Frisk I 417—418, II 22—23; Boisacq 178, 200, 435, 519—520.

[**крокос**] (бот.) «полин польовий, *Arthemisia campestris* L.» Мак, [**крокоси**] «лаватера тюрінгська, *Lavatera thuringiaca* L.» Мак; — очевидно, назви, пов'язані з *крѳкіс*, *крѳкус*; характер зв'язку неясний.

[**крокотій**] (бот.) «образки болотні, *Calla palustris* L.» Ж; — неясне; можливо, виникло в результаті перенесення і видозміни назви [**кровотій**] «блшниця дизентерійна»; мотивація перенесення назви неясна. — Пор. **кровотій**.

крѳль (стиль спортивного плавання), *крѳліст*; — р. бр. *крѳль*, п. *sgawł*, ч. слц. *krául*, вл. *kráwl*, болг. *крѳул*, схв. *крѳул*, слн. *krávl*; — запозичення з англійської мови; англ. *sgawł* «повзання; крѳль (стиль плавання)» продовжує дангл. *sgawlen* «повзати; борсатися; кишити» (про комах), що є запозиченням з давньоісландської мови; дісл. *kráfla* «хатися руками, ритися» споріднене з дат. *kravle* «повзати», гол. *krabbelen* «дряпати, скребти». — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Kluge—Mitzka 398; Klein 368; ODEE 226; Vries ANEW 328.

[**крѳма**] «перегородка» Ж, [**крѳмка**] «крайка, кромка» Ж, [**крѳмець**] «старий селянин, який подає медичну допомогу природним способом» Ж, [**крѳмиць**] «тс.» Ж, *крѳмка*, [**крѳмка**] «невеликий шматок відрізаного хліба, окраець» Я, [**крѳмити**] «ділити» Ж, [**закрѳм**] «засік» Ж, ЛЧерк, [**покрѳмка**] «кромка» Ж, [**покрѳмка**] «різноколірний суконний пояс» До, [**укрѳма**] «відокремлена частина; самотність; спокійне місце» Ж; — р. [**кромá**] «край, бік чогось», *крѳмка* «край чогось; вузька смужка по краю тканини», п. *krómka* «скибка, шматок», вл. *króma* «край, рант, борт; кромка;

шкварка», нл. *kšoma* «край, кромка, облямівка, обшивка», полаб. *krūmkā* «окраець хліба»; — псл. *króma* «обрізаний край чогось»; — очевидно, споріднене з лит. *krīmstī* «гризти», лтс. *krīmst* «тс.», свн. *schram* «рана, шрам; тріщина у скелі, діра», *schramen* «відірвати, відкрити», дісл. *skrāma* «рана, рубець, шрам», сірл. *scram* «шкіра»; іє. *(s)krēm-/*(s)krēm- — розширений варіант кореня *(s)ker- «різати, відокремлювати»; припущення про походження від нім. *Krume* «м'якушка», свн. *krume*, снн. *króme* «тс.» (Karłowicz SWO 314), від герм. *morĳā, нвн. *Mark* «кордон, рубіж; прикордонна зона», лат. *margin* «границя; грань, круг, облямування» (Machek Sborník FFBrU 2/2—4, 13) або про спорідненість слов'янських форм (з метатезою приголосних) з цими ж германськими формами (Machek ESJĀ 294) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер—Трубачев II 381; Преобр. I 389—390; Булаховский Труды ИРЯ I 193; Sławski II 128—130; Brückner 269; Schuster-Sewc 679—680; ЭССЯ 12, 185—186; Вєрп. I 621—622; Рокорпу 945. — Пор. **крѳм**, **прикрѳмити**, **скрѳмний**.

[**крѳмішний**] «крайній» Ж, у сполученні *крѳмішна пітьма* (*темрява*) «непроглядна, безпросвітна пітьма, темрява»; — р. *крѳмішний* «непроглядний» (про темряву), др. *крѳмішний* «зовнішній», *крѳмішний* «тс.»; — очевидно, запозичення з старослов'янської мови; стсл. *крѳмішний* «зовнішній», похідне від *крѳмѳ* «зовні» (< місц. відм. одн. від псл. *króma* «край»), є, можливо, калькою гр. *ἐξώτερος* «зовнішній, крайній, граничний» (пор. гр. *τὸ ἑξώτερον τὸ ἐξώτερον* «пітьма крѳмішня»). — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 404. — Див. ще **крѳма**.

[**крѳмкати**] «каркати» (про ворону), [**крѳмкáч**] «ворон»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне *крáмкати*, *крѳмкати* (пор.).

[**крѳмпач**] «мотика з двома рогами» ВеУг; — п. [*krómpacz*] «кирка», слц. *krómpáč*, *krámpáč* «тс.»; — запозичене з чеської мови, очевидно, через польське й словацьке посередництво; ч. *krámpáč* (*krómpáč*) «кирка» походить від нвн.

[Крамре(п)] «кирка, кайло», пов'язаного з днн. *kramp* «мотика; затискач», англ. *scrap* «затискач; скоба», які зіставляються далі з сангл. *scrapre* «спазма», нн. гол. *kramp*, днн. *kramp(h)o*, свн. *krampf*, нвн. *Krampf* «тс.», а також з дангл. *scrap*, *scumb* «зігнутий, кривий», днн. *scumb*, гол. *kramp*, днн. *kramp*, нвн. *kramp* «тс.», спорідненими з псл. *grōbъ, укр. *грубий*; сумнівне виведення ч. *krumpáč* (Machek ESJC 294) з нім. *Krumpbacke* «рід мотики». — *Sławski* III 130; *Karłowicz* SWO 314; *Kluge—Mitzka* 400. — Див. ще *грубий*.

[крóмпель] «картопля Ж; топінамбур, *Helianthus tuberosus* L. Мак», [крóмпіль] «коноплі (?) Мо, [крóмпель] «картопля» Мак, [крóмплянка] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл. II, [крóмпляник, крóмпляниця, крóмпляниця] «тс.» тж; — п. [крóмпел] «картопля», ч. [krump'l'a]; — запозичене через польське посередництво з словацької мови; слц. *krump'l'a*, *krump'l'a*, *krumpel'* «тс.» є фонетичними варіантами форми *krump'l'a*, до якої зводиться й *grul'a* «тс.». — *Sławski* II 130; *Machek* ESJC 297. — Див. ще *груля*. — Пор. *комперя*, *кумпітер*.

кромсати «шматувати»; — р. *кромсать* «тс.», [крóмшійть] «тс.; різати», бр. *кромсать* «рвати, різати на шматки»; — псл. [kromsati], похідне від *krōma* «обрізаний край чогось» дієслівне утворення з суфіксом -s- на позначення інтенсивності дії; пор. паралельне псл. *krōmiti* без форманта -s-: укр. [крóмити] «ділити, відокремлювати» Ж, р. [крóміть] «відділяти, огороджувати; сортувати, відбирати», вл. *krōmic* «кришити, подрібнювати; хрупати, гризти». — *Шанский ЭСРЯ* II 8, 405; *Фасмер* II 381; *Преобр.* I 390; *Sławski* III 128—129; *Jokl AfSIPh* 28, 3; *Mikl. EW* 137. — Див. ще *крома*. — Пор. *крéмсати*.

[крóмши] (у сполученні *к. білі* «крихти?») Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *кромсати*.

крóна «верхня частина дерева», *крóністий*; — р. бр. *крóна*, п. *когона* «крона; корона», ч. слц. *когона*, болг. *корóна*, м. *круна*, схв. *крўна*, слн. *krōpa* «тс.»; — запозичення з німецької мо-

ви; н. *Króne* «крона (дерева); корона; корона (монета)» походить від лат. *corōna* «вінок, вінець; край, кінець, межа». — *Фасмер* II 381; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 406; *Преобр.* I 360; *Sławski* II 492—494; *Kluge—Mitzka* 407. — Див. ще *коро́на*.

[крóпач] «палиця з ганчіркою, якою гасять вогонь у кузні» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; — п. [krōpacz] «ковальське кропило, яким гасять вугілля», як і ч. слц. *krōpáč* «кропило; поливальниця», є похідним від *krōpic* «кропити», спорідненим з укр. *кро́пити* (див.).

кропíва «*Urtica* L.» Г, Ж, [крóпíва] «кропива дводомна, *Urtica dioica* L.» Мак, [крóпівничок] «собача кропива, *Leonurus cardiaca* L.» Мак, *крóпівниця* «захворювання, що супроводжується висипом на шкірі та її свербінням», *крóпів'янка* «тс.», *крóпів'яник* «зарості кропиви», *крóпів'яний*; — р. *крапíва*, бр. *крапíва*, др. *кропива*, п. *rokrzywa*, [korzywa], ч. *korřiva*, слц. *korřva*, *korřivica*, вл. *korřiva*, нл. *kopřiva*, полаб. *t'üpraivã*, болг. *копрíва*, м. *коприва*, схв. *кòприва*, слн. *krōpiva*, *korřiva*; — псл. *krōpiva* (*korřiva*), похідне від *krōpiti; назва пов'язана з тим, що ця рослина, коли вона вживається для годування худоби, попередньо обварюється (пор. стсл. *оукронъ* «кип'яток», укр. *окрін*); вважається також (*Меркулова* 113—114), що в основу зв'язку з *krōpiti покладено здатність кропиви жалити, пекти в особливий спосіб — ніби дрібними бризками (*кропити* «падати рідкими краплями»); при прийнятті за первіснішу форми *korřiva* можливе зближення з др. *коприва* «шовк» як назви рослини, що йде на пряжу (*Štrekelj AfSIPh* 28, 486); припущення про зв'язок псл. *korřiva* з *kipiti* (*Младенов РФВ* 68, 384; *RSI* 6, 278), а також з дінд. *šiprã* «вус» (*Petersson BSl. Wortst.* 27; *Agrell BSl. Lautst.* 4) сумнівні. — *Шанский ЭСРЯ* II 8, 371; *Фасмер* II 336; *Преобр.* I 391; *Brückner* 428; *Machek* ESJC 275; *Holub—Lyer* 261; *Schuster—Sewc* 617—618; *БЕР* II 619—621; *Bezljaj ESSJ* II 100; *Bern.* I 622; *Mikl. EW* 129. — Див. ще *кро́пити*.

[кропівка] (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.» Ж, [кропівка водяна] «рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L.; жеруха гірка, *Cardamine amara* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівти* у зв'язку з перебуванням усіх цих рослин у воді (Нейштадт 246, Федченко—Флеров 44, 49, 410, 469).

кропівник¹ (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.; лісова завирушка, *Prunella modularis* L.; славка, *Sylvia* Skor. Ж], *кропив'янка* «волове очко; славка», [копрівник] «славка», [копривняк] «тс.», [підкропівка, підкропівник] «волове очко» Нед, [покропівник] «лісова завирушка; славка Нед», [покропівниця, покропівня Нед] «тс.»; — р. *кrapівник* «волове очко», п. *rokrzewka* «славка», *rokrzywniaczek* «тс.», [rokrzywka] «волове очко», *rokrzywnica* «лісова завирушка»; — похідні утворення від *кропівá*; назви зумовлені тим, що усі ці пташки живуть і роблять гнізда в чагарниках і кущах (Птицы СССР 430, 501, 502, 503, 534). — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще *кропівá*.

[кропівник²] (бот.) (у сполученні [к. солодкий] «горлянка женеvська, *Ajuga reptans* L.») Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівá* з огляду на деяку подібність у стеблі і листі (Федченко—Флеров 800).

[кропівло] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Мак; вид плісняви, *Aspergillus* Mich. Ж.», [крóпень (річний)] «жабриця однорічна, *Seseli annuum* L.» Ж, [кропівльце] «тс. Мак; вид плісняви, *Aspergillus* Mich. Ж», [кропинка сиво-зелена] «*Aspergillus glaucus* Link.» Мак; — р. [кропівло] «гадючник; буркун білий, *Melilotus albus* Desr.»; — похідні утворення від *кропівти*; назви пов'язані з тим, що ці рослини ростуть у вологих місцях і завжди рясно вкриті россою (Нейштадт 326). — Див. ще *кропівти*.

кропівти, кропівло, кропівльниця, кропівник «(у гуцульських лісорубів) робітник, що поливає водою дерев'яний жолоб, по якому з гори спускають дерева вниз», *закропівтисся* «вгамувати го-

лод, спрагу невеликою кількістю їжі або води»; — р. *кrapівть*, бр. *кrapіць*, п. *kroric*, ч. *krorití*, слц. *krorit'*, вл. *krjerić* «поливати грядки; ставити крапки, плями», нл. [kšorís] «прискати, падати краплями, капати», *chroric* «тс.», полаб. *vü-krürět* «поприскати, полити», схв. *kròpiti* «кропити», слн. *krorití*, стсл. *крорити* «тс.»; — псл. *krorití*, пов'язане чергуванням голосних з *krarati*; — можливо, споріднене в лит. *krārin-ti* «кропити»; очевидно, утворення звуконаслідувального характеру; спроби пов'язання з лтс. *krerēt* «викидати густе мокротиння» (Bern. I 623), з лат. *стеро* «скриплю» (Sławski III 133) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 407—408; Фасмер II 132; Преобр. I 391; Sławski III 132—134; Brückner 270; Machek ESSJ 295; Holub—Kop. 188; Holub—Lyer 269; Schuster-Sewc 672; Bezlaj ESSJ II 99—100; Fraenkel 294; Pokorny 569. — Пор. *кrapати, окрíp.*

кrapіткій, кrapітній; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [крóпоткий] «кrapіткий», *кrapотлівый* «тс.», [кrapóта] «турбота, сварка, розбрат», [кrapотáть] «клопотатися, турбуватися; бурчати, сердитися, лаятися», як і вл. *škroric* «шипіти; говорити хрипким, глухим голосом», слн. *króratí* «кудкудакати», є давніми звуконаслідувальними утвореннями, спорідненими з лат. *стеро* «брязкаю, тріщю, клацаю; повторюю», а також з дінд. *krpate* «волає»; не виключений зв'язок з псл. *klorotъ*, укр. *клóпiт*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 408; Фасмер II 382; Bezlaj ESSJ II 99; Bern. I 622; Matzenauer LF 9, 13; Walde—Hofm. I 290. — Пор. *клóпiт*.

[крóпка] «крапля», [крóпля] «тс.», [кrapлiна] «краплина» Бі, [кrapлiстий] «краплинний» Ж; — бр. *кrapля*, п. *krorka* «невелика пляма; крапка, графічний знак», ч. [krorka] «крапля; плямиста курка», слц. *krórka* «крапля», вл. *krjerka* «тс.», нл. [kšorka], *chrorka* «краплинка», стсл. *кrapля* «крапля»; — псл. *krorъka «крапля», похідне утворення від *krorití «кропити» (пор. паралельне *krarъka* : *krarati*). — Фасмер II 367; Sławski III 135;

Schuster-Sewc 573; Bern. I 623. — Див. ще **кро́пити**. — Пор. **кра́пати**.

крос «спортивний біг по пересіченій місцевості»; — р. *кросс*, бр. болг. м. *крос*, п. *cross*, ч. слц. *krós*, схв. *крòс*, слн. *krós*; — запозичене з англійської мови, можливо, за посередництвом німецької або французької (нім. *Cross*, фр. *cross*); англ. *cross*-(country race) «біг по пересіченій місцевості» (букв. «пересіченої місцевості шлях») є словосполученням, до складу якого входить лексема *cross* (< сангл. дангл. *cross* «хрест») «хрест; поперечний; перетинати; пересікати», яке через сірл. *cross* «хрест» зводиться до лат. *crux* (*cruc-em*) «тс.» — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 409; Kopaliński 186; Kluge—Mitzka 404; ODEE 230; Klein 375. — Див. ще **криж**.

[крóси] «вусики у повзучих рослин» Ж; — неясне.

[крóсло] «петля біля нижньої або верхньої частини невода у вигляді півкола» Берл, **[крóсна]** «тс.» Берл; — очевидно, фонетичний варіант форми *крóсно*, що може зумовлюватися наближенням до утворень із суфіксом *-л(о)*. — Див. ще **крóсно**. — Пор. **крóшня**.

крóсно «ручний ткацький верстат; п'яльці, рама в деяких примітивних знаряддях; полотно, тканина», **[крóсна]** «бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, **[кроснянік]** (назва, пов'язана з ткацьким станком) Доп. УЖДУ I, **[кросоні]** «рама для вікна, столярної пилки і под.; п'яльці (для вишивання); зшивальний верстат (для оправляння)» Ж, **[кросénка, кросénця]** «тс.» Ж; — р. *крóсно* «ручний ткацький верстат; нитки, основа для ткання», бр. *крóсны* «кросно; посад; сувій», др. *кросно* «ткацький верстат, ткацький навій», п. *króspno* «кросно; п'яльці», ч. (заст.) *króspna* «короб (для носіння на спині)», слц. *króspá* «ткацький верстат; розп'ята на ньому тканина; ткацький вал», полаб. *króspǫ* (мн.) «ткацький верстат», болг. *кросно́* «ткацький вал; ткацький навій», м. *кросно* «ткацький навій», схв. *крóсна* «ткацький верстат», слн. *króspna*, цел. *кросно* «тс.»; — псл. *króspno* «дерев'яна

рама різного призначення», утворене за допомогою суфікса *-spno* від основи **kre-*: **kro-* «край», наявної також у псл. *krājь*, *krōma*, укр. *край*, *крóма*, пов'язане з псл. **krēslo*, укр. *крісло* (з іншим вокалізмом і суфіксом); — споріднене з лит. *krāsė* «крісло», лтс. *krašū* (*ratī*) «(віз) із коробом»; менш обгрунтовані зіставлення з гр. *κρόμη* «ткацький утік», *κρέμω* «прибиваю човником (тчу)», дісл. *hroell* (**hrahila*) «ціпок, яким прибивають тканину», дангл. *hraegl* «одяг», двн. *hregil* «тс.» (Преобр. I 391—392; Matzenauer LF 9, 13; Bezenberger BB 27, 170; Reichelt KZ 46, 328—330; Zupitza GG 123; Boisacq 513); виведення від **qort-sna*, пов'язаного з укр. *кру́тити*, **[крятати]** (Горяев 171), або від **krob-sno*, спорідненого з нвн. *Reff* «пристрій у вигляді гачків на плечах для перенесення важких речей; ручка у коси; бокова решітка в хліві», свн. *gēf*, дісл. *hgip* «пристрій для перенесення дров або торфу» (Machek ESJČ 295), позбавлене підстав. — Дзензелівський УЗЛП 79—80; Шанский ЭСРЯ II 8, 408—409; Фасмер II 382; Sławski III 137—140; Brückner 270; Holub—Kop. 189; БЕР III 20; Bezłaj ESSJ II 100; Būga RR II 160—165; Трубачев Рем. терминолог. 126—127; Bern. I 623—624; Топоров IV 182. — Див. ще **край**¹, **крісло**, **крóма**.

крот (у сполученнях *сто сот, тисячу крот болячок* і под.), **[кроть]** «крот, раз» (тільки у лайливих виразах); — бр. **[кроць]** «разів», вл. *króc*, нл. *krót* (тільки з числівником) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *króc* (друга частина прислівникового числівника, яка означає повторювання, множення, «разів»), кашуб. **[krót]** «тс.» походять від псл. **kortъ*, до якого зводиться й укр. *крат*. — Richhardt 70; Sławski III 116; Schuster-Sewc 676—677; Bern. I 576. — Див. ще **крат**.

крóткий, **[крóтість]** «лагідність», **[крітко]** «лагідно, покірливо» Ж, **[не-вкрітний]** «неспокійний, невгамовний, рухливий» Ж, **[окротіти]** «заспокоїти», **[украціати]** «приручати» Ж (з стсл.), **[укротіти]** «заспокоїти; утихомирити; приручити, приборкати» Ж, **[укрочати]** «тс.» Ж; — р. **крóткий** «кроткий»,

др. *кротъкъши* «приручений; лагідний», *крѣтъкъши* «тс.», п. ст. *krotki* «скромний, покірливий, приручений, лагідний», ч. слц. *krotký* «лагідний, покірливий, ручний», нл. *krośís* «каструвати», болг. *крѡтъкъ* «лагідний, спокійний, тихий», м. *кроток*, схв. *крѡтак*, слн. *kroták*, *krôtek* «тс.», етсл. *кротъкъ* «лагідний, приручений»; — псл. *кротъкъ* «приручений; покірний; лагідний», первісно «кастрований», яке, мабуть, є девербативним утворенням від *krotiti* «каструвати»; виходячи з семантичної близькості до псл. *kortiti (укр. *коротіти*), висувають припущення (Sławski III 143—144) про належність обох дієслів до іє. *(s)ker- «різати, відтинати»; менш переконливе пов'язання (Brückner 270—271) з п. *krzȳtać się* «клопотатися, бути зайнятим», укр. [*крятатися*] «тс.»; сумнівні зближення з гр. *κροτέω* «стукати, тріщити, кую» (Sławski RSI 16, 90; Bern. I 624—625), *κράτος* «сила, міць» (Matzner LF 9, 13—14), з дінд. *krathana-* «задумливий», *krāthana-* «хропіння» (Zubatý KZ 31, 7), а також з дінд. *śrathnāti* «робиться в'ялим, поступається», дангл. *hreddan* «рятувати, визволяти, віднімати», двн. *hretten* «рятувати» (Machek ESJČ 295; LF 53, 89; Slavia 16, 187; Sadn. — Aitz. VWb 256), що передбачає чергування задньопіднебінних. — Шанский ЭСРЯ II 8, 410; Фасмер II 383—384; Преобр. I 392; Горяев 170; Sławski III 143—144; Schuster-Sewc 406—407; БЕР III 21; Skok II 210; Bezlaĵ ESSJ II 101. — Пор. **крат.**

кроха — див. **круха**.

крохаль (орн.) «крех, Mergus L.»; — р. *крѡхаль*, бр. *крахаль*, слц. *krekar*, *kreĥar* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *крех* «тс.»; назва зумовлена характерним криком крохалів, хрипким карканням (Птицы СССР 118). — Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 384. — Пор. **крех**.

крѡшень «гурт білої риби» Я; — очевидно, результат видозміни слова [*крѡшня*] «рибальський сак» (див.).

крѡшня «рибальський сак; верх, будка візка», [*корѡшня*] «тс.» Ж; — р. [*крѡшня*] «плетений з лози або коренів

кошик», [*крѡшни*] «заплічна торбина», п. [*krošna*] «вид скриньки для скла», ч. [*krošňa*] «кошик для носіння на спині», ст. *króspě* «тс.», слц. *krošňa* «короб», болг. [*крѡшня*] «кошик», м. *крошна* «коліска, крона (дерева); [кошик]», схв. *крѡшѣа* «крона (дерева); [кошик]», слн. *krôšnja* «кошик (для носіння на спині), короб; крона (дерева)»; — псл. *krosp-ja, похідне з суфіксом -ja від *krospa*, *krospo* (укр. *крѡсно*). — Дзендзелівський УЗЛП 79—80; Фасмер II 384; Sławski III 140; Brückner 270; Holub—Kop. 188; БЕР III 22; Младенов 258; Skok II 209—210. — Див. ще **крѡсно**.

кру (вигук, що відтворює журавлиний крик), *кру-кру*, *крю-крю* «тс.», *крюкати*, *крукати*, [*крукати*] ВеБа; — безпосереднє звуконаслідування. — Пор. **крулі**.

Крубочки «рід вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з п. *krobeczka* (мн. *krobeczki*) «козубенька».

круг «коло; круглий предмет; одиниця обліку продукції; [горизонт; об'їзд; певна частина (до 2—3 пудів) волонка, намотана на дерев'яний обруч; вид дерев'яного столика (у гуцулів); кожна з двох поперечних стінок кузова (у візку); наголовок шапки; ділянка поля; сфера; жердина у різних спорудах Я]», [*круглічка*] «вид пшениці» Ж, [*кругліши*] (зоол.) «пальовик, Strongylus» Ж, [*кругловіна*] «куля» Ж, [*кругловіна*] «яма в полі, наповнена водою; мокра, заболочена низина; сухе місце серед болота; поляна в лісі» Чер, *круглотá*, [*кругля*] «корова із загнутими всередину рогами» Ж, *круглявка* «кругловода дівчина, жінка», *кругляк*, [*кругляничá*] «невеликий круглий горщик» Г, Ж, *круглячя*, *круговá* «чарка, з якої по черзі п'ють усі, хто сидить у крузі», [*круговіна*] «кругла площа, невелике круглої форми місце у полі, на сіножаті» Я, [*круж*] «циркуль» Пі, *кружálко* «(зменш. від *круж*); [частина гончарного круга]», *кружáло* «круг; дуга, на якій зводять круглі частини будівлі; деталь машини, що має форму круга, кільця; диск; шинок, корчма; [вір Чер; острів на річці Чер; кругла клумба Ж]», [*кружанин*] «учасник танкового кола»,

[*кружéць*] «(у прядці) катушка, на яку поступово намотується прядена вовна», [*кружільце*] «маленький круг; диск» Ж, *кружинá* «навколишній простір; околиця; обвід, окружність», [*кружиня́*] «тс.», [*кру́жка*] «частина гончарного круга», [*кружлівка*] «сепаратор» Я, *кру́жність*, *кружо́к* «(зменш. від *круг*); верхня частина діжки, бочки, якою накривають їх або придавлюють засолені овочі; [певна частина (2—3 пуди) прядива, льону, намотана на дерев'яний обруч; двадцять обичайок для сита; дерев'яний кружок, уживаний замість тарілки; круг у млиновій шестірні]», *круг* (прийм.) «навколо», [*кру́га́*] «навкруги» Пі, [*кру́га́*], *круго́м* «тс.», [*кружала́*] «кружляючи» Я, [*кружило́м*] «навкруги, навколо» Я, *кружка́*, *кружо́м*, *кружко́ма*, [*кружніш*] «не коротшою дорогою, а довшою, в об'їзд» Кур, *кру́жно* «колом», [*кружнó*] (про їзду) «не прямо, а в об'їзд» Я, [*кругла́вий*] «круглястий» Ж, *кру́глий*, [*круглова́тий*] «круглястий», [*кругло́вий*] (у сполученнях [*круглове віконце*] «віконце в узголів'ї ліжка зі сходу» Ж, [*кругловий танок*]), *круглува́тий*, *кругля́вий*, *кругля́стий*, [*круговáтий*] «круглястий» Ж, *кругові́й* «який відбувається по кругу; [назва вітру]», [*кружистий*] (про узорчасте сукно) Ж, [*кружковáтий*] «подібний до круга» Ж, [*кружля́стий*] «круглястий» Ж, *кружний*, *кру́глити*, *кру́глити*, *кру́глішати*, *кру́гляти* «кружляти; пити (в крузі)», *кру́жати* «пити хмільні напої; кружляти; [(про дерево) відсікати з усіх боків; (про збіжжя) очищати на ситі Ж]», [*кружелáти*] «згортати» Ж, *кружеля́ти* «кружляти», *круженя́ти* «тс.», *кру́жити*, *кру́жляти*, [*кружа́ти*] «кружати (пити)», [*вокругі́*] «навколо», *заокру́глий*, *заокру́жений*, *заокру́жити*, *навкру́г*, *навкру́гий*, *навкру́жний*, *нао́кру́же* «навкруги», *нао́кру́гий* «тс.», *о́круг*, *о́кру́га*, *о́кру́глість*, *о́круже́нець* «оточенець», *о́кру́жність*, *о́кру́жний*, *о́кру́ж* «навколо», *о́кру́гий* «тс.», *о́кру́глити*, *о́кру́жати* «оточувати», *о́кру́жляти*, *обкру́глити*, [*обкру́жити*] «розмежувати, розділити» Ж, *обкру́жляти* «обійти, об'їхати; кружляючи», [*перекру́ж*] «перекрій, розріз; місяць у другій чверті»,

[*підокру́жок*] «несправжній зонтик (у рослин)» Ж, [*понавкру́гий*] «навкруги», [*скру́жки*] «висівки, що залишаються на решеті від просіяного зерна», [*скру́ж-лини*] «полова, висівки», [*скруг*] (у сполученні [*на скрузі*] «на ушкодбі місяця»), [*скругліти*] «округлити; очистити зерно обертанням решета», [*скругля́ти*] «тс.», *скругліти* «стати круглим, округлитися», [*укру́жками*] «спеціальний спосіб ткання (на скатерті тощо)» Ме;— р. бр. *круг*, др. *круго́* «круг; прикраса у вигляді круга; візерунок з кругами; збори», п. *krug*, ч. *slc.* *vl.* *kuh*, болг. *krъg*, м. *krag* «кругла дошка для замішування тіста», *круг* «круг; область, сфера діяльності», схв. *krûg*, слн. *króg* «круг, окружність, сфера», стсл. *krъgъ* «круг»;— псл. *krōgъ* «щось скручене, згорнуте; круг», пов'язане чергуванням голосних з *kręgъ (укр. *кряж*);— споріднене з дісл. *hringr* «перстень, кільце; круг, затока; змія», днвн. *hring* (нвн. *Ring*) «перстень, обруч, круг», днвн. *hringap*, *ringap* «обертати навкруги, крутити, мотати», нвн. *ringen* «викручувати, віджимати; боротися», умбр. *srîp-tagtro*, *krenkatrum* «пов'язка; пояс»; іє. **krongh-/krengh-*, похідні від кореня *(s)ker- «крутити; вигинати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 412; Фасмер II 385; Sławski III 72—74; Brückner 265; Machek ESJC 297; Schuster-Sewc 684; БЕР III 38—39; Младенов 260; Skok II 213—214; Bezlaž ESSJ II 97—98; Берп. I 626; Stang 30—31; Pokorny 935—936.— Пор. *кряж*¹.

[*кру́гав*] (орн.) «великий яструб, *Accipiter gentilis* L.», [*кру́гавець*] «тс.; малий яструб, *Accipiter nisus* L.» Ж;— неясне; можливо, виникло на основі укр. [*крогу́лець*] «малий яструб», [*крогуй*] «тс.» як результат його зближення з *круг*.— Пор. *крагу́лець*¹.

[*кру́гіні*] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; вид чорнослива, *Prunus insititia* variet. *Мак*», [*кру́глиці*] «вид чорнослива» *Мак*, [*кру́гляки* *Мак*, *кру́глянка* Ж] «тс.»;— не зовсім ясне; може бути результатом видозміни давнішого [*крухиня*] «тс.», вторинно зближеного з основою *круг*; разом з тим, частина назв може бути первинною,

пов'язаною з прикметником *кру́глий* за формою плодів відповідних сортів сливи (пор. [кúлька] «сорт круглих слив»).— Пор. *крухия*.

[кругікати] «кричати» (про кулика) Ж;— звуконаслідувальне утворення; можливо, результат контамінації дієслів *крукати* і *кугукати*.

[кру́гли] «кегли» Ж, [кру́желькі] «тс.» Ж, [кру́гольня] «кегельбан» Ж;— очевидно, результат повного або часткового калькування п. *kręgle* (мн.) «кегли», *kręgielnia* «кегельбан», етимологічно пов'язаних з укр. *кегля* (виникли через зближення п. *kiegel з п. *krąg* «круг», що відповідає укр. *круг*).— Sławski III 103—104, 110—111.— Див. ще *кегли*¹, *круг*.

[кругля́к] (бот.) «хвощ болотний, *Equisetum palustre* L.»;— пов'язане з *круг*; назва зумовлена, мабуть, наявністю на стеблі рослини кілець з маленьких лускатих листочків, які охоплюють його своєрідними кругами (Нейштадт 56).— Див. ще *круг*.

[кругу́нькати] «хрюкати, рохкати» ВеУг, [кру́нькати тж, кургінькати Ме, курінькати Ме] «тс.», [курґікати, курґичати Ж] «тс.; стиха співати»;— звуконаслідувальні утворення.

[кру́жалець] (бот.) «бутень бульбистий, *Chaerophyllum bulbosum* L.» Ж; бугила лісова, *Anthriscus silvestris* Hofm. Mak., [кру́жачка] «садова айстра, *Callistephus chinensis* Nees.» Mak, [кру́жечка, кру́жечок] «тс.» Mak;— похідні утворення від *круг*; назви зумовлені тим, що рослини мають кругле суцвіття (*бутень* і *бугила* за цією ознакою відносяться до родини зонтичних) (Нейштадт 410; Словн. бот. 13, 82).— Див. ще *круг*.

[кру́жгáнок] «зовнішня галерея, веранда, звичайно навколо будівлі»;— запозичення з польської мови; п. *krūzgapiek* «галерея довкола внутрішнього підвір'я», ст. *kruczagapiek*, *krucgapiek* «тс.», походить від снн. *krūzegapiek* «процесія з хрестом; галерея, коридор, який оточує підвір'я», свн. *krūzegapiek* «тс.» (нвн. *Kreuzgang* «крита галерея (в монастирях)»), що складаються з *krūze*,

krūze (> нвн. *Kreuz*) «хрест», яке походить від лат. *crux*, зн. в. одн. *crux-em*, і *gapis* (нвн. *Gang*) «вхід, коридор».— Шелудько 35; Sławski III 187; Brückner 273.— Див. ще *гáнок*, *криж*.

кру́жево «мереживо», [кру́жéвниця] «мереживниця; торговка мереживними виробами» Ж, [кру́жавці] «мереживо» Я;— р. *кру́жево* «мереживо», [кру́живо] «мережчата обшивка одягу», [кру́жило] «тс.», др. *круживо* «мереживо»;— очевидно, похідне утворення від др. *кружити* (мабуть, у значенні «обшивати»); пор. *вариво*, *куруиво*, *мереживо*, *прядиво* і под. від *варити*, *куруити*, *мережити*, *прясти* тощо; форма *кружево*, пізніший російський новотвір, може свідчити, що слово в цій формі є запозиченням з російської мови; пов'язання (Brückner 267; Берн. I 611) з нвн. *krāus(e)* «кучерявий» сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 414; Фасмер II 385; Преобр. I 394; Соболевский РФВ 70, 87; Mikl. EW 142.— Див. ще *круг*.

[кру́жельчик] (іхт.) «щиповка звичайна, *Sobitis taenia* L.» Ж;— р. [кру́жéльчик] «тс.»;— похідне утворення від *круг*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця риба нерідко перебуває у зігнутому положенні серед водоростей (Рыбы СССР 228).— Див. ще *круг*.

[кру́жець] (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus* L.» Ж, [кру́жля́к] «тс.» Ж;— похідні утворення від *кружити*, *кружляти*; назви зумовлені, очевидно, способом літання цього хижого птаха, який часто ширяє, вистежуючи здобич (Воїнств.— Кіст. 160; Птицы СССР 169).— Див. ще *круг*.

[кру́жіль] «конус» Ж, [кру́жівка] «кужівка», [кру́жілка] «кужівка (?); веретено?»;— бр. [кру́жéлка] «круглий відрубаний шматок дерева», п. [kręžel] «конусоподібний дерев'яний наконечник на нижньому кінці прядки», каш. [krąžel] «вир», ч. [krūžel] «кужівка», слц. (сх.) [krūžel'] «прядка», вл. *krūžel* «циліндр; щипці для завивки; палиця для кужеля (у прядці)», нл. *krūžel* «дзига; палиця для кужеля (у прядці)»;— псл. **krōžель / krōžьль*, похідне від *krōзь* «круг»; менш обґрунтоване пояснення (Moszyński KLS I 308—309) як наслідку контамі-

нації п. *kažel «кужіль» і krag «круг». — Sławski III 110—111. — Див. ще **круг**.

[**кружниця**] (зоол.) «вид черепашки, Turbo» Ж; — похідне утворення від *кружній*; назва зумовлена тим, що ці черепашки мають вигляд згорнутої у спіраль трубки (БСЭ 35, 670). — Див. ще **круг**.

[**кружб́ли**] «гринджоли, невеликі сани» Ж; — результат видозміни форми *гринджб́ли*, очевидно, зумовлений зближенням з *круг*, *кружля́ти*. — Див. ще **гринджб́ли**.

крук¹ (орн.) «ворон, Corvus corax L.; [журавель, Grus Pa], [крук] «крук, ворон», [крученя́] «воронення» Ж, *кру́чий* «властивий крукам»; — р. бр. [крук] «ворон», п. слц. діал. kruk «тс.»; — псл. *krukъ; — очевидно, споріднене з лит. krauklys «ворона», лтс. krauklis «ворон» (пор. лит. kraukti «крукати»), а також з гр. κραυγή «крик», дісл. hrok «морський ворон». — Фасмер II 386; Sławski III 171—173; Brückner 272; Trautmann 139—140; Pokorny 571.

[**крук**²] «назва звичаю, за яким здебільшого на масляну співають пісню про крукання журавля і про крука» Я; — п. [kruk] «одна з осіб у грі», [kru] «наслідування голосу воронят під час гри «в крука»; — очевидно, пов'язане з *крук*¹ (див.).

[**крула́к**] «гачок» Ж; — неясне; можливо, виникло на основі тур. kulağ «пастка, капкан».

кру́мар, *кру́марити*, *кру́марок* — див. **кра́мар**.

крумк (вигук, що відтворює крик жаби, крука тощо), *кру́мкати*, [крумча́ти] «каркати» (про крука), [крумча́ч] «крук»; — бр. *кру́мкаць* «квакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **кра́мкати**, **кромкати**.

[**крумца́нгель**] «криві ковальські кліщі» МСБГ, [крумца́нгер] «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; нім. Krumpzange «тс.» утворене з прикметника krumm «кривий» та іменника Zange «кліщі». — Див. ще **кромпач**, **обце́ньки**.

[**кру́ндзяти**] «поратися біля чогось, щось робити, але безрезультатно» Мо; — очевидно, афективне утворення.

[**крундове́лик**] «невеличкий калачик, вид пряника» Дз; — очевидно, результат видозміни форми *кренде́лик*, зменш. від *кренде́ль* (див.).

[**кру́нутися**] «поспішити, повернути назад» Ж; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми *кру́тні́тися*, пов'язаної з *кру́тїти* (див.).

круп¹ «крижі (у коней), задня частина тулуба»; — р. болг. *круп*, ч. kpara; — запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. croup «круп, зад (у тварин)» походить з франк. *kpirra «випуклість; опухлість» (пор. снідерл. egor «тулуб; труп; воло»), спорідненого з днв. kgorf «воло», нвн. Kgorf «зоб», англ. scorp «тс.», а також гр. ῥοβρός «вигнутий, опуклий». — Шанский ЭСРЯ II 8, 416; Фасмер—Трубачев II 386; Dauzat 222; Kluge—Mitzka 407—408; Vries NEW 366.

круп² «гостре запалення гортані й трахеї»; — р. бр. болг. м. *круп*, п. ч. kpur, схв. *кру́п*, слн. kúr; — запозичення з французької мови; фр. croup «круп, запалення гортані» походить від англ. scoup «тс.», яке виникло з шотландського scoup «каркати; кумкати» звуконаслідувального походження. — СІС 374; Шанский ЭСРЯ II 8, 415—416; Фасмер II 386; Koraliński 538; Sławski III 175; Holub—Lyer 269; Dauzat 222; Klein 376.

кру́па «подрібнені зерна як продукт харчування, крупи; атмосферні опади у вигляді зернят; крупина; [каша Ж; прізвисько гарнізонних солдат Бі], *кру́пї* «крупа; атмосферні опади у вигляді зернят СУМ, Ж; [ікра рачача, ікра оселедця], [кру́пїло] «жорна» ДзАтл II, *кру́пїна*, *кру́пка* («зменш. від *кру́па*); перше грубе мливо зерна пшениці; [трихіна], *кру́пник* «юшка з крупів; [хлібна горілка із звареним медом Ж], [кру́пник] «жорна» ДзАтл II, [кру́пниця] «тс.» тж, *кру́пчатка* «питлівка», [кру́п'янка] «ковбаса, начинена кашею; крупа, каша Ж», *кру́п'яр*, [кру́пїний] (у сполученні [кру́пїне решето] «решето для крупи») Ж, *кру́пкїй* «який складається з крупинок», *кру́пкватїй*, [кру́пнїстїй] «зернистий, крупчатий; дроблений» ВеБа, *кру́пнїстїй*, *кру́п-*

частий, круп'яний, [крупі́читися] «зростатися» (про руду) Ж, [підкрупі́ни] «грубі частини розмолотого зерна» Ж, [покрупі́ни] «гречане борошно з дрібною крупи, просіяної з крупнішою; засахарений мед, мед у крупинках», [покруп'я́нка] «гречане борошно з дрібною крупи, просіяної з крупнішою», [покрупі́ти] (у сполученні [п. муку] «грубо змолоти») Ж, [скрупі́ти] «ставати крупнозернистим» Ж, [скрупі́ти] «тс.» Ж;— р. *крупá*, бр. *крупы*, др. *крупa* «борошно; крупа; крупина», п. *кгирa* «крупина», *кгиру* (мн.) «крупини, крупа», ч. *кгоира*, *кгоиру* (мн.) «крупа; град», сл. *кгіра* «крупинка», *кгіру* (мн.) «крупа; град», вл. *кгира* «крупа; градина», нл. *кşıра* «крупа», болг. *крупa* (у сполученні *к. сол* «велика грудка солі»), схв. *крупa* «дрібний град», сл. *кгіра* «крупа ячмінна», цсл. *крупa* «кришечка, крихта»;— псл. *кгирa* «крупно змелене зерно, збіжжя; крихта, кришечка; зернисті опади», пов'язане з псл. *кгуші́ти*, укр. *крупі́ти*, псл. *кгъха, укр. *крупі́ти*;— споріднене з лит. *кгаурі́с* «шерехатий, нерівний; нижній», лтс. *кгау́ра* «струп, бородавка», *кгу́рт* «лопатися, зморщуватися», дісл. *кгу́фа* «струп», двн. (h) *кгуоб* «прокажений», (h) *кгуф* «струп, проказа», нвн. [гиф] «зашкарубленість ґрунту», можливо, також з алб. *кгірë* «сіть», [кгурë] «тс.»; іє. **кгеu-/кгоu-* «ударяти, штовхати, ламати» з детермінантом **-р-**; менш певне пов'язання з п. *кгеру* «кремезний» (Brückner 272; Skok II 215); сумнівне зближення (Machek ESJC 295) з норв. [ггүра, ггаур, ггора, ггурјa] «грубо молоти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 416—417; Фасмер II 386; Преобр. I 395; Горяев 171; Sławski III 176—178; SO 18, 251—252; Holub—Кор. 188; Schuster-Sewc 684—685; БЕР III 27—28; Младенов 258; Skok II 215; Bezlaj ESSJ II 104; Bern. I 630; Топоров IV 212; Stang 30; Trautmann 143; Pokorny 622—623.— Пор. *крупі́ти*, *крупі́ти*¹.

крупка (бот.) «*Daba L.*»;— р. бр. *крупка*;— пов'язане з *крупá*, *крупі́ти*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом насіння у деяких видів крупки—дрібних стручечків (Федченко—Флеров

477); пор. іншу назву крупки [кашка].— Див. ще **крупá**.

крупний «великий», *розукрупніти*, *укрупніти*;— р. *крупный* «великий», др. *круподухъи* «малодушний», *крупнодушньи* «тс.», ч. ст. *кгирпұ* «грубий», болг. *крупен* «крупний», схв. *крупан* (*крупнї*) «тс.», стсл. *крупнъ* «малий»;— псл. *кгирьпъ (кгиръ), прикметник, похідний від *кгира* «крупнозмелене зерно, збіжжя; крихта; зернисті опади»;— семантичний розвиток від первісного відносного значення прикметника (пор. укр. [крупний] «крупчастий», п. *кгирпу* «круп'яний», вл. *кгирпу*, ч. *кгирпұ*, нл. *кşıрпу* «тс.», ч. ст. *кгірпұ* «градовий») привів до створення двох протилежних якісних значень «малий» і «великий»; друге з них з'явилося внаслідок порівняння крупнозмеленого зерна з борошном (пор. болг. діал. *крупно брашно* «борошно грубого помолу»); в українській мові слово, можливо, є запозиченням з російської.— Шанский ЭСРЯ II 8, 417; Фасмер — Трубачев II 386; Преобр. I 395—396; Горяев 171; Sławski III 177—178; Bern. I 630; Mikl. EW 143.— Див. ще **крупá**.

[крупняк] (іхт.) «самиця оселедця; оселедець морський (океанічний), *Clupea harengus L.* ВеНЗн», [крупник] «оселедець морський» ВеНЗн;— похідне утворення від [крупі́ти] «ікра оселедця».— Див. ще **крупá**.

[круски] «брижі (у нутрошах свині)» Ж, [крупішки] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kruski* «брижі, частина очеревини у тварин; страва з такої очеревини», як і ч. [крусі] «брижі», сл. [круска́] «жир навколо нутрощів», нл. *кгу́зе* (мн.) «брижі (у нутрошах тварин)», *кгу́зка* «гофрований жіночий комір», походить від свн. *кгоесе* «нутрощі; брижі, складки очеревини» (пор. нвн. *Кгос* «нутрощі; збористий або складчастий комір»); етимологічно пов'язане укр. [круска́] «жабо, оборка» є запозиченням пізнішого часу.— Sławski III 183—184; Kaestner DL 33.— Див. ще **круска**².

[крута́й] (бот.) «головатень, *Echinops ritro L.*», [крутик] «аморфа, *Amorpha*

fruticosa L.» Мак, [крутильце] «дрік красильний, Genista tinctoria L.» Мак, [кручениці] «вид рослини Ж; смовдь оленяча, Peucedanum cervaria (L) Guss. Мак»;— р. [крута́й] «головатень», [крути́к] «аморфа», п. [krzęcinka] «дрік», ч. kručinka «тс.»;— похідні утворення від *крутіти*; мотивація назв неясна.— Machek Jm. gostl. 118.— Див. ще *крутіти*.

[крутень] (бот.) «скрученик осінній, Spiranthes autumnalis Rich.» Мак, *скрученик*;— р. *скрученник*, п. kręczynka, ч. [krútěnka] «тс.»;— похідне утворення від *крутіти(ся)*; назва зумовлена тим, що суцвіття рослини все скручене по гвинтовій лінії (Федченко—Флеров 282).— Див. ще *крутіти*.

крутий «стрімкий; дуже загнутий або вигнутий; суворий, твердий; [густий; міцний; важкий; який важко розв'язується, який важко засвоюється (про слово, наспів); кручений, звивистий Ж]», [крути́й] «крутий» (у сполученні [крутне діло] «важка справа») Ж, *крутува́тий*, *кручува́тий* «стрімчастий», [крута́к] «непоступлива, уперта людина» Ж, *крути́зна*, [круто́вина] «круча», [крутя́к] «крута каша; круті екскременти Я; крута гора; крутий берег Чер», [круть] «крута гора» Чер, *круча*, [кручи́на] «круча» Ж, [кручина́] «крута гора, крутий берег» Чер, [докру́та] «круто» Я, [прекруте́нний] «дуже крутий» Ж, *скру́та* «труднощі», *скрути́й*, [скру́то] «круто» Я;— р. *круто́й*, бр. *круть*, п. kręty «кручений, скручений; звивистий, вивертливий», ч. krutý «лютий, суворий; великий», слн. krutý «лютий, суворий», вл. kruty «міцний, твердий, суворий», пл. kšuty «міцний», болг. *крут* «різкий, суворий», м. *крут* «суворий, жорстокий», схв. *кру́т* «твердий, тугий, напружений; суворий, жорстокий», слн. [krót] «навальний», [kroto] «дуже, вельми»;— звичайно виводиться з псл. *krōtъ «який крутиться, в'ється; зігнутий; міцний, твердий; стрімкий; різкий», пов'язаного з *krētati «обертатися; згинатися», укр. [кря́татися] «клопотатися» (Шанский ЭСРЯ II 8, 418—419; Фасмер II 387; Sławski III 108—110); проте

більш імовірним здається псл. *kroutъ «стрімкий, крутий», споріднене з прус. kūt «падати», лтс. kraulis «круча», kručija «крутий берег», дісл. hrūnja «падати», hrod «схил»; сумнівне пов'язання (Machek ESJC 298) з герм. *stronkos (дісл. strangr «міцний, суворий», нвн. streng «суворий» тощо).

крутіти, [кру́тало] «примітивна машина з колесом» Ме, *крутані́на* «поспішний, безладний рух, метушня», [крута́р] «крутий», [круте́ль] «вир» Чер, [кру́тель] «скручена з соломи мотузка», *кру́тень* «тс.»; [вихор; махове колесо (у машини)], [кру́теник] (у сполученні [к. соломи] «солом'яний скрутень»; у сполученні [к. хліба] «кулька з хліба») Ж, [круте́ня] «безперервні заняття; багато роботи» Ж, *крути́лка* «саморобна зимова карусель на льоду», [крути́лка] «тс.»; вир Чер, [крути́ло] «вир, коловорот», [крути́ж] «тс.», *крути́й* «шахрай», *крути́йство* «шахрайство», *крути́ль* «пристрій для суцання мотузків; [вир]», *крути́нь* «крутень, жмут соломи; [вир; коловорот Ж]», *крути́я* «завірюха; [вир Чер]», [крути́яка] «спритна людина, великий крутий» Я, [крути́вець] «вир», [крути́віця] «тс.» Г, Ж, *крути́я* «крути́йство», [круто́вина] «завірюха» Ник, [круту́ха] «гра на скрипку у супроводі бубна» Я, [крути́яга] «жмикрут; несумлінна людина, шахрай» Я, [крути́як] «вир; закрут річки» Чер, [крути́ялка] «вид дерев'яної гойдалки» Дз, [крути́ба] «хитрість, лукавість; примха» Ж, [крути́йка] (у сполученні [к. дати] «збити з пантелику, вивернутися») Пі, *крути́ко́* «непосидюча людина, вертун; [вихор]», [крути́о́лка] «дзига; примітивний апарат для самогоноваріння; витушка Л; вир Чер», [крути́ча] «вир у річці; місце, де сходяться дві річки; завірюха» Ник, [кручи́ак] «баран, хворий на вертіж з черв'яком у голові; вир Чер», [кручи́алка] «пристосування для катання по колу; валок над колодязем для витягання води» Ва, [кручи́ало] «місце, де сходяться дві річки» Ник, *кручані́ця* «?», [круча́нка] «вдвое сплетений ремінець або дріт; скручені тютюнові листи», *круче́ники*, *круче́ння* «крутиння; вид деформації ма-

теріалів», [крúчення] «перевесло, соло-м'яний скрутенъ для перев'язування снопів» Я, [кручен'я́к] «тютюн у скручених листках», [кручи́на] «вир; закрут річки» Чер, [кручи́н'я́к] «тс.» Ж, [кручи́нка] «крендель» Ж, [кручи́нка] «тс.», [кручи́я] «вир біля мілини», [кручо́к] «дзига» Л, *круті́йкува́тий* «шахраюва-тий» СУМ, Я, [круті́ючий] «який кру-тить» Я, *крúчений*, [круче́ний] «дурну-ватий» Ме, *крутька́* «кружляючи», [крутько́м] «тс.» Я, *вкруті́ти* «угвин-тити» СУМ; (у сполученні [в. хвоста] «збити пиху») Пі, *ві́крут*, *вікрута́с*, *ві́крутенъ*, *ві́крутка*, [ві́крутні] «хит-роші, відмовки» Ж, *ві́дкру́тка*, *за́крут*, [за́крута], [за́крутані́на] «безперервна праця, багато роботи; клопіт» Ж, *за-круте́нина*, [закруте́нія, закрутя́ніна] «тс.», Ж, *закрута́си* «вигадливі пово-роти», *за́крутенъ* «пук стебел збіжжя, зав'язаних вузлом (за народним пові-р'ям завдає шкоди)», [за́кру́тина] «за-крут», *за́крутка*, *за́круток*, [за́круто́си] «лабіринти; заплутані вулиці, провул-ки», [за́круцьки] «картонлі, що мають форму рогалика» Ж, *закру́тистий*, [зкру́т] «турбота, туга, суєта» Пі, [на́кру́тка] «вал із зубчаткою; скручені разом кілька стеблин рослини як знак», *накру́чувати* «намотувати; намелювати; заводити; підохочувати, підмовляти; зробити, написати неохайно; нагово-рити чого-небудь безглузлого, нісеніт-ного; [нарвати (про нарив)]», [неви́кру́тний] «нескінченний, безвихідний» Ж, [перéкру́тенъ] «потворна, викривле-на істота», [перéкру́тка] «викривлення, перекручення, шкідлива зміна, пере-творення» Нед, *перекру́чувач*, [по́кру́т] «оберт», [по́кру́ч] «помісь двох видів, гібрид; дитина, батьки якої належать до різних національностей, ЛексПол; виродок», [покру́чий] «перекручений, сплутаний, неясний», [покру́тькувати-ся] «вертітися, обертатися навколо, удаючи надмірну зайнятість» Ж, [по-кру́цькувати́ся] «тс.» Ж, [прі́кру́т] «те, що служить для закручування» Ж, *про-кру́чувати*, [ро́зкру́т] «кільце з лозини у ярмі; через яке проходить дишло», [розкру́те] «мотузка з лози» Нед, [роз-кру́ття] «стовбури молодого дерева,

якими зв'язують дерева у пліт для сплавляння», *скрут* «поворот; петля; [у млині пристрій, за допомогою якого можна пересунути дерев'яний короб убік від жорна; продовгуватий клубок з виплетеної соломяної стрічки для виготовлення капелюхів; насад у возі Мо]», [скру́тель] «петля, кільце, ви-ток; джгут; згорнутий жмуток прядива, очищеного від костриці», *скру́тенъ* «джгут; [віхоть з очерету Мо; скручений пучок соломи ЛЧерк]», [скру́ти́лець] «вузол з нитки» Ж, [скру́тиль] «віхоть; закрутка (на занадто зсученій мотузці або нитці); крендель, що печеться на різдво для корови» Ме, [скру́ті́й] «згор-нутий жмуток прядива, очищеного від костриці», [скру́тиль] «тс.; згорнутий жмуток соломи», *скру́тинь* «джгут; [па-кунок; у сполученні с. бакуну «лист тютюну»] Ж, *скру́тка*, [скру́тлик] «вер-тута із здобного тіста» Мо, [скру́то́к] «згорнутий жмуток тютюнових листків Г; звивина, коло; пакунок Ж», [скру-ца́к] «джгут, скрутенъ», [скру́цьок] «ву-зол з нитки» Ж, *скру́чувальник*, [скру-ні́тися] «зігнутися, скорчитися» ВеБа, [су́кру́тка] «зсучені місця на нитках», [у́кру́ть] «вмить, враз»;— р. *круті́ть*, бр. *круціць*, др. *крутитися*, п. *kręcić*, ч. *kroutit*, слц. *krútit'*, болг. *къртя* «колупаю; відламую», м. *крти* «ламає, руйнує», слн. [krotiti] «обертати», цсл. *крятити са* «крутитися, обертатися»;— псл. *krōtiti*, ітеративна (або каузативна) форма від *krētati* (укр. [кр'ятатися]).— Ślawski III 99—102; Brückner 267; Bez-laj ESSJ II 101; Bern. I 627; Mikl. EW 138; Trautmann 142.— Див. ще *кр'я-тати*.

[круті́й] (орн.) «крутиголовка, *Jupx torquilla* L.» ВеНЗн;— похідне утво-рення від *круті́ти*; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду, злякавшись, витягують шию і крутять головою (Пти-цы СССР 389).— Див. ще *круті́ти*.

[крутя́к] (назва барана) Доп. УЖДУ IV;— очевидно, пов'язане з [круца́к] «ба-ран, хворий на верт'ж».— Див. ще *кру-ті́ти*.— Пор. *куртя́к*.

[крух] «перга; руда; мідь, бронза» Ж, [круш] «руда, метал», [круше́ць] «мінерал; руда землистого кольору» Ж,

[*круши́ий*] «крихкий» Ж, [*круши́на* (*жи́ла*)] «рудна (жила)» Ж;— р. [*крух*] «скибка, грудка, брила», бр. [*укру́хъ*] «скибка», др. *укрухъ* «скибка, шматок хліба», п. діал. ч. *kruch* «брила, шмат», слц. *kruch* «окраець (хліба)», вл. *kruch* «шматок, штука, частина», болг. [*крух*] «невелика грудка цукру, солі», м. *крушец* «крихта», схв. *крѹх* «хліб», слн. *krũh* «тс.», стсл. *оꙋкроꙋхъ* «шматок (хліба); грудка»;— псл. *kruchъ* «уламок, шмат, брила», похідне від дієслова *krušiti* (укр. *кру́шити*).— Фасмер II 387; Преобр. I 397; Sławski III 165; Brückner 271; Machek ESJĈ 297; Holub—Kop. 189; БЕР III 30; Skok II 193—194; Bezlaĵ ESSJ II 104; Bern. I 628—629.— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круха́*] (бот.) «крушина, *Frangula* Mill.; жостір, *Rhamnus* L.» ВеБа, [*кרוха́*] «тс.» ВеБа, *круши́на* «*Frangula* Mill. СУМ, Ж; [жостір, *Rhamnus cathartica* L. Мак]», [*крушина*] «крушина» Мак, [*крухóвий*] «жостеровий»;— р. болг. *круши́на* «жостір», бр. *круши́на*, п. *kruszyna*, ч. слц. *krušina*, схв. *крѹшина*;— псл. *krušina*, похідне від *kruchъ* «крихкий» (жін. р. *krucha*); назва зумовлена крихкістю деревини крушини (пор. п. ст. *kruchkie drzewo* «крушина», букв. «крихке дерево»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 419—420; Фасмер II 387; Боброва РЯШ 1978/3, 104; Преобр. I 397; Sławski III 185; Machek ESJĈ 298; БЕР III 32—33; Skok II 193; Bern. I 268.— Див. ще *кру́шити*¹.— Пор. *крі́ха*.

[*крухиня́*] (бот.) «вид чорнослива, *Prunus insititia* variet.» Мак, [*крухині*] «округлі солодкі сливи» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з [*крухий*] «м'який, крихкий» за ознакою особливої м'якості спілої сливи відповідного сорту (пор. інші назви м'яких сортів слив [*черкуші*, *дрислявки*]; менш імовірно виникнення в результаті видозміни форми [*кругіні*] «слива садова; вид чорнослива».— Див. ще *кру́шити*¹.

[*крухля́к*] (ент.) «хрущ-носоріг, *Oryctes nasicornis* L.» Ж;— похідне утворення від *крухий* «крихкий»; назва зумовлена тим, що хрущі цього виду розвиваються на гнилій, трухлявій дере-

вині (Горностаев 122).— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круховий*] (у виразі *крухова сіль* «кам'яна сіль»);— очевидно, виникло на основі п. *kruch* «брила, шматок; назва брил солі вагою близько 100 фунтів»; пор. п. [*kruchowy*] «гірник, що відриває уламки солі».

[*крухóвка*] (ент.) «маленька чорнувата бджола» Л;— неясне.

[*круча́ти*] «рохкати»;— п. *kruczeć* «бурчати, грати; крякати; [рохкати; туркотати; кумкати]», ч. *kručeti* «бурчати; рохкати; [кумкати]», слц. *kručat'* «бурчати»;— псл. *kručati*, пов'язане з *kruckati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Sławski III 169; SW II 574; Machek ESJĈ 297; Holub—Kop. 189.— Пор. *кру*.

[*кручок*] (ент.) «вовчок, *Gryllotalpa* Latr.» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *крючок* «гачок» з огляду на подібність до гачків передніх ніг вовчка, добре пристосованих до риття (Горностаев 59).— Див. ще *крюк*.

круши́на — див. *круха́*.

*кру́шити*¹ «трошити» СУМ, Ж, [*круши́ти*] «ставати розсипчастим, звареним» Ж, [*круш*] «усе ламке, крихке» Ж, [*крушка*] «кришка, крихта, шматок» Ж, [*накруша́ти*] «завдавати шкоди, збитків», [*окрух*] «шматок» ВеБ, [*окру́ха*] «тс.» Ж, [*окруше́*] «великодні подарунки бідним» Ж, *окрушина* «крихта; окраець; недоїдки», *окрушка* «тс.», [*скрухнути*] «стати м'яким, крихким» Нед, [*скруши́ти*] «тс.» Нед;— р. *круши́ть*, бр. [*круш*] «крихке залізо», п. *kruszyc* «кришити, розтрушувати, крушити», ч. *krušit* «крушити; мучити», слц. *krušit'* «тс.», вл. *krušic* «розбивати на шматки; роздавлювати», болг. *крушá* «розбиваю», *сѣкрушá* «розламаю», схв. *крѹшити* «роздрібнювати, крушити», слн. *krũšiti* «тс.», стсл. *сѣкроꙋшити* «зламати, зруйнувати, розбити»;— псл. *krušiti* «розбивати, ламати на шматки, роздрібнювати», пов'язане чергуванням голосних з *krũšiti* «тс.», укр. *криши́ти* (*крі́ха*);— споріднене з лит. *kraušyti* «крушити», лтс. *kràusët* «товкти, оббивати (ячмінь на току)», гр. *κροῦω* «ступая; тупая; ударяю».— Шанский ЭСРЯ

II 8, 420; Фасмер II 388; Преобр. I 397; Sławski III 184; Brückner 271—272; Machek ESJČ 297; Schuster-Sewc 686; БЕР III 32; Младенов 621; Bezlaј ESSJ II 104—105; Варбот 106; Берн. I 628; Trautmann 143.— Див. ще **кря́ха**.— Пор. **круші́ти**².

круші́ти² «журити, мучити», [круші́на] «журба, туга», [скру́хнути] «упокоритися» Нед, [скруші́ти] «тс.» Нед, **скру́ха** «тяжкий, гнітючий настрій; жаль, співчуття; каяття», **скрушній**, **скру́хо** «скрушно»; —р. [круші́ннисья] «горювати», [круше́вний] «тужний», **сокруша́ться** «журитися», заст. **кру́шити** «гнітити, засмучувати», бр. [скруша́ць] «докоряти, приводити до каяття», **скру́ха** «туга», п. [krušyć] «приводити до скрухи, жалю», skrušyć «зм'якшити (серце), викликати каяття», skruša «каяття», ч. krušiti «засмучувати, пригнічувати», krušný «трудний, важкий», zkrušiti «обтяжити, засмутити», zkroušenost «упокорення», слц. krušit' «засмучувати, пригнічувати», м. **скруши** «засмутить, уб'є скорботою», слн. skrušen «пригнічений, сумний», стсл. **скроушити** «засмутити», **скроушення** «скруха, журба»; —псл. krušiti «мучити, пригнічувати, засмучувати», спочатку «розбивати, дробити, кришити». — Sławski III 184—185; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Bezlaј ESSJ II 104—105; Берн. I 628—629.— Див. ще **круші́ти**¹.

[**кру́шка**] «покрученість, кривизна» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **круг**.

[**крушкува́тися**] «неспокійно снувати туди-сюди; потягуватися з тихим шумом, стогоном» Ж, [крушн́ятися] «тс.» Ж; — очевидно, утворення, пов'язані з похідними від **круг**: **кружкá** (ходити, рухатися), ***кружкуватися**, [кружен́яти] «кружляти, ширяти». — Див. ще **круг**.

[**кру́шок**] «сувій полотна» Ж; — результат видозміни початкового **кружо́к** (полотна), зумовленої узагальненням форм непрямих відмінків з оглушенням ж (**кружка** > **крушка** ...). — Див. ще **круг**.

крюк «гак; крутій; знак старого нотного письма», [крук] «гак», [крукі́ок], **крючо́к** «тс.». [кряка́дло] «великий

крюк» Я, [кря́очья] «вид узору на великодній писанці» Я, **скрю́чити**, **скрю́читися**; — р. **крюк** «гак; косарське знаряддя у вигляді граблів; зайва відстань; (мн.) знаки старого нотного письма», ст. **крякѣ** «гак» (1327—1328), бр. **крук** «тс.»; —запозичення з давньоісландської мови; дісл. krók «гак» споріднене з дангл. стусс «милиця», англ. cruth, дат. krykke, шв. krycka, снідерл. crucke, днн. krukka, двн. kruska, нвн. Krücke «тс.»; припущення про нідерландське посередництво (Karłowicz SWO 315), як і пов'язання з англ. crook «гак, крюк» (Matzpenauer 221), недостатньо обгрунтоване. — Шанский ЭСРЯ II 8, 423; Фасмер II 390; Sławski III 170; Берн. I 629; Kluge—Mitzka 408; Klein 378; Vries ANEW 328, 331.

[**кря́ць**] «людина з прострілом у крижах» Ж, [кря́цько, кря́цьок] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, афективно деформоване утворення на основі **круті́ти** (**скру́чуватися**) з частковим використанням звукової форми спорідненого польського kęcić «крутити» (пор. [скру́цьок] «вузол на нитці», зам. ***скрутьок**). — Див. ще **круті́ти**.

крячо́к (заст.) «міра горілки (приблизно 0,325 л)», [крячо́к] «тс.» Л; — бр. [кря́чек] «крячок (міра у шинку)», п. [kruček] «чарка горілки»; — запозичення з російської мови; р. **крячо́к** «чарка горілки; (первісно) гачок», похідне від **кряк** «гак», набуло нового значення у зв'язку з тим, що у відкупних шинках чарка висіла на ручці у вигляді гачка. — Даль II 208.— Див. ще **кряк**.

кря (вигук, що відтворює крик птаха, жаби), **кря-кря** «тс.»; — бр. **кря-кра**, п. вл. kга-kга, ч. kга-kга; — безпосереднє звуконаслідування, підтримане звуковою близькістю до дієслова **крякати** індоевропейського походження (пор.).

[**крявча́ти**] «каркати (про ворону); подавати крик (про горіхівку)», [крявча́ти] «тс.» (?); — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **кровкун**.

[**кряг**] «стільник меду» ВеУг, [кря́га] «тс.» ВеУг, [кря́ги] «стільники» ВеНЗн, МСБГ, [кря́жка] (у сполученні [к. меду] «стільник») Ж, **кряжки** «стіль-

ники» ВеЗн, *крижчїнка* (ент.) «вощинна вогнивка, *Galleria celleria* (*G. mellonella* L.) Ж;— р. [кряж] «колодний вулик»;— очевидно, залишки псл. *křęgъ «круг», *křęžь < křęgь «кряж, колода», пов'язаних чергуванням голосних з *křogъ «круг»; у такому разі кореневе и замість очікуваного я виникло як результат закономірного діалектного звуження голосного а після м'якого р' з наступним його ствердінням (пор. [ч'ис] «час», [ш'ипка] «шапка»).— Див. ще кряж¹.— Пор. круг.

[кряга] «гурт овець» Доп. УЖДУ IV;— неясне; можливо, залишок псл. *křęga «круг, гурт», яке могло існувати як один з варіантів поряд з *křogъ «круг», *křęžь «кряж» та ін.— Пор. круг, кряг, кряж¹.

[кряж¹] «кругляк, колода дерева», [кряжнік] «колода» Бі, [креж] «кругла балка, з якої роблять шпали» Л, *кряжїстий* «кремезний», [кряжувати] «обтісувати дерево циліндрами»;— р. *кряж* «колода», [креж] «близька до кореня потовщена частина стовбура», бр. *кряж* «тс.»;— псл. *křęžь < *křęngj- (*křęngj-) «щось кругле», пов'язане чергуванням голосних з *křogъ < *křongъ «круг»;— споріднене з дісл. hringr «перстень, обручка», нвн. Ring «кілець»; пов'язання з р. *кóрень* «корінь», [корь] «тс.», *черешок* (Горяев 172) позбавлене підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 391; Преобр. I 400; Варбот Етимологія 1970, 70—74.— Див. ще круг.

кряж² «гірський хребет; пагорб, узвиштя; [шар, пласт, брила Ж]», [кряжжа] «пасмо гір, узгір'я, пагорок» Ж;— р. *кряж* «пасмо невисоких гір; [материк, острів; підвищена місцевість; великий горб; не затоплюване сінокосне угіддя; крутий берег; обрив]», [креж] «крутий схил гори; обривистий берег; невисокий горб; підвищення серед низин і боліт», бр. *кряж* «пасмо невисоких гір», болг. [кряж] «скелясте узвиштя»;— не зовсім ясне; очевидно, тотожне з [кряж] «кругляк», псл. *křęžь; у такому разі спочатку означало «округле підвищення, оточене низиною чи водою» (пор. значення р. «острів»); пов'язання з р.

[кра] «крига», [укра] «тс.» (Соболевський РФВ 67, 213—214) позбавлене підстав.— Варбот Етимологія 1970, 71—72.— Див. ще кряж¹.

[кряж³] «спинний хребет; крижі Ж», [кряжїти] «працювати, не розгинаючи спину; дбати, турбуватися», [кряжїти] «берегти, скупитися»;— очевидно, результат перенесення на спинний хребет назви *кряж* «гірський хребет»; перенесення могло бути підтримане звуковою подібністю слів *кряж* і *кряжї*; виводиться також (Варбот Етимологія 1970, 73) від гіпотетичного псл. *křęgъ- «зігнути» (> «кругле»).— Див. ще кряж².— Пор. скряга.

[кряк] «кущ», [крак] «тс.; гілка МСБГ», [крячина] «невеликий кущ», [кракати] «гіллястий» МСБГ, [крячий] «кривоногий», [крячовитий] «тс.» тж, [крячїстий] «кущистий», [крячїстий] «покритий кущами», [кряковата] (у сполученні [к. галуза] «дуже розгалужена гілка») ВеБ, [крячїтися] «давати розгалужене коріння», [крячїтися] «ходити, кривлячи ногами» МСБГ;— п. křzak «кущ», ч. [křáčї] «зарості, кущі», слц. [křiak, křak] «кущ»;— псл. *křęgъ, похідне (можливо, зменш.) від *křęgъ «кущ, корінь», пов'язаного чергуванням голосних з *кoreпъ* «корінь».— Фасмер II 344; Stawski III 205; Brückner 274; Machek ESJČ 249; Bern. I 672; Matzenauer LF 9, 42; Trautmann 127.— Див. ще корінь¹.

крякати «каркати; квакати», [крякати, кракотїти О] «тс.», *кряк* (орн.) «крячок, *Sterna*; [бекас, *Capella gallinago* L. (*Scolopax gallinago* L.) Ж; гаршнеп, *Lymnocryptes gallinula* L. (*Scolopax gallinula* L.)]», [крак] (орн.) «крячок чорний, *Chlidonias nigra* L.» Л, [кряквї] «широконїска, *Anas cyreuta* L.», [крякїн] (орн.) «крук, *Corvus corax* L.», [кряка] (зоол.) «древесниця (жаба), *Hyla arborea* L.» ВеБ, [крякотїшка ВеЗн, кряка Ж] «тс.», [крякавка] «тс.; (орн.) чирок свистунок, *Anas crecca* L.» Ж, [крякїн] «крук», [крякї] «каччя», [крякїка] «качка; деревниця», *крячок* (орн.) «водяний птах родини мартинів, *Sterna*», [крячка] «тс.» Ж;— р. *крякати*, бр. *крякаць*, п. *крякаць*, ст.

krzaķać «відкашлюватися», ч. krákat, ст. křekati «кричати» (про стерв'ятника, курку, курітку), слц. krákat', вл. kra-kać, нл. krjakaš, болг. крякам «квакати; крякати», крѣкна «квакнути, крякнути», м. крека «квакає, кричить, горлає», схв. крѣчати «крякати», слн. [krĕkati] «тс.»;— псл. krękati, krakati, звуконаслідувальні дієслова;— очевидно, споріднені з лит. kreĩkti «крякати; хрипіти; хропіти», krokóti «хропіти; шуміти», лтс. krákt, křákt «тс.», лат. sgōcāge «каркати», гр. κρόζειν «тс.», двн. kriuoh «ворона», дангл. hringan «бриніти, тріскотіти, стукати», дісл. hringja «дзвонити», що зводяться до іє. *ker-/kog-, звуконаслідувальних за походженням коренів; кореневе ра в українських словах може походити як з давнього га, так і з ря < ге, що зазнало діалектного ствердіння.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 392; Преобр. I 400; Sławski III 206; Machek ESJĈ 288; Schuster-Sewc 662; Bezlaĵ ESSJ II 88; Bern. I 612; Trautmann 128; Pokorny 568.— Пор. кря.

[крянкати] «тріщати; каркати» ВеУг, [крянкати] «тс.» ВеУг;— очевидно, запозичення з польської мови; п. krzaķać «відкашлюватися; рохкати», krzęczeć «тс.; кричати (про вальдшнепа)» зводиться до псл. *krękati, якому відповідає укр. крякати; відмінності (проти очікуваного) у формі й значенні українського слова є, мабуть, результатом східнославацького або польського діалектного посередництва.— Sławski III 206.— Див. ще крякати.

[крянтатися] «поратися» ВеЗа;— запозичення з польської мови; п. krzaķać się «поратися» відповідає укр. [крянтатися] «бути зайнятим, клопотатися».— Sławski III 209.— Див. ще крятати.

[крянути] «ударити; кинути Ж»;— р. [крянуть] «зрушити, зіштовхнути», бр. крануць «торкнути, зрушити», п. zakrzátnać się «почати поратися», слц. [kriatnut'] «зігнути, перегнути», нл. kšĕtnuś «скрутити, скривити, ударити», болг. [крѣна] «насилу рушу, потягнусь», м. крене «піднесе; забере, винесе», схв. крѣнути «вирушити», слн. krĕniti «по-

вернути; зрушити, посунути», цел. кр-нжти «звернути (в бік)»;— псл. *krętno-ті «повернути», пов'язане з *krĕtati «повертати», до якого зводиться укр. [крянтатися] «клопотатися».— Німчук Тези V сл. конф. 92; Фасмер II 392; Sławski III 209; Schuster-Sewc 707—708; БЕР II 728; Младенов 256, 257; Skok II 191—192; Bezlaĵ ESSJ II 91; Bern. I 612.— Див. ще крятати.

[крятати] «повертати, звертати» О, [крянтатися] «бути зайнятим, клопотатися», [крянтатися] «неспокійно кидатися в різні боки; робити крок назад»;— р. [крятати] «зрушувати», бр. крятаць «зрушувати; торкати», др. крятати «рухати, посувати», п. krzaķać się «поратися, возитися», ч. křátati «неспритно, важко ходити», слц. kriatati' sa «лазити, дертися; повільно, насилу ходити», нл. kšĕtaś «вертати; вивихати; згинати; ламати», болг. крѣтам «рухаюся повільно, насилу», схв. крѣтати «рушити, зрушувати; надавати руху (машині)», слн. krĕtati «рухати, вертати»;— псл. *krĕtati «бути в круговому русі, обертатися; насилу йти; зрушувати; скручувати», пов'язане з *krōtiti «крутити»; продовжує, мабуть, *krōt-jo, первісну форму теперішнього часу з носовим інфіксом від іє. *kert- «крутити, скручувати»;— споріднене з дінд. křnatti «крутить нитку, пряде», гр. κάρταλλος «кошик», лат. cratis «пліт; в'язка хмизу; сплетіння», ірл. cret «короб», гот. haúrds «двері», двн. hurt «пліт; щось плетене»; припущення про спорідненість з нім. genken «витягати, розтягати», англ. wrench «вивертати, виривати; вивихнути» (Machek ESJĈ 299) сумнівне; недостатньо обгрунтоване пов'язання (Osten-Sacken IF 23, 381) з лтс. krietns «енергійний, міцний».— Фасмер II 392; Sławski III 208; БЕР III 2; Младенов 257; Skok II 191; Bern. I 613; Trautmann 142; Pokorny 584—585.— Див. ще крутити.— Пор. крянути.

[кряч] «жердина, якою перевертають колоду», [крячка] «коротка паличка, яку вкручують у парену лозу» Я, [кряквини] «два дерев'яні ріжки позаду саней для сітки, в яку кладуть речі» Я;— р. [кряч] «цурка, закрукта», [кря-

чить] «прикручувати, закручувати»;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [кряк] «кущ», *кóрінь* (Фасмер II 391, 392).— Пор. *кóрінь*¹, *кряк*.

[крячка] (бот.) «деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; роман собачий, *Anthemis cotula* L. ВеУг», [крячка] «деревій звичайний» Мак;— очевидно, результат видозміни запозиченого з польської мови *крячка; незазначене п. [krgwiaszka] «деревій» мало б бути пов'язане з krgwawnik «тс.», яке відповідає укр. *кривавник*¹ «тс.» (див.).

[крьо-не́] (крик, яким пастух наказує козам повернутися назад);— неясне.

Ксенофонт, *Ксень*, [Фо́ня] (Ме), ст. *Ксенофонтъ* «странен муж» (1627);— р. *Ксенофонт*, бр. *Ксенафонт*, болг. *Ксенофон*, схв. *Ксендфонте*;— запозичення з грецької мови; гр. Ξενοφών (-ῶνος) букв. «чужомовний», утворене з основ прикметника ξένος «чужий», етимологічно неясного, та іменника φωνή «звук, голос; мова».— Сл. вл. імен 214; Беринда 225; Спр. личн. імен 427, 504; Петровский 137; Илчев 281; Frisk II 333—334.— Див. ще фон².

[Ксэ́ня] «Оксана», [Аксэ́ня, Аксэ́ня, Ксэ́на, Ксэ́нійка, Ксэ́нька, Ксэ́нта, Оксэ́ня];— р. *Ксэ́ня*, бр. *Ксэ́ня*, болг. *Ксэ́нійа*, ч. *Xenie*;— очевидно, запозичення з грецької мови; пор. гр. ξενία «гостинність», ξενίη «чужа».— Сл. вл. імен 248; Петровский 137; Спр. личн. імен 504; Суперайская 88; Кпаррова́ 294; Илчев 281.— Пор. **Оксана**.

[ксі] (вигук, яким гонять свиней);— р. [ксы] (вигук, яким підганяють корів), [ксы́ня] «тс.», п. [ksi] (вигук, яким проганяють свиней), [ksy, ksyku, eksil], слц. kšo, kši «тс.», нл. ks (kys) «цить»;— наказовий вигук, що має близькі відповідники й поза слов'янськими мовами, пор. нім. ks ks ks (ksch) (вигук, яким проганяють котів), лит. ksiù, ksiùle (вигук, яким відганяють свиней).— Фасмер II 393; Sławski III 263.— Пор. **киш**.

[кс-кс] (вигук, яким нацьковують собак);— бр. *ксы-ксы*, п. ч. вл. [ks] «тс.»;— очевидно, результат редукції давнішого *кусі*, *кусай* (псл. *kpsi, *kpsa-ji), форми наказового способу від діє-

слова *куса́ти*; пов'язання з *ксі*, *ксьов* та ін. (Sławski III 263) необгрунтоване.— Див. ще *куса́ти*.

[ксо́бі] (вигук, яким повертають коней ліворуч) Па, [ксоб] «тс.» Па, [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч) Л, [соб] (вигук, яким повертають вола праворуч) Ж, [со́бі] «тс. Бі; (про напрям руху з кіньми) ліворуч Ме», [со́бь, со́бьте] (вигук, яким повертають волів праворуч) Бі, [со́бі] (у сполученні *ік' с.*) «ліворуч» Бі;— бр. [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч), п. ksobie «назад», [kso] (вигук, яким повертають волів, коней ліворуч), [kso, kso, kse, kse] «тс.», слц. [ksebny] «ручний», [ksebny] «запряжений з лівого боку», вл. ksebny «який знаходиться зліва», слн. ksében «який іде зліва» (про коня);— результат видозміни звороту *к со́бі* «до себе (> наліво)»; значення спочатку стосувалося того, хто вів волів чи коней на оранці, йдучи коло них зліва.— Sławski III 278—279.— Див. ще **к, се́бе**.— Пор. **гаття, цоб**.

[ксьо] (вигук, яким підкликають коней) Я, [ксьов Я, Л, сьовк-сьовк Л] «тс.»;— бр. [ксь-ксь, ксь-ксь, ксью-ксью] «тс.»;— очевидно, результат скорочення вигуку *ксь-ксь «тс.», пов'язаного з вигуком *кось* або іменником *ко́ся* «кінь»; форма [сьовк-сьовк] виникла шляхом метатези [ксьов-ксьов]; пов'язання з вигуком *ксі* (Sławski II 263) викликає сумнів.— Див. ще *ко́ся*.

ксьондз «польський католицький священник»;— р. бр. *ксьндз*;— запозичення з польської мови; п. ksiądz «священник; (ст.) князь» з'явилося (у XIII ст.) внаслідок дисимілятивного впливу носового на попередній палатальний носовий приголосний у *kpiądz (< *kpiędz) «князь»; значення «священник» у польській мові, як і в інших західнослов'янських (ч. kněz «священник», слц. křaz, вл. knjez, нл. kněz «тс.»), є, мабуть, калькою слат. dominus «пан» (зокрема, при звертанні до духовної особи).— Richhardt 70; Шанский ЭСРЯ II 8, 425; Фасмер II 393; Sławski III 264—265; Brückner 277; Skok RĚS 7, 184—185; Machek ESJČ 262.— Див. ще **князь**.

[ксьондзик] (орн.) «корольок, *Regulus*» ВеБ;— похідне утворення від *ксьондз*; назва птаха зумовлена деякою подібністю чорних широких смуг, що облямовують верх голови (Птиці СССР 508), до голови католицького священника з волоссям навколо тонзури.— Булаховський Вибр. пр. III 211.— Див. ще *ксьондз*.

*куб*¹ «шестигранник», *ку́бик*, *куба-ту́ра*, *кубізм*, *кубіст*, *кубічний*;— р. бр. болг. м. *куб*, п. *kub*, ч. вл. *kubus*, схв. *кѹб*, слн. *kúb*;— запозичене, можливо, через західноєвропейське посередництво (нім. *Kúbus*, фр. англ. *cube*) з латинської мови; лат. *cubus* «грань, гральна кістка» (< *cubitum* «лікоть») походить від гр. *κῦβος* «гральна кістка (що мала форму куба)», спорідненого з двн. *huf* «стегно», дангл. *hure*, гот. *hups* «тс.».— СІС 375; Шанський ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 394; Преобр. I 403—404; Sławski III 293; Brückner 279; Holub—Kop. 192; БЕР III 70; Walde—Hofm. I 297; Frisk II 40; Boisacq 528.

*куб*² «великий казан, бак для перегонки або кип'ятіння рідини; [видовбаний з дерева келих, кубок]», [*куба́й*] «видовбаний з дерева келих, кубок», [*куба́н*] «великий череп'яний горщик для смальцю, масла» Мо, [*куба́шка*] «дерев'яна посудина для пиття, для борошна» О, [*ку́бир*] «велика посудина для меду тощо» Ва, [*кубу́шка*] «келих, випукла посудина, невелика дерев'яна посудина; бутель, глечик, кухоль» Ж, [*ку́бошка*, *кубу́шка*] «тс.» Ж, *ку́бок*, [*ку́бка*] «дерев'яний посуд для бринзи; посудина для міряння О», *кубу́шка* «повна жінка; [келих]»;— р. бр. *куб*, др. *кубъкъ* «кубок», п. *kubek* «келих», слн. [*kúb*] «піхви для бруска», нл. *kubk* «келишок»;— псл. *kubъ «видовбана з дерева посудина»;— споріднене з гр. *κῦβος* «посудина», *κῦβη* «келих», дінд. *kumbhāḥ* «горщик, глечик», ав. *xumbā-* «горщик, заглиблення», що зводяться до іє. **koub(h)-/kub(h)-* або **kumbh-* «щось видовбане, видовбаний з дерева посуд»; вважається також (Абаев Етимология 1984, 18) идеофоном, що виникав незалежно в різних мовах; реконструкція псл. *kōbъ (Machek

ESJČS 243—244), а також пов'язання з псл. *kъbyъ «чан» (Sławski JP 22, 140), з лат. *cupra* «кубок» (Brückner 279; Mikl. EW 147), з двн. *kuoſa* «діжка», нвн. *Kufe* «чан» (Преобр. I 403), з тюрк. *kub* «глечик», *kup* «тс.» (Mikl. TEI 2, 112, Nachtr. 2, 160; Matzenauer LF 9, 32) або з каз. тат. *kübi* «діжка» (Korsch AfSIPh 9, 517) непереконливі.— Шанський ЭСРЯ II 8, 426—427; Фасмер II 394; Sławski III 295—296; Bern. I 636.

[*куба́й*] «вузол» О;— неясне.

[*ку́бан*] «хабар»;— бр. [*куба́н*] «тс.», п. *kuban* «тс.; клунки з їжею, солодощами»;— очевидно, пов'язане з [*куба́н*] «великий горщик», *куб* «великий казан»; розвиток значення «горщик» — «хабар» не є ізольованим явищем; як семантичну паралель пор. фр. *pot-de-vin* букв. «горщик вина», пізніше «хабар»; наголос *ку́бан* (замість *куба́н*), можливо, свідчить, що слово є запозиченням з польської мови; пов'язання з п. ст. *kubana* «коханка», ч. ст. *kuběna* «тс.» (Brückner 279) або з рум. *cu bani* «з грошима» (Karłowicz SWO 319) позбавлене підстав.— Sławski III 294.— Див. ще *куб*².

куба́нка «невисока смушкова шапка; сорт ярої пшениці»;— р. бр. болг. *куба́нка*;— похідні утворення від назви річки *Куба́нь*, що в українській і російській мовах, очевидно, походить безпосередньо від карач. *K'obán*, етимологічно не з'ясованого.— Шанський ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 395; Никонов 218.

[*куба́ра*¹] «вид корабля» Я;— р. [*куба́ра*] «тс.», др. *кубара* «(грецький) корабель», стсл. *кжвара (*кжвара?*);— запозичення з середньогрецької мови; сгр. *κομβάριον* «галера», пов'язане з гр. *κῦβη* «чаша; човен», спорідненим з брет. *comb* «улоговина, видолинок», дінд. *kumbhāḥ* «посудина, глечик», псл. *kubъ*, укр. *куб*; припущення псл. *kō-vaſa (Соболевский РФВ 70, 90) не обов'язкове.— Фасмер II 395; ГСЭ 103; Преобр. I 403; Богородский УЗ ЛГПИ 173 (1958) 165—167; Bern. I 636; Frisk II 48; Boisacq 534.— Див. ще *куб*².

[*куба́ра*²] «прилад для зняття роя бджіл з дерева (складається з довгої жердини і прикріпленого до неї міш-

ка); — неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».

[кубарка] «схожа на дзигу» Я; — за-
позичення з російської мови; р. *кубарь*
«дзига» утворене від *куб* (зовнішньо
дзига схожа на глечик з опуклими бо-
ками); пов'язання з нгр. *кубарь(ов)*
«клубок, міток» або з дінд. *kubhapyuñ*
«той, що кружляє в танці», гр. *κυβιόταω*
«танцюю», нвн. *hürfen* «стрибати», дісл.
horra «тс.» (Uhlenbeck 58; Walde—
Hofm. I 297) непереконливі. — Див. ще
куб².

[кубарята] «інкубаторні курчата»
До; — утворення з суфіксом *-ят(а)*,
який вживається переважно у назвах
молодих тварин та людей, від скороче-
ної форми слова *інкубатор*. — Див. ще
інкубація.

[кубаток] «грудка», [кубаття] (зб.)
«грудки»; — результат видозміни фор-
ми [куватка] «шматок, частина; вели-
кий шматок м'яса» (див.).

[кубах] «ямка, в яку садять капусту,
картоплю тощо», [кувбах] «тс.», [кубух]
«ямка, в яку садять картоплю» Мо,
[кубаха] «тс. Ва; місце під піччю для
попелу; заглибина біля печі, де збері-
гають сіль, сірники тощо Па», [кубашка]
«засік; заглиблення біля комина для
дрібних кухонних речей ЛЧерк», [ку-
башок] «місце під піччю для попелу;
запічок, де зберігають сірники Мо»,
[кубушка] «косине гніздо» Я; — результат
видозміни назв, пов'язаних з [кувбиця]
«заглибина для попелу у печі», [кувбаш-
ка] «тс.»; менш переконливе безпосе-
редне виведення (Варбот Етимологія
1979, 36) від псл. *(s)kob- «згинати,
скривляти». — Див. ще *кувбиця*.

[кубан] «велика округла глиняна
посудина» Я; — р. [кубан] «кухоль»; —
результат контамінації форм *куман
«куманець», [куган] «тс.» (пор. р.
[куман] «тс.») і [кубан] «великий чере-
п'яний горщик». — Фасмер II 396. —
Див. ще *куб²*, *куман*.

кубеба «висушене незріле насіння
одного з видів перцю (*Piper cubeba* L.),
вживане як приправа і ліки»; — р. *ку-
беба*, п. *kubebu* (мн.), ч. *kubéba*, схв.
kubeba; — запозичення з середньолати-
нської мови; слат. *cubeba* (пор. свн.

kubēbe, іт. *cubeba*) походить від аї
[*kubāba*], *kabāba*^b «тс.» — Фасмер]
396; Sławski III 295; Bloch I 194; Klei
380; Lokotsch 77.

[кубель] «вид вулика з кришкою
замком; скриня; діжка для сала» Л,
[кублб] «бодня» Г, Ж; — р. [кубел] «клу-
нок; коробка (для одягу); діжка
кришкою», бр. [кубел] «великий цебер
для зберігання одягу», п. *kubeł* «це-
бер»; — остаточно не з'ясоване; виво-
диться через польське посередництво
від двн. *kubil, свн. *kübel* «цебер, відро»
(Brückner 279; Bern. I 658) або від свн.
kuofelîn (*küefal*) «діжка» (Фасмер II
396); вважається також (Ильинский
ИОРЯС 23, 232—233; Sławski III 297;
Bern. I 636) словом праслов'янського
походження (псл. *кувьль), пов'язаним
з *кувьль* «куб». — Пор. *кубель*, *куб²*.

[кубель] «великий сніговий замет»
ВеБ, [кубелиця] «тс.» ВеБ, [кубелит]
«курить снігом» ВеБ; — не зовсім ясне;
можливо, пов'язане з *кублб* «лігво,
гніздо (здебільшого вирите в землі)»
з огляду на дію вітру, що вириває за-
глиблення в снігу.

[кубка] «купка» Я, [кубаха, кубочка]
«тс.» Я; — результат видозміни форми
купка, похідної від *купа*¹ (див.).

кублб СУМ, Ж, [кублб] «кубло» Л,
кублбце, *кублбитися* «гніздитися» Г, Ж,
[прокублбити] «зробити (в стогу) заглиб-
лення у вигляді нори»; — р. [кублб]
«гніздо; лігво дикого кабана», п. *kułbać*
«плекати, викохувати», ст. *kułbać* «тс.»,
ч. [kułbatí se] «гаються», слц. *kułbat'*
«виросувати, виховувати», вл. *kułbo*
«маєток, обійстя», *kułbać* «виховува-
ти», нл. *kułbaś* «годувати, виховувати;
приживати»; — псл. *kułbo, *kułbo; —
очевидно, споріднене з лат. *cubio*
«лягаю», *cubile* «ложе, постіль; лігво»,
гр. *κυβος* «заглиблення; запона», дангл.
hør «притулок»; пов'язується також
(ЭССЯ 12, 43—46) з псл. *кувьль* «грудка,
клубок», лат. *cubulus* «купа»; сумнівне
пов'язання (Moszyński PZJP 214) псл.
*kułbo з чаг. *kombul* «клубок». — Фас-
мер—Трубачев II 396; Sławski II 124—
125; Brückner 225; Bern. I 598.

кубовий «яскраво-синій» (про тка-
нину); — бр. *кубавы* «тс.»; — очевидно,

запозичення з російської мови; р. *ку́бовый* «тс.» походить від [куб] (бот.) «рослина індиго, *Indigofera tinctoria* L.», утвореного, очевидно, лексико-семантичним способом від *куб* «великий казан, бак»; назва пов'язана з тим, що від індиго після обробки у спеціальному кубі одержували фарбу синього кольору.— Див. ще *куб*².

[кубо́ша] «верша» Г, Ник;— р. [куба́н] «вид верші на обручах», [куба́р, кúбарь, кубы́рь] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».— Пор. *хабоша*.

[кубра́к] «(ент.) *Phryganea* (личинка); бідолаха», [курба́к] (ент.) «*Phryganea*» Ж;— бр. [кубра́к] «людина, яка збирає подаяння для церкви за спеціальною книгою»;— запозичення з польської мови; п. *kubrak* «куртка; (ст.) грубий простий кунтуш» є словом нез'ясованого походження; пов'язується із схв. [кубу́рjа] «якийсь одяг», з укр. *кобура́* (Sławski III 299), з слат. *subrim* «верхній лляний одяг» (Bückner 279), з нім. *Kärpstock* «вид одягу з капюшоном» (Karłowicz SWO 319—320); значення «личинка» з'явилося як переносне від назви одягу, а «бідолаха» — внаслідок семантичного переходу значення «простий одяг» > «той, хто носить цей одяг».

ку́брик¹ «приміщення на кораблі для суднової команди; [невеличка будка в човні, де перебувають рибалки в час негоди; (заст.) найнята хата для проведення вечорниць Дз]»;— бр. *ку́брик*, п. *kubruk*, болг. *ку́брик*;— запозичення з російської мови; р. *ку́брик*, ст. *кубрюх* (1720) походить від гол. *koebrug* «нижня палуба; сходні»; сучасна російська форма з'явилась, мабуть, під впливом слів із демінутивним суфіксом *-ик*.— СІС 375; Фасмер II 396—397; ССРЛЯ 5, 1781; РЧДБЕ 318.

[ку́брик²] «барило»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *куб*².

[кубря́чити] «пиячити», [кубри́й] «п'як, гуляка» Я;— р. [кубри́ть] «пиячити»;— очевидно, пов'язане з *розку́брити* «відкрити, розкупорити», *заку́брити* «щільно закрити», р. [ку́брить] «закупорювати», які могли виникнути з *розку́порити*, *заку́порити*, запозичених з

російської мови; р. *заку́порить*, *раску́порить* утворені від давнішого *ку́порить* «закупорювати; бондарювати», похідного від [ку́пор] «бондар», що виводиться від англ. *cooper* або сні. *kúper* (Фасмер II 421) чи від гол. *kuiper* «тс.» (Преобр. I 415; Matzenauer 229).

[кубце́м-кубце́м] «люб'язно, ласкаво»;— очевидно, афективне утворення від дієслова *куко́бити* «влаштувати, турботливо збирати в одне місце» (пор.: «Так коло дітей, гостей *кубцем-кубцем* прикукублю їх...» Г II 318).— Див. ще *куко́бити*.

[кува́] (вигук, що відтворює крик немовляти), [кува́кати] «кричати» (про немовля);— р. [ку́в'я] «немовля, новонароджена дитина», [ува́] «тс.», [кува́ка] «жінка-плакса»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. *куві*.

кува́лда «молот, бияк»;— бр. *кува́лда* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кува́лда* «тс.»; [кова́дло] вважається результатом видозміни запозиченого (через українське чи білоруське посередництво, пор. укр. *кова́дло*, бр. *кава́дла*) п. *kowadło*; менш переконливе виведення р. *кува́лда* (Фасмер II 397) з префікса *ку-* і основи дієслова *валіть* «валити».— Булаховський Вибр. пр. II 272—273; Трубочев Рем. терминол. 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 429—430.— Див. ще *кова́дло*.— Пор. *кова́дло*.

кува́ти¹ «формувати гарячий метал», [кова́ти] «кувати», [ку́ти] «тс.», *кова́люва́ти*, *ковале́нко* «син коваля», [кова́лін] «тс.» Ж, [ковале́н'я] «дитина коваля» Ж, [кова́ле́нька] «невелике ковадло для відбивання кіс», *ковале́ха* «дружина коваля», [кова́лі] «вид дитячої іграшки» Я, *ковале́вна* «дочка коваля», [кова́ло] «ковадло» Ж, *кова́ль* «майстер, що куванням обробляє метал; [назва батька новонародженого (на хрестинах); у сполученні *холодний к.* «слюсар»]», [кова́льня] «кузня», *кова́льство*, *кова́льцік* «підмайстер коваля; син коваля», [кова́ч] «коваль», [кува́ч] «тс. Г; (іноді) мельник, що наковує млинові жорна Я», [кóванець] «обшитий залізом віз» Ж, [кóванка] «кування; кована гармата, скріплена залізними обручами Я», [кóвань] «підковування коня; руда Ж;

метал Я», *кóвка*, [кóвальный] «який застосовується для кування (про молоток); ковкий Ж», *кóваний*, *ковкий*, [кóвний] «ковкий» Ж, *кувальный*, [вйков] «виковування», *вйковка*, *закувати*, [заківець] «металева скріпка, окуття на дерев'яних предметах», [заківці] «металеві окуття, прибиті до верхньої частини ярма і до місця, де ярмо з'єднується з дишлом (війям), щоб запобігти швидкому зносові цих частин воза» Я, *закóви* «кайдани», [закóвка] «біль у коней, викликаний тим, що підкова підбита неправильно» Я, [нáковальце] «ковадло, слухова кісточка в середньому вусі» Ж, [нáковань] «невелике ковадло», *нáковка* «візерунок; насічка; оббивка, оковка Ж», *обкувати*, *обкути*, *окувати*, *оков* «кайдани», *оковка*, *окуття*, *перекóвка*, *підкóва* «металева пластина, що прибивається до копита коня, до взуття; [металева підбивка на верхній частині ярма]», *покóв* «кування», *прикóв* «ланцюг», [прикóва] (у сполученні [на прикові] «на ланцюзі») Ж, *прикóвка*, *прокóвка*, *розкóвка*, *розкуття*, *розкóваний*, *розкутий*, *скувати* «викувати; охопити з усіх боків; обмежити можливість рухатися, діяти; заморозити; [розбити] Ме», *скóвувальний*, [скóва (зкóва)] «сковування» Я, *скóваність*, [скóвка] «залізний обруч, залізний наконечник; оббивка, обшивка» Ж, *скóвувач*, *укóвка*;— р. *ковать*, бр. *каваць*, др. *ковати* «кувати; заковувати; замишляти (щось погане)», п. *kuć* «кувати; приковувати; довбати (про дятла); зубрити», ч. *kovati* «кувати; готувати, плести, затівати», слц. *kovat'* «кувати, обковувати, підковувати», вл. *kować* «кувати», нл. *kowaś* «тс.», болг. *ковá* «кую; підкову; клепаю, відбиваю; створюю», м. *кова* «кує; підковує; карбує», схв. *кóвати* «кувати; карбувати; замишляти», слн. *kováti* «тс.», стсл. *ковати* «кувати»;— псл. *kovati*, *kujō* «кувати, бити метал молотом»;— споріднене з лит. *kauti* «бити, кувати», лтс. *kaūt* «бити, рубати; убивати», двн. *houwan* «рубати, завдавати ударів», нвн. *hauep* «рубати, сікти; бити, лупцювати; тесати», дісл. *hoggva* «тс.; забивати; зрубувати (дерево)», лат. *cūdo* «б'ю, колю; обробляю

метал, кую; карбую», тох. А ко- «убивати», В каи «тс.»; іє. *kou- або *kāu-, kəu- «бити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 179—180; Фасмер II 270; Преобр. I 326—327; Абаев ВЯ 1959, I, 96—99; Цыганенко 205; Sławski III 18—19; Brückner 279—280; Machek ESJC 286; Holub—Kop. 183—184; Schuster-Sewc 649; БЕР II 506—509; Младенов 243; Skok II 171—172; Bezlaĵ ESSJ II 75; Откупщиков 172—173; Bern. I 592; Fraenkel 232; Trautmann 123; ЭССЯ 12, 10—11; Мельничук Этимология 1984, 138; Рокотпу 535.— Пор. *ковáдло*.

кувати² «видавати звуки *куку*» (про зозулю), *кути* «тс.»;— бр. [куваць] «кувати» (про зозулю), п. [kować], ст., діал. *kuć* «тс.»;— результат спрощення давнішого *кукувати* (бр. *кукаваць*, п. *кукаć*), пов'язаного з *күкү*, і наступного зближення з *кувати* (металеві речі); виведення від псл. *kovati* «кувати (метал)» (Sławski III 18) позбавлене підстав.— Див. ще *күкү*.

[куведраха] (орн.) «травник, *Fringa totanus* L.» Ж;— неясне; можливо, складне утворення, пов'язане з вигуком *куві* як імітацією голосу птаха, що скидається на *divivi* (*divivi*) (Vilček 21), і *драти* «дерти» (тут у значенні «кричати»).

[кувєрдя] «занадто закутана хусткою жінка, недбало одягнена жінка»;— неясне; можливо, афективне утворення.

[кувірдь] «беркиць»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [кувїрдаться] «перекидатися», [кувїрдать] «кидати палицю» задовільно не з'ясоване; розглядається як складне слово, в якому виділяється префікс *ку-* (Фасмер II 398) і основа *-вїрдать*, що зіставляється з схв. *вїрдати* «ухилитися, уникати», *ше-вїрдати* «бути несталим, легковажним» (Шахматов ИОРЯС 7/2, 337).

куві (вигук, що передає крик поросяти), [кувік, кві, квік МСБГ] «тс.», [квік] «поросячий виск», [кувікало] «поросся» Я, [квікало] «істота, яка вищить», [кувіря] «той, що подає крик *куві* (поросся, грудна дитина)» Я, *кувікати* «вищати» (про свиню), [квікати, квічєти

МСБГ] «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. квікати, кува́.

[кувік] (орн.) «хатній сич, *Athene postua* Scop.» ВеУг, [кўвік] «тс. ВеУг; чайка (чибіє), *Vanellus vanellus* L. ВеНЗн», [кувікати] «кричати» (про сича) ВеУг;— п. [kuwiek] (наслідування крику деяких птахів, переважно сича), ч. [kuvík] «хатній сич», слц. kuvík, схв. кўвик «тс.»;— похідне утворення від звуконаслідувального вигуку типу *куві*; вважається, що голос птаха подібний до різкого *ку-віть*, *ку-віть* (Птицы СССР 361).— Булаховський Вибр. пр. III 191; Sławski III 448; Strutyński 113; Machek ESJČ 310.— Пор. кугікати.

[кувшін] «гличик» Ж, [кукшійн Бі, кушійн Л, кушійн Л] «тс.»;— р. кувшійн, [кукшійн], бр. [кукшын] «тс.»;— можливо, запозичення з литовської мови; лит. *kaušinas «великий коряк», припускається як похідне утворення від *kaušas* «коряк», до якого зводиться укр. *ківш*; щодо словотвору пор. лит. *vaikīnas* «великий хлопець»: *vaikas* «хлопець, дитина»; інші пов'язання — з р. [кўкша, кўкса] «людина без пальця» (Соболевский Лекции 129), з др. *ковъць* «посудина» і п. *kusz* «кубок» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 231), з дат. *kaus* «келих, ківш» (Matzenauer 232), з тат. *kuršin, kukšin, kükšin* «гличик» (Mikl. TEI I 337), запозиченнями з російської мови (Радлов II 1034; Korsch AfSIPh 9, 513),— менш імовірні.— Лаучюте 39; Шанский ЭСРЯ II 8, 430; Фасмер II 397; Преобр. I 404; Трубачев Рем. терминолог. 303.— Див. ще *ківш*.

[кувшинчики] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sibth. et Sm. Пі; латаття біле, *Nuphaea alba* L.» Мак;— р. *кувшійнка* (желтая) «гличики жовті», *кувшійнка* (белоснежная) «латаття біле»;— результат перенесення назви [кувшинчик], зменшувальної форми від [кувшійн] «гличик»; назва пов'язана з глекоподібною формою плода рослин (пор. інші їх назви: укр. *глечики*, р. *кубьшка*); обидві рослини схожі за біологічними особливостями (Нейштадт 246); не виключена й можливість запозичення з російської мови.— Див. ще *кувшійн*.

[куг] (бот.) «вишня антипка, *Cerasus mahaleb* (L.) Mill. (*Prunus mahaleb* L.)» Ж, [кугіна] «тс.» Ж;— неясне.

куга́¹ (бот.) «схеноплект, *Schoenoplectus* Pall.; [очерет звичайний, *Phragmites communis* (L.) Trin. Мак; осока, *Carex* L. Мак];— р. [куга́] «комиш; рогіз», бр. [куга́] «схеноплект»;— запозичення з тюркських мов; пор. крим.-тат. [quǵa] «куга», *qoǵa* «тс.», караім. *қоғза* «очерет; комиш», *қоғза* «тс.», каз. *қоға* «куга».— Фасмер II 398; Преобр. I 404; Меркулова 54; Шипова 202—203; Радлов II 516.

куга́²] «дерев'яний поплавець до невода або іншої сітки у вигляді невеликого барильця, а до перемету — цурка з кореня», [підкўжник] «кінець мотузки, до якого прив'язують поплавець»;— неясне.

куга́ва — див. кўява.

[кугікати] «кричати *куги! куги!*», [кугач] (орн.) «сич, *Athene Boie*», [кугик] «хатній сич, *Athene postua* Gray», [кугик] «тс.» ВеНЗн;— звуконаслідувальні утворення, паралельні до *кувік* (пор.).

[кугляр] «фокусник» Пі;— п. *kuglarz*, ч. *kejklif* «тс.», слц. *kaukliar* «жонглер», вл. *kekler* «фокусник», нл. *koklař*, [doklař] «тс.»;— запозичення з середньовісньонімецької мови; свн. *goukelære* «чарівник, фокусник» (> нвн. *Gaukler* «фокусник, жонглер; шарлатан»), *gökeler* (що продовжує двн. *gōggalāri*) споріднене з снідерл. *gōghelāre*, дангл. *gēog(e)lere* «тс.», лтс. *gaugties* «насолоджуватися, милуватися, тішитися».— Sławski III 321—322; Brückner 280; SWO 378; Machek ESJČ 248; Holub—Kop. 167; Holub—Lyer 239; Kluge—Mitzka 236.

[кўгут¹] «корчастий пенъ» Я;— очевидно, результат перенесення назви [кўгут] «півень», пов'язаної з [кўгўт] «тс.; тетеря; китиця з півнячого пір'я на гуцульському капелюсі» (пор. як семантичну паралель [когўтик] «верхівка смереки»).— Див. ще *кўгўт¹*.

кўгут² «назва вола з прямими рогами, що розходяться в боки»;— очевидно, пов'язане з [кўгут] «півень», фонетичним варіантом форми [кўгўт] «тс.»;

мотивація зв'язку неясна.— Див. ще *кóгўт*¹.

*кўгут*³— див. *кóгўт*¹.

[*кугуткї*] «сережки» Мо;— очевидно, результат контамінації слів [*ковткї*] «тс.» і [*кóгўт*] «півень; китиця з півнячого пір'я на капелюсі».— Див. ще *ковтóк*¹, *кóгўт*¹.

[*кудán*] «палиця» Ник;— неясне.

кудэля «кужіль; недоброякісне воллокну льону; (перен.) скуйовджене воллося», [*кудэль*] «тс.», *кудэліця* «кужіль», [*куделїна* Ж, *кудївка*, *куділь* Вел] «тс.», [*кудэліти*] «прясти; тягати за воллося» Г, Ж;— р. *кудэль* «кужіль», [*кудэля*] «тс.», бр. *кудзэля* «кужіль; [скуйовджене воллося]», п. *kaźiel* «кужіль, прядка», ч. *koudeľ* «кужіль; клоччя», слц. *kúdel'* «кужіль, веретено», вл. *kudžel* «прядка», нл. *kužel'*, полаб. *kōdil'ä* «тс.», болг. *кѳдэля* «кужіль», м. *кадела* «тс.», схв. *кўдэля* «тс.; коноплі; прядиво, клоччя», слн. *kodéľja* «кужіль; прядка», цсл. *кѳдѳль*;— псл. **kōdeľь*, **kōdeľja*, *kōdeľь*, остаточно не з'ясоване; можливо, утворене за допомогою префікса *kō-*, укр. *ку-* (*кукобити*) від **del-* «плести, вити» (пор. рос. [дэль] «товста прядив'яна нитка для неводів»); виводиться також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65) від того самого **kōgeľь*, від якого походить і *кўжіль*; заслуговує на увагу також пов'язання (Sławski II 117) псл. **kōdeľь*, *kōdeľja* «те, що прядеться» з псл. **kōdгь* (укр. [*кудрявий*]); припущення про спорідненість із нвн. *herde* «коччя, куделя, залишки льону» (снн. *herde*, дангл. *heordan*, англ. *hards*, *hurds* «тс.») (Machek ESJC 284) сумнівне; порівняння з лит. *kedėnti* «скубати (вовну)» (Schuster-Sewc 712; Младенов 267; Bern. I 598) непереконливе з фонетичних міркувань (Fraenkel 233); зближення з лит. *kuodėlis* «пучок льону», лтс. *kuodeľš* «згорток льону, вовни» (Bern. I 598; Brückner 224) неприйнятне через те, що ці слова самі є слов'янськими запозиченнями.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431—432; Фасмер—Трубачев II 399; Skok II 222—223; Bezlaĵ ESSJ II 53; Трубачев Рем. терминолог. 98—99, 242—243; ЭССЯ 12, 48—50.— Пор. *кўжіль*.

кудї, [*кудá*] «куди» Ж, [*кудáй*, *кудїй*, *кудїйка*] «тс.» Ж, *кудбю* «яким шляхом», *кудїкало*, *кудїкати* Ж, *нікуди*, *нікуди*, *нікудишній*, [*покуда*] «поки» Л, [*скуд*] «звідки» ВеЗа, [*скўдова*] «тс.» Л;— р. *кудá*, [*кудбї*], бр. *кудбї*, др. *куда*, *куды*, п. *kędy* «де; куди», ч. *kudy* «яким шляхом», слц. *kađe* «тс.; куди; де», полаб. *vitkōd* «звідки», болг. *кѳдѳ* «куди; де», м. *каде* «тс.», схв. *кўд* «куди», *кўдá*, «тс.», слн. *kōd* «яким шляхом», стсл. *кѳдоу* «звідки; яким шляхом»;— псл. **kōdy*, **kōda*, утворене з кореня питального займенника **кь*, того самого, що і в псл. **кѳто*, укр. *хто*, і часток *-dy*, *-da*, також займенникового походження, споріднених з псл. **кь-de*, укр. *де*, рос. укр. діал. *да*; найімовірнішими відповідниками є прус. *isquendau* «звідки», лат. *unde* «звідки», *inde* «звідси»; зіставлення з лат. *quandō* «коли, коли-небудь» (Walde—Hofm. II 398; Фасмер II 399) сумнівне.— Німчук ІУМ Морфологія 344; Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Sławski II 125; Brückner 225; Machek ESJC 305; Младенов 267; Skok II 115; Bezlaĵ ESSJ II 53; ЭССЯ 12, 46—47, 53.— Див. ще *де*¹, *хто*.

[*кудїркати*] «(про немовля) подавати злегка голос, мугикати; (про свиней) хрюкати, злегка кричати» Ме;— звуконаслідувальне утворення не зовсім ясної структури.

кудїсь, [*кудáсь*] «кудись» Ж, [*кудїсь*] «тс.» Ж;— бр. *кудбїсь* «кудись», п. *kędyś* «десь; кудись», ч. *kudysi* «якимось шляхом», слц. *kadesi* «кудись»;— складне утворення з *кудї* (< псл. *kōdy*) і частки *-сь* (< псл. *si*), що була формою давального відмінка зворотного займенника *se* «себе»; псл. *kōdy si* означало «кудись собі» (*kōdy*, як і всі інші питальні слова, мало також семантику неозначеності); зведення частки *-сь* до псл. *сь* «шей» (Sławski I 492) або до дієслівної основи *es-* «бути» (Machek ESJC 542) помилкове.— Мельничук Вступ 459; Bern. I 21.— Див. ще *кудї*, *ся*.— Пор. *десь*¹.

[*кудїсьцїка*] «кудись» Ж;— бр. *кудбїсьцї* «кудись»;— очевидно, складне утворення з прислівника *кудїсь*, частки *(-)ци(-)*, яка походить з **ti* (*ти*), енклі-

тичної форми давального відмінка однини займенника *ти*, і елемента *-ка* (мабуть, суфіксального походження).— Див. ще *кудісь, ти*.

[куділка] (бот.) «хвощ, *Equisetum* L.», [куділька] «лілія лісова, *Lilium martagon* L.» ВеНЗн, [кудількї] «вид рослин» Ж;— р. [кудэль] «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.», п. *kaźciel* «вид рослин з родини складноцвітих», схв. *куґельица* «хвощ»;— назви пов'язані з *кудэля* «кужіль; скуйовджене волосся», у хвоща — за подібністю до кужеля його зрослих між собою листочків (Вісюліна—Клоков 59), у лісової лілії,— очевидно, за наявністю гроновидного суцвіття з малими приквітками, подібними до скуйовдженого волосся (пор. р. заст. *царские кудри* «лілія лісова»).— Див. ще *кудэля*.

кудкудак (вигук, що передає крик курки), *кудкудакати*, [коткодакати] «кудкудакати» Ж, [кудкудакало] «курка, що кричить *кудкудак*», [кудкудачик] «півень» Ж;— р. [кудак(т)ать, *кудкудакать*] «кудкудакати», ч. [kokodakati], слц. *kotkodakat'*, болг. *кудкудакам*, м. *кокодака*, схв. *кокодакати*, слн. *kokodakati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Фасмер II 399; Преобр. I 404.

кўдла «кудлата голова; жінка з кудлатою головою; [кудлатий собака]», *кудлай* «кудлатий собака; чоловік з кудлатим волоссям, патлань», *кудлань, кудлач* «тс.», *кўдли* (мн.) «скуйовджені пасма волосся або вовни», [кудлій] «кудлай» Я, [кудлб] «той, хто має кучеряве волосся» Бі, [кудлавій] «кудлатий, бородатий» Ж. [кудловатий] «тс.» Ж, *кудластий, кудлатий, кўдлати* «кошлати; куйовдити», *кўдлилися* «бути кудлатим, стирчати в різні боки», [перекўдлими] «скуйовдити», *розкўдлати* «тс.», *розкудлачений, скудлачити, скўдлими*;— р. [кўдла] «патли, скуйовджене волосся; скуйовджена вовна», бр. *кўдла* «шавка; кудла; людина із скуйовдженою головою», п. *kudły* «кудли, патли», ч. [kudla] «волосся, вовна», слц. [kudly] «скуйовджене волосся», цсл. *коудло* «руно»;— псл. *kođ-ьla, пов'язане з *kođelja (укр. *кудэля*), *kođegь (укр. *кўдрі*);

пов'язання з дінд. *cuḍaḥ* «пухлина, опух», *cuḍā* «чуб» (Matzenauer LF 9, 34) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 401; Sławski III 317—318; Brückner 225, 280; KZ 42, 350; Machek ESJC 304; ЭССЯ 12, 53—54; Bern. I 599.— Див. ще *кудэля, кўдрі*.

[кўдля] «бійка, прочухан»;— очевидно, похідне утворення від [кудэлити] «тягати за волосся», пов'язаного з *кудэля* (див.).

[кудбвчити] «скуйовджувати, силтувати (волосся, вовну)», [кудбвчати, кудбльчати] «тс.» Ж, [розкудбвчатий] «кудлатий, патлатий» Ж, *розкудбвчений* «розкуйовджений»;— очевидно, результат контамінації слів *кўдла* і *куйбвдити* (див.).

[кудом'ячити] «бити, душити» Ва;— очевидно, результат контамінації слів *кудбвчити* і *м'яти* (див.).

[кўдра] «невеликий ставок; острівець лісу» Непокупный;— бр. [кўдра] «ліс на болоті; купка дерев; загата; невелике озеро», п. *kudra* «затон, озерце»;— запозичення з литовської мови; лит. *kūdra* (*kudrà*) «ставка, невелике болото; мокре місце, поросле чагарником», як і лтс. *kūdra* «торф», *kūdri* «добриво», вважається спорідненим з снн. *hotte* «зсіле молоко», гол. *hotten* «зсідатися».— Непокупный 194; Лаучюте 17; Fraenkel 305; Mühl—Endz II 332.

[кудрай] (орн.) «горобець домашній, *Passer domesticus* L.» Л;— неясне.

[кудрелька] «килимок» Мо;— видозмінене запозичення з болгарських говірок Одещини; болг. *кўдрела* «вовняний строкатий килимок або тканина домашнього виробу» є, очевидно, результатом контамінації слів *кўдэля*, що відповідає укр. *кудэля*, і *кўдри*, спорідненого з укр. *кўдрі*.— Див. ще *кудэля, кўдрі*.

кўдрі «кучері», [кўдер, кудір] «тс.» Ж, [кўдерець] «кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева», [кўдрик] «тс.», [кўдра] «кучерява жінка», [кудрявчик] «кучерявець», [кудряй] «кучерявий чоловік», [кудрята] (пестлива форма мн. від *кўдрі*), [кудеревий] «кучерявий», [кудерявий, кудрявий] «тс.», [кўдриий] «піннявий», [кудряватий] «кучерявий» Я,

[розкудрявити] «скуйовдити, розпатлати»;— р. *кўдри* «кучері», [кўдєрь] «локон», бр. *кўдзер* «тс.», *кўдзеркі* «кучеріки», др. *кудрявыи* «кучерявий», п. *kędziog* «локон», ч. *kudrna*, слц. *kudrliпа*, вл. *kudżer*, нл. *kużer*, *kużega* «тс.», болг. *кўдри* «кучері», м. *кадра* «локон», схв. *кўдра*, слн. *kóder* «тс.»;— псл. *kqderь «скуйовджене волосся», утворене за допомогою суфікса -егь від того самого кореня, що і в *kqđ-elь «куделя»; вважається також (Трубачев *Ез.-етн. изсл.* 140) утвореним з префікса kq- і кореня dьг- «дерти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 400; Преобр. I 405; Sławski II 126—127; Brückner 225; Machek ESJČ 304—305; Holub—Kop. 192; Schuster-Śewc 713; Младенов 267; Skok II 222—223; ЭССЯ 12, 51—52; Bern. I 598.— Див. ще *куделя*.

[кудрявець] (бот.) «лобода запашна, *Chenopodium botrys* L.; маруна тисячоліста, *Purethrum millefoliatum* Willd.; пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.; сухоребрик, *Sisymbrium sophia* L.», [кудравець] «тс.» Мак, [кудрявчик] «остудник голий, *Herniaria glabra* L.» Мак, *кудряш* «льон низький, *Linum humile* Mill.», [кудравці] «лобода амброзієвидна, *Chenopodium ambrosioides* L.» Мак, [кудравчик] «лобода запашна» Мак, [кудренник] «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.» Мак, [кудрина (пасемниця)] «улотрикс поясковий, *Ulothrix zonata* Ktz.» Мак, [кудричка (ніжна)] «адіант венерин волос, *Adiantum capillus veneris* L.» Мак;— р. [кудрявец] «лобода запашна; лобода багатонасінна, *Chenopodium polypernum* L.; сухоребрик; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.; козельці східні, *Tragopogon orientalis* L.; бедринець ломикаменевий, *Pimpinella saxifraga* L.», *кудряш* «льон кудряш», бр. [кудзер] «сухоребрик лезелія, *Sisymbrium loeselii* L.»;— похідні утворення від *кўдри* «кучері»; назви зумовлені різними особливостями зовнішнього вигляду рослин (розгалуженістю, рясністю або кучерявістю листя, рясністю суцвіття тощо).— Див. ще *кўдрі*.

кўев — див. *кўява*.

[кўжба] «(у тринозі) гак, на якому підвішують казанок; (у колісників) жер-

дина з прив'язаною до неї дерев'яною ключкою для притискання колісного обода; приміщення для вівчарів та молочних продуктів Доп. УЖДУ IV», [кўжбитися] «гнутиися, горбитися»;— запозичення з молдавської мови; молд. *кўжбэ* «дуга; гак, гачок» походить від схв. *гўжва* «заплутаний клубок, моток; мотузьяна петля на човні; жгут, кільце, вінчик», спорідненого з укр. *гуж*.— Scheludko 136; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133—134; Vrabie Romaposlavica 14, 157—158; Vincenz 12; Crânjală 331; СДЕЛМ 214—215; Сінас II 447; DLRM 204.— Див. ще *гуж*.

[кўжба] «сплетена з гілок в'язка; фашинна перев'язка» Ж;— неясне; виводиться від рум. *sújbă* «дуга, гак, гачок» (Crânjală 331); з семантичного погляду зближення не зовсім переконливе.

[кужделєба] «стара хатина, старий курінь»;— неясне; можливо, пов'язане з [кўжба] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів».

[кужілка] «посудина, в яку косарі вкладають мантачку» Ж;— очевидно, пов'язане з [кўшка] «тс.» (див.).

кужіль «прядиво, або вовна, намотані на кужівку; кужівка; вихор, клуб (пилу); [худа людина Я]», [кужелє] «веретено» ВеУг, *кужеліна* «кужіль» СУМ, Г, *кужєлиця* «тс.», [кўжель] «очищене лляне або конопляне прядиво, найкраще чесане прядиво» Бі, *кужівка* «частина прядки у вигляді кілка, на який намотують пряжу», [кужівнік], *кужілка* «тс.», [кужілєць] «кужіль», [кужілька] «променева кістка» Ж, [кужіловатий] «конусоподібний, конічний» Ж, [кужньови] «витканий із льняного чи конопляного волокна» Ник, [кужєлити] «вихрити, мести (про вітер, завірюху та ін.)»;— р. [кўжель] «кужіль», бр. *кўжаль* «кужіль; чесаний льон; тонке полотно», ч. *kužel* «конус; дерев'яний валок прядки; кужівка», слц. *kužel'* «тс.», вл. нл. *kužoł* «вир», болг. *кўжел* «кужівка; дерев'яний валок у прядці; کودеля; конусоподібна гірська верховина», схв. ст. *kuželj* «куделя», слн. *koželj* «кужівка; дерев'яний валок у прядці»;— псл. *kqželь, очевидно, ут-

ворене внаслідок контамінації *krōžēl (*<**krōgъ «круг») і kōdēl «куделя»; зіставляється також з лит. káuģė «копиця сіна», лтс. kaudze «копиця, стіжок» і виводиться від іє. *keu-g- «гнути, вертати» (Schuster-Sewc 744); пов'язання з двн. kugel «ціпок з кулькоподібним гудзиком на кінці» (Machek ESJĈ 310; Holub—Kop 195; Holub—Lyer 275), з нвн. Kupkel «прядка» або з дісл. kopgull «жмуток» (Mikkola Berühr. 131; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65), а також пояснення слова як звуконаслідувального (Skok II 250) сумнівні.— Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 204—205; Фасмер II 401—402; Sławski III 110—111; Bezlaj ESSJ II 77; Трубачев Рем. терминолог. 96—98; ЭССЯ 12, 80—82; Верп. I 598.— Див. ще **кружиль**, **куделя**.

[**кўжмарки**] «піжмурки», *кўзьмірки* «тс.»;— результати видозміни слова *піжмурки*, можливо, через зближення його з [**кўжбитися**] «гнути, горбитися», [**кузькóм**] (*сидіти*) «сидіти навпочіпки, зігнувшись».

[**куздўсь**] «горобець» Л;— неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

кузєн «двоюрідний брат», *кузіна* «двоюрідна сестра», *кузінка* «тс.»;— р. *кузєн*, *кузіна*, п. *kuzyn*, *kuzynka*;— запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *cousin* «двоюрідний брат; свояк, родич» походить від лат. *consobrīnus* «двоюрідний або троюрідний брат, родич», утвореного з префікса *con-* «з-» і іменника *obrīnus* «двоюрідний брат з боку матері», пов'язаного з *soror* «сестра», спорідненим з дінд. *svásar*, дірл. *siur*, гот. *swistar* «тс.», псл. *sestra*, укр. *сестра*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 432—433; Фасмер II 402; Sławski III 450; Brückner 286; Dauzat 215; Ernout—Meillet 156; Walde—Hofm. I 251, 265.— Див. ще **коаліція**, **сестра**.

[**кузєнька**] «невеликий луб'яний кошик з двома ручками» Л, [**кўзька**] «тс.»;— очевидно, результат скорочення слова [**кузубєнька**] (*ікозубєнька*), похідного від *кóзуб* (див.).

[**кузєт**] «сторожа» Я;— запозичення

з тюркських мов; пор. каз. *кўзет* «варта, нагляд, сторожа, охорона», узб. *кузатмоқ* «супроводжувати; спостерігати, стежити», тат. *кўзат* «стежити», башк. *кузәтеү* «стежити, спостерігати, розвідувати», дтюрк. *küzät* «варта, сторожа, вартувати, доглядати, зберігати», кү- «охороняти, оберігати».— Радлов II 2, 1506, 1507; Қаз. тіл. қысқ. сөзд. 108.

кўзня, [*кузнéць*] «коваль» Ж, [*кузнíця*] «ковальське горно» Ж, [*кузє́ний*] «ковальський» Я;— р. *кўзница*, [*кўзня*], бр. болг. діал. *кўзня*, п. *kuźnia*, ч. [*kuzňá*], слц. [*kúžňá*], вл. ст. *kuznja* (*kóznja*) «приміщення для різьблених виробів, для зброї», м. [*кузьна*];— псл. **kuz(ь)nja*, утворене від основи *kovati* (*kujo*) за допомогою складного суфікса *-z(ь)п-ja*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433; Фасмер II 402; Трубачев Рем. терминолог. 332—333; Sławski III 450; Brückner 286; Machek ESJĈ 310; Schuster-Sewc 742; ЭССЯ 13, 144—145; Верп. I 599, 655.— Див. ще **кувати**¹.

кўзов «частина автомашини, автобуса, призначена для перевезення людей або вантажу»;— бр. *кўзаў* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кўзов* «тс.; кошик», найвірогідніше, походить від тат. *кызау* «козуб»; пов'язується і з п. *kozub*, слн. *kozòl* «короб» (Mikl. EW 136; Brückner KZ 45, 27; 48, 205; ЭССЯ 13, 145—146); висновок на підставі алб. *shkozë* «бук» про іллірійське походження (Meyer EW 408) необґрунтований.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433—434; Фасмер II 402; Преобр. I 406; Шипова 203.

[**кўзовиця**] (бот.) «верба прутовидна, *Salix viminalis* L.» Я, Ж;— р. [*кузовица*] «тс.»;— похідне утворення від незасвідченого укр. *кўзов «плетений кошик» (пор. р. *кўзов* «плетений кошик, козуб»); назва зумовлена тим, що лозина вживається для виготовлення козубів (пор. інші назви цієї рослини: *корзинна лоза*, *корзиночник*, *іва плетнева* — Нейштадт 183).— Див. ще **кўзов**.

[**кузюк**] «член у самців тварин Бі; сумне становище (ірон.) Пі; у сполученнях: [*зігну́тися у к.*] стати сумним, згорбитися Бі; [*в к. ізгорнути*] зігнути в дугу Пі»;— не зовсім ясне; можливо,

похідне утворення від фонетично зміненого [гудз, гудзь] «гудзик; гуля від удару, пухлина; вузол на мотузку, нитці», [гуз] «вузол (на нитці, мотузку)».

[кузюка] «кужіль» Ж;— неясне; можливо, афективне утворення на основі *кужівка* «кужіль».

кузька (ент.) «комашка; хлібний жук, *Anisoplia austriaca* Hbst.; вошва», [кúзка, кúзочка, кузявка] «тс.» Ж;— р. бр. *кúзька* «хлібний жук»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kózka* «(мн.) родина жуків-вусачів, *Cerambycidae*; польовий цвіркун; кізочка» є зменшеною формою від коза «коза» (як назва комахи за зовнішньою схожістю її вусів з рогами кози; пор. р. *козявка* «комашка»: *коза* «коза»).— Фасмер—Трубачев II 279, 403; Sławski JP 36, 71.— Див. ще *коза*¹.

кузьком — див. *кúчки*².

Кузьма, [Косьміна Я, Кузьмак Я, Кúзьмик Я, Кузьміна], ст. *Кузьма* (XIV—XV ст.), *Косма* (1627);— р. бр. *Кузьма*, др. *Кузма*, п. ч. *Kosma*, слц. *Kuzma*, болг. *Козма*, *Кúзма*, м. *Кузман*, схв. *Козма*, слн. *Kózma*, *Kózet*, стсл. **Коўзма**, **Козма**;— через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Κοσμάς* пов'язане з прикметником *κοσμάς* «прикрашений», *κόσμος* «порядок; всесвіт; люди; краса, вбрання».— Сл. вл. імен 214; Беринда 217; Петровский 137; Спр. личн. імен 427; Суперанская 79; Фасмер II 403; Кпарова 114; Корешу 87; Илчев 262; Constantinescu 35.— Див. ще *космос*.

[кúйда] «жінка, яка повільно й погано працює» Я;— очевидно, результат формальної і семантичної видозміни назви *куйовда* «кудлата людина» (пор. *куйовдитися* «порпатися; вовтузитися», р. [куєвдितься] «робити що-небудь дуже повільно, копатися», [куєлдиться] «тс.»).— Див. ще *куйовдити*.

[куйнара] «шапка у чорноморських чабанів»;— неясне.

куйовдити «кошлатити (волосся, вовну); вихорити, мести», *куйовдитися* «кошлатися; порпатися, ритися; поратися; вовтузитися; вихоритися», *куйовда* «куд-

лата людина або тварина», *розкуйдати* «розкуйовдити», *розкуйдити* «тс.», *розкуйданий* «розкуйовджений», [розкуйовданий], *розкуйовджений*;— р. [куєлдить] «збивати, куйовдити; мутити, сварити; починати лайку, заводити розбрат», [куєвдितься] «лежати неспокійно, весь час перевертаючись»;— неясне.

[куйон] «служник; хлопець; негідник; босяк» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kujon* «зубрій; гультай, лайдак; дурень», як і ч. *kujón* «шахрай», слц. *kujon*, схв. *кúјон* «тс.», слн. *kujón* «бандит; негідник», запозичене через німецьке (н. *Kujón* «негідник, паскудник»), французьке (фр. *couillion* «дурень») та італійське (іт. *coglione* «тс.») посередництво з народно-латинської мови; нар.-лат. *cōleōne «кастрат» зводиться до лат. *cōleus* «мошонка, яечко», етимологічно нез'ясованого.— Sławski III 322; Brückner 280; Machek ESJČ 246; Holub—Lyer 272; Skok II 225; Bezlej ESSJ II 108; Kluge—Mitzka 411; Ernout—Meillet 131; Walde—Hofm. I 242.

[кúка¹] (дит.) «воша; комаха Я»;— неясне; може розглядатися як результат скорочення слів *кузька* «комаха» або [кúска] «усе, що кусає, гризе (миші, комахи-паразити тощо)», або як пов'язане з [кúчити] «докучати» (пор. [докука] «неприємності; клопіт», р. [кúка] «клопіт»).

[кúка²] (дит.) «лялька» Л;— очевидно, результат скорочення слова [кúкла] «лялька».— Див. ще *кúкла*.

кукан «тонка мотузка, на яку рибалки нанизують пійману рибу»;— запозичення з російської мови; р. *кукан* «тс.» пов'язане з [кúка] «великий гак», яке зводиться до псл. *kuka* «гак»; пов'язується також з перс. *kuka* «застібка».— Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 13, 65, 91; Фасмер II 404; ЭССЯ 13, 88.— Див. ще *кúкса*¹.

кукелка «калач, білий хліб, крендель» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kukiełka* «хала (вид булки); лялечка», як і ч. [kukla] «вид булки», болг. [кúкла] «обрядовий хліб, коровай», м. [кукла] «довгастих хліб», можливо, також р. [кúканик] «вид пирога з

кислого тіста», певної етимології не має; вважається рефлексом псл. *кука, *кька, *кука, споріднених з лит. kuku-lūs, kūkulis, kuklūs «буханець хліба», лтс. kukulis «тс.», що зводяться до іе. *keuk- «кривити, згинати»; не виключена можливість зв'язку за зовнішньою подібністю з [кў́кла] «лялька», особливо, якщо врахувати південнослов'янські форми (Karłowicz SWO 323); менш переконливим є припущення (Brückner 280) про зв'язок з п. kukła «каптур». — Sławski III 328—329.

кукіль (бот.) «бур'ян з родини гвоздикових, *Agrostemma* L.; [волошка синя, *Centaurea cyanus* L. Бі; зірки, *Lychnis* L. Пі; куколиця біла, *Melandrium album* (Mill.) Garcke (*Lychnis alba* Mill.) Mak; латук компасний (дикий), *Lactuca serriola* L. (*Lactuca scariola* L.) Mak; пажитниця п'янка (дурійка), *Lolium temulentum* L. Mak]», [кoкіль] «кукіль, *Agrostemma*; смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* Sm.)» Mak, [кoкyль] «бур'ян (на ріллі)» Я, [кyкільнийця] «в'язіль барвистий, *Coronilla varia* L. Mak; смілка бобовидна, *Silene fabaria* (L.) Sibth. et Sm. (*Silene Czereii* Baumg.) Mak; (у сполученні к. звичайна) дутень ягідний, *Cucubalus baccifer* L. Mak; віялка для очистки зерна від куколю Я», *куколиця* «*Melandrium Roehl.* Словн. бот.; [смілка широколиста Пі]», [кyкoль] «кукіль, *Agrostemma*; зірки Пі; волошка синя Бі; смілка широколиста Mak», [кyкoльницья] «в'язіль барвистий Mak; дутень ягідний Mak», [кyкyль] «кукіль, *Agrostemma*» BeH3n, [кyкiльовoватий] «перемішаний з куколем»; — р. кў́кoль «кукіль, *Agrostemma*; [зірки; пажитниця п'янка (дурійка)]», [кyкoлиця] «смілка широколиста», бр. кyкoль «кукіль», п. ka̋kol «тс.; пажитниця п'янка (дурійка)», ч. koukol «кукіль», слц. kūkol, вл. нл. kukel, нл. kukol, полаб. kőt'ül, болг. кў́клиця, м. какол «тс.», схв. кў́кoль «тс.; шкідлива людина», слн. kókolj «кукіль»; — псл. *kőkolь, варіант щодо псл. *kolkoľ «дзвін»; — споріднене з лит. kaĩkalas «дзвоник; брязкальце; (бот.) дзвоники круглолисті»; назва рослини зумовлена

формою її квітки, подібної до дзвоника (Нейштадт 236); пов'язання з р. [кў́ка] «кулак» (Brückner 224) або припущення про походження сл. kőkol- <kolkol- з *lők-ol-, яке мало б бути спорідненим з н. Lolch «кукіль; пажитниця», лат. lolium «пажитниця» (Machek Jm. rostl. 77), викликають сумнів; для рослин, які мають спільні з куколем назви, властива подібність до нього або за формою квітів чи чашечок, — напр., для волошки синьої (Нейштадт 580), смілки широколистої (ВРУ 253), зірок (Machek Jm. rostl. 78), смілки бобовидної (ВРУ 252), дутеня ягідного (ВРУ 257), — або за наявністю в них, як і в куколю, — напр., у пажитниці п'янкої (Нейштадт 118—119; Sławski III 118), — отруйних властивостей. — Шанский ЭСРЯ II 8, 435; Фасмер—Трубачев II 406; Меркулова Очерки 131; Преобр. I 408; Брандт РФВ 22, 139; Sławski II 118—119; Machek ESJČ 284—285; Holub—Kop. 183; Schuster-Sewc 716—717; Skok II 227; Bezlaj ESSJ II 54; ЭССЯ 12, 55—56; Bern. I 539. — Див. ще колокіл.

кукільван (бот.) «рослина, що має гіркі отруйні плоди, *Cocculus suberosus* D. C. (*Anamirta* L.) Colebr.», *кукольван* «тс.; [принада й отрута для риб Пі]», [кyкoльвoнити] «ловити рибу, отруюючи її висушеними плодами кукільвану»; — р. кyкoльвoн «кукільван», *кукельван*, схв. [кок] «тс.»; — запозичення з баварського діалекту німецької мови; н. (бав.) [kockelefang] «тс.» походить від іт. cocoli di Levante «насіння з Леванту (Близького Сходу)», де cocoli (мн.) «насіння, плоди» продовжує нар.-лат. coccula, зменшену форму від coccus «ягода», применник di походить від лат. de «від, з», Levante «(букв.) той, що сходить; схід (країни Близького Сходу)» є активним дієприкметником теперішнього часу від дієслова levare «підіймати», що продовжує лат. levāre «тс.»; на українському ґрунті зближене за народною етимологією з *кукіль*. — Фасмер II 405; Mestica 327, 451, 863. — Див. ще де-, елеватор.

ку́кла «загорнений у ганчірку жований хліб та ін., що використовували замість соски; [згорнуте повіско коно-

пель; лялька; лялечка (комахи) Ж], [ку́колка] «згорток шнурка (для обшивки козушка); кожна з додаткових (від 3 до 9) ремізок у ткацькому знарядді при тканні плахти», [куколя́] «лялька» До, [куку́лька] «дерев'яна лялька» О;— р. кúкла «лялька; маріонетка; [форма, болванка; колосся, закручене чаклуном]», бр. [ку́кла] «міра льону», п. kukla «лялька (лялькового театру); повісмо льону; [кільканадцять зв'язаних колосків збіжжя у певному обряді]; (ст.) чернечий каптур; жіночий головний убір», ч. kukla «маска; лялечка», слц. kukla «лялечка; каптур, відлога; шолом; отвір у даху», вл. kuklenka «лялечка», болг. м. кúкла «лялька, маріонетка», схв. кúкла «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κοῦκλα «лялька» (> нгр. ко́уκλα «тс.») етимологічно неясне; можливо, походить від слат. cuscilla «головний убір; відлога; каптур», що продовжує лат. cuscillus «чепець, капюшон», запозичене; очевидно, з галльської мови; неприйнятне припущення (Соболевский РФВ 70, 91) про слов'янське походження слова і його зближення з р. [ку́ка] «кулак».— Шанский ЭСРЯ II 8, 434; Фасмер II 405; Преобр. I 407; Sławski III 330; Brückner 280; Machek ESJČ 305—306; Holub—Kop. 193; Holub—Lyer 272; БЕР III 90—91; Младенов 261; Skok II 222; Bern. I 640; Walde—Hofm. I 298—299; Ernout—Meillet 154.

[куко́бити] «збирати, набувати; влаштувати; піклуватися, доглядати, плекати», [куко́битися, куко́блится] «гніздитися, влаштуватися; господарювати; турбуватися; возитися», [куку́блится] «приводити гніздо в порядок» Пі, [кукібка] «чистуха, чепуруха» До, [кукібник] «дбайливець», [кукібливий] «ощадливий, дбайливий», [кукібній] «тс.», [некукібниця] «недбала, лінива жінка»;— не зовсім ясне; можливо, первісною є форма [куку́блится], що могла бути утворена за допомогою префікса ку- (ко-) від кубло́ «гніздо; лігво» (пор. кúблится «гніздитися», п. ст. кєблѣс (каблѣс) «пестити, плекати»; пов'язується також (ЭСРЯ 13, 90—91) з псл. kuka (кукь) «гак».— Пор. ко́ворот, ку́бло.

[куко́на] (ірон.) «пані» Мо;— болг. коко́на «(заст.) дама; (ірон.) франтиха», м. кокона «франтиха»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. куко́нэ «дама; (заст.) пані», рум. соо́апă (сосо́апă) «тс.» походять від нгр. жож(ж)о́ва «заміжня жінка; дама», яке зводиться до іт. coccone «кокон».— Scheludko 135; БЕР II 536; Младенов 245; Crânjală 313, 342; СДЕЛМ 215; DLRM 202.— Див. ще ко́кон.

куко́ричко, куко́рник — див. коко́ричка.

[ку́кота] (бот.) «бедринець, Pimpinella L.» МСБГ, [куку́та] «тс.» тж, [куку́тина] «смовдь Любименка, Peucedanum lubimensoanum Kotov (P. alsaticum L.)» Я;— р. [куко́тина] «дягель лікарський, Archangetica officinalis (Moench.) Hofm.»;— очевидно, пов'язане з цукúта «вех» (указані рослини належать до родини зонтичних).— Див. ще цукúта.

ку́кса¹ «залишок покаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців», [куксова́тий] «з вивернутими копитами», [куксова́тими] «ставати дедалі більш кривоногим» (про тварин, у яких вивертаються копита);— р. [ку́кса] «безпалій; кулак; удар кулаком», [ку́ка] «кулак», бр. кúка «дуля», др. куконосыи «горбоносий», п. kiks «стусан, штурхан»; сюди ж, очевидно, болг. кúка «гак, спиця», м. кука «гак», схв. кúка «гак; крючок; кирка», слн. skúčiti «гнути»;— псл. kuk(s)a, пов'язане з kuša «купа»;— споріднене з лит. kaikas «гуля, налив», kaikaras «горб», а також — з іншими ступенями чергування — з лит. kùkis «гак; молот, ціпок; стусан», kukà «дрюк», лтс. kùoks «ціпок, дерево», kukurs «горб», дінд. kucáti, kuĩcate «стискається, зіщулюється, скривлюється», kucitaḥ «зігнутий, закручений», гот. hauhs «високий», нвн. hocken «сидіти навпочіпки», дісл. haugr «горб», ірл. síag «кривий»; іє. *keu-/kou- «зігнутий, опуклий».— Фасмер II 404; КЭСРЯ 225; Преобр. I 407; Потєбня РФВ 3, 167; Sławski III 301—302, 333; Brückner 280; БЕР III 83—84; Младенов 260; Skok II 225—226; ЭСРЯ 13, 92; Bern. I 161, 639; Топоров III 293—297; Trautmann 121—122; Pokorny 589.— Пор. кúча¹.

[кўкса²] «заплетена і закручена на голові жіноча коса» Л;— р. бр. [кўкса] «тс.», схв. кўкма «локон; чуб»;— очевидно, пов'язане з кўчма «копиця волосся» (пор. п. [kusek] «коса (волосся)», ч. [kiša] «грудка глини; локон волосся», слн. kiša «чуприна; пасмо волосся»); кінцеве -са з'явилося, можливо, внаслідок зближення із словом коса.— Sławski III 301; Skok II 220—221; Sł. prasl. II 15.— Див. ще кўчма¹.

кўкў (вигук, що відтворює крик зозулі; крик дітей, що, ховаючись, хочуть, щоб їх шукали; [вид танцю Я]), кўкати, кукувати, кўкати, [кукувати] «кувати» (про зозулю) Я, [кўкўлка] «зозуля» ВеНЗн, [кўкўчка ВеНЗн, кукавка ВеЛ, куковка, кукулічка, кукуліжка, кўкўля Л, кукучка] «тс.», [кўкўл] «самець зозулі»;— р. кўкў, куковать, кўкўшка, бр. кўкў, кукаваць, п. kuku, kukać, [kukawka], ч. kuku, kukati, kukavice, слц. kuku, kukú, kukat', kukučka, вл. kuku, kukać, kokula, нл. kukuk «куку», kuka-wa «зозуля», болг. кўкў, кўкам, [кукувам], кукувица «зозуля», м. куку, кука, кукавица, схв. куку, кўкати, [кукувати], кўкавица, слн. kúkú, [kukováti], kúkati, kúkavisa;— псл. kuku, kukati, kukovati, kúkavisa, kúkaвька, давній звуконаслідувальний вигук і похідні від нього утворення (пор. лит. kúkū «куку», kúkúoti «кувати», гр. κώκω, κώκωξ «кувати», κώκωξ «зозуля» та ін.).— Дзензелівський УЗЛП 158; Шанский ЭСРЯ II 8, 434—435, 436; Фасмер II 404—405; Преобр. I 408; Левина РР 1975/6, 70—73; Sławski III 326—327, 334; Brücker 280; Holub—Kop. 193; БЕР III 95; Младенов 261; Skok II 227; ЭССЯ 13, 90, 92—93; Коřínek 193; Верп. I 639.— Пор. кувати².

[кукувати] «кричати» (про сича), [кукувакало] «сич» Мо;— похідне утворення від звуконаслідувального за походженням вигуку кукував, який відтворює крик сича; пор. паралельні звуконаслідувальні утворення в неслов'янських мовах: рум. cucuvaie (cucuvea) «сич, сова», нгр. κωκωβάγια «сова», нар.-лат. cusciveia, іт. coccoveggia «сич», [cusciveja] (>схв. kukúvia) «тс.».— Skok II 229; Верп I 641.

[кукуга] (бот.) «рогіз, Turpha (Tourp.) L.» Мо;— результат видозміни слова куга «Schoenoplectus Pall.»; рогіз, як і куга, є болотною рослиною.— Див. ще куга¹.

[кукулиця] (бот.) «наперстянка великоквіткова, Digitalis ambigua Murr.» Мак;— неясне; можливо, запозичення з молдавської чи румунської мови (Vincenz 8); пор. рум. cuculeț, зменш. від cuc(ul) «зозуля», як припущувана назва якоїсь рослини.

[кукулюх] «слимак»;— неясне; можливо, походить від гр. κούβλιον «моллюск, слимак»; пов'язання з рум. сосолóз «клубок» (Scheludko 136) необгрунтоване.— Пор. кўлик³.

[кукулярія] (бот.) «ранник вузлуватий, Scrophularia podosa L.»;— неясне; можливо, виникло на основі латинської назви рослини scrophularia, вторинно зближеної з [кукулиця] «наперстянка» (обидві рослини належать до тієї самої родини ранникових; Симонович 196, 428).

кукуру́ку (вигук, що відтворює крик півня), [какаріку, кукуру́гу (Me)] «тс.», [какарішник] «півень, який постійно співає», [какарікати] «кукурукати», [кукуру́кати] «тс.» Ж, кукуру́кати, [закукуру́читися] «розпалитися, розсердитися»;— р. кукарекў «кукуруку», кукурекў, бр. кукареку, п. kukuryku, ч. kikiriki, kokuryhú, слц. kikiriki, болг. м. кукуру́гу, схв. кукурёк, kukurijèku, [kukuriku], слн. kukurú, kukurikati;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі також у неслов'янських мовах; пор. лит. kakarúkū «кукуруку», лат. cucurrige «кукурукати», нгр. κωκωρίζειν «тс.», іт. cuscucucú «кукуруку», рум. cucurigu, фр. coquericot, нім. kikeriki «тс.».— Фасмер II 407; Sławski II 334, III 338; Brücker 244; БЕР III 108; Младенов 261; Skok II 228; Верп. I 640; Коřínek 217.

кукуру́чка — див. кокоричка.

[кукурмєнти] «наколки на волоссі у жінок» Я;— неясне.

[кукуру́дз] (бот.) «гніздівка звичайна, Neottia nidus avis (L.) L. C. Rich.» Ж, [кукуру́зка] «тс.» Ж;— пов'язане з кукуру́дза «Zea L.»; спільність назв зу-

мовлена, очевидно, деякою зовнішньою подібністю стебла гнізівки до стебла кукурудзи (ВРУ 179—180, 181).— Див. ще **кукурудза**.

кукурудза (бот.) «рослина родини злакових, *Zea L.*», [кокорудз] «кукурудза» ВеЛ, [кокорудзки] «шишки шпилькових дерев» ВеЛ, [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки», [кукуриджа] «кукурудза» ВеНЗн, [кукуриджа, кукуриця, кукуруз] «тс.» ВеЛ, [кукуричанка] «суп, юшка з кукурудзяного борошна» ВеЛ, [кукурудз] «шишка шпилькового дерева», кукурудзіння, кукурудзище «поле, де росла кукурудза», кукурудзівник, [кукурудзіння] «стебла кукурудзи», [кукурудзка] «навиті на паличку у вигляді качана кукурудзи спілі вишні (кукурудзками прикрашали гільце на Івана Купала)» Мо, кукурудзник «легкий літак», кукурудзянка «крупни з кукурудзи; страва з таких круп; біла дрібна квасоля, що росте між кукурудзою», кукурудза, [кукурузи] «шишки на шпильковому дереві» ВеЛ, [кукурузіне] Ж, [кукурузисько] «стерня кукурудзи» Ж, [кукурудзник] «поле, на якому росла кукурудза; кукурудзяне бадилля» Мо, [кукурудзище] «місце, де була посіяна кукурудза» Я, [кукурузняк] «поле, засіяне кукурудзою Я; кукурудзяне бадилля Мо», [кукурузбвянка] «кукурудзіння» Ж, [курудза] «кукурудза» Ж, [курудза] «тс.» МСБГ, кукурудзаний;— р. бр. кукурудза, п. kukurudza, [kukurudza], ч. kukuřice, [kukuruca, kukuřuca], сл. kukurica, вл. нл. kukurica, болг. кукурудз, схв. кукурудз, [кукуриця, кокоруз], ст. кукурудза, слн. koguza, [kukuriza, kukurica, kokoriga];— не зовсім ясне; можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем *koko-, *kukig- «щось розчепірене» (Sławski II 336, III 337—338) і споріднене з слн. kukigjav «кучерявий» (Вєрп. I 640) і болг. кукуряк «чемериця» (Младенов 261); не виключено, що слово є зворотним запозиченням з румунської мови, в якій cuscuz «кукурудза» виникло на основі укр. [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки» (Халиолчев ИИБЕ 11, 459—468); не цілком обгрунтованою є думка (Mikl. EW 146; Bezlej ESSJ II

69; Lokotsch 99; Skok II 228—229) про походження від тур. kokogoz «стебло кукурудзи з листям», для якого не виключають (Sławski III 338) південно-слов'янське походження; малоюмовірні припущення про походження від неза-свідченого нгр. *koxbrozo(v) «качан кукурудзи» (Steffen LP 11, 131—134) або від вигуку kukurú при годуванні птиці зернами кукурудзи (Kretschmer Glotta 13, 137).— Шанский ЭСРЯ II 8, 435—436; Фасмер II 407; Sławski III 337—338; Machek ESJČ 306; Jm. rostl. 295; Schuster-Šewc 717—718; БЕР III 109—111.

[кукурудзайка] (орн.) «шишкар, клест, *Loxia L.*»;— похідне утворення від [кукурудз] «шишка шпилькового дерева; качан кукурудзи»;— назва зумовлена тим, що птахи цього роду живляться переважно шишками шпилькових дерев (Птицы СССР 580); як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха *шишкар*.— Див. ще **кукурудза**.

[кукурудчка] (бот.) «коручка болотна, *Eriactis palustris Crantz.*»;— очевидно, результат контамінації форм *коручка* (пор. також [куручка] «коручка широколиста») і *кукурудзка*, похідної від *кукурудза*, що зумовлено деякою подібністю до кукурудзи стебла і листя коручки (Нейштадт 174).— Див. ще *коручка*, **кукурудза**.

[кукуц] «невеликий хлібець, який дають дітям у день нового року; пасочка (вид печива) Ж», [кукуци] «вид страви» Ко;— запозичення з молдавської або румунської мови; рум. *coșuț* «калчик» є похідним від *coșă* «тісто», пов'язаного з *coșe* «пекти», яке зводиться до нар.-лат. *coșe* (< лат. *coquo, coquere*) «варити, пекти»; необгрунтованим є виведення (Scheludko 136) від рум. *coșuță* «мала дитина; лялька».— Vrabie Romanoslavica 14, 156; DLRM 160, 162; СДЕЛМ 188.— Див. ще **декóкт**, **пекті**.

кукушка «невеликий станційний маневровий паровоз»;— запозичення з російської мови; р. *кукушка* «тс.» утворене від буквенного позначення серії локомотивів «К», зближеного з назвою зозулі (р. *кукушка*).— Пор. **куку**.

[кула́га] «пісна страва у вигляді густого киселю з борошна»;— р. кула́га «житнє тісто; каша з житнього борошна й солоду», [куля́га] «тс.», бр. кула́га «вид каші»;— неясне; можливо, пов'язане з куліш, куле́ша (пор. як паралель п. lemięga : lemieszka «вид каші», схв. кўлијеш : кўља «мамалига»); припущення про зв'язок із псл. *kuliti, *kuljati, укр. кўлитися (Sławski III 347) менш прийнятне з семантичного погляду; думка про походження з східних мов (Москаленко УІЛ 57; Matzenauer 227) потребує конкретизації.— Фасмер—Трубачев II 408; Machek ESJČS 246; Skok II 231; Верн. I 642.— Пор. куліш.

кулак «кисть руки з зігнутими пальцями; [дрібний торговець Ж]», [кула́й] «кулачисько», кулача́ «кулачок», кулачі́на «кулак», кула́чник (заст.) «той, хто любить битися кулаками», кула́ччя (зб.), кула́чний «у якому застосовується сила кулака; [шматками завбільшки з кулак]», [кулакува́ти] «бити кулаками», [кула́чити], кулачкува́ти «тс.» Ж, навкула́чки;— р. кула́к «кулак (руки); [великий молот]; куркуль», бр. кула́к «кулак (руки); куркуль», др. кулакъ «кулак (руки)», п. kułak «тс.; куркуль (з рос.)», ч. слц. kulak «куркуль» (з рос.), болг. кула́к, м. кулак, схв. кўлак, слн. kulák «тс.» (з рос.);— очевидно, пов'язане з кўлитися, припущення про походження від тюрк. *qulaq, пов'язаного з qol «рука» (Дзензелівський RKJ ŁTN 15, 135—137; Фасмер II 408; Преобр. I 409), мало обґрунтоване; непереконливі також пов'язання з ест. kulak «удар кулаком» (Верн. I 641; Mikl. EW 146), з уг. kulyak «кулак (руки)», kulak «тс.» (Brückner 281; Zageba JP 31, 122), а також з куль, кўтати (Соболевский РФВ 70, 92—93) або з лит. kulti «молотити», лтс. kult «тс.» (Matzenauer LF 9, 36); значення «куркуль» розвинулося, очевидно, з первісного переносного вживання слова; виведення р. кула́к «куркуль» від укр. куркўль (Machek ESJČS 306) непереконливе.— ІУМ Лексика 35; ЭССЯ13, 96; Шанский ЭСРЯ II 8, 436; Шипова 204; Sławski III 356—357; Севортян ЛС V 27—28.

[кула́ч] «стара міра довжини, відстань між кінцями середніх пальців розіп'ятих рук»;— запозичення з турецької мови; тур. kulaç «відстань між кінцями пальців витягнутих рук; міра довжини, що дорівнює 1,895 м», мабуть, пов'язане з дтюрк. qulaç «міра довжини в розмірах рук; сажень».

[кула́шник] «найнята людина, яка перестриває селян із зерном, щоб спрямувати їх до купця» Я;— похідне утворення від [кула́к] «дрібний торговець» (пор. р. [кула́к] «звідник у хлібній торгівлі (на базарі, пристані)», що, мабуть, виникло на основі переносного вживання слова кула́к «кисть руки».— Див. ще кула́к.

[куле́ба] «густий переварений куліш»;— очевидно, результат афективної видозміни назви куліш (куле́ша) (див.).

кулеб'я́ка «довгий великий пиріг з кислого тіста з м'ясом, рибою, кашею тощо»;— бр. куляб'я́ка, п. kulebiak, kulebiaka;— очевидно, запозичення з російської мови; р. кулеб'я́ка певної етимології не має; можливо, давніше *колоб'я́ка, похідне від [ко́лоб] «невеликий круглий хліб» (пор. р. [колеб'я́тка] «останній хліб з діжі», [ко́лабуха, кула́бух] «невеликий хлібець із залишків тіста»); пов'язання з н. Köhlgebäck «пиріг з капустою» (Горяев Доп. I 23), з фін. kala «риба» (Mikl. EW 146), з п. kullitēdy (анат.) «ячка» (Соболевский РФВ 70, 93), з р. [кулеб'я́чить] «згинати, надавати форми руками» (Sławski III 346), з тат. qūlaq-būkkān «зігнуте вухо» (точніше, колак беккән «вухо-пиріжок») (Jakobson II 632) необґрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер II 409; Sławski III 346.— Пор. колобо́к.

[кулі́бка] «вид печеного хліба», [кулі́дка] «буханець хліба», [кулі́бка] «сухар» Ж;— р. [кулі́га] «круглий пшеничний хліб», [кулі́жка] «корж, перепічка», бр. [кулі́да] «буханець», [кулі́дка] «невеликий буханець»;— неясне; можливо, перебуває у віддаленому зв'язку з кулеб'я́ка; припускається (Козлова 13) походження від гіпотетичного псл. *kul- «місити, бити (тісто)».

ку́лік¹ (орн.) «представник ряду куликів, Limicolae; [середній кроншнеп

(належний до ряду куликів), *Numenius phaeopus* L.; травник (ряд куликів), *Tringa totanus* L. Ж; вальдшнеп, *Scolopax rusticola* L. Ник], [куликóвець] «травник» Ж, [куличок] «чорнозобик, *Calidris alpina* L.; перевізник, *Tringa hypoleucos*» Шарл;— р. кулік «представник ряду куликів; [кроншнеп]», бр. кулік «тс.», п. kulik «кроншнеп», ч. kulík «галстучник, *Charadrius hiaticula*; ст. кроншнеп», слц. kulík «галстучник», вл. kulik, нл. [kulik] «тс.», схв. [kulik] «лежень; кроншнеп»;— псл. kulikъ, очевидно, похідне утворення від псл. kul- (< іє. *kaul-) «кістка, нога»; назва зумовлена великим розміром ніг кулика;— споріднене з лит. káulas «кістка; нога», лтс. kaĩls «тс.; стебло», прус. kaulan «нога», дінд. kulya- «кістка», гр. κοιλός «стебло; стрижень; держак», лат. caulis «стебло; стовбур», ірл. cuaille «паля»; менш переконливе пов'язання з лит. kúolinga «кулик», лтс. kulainis «тс.», дінд. kulīkā «якийсь птах» і пояснення слова як звуконаслідувального за походженням (Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Фасмер II 410; Булаховський Вибр. пр. III 253—254; Sławski III 351—352; Brücker 281; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; Schuster-Sewc 721—722; Bern. I 642; Vūga RR I 447, II 354—355; Trautmann 138).— Мельничук Етимология 1966, 234—235; ЭССЯ 13, 96—97.— Пор. культаш.

[кулік²] «варений коржик з гречаного борошна», [куликі] «галушки з гречаного борошна» Ж;— р. [кулік] «ватрушка»;— не зовсім ясне; можливо, результат перенесення назви кулік «невеликий болотяний птах» (пор. як паралель співвідношення значень укр. гуска «самиця гусака; вид печива»); може бути зближене і з шуликі «коржі з маком».

[ку́лик³] «слимак» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [кукулі́х] «тс.» (пор.).

[кулика́ти] «пиячити» Ж;— р. [кулика́ть] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [кулік] «ряджений», п. [kulík] «поїзд ряджених під час масниці (які нібито шукають кулика)» (пор. п. kulík (орн.) «кулик»); заслуговує на увагу припущення про зв'язок з р. клі́кати, укр. клі́кати або про звуконаслі-

дувальний характер слова (Mikl. EW 146; Bern. I 642; Преобр. I 409); менш прийнятне пов'язання з гр. κολίξ «кубок» (Преобр. I 409).— Фасмер II 411.

[кулі́на] «стовп, що підпирає стелю» До;— неясне; можливо, результат видозміни слова ко́лна, що зазнало народно-етимологічного зближення з [ку́ля] «милиця».

[кулі́нка] (бот.) «веснівка дволиста, *Maianthemum bifolium* (L.) F. M. (*Convallaria bifolia*) Мак; шоломниця списолиста, *Scutellaria hastifolia* L. Я», [кулі́ця] (вид бур'яну);— р. [кулі́нка] «дивина волотиста, *Verbascum lychnitis* L.», [кулі́нник] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від ку́ля; назви можуть бути пов'язані з кулькоподібною формою ягід (Нейштадт 164).— Див. ще ку́ля¹.

[ку́лити] (у сполученні [к. ноги під себе] «підбирати ноги під себе») Ж, ку́литися «зіщулюватися від холоду, страху тощо», [закулі́ти] «зігнути» Ж, ску́лити(ся) «зіщулити(ся), зігнути(ся)»;— п. kulic «зіщулювати, згинати, звивати», kulic się «згортатися в клубок», [(каш.) skulac sa] «згорнутися в клубок»;— утворення не зовсім з'ясованого походження; найімовірніше, пов'язане з п. kulawy «кульгавий», kulec «кульгати», а також дінд. кога- «рухомий суглоб», авест. fra-kava «той, що має попереду горб», які зводяться до іє. *kec- «кривити, згинати, звертати» (Фасмер II 413; Младенов 261; Bern. I 642—643; Рокотпу 588); пов'язується також (Brücker 281) з п. kula, укр. ку́ля «предмет круглої форми»; пов'язання з ч. chouliti se «стискатися, зіщулюватися, тулитися», слц. chúlit' sa «тс.» (Machek ESJČ 203), де припускається експресивне походження ch- (< *k-), потребує додаткового обґрунтування.— Пор. щу́лити.

[кулі́га] (орн.) «птах роду улітів, коловодників, *Fringa*» Вел;— р. [кулі́га] «вид вальдшнепа або бекаса»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kuliga] «кроншнеп, *Numenius*», [kulig] «тс.», мабуть, пов'язане з kulik, укр. ку́лік.— Фасмер II 410; Sławski III 351—352; Brücker 281.— Див. ще ку́лік¹.

кулінар «кухар», *кулінарія*, *кулінарка*;— р. *кулінар*, бр. *кулінар*, п. *kulinarny* «кулінарний», ч. *kulinární*, слц. *kulinárny*, вл. *kulinariski*, болг. *кулінарен*, м. *кулинарски* «тс.», схв. *кулінār* «кулінар», слн. *kulinářičen* «кулінарний»;— запозичення з латинської мови; лат. *culīnārius* «кухонний» є похідним від *culīna* «кухня; їжа; стіл», пов'язаного з *coquo* «варю», спорідненим з дінд. *pácati* «пече», алб. *prjek* «пекти», псл. **pekti*, укр. *пекті́*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Коралиński 541; Holub—Lyer 272; РЧДБЕ 382; Dauzat 224; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141, 155.— Див. ще *пекті́*.— Пор. *декóкт*.

куліса «частина декорації по боках сцени, лаштунки; смуги високостеблих рослин, що оберігають ґрунт від вимерзання і засихання; рухома деталь механізму, яка перетворює рух», *закулісний*;— р. *куліса*, бр. *куліса*, п. *kulisa* «куліса, лаштунки; фальц, паз; напівофіційна біржа», ч. *kulisa* «куліса, лаштунки; вузька смужка лісу; деталь металообробного верстата», слц. вл. *ku-lisa* «куліса, лаштунки», болг. м. *куліса* «тс.», схв. *куліса* «тс.»; збори біржових посередників і спекулянтів на паризькій біржі», слн. *kulisa* «куліса, лаштунки»;— запозичення з французької мови; фр. *coulisse* (< ст. *coleis*, *couleis*) «віймка, паз; рубець; лаштунки» пов'язане з *couler* «текти; лити; проціджувати», що походить від лат. *cōlāre* «проціджувати, очищати», пов'язаного з *cōlitus* «щидилко, решето», словом нез'ясованого походження.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438—439; Фасмер II 411; Sławski III 352; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; БЕР III 120; Младенов 261; Klein 361; Dauzat 212; Walde—Hofm. I 248—249; Ernout—Meillet 134.— Пор. *кулóн*, *кулу́ари*.

куліш «густий суп (звичайно з пшо-на)», [*кулéша*] «страва з кукурудзяного борошна», [*колéша*] «мамалига» ВеЗн, [*колешеник*] «казанок, у якому варять мамалигу» ВеЗн, [*кулешінник*] «горщик, у якому варять куліш», [*кулеші́р*] «палічка для розмішування мамалиги», [*кулішáрник*] «велика посудина, в якій ва-

рять куліш»;— р. [*куліш*, *кулéш*] «куліш», бр. *кулéш* «тс.», п. [*kulesz*, *kulesza*] «каша з кукурудзяного або житнього борошна», слц. [*ku'áša*] «каша; мамалига», вл. *kušica* «густа страва з борошна», болг. [*куляша*] «вид каші з сезаму», схв. *күлијеш* «мамалига»;— не зовсім ясне; можливо, праслов'янське утворення з суфіксом *-ěšь* від кореня **kul-*, наявного в *кулáга* «густа страва з борошна»; зіставляється також з *күлитися* «зіщулюватися», п. *kulić* «зіщулювати» (Sławski III 347; Schuster-Sewc 724); останнім часом знаходить підтримку припущення про походження з угорської мови (пор. уг. *köles* «просо», споріднене з манс. *kwolās* «борошно», [*kólas*] «борошно з м'яса або риби»); виведення від рідковживаного рум. *culeşă* (*culeaşă*), молд. [*кулéшэ*] (Scheludko 136; Vincenz 13; Vrabie Romanoslavica 14, 156) позбавлене підстав.— Москаленко УІЛ 47; Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер—Трубачев II 410; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJČS 246; БЕР III 124; Skok II 231; Kniezsa 1/1, 293; Трубачев Slavia 29, 9; Bern. I 642; MNTESz II 606.— Пор. *кулáга*.

[*кўлка*] «коса (волосся)»;— можливо, пов'язане з п. *kółko* «спосіб заплитання кіс» (пор. у словосполученні *warkocz ułożony w kółko* (букв.) «коса, укладена в кружок»).

[*кўлко*] «вічко в черевіку Ме; залізне кільце Па»;— запозичення з польської мови; п. *kółko* «коліщатко; кружок» є зменшеною формою від *koło* «коло, круг; колесо», що відповідає укр. *кóло*¹ (див.).

кулóн «жіноча прикраса на ланцюжку»;— р. бр. *кулóн*, ч. *coulant* «тс.»;— недавнє запозичення з французької мови; фр. *coulant* «коштовний камінь на ланцюжку, намисті; (букв.) текучий, опадаючий» є субстантивованою формою дієприкметника від дієслова *couler* «текти, литися; осипатися, опадати», до якого зводяться також слова *куліса*, *кулу́ари*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 439; Арапова РЯШ 1978/2, 92—93.— Див. ще *куліса*.— Пор. *кулу́ари*.

кулу́ари «приміщення, переважно у будинку парламенту, для відпочинку,

обміну думками тощо»;— р. бр. *кулу-ары*, п. *kułuaгу*, ч. слц. *kuloár*; болг. м. *кулоари*, схв. *кулдār*, слн. *kuloár*;— запозичення з французької мови; фр. *couloir* «кулуари; коридор; цідилко, сито» пов'язане з *couler* «текти; лити, цідити», що походить від лат. *cōlāge* «проціджувати, прочищати».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koraliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 212; Bloch 193.— Див. ще *куліса*.— Пор. *кулон*.

кўлюби — див. **колю́би**.

[кулю́чина] (бот.) «люцерна, *Medicago L.*» Ме;— результат видозміни форми *конюши́на* «тс.», зближеної з прикметником *колю́чий* (стерня скошеної конюшини дуже колюча).— Див. ще **колóти**, **конюши́на**.

кўля¹ «геометричне тіло, утворене обертанням кола; предмет, що має таку форму; свинцевий снаряд; передня частина бойового патрона; бомба; [гарматне ядро Бі]», **[кўлешник]** «сумка для куль у запорізьких козаків» Я, **[кўлешниця]** «патрон; кишеня для куль» Ж, **[кулинка]** «м'яч» МСБГ, **[кулішниця]** «ящик для куль» Пі, **[кулішничя]** «патронташ», **кўлька** «зменш. від *кўля*; [масивний глиняний кружок з дірою посередині, що розпеченим кидається у воду для нагрівання; вид клейма для овець у вигляді круглого отвору; дірочка для застібання у вилогах жіночої сорочки; сорт слив (тернослив) Ме]», **[куліста́вий]** «кулястий» Ж, **[кулі́стий]** «тс.» Ж, **куля́стий**;— р. **[кўля]** «куля, передня частина патрона», бр. **кўля́** «тс.; кулястий предмет», п. *kula* «тс.», ч. *kule* «тс.; бубна; погана оцінка», слц. **[kul'a]** «куля», вл. *kuľ'a* «куля; гуля; брила; ядро», нл. *kula* «куля; м'яч; гуля; кістковий нарiст»;— запозичене через польське посередництво з середньонімецької мови; сн. *kūle* (< снн. *kugele*) «куля» (нвн. *Kugel* «тс.») споріднене із шв. *kula* «куля», лит. *gugà* «горбовина», укр. *гўля*.— Richhardt 71; Шелудько 35; Фасмер II 413; Преобр. I 411; Sławski III 339—340; Brückner 281; Machek ESJČ 285; Kluge—Mitzka 410.— Див. ще **гўля**.

[кўля²] «милиця», **[куля́га]** «тс.; дерев'яний протез, що замінює ногу

Вел], **[куль]** «милиця або конусоподібний оцупок у дитячій грі»;— запозичення з польської мови; п. *kula* «милиця, костур», як і слц. **[kul'a]** «дрючок з гаком для набирання води з криниці», нл. *kula* «ціпок; знаряддя для тіпання льону; паличка, яку передають від хати до хати, скликаючи на збори», походить від снн. *kiule* (> нвн. *Keule*) «дрючок, ломака; стегно» або від сн. *kūle* «тс.», споріднених із снн. *kugel(e)* (> нвн. *Kugel*) «куля», снн. *kogel* «тс.»; припущення про праслов'янське походження слова і його зв'язок із псл. **kuľ-* «кістка» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235) потребує додаткової аргументації.— Sławski III 340—341; Brückner 281; Kluge—Mitzka 366; Graepkel 175.— Див. ще **кўля¹**.

[кўля³] «нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола»;— п. **[kula]** «крива палиця; гачок на кінці ланцюга в ярмі», нл. **[kula]** «кий»;— очевидно, етимологічно тотожне з **[кўля²]** «милиця» (див.).

[кўля⁴] «паросток» ВеЗа;— очевидно, запозичення з польської мови; п. **[kula]** «паросток» походить, як гадають (SW II 624), від нім. *Keule* «дубець, булава; гак клюшки (хокейної); крижі, кострець (у туші)», спорідненого з сн. *kūle* «дрючок, ломака».— Див. ще **кўля²**.

[куля́бка] «незграбна, неотесана людина» Я;— р. **[куля́бий]** «кульгавий, кривоногий; косолапий»;— очевидно, пов'язане з р. **[куля́вка]** «людина, що не володіє руками або ногами», бр. **[куля́вы]** «кульгавий, кривий, клишоногий», п. *kuławy* «кульгавий», які перебувають у зв'язку з укр. *кульга́ти* (див.).

[куля́вка] (бот.) «тернослива, *Rhynus insititia L.*» ВеНЗн;— похідне утворення від *кўля*; назва зумовлена тим, що плоди терносливи мають кулясту форму (Флора України VI 288); пор. іншу назву терносливи **[кўлька]**.— Див. ще **кўля¹**.

[куля́с] «залізний гачок з дерев'яною рукояткою для виймання гарячого посуду після обпалювання в горні»;— п. *kulas* «кульгавий, кривий; [ціпок із

зігнути кінцем]»;— очевидно, похідне утворення від [кўля] «милиця, костур»; не виключена можливість запозичення з польської мови.— Sławski III 343; Вгїскнер 281.— Див. ще кўля².

кулястра, кувастра, куластра, кулейстра — див. коластра.

куль «обмолочений сніп жита або пшениці, що використовується для покрівлі; [в'язка комишу; вид джгута, скрученого з свитки (у дитячій грі); середня частина невода Л]», **кўлик** «(зменш. від *куль*); невеликий мішечок», [кўлік] «тс.» Л, [куликї] «солом'яні снопи для покрівлі» Я, [кўльма] «середня частина невода» Л, [кульчїй] «той, хто готує кулі для солом'яної покрівлі» Я, [кўликом] «у вигляді куля» Я;— р. *куль* «в'язка соломи; мішок з рогіжки; міра сипких тіл», бр. *куль* «в'язка соломи; середня частина невода, матня», п. [kul] «тс.» (з укр. і бр.);— псл. (сх.) [kuljъ] з іе. *кеу- «кривити, згинати, робити опуклим»;— очевидно, споріднене з дісл. kūll «мішок, торбина», гол. kuil «матня невода», нвн. [Kaule] «в'язка льону»; виводиться також, як запозичення, від лит. kūlys «в'язка, сніп довгої соломи», лтс. kūlis «тс.» (Лаучюте 14—15); припущення про походження з польської мови (КЭСРЯ 226) сумнівне; спроба розглядати як запозичення з латинської мови (лат. culleus «шкіряний мішок, бурдюк», Фасмер ГСЭ 104; Bern. I 642; Walde—Hofm. I 303; Vendryes BSL 41, 136) непереконлива з огляду на географічне поширення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Фасмер—Трубачев II 412; Sławski III 339.

кўльбаба (бот.) «рослина родини складноцвітих, Taraxacum officinale Wigg.» СУМ, Бі, [баба-куль ВеНЗн, кўльба-баба Ме, кўльбабка ВеНЗн, Бі, кульбабок ВеНЗн, кульбавка ВеНЗн, кульбака Мак, кульбаха Мак, скўльба Ж] «тс.», [кульбабочка] «нечуйвітер альпійський, Hieracium alpinum L.», [кульбанка] «тс.»;— р. *кульбаба* «любочки, Leontodon L.», [кульбаба], [куйбаба, куйбабка], п. [kulbaba] «тс.» (з укр.);— очевидно, вторинне утворення на основі початкового *кульбава з псл. *[kulbava (kvěťka)] «схильна до загинання (ок-

руглості) (квітка)» (пор. укр. [кульба-стий] «горбатий, загнутий»), де *kulbava — жін. р. прикметника *kulbavъ, похідного від kuliti «гнути» (укр. [кўли-ти]); назва зумовлена тим, що обірване стебло кульбаби, коли діти беруть його в рот (примовляючи при цьому «кульбабо, розвернися» і под.), розривається в кінці на три або чотири поздовжні частини, які при цьому закручуються (загинаються) назовні; пов'язання з баба (Меркулова 102) малоімовірне; іноді етимологи обмежуються ствердженням неясності слова (Фасмер II 412).— Див. ще кўлити.— Пор. кульбака.

кульбака «сідло; [примітивне сідло Ж]», [кульбачка] «сіделко в кінській упряжі» Я, [кульбачник] «сідляр», [кульба-стий] «горбатий, загнутий», *кульба-чний* «сідельний», *кульбачити* «сідлати», [кўльбитиси] «корчитися, шулитися» МСБГ, [покўльбити] «покоробити, скорчити, скарлючити» ЛексПол;— р. [кульбака] «козаче сідло», [кульвака] «тс.», бр. *кульбака* «костур; [сідло; частина ярма]», *кўльба* «костур», п. kulbaka «сідло з високою лукою», [kulbāk, kulpāk, kulpok, kulpak] «ручиця», [kulproki] (мн.) «коромисло», слд. [kul'baka] «товстий кий, ломака»;— псл. *kulbva «згинання; щось зігнуте», похідне від kuliti «гнути, згинати, кривити» (< *kou-l-/keu-l-); словотвір слова *кульбака*, похідного від *kulbva, не зовсім ясний, так само, як і його поширення в слов'янських мовах (можливо, первісно це був вузький діалектизм); менш переконливе пов'язання з непевним тур. kaltak «сідло» (Фасмер II 412; Bern. I 641), а також відокремлювання слів із значенням «сідло» від слів із значенням «кривий кий (палиця), ярмо» (Sławski III 344—345).— Див. ще кўлити.— Пор. кўльбаба.

[кульбешнік] «бадилля картоплі, картоплиння» Л;— очевидно, результат видозміни форми [бульбешнік] «бадилля картоплі», похідної від [бульба] «картопля» (пор. р. [гумáга] < бумáга).— Див. ще бўльба¹.

кульгати, куліти «кульгати», [куляти] «тс.» Ж, [кулій] «кульга» Ж, [куляр] «тс.» Ж, *кульга, кульгавий,*

[*кульга́стий*] «кульгавий» Я, [*кульга́ч*] «тс.» Я;— р. [*кульга́ть*], бр. *кульга́ць*, п. [*kulhać*] (очевидно, з укр. і ч.), ч. *kulhati*, слц. *kul'hat'*, слн. [*kūljhati*] «підрізувати волосся»;— псл. *kuľga-ti, утворене за допомогою експресивного суфікса -*ga-* від *kuľjati* (укр. [*куля́ти*]), пов'язаного з *kuľiti* «згинати» чи з *kuľ* «сніп, мішок» (< *щось зігнуто»), або з гр. *κῦλλός* «скручений, спотворений»; первісно мало значення «бути кривим, зігнутим»; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 412) про звуконаслідувальне походження слова або про зв'язок з іє. **kaul-* «кістка» (Мельничук *Етимологія* 1966, 234—235).— Петлева *Етимологія* 1972, 91; Куркина *Етимологія* 1971, 60—61; Sławski III 348—349; Brücker 281; Machek ESJČ 306; ЭССЯ 13, 98—99.— Див. ще *куль*.

[*кульдоба́хи*] «кінці кісток проти вушного отвору» Я;— очевидно, споріднене з р. *культя́* «рука або нога без пальців; залишок відрізаної руки або ноги», що зводиться до псл. **kuľ-* (< іє. **kaul-*) «кістка»; словотворча будова слова не цілком ясна; очевидно, це збільшувально-згрубіла форма, аналогічна до *костомáха* від *кість* (*кості*).

[*кульмі́ч*] «товстий жирний хвіст у овець, курдюк», [*кульмичува́тий*] «з великим курдюком» (про овець);— семантично змінене запозичення з молдавської мови; молд. *кулміш* (рум. *culmiş*) «верх, вершина; жердка» є похідним від *кўлме* (*culme*) «тс.», яке продовжує лат. *culmen* «верх, вершина».— Scheludko 137; СДЕЛМ 216; DLRM 204.— Див. ще *кульміна́ція*.

кульміна́ція «момент найвищого піднесення, розвитку», *кульмінаційний*, *кульмінува́ти*;— р. *кульміна́ція*, бр. *кульміна́цыя*, п. *kuľminacja*, ч. *kuľminace*, слц. *kuľminácia*, вл. *kuľminacija*, м. схв. *кулміна́ција*, слн. *kuľminacija*;— запозичення з німецької або французької мови; нім. *Kulmination*, фр. *culmination* походять від слат. *culminatio*, утвореного (спочатку як астрономічний термін) з лат. *culmen* «вершина, зеніт», спорідненого з дангл. *holm* «горб, пагорбок», дісл. *holmr* «острів».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Корали́с-

ki 541; Sławski III 353; Holub—Kop. 272; БЕР III 120; Walde—Hofm. I 249—250; Ernout—Meillet 132.

кульо́к;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулёк* є зменшеним похідним від *куль*, якому відповідає укр. *куль* (див.).

[*кульо́н*] (орн.) «кроншнеп, Numenius; травник, Fringa totanus L.» Ж, [*кулі́йо́н*] «кулик» Мо;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kułon* «великий кроншнеп, Numenius arquata (L.); лежень (авдотка), Oedicnemus L.» виникло, мабуть, з попереднього *kułan* і має спільний корінь з п. *kułik*, укр. *кўлік*; виведення від фр. *soulon* «голуб» (Brückner 281; SW II 628) сумнівне.— Sławski III 358.— Див. ще *кўлік*¹.

[*кульондра́*] (бот.) «жабриця однорічна, Seseli annuum L. (Seseli coloratum Ehrh.)», [к. *дика*] «тс.»;— результат перенесення фонетично видозміненої назви *коля́ндра* «коріандр посівний, Coriandrum sativum L.», зумовленого зовнішньою подібністю жабриці і коляндри (обидві належать до родини зонтичних, Федченко—Флеров 680—681, 694—695).— Див. ще *коріа́ндр*.

[*кульпа́к*] «ручиця (частина воза)» Ж;— п. [*kuľpak*] «тс.» (з укр.?);— не зовсім ясне; можливо, є результатом видозміни форми *кльопа́к* «тс.»; не включена також первинність слова, у такому випадку пов'язаного з *кульба́ка*.

культ «поклоніння»;— р. бр. *культ*, п. ч. слц. вл. *kult*, болг. м. *култ*, схв. *кўлт*, слн. *kúlt*;— через німецьке або французьке посередництво (нім. *Kult*, фр. *culte*) запозичено з латинської мови; лат. *cultus* «обробка; догляд; шанування, поклоніння» пов'язане з дієсловом *colo* «обробляю; турбуюся; прикрашаю; шаную, визнаю», спорідненим з гр. *κῶλέομαι* «рухаюсь навколо якогось місця», псл. *koło* «колесо», укр. *ко́ло*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Корали́нський 542; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; БЕР III 121; Walde—Hofm. I 246; Ernout—Meillet 133.— Див. ще *ко́ло*¹.— Пор. *культивува́ти*, *культу́ра*.

[*культаш*] «безнога людина» Я;— р. [*культыш*] «кульгава людина», *культя́* «рука або нога без пальців; за-

лишок відрізаної руки або ноги»;— псл. *[kult-];— пов'язується з укр. *кульгати* (Фасмер II 413); може бути спорідненим з лит. *káulas* «кістка, нога», дінд. *kulya-* «кістка», гр. *κουλός* «стебло, стрижень» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235).— ЭССЯ 13, 98.

культивувати «плекати, розвивати», *культивація* «обробіток ґрунту»;— р. *культивіровать*, бр. *культываваць*, п. *kultywować*, ч. *kultivovati*, слц. *kultivovat'*, вл. *kultiwować*, болг. *култивирам*, м. *култивира*, схв. *култивисати*, слн. *kultivirati*;— запозичення з французької мови; фр. *cultiver* «культивувати, обробляти» походить від слат. *cultivare* «тс.», пов'язаного з лат. *cultus* «обробіток», *colo* «обробляю, розводжу; прикрашаю».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Sławski III 356; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 224.— Див. ще *культ.*— Пор. *культура*.

культура, *культу́рник* «прихильник культуриництва; культпрацівник у будинку відпочинку, санаторії та ін.», *культу́рництво*, *безкульту́р'я*;— р. бр. *культура*, п. ч. вл. нл. *kultura*, слц. слн. *kultúra*, болг. м. схв. *култура*;— запозичення з німецької мови; нім. *Kultur* походить від лат. *cultūra* «обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток; поклоніння, шанування», пов'язаного з *colo* «турбуюсь; шаную; поважаю; обробляю, вирощую».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Сорокин 94—95; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; Будагов Ист. слов 108—131; Ernout—Meillet 132; Walde—Hofm. I 245—247.— Див. ще *культ.*

[*ку́льчик*] «сережка», [*ку́льчики*] «сережки; дірочки у жіпочих туфлях, черевиках» Мо;— запозичення з польської мови; п. [*kulczyk*] «сережка», очевидно, виникло в результаті зближення *kolczyk* «тс.» (пор. ч. ст. *kolček* «тс.») з *kulka* «кулька», зменш. від *kula* «куля» (сережки іноді мають форму кульок); п. *kolczyk* початково було зменшеною формою від п. ст. *kolce* «кружок, кільце» (пор. др. *кольца* «сережки», мн. від *кольце* «кружок, перстень»).— Richhardt 71; Sławski II 347; Grückner 247.— Див. ще *кóло*¹, *ку́ля*¹.

ку́льша «стегно; [кут стогу сіна або воза з сіном]», [*кульшастий*] «кульшовий» Я;— р. [*ку́льша*] «стеговий маслак», бр. *ку́льша* «стегно; кут воза сіна, соломи», п. *kulsza* «сіднична кістка»;— очевидно, запозичене через польське або білоруське посередництво з литовської мови; лит. *kùlše* «стегно» споріднене з лтс. *kułpa* «п'ята», прус. *culczī* «стегно», лат. *calx* «п'ята», болг. *кълка* «стегно» (іє. *kul-k- «стегно»); менш обґрунтоване припущення (Мельничук Етимологія 1966, 234—235) про власне слов'янське походження слова.— Фасмер II 413; Sławski III 355; Grückner 281; Непокупний Мовозн. 1968/6, 34; Лаучюте 15—16; Топоров III 276—277, IV 256—261; Берн. I 660; Mikl. EW 147; Эндзелін СБЭ 34; Trautmann 145; Fraenkel 308.

кум, *кума́*, [*кума́ння*] «вступ у кумівство; дружба, близькі стосунки», *кума́ся* (зменш.), [*кума́ха*] «кума» Я, *куме́ць* (зменш.), *кумі́вство*, [*кумствó*] «кумівство, духовна рідня» Г, Ж, *ку́мця* (зменш.), *ку́мцо* (зменш.), *кума́тися*, [*кумі́ти*] «бути кумом» Ж, [*кумовати*] «хрестити» Бі, *кумува́ти*, [*перекума́тися*] «розірвати кумівські стосунки», *розкума́тися* «тс.»;— р. бр. болг. м. *кум*, др. *кумъ*, п. слц. (діал.) *кум*, схв. *ку́м*, слн. *ку́т*;— псл. *кутъ*, похідне від *кута*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латини; нар.-лат. (балкан.) [*commater*] «хресна мати» утворене за допомогою префікса (прийменника) *com(-)* «з(-)» від іменника *mater*, спорідненого з псл. *mati*, укр. *мати*; менш обґрунтоване виведення від скороченого *къmotъ «кум» (Брандт РФВ 22, 246; Младенов 261; Берн. I 62), тур. *кута* «коханка; молода дружина; наложниця; рабиня, служниця» (Мелиоранский ИОРЯС 10, 4, 121; Grückner 281).— Шанский ЭСРЯ II 8, 442; Фасмер III 414; Sławski III 358—359; Skok II 231—232; Bezlej ESSJ II 109; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 92—93; Mańczak Sl. revija 23/1, 59—66.— Див. ще *коаліція*, *ма́ти*¹.

кума́к — див. **кум-кум**.

[*кума́н*] «керамічна фігурна посуда для напоїв, що використовується тепер як прикраса», *кумане́ць* «тс.»,

кунга́н «високий глек з носиком»;— р. [*кумга́н, кунга́н, курга́н*];— запозичення з тюркських мов (пор. крим.-тат. чаг. *кушґап* «кухоль», кар. *кумгъан* «глек, умивальник»); пов'язання варіанта р. [*курга́н*] з ч. *krhanice* «горщик для вершків», схв. *кѣга* «черпак» (Brückner KZ 48, 207) необґрунтоване, як і зближення з гр. *κολίχνη* «келих» (Matzenauer LF 9, 37).— Фасмер II 415; Шипова 207; Трубачев Рем. термиол. 302; Радлов II 1049.

кумані́ка (бот.) «ожина несійська (ведмежина), *Rubus pessensis* W. Hall.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кумані́ка* «тс.» походить, мабуть, від давнішого [*комоні́ка*] «ожина», пов'язаного з [*комо́нь*] «кінь» (укр. *комо́нь*), отже, означає буквально «кінська ягода».— Див. ще **комана́**.

кума́ч «бавовняна тканина яскраво-червоного кольору»;— р. бр. *кума́ч*, п. *kumasč* «тс.», болг. [*кума́ш*] «шовкова тканина», схв. *ку́маш* «тс.»;— запозичення з тюркських мов; тат. *кумач* (*комач*) «тканина», крим.-тат. *кумаш*, тур. *kumaş* походять від ар. *qumāš* «тс.».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415; Преобр. I 411—412; Шипова 206—207; Коткова РР 1975/5, 117—121; Дмитриев 539; Радлов II 1048; Будагов II 64; Mikl. EW 147; TEI I 336.

[**кума́шня**] «обід для кумів; поминки»;— результат видозміни форми [*кома́шня*] «тс.», зближеної з основою *кум*.— Дзензелівський St. sl. II, 284.— Див. ще **кома́шня**.

[**кумб́ук**] «смерека з обрубаням вершком, що не росте вгору, а розгалужується вшир; криве, непридатне до вжитку дерево», [*кумб́уч*] «криве, непридатне до вжитку дерево»;— неясне.

[**кумге́р**] «вид рибальської сітки» ВеУг;— неясне; можливо, пов'язане з [*кунде́ра*] «один із стовпів, на яких встановлюється великий морський невід».

куме́дія, *кумедіа́нт* — див. **коме́дія**.

куме́кати «розуміти, тямити»;— бр. *куме́каць* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *куме́кати* «тс.; [базікати]», очевидно, утворене за допомогою пре-

фікса *ку-* від [*мекать*] «думати, міркувати», пов'язуваного з *мётить* (укр. *мітити*); може бути пов'язане і з *кмітити* «розуміти» (з псл. *кът-* < **kūm-*, **skūm-*); зіставляється також (Fraenkel 428—429) з лтс. *meklēt* «шукати», лит. *mėklinti* «вимірювати, важити, роздумувати», які зводяться разом з російським словом до іе. **mē-* «міряти»; менш обґрунтоване пов'язання (Bern. II 33) з гр. *μέδομαι* «маю на увазі», лат. *meditor* «міркую», ірл. *mídiur*, гот. *miton* «обдумувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415, 594; Mikl. EW 147.— Пор. **кметь**.

ку́мжа (іхт.) «промислова риба родини лососевих, *Salmo trutta* L.»;— бр. *ку́мжа*;— запозичення з російської мови; р. *ку́мжа* походить від саам. *kuūdža*, *kuūdtsa* «тс.» (можливо, за посередництвом фін. *kumsi*, кар. *kumži «тс.»).— СІС 377; Фасмер II 416; Шмелев ВСЯ 5, 191—192; Kalima 142; Itkonen 53.

кумі́р «статуя, якій язичники поклоняються; ідол», *кумі́рня* «язичницька молитовня з кумирами»;— р. болг. *кумі́р*, бр. *кумі́р*, др. *кумиръ*, м. *кумир*, схв. *ку́мір*, стел. *коумиръ*, *коумирь*;— остаточно не з'ясоване; найбільш прийнятне припущення про зв'язок з ос. *gumīr* «велетень; дрючок; ідол» або про походження через болгарське посередництво з алано-ос. *gumegī*, *gumīgī* «тс.», очевидно, пов'язаних з назвою давнього народу кіммерійців (пор. гр. *κιμμερία* «кіммерійці», аккад. *Gimirri* «тс.»); сумнівне виведення від сем. *kumgā (сір. *kumgā* «жрець») (Младенов 262), а також пов'язання з фін. *kumarta* «кланятися» (Грот Фил. раз. II 435).— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер—Трубачев II 416; Горяев 174; Львов Этимология 1965, 189—193; Skok II 233; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Абаев ИЭСОЯ I 530.

кумі́с «напій з кобилячого молока», *кумі́сник*;— р. бр. *кумі́с*, др. *комузъ*, *кумызъ*, *кумузъ*, п. ч. слц. *kumys*, болг. *кумі́с*, схв. *ку́мис*, слн. *kumís*;— запозичення з тюркських (кипчацьких) мов; каз. *Қымыз*, тат. *кымыз*, уйг. *Қымыс*, башк. *Қымыз*, дтюрк. *qimīz*, *qumiz*, а також аз. туркм. *гымыз*, як. *кымыс*

є похідними від тюрк. кум «розмішувати».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 416; Шипова 207—208; Дмитриев 539; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Sławski III 365; Koraliński 542; Brückner 281; Holub—Lyer 273; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Lokotsch 99; Räsänen Versuch 264; Радлов II 853, 854.

[куміга] «латка землі, полянка (на луках)» Я;— неясне.

кум-кум (вигук, що відтворює крик жаби), [кум-кума] «тс.» Ж, кумкати, [кумак] (зоол.) «джерелянка, Bombina bombina L. (Bombinator igneus)», [кумик] Ж, кумка, [кумжавка ВеНЗн, кунька Ж] «тс.»;— бр. [кумкаць] «кумкати», п. [kum-kum], ч. куї, куїк, вл. нл. kunk, схв. кум, слн. [kumkati, kunkati] «видавати певний звук; рохкати»;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі в інших мовах (пор. лит. kūmioti «кумкати»).— Sławski III 362; Machek ESJČ 307.

[кумлик] «комар»;— неясне; можливо, похідне утворення з початково зменшувальним суфіксом *-(л)ик* від незасвідченого *кумар (пор. подібний перехід *ко- > ку-* в п. [kumar, kumog, kumas] «комар», м. [кумар] «тс.»), що виникло з *комар*.

[кумнат] «шурин, швагер» Ж; [кумната] «дружина брата» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *кумнат* (рум. cumnat) «тс.» походить від лат. cognatus «родич; рідний, родинний, близький», утвореного за допомогою префікса *со-* «з-» від *pascor* «народжуюсь» (*patus* «народжений»).— Schedlko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Mikl. EW 147; СДЕЛМ 216; Ernout—Meillet 270—273; Walde—Hofm. I 597—600.— Див. ще *коаліція*, *Наталія*.

[кумп] «окіст, окорок» Непокупный, [кома, комплі], ст. кумп (1598), кунп (1571) «тс.» тж;— р. [кумпяк], бр. *кумпяк* «тс.», п. [кар, комп, кумп] «тс.; стегно кабана»;— запозичення з литовської мови; лит. *кумпис* «окіст; шинка» пов'язане з *кумпис* «кривий, погнутий», *кампис* «кут», спорідненими з лтс. *кумпра* «горб», *кумпрт* «викривля-

тися», гр. *κομλή* «викривлення, вигин», лат. *campus* «поле», п. *кура* «купа, невелике підвищення».— Непокупный 177, 192; Лаучюте 16; Sławski III 354; Fraenkel 213, 308.— Див. ще *кампанія*.

кумпанія, *кумпан*, *кумпанство*, *кумпанія* — див. *компанія*.

[кумпина] «дрючок, на якому утримується журавель біля колодязя» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кумпанэ* «журавель (криниці); вага, терези, важіль, коромисло; ватерпас», як і рум. *супрапа* «тс.», походить від болг. ст. *кяпона* «вага, терези», яке зводиться до слат. *самрапа* «безмін; дзвін», утвореного від назви області *Самрапіа* «Кампанія».— Фасмер II 421; Младенов 267; СДЕЛМ 216; DLRM 205; Walde—Hofm. I 148; Ernout—Meillet 90.

[кумпітер] (бот.) «картопля, Solanum tuberosum L.» НЗ УЖДУ 26, [кумпітера] «тс.» ДзАтл I 73, [кумпітерняк] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II 199;— очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови, зближене, мабуть, із фр. *potte de terre* «картопля» (букв. «яблуко землі»);— уг. [kompér] «картопля», [kumpi, kolontér] «тс.» є варіантами форми *kumpli* і зводяться до нвн. [Grundbirne] «тс.» (букв. «земляна груша»).— Дзендзелівський St. sl. VI/1—2, 124; MNTESz II 650—651.— Див. ще *комперя*.— Пор. *крóмпель*.

[кумшіти] «роздробляти, розламувати на дрібні частини» Ж;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *комишіти «тс.» (пор. [скомишітися] «збитися в грудку»), пов'язаної з [кім] «грудка» (див.).

куна¹ «(зоол.) дрібна хижа тварина з цінним хутром, Martes Pinel (Mustela martes); стара грошова одиниця», *куніця* «тс.; наречена; (іст.) плата князеві, поміщикаві за шлюб; волоть очерету», [куня] «волоть очерету», [куння] (зб.) «тс.», *кунічий*, [куній] «куничий», *кунячий*;— р. *куніця* «куниця», [куна] «тс.; плата князеві, поміщикаві за шлюб; грошова одиниця», бр. *куніца* «куниця; [плата поміщикаві за шлюб]», др. *куна* «куниця; хутро куниці; хутро куниці як грошова одиниця; дрібна

монета», *куница* «хутро куниці; хутро куниці як гроші в міновій торгівлі; грошова одиниця», п. ч. слц. вл. нл. купа «куниця», болг. [кúна, кúница], м. *куна* «тс.», схв. *кúна* «куниця; (ст.) монета», слн. *kúpa* «куниця», стсл. *коуна* «тс.»;— псл. *купа* і зменш. *купіса*;— споріднене з лит. *kiáunė* «куниця», *kiáunepà* «куняча шкіра», лтс. *саúпа* «куниця», прус. *саупе* «тс.», дінд. *sóпаф* «червоний», можливо, також гр. *κωνάχις* «шуба (хутрянний одяг у персів та вавілонян)», лат. *гаупаса* «вид шуби (на сході)» (з гр.), що зводяться до іе. **keup-/koup-* «куниця» (: **keu-*по- «ясний, білий»); пояснюється також (Gołąb LP 16, 68—69) як результат зміни давнішого значення «собака» і виводиться від іе. **kup-* «собака»; зіставлення з хет. *kuš-* «платити», *kušata* «плата за наречену» (Іванов ВСЯ 1957/2, 26; Machek ESJC 307; Holub—Kop. 194; Skok II 232) виходить з псл. *купа* як окремого слова у цьому значенні; припущення про походження слова з перської мови через скіфське посередництво (Rostafiński Rozprawy 55 (1917), 251—260) сумнівне.—Шанский ЭСРЯ II 8, 445; Фасмер—Трубачев II 417; Преобр. I 413; Sławski III 366—367; Brücker 282; Schuster-Sewc 725—726; БЕР III 133—134; Младенов 262; Богатова Slavia 49/1—2, 5; ЭССЯ 13, 102—104; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346; Bern. I 644; Zubatý Studie I 2, 117; Fraenkel 249; Топоров III 279—282; Гамкрелидзе—Иванов 880.

*кунá*² «(розм., рідк.) пробій у дверях, воротах та ін.; (заст.) залізна скоба, прибіта у церкві, в яку вкладали руку жінки, караючи її за порушення правил пристойності; в'язниця Пі; [дерев'яна підставка з виїмкою, на якій повертаються двері в хаті ЛЧерк; гак на вудці ЖI]», [куніця] «залізна скоба у верхньому кінці стовпа воріт» Я;— р. [кунá] «кайдани або залізний ланцюг», бр. [куніца] «кайдани», п. ст. *купа* «стовп із залізним кільцем або тільки кільце, що одягалася на шию або на руку злочинця», *купіса* «тс.», ч. [купа] «стовп, особливо в тині; дерев'яний стовп у конструкції будинка», слц. [купа] «частина плуга»;— неясне; можливо, ре-

зультат перенесення назви тварини *куна*, *куніця* (зоол.) «дрібна хижа тварина, Martes» (пор. утворені від назв тварин інші назви предметів і їх частин: *кобіла*, *кобілиця*, *козли*, *собачка* тощо); мотивація перенесення неясна; пов'язується також (ЭССЯ 13, 104—105) з псл. *kuti «кувати».— Sławski III 365—366.

[кúна³] «посудина для лою» Ж;— п. [кут] «жолоб, корито для тварин; корито для солоного м'яса»;— запозичення з середньоніжньонімецької мови, очевидно, через польську; син. *кутп* (> нн. *кутп(е)*) «чаша, миска; скриня; корито для коней, корів» споріднене з свн. *кутпф* «миска, чашка; піховки для бруска», дангл. *кутб* «посудина, міра», англ. *кутб* «видолинок, яр», а також з брет. *кутб* «невелика улоговина», гр. *κώβη* «внутрішня частина вмістища, чашки, човна».— Sławski III 359; Klein 349; Kluge—Mitzka 412.

[кúндель] «вівчарка», [кундэля] «одяг з вовни» Я, [кундэлистий] «неповороткий, незграбний» Я;— р. (смол.) [кúндель] «великий кошлатий собака», бр. [кúндыль] «кошлатий собака», п. *kundel* «дворняга», заст. *kondel* «тс.»;— не зовсім ясне; виводиться (Sławski III 368) від псл. *kōd-yla (пор. укр. [кúдла] «патлата голова; кудлатий собака», схв. *кúндрѡв* «кудлатий собака»: *kúndrōv* «тс.», слн. *kōder* «локон; пудель»: [кúндер] «тс.», укр. [кундрявий] «кучерявий», ч. [kundel, kondel] «косма, жмут волосся», слц. [kunravý] «кучерявий»), причому вимагає з'ясування причина фонетичного паралелізму *kond-/kund-/kud-*; сумнівне виведення (Трубачев Назв. дом. жив. 35) п. *kundel, kondel* від укр. [кúндель].— Див. ще кúдла.

кундэра — див. гундэр.

[кундерман] (бот.) «розхідник плющовидний, Glechoma hederacea L.» Ж, [кудерман] «тс.» Мак;— п. [kundram, kundran] «тс.»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. *Gúndermann, Gúndermann* «тс.» походить від свн. *grunderēben* «тс.; (букв.) земна виноградна лоза» (можливо, вільної кальки слат. *hedera terrestris* «розхідник плющовидний; (букв.) плющ земний»), складного

утворення з основ іменників *grund* (*grund* > нвн. *Grund*) «земля, ґрунт» і *gēbe* (> нвн. *Rebe*) «виноградна лоза», спорідненого з лат. *gēpere* «повзти», лит. *gēplióti*, лтс. *gapt* «тс.»; нововірхньонімеські форми зазнали впливу з боку власного імені *Gúndram*.— *Sławski* II 484; *Kluge—Mitzka* 277, 588.— Див. ще **ґрунт**.

[кундóсики] «дрібні жучки, що літають по степу після заходу сонця»;— очевидно; пов'язане з **[кундóсити]** «смикати, рвати, термосити» як назва надокучливої комахи.— Див. ще **кундóсити**.

[кундóсити] «смикати, рвати, термосити», **[контóсити]** «тс.»;— бр. **[кундóсиць]** «дерти за волосся, тягати»;— очевидно, зворотне запозичення з якоїсь балтійської мови, що може зводиться до балт. **kundas* «куделя; волосся» (пор. лит. *kuõdas* «чуб») як відбиття псл. **kõda* (-у) «куделя» (пор. болг. (сх.) **[кóнди, кóнда]** «куделя, вичіски льону, конопель»), спільного за походженням із псл. **kõdělъ*, **kõdelja*, укр. *кудéля*: початкове значення дієслова мало бути «тіпати, терти (льон, куделю)» (пор.: Було не савити, не варварити, не амбросити, але куделю було кундосити — *Номис* 4007).— Див. ще **кудéля**.

[кундóситися] «повільно збиратися» Я;— р. (смол.) **[кундóситься]** «возитися, клопотатися, піклуватися»;— очевидно, пов'язане з **кундóсити**, початково «тіпати (куделю, льон)», звідки первісне значення слова «возитися (з куделею, льоном); (перен.) клопотатися в господарських справах» (про жінок); сумнівне зближення (*Даль* II 561) з р. **[гундоситься]** «?» і далі, очевидно, з **гундóсити** «гугнявити; [випрохувати]».— Див. ще **кундóсити**.

[кундугúня] «коротке тепле жіноче пальто» Мо, **[курдугúнька]** «свитка, пальто» Мо, **[хандагúнька]** «накидка з капюшоном» ЛЧерк;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **гúня, гúнька** «верхній сукняний одяг» (див.).

кунжúт (бот.) «однорічна південна рослина, *Sesamum orientale* L.»;— р. бр. болг. *кунжúт*;— очевидно, запозичене за посередництвом уйгурської мови (уйг. *künžit*, джурк. *künçit*) з перської

(перс. *kuṅud*).— *СІС* 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; *Фасмер* II 418; Шипова 209; РЧДБЕ 320; *Радлов* II 2, 1446.

куні́ця, куні́чий — див. **кунá¹**.

куні́чник (бот.) «трав'яниста рослина з родини злакових, *Calamagrostis Adans*», **[куні́шник]** (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* Roth.»;— очевидно, похідне утворення від **[куні́ця]** «волоть очерету»; назва могла бути зумовлена тим, що суцвіття рослини складається з багатоколоскової волоті з шорсткими гілочками (*Словн. бот.* 291).— Див. ще **кунá¹**.

[куні́ї] «непросто, незвичайно» (про спосіб висловлювання) Ме;— неясне.

[куні́рува́ти] «допікати, діймати, докучати» Ж, **[конє́рува́ти]** «знущатися, мучити» О, **[коні́рува́ти]** «тс.» О;— п. **[kupierować]** «лаяти, ганьбити, глумитися, переслідувати», ч. *kupýrovat* «мучити, терзати», слц. *kupírovat* «дути-ся»;— запозичене з німецької мови, можливо, через польську: н. *kujonieren* «роздратовувати, чіплятися; (початково) лаяти кого-небудь негідником (< кастратом)» пов'язане з *Kujón* «негідник», яке походить від нар.-лат. *sõleõne* «кастрат».— *Онышкевич Исслед.* п. яз. 243; *Sławski* III 369; *Brückner* 280; *Kluge—Mitzka* 411.— Див. ще **куйóн**.

[кúнка] «жіночі статеві органи» Я, **[куні́ці]** (мн.) «тс.» *Janów*;— р. **[кúнка]** «тс.; дівчина; (ст.) коханка», **[кунá¹]** «жіночі статеві органи», п. ст. *kupka* «тс.; коханка», слн. *kúpa* «жіночі статеві органи»;— псл. *kupa* «зовнішня частина жіночих статевих органів», зменш. **kupьka*, **kupica*;— очевидно, споріднене з лтс. *kàups* «сором» (< іє. **kaunos*), *kàunims* «статевий орган», *kaūnētis* «соромитися» (можливо, сюди ж належить слц. *okúñat* 'sa «побоюватися», *okúñavú* «невпевнений, несміливий»); менш обґрунтовані пов'язання з р. **[кунá¹]** «куниця» через **[кúнное]** «посаг» (*Фасмер* II 417), з лат. *cunpus* «жіночий статевий орган» (*Vasmer* RS 4, 72), з тур. *kupa* «коханка, наложниця» (*Brückner* KZ 46, 223; KZ 48, 214).— *Sławski* III 369—370.

[кúнорити] «роздумувати; пиячити» Ж;— неясне.

[кунтук] «мотузка до вітрила» Я, [кунтучка] «міцна мотузьяна відтяжка для укріплення реї на вітрильному човні» Дз;— неясне.

кўнтуш «верхній одяг заможного населення Польсько-Литовської держави у XVI—XVIII ст.», [кўнтуш] «тс.» Ж;— р. кўнтуш, бр. кунтїш «тс.», ч. [kapduš] «вид сукні без рукавів; вид дитячого одягу з одного шматка тканини», слц. kontuš «нарядні жіночі шати періоду ренесансу; польський національний одяг», вл. kuntuš, kantuš «жіночий каптан, підбитий хутром»;— запозичення з польської мови; п. kontusz «польський національний одяг», [kuntusz] «тс.», як і болг. [контóш] «верхній короткий одяг», схв. [kúntoš] «каптан; кожух», слн. kontúš «вид верхнього жіночого одягу», частково за посередництвом угорської мови (уг. köntös «одяг, шати; сукня») запозичене з турецької; тур. kontoz «вид одягу» походить від гр. κάλυδος «перський одяг з довгими рукавами», що вважається словом мідійського походження.— СІС 378; Макарушка 10; Фасмер II 418; Преобр. I 413; Sławski II 440—441; Brückner 253; Zareba JP 31, 122—123; Reychman JP 31, 208; Machek ESJC 239; БЕР II 599; Младенов 249; Skok II 142; Bezlaj ESSJ II 63; Bern. I 559; Mikl. EW 128; MNTESz II 610—611; Bárczi 175—176.

[куншт] (заст.) «малюнок, картина», [кунштація] «декорації, сценічна обстановка», [кунштина] «естамп» Бі, [кунштовий] «художній, артистичний», ст. кунштами (XVII—XVIII ст.);— р. [куншт] «гравюра», бр. ст. куншт «жарт» (бл. 1580);— запозичення з польської мови; п. kunszt «майстерність, мистецтво; майстерний виріб», як і ч. (розм.) kumšt «мистецтво», ст. kunšt, вл. нл. kumšt «тс.», слц. kumšt «мистецтво; кунштюк, фокус», походить від свн. kunst «знання, мудрість; спритність, мистецтво» (> нвн. Kunst «мистецтво, уміння, здібність»), пов'язаного з свн. künpen, künpen (> нвн. köppen) «уміти, знати, могли», двн. künpen «тс.», спорідненими з лит. žinoti «знати», псл. znati, укр. знати.— Шелудько 35; Sławski III 371; Holub—Lyer 273;

Kluge—Mitzka 413, 392.— Див. ще знати.

кўнштик (заст.) «малюнок, картина»;— р. [кўншттик] «фокус, витівка», п. [kunszyk] «твір мистецтва»;— очевидно, запозичене з німецької мови, можливо, за посередництвом польської; нвн. ст. Kunststück «твір мистецтва» (> нвн. суч. «фокус, трюк, кунштюк»), очевидно, було запозичене усним шляхом; наявність давнішого запозичення куншт, мабуть, сприяла осмисленню слова як зменшеної форми з суфіксом -ик.— Див. ще кўнштюк.

кўнштюк «витівка, каверза; фокус»;— р. кунштїок, заст. кунштїтїок;— запозичене, очевидно, через російське посередництво, з німецької мови; н. Kunststück «фокус, трюк; (початково) твір мистецтва», є складним утворенням з іменників Kunst «мистецтво, майстерність, уміння» і Stück «шматок; штука; п'еса».— СІС 378; Kluge—Mitzka 413, 760.— Див. ще куншт, штїка.

куняти «дрімати; раз у раз схилитися від сонливості», [кунїшїти] «тс.» Ж, [кунїва] «напівдрімота, загальне розслаблення (у людей похилого віку)» Ж;— р. [кунятї] «куняти», п. [kuniać] «тс.», ч. okouněti «видивлятися, лупати очима», слц. okúňat' sa «неохоче працювати», схв. кўňати «куняти; нездужати»;— не зовсім ясне; можливо, споріднене з лтс. kavėti «затримувати» і, далі, з гот. hāhan «відстороняти, відсовувати», двн. hangēn «бути відсунутим», нвн. hangen «висіти», англ. hang, хет. gang-, kank- «тс.», дінд. sáňkate «коливається; вагається», що зводяться до іе. *keng-/kong- «коливатися, тремтіти»; пов'язується також (ЕССЯ 13, 106—107) з псл. kovati «кувати»; зближення з гр. ὀκνέω «баритися, тягти» (Machek ESJC 412) викликає сумнів (Frisk II 374).— Фасмер II 418; Holub—Kop. 253; Bern. I 645; Топоров III 353.

кўпа¹ «нагромадження; [мурашник Бі; земля, викинута кротом Бі]», [купеняк] «мурашник» О, [кўпець] «купка, натовп», [кўп'є] (зб.) «купи» Ж, кўпїна «купа; [земля, викинута кротом Ж; мурашник О]», кўпїння (зб.) «купи», [кўпїнка] (зменш. від кўпа), [кўпїнь] «ку-

па» О, [купíна] «тс.», [кúпочок] «купа», [купíне] (зб.) «кротовиння» Ж, [купинíне] «тс.» Ж, [купнiк] «мурашник біля старого пенька» Л, [куп'я] (зб.) «тс.» Л, [кúпцем] «усі разом, усією громадою, юрбою», [куп'євiтий] «наповнений кротовими купками, мурашниками» Бі, [кúпний] «спільний», кúпно (заст.) «разом», [кúпитися] «скупчуватися» Ж, кúпчити(ся), вкúні (укúні), вкúпочці (укúпочці), вкúпці (укúпці), докúпи, накúпчення, [пóвкупі] «разом», [покúпі] «тс.», [скúпина] «партія, маса, натовп», скúпище «купа; скупчення, натовп; маса, юрба», скúпчення, скúпити «з'єднати, зібрати», скúпчити «тс.», сукúпність, сукúпний;— р. [кúпа] «сукупність предметів, маса», бр. [кúпа] «тс.», п. кира «купа; натовп», ч. кира, слц. [kupa], вл. кира, болг. куп «тс.», м. куп «велика кількість чогось зібраного», схв. кúп «купа; збори», слн. кúр «купа; натовп», стсл. коúпъ «купа; з'єднання»;— псл. кира, киръ < іє. *koup- «велика кількість зібраних речей, людей тощо»;— споріднене з лит. кайрас «купа», кiора «рота; купа, група», лтс. кибра «купа, стіс», кибрá «разом», двн. hauf «купа, горб», нвн. Haufe «купа», днн. hõp «тс.», дангл. hëar «купа; натовп», ав. kaofa- «гора; горб (верблюда)», перс. kõh «гора», а також (на іншому ступені чергування) з лит. kupetà «копиця, стiг», kúpstas «купина», ірл. síap «купа», алб. kípí «тс.», що зводяться до іє. *keu-p-/kou-p- «згинатися, вигинати, стрибати»; зв'язок з дінд. kúrá «яма, колодязь», гр. жóлп «заглибина», лат. сiра «ніша» (Holub—Kop. 194) менш імовірний; пов'язання з р. kúpa (Брандт РФВ 22, 143) або з чуб (Bern. IF 10, 152; Пjinskij AfSIPh 29, 487—488) помилкове; припущення про германське походження слова (Meillet Etudes 236) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 445—446; Фасмер II 419; Преобр. I 413—414; Sławski III 373—374; Machek ESJČ 307; Schuster-Sewc 728—729; БЕР III 137—138; Младенов 262; Skok II 236—237; Bezlaј ESSJ II 111; ЭССЯ 13, 107—108; Bern. I 646; Saur Slavia 46, 12—16; Būga RR II 335; Trautmann 138.— Пор. кúпiнá¹.

[кúпа²] «кухлик з носиком, з якого п'ють воду» Мо, [купáня] «гличик» ДзАтл I, [купач] «тс.» Доп. УЖДУ IV, [кúпка] «мірка для молока» НЗ УЖДУ 15, [кúпля] «посудина місткістю в 2 л» О, [куплянка] «гличик» ДзАтл I, ВеУг;— болг. кúпа «висока округла посудина»;— очевидно, запозичення з угорської, молдавської, румунської і (в болгарську) з новогрецької мов; уг. кира «кубок, келих», молд. кúпэ «чаша, келих, бокал», рум. сiрă «тс.», нгр. жóлп «чашка, склянка» походять від лат. сирра (< сiра) «бочка, діжка»; менш переконливе припущення (Младенов 267) про зв'язок з болг. [кюп] «великий глиняний глек з вузьким горлом».— Дзензелівський НЗ УЖДУ 15, 103; Доп. УЖДУ IV 57—58; Vrabie Romanoslavica 14, 157; СДЕЛМ 217; DLRM 206—207; БЕР III 139; Saur Slavia 46, 12.— Див. ще кiбель.

[купáва] (бот.) «латаття, Nuphræa L.; кульбаба лікарська, Taraxacum officinale Web. et Wigg.», [купáвка] «жовтець польовий, Ranunculus arvensis L.», [купáла] «кульбаба; підбіл звичайний, Tussilago farfara L.», [купалка] «жовтець польовий; свербіжниця польова, Knautia arvensis Coult.; блошниця звичайна, Pulicaria vulgaris Gaertn.» Мак, [купальник] «роман фарбувальний, Anthemis tinctoria L.» Мак, [купальниця] «жовтець повзучий, Ranunculus repens L.» Мак;— р. [купáва] «латаття; гличики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.», [купáвка] «жовтець багатоквітковий, Ranunculus polyanthemus L.; роман фарбувальний», [купáлка] «блошниця звичайна; свербіжниця польова», [купáльниця] «жовтець»;— похідні утворення від купáти; назви зумовлені тим, що деякі з цих рослин (латаття, жовтець) ростуть у воді (Нейштадт 245—246) або у вологих місцях, ярах (підбіл, пор. його діалектну назву р. [водяной лопух]); мотивованість назв інших рослин менш прозора; можна припустити, що в основу їх покладено поняття «чистий, білий» (пор. укр. [купáлий] «гарний?», р. [купáвий] «чистий, білий»), оскільки, наприклад, кульбаба та підбіл застосовуються для лікування деяких шкірних захворювань (Нейштадт

586; Анненков 366).— Меркулова 34—35; Шанский ЭСРЯ II 8, 446.— Див. ще **купати**.

[**купала**] (ент.) «світляк, *Lampyris posticula* L.» ВеЛ, [*купавка, купалка*] «тс.»;— похідні утворення від *купало* «свято Івана Купала»; назви зумовлені, очевидно, тим, що цей жук з'являється вперше під час свята Івана Купала (пор. як паралелі назви світляка в інших мовах: п. *gobaczek świętojański*, нім. *Johanniskäfer*, пов'язані також з Івановим днем 24 червня).— Див. ще **Купало**.

[**купалий**] «вродливий?» (у прикладі: «На нашої на вулиці все *купалий* молодці. Ой нема, нема найкупавшого над Івана над нашого, бо його дівка скупавіла, дівка Храсина полюбила»), [*найкупавший*] «?», [*скупавіти*] «прикрасити»;— р. [*купавый*] «вродливий; білий, чистий»;— пов'язується з *купати* (ЭССЯ 12, 61—62); можливо, результат зміни слова [*хупавий*] «вродливий», зближеного з [*купаловий*] «купальський (належний до свята Івана Купала)», *купати*.— Грінченко IV 146; Меркулова 35.

Купало «міфологічний персонаж у слов'ян, пов'язаний з обрядом купання та ін. в ніч з 6 на 7 липня, а також сам обряд і час його справляння», *Купайла, Купайло, Купала* «тс.», [*купал(й)лиця*] «свято Купала; гілка, на яку дівчата в день Купала чіпляли вінки Мо», [*купало*] «місце, де святкують свято Купала; дівчина, яка під час святкування роздає квіти при обряді ворожіння; особи, що беруть участь у цьому святі», [*купайло*] «тс. Г; іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку (робиться здебільшого на свято Купала) Ме», [*купалка*] «ніч на Івана Купала», ст. *Купалы* (мн., 1352);— р. *Купала, бр. купала, др. купалья* (мн.) «переддень свята Івана Купала», п. [*карапа*] «тс.», ч. ст. *kipadlo* «різнобарвна нитка, якою перев'язували подарунки з нагоди свята Івана Купала», сл. [*kipadla*] «свято Івана Купала»;— псл. *koradlo, утворене за допомогою суфікса -*dlo* від *korati* «купати» (пор. ч. ст. *kipadlo* «місце для купання», схв. *кўпало* «тс.»); назва була, очевидно,

пов'язана з обрядовим першим у році купанням, яким закінчувалося свято в давніх слов'ян; менш імовірно первісне пов'язання з Іоаном Хрестителем (Фасмер II 419; SWO 327).— Преобр. I 414; Sławski III 375—376; Brückner 224; Machek ESJČ 307—308; Bern. I 600.— Див. ще **купати**.

купальниця (бот.) «*Trollius* L.», [*купальника*] «тс.» Мак;— р. *купальница*;— очевидно, похідне утворення від *Купала, купати* (пор. російський звичай стелити купальницю на підлогу лазні напередодні свята Івана Купала, «щоб тіло молоділо»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Machek Jm. rostl. 42.— Див. ще **купати**.

[**купатень**] (бот.) «суховершки звичайні, *Rupella vulgaris* L.»;— не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *купати* з огляду на те, що рослину застосовували для миття голови проти лущення шкіри (Анненков 274).— Див. ще **купати**.

купати, [*купатоньки*] (зменш. від *купати, купатися*) Я, [*кўні*] (дит.) «купатися», [*кўпки*], *кўпоньки, кўпочки, кўпўні* Я, *кўпці* «тс.», *куп* (виг.) «купати», [*куп*] «купання», [*купавка*] «купальниця; чистьоха» Я, [*купало*] «водойма, яма з водою» Чер, *купальник* «той, хто купається; купальний костюм», [*купальниці*] «місце купання» ВеУг, *купальня, купанїна* «безперестанне купання», *кўпанка* «купання», [*купачка*] «посудина для купання дітей» Ж, [*купела*] «озеро в лісі» Чер, [*купело*] «тс.; яма з водою» Чер, [*кўпель*] «купіль» Ж, *кўпіль* «тепла вода для купання; посудина з водою, в яку опускають дитину при церковному обряді хрещення; [незамерзаюче місце у болоті ВеУг]», [*купільник*] «ванна», [*купільниця*] «тс.», [*купільня*] «корито для купання дітей» О;— р. *купать, бр. купать, др. купати, п. кара́с, ч. korpati, сл. kўpat', вл. кира́с, нл. кира́с, полаб. korāt, болг. кўня, м. капе, схв. кўпати, слн. kópati, цел. кўпати* «обмивати»;— псл. *korati* «занурювати в воду, освіжати, обмивати»;— загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 224—225) з псл. **[šeręti]* (п. *[šeręcię]* «сидіти навпочіпки», ст.

uczerpać, przyczerpać «присідати навпочіпки», ч. розм. śarati «сидіти навпочіпки», śaręti «тс.», [śarat sa] «бродити по воді, болоту, хлюпати», вл. śaraś «сидіти навпочіпки», п. cırpać «припасти до землі», kępa «купина») з первісним значенням «сидіти, зігнувшись (при купанні)» або «хвилювати, робити хвилі» (Moszyński PZJP 215); пропонується також пов'язання з *kōpa «віник (у лазні)», kōpati (se) з первісним значенням «хлюскати(ся) в лазні» (Bern. I 600), зближення з псл. *koporja, укр. коноплі у зв'язку з використанням конопляного сім'я скіфами при митті в лазні (ЭССЯ 12, 58—61; Machek ESJĀ 285; Skok II 237—238) або з дісл. haf «море», нвн. Haff «затока, відокремлена косою від моря, гаф» (Jacobsohn KZ 42, 161).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Фасмер II 419; Преобр. I 414; Sławski II 119—120; Schuster-Sewc 729—730; БЕР III 196; Младенов 267; Bezlaj ESSJ II 64.

купé «відділення у вагоні», *купéйнй*;— р. болг. м. *купé*, бр. *купé*, ч. слц. слн. *купé*, вл. *купéј*, схв. *кúпé*;— запозичення з французької мови; фр. *coupe* «двомісна карета; купе (в поїзді)» пов'язане з *couper* «різати; перетинати» (спочатку, очевидно, «розділяти одним ударом»), *coup* «удар», що зводяться до лат. *cōlāphus* «удар кулаком, ляпас», яке походить від гр. *κόλαφος* «ляпас», спорідненого з лит. *kálti* «бити», псл. *kolti, укр. *колóти*.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 446—447; Фасмер II 419; Holub—Kop. 273; Dauzat 212, 213; Frisk I 897; Boisacq 464, 465, 483.— Див. ще *колóти*.— Пор. *купóн*, *купюра*.

[*купей*] (орн.) «кам'янка звичайна, *Oenanthe oenanthe* L. (*Saxicola*)» Шарл, ВеНЗн, [*купняк* тж, *купнік* тж, Ж] «тс.»;— очевидно, похідне утворення від *кúпа*; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду селяться на сухих степових кам'янистих місцях, невисоких горах і в ущелинах, влаштовуючи гнізда в щілинах скель; між камінням, у стосах дров (Птицы СССР 444).— Див. ще *кúпа*¹.

кúпер «нижній кінець хребта», *кúприк* «тс.», [*кúпирь*] «хвіст» Я, [*кúпра*] «купер», [*купратий*] «який має великий куприк», [*купрастий*] «тс.» (про

курей) Ж;— р. [*кúпер*, *купр*], п. *курег*, ст. *курт*, ч. ст. *курт*;— псл. *куртъ*, генетично пов'язане з *кура* «купа»;— споріднене з лит. *kaūgras* «опуклість; пагорок; верховина», *kaurgà* «пагорок, узгір'я», лтс. *kàurge* «пагорок», а також — з іншим ступенем вокалізму — з лит. *kurgà* «горб», лтс. *kurrs*, двн. *hovar* «тс.».— Фасмер II 420; Sławski III 377; ЭССЯ 13, 114; Непокупный 9; Bern. I 646; Būga RR I 447; Топоров IV 294; Stang 31.— Див. ще *кúпа*¹.

[*купервас*] «купорос», [*копервас* Ж, *купорвас* Бі, *кукурвас* Я, *кукурвас* Я], ст. *купьрвасъ* (1579 р.) «тс.»;— бр. *купарвас* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *koręwas* «тс.» походить від свн. *kupfer-wazzer* «тс.» (букв. «мідна вода»), утвореного з свн. *kupfer* (< двн. *kupfar*) «мідь», яке походить від лат. *cuprum* «тс.», що виникло на основі гр. *Κύπρος* «Кіпр», назви острова, багатого на мідь, і свн. *wazzer* (< двн. *wazzar*) «вода», спорідненого з гот. *wāto*, а також з гр. *ῥόδωρ*, псл. *voda*, укр. *водá*.— Шелудько 35; Фасмер II 421; Sławski II 459; Brückner 255; Kluge—Mitzka 413, 840; Walde—Hofm. II 816—817.— Див. ще *водá*.— Пор. *купорос*.

[*кúпеть*] «жевріти, тліти» Л, [*кúп-леть*] «тс.» Л;— р. [*кúпиться*], бр. [*купіцца*] «тс.»;— очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лтс. *kūpēt* «димитися, чадіти», споріднене з псл. *купëti*, укр. *купіти*; припущення відповідного псл. *купiti* (se) (ЭССЯ 13, 112) сумнівне.— Mühl.— Endz. II 337; Fraenkel 325—326.— Див. ще *кипіти*.

*кúпінá*¹ «горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом, зелень на ньому; кущ (у сполученні *неопалима к.*); [густий чагарник; острівець на річці з деревами і кущами] Ж», [*кúпа*] «горбик на болоті; мурашник; кротова купа» Бі, [*куп'є*] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [*куп'єваха*] «купина», [*купіне*] (зб.) «купини» Ж, [*купиніне*] (зб.) «тс.» Ж, *купіння* (зб.) «купини; місце, покрите купинами», [*купнік*] «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [*купчїни*] (мн.) «купини» Ж, [*куп'я*] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, *купиністий*

«покритий купинами», *купинястий* «тс.; [кущистий, покритий кущиками трави Ж]», [*купча́стий*] «зібраний купкою; густий, кущистий», [*купчи́стий*] «повний, махровий» МСБГ, [*куп'ястий*] «кущистий» Я;— р. *купина́* «кущ; група (дерев, кущів тощо)», *кúпа* «група (дерев, кущів)», бр. *кúпа* «тс.», др. *купина* «терник», *купа* «терен; будяк», п. *кєріпа* «острівець; група дерев», *кєра* «група, скупчення дерев, трави; острівець на річці, порослий деревами або чагарником; купина», ч. [*купина*] «ожина», вл. *кура* «острів», нл. *кура* «острів на річці; будь-яке плоске підвищення, подібне до острова», болг. *кѹпина* «ожина», м. *капина*, схв. *кúпина*, слн. *коріпа* «тс.», стсл. *кѹпина* «кущ»;— псл. *кєріпа*, похідне від *кєра (первісно) «щось вигнуте, піднесене над оточенням»; споріднене з лит. *куйрас* «кривий, зігнутий», *куйрті* «кривитися, згинатися», лтс. *куйрті* «горбитися, сутулитися», а також (з іншим ступенем чергування голосних) з лит. *кайрас* «кут», лат. *саприс* «поле», гр. *καμπή* «вигин, закрут; поворот», гот. *hamfs* «викривлений», що зводяться до іє. **капр-*, розширеного варіанта іє. **кам-* «гнути, згинати»; пов'язання з псл. *кура (Brückner 225) менш переконливе; на ґрунті української та ряду інших слов'янських мов рефлексі псл. **кєр-* (*кúпина́* та ін.) зазнали змішування з рефлексами *куп-* (*кúпа* та ін.).— Фасмер II 420; Преобр. I 414—415; Sławski II 127—128; Machek ESJC 308; Schuster-Šewc 728—729; Skok II 239; Bezlaž ESSJ II 63—64; Šaur Slavia 46, 12—13; Младенов 267; ЭССЯ 12, 56—57, 63—64; Bern. I 600; Pokorny 525.— Пор. *кúпа*¹.

*купина́*² (бот.) «Polygonatum (Tourn.) Adans; [конвалія звичайна, Convallaria majalis L.; китятки звичайні, Polygala vulgaris L. Ж]», [*купéка*] «купина багатоквіткова, Polygonatum multiflorum All.; конвалія звичайна», [*купена*] «купина» Мак, [*купинка*] «конвалія звичайна», [*скупія*] «купина багатоквіткова» Пі, [*куп-куп-зілля*] «купина лікарська, Polygonatum officinale L.», [*куп-зілля*] «тс.» Пі;— р. [*куп*] «купина лікарська», *купéна*, бр. *купéна* (*купёна*) «тс.»;— пов'я-

зане з *кúпина́* «кущ»; назва зумовлена наявністю у цих рослин порівняно великих суцвіть, дещо подібних до кущів (Нейштадт 166, 369); припускається також (Меркулова 35) зв'язок з *купáтися* (з огляду на те, що в російській мові ці назви означають здебільшого водяні рослини).— Див. ще *купáти*, *кúпина́*¹.

[*купиньóша*] (назва овець) Доп. УЖДу IV;— неясне; можливо, утворене на основі рум. *сориós* «численний, багатий (на щось)» як позначення вівці, багатої на приплід.

[*купир*] (бот.) «буги́ла лісова, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.; дягель лікарський, Archangelica officinalis Hoffm.; ториліс, Torilis anthriscus Gmel.» Мак;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *купьірвь* «буги́ла; [дудник лісовий, Angelica silvestris L.; яглиця звичайна, Aegopodium podagraria L.; борщівник розсіченолистий, Heracleum dissectum Led.; валеріана лискуча, Valeriana officinalis auct.; свербига східна, Bunias orientalis L.; стебло рослини з суцвіттям; молода однорічна порість на місці зрубаного лісу; порість плодових дерев; пагін щавлю]», [*купьірья*] «молоді їстівні стебла рослин» зіставляються з [*копёр*] «кріп» (псл. *коргъ*), *кырёй* «вузьколиста верба» і, далі, з псл. *курёти* «китіти», для якого припускається також значення «пахнути».— Меркулова 65—66; ЭССЯ 13, 115—116.— Пор. *ко́пер*².

купіти, *купувáти*, *купля́ти*, [*купцюва́ти*] «торгувати, бути купцем», [*кúпчити*] «продавати», [*куп*] (виг.) «купувати», *купéцтво*, *купéць* «особа, що займається приватною торгівлею; покупець», *купíло* (фам.) «гроші», *купівля*, [*кúпіль*] «торг; купівля» О, [*куплевáха*] «скупник» Я, [*купленіна*] «речі, придбані покупкою», [*куплб*] «куплений товар» Ж, *кúпля* СУМ, Ж, [*куповка*] «купівля, покупка» Пі, *купувáльниця*, [*купцéнко*] «син купця» Я, *купцівна* «дочка купця», *кúпчик* «зменш. від *купéць* СУМ; прикажчик Ж», [*купчийк*] «покупець», *купчийна*, [*купчинá*] (зб.) «купецтво» Ж, *купчийха*, [*купчийця*] «купчиха», *купівельний*, [*купівний*] «виставлений на продаж» Ж, [*купній*] «купівельний», *вікуп*, *відкуп*, *відкúпник*, *відкúп-*

щик, докўпка, докупний, зўкуп «у стародавній Русі — бідний селянин, який одержав позичку від землевласника і став залежним від нього», [зўкупень] «покупець, скупник», закупівля, зўкупка «куплений товар», заўпка «закупівля», заўпник, закупівельний, закупний, заўпочний, [накуп] «накуплене, придбане» Ж, [накупень] «відкупник Пі; той, хто домагається за хабар чину або духовного сану Бі», [некўпний] «якого не можна купити» Ж, окуп «викуп», окупність, [одкуп] «відкуп; оренда» Ж, [перекуп] «перекупник» Пі, [перекупень] «тс.», перекўпка, перекупник, [перекўпля] «перепродаж» Ж, [перекўпня] «тс.», підкуп, [підкупень] «той, що когось підкупає» Ж, [підкупник] «тс.» Ж, [підкупство] «підкуп» Ж, підкупний, пўкуп «купівля; покупка; [попит]», [покупач] «покупець» Ж, [покупель, покупник] «тс.» Ж, покупець, покўпка, покўпний УРС, Ж, прўкуп, прикупка, прикупний, [прокупїтися] «переплатити, заплатити зайві гроші», [рўкуп] «продаж, збут» Ж, скупїтися «купити все необхідне; звільнитися, позбутися, відкупитися», [скуп] «плата, винагородження, хабар», скўпка, скўпник, скўплений, скупний;— р. купїть «купити», бр. купїць, др. купити, п. купїć, ч. koupiti, сл. купїť, вл. купїć, нл. купїś, полаб. t'airē «купить (або: купує)», болг. кўпя «куплю», м. купи «купить», схв. кўпити, сл. купїти, стсл. коупити;— псл. купити (<*koupiti);— запозичення з германських мов; гот. каурб «займатися торгівлею» виникло на основі лат. саурб «крамар, трактирник», яке, можливо, як і гр. κάπηλος «дрібний торговець, крамар; трактирник», походить з якоїсь середземноморської мови; приймається також незалежне від готського каурб походження від лат. саурб (Milewski RS1 26, 132); виведення від псл. купа «купа, численність» і кора «копиця; 60 штук» і прийняття праслов'янського походження готського слова (Мартынов Сл.-герм. взаємод. 161—166), як і пов'язання з псл. кварїти «квапити», курїти «кипіти» (Ондруш Етимологія 1984, 180), менш переконливі.— Критенко Вступ 532; Шанский ЭСРЯ II 8, 447—448;

Фасмер II 420; Преобр. I 415; Потебня РФВ 3, 168; Sławski III 379; Brückner 282; Machek ESJČ 308; Holub—Kop. 194; Schuster-Sewc 730—731; БЕР III 141—142; Skok II 239; Bezlaј ESSJ II 111—112; Ondruš Slav. slov. 1969/3, 262—263; ЭССЯ 13, 109—112; Bern. I 647; Mikl. EW 148; Топоров III 283—287; Feist 309; Kluge—Mitzka 360; Ernout—Meillet 107; Walde—Hofm. I 189—190.

[кўпка, кўпочка] «невелика ніша у пічці для жару» Я;— очевидно, результат зближення деетимологізованих форм [кўбаха, кўбочка] «тс.» і кўпка, кўпочка, похідних від кўпа.— Див. ще кўбах, кўпа¹.

куплёт, куплетїст;— р. бр. болг. м. куплёт, п. ч. сл. вл. kuplet, схв. кўплёт, сл. kuplét;— запозичення з французької мови; фр. couplet «куплет, строфа; (первісно) шарнірне з'єднання двох частин» (< фр. ст. couplet «сполучення двох частин») продовжує лат. cōpula «мотузок; з'єднання; словоскладання», утворене за допомогою префікса со- «з-» від *арїо «зв'язую», спорідненого з дїнд. ārpōti «досягає», ав. āra «він досяг», хет. ермі «беру»; значення «куплет пісні» з'явилося у французькій мові під впливом пров. sobla «з'єднання (вірша); двовірш».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448; Фасмер II 421; Коралиński 543; Sławski III 383—384; Holub—Lyer 273; БЕР III 140—141; Klein 96, 350, 362; Dauzat 213; Ernout—Meillet 141, 39; Walde—Hofm. I 57, 270.— Див. ще коалїція.

[купляк] «плавильна піч; скляна гута; металургійний завод» Ж;— неясне.

[кўпно] «купівля Ж; викуп Я»;— запозичення з польської мови; п. купно «купівля; покупка» є історично субстантивованою формою середнього роду однини нечленного прикметника псл. *кїрьпъ (п. купну) «купівельний, купувальний; купований», пов'язаного з дієсловом купїć «купити».— Sławski III 384.— Див. ще купїти.

кўпбл «опукле покриття будівлі, баня» СУМ, Ж, [кўпбл] «баня церкви» Па;— р. болг. кўпол, бр. кўпал, п. купла, ч. купле, купле, сл. купла, вл. kupla, м. купола, схв. кўпбл, сл. кїро-

la;— запозичення з французької або італійської мови; фр. *courole* «купол, баня», іт. *cupola* «купол» походять від лат. *cūpula* «бочечка, барильце», зменш. від *cūpa* «бочка».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448—449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Sławski II 467; Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273; Holub—Kop. 194; БЕР III 141; Младенов 262; Skok II 240; Matzenauer 229; Dauzat 213; Mestica 422; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще *кйбель*.

купон «відрізна частина цінних паперів»;— р. бр. болг. м. *купон*, схв. *кѹпѡн*, п. *кирон*, ч. слц. слн. *кирон*;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «залишок, купон, талон» є похідним від *couper* «різати, стригти, перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Цыганенко 230; Sławski III 373; Holub—Lyer 273; БЕР III 141; Dauzat 213.— Див. ще *купé*.— Пор. *купюра*.

купорос;— р. *купорос*, ст. *купорос* (1582);— запозичене з французької або латинської мови, очевидно, за посередництвом російської; фр. *couperose* «купорос» виникло на основі слат. *cuprīgosa* «тс.» (букв. «міді троянда»), що екладається з слів *cuprum* (род. в. одн. *cuprī*) і *gosa* «троянда, роза»; виведення з [*купервас* (*копервас*)] (Потебня РФВ I 263) або з нім. *Kupferoxyd* «окис міди» (Желтов ФЗ 1876/4, 43) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Горяев 175; Dauzat 213; Gamillscheg 271.— Див. ще *купервас*, *роза*.

[**купражити**] «гуляти, пиячити»;— очевидно, результат контамінації слів [*кѹбрити*] «закупорювати», [*кубрѣчити*] «пиячити» і *курѣжитися*.— Див. ще *кубрѣчити*, *кураж*.

кѹприк, *кѹпра*, *купрастий*, *купрастий* — див. *кѹпер*.

Купрія́н, *Купер'ян*, [*Купраш*] Я, *Купрій*, ст. *Кипріянь* (1429), *Купріянь* «плодь зрѣль» (1627);— р. *Купрія́н*, *Кипрія́н*, бр. *Купрыян*, др. *Куприянь*, п. *Сургіан*, ч. слц. *Сургіан*, болг. *Киприан*, *Киприян*, м. *Кипријан*, схв. *Кипријан*, *Сіргіјан*, слн. *Сіргіјан*, цсл. *Вгприанъ*;— через церковнослов'ян-

ську мову запозичене з грецької; гр. *Κυπριανός* «Купрія́н» («пов'язаний з Кіпром») утворене від *Κύπρος* «Кіпр».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 236; Суперанская 79; Илчев 255; Петровский 131; Спр. личн. имен 427; Ко-рецькы 51.

кѹпча «купча грамота, акт про купівлю і продаж; [купівля]»;— бр. *кѹпчяя*;— запозичення з російської мови; р. *кѹпчяя* «купча грамота» є результатом скорочення словосполучення *кѹпчяя грамота* (*крепость*), у складі якого це була форма жін. р. від прикметника *кѹпчий*, похідного від *купѣть* «купити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 449.— Див. ще *купѣти*.

[**купчак**, мн. *купчакі*] (бот.) «повняки, чорнобривці прямі, *Tagetes erectus* L.; чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus* L.; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; гвоздики бородчасті, *Dianthus barbatus* L.; вид вишивки у вигляді двох паралельних ліній; рослина з жовтими квітами, що послужила мотивом для створення орнаменту Я; (у сполученні *к. дикий, болотний*) «череда трироздільна, *Bidens tripartitus* L.», [*копчак*] «повняк» МСБГ, [*купчанка*] «грястиця збірна» Мак, [*купчатка*] «тс.» Мак, [*купченка*] «повняк» ВеНЗн;— назви, пов'язані з *кѹпка*; зв'язок зумовлений тим, що квітки повняків зібрані в гуеті круглі суцвіття, ніби купки, колоски грястиці збірної і квітки гвоздик теж зібрані клубочками або пучками (Нейштадт 557; Вісюліна — Клоков 317; Федченко—Флеров 117, 405—406).— Див. ще *кѹпа*¹.

купюра «окрема одиниця цінного паперу (грошового знаку, облігації); скорочення тексту або мелодії»;— р. бр. *купюра* «тс.», п. *киріуга* «скорочення, вирізка», болг. *купюра* «вирізка; скорочення тексту або мелодії; номінальна вартість цінних паперів; облігація однієї позики»;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «купюра; вирізка (газетна); поріз, розріз» є похідним від *couper* «різати; стригти; кроїти; перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Dauzat 213.— Див. ще *купé*.— Пор. *купон*.

[кур¹] (орн.) «півень, Gallus domesticus», [кúра] «курка», [курáк] «курій, курячий гермафродит ЛПол; курячий послід Ме», [курáч] «курій» ЛПол, [курáх, кур'я́н ЛЖит] «тс.», [куреня́] «курча» Л, [куреня́тна] «квочка» Л, кúри, [курика] «куріпка» Пі, [курíниця] «курка» Я, кúриця УРС, Ж, [кúричка] «дика курка» Ж, курівні́к, курі́й «курка-гермафродит; [м'ясник, який ріже птицю Ж]», [курі́йка] «сіра куріпка, Perdix perdix L.» Шарл, [кúришниця] «курятниця» Я, кúрка «свійська птиця, самка півня; [vulva]», курні́к, [курня́] (зб.) «багато курей» МСБГ, кúрочка «зменш. від кúрка; [куряча сліпота]», курча́ «пташа курки; дрібненькі тріщинки на обвітреній шкірі; [індича Л]», курча́тина, курча́тник «приміщення для курчат; [яструб, який хапає курчат Я]», [куря́] «курча», [кúря] «курка» Пі, кúря́тина, куря́тник «приміщення для курей; [скупник курей по селах Я; хижий птах, що полює на курей]», куря́тниця, [куря́чка] «курячий послід», курча́чий, кúря́чий, [поку́рячий] «як курка» Нед;— р. [кур] «півень», бр. кúрыца (мн. кúры), др. куръ «півень», п. ч. кур «тс.», слц. кига «курка», вл. діал. нл. кига «тс.», полаб. t'auḡai (мн.) «кури», болг. м. кур «репіс», схв. кúрjй «півнячий», елн. kúga «курка», стсл. коу́ръ «півень»;— псл. куръ, утворене за допомогою суфікса -г- від звуконаслідувального вигуку *ku або *kur; пов'язання з перс. хигōs «півень» (Brückner 282), з дінд. kílālah (порода курей), sākōgaḥ «якийсь птах» (Petersson KZ 46, 133; пор. Mayrhofer I 239, 365), з ч. [kurit'] «бігти» (Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273) недостатньо обгрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 422; Sławski III 385—387; Schuster-Sewc 732; БЕР III 142—143; Skok II 240; Bezlaž ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 129—130; Верн. I 650; Гамкрелидзе—Иванов 602; Кофілек 23, 217.— Пор. кукуріку, кур².

[кур²] (вигук, яким підкликають індиків), [курá] (вигук, яким відганяють індиків) Мо, [кúркати] «бурчати; кумкати (про жаб) ВеНЗн; воркувати (про голубів) ВеУг», [кúркать] «кричати»

(про індика) Л, [куркува́ти] «кричати кречетом», [курча́ти] «воркувати (про голубів); сокоріти (про курей) О», [кúркало] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я;— р. [кúркать] «каркати», бр. [курна́] «муркотіння kota; сопіння», п. кур (вигук, яким підкликають чи відганяють курей, індиків), ч. кури (вигук, що відтворює крик горлиці), вл. курка́с «воркувати», нл. курка́с «воркувати, ремствувати, бурчати, заїкатися», болг. кúрка́м «бурчу; булькаю», схв. куре́тати «балакати»;— псл. *ku, *kur, звуконаслідувальні вигуки.— Пор. кукуріку, кур¹.

курага́ «сушені абрикоси без кісточок», [курга́] «висушені зелені абрикоси» Я, [курéга] «абрикоси»;— р. бр. курага́;— запозичене, очевидно, через російське посередництво з кумикської мови; кумик. kurägä (або kugaga) «сушені абрикоси», аз. курага «тс.» зводяться до тюрк. *kūg «сухий» (пор. огуз. кур, тур. кури «тс.» і т. д.).— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 425; Горяев 176; Шипова 209—210; Дмитриев 539; Räsänen Versuch 302.

кура́ж «удавана хоробрість, розв'язність», [кура́жити] «порушувати (спокій, сон), турбувати, тривожити» Па, кура́житися «чванитися; комизитися; бешкетувати», [кура́жить] «будити; ворухити» Л, [кура́жити] «турбувати, хвилювати» ЛЧерк, [курія́жний] «охочий» Ж;— р. кура́ж «кураж», бр. кура́жыцца «куражитися», п. kuraž «завзяття, сміливість; кураж», ч. слц. kugaž «сміливість, відвага», вл. kuraža, болг. кура́ж, м. кураж, схв. кúрāж, слн. kugaža «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. courage «хоробрість, мужність» пов'язане з coeur «серце», що продовжує лат. cor «серце; (перен.) душа, розум», споріднене з гр. κῆρ «серце», лит. širdis «тс.», псл. *s'ḡdьse, укр. се́рце.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 423; Sławski III 392—393; Kopaliński 543; Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273; БЕР III 143; Dauzat 185; Ernout—Meillet 142; Walde—Hofm. I 271—272.— Див. ще се́рце.— Пор. акóрд¹.

кура́й (бот.) «*Salsola* L. (*Salsola kali*); [нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.], [кура́йниця] «мотузка, якою прив'язують до гарби зібраний на паливо курай»;— р. [кура́й] «курай руський, *Salsola ruthenica* Пјіп.», бр. [кура́й] «тс.», болг. [кура́й];— запозичення з тюркських мов; пор. башк. *курай* «курай», каз. *курай* «борщівник сибірський», кирг. *куурай* «курай» (входить також до складу багатьох назв трав'янистих рослин).— Фасмер II 422; Шипова 210; Радлов II 921.

кура́нти «баштовий або кімнатний годинник, що виконує невеликі музичні твори», [кура́нт] «весільна пісня» О, [кура́нта] «тс.» О;— р. бр. *кура́нты* «куранти», п. *kuranty* «музика (дзвін) курантів; (механізм) куранти», [kurant] «арія, мелодія; вид старовинного танцю»;— запозичене з французької мови, очевидно, за посередництва польської; фр. *courante* «курант (французький танець XVII ст.)», очевидно, виникло на основі словосполучення (la) *danse courante* (букв.) «біжучий танець»; *courant(e)* є діеприкетником від *courir* «бігти», що продовжує лат. *currere* «тс.»; значення «куранти (годинник)» розвинулося вже в польській мові.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Коралиński 543; Dauzat 213, 214.— Див. ще **кур'єр**, **курс**.

[кура́патися] «іти, плентатися, добиратися» Я;— неясне; можливо, пов'язане з р. *кара́бкаться* «лізти, видиратися (нагору)».

кура́тор «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь справою»;— р. болг. *кура́тор*, бр. *кура́тар*, п. вл. *kurator*, ч. слц. *kurátor*, м. *курати́ва* «лікування», схв. *ку́ра́тор*, слн. *kurátor*;— запозичене з латинської мови, можливо, через польське або німецьке посередництво (нім. *Kurator*); лат. *cūrātor* «опікун, управитель» є похідним від *cūrō* «дбаю, доглядаю; поважаю».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Коралиński 543; Sławski III 392; Holub—Lyer 273; Dauzat 225; Walde—Hofm. I 314.— Пор. **акуратний**, **курувати**.

[ку́рба́ло] «глибоке місце у річці, Г, Ж; криниця Ж»;— неясне; можливо,

пов'язане з [курбелити] «вихритися; крутити»; у такому разі первісно могло означати «вир» або «свердловина».

курба́ні — див. **корба́н**.

[курбелити] «вихритися, клубитися; мести, крутити снігом О», [курбелювати] «вихритися, клубочитися; крутити, обертати О», [курбелі, -лі] (мн.) (у словосполученні [курбелі/курбелі збивати]) «збивати пил», [курбеліця] «сніг з вітром» О, [курбельо́ха] «заметіль, хуртовина» Ж;— не зовсім ясне; можливо, семантично видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kurbeln* «крутити корбу» є похідним від *Kurbel* «корба»; пор. слц. *kurbl'ovat'* «крутити корбу», схв. *ку́рблати*, *ку́рбловати* «тс.» (з нім.).

курбе́т «стрибок верхового коня з зігнутими передніми ногами; вид акробатичного стрибка; дивний вчинок»;— р. бр. болг. *курбе́т* «курбет», п. *kurbeta* «стрибок верхового коня», ч. *courbette* «тс.», слц. *kurbet* «переворот; витівка», схв. *курбета* «стрибок верхового коня»;— запозичення з французької мови; фр. *courbette* «стрибок» є похідним від *courbe* «кривий, зігнутий», що продовжує лат. *curvus* «кривий», споріднене з гр. *κῦρτός* «тс.», сірл. *сog* (знах. в. мн. *сиги*) «круг», р. (на) *ко́рточках* «навпочіпки», укр. [ко́ртатися] «пробиватися, битися», а також псл. *krivъ*, укр. *кривій*; значення «стрибок коня» перейняте у французьку мову від іт. *corvetta* «тс.», того ж походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 451—452; Sławski III 393; Dauzat 213; Gamillscheg 273; Walde—Hofm. I 317.— Див. ще **корта́тися**, **кривій**.

ку́рва «розпусниця», [курва́ль] «розпусник», [курва́ч О, курві́й, курві́нець Ж] «тс.», [курве́ство] «розпуста» Я, [курва́лькватий] «розпусний», [ку́рві́ти] «розпусничати» Г, О, [ку́рвитися] «тс.» Ж, [прокурва́тити] «розтратити на повій», [ску́рва́й] «син розпутної жінки», [ску́рвий] «розпусний» (також у лайливому словосполученні *с. син*), *ску́рвитися*;— р. бр. болг. м. *ку́рва*, п. вл. нл. *kurwa*, ч. слц. *kurva*, схв. *ку́рва*, слн. *kúrva*, *kúrba*;— псл. *kyry (род. в. одн. *kyrъve*) утворене від *kyrъ*

«півень» (як svekry «свекруха» від svekřь «свекор») з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця»; щодо семантичного розвитку пор. фр. cocotte «розпусниця» від соq «півень»; зіставляється також (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 207—210) з гр. *κύριος* «пан, господар», псл. *ргашцигь* «родоначальник», лит. *ргакшгѣяс* «прабатько»; спроба вважати псл. *kurva результатом скорочення псл. *kurorъtьva «куріпка» (Machek ESJČ 309), як і виведення від герм. *hōriōn, *hōra (гот. *hōrs* «перелюбник», днвн. *huoga* (> нвн. *Hure*) «розпусниця» (Skok II 245; Bern. I 651; Milewski RSI 26, 132; Mikl. EW 149), не має підстав.— Фасмер II 423—424; Коген ИОРЯС 19/2, 296; Соболевский РФВ 67, 216; ЖМНП 1911 (травень), 164; Sławski III 416—417; Schuster-Sewc 737—738; БЕР III 144—145; Bezłaj ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 132—133; Fraenkel 320; Loewenthal ZfSIPh 7, 407; Liewehr ZfSIPh 22, 103.— Див. ще кур¹.

курґан, [курґаннѣ] (зб.) «горби» Ч;— р. бр. *курґан*, др. *курґанъ*, п. ч. слц. *kurhan* (з рос.), схв. *кѹрґан* (з рос.);— запозичення з половецької (кипчацької) мови; полов. *kurґan* «твердиня, насипаний вал, фортеця; курґан, висока могила» пов'язане з тюрк. *kur-* «спорудити, укріпити, зміцнити»; пов'язання з перс. *gūrxāne* від *gū* «могила», *xāne* «дім» (Макарушка 10; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Mikl. TEI 424; Lokotsch 100) менш переконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Горяев 176; Шипова 211; Дмитриев 539; Sławski III 402—403; Brückner 284; Bern. I 648.

курґікати, курґицати, курґінькати, курінькати — див. кругунькати.

[курґузій] «куций»;— р. *курґузій* «куцохвостий; тісний»;— очевидно, результат видозміни др. **кърногузъ(и)*, складного слова з першою частиною **кърно-* (> *корно-*), рефлекс якої наявний в укр. *карнавіхій*, і другою частиною, пов'язаною з укр. *гузá*; пов'язання з лит. *kiąugas* «дірявий» (Bern. IF 10, 159) помилкове.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Младенов AfSIPh 36, 119.— Див. ще

гузá, *карнавіхій*, *корняти*.— Пор. курдупель, курно́сий.

[курдѣлиця] «сильний снігопад», [курдѣля] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми *хурдѣлиця* «хуртовина, заметіль», зближеної з [курбѣлиця] «тс.» або з [курá] «тс.», похідним від *куріти*.— Див. ще курбѣлити, куріти, хурдѣлиця.

[курдель] «вид захворювання худоби; черв'як, якого вважають причиною цієї хвороби», [курділь] «тс.» Ж, [курдіюк] «хвороба язика у тварин», [курлюх, кордіюк, корлюк] «тс.» О;— п. [kurdziel] «виразка або опух під язиком у тварин», ч. *kurděje* (тільки мн.) «цинга», ст. *kurdej* «тс.», слц. [kurdzel'] «виразка у худоби»;— неясне; можливо, походить від псл. *kurdějъ, з первісного *kurějъ, похідного від *kurъ «півень» (пор. п. *kurzeja*, *kurzajka* «бородавка»: *kurějъ «курка з ознакою півня»); припущення про походження від н. *Gurfei* «вид виразки» (Matzenauer 230) або від англ. *scurvy* «цинга», гол. *scheurbuik* «тс.» (Machek ESJČ 308; Holub—Lyer 273) сумнівні.— Sławski III 399, 400; Brückner 283.

[курдик] «людина невелика на зріст, товста, сутулувата; карлик» Я;— очевидно, пов'язане з [кірдя] «мала на зріст людина», [кирдичка] «тс.»; мала на зріст жінка»; можливо, зближене з *курдупель*.— Див. ще кирдатий.— Пор. курдупель.

[курділь] (орн.) «лісовий жайворон, *Alauda arborea* L.» Ж;— очевидно, результат скорочення форми [чурділь] «тс.» (див.).

курдупель «коротун, куций; неправильної форми (дрібний, недорозвинений, однобокий) овоч Ме; [горобець Л]», [курдуплик] «неправильної форми овоч» Ме;— р. [курдупик] «чорт», бр. [курдупий] «куций, безхвостий», п. [kurdupel] «низька людина; підліток, малюк», слц. [kurdupel'] «мала, низька людина»;— псл. *кърнодурьль, складне, пізніше спрощене, утворення з основ прикметника **кърпъ(јь)* (пор. р. [корний] «куций») «покалічений, обрізаний, відламаний», що зберігся в складі слова *карнавіхій* (< *корно-*), і іменника *dura*

«зад»; пов'язання з лат. *quadrupes* «чотириногий» або з нім. *Krüppel* «каліка, інвалід» (*Karłowicz SWO 328*) помилково.— Фасмер II 424, 330; *Sławski III 398*; *Brückner 283*; *Holub—Kop. 187*; *Вєрп. I 669*.— Див. ще дупа, карнавухий, корняти.— Пор. кургузій, курлапий, курносий.

курдюк «жирове відкладення біля хвоста у деяких порід овець; [живіт МСБГ]», *курдючний*;— р. болг. *курдюк*, бр. *курдзюк*;— запозичення з тюркських мов; тур. *kuşuk* «хвіст», каз. *құйрық*, кум. *кзуйрукъ*, тат. кирг. *куйрук* «тс.», тув. *кудурук* «хвіст; курдюк», очевидно, споріднені з монг. *qudug* (*худурук*) «хвіст».— Болдырев *Тюркизмы 55*; Баскаков та ін. *Кримський укр. і ор. 134—135*; *Шанский ЭСРЯ II 8, 452*; Фасмер II 425; *Преобр. I 416*; *Шипова 212*; *Дмитриев 540*; *Мелиоранский ИОРЯС 7/2, 286*; *Gombocz KSz 13, 33*.

[*курéки*] (бот.) «качанна капуста, *Brassica oleracea L.*» Пі;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курéкь* «капуста», рум. *sigéchi* «тс.» походять від лат. *coliculus (*cauliculus*) «стеблинка, пагін, паросток», зменш. від *caulis* «стеблина (переважно капустяна), качан», спорідненого з гр. *καλλός* «стовбур, стебло, рукоятка», прус. *caulan* «кістка», дінд. *kúluam* «тс.», двн. дангл. *hol* «порожній (всередині)».— *СДЕЛМ 218*; *DLRM 209*; *Fraenkel 230*; *Walde—Hofm. I 189*; *Eg-pout—Meillet 107*; *Klein 736*.

[*күрент*] «весела весільна пісня» Ж, [*курéнта, курáнт*] «тс.» О;— р. *курáнта* «старовинний танець; музика до цього танцю», бр. [*куранты*] (ірон. про тягучий плач), п. *kurant* «танець; музика до танцю», ч. *kuranta* «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. *cougante* «старовинний танець» є дієприкметниковою формою жін. р. одп. від *cougir* «бігти»; сучасне значення, очевидно, розвинулося від первісного «старовинний танець» через проміжне «пісня до цього танцю».— *Sławski III 391*.— Див. ще *курáнти*.

[*курéт*] «непромокальний плащ» Я;— неясне.

кур'ер «посильний; особа для роз'їздів із спішним дорученням»;— р. *кур'ер*, бр. *кур'ер*, п. *kurier*, ч. *kurýt*, слц. *kuríer*, вл. *kurér*, болг. *куриер*, м. *куруир*, схв. *күрйр*, слн. *kurig*;— запозичене з французької мови (через російську і через польську); фр. *cougier* «гонець, кур'ер» походить, очевидно, від іт. *coaggiere* «те.», успадкованого з латинської мови; слат. *sigterius* є похідним від лат. *sigto*, *sigtere* «біжу, поспішаю».— *СІС 379*; *Шанский ЭСРЯ II 8, 459*; Фасмер II 430; *Kopaliński 544*; *Sławski III 403—404*; *Holub—Lyer 274*; *БЕР III 146*; *Klein 363, 386*; *Dauzat 214*; *Gamillscheg 274*.— Див. ще *курс*.— Пор. *конкурéнція, коридор*.

[*курзү-верзү*] «нісенітниця, безглузда балаканина», [*курзю-верзю*] «тс.», [*курзюкати*] «верзти нісенітницю»;— складене утворення з основ дієслів [*кóрзати*] «плести» і *верзти* (див.).

күріти «палити (люльку, цигарку тощо); димити; підіймати пил; мести (про сніг); одержувати способом перегонки (горілку, смолу); [коптити Ж]», [*кура́чити*] «тонити вугіллям» Ж, *курі́тися, курі́ти, курі́тися*, [*курня́жити*] «мести, сіятись» Ж, [*кур*] «запах» Ж, [*күра́*] «курява, завірюха» СУМ, Ж, [*кура́к*] «головешка, ганчірки і под. для підкурювання бджіл» Ник, [*кура́ч*] «вугляр» Ж, [*күреви́ця*] «заметіль», [*күрево́*] «дим; ганчір'я для обкурювання бджіл; залишки вогню; ураган, вихор Ж», *курéць, күриво, курі́лка, [курі́ло]* «курільні речі» Ж, *курі́льниця, курі́льня, [курі́чка]* «цигарка», [*курі́шка*] «глиняна кадильниця для ладану в селян», [*күри́ще*] «вогнище для обкурювання», [*курі́ще*] «дим; хмара, мла; хмара куряви», *курі́й, [күрі́нь]* «місце, де багато диму; вогнище пастухів на полі; димар, комин; місце на подвір'ї, де варять їсти влітку Л; замет Ж; вихор Ж», [*курі́ще*] «запалена деревина для підкурювання бджіл у дуплянці» Л, [*күрі́я*] «замет; вихор» Ж, [*курі́я*] «пилюка» Л, До, [*курні́к*] «пристрій у печі для стримування полум'я» Ж, [*курні́ця*] «курна хата» Я, [*курня́*] «отвір для виходу диму» Ж, [*курнява*] «завірюха» ВеЗа, [*курі́шка*] «шматок гнилого сухого дерева

або великий засохлий гриб для підкурювання бджіл» Я, [кúря] «пил» Я, [кúря] «снігопад з вітром» До, кúрява, [кúрявиця] «пил; заметіль ВеБ», [кúрявка] «те, що підіймає пил» Ж, [кúряк] «гній для палива», [кúряніця] «курява, пил; заметіль», [кúряч] «курець», курільний, курній, кúрявий, [кúряний] «курявий», вікурити «вигнати димом; вижити», [закурйавитися] «засмагнути, засмалитися (на сонці)» Ж, [закурень] «згарище». Пі, [закурілий] «запилений; закоптілий», недóкурюк, некурець, перекур, підкúрювати, підкúрка, підкúрювач, [прікур] «пригоріла страва» Ж, [прокур] «неоплачений акцизом спирт», розкúр, рóзкúрка, [укурити] «запорошитися, задимитися»;— р. куріть «курити», бр. куріць «те.; мести (про сніг)», др. курити «димитися», п. kurzyc «пилити, порохити; димити; мести, курити», ч. kouřiti «димити; палити (тютюн)», слц. kúřit' «опалювати», kurit' sa «клубочитися», вл. kuríc «димити; порохити; палити (тютюн)», нл. kurís «тс.», болг. [кúрна] «запалю, підпалю», схв. кúрити «димити, курити; гріти, топити (дровами); підбурювати», слн. kúřiti «топити, опалювати», стсл. коури-ти «димити»;— псл. kuriti «димити; палити так, щоб ішов дим»;— споріднене з лит. kúrti «розпалювати (вогонь)», лтс. kuřti «тс.», гот. haūri «вугілля», дісл. hugg «вогонь», можливо, також вірм. k'rak' «тс.», ос. kurgd (kurd) «коваль», дінд. kūdayati (<*kurd-) «палить, пече»; іе. *keug-/kur-; пов'язання з герм. *rauki (нвн. Rauch) «дим» (Machek ESJC 285; Holub—Lyer 265), як і припущення про спорідненість з дінд. kar- «робити» (Bern. I 671), сумнівне; виведення від іе. *ker-, а не *keug- (Pokorny 571) потребує глибшого обґрунтування.— Шанский ЭСРЯ II 8, 453; Фасмер II 426; Преобр. I 417; Sławski III 423—425; Brückner 284; Schuster-Sewc 733—734; БЕР III 148; Skok II 242; Bezljaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 123—125; Bern. I 651; Trautmann 145; Stang 31; Абаев ИЭСОЯ I 610; Топоров IV 303—306.

кúрінь «легка будівля, еторожка; убоге житло; окрема частина запорізь-

кого війська; казарма, житло козаків; у період громадянської війни — військова частина революційного козацтва; [садиба разом з будівлями Л; погріб Л; частина села або міста, що має свою назву; навіс над входом у яму, де зберігаються дрова Я; рибальська артіль; приміщення, де відпочивають або сидять під час негоди рибалки Берл; місце в селі, де молодь проводить вільний час ЛПол; товариство продавців споживчих товарів Ж)], [кúрень] «курінь» Ж. [курінівка] «табір; поселення, в якому живуть у куренях» Пі, [курня] «закоптілий курінь» Ж, курінній;— р. курень, бр. курёнь, п. kureń (з укр.);— запозичення з тюркських мов; чаг. kūrān «натоп; плем'я; загін воїнів», уйг. kūrījān «обоз» виводиться від тюрк. kur «оточувати»; пов'язання з псл. kuriti «курити» (Fortunatov ВВ III 69; Mikl. EW 427; Абаев ИЭСОЯ I 610) сумнівне.— Макарушка 10; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Шипова 212; Дмитриев 561; Радлов II 1451, 1455; Sławski III 401—402; Brückner 283—284; Bern. I 648; Lokotsch 100.

куріпка (ори.) «Perdix perdix L.; [курка, Gallus domesticus; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ж)], [куропка] «куріпка» ВеНЗн, [курін'я, курон'я];— слц. [kuroпка];— псл. *kuropъtъka, зменш. від *kuropъtu (род. в *kuropъtъve); результат закономірного спрощення важкої для вимови групи приголосних, що виникла після занепаду редукованих голосних (*куроп(ъ)т(ъ)ка > *куріпт-ка > куріпка); висновок про запозичений характер слова,— очевидно, його походження від слц. [kuroпка] (Булаховський Вибр. пр. III 281)—необґрунтований.— Див. ще куропа́тва.

куріцматися, курішматися — див. корізматися.

курйбз;— р. курьёз, бр. кур'ёз, п. kurozum, ч. слц. слн. kurozum, болг. курибз, м. куриозитет, схв. кúрибзан «курйозний»;— запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (нім. Kurosum «курйоз»); фр. curieux (жін. р. curieuse) «цікавий, допитливий; кумедний» походить від лат. cūriōsus «допитливий, дбайливий»,

sîgîbsum «цікава річ», пов'язаними з сîго «дбаю, доглядаю, поважаю; лікую».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 458—459; Фасмер II 430; Kopaliński 544; Sławski III 404; БЕР III 146; Dauzat 225; Gamillscheg 292.— Див. ще **курувати**.— Пор. **акуратний, куратор**.

[**куркан**] «індик» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркан* «індик», як і рум. *sigcân* «тс.», є похідним від молд. *kîrkă* «індичка» (рум. *sîgcă* «тс.»), запозиченого, очевидно, з тюркських мов (пор. тур. *girk* «індик», уйг. башк. тат. *kîrkă*, казах. *kîrke*, узб. *курка*, чув. *кăрка* «тс.»), щодо яких припускається звуконаслідувальне походження.— Мо 46; Vrabie Romanoslavica 14, 157; DLRM 208; Егоров 100.

[**куркубета**] (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.» Дз, [*куртубетка*] «тс.» Мо, [*куркуб'ета*] «декоративна тиквочка» МСБГ, [*куркуб'ита, куркуб'ота, куркуд'іні* (мн.), *куркуд'іні* (мн.)] «тс.» тж;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркубетă* «гарбуз; тиква», як і рум. [*sigcubătă*] «тс.», походить від лат. *suscubita* «гарбуз», очевидно, спорідненого з дінд. *carbhaṭaḥ* «огірок»; форма лат. *suscubita*, очевидно, виникла шляхом редуплікації давнішої форми *sucubita під впливом слова *suscumis* «огірок».— СДЕЛМ 218; Parahagi 337; Klein 381; Walde—Hofm. I 300; Егпout—Meillet 119, 154.

куркуль «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити; [переселенець з іншої місцевості]», *куркулєнко* «син куркуля», *куркулєнчиха* «дружина сина куркуля», *куркулїха* «дружина куркуля», *куркулївна* «дочка куркуля», *куркульн'я, куркульство, куркулити* «розкуркулювати», *підкуркульник, розкуркулити*;— р. *куркуль* (з укр.);— очевидно, запозичення з турецької мови; тур. *koğkulu* «той, що вселяє страх; страшний; небезпечний» є похідним від дієслова *koğkultak* «боятися»; припущення про зв'язок з тур. *kürklü* «критий хутром; одягнений в шубу» (Шанский ЭСРЯ II 8, 453—454), очевидно, хибне.

куркума (бот.) «трав'яниста рослина родини імбирних, із коріння якої до-

бувають жовту фарбу і пряну приправу для їжі, *Sigcuma* L.»;— р. бр. болг. *куркума*, п. ч. слц. *kurkuma*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *sigcuma* походить від араб. *qûqum* «шафран, куркума».— СІС 379; ССРЛЯ 5, 1870; Sł. wug. obcuch 381; Klein 385.

[**куркуша**] (назва вівці) Доп.УЖДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [*корк'іші*] «потилиця, плечі».

[**курланчуг**] (іхт.) «морський півень (летюча риба), *Trigla* L.» Ж;— р. [*курланч'ук*] «тс.»;— запозичення з тюркських мов; пор. тур. *kırlangıç* «ластівка», *kırlangıç balığı* «летюча риба» (букв. «ластівка-риба»).— Фасмер II 426.— Пор. **карандїч**.

[**курлапий**] «людина із знівеченими на руках і ногах пальцями», [*курлап'іця*] «тс.»;— результат видозміни давнішого* *корнеланий* (<**k^hopolary*) букв. «з обкарнаною лапою» (пор. р. *корноухий* «той, у кого відрізано або покалічено вухо», [*корнорукий*] «безрукий або безпальний»), складного слова, утвореного з основ *корний «відрізаний, покалічений» і *лапа*.— Див. ще **корн'яти, курнавий, лапа**.— Пор. **кургузій, курдупель, курносій**.

курлі (вигук, яким імітують крик журавля), [*курлї*] «тс.», [*курлікало*] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я, [*курієкати*] «курликати» (про журавля) ВеНЗн, *курліка́ти* СУМ, Ж, [*курліч'іти*] «курликати» Ж, *курліока́ти*;— р. *курлі*, бр. *курлікаць* «курликати»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 426.— Пор. **кру, кур¹, кур², курнікати, мурлікати**.

[**курлук**] «носатий» (про людину) Я;— очевидно, пов'язане з [*гирліга*] (див.).

[**курлушка**] «верхня шкірка» Я;— р. [*курлуш'а*] «шкаралупа; лущиння», [*курлушка*] «тс.»;— неясне.

[**курмей**] «мотузка», [*курман, курмія*] «тс.», [*курманїна*] «розірваний одяг», [*курманн'я*] «шмаття» Я, [*курма́тя*] «брудна білизна» О, [*курма́ччя*] «дрантя, лахміття», [*закурме́нитися*] «закутатися хусткою» О;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курмей* «мотузка, віршовка», рум. *sigmei*

«тс.» походять від гр. *χορμός* «стовбур; колода; жердина», пов'язаного з *κείρω* «стрижу», спорідненим з вірм. *k'eret* «скребу, дряпаю», див. *scegan* «різати, стригти», псл. *skoga*, укр. [*скіра*].— *Scheludko* 137; *Crâmpălă* 328; *Vrabie Romanoslavica* 14, 157; СДЕЛМ 218—219; *Parahagi* 339; DLRM 209; *Frisk* I 810—811; *Bern.* I 145.— Див. ще *скіра*.

[*курна́вий*] «покалічений» ВеНЗн, [*курня́ний*] «кирпатий» Я;— р. [*курна́*] «людина з понівеченим носом»;— форми, пов'язані з *курно́сий* або з давнішим *корний (пор. р. [*ко́рний*] «коротенький, куций»), [*корня́ти*] «колоти, бити, рубати (< відрубувати, відрізати)»; перехід *о > у* в основі **корн-* не зовсім ясний.— Див. ще *корня́ти*.— Пор. *курла́пий*, *курно́сий*.

[*курнапéт*] «кирпатий» (лайка) Я;— афективне утворення від [*курня́ний*] «тс.», *курно́сий* (див.).

курні́кати «тихо наспівувати, бурмотіти» СУМ, Ж;— р. [*курні́кати*] «муркотати (про кішку); тихо співати», бр. [*курна́*] «котяче муркотання»;— звуконаслідувальне утворення (пор. р. [*курно́й*] (вигук, яким імітують нявкання kota).— Пор. *курня́в*.

курно́сий «кирпатий», [*курно́сий*] «тс.» Па;— р. *курно́сий*, ст. *корноносьи*;— псл. (сх.) [**kʹʔnoʔosʔ*], утворене з основ прикметника *kʹʔnʔ «укорочений, обрубаний, куций», яка збереглась в укр. [*корня́ти*] «колоти, бити», та іменника *noʔ* «ніс»; пізніше в цьому слові випав один з двох суміжних однакових складів *no i*, як і в ряді споріднених з ним, відбувся не зовсім ясний перехід початкового *кор-* в *кур-*.— Булаховський *Мовозн.* 9, 1951, 17; Шанский *ЭСРЯ* II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 356; Сергеев *РР* 1973/2, 156—160; Ройзензон *ЭИРЯ* VI 142—144; *Bern.* I 669.— Див. ще *корня́ти*, *ніс*.— Пор. *карнаву́хий*, *кургу́зій*, *курдупе́ль*, *курла́пий*.

[*курну́т*] «колючий бур'ян» Мо;— очевидно, запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курну́ц* (бот.) «нетреба, *Xanthium* L.», рум. *cornuț* «роговик польовий, *Cerastium arvense* L.» утворені за допомогою су-

фікса *-уц* (-uț) від молд. *корн* «ріг», рум. *согп* «тс.», які походять від лат. *согпи*, спорідненого з гр. *κέρας* «тс.», псл. *korva «корова».— СДЕЛМ 204; DLRM 188, 189; *Parahagi* 307; *Walde—Hofm.* I 277; *Ernout—Meillet* 144.— Див. ще *корне́т*¹, *корба*.— Пор. *корну́та*.

курну́ти «несподівано виїхати куди-небудь; втекти»;— очевидно, результат контамінації слів *куру́ти* «їхати, бігти, здійсмаючи куряву» і *чкурну́ти* «несподівано побігти, втекти» (див.).

[*курня́в*] (вигук, що імітує нявкання kota);— р. [*курня́вкати*] «нявкати», бр. *курня́у* (виг.), *курня́укаць* «нявкати»;— очевидно, результат контамінації слів *курні́кати* і *ня́вкати*.— Фасмер II 427; Преобр. I 417.— Див. ще *курні́кати*, *няв*.

[*курня́вка*] (бот.) «порхавка, *Lycoperdon* (Tourne.) Pers.», [*ку́рјавка*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *куру́ти*(ся), *курний*; назви зумовлені тим, що в зрілому стані порхавка легко лопається, викидаючи спори у вигляді диму, куряви (Зерова 154; Симонович 285); пор. інші назви порхавки: [*димна губка*, *курна губка*].— Див. ще *ку́рїти*.

[*куровáрня*] «горілчаній або пивний завод» Ва;— результат контамінації слів *ку́рїти* «одержувати способом перегонки (горілку, смолу)» (пор. *виноку́рня*) і *варі́ти* (пор. *пивовáрня*).— Див. ще *варі́ти*, *ку́рїти*.

куро́к «частина ударного механізму в ручній вогнепальній зброї»;— р. бр. *куро́к*;— очевидно, через посередництво російської мови запозичене з польської; п. *курек* «курок; фігурна мішень у вигляді півника; флюгер; кран» е калькою нім. *Naht* «курок; кран; півень».— Шанский *ЭСРЯ* II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 417; Желтов *ФЗ* 3, 7; *Ślawski* III 400.— Див. ще *кур*¹.

[*куропа́рник*] «торба для вівса, корму, фуражу» Ж;— неясне.

куропа́тва (орн.) «сіра куріпка, *Perdix perdix* L.», [*карапа́тка* ВеНЗн, *куру́патра* ВеЛ, *куру́п'ятка* Шарл, *куропа́та* ВеБ, *куропа́тиця* ВеНЗн, *куропа́тка* Ж, *куропа́тла* Ж, *куропа́тра* ВеБ,

курупа́тва Бі, *куруп'я* Бі] «тс.», [курупéй] «назва вола, схожого мастю на куріпку» Я, [куруп'ятко] «курча» Ж;— р. *курупа́тка* «куріпка», [курупа́тва], бр. *курупа́тка* «тс.», [курупа́тва] «згряя куріпок», п. *курупа́тва* «куріпка», ч. *куруптев*, слц. (заст.) *курупта*, вл. *курупта*, нл. *курупта*, полаб. *t'aurēpotkǎ* «тс.», слн. *курупрат* «бекас, вальдшнеп»;— псл. *курупъту (род. в. *курупътъве), утворене з основ слів *куру* «півень» і *рѣта «птаха»; назва пов'язана з тим, що куріпки рухаються так само, як і кури (неохоче літають, рідко використовують крила); у зв'язку з вирівнюванням другої частини за утвореннями на *-тва* і занепадом кореневого ь у групі приголосних птв розвинувся вторинний голосний а; припущення про фонетичні зміни у другій частині внаслідок зближення з утвореннями на *-атка* (Фасмер II 428; Преобр. I 418; Берн. I 648) або про спільне походження другої частини з болг. *пáтка* «качка», схв. *пáтка* «тс.» (Булаховський Вибр. пр. III 281) сумнівні; спроба пов'язати першу частину з слов. *куруті* «бігти» (Machek ESJC 278) непереконлива.— Булаховський Вибр. пр. III 260, 262, 409; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Фасмер II 428; Желтов ФЗ 4, 1876, 35; Соболевский РФВ 64, 137; Sławski III 407—409; Brückner 284; Holub—Kop. 180; Holub—Lyer 262; Schuster-Sewc 736—737; ЭССЯ 13, 127—128; Бернштейн Очерк 1974, 234.— Див. ще *куру¹*, *птіця*.

курб́рт, *курб́ртник*;— р. бр. болг. *курурт*, п. *курурт*;— запозичене за посередництвом російської мови з німецької; нім. *Курорт* букв. «лікувальне місце» є складним утворенням з основ іменників *Кур* «лікування», що походить від лат. *сiрга* «пiклування, догляд; лікування, догляд за тілом», пов'язаного з *сiрго* «турбуюся; лікую; доглядаю», і *Орт* «місце» (від двн. свн. *орт* «місце; пункт; гострий кінець (зброї)»), спорідненого з сангл. *ord* «гострий кінець (зброї)», а також з алб. *ишт* «колос», лит. *испiс* «будяк, чортополох».— СiС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 413, 525; Walde—Hofm. I 314; Ernout—Meillet 159.—

Див. ще *курувати*.— Пор. *акурáтний*, *куруáтор*.

курусліп (бот.) «калюжниця, *Caltha* L.; анемона дібровна, *Анемона пемогоса* L.»;— р. [куруслéп] «калюжниця болотяна, *Caltha palustris*; анемона дібровна; жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.», бр. *куруслéп* «анемона; жовтець; калюжниця», п. ст. *куруслéп* «курячі очка, *Anagallis* L.», схв. [куруслијер] «чемерник, *Helleborus* L.», слн. [куруслéп] «курячі очка», [куруслéк] «жовтець їдкий»;— назви, пов'язані з виразом *куруряча сліпота* (хвороба очей); анемона вживається для лікування відомої очної хвороби (Анненков 34); до цієї ж родини належить калюжниця (Нейштадт 250, 255) та деякі інші рослини з подібною ж назвою (пор. р. [куруслéп] «жовтець»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Sławski III 426; Bezlej ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 129.— Див. ще *куру¹*, *сліпий*.

[курупéк] «смушок з ягняти місячного віку» Я;— р. [курупéк] «ягня; каракуль», [курупéй] «шкурка ягняти; смушок», болг. [курупе(-нице)] «маленьке ягня»;— очевидно, запозичення з турецької мови; пор. тур. *кöгре* «свіжий, ніжний; молодий», споріднене з джурк. *кöгрä* «молодий, свіжий» (*кöгрä оуш* «дитина, що народилася навесні»).— Фасмер — Трубачев II 428; Шипова 214.

[курупéне] «певна частина вишивки на сорочці» Ж;— неясне.

курс «напря́м; цикл навчання; ряд лікувальних процедур; вартість цінних паперів», [куруса́к] «слухач навчальних курсів» Ж, *куруса́нт*, *курусі́стка*, *курусі́вка*, *курусува́ти*;— р. бр. болг. м. *курус*, п. ч. вл. нл. *курус*, слц. *куруз*, схв. *курус*, слн. *куруз*;— запозичене, можливо, через французьке або німецьке посередництво з латинської мови; лат. *куруsus* «біг, швидка їзда; дорога, напря́м; подорож» пов'язане з *куруго* «біжу, поспішаю», спорідненим з скіпр. *саргавс* (> кіпр. *саргог*) «каскад», дірл. скіпр. *сарг* «двоколка, фургон», брет. *кагг* «колісниця»; значення «напря́м руху, шлях (судна)», очевидно, запозичене за посередництвом голландської мови (гол. *коерс* «курс, маршрут (корабля)»).— СiС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 455—457;

Фасмер II 428—429; Преобр. I 418; Горяев 176; Sławski III 411; Kopaliński 545; Brückner 284; Holub—Lyer 274; Holub—Kop. 195; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 414; Dauzat 214; Walde—Hofm. I 315—316.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, коріда, кур'єр, курсів.

[курсак] «порода голубів» Я;— неясне; можливо, пов'язане з тур. kursak «воло (у птахів)».

курсів «друкарський похилий шрифт»;— р. болг. курсів, бр. курсіу, п. kursywa, ч. kursiva «курсив; невелика замітка в газеті», слц. слн. kurziva «курсив», м. курзив, схв. кӯрзїв «тс.»;— запозичене з середньолатинської мови через німецьке або французьке посередництво (нім. Kursiv, фр. cursive); слат. cursīva (littera) «швидке письмо, скоропис» є формою жін. р. прикметника cursīvus, пов'язаного з дієсловом ситго «біжу, поспішаю».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 456; Фасмер II 429; Sławski III 412; Kopaliński 545; Holub—Lyer 274; БЕР III 149; Младенов 263; Dauzat 225.— Див. ще курс.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, кур'єр.

[кърта¹] «короткий до пояса одяг», [куртáк] «сіряк» О, [куртан] «короткий чоловічий одяг на ваті» Я, [куртáс, куртач] «тс.» Я, [куртáчка] «сіряк» О, [куртáша] «коротка сукня» Я, [куртáна] «короткий до пояса одяг» Я, къртка, [къртя] «сіряк» О, [къртій] «короткий» Г, Ж;— р. [кърта] «куртка», къртка, бр. [кърта], п. kurta «тс.», ч. заст. kurta «рід короткого верхнього одягу», слц. заст. kurtka «короткий кошушок»;— запозичене, очевидно, через польське і угорське посередництво (уг. kurta «короткий») з латинської мови; лат. curtus «короткий (слат.— також про одяг); обрізаний; неповний» споріднене з псл. *kортъкъ, укр. корóткий; припущення про походження з тур. kürtā «короткий одяг» (Горяев 176; Доп. 1, 24; Mikl. EW 148; TEI 2, 113; Nachtr. 2, 161; Tiktin 3, 1398; Hanusz PF I 464) менш прийнятне.— Richhardt 71; Zareba JP 41/1, 5; Балецкий St. sl. 9, 355—357; Шанский ЭСРЯ II 8, 458; Фасмер II 429—430; Sławski III 413; Brückner 284; Bern.

I 649—650; Matzenauer 230.— Див. ще корóткий.— Пор. кърта².

[кърта²] «куцохвоста вівчарка», [куртáтій] «куцохвостий»;— р. (півд.) [кърта] «короткохвоста вівчарка», бр. [куртáты] «куций», п. слц. [kurta] «собака з коротким (відтятим) хвостом», схв. [къртаст] «обтятий, безхвостий, куций», слн. [kurtáč] «тварина з обрізаним хвостом», kurtast «з підрізаним хвостом» (про собаку);— запозичене, можливо, за польським посередництвом, з румунської або угорської мови; рум. [Curtu] (назва безхвостого собаки), уг. kurta «пес» походять від лат. curtus «короткий»; виведення безпосередньо від лат. curtus (Sławski III 414) менш обґрунтоване.— Фасмер II 429; Преобр. I 419; Brückner 284; Machek ESJČ 249; Puşcaŕiu I 41; Crânjală 330—331.— Див. ще кърта¹.

[къртавка] (зоол.) «жаба, Рапа» ВеУг;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *къркавка, похідної від [къркати] «кумкати» (про жаб).— Див. ще кур².

[куртáсик] «трикутна полиця в кутку хати під образами для лампади» Я;— результат видозміни незасвідченого давнішого *кутáсик «тс.», зменш. від *кутáс «тс.», похідного від кут (див.).— Пор. къртас².

куртіна «грядка для квітів, клумба; ділянка, засаджена однією породою дерев; частина фортечного валу між двома бастіонами», [кортіна] «завіса, заслона» Ж;— р. куртіна «грядка для квітів; ділянка, засаджена однією породою дерев», бр. кури́на «тс.», п. курту́па «завіса; (заст.) стіна між бастіонами», ч. kurtina «стіна між бастіонами», заст. kortina «завіса», схв. курті́на «стіна між бастіонами; вид театральної завіси»;— запозичене з французької мови через російську і через польську; фр. courtine «запона, завіса; куртина» продовжує слат. cortīna «шпалери, драпіровка», що походить від лат. cohors «обора; натовп; когорта; почет претора у провінції».— СІС 380; Шанский ЭСРЯ II 8, 457; Фасмер II 429; Sławski III 416; Brückner 284; Machek ESJČ 278; Matzenauer 230; Dauzat 214; Bloch I

185; Walde—Hofm. I 280.— Див. ще когорта.— Пор. гардіна.

[куртяк] (назва барана) Доп. УжДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [къртий] «короткий»; не виключається зв'язок з [крут'як] (пор.).

курувати «лікувати»;— запозичення з польської мови; п. kurować, як і слц. zast. kurovat' «тс.», походить від лат. curō (-āre) «лікую, доглядаю; турбуюся» (cūga «турбота, догляд»), етимологічно неясного.— Sławski III 410; Walde—Hofm. I 314.— Пор. куратор, курорт.

[куружія] «сторож» Мо;— запозичення з турецької мови; тур. korgucu «лісовий сторож; (іст.) особливий клас яничарів» є похідним від когу «лісок, гай; стримувати», яке зводиться до тюрк. *kōgu «оберігати, захищати».— Räsänen Versuch 282.

[кърчавка] (бот.) «порхавка, Lycoperdon (Тоугп.) Pers.» ВеНЗн, [курпавка] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясні словотворчі форми, очевидно, пов'язані з кърити «порошити» (див.).— Пор. курнявка.

[куршавий] «миршавий, худий, кволий» (про худобу) МСБГ, [куршак] «хвороблива, худа тварина» тж, [куршук] «маленький качан кукурудзи» Мо, [закуршивіти] «запаршивіти, зачахнути» Я;— очевидно, пов'язане з ч. [krs] «карликове дерево», [krsati] «худнути», схв. кршльав «відсталий у рості», які зводяться до псл. *k^hхъ «лівий» (давніше «худий, змарнілий»); тлумачення [закуршивіти] як афективного утворення (ЕСУМ II 227) помилкове.— Див. ще корх.

[кърята] «тріщини на руках і ногах від холоду, вітру» Я, курчата «тс.»;— результат перенесення назви [курчата] «курчата», зумовленого, очевидно, подібністю потрісканої шкіри людини до нерівної шкіри обпатраної курки (як семантичну паралель пор. р. гусиня кожа — про пухирчату від холоду шкіру людини).— Див. ще кур¹.

[кърятник] (бот.) «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.» ВеУг, ВеНЗн, [кърячка, курячний] «тс.» тж;— похідне утворення від кърі; назва зумовлена тим, що спориш охоче поїдають

кури, як і гуси; пор. інші назви споришу: [кур'яча трава, гусяча трава], р. [гус'ятник], бр. [гус'ятнік].— ВеУг 231.— Див. ще кур¹.

кусати, кусіти, кусоніти, кус «шматок; [небагато]», [кусак] «кусок, кусень», [кусака] «куслива людина; горілка, настояна на перці та коріннях», [кусало] «зуби, щелепа; щипці для горіхів» Ж, [кусачка] «нагайка» Я, кусачки «гострозубці», кусень «кусок; [занадто вистрижене місце]», [күсінь] «кусень», [кусійка] «все, що кусається, гризе; паразити; змія, гадюка» Ж, [кусіка] «тс.», [күска] «все, що кусається, гризе (миші); комахи-паразити», [куслій] «той, що кусається» Я, [кусман] «великий шматок», [кусмиляка] «тс.» Сизько, күсник, кусок, [куся] «все, що кусається; змія; назва лихої жінки», [куценки] «небагато, трошки» ВеЛ, [күсчик, кусьціцьок ВеЛ, кусьціцька ВеЛ, кусьцьок ВеЛ, күщик Ж] «тс.», [кускій] «їдкий, кусливий, колючий» Ж, кусливий, кусючий, [кушлячий] «кусливий» Ж, [кусі] (вигук, яким нацьковують собак), кусь (виг.), вкус «укус», [відкус Ж, відкуска Ж], вприкүску, [дóкус] «зовсім» О, закусіти «заїсти випите або з'їдене; з'їсти небагато; затиснути зубами», закүска СУМ, Ж, надкүс, [надкусок] «кусень» Ме, [недóкусок] «недоїдок» Ж, [перекусіти] «з'їсти нашвидкуруч, небагато», [перéкуска] «закуска», підкусіти «кусаючи знизу, зіпсувати; дошкулити в'їдлигим зауваженням, натяком», [покүс] «небагато, деяка кількість», [покусціца] «тс.», прікус, прикүска, прокүс, прокүсина, [скүсник] «той, що відкушує», укүс, уприкүску;— р. кусать «кусати», бр. кусаць, др. кусати, п. kusać, ч. kousati, слц. kusat', вл. kusać, нл. kusaś, полаб. kōsēt «тс.», болг. кѣсам «рву, розриваю; зриваю; ріжу», м. каса «кусає; підколює; щипає (про мороз)», схв. күсати «їсти, уминати», слн. kó-sati «розривати на шматки», стсл. кѣсати «кусати, гризти»;— псл. kōsati, пов'язане з kōsъ (< *kond-so-s) «кусок»;— споріднене з лит. kasti (kandu) «кусати; їсти», kaspis «шматок», лтс. kuōst «кусати», гр. κνώδων «ніж, лезо; зубці», κνώδαλον «дикий звір», можливо, та-

кож з двн. *hanag* «гострий, ріжучий», дінд. *khādati* «жує, кусає», пере. *χᾱυαδ* «жує», псл. *čestъ*, укр. *часті́на*; зближення з гр. *τένδω* «обгризаю» (Pedersen Kelt. Gr. I 160) або з гр. *δάκνω* «кусаю», дінд. *dāsati* «кусає» (Machek Sborník FFBrU I 1952, 82—83) малопереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 21, 215; Sławski II 121, 128; Brückner 225; Machek ESJČ 285; Holub—Lyer 265; Schuster-Sewc 738—739; Младенов 268; Skok II 245—246; Bezlaј ESSJ II 69; ЭССЯ 12, 65—66; Bern. I 601; Fraenkel 634; Trautmann 116; Mühl.-Endz. II 349; Mayrhofer I 308; Pokorny 560.

[кúсий] «куций; чорт» Ж;— бр. *kýso* «важко, недостатньо», п. *kusy* «куций», ст. *keşy* «короткий; коротко одягнений, обрізаний; без хвоста або з коротким хвостом; малий, недостатній», ч. слц. *kusý* «куций, неповний, нецілковитий», вл. *kuši* «куций, безхвостий, короткий», нл. *kuşy* «те.», болг. *къс* «короткий, куций, низький; [чорт]», [кус] «короткий, без хвоста або з коротким хвостом», м. *кус* «короткий; куций, низький», схв. *кѳс* «куций; коротко обрізаний; безхвостий», слн. *koso*(гёр) «куцо(хвостий) (з відрізаним цілком або частково хвостом)», псл. *кжсъ* «куций, з обрізаним хвостом»;— пел. *қоşъ* (прикм.) «куций», пов'язане з *қоşъ* «кусень», *қоşати* «кусати».— Фасмер II 437; Sławski II 128—129, III 432; Brückner 225—226, 285; Machek ESJČ 309; Schuster-Sewc 739; Skok II 245—246; Bezlaј ESSJ II 70—71; ЭССЯ 12, 67—68; Bern. I 601.—Див. ще *кусати*.— Пор. кúций.

[кусіти] «спокушати» Ж, Бі, [кусати] «те.» Бі, *кушати* «куштувати», [кусійка] «спокуса» Ж, [вкус] «смак» Ж, [вкус] «те.» Ж, [вкúсний] «смачний» Ж, *підкуса* «спокуса», [покуса] «те.», [кусіти] «спокусити», [скушати, скушувати] «те.», [кус] «смак, апетит» Нед, [куска] «спокусниця? спокуслива річ?», [кúс(ь)ний] «смачний» Нед, *спокусіти, спокúса, спокúсник, спокúеливий*;— р. *кушати* «їсти», *вкусіть* «покуштувати; зазнати», *искусіть* «спокусити», бр. [кусіцца] «сміти, мати відвагу, наважитися (на щось)», др. *кусити* «куштувати; за-

знавати», п. *kusić* «спокушати», ч. *okusiti* «спробувати; випробувати», ст. *rokusiti* «піддати спокусі», слц. *okúsit'* «спробувати (на смак), покуштувати; випробувати», болг. [кúсам] «куштуую», м. *искуси* «випробовує», схв. *окусити* «трохи поїсти, покуштувати», слн. *iskúsití* «спокусити», *okúsití* «покуштувати», стсл. *въкоусити* «покуштувати; зазнати», *искоусити* «випитати хитрощами, спокусити»;— псл. *kusiti* «куштувати, пробувати, спокушати»;— давнє запозичення з готської мови; гот. *kausjan* «пробувати, куштувати» споріднене з двн. днн. *kjosan*, нвн. *kiesen* «вибирати», лат. *gustāre* «куштувати, пробувати», гр. *γεύω* «куштувати, пробувати; пізнавати», дінд. *jušate* «знаходить приемним, любить», *jošajate* «знаходить в чомусь задоволення»; дієслова *кусіти* і *кусати*, очевидно, зазнали контамінації завдяки семантичній та фонетичній близькості; припущення первісного зв'язку між цими дієсловами (Brückner 284) не має підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 22, 144; Sławski III 429—430; Machek ESJČ 309; БЕР III 152; Skok II 247; Bezlaј ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 135; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 71—72; Bern. I 625; Mikl. EW 149.— Пор. дегустация, куштувати.

[кúславка] (іхт.) «сікавиця, щипівка, *Sobitis taenia* L.» ВеНЗн;— р. [кусачка], слц. [kusak] «те.»;— похідне утворення від *кусати*; назва зумовлена наявністю у сікавиці рухливих підочних колючок, якими можна поколотити пальці (Сабанєєв 505); пор. інші назви цієї риби: *сікавіця, [сікач, сікунка, щипавка]*, р. *щипівка, [секун]*, бр. [щипавка, секач, секун], п. [siekieka], ч. слц. *sekavec*, болг. *щипок*, схв. *seka, sekuš*.— Коломиєц Пронех. назв. рыб 35—36.— Див. ще *кусати*.

[куст] «кущ, букет; (заст.) сільське свято на другий день трійці, коли дівчата, прикрашені вінками, ходять з піснями» Ж, [куститися] «кушитися» Я;— р. бр. *куст* «кущ», др. *кустъ* «те.»;— псл. (сх.) [kustь];— зіставляється з лит. *kúokšta(s)* «кущ, чагарник; жмуток», *kùkštas* «жмуток соломи на

жердині як межовий знак»; вважається також утворенням з префікса *ku-* і кореня *sto-* «стояти» (ЕССЯ 13, 137—138); зіставлення з снв. *hūste* «копиця в полі», лтс. *kūpstas* «купина, грудка», стсл. *коупъ* «купа, з'єднання» (Bern. I 652) менш обгрунтовані; припущення про спорідненість з *кисть*, *кіта* (Petersson IF 34, 227) викликає сумнів.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 421; Филин Происх. яз. 279; Sławski III 434—435; Mikl. EW 421; Fraenkel 317; Trautmann 139.— Пор. **кущ**.

куста́р «дрібний товаровиробник», *куста́рник*, *куста́ричина*;— р. *куста́рь*;— через російське посередництво запозичене з середньоніжньонімецької або нововірхньонімецької мови; снв. *kunster* «знавець мистецтва, ремесла», *kunstener* або нвн. ст. *kunster*, *künster* «тс.» (> *Künstler* «художник, майстер своєї справи») є похідними від снв. *kunst* «мистецтво, уміння, здібність», нвн. *Kunst* «тс.»; у російській мові німецьке слово зазнало впливу з боку слів із суфіксом *-арь*; пов'язання з р. *куст* «кущ» (Коген ИОРЯС 19/2, 296) неприйнятне.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 420; Kluge—Mitzka 413.— Див. ще **куншт**.

кустерива, *кустериця*, *кустриця* — див. **костёр**².

[**ку́стра**] «кудлата голова», [**ку́стри**] «кудла», [**ку́штра**] «кудлата голова», [**ку́штря**] «тс.», [**кустра́тий**] «кудлатий», [**куштра́тий**] «тс.», [**заку́здраний**] «розпатланий» Ва, [**заку́страний**, **заку́штраний**] «тс.», [**заку́страти**] «скуйовдити», [**заку́стрити**] Ж, **заку́штрати**, **розку́страти**] «тс.»;— слц. [**kuštra**] «нечоса», [**kuštry**] «кудла», схв. **ку́штра** «волосся, шерсть», **ку́штрав** «кудлатий, кучерявий», слн. **kuštra** «скуйовджена голова»;— очевидно, пов'язане з [**ко́струб**] «нечепура, неохайний» (< «шорсткий; кошлатий, розкуйовджений») (пор. **коструба́тий** «шорсткий; неолоданий; кошлатий, розкуйовджений») і разом з ним зводиться до псл. *kostra* «щось остюкувате, гостре»; пояснення переходу *kostr-* > *kustr-* впливом слц. [**kudra**] «локон», укр. **ку́дри** (Machek ESJCS 249)

сумнівне; пов'язується також (ЕССЯ 13, 136—137) з псл. *kutiti* «копатися».— Sławski III 432; Bezlaј ESSJ II 114.— Див. ще **ко́струб**¹.

[**кустрéць**] «чиряк, прищ, струп»;— неясне.

[**кусці́лько**] «трошечки» Ж;— очевидно, складне утворення з слів [**кус**] «трохи», похідного від *куса́ти*, і [**сті́лько**] «стільки» або [**ті́лько**] «тільки».— Див. ще *куса́ти*, **сті́льки**, **ті́льки**.

[**куся́га**] «курок (у рушниці або пістолеті)» Я;— неясне.

[**куська́**] (зоол.) «гадюка звичайна, *Vipera berus* L., *Pelas berus* Merr.» ВеНЗн;— похідне утворення від [**куся́**] (ж. р.) «усе, що кусається; кусюча змія; зла жінка», пов'язаного з *куса́ти* (див.). **кусько́м**, **кузько́м**, **куцько́м** — див. **кучки**².

кут, [**кута́р**] «килим, яким прикрашають центральний куток хати» МСБГ, [**кутні́к**] «тс.» тж, [**кута́ч**] «кочерга», [**кута́ш**] «тс. ДзАтл I; місце під піччю для дров МСБГ», [**куте́сик**] «трикутник з прямим кутом», [**ку́тник**] «інструмент для вимірювання кутів», [**ку́тниця**] «кутова дошка» Ж, [**кутня́к**] «кутній зуб» Я, [**кутові́на**] «затока у вигляді кута» Дз, **куто́к**, **куто́чок** «зменш. від **куто́к**; [вид весняної гри]», [**кутя́ни**] «мешканці певної частини села» Мо, [**кутя́р**] «той, що сидить у кутку» Ж, **кута́нин** «сусід (по кутку) на селі», **кута́стий**, [**ку́тний**] «кутовий» Ж, **ку́тній**, [**кутова́тий**] «простір землі в «куту», який створюють річки, що зливаються» Я, **кутові́й**, **заку́т** «віддалений або малопомітний куток у приміщенні», **заку́тень** «віддалене, малопомітне місце; віддалена місцевість, глушина», [**закутець**] «кут, ніша, закуток, малопомітне місце» Ж, [**заку́те**] «тс.» Ж, [**заку́тина**] «закуток», **заку́ток**, [**поку́т**] «почесне місце у кутку справа від входу у селянську хату» Г, Ж, [**поку́те**] Ж, **поку́ть**, **поку́ття** «тс.», [**покута́ч**] «вид залізної кочережки» ДзАтл. I, **поку́тній** «який знаходиться біля покуття УРС; [у сполученні: *n. кішка* «дванадцятипала кишка» До!], **прику́ток** «місце у кутку; прибудований куток» Ж;— р. [**кут**] «кут у хаті; широка лава в хаті (від дверей

до кута проти печі)», бр. *кут*, п. *kať*, ч. *kout*, слц. *kút*, вл. нл. *kut*, болг. *кът*, м. *кат*, схв. *кѹт*, слн. *kót*;— псл. **kq̄ť*;— споріднене з гр. *καυθός* «куток ока», лит. *кайрас* «кут», лат. *саприс* «поле», гр. *καμλή* «вигин, поворот», що зводяться до іє. **кам-* (**kam-tho-*), **kam-p-* «згинати»; пов'язання з лит. *kūtis* «яма, вирита свиньми» (Brückner 225), гр. *κωτός* «жердина, спис» (Bern. I 602—603), *кѹтати* (Machek ESJĀ 309; Brückner 285—286; Jakobson II 633) або припущення про запозичене латино-романське походження слова (Meillet Études 225—226) непереконливі.— Фасмер II 432—433; КЭСРЯ 229; Младенов 268; Sławski II 122; Machek ESJĀ 285; Schuster-Sewc 740; Skok II 248; Bezlaj ESSJ II 72—73; ЭССЯ 12, 75—78; Trautmann 116; Мартынов Балто-сл.-ит. изогл. 25—26.— Пор. *купа*¹.

кута́рь — див. *кути́р*.

[*кѹтас*¹] «прикраса у вигляді китиці на одязі тощо», [*кутася*] «стрічка» Кур;— р. *кутас* «шнур з китицею на ківері», ст. *кутазь* «китиця», бр. *кѹтас*, п. *kutas* «тс.»;— запозичення з турецької мови: тур. *kutas* «прикраса на голові», *kutaz* «прикраса, яку навішують на шию коня; прикраса для голови».— Фасмер II 433; Шипова 215; Sławski II 442; Brückner 285; Bern. I 653; Mikl. EW 149; TEI I 338; Matzenauer 53; Lokotsch 97.

[*кѹтас*²] «(у гуцульській церкві, яка має вид хреста з чотирма крилами) невеликий навіс від дощу у тому місці, де покрівля має форму кута», [*кутах* Я, *кутесик*] «тс.»;— не зовсім ясне утворення на основі слова *кут* з формою, що виникла, можливо, під впливом *крилас*.— Пор. *куртасик*.

[*кутасик*] (бот.) «смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* L.)»;— пов'язане з [*кѹтас*] «китиця»; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини розташовані у вигляді півзонтиків, подібних до китиць (Флора УРСР 4, 526).— Див. ще *кутас*¹.

кутати «старанно загортати; [турбуватися, доглядати; виховувати (дітей); заспокоювати]», [*кутатство*] «госпо-

дарство? власний будинок?», [*кутка*] «хлів» Я, [*закѹтати*, *закѹтовати*, *закѹтувати*] «затулити рукою (око); зачинити в хліві (тварину) ЛПол», [*закѹта*] «хлів; курник; дверцята в хліві Бі», [*окутоватий*] «маскований» Ж;— р. *кутати*, бр. [*кутаць*] «кутати, ховати», п. *kutać*, ч. [*zakutat se*] «закритися, обкутатися», слц. [*okutat'*] «закутати», болг. *кѹтам* «бережу, ховаю», [*кутам*] «ховаю, приховую», схв. *скѹтати* «сховати», слн. [*kútiti se*] «сховатися», стсл. *сѹкѹтати* «заспокоїти», цсл. *сѹкѹтати* «поховати»;— псл. **kq̄tati*, *kutati* «укривати, затуляти, окутувати»;— споріднені з прус. *kūnti* «доглядає, піклується», рокүнст (пакүнст) «стерегти, захищати, зберігати», *keuto* «шкіра», лит. *kiàutas* «лузга, лушпина, шкірка», двн. *hutta* «хата», гр. *κѹτος* «оболонка; шкіра»; іє. **keut-*, **kut-* «покривати, укривати»; у випадку псл. *kq̄t-* ідеться, очевидно, про той самий корінь, але з носовим інфіксом; припущення про зв'язок з псл. **kq̄ť*, укр. *кут* (Machek ESJĀ 309; Brückner 285—286; KZ 42, 351—352; Matzenauer LF 9, 182; Jakobson II 633) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460—461; Фасмер II 433; Преобр. I 421; Sławski III 440—441; SO 28, 262—263; БЕР III 154—155; Skok III 275; Bezlaj ESSJ II 115; ЭССЯ 12, 69—70; Bern. I 601—602; Trautmann 145; Топоров IV 286—290; Endzelīns IV 2, 246.

[*кутатство*] «скитальство» Ж;— пов'язане з *скитатися*, як і слн. [*kútiti se*] «залишати гніздо» (про птахів), [*skutiti se*] «тс.», *oskutiti se* «здичавіти (про півня); залишити (чоловіка; про жінку)».— Bezlaj ESSJ II 115.— Див. ще *скитатися*.

[*кутень*] «живіт, черево, шлунок» Ж, [*кутен*] «шлунок чотириногих тварин», [*кутніця*] «пряма кишка; сліпа кишка Ж», [*кутняк*] «шлунок чотириногих тварин; товстопуз Ж», [*кутнянка*] «пряма кишка; гемороїдальний опух Ж», [*кутїох*] «свинячий шлунок» ВеБа;— слц. *kutle* «кишки», нл. *kutlo* «пузо»;— припускається (Преобр. I 422) зв'язок з р. [*кутирь*] «шлунок; шлунок жуйних тварин», п. *kañica* «сліпа кишка» і, далі, з псл. **kq̄ť* «кут», укр. *кут*; дум-

ка про походження з нвн. [Kütteln] «тельбухи», свн. kutel, снн. kūt «тс.» (Горяев 177) не знайшла підтримки.— Фасмер II 435.

[кутерно́гий] «кульгавий, клишоногий», [кутерно́га] «з паралізованою, кривою ногою» Ж;— п. kutegпога «клишоногий» (з укр.);— складне утворення, другим компонентом пов'язане з *нога́*; перша частина залишається нез'ясованою; можливо, пов'язане з р. [куты́рки] (у виразі *вверх куты́рками* «шкереберть»), [куты́рнўться] «спіткнутися, упасти»; зближують також з р. [кутерме́сить] «пустувати», лит. kūturti : kiūturti «іти повільно, в стані пригніченості», або з рум. ciuто́г «скривлене плече, нога; криворукий, кривоногий» (Sławski III 443); пов'язання з п. [kutryfalca, kudrychwalca] «хитрун» (Brückner 285) позбавлене підстав.— Див. ще *нога́*.

[куте́ць] «пазуха у сітці; конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера; хлів; пристрій з очерету для ловіння риби Ж», [ку́тиш] «хлів для свиней або овець» Я;— р. [куте́ц] «матня волока; сітчастий мішок ятера», [куту́х] «хлів для дрібної худоби; землянка»;— результат зближення з *кут* первісного [котéць] (див.).

[куті́р] «один з двох рогів матні великої хватки для виловлювання сомів» Дз, [кута́рь] «довга матня або сумка до рибальської сітки», [куте́рик] «кінець матні невода» Л;— очевидно, суфіксальне утворення від *кут* (пор. [куте́ць] «конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера»).— Sławski III 446; ЭССЯ 13, 140—142.— Див. ще *кут*.

куто́н, куту́ня — див. котло́н.

[кутуля́ти] «погано жувати» (напр., про беззубого), [котуля́ти] «тс.»;— пов'язане з *котіти* (пор. [катуля́тися] «качатися»); у такому разі первісно означало «перекочувати в роті з одного місця в інше».— Див. ще *котіти*.

[кутю́-кутю́] (вигук, яким підкликають собак, овець Мо; свиней О), [кутьку́ть] (вигук, яким підкликають індиків Мо; щенят О), [ку́тька] «щеня» О;— р. кутёнок «щеня», кутя́та (мн.), [ку́тька] «курка, курча», [кутьку́ть] (вигук,

яким підкликають курей), [ку́тю-ку́тю] (вигук, яким підкликають собак), п. kut kut kut, [kutiú] «тс.», ч. [kut kut] (вигук, яким підкликають кролів), [ku-t'ák] «кріль», болг. кѣт-кѣт (вигук, яким підкликають курей), м. кутре «щеня», схв. кутимя́ (кутмя́) (вигук, яким підкликають собак);— один із фонетичних варіантів давнього вигуку, яким підкликають тварин, паралельний до *куцю́* та ін.— Фасмер II 433—434; Преобр. I 421; Sławski III 439—440; Machek ESJČ 250.— Див. ще *ку́ця*.— Пор. *ко́ця*.

кутя́¹ «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен з солодкою підливою», [куті́ця] «тс.», [кутеня́] «зерно кути» Я;— р. кутя́ «кутя», бр. куція́ «кутя; святий вечір», др. кутия́ «кутя», кутя́, болг. [куця́] «пшениця, зварена для поминок; коливо», стсл. коу́ция «вид страви (очевидно, горох або хліб, розмочений у воді)»;— запозичення з грецької мови; сгр. нгр. коуки́(ов) «боби; зерно; зернина» (мн. коуки́а «боби») походить від гр. κόκκος «зерно», неясного за походженням, можливо, рефлексу субстратного середземноморського *cosco (пор. ісп. cuesco «плодова кісточка»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 461; Фасмер II 435; ГСЭ III 106; Преобр. I 423; Sławski III 444; Brückner 279; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 82—83; Bern. I 654; Korsch AfSlPh 9, 514—515; Frisk I 895; Boisacq 482.

[ку́тя²] (дит.) «хустка» ЛЧерк;— результат фонетичного спрощення дитячого *ху́стя* «хустка» при можливому впливі з боку *ку́тати*.

[куть] (вигук, яким підганяють телят) Ме, [куч] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [кутіо-кутію́], яким підкликають собак, овець та ін.

[ку́фа] «бочка, кухоль», [ку́хва] «тс.», *ку́ховка* (зменш.), [кофі́нка] «графин» Ж, [покухóвне] «податок, який сплачувала корчма в залежності від кількості бочок», [покухóвщина] «тс.» Ж;— р. [ку́фа] «велика бочка, діжка, чан, кадіб», [ку́хва] «тс.», бр. [ку́фа] «бочка на 40 відер», п. kuфа «велика бочка», ч. kuфа «діжка, кадіб», слн. kúфа «медична банка; ваза для квітів»;— за посеред-

ництвом польської мови запозичене з німецької; нвн. Kúfe «цебер, чан, бочка» (свн. kuofe, двн. kuofa «чан, діжка») походить від слат. сбра, що продовжує лат. сбра «бочка, діжка». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 35; Фасмер II 436; Sławski III 318; Brückner 280; Bezlej ESSJ II 107; Bern. I 645; Mikl EW 145; Kluge—Mitzka 410; Walde—Hofm. I 310; Ernout—Meillet 158. — Див. ще кібель. — Пор. кубел, купол.

куфайка — див. фуфайка.

[куфер] «чемодан, скриня» Ж, [куфро] «скриня, іноді розмальована і обкована» Я, [кухра] «тс.» Я; — бр. кифар «скриня», п. kufer «тс.», ч. kufr, слц. kufoг, вл. kófer, kofr, болг. кифар, м. куфер, схв. кифер, слн. [kifar]; — очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. Kóffer «чемодан, скриня» (ст. і діал. Kuffer) запозичене через французьке посередництво (фр. coffre) з латинської мови; лат. sorpinus «великий плетений кошик, дорожня сумка» походить від гр. κόρινθος «кошик, короб; кофін (міра рідини і сипучих тіл)», точно не з'ясованого, очевидно, середземноморського походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richardt 71; Шелудько 35; Sl. wug. obcych 406; Sławski III 320; Brückner 280; Machek ESJČ 305; Holub—Lyer 272; Kluge—Mitzka 387; Dauzat 185; Walde—Hofm. I 270; Frisk I 937; Boisacq 504.

[куфня] «пристосування для освітлення сіней скіпкою» Я; — неясне; можливо, пов'язане з кухня.

[куха] «вид здобного пирога» Дз, [кухи] «коржі» Мо; — п. kuch «макуха; [булка, тістечко]», ч. діал. слц. kúch «макуха»; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичене з німецької; н. Küche «пиріг, печиво, торт, кекс; макуха» (свн. kuch (kuche) «пиріг, печиво», двн. chuohho, kuosho «тс.») споріднене з снн. снідерл. kōke, англ. (шотл.) [cooky] «тс.», англ. cake «тістечко, торт; корж», дісл. kaka «пиріг, печиво, тістечко». — Sławski III 303; Brückner 279; Kluge—Mitzka 409; Klein 221. — Пор. макуха.

кухар¹ «куховар», кухарка СУМ, Г, [кухаренко] «син кухаря», [кухарівна] «дочка кухаря», кухарство СУМ, Ж, [кухарча] «кухарчук» Г, Ж, [кухарчик] «тс.» Ж, кухарчук, кухарити, кухарювати, [підкухарок] «кухарчук» Ж, [підкухарчий] «помічник кухаря» Ж; — р. [кухарь], бр. кухар, п. kucharz, ч. kuchař, слц. kuchár, вл. kuchar, нл. kuchař, полаб. t'auhog, схв. кухар, слн. kúhar; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. kuchař пов'язане з kuchati «куховарити», яке походить від двн. kochón «варити», що зводиться до лат. coquere «тс.». — Richardt 71; Фасмер II 436; Мельников Slavia 36, 102—103; Sławski III 303—304; Brückner 279; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlej ESSJ II 107; Bern. I 638; Mikl. EW 146; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488. — Див. ще кухня, пекті.

[кухар²] «видовбана дерев'яна посудина місткістю 8 літрів» Ж; — очевидно, результат видозміни слова кифа (див.).

[кухвѣт] «кисіль з ягід бузини»; — неясне; можливо, пов'язане з конфѣта.

кухмістер (заст.) «власник невеликого ресторану, кухмістерської; кухар», кухмістерська «невеликий ресторан; їдальня», ст. кухмістръ (1399); — р. кухмістер, бр. [кухмістр], п. kuchmistrz «(кваліфікований) кухар; ст. завідувач королевської кухні», ч. ст. kuchmistr «керівник кухні»; — за посередництвом чеської мови запозичене з середньовісньонімецької; свн. küchenmeister, kuchī meister (> нвн. Küchenmeister) «кухмістер, керівник кухні» є складним утворенням з іменників küchen «кухня» і meister «майстер». — Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Reitsak ZfSl 8, 43; Sławski III 305; Brückner 279; Bern. I 638. — Див. ще кухня, майстер.

кухня, [кухенька] «невелика ніша під піччю; ніша з полицями для посуду в глиняній стіні хати» Я, [кухнянка] «відокремлена від хати будівля для готування їжі» Я, [кухенний] «кухонний», [кухняний] «тс.», кухонний, [кухонський] «кухонний» Я, [прикухенок] «прибудова до кухні», ст. кухня (1444); —

р. бр. болг. *кѹхня*, п. *kuchnia*, ч. *kuchně* «кухня, меблі для кухні», слц. *kuchnja* «кухня, стіл», вл. *kuchen* «кухня», нл. *kuchnja*, м. *кујна*, схв. *кѹхиѣа*, слн. *kúhinja* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *kuchnia* через чеське посередництво зводиться до двн. *kuchīna* «кухня» або свн. *küchen* (> нвн. *Küche*) «тс.», що походять від лат. *coquīna* «кухня; кухарське мистецтво» (нар.-лат. *соқпа*), пов'язаного з *coquere* «готувати, варити», спорідненим з алб. *rjek* «печу», гр. *πέσσω*, дінд. *расāті* «тс.», псл. *rekti, укр. *пекті*.— Шелудько 35; Richhardt 71; Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Преобр. I 423; Мельников Slavia 36, 103; Sławski III 305—306; Brückner 279; KZ 45, 108; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlaž ESSJ II 107; Верп. I 638; Kluge—Mitzka 409; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141.— Див. ще *пекті*.

куховар, [*кухварка*] «кухня» Ж, *куховарка*, [*куховарниця*] «кухня» Я, *куховарня* «тс.», *куховарство*, *куховарити*;— р. [*куховарка*] «кухарка»;— очевидно, результат контамінації слів *кухар* і *кацовар*.— Див. ще *варіти*, *кухар*¹.

кухоль, *кухлик*, *кухля*, [*куфлик*] «кухлик» Вел. [*куфля*] «череп'яний кухоль» Мо;— р. [*кухоль*] «глиняний глечик», бр. [*кухель*] «тс.», п. *kufel* «кухоль», ч. *koflík* «чашка», схв. ст. *kofflik* «кухлик»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з середньовісньонімецької або нововерхньонімецької мови; свн. *küefel* «мала бочка», нвн. [*kufel*, *kuffel*] «посудина для пиття, кухоль» є зменшувальними формами від свн. *kuofe* (> нвн. *Kufe*) «бочка, діжка»; пов'язання з р. *кувшін* (Преобр. I 423) або нгр. *ковхлі* «нічний горщик» (Фасмер ГСЭ III 107) сумнівні.— Трубачев Рем. термиол. 302; Фасмер II 436; Соболевский РФВ 70, 94; Sławski III 319—320; Brückner 280; Matzenauer 53; Верп. I 645.— Див. ще *куфа*.

[*кухта*¹] «кухарчук», [*кухтєря* Я, *кухтик*] «тс.»;— бр. [*кухта*] «учень кухаря», п. *kuchta* «кухар», ч. *kuchta* «кухарка, прислужниця», слц. *kuchta*

«учень кухаря», схв. (заст.) *кухта* «тс.», слн. *kúhta* «помічник кухаря»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з старочеської мови; ч. ст. *kuchta* «учень кухаря» є похідним від *kuchtiti* «куховарити, готувати абияк», експресивної форми, утвореної від ч. ст. *kuchati «варити» за допомогою форманта -t-, можливо, під впливом ч. *klechtati*, *klochti* «варити».— Sławski III 307—308; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193.— Див. ще *кухня*.

[*кухта*²] «лічильна одиниця у продавців галантерейних товарів: десять пачок ниток, кожна з яких складається з десяти пасом»;— очевидно, пов'язане з р. [*куфта*] «жменя льону; міра льону в 50 жмень; куделя; пучок соломи; мішок шовку, золота, срібла», походження якого не з'ясоване.— Фасмер II 436.

кухтель — див. *фухтель*.

[*куцбайка*] «байкова юпка, пошита з ліфом, корсажем»;— бр. [*куцбай*] «байка», п. [*куцбайка*] «куртка»;— очевидно, результат відозміни слова [*кацабайка*] «вид жіночої юпки» під впливом *куцій*.— Див. ще *кацавєйка*, *куцій*.— Пор. *куцовєйка*.

куцій «короткий; низького зросту; короткочасний; надто обмежений, недостатній; [чорт]», [*куц*] «дрібно порізані овочі» Я, [*куцак*] «щось коротше за звичайне; чорт; обріз, гвинтівка з укороченим стволем», *куцан* «низькоросла людина; [біс Г; короткий одяг; куртка, кофта Ж; безхвостий Пі]», [*куцаня*] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, *куцик* «короткий верхній одяг; [поні]», *куцина* «короткий верхній одяг», [*куцка*] «собака з коротким хвостом» Я, [*куцькó*] «тс.» Пі, [*куць*] «чорт; дрібно порізані овочі Пі»;— р. *куций* «куций», бр. [*куцы*] «куций; безхвостий; короткий (про одяг); чорт», п. *кус* «малорослий кінь; поні; людина низького зросту, короткий білий каптан», [*кусу*] «куций», болг. м. *куц* «кульгавий»;— очевидно, експресивний варіант форми *кусий* (псл. *kosъ*, *kusъ*); виведення від нгр. *ковтосъ* «кульгавий», що скоріш саме є запозиченням із слов'янських мов (Фасмер ГСЭ III 108), або пояснення як звуко-

наслідувального утворення (Bern. I 636) непереконаливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 462—463; Фасмер II 437; Sławski III 299—301.— Див. ще **кúсий**.

[куцилєй] «маленький собачка» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кэцел* (мн. означеної форми *кэцелий*) «щеня; маля хижих звірів», як і рум. *саțел* (мн. означеної форми *саțелий*) «тс.», походить від лат. *catellus* «щеня, собачка», зменш. від *catulus* «маля тварини (переважно котеня, щеня)», спорідненого з укр. *котитися* (про вівцю, козу); форма слова в українській говірці, очевидно, зазнала впливу з боку укр. *кúций* і *цúцик*.— СДЕЛМ 228; DLRM 129; Walde—Hofm. I 183; Ernout—Meillet 106.— Див. ще **котитися**.

[куці-баба] «гра у піжмурки; той з граючих у піжмурки, що має ловити інших із зав'язаними очима», [кіці-баба, кúца-баба, куцо-баба Ж] «тс.», [куціньба] «те. Ж; жарт, образа Пі»;— п. [kuciubabka, kociubabka] «піжмурки», ч. *kucibába* «тс.»;— очевидно, експресивне утворення, в якому прозорою є друга частина (*баба*); першу частину, походження якої не з'ясоване, можливо, разом із ч. *kucí* (*bába*) слід пов'язувати з псл. *kučati* «сидіти (сідати) навпочіпки» (Machek ESJČ 303), укр. [кúчки (на кúчки)] «навпочіпки»; менш обгрунтована спроба пов'язання з р. *цúчело* «опудало» (Sławski I 104).— Див. ще **баба**¹.

[куцініти] (очевидно, етимологічне *коценіти) «клякнути, дубіти, замерзати»;— не зовсім ясний фонетичний варіант форми [кочаніти] «тс.», наявний також у слн. [косенéти] «тс.»; пор. р. *коченéть*, болг. *кочанéя* «тс.», схв. *скоча́йти се* «заклякнути».— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Bezlaј ESSJ II 51.— Див. ще **качан**.— Пор. **закоценіти**.

[кúцка] «плетена нагайка» Я;— р. [кúцка] «тс.», [куцáнка] «товста нагайка для верхової їзди»;— неясне; можливо, пов'язане з *кúций*.

[кúцкурудз] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВЕНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *кукурúдза* з огляду на гніздування перепелів на хлібних полях;

зміна слова у першому складі може пояснюватися зближенням з відповідними звуконаслідувальними вигуками (Птицы СССР 182).

[куцовєйка] «коротка жіноча або чоловіча свитка» Я, [куцохвєйка] «тс.», [куцолєйка] «фуфайка» Л;— р. [куцевєйка] «жіночий одяг; коротке пальто; робоча куртка»;— результат видозміни слова *кацавєйка* «вид жіночої юпки», зближеного з *кúций* «короткий» (пор. р. [куцáнка] «верхній літній жіночий одяг»).— Див. ще **кацавєйка**.— Пор. **куцба́йка**.

[куцоніжка] (бот.) «брахіподій, Vra-churodium P. V.»;— складне утворення з основ слів *кúций* і *ніжка*, похідного від *нога*; назва зумовлена тим, що колоски цієї трави знаходяться на коротких ніжках (Нейштадт 122—123); українська назва як науковий термін виникла, очевидно, шляхом калькування р. *коротконóжка* «тс.» або безпосередньо латинської назви, утвореної з гр. *βραχός* «короткий» і *πούς* (*ποδός*) «нога».— Див. ще **кúций**, **нога**.

куцю́, куць, куцьо́-куцьо́ — див. **кбця**.

куцюру́б — див. **коцюрбитися**.

[кúця] (дит.) «собака» МСБГ, [кúці-кúці] (вигук, яким підкликають щенят) МСБГ, [куцú-куцú Ме, кúцо-кúцо МСБГ] «тс.»;— болг. м. *кúче* «собака», схв. *кúче* «щеня», *küci-küci* (вигук, яким підкликають щенят), слн. [kúsek] «собака», [kúšek] «тс.», цсл. *коучька* «собака»;— очевидно, споріднене з лтс. *kucis* «пес», *kuč* (вигук, яким підкликають собак); звуконаслідувальне утворення; назва тварини вважається похідною від вигуку, яким її підкликають.— Фасмер II 433—434; Sławski III 308—309; Bezlaј ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 81.— Пор. **кбця**, **кутю-кутю**, **цúцик**.

[куця́н] «свита білого кольору» Я;— очевидно, фонетичний варіант форми *куцáн* «короткий одяг; куртка», утвореної від *кúций* (див.).

[куць...куць] «або... або» (у прикладі *Куць виграв, куць програв* «Або виграв, або програв»);— очевидно, звуконаслідувальний вигук, паралельний

до [коц] «цок, стук» (на позначення стуку під час гри).

[куцькугів] (вигук, яким кличуть свиней) ВеБа, [куць-кой, куць-ко́ Ж] «тс.»;— результат розширення вигуку *куцю́* (*куць*) «тс.» етимологічно неясним компонентом *-кугов* (*-кой*, *-ко*).— Див. ще *ко́ця*.

*куча*¹ «купа», [куціни] «горбок землі, пагорок» Ж, [кучкува́ти] (у сполученні *к. гречку* «ставити гречку у снопи; скиртувати; в'язати снопи») Ж;— р. бр. *куча* «купа», п. [kucza] «тс.», [kuczka] «кунка; копа, копиця», ч. [kuša] «брила, грудка; чуб», слн. [kūša] «пучок, сніп», [kūška] «чуприна; пасмо (волосся)»;— псл. *kuk-ja;— споріднене з лит. *kaikas* «гуля, виразка», *kaikos* «залози», *kaikas* «пагорок, горбок», гот. *hauhs* «високий», днв. *hōh* «тс.», ісл. *haugr* «пагорок»; іе. *keu-k- «кривити, згинати, надиматися»; пов'язання з лат. *cochlea* «жмуток» (Strekelj 29), як і виведення від псл. *kōtja (Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 364), сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Sławski III 312—313; Brückner 279; Bezlaĵ ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 79; Saur Slavia 46, 16—17; Bern. I 637; Trautmann 121—122; Pokorпу 589.— Пор. *кўса*¹, *кўчер*², *кўча*¹.

*куча*² «приміщення для свійських тварин; [підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л; свинарник Ж]», *кучка* «приміщення для свійських тварин; [будка, курінь Бі; пристрій з навісом для освітлення хати скіпкою Я; підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л]», *кучки* (мн.) «єврейське свято, під час якого роблять з ритуальною метою курені», [окучка] «(у мисливців) огорожа з лозини біля качинового гнізда», [окучити] «обвести кілочками гніздо, щоб ловити птахів»;— р. *кучки* (мн.) «єврейське свято», ст. *куча* «хатина, курінь», бр. [кучки] «єврейське свято», болг. *кўца* «будинок, дім», м. *кука*, схв. *кўћа*, слн. *ко́са* «хата, хатина, халуца», стсл. *кжштѡ* «шатро»;— псл. *kōtja, похідне від *kōtati «кутати» або *kōtъ* «кут; місце біля вогнища»; зближення з гр. *κωτός* «жердина» (Meringer IF 19, 450) непереконливе; спроба виведення разом з не цілком

з'ясованими п. [kucza] «курінь», ч. [kuša], слц. *kuša* «хатина» від псл. *kukja «купа» з одночасним відмежуванням від псл. *kōtja також р. бр. *кучки*, р. ст. *куча* «курінь, хата» (Sławski III 310—311) недосить обгрунтована.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Skok II 221—222; Михайлович Этимология 1968, 186—188; Bezlaĵ ESSJ II 52; ЭССЯ 12, 70—74; Попович ҚСИС 35, 44—53; Толстой ЛексПол 14; Saur Slavia 46, 17—18; Bern. I 603; Trautmann 145.— Див. ще *кўтати*.— Пор. *кўца*.

[кучелéба] (бот.) «блювотний горіх, *Strychnos nux vomica* L.» Я, [кучелéбиця] «тс.» Я;— р. [кучелéба, кучулéба], п. *kulczyba*, ч. *kulčiba* «тс.», вл. *kulčibowina* «стрихнін»;— неясне; вважається запозиченням із східних мов, проте точне джерело невідоме.— Фасмер—Трубачев II 437—438; Жаримбетов Этимология 1984, 54—55; Шипова 216; Sławski III 345—346; Brückner 281; Попов Ист. лекс. 29—30.

*кучер*¹ «візник» СУМ, Ж, [кучерюва́ти] «служити кучером» Я, [кучурува́ти] «правити кіньми» Ж, [підкучéрок] «помічник візника»;— р. *кучер*, п. [kuczer];— запозичення з німецької мови; н. *Kütscher* «кучер» є похідним від *Kütsche* «кареता, візок», яке походить від уг. *kocsi* «екіпаж; вагон; автомашинна».— Шелудько 36; Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Фасмер II 438; Sławski III 312; Brückner 243; Bern. I 537; Reitsak ZfSlPh 8/1, 45; Kluge—Mitzka 415; MNTESz II 514.— Див. ще *коч*.

*кучер*² (здебільшого мн. *кўчері*) «локон кучерявого або завитого волосся; хвостове перо у качура», [кучéри] (мн.) «кучері» Пі, [кучéрик] «хлопець з кучерявим волоссям» Ж, [кучеря́к] «тс.» Ж, *кучеря́вець* «кучерява людина; хвороба рослин, що супроводжується виснаженням стебел і деформуванням листя», *кучері́стий* «кучерявий», *кучеря́вий*, *кучеря́вити*, [кучеря́вити] «ставати кучерявим»;— р. (півд.) [кўчері] (мн.) «кучері», бр. *кўчары* «тс.», ч. слц. *kušega* «локон»;— псл. *kušeg-ъ* (чол. р.), *-а* (жін. р.), пов'язане з *kuša* «купа; сніп; чуб»;— споріднене з лтс. *kauka* «чуб», *kukigs* «пипоть», гот. *hauhs* «високий», дісл. *haugr* «горб»,

ірл. *сiаg* «кривий», тох. А *кос*, В *каус* «високий», дінд. *kucati*, *kuḥcate* «сти-скається, зіщулюється, скривлюється», *kucitaḥ* «зігнутий, закручений»; іє. **keu-* «гнути, згинати». — Фасмер II 403—404; Киш ЭИРЯ IV 56; Machek ESJĀ 303—304; Holub—Kop. 192; Bezlaĵ ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 80; Bern. I 637. — Пор. *кўкса*¹, *кўча*¹, *кўчма*¹.

[*кучерявець*] (бот.) «ломикамінь айзовий, *Saxifraga aizoon Jacq.*», [*кучерявець середній*] «тринія багатостебла, *Trinia multicaulis (Poir.) Schischk.* (*Trinia Henningii Hoffm.*)» Мак, [*кучерявець великий*] «тринія Китайбея, *Trinia Kitaibelii M. B.*» Мак, [*кучерявка*] «лещиця волотиста, *Gypsophila paniculata L.*» Мак; — р. [*кучерявка*] «лещиця волотиста»; — похідні утворення від *кучерявий*, пов'язаного з *кўчері*; назва зумовлена наявністю довгих повзучих пагонів (у рослини ломикамін), великої розгалуженості стебла (у тринії), кулястої форми кущів (у лещиці) (Нейштадт 241, 299; Федченко—Флеров 686). — Див. ще *кўчер*².

[*кўчити*] «набридати, завдавати неприємностей», [*кўчиться*] (безос.) «нудно» О, [*кучливий*] «скучний, нудний» Ж, [*кўчитися*] «набриднути» Ж, [*кўчно*] «нудно», [*докучати*], [*докуча*] «неприємності, клопіт, набридливість», [*докуча*] «тс.», [*докучник*] «той, хто набридає» Я, [*докучливий*], [*докучний*], [*навкўчити*] «надокучити», [*надокўчити*], [*кўчитися*] «надокучити, набриднути»; — р. [*кўчить*] «просити невідступно, принижено, благати, докучати», бр. [*дакучаць*] «докучати», п. [*kuczyc*] «досаждати, докучати», слн. *skūcati* «стогнати, скиглити»; — псл. *kućiti* (первісно) «кричати, волати»; слово звуконаслідувального походження. — Фасмер II 438; КЭСРЯ 414; Преобр. I 406; Соболевский РФВ 66, 343; Sławski III 315; ЭССЯ 13, 80—81.

[*кучкї*¹] «середні суглоби пальців» ЛЖит; — неясне.

[*кучки*²] «навколїшках» О, [*на кўчки*] «навпочіпки» ВеЗа, [*куцькóм*] «зігнувшись» МСБГ, [*кузькóм*] «тс.» тж, [*кузькóм*] «навпочіпки і згорбившись», [*кучкувати*] «сидіти навпочіпки» Ж; — п. *kusać* «сідати навпочіпки», ст. *kuczec*

«тс.», *kucki* «присідання навпочіпки», ст. *kuczki* «тс.», слц. [*куцес*] «сидіти (сідати) навпочіпки», болг. [*кукам*] «сідую навпочіпки», слн. *kūcati* «сидіти (сідати) навпочіпки»; — псл. *kućati* (< *kukēti) «присідати на зігнутих колінах, скулившись» з іє. **kou-k-* (**keu-k-*) «кривити, згинати, скручувати»; відбите також у болг. м. *кўка* «гак», схв. *кўка* «тс.»; — споріднене з лтс. *kukt* «кривитися; сідати навпочіпки», лит. *kūkti* «схилитися», дінд. *kućati* «кривиться, скорчується», нвн. *hōcken* «сидіти навпочіпки», дісл. *hūka* «тс.» — Sławski III 301—302; Brückner 279; Trautmann 121—122; Pokorny 589.

*кўчма*¹ «висока бараняча шапка; висока копиця волосся; [насмїшка, образа; турботи Пі]», [*кочман*] «людина з скуйовдженим волоссям» Я, [*кучман*], [*кучмій*] «тс.» Я, [*кучманкї*] «котики на вербі» ВеУг, [*кучмарки*] «сережки (на деревах)» ВеНЗн, [*кучманїстий*] «кудлатий» ВеУг, [*кучматий*] «густий і кошлатий» (про хутро), [*кўчмити*] «кошлатити»; — р. [*кўчма*] «хутряна шапка з вухами», [*кучма*] (смол.) «нетіпаха, кудлай, нечоса», бр. *кўчма* «хутряна шапка; копиця волосся», п. *kuczma* «хутряна шапка; [скуйовжене волосся на голові]», слц. *kućma* «смушкова (угорська) шапка», [*куста*] «невисока шапка», болг. [*кушма*] «вид шапки», схв. ст. *kućma* «хутряна шапка» (XV ст.), слн. *kućma* «хутряна шапка; пташиний чубик»; — псл. *kućma, пов'язане з *kukъma (схв. *кўкма* «чуб», слн. *kūkma* «чубик; коси, укладені навколо голови»), а також з псл. *kuca* (р. [*кука*] «кулак» < «щось зігнуте»), *kuća* (слн. *kūća* «чуб, пасмо волосся»), *kućegъ* (укр. *кўчер*, *кўчері*); — споріднене з лтс. *kaucka* «чуб, пасмо волосся», разом з яким зводиться до іє. **keu-k-/kou-k-* «кривити, згинати, скручувати»; беззастережне виведення з уг. *kuczma* (з 1682 р.) «кучма (висока смушкова шапка)» (Фасмер II 438; Brückner 279; Machek ESJĀS 244—245; Bern. I 637; Mikl. EW 145) більш сумнівне через імовірність слов'янського походження угорського слова (Киш ЭИРЯ IV 52—58; Kniezsa 679); уг. *kuczma*, молд. *кўчма*, рум. *cućimă*, очевидно,

запозичені з української мови; запозичення з угорської мови можна прийняти тільки частково (із значенням «бараняча шапка») і як зворотне щодо польської, словацької і східнослов'янських мов.— Киш ЭИРЯ IV 52—58; Sławski III 313—314; Skok II 220—221; Bezlaž ESSJ II 107.— Пор. кўкса¹, кўча¹, кўчер².

[кўчма²] (у виразі [кучму дати комуць] «завдати комусь багато клопоту; зробити багато неприємностей; насміятися»);— очевидно, результат образного вживання слова кўчма «хутряна шапка».— Див. ще кўчма¹.

[кучопір] «кажан», [коцопір, кучопір] «тс.» Ж;— неясне; кінцева частина слова, мабуть, та сама, що і в [нетопир] «кажан».

кучугура «невелика полога гора; купа; [брила; замет Ж]», [кучугур] «піщаний горб» Бі, кучугуристий, [кучугурний] «пов'язаний з кучугурами» Я, [кучугуруватий] «горбкуватий» Я, кучугуритися «здійматися, виднітися кучугурами»;— р. [кочегуры] (мн.) «малі й часті ярки; горби (зокрема піщані)», [кучегур] «байрак; піщаний горб»;— псл. (сх.) [košegura] з коренем кош- (< kok-) і суфіксами -eg- і -ur-(a); пов'язане з р. ко́чка «купина, грудка», [кочура] «тс.»;— споріднене з лит. kėkulas «грудка», лтс. sesers «кучерявий», sekuls «чуб»; іє. *kek- (*kok-) «бути вигнутим, кривим».— Ткаченко УМШ 1958/4, 73—74; Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73, 293—294.

[кучурган] «великий піщаний горб» Я, [кучурганський] «який складається з піщаних горбів» Я;— очевидно, результат контамінації слів кучугура і курган (див.).

куш¹ «певна сума грошей як винагорода»;— р. бр. куш, п. kusz;— запозичення з французької мови; фр. couche «ставка у грі» є похідним від coucher «укласти, покласти; вписати, внести; лежати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 463—464; Фасмер II 438; Sławski III 432.— Див. ще куш².

куш² (мисливський вигук, за яким собака повинен лягти і замовкнути);— р. бр. куш, ч. слц. kuš, схв. кўш, слн. kúš «тс.»;— запозичення з французької

мови; фр. couche «лежи» є формою 2 ос. одн. наказового способу від coucher «укласти, покласти; лежати», що продовжує лат. collocāre (colloco) «уміщувати; укладати», утворене за допомогою префікса col- (col-) «з- (с-)» від дієслова loco «вміщую», похідного від locus «місце».— Фасмер II 438; Holub—Lyer 274; Dauzat 211; Walde—Hofm. I 817—818.— Див. ще коаліція, локальний.— Пор. акушёр, кушётка.

[куш³] (вигук, яким відганяють коней Ж; вигук, яким гонять овець), [куш-куш] (вигук, яким відганяють лоша́т) Мо;— слц. [kuš] (вигук, яким відганяють свиней);— псл. kušь (вигук, яким відганяють тварин), пов'язане з кушь (вигук, яким відганяють птахів).— Пор. акуш, киш.

[кушак] «пояс Ж; широка червона стрічка, яку дівчата одягають на голову Я»;— р. кушак «пояс», болг. [кушак] «тс.», схв. кўшак «пояс; щабель драбини; коліно, лінія (роду)»;— запозичення з тюркських мов; тур. kuşak «кушак, пояс; цегляна кладка; щабель», крим.-тат. kuşak «пояс», тат. [кушак] «тс.» виводиться від тюрк. ku(r)ša «оперізувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Шипова 216; Дмитриев 540; Младенов 264; Skok II 247; Bern. I 652; Mikl. EW 149; Lokotsch 101.

[кўша-мóлот] (іхт.) «риба-молот, Sphyrna zygaena (Sphyrna malleus)» Ж;— р. [кўша], п. kusza «тс.»;— складне утворення, що в другій частині калькує лат. malleus «молот; риба-молот» (пор. н. Hammer-fisch «молот-риба», фр. marteau «молот; риба-молот», р. молот-рыба, болг. риба-чук «тс.» (букв. «риба-молот»)); походження першої частини назви залишається нез'ясованим; припущення про зв'язок з р. кува́лда, кий (Горяев Доп. 2, 21) сумнівне.— Фасмер II 438; Sławski III 434.— Див. ще мóлот¹.

[кўшати] «куштувати»;— р. кўшати «їсти; [куштувати]», [кушати́сья] «зазіхати», бр. [кушати́цья] «замірятися», др. кушати́сья «намагатися», п. ст. rokuszacь «випробувати», ч. rokoušeti se «намагатися; пробувати», [kušat] «терпіти», слц.

rokúšat' «спокушати; дражнити», полаб. t'ausot (t'aisot) «куштувати», болг. *изкушавам* «спокушаю; випробовую», м. *куша* «ворожить», схв. *кѹшати* «випитувати, куштувати; спокушати», слн. *kúšati* «куштувати», стсл. **искоушати** «з'їсти; випитувати з хитрістю; спокушати»;— псл. *kušati*, ітеративна форма, утворена за допомогою форманта -jati від *kusiti* «випробовувати», до якого зводиться й укр. *кусіти*.— Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Sławski III 434; Skok II 247; Bezlaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 138—139.— Див. ще **кусіти**.

куше́тка;— р. болг. *куше́тка*, бр. *куше́тка*, п. *kusetka*;— запозичення з французької мови; фр. *couchette* «ліжечко, постілька; кушетка» є зменшеною формою від *couche* «ложе, постіль», похідного від *coucher* «лежати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Koraliński 546; Sławski III 435; Dauzat 211.— Див. ще **куш²**.

куші́р (бот.) «роголищик, *Ceratophyllum* L.; [водопериця колосова, *Myriophyllum spicatum* L., рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L. Ж; водяна рослинність Ж], [коші́р] «роголищик; водорості Ж», [куші́р] «жабуриння (водорості), *Conferva* L.» Ж, [куші́р, куші́р] «кушир» Мак, [куші́ра] «тс.; різуха, *Najas* L.» Мак, [куші́р] «жабуриння» Дз, [куші́р] «рдесник» Мак, [куші́рива́тий] «покритий куширом» Я;— р. [куші́р] (бот.) «кушир підводний, *Ceratophyllum submersum* L.; рдест»;— неясне; припущення про зв'язок з *куга* «очерет» (Горяев Доп. 2, 20) викликає сумнів.— Фасмер II 439.

ку́шка¹ «дерев'яний кухоль, у якому косарі тримають гострильний брусок; бляшанка для бруска (у косарів) Ме; [ніс (на бурсацькому жаргоні)], [кушкати́й] «носатий» МСБГ;— р. [ку́шка] «посуд з водою і мантачкою для гостриння коси», п. [kuška] «піховки для мантачки», *kuska* «тс.»;— остаточно не з'ясоване; можливо, споріднене з лит. *kaušas* «ківш, черпак; сак», лтс. *kaúss* «чаша; келих; ківш, черпак», дінд. *kóša* «бочка, діжка»; пов'язання з псл. (півн.) [kozubъ], укр. *козуб* (Sławski III 435) вимагає додаткової аргументації.

[ку́шка²] «гармата» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане в п. *kusza* «арбалет, самостріл», ч. *kuše* «тс.», ст. *kuš* «стріла, снаряд», слц. *kuša* «арбалет, самостріл», а також вл. *kušk* «колода; деревина; пень», нл. *kušk* «тс.», які не мають певної етимології (припускається походження від слат. *cošia*, *cošsa* «підпора», іт. *cošcia* «тс.»); висловлювалось припущення про зв'язок з фр. *couche* «брус, на якому поставлені стояки» (Karłowicz SWO 330); спроба пов'язати з тур. *kuşak* «пояс» (Morawski SO 8, 424—425) або з сл. *kovati* «кувати» (Младенов AfSIPh 39, 392) викликає сумнів з точки зору семантики.— Sławski III 433.

[ку́шка³] «кукурудзяний качан» Ж;— неясне; можливо, результат перенесення назви *кушка* «посудина у косарів для точильного бруска».

[ку́шлик] (зоол.) «вовчок (соня), *Myoxus glis*» Ж, [кушля́к] «тс.» Ж;— назви пов'язані з *кошлатий* і зумовлені тим, що хвіст вовчка покритий ніби розчесаним спіднизу на два боки волоссям.— Див. ще **кошлатий**, **коса́²**, **чеса́ти**.— Пор. **кашаве́ць**.

кушні́р «фахівець, що вичиняє хутро і шиє хутрянні вироби», [кушні́р] «тс.», [кушні́рка] «промисел кушнірів; дружина кушніра; шерсть, яка має непридатну домішку з відходів від обрізків овчини Я», [кушні́рка] «промисел кушнірів; дружина кушніра», [кушні́рня] «майстерня кушніра», [кушні́рня] «тс.», **кушні́рство**, [кушні́рство], **кушні́рива́ти**, ст. **кушнеръ** (1494), **кушнѣръ** (XVIII ст.);— р. [ку́шнер] «кушнір», бр. *кушнѣр*, п. *kuśnierz*, ст. *kuszniierz*, *kurśnierz*, *kurśnierz*, слц. *kušnier* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з середньовісньонімецької мови; свн. *kürsenere*, *kurs(e)per* (> нвн. *Kürschner*) «кушнір» пов'язане з двн. *kuršinna* «хутро; шуба», яке походить від псл. *kʷzъpo (пор. др. *kъrъно* «хутрянний плащ», ч. ст. *kъzno* «хутро», схв. *kъzno*, слн. *kъzno* «тс.»); етимологія псл. *kʷzъpo* ще повністю не з'ясована; припускається (Фасмер II 328) запозичення з іранських мов (пор. ос. *koerc* «шуба», ав. *kəgəti-* «назва одягу»), хоч

не виключений також незалежний розвиток праслов'янського й праіранського слова від іє. *(s)ker- «різати» (Абаев ІЭСОЯ I 582).— Шелудько 36; Richhardt 76; Zareba JP 41, 5; Фасмер II 328, 439; Потебня К ист. зв. 2, 263; Sławski III 437—438; Brückner 285; Bezlej ESSJ II 105; Kluge—Mitzka 414.

[кушні́тися] «дражнитися» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *куса́ти* (пор. [кушля́чий] «кусливий»).

[кушпéла] «стовп, клуби пилу; заметіль, хуртовина» СУМ, Ж, [кушпéлити] «здіяти куряву, крутити; іти, їхати, здійсмаючи куряву», [кушпотіти] «тс.»;— неясне.

[ку́шпитися] «купчитися, тулитися» Я;— неясне; можливо, результат метатези в звуковій формі *кúпчитися*.

[ку́шпіль] (ент.) «міль, Тіпеа» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з [кушпéла] «курява, пил» (як семантичну паралель пор. назву тлі *попеліця*).

[куштéльники] «дрібний ліс з галлявинами на низинах»;— неясне; можливо, пов'язане з *кущ*, [куст].

куштува́ти «пробувати (на смак); пізнавати з власного досвіду», [куштúнок] «проба», [скоштúнок] «тс.»;— результат фонетичної зміни первісного [коштува́ти] «пробувати (на смак)», що могла підтримуватися також впливом семантично й формально близького [кúшати] «куштувати».— Див. ще *коштува́ти*².

куштúра — див. *костúра*.

кущ «низькоросла дерев'яниста рослина; скупчення рослин; об'єднання невеликих підприємств, артілей, організацій; [група; невелика отара овець], [кущавнік] «чагарник» Ж, [кущáк] «зарості молодого лісу» Ч, [кущáник] «луг, порослий чагарником» Ч, [кущáнка] «невелика отара овець», [кущáр] «чагарник у мокрій низині» Ч, [кущáрник] «чагарник» Ч, [кущúна] «окремих кущ» Я, [кущúня] «чагарник», [кущúвка] «особливого виду житло» Я, [кущовік] «болото, поросле чагарником» Ч, [кущовінка] «куртинка» Я, [кущóв'я] «місця, покриті дрібною лісовою порослю» Я, *кущáвий, кущáстий, кущúстий, кущовій, кущувáтий, кущúтися, накúщитися*;—

п. [kuszcz] «кущ» (з укр.);— похідне утворення з суфіксом -jь від др. *кустъ* «кущ», укр. [куст] «тс.» (сх.-сл. *kustjь).— Sławski III 434—435.— Див. ще *куст*.

ку́ща «шатро, намет»;— р. [кúща] «тс.; (перен.) дах», др. *куща* «хатина, курінь»;— давньоруське запозичення з старослов'янської мови; стсл. *кжшта* «шатро, хатина» є одним з рефлексів псл. *kōtja «хата, дім», відбитого також в укр. *кúча* «приміщення для тварин».— Фасмер II 439.— Див. ще *кúча*².

[кущáвий] «непрístupний; неслухняний» Ж;— неясне.

[куя́] «понура людина; буркотун», [куя́га] «тс.»;— р. [куя́ва] «нехлой», бр. [куя́] «зла жінка», ч. *кујеба* «дурень», вл. *кујава* «ледащо», слн. *кúјав* «упертий, вередливий»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *кујавъ*, похідне від *кујати* «ремствувати, буркотіти».— Sławski III 323—324; Machek ESJČ 305; Skok II 224; Bezlej ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куя́ти*.— Пор. *куя́ва*.

[куя́ва] «поганий старий курінь; віддалене житло; малознайома країна; крутий горб», [куя́ва] «скеляста ущелина, прірва; обрив», [кúев] «швидкий кам'янистий потік у лісі»;— п. [кујава] «неврожайне місце в полі»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *кујава*, похідне від *кујати* «ремствувати, буркотіти, злитися»; менш обгрунтоване пов'язання з псл. *ковуль* «ковила» (Moszyński Archiwum Nauk Antropol. 5, 14) або зближення з ч. [кујеба] «дурень» (Соболевский Slavia 5, 439).— Sławski III 323; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куя́ти*.— Пор. *куя́*.

[куя́ти] «куняти, дрімати; баритися» Ж;— р. [куй́м] «заїка, глухонімий; непутяща людина», схв. ст. *кујати се* «удавати, симулювати; опускати крила», слн. *кúјати се* «дутися, буркотіти, упиратися, чинити опір; злитися; триматися осторонь від гнізда», стсл. *коујати* «ремствувати»;— псл. *кујати* «ремствувати, буркотіти»;— очевидно, споріднене з гр. *κωχόω* «репетую, ридаю, гірко оплакую», дінд. *kāuti* «кричить», *kūјати* «відкашлюється, джеркотить, стогне», що зводяться до іє. *kāu-/ku- «вити, ричати» звуконаслідувального по-

ходження; значення «куняти», очевидно, розвинулося у деетимологізованого слова [ку́яти] на українському ґрунті в умовах звукової близькості обох слів.— Фасмер II 403; Sławski III 323; Skok II 224; Bezlaĵ ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85; Bern. I 638; Pokorny 535—536.— Пор. ку́я, ку́ява.

кцьо (вигук, яким підкликають кіз), [ксьо] «тс.» Sławski;— очевидно, результат видозміни вигуку [коцьо] (яким підкликають свиней) або [ксьо] (яким підкликають коней), зближеного з [козю-козю] і под.— Див. ще коза́¹, ко́ся, ко́ця.

[кчѣмний] (у виразі [нікуди к.]);— похідне утворення від виразу *к чому* «до чого»; можливо, виникло шляхом розкладу форми *нікчѣмний*.— Див. ще *к, що*.— Пор. *нікчѣмний*.

[кшіти] «кришити, розтирати, рубати, різати» Ж, [кшінка] «крихта» Ж;— запозичення з польської мови;— п. [krzypa] «крихта, кришечка», ст. [krszypa] «тс.», [krzyć] «кришити, крушити», [krszyć] «тс.» походять від псл. *кгъš-ina, *кгъš-iti, пов'язаних з кгъха «крихта».— Sławski III 162.— Див. ще *крі́ха*.

кштáлт (заст.) «зовнішній вигляд», *штáлт*, [штáлтійти] «підходити, личити», [штáлтáвійти(й)] «ставний» Л, [накштáлт] «подібно» Пі, [наштáль] «тс.» Ме;— р. ст. *кштáлт* «вид, форма» (1582), бр. [кштáлт] «манера, зразок; вид, порядок», п. kształt «форма; кштáлт; постать», ч. заст. křtalt «постава, фігура; гарний вигляд», ст. křtalt «фігура, форма, фасон, кштáлт», вл. štalť «корсаж, ліф, ліфчик, корсет», нл. štalť «ліф, корсет; талія, фігура жінки», схв. ст. štalť «фігура, форма»;— через польське посередництво запозиче-

не з середньовісньонімецької мови; свн. gestalt «форма, фігура, кштáлт; вигляд; стан, властивість, рід» (> нвн. Gestált «форма, образ; фігура») є похідним від (ge-)stellen «установлювати, прибирати, упорядковувати; надавати форми, формувати», пов'язаного з свн. stēn (> нвн. stehen) «стояти», спорідненим з псл. stati, укр. *стáти*.— Шелудько 36; Richhardt 71; Фасмер II 440; Sławski III 280—281; Brückner 273; Machek ESJČ 302; Bern. I 635; Mikl. EW 145; Kluge—Mitzka 254, 743, 804.— Див. ще *стáти*.

[кшу-кшу] (вигук, яким кличуть овець) Я;— р. [кш, кш] (вигук, яким проганяють овець), ч. kš (kša) (вигук, яким відганяють птахів, комах), слц. kšu (kšo) (вигук, яким підкликають курей, свиней), вл. kše kše kše (вигук, яким щось відганяють);— один з фонетичних варіантів давнього вигуку не зовсім ясного походження з приголосними *к і ш*, яким проганяють і (рідше) кличуть тварин.— Фасмер II 440; Sławski III 263.— Пор. *киш, куш*³.

кювѣт «водостічна канава вздовж шляху і залізничного полотна», *кювѣта* «ванночка для обробки фотографічних пластинок та відбитків», *кювѣтка* «тс.»;— р. бр. *кювѣт* «водостічна канава», п. kuweta «кюветка», ч. слц. kuveta «тс.», болг. *кювѣт* «наповнена водою канава коло фортеці»;— запозичення з французької мови; фр. cuvette «таз, миска; кювет; кюветка» є зменшеною формою від cuve «чан, кадіб, діжка, баддя, цебер; ванна», що продовжує лат. cūra «бочка, діжка».— Шанский ЭСРЯ II 8, 465; Dauzat 225; Bloch 197; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще *ку́фа*.

[лаба¹] «лапа, ніжка в козлах; підставка О», [лабка] «ніжка у ступці; один з двох стовпчиків, які підтримують на припічку комин у гуцульській печі», [лабки] «лапи, ноги» ВеУг, [лаб-кó] «чорний пес з білими лапами» ВеУг, [лабаш ВеУг, лабіш ВеНЗн, лабуш ВеУг] «тс.», [лабанáтий] «який має великі ноги» Ме, [лабáтий] «який має великі лапи, ноги, велике листя», [лабати] «рухати лапами, тупотіти» ВеУг, [лабцювáти] «хапати (у лапи); тягти?»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. лаба «лапа», слц. лаба «тс.» розглядаються як варіант слова лапа (Sławski IV 397; Machek ESJCS 254); висловлювалось припущення про зворотне запозичення в польську та словацьку мови з румунської (рум. лаба «лапа») чи угорської (уг. лаб «тс.») (Vincenz 2; Балецкий St. sl. 9, 1—4, 357—361).— Brückner 304; Bern. I 690; Cránjalä 120; Mikl. EW 160.— Див. ще лапа¹.

[лаба²] «копиця з 5 снопів» НЗ УжДУ 14;— калька молд. пичóр «копиця; нога», [кичóр, кишóр] (рум. рісіóр) «тс.».— Див. ще лаба¹.— Пор. кишóра.

лабáз¹ (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна та борошна; [прибудований до хати невеличкий коридорчик, що використовується як майстерня, склад Ва]», лабáзник «власник лабазу; продавець у лабазі»;— бр. лабáз (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна»;— запозичення з російської мови; р. лабáз, [лабас, лавас] «сарай, амбар; [накриття чи поміст у лісі для зберігання припасів; поміст для полювання]» розглядаються як запозичення з фінно-угорських мов; пор. комі lobos «хатина, курінь», можливо, споріднене з уг. lomb

«листя», lambos «листяний» (Kalima FuF 18, 30; RLS 73; Paasonen MSFOu 29, 73); російські форми на -б- зближувалися також з р. [лабáзіна] «хворостина, палка», укр. [лабúз] «стебла бур'яну», п. łobozg «бур'ян» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); вбачати джерело запозичення в н. laben «підкріплятися, освіжатися», п. labować się «байдикувати» (Преобр. I 425; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11) немає підстав.— Sławski IV 402.

[лабáз²] (бот.) «осот шершаво-липкий, Cirsium erisithales Scop.» Г, Ж, [лабáзник] «таволга в'язолиста, Spiraea ulmaria Scop. Пí; таволга звіробоелиста, S. hypericifolia L. Мак; гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim. Мак; гадючник шестипелюстковий, F. hexapetala Gilib. Мак», [лабуз] «осот шершаво-липкий» Мак;— р. [лабáзá] «таволга в'язолиста», [лабозá, лабáзіна] «тс.», [лабáзнік] «гадючник, Filipendula Adans.; [таволга; бур'ян]», [лабáзнік] «родовик лікарський, Sanguisorbia officinalis L.»;— очевидно, пов'язане з [лабуз] «бур'ян» (див.).

[лабайда́к] «ледащо?»;— не зовсім ясно; може розглядатися як результат контамінації семантично подібних [лайда́к] і байда «гультай, ледар», підтриманої впливом п. [łabajda] «нездара, розтелепа», [łabajowaty] «незграбний» або як видозмінене запозичення з польської мови (п. [łabajda] «нездара, розтелепа»), зближене з [лайда́к] «ледащо».

[лабáнцош] (зоол.) «тритон, Triturus Raf.» ВеУг, ВеНЗн;— утворене на основі уг. [labancos, łoboncos] «крислатий, пухнастий; з китицями», яке зближується з lombos «крислатий», lomb «листва», що вважаються звуконаслідувально-звукообразувальними утвореннями; назва тритона зумовлена наявністю на спині тварини зубчастого гребеня (пор.

назву одного з видів — *гребенястий тритон*).— MNTESz II 779, 786.

[лабáня¹] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; пор. [лабкó] «чорний пес з білими лапами», п. ст. łabaј, łabaја «великий пес».— Sławski IV 397—398.— Див. ще ла́ба¹.

[лабáня²] «кіл з напівобрізними гілками для сушіння сіна; сіно, сушене на колі» О;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «ніжка, підставка».— Див. ще ла́ба¹.

лабарда́н (заст.) «просолена й пров'ялена тріска без кісток»;— р. заст. лабарда́н «солоня тріска», лаберда́н «тс.», п. laberdan «солоні оселедці в бочках», схв. лабèрдāн «просолена тріска»;— запозичення з голландської мови; гол. labberdaan «тс.» походить від фр. laberdan, яке зводиться до назви міста лат. Lapurdum «Байонна» (tractus Lapurdanus — назва баскського узбережжя); помилково виводилось (Преобр. I 425) від назви шотландського міста Aberdeen «Ебердін».— Фасмер II 443; Kopaliński 550; Вуяклија 497; Kluge—Mitzka 415—416.

[лаба́ч] «польова квітка» О, [лаба́чий] (бот.) «аконіт, *Asopitum papellus* L.» ВеНЗн, Мак, [лабуштан] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; назва може бути зумовлена тим, що аконіт має пальцеподібно розсічене листя, схоже на лапу (Нейштадт 254).— Див. ще ла́ба¹.

лабéти «великі руки; лапи; тенета; пастка; скрутне становище, безвихідь», [лабéт] «пастка» Пі, [зайти в лябет] «заборгувати, збанкрутувати» Ж;— семантично видозмінене шляхом зближення з [ла́ба] «лапа» запозичення з польської мови; п. labet «вид гри в карти», [włazi w łabety] «має клопіт», як і р. лабéт «недобір взятки в картярській грі; штраф за цей недобір; [промах, помилка; лихо, неприємність, кінець, загибель]», ч. labeta «картярська гра без взятки; грошова ставка у грі», [je v labétě] «має клопіт; помер», слц. labeta «у картярській грі сума, на яку грають», походить від фр. la bête «тварина; дурень; вид гри в карти («дурна гра»)», що продовжує лат. bestia «тварина».

рина».— ССРЛЯ 6, 7; Sławski IV 14; Brückner 288; Holub—Lyer 278; Dauzat 85.— Див. ще бéстія.

[лабза́] «жебрак, канюка; незграбна людина Сизько», [лабзію́к] «жебрак», [лабзію́кати] «жебрати, канючити», [лабзюкува́ти] «тс.»;— очевидно, пов'язане з лабу́знитися (див.).

лабіри́нт;— р. болг. лабиринт, бр. лабіри́нт, п. labirynt, ч. слц. вл. labyrint, м. лабиринт, лави́ринт, схв. лабіринт, лави́ринт, слн. labirint;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. labyrinthus); гр. λαβύρινθος (у грецькій міфології — палац з великою кількістю приміщень, з яких важко було знайти вихід) пов'язується з λάβρος «сокира» (як царська регалія), яке походить з лідійської мови.— СІС 381; Фасмер II 443; КЭСРЯ 230; Hütl-Worth 14; Kopaliński 551; Sławski IV 15—16; Holub—Lyer 278; Holub—Кор. 198; БЕР III 262; Kluge—Mitzka 416—417; Klein 836; Frisk II 67; Boisacq 548.

[лабкати] «тріщати, клацати зубами» (про лелеку) ВеЛ;— звуконаслідувальне утворення; крик лелеки передається як лаб-лаб-лаб.— ВеЛ 431.

[ла́бор] «збирач податків на церкву» Кур;— неясне.

лаборато́рія, лаборáнт;— р. болг. лаборатория, бр. лаборатóрья, п. laboratorium, ч. laboratoř, слц. laboratórium, вл. laboratorij, м. лабораторија, схв. лаборатòрија, слн. laboratógij;— запозичення з середньолатинської мови; слат. laboratorium «місце для праці» є похідним від laborator «працівник», пов'язаного з labor «праця; діло; труднощі», спорідненим з гр. λαμβάνω «хапаю, беру», λάφυρον «здобич», дінд. lābhate «утримує», лит. lōbis «володіння», гот. arbaips «робота», псл. *orbota, укр. робóта.— СІС 381; Фасмер II 443; Kopaliński 551; Sławski IV 16; Holub—Lyer 278; БЕР III 263; Walde—Hofm. I 739—740; Klein 855.— Див. ще ро́бїти.

[лабóшча] «низька каструля» Пр. XI діал. н.;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. lābas (lābos) «тс.; каструля на трьох ніжках» є похідним

від *láb* «нога; ніжка», можливо, успадкованого з уральської прамови.— MNTESz II 702—703; *Várczi* 183.

лабрадор (мінерал), *лабрадорит* (гірська порода);— р. бр. болг. *лабрадор*, п. слц. *labrador*, ч. *labradorit*, схв. *лабратор*, слн. *labradorit*;— утворене на основі назви півострова Лабрадор (Канада), де були вперше знайдені запаси цього мінералу.— СІС 381; ССРЛЯ 6, 10; SWO 385; Holub—Lyer 278; Klein 855; NSD 1372.

[лабодати] «з труднощами, потроху збирати, знаходити (Me); економити, збирати, складати МСБГ; будувати як-небудь МСБГ; сяк-так вести до ладу О», **[вілабодати]** «з труднощами знайти», **[вілабодатися]** «з труднощами вибратися», **[злабодати]** «сяк-так довести до ладу Ж; збудувати як-небудь МСБГ», **[налабодати]** «з труднощами трохи назбирати» (Me), **[розлабодати]** «сяк-так довести до ладу; роздобути» Нед;— п. **[labudać]** «з труднощами збирати», **[labudać się]** «важко поратися», **[wyłabudać się]** «вибратися», слц. (сх.) **[labudać]** «з труднощами добувати»;— не зовсім ясне; пов'язується з *лебедіти* «настирливо просити, жалібно молити; невиразно говорити», п. *labiedzic* «нарікати; лебедіти» (Stawski IV 401—402); можливо, споріднене з дінд. *lábhate* «бере, хапає»; думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 243) необгрунтована.— Див. ще *лебедіти*.

[лабуз] «бур'ян; стебла бур'яну; листки, що покривають качани кукурудзи; кукурудзиння МСБГ; огудина, картоплиння МСБГ», **[лабодз]** «кукурудзиння; картоплиння» МСБГ, **[лабузіна]** «бур'янина Л; стеблина кукурудзи МСБГ», **[лабузіння]** «бур'ян», **[лабуззя]** «стебла бур'яну», **[лабузіне]** «кукурудзиння; огудина, що стелеться» МСБГ, **[лабузіння]** «стебла бур'яну», **[лобузіння]** «рослини, що залишаються після літніх овочів», **[лабузічний]** «приготований з кукурудзиння» МСБГ;— р. **[лабуза]** «кукурудзиння», бр. **[лабуззе]** «сухі стеблини маку», п. **[labuzie]** (бот.) «poriz, Турна (Turn.) L.», **[labezie. labazie]** «тс.», ст. **labuzie** «стебло, хмиз, чагар-

ник», **labuzie** «тс.», ч. **[labuzí]** «стебло айру»;— неясне; висловлювалось припущення про спорідненість з дінд. *libujā* «очерет, ліана», палі *labuja-* «тс.» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); існує думка про походження з давніх російських форм *лабъзъ, *лобъзъ, *лобуз «щось сплетене з лозин», запозичених, можливо, з волзькофінських мов (мар. *lerš, lerfš*, морд. *lavš*) (Трубачев LP 8, 1960, 241—242).— Фасмер II 444; Зализняк ВСЯ VI 37; Stawski V 129; ЭССЯ 14, 7.— Пор. *лабаз*².

лабузнитися «леститися; підлабузюватися», **[лабузітисся]** «леститися», **[лабзюкуватисся]** «підлещуватися», **[лабузник]** «спокусник», **[лабусь]** «тс.», **підлабузнюватися**, **підлабуза**, **підлабузник**, **підлабузництво**, **підлабузливий**;— р. **[лабзіть]** «догоджати, підлещуватися», **[лабзиться]** «ластитися; лестощами домагатися», **[лабзіунить]** «пестити», **[лабзіуниться]** «ластитися; цілуватися», **лабза** «підлесник», **[лабузін]** «пройдисвіт, пролаза», ч. *labužka* «ласощі», *labužník* «ласун»;— псл. **labъz-*, *labuz-* «ластитися», пов'язане чергуванням голосних з *lobъz-*, *lobuz-*, укр. *облобизати*, р. *лобзать* «цілувати», *лебезить* «підлабузнюватися»;— споріднене з лат. *lambo*, -ege «лизати, ссати», днв. *laffan* «лизати», дангл. *larían* «пити», сангл. *lar(p)en* «лизати; пити маленькими ковтками», гр. *λάλτω* «хлебчу; жадібно п'ю, всмоктую», *λαφύσσω* «жадібно пожираю», вірм. *lar'el* «лизати»; іє. **lab-*, **lap(h)-*звуконаслідувального походження; думка про запозичення з германських мов (Hirt RBV 23, 334) недостатньо обгрунтована.— Фасмер II 443, 507; Пресбр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11; Machek ESJČ 316; Holub—Lyer 278; ЭССЯ 14, 6—7; Walde—Hofm. I 754; Kluge—Mitzka 445; Klein 864; Boisacq 557, 561.— Пор. *лебезувати*¹, *облобизати*.

лабуштан — див. *лабач*.

лава¹ «дошка на стояках, на яку сідають або кладуть що-небудь, ослін; парта; [вузенький місток, кладка; частина знаряддя з двох дошок для стикування чогось; вид картярської гри]», **[лавина]** «лава», **[лавіця]** «ослін; вся-

чий місток; полиця, до якої кріпиться гончарний круг» Г, Ж, [лавиче] (зб.) «лави, ослони» Ж, ла́вка «лава, ослін; ткацьке знаряддя для в'язання ничениць; [підвіконня Л; кладка через потік, річку Ж; загін, смужка поля Ж; фуганок; деталь санок, кросен та ін. О; одна з двох паличок у лавчастому замку]», [ла́вки] «довгий рубанок», [ла́вочка] «дощечка, по якій бджоли вповзають до вулика», [лавичина] «погана лава», [лавчастий замок] (у гуцульських хатах), [нала́вник] «покривало для лави» Ме, Мо, [обла́вка] «кільце на боці корабля Ж; борт судна Пі», [облавок] «борт (судна)», [перела́вка] «лава для прання; пліт на річці для полоскання білизни; місток, кладка» Нед, [пола́вочник] «покривало для лави», [прила́вка] «прилавок, стойка; лежанка, припічок; скринька або шафа для збруї» Нед, прила́вок «стойка; [частина лави вздовж стіни до дверей під полицею для посуду]»;— р. [ла́ва] «лава, ослін; пліт; поміст (на річці, озері); кладка, місток; поріг», бр. ла́ва «ослін», др. лавица «лава, ослін», п. вл. нл. ława, ч. [lava], lavice «тс.», слц. lāvka, lavica «тс.; парта; місток», полаб. lovó «лава; стежка через болото», болг. ла́вица «лава, полиця», слн. lāva «низький буфет, сервант»;— псл. lava «лава, дошка для сидіння і лежання» (< «відрізана дошка»);— споріднене, можливо, з лит. lōva «ліжка, нари», лтс. lāva «нари, лава, приполок», якщо балтійські форми не є запозиченнями з слов'янських мов (Brückner 307); зіставляється далі з дінд. lupāti «ріже»; іе. *leu- «відтинати, відрізати»; недостатньо обгрунтовані припущення про зв'язок р. [ла́ва] «складені на гілках дерева дошки, на яких сидить мисливець, чатуючи на великого звіра» з псл. loviti (Соболевський РФВ 70, 94—95), чи про запозичення його з шв. lafe «нари, стеля» або фін. lawa «нари, поміст» (Грот ФЗ 1, 461); Mikl. EW 161).— Дзєндзелівський УЗЛП 82—83; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Горяев 178; Sławski V 48—51; Machek ESJC 322; Holub—Kop. 200; Schuster-Sewc 766; БЕР III 265—266; Младенов

268; ЭССЯ 14, 52—55; Bern. I 695; Fraenkel 387; Trautmann 153.

ла́ва² «шеренга, ряд»;— р. бр. ла́ва;— не зовсім ясне; можливо, давне запозичення з польської мови; п. ława «шеренга» утворене лексико-семантичним способом від ława «лава, ослін»; припускався зв'язок р. ла́ва з обла́ва, [обла́вить] «оточити» (Соболевський РФВ 70, 94—95; Преобр. I 426, 628) і з тюрк. lava «тс.» (Горяев Доп. 2, 22).— Фасмер II 444; Цыганенко 233; КЭСРЯ 231; Sławski V 48—51.— Див. ще ла́ва¹.

ла́ва³ «вулканічна маса»;— р. бр. болг. м. схв. ла́ва, п. вл. ława, ч. слц. слн. lāva;— запозичене, можливо, через посередництво німецької чи французької мови (н. Lava, фр. lave) з італійської; іт. lava «тс.» виводиться з галльської мови (Gamillscheg 562) або пов'язується з лат. lābes «падіння (тіл)», lābor «ковзаю, опускаюся» (слат. laviņa, labīna «зсув»), спорідненим з двн. larra «ганчірка», лтс. slābs «слабий», псл. slabъ, укр. сла́бий.— СІС 381; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Sł. wug. obcych 420; Sławski IV 79; Holub—Lyer 282; БЕР III 264; Battisti—Alessio 2185; Mestica 853; Walde—Hofm. I 739.— Пор. лаві́на, сла́бий.

ла́ва⁴ «вибій у шахті із суцільною системою розробки пластів»;— р. бр. ла́ва;— запозичення з польської мови; п. ława «тс.», очевидно, утворено лексико-семантичним способом від ława «ряд, шеренга»; в українській мові слово стало широко вживатися в радянський час на антрацитових шахтах Донбасу.— УРЕ VI 42; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233.— Див. ще ла́ва².

[ла́ва⁵] «гряда в річковому порозі; водяна поверхня серед болота Ч; торф'яне болото Ч; долина з потоком Ч»;— очевидно, утворено лексико-семантичним способом від лава¹ («ослін; місток, кладка»), пор. п. ławica «мілина у морі, банка».— Див. ще ла́ва¹.

лава́нда (бот.) «вічнозелена південна рослина, Lavandula; парфуми з цієї рослини», [левáнда] «тс.» Бі;— р. бр. лавáнда, п. lawánda, lawenda, ч. levandule, слц. levandul'a, вл. lawendel, болг. лавáнда, лавéнда, лавáндула, схв.

лавендел, лавендула, слн. *lavéndel*;— через посередництво російської і, можливо, французької мов (фр. *lavande*) запозичено з італійської; іт. *lavanda* «тс.» походить від слат. *lavandula, le-vandula*, утвореного від лат. *lavo, -āre* «мити», спорідненого з гр. *λοῦω* «мити, купати», дірл. *lōthar (lōthar)* «таз», дангл. *lēah* «луг, зола, вода для прання», ієарог «піна», брет. *ludu* «зола», вірм. *logapat* «купаюся, приймаю ванну».— СІС 381; ССРЛЯ 6, 11; КЭСРЯ 231; Горяев 178—179; Sławski IV 79—80; Machek ESJĀ 328; Holub—Lyer 286; Holub—Kop. 203; БЕР III 264; Walde—Hofm. I 773—775; Klein 871.— Пор. лату́ра, левря, лівантіна, луг², лю́ра.

[лавати] «лазити, помаленьку ходити» Мо;— неясне.

[лаверджет] «пасмо волосся, залишене спереду над лобом на повністю остриженій голові», *лавержёт* «тс.»;— р. *лавержёт* «коротка чоловіча стрижка», [лаверт(а)] «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. *la vergette* «прутик, віник» походить від лат. *virga* «гілка; пучок», спорідненого з двн. *wisk* «жмуток, віхоть», дісл. *visk* «в'язка соломи або очерету», укр. *віха і*, далі, з стсл. *вѣѡ* «гілка, сук», ірл. *fé* «лозина», дінд. *vauā* «гілка».— Dauzat 745; Walde—Hofm. II 798; Meillet MSL 14, 346.— Пор. віха¹.

лавіна «маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів»;— р. болг. схв. *лавіна*, бр. *лавіна*, п. вл. *lawina*, ч. *lavina*, слц. слн. *lavina*, м. *лавина*;— запозичене, очевидно, через посередництво російської мови з італійської; іт. *lavina* «тс.» походить від слат. *lavina (lavīna)*, яке зводиться, мабуть, до якогось доіндоевропейського слова, що означало «камінь» (Kluge—Mitzka 427—428); пов'язується також, як і іт. *lava* «вулканічна лава», з лат. *lābor* «спускаюся, скочуюся».— Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski IV 80—81; Sl. wug. *obcuch* 421; Holub—Lyer 282; БЕР III 265.— Пор. лава³.

лавірувати «вести судно з частою зміною курсу, минаючи перешкоди; уни-

кати перешкод»;— р. *лавіровать*, бр. *лавіраваць*, п. *lawirować*, ч. *lavírovat*, слц. *lavírovat'*, вл. *lawerować*, болг. *лавірам*, м. *лавира*, схв. *лавірати*, слн. *lavíрати*;— через посередництво російської і, можливо, німецької мов (н. *lavieren*) запозичено з голландської; гол. *laweeren* (< *loveren*) «лавірувати (прощудно); хитатися (про п'яних)», походить від *loef* «навітряна сторона», спорідненого з снн. *lōf* «тс.», гот. *lōfa* «долоня», лит. *lōra* «кіготь, лапа», лтс. *lėra* «лапа», псл. *lapa*, укр. *лапа*.— СІС 381; Фасмер II 444—445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Горяев 179; Sławski IV 81; Kopaliński 561; Machek ESJĀ 322; Holub—Lyer 282; БЕР III 265; Kluge—Mitzka 427; Vries NEW 407; Fraenkel 340.

[лавка] «крамниця», [лавнічий] ([лавніча ціна] «крамнична ціна») Ж;— бр. *лаўка*, болг. *лавка*;— запозичення з російської мови; р. *лавка* «крамниця» (з 1396) з'явилося внаслідок семантичної зміни слова *лавка (лава)* «ослін; шеренга» (пор. п. заст. *ławy targowe* «торгові ряди», *rybne ławy*).— КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Sławski V 48; БЕР III 266.— Див. ще лава¹, лава².

лавр (бот.) «південне вічнозелене дерево або кущ, *Laurus L.*», [лавір, лавріна] «тс.» Ж, лаврові;— р. лавр, бр. лаўр, п. ч. слц. *laur*, вл. *lawrjenc*, нл. *lawrjeńc*, болг. *лавър*, м. лавор, схв. *лавор*, слн. *lavor, lōvor*;— запозичення з латинської мови; лат. *laurus* «лавр, лавровий вінок; перемога», як і генетично пов'язане з ним гр. *δάφνη* «лавр», очевидно, запозичене з якоїсь неіндоевропейської мови.— СІС 381; КЭСРЯ 231; Фасмер II 445; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 78; Brückner 291; Kopaliński 561; Holub—Lyer 282; БЕР III 268; Skok II 268; Bezlaj ESSJ II 128; Bern. I 695; Mikl. EW 161; Ernout—Meillet 346; Walde—Hofm. I 775—776; Frisk I 353; Boisacq 168.— Пор. лауреат.

лавра «великий православний чоловічий монастир»;— р. болг. м. *лавра*, п. *lawra*, ч. слн. *lavra*, слц. *lawra*, схв. *лавра*, стсл. *лавра*;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. *λαύρα* «мона-

стир, монастирська келія», гр. *λαύρα* «вулиця, завулок або цілий квартал, обгороджений муром» пов'язане з *λάσς* «камінь», яке зіставляється з ірл. *lā*, днн. *leia* «кам'яна плита», свн. *leia* «скеля, камінь», алб. *legë* «каміння, гірська порода».— Фасмер II 445; ГСЭ 108; ССРЛЯ 6, 17; УРЕ 7, 542; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski V 56; Kopaliński 589; Holub—Lyer 283; БЕР III 267; Skok II 276; Bern. I 695—696; Frisk II 91; Boisacq 546, 561; Pokorny 683.

Лаврентій, *Лаврін*, [*Лаврин*], ст. *Лаврентеи* (1413), *Лавринъ* (XV ст.), *Лаврентій* «многолюдень ... бобковский» (1627);— р. др. *Лаврентий*, бр. *Лаўрэнцій*, *Лаўрэн*, *Лаўрын*, п. *Wawrzyniec*, *Laurenty*, ч. *Vavřines*, ст. *Laurenec*, слц. *Vavřines*, болг. *Лавренти*, *Лаврэн*, м. *Лаврентие*, схв. *Làvrëntije*, слн. *Lavrencij*, стсл. **Лавренти**;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Λαυρέντιος* походить від лат. *Laurens* (род. в. *Laurentis*) «лаврентський, житель м. Лаврента» (*Laurentum*); тлумачиться також як «увінчаний лаврами».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Петровский 138; Спр. личн. імен 427; Кпаррová 117; Корейнұ 131; Илчев 295; Constantinescu 93—94.

Лаврб, *Лавр*, [*Ваврик*, *Ваврб*, *Лаврик*, *Раврик*, *Раврб*], ст. *Лаворъ* (XIV—XV ст.), *Лауръ* (1443);— р. *Лавр*, бр. *Лаўр*, п. *Laug*, слц. *Laugus*, нл. *Lawgo*, болг. *Лавур*, стсл. **Лавръ**;— через старослов'янську мову запозичене з грецької; гр. *Λάβρος* походить від лат. *laugus* «лавр, лавровий вінок; перемога».— Сл. вл. імен 214; Спр. личн. імен 427; Петровский 138; Илчев 295; Constantinescu 94.— Див. ще лавр.

лавсан (синтетичне волокно);— бр. *лаўсан*;— запозичення з російської мови; р. *лавсан* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним на основі назви наукової установи *Лаборатория высокомолекулярных соединений Академии наук*.—КЭСРЯ 231; Голанова Наша речь 1965, 84.

[лавустіти] «базікати, балакати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*лавута*] «дурень».

[лавута] «дурень»;— результат перенесення назви [*лавута*] «лютня»; пор. як семантичні паралелі укр. *бандура* «музичний інструмент; [телепень]», *цимбали* — [*цимбал*] «йолоп, телепень», р. *балалайка* (*бесструнная*) «дурень».— Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Scheludko 137; Crânjala 336.— Див. ще лавути.

[лавути] «лютня; струнний інструмент; скрипка» Ж;— болг. *лаута* «музичний інструмент, схожий на гітару». схв. *лѣут* «музичний інструмент, подібний до тамбура»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лѣутэ* «лютня», рум. *lăută* «тс.» через посередництво турецької або новогрецької мови (тур. *lâvta*, нгр. *λα(γ)οῦτο* «тс.», пор. також алб. *lahütë*, нім. *Läute* «тс.») запозичено з арабської; ар. *al-'ūd* «тс.» складається з артикля *al* і іменника *'ūd* «дерево».— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Lokotsch 166; Kluge—Mitzka 427; СДЕЛМ 244; Parahagi 622; DLRM 450.— Пор. алеута, лютня.

лага «балка, до якої прибиваються дошки (підлоги та ін.)», [*лагун*] «стовбур під дощаним настилом дороги»;— р. бр. *лага*, п. [*lagun*] «кладка; лага під підлогою»;— очевидно, запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *lāg* «колода; повалене дерево» споріднене з англ. *log* «колода», норв. *laag* «повалене вітром дерево» і разом з ними зводиться до пргерм. **lig-* «лежати», спорідненого з псл. *ležati*, укр. *лежати*; менш обгрунтованим було б виведення від нвн. *lāge* «пласт, шар; стеля» або від ч. *dlaha* «дошка в підлозі», як і зведення (Sławski IV 430) разом з [*лагун*] «бочка» до псл. *lagati* «ложити».— Jóhannesson 750—751; Kluge — Mitzka 440, 444.— Див. ще лежати.

[лагаж] «вид кормової трави для коней» Ж;— неясне.

[лаганець] «вид кухля, дерев'яна посудина з обручами», [*лаганка*] «бочок, видовбаний з дерева, колоди» Бі, [*лаганок*] «тс.» Бі, [*лагун*] «мазниця для дьогтю; високий глиняний глек Мо», [*лагунчик*] «глиняний глечик, банка» Мо;— р. [*лаган*] «невелике коритце; корито», [*лагун*] «кадка; мазниця; дов-

бане корито для годівлі свійських тварин; глиняний кухоль», бр. [лагу́н] «посудина для лляного насіння», [ла́гвіца] «невелика бочка для соління сала», п. [tagan] «корито», [tagunies] «пляшка; посудина для пиття»;— давнє запозичення з середньовісньонімецької і латинської (можливо, також безпосередньо з грецької) мов; свн. lāgen «посудина для рідини, барилка, шкіряний міх» походить від лат. lagōna (lagūna, lagēna) «глиняна або скляна посудина з тонкою шийкою, пляшка», яке зводиться до гр. λάγυνος «тс.» невідомого походження; до того ж джерела зводяться п. łagiew «бурдюк, барило», ч. láhev «пляшка», вл. ľahej «тс.», схв. [lagav] «бочка», слн. lāgen «тс.».— Фасмер II 446; Sławski IV 424—425; БЕР III 271; Skok II 260; Bezljaj ESSJ II 119; Bern. I 685.

ла́гер «табір», [ла́гор] «тс.» Пі, ла́герник;— р. ла́герь, бр. болг. м. схв. ла́гер, п. lagier, ч. lāgr, слц. слн. lāger «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. Lāger «ложе, постіль; склад, табір» (свн. lēger, двн. lēgar) споріднене з гот. ligrs «ложе, постіль», дангл. leger «лігвище, ложе», англ. lair «тс.», лат. lectus «ложе, постіль», псл. ležati, укр. лежа́ти.— Фасмер II 445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Sławski IV 26—27; Brückner 289; Holub—Lyer 279; БЕР III 269; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 419.— Див. ще лежа́ти.— Пор. ле́гер.

ла́года «мирні, дружні відносини», [ла́гідь] «тс.» Ж, ла́годильник, ла́гідний СУМ, Г, ла́гідливий «зговірливий, миролюбний», [ла́гідний] «лагідний», [ла́гід] ([ла́годом] «лагідно»), ла́гідком «злагідно, дружно», [ла́годиком, ла́годком] «тс.», ла́гідніти, ла́годити «ремонтувати; ладнати», [ла́годитися] «миритися» МСБГ, зла́года «лагода; взаємна домовленість; погодженість; обладнання, пристосування», зла́гідливий СУМ, Г, зла́гідний, [злагодливий] «зговірливий, прихильний» Бі, зла́годити «змайструвати, підготувати; [пом'якшити, уладнати; найняти, домовитися про ціну]», зла́годжений, нала́годити «привести до нормального стану; підготувати», незла́го-

да «відсутність взаєморозуміння, погодженості, різнобій; [розлад, розбрат Ж]», [нелáгода] «розлад, розбрат Ж; невдача», незла́гідний, [нелáгодний] «безладний» Ж, [полáгода] «виправлення; улагодження», [прила́года] «прилагодження, примірювання, підготовка» Нед, [прила́годний] «порівнюваний; придатний» Нед, [прила́годити] «підготувати» Нед, [розла́года] «незлагода» Нед;— р. [ла́года] «мир, порядок, лад», бр. ла́года «лад», др. ла́годити «робити приємне, потурати», п. ст. łagoda «лагідність», ч. lahoda «приємність», слц. lahoda «задоволення, розкіш, насолода», вл. lahoda «привабливість, лагідність», нл. łagoda «принадність», схв. ла́года «відчуття приємності, безтурботність», слн. lagóda «зручність; [малоцінність; слабкість]»;— псл. lagoda «порядок, приємність»;— зіставляється з лит. lóga «раз, черга», logóti «складати, упорядковувати», лтс. lāga «ряд, порядок», łags «славний, гарний»; пов'язується, далі, з лат. languere «бути кволим, в'ялим», laxus «кволий», гр. λαγυρός «кволий, тонкий», двн. slah «слабий» (Младенов 268; Bern. I 684); ie. *(s)leg- «в'ялий, слабкий»; виводиться також (ЭССЯ 14, 13—14) з префікса la- і кореня god.— Фасмер II 446; Преобр. I 427; Sławski IV 426—427; Brückner 305; Machek ESJČ 317—318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Schuster-Sewc 759; БЕР III 269—270; Skok II 260—261; Bezljaj ESSJ II 119; Zubatý St. a čl. I 2, 102; Fraenkel 328—329; ZISPh 20, 57—58; Mühl.—Endz. II 436—437; Būga RR I 450.— Пор. лад, ла́ска.

[ла́го́йка] «весняна гра, пісня на великдень»;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [га́гілка] «гаївка» (*гаго́лка, *яго́лка).— Див. ще гаї́вка.

лаго́міна, лаго́мінець — див. ле́гу-міни.

лагу́н, ла́гінчик — див. лагане́ць. лагу́н — див. ла́га.

лагу́на «неглибока морська затока»;— р. бр. болг. схв. лагу́на, п. ч. вл. łaguna, слц. слн. lagúna;— запозичене, можливо, через посередництво росій-

ської і, далі, німецької мов (н. Lagüne «лагуна») з італійської; іт. laguna «лагуна» походить від лат. lacūna «калюжа», пов'язаного з lacus «озеро», спорідненим з ірл. loch «тс.», дангл. lagu «море, ріка, вода», гр. λάκκος «став, яма», псл. loку «калюжа», болг. лóква, схв. лóква, слн. lókva, стсл. локы «тс.».— СІС 381; Фасмер II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 27; Kopaliński 552; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Младенов 278; БЕР III 271; Battisti—Alessio 2152; Ernout—Meillet 337; Walde—Hofm. I 747—748; Frisk II 75—76; Boisacq 552.— Пор. лак².

лад «порядок; розташування, розміщення; спосіб, зразок, манера; система суспільного, державного укладу; поперечні поділки на грифі щипкових інструментів; клавіші; [розпорядження]», [ладня] «майстерня, цех» Ж, ладén СУМ, Г, ладний «гарний, вправний; схильний, охочий що-небудь зробити» СУМ, Ж, ладком «так, як треба», [ладом] «до ладу, толком», ладити, ладитися «удаватися», ладнати, [ладувати] «лагодити, робити щось придатним до вжитку»; безладдя, [владнувати] «уладнати» Ж, доладний, [злада] «злагода», [зладде] «згода, мир» Пі, [зладити] «підготувати» О, [зладитися] «взятися до чогось» О, [налад] «відповідно, згідно, подібно» Ж, наладка, наладчик, наладити, нелад, неладний, невлад, недоладний, [недоладу] «не так, як слід; не до речі», неполадка, облада «обладнання», обладнання, обладунок «спорядження», обладжувати, обладнати, обладувати «обладнати, спорядити», [перелад] (у виразі: нема ні ладу, ні переладу «ні ладу, ні складу») СУМ, Г, переналадка, [поблад] «лад, порядок», прилад, [приладень] «витвір, продукт» Нед, приладка, [приладник] «той, хто остаточно обробляє» Нед, приладдя, [приладний] «який уміє підлеститися, вкрадливий», рбзлад, розладдя, улад «до речі, влучно»;— р. бр. лад, п. вл. lad, ч. слц. (заст.) lad;— псл. (пн.) [ladъ, lada] «порядок; згода; заручини»; можливо, віддієслівне утворення від laditi «домовлятися, ладити» (Sławski IV 416—

417; Machek ESJĀ 317; Vaillant Gr. comp. I 302); пов'язується з псл. lagoda «порядок»;— вважається також (ЭССЯ 14, 10—12) утвореним з приставки займенникового походження la- (<*(o)lō-, пор. [лони] «минулого року») і кореня d- (<іє. *dhē- «ставити»).— Фасмер II 447; Преобр. I 428—429; Brückner 305; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 758; Zubatý St. a čl. I 2, 102; БЕР III 272—273; Младенов 268; Němec Slawia 48/2—3, 120—123; Bern. I 683; Mikl. EW 159.— Пор. лагода, Лада¹.

Лада¹ «давньослов'янська богиня шлюбу», ладо «коханий, любий» (пестлива назва чоловіка, дружини, дитини), [ладкальниця] «виконавиця весільних пісень», [ладканка] «весільна пісня; пісня взагалі Ж», [ладбвний] (у сполученні [ладовні пісні] «весільні пісні; пісні взагалі») Ж, [ладкати] «співати весільні пісні», [ладувати] «тс.» ВеЗн, ладо! ладо! дід-ладо! (приспів у піснях);— р. лада «мила, кохана; дружина», др. лада «дружина, чоловік», п. lada «радісна пісня», ч. ст. lada «дівчина», слц. Lada «слов'янська богиня кохання», вл. Lada «тс.», болг. лада «міфічна істота — символ весни; дівчина, яка співає обрядову пісню», схв. лада «дружина»;— псл. lada «коханий, кохана; дружина, чоловік», пов'язане з ladъ, laditi;— далі зіставлялося з лік. lada «жінка, дружина» (Георгиев ВЯ 1954/4, 65), з лит. ardyti «розбирати, руйнувати» (Потебня РФВ 7, 226—241), ulduoti «воркувати», pualdėti «пролунати» (Bezzenberger ВВ 21, 315); висловлювалося сумнівне припущення про малоазійське походження (Polák LF 70, 27; Machek ESJĀ 317; Holub—Kop. 198); помилково пов'язувалося з іє. *vladha (укр. владда) (Будимир Зб. филоз. Беогр. ун-та 2, 1952, 262).— Фасмер—Трубачев II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 428; Sławski IV 419—421; Brückner 305; Holub—Kop. 198; БЕР III 273—274; Младенов 268; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 118; Трубачев Терм. родства 99—102; ЭССЯ 14, 9; Критенко Вступ 524; Bern. I 682; Менгес 196—198.— Див. ще лад.

Лада² (жіноче ім'я);— р. бр. Лада, п. Lada, схв. Лада;— пов'язане з др.

лада «дружина». — Спр. личн. имен 505; Кпаррová 241. — Див. ще Ла́да¹.

[ла́да] «рундук, скриня; шухляда Ж, Мо; труна ДзАтл I», [ладáр] «килим, рядно, яким накривають скриню» Мо, [ладáрчик] «тс.; килимок, який прибивають біля ліжка» Дз, [ла́диця] «шухляда» ДзАтл II; — бр. [ла́да] «пристрій для перенесення важких речей», п. lada «прилавок; (спец.) ящик», ч. [lada] «скриня», слц. láda «тс.», полаб. lodo «скриня; труна; чорнильниця», схв. ла́дица «шухляда», слн. [lada] «скриня»; — через посередництво польської і, можливо, молдавської мов (молд. ла́дэ «скриня» через уг. láda) запозичено з німецької; н. Láde «рундук, скриня, шухляда» пов'язане з laden «вантажити». — Дзензелівський УЗЛП 158—159; НЗ УжДУ 13, 105; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Bezlej ESSJ II 118; Bern. I 682; СДЕЛМ 229; Kluge—Mitzka 418. — Див. ще ладувáти. — Пор. ля́да¹.

ла́дан «ароматична смола, яку використовують для куріння в релігійних обрядах» СУМ, Ж, ла́данка «мішечок з ладаном або зіллям», [ла́дон] «ладан» Ж, [ладаніти] «курити ладаном»; — р. бр. болг. діал. ла́дан, др. ладанъ, п. ladanum, слц. ladan, ч. ladanum; — запозичене у давньоруську мову з грецької; гр. λάδανον «смола чагарника λήδος» є словом семітського походження; пор. ар. lādan «запашна смола», ассір. ladanu; зіставлення з гр. ἄλθαίνω «зіплюю» (Горяев Доп. 2, 22) помилкове. — Фасмер II 447; ГСЭ 3, 110; ССРЛЯ 6, 23; КЭСРЯ 230; Преобр. I 428; Горяев 179; Sławski IV 77; БЕР III 275; Bern. I 682; Walde—Hofm. I 779; Lokotsch 102.

ла́данник (бот.) «чист, Cistus L.»; — р. ладáнник, бр. ла́даннік, п. laudan, болг. лавда́н; — похідне утворення від ла́дан; назва зумовлена тим, що ця рослина багата на запашні ефірні олії і смоли (Словн. бот. 296). — Sławski IV 77; БЕР III 264. — Див. ще ла́дан.

[ладéнний] (у словосполученні [л. млин] «млин на плоті»); — видозмінене запозичення з російської мови; р. ла-дéйна́я (мельница) «плавучий (млин), який працює без греблі» є похідним від

р. ладья́ (лодья́) «човен», спорідненого з укр. [лодь] «тс.» (див.).

[ладі́га] «велика скибка (хліба)» Ж; — афективне утворення типу [пар-дйга] (парті́ка) «тс.» неясного походження.

ла́дка¹, (частіше мн.) ла́дки (дит.) «долоні», [ла́ді] «тс.», [ла́да] «долоня» Бі, [ла́дбня] «тс.» Л, Ж, [ладу́ся] (зменш.) Бі; — р. ла́душки «ладки (дитяча гра)», бр. ла́дкі «тс.»; — зменшено-пестлива форма від [ла́дбня], яке виникло внаслідок метатези у слові долб́ня (можливо, під впливом [ла́дкати] «співати весільні пісні (плескаючи в долоні)» і под.). — Лукинова Этимология 1984, 120. — Див. ще долб́ня¹.

[ла́дка²] «вид черепашки, Venus» Ж; — утворене лексико-семантичним способом від [ла́дка] «оладка»; назва зумовлена формою черепашки, яка нагадує оладку. — Див. ще ола́дка.

ла́дка³, ла́дік — див. ола́дка.

[ладовні́ця] «панахида» Ж; — очевидно, похідне утворення від [ла́да] «труна». — Див. ще ла́да.

[ладб́жник] «бодяга, прісноводна губка, Spongilla»; — неясне.

[ладувáти] «вантажити; заряджати», [лядовáти] «тс.» Бі, [ладі́внік] «пакувальник Ж; вантажник О», ладі́вніця «патронташ», ладу́нка «тс.; [сумка III]», [ладу́н] «в'юк (?)»; вантажник Ж», [ладу́нок] «вантаж», [ляду́нка] «сумка» Пі; — п. ladować «вантажити; набивати; заряджати», ч. ladowat «набивати; заряджати», слц. ladowat' «заряджати; вантажити», болг. ладу́нка «патронташ»; — запозичене з середньовірнонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. нвн. laden «вантажити; заряджати» споріднене з дісл. hlaða «комора, сарай», двн. hladaп «вантажити», лит. klóti «слати; (тех.) укладати», псл. klasti, укр. кла́сти. — Шелудько 36; Sławski IV 421—422; Brückner 289; Holub—Lyer 278; Kluge—Mitzka 418; Fraenkel 275; Bern. I 507. — Див. ще кла́сти. — Пор. ла́да, ля́да¹.

[ла́дянка] «частина повітря, жменя льону або коноплі», [ла́дінка] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворене

від [лáда] «долоня», лáдка «тс.».— Див. ще лáдка¹, долóня¹.

лаж «надбавка до номінальної вартості золотих грошей; перевищення курсу цінних паперів проти їх номінальної вартості», [лáже] «тс.» Ж;— р. бр. лаж, п. [laža], ч. láže, ч. слц. ážio, болг. áжио, схв. áжија;— через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. l'aggio «ажіо, лаж, прибуток» запозичене в даному разі разом з артиклем.— СІС 382; Фасмер II 448; Преобр. I 429; Sławski V 73—74; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 283.— Див. ще ажіотáж.

[лаз] «лука; лісова галявина; сіножать МСБГ; молодий ліс, молода поросль на місці вирубаного лісу МСБГ; поле далеко від села О; хата на сіножатах далеко від села О; стежка в густих зарослях, якою звичайно ходять звірі», [лáзи] «сінокоси в гірських лісах Вел; лісова галявина О; поле, залишене на пасовище О; шматки поля між потоками або на верхах гір О; наділи полів, ділянки», [лазі́вка] «вид гриба, що росте на галявині», [лазкі́] «шматки поля за смугами, що тягнуться від села» О, [полазо́к] «галявинка в чорному лісі»;— р. [лаз] «лісова стежка; тісний прохід; місце, де проходять звірі», [лáзіна] «галявина серед лісу; смуга, розчищена в лісі для посіву хліба», п. [laz] «прохід ведмедя; пасовисько; низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалення зарослів», ч. laz (láz) «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу, на косогорі; пасіка», слц. laz «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу», вл. laz «цілина», нл. laz «пасовисько; піднята цілина, пустка», м. лаз «розкорчоване місце», схв. лāз (лāз) «стежка; невелике поле в горах; розкорчоване місце в лісі; місце в лісі з наваленими деревами», слн. lāz «розкорчоване місце; цілина на місці колишнього лісу або чагарника»;— псл. lazъ «місце, розчищене від лісу; лісова галявина», пов'язане з laziti «лазити», lēzti «лізти»; очевидно, одне з групи споріднених етимологічних гнізд, що об'єднуються навколо первісного індоєвропейського кореня з

рухомим s-—*(s)-l-/l-s- (не рахуючи огласовки, інфіксації і розширення) з загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати»; значення «стежка, прохід» у слові [лаз] розвинулись вторинно під впливом сучасного значення дієслова лáзити;— з інших етимологічних гнізд цієї групи в першу чергу можуть бути наведені лат. lego «збираю», гр. λέγω «тс.»; дісл. lesa «збирати», дангл. loes «пасовисько»; псл. lēsъ «ліс», лтс. lēsa «склад хліба, льону» та ін.; менш переконливим здається виведення безпосередньо від псл. laziti «лазити, лізти, повільно чи з труднощами пересуватися» (Фасмер II 449; Skok II 278—279; Bern. I 696—697), а також зіставлення з гр. λαχάινω «копаю», ірл. log «долина, заглибина» (Charpentier AfSIPh 37, 53—54; Petersson Ar. Arm. St. 132), з лтс. lēzs (lēzns) «плоский, рівний», дісл. lāgr «низький» (Machek ESJČ 322; Trautmann 161) та ін.— Мельничук Етимологія 1984, 144; Маковский Етимологія 1965, 259; Sławski V 56—58; ЭССЯ 14, 72—76.— Пор. лáсий¹, лізти, ліс.

[лазані́] «варениці, галушки» Мо, [лазанкі́] «тс.» Л, Мо, [лазу́нка] «варениця»;— бр. [лазанки] «відварені борошняні коржики», п. lazanki «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. lasagna «локшина, лапша» виникло з лат. *lasanā «різновид локшини», утвореного від lasanum «посудина, горщик», що зводиться до гр. λάσανον «кухонна тринюга; горщик» неясного походження.— Sławski V 60; Brückner 308; Sl. wyr. obcych 406; Battisti—Alessio 2171; Walde—Hofm. I 766; Frisk II 87.

Лáзар, [Лáзорь, Лáзур], ст. Лазоръ (1426), Лазаръ, Лазарь (1436), Лáзаръ «кому помочник е(сть) Б(ог)ъ» (1627);— р. Лáзарь, бр. болг. м. Лáзар, др. Лазарь, п. Łazarz, ч. Lazar, ст. Lazař, слц. Lazár, схв. Лāzār, слн. Lazar, стсл. Лазарь, Лазорь;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Λάζαρος походить від гебр. 'El'āzār «бог поміг».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Фасмер II 442; Петровский 138; Спр. личн. імен

428; Knapová 117; Kopaliński 562; Korečný 90; БЕР III 279—280; Bern. I 696; Constantinescu 94; Klein 872.

лазар «жебрак», *співати лазаря* «скаржитися»;— р. [лазарь] «підлесливий жебрак; лицемір; святенник», *лазаря петь* «скаржитися», [лазарить] «випрошувати, жебракувати», п. lazarz (заст.) «болящий; злидар», ч. lazar, слц. lazář, схв. lǎzār «тс.»;— утворене від імені біблійного персонажа Лазаря, який став символом бідняка, що переносить багато страждань.— Фасмер II 449; Преобр. I 429; Sławski V 61; БЕР III 280; Meillet MSL 11, 182—183; Bern. I 696.— Див. ще **Лазар**.

лазарет, *лазаретник* «хворий у лазареті»;— р. болг. м. *лазарет*, бр. *лазарет*, п. lazaret, [lazaret], ч. слц. вл. lazaret, схв. *lazāret*, слн. lazarét;— через посередництво російської або польської, а також верхньонімецької або французької мов (нвн. Lazarétt, фр. lazaret) запозичено з італійської; іт. lazzaretto, [lazaretto] виникло з nazareto «лазарет» (від назви костюлу Santa Maria di Nazaret «богоматері Марії Назаретської», при якому в XV ст. була лікарня для хворих на проказу) під впливом імені Lazzaro «Лазар», [Lazaro] «тс.», хворого на проказу жебрака в євангельській притчі, покровителя хворих на проказу.— СІС 382; Фасмер II 449; КЭСРЯ 232; Преобр. I 429; Sławski IV 81—82; Brücker 291; Holub—Lyer 283; Kopaliński 562; БЕР III 280; Kluge—Mitzka 428; Klein 872.

[лазбіти] «вирізати стільники» Ж;— р. [лазбень] «дзбан, скриня у вигляді діжки з кришкою», [лазобка] «діжечка для меду», [улазить (борти)] «лазити по бортах, підрізаючи стільники», [улаз] «підрізка, виїмка стільників з вуликів», бр. [лазбень] «вид діжки для меду», др. *лазити* «виймати мед з вулика», п. laźbić «підрізати стільники», laźbień «лавочка, на яку сідає бортник, підрізаючи стільники»;— очевидно, похідне утворення від не зафіксованого в українській мові іменника *лазьба «лазіння в борт для виймання меду» (пор. п. ст. laźba «збирання бджіл, вибирання меду з борти»), пов'я-

заного з *лазити*.— Фасмер III 449; Преобр. I 429; Sławski V 69—70; Brücker 308; ЭССЯ 14, 77; Bern. I 697.— Див. ще **лазити**.— Пор. **лаз**.

лазер «оптичний генератор, джерело вузького потужного пучка світла певної частоти»;— р. бр. болг. *лазер*, п. ч. слц. laser, слн. láser;— запозичення з англійської мови; англ. laser «тс.» є аббревіатурою, утвореною з початкових букв п'яти слів: light amplification (by) stimulated emission (of) radiation «посилення світла за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС 382; КЭСРЯ 232; Kopaliński 558—559; Klimeš 400, 432; БЕР III 281; Klein 867.— Пор. **мазер**.

лази (етнографічна група грузинів, чани), *лаз* «представник чанської (лазької) етнографічної групи», *лазка*;— р. бр. *лазы*, п. lazyjski «лазький», болг. *лаз*;— запозичення з чанської мови; чан. *лази* є самоназвою чанів.— Кизириа Яз. нар. СССР IV 62; БЕР III 279.

лазити, *лаз* «вузький отвір, через який можна пролізти, пройти», [лаза] «лінивий бродяга» Ж, [лази] «лазіння», [лазиво] «бортницька драбина з мотузки Ж; пристосування для самопідйому бортника на дерево Ник», [лазило] «тс.» Ж, *лазівка*, [лазюк] «повзун (дитина або каліка)» Пі, [лазня] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти; яма для зберігання хліба; печера Ч», [лазун] «той, що добре лазить по деревах», *лазуні* (орн.) «ряд птахів, на ногах яких є пристосування для лазіння», [лазюка] «змія» Ж, [лазля] «тс.» Ж, [лазній] (прикм. у словосполученні [лазня ніч] «частина печі, на якій просушують зерно, а взимку сплять»), *лазом* «просуваючись по поверхні усім тілом», [влазитися] «вміщуватися, входити» Ме, *влазливий* «влізливий», *вілаз* (у звороті *вилазу нема* «не можна пройти»), *налазити* «налізувати; нав'язуватися, набридати», *налазливий*, *невилазний*, *непролазний*, [облаз] «гола стрімка скеля, круча», *перелаз*, *підлаз* «підземний хід», *підлазистий* «підлесливий», [полазюка] «каліка, що повзає», *пролаз* «невеликий отвір, куди можна пролізти», *пролазка* «тс.», *пролаза*, *про-*

лазливий, пролазництво, [улазище] «печера» Ч, улазливий «влізливий», [улазний] «такий, у який влазять»;— р. лазить, бр. лазіць, др. лазити «ходить, повзати», п. łazić «лазити; тинятися, вештатися», ст. pałazić «знаходити», ч. [laziti] «лазити, повзати», слц. la-zit', вл. łazycь, нл. *łazyś, болг. лазя, «тс.», м. лязи «повзає», схв. лязити «повзати; плентатися», слн. láziti «тс.; повільно рухатися», стсл. лазити «лазити, повзати»;— псл. laziti «лазити», давніше «вештатися, блукати; збирати; полювати», пов'язане з lazь «лісова галлявина; місце, розчищене від лісу», ітератив до lězti «лізти».— Фасмер II 450; Sławski V 64—66; Brückner 308; БЕР III 283—284; ЭССЯ 14, 64—67; Bern. I 697; Мельничук *Этимология* 1984, 144.— Див. ще лаз.— Пор. лізти.

ла́зня «баня», [лазнік] «банщик», [лазніюк] «тс.»;— р. [лазня], бр. лазня, п. łaznia, ч. lázeň, ст. lāzn, lāzna, lāzně, вл. нл. łaznja;— псл. laz(ь)нь, lazьnja, пов'язане з дієсловом laziti «лазити»; пор. укр. [лазня] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти», р. [лазня] «сходня, драбинка»; назва могла бути зумовлена тим, що в лазнях залізали на полиці, щоб попаритися; непереконливим є виділення в цьому слові кореня la- з *lavə-, наявного в лат. lavāre «мити» і в хет. laḫi- «лити» (Machek ESJĈ 322; Slavica 21, 282; Ondruš *Slav. Wortst.* 121; Holub—Lyer 283).— Москаленко *МІЛ* 27; Кравчук *УМШ* 1960/6, 61; Фасмер II 450; Sławski V 71—73; Brückner 308; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 767—768; ЭССЯ 14, 67—69; Bern. I 697; Schrader *Reallexicon* I 74; Zelenin *AfSPh* 32, 601.— Див. ще лазити.

[лазók] «металеве грузило на сітх»;— результат видозміни давнішого [*глазók] ([глазкі], пор. др. глазкъ «кулька»), зближеного з дієсловом лазити.— Див. ще глазкі.

лазур «блакить; блакитна фарба», [лазурік] «синька» Ж, [лазурко (ме)], лязурік Ж, лязурок! «тс.», лазурит «мінерал темно-синього кольору», [лазуревий] «блакитний» Ж, [лазиркований] «підсинений» МСБГ;— р. лазурь

«лазур», [лазóрь], бр. лазурак «блакить; блакитна фарба; синька (для білизни)», др. лазурь «блакитний колір, блакитне поле тканини», лазорь «тс.», п. lazur «блакить», lazurtek «синька», ч. lazur «блакить; синя фарба», слц. lazúr «блакитна фарба», вл. lazura «лазур», болг. лазур «блакить», м. лазур «тс.», схв. лязур «синя фарба», слн. lazúra «блакить, блакитна фарба»;— через посередництво польської, середньовісніймецької (свн. lāsūr(e), lāzūr(e) «лазурит; блакитний колір») та середньолатинської мов (слат. lazurium, lasurium) запозичено з арабської; араб. lāzward походить від перс. lādźwārd «тс.»; для др. р. лазорь припускається посередництво середньогрецької мови (сгр. λαζούρι(ον) «лазуровий камінь»); менш обгрунтована думка про тюркське посередництво (Mikl. EW 161).— СІС 382; Richhardt 74; Фасмер II 450; ГСЭ 3, 111; Преобр. I 430; Sławski IV 82—83; Sł. wyr. obcych 422; Machek ESJĈ 322; БЕР III 282; Bern. I 696; Matzenauer 238; Kluge—Mitzka 42; Lokotsch 104.

[лазуряка] «лісовий розбійник (?)»;— не зовсім ясне; можливо, залишок давньої назви, пов'язаної з псл. laziti у значенні «вештатися; полювати; здобувати»; менш імовірний зв'язок з лазар «жебрак».

[лаістий] «чорний» (про овець та їх вовну); сирій, сивий МСБГ», [лаістий] «тс.» ВеУг, [лаістиця] (гатунок овчини) Доп. УжДУ IV;— п. [łaisty] «чорний», ч. [łaja] (назва чорної вівці), [łajka], слц. [łajka] «тс.», схв. [łaja] (назва чорної вівці, кози), [łajast] «чорний» (про вівцю);— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. лай «темно-сірий», рум. lái «тс.» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від лат. labeo «чорна пляма»; вважається також (Габинский *Вост.-сл.-молд. взаим.* II 134; Skok II 261) словом ілліро-фракійського походження (пор. алб. llajë «чорна вівця»).— Scheludko 137; Vrabie *Romanoslavica* 14, 158; Crânjala 335; Machek ESJĈ 318; Bern. I 686; Mikl. EW 159; СДЕЛМ 229.

ла́йба — див. лэйба.

ла́йбик — див. лэйбик.

лайбія — див. альбія.

[лайда́к] «убога, бездомна людина; ледащо», [лайда́ка] «жебрак, обідранець; шахрай» Ж, [лайда́чина] «тс.» Ж, [лайда́цтво] «шахрайство, розпуста; набрид» Ж, [лайдакува́тий], [лайдакува́ти], [лайда́читися], [лайда́чити] МСБГ, [розлайдакува́тися] Нед; — р. [лайда́к] «ледащо; шахрай», бр. *лайда́к* «ледащо, п'яниця»; — запозичення з польської мови; п. *łajdak* «ледащо, голодранець, гультай, шахрай» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого, як і слц. *łajdák* «тс.», виводиться від ч. *lajdák* «неохайна, недбала, непорядна людина, ледар», пов'язаного з *lajdati se* «тинятися без діла, вештатися» і, очевидно, з [landati se] «тс.», що зводяться до нвн. *landern* «бродити, тинятися», похідного від *Land* «земля»; пор. також слн. [lajdæg] «бродяга»; разом з тим деякі автори (Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 16—18; Преобр. I 430; Карский Белорусы I 134—135; Потєбня К ист. зв. 2, 99) вбачають тут запозичення з балтійських мов (лит. *laidōkas* «розпусник, ледащо, п'яниця» та ін.). — Richhardt 72; Фасмер II 451; Sławski IV 435—436; Brückner 305—306; Holub—Kop 198; Holub—Lyer 279; Bern. I 686. — Див. ще *ланда*.

*ла́йка*¹ «порода мисливських і сторожових собак»; — бр. *ла́йка*, п. *łajka*, ч. слц. *łajka* «тс.», слн. *lájka* «північний пес»; — запозичення з російської мови; р. *ла́йка* «порода мисливських собак» пов'язане з дієсловом *ла́ять* «гавкати» (собаки цієї породи багато гавкають): — КЭСРЯ 177; Преобр. I 439; Желтов ФЗ 6, 66; БЕР III 285. — Див. ще *ла́яти*.

*ла́йка*² (сорт м'якої шкіри); — бр. *ла́йка*, п. *łajka*; — запозичення з російської мови; р. *ла́йка* «тс.» пов'язується здебільшого з назвою *ла́йка* «собака», оскільки цей сорт шкіри виробляється частково з собачої шкіри; разом з тим останнім часом була висловлена думка (Варбот РР 1974/2, 100—102) про походження від п. заст. *łojka* «лайка», пов'язаного з *łoić* «обробляти жиром», *łoj* «жир». — Фасмер II 451; Преобр. I 430; Желтов ФЗ 6, 66. — Пор. *ла́йка*¹, *лі́й*.

ла́йнó «кал, послід; кізяк, гній; нечистоти УРС, Ж; ряднина, в якій переносять сміття Л», [лайла́к] «кізяк», *лайнáк* «тс.», *лайня́к* «тс.»; (ент.) жук-гноймовик, *Geotrupes stercorarius* L., [лайні́ця] «гнойова муха, *Scatophaga meridaria*» Ж, [лайню́г] (ент.) «гноймовик» ВеНЗн, [лайня́р] «тс.» тж; — р. [ла́йнó] «нечистоти в нутрошах тварини», бр. [лайнó] «послід; білизна для прання; ряднина», др. *лаино* «цегла; кізяк», п. *łajno* «лайно», ч. ст. слц. *łajno*, болг. *лайнó*, м. *лаино*, схв. [lájno], слн. *lájno* «тс.», стсл. *лаино* «цегла; лайно»; — псл. *łajno < *lōj-ino; — зіставляється з прус. *laidis* «глина», двн. *leimo* «тс.», лтм «клей; вапно», нвн. *Lehm* «глина», *Leim* «клей», дісл. *leig* «глина», дангл. *lām* «перегній, гумус», англ. *loam* «суглинок; глина і пісок з перегноєм; глина для цегли», лат. *lino* «мажу, обмазую», лтмш *баговиння*, мул; бруд, нечистота», гр. *ἀλίνω* «мажу, намазую»; іє. **lei-/leī-* «мазати»; цей корінь у відповідних словах ототожнюється з іє. **leī-* «лити» (ЭССЯ 14, 22—23; Machek ESJČ 325; Варбот Этимология 1972, 47; Сл. языкозн. 1983, 64). — Фасмер II 451—452; Свяжынські Белар. лінгв. 9, 62; Sławski IV 437—438; Brückner 306; Holub—Kop. 201; БЕР III 286—287; Младенов 269; Skok II 262; Bezlaј ESSJ II 121; Bern. I 687.

[лайту́к] «молоде козеня»; — очевидно, результат видозміни молд. *вату́й* «козеня (однорічне)» (рум. *vătúti*, *vătúte* «молодий цапок; однорічна коза до окоту»), з яким пов'язане укр. [вату́йка] «однорічна коза»; кінцеве *-ук* з'явилося за аналогією до слів типу *яrchúk* «ягня, баранчик». — Див. ще *вату́йка*.

*лак*¹ «плівкотвірний розчин, яким покривають поверхню», *лакува́льник*, *лако́ваний*, *лакува́льний*, *лакува́ти*; — р. *лак*, ст. *лекъ* «лак», бр. болг. м. *лак*, п. *lak* «сургуч», ч. слц. вл. нл. *lak*, схв. *лák*, слн. *lák*; — через посередництво російської і німецької, французької або голландської мов (н. *Lack*, фр. *laque*, гол. *lak*) запозичено з італійської; іт. *lassa* (< слат. *laca*) через ар. *lakk* «лак, сургуч», перс. *lak* «(червоний) спиртовий лак; сургуч» зводиться до синд. *lakkhā*

< дінд. lākṣā «лак (з червоної фарби і якоїсь смоли)». — Булаховський Нариси 115; СІС 382; Фасмер II 452; Преобр. I 432; Горяев 180; Sławski IV 29—30; Brückner 289; Machek ESJČ 318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Bezlaj ESSJ II 121; БЕР III 288; Kluge—Mitzka 417; Lokotsch 103; Klein 856.

[лак²] «озеро в плавнях» Дз, [лачóк] «низина, що не обробляється» Гриц;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. лак (рум. lac) «озеро, став» походить від лат. lacus «тс.; ванна, діжка, яма», спорідненого з гр. λάκκος «став для водоплавної птиці; яма, рів; водойма, басейн», дкорн. брет. lagen «море, озеро, став», дангл. lagu «море, річка, вода», дірл. loch «озеро, став, калюжа», стсл. локы «дощова вода, калюжа». — СДЕЛМ 230; Puşcariu I 81; DLRM 443; Walde—Hofm. I 748.— Пор. лагуна.

[лакáта¹] «замок» Ж, [лакáтош] «слюсар» ВеУг;— запозичення з угорської мови; уг. lakat «висячий замок» (lakatos «слюсар») походить від фр. ст. loquet «замок», утвореного від loc, слова германського походження, пор. днідерл. lok, споріднене з дісл. lok (luca) «тс.», свн. loh «замок, отвір», гол. luik «люк»; помилкове виведення (Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Фасмер ГСЭ 3, 111) від гр. λακάτα (ήλακάτη) «веретено». — Чопей 167; MNTESz II 709—710; Bárczi 184; Dauzat 442—443; Jóhannesson 743.— Див. ще люк.

[лакáта²] «вид рибальської сітки» Ж, [лакáтка] «пристрій для ловлі риби; хватка» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з [лакáта] «замок».

лакéй, лакéйство, лакейчóк «лакей, лакей-хлопчик», [лакеювáтий] «з лакейською душею», лакéйствувати, лакейчукувáти, [лакеювáти];— р. бр. болг. лакéй, п. loкај, [loкај], ч. слц. loкај, вл. laкај, м. лакéј, схв. лáкéј, слн. lakáј;— через посередництво російської і, можливо, голландської мов (гол. lakei) запозичено з французької; фр. laquais «лакей» походить від ісп. lacayo, яке через нгр. оу́лакъ «тс.» зводиться до тур. çlak «кур'ер, гонець, вістовий». — Фасмер II 452; КЭСРЯ 232;

Преобр. I 430—431; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; БЕР III 290; Matz-pauer 243.— Пор. льока́й.

[лакéрда] «порода морської риби; тунець, Thynnus vulgaris Ж»;— р. [лакéрда] «вид тунця», болг. лакéрда «велика морська риба з родини скумбрієвих; лосось, сьомга», м. лakerда «вид морської риби; мінога», схв. лáкeрда, [лóкeрда], слн. [lakárda] «тс.»;— запозичення з новогрецької мови; нгр. λακέρδα «тунець» походить від лат. lacerta «різновид морської риби; ящірка», пов'язаного з lacertus «м'язи плеча» (за ознакою гнучкості, рухливості), яке зіставляється з лит. lėkti «летіти; бігти», лтс. lėkt «летіти, стрибати», свн. lecken «брикати(ся), скакати», норв. [lakka] «дріботити, стрибати на одній нозі». — Фасмер II 452; ГСЭ 3, 112; БЕР III 290; Bern. I 687; Младенов 269; Meyer Neugriechische Studien III 37; Walde—Hofm. I 743—744.

лакíза (знев.) «лакей», лакíза, [лакíзка] Пі, Ж «тс.», [лакíзитись] «підлещуватися»;— р. [лакíза, лакíзя];— варіанти семінарського слова *лакус (р. лáкус), утвореного від лакéй за допомогою латинського закінчення -us.— Фасмер II 452; Преобр. I 430.— Див. ще лакéй.

лакмус;— р. бр. болг. м. лáкмус, п. ч. слц. вл. lakmus, схв. лáкмус, слн. lákms;— через посередництво російської мови запозичено з нововерхньонімецької або голландської; нвн. Láckms походить від гол. lakmoes «лакмус», яке продовжує днідерл. leestoes, що складається з основи дієслова leken «текти, протікати, стікати краплями», похідного від прикметника leek «такий, що пропускає рідину, з течею», спорідненого з дісл. lekt, дангл. hlec «тс.», снн. lak «рідкий», нвн. leek «з течею», та іменника moes «кашоподібна страва», спорідненого з двн. свн. muos, днн. снн. дфриз. дангл. mos «тс.».— СІС 382; Фасмер II 453; Sławski IV 31; Holub—Lyer 279; Kopaliński 553; БЕР III 290—291; Kluge—Mitzka 417—418.

[лакодán] «північний горщик» (в загадці «Був собі пан лакодан, весь

світ годував»);— очевидно, складне слово, утворене, можливо, з основ іменника *лако́мство* та дієслова *да́ти*; букв. «той, що дає лакомства (їжу, ласощі)».

лако́мний «привабливий, смачний, ласий» СУМ, Г, [лакім] «ласий» Ж, [лакітний] Ж, *лако́мний* Ж, ВеБ] «тс.», [лакімство] «ласолюбство» Ж, [лакітка] «ласощі», [лакома Л], *лако́мство* СУМ, Г, [лакости, ласоти Пі, ласотки Л] «тс.», [лакомець] «зажерливий, жадібний» ВеЛ, [лакомість] «апетит» МСБГ, [лакнутити] «відчувати голод Бі, Пі; бути жадібним Бі», [лако́мити] «годувати ласощами», *лако́митися* СУМ, Г;— р. *лакомый*, бр. [лако́мый], др. *лакомый*, п. нл. *lakomu*, ч. слц. *lakomý* «скупий, жадібний», вл. *lakomu*, *lakompu*, болг. м. *лаком*, схв. *лаком*, слн. *lakom*, стсл. *lakomъ*;— псл. *olkomъ, пасивний дієприкметник теп. ч. від дієслова *olkati «бути голодним, жадати»;— споріднене з лит. *alkti* «бути голодним, жадати», *alkapas* «голодний», лтс. *alkt* «бути голодним, жадати», *alka* «голод», *alkaps* «голодний, жадний», прус. *alkāns* «охлялий, голодний», двн. *ilgi* «голод»; іє. **el-/ol-*; недостатньо обґрунтованим є зіставлення з ірл. *olc* «поганий», гр. *ὀλέω* «знищую, гублю», лат. *ulciscor* «мщу, караю», *alo*, -*ere* «годує, харчує» (Rozwadowski Qu. Gr. I 423; Pedersen Kelt. Gr. I 126; Ляпунов ИОРЯС 31, 32).— Фасмер II 453; Преобр. I 431; Горяев 180; Sławski IV 443—445; Brückner 306; Machek ESJČ 318—319; Holub—Kop. 198; Schuster Sewc 760—761; БЕР III 291—292; Младенов 269; Skok II 257; Bezljaj ESSJ II 122; Fraenkel 8; Trautmann 6—7.

лако́міна «ласощі» СУМ, Г, [лако́мінка] «ласощі, солодощі» Л, ЛЖит;— результат видозміни іменника [легу́міна (лаго́міна)] «тс.» під впливом прикметника *лако́мний*.— Див. ще легу́міни.

лако́нізм «гранична стислість висловлення», *лако́нічний*;— р. *лако́нізм*, бр. *лаканізм*, п. вл. *lakonizm*, ч. *lakonismus*, слц. *lakonizmus*, болг. *лако́нізмъ*, м. *лако́нізам*, схв. *лако́нізам*, слн. *lakonizem*;— запозичення з грецької мови; гр. *λακωνισμός* «наслідування лаконців» походить від *Λάκων* «лако́нець»

(лако́нці уславилися стислістю мови) за назвою держави *Λακωνικόν* «Лако́нія», що є, можливо, іллірійською назвою італійського мису *Lacinium*.— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 232—233; Sławski IV 32; Kopaliński 553; Holub—Lyer 279; Frisk II 76; Klein 857.

лакри́ця (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza L.*», [лакариця] «солодка щетиниста, *Gl. echinata L.*» Мак, [лакричник] «тс.» Мак, *локри́ця* «солодка», [люкре́ція] «солодка гола, *Gl. glabra*» Мак, [лякори́ця] «тс.; солодка щетиниста» Мак;— р. *лакри́ця* «солодка», *лакри́чник*, бр. *лакрьца*, *лакри́чник*, п. *lukrecja*, ст. *lakrucja*, ч. *lékořice*, слц. *lekorica*, вл. *lekwica*, [lekrica], нл. *lakrica*, болг. *лакри́ця*, [лакри́ц] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. *Lakritze* «тс.» походить від лат. *liquiritia* (*lacritia*) «солодковий корінь», яке зводиться до гр. *γλυκύριζα* «тс.», утвореного з основ прикметника *γλυκός* «солодкий», етимологічно неясного, та іменника *ρίζα* «корінь», спорідненого з лат. *radix* «тс.».— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 233; Преобр. I 431; Боброва РЯШ 1973/5, 99; Machek ESJČ 124; БЕР III 293; Bern. I 699; Schuster-Sewc 813; Kluge—Mitzka 419; Walde—Hofm. I 812; Frisk II 655—656.— Див. ще **радика́л**.— Пор. **Гликері́я**, **глицері́н**, **глюко́за**.

[лакc] «сьомга, лосось, *Salmo salar L.*» ВеНЗн;— схв. *лакc* «лосось, форель»;— запозичення з нововерхньо-німецької мови; нвн. *Lachs* «тс.» (свн. двн. *lahs*) споріднене з дангл. *leax*, англ. дісл. шв. *lah*, ісл. дат. *laks*, лит. *lāšis*, лтс. *lasis*, прус. *lasasso*, укр. *ло́сось*.— Вуяклија 500; Kluge—Mitzka 417; Klein 871.— Див. ще *ло́сось*.

[лаксува́ти] «прочищати кишечник; хворіти на понос» Ж, [лаксом і́ти] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *laksować* «проносити; мати понос», як і ч. [laksítka] «понос», слц. *laksít(ka)* «проносне», схв. *лакcирати* «прочищати кишечник», слн. *laksatív* «проносне», походить від слат. *lahāre* «проносити; мати понос», лат. *lahāre* «розширювати; ослаблювати», пов'язаного з прикметником *lahus* «просторий; слабо натягнутий, розслаблений» (< іє.

*(s)lǽg-sos), спорідненим з гр. λαγάρος «м'який, гнучкий, розслаблений», дірл. lacc «розслаблений, слабкий», снн. гол. lak «розслаблений», двн. slah «тс.»— Sławski IV 32; Brückner 290; Holub—Lyer 279; Walde—Hofm. I 758—759.

[лал] «рубін, червоний яхонт» Бі;— р. лал «коштовний камінь, шпінель», ст. лалъ «вид яхонту жовтого кольору», схв. заст. лǽл «рожевий»;— запозичення з турецької мови; тур. крим.-тат. lâl «рубін; червоне чорнило» походить від перс. la'ī «рубін, яхонт».— Фасмер II 453; Горяев 180; Шипова 219; Bern. I 687; Mikl. TEI II 117; Mikl. EW 160; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.

ла́ма (зоол.) «південноамериканська тварина родини верблюдов, Lama glama»;— р. бр. болг. м. схв. ла́ма, п. ч. вл. lama, слц. слн. láma;— через посередництво німецької або французької мови (н. Lama, фр. lama) запозичено з іспанської; ісп. Lama походить від кеч. llama «тс.»— СІС 383; Фасмер II 454; Sławski IV 36—37; Kopaliński 554; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 194; БЕР III 298; Dauzat 427; Kluge—Mitzka 420—421; Klein 899.

[ламáк] «шмаття, лахміття, ганчірка» ВеБ, [ламакé] «шмаття» ВеБ;— неясне.

ламáти, [ломáти], [ломи́ати] «бити ломакою», ломіти, [ломотáти] «ламмати, сіпати» (про біль у суглобах), [ломотіти] «тс.», [ламáк] (заст.) «різновид плуга» О, [ламáка] «бительня» Л, До, [ламáльниця] «тс.» Л, лама-нець «шматок (хліба)», [ламані́на] «ревматизм, ломота», [ламані́ця] «терниця», [ламанка] «тс.; складна рушниця О», [ламанці́] «шулики (ламані коржі з маком)», ла́мань «поламані предмети; сухі гілляки й дерева, що впали на землю», [ла́мар] «хмиз» Ж, [ламáчка] «терниця» О, [ла́мня] «бительня» Л, [ламúха] «тс.» Л, Ник, [лім] «уламки; сушняк», лом «тс.; поламані предмети; загострений металевий стрижень», [ло-ма́га] «ломака» О, [ломáдже] «сушняк, хмиз» Ж, ломáка, [ло́манець] «ламаній корж (до маку)» Ж, ломáччя, [ломéць] «ломота», [ломúга] «ломака», [ломі́га] «тс.», [ло́між] «сушняк, відпалі гілки»

Ж, [ло́міт] «гуркіт; ламання», ло́мка, [ло́мки (льодові)] «місце, де б'ють лід», ломові́к «візник, що перевозить важкі вантажі; кінь для важких вантажів», ломо́та СУМ, Г, [лому́ля] «хмиз; ломаччя» ВеУг, [ломúха] «бительня» Л, Ник, ла́маній, ламкíй, [ламúчий] «ламкий», [лімкíй] «тс.» Ж, [ломагува́тій] «неотесаний; грубий» Ж, [ломакува́тій] «тс.» Ж, ломкíй, [ломова́тій] «ламкий, крихкий» Ж, [ломові́тій] «тс.» Ж, ломові́й, ломо́тний, [вілі́м] Ж, ві́лом, відла́мок, відло́мок, злам, зламáч (присяги) Ж, [зла́мок] «уламок», [злі́м] Ж, злом, [зло́мок] «уламок», зло́мщик, зла́мний, [за́лім] Ж, зало́м, [зало́ма] «обвалений берег» Ж, зало́мі́стий «звивистий; [стрімкий ВеУг]», напро́лом, надла́м, надло́м, [недо́ламок] Ж, [недо́ло́мок] Г, Ж, незла́мний, незло́мний, обла́мок СУМ, Ж, облі́мок (у гребінників) «нижня частина рога від його основи», обло́м, [обло́мок (гори)] «обвал (гори)» Ж, перела́м, перело́м, [перело́ма (на кого)] «змова (проти кого)» Нед, пола́мка, полóм, [поломі́ло] «незграбна людина, яка все ламає» Нед, полóмка, [полóмок] «уламок» Нед, [приломі́тися] «пристосуватися, приловчитися», [прило́мок] «вощина, приліплена у вулику, призначеному для поселення роя», прола́м, проло́м, проло́міна СУМ, Нед, розла́м, розла́мувач, [ро́злім] Нед, розло́м, ула́мок, [уло́мність] «крихкість, ламкість» Нед, [уло́мок] «уламок», [уло́мний] «крихкий, ламкий; кволий» Нед;— р. ломáть, ломі́ть, бр. ламáць, [ломі́ць], др. ламати, ломити, п. łamać, łomić, ч. lámat, lomít, слц. lámat', lomít', вл. łamać, lemić, нл. łamaś, łomiś, полаб. lüshēt, болг. ломя́, м. лomi, схв. лóмити, слн. lomítiti, стсл. лoми-ти;— псл. lomiti, ітератив łamati;— споріднене з лит. lāmyti «ламати», lāmīpti «м'яти, гнути, ламати», līmti «надломлюватися, ламатися», lūomas «частина; смуга, ділянка землі», лтс. līmti «згинатися під важкою ношею», lūoms «раз; улов; пласт, ряд», прус. līmtwei «ламати», двн. lam (нвн. lahm) «кульгавий», lūbmi «слабий, безсилий», свн. lemen «робити кульгавим», дісл. lamī «кульгавий, покалічений», можливо, та-

кож алб. *lemë* (*lamë*) «тік; олійниця»; іє. **lem-/lom-* «ламаті; поламаний; м'який»; далі зіставляється з лит. *lupa* «балка», лтс. *lāpa* «улоговина», болг. *лам* «яма, рів» (ЭССЯ 14, 25—26; *Vūga RR* I 450—451; Trautmann 162; Mühl.—Endz. II 438; Skok II 316).— Фасмер II 454; Sławski IV 449—451; Brückner 311—312; Machek ESJČ 339; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 813—814; БЕР III 298; Младенов 278; Bezlaј ESSJ II 149; Bern. I 688; Stang 33; *Vūga RR* I 331; Mühl.—Endz. II 470—471; Pokorny 674.

ла́мба, *lampira* — див. ла́нва.

[ла́мкота́ти] «жалібно кричати» Ж;— болг. *ла́нкам* «белькотати»;— звуконаслідувальне утворення, подібне до *белькотати*, *клекотати*.

ла́мпа, [*лѣмпа*], *лампівнік* «робітник, який виготовляє або запалює і гасить лампи», [*лѣмпар*] «виготовлювач ламп, ліхтарник» Ж, *лампová* «приміщення (на шахті), де зберігаються лампи», *ламповий* «робітник, який відповідає за лампи»;— р. *ла́мпа*, [*ла́нна*], бр. *лѣмпа*, п. ч. слц. вл. нл. *лапра*, болг. *ла́мпа*, [*ла́мба*], м. *ламба*, *лампа*, схв. *ла́мпа*, [*ла́нна*], слн. *лапра*;— через посередництво російської, польської (варіант *лѣмпа*) і, далі, німецької мов (нвн. *Lampe* < свн. *lampe*) запозичено з французької; фр. *lampe* походить від нар.-лат. *lampada* «ліхтар, світильник, факел», що виникло з *lampas*, -*adis* «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. *λαμπάς*, -*άδος* «світильник, факел» пов'язане з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати», спорідненим з лтс. *lāpa* «факел», прус. *lopis* «полум'я, вогонь», кельт. дірл. *lassaim* «палати, полум'яніти», кіпр. *Pachar* «сяяти, блищати», хет. *lar-zi* «розжарювати, горіти».— Москаленко УІЛ 27; Акуленко 140; Richhardt 74; Шелудько 38; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Sławski IV 40—41; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 198—199; Holub—Lyer 280; Schuster-Šewc 801; БЕР III 301—302; Младенов 270; Skok III 265—266; Bezlaј ESSJ II 122—123; Bern. I 689; Kluge—Mitzka 421; Klein 861; Walde—Hofm. I 756; Frisk II 79—80.— Пор. *ла́мпада*.

ла́мпада, [*ла́мпáд*] Дз, [*ла́мпáс*] «лампада» Ж, [*лѣмпáда*];— р. *ла́мпáда*, [*ла́мпáд*], бр. болг. схв. заст. *ла́мпáда*, др. *ла́мпáда*, ч. ст. *lampad*, слц. *lampada*, м. *ла́мба́да*, стсл. *ла́мпáдá*, *ла́мъва́дá*;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з середньогрецької; сгр. *λαμπάδα* походить від *λαμπάς* «світильник, факел», пов'язаного з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати».— Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 180; Machek ESJČ 319; БЕР III 302; Bern. I 689; Frisk II 79—80.— Див. ще *ла́мпа*.

ла́мпáс «кольорова нашивка вздовж формених брюк», [*лѣ́мпáс*] «тс.» Ж;— р. бр. *ла́мпáс*, п. ч. слц. *lampas*, болг. *ла́мпáс*, схв. *ла́мпáс*, *ла́мпáз*, слн. *ла́мрас* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *lampas* (з давнішого *lampasse*) «смугаста шовкова тканина (із Сходу)» походить з якоїсь східної мови.— СІС 383; Фасмер II 455; Преобр. I 432; Горяев 130; Sławski IV 42; Sl. wyg. obcych 388; Brückner 290; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; БЕР III 302; Matzenauer LF 9, 187; Klein 861; Dauzat 427; Gamillsheg 557.

ла́мпáч — див. *ли́мпáч*.

[*ла́мпáш*] «ліхтар»;— запозичення з угорської мови; уг. *lámpás* «тс.» походить від лат. *lampas* «світильник», до якого зводиться й укр. *ла́мпа* (див.).

[*ла́мпі́р*] «жіночий жакет, сачок; старий мішок» Мо, [*ла́нті́р*] «старий черевик» Ж;— неясне.

[*ла́мпі́чити*] «нашвидкуруч щось латати» Мо, [*ла́мпі́жити*] «сяк-так шити (одяг чи взуття)» (Ме), [*ла́нпí́чити*] «грубо, погано робити» Сизько;— неясне; можливо, перебуває в якомусь зв'язку з р. [*ла́пíть*] «лагодити», бр. [*ла́пíць*] «лагодити, накладаючи латку», спорідненими з лит. *lõpyti* «лагодити, латати», лтс. *lãpít* «лагодити, штопати».— Пор. *ла́поть*.

ла́н «поле; нива», [*ла́ніна*, *лон*] Ж «тс.», *ла́новé* (іст.) «податок з орної землі», *ла́новий* (іст.) «наглядач за польовими роботами», ст. *ла́нъ* «одиниця виміру орної землі (1386—1418); орна земля (1443)»;— р. [*ла́н*] «поле, нива»,

п. łan (міра площі); «поле, нива», ч. lán (міра землі); «велике поле», слц. lán (міра землі); «поле, нива», вл. нл. łan «наділ землі», схв. *л́анац* (міра землі);— через посередництво польської і чеської мов запозичено з середньо-верхньонімецької; свн. lehen «відданий в оренду маєток» (< двн. lēhan «тс.») споріднене з днн. lēhan, дфриз. lēn, дангл. læn, дісл. lán «тс.», дінд. ѓекпаћ «спадщина; маєток; достаток»; припущення про праслов'янське походження слова (Jagić AfSlPh 3, 75) і зіставлення його з лтс. lāns «ліс», lāna, lāms «низина» (Bern. I 689—690; Vāga RR I 451) недостатньо обгрунтовані.— Винник 72; Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 34; Richhardt 72; Фасмер—Трубачев II 456; Преобр. I 433; Горяев 181; Sławski IV 456—458; Brückner 306; Zareba JP 41/1, 5; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 280, 285; Schuster-Šewc 762; Skok II 266; Mikl. EW 160; Matzenauer 237; Kluge—Mitzka 431.— Пор. лен.

[л́анва] «прут або вірвовка, якими штельвага прикріплюється до осі; передня частина парокінного воза, до якої чіпляються орчики Л», [л́амба] «відтяжка у возі від подушки до коромисла» Дз, [ламніра] «прут або вірвовка, якими штельвага прикріплюється до осі» Ж;— ч. lano «канат, мотузка, вірвовка, трос», [lana] «тс.», слц. lano «канат»;— запозичення з польської мови; п. łanwa «штельвага; (у мн.) ликові перевесла або залізні прутти, що з'єднують вісь з орчиком» походить від свн. lanne «ланцюг», нвн. [lanne], мн. [lanen] «голоблі, дишло».— Richhardt 72; Оньшкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 36; Sławski IV 461; Brückner 306; Machek ESJČ 320; Holub—Kop. 199; Bern. I 689.— Пор. ланцюг.

[л́анда] «бродяга, ледар; грабіжник» Ж, [ландіґа] «тс.» Ж, [л́андати] «бродяжити; нишпорити, грабувати Ж; байдикувати МСБГ; повільно ходити МСБГ», [ландигувати] «бродяжити; грабувати» Ж, [ландувати] «тс.» Ж, [л́эндати] «тинятися без діла, ледве ходити» Умань;— р. [л́андовать] «байдикувати»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. [łandyga] «нероба, ледар»,

[łandykować, łandzić], ч. [landati se] «плентатися, брести, тинятися без діла», як і схв. *л́андати, ландарати, л́андрати* «тс.», походять від нвн. [landern] «тинятися, ходити поволі, важко», [lāndern, lēndern], schlender, «тс.», які зіставляються з лит. lendū, lįsti «лізти», landyti «лазити».— Sławski IV 46—47; Brückner 306; Kluge—Mitzka 656.— Пор. л́ондати.

л́андіш (бот.) «конвалія звичайна, Convallaria majalis L.» УРС, Ж, [ландош] «тс.» Мак;— бр. *л́андьши*;— запозичення з російської мови; р. *л́андьши, л́андух, л́андуха, л́антус* походить від п. [łanysz, łanuszka], що виникли в результаті стягнення назви łanie uszko «тс.» (букв. «вушко лані», яке було калькою лат. auricula cervi «тс.; конвалія»); вставне д з'явилося на ґрунті російської мови; зіставлення з лан «поле» (Горяев 180) або з нвн. Land «земля, поле» (Преобр. I 433) невірне.— Фасмер—Трубачев II 457; Sławski IV 47—48; Brückner 306; Unbegaun BSL 52, 169.— Див. ще в́ухо, лань.

ландш́афт;— р. бр. болг. *ландш́афт*, п. landszaft, lansaft;— запозичення з німецької мови; нвн. Landschaft «місцевість» є суфіксальним утворенням від Land «земля, країна, ґрунт, рівнина», двн. lant(d) «тс.», спорідненого з днн. дфриз. дангл. дісл. гот. land «тс.», дірл. land «вільне місце», скімп. lān «тс.», корн. lan «пустище, степ, поле», брет. lann «тс.», прус. līndan «долина», рос. [л́ядá] «місце, розчищене під луку або ниву; пустище», укр. [л́яда].— СІС 384; Фасмер II 457; Hüttl-Worth 17; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.— Пор. л́анець, л́яда².

л́анець «обідранець, старець», [л́анец] «баламут, нахаба» Бі, л́анці «старі поношені речі, ганчір'я», ст. ланци (< ландци) «солдати ландміліції (XVIII ст.)»;— відоме тільки в українській мові утворення, яке виникло з першої частини складного слова р. іст. ландмилиция (так іменувалася частина війська за царювання Єлизавети), що зводиться до нім. Land «земля, країна»; через лінивість і свавілля солдат ландміліції назва ланець набула негативного

змісту; оформлення слова суфіксоподібним елементом *-(e)ц(ь)* могло відбутися під впливом близького за значенням п. іст. *lanzknecht* «німецький найманий солдат» (з нім. *Lándsknecht* «тс.»).— Бі 205; Kluge—Mitzka 422.— Див. ще ландшáфт.

[ланиж] (бот.) «гриб-дошовик оленячий, *Lycoperdon serotinum*» Ж, [ланиж-ник] «тс.» Ж;— запозичення з чеської мови; ч. *lanůž* «трюфель, *Tuber*» (можливо, давніше *lanůš*), як і слн. [lanož] «тс.», вважається похідним від *lan* «лань» (пор. іншу назву цього гриба — *jelení hubka* «оленячий гриб»).— Machek ESJČ 320; Naše řeč 28, 128; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 281; Brückner 306; Bezlaž ESSJ II 124.— Див. ще лань.— Пор. ландиш.

ланита (поет. заст.) «щока»;— р. ланита, др. ланита;— запозичене в давньоруську мову з церковнослов'янської; стсл. ланита, як і болг. ланита, слн. lanita, схв. [lanita], ч. ст. lanitva, виводиться від псл. *olnita (*olnitva) «щока» < «зігнута частина тіла» (пор. п. [lanitwa] «полоз саней»), яке зіставляється з гот. *aleina* «ліктьова кістка», дісл. *ōln*, дангл. *eln* «тс.», двн. *elina* «лікоть», кіпр. корн. *elin*, гр. ὀλένη, ὀλήνη «тс.», лат. *ulna* «нижня частина руки, лікоть» (іє. *el- «вигинати, згинати»); сумнівне зближення з дінд. *garātam* (*lalātam*) «чоло, лоб», *lalāmaḥ* «з плямою на лобі», лат. *lāmina* «пластинка» (Charpentier KZ 40, 462; Преобр. I 433; Младенов 270) або з прус. *laugna* «щока» (Brückner KZ 44, 334; Горяев 181); немає підстав вважати ч. ст. *lanitva* запозиченням з германських мов (Machek ESJČ 320).— Фасмер II 457; Sławski IV 460—461; БЕР III 307; Bezlaž ESSJ II 123—124; Ильинский РФВ 73, 297; Lidén Arm. St. 127—129; Torbiörnsson LM I 68; Коген ИОРЯС 23, 10; Walde—Hofm. II 812; Pokorny 307—308.— Пор. лікоть.

ланка «складова частина (кільце) ланцюга; найменша організаційна одиниця; [низка намиста; кожна з ямок у землі, по яких катають м'яч у дитячій грі тієї ж назви; виплетена частина батога Ж]», ланковий «керівник ланки»,

ланкувати «бути ланковим»;— р. [ланка] «ямка для позначення меж городків (при грі в скраклі)»;— неясне; найімовірніше, пов'язане з свн. *lanpe* «ланцюг», запозиченим як окреме слово (Bern. I 689) або як перша частина складного *ланцюг* (< нвн. *Lanp-zug); оскільки другою частиною останнього є іменник *Zug* «ряд, низка», перша частина — свн. *lanpe* — могла усвідомлюватися як «окреме кільце, окрема ланка ланцюга».— БЕР III 306; Bern. I 689.— Див. ще ланва.— Пор. ланц, ланцюг.

лантір — див. лампір.

лантух «великий мішок з грубої тканини; неповоротка людина; [велике рядно для зерна; полотно, в якому дають коням овес у дорозі Бі; ковдра з ряднини Бі; мішок з вовною; тюк]», [лантушина] «поганий лантух», [лантушка] «неповоротка жінка», лантухуватий;— р. [лантух] «рядно для покриття возів, для просушування зернового хліба; великий мішок з рядна», бр. [лантуге] «мішок», п. *lanutsch* «грубе полотно»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; нвн. *Léintuch* «полотно» є складним словом, утвореним з іменників *Lein* «льон» (< свн. двн. *līn* «тс.»), спорідненого з лат. *līnum*, др. льнъ «тс.», укр. льон, та *Tuch* (< свн. *tuoch* < двн. *tuoh(h)*) «сукно, полотно; мішок», спорідненого з днн. дангл. дфриз. *dōk*, гол. *doec* «тс.»; помилково виводилось (Шелудько 36) від нім. *Landtuch «сільське полотно».— Фасмер II 458; Kluge—Mitzka 434, 795; Walde—Hofm. I 810.— Див. ще льон.— Пор. вантух, галстук.

[ланц] «ланцюг; рубель, яким притискають сіно чи снопи на возі Ле; мотузка з лика, якою в'яжуть колоди в плотах О; сільська комісія, яка перемиряє землю О; (заст.) одиниця виміру площі МСБГ», [ланць] «ланцюг», [ланець] «тс.», [ланцувати] «зв'язувати ланцюгом» МСБГ; ст. ланц «ланцюг» (XVI ст.);— слц. *lanp* «ланцюг», болг. ланец «ланцюжок для годинника; металева прикраса», [ланц, ланци] «тс.», схв. ланца «ланцюг, ланцюжок; міра площі; міра довжини», [lanp] «тс.», слн. *lanec* (заст.) «ланцюг»;— не зовсім ясне;

найімовірніше, виникло в результаті ускладнення суфіксом *-ць, -ець* (-с, -ес) запозиченого свн. *lanne* «ланцюг»; висловлювалося прилучення про запозичення ще в праслов'янську мову (БЕР III 306); могло виникнути також внаслідок осмислення складного за походженням слова *ланцюг* (із свн. *lanp-zug «тс.») як суфіксального з суфіксом згрубілості *-юг* (-'ує) і усунення цієї частини слова (пор., можливо, подібне і в словацькій мові: *lanp* — *lanpuch*, *lansek*, *lanpik*); вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської (уг. *lánp* «ланцюг» — Балецкий St. sl. 9/1—4, 362; Дэжэ St. sl. 7/1—3, 144; Machek ESJČ 320) або румунської (рум. *lanț* «тс.» — Верн. I 689); в обох мовах відповідні слова є слов'янізмами (MNTESz II 715). — Holub—Kop. 199; БЕР III 305—306, 308; Mikl. EW 160; Kniezsa I, 302. — Див. ще *ланва*, *ланцюг*.

ланцѣт, *ланцѣтник* (зоол.) «невелика морська тварина із сплющеним тілом, схожим на ланцет, *Amphioxus lanceolatus*», [ланцетоватий] «списовидний» Ж; — р. болг. *ланцѣт*, бр. *ланцѣт*, п. *lanpet*, ч. слц. *lanpeta*, схв. *ланцѣта*, слн. *lanpéta*; — через посередництво російської мови запозичене з французької; фр. *lanpette* утворене від *lanpe* «спис, піка», що походить від лат. *lanpea* «тс.», для якого припускається кельтське походження. — СІС 384; Фасмер II 458; Горяев 181; Kopaliński 555; Sławski IV 44; Holub—Lyer 280; БЕР III 308; Dauzat 428; Walde—Hofm. I 757. — Пор. **ланча**.

[ланцювати] (у виразі [л. *ріку*] «перегороджувати річку двома рядами камнів, що зближуються в напрямку течії води, утворюючи кут з незакінченою вершиною; в цьому отворі ставлять сіть чи інший пристрій для ловлі риби»), [ланцювати (*ріку*)] «тс.» ВеЗн, Ж; — запозичення з польської мови; п. *łańcować* «ідучи вбхід шеренгою, гнати рибу до сіті» виникло, можливо, з фр. *lanper* «кидати, метати; спускати на воду (судно)», пов'язаного з пізнолат. *lanperge* «вміло користуватися списом», утвореним від лат. *lanpea* «спис, піка». —

SW II 794; Dauzat 428. — Див. ще **ланцѣт**. — Пор. **ланча**.

ланцюг «суцільний ряд кілець, послідовно з'єднаних одне з одним», [ланцѣх Ж, Ме, ланцѣх ВеБІ «тс.», [ланцѣг] «міра довжини, 10 сажнів, близько 21 м» Дз, ланцюгом «один за одним», ланцюжком «тс.»; — р. [ланцѣг], бр. *ланцѣг*, п. *łańcuch*, ст. *lanpuch*, *łańcug*, [łajcuch, łańcuch, lejcuch, leńcoch, leńcuch, lepcuch, łujcuch], ч. ст. слц. *lanpuch*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. (незасвідчене) *lanpzig утворене з основ іменників свн. *lanpe* «ланцюг» і *zug* (*zuc*) «ряд, низка», пов'язаного з дієсловом *ziehen* (< двн. *ziohan* «тс.»), спорідненим з лат. *dūco* «веду, тягну». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Акуленко 134; Москаленко УІЛ 22; Richhardt 72; Фасмер II 458; Горяев 181; Sławski IV 461—463; Brückner 306; Machek ESJČ 320; БЕР III 306; Младенов 270; Верн. I 689; Mikl. EW 160; Kluge—Mitzka 883, 890. — Див. ще *ланва*. — Пор. **ланц**.

[ланча] «спис, піка»; — др. *луца*, *лушта*, п. *lanpa*, ч. *lanpa*, ст. *lanpě* «тс.», болг. *ланчица* «стріла», схв. *lanpa* «спис», *lanpa*, слн. *lanpa*, стсл. *лшпа* «тс.»; — через посередництво угорської мови (уг. *lánzsa* «спис») запозичено з італійської (у старослов'янську і, з неї, в давньоруську мову з латинської); іт. *lanpa* виникло з лат. *lanpea* «тс.» — Sławski IV 44; Machek ESJČ 320; БЕР III 308; Skok II 266—267; Bezlej ESSJ II 123; Верн. I 740; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Bárczi 184; Battisti—Alessio 2160. — Див. ще **ланцѣт**.

лань (зоол.) «тварина родини оленів, *Cervus dama* L.», [ланя] «тс.»; — р. бр. *лань*, др. *лания*, *ланья*, п. *lania*, ст. *laní*, ч. *laň*, *laně*, ст. *laní*, слц. *laň*, вл. *lanjo* «олень», болг. *лан* «лань», схв. *лань* «молода сарна, Rupicapra; козуля, *Capreolus*; оленя», слн. [lanjes] «лань», стсл. *ланни*, *лани*, *ланиа* «тс.», *лань* «сарна»; — псл. *ōlnī; — споріднене з прус. *alpe* «лань», лит. *álnė*, *ėlnė* «тс.», лтс. *alpis* «лось», кіпр. *elain* «лань», дірл. *elit* «сарна», вірм. *eľn* «лань», гр. *ἔλαφος* «олень», *ἔλλος* «оленя»; іе. *elānī, звідки також укр. *лось* і *олень*. — Фас-

мер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 458—460; Brückner 306; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 199; Bezlej ESSJ II 124; Fraenkel 120; Trautmann 68—69; Frisk I 484; Pokorny 303—304.— Пор. лось, олень.

лапа¹ «стопа, нога тварини, птаха», лапка (в ткацькому верстаті, у верстаті для тесання тощо), лапки «хутро з лап тварини», лапки «значки для виділення прямої мови, цитат, заголовків тощо; [вид узору для вишивання]», [лапко] (кличка собаки з товстими лапами), [лапай] «з великими незграбними лапами, руками», [лапачик] (назва зайця в казці) Г, Ж, лапачий «з великими лапами, з великим і широким листям або пелюстками (про рослини, візерунки); який падає, йде великими краплями, сніжинами (про опади)», [лапу-лапу] (вигук, що відображає важкі, повільні кроки), розлапистий;— р. бр. болг. лапа, п. лапа, [dłapa], ч. лапа, м. лапа, слн. лапа, стсл. лапа;— псл. лапа «нога тварини, птаха»;— споріднене з лит. лапа «лапа», лтс. лапа «тс.», гот. лафа «долоня», днв. лафа, дісл. лафа, дангл. лаф «тс.», курд. лап «лапа», дат. лаб, шв. лабб «тс.»; іе. *лапа «рука, лапа», пов'язане з *лапа-лапа «бути плоским; долоня, підошва ноги».— Фасмер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 464—466; Brückner 306; Machek ESJČ 645; Holub—Lyer 493; Holub—Kop. 386; БЕР III 309; Bezlej ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 26—27; Bern. I 690; Trautmann 160; Fraenkel 339—340; Вуга RR I 312—313, 451; Pokorny 679.— Пор. лапата.

лапа² (у сполученні [л. дубовая] (бот.) «ісландський мох, Cetraria islandica (L.) Ach.» Бі;— пов'язане з [лапик] «латка», лапа «великий і широкий лист рослини»; назва лишайника зумовлена формою і великим розміром його листа.— Див. ще лапик.

лапати «торкати, мацати, хапати рукою; [ловити]», [лапаніна] «постійне лапання», лапка «пастка», [лапун] «той, що любить лапати», [лапчивий] «зажерливий, жадібний» Ж, [лапчивий] «тс.» Ж. лап (виг.), [лапу-лапу] (вигук, що відображає облапування з метою знахо-

дження чогось), [лапати] «схопити» Ж, [лапати] «тс.» Ж, [лапанцем] «навпомацки» Я, [залапанцувати] «схопити і міцно тримати в руках» Ж, [облапати] «облапати» Ж, [облапки] «навпомацки» Ж, лапки, лапанцем «тс.»;— р. лапачь, лапачь, бр. лапачь, п. вл. лапачь «ловити, хапати», ч. лапати, слц. лапати, нл. лапачь «тс.», болг. лапам «хапаю», м. лапа «ловить», схв. лапати «схопити», слн. лапати «хапати»;— псл. лапати «хапати, ловити», лапати «схопити, спіймати», яке виводиться із звуконаслідувального вигуку лап (Sławski IV 468, 473—474; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 129; Bezlej ESSJ II 124; Bern. I 690) або розглядається як похідне від лапа (Горяев 181; Брандт РФВ 22, 248; Ułaszyn WS II 200—201); вважається також ітеративом від несавідченого дієслова *лапати (Schuster-Sewc 762).— Дзензелівський УЗЛП 32; Фасмер II 459; Brückner 306—307; БЕР III 310—311; ЭССЯ 14, 28.

[лапаціон¹] «житель Полісся, поліщук» Ж;— нерегулярне експресивне утворення від вживаного на Поліссі білорусизма [лапаць] «личак, лапоть»; пор. р. [лапотон] «той, хто носить лапті; переселенець з європейської частини Росії у Сибіру».— Див. ще лапоть.

[лапаціон²] «людина з дуже широкими ступнями Па; здоровань МСБГ», [лапаціони] «ножиська, лапи» МСБГ;— очевидно, афективне утворення від лапа «нога тварини; велика нога».— Див. ще лапа¹.

[лапаціон³] «невдалий малюнок; невдало спечене чи сформоване тісто» Ме, [лапаціон] «тс.» Ме;— афективне утворення, пов'язане з дієсловом лапати «бруднити; неохайно робити», лапаніна «невміло, неохайно виконана робота».— Див. ще лапати.

[лапик] «латка» (у загадці про капусту: Лапик на лапичку, а й голки не було), лапа «великий і широкий лист рослини», [лапатиче] (зб.) «клапті» Ж, [лапичка] «ділянка землі, що залишилася після поділу», [лапко] «босяк, голодранець» Ж, [лапоть] «клапоть, ганчірка» Ж, [лапті] «обшлагги», [лапура] «босяк; шахрай» Ж, [лапушіна] «листя

на качанах кукурудзи» МСБГ, [лапушине] «тс.» тж, ВеНЗн, лапастий «широколистий; широкий, великий (про листя); крупний (про сніг, дощ)», лапастий, лапчастий «тс.», [лапуватий] «лапастий» (про сніг), [лапуховатий] «листастий» Бі, [полапить] «полатати» Л;— р. [lápa] «латка», [lápnik] «кляпоть, латка, ділянка землі», [лапоток] «кляпоть», [лапнть] «латати», бр. лапик «пляма іншого кольору; латка», лапиць «латати», схв. [лап] «кусок сукна; кляпоть землі», лапат «шматок, кляпоть, ганчірка; кляпоть землі», слн. [lapet] «ділянка землі»;— псл. lapъ «кляпоть, латка», lapъть «кляпоть»;— споріднене з лит. loras «латка, кляпоть; кляпоть землі», loryti «лагодити, латати», лтс. lapit «тс.», lāps «латка», алб. Pape «ганчірка, кляпоть», гр. λέλω «знімаю оболонку, обдираю», λώλη «оболонка, убрання», λέλος (с. р.) «кора»; іе. *lep- «обдирати кору».— Фасмер II 459; Sławski IV 471—473; Bezlej ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 32—34; Bern. I 691; Trautmann 149; Fraenkel 385—386; Frisk II 107; Pokorny 678.— Пор. ла́пки, ла́поть, лепістка.

ла́пки (бот.) «калюжниця, Caltha palustris L.», [лапу́х водяній] «глечики, Nuphar L.» Бі, [лапу́шица] (зб.) «латаття біле, Nuphar alba L.» Л;— р. [лапишник] «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Smith.», [лапушкы] «калюжниця», [лапушкы] «латаття, Nuphar alba L.», бр. [лапка] «калюжниця», [лапушок] «тс.», [лопух] «тс.; латаття; глечики жовті»;— пов'язане з [лапник] «латка»; первісно назва стосувалась, очевидно, водяних рослин латаття і глечиків жовтих, листя яких покриває поверхню водойм подібно до латок (БСЭ 23, 593, 596); пор. латаття «Nuphar alba»; [глечики жовті; калюжниця], пов'язане з латати, латка.— Див. ще ла́пник.— Пор. лопу́х.

[лапі (у́пі)] «швидко, скоро» ВеЗа, [лапій] «швидше, скоріше» Ж, [лапшійвий] «спритний, моторний, меткий» Ж, [лапшій] «тс.» Ж, [нелабшій] «негарний, недобрий» Ж;— др. лапы «знову», лапъ «знову; просто, прямо, несбдуманно», п. lapie «швидко, скоро, незабаром, зараз», [lapie] «тс.», ч. ст. lap

«зараз, негайно, скоро, прямо, відразу», pelap «ледве; ні в якому разі», стсл. лапы, лапъ «ще раз, знову»;— псл. lapy, lapě, пов'язане з дієсловом lapati «хапати» (пор. аналогічне лат. gartim «швидко, скоро» від gario, -ere «хапати»); первісне значення, очевидно, «першим хапком, без роздуму»; зіставлення з лит. lābas «добрий, гарний», лтс. labs «тс.» (Mikl. EW 160) дуже сумнівне.— Фасмер II 459, 460; Преобр. I 434; Sławski IV 474—475; Brückner 306—307; Machek ESJČ 320; ЭССЯ 14, 29; Bern. I 690.— Див. ще ла́пати.

лапнó — див. ва́пнó.

ла́поть «личак», [лапотник] «той, що носить личаки; селянин» Ж;— р. лапотъ, бр. лапаць, др. лапотъникъ «взутий у лапті», п. [lapец] «личак», ч. lapě, lapě «личаки», болг. лапчини, лапчѹни «селянські шерстяні шкарпетки», схв. [lapčina] «старовинне взуття»;— псл. lapъть «взуття, плетене з лика і под.», пов'язане з lapъть «кляпоть, ганчірка»;— найближчий відповідник — лит. lopotė «взуття, сплетене з грубих ниток, мотузок»; семантичний зв'язок між лапотъ «взуття» і лапотъ «ганчірка» пояснюється по-різному: припускається, що lapъть спочатку означало «онуча», а вже потім «вид взуття» (Karłowicz SWO 352); підкреслюється, що личак був взуттям дуже недовговічним, швидко рвався (Machek ESJČ 320); не виключено також, що в слові збереглася найдавніша семантика кореня, пов'язаного з обдиранням кори: взуття могло бути названо за матеріалом, з якого воно зроблене (лико, кора); висловлювалася думка і про зв'язок з лапа, як у р. ногá — нóготь (Фасмер II 459; Trautmann 149).— Преобр. I 434; Sławski IV 471—473; Brückner 307; БЕР III 314; Skok II 270; ЭССЯ 14, 32—34.— Див. ще ла́пник.

[лапоць] «личак, лапотъ»;— запозичення з білоруської мови; бр. лапаць відповідає укр. лапотъ (див.).

лапсерда́к «старовинний довгий верхній одяг польських і галицьких євреїв», [лапсердик] «тс.»;— р. лапсердак, бр. лапсардак «тс.», [лапсурдук] «обідранець, голодранець; лахміття», п. lap-

serdak «еврейський халат; обідранець, голодранець (особливо про євреїв)»;— запозичення з мови ідиш; ід. *lābserdak* «верхній одяг» утворене з іменників *lāb* «ліф, корсет», що походить від нвн. *Leib* «тс.» (< свн. *līb(b)* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.»), спорідненого з дангл. дісл. *lif* «життя», англ. *life* «тс.», та запозиченого укр. *серда́к* «вид верхнього теплого суконного одягу»; менш обгрунтоване зближення з нвн. *Larpen* «ганчірка, клапоть» і р. *сюр-тук* (Преобр. I 434).— Фасмер II 459; Шапиро ФЗ I, 13; Sławski IV 479—480; Altbauer JP 17, 76.— Див. ще *серда́к*.— Пор. *лей́бик*, *ліф*.

[*лапта́*] (назва дитячої гри) Ва, [*лоб-да*] «м'яч» ВеУг, [*лопта́*] «тс.» тж;— р. *лапта́* «гра в м'яч двома партіями; лопатка, палиця, якою вдаряють по м'ячу в цій грі», [*лопта́*], бр. *лапта́* «тс.», ч. слц. *lopta* «м'яч», м. *лопка* «м'ячик; грудка», схв. *лопта* «м'яч, куля», слн. [*lopta*] «м'яч»;— псл. *lorь-ta, пов'язане з *lorata* «лопата»; необгрунтоване припущення про запозичення в цілому з угорської мови (Чопей 167; Mikl. EW 174), оскільки уг. *labda*, *lapta* «м'яч, куля» саме є запозиченням із слов'янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися; не можна також виводити з німецької (нвн. *Latte* «планка, рейка») або італійської мови (іт. *latta* «удар») (Karłowicz SWO 353), оскільки при цьому залишається неясною поява п.— Фасмер II 460; Соболевский Лекции 81; Брандт РФВ 22, 250; Machek ESJČS 275; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 151; ЭССЯ 14, 32 (виводиться від псл. *larьtati); Вегп. I 733.— Пор. *лопа́та*.

[*лапта́ш*] «рибальська сітка, якою ловлять рибу, тягнучи двома човнами» Дз, Мо, [*латáш*] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. [*лопэ́таш*] «весляр», пов'язане з *лопа́тэ* «лопата, весло», запозиченим із слов'янських мов.— Берл. 24; СДЕЛМ 239.— Див. ще *лопа́та*.

[*лапу́за*] «людина з широкою розповідною фізіономією»;— афективне утворення.

лапу́х — див. *лопу́х*.

[*лапу́ця*] «тюхтій, телепень, розтелепа» ЛексПол;— афективне утворення.

[*лапу́шине́*] (бот.) «рогіз широколи-стий, *Turpa latifolia* L.» ВеНЗн;— р. [*лапу́ха́*] «всяка широколиста рослина»;— пов'язане з [*ла́пник*] «латка», *лапа* «великий і широкий лист рослини»; назва зумовлена розміром листя цього виду рогозу.— Див. ще *ла́пник*.

лапша́ «локшина»;— бр. [*лапша́*];— запозичення з російської мови; р. *лапша́* походить з тюркських мов; пор. тат. уйг. *лакча* «лапша; кусочки тіста, зварені в бульоні».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Дмитриев 561; Вегн. I 690—691; Mikl. EW 160; TEI II 117; Nachtr. II 165; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.— Пор. *ло́кшина*.

[*ларь*] «велика скриня; засік для бо-рошна і круп; громадська казна» Бі, *ла́рець* «скринька», *ла́рьок* «невелика легка будівля для торгівлі» (з рос.);— р. *ла́рь* «великий ящик для речей, продуктів; ларьок, палатка для торгівлі», др. *ла́рь* «рундук, ящик, скриня»;— запозичене у давньоруську мову з давньошведської; дшв. *lár* «рундук; шухляда» (шв. *låg* «ящик, скриня») споріднене з ісл. *lár* «тс.», двн. *gilári* «житло, приміщення», дангл. *læs* «пасовище».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Вегн. I 691; Mikl. EW 160; Jóhannesson 732.

Ларі́са;— р. *Ларі́са*, *Ларі́сса*, бр. *Ларі́са*, болг. *Лариса*;— запозичення з грецької мови; грецьке жіноче ім'я *Λαρίσ(σ)α* походить від назви міста *Λαρίσ(σ)α*, для якого припускається походження з пелазгійської мови (первісне значення «фортеця»); зв'язок з гр. *λαρίς* «чайка» малоімовірний.— Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Сл. вл. імен 243; Петровский 139; Спр. личн. імен 505; Кпаррова́ 241; Илчев 298.

[*ла́рич*] (іхт.) «кефаль, *Mugil* L. Ж; сингіль, *Mugil auratus* Risso Л—Г; гостроніс, *Mugil saliens* Risso Л—Г»;— р. [*ларі́ч*] «сингіль; гостроніс»;— неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої назви **ри́лач*, яка могла бути зумовлена особливостями форми передньої частини голови (Мар-

кевич—Короткий 158, 560); до метатези пор. [ласкiр] з [лiскар]; пор. інші назви цих риб: [голова́нь, лоба́ч, лоба́нь, лобанчи́к], а також назву родини кефалі (з гр. κεφαλή «голова»); не виключена можливість зв'язку з запозиченою з грецької мови назвою гостроноса [iлiрiя] (гр. iлiрiα, болг. илiрия).

[ласий¹] «смачний, принадний; охочий, жадібний», [ласний] «смачний», [лацний] «тс.» Ж, [лас] «смак, бажання», [ласач] «ласун», [ласiвка] «час, коли є багато ласощів», ласий «ласун», [ласoта] «ласолуб, розпусник» Ж, [ласoха] «хтива жінка» Ж, ласoци, ласун, ласунка, ласуха «ласунка; [хтива жінка Ж]», [ласько] «ласун», [ласити] «вабити», [ласитися] «прагнути», ласувати «їсти що-небудь смачне», ласуватися «тс.; ласитися», [заласний] «чарівний» Пі, [заласся] «захоплення, потяг» Пі;— р. [ласый], бр. ласы, п. łasy;— псл. пн. lasъ «ласий»;— споріднене з дiнд. laṣati (< *lalsati) «бажає», lālasaḥ «жадібний, жадаючий», abhi-laṣaḥ «бажання», гр. λλασιωμα (< *λλασιοωμα) «палко бажаю, жадаю», лат. lascivus «пустотливий, похiтливий», гот. lustus «бажання», двн. lust, нвн. Lust «тс.», дiрл. lainn (< *lasni) «жадібний»; iе. *las-/l̥s- «бажати»; зiставлялося також з лит. lasyti «збирати дзюбом», lēsti «дзюбати», гот. lisan «збирати», дангл. lesan «тс.» (Mikl. EW 161; Matzenauer LF 9, 190; Pedersen IF 5, 47); можливо, зводиться до того самого первiсного кореня з рухомим s- *l-s-/(s-)l-, що й лаз.— Фасмер II 464; Преобр. I 436—437; Горяев 182; Sławski V 30—31; Brückner 307; ЭССЯ 14, 46; Bern. I 692—693; Мельничук Етимология 1984, 144; Meillet—Ernout 609; Kluge—Mitzka 450; Pokorny 654.— Пор. ласка.

[ласий²] «чорний або рудий з бiлим черевом чи грудьми», [ласиста] «чорна з бiлими смугами спiднизу» (про вiвцю) ВеНЗн, [ласновiнький] «блискучий, лискучий», [ласий] «вiл з бiлим черевом i кiнцем хвоста», [лася] (кличка корови з червоною спиною i бiлим черевом; кличка лисої корови; кличка рябої корови) О, [yасуля] «корова з бiлим черевом» ВеЗа, пiдласий «з бiлим черевом», [пiд-

ласистий] «тс.»;— р. [ласа] «лискуча пляма, смуга», [ласина] «тс.», [ласить] «залишати плями або смуги», п. [łasi] «вiл з темною спиною», [łaska] «вид диких качок (чорна з бiлою плямою)», болг. лас «з лискучою шерстю» (про коня, мула i под.), схв. [łasa] (назва бурої кози), [łasac] (назва вола);— спорiднене з лтс. luõss «жовтий з сiрим вiдтiнком, половий», можливо, також з łase «крапля, пляма, цятка», łasaĩns «поцяткований», лит. lāšas «крапля», lāšinti «капати, крапати», р. [łosa] «гладiнь води, освiтлена сонцем»; у кiнцевому рахунку, можливо, пов'язане з лiсий; зiставлення з лтс. lapa «мiсце» (Mühl.-Endz. II 440—441), р. лоск (Горяев 181), болг. влас «волос, шерсть» (БЕР III 316) менш переконливи.— Фасмер II 460—461; Преобр. I 435; Потєбня РФВ I, 80; Sławski V 16, 22; Bern. I 691; Mikl. EW 160; Būga RR II 217; Matzenauer LF 9, 189.— Пор. ласиця, ластiвка¹, лiсий.

ласиця (зоол.) «невелика хижа тварина, Mustela nivalis L.; [бiлка О]», [ласичка] «Mustela nivalis», ласка, [ласкавиця] МСБГ, ласочка «тс.», ласочкою «крадучись»;— р. ласка «Mustela», [ласиця], бр. ласица, ласка, др. ласица, п. łasica, łaska, ч. lasice, слц. lasica, нл. łasyca, łaska, болг. диал. м. ласица, схв. ласа, лiсица, слн. (pod)łasica «тс.»;— псл. lasica (lasьka) «Mustela nivalis», похiдне вiд прикметника lasъ «лискучий, з бiлими плямами», оскiльки тварина має попелясто-каштанове забарвлення при бiлому черевцi (Вярєнiч Белар. лiнгв. 13, 67—68; Младєнов 270; Mikl. EW 160); менш обгрунтоване пов'язання з łaska «любов, прихильнiсть», вжитим у найменуванні тварини з мотивiв табу (Трубачєв ЭИРЯ II 29—30; ЭССЯ 14, 37—38; пор. болг. невестулка «ласиця»), з lasъ «жадібний, охочий» (Bern. I 691) чи з ластитися, через те що тварина легко пiддається прирученню (Rostafiński Rozprawy 55, 260—268; Brückner 307), або реконструкція псл. *vlasьka i зiставлення з герм. wisulō(n), двн. wisula, нвн. Wiesel «ласиця» (Machek ESJĀ 320; Holub—Lyer 281); сумнiвне зближення з перс. gāsū

«ласиця» (Moszyński PZJP 132).— Фасмер II 461—462; Преобр. I 435; Sławski V 15—17; Schuster-Šewc 764—765; БЕР III 316; Skok II 271; Bezlaј ESSJ II 125.— Див. ще *ласий*².— Пор. *ластівка*¹.

ласка, *ласкавець* «доброзичливець, покровитель; коханець (у пісні); [лагідний вітер Ж], [ласкавщина] «пенсія» Ж, *ласкав*, *ласкавий*, [ласків] «ласкав, ласкавий» Ж, [ласкавити] «втихомирювати, приборкувати» Ж, [ласкавитися] «бути добрим, прихильним, милостивим» Ж, [ласкати] «пестити, милувати» Ж, [ласкатися] «ластитися» Ж, [лащити] «пестити», [власкати] «приборкати, приручити» Ж, *неласка*, *обласкати*, *обласкавити*;— р. бр. др. болг. *ласка*, п. *laska*, ч. слц. *laska* «любов», м. *ласка* «лестощі», схв. *ла́ска* «тс.», слн. *laska* «лестощі; ласка», стсл. *ласкати* «пестити» (Супр.);— псл. *laska, очевидно, пов'язане з прикметником *lasъ «ласий».— Фасмер II 461; Преобр. I 435—436; Горяев 181; Sławski V 19—21; БЕР III 316—317; Skok II 272; Bezlaј ESSJ II 125—126; Bern. I 691—692; Мельничук Етимологія 1984, 144.— Див. ще *ласий*¹.

ласкавець (бот.) «рослина родини зонтичних, *Vupleurum* L.; [конюшина темно-каштанова, *Trifolium spadiceum* L.; зілля для краси О]», [лас] «ласкавець» Мак, [ласик, ласоч трава] «тс.» Мак;— р. [ласкавець] «тс.», ч. *laskavec* «щириця, *Amaranthus* L.», слц. *laskavec* «щириця хвостата, *A. caudatus* L.»;— пов'язане з *ласкавий*; назва зумовлена приписуваною рослині магичною дією в коханні; пор. інші її назви: п. *ugocznik*, ч. *úgočník*.— Sławski V 25; Holub—Lyer 281.— Див. ще *ласка*.

[ласкір] (іхт.) «густера, *Blicca bjoerkna* L.; плітка, *Rutilus rutilus* L. Дз», [ласка́р] «йорж, *Acerina cernua* L.» Ж, [ласкера] «густера» Дейн, [ласкіра, ласкірка] «густера; плітка» Дз, [ласкірка] «густера» Дейн, [лоскір Шарл—Тат, лоскірка, лоскіря, лускір] «тс.»;— р. [ласкірь] «густера; лящ, *Abramis brama* L.», [ласкиря] «густера», [лускирка], бр. [ласкір, ласкірка] «тс.»;— очевидно, результат видозміни назв [поскир, плоскиря, плоскирка] «тс.» під впливом осно-

ви дієслова [лоскати] «ляскати» ([лоскіт] «шум, тріск») з огляду на те, що під час нересту густера вискакує з води і вчиняє шум; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 462) з р. [лоска́рь] «лопата» (за будовою носа густери) або безпосереднє виведення (Ledeg 87—88) від р. [лоска́ть] «ляскати».— Коломиец Происх. назв. рыб 12—13.— Див. ще *поскір*.

ласкотати — див. *лоскотати*.

[ласня] «планка; поперечна планка борони» НЗ УЖДУ 37;— п. *lašnia* (laš-pia) «дерев'яна планка»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Lasche* «клин (на платті); накладка (на рельсах)» пов'язане з *lasch* «в'ялий», снн. *lasch* (*las*) «стомлений», спорідненими з англ. *lazy* «лінивий», дісл. *lasinn* «слабий», ірскр. *lascg* «в'ялий», болг. *лош* «поганий», снідерл. *lasce* «ганчірка, клапоть», р. *лоскіт* «клапоть».— Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 37, 50; SW II 659; Kluge—Mitzka 423.

[ласочка¹] «вид гри, у якій один з учасників, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити й ударити по руках супротивника», [лясавці] «тс.»;— очевидно, пов'язане з виг. *лясь* (див.).

*ласочка*² (ласкава назва дівчини або жінки);— очевидно, результат перенесення назви тварини *ласочка* «ласиця, ласка», семантично зближеної з словами *ласкавий*, *ласка*.— Див. ще *ласиця*, *ласка*.

*ласт*¹ «кінцівка морських тварин (моржів, тюленів та ін.); (мн.) пристосування для підводного плавання, яке надівається на ноги плавця»;— бр. *ласт*;— запозичення з російської мови; р. *ласт* «тс.», очевидно, походить від саам. *lāst*^a «задня лапа тюленя» (Фасмер II 462—463); висловлювалася також думка про походження з псл. *lapstъ, яке мало б бути пов'язаним з іара «лапа» (пор. лтс. *lapsta* «лопата», *lāra* «лапа» і т. д.— Būga RR I 313; Mühl.—Endz. II 440.

*ласт*² «міра корабельного вантажу (2 тонни); міра сипких тіл», [лашт] «міра сипких тіл», [лаштом] «у достатку»,

ст. *лашт* (одиниця ваги або об'єму) (1526);— бр. *ласт* «міра вантажу; міра сипких тіл»;— запозичення з російської і польської мов; р. *ласт* «тс.», п. *laszt* «давня міра сипких тіл» походять від свн. *last* «певна міра об'єму; одиниця ваги» (двн. (h)last, нвн. Last «тягар, вантаж»), пов'язаного з нвн. *laden* (двн. *hladen*) «вантажити», спорідненим з псл. *kladō* «кладу».— СІС 385; Винник 139—140; Richhardt 72; Фасмер II 462; Преобр. I 436; Sławski V 33—34; Kluge—Mitzka 424.— Див. ще *клáсти*.— Пор. *ладувáти*.

ластик «бавовняна тканина з блискучою правою стороною»;— р. *ластик*, бр. *ла́сцік* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *lasting* (сорт взуттєвої тканини, букв. «тривалий, постійний, міцний») пов'язане з дієсловом *last* «продовжуватися, тривати; носитися» (про тканину, взуття і т. п.), сангл. *lasten* «іти слідом, виконувати; продовжуватися, тривати», дангл. *læstan* «тс.» (первісне значення — «іти слідом»), *lāst* «стопа, слід», спорідненими з гот. *laistjan* «іти слідом», двн. свн. нвн. *leistēn* «виконувати наказ, виконувати обов'язок», дфриз. *lāsta* «тривати, продовжуватися»; очевидно, форма р. *ла́стик* виникла в результаті контамінації форми *ластинг* з недовго вживаною назвою іншої подібної тканини *еластік* (Воронин Вестник ЛГУ 1972/1, 125—131).— СІС 385; Фасмер II 463; Klein 867; Skeat 285; Kluge—Mitzka 435.

ластитися, ла́щитися;— р. *ластиться*, бр. *ла́щичица*, [ла́щичца], п. *łaszczyć się*;— пов'язане з *ла́ска*, [ла́скатися] «ластитися» Ж, як *пустіти* з *пукáти*.— Фасмер II 463; Преобр. I 435; Sławski V 31—32; Bern. I 692; Trautmann 150; Эндзелин СБЭ 55; Желтов ФЗ 1876/1, 22.— Див. ще *ла́ска*.

ластівка¹ (орн.) «*Hirundo L.*», [гла́стівка, ласо́чка Пі, ла́стичка Ж, ластови́ця, ластовка Пі, ла́сточка Ж] «тс.», [ла́стивеня́], ластів'я́, ластовеня́, ластівча́ний, ластівча́чий, ластів'я́ний, ластів'я́чий, ластови́ний;— р. *ласточка*, заст. *ла́стовица*, [ла́стица, ла́стка, ла́ствица, ла́стовка, ла́стущика], бр. *ла́-*

стаўка, др. *ластовица*, р.-цсл. *ластѣна* «вид ластівки», *ластѣнь* «тс.», п. [lastówka, lasztówka, lastawka, lastówka, lasztówka] (з ч., укр., бр.), ч. [laštovice, laštovka], vlaštovka, слц. lastovica, вл. lastojca, lastojčka, полаб. lostövéica, болг. *ла́стовица*, *ла́ставица*, м. *ластовица*, схв. *ла́ста*, *ла́ставица*, *ла́стовица*, слн. *lastovica*, *lastovka*, стсл. *ластовица*;— псл. *lasta*, *lastovica*, *lastavica*, очевидно, як і *ласіца* «ласиця», пов'язане з *лазь* «темний з білим черевом чи грудьми», за характером забарвлення майже всіх видів ластівок (Птицы СССР 402—405); менш обгрунтовані припущення про спорідненість з *ла́ска*, *ла́ститися*, зумовлену нібито тим, що ластівка завжди була одним з найулюбленіших птахів у слов'ян (Фасмер—Трубачев II 463; Трубачев ЭИРЯ II 29—32; ЭССЯ 14, 42—43), з лит. *lakstyti* «літати», *lakstūs* «швидкий, прудкий», лтс. *lakstīt* «стрибати, бігати вперед і назад» (Фасмер II 463; Преобр. I 436; Горяев 182; Sławski I 514; Младенов 271; Bern. I 692; Mikl. EW 161; Fraenkel ZfSlPh 11, 45—47), з ірл. *los* «хвіст», кимр. *llost*, брет. *lost* «тс.» (Rozwadowski. Rozprawę 25, 4—11), як і виведення від звуконаслідувального **last-* (*glast-*, *hlast-*, *chlast-*) «стук, хлоп» (Machek ZfSlPh 20, 35; Holub—Lyer 509; Schuster—Šewc 763—764; Lětopis 23/2, 143—147) або пов'язання з *lapotati* «швидко говорити» (Machek ESJС 694).— Див. ще *ла́сий²*.— Пор. *ла́сиця*.

ластівка² «вставка в одязі під пахвами», *ла́стка*, [ла́стови́ця] «тс.»;— р. [ла́ста], *ла́стовица*, *ла́стовка*, бр. [ла́стаўка, ла́стка] «тс.»;— не зовсім ясно; можливо, як і назва птаха *ластівка*, походить від псл. *лазь* «темний з білою плямою (латкою) під черевом чи грудьми»; зіставляється також (Горяев 182; ЭССЯ 14, 42) з *ла́тка*, *ла́тати* (пор. укр. болг. [ла́ти́ця] «ластка», м. *лати́ца*, схв. *ла́ти́ца* «тс.»).— Преобр. I 436.

[**ластівчики**] (бот.) «герань голубина, *Geranium columbinum L.*»;— очевидно, похідне утворення від *ластівка*; мотивація назви рослини не зовсім ясна; можливо, така назва зумовлена подібністю головок герані до птаха (пор.

[журавельник] «герань», яке пояснюється тією ж ознакою).— Див. ще ла́стівка¹.

ла́стовень «Vincetoxicum Moench.; цинанх, Cynanchum L. Мак; [ваточник сірійський, Asclepias syriaca L. (A. conputi Desne) Ж]», [ластóчник] «ваточник сірійський» Ж;— р. ла́стовень «Vincetoxicum», ластóвник «цинанх», ч. lastovičník, слц. vlaštovník, схв. [lãstovičnjäk] «тс.»;— похідні утворення від назви птаха ла́стівка; найменування зумовлені подібністю розкритих плодів рослин до ластівки, що летить.— Machek Jm. rostl. 184.— Див. ще ла́стівка¹.

ластові́ння «веснянки», ластові́нка «веснянка», ластові́нчатий «веснянкуватий», ласта́тий «тс.»;— р. [ластові́нья] «веснянки» (з укр.?), бр. [ластаві́не] «тс.»;— не зовсім ясне; пов'язується з назвою птаха ла́стівка (Булаховський Вибр. пр. III 225); може бути похідним від того самого псл. lasъ «темний з білою плямою чи смугою (плямистий)», до якого зводиться й ла́стівка (назва птаха) і ластка «вставка в одязі».— Див. ще ласий².— Пор. ла́стівка¹, ла́стівка².

ла́та¹ «шматок, яким зашивають дірки; вставка», [лат] «тс.», латка «тс.»; пляма; [вигідне місце, ласий кусок] ЛЧерк», [латані́на] «повсякчасне латання; річ, яка складається з латок; руб'я», [латанка] «вив'язування нових очей у сітці замість зіпсованих» Мо, [латанці́] «покритий латками одяг», [лататі́на] «лагодження, штопання; виріб з клаптиків» Ж, [латач] «лагодільник; кравчик» Ж, лати «лахміття», [лати́ца] «ластка» МСБГ, [лати́ш] «одяг з багатьма латками», [латня́к] «той, що лагодить горшки» Ж, [латочник] «рядно з кольорових шматочків» Л, [латошник] «тс.» Л, [латоші́] «лахміття» ЛексПол, лаття «старий одяг», [лати́н] «свита з латками; полатаний піджак» Л, [лати́нник] «бідний селянин», [латю́га] «голодранець» МСБГ, [латя́нка] «одяг з латками; ковдра чи рядно з ганчірок Л», [латка́тий] «плямистий, строкатий» Ж, лата́ти, [полата́йко] «лагодільник; кравчик» Нед, [полати́х] «тс.» Нед;— р. діал. бр. ла́та, п. ľata,

ч. слц. діал. lata, болг. [лати́ца] «підшивка», [алти́ца] «ластка», м. лати́ца «латка», алти́ца «тс.», схв. лати́ца, лати́ца «ластка»;— псл. *olta «латка», первісно «пришите»;— споріднене з двн. āla «шило», дінд. āga «тс.»; на праслов'янському ґрунті могло частково змішатися з lasta «ластка»; інші пояснення не враховують південнослов'янських форм на алт- і виходять з псл. *lata, зіставляючи його з псл. letēti (ЭССЯ 14, 47—48), з гр. λῶμα, -ατος «край одягу» (Bern. I 693; БЕР III 324), з лат. laser «подертий», гр. λακίς «шматок, лахміття» (Ильинский РФВ 76/2, 245—246), з лит. lãtaža, latõžis «розтелепа, тухлій» (Fraenkel 343, 360).— Фасмер II 464; Sławski V 34—37; Vaillant BSL 44/2, 143—144.— Пор. ла́стівка².

ла́та² «довга жердина або дошка, яку кладуть уперек кроков», [латва] «тс.», [латка] «дранка; розпірка» О, [латовець] «дерев'яний цвях для прибивання лат на кроквах», [латник] «тс.; мале свердло», [латня́к] «свердел для лат» Ж, [латя́] (зб.) «лати» МСБГ, латува́ти «накладати дошки-лати на крокви», [лати́ти Ж, латкува́ти, латни́ти Ж] «тс.», [підлатка] «накладка на полози в санях»;— р. бр. ла́та, п. вл. ľata, ч. lat', latě, слц. lata, нл. ľata, ľatwa, полаб. lotvə, схв. лѣтва, слн. láta, ľatva;— запозичене, можливо, через посередництво польської мови з німецької; свн. latte (< двн. latta) «планка, рейка, дранка», нвн. Latte «тс.» споріднене з дангл. lætt, дісл. latta, «тс.», дірл. ірл. slat «прут, лозина», кімр. lath, брет. laz «тс.»; представлена в кількох слов'янських мовах форма latva (*laty) характеризує слово як належне до ū-основ, що свідчить про давність запозичення.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 464; Преобр. I 437; Горяев 182; Sławski V 37—38; Brückner 307; Machek ESJČ 321; Holub—Kop. 199; Bern. I 964; Mikl. EW 161; Kluge—Mitzka 425.

[латама́н] «отаман» Ж;— результат гіперичної видозміни звукової форми др. ватаманъ «тс.», як у [лапнó] з ва́пнó.— Див. ще ота́ман.

латаття (бот.) «водяна рослина з великим листям і жовтими або білими квітками, Nymphaea L.», [латаніна] «лист латаття білого» Ж, [латате, латате] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; латаття біле, Nymphaea alba L.» Ж, [лататина] «калюжниця болотна» Пі, [латакі] «водяна рослинність з широким листям» Ва, [латач] «тс.» Ж, [латаше] «тс.; глечики жовті, Nuphar luteum Sm.» Ж, [лобай] «калюжниця болотна» ВеБ, [лотайка Мак, лотак ВеБ, лотань ВеБ, лотар Мак, лотатень Ж, лотаття, лотате Г, ЛексПол, лотач ВеБ, лотачка Мак, лоташ Ж, лототь Мак, лотоць, лоточ тж, лоточник ЛексПол, лотошки Мак, лотошник ЛексПол, лотот, ваташ Мак] «тс.»;— р. [латате] «латаття; глечики жовті; калюжниця болотна», бр. лотатець «калюжниця», п. lotoć «калюжниця болотна», [lataj, lotocie, lotacz, lotasz, lotocz] (з укр.), ч. [lataj, lotaj, lotač, lotáč] «тс.»;— очевидно, пов'язане з *лата*, *латати* з огляду на велике листя, пор. *лататий* «з великим і широким листям»; непереконливо зіставлялося з псл. *loky «калюжа» (Machek Jm. gostl. 41), з болг. *латіна* (бот.) «крес, настурція», *латиф* «тс.», схв. *лаћуни* «Суслатен еигораецт», *лаћѣх* «гілочка винограду з китицями» (Bern. I 693).— Фасмер II 464—465; Меркулова Очерки 26—30; Sławski V 41—42.— Див. ще *лата*¹.

[латвий] «легкий», [залатвити] «влаштувати справу» Я;— бр. [латвий] «тс.», [лацьвэй] «легше, краще», [улатвіць] «поліпшити, полегшити»;— запозичення з польської мови; п. łatwy «легкий, зручний», пов'язане з łaspu «тс.», виводиться з псл. latiti «хапати, брати», представленого в схв. лятити «сягати, швидко вхопити», слн. látiti se «ухопити» (Sławski V 46—47; Brückner 307); висловлювалися також припущення про зв'язок з псл. lati (lajati) «ляяти, насміхатися» (Zubaty St. a čl. I 57; Bern. I 694), з лтс. lėts «дешевий; легкий» або з уг. olczó «дешевий» (Machek ESJČ 316—317).— Sławski V 46—47; Brückner 307; ЭССЯ 14, 51.— Пор. *лацний*.

[латень] (бот.) «вид печіночного моху, маршанція, Marchantia» Ж, Мак;— по-

в'язане з *лата*, *латати*; назва могла бути зумовлена формою порівняно великих таломів маршанції, які стеляться по землі (БСЭ 26, 414).— Див. ще *лата*¹.— Пор. *латаття*.

[латер] «кубічний сажень дров, купа дров», [лата] «міра дров» О, [латра] «4 кубометри дров» Исслед. п. яз., [латрівка] «метрове поліно» О;— р. [лачтер] «гірничий сажень», п. latr, latei «сажень», ч. заст. látro «сажень (міра довжини і міра дров)», ст. látg, слн. заст. láktor, látog, [láchtog, laktog] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lähter «сажень (міра довжини і міра дров)», нвн. Lächter, споріднене з дангл. læs(e)an «хапати, схоплювати», англ. latch «тс.», гр. λάζομαι «хапаю, беру» з *λάζομαι; до розвитку значення пор. *сажень*, пов'язане з *сягати*.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Sławski V 44—45; Brückner 307; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 282; Bern. I 508; Kluge—Mitzka 373; Frisk II 71.

лати (іст.) «металеве спорядження стародавнього воїна», *латник* «воїн у латах»;— р. бр. *латы*, др. *латы*, п. ст. laty, болг. заст. *лати* (з р.);— пов'язане з *лата* «латка»; основною частиною цього спорядження були шматки шкіри, на які нашивалися металеві пластинки.— Фасмер II 464; Ильинский РФВ 76, 246; Sławski V 47—48; БЕР III 322; Bern. I 693; Matzenauer LF 9, 191.— Див. ще *лата*¹.

лати́нь «латинська мова», *латіна*, [латинщина Ж] «тс.», *латінець* «латинянин; [католик]», *лати́ниця* «латинське письмо», *латі́нка* «тс.», *латиніза́ція*, *латинізм*, *латиніст*, [латі́нник] «латиніст; католик», *латі́нство* «католицтво», [латиня́к] «католик» ВеУг, *латі́няни* (іст.) «жителі Лаціума», [латі́ннити], *латинізува́ти*, [латі́нницити] Ж, ст. *латыни* «католики» (1440);— р. бр. *латынь* (очевидно, з укр.), др. *латининъ*, п. łacina, ч. latina, слн. latinčina, вл. łacina, нл. łatyński, болг. *латі́нець* «латинянин; (заст.) католик», *латі́нски*, м. *латин* «латинянин; католик», схв. *латин* «тс.», *латі́нщина*

«латинська мова», слн. *latínščina* «тс.», стсл. *латиньскъ*;— запозичення в латинської мови; лат. *latīnus* «латинський», *latīna* (*lingua*) «латинська (мова)» пов'язане з топонімом *Latium* «Лациум» (область в Італії, центром якої був Рим), можливо, спорідненим з *lātus* «широкий», *latus* «сторона, бік».— Фасмер II 465, 466; Преобр. I 438; Горяев 182; Sławski IV 410—411; Holub—Lyer 282; Schuster—Sewc 757—758; БЕР III 323; Bern. I 693; Walde—Hofm. I 770.

[латі́р¹] «янтар» Ж, [олаті́р] «тс.» Ж;— р. *алатр* (фольк.) «міфічний чудодійний камінь», *латыр(ь)*, *латарь*, *алабыр(ь)* «тс.»;— неясне; непереконливо виводилося з лат. *altāre* «олтар, вівтар» (Jagić AfSiPh I, 90; Veselovskij AfSiPh 6, 52—53; Мочульский РФВ 18, 79—80), зіставлялося з назвою міста в Чуваській АРСР *Алатир* (Ciszewski AfSiPh 16, 603—604), з дісл. *leiðarsteinn* «магніт» (Бодуен де Куртене ИОРЯС 19/2, 93—94), з прикметником **латыгорь*, утвореним від **латыгоръ* «латиш» (Соболевский Этногр. обзор. 8, 254), з гр. *ἤλεκτρον* «янтар» (Савинов РФВ 21, 43; Даль I 24).— Фасмер I 69.

[латі́р²] «поряд, поруч» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. *алѣтурь* (рум. *alături*) «тс.» походить від лат. *a latere* «збоку», що складається з прийменника *a(b)* «від, з» та іменника *latus* «бік», пов'язаного з прикметником *lātus* (< **stlātos*) «широкий», спорідненим з вірм. *lain* «тс.», псл. *stylati*, укр. *стеліти*.— Scheludko 137; СДЕЛМ 26; Puşcariu I 82; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *абажур*, *стеліти*.

латі́ш, **латі́ський**;— р. бр. *латыш*, п. *Łotysz*, ч. слц. *Lotyš*, вл. *letiski* «латиський»;— запозичення з латиської мови; лтс. *latvieši* «латиші» є формою множини від *latvietis* «латиш», *latvis* «тс.», що походять від латиського гідроніма (назви струмка) *Late*, можливо, спорідненого з двн. *lētto* «глинозем», дірл. *lathach* «мул»; менш переконливим здається виведення від др. *Лотыгола* «Латгалія, східна частина латиської мовної області» (Отрепські 2, 72).— Фасмер II 466; Преобр. I 438; Горяев

192; Mikl. EW 174; Mikkola Slavia 15, 162; Mühl.—Endz. II 425.

[латі́рка] «дитяча гра, в якій один з учасників б'є долонею по спині сусіда і тікає, а той, кого вдарено, повинен кому-небудь передати удар»;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *ладка* «долоня» або з *лата*, *латка* в значенні «пляма» (пор. р. *пятнашки* «дитяча гра»).

лату́к (бот.) «вид салату; бур'ян, *Lactuca L.*», [лату́чка] «тс.» Ж;— р. бр. болг. *лату́к*, п. *laktuka*;— через посередництво польської або німецької мови (свн. *lattuke* «тс.») запозичено з латинської; лат. *lactūca* «латук, качанний салат» пов'язане з *lac* (< **glact*) «молоко», спорідненим з гр. *γάλα*, *γάλακτος* «тс.»; пор. укр. [молоча́й] «латук дикий, *Lactuca scariola L.*», [молочко́] «тс.».— СІС 386; Richhardt 73; Фасмер II 465; Преобр. I 473; Горяев 182; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747; Frisk I 284.— Пор. *ло́чиця*.

лату́нь «сплав міді з цинком»;— р. бр. *лату́нь*, болг. *лату́н* (з рос.);— запозичення з німецької або італійської мови; нвн. *Latún*, снн. *laton* «тс.» походить від іт. **lattone* (венец. *laton*) «тс.», яке виводиться від ар. *lātūn* «мідь», що виникло на основі тур. [altan] «золото» або тюрк. **altun* «тс.»; припускалось посередництво грецької мови (сгр. *λατόνυ* «латунь».— Фасмер ГСЭ 3, 112; Bern. I 694).— СІС 386; Фасмер—Трубачев II 465; Преобр. I 437—438; Battisti—Alessio 2178, 2181; Klein 869.— Див. ще **алтін**.

[лату́ра] «їжа для собак; рідка страва Мо; рідка каша Дз»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лату́рь* (мн.) «поміи», рум. *lătúri* (аром. *lătúra*) «тс.» походять від лат. *lavātūrae* «тс.», пов'язаного з дієсловом *lavo*, *-āre* < **lovō*, **lovāre* «мити, купати».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 158; Scheludko 137; СДЕЛМ 244; Puşcariu I 82; Papahagi 622; Walde—Hofm. I 773—775.— Див. ще *лаванда*.— Пор. *лэвря*, *лівантіна*, *луг²*, *лю́ра*.

лауреа́т, **лауреа́тство**;— р. болг. *лауреа́т*, бр. *лаурэа́т*, п. *laureat*, ч. слц.

laureát, вл. lawreat, схв. лаурèāt, слн. laureát;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Laureát, фр. lauréat походять від лат. laureátus «увінчаний лавровим вінком», пов'язаного з laurea «лавровий вінок», laurus «лаврове дерево, лавр».— СІС 386; Sławski IV 78; Koraliński 561; БЕР III 325; Филипова-Байрова БЕ 1954/4, 376—377; Bloch 345; Dauzat 431; Klein 870.— Див. ще лавр.

ла́фа . «пожива, користь, вигода; [платня Ко]», [лахва́] «роздолля; пожива», [лахвіця] «удача, лафа» Ме, [лахвічка] «тс.» Ме, [ле́фа] «побічний доход; хабар» Ж, [лі́фа] «тс.» Ж, [ля́фа] «пенсія; утримання, харчі» Ж;— р. ла́фа «пожива, удача, вигода», [ала́фа] «платня; пайок; фураж на коня», ст. ала́фа «нагорода», ола́фа «тс., подарунок», бр. ла́фа «пожива, удача, вигода», п. lafa «платня солдата; заробітна плата; пенсія; гроші на харчі для людей і коней; частка, пайка», ст. uľaf(k)a «тс.», болг. [ле́фе, уле́фе] «плата, заробітна плата», схв. уле́ва «тс.»;— через посередництво російської і польської мов запозичене з тюркських; тат. башк. ала́фа «нагорода, платня, подачка», тур. aľef «платня солдата», ulüfe «тс.» походять від ар. alafa «султанське утримання послів, їх челяді і тварин», ulüfa «платня, харчі, фураж».— Булаховський Нариси 119; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Титаренко РР 1985/5, 146—147; Шипова 219—220; Тагiev Тюркизмы 154; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 123; Дмитриев 567; Korsch AfSIPh 9, 677; Sławski IV 25; Brücker 289; Lokotsch 167; Bern. I 683; Mikl. TEI II 182.

лафéт «станок, на якому закріплюється ствол гармати»;— р. бр. болг. м. лафéт, ч. слц. вл. lafeta, схв. лафéт, слн. lafêta;— через посередництво російської і німецької мов (нім. Laféte) запозичено з французької; фр. l'affût «тс.» утворене від fût «стрижень, стовбур», що виникло з фр. ст. fust «тс.», яке зводиться до лат. fūstis «палиця, дрючок» неясного походження.— СІС 386; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Горяев 182; Kluge—Mitzka 418; Dauzat 16; Walde—Hofm. I 573—574.

[лахабу́нда] «бродяга, волоцюга» Ж;— очевидно, результат контамінації слів [вагабу́нда] «волоцюга» і ла́хи «лахміття».— Див. ще ла́хи, макабу́нда.

[лахамéндрики] «ганчір'я, ляхміття», [лахамі́ндрики] «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [лохомáндрики] «пожитки, речі» розглядається як утворене з ла́хи «лахміття, дрантя» ([лах, ла́ха] «тс.») і етимологічно неясного [мі́ндара] «обрізки, клаптики, мотлох», [мі́ндра] «тс.».— Фасмер II 525, 623.— Див. ще ла́хи.

ла́хати «підбирати колоски» Ж;— р. [ла́хатъ] «бігати, метатися», бр. [ла́хаць] «бігати; шукати; тинятися», п. [ľachac] «ганяти, бігати», [ľachac się] «проявляти статевий інстинкт» (про льоху), ľochac się «тс.», ч. [ľachovač] «вистежувати», схв. [ла́хати] «швидко ходити; прагнути»;— очевидно, псл ľachati «бігати в пошуках, зазіхати», пов'язане з ľasъ «ласий»; менш переконливі пояснення як експресивного утворення (Sławski IV 319—320) або як пов'язаного з іє. *ľek- «літати, скакати» (ЭССЯ 14, 16—17).— Див. ще ла́сий¹.— Пор. ло́хати¹.

[лахвéц] «безтарка» ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з лафéт.

ла́хи «лахміття», [лах] «тс.», [ла́ха] «тс.; одежина», [лахáтка] «ганчірка, онуча» О, [лахáтник] «мінйло, ганчірник» О, [лахáтняк «тс.» О, [лахáтя] «лахміття» О, [лахáтя] «тс.» О, [лахáш] «поганий порваний черевик» Ж, лахма́й «людина в ляхмітті», ла́хман «лахміття; [обірванець]», лахмані́на «драна одежина», [лахманка] «лахміття, ганчірка», [лахманник] «ганчірник», [лахманя́р] «тс.», [лахмання] «лахміття», [лаху́та] «ганчірка», [лаху́тя] (зб.) «лахміття, ганчір'я» О, [ла́ше] (зб.) «лахи» Ж, [ла́хавий] «обірваний, брудний», [лахманува́тий] «повільний (про вола); обірваний», лахма́тий «кошлатий; [покритий ляхміттям Ж]»;— р. [ла́хмы] «шмаття, ганчір'я; патли», бр. ла́хі «старий поношений одяг», лахманя́ «лахміття, ганчір'я, обноски», п. ľach «ганчірка», [ľacha, ľachmap, ľachmana, ľachmaniec] «тс.», ľachy «лахміття», [ľachmany] «вбрання», [ľachoty] «тс.», слц. [ľachy] «одяг, ляхміття» (з укр.,

п.), вл. *lachmap* «здоровань; обірванець, ледащо»;— псл. [лахъ] «ганчірка»;— очевидно, давніше **laks-*, споріднене з гр. *λαμῖς* «кляпоть, лахміття», *λαμίζω* «рву на частини, роздираю», лат. *laser* «розірваний, порваний», *lacinia* «кляпоть, одяг», *lasego* «деру, шарпаю», лит. *lākatas* «обірванець», лтс. *lakats* «сукно»; іє. **lēk-/lāk-* «роздирати»; потребує дальших уточнень зіставлення з р. *лѡскѣт* «кляпоть», снн. *las* «клиноподібний кляпоть», нвн. *Lasche* «кляпоть» (Bern. I 685—686; Matzenauer LF 9, 186; Walde—Hofm. I 743); недостатньо обгрунтоване виведення від псл. *lata* «латка» (Brückner 305) або від снн. *lachen* «полотно, простираadlo», нн. *laken* «тс.» (Шелудько 36; Преобр. I 472—473).— Фасмер II 467; Ильинский ИОРЯС 20/3, 109; Sławski IV 403—404; Machek ESJCS 256; Schuster-Sewc 800; Boisacq 552; Pokorny 674.— Пор. **лахміття**, **лохман**.

[лахма́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па;— результат видозміни форми [махла́чити] «тс.», зближеної з *лахман*, [лахма́нник] і под.— Див. ще **махла́чити**.— Пор. **ла́хи**.

лахміття, [лахма́тина] «ганчірка» Ж, [лахма́тя] «лахміття» О, *лахмітник* «обідранець; той, хто скуповує і продає старі речі», [лахмо́тник] «обідранець»;— р. *лохмо́тья*, бр. *лахмо́цце*, п. [lachmyta] «обідранець, ледащо» (з укр.?)— псл. *[лахъmot-], складне утворення з тих самих компонентів *лаху* «лахи» і *mot-* (пов'язаного з *motati*), що й *мо́тлох*; непереконливе виділення (Sławski IV 407—408) суфікса *-yta (-ita)*.— Пор. **мо́тлох**.

[ла́хнути] «зазіхати; лакомитися» О, [ла́хний] «пожадлиий, ласолубний, похитливий» Ж;— слц. [láchat'] «жадати, прагнути»;— очевидно, пов'язане з *ласий*¹, [ла́хати] (див.).

[лахо́лата] «лахміття; обірванець, голодранець» Ж;— складне утворення з *ла́хи* «лахміття» і *лата* «латка».— Див. ще *лата*², **ла́хи**.

лацаро́ні «неаполітанський бідняк, жебрак»;— р. *лаццаро́ни*, *лаццаро́ни*, *ладзаро́ни*, *лазаро́ни*, п. ч. *lazaron*, слц. слн. *lazaron*, болг. *лазаро́не*, схв.

лазаро́н, *лазарони*;— через посередництво російської мови запозичене з італійської; іт. *lazzarone* «жебрак, босяк» є збільшувальною формою від *lazzo* «тс.», що походить від імені євангельського бідняка Лазаря (іт. *Lazzaro*).— SIC 386; Kopaliński 562; Battisti—Alessio 2188; Klein 872.— Див. ще **Лазар**.— Пор. **ла́зар**.

лаці́он, *лаціян* — див. **лі́ція**.

ла́цкан «вилога на грудній частині верхнього одягу»;— р. бр. *ла́цкан*, п. *laca* (зменш. *laska* «зав'язка, застібка», ч. *lacl* «нагрудна частина фартуха», ст. *lac*, слц. *laclik* «тс.», вл. нл. *lac* «жилет»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. *Lätzchen* є зменшувальною формою від *Latz* «нагрудник, клапан кишені», яке походить від іт. *laccio* «петля, шнурок», що зводиться до лат. *laqueus* «петля», етимологічно не зовсім ясного.— Фасмер II 468; Преобр. I 438—439; Горяев 182; Machek ESJCS 317; Matzenauer 235; Walde—Hofm. I 745.

[ла́чний] «легкий; зручний Пі», [ла́чно] «легко» Г, Ж, О, [нела́чно] «незручно» Ж, ст. *ла́чно* «легко» (XVI ст.);— запозичення з польської мови; п. *łacny* «легкий, зручний», як і ч. *laciný* «дешевий», ст. *łacpny* «легкий», слц. *łacpny* «дешевий», виникло з *latjъpъ «тс.», пов'язаного з синонімічним *latwy* (<*latvъ*).— Richhardt 72; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Дежє 167; Sławski IV 412—414; Brückner 305; Machek ESJCS 316—317; ЭССЯ 14, 50; Bern. I 694; Zubatý St. a čl. I 1, 39—60; Mikl. EW 161.— Див. ще **ла́твий**.

[лаці́юга] «ледар» Ва;— очевидно, результат спрощення форми [ледаці́юга] «тс.»; менш імовірна можливість контамінації слів *ла́нець* «обірванець» і *волоці́юга* або *ледаці́юга*.— Див. ще **ледач**.

[лаче́на] «плямиста корова» Ж, [лачі́стий] (у назві [лачі́стий кіс] (орн.) «гірський (білозобий) дрізд, *Turdus torquatus* L.» Вел);— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні; немає певності щодо правильності написань у джерелах *лачі́стий* (у даному разі) і *лагі́стий* (віднесеного під *лачі́стий*).

[лачі] «дуже дрібна локшина до м'яса, до супу» ВеУг;— очевидно, форма множини від *лача, яке, можливо, походить від уг. laska «локшина», ст. laksa «те.».

[лашка] «непарна кісточка (з ноги теляти чи свині), якою граються в гру "паці"» Кур;— неясне.

лашт, лаштом — див. ласт².

[лаштабей] «ледар» (так сварять дітей);— неясне.

[лаштай] «наймит» Л;— неясне.

лаштувати «ладнати, готувати», лаштунки «куліси; [риштування]», налаштувати «приготувати; [спорядити; упорядкувати Ж]», прилаштувати «прикріпити; примістити; приладнати; начепити на себе», прилаштуватися «примоститися; приєднатися до когось у дозорі», улаштувати «залагодити, уладнати; організувати; вчинити; розмістити, забезпечити місцем»;— очевидно, результат семантичної видозміни давнішого незасвідченого *лаштувати «вантажити, складати», пов'язаного з лашт (ласт) «міра корабельного вантажу», [лаштом] «у великій кількості, в достатку» (очевидно, також «навалом, насипом»), зближеного з риштувати «споряджати».— Див. ще ласт².— Пор. риштувати.

лаштитися — див. ластитися.

[лаї] «згряя собак, тічка», [лай, лайня Ж] «тс.»;— п. laja «згряя собак, особливо гончих», złaja «тс.», ч. laje «згряя собак; набрид», схв. ст. laja «гавкіт», слн. laja «тс.»;— псл. laja «гавкіт; собаки, що гавкають; згряя», пов'язане з lajati «гавкати»; безпідставно припускалася спорідненість (Machek ESJC 318) з гр. λαῖς «народ, люд».— Фасмер II 468; Sławski IV 432; Brückner 305; Holub—Kop. 199; ЭССЯ 14, 19; Bern. I 686.— Див. ще лаяти.

лаяти «сварити; гавкати», [лати] «сварити» Ж, лаятися, [лайкуватися] «лаятися» Ж, [лай] «лайка», лайка, лайливець, [лаянка] «лайка», лайливий, [лайчий] «той, що любить лаятися», [злайка] «лайка» Пі;— р. лаять «гавкати; лаяти, сварити», бр. лаяць «лаяти, сварити; ганьбити», др. лаяти «гавкати; кричати, лаяти(ся)», лаати «тс.», п.

lajaś «лаяти», ч. laiti «гавкати; лаяти, сварити», нл. lajaś «гавкати; лаятися, сваритися», болг. лая «гавкати», м. lae «тс.; лаятися, сваритися; обмовляти, ганити», схв. lajati «гавкати; кричати; розпускати плітки, поширювати брехню», слн. lajati «гавкати; кричати; лаяти», стсл. лаяти «гавкати, лаяти»;— псл. lajati (lati) «гавкати; кричати; ганити»;— споріднене з лит. loti «гавкати, лаяти, робити наклеп», лтс. lait «тс.», дінд. gāyati «гавкає», ос. gæip «гавкати», гр. λαίειν, λαίμενοι «видавати звук», лат. lairare «гавкати, репетувати, горлати», lamentum «ридання, плач», вірм. lam «плачу», алб. leh «гавкаю», ірл. liim «лаю, обвинувачую», гот. laifōp «вони лаяли, ганили», дісл. lotm «крик, плач»; іе. (звуконаслідувальний корінь) *la-, *le-; твердження про германське походження цього слова (Hirt RBV 23, 334) помилкове.— Фасмер II 468—469; Преобр. I 439; Sławski IV 432—434; Brückner 305; Machek ESJC 321—322; Младенов 271; ЭССЯ 14, 20—21; Bern. I 686—687; Trautmann 148—149; Fraenkel 387; Mühl.—Endz. II 442; Frisk II 118; Walde—Hofm. I 754—755; Pokorny 650.

[ле] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж»;— др. le «ледве», lb «тс.», п. lecz «але, та», ст. le «але, та, а, проте, однак; тільки, лише», leś «але, та, а, проте, однак», ч. leś «але, проте, однак», ст. le «і, та; а, але, проте», слц. [le] «тільки», полаб. laa «тс.», болг. м. le (підсилювальна частка), схв. le (підсилювальна частка в заперечній конструкції), lē «тс.», слн. lē «тільки, лише», стсл. lē «ледве»;— псл. le, lē «тільки» (і підсилювальна частка);— споріднене з лит. -le, -lė, -lai «тс.» в pile «тільки, тепер, тільки що, щойно», tale «тс.»; далі пов'язується з лит. laĩ «хай, нехай», лтс. laĩ «тс.»; сумнівне зіставлення (Machek ESJC 323) з хет. lē, що функціонує як заперечна частка при імперативі; можливий зв'язок з іе. *leik^h- «залишати, залишок».— Фасмер II 13—14; Sławski IV 87—89; Brückner 292, 292—293; Holub—Lyer 283; БЕР III 331; ESSJ Sl. gr. II 399—405; Zubatý St. a čl.

I 2, 209—210; ЭССЯ 14, 171—173; Berg. I 697—698; Trautmann 153—154; Fraenkel 360; Вiга RR I 452—454; Топоров IV 427—431.— Пор. *ále¹*, *лем*, *лѐно*.

[лебеда] «біла коза» ВеНЗн;— пов'язане з *лебідь*; найменування зумовлене мастю тварини; пор. схв. *лѣбѹд* (назва білого коня; [назви білих тварин]), букв. «лебідь».— Див. ще *лебідь*.

[лебедаха] «бідняга»;— результат контамінації слів *лебѣдик* (пестливе звертання до чоловіка) і *бiдолáха* (див.).

[лебедінка] (сорт груші);— неясне; можливо, утворене від топоніма *Лебедін* (пор. м. Лебедін у Сумській області, с. Лебедін у Черкаській та Київській областях).

[лебедіти] «говорити неясно, неправильно вимовляючи слова, лепетати (про дітей); настирливо або слізно просити, жалібно молити; співати, наспівувати (звичайно жалібні мелодії)»;— очевидно, результат видозміни слова [лебоніти] «тс.» або [лѣбдати] «базікати», зумовленої впливом слів *лебѣдик* (пестливе звертання до чоловіка), [лебѣдочко] «тс.», які часто вживаються при наполегливих слізних проханнях, при голошінні за небіжчиком.— Див. ще *лебоніти*, *лѣбдати*.— Пор. *лебідь*.

[лебезувати¹] «залицятися» Ж, [лебезованє] «залицяння, флірт» Ж;— р. *лебезить* «догоджати, запобігати»;— пов'язане чергуванням голосних з *лабу́знитися* «леститися, підлабузнюватися, підлещуватися», *облобизати* «обцілувати»; припущення про зв'язок р. *лебезить* з нвн. *ich liebe Sie* «я вас люблю» (Гіляров у Корша — Korsch AfSIPh 9, 520) є помилковим.— Фасмер II 471; Преобр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 10—11; ЭССЯ 14, 81—82.— Див. ще *лабу́знитися*.— Пор. *облобизати*.

лебезувати²— див. *слебезувати*.

[лебеніти] «ледь виднітися, бовваніти, невиразно уявлятися»;— неясне.

[лебердаші] «мідні хрестики»;— неясне.

лебідка¹ (тех.) «пристрій для підймання і переміщення вантажів», *лебідчик* «робітник, який працює на лебідці»;— бр. *лѣбѣдка* «пристрій для підймання і переміщення вантажу», болг. *лебѣдка*

«тс.»;— запозичення з російської мови; р. *лебѣдка* «тс.» є похідним від *лебѣдь*; назва зумовлена подібністю довгого важеля лебідки до шиї лебедя; виведення від англ. *lift* «ліфт» (Фасмер II 470; Горяев Доп. 2, 22) помилкове.— Фасмер—Трубачев II 470; КЭСРЯ 235; Шанский ЭИРЯ III 65—66.— Див. ще *лебідь*.

[лебідка²] (бот.) «материнка звичайна, *Origanium vulgare* L.» Лік. росл., Мак, [лебюдка] «тс.» ВеНЗн (з п.);— р. [лебѣдка], бр. [лѣбѣдка], п. *lebiodka*, [lebiódka], ч. *lebedka*, заст. *červená lebeda*, нл. *lebedka*, *lobedka* «тс.»;— пов'язане з *лободá*, [лебеда]; назва зумовлена, очевидно, схожістю в забарвленні листя обох рослин, зверху темнішого, а спіднизу світлішого (Попов 82).— Sławski IV 89—91; Brückner 292; Schuster-Sewc 769—770.— Див. ще *лободá*.

лебідь (орн.) «*Cygnus* Bechst.», [лебеденя] «пташа лебедя», [лебедѣць] «лебідь» Ж, *лебѣдик* (пестливе звертання до чоловіка), *лебедін* (фольк.) «лебідь», *лебедіна* (фольк.) «лебідка, лебедиця; [лебедаче м'ясо]», *лебедіха*, *лебедіця*, [лебедій] «лебідь» О, [лебѣдо] «тс.?», [лебѣдка] «лебідка, лебедиця», [лебѣдя] «тс.», *лебедя* «пташа лебедя», [лѣбѣдь] «лебідь» Ж, [лѣбет, лѣбетъ, лебодь] «тс.» О, [лебѣдий] «лебединий» Ж, [лебѣдин] «тс.» Ж, *лебедіний*, [лебѣдій], *лебѣдячий* СУМ, Г;— р. *лебѣдь*, бр. *лѣбѣдзь*, др. *лебѣдь*, п. *łabędź*, [łabądź, łabęł], ст. *łabęć*, каш. [łabądź], ч. слц. *labut'*, болг. *лѣбед*, м. *лебед*, *лабед*, схв. *лѣбѹд*, слн. *labód*, *labúđ*, стсл. *лѣвѣдь*;— псл. *olbōdъ / *elbēdъ / *elbedъ «лебідь»;— споріднене з двн. *albiž* «лебідь», *elbiž*, дангл. *ielfetu*, дісл. *olptr* (мн. *elptr i alptir*) «тс.», лат. *albus* «білий», гр. *ἄλφος* «білий лишай»; іє. **albho-* «білий»; назва птаха зумовлена білим кольором його пір'я; думка про германське походження цього слова (Mikkola Balt. u. slav. 40) є помилковою.— Кристенко Вступ 522, 544; Фасмер II 470—471; Преобр. I 440—441; КЭСРЯ 235; Sławski IV 399—401; Brückner 304—305; Machek ESJČ 316; БЕР III 332—333; Skok II 256; Bezlaž ESSJ II 117; ЭССЯ 6, 19; Stang 31; Мартынов Язык

74—75; Булаховський Вибр. пр. III 260, 264—265; Persson Beitr. 586; Torbiörnsson LM I 11; Meillet Études 319, 322; MSL 14, 377; Гамкрелідзе—Иванов 543, 783; Specht 114; KZ 68, 43; Pokorný 30—31.— Пор. лєбеда, лобода.

[лебоніти] «белькотати; слізно проєвити; голосити»;— звуконаслідувальне утворення, фонетично проміжне між *лепетати* «белькотати» і *жебоніти* «тс.»; можливо, пов'язане з р. [лабуніться] «підлещуватися; упадати».— Пор. *жебоніти*, *лепетати*.

[лебурдєйка] «убога хатина» Ж;— похідне утворення від [бурдєй] «циганське шатро; землянка» з приставним *ле-* неясного походження.— Див. ще *бурдєй*.

лев¹ (зоол.) «Panthera leo L.», [ільва] «левиця» Ж, *левеня*, [лєвіха] «левиця» Г, Ж, [лєвіхна] «тс.» Ж, *левіця*, [лєвіха] Ж, *левіць* (зменш.), [лєвіцьк] «левеня», [лєв'я] «тс.», *лєв'ятник* «приміщення для лєвів», [лєвіцьк] Ж, *лєвіний*, *лєвій*, *лєвобий* СУМ, Ж, *лєв'ячий*, [лєвіний] Ж;— р. *лев*, бр. *леу*, др. *львъ*, п. *lew*, ч. слц. *lev*, вл. нл. *law*, полаб. *lov*, болг. *лъв*, заст. *лев*, м. *лав*, схв. *лѣв*, слн. *lėv*, стсл. *львъ*;— псл. *львъ* «лев», запозичене з давньоверхньонімецької мови; днн. *lėwo* через посередництво латинської і грецької мов лат. *leō*, гр. *λέων* «тс.») зводиться до семітського джерела (пор. гебр. *lābhī*, ак. *labhi*, пов'язані з ег. *labi* «тс.»); думка про запозичення в праслов'янську мову з готської (Вгйскпер 296—297; Младенов 271; Верп. I 756; Hirt RVG 23, 334) викликає сумнів через відсутність слова *liwa в готських пам'ятках; висловлювалось також припущення про запозичення в праслов'янську мову з протогрецької або фракійської чи іллірійської (Oštir Symb. Rozwadowski I 295—313); існує думка (Гамкрелідзе—Иванов 507—509; Machek ESJČ 328; Holub—Кор. 203) про індоєвропейське походження слова в грецькій і германських мовах (пор. хет. *цалца-*, *цалці-«лев»*).— Булаховський Нариси 117; Акуленко 132; Фасмер II 471—472; Преобр. I 441—442; КЭСРЯ 235; Sławski

ki IV 182—184; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 804—805; Olesch I 539; БЕР III 335—336; Skok II 275—276; Bezlaj ESSJ II 137—138; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. I 785; Frisk II 113.

лев² «монета, яка була в обігу в Австрії, Бессарабії та на Поділлі; грошова одиниця в Болгарії»;— р. *лев* «грошова одиниця в Болгарії», п. *lew* «грошова одиниця», *lewa* «грошова одиниця в Бессарабії», схв. *лѣв* «грошова одиниця в Болгарії», слн. *lėv* «тс.»;— пов'язане з назвою лева (тварини), який зображався на монетах; допускається також можливість калькування (пор. тур. *aslan*, *arşlan* «турецька грошова одиниця», букв. «лев» (зоол.)), оскільки на турецькій монеті був зображений лев.— Чернов ЛБ VII 29—43; Sławski IV 182—185; БЕР III 336; Crânjala 336; Ruşçagiu I 83.

Лев³ (чоловіче ім'я), *Левко*, *Лєвіць*;— р. болг. *Лев*, р. заст. *Лѣв*, бр. *Леу*, др. *Лєвъ*, п. *Lew*, ч. слц. *Lev*, цсл. **Лєвъ**;— калька грецького власного імені *Λέων*, що виникло на основі загальної назви *λέων* «лев.»— Сл. вл. імен 215; Фасмер II 472; Преобр. I 441—442; Спр. личн. імен 428; Кпаррова 118; Корєснұ 91; Илчев 299.— Див. ще лев¹.— Пор. **Лєонтій**.

лєвада «присадибна ділянка землі з сінокосом, городом чи садом; [площа біля церкви О]», [лєвада] «квітник на городі» Мо;— р. *лєвада*, бр. [лєвада], др. *ливада* «лука», п. [lewada] (з укр.), болг. *ливада*, м. *ливада*, схв. *лѣвада*, слн. *liváda* «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; стр. *λιβάδιον* «лука, зрошена рівнина» пов'язане з гр. *λείβω* «ллю, проливаю», *λοιβή* «узливання (на честь богів)», спорідненими з лат. *lībo* «справляю узливання богам, жертвую», лит. *lieti* «лити», лтс. *liet*, псл. *liti* «тс.», укр. *літи*.— Пономарів Мовозн. 1973/5, 64—65; Акуленко 132; Фасмер II 493; ГСЭ III 114; Преобр. I 441; Горяев 183; Sławski IV 185—186; БЕР III 389—390; Верп. I 725; Mikl. EW 171; Frisk II 96—97.— Див. ще **літи**.

лєвєнець «високий, дужий юнак; гайдамака; [бовдур, негідник, мерзотник Пі]»;— р. [лєвенєц] «здоровило; бов-

дур, дурень, лобур», п. *lewenies*, *leuens* «гайдамака, грабіжник, опришок», болг. *левѣнт*, *лєвен* «герой, молодець; красунь», м. *левен(т)* «молодець; ледар, шахрай», схв. *лєвѣнта* «турецький матрос, турецький воїн; герой, молодець; ледащо; ледар, шахрай»; — суфіксальне утворення від *левен-*, запозиченого з турецької мови; тур. *levent* (іст.) «матрос; воїн-доброволець; бродяга, авантюрист; сильний, стрункий, незалежний» походить від іт. *levantino* «житель сходу», *levante* «східний; схід», пов'язаного з *levare* «піднімати», *levarsi* «підніматися; ходити», яке зводиться до лат. *levo* «підіймаю», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з гр. *ἕλαχός*, псл. *льгъкъ* «тс.», укр. *лєгкій*; тур. *levent* виводиться також з перс. *levend* «вільний, незалежний» (Романевич *St. sl.* II, 151; Макарушка 11). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134; Фасмер II 472; Шипова 221; БЕР III 338—339; Skok II 291; Холлош *St. sl.* 11/1—2, 151; Bern. I 704; Mikl. TEI II 119; Räsänen Versuch 316; Mestica 863; Walde—Hofm. I 788—789. — Див. ще *лєгкій*.

[**леветовий**] «ліловий, лілово-голубий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*lewendowy*] «блідо-фіолетового кольору, змішаного з сірим», *lawendowy*, *lawandowy*, [*lewandowy*] «тс.» утворене від іменника *lewenda* (бот.) «лаванда» (рослина з голубувато-фіолетовими або синіми квітами), *lawanda*, *lewanda* «тс.», того самого походження, що й укр. *лавáнда*. — Sławski IV 79—80; Brückner 291. — Див. ще *лавáнда*.

[**лєвеш**] «суп, юшка; соус» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *leves* «суп, юшка» пов'язане з *lé* «сік, рідина», спорідненим з манс. *lām* «суп, юшка», фін. *liemi* «тс.», мар. *лем* (*lem*) «суп». — Лизанец 607; MNTESz II 733; Лыткин—Гуляев 159.

лєвкóй (бот.) «матиола, *Matthiola R. Br.*», *лєвкóнія* «лєвкóй однорічний, *Matthiola annua Sweet.*»; — р. *лєвкóй*, бр. *ляўкóнія*, п. *lewkonia*, ч. *levkoje*, слц. *levkoja*, вл. *lewkonja*, слн. *levkója*; — через посередництво німецької мови (нім. *Levkóje*) запозичено з латинської; лат. *leucoion* «лєвкóй» походить від гр. *λευ-*

κόιον «біла фіалка», складного слова, утвореного з прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, блискучий», спорідненого з лат. *lūx* «світло, сяння, блиск», псл. *luśь* «світло», *lyśь*, укр. *лісий*, та іменника *ίον* (< *Ψίον*) «фіалка», запозиченого, очевидно, з якоїсь середземноморської мови і пов'язаного з лат. *viola* «тс.»; грецька назва зумовлена білястим забарвленням листків і фіалковим запахом левкоя. — Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Преобр. I 441; Sławski IV 189—190; Sł. wyg. obcych 427; Kluge—Mitzka 438; Frisk I 729, II 108—109; Boisacq 573; Klein 882; Pokorpu 687—690. — Див. ще *лісий*, *фіалка*. — Пор. *лейкемія*, *лейкоцит*.

[**лєвря**] «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *löre* «погане вино; розбавлений водою виноградний сік (з виноградних вичавків)» походить від свн. *lūre* (< двн. *lūra*) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино», *liure* (< двн. *lūra*) «тс.», перше з яких зводиться до лат. *lōra* (< *louerā) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино», а друге — до лат. *lōrea* «тс.»; обидва латинські слова пов'язані з дієсловом *lavo*, -āre і -ere «мити, промивати, купати». — Лизанец 607; MNTESz II 794—795; Bárczi 192; Kluge—Mitzka 426; Walde—Hofm. I 821. — Див. ще *лату́ра*. — Пор. *луг²*, *лю́ра*.

лєвурда (бот.) «цибуля ведмежа, *Allium ursinum L.*; [ракові шийки, *Polygonum bistorta L. Г, Ж*], [*лєгурда*] «дикий часник» Мо; — р. [*лєвурда*] «цибуля переможна, *Allium victoriale L.*», болг. *лєвурда* «цибуля ведмежа», [*лєурда*, *лєорда*, *лєварда*, *лєвруда*] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *léurdă* «цибуля ведмежа», молд. *леурдэ*, *леордэ* «тс.» зіставляються з алб. *hurdhër* (*hurdhë*) «часник», успадкованим з індоєвропейської прамови. — Scheludko 137; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134—135; Crânjala 336; БЕР III 340—341; СДЕЛМ 233; Vrabje Romanoslavica 14, 159.

[**лєвчá**] «люшня Ж, дерев'яна або залізна частина люшні О», [*лєви*] «люш-

ня» Лизанец, [залєвчник] «кілочок на кінці осі у возі» Ж;— п. [zewcza], ч. [l'evča], слц. [levča], схв. лєвча «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. [lőcs] «люшня; нога» походить від нвн. [Leuchsel], яке виникло з свн. liuhse «тс.», очевидно, спорідненого з псл. ljušnja, укр. люшня.— Лизанец 158, 607; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Sławski V 104; Machek ESJČ 265; Bern. I 704; Mikl. EW 117; MNTESz II 793; Kluge—Mitzka 437.— Див. ще люшня.

[лєвядь] (бот.) «лаванда колоскова, *Lavandula spicata* L.» Ж;— результат видозміни форми [левáнда] «тс.» під впливом утворень із суфіксом -ядь, можливо, викликаної помилковим осмисленням компонента ep у п. [zewenda] «лаванда» як є, якому закономірно відповідає укр. я.— Див. ще лавáнда.

лєга, лєга, лєгавий, лєгака, лєгар, лєгмас, лєга — див. лежати.

лєгальний, лєгалізація, лєгалізм, лєгаліст, лєгалізувати, нєлєгальний;— р. лєгальний, бр. лєгальны, п. legálny, ч. legální, слц. legálny, вл. legálny, болг. лєгален, м. лєгален, схв. лєгáлан, слн. legálen;— запозичення з французької мови; фр. légal походить від лат. lēgālis «законний, правовий», утвореного від lēx (lēgis) «закон, юридична норма», пов'язаного з lego «читаю, збираю, набираю», спорідненим з гр. λέγω «збираю; перераховую; висловлююсь, вимовляю», алб. mb-ledh «збираю, об'єдную».— СІС 386; КЭСРЯ 236; Sławski IV 111; Brückner 293; Sł. wug. obcsuch 423; Holub—Lyer 283; БЕР III 341; Вуяк-лија 507; Walde—Hofm. I 780, 789—790; Klein 876.— Пор. лєгэнда, лєгіон, лєгуміни, лєкція, лєяльний.

[лєгар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стіс дров; лага під дерев'яною підлогою; сволок О; зрубане дерево, що довго лежить, колода О», [лєгар] «лага під дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди» Л, [лєгар] «тс.» Л, [лєгер] «валок, по якому перекочують колоди» ЛЧерк, [ліга] «довга колода, з якої тешуть бруси» О, [лігар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стіс дров; лага під

дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди Л, ЛЧерк», [лігар] «лага, брус як підклад під дрова, підлогу Ж, О, МСБГ; брус на мості О», [лігарі] «стовпи як опора підвалин хати» До;— р. [лєгар] «підвалина», [лєгарь] «зв'язок двох кроків; підставка під винну бочку», бр. [лєгар] «важіль», [лєгары] «лаги»;— запозичення з польської мови; п. legar «лага; дерев'яна підкладка під тягарі», [ligar] «тс.», як і слн. [lęgar] «балка, яка підкладається під бочки з вином», походить від свн. lęger (< lęgar) «тс.; лага», пов'язаного з legen «ложити», ligen «лежати» (нвн. liegen «тс.»), спорідненими з псл. ležati, укр. лежати; виведення з [ррєгар] «сволок» (Дзєндзелівський St. sl. 22, 285—286) позбавлене підстав; може йтися тільки про розвиток значення «сволок» у слова [лєгар] під впливом слова [ррєгар].— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 112; Brückner 293; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 418, 440—441.— Див. ще лежати.

лєгбон (порода курей);— р. лєгбон, бр. лєгбон, п. leghorn, ч. leghorn-ка, болг. лєгхорн(а), слн. lęhorn;— запозичення з англійської мови; англ. leghorn «тс.» походить від англійської назви (Leghorn) італійського міста-порту Ліворно (іт. Livorno, ст. Legorno), звідки цих курей вивозили.— ССРЛЯ 6, 101; Коралиński 564; Sł. wug. obcsuch 423; БЕР III 343; Klein 877.

[лєгєдувати] «вдовольнятися»;— запозичення з угорської мови; уг. elégedett «задоволений», megelégedni «задоволятися» є похідними від elég «достатній», етимологічно не зовсім ясного.— Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz I 739; Bárczi 61.

[лєгєйда] «недотепа; лєдар, лєжень; незграбна людина, вайло»;— запозичення з польської мови; п. [legiejda] «лєдар; незграбна людина; нездара, недотепа, волоцюга», [legejda, legejda, lęgiejda] «тс.» вважається нерегулярним жартівливим утворенням від legać «лягати», спорідненим з укр. лягати.— Sławski IV 110—111; Brückner 293.— Див. ще лягати.

легенда, *легендарний*;— р. бр. болг. м. *легенда*, п. ч. слц. вл. *legenda*, схв. *лэгєнда*, слн. *legenda*;— через німецьке або французьке посередництво (н. *Legende*, фр. *légende*) запозичено з середньолатинської мови; слат. *legenda* «те, що повинно бути прочитане» (спочатку йшлося про літургічні уривки для служби в церкві) пов'язане з лат. *lego*, -ege «читаю, вимовляю, декламую».— СІС 387; КЭСРЯ 236; Фасмер II 473; Sławski IV 114—115; Koraliński 563; Holub—Lyer 283—284; БЕР III 342; Kluge—Mitzka 431; Dauzat 432; Klein 877; Skeat 290.— Див. ще *легальний*.— Пор. *лекція*.

легеня, [*лєгє*] «легеня» Ж, [*лєгкєй*] ВеЗа, [*лєгкєйшкє*] «тс.», [*лєгкєйшкє*] «язик, дихальне горло, легені, серце і печінка разом»;— р. *лєгкє*, бр. *лєгкє*, п. [lєkkie, lєtkie] (мн.) «легені (особливо телячі, іноді людські); тельбухи», ст. *lєkie*, ч. [l'єhčiny] «тс.», слц. l'ahčina «тельбухи», нл. *lažke* «легені, тельбухи»;— псл. [*lєгкє-je] «легеня», субстантивований прикметник *лєгкє* «легкий» у формі с. р. (легені легші від інших нутрощів, зокрема серця та печінки); мотивація назви, очевидно, успадкована з праіндоєвропейського періоду; пор. гр. *πλεῖον* «легені»: *πλέω* «тримаюся на поверхні води, плаваю», нвн. *Lunge* «легеня»: двн. *lungar* «легкий», англ. *lights* (мн.) «легені (деяких тварин, як їжа)»: *light* «легкий», ірл. *scaman* «легені; легкий», ісп. *livianos* (мн.) «легені тварин»: *liviano* «легкий», порт. *leves* «легені»: *leve* «легкий».— Фасмер II 474; КЭСРЯ 236; Горяев 184; Sławski IV 132; Brückner 294; Bern. I 754; Mikl. EW 163; Koštiál AfSlPh 37, 401; Wirth ZfSlPh 16, 93; Klein 912—913; Pokoņny 661.— Див. ще *лєгкєй*.

[*лєгєй*] «юнак, парубок», [*лєгєй*] Ж, [*лєдєй*] Ж, [*лєгєй*] «тс.», [*лєгєйство*] «парубоцтво» Ж, [*лєгєйити*] «порушувати шлюбну вірність» Ж, [*лєгєйювати*] «парубкувати», [*олєгєйити*] «змужніти» Ж;— п. [legiń], [lugoń] «нероба; хлопець, що ходить без штанів», слц. [legiń, legiń];— запозичення з угорської мови; уг. *legény* «хлопець, парубок» етимологічно неясне; зіставлення з тур.

legin (leken) «таз, миска» (Кобилянський Гуц. гов. 85; Діалект і літ. м. 244) необроблене.— Лизанец 607; Балецкий St. sl. 9, 338, 364; Чопей 168; Sławski V 393; Bern. I 704; MNTESz II 742; Bárczi 187.

[*лєгєй*] (бот.) «тополя пірамідальна, *Populus pyramidalis* Roz.», [*лєгєй*] «тс.» ВеЛ;— очевидно, результат семантичної видозміни слова [*лєгєй*] «юнак, парубок»; назва могла бути зумовлена тим, що струнке гарне дерево асоціюється з юнаком або дівчиною.— Див. ще *лєгєй*.

лєгєй, *лєгєй*;— р. болг. *лєгєй*, бр. *лєгєй*, др. *лєгєй* «десять тисяч», п. *legion*, *legia* «легіон», ч. *legion*, *legie*, слц. *lєgia*, вл. *legion*, м. *лєгєй*, *лєгєй*, схв. *лєгєй*, *лєгєй*, слн. *lєgija* «тс.», стсл. *лєгєй* «десять тисяч»;— через старослов'янську і грецьку мови (гр. *λεγεών*) запозичене в давньоруську з латинської; лат. *legiō*, -ōnis «набрані люди, римське військове з'єднання» пов'язане з дієсловом *lego*, -ege «збираю, вибираю, набираю».— СІС 387; Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Sławski IV 115—116; Koraliński 564; Holub—Kop. 201; Holub—Lyer 281; БЕР III 342.— Див. ще *легальний*.— Пор. *легенда*, *лекція*.

лєгєй «легкий приймний вітерець», [*лєгєй*] Ж, [*лєгєй*] Пі «тс.», [*лєгєйити*] «лоскотати; бути приймним» Ж;— очевидно, пов'язане з *лєгєй*; пор. *лєгєй* *вітер*, р. *лєгєй* *ветерок* «вітерець», ч. *lehký větřík* «слабий (легкий) вітерець», стсл. *лєгєй* *вєтрє* «тс.».— Див. ще *лєгєй*.

лєгєй, *лєгєй*, *лєгєй*, [*лєгєй*] «тихий, повільний» Ж, *лєгєй* «легкова машина», [*лєгєй*] «тс.» Мо, [*лєгєй*] «легкість», [*лєгєй*] «лєдар» Ж, [*лєгєй*, *лєгєй*] «тс.» Ж, [*лєгєй*] «вагітна» Ж, [*лєгєй*] «полегшення» Ж, [*лєгєй*] «легка робота» Ж, [*лєгєй*] «полегшувати» Ж, *лєгєй*, [*лєгєй*] «легко, сиритно» Пі, *лєгєй*, *лєгєй*, [*лєгєй*] «без важкої носі» Ж, [*лєгєй*] «тс.» Ж, *лєгєй*, [*лєгєй*] «лєгєй», [*лєгєй*] «лєгєй»; за надто легкий Нед, [*лєгєй*] «полегкість» Нед, [*лєгєй*] «легковажна людина; любитель легкого життя», *лєгєй*

кість, [пóлегша] «полегшення» Нед, [полéкиша, полéкишина, полéкишіне] «тс.» Нед, [полéгиіти, полéгенько, полéгеньку, [пóлегки] «полегенько» Нед, [полéгом] «не поспішаючи», [полéго́нки, полéго́цьки] «тс.» Нед, [полехкú] «злегка» Нед, [пре-лéгкий] «дуже легкий» Нед, [улегáти] «полегшувати» Нед, [улегáти, улегчí-ти], улéгишити, [улекіáти, улекішíти], [улéгці] «без важкої ноші»;— р. лéгкий, бр. лéгкі, др. льгòкши, легкши, п. lekki, [letki, leki, leki], ч. lehký, слц. l'ahký, [l'echki, l'eki], вл. lochki, нл. lažki, ст. lekki, letki, полаб. l'á(k)'è, l'átk'è, болг. м. лек, схв. лəк, [ləgak, legek], слн. láhek, lahák, [lehāk], стсл. лəгькь;— псл. њгькь «легкий, неважкий», поширена суфіксом -кь давня u-основа *льгь; споріднене з дінд. laghú-(raghú-) «легкий, малий; швидкий», ав. ragu-, жін. р. гəvī (<*ragvī) «моторний, прудкий», лат. levis (<*leguis, *leχuis) «легкий, швидкий», дірл. laigiu (вищий ступінь) «менше, гірше», скіпр. lei «менше», корн. le «тс.» (пкельт. *lagiōs), гр. ἐλαχός «маленький»; іе. *leg^hhu- «легкий (у вазі і в русі)»; існують також форми з носовим інфіксом (іе. *leng^h-, *lŋg^h-), лит. leŋgvas, lengvūs «легкий», лтс. liēgs «тс.», ав. гəпjūō «легше, спритніше» (від ragu-), гот. leihts «легкий», двн. ltht(i), нвн. leicht, дангл. leoht «тс.», двн. lungar «швидкий», днн. lungor «тс.».— Фасмер II 473—474; Преобр. I 442—443; Sławski IV 129—132; Brückner 293—294; Machek ESJČ 324—325; Schuster-Šewc 858—859; БЕР III 350—351; Skok II 262—263; Bezlaž ESSJ II 120; Верн. I 753—754; Trautmann 158—159; Fraenkel 355—356; Mühl.—Endz. II 493; Kluge—Mitzka 433; Klein 883, 888; Pedersen Kelt. Gr. I 39, 69; Walde—Hofm. I 788—789; Гамкредидзе—Иванов 782; Рокорпу 660—661; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553—554.

[легковець] (бот.) «цетрарія ісландська (ісландський мох), Cetraria islandica (L.) Ach.» Ж;— пов'язане з [лéгке] «легеня»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху у народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його

назву [плуцник] (від [плуца] «легені»).— Див. ще легéня.

[легкоду́шник] «малий хлібець для подання бідним»;— складне слово, утворене від прикметника лéгкий та іменника душá; назва пов'язана з вірою в те, що подавання допоможе душам померлих.— Грінч. II 351.— Див. ще душá, лéгкий.

легува́ти «вводити до складу металу інші метали для одержання сплаву з певними якостями», легóваний;— р. легóвать, бр. легóраваць, п. legatura «домішка металу неблагородного до благородного, напр. міді до золота», ч. legovati, слц. legovat', болг. легóрам, м. легóра «сплав двох металів», схв. легóрати, слн. legíratí;— запозичення з німецької мови; н. legieren «сплавляти (метали)» походить від лат. ligāre «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з алб. lidh «тс.», lidhje «зв'язок; сполука; спілка», снн. ltk «зв'язок», дісл. ltk «вірówka (м'який трос), якою обшивають краї паруса для міцності», укр. лигáти «надівати мотузку на роги корові, волу».— СІС 387; ТСБМ III 29; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще лигáти².

[легува́ти] «відписувати, відказувати, заповідати»;— п. legować, схв. легóрати, слн. legovátí «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. legāre «тс.» походить від lex, legis «закон, юридична норма».— Sławski IV 118; SW II 705; Вуякљуја 508; Walde—Hofm. I 779—780.— Див. ще легáльний.— Пор. легéнда, легóн, лéкція.

[легуміни] (одн. [легуміна]) «ласощі», лагомíна, [лагомíна Па, лигóмина, лугуміни МСБГ] «тс.», [лагомíнець] «ласун», [лигомíнець] «тс.» Ж;— р. [лигóмина] «ласощі», [лыгóминье] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. legumina «страва з городніх рослин та овочів; борошняна страва, часто солодка; взагалі солодка страва, уживана як ласощі», legomina, [legumin, legomin] «тс.» походить від лат. legūmen (мн. legūmina) «стручковий плід, переважно горох, боби», пов'язаного з дієсловом lego, -ere «збираю, виймаю».— Фасмер II 540; Sławski IV 118—119; Brück-

per 293; Sl. wug. obcuch 423; Walde— Hofm. I 780—781.— Див. ще легальний.— Пор. легенда, легіон, лекція.

[легурний] «повільний», [лѣгурно] «повільно, поволі»;— очевидно, пов'язане з [лѣгар] «ледар, лежень, лежебока».— Див. ще лежати.

[лѣда] «тільки, аби тільки; всякий, будь-який» (напр., [л. крок, л. хвиля]), [леда-] «будь-, -небудь» (напр., [лѣда-хто, лѣда-який, лѣда-як]), [лѣдай-, лѣдъ-Ж] «тс.», [лѣдай] «ледащо, ледар», [лѣдака] «тс.», [лѣдий] «поганий» Ж;— р. [лѣдальий] «хворий, кволий, хворобливий», бр. [леда] (узагальнююча частка при займенниках і прислівниках: [леда які, леда каму, леда куды]), п. lada (< leda) «будь-який, всякий; неважливий», leda «тс.», ч. слц. leda «тільки; хіба, хіба що», leda- (частка при неозначених займенниках і прислівниках типу ч. ledakdo, ledaco, ledaжак, слц. ledačo, ledaжак);— псл. lě (le) da «тільки аби», сполучення часток lě «тільки» і da «так; хай, аби».— Німчук ІУМ Морфологія 498—499; Фасмер II 474; Булахаў Веснік БДУ 1971/2, 61—62; Sławski IV 21—22; Brückner 289; Machek ESJČ 324; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще да², ле.— Пор. лѣдач, лѣда³.

лѣдар, лѣдарство, [лѣдарь] (зб.) «ледарі, нероби», лѣдаркуватий «ледаченький», [лѣдарний] «лінивий» Ж, лѣдарювати;— очевидно, результат видозміни форми [лѣдър] «ледар» під впливом слів лѣдащо, лѣдачий; припускалася також контамінація слів лотр і [лѣдай] «ледащо, ледар», [лѣдака] «тс.» (Москаленко УІЛ 40; Преобр. I 463).— Див. ще лѣдър.

лѣдач «ледачі люди, ледарі, ледащо; [дрантя, погана річ], лѣдацьюга, [ледачийна] «ледащо, ледащиця», лѣдащо, лѣдаційця СУМ, Ж, [лидаційга] Ж, лѣдачий, лѣдаченний «дуже лінивий», лѣдачкуватий «ледаченький», лѣдацій, лѣдаче «ліниво», лѣдачо «тс.; мляво, повільно; [погано], [лѣдачити] «лаяти, ганьбити» Ж, [лѣдачитися] «розпусничати» Ж, лѣдачити, лѣдаціти;— р. [лѣдачий] «поганий», [лѣдацій] «тс.; лінивий», бр. лѣдачы «кволий; старий», лѣдащы «тс.», п. ladaco «ледар, леда-

що», [ladacy] «нічого не вартий», [ledaco, ledacy], ч. ledaco «абищо, лещо», слц. ledačo «ледащо», ledači «нічого не вартий»;— псл. [le da сь(to) «будь-що», le da сьзь «будь-чий», сполучення часток le da «тільки аби» з займенниками сь (сь-to, сьso), сьзь «чий»; думка про запозичення з польської мови (Sławski IV 22—23) недостатньо обгрунтована.— Німчук ІУМ Морфологія 499; Москаленко УІЛ 40; Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Потебня К ист. зв. I 172; Булахаў Веснік БДУ 1978/2, 61—62; Brückner 289; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще лѣда, чий, що.

лѣдве, [лѣда] «ледве» Пі, [лѣдві, лѣдво], лѣдъ «тс.», залѣдве, [залѣдві] «ледве, насилу» Ж, [залѣдві, залѣдво] «тс.» Пі, [полѣдва] «навряд, ледве» Нед, [полѣдві] «тс.» Нед;— р. [лѣдвѣ, лѣдвѣ, лѣдъ], бр. лѣдзьве, лѣдзь, [лѣдва, лѣдве, лѣдві], п. ledwie, ledwo, [ledwa, ledwieć, lewdu], ст. ledwa, ledwe, ledwy, ч. ledva, [ledvé], слц. ledva, ledvy, вл. ledy, lědba, lěbda, lědma, нл. lěbda;— псл. ledva (ledvě) «ледве», складне утворення з часток le «тільки», d(e) (da) «аби» і va (vě), спорідненої з лит. vōs «ледве», vos-пе-vōs «ледве-ледве» (пор. без -va укр. лѣдъ, р. [лѣдъ], бр. лѣдзь); початкове l- непереконливо тлумачиться (Sławski IV 105—108; Machek ESJČ 220; Brückner 293; Преобр. I 211—212) як результат переходу j->l- з первісного jedva, яке насправді існувало паралельно з ledva (пор. р. болг. едвѣ, схв. jѣдва, слн. jѣдва, стсл. кдѣв).— Німчук ІУМ Морфологія 488; Фасмер II 9; Брандт РФВ 22, 132—133; Булахаў Веснік БДУ 1972/2, 62; Schuster-Sewc 820; Bezlaj ESSJ I 224; Bern. I 452; Zubatý St. a čl. I 2, 210; Trautmann 343; Jagić AfSIPh 5, 579; Brugmann Grundriss II 3, 989; Kalima ZfSIPh 20, 410—411.— Див. ще ле, лѣда.

[лежайка] (іхт.) «марена дніпровська, Barbus barbus borysthenticus (Barbus fluviatilis);— р. [лѣжень] «риба (частіше дрібна), що лежить на дні водойм; марена аральська, Barbus brachycephalus; миньок, Lota lota; пічкур, Gobio gobio; голец, Nemachilus barbatus (Cobitis barbatus)», [лежак] «при-

ба, що живе на дні водойм у піску або під камінням»;— похідне утворення від *лежати*; така назва марени дніпровської зумовлена тим, що вона часто залягає в ямки на дні річки (Сабанєєв 274); пор. аналогічне пояснення назви р. [*лежень*] «миньок та ін.» (Leder 134).— Див. ще *лежати*.

[*лежак*] (орн.) «дрімлюга, *Sargimus* L.» Шарл, [*лежень* Шарл, *лежух* ВеНЗн] «тс.»;— р. [*лежень*];— похідні утворення від *лежати*; назви зумовлені тим, що дрімлюги ведуть нічний спосіб життя, а вдень ховаються на землі або на деревах, сидячи не впоперек, а вздовж гілки (Воїнств.— Кіст. 204—205; БСЭ 21, 352).— Булаховський Вибр. пр. III 232.— Пор. *дрімлюга*.

лежати, *ложити*, [*лажниця*] «ліжко, постіль» Кур, [*лега*] «лежень, лежебока», [*лега*] «тс.»; колода замість фундаменту під стіною хати; лежак; лежачий вулик», [*легака*] «ледащо, лежень» Ва, [*легар*] «ледар, лежень, лежебока», [*лево*] «лігво», [*лемас*] «лежень, лежебока», *леговище* «лігво», *лежа* «лежання; Тяжка хвороба, при якій лежать у постелі; ледар, лежень МСБГ»; (заст.) квартирування військ Пі», *лежак* «тапчан; горизонтальна частина димоходу; лежачий вулик; [матрац МСБГ]», [*лежалисько*] «лежень, лежебока» Ж, [*лежало*] «ліжко» Ж, *лежанка* «низька піч для лежання; призначене для лежання підвищення», [*лежанка*] «лежання; лінь; зірвана зеленою і потім достигла груша», [*лежая*] «петля на кінці бортницької мотузьяної драбини» Ник, *лежбище* (з р.), *лежень* «лежебока; лежак димоходу; колода як основа чогонебудь; [лежачий вулик; окремих великий камінь Ч]», [*леживо*] «лежання» ЛексПол, [*лежмість*] «нерухоме майно» Ж, [*лежинь*] «лежебока» Ж, [*лежко*] «ліжко» Кур, [*лежник*] «лежак димоходу», [*лежник*] «окремих великий камінь» Ч, [*лежники*] «лежання; полуденний відпочинок, післяобідній сон» Ж, [*лежніоха*] «лежебока; низькоросла квасоля» Ж, *лежня* «лежання» СУМ, Ж, [*лежняка*] «лежебока» Ж, [*лежун*] «тс.», [*лежух*] «тс.»; дерево, що впало; лежак димоходу Ме», [*лега*] «лежень, нероба»

Ж, [*ліжок*] «ліжко» Л, [*лігвісько*] «ліжко, постіль» Г, Ж, *ліговище*, *лігво* «місце, де живе тварина; [ліжко, постіль; носилки Ж]», *ліжко*, *ліжник* «ковдра; [кустарний килим]» СУМ, Ж, *ліжниця* «спальня; ліжко, постіль», [*лог*] «лігво» Ж, [*лога*] «тварина, що лежить на дні моря», [*лога*] «ледар» Ж, [*логво*] «лігво», [*логін*] «дерево, що впало; лежебока, ледар», [*логівсько*] «лігво» Ж, [*логівшище*] «тс.» Ж, [*лож*] «ложе, приклад рушниці», *ложка* «приклад рушниці; постіль», [*ложбіна*] «заглибина, западина, улоговина; річище ріки» Ж, [*ложбище*] «ліжко, постіль; річище ріки» Ж, *ложе*, [*ложісько*] «послід (у породіллі)», *ложниця* (заст.) «спальня», [*ложух*] «лежак димоходу» Мо, [*легавий*] «лінивий», [*леглий*] «залягалий, затхлий, прілий», *лежалий*, *лежаний*, *лежачий*, *лежкий* «здатний добре зберігатися» (про фрукти та ін.), *ложовий*, *легда* «лежачи, у лежачому положенні», *лежачи*, [*лежачки*], *лежда* СУМ, Ж, [*лежміть* Ж, *лежмом* Ж, *лежда* Ж], *легда* СУМ, Ж, [*лігом*] «в час нічного лежання» ВеЗа, *лежда*, [*влэжку*] «лежачи» Ж, [*вілог*] «податок», *вилога*, *вилоговий*, *виложистий* СУМ, Ж, [*відліг*] «переліг», *відлога*, *відлеглий*, [*долэжка*] «плід, якому необхідно полежати, щоб доспіти», [*долэгливий*] «дошкульний» Г, Ж, [*доліжно*] «можна досхочу лежати», [*злежень*] «шпала», [*злога*] «склад, складові частини» Пі, [*злогі*] «пологи» Ж, *зложище* «поклади; пласти» КІМ, *злеглий*, *злежалий*, *злежаний*, *залэжати* СУМ, Пі, [*залэглість*] «заборгованість», [*залэж*] «земля, не орана протягом кількох років Ва; запущеність Ж», [*залэжа*] «запущеність» Ж, [*залэжа нічний*] «нічний сторож» Ж, [*залэжітість*] «справа» Ж, [*заліг*] «перешкода, перепона; застава Ж; здавання в оренду Ж», [*заліжка*] «заклад Ж; ніша біля пічки Я», [*заліжок*] «луг, долина» Ж, [*залог*] «заклад, парі», [*залога*] «гарнізон; охорона; засада; [зібрання людей на місці гулянок]», [*заложитель*] «засновник» Ж, *заложник*, *залеглий*, *залэжалий*, *залэжаний*, *залэжний*, *належати*, [*належітість*] «борг, належна сума», [*наліг*] «погана звичка;

тяжка ноша» Ж, [налéжна (лбоха)] «просна» Ж, налóжниця, налэжаний, [належáчий] «належний» Пі, [належýтий] «тс.», налэжний, [налэжачи] «лежачи, в лежачому положенні» Ме, [налэжачки] «тс.» Ме, навлэжачки, навлэжски, наполéгливий, [недолэжане] «несвоечасно вилуплене» (про курча) Ж, незалэжник, облогувати «протягом кількох років лежати незораним, необробленим» (про поле), [облежáнець] «обложенець» Бі, [облежéне] «облога» Бі, облéг «переліг; [скошене або зжате поле ВеБ]», облóга, [облóги] «віконні рами» Ж, [облóже] «скошене або зжате поле» ВеБ, обложéнець, [обложісько] «скошене або зжате поле» ВеБ, облóжник, [оболóга] «склепіння» Ж, облэжаний, облэжний, облóговий, облóжній СУМ, Ж, [одлог(а)] «поле, залишене під пар» Пі, [одлеглий] «віддалений» Пі, [перелогувати] «облогувати» Нед, перелéг, [перелéжка] «короткі трубочки між намистинами (монетами)», перелóги, перелéжний, перелóговий, передлежáння (мед.), [підлэга] «(у возі) одна з трьох жердин, що лежать на дні кузова під дошкою», [підлэжки] «великі камені, які підкладаються під основні колоди стін», підлóга, [підлóже] «низька довга дерев'яна лавка, що служить ліжком», підлóжжя «ложе», підлóжниця «наложниця», підлэглий «підпорядкований; який міститься під чим-небудь; [прілий]», підлóговий, [положýтися] «привести теля» Нед, [полéглиця] «полеглий хліб» Нед, [полэжáй] «лежебока», [полэжáк, полэжáка] «тс.», полэжáле (заст.) «плата за зберігання понад термін» УРС, Нед, [полэжáха] «ледарка, лежебока», [полэжáй] «лежебока», пóліг «низьке місце біля річки; покіс; [занавіски біля ліжка, біля вікон Бі; запона, полог Нед; роди Нед]», [пóліж] «покіс» Нед, [полéжкїня] «породілля», полéжниця «тс.», пóлог, полóги, полéглий, [полéжнічий дїм] «родильний будинок» Нед, [пріліг] «бокова частина сідла; (у бочці) дощечка з отвором, яка прибивається поверх клепок», [прілóга] «додаток» Нед, прілэглий, прілэжний, [прілэгливий] «стараний» Нед, [прілэжний] «тс.; прилежний» Нед, [прілóжний] «здібний»

ВеБ, [прілóгом] «схилившись, нахилившись» Г, Нед, приналэжний, прóлэжень, [прóліг] «гірська долина» Нед, [розлігáтися] «розлягатися», розлéг, розлóги «простір, роздолля; [особливого роду ворота в гуцулів]», [розлэглий] «віддалений» Пі, розлóгий, [розлóгистий] «розложистий», розлóжистий, розполéг (заст.) «розташування, розміщення», [розполóг] «виклад» Нед, [розполóга] «розташування, розміщення» Нед, [улóга] «западина; заглибина», улóгóвина, [улóжина] «низина», [улéжний] «зручний для лежання», [улóгвистий] «із западинами», [улóгий] «рівний, плоский», улóгóвинний, [уполóжитися] «отелитися», [уполóжýтися] «розродитися» (Ме);— р. лежáть, лэчь, ложýть, бр. ляжáць, лэчы, лажыць, др. лежати, лэчи, ложити, п. ležec, lec, ložyc, ч. ležeti, lehnouti, ložiti, слц. ležat', [lehnuc], zložit', вл. ležec, lehnyc, ložic, нл. lažas, lagnuš, ložyc, болг. лежá, лэгна, м. лежи, лэгне, схв. лэжати, лэћи, лэгнути, полóжити, слн. ležáti, lэci, ložiti, стсл. лежати, лэци, полóжити;— псл. ležati < *legetei, *legti, *ložiti < *logitei;— споріднене з двн. ligen «лежати», liggan, lickan, гот. ligan, дангл. liggjan, дісл. liggja «тс.», дірл. laigim «лягаю», lige «постіль, ліжко, могила», гр. лэχεται «лежить», лэχος «ліжко, постіль», лэχτρον, лат. lectus «тс.», хет. lagari «лежить», тох. A lák- «лежати»; іе. *legh- «лежати».— Критенко Вступ 518; Фасмер—Трубачев II 475; Преобр. I 449—450; Sławski IV 196—198; Brückner 297; Otrębski Ез.-етн. изсл. 71; Machek ESJČ 329; Schuster-Šewc 811—812, 818; БЕР III 343, 346—347; Skok II 281—283; Bezlaj ESSJ II 138; ЭССЯ 14, 161—165; Bern. I 704—705; Meillet MSL 14, 339; Kluge—Mitzka 440—441; Walde—Hofm. I 777—778; Frisk II 110—112; Роконгу 658—659; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346.— Пор. лог, лягті.

[лэжень] «великий калач, обрядовий весільний хліб; пиріг з капустою Мо; корж з кукурудзяної муки Ме», [лэжінь] «корж з кукурудзяної муки» Ме, [лэга] «обрядовий весільний хліб», [лэга] «тс.» Ж;— р. [лэжень] «весільний хліб, що випікається одночасно з короваем;

весільний хліб, калач, прикрашений фігурками з тіста»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; назва зумовлена, можливо, тим, що лежень випікається не в формі, як коровай, а лежить у печі просто на черені; значення «пиріг» і «корж», очевидно, вторинні.— Див. ще *лежати*.

лезгіни (одн. *лезгін*) (одна з народностей Дагестану), *лезгінка* (танець);— р. *лезгін*, бр. *лезгін*, п. ч. *Lezgin*;— похідне утворення з суфіксом *-ин* (типу *литвін*, *волóшин*) від давнішої форми *лэзги*, яка є самоназвою лезгинів, пов'язаною, очевидно, з назвою скіфського племені на Кавказі Λήγες (Strabo XI 503).— БСЭ³ 14, 267.

лэзний «гулящий, такий, що не має пристановища й занять» Пі, Ж;— р. *лэзный крестьянин* «одинокий і безземельний, бурлака»;— запозичення з польської мови; п. *luźny* «який не має заняття і постійного проживання», ст. *loźny*, *lózny* «тс.» (про селян), *luźniak* «бідний господар, селянин без хати і землі», *luźnik* «тс.» походять від свн. *lōs* «вільний, нічим не зв'язаний» (двн. *lōs* «тс.»), спорідненого з дангл. *lēas* «неправдивий», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λύω* «розв'язую, звільняю», лат. *solvo* (<*se-luo), *-ere* «тс.», *luo*, *-ere* «очищаю, звільняю», дінд. *luṇāti* «ріже, обрізає».— Richhardt 75; Sławski IV 394—395; Brückner 304; Kluge—Mitzka 446.— Пор. *лес*, *люз*.

лэзо, *лэзво* «лезо»;— р. *лэза* «бондарний струг; [лезо]», *лэзо* «лезо», *лэз* «бондарний струг», *лэзвие* «лезо», бр. *лэз*, *лэзиво* «тс.», др. *лезъ* «лезо клинка», болг. *лезвиé* «лезо»;— не зовсім ясне; припускається псл. *lězo*, що походить від дієслів *lězti* «лізти», *laziti* «лазити» і виникло спочатку в термінології бортництва та бджільництва (Варбот *Этимология* 1964, 41—43); менш переконливими є спроби пов'язання з лат. *ligō* «кирка, мотика», гр. *λίγος* «тс.» (Agrell *Zwei Beiträge* 36—37; Ильинский *ИОРЯС* 23/1, 172—173), з ірл. *slige* «вулиця», *sleg* «спис», гот. *slauhts* «забий, заріз» (Loewenthal *AfSIPh* 37, 392), з іє. **leḡ-* «гострий, різати» (Сор, *Sl. revija* 9, 155—159);

зближення з коренем *ḡz-*, укр. *різати*, р. *рэзать* (Горьев 184) є помилковим.— Фасмер—Трубачев II 476; Маковский *Этимология* 1965, 259.— Див. ще *лазити*, *лізти*.

лэйба «ледащо, ледар МСБГ, Ва; неакуратна одежина МСБГ», *лэйба* «спрацьована машина; неповоротка, ледаща людина» Ва;— запозичення з польської мови; п. *leiba* «млява, вайлувата людина; дурень, розтелепа; людина в завеликому одязі; незграбний одяг» походить від нвн. *leib* «блуза, каптан, корсет».— Sławski IV 121.— Див. ще *лэйбик*.

лэйбик «чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів); частина чоловічого костюма, жилет; жіночий верхній одяг; ліф, корсаж, корсет Ж», *лэйбик* «ліф, корсаж, корсет» Ж;— п. *lejbik* «військовий мундир; ліф, корсет; жіноча кофта, чоловічий каптан, сукняна або полотняна жилетка», *lajbik* «тс.», ч. *lajbl*, *lajb*, *lajblík*, *lajbík* «жилетка; корсаж, ліф», слн. *lajbel'*, *lajblík* «тс.», схв. *lājб* «тс.; різновид жилета; верхня частина жіночого плаття», слн. *lájbič* «жилет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léibchen* «ліф, корсаж, корсет» є зменшувальною формою від *Leib* «тіло, талія; ліф, корсет», що походить від свн. *līb(b)* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.», спорідненого з дангл. дісл. *līf* «життя», англ. *life* «тс.», псл. *līpōti* < *līpōti, *līpōti*, укр. *ліпнути*.— Richhardt 72; Шелудько 36; Sławski IV 121; Machek *ESJČ* 318; Bern. I 717; Kluge—Mitzka 432; Klein 887—888.— Див. ще *ліпнути*.— Пор. *ліф*.

лэйдати «лінитись, довго й повільно йти, повільно працювати» Ва;— афективне утворення, близьке до *лайдак* «ледар», *лэйба* «тс.» (пор.).

лейкемія «білокрів'я»;— р. *лейкемія*, бр. *лейкемія*, п. *leukemia*, ч. *leukemie*, слн. *leukémia*, вл. *leukemija*, болг. *левкемія*, м. *леукемија*, схв. *леукэмија*, слн. *levkemija*;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, яскравий» та іменника *αἷμα*

«кров».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopalinski 570; Sl. wyg. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 339; Вуяклија 512; Frisk I 39, II 108—109; Boisacq 571—573; Walde—Hofm. I 823—824.— Див. ще левко́й, лісий.— Пор. лейкоцит.

лейкоцит «біле кров'яне тільце», лейкоцитоз;— р. лейкоцит, бр. лейкоцит, п. ч. слц. вл. leukocyt, болг. левкоцит, схв. леукоцит, слн. leukocit;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника λευκός «білий, світлий, ясний» та іменника κίτος «посудина; оболонка; тіло», спорідненого з лат. cutis «шкіра; шкура; оболонка», дісл. hūđ, дангл. hūd, двн. hūt «тс.», hutta «хата, хатка, курінь», кімр. cwd «кишення; мішок; черево; оболонка», лит. kutys «гаманець, мішок для грошей», кіаутас «шкаралупа, шкірка, шкурка, оболонка», прус. keuto «шкіра, шкура, оболонка».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopalinski 570; Sl. wyg. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 340; Вуяклија 513; Frisk II 57, 108—109; Boisacq 539—540, 571—573; Walde—Hofm. I 320, 823—824; Fraenkel 323; Klein 882.— Див. ще левко́й, лісий.— Пор. лейкемія, гута.

лейтенант;— р. лейтенант, бр. лейтэнант, п. lejtnant, lejtenant, ч. слц. lajtnant, вл. lejtnant, болг. лейтенант, схв. лэйтнант, слн. lajtnant;— через посередництво російської і німецької мов (нвн. Léut(e)nant) запозичено з французької; фр. lieutenant «лейтенант; заступник, намісник» є калькою слат. locum tenens «намісник, заступник» і відповідно складається з іменника lieu «місце; місцевість», що походить від лат. locus «місце; посада; місцевість», і діеприкметника ten. ч. tenant від дієслова tenēre «тримати, держати; володіти», що походить від слат. *tenīre < tenēre «тримати, держати; володіти, мати, займати», спорідненого з лінд. tapōti «розтягує, натягує; розтягується, простягається», tapuḥ «тонкий; ніжний», гр. τεῖνω «натягую, розтягую», псл. teneto «сітка; петля, сильце». тьпкъ «тонкий», укр. тенета, тонкий.— СІС 388; Фасмер II 477; Sławski IV 123;

Kopalinski 565; Holub—Lyer 279; БЕР III 350; Kluge—Mitzka 438; Dauzat 436, 704; Walde—Hofm. I 817—818, II 662—665; Boisacq 907—908; Klein 887.— Див. ще локальний, тенета, тонкий.

лейтмотив;— р. лейтмотів, бр. лейтматвіў, ч. leitmotiv, слц. leitmotiv, болг. лэйтмотив, м. лэйтмотів, схв. лэйтмотів, слн. leitmotiv, lajtmotiv;— запозичення з німецької мови; нвн. Léitmotiv «лейтмотив» утворене композитором Р. Вагнером з основи дієслова leiten «вести, проводити, супроводити; керувати» (двн. leiten, leittan), спорідненого з днн. lēdian, дангл. lēdan, англ. lead, дісл. leida «тс.», гот. ga-leiþan «іти, ходити», тох. A lit- «тс.», та іменника Motiv «мотив».— СІС 388; Holub—Lyer 284; Вуяклија 499; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще мотив.— Пор. лідер.

лєйтух — див. флєйтух.

лекало «фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній», лекальник;— р. лекало, бр. лякала;— очевидно, запозичення з російської мови; р. лекало «фігурна лінійка; шаблон для виготовлення виробів складної форми» є, мабуть, діалектною фонетичною формою замість *лякало, що може бути зведене до псл. lęko, lęcati «гнути, згинати»; пор. р. [лекало] «пристосування для згинання санних полозів», [лякий] «горбатий, сутулий, зігнутий, згорблений», стсл. сьлалкыи «зігнутий», сьлалкж, сьлалшти «згинати, вигинати», слн. lęcati «гнути; лякати», lęknoti «тс.»; первісне значення — «шаблон, по якому можна щонебудь гнути» (пор. п. kzywić «лекало», утворене від дієслова kzywić «гнути, згинати»); припущення про зв'язок з літи (Горяев 184) помилкове.— Фасмер II 478; КЭСРЯ 237; Преобр. I 444—445.— Див. ще льяк.— Пор. лук¹.

[лєквар] «варення із слив; повидло ДБ II», [лєхваря] «несмачний суп, погана страва» Г, ВеЗн, [лєхвора] «несмачний суп» ВеБ, [лєквар] «кашоподібна, погано зварена страва» Ж, [лєкваря] «несмачний суп, погано зварена страва» Г, ВеЗн, [лєтварь] «тс.» тж;— п. ст. lekwarz «густа суміш певних ліків, подібна до повидла», lektwarz, lakwarz, lęktwarz, elektwarz «тс.», ч. lektvar

«лікарський відвар; цілющий напій», ст. *lektvař* «порошок, змішаний з медом тощо; ласощі», *lekvař* «тс.», слц. *lekvár* «(фруктове) повидло»;— через посередництво словацької і угорської мов (уг. *lekvár* «повидло, мармелад») запозичено з німецької; свн. *laktwārje*, *lektuārje*, *electuārje* «лікарська кашка, цілющий морс» походить від пізньолат. *elektuārium* «суміш ліків; порошок з медом або сиропом», яке виникло під впливом лат. *electus* «вибраний» з гр. ἐκλεκτικόν букв. «ліки, які вилізуються», утвореного від дієслова ἐκλείω «вилізую», що складається з префікса ἐκ- (ἐξ-) «із-, ви-» і дієслова λείω «лижу», спорідненого з лит. *liẽžti* «лизати», лтс. *lãizít*, псл. *lizŕ*, *lizati* «тс.», укр. *лижѣ*, *лизати*; семантичні і формальні зміни відбулись на українському ґрунті.— Орос Доп. УЖДУ II 75; Лизанец 607; Sławski IV 33; Brückner 115; Machek ESJČ 325—326; Holub—Lyer 285; Matzenauer 239; MNTESz II 747; Bárczi 188; Kluge—Mitzka 425; Frisk II 102.— Див. ще *екзєма*, з², *лизати*.

лєксика, *лєксєма*, *лексикалізація*, *лексикон*, *лексикалізований*, *лексичний*, [лексикальний] «лексичний» Ж, ст. *лексикон* (1627);— р. болг. м. *лєксика*, бр. *лєксика*, др. *лексиконъ*, п. *leksyka*, ч. *lexika* (рідк.), *lexikon*, слц. *lexika*, вл. *leksikon* «словник», схв. *лєксик(а)*, слн. *léksika*;— запозичено з грецької мови — в давньоруську через церковнослов'янську, пізніше в українську мову через російську і, далі, німецьку або французьку (нім. *Léxikon*, фр. *lexique* «лексика»); гр. *λεξικόν* «словник» є похідним від *λέξις* «слово», пов'язаного з *λέγω* «збираю; рахую; говорю, розповідаю», спорідненим з лат. *lego* «збираю, читаю, виголошую», алб. *mb-ledh* «збираю»; іє. **leǵ-* «збирати».— СІС 389; Фасмер II 478; Kopaliński 565; Holub—Lyer 286; БЕР III 353; Frisk II 94—96; Voisacq 563; Walde—Hofm. I 780.— Пор. *лєгіка*.

лексикографія, *лексикóграф*, *лексикографічний*;— р. болг. *лексикографія*, бр. *лексикаграфія*, п. *leksykografia*, ч. *lexikografie*, слц. *lexikografia*, вл. *leksikografija*, м. *лексикографија*, схв. *лек-*

сикографіја, слн. *leksikografija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicographie* утворене з гр. *λεξικογράφος* «лексикограф», яке складається з основ іменника *λεξικόν* «словник» (*λέξις* «слово») і дієслова *γράφω* «креслю, пишу».— Kopaliński 565; Holub—Lyer 386; Klein 884; Dauzat 434.— Див. ще *графá*, *лєксика*.

лексиколóгія, *лексикóлог*, *лексикологічний*;— р. болг. *лексиколóгия*, бр. *лексикалóгия*, п. *leksykologia*, ч. *lexikológia*, слц. *lexikológia*, вл. *leksikologija*, схв. *лексиколóгија*, слн. *leksikologija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicologie* утворене з двох грецьких слів: *λεξικόν* «словник», від якого походить укр. *лєксика*, та *λόγος* «слово; розповідь», спорідненого з першим словом.— Kopaliński 565; РЧДБЕ 398; Вуяклија 509; Dauzat 434.— Див. ще *лєксика*, *лєгіка*.

лєкція, *лєктор*, *лєкторій*, *лєкторка*, *лєкторство*, *лєкторська*, *лєктрїса* «жінка-лєктор; жінка-читець», *лєктўра* «посада, заняття лєктора-викладача; [читання]», *лєкційний*;— р. болг. *лєкция*, бр. *лєкцыя*, п. *лекcja*, ч. *lekce*, слц. *leksia*, вл. *leksija*, м. *лекција*, схв. *лєкција*, слн. *lékcija*;— можливо, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *lēctiō* «читання» пов'язане з *lego* «читаю; виголошую».— СІС 389; Hüttl—Worth 16; Фасмер II 478; Sławski IV 128; Kopaliński 565; Holub—Lyer 284; БЕР III 354; Walde—Hofm. I 780.— Див. ще *лєгалний*.— Пор. *лєгєнда*, *лєгїбн*, *лєгумїни*.

*лєлє*¹ (вигук для вираження жалю, нарікання, страху або здивування), *лєлєчко* «тс.», [лєлєкати] «голосити, стогнати, квилити», [лєлєчи] «тс.» Ж, [лєліти] «плакати, пхикати» Ж;— болг. *лєлє* (вигук для вираження жалю, ляку або здивування), м. *лєлє* (вигук для вираження болю, страху, горя, здивування), схв. *лєлє* «лєлє», *лєлє* «тс.»;— звичайно пояснюється як вигук звуконаслідувального характеру (псл. *lele), утворений подвоєнням складу *le*, подібно до гр. *έλελεϋ* (вигук скорботи), *έλελελεϋ* «тс.» (Sławski IV 140; БЕР III 354;

Matzenauer 239); більш очевидно здається тотожність цього вигуку з кличною формою від [лєля] (псл. [lelja] «старша жінка; тітка; мати»); пор. нєне «леле» від нєня «мати». — Див. ще лєля.

[лелє²] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), [лелєкати] «невміло співати» Ме, [лелєсати] «скакати» Ж, [лелєтати] «співати, виводити трелі» Ж, [лелєтіти] «те.»; — р. лєли, лелі (вигук, що вживається як приспів пісні), [лель-толі, леля, лємошки] (пісенні приспиви), п. [lelom] (приспів), схв. лєля, лєло (приспів у народних піснях); — псл. le-le, вигук звуконаслідувального характеру з дитячої мови, утворений подвоєнням складу le, що наспівується при колиханні дитини; пор. лит. šiušiuo-lėliuo «люлі-люлечки», lėliuoti «колисати, наспівуючи lėliuo; пестити», лтс. lelet «заколисувати дитину співом». — Sławski IV 138—139. — Пор. леліяти, люлі.

лелєка, лелєчя, лелєчєня, [лелєчич] «лелека-самець», лелєчий; — р. [леклєк] «біла чапля; лелека», болг. схв. лєлек «лелека»; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. läiläk «лелека», аз. lejläk, кирг. lekkek, каз. läjlek зводяться до перс. lekkek, яке походить від ар. laklak «тс.» звуконаслідувального походження; припускалося звуконаслідувальне походження і на слов'янському ґрунті (Преобр. I 445; Младенов 272). — Булаховський Вибр. пр. III 193; Клепикова ВСЯ V 168—169; Фасмер II 478; Шипова 221—222; БЕР III 350, 354—355; Стаховський Етимологія 1964, 67—68; Bern. I 700; Mikl. EW 164; Lokotsch 103.

[лелєнци] «годованець» НЗ УЖДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. lelep «знайда, найда; підкидьок» є похідним від дієслова lel «знаходити», спорідненого з фің. löytää, ест. leida, leidma «тс.» — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 26/2, 9; MNTESz II 747; Bárczi 188.

[лелєч] (бот.) «вільха зелена, *Alnus viridis* DC» Мак, [лєлич, лєліч, лєліч Мак, лемич Мак] «тс.», [лелєчий] «сосна гірська, жереп, *Pinus montana* Mill.

(*Pinus mughus* Scop.)» Ж; — п. [lelicz] «вільха зелена» (з укр.); — назви, очевидно, спільного, але неясного походження.

[лелєлька] «коралі» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лелілий «блискотливий», лелітка «блискітка». — Див. ще леліти.

[лєлік] (зоол.) «кажан, *Vespertilio* L.» ВеБ, [леліак] «тс.» ВеНЗн, [леліак] «тс. ВеБ; (орн.) дрімлюга, *Carpodacus europaeus* L.», [лєлік] «метелик» Ж, [леліця] (ент.) «бабка, *Libellula calopteryx*» Ж, [леліак] «дрімлюга» Л, [лілік] «кажан» Марк. — Тат., Ме, [лилияк Sławski, люлек ВеНЗн] «тс.»; — р. [лелєк] «дрімлюга», [лелєк, леліак, лилок, лиляк], бр. ляляк, [ліляк] «тс.», п. lelek «тс.; [кажан]», ч. слц. lelek «дрімлюга», болг. [лілек] «кажан», схв. лїльак, [лильак], слн. [лілек] «тс.»; — псл. *leľkь, *liľkь, lelikь, lilikь, lejakь, liljakь «кажан; дрімлюга; метелик», пов'язані з leľjati, leľti (*liľti) «хитатися, коливатися»; назви зумовлені переривчастим, нерівним характером польоту відповідних тварин; — споріднені з лит. leľys «дрімлюга», [leľis, lele, lalys], лтс. leľis «тс.»; спроба виведення від звуконаслідувального вигуку псл. lele, за характером крику птаха (Bern. I 700; Булаховський Вибр. пр. III 254; Bezlej ESSJ II 141), залишає без пояснення назви метеликів і кажана; зведення до псл. *liľ «шкіра» (БЕР III 402; Gutschmidt ZfSl 24, 40—41) не пояснює назв метеликів і птахів; думка про походження з тур. läiläk (Mikl. TEI II 118) помилкова. — Бандрівський Досл. і мат. V 4; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Brückner 294; Machek ESJČ 326; Schuster-Sewc 825—826; ЭССЯ 14, 105—106. — Див. ще леліяти.

[леліка] «тітка» Ж; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. [лелікє] (рум. [lelică]) «тітка (у звертанні до старшої віком жінки)» є зменш. формою від лєле (léle) «тс.», що походить від болг. лєля «тітка (сестра батька або матері; звертання до старшої віком жінки)», спорідненого з укр. [лєля] «старша сестра». — Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Михайлє Романос-

slavica 1, 59; СДЕЛМ 233; DLRM 453.— Див. ще лелія.

[леліт] (орн.) «сова; сич; сова яструбина, *Surnia ulula* L.», [лелет] «тс.; сова сіра, *Strix aluco* L. ВеНЗн»;— п. [lelet] «сова» (з укр.);— похідне утворення від звуконаслідувального дієслова [лелетіти (лелетати)] «виводити трелі, співати», оскільки крик цього птаха — голосна трель (пор. леліт лелетить ВеНЗн); думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) помилкова.— Булаховський Вибр. пр. III 254; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Bern. I 700.— Див. ще лелé²

леліти «вблискувати, блищати, відбивати світло, проміння; тихо протікати, струменіти», [леліяти] «вблискувати», [леніти, лініти Ж] «тс.», [лелівка] «біляста земля (неродюча)» ВеНЗн, [леланя] «тс.» тж, Ж, лелітка «блискуче кружальце для прикрас; [назва квітки]», [лилітка] «блискітка» Ж, [лелілий (лилілий)] «блискотливий» Ж;— р. [лелéять (лилéять)] «блискотіти, переливатися»;— результат видозміни форми леліяти «[колихати, хитати]» (нове значення виникло спершу, очевидно, у зв'язку з водою (пор. ч. ст. leletі «робити хвилі, хвилювати»).— ЭССЯ 14, 100—102; Bern. I 699—700.— Див. ще леліяти.— Пор. лелелівка.

лелія «лілія», [лелия] «тс.» ВеЛ, [лелівати, лелійні] Мак;— п. [lelija, lelija], слц. le'lija, нл. lelija, схв. lē-lija, слн. lēlija, lelja;— варіант назви ліл'я «тс.», що виник, очевидно, під впливом подібного за звучанням дієслова леліяти «пестити, голубити» (пор. у вірші: «Хвиля лелію леліє...»).— Див. ще лілія.

леліяти «пестити, голубити, плакати; [колихати, хитати Ж]», [леліти] «пестити, голубити»;— р. лелéять «леліяти; [колихати]», бр. [лелéць] «пестити; колихати», др. лел'яти «колихати, хитати», п. [lelać] «пестити; колихати, бавити», ст. lelejać «колихати, хитати», ч. ст. leletі «робити хвилі, хвилювати», нл. lelawiś se «перевалюватися з боку на бік, валятися; качатися; безсоромно по-

водитися», болг. лел'я «колихаю в колісці, заколискую; лелію», м. лелее «хитає, колихає», схв. лелі'яти, лел'я-ти;— псл. lele'jati, lele'ti «колихати» від приспіву lele при колиханні дитини;— споріднене з лит. leliuoti «заколисувати маленьку дитину приспівом (čiūčiūo-lėliūo); пестити, леліяти», лтс. lelioti «заколисувати (дитину)», дінд. lele'jati, lele'yati, lele'yati «колише; хитається; тремтить», lalati «пестить, жартує, бавиться», lalayati «пестить, леліє», lolati «рухається туди й сюди»; можливо, етимологічно пов'язане з люлі.— Фасмер II 479; Преобр. I 446; Sławski IV 138—139; Brückner 294; Zagorski JP 35, 184—188; Machek ESJČ 326; БЕР III 355; Skok II 287; Bern. I 699—700; Rozwadowski Qu. gr. et. II 258—259; Zubatý LP 27, 68; ЭССЯ 14, 100—102; Trautmann 156—157; Būga RR I 452.— Див. ще лелé².— Пор. люлі.

[лелюхи] «нутрощі» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lelochy] «баранячі нутрощі» пов'язане з jelito «кишка, нутрощі», [lelito] «тс.», спорідненим з укр. [ялиті] «нутрощі»; -юх-виникло, очевидно, під впливом кендюх, [калюхи] «кишки».— Sławski I 557, IV 141.— Див. ще ялиті.

[лел'я] «старша сестра» Мо, [лел'я] «мати сім'ї, господиня дому»;— р. [лел'я] «тітка, старша сестра», [лел'ька] «тс.», др. лел'я «тітка», лел'ья «тітка, родичка», болг. лел'я «тітка (сестра батька або матері)», лел'ка «тітка; нянечка», схв. l'el'ja «тітка (сестра матері)», лел'ька «старша сестра», l'ela «старша жінка» (у мовленні дітей);— псл. lelja «старша сестра, тітка», пов'язане з дитячим лепетом і паралельне формам l'alja, l'olja з частково подібною семантикою; значення «старша сестра» (= «нянька») могло бути підтримане зближенням з фонетично подібним lele'jati «колихати».— Преобр. I 446; Brückner 290; БЕР III 356—357; ЭССЯ 14, 103—105; Bern. I 700.— Пор. леліяти, ляля, льбля.

[лелю] «батько», [лелі, лел'ька, лелю] Ж, лел'ька Ж] «тс.»;— болг. [лелін] «дядько», [лел'як] «тс.»;— результат видозміни давнішого [лел'я (лел'я)] «мати сім'ї, господиня дому».— Див. ще лел'я.

лелюм-полелюм «дуже повільно; [недбало Ж]», [лелю-полелю] «повільно; недбало» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *lelum polelum* «не поспішаючи, помалу, спроквола» складається з *lelum*, спорідненого з укр. [лелю] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), та похідного від нього *polelum* (пор. укр. р. *мало-помалу*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колиханні дитини); пов'язувалося і безпосередньо з псл. *leleĵati*, п. ст. *lelejaĵ* «колихати, хитати»; припускалося що *Lel* і *Polel* — імена давніх слов'янських божеств (у польських джерелах засвідчені з XV ст., в російських — з кінця XVIII ст., пор. і схв. поет. *Ljeljo* «бог весни»); про помилкове сприйняття часто повторюваних приспівів *lelum polelum*, *leli poleli* і под. як власних імен див. Потєбня РФВ 7, 221; Вгрюкнер 394.— Преобр. I 445; Sławski IV 141—143.— Див. ще лелю², по.

[лем] «але; тільки, лише; от, же, ж», [лем Ж, леме] «тс.»;— п. слц. [lem] «тільки, лише»;— результат видозміни форми [лен] «тільки, лише»; думки про запозичення з словацької мови (Вгрюкнер 204; Дзензелівський УЗЛП 34) або з польської (Панькевич Укр. говори Підкарп. Русі 405) необгрунтовані.— Німчук ІУМ Морфологія 484—485; Sławski IV 143.— Див. ще лено.

[лѐмбати] «базікати» МСБГ, [лѐмбур] «базіка» МСБГ, [лѐмбурістий] «балакучий» МСБГ;— афективне утворення, можливо, пов'язане з [лѐмбас] «лобуряка».— Пор. лѐмбиш.

лѐмбик «чавун (посуд); [колба для перегонки, реторта Ж; перегінний куб]», [алѐмбик] «перегінний куб»;— р. [алѐмбик] «шолом, ковпак перегінного пристрою; ручний або малий перегінний пристрій», бр. [алѐмбик] «посудина для перегонки, реторта, куб»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *alambik* «перегінний куб; дистиляційний апарат», ст. *alambik* «тс.», як і ч. ст. *alambik* «реторта», *alambik* «тс.», болг.

аламбик «посудина для дистиляції, дистилятор», схв. *lambik* «котел для дистиляції; пристрій для перегонки», через посередництво французької та іспанської мов (фр. *alambic* «перегінний куб», ісп. *alambique* «тс.; дистилятор») зводиться до ар. *al-anbik* «кубок; посудина для перегонки», яке походить від гр. *ἄμβιξ* «вид кубка; шолом, ковпак перегінного куба», пов'язаного з *ἄμβη* «край щита, що виступає; опуклість, випуклість», *ἄμβων* «виступ, підвищення», етимологічно неясних, можливо, споріднених з лат. *umbo* «опуклість, випуклість; виступ у середині щита»; припускається також посередництво італійської мови (іт. *lambicc*, *lambicc* «змійовик, реторта»).— Пі 123; Фасмер I 70, II 480; Kopaliński 47; Machek ESJČ 35; Skok II 265; Dauzat 22; Bloch 19; Frisk I 89, 90; Lokotsch 7—8.— Пор. амвѐн.

лѐмент, [лѐмін] «лемент Пі; плач Ж; белькотання Ж», [лѐмент] «лемент» Г, Пі, *лементливий*, *лементити*, *лементувати* «галасувати; [скаржитися, нарікати Ж]», [лементуватися] «клопотатися, метушитися», [лиментити] «кричати» Мо, [ляментувати] «лементувати»;— р. [лѐмент] «турбота, клопіт», бр. *лѐмант* «крик, голосіння», п. *lament* «лемент, лементування», ч. *lament* «крик, голосіння, плач; нарікання, ремствування, тужіння», слц. [lamenty] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lāmentum* «ридання, плач» є похідним від *lāmentārī* «нарікати, бідкатися», пов'язаного з дієсловом *lātrāre* «гавкати; репетувати, горлати», спорідненим з лит. *lōti* «гавкати; лаяти; робити наклеп», лтс. *lāt* «тс.», псл. *lajati* (*lati*) «гавкати, лаяти», укр. *лаяти*.— Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Акуленко 135; Richardt 74; Онышкевич Исслед. п яз. 244; Фасмер II 480; Sławski IV 37—38; Brückner 290; Holub—Lyer 280; Walde—Hořm. I 754—755.— Див. ще лаяти.

[леместувати] «докучати» Ж;— результат видозміни [молестувати] «докучати просьбами» Ж, очевидно, зближеного з *лементувати* «галасувати,

[скаржитися, нарікати]». — Див. ще *молестувати*.

[лёмзати] «повільно їсти Г; ходити дуже повільно, кволо Ва, Сизько», [лемати] «ходить дуже повільно, кволо» Ва, [лемзіти] «повільно йти, бродити, плентатися» Ж, [лімзати] «повільно їсти», [лёмза] «бродяга» Ж; — р. *лёмза* «розтелепа, роззява», [лемзіла, лемзя, лемзій] «зівака, роззява», [лямза] «тс.»; повільна в роботі, немоторна людина», [лямать] «забарно їсти, нехотя сьорбати; неохоче щось робити; повільно рухатися», [лямить] «неохоче працювати, тягти, зволікати», [лямзить] «тс.», п. [lamza] «розтелепа, мамула, тухтій»; — неясне; пов'язання п. [lamza] з нвн. Láppsack, букв. «мішок з ганчір'ям» (SW II 682) необгрунтоване.

[лемізі] (бот.) «чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.» ВеНЗн, Мак; — неясне; можливо, результат видозміни назви [зимозелень (зелемозелень, зелемизелень)] і под. «тс.» — Пор. *зелемозень*.

лёмич — див. лелеч.

леміш; — р. *лёмеш*, *лёмех*, бр. *лямеш*, [лёмеш], др. *лемешь* «соха, плуг», п. *lemiesz* «леміш», ст. *lemiesz, lemież*, ч. слц. *lemeš*, вл. *Lemišov* (топонім), болг. *лёмеш*, м. *лемеш*, схв. *лёмеш, лёмеш*, *лёмјеш*, *лёмјеш*, слн. *lémez* «тс.», стсл. *лёмешь* «соха, плуг»; — псл. *лемешь/лемежь* «вістря рала чи плуга; соха, плуг», пов'язане чергуванням голосних з *lomiti* «ламати» як назва знаряддя, що ламає землю; — споріднене з лит. *lėmezis* «зуб розсохи, на який надівається леміш», лтс. *lemesis* «леміш»; такий самий розвиток значення в дінд. *phála* «леміш» < *(s)phel- «розщепляти, ламати», дінд. *phálati* «тріскає»; зіставлення з лат. *vomis* «леміш» (Machek ESJC 326) необгрунтоване. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 42; Фасмер II 480; Sławski IV 146—148; Brückner 294—295; БЕР III 358; Младенов 272; Bezlaј ESSJ II 133; Варбот Етимология 1965, 120; Bern. I 700—701; Mikl. EW 164; Rudnicki Prasł. II 13—14; ЭССЯ 14, 108—110; Mühl.—Endz. II 449, 470—471; Эндзелин СБЭ 196; Fraenkel 354. — Див. ще *ламати*.

лемішка «страва з густо запареного борошна», [лёмеха] «лемішка; флегматик», [лёмешик] «земля з глинистим ґрунтом» Ж, *лемехуватий* «неповороткий, млявий, флегматичний», [леміщаний] (з лемішки), *розлемішений* «грузлий, розмоклий»; — р. [лёмешка] «лемішка», бр. *лямешка*, [лёмеха], п. [lemieszka, lemieszka, lemiszka, lemiesha, lemiecha] «тс.» (з бр. і укр.); — неясне; пов'язується з *леміш* «рало» (Brückner 294; KZ 48, 201) через схожість грудочок тіста і зораної землі (спочатку *лемішкою* могла називатися земля, зорана за допомогою лемеша); припускався зв'язок з *ламати* (Фасмер II 481); висувалась гіпотеза про запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. *liemi* «бульйон, суп», вепське *l'emuz*, уг. *lé* «соус, підлива, юшка, сік», манс. *lāxm* «суп, юшка», мар. *lem* «тс.» (Kalima 152; Uotila FUF 26, 163 і далі), хоча в такому випадку чекалося б **lem-*, до того ж географічне поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фінно-угорських запозичень; форма *lemesha* виводилася з *le «тільки, лише» + *měxa* «мішати» (Machek LF 52, 110—111); висувалася також гіпотеза про походження з нвн. *Leimtus «густий відвар (вівса тощо)» (Karłowicz 340; Matzenauer LF 9, 200), хоча німецьке слово не засвідчене. — Фасмер II 480—481; Sławski IV 148—149; Brückner 294. — Див. ще *леміш*.

лемія — див. ляма.

лёмко «представник етнографічної групи українців у Карпатах», [лёмак, лемчак ВеЛ] «тс.», [лёмачка] «лемка», [лёмкіня, лемчанка] «тс.» Ж, [лёмківщина] «місцевість, заселена лемками», *лёмківський*; — р. *лёмки*, п. *lemko*; — похідне утворення від поширеного у лемків слова [лем] «тільки, лише». — ВеЛ I; Фасмер II 481; Sławski IV 143. — Див. ще *лем*. — Пор. *лишак*.

[лемнўти] «віддалитися, відступити; поцупити, потягти»; — неясне; можливо, пов'язане з [лемати, лёмзати] «ходити дуже повільно, кволо», [лемзіти] «повільно йти, бродити, плентатися», пор. аналогічне семантичне зрушення в р. [лямзить] «тягти, зволікати» і та-

кож «красти, тягати», [сл'ямзить] «потягти, украсти»; пов'язувалося також (мало переконливо) разом з ч. *lem* «облямівка, кайма, обшивка», *limes* «комір» з *lem-*, *lom-* «ламати» (*Zubatý St. a čl. I 2, 103*).— Пор. *лємзати*.

лен (іст.) «спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, яке надавалося васалу за умови несення ним військової служби та виконання інших повинностей», [лєно] «те.» Ж, *лєнник*, [лєновник] «ленник» Ж, *лєнний*, [лєннийчий] «ленний» Ж, [підлєно] «підлен» Нед, [підлєновник] «підленник» Нед;— р. *лен*, [лєна], бр. *лен*, п. *leppo*, ч. слц. слн. *léno*, вл. нл. *lepo*, схв. *лєно*;— через посередництво російської, а також польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Léh(e)n* «лен» (свн. *lēhen* «тс.») пов'язане з нвн. *leihen* «позичати; віддавати в найми, в тимчасове користування» (двн. *līhan*, свн. *līhen* «тс.»), спорідненим з гот. *leiwan* «тс.», гр. *λεῖνω* «залишаю, покидаю», лат. *līquo* «залишаю, віддаю; покидаю», дірл. *lēicim* (з **līnqīmi*) «залишаю», вірм. *lk'anem* «залишаю, покидаю», лит. *likti* «залишатися, лишатися», стсл. **отълѣкъ** «рештки; залишок».— СІС 389; Richhardt 73; Фасмер II 481; Sławski IV 155—156; Brückner 295; Kopaliński 566; Machek ESJC 326; Holub—Lyer 285; Schuster—Sewc 815; БЕР III 360; Bern. I 701; Kluge—Mitzka 431, 434; Frisk II 99—100; Walde—Hofm. I 808—809.— Пор. *лан*.

[лєнджитися] (коло чогось) «трудитися, займатися (чимось)» Ж;— неясне.

Лєніна (жіноче ім'я);— р. *Лєніна*;— утворене від прізвища-псевдоніма В. І. Лєніна (Ульянова).— Спр. личн. имен 505.— Пор. *Нінель*.

лєніти, *лєніти* — див. *лєліти*.

[лєнішók] «скатерка» Ж;— очевидно, нерегулярне утворення від [лєн] «льон» Ж, [лєнний] «льняний» (пор. *лєнні скатерті*).— Див. ще *льон*.

[лєнія] «межа між городами або ділянками лісу; вулиця в селі ЛЧерк; вузька межова дорога між полями Мо», [лєнія] «мисливська стежка (в лісі)» Ж, [лєнійка] «вузька доріжка між полями» Л;— запозичення з польської мови; п.

[лєніја] «лінія; просіка (в лісі); межа», як і схв. [лєніја] «вузька дорога між полями», є діалектним варіантом слова *linia* «лінія, бойова лінія; кордон; мисливська стежка, просіка (в лісі); лінійка», якому відповідає укр. *лінія* (див.).

[лєно] «тільки, лише», [лєн] «тс.»;— п. каш. *leno* «тс.; (спол.) але», ч. *l'eni* «тільки», слц. *lep* «тільки, лише»;— псл. *le* по, сполучення двох синонімічних часток із значенням «тільки, лише»; пор. *тільки-но*, р. *лишь только*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 73) необґрунтована.— Sławski IV 156; Machek ESJC 323; ЭССЯ 14, 207.— Див. ще *лє*, *но*¹.— Пор. *лєм*.

лєнта «стрічка», [лєнтавий] «рваний», [лєнтавий] «такий, що легко рветься; порваний, перетворений в лахміття» Ж;— р. болг. м. *лєнта* «стрічка», п. *lenta* «стрічка (як урядова відзнака)», ч. *lenta* «стрічка», схв. *лєнта* «стрічка до ордена (що носить через плече)», слн. *lenta* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичене, очевидно, з німецької; нвн. [Linte] «стрічка, стьожка» (< двн. *linta* «тс.») виникло з лат. *linter* (прикм. жін. р.), *linter* (чол. р.) «льняний, полотняний», похідного від *līnum* «льон», з яким пов'язані гр. *λίον* «тс.», гот. *lein* «полотно», лит. *līnāi* (мн.) «льон», лтс. *līni*, прус. *līnno* «тс.», псл. *льпъ*, укр. *льон*; виводиться також від гр. *λέντιον* «смуга льняної тканини, рушник», яке походить з того самого латинського джерела (Фасмер ГСЭ II 113; ЖСт 17/2, 142—143; Преобр. I 446—447; БЕР III 361; Младенов 272—273; Skok II 288; Bern. I 701; Mikl. EW 165).— Фасмер II 482; Matzenauer 239; Mikola Berühr. I 135.— Див. ще *льон*.

[лєнча] (бот.) «сочевиця, *Lens culinaris Medic. (Lens esculenta Moench.)*» Ж, [лємша Ж, лєнчиця Ж, лєнча НЗ УЖДУ 26/2] «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. *lencse* «сочевиця» походить, очевидно, від слн. *lěča* (< **lęča*), що виникло з псл. **lętja* «тс.» (пор. др. *ляча*, болг. *лєща*, м. *лека*, схв. *лєћа*, стсл. *лєшта*), пов'язаного з лат. *lens* (*lentis*), двн. *linsi*, нвн. *linse* «тс.»; скоріше всього ці слова походять з

якогось спільного невідомого джерела, хоча припускалася і їх первісна спорідненість (Schradeg Reallexicon 13); виведення укр. [лєнча] з рум. linte «тс.» (Vincenz 13) безпідставне.— Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 169; Лизанец 608; Mashek Jm. rostl. 127; Фасмер II 553—554; БЕР III 382—383; Младенов 274; Bern. I 708; Mikl. EW 165; MNTESz II 750; Bárczi 189; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783.— Пор. лінта.

[лень] «ледар» Ж, [лєнка] «лінива жінка» Ж, [лїнь] «ледар» Ж;— запозичення з польської мови; п. leń «ледар», як і ч. ст. léň, вл. lěni, схв. [lěnj] «тс.», пов'язане з прикметником leniwy, спорідненим з укр. лїнівий.— Richhardt 73; Sławski IV 159.— Див. ще лїнь.

[лєньдзом] (у виразі [л. ходїти] «без діла бродити, тинятися») Ж;— результат гіперистичної видозміни звукової форми [лю́зом] «тс.», в якій лю́ було неправильно осмислене як український фонетичний відповідник п. le.— Див. ще люз.— Пор. лєзний.

Леон, Леонт, [Левон Ж];— р. Леон, Леонт, бр. Лявон, др. Леонъ, Левонъ, п. слц. Leon, ч. Leo, Leon, слц. Leo, Леон, болг. Леон, стсл. ЛЕОНЪТЪ;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у давньоруську мову з грецької; гр. Λέων походить від іменника λέων «лев».— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 428; Кпаррова 118; Илчев 301.— Див. ще лев¹.— Пор. Лев, Леонтий.

Леонід (чоловіче ім'я), [Леонїд, Левонїд], Леонїда (жіноче ім'я);— р. болг. Леонїд, бр. Леанїд, п. Leonid, Leonidas, Leonides, ч. слц. Leonid, схв. Леонид, слн. Leonid, стсл. ЛЕОНИДЪ, цсл. ЛЕВОНИДЪ;— запозичення з грецької мови; гр. Λεωνίδας «Леонід», букв. «подібний до лева», складається з основ іменників λέων «лев» та ιδέα «зовнішній вигляд».— Сл. вл. імен 215; Петровский 140; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Корещу́ 91; Илчев 301.— Див. ще вид. ідея, лев¹.

Леонтий, [Леонтий Ж, Левонтий Пі, Левонтий Ж];— р. Леонтий, бр. Лявонцій, др. Леонтий, Левонтий, слц. Leontin, болг. Леонти, стсл. ЛЕОН(Ъ)-

тий;— через церковнослов'янське посередництво запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λεόντιος походить від прикметника λεόντειος «лев'ячий, левиний», утвореного від іменника λέων «лев», з яким пов'язане також укр. лев.— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Илчев 301; Frisk II 113.— Див. ще лев¹.— Пор. Леон.

леопард;— р. болг. м. леопард, бр. leopard, п. ч. слц. вл. leopard, схв. леопард, слн. leopard, стсл. леопардъ;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Leopard, фр. léopard походять від лат. leopardus, яке, в свою чергу, відтворює гр. λεόπαρδος «тс.», складене з основ іменників λέων «лев» та πάρδος «барс, пантера».— Hüttl-Worth 14; Sławski IV 160; Brückner 295; Holub—Lyer 285; БЕР III 361; Вуяклија 511; Kluge—Mitzka 435; Dauzat 433; Walde—Hofm. I 785, II 252; Frisk II 104.— Див. ще лев¹, пардус.

Леопольд;— р. Леопольд, бр. Леопольд, п. ч. слц. Leopold, болг. Леопольд, слн. Leopold;— через посередництво польської та французької мов (фр. Léopold) запозичене з німецької; днв. Leutpald, Liutbalt (букв. «сміливий на людях») є складним словом, утвореним з іменника liuti «люди» (liut «народ»), спорідненого з гр. ἐλεύθερος «вільний (громадянин)», лит. liaudis «народ», псл. [judъ (<* leud-), укр. люд, та прикметника bald «сміливий, відважний, швидкий», спорідненого з днв. bald «тс.», дангл. beald «мужній, сміливий», дісл. ballg «страшний, небезпечний», гот. balpei «сміливість».— Сл. вл. імен 215; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118—119; Илчев 301; Dauzat Dict. des noms 382; Klein 880; Kluge—Mitzka 45, 483.— Див. ще люд.

леп «липкий бруд; [земляний віск; клей Ж]», [лєпавча] «брудна дитина» Пр. XI діал. н., [лїп'яр] «робітник, що вибирає земляний віск із глини» Ж, [лїп] «клей» Ж, [леповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» Ж, ВеЛ;— п. ч. ler «клей, липучка для лову комах, птахів», слц. ler «клей», вл. lěr, нл. lір, [lěp] «тс.», схв. лєп «клей; все, що кле-

їть; [розчин вапна, звичайно змішаний з глиною, яким мажуть]», слн. *lér* «клей», р.-цсл. *лєпъ* «клей; пластир; все, що клеїть»;— псл. *lěрь*, *lьрь «клей; все, що липне», іменники від дієслова *lьрєті «прилипати, липнути»; в українській мові з нерегулярною вокалізацією псл. *ь* у відкритому складі (*лепу*, *лепом* і т. д.), як у {*лену*} (*льону*) з псл. *lьпи*, *лоба* з псл. *lьба*; пор. законмірне ч. ст. *lєр* — *lри* (< *lьрь) при *lєр* — *lєра* (< *lěрь*); варіант псл. *lьрь* відбивається і в р.-цсл. *лєнъ*; збереження *e* в відкритому складі могло бути підтримане в даному разі впливом польської мови, в якій *e* походить з псл. *ě*; звукова форма [*lɛn*] може бути зведена як до псл. *lěрь* (якщо і зберігається і в відкритому складі), так і до псл. *lьрь* (як *лід* з *lьдъ*), якщо у відкритому складі з'являється *e*.— Дзєндзєлівський *St. sl.* 10/1—2, 39; ЭССЯ 14, 224—225; Trautmann 161—162.— Див. ще *лїпнути*, *лїпїти*.

[лепейля] (виг.) «гайда» ЛЧерк;— неясне; можливо, є результатом видозміни вигуку *гопля* (при спонуканні до стрибка).

[лепєсїути] «кинутися навтіки, дременути», [*лепетїха*] (у виразі [*дати лепетїхи*] «утекти, дременути»);— р. *улепєтїватї* «тікати»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, що передає звуки від швидкого бігу;— псл. *lєрєт-* (для передачі різких звуків); пор. п. [*lєrїєtас* sїє] «стукатися, ударяти, хлопати», ч. *lєрєtатї* «пурхати», м. *лєпєтї се* «тріпотїти, лопотїти», схв. *лєпєтатї* «тс.», слн. *lєрєtатї* «пурхати»; іє. **lєр-* звуконаслідувального походження.— Фасмер II 484; Sławski IV 203—204; Brückner 296; Machek ESJC 326—327; Bern. I 702; Fraenkel LP II 106; Pokorny 677—678.— Пор. *лєпєtатї*, *лєпєtатї*, *лїпатї*.

лєпєtатї, [*лєпєтїтї*] «лєпєтатї», *лєпєт*, [*лєпєtайло*] «балакун, базїка», [*лєпєтєнь*, *лєпєтїн*] «тс.», [*лєпєтїця*] «балакуха, базїка», *лєпєтїха* «тс.»; [буркотлива жінка; горїлка], [*лєпєtя*] «балакун, балакуха, базїка», [*лєпєtї*] «лєпєт; плач» Ж, [*лєпєtїй*] «балакун, базїка» Ж, [*лєпєtяч*] «тс.» Ж, *лєпєtлївїй* «говіркий»;— р. *лєпєtатї* «лєпєтатї», бр.

лєпєtацї, п. [*лєрїєtас*] «тс.», ч. *лєрєtатї* «шелєстїтї», болг. *лєпєtя* «лєпєчу», м. *лєпєтї се* «лопочє», схв. *лєпєtатї* «лопотатї, трїпотїтї», слн. *лєрєtатї* «лопотїтї, бєлькотатї»;— псл. *лєрєtатї*, *лєрєtјо «лєпєтатї», інтєнсїв до *лєрєtатї «тс.», пов'язаного з *лєрєtатї* «хлопатї; лопатї»;— спорїдненє з дїнд. *lарєtатї* «базїкає, щєпочє, говорїть», гр. *λαλїζω* «хвєстаяєся, чванюєся», кїмр. *lлєf* (< *лєр-тє) «голос», алб. *lарєrdhї* «непрїстойна мова»; іє. **лєр-*.— Фасмер II 483—484; Преобр. I 447—448; Sławski V 203—204; Brückner 296; БЕР III 363; Младєнов 273; Bezlaј ESSJ II 134; Bern. I 702; ЭССЯ 14, 125—127; Maughofer III 88—89; Frisk II 85; Pokorny 677.— Пор. *лєпєснїути*, *лєпєtатї*, *лїпатї*.

лєпєха¹ (бот.) «аїр, *Acogus calamus* L.; [комиш лїсовїй, *Scirpus silvaticus* L.; лєпєшнїак водяний, *Glyceria aquatica* Wahlb. (Gl. spectabilis M. et K.) ВєНЗн], [*лєпєх*] «тс.» СУМ, Ж, [*лєпєш*] «лєпєшнїак водяний» ВєНЗн, *лєпєшїннїа* «стєблє лєпєхї», *лєпєшнїк* «лєпєшнїак», *лєпєшнїак* «*Glyceria* R. Br.; лєпєха, *Acogus calamus*», [*лєпєх*] «лєпєшнїак водяний» Ж, [*лєпєшнїк*] «осока, *Carex* L.», [*лїпєх*] «очєрєт звичайний, *Phragmites communis* (L.) Trin. МСБГ», *лєпєхуватїй* «схожий на лєпєху; широколїстїй (?)» СУМ, Г;— р. [*лєпєхїа*] «аїр», [*лєпєшнїк*] «тс.»; півнїкї болєтнї, *Iris pseudacogus* L.», бр. [*лєпєхїа*] «аїр», п. [*лєрїєch*] «лєпєхїа»;— пов'язанє з [*лєпєх*] «лопух», *лєпєх*, [*лїпєх*] «вєлїкїй ї шїрокий лїст рослїнї», [*лїпєшїннїа*] «лїстїя на качанїх кукурудзї», [*лїпєхуватїй*] «лїстатїй»; назвє зумовлєна вєлїкїм розмїром лїстїя лєпєхї та їн.; пор. слн. *lєрєп* «вєлїкїй лїст (рослїнї)».— ЭССЯ 14, 117—119.— Див. ще *лїпєк*, *лєпєх*.

лєпєха² «декїлька пробєк, прив'язаних до вєрхїв нєводє» Мо, [*лєпєшїтїсїя*] «колїхатїсїя на хвїлїях» Мо;— рєзулїтєт пєрєнєсєннїя назвї рослїнї лєпєхї (аїру), в'язкї якої, що добрє дєржатїсїя на повєрхнї водї, очєвїднє, вїкорїстовувалї для пїдтрїмуваннї кїнцїв нєводє.— Див. ще *лєпєха¹*.

лєпєха³ «сорєчка з грубєго полєтнє» Мо;— р. [*лєпєшїок*] «клатєть, шмєтєчок»;— очєвїднє, як ї *лєпєхїа¹* «аїр»,

генетично пов'язане з [лáник] «латка», [лапатáче] (зб.) «клапті», схв. [лап] «кусок сукна». — Див. ще лáник, лéпéхá¹.

[лeпéхуватий] «марудний; м'який і безхарактерний», [лeпexовáтий] «млявий; кволий» Пі, [лапúх] «нерозторопна людина» МСБГ, [лапуховáтий] «мовчазний, млявий» МСБГ, [дурень лопушáний]; — р. [лéпух] «неповоротка людина», лопúх «простувата, некмiтлива людина»; — очевидно, як і лéпéхá, лопúх, залишки утворень, пов'язаних з псл. ларь (лара) «латка, ганчірка»; пор. [лáпоть] «клапоть, ганчірка». — Див. ще лáник. — Пор. лéпéхá¹, лопúх.

[лéпiж] «ломаки з обдертою корою» Везн, Ж; — у якийсь спосiб пов'язане з [лупiж] «тс.»; разом з тим зiставляється з гр. λέλος «шкірка, кора, луска», в яким пов'язується також р. лeпестóк (укр. [лeпiстka]). — Вєрн. I 701. — Див. ще лeпiстka, лупити.

[лeпiстka] «пелюстка»; — р. лeпестóк «тс.; [клапоть, клаптик, клапоть тканини, шкіри], [лéпéст] «лист рослини», п. ст. leriašnik (бот.) «кремєна, Petasites Gaertn.»; — результат розширення псл. *ler-es-, можливо, первiсної s-основи (пор. гр. τὸ λέλος «шкірка, кора, луска»); — зiставляється з лит. lėpeta «лапа», лтс. lėpa «мочка вуха», lėpata «клапоть», lėpata «вiдiрваний шматок шкіри з обвислим на ньому м'ясом», lėpsna «клапоть», двн. laffa «долоня»; iє. *ler- «обдирати, знімати шкіру»; iнший ступiнь вокалізму в укр. [лáпоть] (псл. лар-). — Фасмер II 483; Sławski IV 166; Вєрн. I 701—702; ЭССЯ 14, 123; Mühl.-Endz. II 537, 540; Pokorny 678. — Пор. лáник, лáпоть¹.

лéпра «проказа», лeпрóбрiй «лiкувальний заклад — колонiя для хворих на лепру»; — р. бр. болг. м. лéпра, п. ч. слц. вл. lєpra, схв. лèпра, слн. lєpra; — запозичення з захiдноєвропейських мов; нiм. Lєpra, фр. lèpre, англ. lєpra походять вiд лат. lєpra, яке вiдтворює гр. λέπρος «проказа», пов'язане з лєлтрос «покритий шкірочкою; шолудивий, проказений», лєлтiс «шкірочка», лéπος «тс., оболонка», лєлтω «знімаю оболонку, об-

дираю», спорiдненими з лтс. lėpata «клапоть», lėpsna «тс.», лит. lėpas «латка, клапоть; клапоть землі», псл. *larpьtь, укр. [лáпоть] «клапоть, ганчірка» Ж. — СiС 390; Sławski IV 167—168; Holub—Lyer 285; БЕР III 365; Вуяклија 511; Dauzat 433; Klein 880; Frisk II 105—107; Klein 880. — Див. ще лáник, лáпоть, лeпiстka. — Пор. лéпта.

лeпсувáти — див. лiпca.

лéпський «хороший, гарний; [розумний Исслед. п. яз.]»; — запозичення з польської мови; п. [lєbski] «розумний; чималий; хвацький; гарний, лeпський», lєpski «тс.» є похiдним вiд lєb «голова», якому вiдповiдає укр. лоб; значення «гарний» розвинулося в польській мовi внаслідок зближення з lєpszy «кращий, лiпший». — Критенко Мовозн. 1969/1, 61; Оньшкевич Исслед. п. яз. 244; Richardt 73; Sławski V 94; Brückner 309. — Див. ще лоб.

лéпта «дрiбна мiдна монета у стародавній Греції; пожертвування або милостиня; вклад у яку-небудь суспiльну справу»; — р. бр. лéпта «тс.», др. лeпта «грецька дрибна монета», лeптa, п. lєpton «тс.», болг. лéпта «пожертвування», схв. lèpta «грецька дрибна монета», стсл. лeп(ъ)тa «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. λeлтóν (мн. λeлтá) «дрибна мiдна монета» утворене вiд лeлтós «тонкий, дрибний», пов'язаного з дiєсловом лєлтω «знімаю оболонку, обдираю». — СiС 390; Фасмер II 484; Преобр. I 448; Горяев 185; Коралиński 567; БЕР III 365; Вєрн. I 702; Mikl. EW 165; Meillet Études 187; Frisk II 105—107. — Див. ще лéпра. — Пор. лáник, лáпоть, лeпiстka.

лéптавиця — див. лiпнути.

[лeпúх] (бот.) «лопух справжній, Arctium lappa L.», [лeпушкú] «первоцвіт, Primula L.» ВєНЗн; — схв. [лèпух] «оман, Inula L.»; — фонетичний варіант назви лопúх, пов'язаний з [лeпiстka] «пелюстка», р. [лéпéст] «лист рослини; клапоть, шматочок»; псл. lєp-/лop-/лap- «великий лист; клапоть». — ЭССЯ 14, 131—133. — Пор. лáник, лáпоть.

лес «грунтоутворююча гірська осадо- на порода», *лесувати*;— р. *лесс*, бр. *лєс*, п. *less*, ч. слц. *lés*, болг. *лос*, схв. *лєс*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Löß* «дилювіальне напластування мергельної глини» (як геологічний термін був запропонований у 1823 р.) пов'язане з [*lösch*] «пухкий (про землю), сипкий», нвн. *los* «вільний, не зв'язаний» (двн. свн. *lōs* «вільний; жвавий»).— СІС 390; *Sławski IV 172*; *Kopaliński 569*; *Holub—Lyer 285*; *Kluge—Mitzka 446*.— Див. ще *лєзний*.

лєскіт, *лескотати*, *лескотіти* — див. *лоскіт*.

[*лєста*] «вид шестірні у млинні на Дніпрі»;— неясне; зіставляється з *лєщата*, р. [*лєщедь*] «палка з розщипом на кінці», слн. *gazleskāti* «розщепити» (*Куркина Этимология 1974, 47—51*); можливо, походить від нвн. *Léiste* «планка, брусок», до якого може бути зведене і більш давнє *лєщата* (р. [*лєщедь*], п. *leszczotka* «розщеплене дерево для кастрування коней»); пор. ч. [*lešta*] «дощечка з насічками для навішування ікон».— Пор. *лєщата*, *лїства*.

[*лєстатися*] «повільно йти, плентатися»;— неясне; можливо, афективне утворення, близьке до *плєнтатися*.

[*лєстний*] «ласий, жадібний, пожадливий; принадний, смачний» Ж;— результат семантичної видозміни слова [*лєстний*] «улесливий, лукавий», зумовленої впливом семантично і фонетично близьких *лєстїти* «давати насолоду, бути приемним» і *лєсий* «жадібний, пожадливий; принадний, смачний».

[*лєстїоха*] «невеличка груша, солодка на смак, *Rugus communis L.*» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*лєстний*] «принадний, смачний, ласий»; може бути зіставлене також з [*лесніця* (*ліснійця*)] «лісова груша».

[*лєсть*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєст*] (у виразі [*лєстїом заходити*] «обманювати за допомогою хитрощїв») Ж, [*лєстїець*] «підлесник; хитрун, обманщик Ж», *лєстївєць* «тс.», [*лєстка*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєстник*] «хитрун, обманщик» Ж, [*лєстовочки*] «хит-

рість, лукавство, обман» Ж, *лєстощі*, *лєстїун*, [*лєстїунство*] «улесливість, облєсливість» Ж, [*лєслївий*] «улесливий, облєсливий», [*лєсний*] «тс.», *лєстївий*, [*лєстний*] «улесливий, облєсливий, обманливий» Г, Ж, *лєстїти* «нещиро вихвалити, говорити приємності; давати насолоду», *лєстїтися* «ластитися; лєстощами намагатися повернути увагу або замаскувати свої наміри», [*залєсливий*] «підлесливий, лєстивий», *облєсник*, *облєсливий*, *облєсний*, [*облєстїти*] «спокусити, підманити; перехитрити Ж», *облєщувати*, *перелєсник*, *перелєсниця*, *підлєсник*, *підлєсливий*, *підлєсний*, *підлєстїти(ся)*, *підлєщати*, *підлєщувати(ся)*, [*польстїтися*] «спокуситися» Нед, [*прилєсний*] «обманливий, облудний» Нед, *прилєстїтися*, *прилєщатися*, *прилєщуватися*, *улєсливий*, *улєстїти*, *улєщати*, *улєщувати*;— р. *лєсть* «лєстощі», бр. *лєсткі* «тс.», др. *льсть* (*лєсть*) «обман, хитрість; лєстощі; зло, ересь, змова», п. ст. *leś* «підступ; лицемірство, хитрість; зрада; наклеп», ч. *lest* «підступ, лукавство, хитрість», слц. *lest'* «хитрість», вл. *leś* «хитрість, лукавство», нл. *laś* «тс.», болг. *лєст* «лєстощі», *лєст* «тс.», схв. *lāst* «обман, хитрощі, лукавство», слн. *lēst* «хитрість, підступність», стсл. *льсть* «обман»;— псл. *льсть* «хитрість, підступність», запозичене з прагерманської (або готської) мови; пгерм. *lis-ti (гот. *lists* «хитрість, підступи», двн. дісл. дангл. *list* «тс.») споріднене з лат. *lītra* (< *leisā) «грядка, борозна», лит. *lūsė*, *lūsė* «грядка», стсл. *лѣхѣ* «грядка, борозна», укр. [*ляха*] «грядка»; семантичний перехід «борозна» → «слід, колія» → «учення (= указання шляху)» має місце тільки в германських мовах, пор. гот. *laists* «слід, колія», двн. *leist* «тс.» і гот. *lais* «я знаю» («напав на слід»), *laisjan* «учити», дангл. *læran* «тс.»; допускається також давня спорідненість слов'янських і германських слів (*Младенов 78*; *Kiparsky GLG 207*; *Stang 33*); припущення про зв'язок з *лизати*, лит. *laižyti*, лтс. *lāzīt* «тс.», *lišķis* «облесник, лєстун, підлабузник» (*Mühl.— Endz. II 475*) менш обгрунтоване.— *Фасмер II 487*; *Sławski IV 176—177*; *Brückner 296*;

Machek ESJC 327; Holub—Lyer 285; Schuster-Šewc 817; БЕР III 372; Skok II 273; Bezlaj ESSJ II 135; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 48—49; Bern. I 755; Mikl. EW 178; Stender-Petersen 335; Meillet Études 109; Hirt PBrV 23, 334; Pedersen JF 5, 72; Торг 369; Kluge—Mitzka 443.— Див. ще *ляха*.

[*лесь*¹] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж» Ж;— результат поєднання частки *ле* «тс.» і, очевидно, вказівного займенника *се* (с. р. одн.), що зазнав редукції, як у [*авось*], *ось*.— Див. ще *ле*, *се*.— Пор. *аво*, *лем*, *ось*.

[*лесь*²] (2 ос. одн. теп. ч. від дієслова *бути*);— очевидно, результат злиття з дієслівною формою *єсь* (*єсь*) суфіксального *-л-* дієприкметника в конструкції перфекта типу *ходилесь*, *давалесь* і наступного відокремлення цього злитого компонента.— Див. ще *є*.

[*лєта*] «плетуха, балакуха» Ме;— р. [*летошійть*] «балакати»;— неясне.

летаргія, [*летаргія*] «летаргія» Ж, [*лєтарг*, *летарг* Ж] «тс.», *летаргічний*;— р. *летаргія*, бр. *летаргія*, п. *letarg*, ч. *letargie*, слц. *letargia*, вл. *letargija*, болг. *летаргія*, м. *летаргіја*, схв. *летаргіја*, слн. *letargija*;— через посередництво російської і польської мов запозичено з західноєвропейських; нім. *Lethargie*, фр. *léthargie* походять від лат. *lēthargia* і, далі, гр. *ληθαργία* «тс.», утвореного з *λήθη* «забуття», похідного від дієслова *λήθη*, *-εν* «бути захованим, бути невідомим; забувати», спорідненого з лат. *lateo*, *-ere* «ховатися, бути захованим; бути невідомим», стсл. *лєати* «бути в засаді, підстерігати», та іменника *ἀργία* «бездіяльність, лінь; відпочинок», похідного від прикметника *ἀργός* (< *ἀ-*(F)*ργός*) «бездіяльний, лінивий», утвореного з заперечної частки *ἀ-* (*ἀν-* перед голосним) «не-, без-», та іменника (F)*ἔργον* «діло, робота, дія».— СІС 390; Фасмер II 487; Горяев 447; Hüttl-Worth 14; Stawski IV 179—180; Brückner 296; Kopaliński 569; Holub—Lyer 286; БЕР III 373; Kluge—Mitzka 437; Dauzat 434; Klein 881—882; Frisk I 133, II 80—82, 115.— Див. ще *а-*, *енєргія*.— Пор. *орган*¹.

летіти, [*лєтати*] «літати» Л, *літати*, *лет*, *летючка*, *летюха*, *летючка*, [*летячка*] «літ, політ» Ж, *літ*, [*літавець*] «метеор», [*літавець*] «чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій» Ж, [*літавіця*] «казкова жіноча істота, що спокушає чоловіків» Г, Ж, [*літавиця*] «вихор» ВеНЗн, [*літавка*] «метелик Г, ВеНЗн; махове перо (у птахів) Ж», [*літайка*] «метелик», [*літайча*] «малий метелик», *літак*, [*літач*] «літун» Ж, [*літачка*] (зоол.) «морський півень, *Dactylopterus eugoraеus*» Ж, *літун*, *літунство*, *літучка*, [*льот*] «лет», *льотка* «отвір у доменній печі; [куля малого калібру, крупний дріб Ж]», *льоток* «отвір у вулику, через який літають бджоли», *льотчик*, *леткий*, *летючий*, *летючий*, [*летячий*] «летючий», *льотний*, *льотом* «дуже швидко, в одну мить», [*вльот*] «вмить» Ме, *віліт*, [*вілітка*] «вічко, льоток» Ж, *вильоти* «відкидні рукава старовинного одягу», [*відлет*] «відліт» Ж, *відліт*, *злет*, *зліт*, [*залетюха*] «зальотний птах», *заліт*, *залітний*, *зальотний*, [*налєтати*] «роздобути, з трудом щось добути; набігати» Кур, [*налет*] «наліт, приліт» Ж, *наліт*, *нальотчик*, [*налетілий*] «раптовий, випадковий» Ж, [*налетний*] «тс.» Ж, *нальотом*, [*налету*] «нальоту» Ж, *навіліт* «наскрізь», [*навіліть*] «тс.» ВеБ, [*наотльоті*] «окремо, збоку» Ж, [*наперелєті*] «на видному місці; на роздоріжжі» Ва, [*напровльот*] «наскрізь, цілком» Па, *недоліт*, [*облет*] «обліт» Ж, *обліт*, *переліт* СУМ, Г, *перельот*, *перелітний*, *перельотний*, *підліт* Нед, *підліток* «пташеня, що тільки навчилось літати», *підлєтом*, [*поблет*] «політ» Нед, *політ*, [*політущий*] «непосидючий» Нед, *польотний*, [*прилєт*] «приліт» Нед, *приліт*, *прилітний*, [*проблет*] «проліт» Нед, *проліт*, *пролітні* (орн.), *прольот*, *прольотка*, *пролітний*, *прольотний*, *розліт*, *розлітайка*, *розльотистий*, [*улетучатися*] «звітруватися, випаровуватися, зникати» Нед, [*улеть*] «переліт місцевості» Нед;— р. *летєть*, *летать*, бр. *ляцець*, *лятаць*, др. *летѣти*, *лѣтати*, п. *lecieć*, *latać*, ч. *letět*, *létat* (*lítat*), слц. *letiet'*, *lietat'*, вл. *lećeć*, *lětać*, нл. *lešeć*,

полаб. lite «летить», болг. *летя*, *лятам*, м. *лета*, схв. *лєтєти*, *лєтати*, слн. *letěti*, *lėtati*, стел. *лєтѣти*;— псл. *letěti*, *lětati* (< *lekt-);— споріднене з лит. *lėkti* «летіти», *lakstýti* «літати, пурхати», *laktà* «сідало, жердина в курнику», лтс. *lėkt* «плигати, скакати», *lėkāt* «підскакувати», гр. *ληκᾶν* «танцювати під звуки пісні», *λακτίζω* «топчу, б'ю; кидаю; б'ю ногою», *λάξ* «той, що кидає, б'є ногою», лат. *lēcusta* «сарана», *lascerta* «ящірка», *lascertus* «м'яз плеча», свн. *leşken* «кидати; скакати», нвн. ст. *löskēn* «брикати, плигати, скакати», норв. [*lakka*] «плигати, скакати»; іє. *lek-/lək-/lək- «скакати».— Фасмер II 488; Преобр. I 448—449; Sławski IV 98—100; Brückner 292; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 809; БЕР III 375—377; Skok II 290; Bezlaž ESSJ II 136; ЭССЯ 14, 145—148; Bern. I 703—704; Fraenkel I 352—353; Mühl.—Endz. II 458—459; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 66—67; Uhlenbeck PBrV 30, 297; Meillet Études 180, 297; Lidén PBrV 15, 516—517; Osthoff PBrV 13, 412—413; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 673.

[летівка] «сорт картоплі» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *Литва*.

[летяга] «нетяга», [*летяжний*] (прикм. від [*летяга*]);— результат видозміни слова *нетяга*, зближеного з *летіти*, *літати* в переносному значенні «весь час міняти місце, не мати пристановища».— Див. ще *нетяга*.

[лєть] «стрімка скала» ВеНЗн, [*лєть*] «тс.» тж;— очевидно, похідне утворення від дієслова *летіти*; щодо словотвору пор. [*лупаль*] «збіжжя, що впало; зогнила солома» ВеНЗн.— Див. ще *летіти*.

[лєш] «але, тільки»;— результат контамінації [*лє* (*лєм*)] «тільки» і *лиш* (*лише*) «тс.» (див.).

[лєшко] «серденько», [*лєшка*] «тс.» Ж;— пов'язане з *лишко*, *лихий* (див.).

лєщата «слюсарний прилад, яким затискують оброблюваний предмет; лубки, шини, за допомогою яких роблять пов'язку, що забезпечує нерухомисть пошкодженої кістки кінцівки СУМ, Бі; розщеплена на кінці палиця; [кліщі];

вид пристрою, що вживається у гри]», [*лєщат*] «тонка дощечка для стискування переламаних кінцівок; для гри в гаївки» Ж, [*лєщєти*, *лєщїтка*, *лєщїк*, *лєкші*] «тс.» Ж, [*лєщати*] «каструвати» Ник, [*лащати*, *лєгчати*] «тс.» тж;— р. [*лєщотка*] «палка з розціпом на кінці або стягнені з одного кінця дві дерев'яні палички, що вживаються для стискання, защемлення», [*лєщодка*] «тс.», [*лєщотки*] (мн.) «палички, якими зв'язується мошонка при кастрації тварин», [*лєщадь*] «розщеплена паличка, жердинка», [*лєщєдь*] «жердина, розщеплена з одного кінця, для знімання плодів з дерев», бр. *лящоткі* (мн.) «палички, лубки, що вживаються при кастрації тварин», п. *leszczoty* (мн.), *leszczota* «дві дощечки для вішання сала на горищі; розщеплена дощечка для стискання переломів кісток», *leszczotka* «тс.; (мн.) дерев'яні кліщі для кастрації коней; вид дитячої гри», ч. [*lešta*] «дощка з насічками, на якій вішають образи»;— реконструюється псл. [*leščetъ / *leščedъ], яке пов'язується з *leskati «ударяти, розщепляти» (пор. р. [*лєщїть*] «розщепляти (напр., камінь)», слн. *gazleskati* «розтрити»), яке могло б бути тим самим звуконаслідувальним утворенням, до якого зводиться й укр. *ляскати*; зіставляється також (Brückner 296) з п. *kleszcze* «кліщі» (пор. бр. *кляшчоткі* = *ляшчоткі* «інструмент для кастрації тварин; [кліщі]», п. [*okleszczynu*] «дві дощечки для стискання (зламаних кінцівок та ін.)», [*oklascki*] «дві дощечки або палки, у які вкладають зламані кінцівки», хоча початкове *k* тут може бути результатом вторинного зближення з *kleszcze*); можливий зв'язок з нвн. *Leiste* «планка, рейка, брусок».— Ткаченко УМШ 1959/2, 66; Фасмер II 491; Sławski IV 174—176; ЭССЯ 14, 138—141; Куркина Этимология 1974, 47—51; Bern. I 702.— Пор. *лєста*, *ляскати*.

[лєя¹] «(частіше мн.) нашивки на кавалерійських штанах; [передня частина халяви Ж]»;— р. *лєя* (мн. *лєи*) «нашивки (як правило шкіряні) на кавалерійських штанах у місцях, що при їзді дотикаються до сідла», бр. *лєя* (мн. *лєи*) «тс.»;— запозичення з французької мо-

ви; фр. *lé* «полотнище; ширина тканини між двома пругами» походить від лат. *lātus* (< *stlā-tos) «широкий», спорідненого з псл. *stlāti, укр. *стеліти*.— ССРЛЯ 6, 140; Dauzat 432; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *стеліти*.

[лѐя²] «злива, zalivний дощ», [лѐ-лѐя] «тс.», [лѐя] «повінь» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *leja* «злива, zalivний дощ», як і р. [лѐя], ч. [леја, lija], слц. *leja*, нл. *leja, lēja*, слн. [іја, походить від псл. *lēja* «тс.», пов'язаного з *lēja «лю», до якого зводиться й укр. [лія] «злива».— Sławski IV 120; ЭССЯ 14, 187—188.— Див. ще *літи*.

[лѐя³] «безгосподарна жінка Ме; дівчина, жінка, яка все робить дуже повільно Мо; ледащо МСБГ»;— очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [leja] «балакуха, базака», пов'язане з *lać* «лити».— Sławski IV 120.

[лѐ¹] «біля» Л;— очевидно, законмірний для деяких діалектів фонетичний варіант форми [ля] «тс.».— Див. ще *біля*.

[лѐ²] «для» Л;— очевидно, результат редукції *для* ([дле]) «тс.» (див.).

[лѐва] «взятка (при грі в карти)» Ж;— р. болг. *levé*, п. *lewa* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *levée* «тс.» походить від дієслова *lever* «піднімати, знімати, збирати», яке виникло з лат. *levāre* «піднімати, знімати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з дінд. *laghúh* «швидкий, легкий, малий», гр. *ἐλαχός* «незначний, малий», псл. *lęgъkъ*, укр. *лѐгкий*.— Sławski IV 185; Sl. wyg. obcych 426; Brückner 297; Dauzat 434; Walde—Hofm. I 788.— Див. ще *лѐгкий*.

[лѐй] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з *літи*; назва могла мотивуватися тим, що із зламаної стебла рослини витікає криваво-червоний сік.

[лѐльок] (бот.) «дрік фарбувальний, *Genista tinctoria* L.» Мак;— неясне.

[лѐндра] «шматок полотна як частина ткацького верстата» Ж;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого нвн. *Leinwand* «полотно».

[лѐрдѐрево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill (*Larix europaea*)» Ж, [лѐндѐрево] «тс.»;— ч. *lerfán* «тс.»;— очевидно, часткова калька нім. *Lärbaum, Lärchenbaum* «тс.» із збереженням без перекладу першої частини *Lär-* (*Lärchen-*), що через свн. *larche, lerche*, двн. **larihha, *lerihha* зводиться до лат. *larix* (род. в. *laricis*) «тс.», яке походить, можливо, з кельтських мов альпійського регіону і своїм кінцевим джерелом має іє. **deru(o)-*, звідки й псл. **deru(o)*, укр. *дѐрево*; припускається і неіндоєвропейське походження лат. *larix*.— Віслюліна — Клоков 2, 64; Нейштадт 65; Анненков 254; Симонович 262; Machek Jm. rostl. 36—37; Bern. I 756; Mikl. EW 275; Klein 865; Walde—Hofm. I 765—766.— Пор. *дѐрево*.

лжа «неправда, брехня», [лож Ж, олжá] «тс.», лжець «той, хто говорить неправду», [лѐжник, лгар, лгач] «тс.» Ж, лжівий «брехливий», [ложлівий Ж, олжівий] «тс.», [лѐжний] «помилковий, неправильний» Ж, [лгáти] «говорити неправду» Ж, [олгáти] (фольк.) «тс.», [облїгáти, облїгувати] «обдурювати, обманювати»;— р. [лжа], ложь, лгать, бр. *iljá, (i)lgaць, лжівы*, др. *lъжа, lъжь, lъгати*, п. [lža, lež], lgać, ч. *lež, lhát*, слц. *lož, luhat'*, вл. *lža, lhać*, нл. *lža, lgać*, полаб. *lžes* «брешеш», болг. *лъжа* «неправда», *лъжа* «говорю неправду», м. *лага* «неправда», *лаже* «обманное», схв. *лāж, лāгати, лāжати*, слн. *lež, lagáti*, стсл. *лъжа* «неправда», *лъжъ* «брехун», *лъгати*;— псл. *lžā* < *lęja, *lžъ* < *lęjъ, похідні від *lęgati* «говорити неправду»;— споріднені з лит. ст. *luginaitė* «віроломний, зрадницький (зрада)», гот. *liugan* «брехати», дісл. *ljūga*, двн. *liogañ*, нвн. *lügen*, англ. *lie* «тс.», дісл. *lygi* «брехня», дангл. *lyze*, двн. *lygt*, нвн. *Lüge* «тс.», дірл. *logaiissi* «брехун», ірл. *lollugaim* «ховаю, за-таюю», можливо, також лит. *lūgóti* «просити», лтс. *lūgt* «тс., молити; молитися», дісл. *lokka* «манити»; іє. **leugh-* «обманювати».— Фасмер II 469, 491, 512; Sławski V 105, 119—123; Brückner 309; Machek ESJČ 330; Schuster-Sewc 768—769; Младенов 281; Skok II 260; Bezlaj ESSJ II 119; Bern. I 751;

Trautmann 163; Mühl.—Endz. II 518; Otębski LP I 138; Pokorný 686—687.

[ли] (спол.) «або, чи» Г, Л;— р. енкл. *ли... ли* (ль...ль) «чи... чи», др. *ли* (спол.) «або», *ли...ли* «чи...чи», стсл. *ли, ли...ли* «тс.»;— псл. *li* (< *lei) «або», (енкл.) *li...li* «чи...чи», споріднене з *le* «тільки»; функція розділового сполучника розвинулась у праслов'янський період на основі повторюваного енклитичного вживання *li* як питальної частки (пор. р. розм. *Куда итти? Сюда ли, туда ли?*), що, в свою чергу, ґрунтується на її функціонуванні як виділювальної, узагальнюючої і підсилювальної частки;— пор. підсилювальні частки лит. *-li* (*pūli* «тепер», *pū* «тс.»), лтс. *-lei* (*pulei* «аж тепер», *pu* «тепер»).— Німчук ІУМ Морфологія 455; Фасмер II 491—492; Sławski IV 214—216; Schuster-Sewc 835—836; БЕР III 385; Skok II 292; Bezlej ESSJ II 138; ESSJ Sl. gr. II 409—413; Bern. I 716; Zubatý St. a čl. II 2, 52.— Див. ще *ле*.— Пор. *лем*.

[либ] (вигук на позначення поштовху);— ч. [lybnút'] «ударити»;— звуконаслідувальне утворення, паралельне бр. [лэп] «вигук на позначення удару».

[лібати¹] «повільно, неохоче пастися; пастися на росяній траві; (іст.) збирати нафту з поверхні води примітивним способом», [лібити] «брати, збирати (?)», [либоніти] «пастися по росяній траві», [лібавка] «худоба, що з'їдає тільки верхівки корму», [ліб'ак] (іст.) «робітник, що збирав нафту з поверхні води», [ліб'ацтво] (іст.) «видобування нафтопродуктів примітивним способом», [ліб'ець] «жебрак», [лібці] «віршовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби», [ліб'ець] «жердина з принадою для ловіння раків» Ж;— р. [лібить] «ловити раків на принаду», бр. [лібіць] «тс.», болг. [лібам] «неохоче їсти» (про тварин), схв. *лібити се* «тихо підходити, підкрадатися»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *libiti* «збирати, надбирати, знімати» споріднене з лат. *libo* «надбираю, трохи знімаю; куштую; видобуваю; доторкуюсь», гр. *λεῖψω* «крапаю, люю», двн. *slīfan* «тягти, волокити; ковзати»; іе. *(s)līb- «лити, крапати; слизький;

ковзати»; з другого боку, може бути ототожене з [глібати] «пастися після дощу», болг. *глібам* «їду по болоту», схв. *глібати* «бр'юхати по болоту»; у такому разі форми [лібці], р. [лібить], бр. [лібіць] сюди не стосуються; зіставлення з р. *улыб'аться* «усміхатися» (Варбот Етимологія 1982, 25) викликає сумнів.— Фасмер—Трубачев II 692—693; Loeventhal AfSIPh 37, 388; Skok II 293; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 794—795; Pokorný 663.— Пор. *глібати, шліфува́ти*.

[лібати²] «моргати, кліпати (очима)»;— очевидно, результат видозміни форми [гліпати] «поглядати», зумовленої впливом вигуку [либ] (на позначення поштовху).— Див. ще *гліпати, либ*.

либ'онь «ніби, нібито; мабуть, можливо, здається; [ледь не Бі]», [либ'онь] «мабуть, здається», [либ'ой, люб'онь] «тс.»;— р. [либ'о] «можливо, мабуть», п. [liboje] «мабуть, імовірно»;— результат стягнення і редукації виразу др. *либо н'б* (укр. ст. *либо н'б*) «або ні» (вживаного спочатку постпозитивно), в якому сполучник др. укр. ст. *либо* (р. *лібо*) «або» містить у своєму складі розділовий сполучник *ли* і частку *бо*.— Див. ще *бо, ли, ні*.

[ливар] «груба тріска» ВеЛ;— результат гіперичної видозміни форм [івер] «зарубка на дереві», [іверень] «тріска, відрубана впоперек дерева», [віверні] «тс.», зумовленої, зокрема, помилковим сприйняттям приставного в як характерного для лемківського говору діалектного варіанта етимологічного л.— Див. ще *віверні, івер*.

[ліврити] «погано читати»;— неясне; можливо, пов'язане з болг. [лівря се] «базікати, верзти нісенітницю; кривлятися, ламатися», яке не зовсім переконливо виводиться (БЕР III 392) від [лив] «кривий» < *лих* «примхливий».

лига́ти¹ «надівати мотузку на роги корові, волу», *лига́тися* «заводити знайомство, дружбу, товаришувати», *налига́ч* «мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби», [налига́чка] «тс.», *налига́ний*, [одлига́ти] «відчепитися» Ж, [одлигну́ти] «тс.» Ж, [полігач] «співучасник»;— р. [лигозить] «плу-

тати нитки при тканні», бр. *лыгаць* «нанизувати; зв'язувати; начеплювати мотузку на роги худобі» (з укр.?) — псл. *ligati* «в'язати»; — споріднене з лит. *laigōnas* «шурин», гр. *λοιγωντίαν* «вони були членами фратрії», лат. *ligāre* «прив'язувати», алб. *lith* «прив'язую, перев'язую», снн. *līk* «пов'язка», дісл. *līk* «канат для закріплення вантажу»; іе. **leig-*, **leiġ-* «в'язати»; припущення про запозичення з румунської мови (Scheludko 137) необгрунтоване. — Фасмер II 494; Sławski IV 252; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 800; Jóhannesson 735; Pokorny 668. — Пор. ліга.

лигати², *лиг*, *ліга*, *лігати*, *лигнути*, *лигоніти* — див. лікати.

[лигати] «бігти великими кроками» До, [лигоніти] «поспішно втекти», [лигі (дати)] «втекти»; — неясне; можливо, виникло на основі *лигнути* «ударити» (пор. *ударитися* «побігти», *ударитись навіткача* і под.).

[лігир] «жебрак»; — очевидно, пов'язане з [лєгар] «ледар, лежень, лежебока». — Див. ще лежати.

лигнути «ударити», [лигнітися] «ударитися», [налигніть] «ударити» До; — п. [ligać] «брикатися, штовхатися, ударяти», ч. ст. *líhati* «рухати»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. **leġ-*, звідки р. *лягаться* «брикатися», *ляжка* «стегно»; можливо, споріднене з лит. *laigyti* «пустувати, скакати від радості», ст. *laigo* «танцює», лит. *linguoti* «кивати, хитати, гойдати», лтс. *līguōt* (*līgāt*) «колихатись, хитатись; колихати, гойдати», дінд. *réjati* «викликає тремтіння», *réjate* «тремтить, дрижить; скаче»; іе. **leig-/loig-* «скакати; дрижати». — Фасмер II 548; Sławski IV 250; Bern. I 706; Pokorny 667—668.

[лигун] «підлабузник» Ва, *підлігач* «поплічник»; — очевидно, результати афективної видозміни форм *лизун*, *підліза* «тс.», зближених з *лигати* «заводити знайомство, товаришувати». — Див. ще лигати¹, лизати.

[ліджа] (бот.) «ситник, *Juncus L.*»; — очевидно, результат видозміни звукової форми [ліче] «лико» (пор. [ліча] «конопляне лико»); назва може бути зумовлена тим, що рослина вживається для

плетіння різних виробів (Machek Jm. *rostl.* 274); до переходу ч > дж пор. *чміль* > *джміль*, *чума* > *джума*, *чамур* > *джамур* і под. — Див. ще ліко.

[лідкати] «без діла ходити, тинятися» Л, [літкати] «жебракувати»; — р. [лыдень] «ледар, нероба», болг. [лидам] «тиняюся, блукаю», м. *лида* «тиняється, блукає»; — очевидно, псл. *lydati* «тинятися», паралельне *lūdati «тс.», відбитому в ч. *loudati* «плестися; волочитися; копатися, повільно працювати», слц. [lúdat' sa] «тс.»; іе. *(s)lūdh-/ (s)loudh-, паралельне *(s)lūt-/ (s)leut-, відбитому в псл. *lutati*, *lytati*, р. [лытаты] «ледарювати», болг. *лутам се* «тиняюся, блукаю». — Фасмер II 542; БЕР III 394. — Пор. лінда.

ліжа, *ліжва* «лижа», *ліжвар* «лижник», *лижвар* «тс.», *лижварство*, *ліжник*, *лижня*, *лижвяний*, *ліжний*; — р. *льжа*, [льжва] «баржа», бр. *льжа*, др. *льжа*, п. *łyżwa*, [łyża, łyżba, łyżwa, łyżba, łożwa], заст. *łyża* (з р.), ч. *lyže* (з р.), слц. *lyža* (з ч.); — псл. пн. [lyži, lyžve] «лижі, полози», пов'язуване з р. [лызгаты] «ковзатись по льоду», [лызгоніть, лызніть] «втекти», болг. [лъзгав] «гладкий, рівний», [лъзгам се] «ковзаюсь, катаюсь на ковзанах», м. *лизгав* «слизький», *лизга се* «ковзається»; — можливо, споріднене з лтс. *lužas* «довгі мисливські лижі», лит. *šliūžės* «полози», *šliaužti* «повзти, ковзати», лтс. *služāt* (*šlužāt*) «ковзатись», гол. *sluiken* «підкрадатися»; менш імовірна спорідненість з *лѡжка* (Mikkola Berühr. I 137), з *ѡлзатъ* (Потебня РФВ 1, 19), з нвн. *Geleise* «колія» (Jagić AfSlPh 6, 625). — Фасмер II 540; Преобр. I 482—483; Ильинский ИОРЯС 16/4, 19; Brückner 316; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; Bern. I 752; Mikl. EW 178; Mühl.—Endz. II 510, 517; Matzenauer LF 10, 51; Uhlenbeck PBrV 21, 105; Sławski V 447—448. — Пор. слизький.

[ліжка¹] «ложка; ніж, яким виривують заглиблення в ложці», [ліжга] «ложка» Дз УЗЛП, [лижкар] «майстер, що робить ложки», [лижкарство] «виробництво ложок», [лізя] (дит.) «ложка» Ж, [лішка] «тс.» О, [ліжник] «полиця

для ложок» Ж, [зали́жник, налі́жник Ж] «тс.»;— р. [лі́жка] «ложка», бр. *lǫžka*, п. *luzka*, [ležka], ч. слц. [luzka] «тс.»;— псл. *luzьka* < *lūžьka «тс.», паралельне *lǫžьka < *lūžьka, відбитому в укр. *лѳжка*; менш переконлива думка (Дзендзелівський УЗЛП 85—87) про розвиток початкового *ли*, як і *ло*, з псл. *lǫ*; припущення про спорідненість з *лі́жа* (Mikkola Bergühr. I 137) необгрунтоване.— Фасмер II 540; Sławski V 445.— Див. ще *лѳжка*.

[лі́жка²] «пуголовок»;— результат перенесення назви [лі́жка] «ложка», зумовленого певною подібністю тіла пуголовка до ложки; пор. також *ополо́ник* «велика ложка» і [пуголовок].— Див. ще *лі́жка*¹.

лизáти, *лизáтися* «цілуватися; підлабузнюватися», *лизáти* «лизати; їсти дуже мало, повільно», *лизькати* «тс.», *лизні́ти*, *лиз(ь)* (у виразі як л. *злизав* «зник»), [лі́за] «прилизаний, прилизана», [лі́зак] «захворювання тварин, викликане недостатчею мінеральних речовин у кормах», *лизі́ха* «тс.», [лі́зало] Пр. XI діал. н., [лі́занка] «вид страви (зварене молоко з борошном)», *лизень* «язик великої рогатої худоби», *лизі́н* «хто любить лизатися (цілуватися); лизоблюд», *лизунéць* «грудка солі, яку дають лизати худобі», *лизі́ха* «та, що любить лизатися», [лизь] «язик великої рогатої худоби», *лизьчій*, *зализень* «частина чого-небудь, що видається в якийсь бік у формі клина», [зализи] «залисини» Я, *облизень* «відмова у якому-небудь проханні» (у виразах *облизня спійма́ти*, *вхопі́ти*, *діста́ти*, *скуштува́ти*, *з'їсти* «зазнати невдачі»), *підлизуватися* «підлещуватися», *підлі́за* «підлабузник», [підлі́з, підлизáйко, підлизáч] Нед, *підлизень*, *підлі́зник*, [підлизі́н] Нед «тс.», [підлизі́ха] Г, Нед, [полі́зач] «блюдолиз», [прилі́зувати] «зачісувати», [прилі́за] «з гладко зачесаним волоссям; франт», [прóлиз] «місце на річці, яке не замерзає», *прóлизень* «тс.; промите течією місце в льоду», [пролі́зина] «тс.»;— р. *лизáть*, бр. *лизáць*, п. *lizać*, ч. *lízat*, слц. *lízat'*, вл. *lizać*, нл. *lizaś*, болг. *лі́жа*, *лі́звам*, м. *ли́же*, *лизне*, схв. *лі́зати*, слн. *lízati*, стсл. *ли-*

зати, *лижж*;— псл. *lyzati*, *ližo* «лизати» (з пізнішим вирівнянням вокалізму кореня);— споріднене з лит. *liežiù*, *liežti*, *laižyti*, *laižaũ*, лтс. *lāizīt* «тс.», дінд. *lėdhi*, *rėdhi*, *líhati* «лиже», ав. *gaēz* «лизати», перс. *lištan* «тс.», вірм. *lizum*, *lizanem* «лижу, пожираю», гр. *λείχω* «лижу», *λιχέω* «облизую, ласую», лат. *lingo* «лижу» (з носовим інфіксом), ірл. *lígim* «тс.», двн. *lehhôn* «лизати», нвн. *lecken*, дангл. *liccian*, англ. *lick* «тс.»; іє. *leig̃h- «лизати» звуконаслідувального походження.— Фасмер II 494—495; Преобр. I 452; Sławski IV 311—313; Brückner 337; Machek ESJČ 337; Holub—Kop. 209; Schuster-Šewc 855—856; БЕР III 395—396; Skok II 311; Bezlej ESSJ II 145—146; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. I 725—726; Trautmann 155—156; Mühl.—Endz. II 414; Walde—Hofm. I 806; Frisk II 102; Pokorny 668.

[лизі́н¹] «міфічна істота, що живе в лісі і пожирає людей»;— бр. [лизі́н] «міфічна істота, якою лякають дітей»;— очевидно, похідне утворення від *лизáти*; пор. вирази як *лизень злизáв* «зник», *да́ти лизуна́* «зникнути».— Див. ще *лизáти*.

[лизун²] (бот.) «комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench.» Мак;— похідне утворення від *лизáти*; назва зумовлена тим, що корінь комонника за формою схожий на язик; пор. російські назви комонника [язик, язичник, лесной язичник, коровий язык].— Анненков 318.— Див. ще *лизáти*.

[лизі́н³] (зоол.) «слимак, *Limax L.*; равлик, *Helix L.*» Дейн, [лизі́ок, лі́зень, лизі́н] «тс.» тж;— результат контамінації назв [слизі́н] «слизень, равлик», [слизі́ок, слі́зень, слізі́н] «тс.» і семантично близьких дієслів *лизáти*, *лі́зти*.— Див. ще *слі́зень*.— Пор. *лизáти*, *лі́зти*.

лик¹ «обличчя, а також його зображення (звичайно на іконах); зовнішній вигляд, видима поверхня чого-небудь»;— р. *лик* «обличчя; його зображення», бр. [лік] «обличчя; риси обличчя», р.-цсл. *ликъ*, болг. м. *лик* «обличчя; образ; зовнішній вигляд», схв. *лік* «постать, форма, фігура; зовнішній вигляд; обличчя», слн. *lík* «фігура, постать,

образ; блиск»;— псл. [līkъ] «зовнішній вигляд, обличчя, щока» поряд з lice < *liko «лице»;— зіставляється з прус. laugna (<*laikna) «щока»; припущення про запозичення з готської мови (гот. leik «тіло» — Vaillant Gr. comp. II 1, 238), як і про походження відповідних германських слів з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—214), недостатньо обгрунтовані.— Фасмер II 495; Преобр. I 453; Sławski IV 224—225; БЕР III 397—398; Skok II 300—301; Bern. I 719; Mikl. EW 169.— Див. ще лицé.— Пор. лік¹.

лік² «зібрання, сонм (ангелів, святих); [натопн, згряя, купа Ж]», *ликувати* (кн.) «виявляти велику радість; торжествувати»;— р. *лик*, *ликовать*, бр. *лік* (церк.) «сонм», *ликаваць*, др. *ликъ* «зібрання; хор»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. *ликъ* «хор; зібрання», як і болг. *лик* «хор», схв. *лік*, виводиться з псл. līkъ «тс.», яке вважається запозиченням з готської мови; гот. laiks (пізньоготське liks) «танок», laikan «скакати, стрибати» споріднене з дісл. leikr «гра», двн. leih (leich) «гра, спів», лит. laigyti «носитись, бігати», давньолит. laigo «танцює», дінд. rejate «скаче, трясеться», перс. ālēxtan «стрибати, брикатись», курд. be-leziim «танцюю», lizim «граю», гр. λυαίνω «голосно проголошую, співаю»; менш обгрунтоване припущення про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Uhlenbeck 252; Stender-Petersen 38) та про первісну тотожність з *лик* «лице» (Stender-Petersen ZfSlPh 13, 249).— Фасмер II 495; Преобр. I 452; БЕР III 398; Bern. I 718; Mikl. EW 169; Feist 319.— Пор. лік¹.

[лїкати] «ковтати», [лїкнїти] «ковтнути», *лигати* «ковтати; їсти, пити зі смаком, з жадобою», [лїгати] «ковтати» Ж, [лигнїти] «ковтнути» Ме, [лигонїти] «ковтнути великим ковтком», [лиг] «ковток» Ме, [ліга] «ненажера» Пі, [лігавка] «глотка» ВЕНЗн, [лик] «ковток», [злигати] «зжерти», [злок] «ковток» Ж, [налигати] «наїстися», [налиганий] «п'яний; який об'ївся», *полигати* «поковтати», [прóлик] «глотка»

Нед;— р. [лїкати] «жадібно пити», [лык (лык-лык)] (виг.), бр. [лїкаць] «ковтати, глитати, пити», [лыгнїць] «жадібно випити», [лкаць] «глитати», [лкнуць] «проковтнути», п. lukać «глитати, пити», luk «ковток», lkać «голосно плакати, хлипати, заходитися від плачу, видавати під час плачу уривчасті звуки», ч. polykati «ковтати», polknouti «проковтнути», zalukati se «задихатися, захлинатися», lkati «голосно плакати, нарікати», zalknouti se «задихнутися», ст. lkati «виказувати смуток, бідкатися, зітхати; хапати ротом повітря», слц. lkat' «плакати, нарікати», [polknút'] «ковтнути», болг. [лікам] «дуже бажаю», слн. [līkati] «хлептати; сьорбати»;— псл. lukati «ковтати», ітератив до *lūkati, *lūkajō поряд з lūgati «тс.» звуконаслідувального походження; звукова форма дієслів у різних слов'янських мовах відтворює комплекс коротких уривчастих звуків, які виникають при ковтанні, плачі, хлипанні та ін.; разом з тим, обидва варіанти кореня (з k і g) походять, очевидно, вже з індоєвропейської прамови;— пор. лит. lūk (вигук на позначення жадібно ковтання, lūkinti «жадібно ковтати», гр. λύζω «гикати, плакати, тремтіти», λυκαίνω «голосно плакати; гикати», дірл. slucim (<*slunk-o) «ковтаю», свн. slucken «ковтати, плакати»; іє. *(s)leuk-/(s)leug-(*s)lūk-/(s)lūg-) «ковтати»; висловлювались малопереконливі припущення про походження західнослов'янського кореня lūk- від первісного синонімічного glūt- «глитати» (glūtnoṭi > gltnać > głknać > lknāć, звідки lkać: lūkać — Nitsch MPKJ III 291—292), про спорідненість псл. *lūkati, lukati з lokati «хлептати» (Brückner 310—311), про походження українських і білоруських форм з польської мови (Brückner 310—311).— Sławski V 123—125; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; БЕР III 399; Skok II 299; Bezlaž ESSJ II 140—141; Bern. I 727; Pokopny 964.— Пор. локати.

[ликерія] (бот.) «лепешняк водяний, Glyceria spectabilis M. et K. (Glyceria aquatica Wahlb.)» Мак, [ликерія] «тс.» Ж;— результат фонетичної видозміни

наукової назви рослини, зближеної з особовою назвою *Гликерія* (*Гликерія*); в основі лат. *glyceria* лежить гр. γλυκερός «солодкий» (γλυκός «те.»); назва зумовлена тим, що лепешняк має солодкий сік; пор. луж. słodnička «лепешняк», нім. Süßgras «тс.».— Див. ще *Гликерія*.

ліко, [ліки] «задирка» До, [лико-в'єць] (ент.) «короїд» Ж, [ліча] «конопляне ліко» Ме, *личак* «плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття; (перен.) вбога людина», *личакар*, [лічка] (мн.) «постоли, личаки», *лічко* (мн. *лічки*) «вузька поперечна нашивка на погонах», [лікавий] «жилавий» О, *ліковий* «зроблений з лика; (перен.) поганій, несправжній», *лікуватий* «схожий на ліко; [волокнистий, жилавий]», *лічаний*;— р. *лыко*, бр. *лыка*, п. вл. нл. *lyko*, ч. *lyko*, слц. *lyko*, болг. *лыкó*, м. *лико*, схв. *лыко*, *лык(а)*, слн. *lyko*, іїсје, стсл. *лыкo*;— псл. *lyko* «лико», пов'язане з *lyciti* <*lyk- «в'язати» (з переходом op > y);— споріднене з лит. *lynkas* «лико, кора липи, верби», лтс. *lyks*, прус. *lynpa* «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Machek ESJĈ 345; Fortunatov AfSlPh II, 572) з дінд. *lyncati* «рве, смикає, обдирає, лушить».— Фасмер II 540—541; Преобр. I 483; Sławski V 401—405; Brückner 315; Schuster-Šewc 793; БЕР III 400; Младенов 274; Bezlaĵ ESSJ II 141; Bern. I 751; Trautmann 163.— Див. ще *лүчїти*¹.

[*ликорічка*] (бот.) «сорт ранньої капусти» Дз;— неясне; можливо, пов'язане з пізньолат. *liquiritia* (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza* L.», джерелом якого є гр. γλυκώριζα букв. «солодкий корінь».— Пор. *лакріця*.

лілік, *лиляк* — див. *лелік*.

лиліяс — див. *аляліяс*.

ліман¹ «затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря», [ліманка] (іхт.) «молодий оселедець (*Cypraea pontica*), що живе в лимані Дніпра» Ж, [ліманник] «частина лиману»;— р. болг. *лиман*, бр. *ліман*, др. *лимень*, *лимбнь*, п. *liman* (з укр.), ч. слц. *liman* (з р.), схв. *ліман* «лиман; джерело; вир»;— через посередництво

тюркських мов (тур. крим.-тат. кипч. *liman* «бухта, порт») запозичено з грецької; сгр. λιμνί(ον), λιμένας «бухта» (нгр. λιμάνι «тс.») зводяться до гр. λιμήν «тс.», пов'язаного з λιμών «вологе, трав'янисте місце; луг», яке не має певної етимології; зіставляється з лат. *līmus* «бруд, мул», укр. *слимак*, *літи* і лат. *līmus* «косий, кривий», *līmen* «поріг», лтс. *leja* «долина, лощина»; давньоруські форми запозичені безпосередньо з грецької мови.— Акуленко 132; Фасмер—Трубачев II 497; Филин Происх. яз. 530—531; Добродомов Лексикол. и словообр. дрр. яз. 257—262; Богородский УЗ ЛГПИ 1958 (№ 173), 149—152; Sławski IV 258; Holub—Lyer 289; БЕР III 405; Bern. I 721; Lokotsch 105; Räsänen Versuch 317; Frisk II 97—98.

[ліман²] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; жовтець язиковий, *Ranunculus lingua* L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ламати*, *ломіти*, оскільки в народній медицині рослину подекуди використовують від болю в ногах; пор. [ломатник] «жовтець їдкий».— Анненков 290.

лімар «майстер, який виготовляє ремінну зброю», *лимаренко* «син лимаря», *лимаріха* «дружина лимаря», *лімарка* «тс.», *лимарівна* «дочка лимаря», *лімарня*, *лімарство*, *лімарщина* (заст.) «шкіра-сириця», *лімарний*, *лімарський*, *лимарювати*, *рімар* «лимар», *римаренко*, *римаріха*, *римарівна*, *рімарка* «римаріха», *рімарня*, *рімарство*, *рімарний*, *рімарський*, *римарювати*, ст. *рымаръ* (1552, 1584);— р. [лімарь, *римарь*], бр. [лімар], *рымар*, п. *gumarz*;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; нвн. *Riemer* «лимар» пов'язане з *Riemen* «ремін», до якого зводиться й укр. *ремінь*; початкове л замість р виникло в результаті дисиміляції.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Шелудько 37; Richhardt 97; Фасмер II 497; Преобр. I 454; Brückner 472.— Див. ще *ремінь*.

[лімба] «сосна кедрова, *Pinus sibirica* L.» Ж, Мак;— р. [лімбовое дерево], п. *limba*, ст. *linba*, ч. слц. *limba*, схв. *лімба* «тс.», слн. *limba* «гірська сосна»;— через посередництво поль-

ської мови запозичено з німецької; євн. *līmboim*, *līnboim*, *limbot* є складним словом, утвореним з *līp-* (нвн. *Leip*) «льон», спорідненого з псл. *lǫpъ*, укр. *льон*, і *boim* (нвн. *Baum*) «дерево». — *Richhardt* 73; *Machek ESJĀ* 333; *Анненков* 253; *Sławski IV* 258—259; *Симонович* 357; *Bern. I* 721. — Див. ще *бáвóвна*, *льон*.

лімбас «обірванець» Ж, [*лёмбас*] «лобуряка» МСБГ, (Me), [*лómбас*] «тс.» МСБГ, [*лómпас*] «непотрібний собака; негідник» О; — неясне; можливо, пов'язане з н. *Lump* (*Lumpaci*) «жебрак, обідранець».

лимón (бот.) «*Citrus limon* Burm. (дерево і плід)», [*лимónа*] «тс.» Ж, *лимонáрий*, *лимónівка*, *лимónка* «ручна граната, формою схожа на лимон»; — р. болг. *лимón*, бр. *лімón*, п. ст. *limonia*, ч. *limon*, вл. *limona*, м. *лимон*, схв. *лимónа*, *лімўн*, слн. *limóna*; — запозичено із східних мов, можливо, через посередництво грецької чи італійської; нгр. *лѣмонѣ*, іт. *limone* виводяться від перс. *līmūn*, ар. *laīmūn*, що походять з мов Індії або Малайї (гінді *līmū* з дінд. *pimbhūka-*, мал. *limau*). — *Фасмер II* 49; *ГСЭ III* 114—115; *Преобр. I* 454; *Соболевский РФВ* 71, 447; *Sławski IV* 260—261; *Machek ESJĀ* 333; *БЕР III* 406—407; *Bezlej ESSJ II* 142; *Stiller RO* 22, 127; *Bern. I* 721; *Lokotsch* 105. — Пор. *алóмий*.

лимонáд; — р. *лимонáд*, бр. *ліма-на́да*, п. *limonada*, *limoniada*, *lemoniada*, ст. *limonata*, ч. слц. слн. *limonáda*, вл. *limonada*, болг. м. схв. *лимонáда*; — запозичення з французької мови; фр. *limonade* походить від іт. *limonata* «лимонна вода», утвореного від *limone* «лимон». — *Фасмер II* 498; *Преобр. I* 454; *Sławski IV* 149—150; *Machek ESJĀ* 333; *Holub—Lyer* 289; *БЕР III* 407. — Див. ще *лимón*.

лимónка (сорт груші народної селекції); — р. *лимónка*; — похідне утворення від *лимón*; назва зумовлена яскраво-жовтим кольором достиглих плодів, подібним до кольору лимона. — Див. ще *лимón*.

лимónник (бот.) «витка кушова ролина, *Schizandra Michx.*»; — бр. *лімónник*

«те.»; — запозичення з російської мови; р. *лимónник* є похідним від *лимón*; назва пояснюється тим, що коріння і стебла рослини при розтиранні пахнуть лимоном. — *Попов* 129. — Див. ще *лимón*.

лимónниця (ент.) «метелик родини білянок, *Genepteryx Leach*»; — р. *лимónниця*; — похідне утворення від *лимón*; назва зумовлена лимонно-жовтим кольором крил метелика. — Див. ще *лимón*.

лимónничати «упадати, маніжитися»; — запозичення з російської мови; р. *лимónничать* є похідним утворенням від *лимón* за зразком *миндаль* — *миндальничать*. — Див. ще *лимón*.

лимпáч «необпалена цегла з глини з домішкою соломи або інших органічних речовин; саман», [*лимпáч* Ва, Дз, *ланпáч* Сизько, *лемпáч* Шелудько] «тс.»; — р. [*лимпáч*, *липáч*] «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Léhm* «сиря, необпалена цегла» є складним словом, утвореним з *Lehm* «глина» (< євн. *lēmo* «тс.»), спорідненого з англ. *loam* «глина, земля» (герм. **laīma-*), дісл. *leig* «глина» і, далі, з лат. *līmus* (< **loimos*) «мул, бруд», прус. *layso* «глина», лит. *laistyti* «замазувати», алб. *l'ed* «мокра глина», та [*Patzen*] (*Batzen*) «грудка». — *Шелудько* 37; *Kluge—Mitzka* 430. — Див. ще *бацман*. — Пор. *лин¹*.

лин¹ (іхт.) «прісноводна риба родини коропових з товстим слизьким тілом, *Tinca tinca* L.», [*лен* Усачева, *лень* Ж] «тс.», *линóк*, *лі́ник*, *линíна*, [*линчá*] «маленький лин», [*линь*] «лин» Усачева, [*лін*, *лінь*] «тс.» тж; — р. *линь*, [*лин*, *лень*, *ленёк*, *ленок*, *алень*], бр. *лінь*, п. нл. *līn*, ч. *lín*, ст. *līñ*, слц. *lien*, вл. *lín(ak)*, болг. *лин*, м. *линар*, схв. *лінь*, *ліньáк*, ст. *līn*, слн. *línj(ak)* «тс.»; — псл. *līpъ*, *līnjъ* «лин»; — споріднене з лит. *lūnas*, лтс. *līnis*, прус. *linis* «тс.»; балто-сл. **līp-a-* **līp-ja-*, очевидно, належить до іе. **(s)lei-* «слизький, липкий», звідки також нвн. *Schleie* «лин», двн. *slīo*, дісл. *slū*, дангл. *slīw* «тс.»; назва риби зумовлена тим, що поверхня її тіла покрита товстим шаром слизу; можливе вторинне зближення з *лин яти* (*Machek*

333—334; Holub—Lyer 289: слиз на шкірі, висихаючи на повітрі, облущується, після чого залишаються темніші плями); менш обгрунтовані припущення про походження слова з *lǫpъ, пов'язуваного з псл. *lǫrǫti, lǫriti «ліпити» (Uhlenbeck KZ 39, 259—260) або про первісну спорідненість з гр. λυβός «морська риба» (Uhlenbeck тж; Фасмер II 498; Boisacq 565).— Коломиец Пронсх. назв. рыб 79—82; Преобр. I 454—455; Leder 97—98; Sławski IV 261—262; Schuster-Sewc 845—846; БЕР III 408—409; Младенов 275; Skok II 304; Bezlaј ESSJ II 142—143; Bern. I 722—723; Trautmann 162—163; Kluge—Mitzka 655.— Пор. слиз, сліна.

[лин²] «захід сонця» Кур;— неясне; можливо, пов'язане з линя́ти; пор. споріднене з псл. linjati (linĕti) дінд. lināti «пригинається, ховається, сідає навпочіпки».

[ліна] «товстий канат», [лин] «тс.» Бі, [лінка] «віршовка; корда, на якій ганяють коней; дротяний канат, яким тягають солому від молотарки на скирту Мо», [линóк] «шматок товстої віршовки» Бі;— р. [ліна] «трос, канат», бр. ліна, п. lipa, ч. слц. [lipa] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; свн. līne (нвн. Leine) «канат», двн. līna, пгерм. *līnōn «тс.» пов'язане з пгерм. *līna «льон», спорідненим з псл. lǫpъ, укр. льон.— Sławski IV 262; Kluge—Mitzka 433.— Див. ще льон¹.— Пор. лінва, лінія.

лінва «товста міцна мотузка з волокон або дроту; канат», [ліновка] (зменш.), [линóвка] «волосінь, ліска» Ж;— п. [lipwa] «міцна кручена віршовка» (з укр.), слц. [līnev, lipva] (з укр.);— похідне утворення від ліна; виведення української форми з польської (Bern. I 722; Richhardt 73) помилкове.— Шелудько 37; Sławski IV 263—264.— Див. ще ліна.

[лінда] «ледача, неохайна людина» Ва;— р. [лында] «ледар, гультай», [лынды] «бездіяльність, неробство», [лындать] «тинятися, швендяти, ухилятися від роботи», [отлынивать] «ухилятися від роботи», бр. лынды біць «байдикувати», лындаць «тс.», п. [lynda] «во-

лоцюга», [lyndać się] «швендяти», ч. [l'undat se] «тинятися», болг. [ліндам] «ходжу слідом за кимсь; гоюдаю», схв. ст. lindovati «байдикувати»;— пор. також лтс. lundžat «тинятися»;— не зовсім ясне; зіставляється з р. [лынь] «ледар, дармоїд», [лынять] «лінуватися, ледарювати», які пов'язуються з болг. лўтам се «блукаю», схв. лўтати, лўтам «тс.», слн. lūtati «повільно йти, з трудом розшукувати» і далі зіставляються з гр. αρκ. λεότων «від повільності», нвн. liederlich «розпусний», Lotter «лінивий», дангл. lyðge «убогий, поганій» (Фасмер II 541, 542; Sławski V 406—408; Bern. I 748; Потебня ЖСт 1891/3, 126; РФВ 1, 77; Младенов 250; Zupitza GG 145; Solmsen KZ 34, 447; Petersson AfSIPh 34, 378); пов'язується з болг. [ліндам] «неспокійно поглядаю то в один, то в другий бік; тиняюся» (Москов ИИБЕ 11, 147); зіставляється також з р. лытка, укр. лїтка (Преобр. I 484—485), з схв. лїст «швидкий» (Потебня РФВ 1, 77).— БЕР III 410.— Пор. лідкать.

[линдзувати] «крутити, вертити кимсь; мучити, набридати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [лінка] «корда, на якій ганяють коней»; форма могла бути зумовлена впливом [кринцувати] «крутити».— Пор. ліна, кринцувати.

[линдік] «(анат.) клітор Vincenz; язичок; невеликий шматок (полотна, поля); одежина, лахманина МСБГ»;— болг. [линдик] «клітор»;— запозичення з східнороманських мов: рум. lindic «тс.».— Vincenz 2; БЕР III 410.

[линї] «прес для вичавлювання вина» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. лин (рум. lip) «тс.», як і болг. лин «великий чан, у якому давлять виноград на вино», схв. лїн «тс.», походить від нгр. λινός «тс.», гр. ληνός «виноградне точило; водопійне корито», що не має певної етимології.— БЕР III 408; Младенов 275; Frisk II 117.

лїнити — див. лїняти.

[линкїй] «відсирілий, вологий», [линкуватий] «вологуватий» Сизько;— неясне.

[линкóватий] (про коня) «сідластий, з запалою спиною»;— запозичення з

польської мови; п. *łękowaty* «вигнутий, прогнутий» є похідним від *łęk* «лука сідла; кульбака; (мн.) сідловини», спорідненого з укр. *лук*¹ (див.).

[ліно́к¹] (назва вола світлорудої масті);— неясне; можливо, похідне утворення від *лин* (іхт.); назва може бути зумовлена тим, що масть вола нагадує колір боків лина (зеленувато-жовтих із золотистим відтінком).

[ліно́к²] (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.; скорзонера пурпурова, зміячка, *Scorzonera purpurea* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» Мак;— очевидно, діалектні форми, пов'язані з *льоно́к* (бот.) «*Liparia*»; мотивація назв неясна.

ліно́к³— див. *льоно́к*¹.

[лі́нта] (бот.) «сочевиця, *Lens Adans. Me, Mo*; вика МСБГ», [лі́нда] «тс.» ЛЧерк;— п. [linta, lenta] «тс.»;— запозичення із східнороманських мов; молд. *лінте*, рум. *lînte* «тс.» зводяться до лат. *lens* (род. в. *lentis*) «тс.», яке зіставляється з гр. *λάθυρος* «вика», стсл. *лшѣта* «сочевиця», двн. *lînsi*, свн. нвн. *Linse* «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; *Vrabie Romanoslavica* 14, 159; SW I 746; СДЕЛМ 237; DLRM 460; Ernout—Meillet 351; Walde—Hofm. I 783.— Пор. *лѣнча*, *лѣнза*.

[лінтва́р] «бараняча шкура; верхній одяг, зроблений з баранячої шкіри; шкура однорічного ягняти», [лінтва́р] «сириця; овчина» Ж, [лентва́р] «оброблена шкура» Пі, [лінтва́рка] «ягня 3-4 місяців, із шкіри якого можна робити високоякісну чинену шкіру»;— р. [лінтва́рь] «ягня найпізнішого осіннього окоту»;— фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *lentwal* «шкіряний фартух ремісника; оброблена шкура ягняти» походить, очевидно, від свн. *lāpr-vēl* (нвн. *Lāmpfell*) «ягняча шкура», що складається з іменника свн. *lāpr* (нвн. *Lāmp*, двн. *lāmb*) «ягня», спорідненого з дісл. гот. англ. *lamb*, лит. *ėlnis*, псл. *jelėn*, укр. *олень*, та свн. двн. *vēl* (нвн. *Fell*) «шкура», що зводиться до пгерм. **fella* «шкіра, шкура», спорідненого з лат. *pellis*, гр. *πέλλα* «тс.»; менш переконливе зведення п. *lentwal* до незасвідченого

нвн. **Lendenfell*, з компонентами *Lenden* «стегна» і *Fell* (SW II 717).— Шелудько 37; Потебня РФВ I 264; *Sławski* IV 156; Kluge—Mitzka 192, 420—421.— Пор. *олень*, *пліва*.

лі́нути «плавно, легко летіти; нестиє; литись (про звуки)», *линь* (поет.) «плавний рух», *долина́ти*, [полегну́ти, полену́ти, полина́ти, полину́ти] «полетіти; потекти» Нед, [улену́ти] «полетіти геть»;— п. ст. *lupaš* «потекти струменем; вилити» (з укр.), *lipaš* «тс.», слц. [lipiś] «нестиє»;— очевидно, результат контамінації слів *літи(сь)*, *лину́ти*, *летіти* і *плінути* «плисти»; припускається також (Ondrus *Slavica* 1, 32—34) давній генетичний зв'язок з *рїнути*.— Див. ще *летіти*, *літи*, *пливти*.— Пор. *рїнути*.

лі́нча — див. *лѣнча*.

[ліня́нка] (бот.) «смілка, *Silene L.*» Ж, Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [льну́ти] «чіплятися», псл. **lipoti* < **lipoti* «липнути»; у такому разі назва зумовлена тим, що деякі види смілки липкі (пор. [ліпень] «смілка», р. [ліпка], слн. *lėpnica* «тс.»); може бути також пов'язане з *льон*, [ліно́к] «льоннок», оскільки деякі види смілки зустрічаються в посівах льону як бур'яни.— Нейштадт 238; Machek *Jm. rostl.* 79.

ліня́ти «втрачати свіжість, яскравість первісного кольору, блякнути; поновлювати в певні періоди зовнішній покрив (пір'я, шерсть, панцир)», [ліна́ти] «тс.» ВеБ, [лініти] «тс. Ж; сивіти», [лініти] «знімати шар кори з розпарених липових стовбурів, оголюючи ликовий шар», [лінітися] «ліняти» ВеНЗн, [лінітися] «тс.» Ж, [ліне́ць] «рак під час линяння; рак, що линяє весною Мо», *ліно́вище* «скинутий під час линяння верхній покрив деяких живих істот», [ліно́вище] «тс.» ВеУг; старий, поношений одяг Бі», [ліня́к] «рак, що линяє весною» Мо, [ліньба́] «час линяння», [лінене́] «линяння» Ж, [ліне́ць] «полинялий рак» ВеУг, ВеНЗн, [ліно́вля] «скинута гадюкою шкура» О, [ліно́вісько] «суха шкура змії» Шух, ВеБ, [ліну́шка] «полинялий рак» ВеНЗн, ВеУг, [ліно́х] «тс.» ВеНЗн, *ліно́чий*

«який легко линяє», [линющий] «який линяє», [лінявий] «тс.» ВеНЗн, *лин'я-лий*, [вілінитися] «вилиняти» Ж, [злен'яти] «випаруватися; полиняти» Ж, [злінитися] «злиняти» Ж, [злінка] «линька» Ж, [нелінь] «дуб, який не скидає листя на зиму», [підлінь] «верхній шар очищеної шкіри з кореннями волосся»;— р. *лин'ять*, [лин'ять], бр. *лін'яць*, [лін'яць], п. *linieć*, *linić się*, *lenieć*, ч. *línati*, слц. *lienit' sa*, вл. *linać*, нл. *linaś*, болг. *лин'я* «хиріти, чахнути, в'янути»; [линяти], м. *линее* «линяти; зникати; чахнути, в'янути, слабнути», схв. *ліньати се* «линяти; втрачати волосся», слн. *léniti se* «міняти шкіру»;— псл. *linjati*, *linati*, *linėti* «тратити сили, слабнути; втрачати шерсть», *léniti* (каузатив) «усувати шерсть, шкіру, кору; викликати випадіння волосся»;— етимологічні зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з лит. *leīnas* «тонкий, слабкий, гнучкий», *laīnas* «тонкий, стрункий», двн. *bi-linpa* «поступитись, втомитись, ослабнути», гот. *aflinpan* «відійти, поступитись», дінд. *láyate*, *láyate*, *láyati* «притискається, застряє, зникає», *vilināti* «розходитьсь, розчиняється», *lināti* «криється, тулиться», гр. *ἀλίνω* «мажу», лат. *lino*, *lēvi* «намажую», слн. *leviti se* «міняти шкіру»; іє. *lei-повід *lei- «занепадати; в'янути»; пов'язується також (Варбот 137—140; Sl. Wortst. 153—155; Младенов 275) з псл. *liti* «лити».— Фасмер II 499; Преобр. I 455; Sławski IV 266—269; Schuster-Šewc 846; БЕР III 411; Skok II 305; Bezljaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 202—203; Bern. I 722; Fraenkel 329; Walde—Hofm. I 807; Feist 8; Pokorny 661.

[линь] — див. *полін*.

*ліпа*¹ (бот.) «*Tilia L.*», [ліпець] «липовий мед; напій з цього меду», *ліпина* «липове дерево; липовий ліс; тріски; скіпа, лучина O», [ліпинá] «липовий ліс» O, [ліпиці] «насіння липи», [ліпиш'як] «липовий ліс» Л, *ліпівка* «діжка з липового дерева; вулик з липового дерева; липова дошка Ж; діжка для меду Ва], [ліпка] «липова кора», [ліп-нік] «липовий гай; липовий мед; обсажене липами кладовище Ж», [ліп-

няк] «липовий ліс; липовий мед», [ліповка] «посудина для липового меду» Л, [ліпівник] «діжка, вулик з липового дерева» Ж, [ліп'я] (зб.) «липи», *ліп'янка* «діжка з липового дерева; вид грибів», *ліпові*, [підліпки] «вид грибів» Нед;— р. м. *ліпа*, бр. *ліпа*, др. *ліпа*, п. слц. вл. нл. *lipa*, ч. слн. *lipa*, полаб. *laipo*, болг. *lipa*, [ліпа] «липове лико», схв. *ліпа*, стсл. *lipa*;— псл. *lipa* «липа»;— споріднене з лит. *liepa*, *liepe*, лтс. *liėpa*, *liepe* «тс.», прус. *leip* (у топонімі *Leipiten*); балтосл. *lėipā, очевидно, пов'язане з псл. **l'ьpēti*, **l'ьpōti*, укр. *ліпнути*, *ліп'іти*; назва може бути зумовлена липким соком липи або слизькуватим, липким ликом; менш обгрунтоване зіставлення з лит. *liepsnà* «полум'я», дінд. *limpāti* «запалює» (*Löwenthal AfSIPh 37, 381*).— Критенко Вступ 521; Фасмер II 499; Варбот Этимология 1965, 138; Преобр. I 455; Sławski IV 271—272; Brückner 299; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Schuster-Šewc 847—848; Olesch I 409; БЕР III 413—414; Skok II 305; Bezljaj ESSJ II 143; Moszyński PZJP 30; Būga RR II 34; Bern. I 723; Mikl. EW 178; Trautmann 155.— Пор. *ліпнути*.

[ліпа²] «довгий човен» Пі, [ліповán] «невеликий безкільовий рибальський човен» Берл, [лупувán] «тс.» Берл;— очевидно, результат перенесення назви дерева *ліпа* (пор. *дуб* «вид човна»).— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпати] «поглядати, позирати; блимати (про вогонь) Ж»;— бр. *ліпаць* «кліпати», п. *lypać*, *lypnać* «позирати» (з укр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни [гліпати] під впливом *ліпати*; пряме ототожнення з *ліпати* (Machek ESJČ 341) необгрунтоване.— Sławski V 408—409.— Див. ще *гліпати*.— Пор. *лібати*².

*ліпень*¹ «сьомий місяць року», [ліпець] «тс.»;— р. [ліпець], бр. *ліпень*, п. *lipiec*, [lipień], ч. [lipen] «тс.», слц. [lipen] «червень», схв. *ліпаць* «тс.»;— псл. *lip-ьp-jь «чає цвітіння липи», похідне утворення від *lipa* «липа».— Булаховський Нариси 14; Кочерган Мовозн. 1967/1, 57—58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska—Baranowa 52;

Ślawski IV 273, 274—275; Brückner 299; Шаур Этимология 1971, 96.— Див. ще **ліпа**¹.

[липень²] (бот.) «рожа, алтея рожева, *Althaea rosea* L. (Cav.)» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з назвою місяця липня (за основним часом цвітіння).

[ліпівка] «сорт дині»;— р. [липовка] «тс.»;— неясне; не виключена можливість зв'язку з *ліпа*; пор. *дубівка*, р. *дубівка*, що походять від *дуб*.— Анненков 115.

[ліпка¹] «ручка серпа, липова або вербова» ВеУг;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена породою дерева, з якого переважно робляться ручки.— Див. ще **ліпа**¹.

[ліпка²] (бот.) «абутилон, канатник, *Abutilon Avicennae* Gaertn.» Мак, [липочка] «тс.» Мак;— схв. *ліпица* «тс.»;— похідне від *ліпа*; назва зумовлена тим, що листя деяких видів канатника схоже на листя липи (пор. синонімічну наукову назву даного виду *Sida tilifolia* Tisch., де *tilifolia* означає «липолиста» (з лат. *tilia* «ліпа» і *folium* «лист»)).— Анненков 1.— Див. ще **ліпа**¹.

[ліпка³] (бот.) «буркун жовтий, *Melilotus officinalis* (L.) Desr. ВеНЗн, Мак; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (*Spiraea filipendula* L.)»;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена тим, що в народній медицині й побуті рослини використовуються подібно до липи.— Нейштадт 309, 343; Анненков 212, 339.— Див. ще **ліпа**¹.

[липник¹] (бот.) «парило звичайне, реп'яшки, *Agrimonia eupatoria* L.» Мак, [лепéць] «гостриця, *Asperugo prostratus* L.» Ж, [лептіця] «тс.» Ж;— р. [лепéльник] «реп'ях», [лепилки, лепільник, лепішки, лепушник] «тс.», п. [Perczusa] «гостриця, *Asperugo* L.», ч. [Perík] «тс.»;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена тим, що плоди реп'яшка вкриті шипиками, якими вони легко чіпляються («липнуть») до шерсті тварин та до одягу, що сприяє поширенню рослини.— Вісколіна—Клоков 206; Меркулова 95—96; Нейштадт 328; Анненков 16—17; Ślawski IV 161—162; Симонович 14.— Див. ще **ліпнути**.

[липнік²] (бот.) «віскарія клейка, смолянка клейка, *Viscaria vulgaris* Roehl. (V. *viscosa* Aschers.) Мак; смілка клейка, *Silene viscosa* Pers.», [липен] «смілка, *Silene* L.» Мак, [лептиця] «віскарія клейка» Мак, [липиця красна, липка, липняк, липиця] «тс.» Мак;— р. [лепок] «віскарія», [липушка, прилип] «тс.», п. [Perpica] «смілка», ч. [Perék] «віскарія клейка», [Peravka, Perovica] «тс.», схв. *лепица* «віскарія, смілка», *лепица, лèпак* «тс.», *лепеняча* «*Silene otites* Wib.», *прилепача* «віскарія клейка», *прилепак* «тс.»; смілка армерієвидна, *Silene armeria* L., *прилепка* «тс.», слн. *lépica* «смілка»;— назви пов'язані з *ліпнути*: всі рослини, об'єднані під цими назвами, клейкі, липучі; пор. інші їх назви: укр. *смілка, смолянка* (від *смола*), р. *сболка, смолёвка*, п. *smořka*, ч. *smolnícka*, схв. *смолац, смољац* «віскарія клейка», слн. *smolnica* «тс.».— Анненков 201; Machek Jm. rostl. 78—79; Симонович 284.— Див. ще **ліпнути**.

[липнік³] «борошняний хрущ»;— неясне; пор. п. *lipczyk* «жук-гноювик, *Scarabaeus fullo*», назва чорного хруща, що з'являється в липні, похідна від *lipiec* «липень» (SW II 746).

ліпнути, [лèпнути] «липнути» ВеБ, [ліпчітися] «тс.», *ліпїти*, [лепáнда] «живиця» О, [лепарка] «глина на цеглу» ВеЛ, [лепарка] «тс.» ВеЛ, [леповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» ВеЛ, [лèптавиця] «сніг з дощем» ВеНЗн, [ліпáнда] «живиця, смола» ВеНЗн, [ліпандіця] «тс.» О, [ліпáрка] «глинистий в'язкий ґрунт; глина для цегли, для печей», [ліпїш] «зліплений жмут волосся, вовни; струп» МСБГ, [ліпїш] «тс.» тж, [липовиця] «глинистий в'язкий ґрунт», [липоватиця] «тс.», *липушка* «липкий папір для боротьби з мухами», [ліпáк] «пиріг; робітник, що зарівнює стіни глиною», [ліпáр] «тс.», [ліпáнда] «вар для щеплення дерев», [ліпáх] «плитка з гною на паливо Дз, Мо; плодоносна частина стебла соняшнику Гриц», [ліпáшка] «жінка, яка ліпить щось із тіста», [ліпéць] «кулька з хліба», *ліпка, ліплення, ліплянка* «хата з глини, мазанка», [ліп'янка] «тс.», *ліпнік* «спеціа-

ліст з липних робіт; [пиріг]», [ліпавий] «брудний» (про сорочку) ВеУг, липкий, [лепкий] «липкий» Ж, [липкачий] «липкий, клейкий, в'язкий», [липковатий] «тс.», липкуватий «трохи липкий», липучий, [ліпкий] «чіпкий, в'язкий», липний, віліпок «зліпок», [злепок] «місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим», [зліпинець] «хліб, що злипся з іншим під час випікання» Я, [зліпище], зліпок «копія; відбиток чогонебудь на м'якому, в'язкому та ін. матеріалі; [місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим]», [злепкуватий] (про хліб) «такий, що злипся під час випікання з іншим», [зліпковатий] «змішаний, конгломератний» Ж, [заліпа] «брудна, неохайна людина; латка або замазка на дощі» Я, [заліпа] «тс.» Я, [заліпах] «закалець; хліб із закальцем» Ж, [заліпах] «заліплене місце» Я, [заліпка] «начинка пирога» Я, нліпка «етикетка, ярлик, наклейка», [обліпа] «наклеєне» Ж, підліпати «прилипати знизу; [прилипати]; підлабузнюватися», підліпало «підлабузник», [підліпливий] «піддесливий», [підліпний] «тс.», [підліпчастий] «вузький, тісний» (про одяг), [підліпчастий] «тс.; липкий», [пріліпка] «окраєць; люб'язна, послужлива людина» Нед, [прилепистий] «такий, що щільно прилягає до тіла, в обтяжку», [приліпачий] «ласкавий, довірливий, улесливий» Нед, приліпливий, [приліпний] «липкий» Нед, приліпчастий;— р. ліпнуть, лепить, бр. ліпнуць, ляпіць, др. лѣпнѣти, лѣпѣти, п. lēpēt «ліпити», ст. lēpēt «прилягати, міцно триматись, бути приліпленим», lēpēt «ліпнути», lēpēt «тс.», ч. lēpouti «ліпнути», lēpiti «клеїти, ліпити», lēpiti se «ліпнути», lēpiti, lēpiti «ліпнути, прилипати, приставати», ст. lēpiti «тс.», слц. l'pēt', lēpūt', lēpīt', вл. lēpēt, lēpēt, нл. lēpēt, lēpūt, lēpēt, болг. lēpēt «ліпнути», [ліпна] «тс.», лепя «приклеюю», м. лепи «ліпить», схв. лѣпѣти (лѣпѣти) «ліпити», слн. lēpēt «ліпнути», lēpiti «клеїти», стсл. прилѣпѣти, прилѣпѣти;— псл. *lēpēt «ліпнути», *lēpēt «тс.», *lēpēt «ліпити»;— споріднене з лит. lēpēt, lēpēt, lēpēt «при-

липати, приклеюватися», лтс. lēpēt «тс.», лит. lēpēt, lēpēt, lēpēt, lēpēt «приклеювати», лтс. lēpēt «тс.», лит. lēpēt, lēpēt «клеїти», лтс. lēpēt «привітний», дінд. lēpēt «ліпне, прикріплюється», lēpēt «маже», lēpēt «тс.», lēpēt «мастило, фарба», гр. λίπος «жир», λιπαρός «жирний», лат. lēpēt «такий, що сльозиться», гот. bileibjan «залишатися», хет. lēpēt «мазати», тох. lēpēt «залишатися»; іе. *lēpēt «змазувати жиром; клеїти», очевидно, пов'язане з *lēpēt «слизистий»; далі зіставляється (Иллич—Свитыч Опыт 1976, 18—20) з сем.-хам. lēpēt «змазувати, жир», урал. *lēpēt «слизький, липкий», алт. *lēpēt «прилипати, липкий; в'язкий».— Фасмер II 484, 499; Преобр. I 455—456; Sławski IV 163—164, 275, 342; Machek ESJČ 327; Schuster-Sewc 827; БЕР III 365—367; Skok II 297—298; Bezlaj ESSJ II 134; ЭССЯ 14, 217—219; Bern. I 712; Trautmann 161; Абаев ИЭСОЯ I 438; Walde—Hofm. I 811; Mayrhofer III 60—61; Pokorny 670—671.— Пор. леп.

[липоживіця] «застиглий молочний сік, латекс» Ж;— запозичення з польської мови; п. lēpēt «тс.» є складним словом, утвореним з не зовсім ясної основи lēpēt, очевидно, пов'язаної з п. ст. lēpēt «ліпнути», та іменника žywica «живиця».— Див. ще живіця, ліпнути.

[ліпса] «процент від капіталу» Ж, [ліпсувати] «забирати частину з суми грошей» (Vincenz), [лепсувати] «одержувати гроші по векселю» Ж;— очевидно, семантично видозмінене запозичення з східнороманських мов; пор. молд. lēpēt «вада, педолік», рум. lēpēt «тс.», що є віддієслівними іменниками від lēpēt (lēpēt) «віднімати, позбавляти, бракувати», запозиченого з болгарської мови; болг. lēpēt «бути відсутнім, зникати, не вистачати», lēpēt «відсутність, брак» походять від нгр. ѣлѣѣа, аориста від дієслова нгр. ѣлѣѣω «бути відсутнім, залишати», гр. ѣлѣѣω «залишаю», до якого зводиться й укр. élipc.— Vincenz 4; СДЕЛМ 237; DLRM 461; БЕР III 416—417.— Див. ще élipc.

[липтавий] «шолудивий» О, [ліптаво] «повільно й недбало, неспритно» Терит. діал.;— неясне.

липучка (бот.) «*Lappula Moench*; [рохелія, *Rochelia stellulata* Rchb. Mak], [лепéць] «гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; підмаренник чіпкий, *Galium aragane* L.», [лепиць] «гостриця лежача» Мак, [лепóк] «тс. Ж; підмаренник чіпкий; маренка чіпка, *Asperula aragane* M. B. Mak», [лептіця] «гостриця лежача Ж; підмаренник чіпкий Мак», [лэпчик] «тс.» Мак, Ж, [лепчіця] «тс.; маренка чіпка», [лепок] «гостриця лежача» Мак, [липка] «тс.; липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib.; липучка розлога, *Lappula patula* (Lehm.) Aschers. Mak; підмаренник трирогий, *Galium tricorne* With.» Мак, [липнік] «підмаренник чіпкий», [липниця] «тс.» Мак, [липок] «маренка чіпка» Мак, [ліптіця] «підмаренник чіпкий; гостриця лежача» Ж, Мак, [липуха] (у сполученні л. *грозниста*) «чіплянка китицева, *Tragus racemosus* Desf.» Мак, [липчак] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпчик] «гостриця лежача», [ліпчіця] «тс.; маренка чіпка; підмаренник чіпкий; підмаренник трирогий Мак», [ліпціця] «гостриця лежача», [ліпниця] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпóк] «маренка запашна, *Asperula odorata* L.» Ж, [ліпчиця] «гостриця лежача» Мак, [прилип] «підмаренник чіпкий» Мак;— р. липучка «липучка», [липушник] «тс.; підмаренник чіпкий», [липчица] «липучка», [лепуха] «маренка», [лепчица] «підмаренник чіпкий», бр. [ліпучка] «липучка», др. *лѣпѣкъ* «якась квітка (ріп'ях?)», п. *lerczyca* «гостриця; підмаренник чіпкий», *lerńik* «липучка», ст. *lerík* «підмаренник північний, *Galium boreale* L.», [lerczyca] «підмаренник», ч. *lerík* «гостриця лежача», [lerenice] «підмаренник», [lerovica, lerký roztačún], слц. *lipkavec*, [lipkáč] «тс.», *lerík* «гостриця» (з укр.), болг. [лэпка] «підмаренник», [лэпешка, лэпаец], м. *лепаец*, схв. *лепуша, лепушка, липавица, прилип, прилипача, прильепач* «тс.», *прилеп* «гостриця лежача», слн. *lerica* «тс.», *slipa* «підмаренник чіпкий», *slipovka* «тс.»;— похідні утворення від *ліпнути*, *ліпнути*; назви зумовлені наявністю на стеблах, листі або плодах цих рослин колючок, зубчиків, гачків, ши-

пиків, завдяки яким рослини можуть чіплятися («липнути») до опори (підмаренник чіпкий), до одягу людини чи шерсті тварин, що сприяє розповсюдженню рослин.— Кримський Твори III 232—233; Филин Происх. яз. 555—556; Анненков 151; Sławski V 161—162; Budziszewska 239; Machek Jm. rostl. 187, 219—220; БЕР III 364; Симонович 207.— Див. ще *ліпнути*.

[ліпці] «жердина для знімання фруктів, розколота на одному кінці», [ліпка] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, фонетичне написання замість *либці, яке могло б бути пов'язане з [лібити] «брати, збирати» (пор. [лібці] «вірówka з прив'язаним м'ясом для ловіння риби»).— Пор. *лібати*¹.

[ліпчиця¹] (бот.) «дзвінець, *Rhinanthus crista galli* L.» Мак;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена способом існування цієї напівпаразитної рослини, що присмоктується («прилипає») своїми корінцями до коріння інших рослин.— Віскюліна—Клоков 281.— Див. ще *ліпнути*.

ліпчіця²— див. липучка.

лис (зоол.) «*Canis vulpes* L.», *ліса* «лисиця» УРС, Г, [лисáк] «лис» Дейн, *лисеня*, [ліси] (мн.) «лисяче хутро», [лисíха] «лисиця» Ж, *лисіця, лисичá* «лисеня», [лисиченя, лисиччúк] «тс.», *ліска* «лисичка», [лисовín] «лис», [лисóк] «молодий лис» Ж, [лисúн] «лис» Дейн, [лисýра] «лисяче хутро» Ж, [лисá] «лисеня» Ж, Пі, *лисічий, лисіччин, лісій, лісовий, лісячий, лисічтити* «хитрувати», *підлисок* «молодий лис», [підлисікуватися] «підлещуватися»;— р. *лис, ліса, лисіца*, бр. *ліс, ліса, лісіца*, др. *лисѣ, лисица*, п. *lis, lisica*, ч. *liška* «лис, лисиця», ст. *lisa*, слц. *liška*, вл. нл. *liška*, полаб. *lěiska, leiseitzja*, болг. *лисіца*, м. *лиса, лисица* «тс.», схв. *лис, лісац* «лис», *лісица* «лисиця», слн. [lis], *lisica*, стсл. *лисѣ, лиса*;— псл. *lisъ, lisa, lisica*;— загальноприйнятої етимології не має; можливо, споріднене з лте. *larsa* «лис»; лит. *lārė*, прус. *lare*, дінд. *lorpāśá*, гр. *ἀλώληξ*, лат. *volpes, vulpes* «тс.» (іє. **leips-*); виводиться також від псл. *lis-* (*liš-*) «червоно-жовтий», яке вбачається в р. [лісый] «ри-

жий, жовтий», ч. [liša] «полум'я» (Schuster-Šewc 853—854); зіставляється з *лихий* (Pedersen IF 5, 33), з *ліпа* (з первісним значенням «розбійник») (Uhlenbeck PBrV 26, 302), з нвн. [lins] «тихо» (Bern. IF 8, 286); складність встановлення індоєвропейської праформи пояснюється тим, що назва лисиці, очевидно, видозмінювалася в різних мовах під впливом табу.— Фасмер II 500; Преобр. I 456—457; Sławski IV 277—279; Brückner 299; Machek ESJČ 336; БЕР III 420; Skok II 306; Bezlaĵ ESSJ II 143—144; Трубачев Этимология 1973, 178; Bern. I 724; Frisk I 83; Pokorny 1149; Гамкрелидзе—Иванов 513.

[лисак] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.; китайська айстра, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— похідне утворення від *лисий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом суцвіття, яке має велику кількість трубчатих квіток, оточених язичковими, у зв'язку з чим посередині утворюється ніби лисина.— Віслюкіна—Клоков 320; Анненков 56.— Див. ще *лисий*.

лисий, *лисовий* «з лисиною», *лисуватий*, *лисок* «чоловік з лисиною; [тварина з світлою плямою на лобі; оголений берег чи узвиштя]», [лиск] «тс.», [лисан] «кінь з білою плямою на лобі», [лисаня] «гола гора», *лисань* «чоловік з лисиною», [лисая] «лиса корова» ВеНЗн, *лисіна* «місце на голові, де випало і не росте волосся; ділянка землі, позбавлена рослинності; біла пляма на лобі деяких тварин; [огріх при посіві Мо]», [лисиця] «гола вершина гори» Ч, *лиска* (кличка тварини з білою плямою на лобі), [лискó] (кличка собаки з білою плямою на лобі), [лисовіння] «місце в полі без рослинності», [лисоня] «корова з білою плямою на лобі» ВеБ, [лисотá] «оголеність, відсутність волосся» Ж, *лису́н* «чоловік з лисиною», [лису́на] «корова з білою плямою на лобі», [ли́ся] «тс.», [лису́ха] «гола вершина гори» Ч, [ли́сянка] «тс.» Ч, [ли́ська] «теля або корова з білою плямою на лобі» ВеНЗн, *лисіти*, *залісіна*;— р. *лысий*, бр. *лысы*, др. *лысъ*, п. *lysu*, ч. слц. *lyśy*, вл. нл. *lysak* «лисий кінь або віл», болг. *лис* «лисий», *ліса* «лисіна», м. *лис* «рижий;

[лисий (про тварин)]», схв. *ліса* «біла пляма, лисина у тварини», слн. [lis] «плямистий», *ліса* «пляма, лисина», стсл. *възлысъ* «лисий»;— псл. *lyсъ* «лисий (без волосся; з білою плямою)»;— споріднене з дінд. *gúšan* (*gúšant-*) «світлий, білий», вірм. *lois* «світло», *lusin* «місяць», *lusp* «більмо», гр. *λευκός* «білий», що зводяться до іє. **leuk-/leuk-* «бути світлим, сяяти».— Фасмер II 542; Преобр. I 484; Sławski V 431—433; Machek ESJČ 345; Schuster-Šewc 793; БЕР III 418—419; Skok II 307; Bezlaĵ ESSJ II 143; Bern. I 752; Frisk II 108—109; Pokorny 687—690.— Пор. *ласий*², *лиск*, *луч*¹.

[лисики] (бот.) «колюшина повзуча, *Trifolium repens* L.» Мак, [ли́шка Ж, ли́шки] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від *лис*, [ли́шка] «лисиця»; назви можуть бути зумовлені пухнастістю і світлим забарвленням суцвіття рослини.— Див. ще *лис*, *ли́шка*¹.

[лисіці] «різного типу дерев'яні пристрої, лещата», [лисі́ця] «підойма (у возі); деталь олійниці» О, [залісі́чувати] «прибивати дошку або палку (до загнутого кінця санного полоза, щоб він не розігнувся)» Я;— р. [лисі́ця] «нижня перекладина, що з'єднує передню і задню вісь або подушки воза; (мн.) поперечні колоди, якими скріплюється пліт; ланцюг, до якого прив'язували в церквах грішників; (ст.) диба, колода», бр. *лісіца* «поліно, яке кладеться впоперек саней для перевезення колод; пристосування для стискання дощок; лещата», п. ст. *lisica* «прес (для видавлення соку, олії); загорода, в якій кували полохливих коней», ч. ст. *lisice* «тс.», ч. слц. *lis* «прес», вл. *liška* «поперечна балка», болг. [лисі́ци] «дві перекладини, що з'єднують задню вісь воза з розворою; кайдани, наручники», м. *лисица* «отвір, на якому прикріплюється ярмо; (мн.) кайдани, наручники», схв. *лісице* «кайдани, наручники», слн. *lisice* «тс.; різні пристосування для стискування; [капкан на лисиць]»;— здебільшого вважається результатом перенесення назви тварини *лисі́ця* (псл. *lisica*) за якоюсь зовнішньою подібністю, зокрема на тій підставі, що лещата

стискають предмет, як лисиця здобич (Sławski IV 278—279; Machek ESJČ 335; БЕР III 421—422; Bezlaј ESSJ II 144); більш імовірним здається походження від давнішого list(v)ica «планка, колодка», збереженого в укр. [ліствиця] «планка (для стискування, скріплення); частина витушки» і зближеного внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисїця, зокрема, можливо, через проміжне значення «капкан на лисиць». — Див. ще ліства. — Пор. лєста, лєщата, лисїця¹.

[лисїця¹] «підставка з пазом, що використовується при спорудженні човнів» Дз, [лисїцю дати] «підперти стіну підпирками» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни назви [лисїці] «дерев'яні пристрої, лещата», викликаної впливом переносної семантики назв типу [козати] «дрюк для підпирання», кобіла «знаряддя, схоже на коня» та ін. — Див. ще лисїці, ліства.

[лисїця²] (бот.) «ліщиця мурова, Gypsophila muralis L.», [лисичка] «тс.» Мак; — результат видозміни форми [лищїця] «тс.», зближеної внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисїця. — Див. ще лищїця².

лисичка (бот.) «гриб Cantharellus cibarius Fr.», [лисїця] «тс.» Ж; — р. лисичка, [лисїца], бр. лісїчка, [лісїца], п. [lisica, liszka], ч. liška, слц. liška, нл. lišeńka, схв. [лісица], слн. liščka «тс.»; — похідне утворення від лис, лисїця; назва зумовлена жовтим кольором тіла гриба, подібним до шерсті лиса; виводиться також (Schuster-Sewc 962) від псл. lis- (liš-) «червоно-жовтий». — Фасмер II 500; Sławski IV 293; Bezlaј ESSJ II 143. — Див. ще лис. — Пор. лішка².

лиск «блиск гладкої поверхні», [лискавіця] «заграва», [ліскавка] «блискавка; блискуча намистина», [лисковець] «яшма» Ж, [лисковиця] «блискавка» Пі, [лисковка] «тс.» Пі, [лищак] «слюда» Ж, [ліщик] «тс.» Ж, [ліскавочний] «блискавичний» Ж, лискучий, лиснючий, [ліскавати] «блищати, сяяти», [лискотіти] «тс.», лиснітися «лиснити», лисніти(ся), [ліснїти(ся)] «виліскувати, блищати» Г, Пі, [лищати] «блищати»,

[лись] (виг.), вілиск, виліскувати(ся), відлиск, поліск, поліскувати(ся), [проліскуватися] «проблискувати», [уліскувати(ся)] «блищати, виліскувати» Ж, (Ме); — р. лоск, лоснітьса, бр. [лоск] (з р.?), п. łysk «блиск», łyskać (się) «блищати», łysnąć «тс.», ч. lesk (ст. род. в. lsku) «блиск», lesknouti se «блищати, виліскувати», слц. lesk, lesknút' sa, болг. лѣскам «блищати», [лиска] «іскра», м. ласка «блищить», лиска «слюда», схв. [ліскавати се] «блискати» (про блискавку), [ліскавати] «блищати», слн. lèsk «блиск», [leskati (se)] «виліскувати», [liskati se] «світити», стсл. оулыскати са «усміхатися»; — псл. *lǫskъ < *lǫskъ, luskъ < *lǫskъ, luskati, luskati, споріднені з luszь «лисий», lušь «промінь», luna «місяць»; пов'язується також (Потебня РФВ I, 80) з р. [láca] «лискуча пляма, смуга»), укр. [лісий] «темний з білою плямою»; до цього ж етимологічного гнізда примикає п. ls(k)nąć się «блищати», стсл. лѣщати са «тс.» (з іншим вокалізмом кореня, як у псл. bľščati, стсл. бльщати са «блищати»); обидва фонетичні варіанти кореня псл. *lǫsk-, lusk-, які розрізняються в більшості слов'янських мов, в українській мові закономірно злились в одній звуковій формі лис(к)-. — Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345, V 262—266, 421—422; Machek ESJČ 327; БЕР III 422—423; Skok II 272; Bezlaј ESSJ II 135; Bern. I 750. — Див. ще лісий. — Пор. луч¹, льще.

ліска (орн.) «болотний птах родини пастушкових, Fulica atra L.», [лисак, лісиця ВеБ], лисїха, [ліся, лисїак] «тс.»; — р. лисїха, п. łyska, ч. lyska černá, слц. lyska čierna, нл. łyska, болг. [лискá], схв. ліска, слн. čpna lis-ka; — псл. luszьka «тс.», похідне від luszь «лисий»; назва зумовлена наявністю на лобі птаха шкірястої бляшки білого кольору. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Птицы СССР 204; Sławski V 419—421; БЕР III 423. — Див. ще лісий.

[ліскавка] (орн.) «плиска, трясогузка, Motacilla L.» ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви того самого птаха пліска, можливо, через проміжні форми [бліскавка, бліска]

«тс.», з наближенням до фонетично подібних дієслів *ліскати*, *бліскати*; підставою для народноетимологічної зміни первісної назви можуть бути швидкі рухи, ніби посмикування («блискання») хвостика птаха.— Див. ще *пліска*.— Пор. *бліска*.

[*ліскар*] «кирка», [*лискар*] «лопата; дерев'яна лопатка» О, [*рискаль*] «заступ», [*рискаліна*] «держак заступа», [*рискаліско*] «тс.» Нед;— р. [*ліскарь*] «заступ, залізна лопата», [*ласкарь*] «лопата», др. *лыскарь* «кирка, залізна лопата», п. [*ryska*] «заступ» (з укр. ?), болг. [*лизгар*] «заступ», [*лискар*], м. *лизгар* «тс.», схв. [*лизгар*] «залізна лопата»;— очевидно, запозичено в давньоруську мову з новогрецької; нгр. *лыгарь* «заступ, лопата» походить від гр. *λίσγαριον*, демінутива від *λίσγος* «кирка, мотика», яке загальноприйнятої етимології не має; припускається можливість запозичення через посередництво тюркських мов (крим.-тат. *ülüşkär* «мотика», *lüşkär* «тс.» зводиться до того ж грецького джерела; Bern. I 752; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 124; Matzenauer 247).— Фасмер II 541; Преобр. I 483—484; БЕР III 397; Младенов 274; Skok II 311; Frisk II 129.

[*лиснути*¹] «випити, хильнути»;— очевидно, результат афективної видозміни *хлиснути* «тс.»; пор. болг. *лісна* «виллю, виплесну», що пояснюється як результат видозміни форми з початковим *х* ([*хліскам*] і под.; БЕР III 423).— Див. ще *хліста́ти*.

[*ліснути*²— див. *хліснути*.

лисохвіст (бот.) «китник, *Alopecurus L.*», [*лисий хвіст*] «китник луговий, *Alopecurus pratensis L.*» Мак;— р. *лисохвост*, [*лисохвостник*, *лисий хвост*], бр. *лісахвост*;— складне утворення з *лис* і *хвіст*; очевидно, калька наукової назви лат. *alopecurus*, утвореної з гр. *ἀλόπηξ* «лис» і *οὐρά* «хвіст»; назва зумовлена тим, що колосок рослини пухнастий, схожий на лисячий хвіст; пор. п. *lisi ogon* «лисохвіст», болг. *лисица опашка*, схв. *лисичји реп*, слн. *lisičji rep*, нвн. *Fuchsschwanz*, англ. *foxtail-grass*, meadow *foxtail* «тс.»; пор. також укр. [*хвостики*] «*Alopecurus fulvus Sm.*»

Мак, [*чорнохвостник*] «*Alopecurus ruthepicus Weinm.*» Мак.— Нейштадт 102, 225—226; Анненков 25; Симонович 24; Machek Jm. rostl. 81.— Див. ще *лис*, *хвіст*.

лист «орган рослини; шматок тонкого матеріалу; письмова кореспонденція», [*листаж*, [*листач*] «якась кімнатна рослина» О, [*листва*, [*ліственник*] «листяний ліс» Ч, [*листв'як*, *листв'яник*, *листяник*, *листянка*] «тс.» Ч, [*листяна*] «лист» Ж, [*листвка*, [*листвовé*] «плата за лист» Ж, [*листвовіне*] «листоподібні органи деяких живих організмів» Ж, [*листовня*] «зібрання листів, портфель» Ж, Пі, *листок*, *листування*, *лістя*, [*ліставий*] «листяний» О, *листяний*, *листв'яний* СУМ, Ж, [*листиківий*] «листяний», [*листоківий*] «тс.»; (кул.) який ділиться на окремі тонкі шари» (про тісто) Ж, [*листяний*] «пластинкоподібний; листяний» Ж, [*листоківий*] «листоподібний, листяний» Ж, [*листвоватий*] «з листям» Ж, *листовий*, *листовний*, *листяний*, [*листяний*] «листяний», *листовно*, *листати*, [*листвітися*] «лежати шарами, слоїтися» Ж, *листвітися*, *безлістий*, *збезлістити*, *збезлістити*, *збезлістий*, *прілісток*;— р. болг. м. *лист*, бр. *ліст*, др. *листъ* «лист рослини, книги; грамота», п. *lišć* «лист рослини», *list* «письмова кореспонденція», ст. *list* «тс.; картка; лист рослини», ч. слц. вл. нл. слн. *list*, полаб. *laist*, схв. *ліст*, стсл. *листь* (рослини; для писання);— псл. *listъ* «лист рослини; шматок тонкого матеріалу» (<*leistu, первісна *u*-основа, пор. стсл. *листе-ьк*, цсл. *листе-ьнъ*);— найбільше споріднене з лит. *laiškas* «лист рослини; картка; письмова кореспонденція», лтс. *laiska* «лист на стеблі льону», *laikšne* «латаття»; дальші зв'язки не певні; зіставлялося з дінд. *lišāti*, *rišāti* «щипає, відриває», *leštuḥ* «грудка землі», ос. *list* «тріска» (Pedersen IF 5, 79; Petersson Ar. Arm. St. 91—92), з лит. *lysti* (лтс. *liēst*) «худнути» (Vaillant Gr. comp. II 1, 120).— Фасмер II 500—501; Преобр. I 457; БЕР III 424—425; Skok II 307—308; Bezlaž ESSJ II 144; Bern. I 723—724; Sławski IV 280—284; Brückner 300; Machek ESJČ 335;

Holub—Kop. 207—208; Schuster-Šewc 848—849; Fraenkel 333—334; Trautmann 148; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 68.

[ліста¹] «литка», [листка] «тс.» Вел, [листоквійй] (у сполученні [листокова кість] (анат.) «голінна кістка») Ж;— р. [лысто] «литка», др. *лысто*, п. [lysta], ст. *lyst*, слц. [lyst], м. *лист*, схв. *лыст* «тс.», слн. [listánjək] «литка; дошка у плузі, яка розпушує землю», стсл. *лысто* «гомілка»;— псл. *lystъ*, *lysto*, *lysta* < *lyd-t-, *lyt-t-, похідне від *lyda* «литка».— Фасмер II 542; Преобр. I 484—485; Sławski V 428—429; Brückner 315; Holub—Kop. 213; Skok II 308; Верп. I 752; Mikl. EW 177—178.— Див. ще *літка*.

[ліста²] «список, реєстр» Ж;— п. ч. ст. слц. вл. *lista*, болг. м. *ліста*, схв. *лыста*, слн. *lista*;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *liste* «тс.» походить від іт. *lista* «тс.; смуга», яке через слат. *lista* зводиться до днв. *līsta* «кайма, край» (свн. *līste* «тс.», нвн. *leiste* «планка, брусок; кайма»), звідки також укр. *ліства*, *ліштва*; початкове значення слова — «список, реєстр у формі вузької смуги».— Sławski IV 284; Battisti—Alessio 1968, 2249; Dauzat 439; Kluge—Mitzka 435.— Пор. *ліства*, *ліштва*.

[ліства] «шпонка, кріпильна деталь у вигляді стержня, що запобігає переміщенню з'єднаних нею частин механізму, конструкцій та ін. О; частина снувалки», [ліствиця] «частина витушки (яка утримує інші деталі)», [лісто-вець] «товста жердина над полозом саней, до якої прикріплюються копилі» О, [листовник] «інструмент для припасовування обода колеса» Ж, [ліштва] «поздовжній брусок стулчастого вікна»;— бр. [ліштвал] «поперечна жердина у плоті», п. *listwa* «планка, вузька довга дощечка як ущільнення, підставка», ч. [lišta] «клин, що вкладався в щілини між колодами рубленої будівлі»;— запозичення з давньовірхньонімецької мови; днв. *leist* «шевська колодка, копил» (свн. *leist*, нвн. *Leist(en)* «тс.») споріднене з дангл. *läst* (*læst*) «слід (ноги), копил», англ. *last* «копил», дісл. *leistr* «нога, панчоха», гот. *laists* «слід, мета»,

laistjan «іти слідом»; ряд первісних значень належних сюди запозичених слов'янськими мовами слів, пов'язаних із значеннями «колодка, копил», зберігається в фонетично видозмінених формах, зближених з назвами лисиці і лиса; ототожнення з *ліштва* «облямівка» та ін. і виведення всієї змішаної сукупності слів від свн. *līste* (нвн. *leiste*) «облямівка, кайма» (Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJĀ 336) здається помилковим.— Kluge—Mitzka 434.— Пор. *лисіці*, *ліштва*.

[лиственница] (бот.) «модрина, Larix Mill.» Ж;— р. *ліственница*, [листа], бр. *лістбўніца*, болг. *ліственица* (з р., БЕР III 426), схв. *лиственица*;— похідне утворення від *лист*; назва зумовлена, очевидно, тим, що модрина на зиму скидає хвою, подібно до листяних порід; можливо, запозичення з російської мови.— Див. ще *лист*.

[лістень] (бот.) «гриб Agaricia» Ж, [листочниця] «гриб Agaricus L.» Мак;— похідні утворення від *лист*, *листок*; назви цих грибів пояснюються будовою їх гіменофору, що має форму пластинок; очевидно, назви є частковими кальками нвн. *Blätterpilz* «тс.» (букв. «лисковий гриб»).— Див. ще *лист*.

[лістка] «ікра риб» О;— очевидно, пов'язане з [ліста] «литка» (пор. п. [lysta] «литка», р. *ікра* «литка»).— Див. ще *ліста*¹, *літка*.— Пор. *ікра*².

листовійка (зоол.) «Tortrix L. (метелик, гусінь якого живе в листках, скручуючи їх у трубочку або пакет)», [листовійка] «тс.» Ж;— складне утворення з *лист* і *віти*, очевидно, калька р. *листовёртка* або н. *Blattwickler* «тс.».— Горностаев 210.— Див. ще *віти*¹, *лист*.

листопад «одинадцятий місяць календарного року; опадання листя восени; час цього опадання», [листопад-день] «місяць листопад» Ж, [листопадовий], [листопаднєвий] Ж, [листопадний];— р. болг. *листопад* «опадання листя; час опадання листя», бр. *лістапад* «місяць листопад», др. *листопадъ* «жовтень», п. *listopad* «місяць листопад; (ст.) жовтень», ст. *listopadī*, «жовтень; місяць листопад», ч. *listopad* «місяць листопад; опадання листя», слц. *listo-*

rád «опадання листя», ст. listopad «місяць листопад», вл. listopad «опадання листя», м. листопад «час опадання листя», схв. лiстопад «жовтень; опадання листя; опале листя; [час опадання листя]», слн. listopad «місяць листопад; опадання листя», цсл. листопадъ «жовтень»;— псл. listopadъ «опадання листя; час опадання листя», складне утворення з основ іменника listъ «лист» і дієслова pasti, падѣ «падати»; пор. гр. φυλλοχόος μεῖς «місяць опадання листя», лит. lapkritỹs «листопад, [жовтень]; час опадання листя» (з lãras «листя» і krĩsti, krentũ, krintũ «падати», калька з слов'янських мов).— Кочерган Мовозн. 1967/1, 59—60; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Ноуїńska-Варанова 68—70; Sławski IV 285—286; БЕР III 428; Fraenkel 340—341.— Див. ще лист, па́дати.— Пор. падо́ліст.

[листопруг] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Мак;— не зовсім ясне складне утворення з іменника лист і другого компонента пруг, можливо, замість давнішого круг (з огляду на круглу або овальну форму листків латаття).— Див. ще лист.— Пор. круг.

[лисуха¹] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigum L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми *лисник (< глис(т)ник) «паслін солодко-чорний, S. dulcamara L; паслін чорний» (пор. бр. [ліснік] «тс.»), зближеної з назвою тварини лис.— Пор. глі́сник.

лисúха², лі́ся, лися́к, лися́нка — див. лі́сий.

лисúха³, лі́ся, лися́к — див. лі́ска.
лисць — див. лиск.

литáвра «різновид барабана», литáври «тс.», литаврі́ст, [політа́ври] «вид музичного інструмента» Нед;— р. литáвра, литáвры, бр. літа́ўра, літа́ўры, [політа́вры], п. litaury (з укр.), болг. литáври (з р.);— запозичення з грецької мови; сгр. *πολυταυρέα «литаври» складається з основи πολύ «багато», спорідненої з дінд. rigú-, гот. двн. filu «тс.» і, далі, з гр. πλέως «повний», псл. *р^віпъ «тс.», укр. пóвний, і форми таυρέα «литаври; бичача шкіра», похідної від ταυρός «бик», спорідненого з

лит. taūras «бик, буйвол», псл. turgъ «тур, буйвол», укр. тур; на ґрунті східнослов'янських мов зазнало гаплогогії у виразах типу «бити по (по)литаврах»; думка про походження від араб. al-ʿabb, що лежить в основі іт. ataballo, taballo, ісп. atabal, порт. atabale (Mikl. EW 170; Matzenauer 242) є помилковою.— Фасмер II 501; ГСЭ 115; Преобр. I 457; Соболевский РФВ 71, 25; Sławski IV 297—298; Sł. wyr. obcych 432; Kopaliński 578; БЕР III 429; Bern. I 725; Frisk II 577—578, 800—801.— Див. ще тур.

літв́а (заст.) «білоруси», Літв́а «литовська земля», литві́н (заст.) «литовець; поліщук; білорус», литвиненко (заст.) «син білоруса» Бі, литвинівна (заст.) «дочка білоруса» Бі, литвинчук (заст.) «хлопчик-білорус» Бі, литóвець «представник литовського народу», литóвка «представниця литовського народу; (заст.) білоруска», [лицові́н] «литовець» Ж;— р. литві́н (заст.) «литовець», бр. літві́н «тс.», др. литѡва (зб.) «литовський народ», п. Litwin «литовець», ч. Litvan, Litevec, слц. Litovec, Litovčan, вл. Litwjan, болг. литóвец, м. литванец, схв. Литв́анац, слн. Litovec «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. Lietuvá «Литва», lietùvis «литовець» (лтс. leĩtis «тс.») загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про зв'язок з назвою річки Léita, Leĩte, п. *Lyta (Litjeziro), яку виводять від lieti, lieja «лити», lyti «дощити», lyja «йде дощ», споріднених з псл. liti, укр. лі́ти (Otrębski Gramatyka języka litewskiego I 3—7; LP 9, 27); зіставлялося з лат. litus «берег моря», яке разом з лат. litvo «виливаю, роблю uzливання» пов'язується з іє. *lei- «текти»; сумнівне припущення (Šachmatov AfSiPh 33, 81—82) про кельтське походження; перенесення назви литві́н на білорусів і українців-поліщуків відбулось у XIII—XVIII ст., коли відповідні частини східнослов'янських територій належали до складу Великого князівства литовського.— Фасмер—Трубачев II 502; Brückner 300—301; Fraenkel 368—369; Walde — Hofm. I 815.

[литвінчики] (бот.) «смійка армерієвидна, *Silene armeria* L.»;— очевидно, похідне утворення від *литвін* «литовець; (заст.) білорус; поліщук»; назва могла виникнути в результаті сплутування двох різних видів — смійки армерієвидної, що розводиться в садах, і смійки литовської (*Silene lithuanica* Zaral.), що зустрічається в борових лісах Полісся.— Див. ще *літвіа*.

літи, *літисся*, [*леленути*] «сильно полити, линути», [*лівкати*] «трохи лити» ВеУг, [*ливнутися*] «линутися» Ж, [*линџти*, [*ляџти*] «лити», [*ляџти*] «тс.» Ж, [*лоџти*] «змазувати лоем» Ж, [*лоюватити*] «ставати подібним до лою», [*лџя*] «злива» Л, [*лџя*] «повінь; розлив річки» Л, *ливџр*, *ливџрник*, *ливџрня*, *лівень* «злива», *ливнік* «канал, по якому розплавлений метал надходить у ливарну форму», *литџб* «литі металеві вироби; відливки», [*литџйня*] «ливарня» Ж, [*литџць*] «чавун» Ж, [*литџна*] «тс.» Ж, [*літня*] «ливарня» Ж, *литтџя* «литво, литі металеві вироби», [*лівнік*] «лійка» Ж, *лій* «топлений жир рогатої худоби», *лійка* «конус з трубкою для переливання рідини; посудина для поливання; один з видів підземних печер; черпак для виливання води; [вир; кругла яма, куди збігає вода Ч]», [*лійкџвина*] «лійка; лійкоподібна дірка, нора», [*лійкџвище*] «простір, вкритий воронками від снарядів», [*лійнік*] «шевське мастило з лою» Ж, [*лійня*] «ливарний завод; ливарна справа» Ж, [*лія*] «злива», [*лоџка*] «свічка з лою», [*лоџ*] «лій» Бі, [*лоџник*] «шевське мастило» Ж, [*лоџня*] «лойова свічка» Ж, *ливџрний*, *лівній* «зливовий», *літій* «виготовлений способом лиття; [масивний, щільний]», *ліџкуватий* «схожий на лійку», [*ліџній*] «багатий на лій» Ж, [*лляџтий*] «литий», [*лоџоватий*] «подібний до лою» Ж, [*лоюватий*] «тс.»», *лоџовій*, [*лоџний*] Ж, [*лоџстий*] Ж, *лівнџм*, *ливџџем*, *вливатисся* (про річку) «впадати», [*влитисся*] «облитися» Пі, [*вліџти*] «налити, влити» Пі, [*вліџва*] «злива» Ж, [*вліџване*] «обливання» Ж, [*вліџвок*] «передача» (у сполученні *в. права* «передача права; акт цієї передачі») Ж, Пі, *вліџваний*, *виліџвати* «видаляти рідину; виготовляти речі способом лит-

тя; ллючи воду в нору, виганяти звіра», *віліџв* «витікання, виливання; [повінь]», *виліџвальник* «робітник, що виготовляє металеві предмети способом лиття», [*виліџванець*] «лита фігура», *виліџвніџця* «форма для виливання розтопленого металу», *віліџвок* «пташине яйце, знесене в м'якій оболонці, без шкаралупи; вилитий з металу напівфабрикат; [недоношена дитина; злиток]», *виліџваний*, *виліџвній*, *віліџтий* «дуже схожий на когось», *відліџвати* «бризкаючи або поливаючи когось водою, приводити до притомності», *відліџв* «відтінок кольору; відплив; відливок; пристрій для спускання води», [*відліџвало*] «черпак, яким вичерпують воду з човна», *відліџвальник* «робітник, який виготовляє речі способом лиття», *відліџвка*, *відліџвніџцтво*, *відліџвок* «виріб, виготовлений способом лиття», *відліџвній*, *відліџвнійчий*, [*дџбџлив*] «доливання» Ж, [*дџбџлівка*] УРС, Ж, *злив*, *зліџва*, [*зліџвання*] (назва обряду над породіллею) Я, [*зліџвини*] «тс.; злите з різного посуду в один», *зліџвки* «злите з різного посуду в один; [обрядове обливання породіллі]», *зліџвок* «застиглий кусок відлитого у певну форму металу», *зліџток* «тс.»», *зливній*, *зліџвовий*, *злиттџя*, [*зџліџв*] «затока» Ж, [*зџліџва*] «злива; потік, що утворився внаслідок зливи; простір, покритий водою» Г, (Ме), *залиџвальник*, [*залиџванка*] «розчин, яким що-небудь заливають», *залиџвка* «тс.»», *залиџвістий* СУМ, Ж, *залиџвній*, *залиџвчастий*, [*залиџвчисто*] «заливаючись» Я, *налиџв* «набухання від припливу соків (про плоди, зерно та ін.); пухлина на нозі у коня», *налиџвальник*, [*налиџваџйко*] «наливальник; хлібний жучок, який з'являється, коли наливають жита», [*налиџванка*] «вид кров'яної ковбаси» ЛексПол, [*налиџвџйка*] «тс.» ЛексПол, [*налиџваџч*] «наливальник» Ж, *наліџвка* «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» СУМ, Ж, [*наліџвній*] «налитий по вінця» Ж, [*налиџвній*] «спілий, соковитий (про плоди, зерно та ін.); пристосований для перевезення рідких вантажів», [*налиџвчатий*] «соковитий» Ж, *надліџвати*, *надліџти*, [*надліџляти*] «надлити», [*надліџти*] «тс.»», [*недџбџливок*] «недолите до повної

міри», *неперелівки* «важко, скрутно, не жарти», [обліва] «ожеледиця, ожеледь» Л, Ж, [облива́ка] «тс.» Л, [облива́льник] «хлопець, що обливає водою в обливаний понеділок», [обліванець] «той, якого при хрещенні обливають водою, а не занурюють у воду» Ж, [обливень] «ожеледь, ожеледиця» Л, Ник, [облівень] «тс.» тж, [обливка] «шліхта, рідина, в яку кладеться пряжа перед тканням» Л, [облій] «проталий, вкритий водою сніг», [облуй] «лід, що тане і обливає гілки на деревах» ВеНЗн, [обліваний] (у сполученні [о. понеділок] «великодній понеділок, коли існував звичай обливати один одного водою»), [отлів] «широка дошка, яку прибивають до кінців лат, щоб вітер не зривав соломку із стріхи» Л, *перелів* «переливання; перехід одного кольору в інший; чергування неоднакових звуків», [перелівка] «забава, жарт, пустощі» Бі, *перелівний* «з переливами», *переливний* «пов'язаний з переливанням рідини», *перелівчастий* «з переливами», *підліва* «соус», *підліва* «тс.; (спец.) рідина, розчин, яким що-небудь доливають», *підлівка* «тс.», [підливач] «ливарник» Нед, *підливний*, *поливати* «зрошувати; глазурувати (посуд)», [полі́ва] «глазур, емаль» Нед, *полів*, [полі́ва] «глазур; полив'яний посуд; злива ВеБ», [поліва́йка] «лійка», *поліва́лка* «тс.», *поліва́льник* «той, хто поливає», [поліва́льник] «діжка, в якій золять білизну, мітки» ДзАтл I, [поліва́льниця] «тс. Нед; лійка Г; спеціальний посуд ткача Нед», [поліва́льня] «спеціальний посуд ткача» Нед, [поліваник] «лійка, поливальниця» Нед, [поліванка] «поливка, поливання», [поліванник] «діжка, в якій золять білизну» ДзАтл I, [побливи] (у виразі *п. вдарили в неї* «у неї трапився викидень») Нед, *поблівка* «соус, підлива; юшка; каша з тертим конопляним сім'ям; каша, залита молоком ЛексПол; рідка їжа з борошна тж», [побливо] «глазур; полив'яний посуд», [полів'яник] «гончар, що виготовляє полив'яний посуд», [полій] «вода поверх льоду» Л, *полій* «тс.; [потік, течія води; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва]», [поліваний] «глазурований»,

полів'яний «тс.», [приліва́ще] «приєднуватись до гурту» Л, *прилів* «приплив; [злива] Нед», [прилі́вка] «соус» Л, *прилиття́* (у сполученні *п. крові*), *прлів* «пролиття», [прóлив] «течія, потік; протока», [прóливень] «злива», *пролиття́*, [пролій] «злива», *проливний* «зливовий», [прóливом] «переливаючись, з надлишком, через край» Нед, *рзлів*, [розлі́ва] «повінь» Л, *розлива́льник*, *розли́вач*, *розлі́вка*, [рзлі́вки] «обряд над породіллею», *розлі́вник*, *розлива́льний*, *розливний*, [розлі́вний] «який широко розливається» Нед, *розлі́вочний*, *розлі́вчастий* «який часто розливається; розпливчатий, невиразний; голосний, з переливами», [улива́ти] «поливати; швидко тікати», *улива́тися* «впадати (про річку); [обливатися]», [улі́ва] «злива», [улі́вень] «тс.» Нед, Ник, *узливáння*;— р. *лить*, бр. *ліць*, др. *лити*, п. *lać*, ст. *lic*, ч. слн. *liti*, слц. *liat'*, вл. *leć*, нл. *laś*, ст. *liši*, болг. *лѣя*, [лі́я], м. *ливне* «хлинути; полити, хлюпнути», схв. *лїти*, стсл. *излити*, *пролити*, *кълити*;— псл. *liti*, **l̥jō* «лити», **l̥jati*, **l̥jō*;— споріднене з лит. *l̥ieju*, *l̥ieti* «лити», *l̥ija*, *l̥yti* «йти (про дощ); заливати», *lytùs* «дощ», лтс. *līt*, *l̥isti*, *l̥iju* «розливатися, литися, струмувати», *liēt*, *leju*, *l̥eju* «лити», прус. *pralieton* «розлите», *isl̥iuns* «вилитий», гр. *ἄλεισον* «посуд для вина», гот. *leipu* «фруктове вино», кимр. *lliant* «течія, море», алб. *lisë*, *lysë* «струмок», гр. *λεῖψω* «капаю, ллю», лат. *l̥tbo* «виливаю; приношу жертву»; іе. **l̥ēi-* «лити, текти»; пов'язується також (Ondrus Slavica I, 32—34) з псл. *rinoti* «ринуть».— Фасмер II 504; Преобр. I 458—459; Sławski IV 248; Brückner 289; Machek ESJČ 336; Holub—Kop. 208; Schuster-Sewc 808—809; БЕР III 384; Skok II 309—310; Bezlaј ESSJ II 145; Bern. I 709; Trautmann 156; Fraenkel 377—378; Meillet—Ernout 633; Frisk II 97; Persson Beitr. 699; Pokorny 664—665.

літка «округлий м'яз на голінці людини», [лі́двизця] «тс.» Фасмер, [лі́тка] «товста литка» МСБГ, *литка́стий* «з великими литками», *литка́тий* «тс.»;— р. [лі́тка] «литка, стегно, голінка», [лі́ды] «довгі ноги», бр. *лы́тка* «литка», п. *lyda* (згруб.), *lydka*, *lyta*, *lysta*, *lyt*,

lyd], ч. слц. lýtko, слн. lýtka «те.»;— неясне; можливо, пов'язане з р. [ло-дыга] «гомілка», укр. [сулдыга] «те.»; припускається можливість спрощення первісного *glyd-/*glyt-, що лежить в основі р. [глыда] «грудка», слн. gluta «гуля» (Schuster-Sewc Slavia 32, 176—177; ZfSl 8, 873; Machek ESJČ 345); зіставлялося також з дінд. rtiñ «напад, союз» від rscháti «натикається, досягає» (Потебня РФВ I 77; проти Преображенский I 484—485), з дісл. lúta «нахилятися, падати» (Matzenauer LF 10, 50).— Фасмер—Трубачев II 542; Brückner 315; Bezlaĵ ESSJ II 145; Bern. I 752.— Пор. судды́га.

літкати — див. лідкать.

[літкѹп] «могорич після завершення торговельної операції» Г, О;— р. [літ-ки, ліпки] «те.», п. [litkup] «те.; подарунок покупцеві від продавця», [litek, lidkup, lindkup, litkowel, ст. lintkup «те.», ч. litkup «завдаток; продаж у розстрочку; могорич», [litka], вл. нл. litkup «те.», схв. ліков, ліково «могорич», ст. likuf, слн. likof «те.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. litkouf, снн. litkōr (нвн. Leihkauf) є складним утворенням з основ іменника lit «фруктове вино», що відповідає двн. lid, днн. дфриз. lith, дангл. дісл. lid, гот. leiru «те.», спорідненим з лат. litus «берег», лит. lytus «дощ», укр. літи, і дієслова kouf-, kōr- (нвн. kaufen «купувати»), звідки укр. купити, купувати; звичай могоричу виник з давніх актів жертвопринесення богам і духам предків з нагоди взаємовигідного обміну.— Richhardt 73; Шелудько 37; Фасмер II 502—503; Sławski IV 301—302; Brückner 300; Machek ESJČ 336—337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; Schuster-Sewc 854—855; Bezlaĵ ESSJ II 141; Bern. I 724—725; Kluge—Mitzka 433; Jóhannesson 731.— Див. ще купити, літи.

[літówka] «коса» Ж;— р. [літówka] «те.»;— похідне утворення від Литва́ (очевидно, за назвою території, звідки поширилась коса з довгим прямим кіссям).— Фасмер—Трубачев II 502, 503.— Див. ще літва́.

[літѡня] «частина шлунка жуйних тварин, що вживається для сквашування молока» Ж;— р. [літѡня] «третій шлунок жуйних»;— не зовсім ясне; вважається спорідненим з укр. [ялиті] «нутроші»; припускалася також можливість зв'язку з літи («те, що наливається в кишки» — Holub—Kop. 151).— Фасмер II 503; Преобр. I 458; Brückner 206; Sławski I 557—558; Bern. I 452—453; Mikl. EW 102—103, 425.— Пор. оліткі́, ялиті́.

[літра¹] «фунт», літра «основна одиниця візантійської монетної ваги»;— р. ст. болг. м. літра «фунт», др. литра, п. ст. litra, схв. літра, стсл. литра «те.»;— запозичено у давньоруську мову з грецької (у польській мові з середньолатинської і частково з давньоруської); гр. λίτρα «фунт, одиниця ваги й грошова одиниця», як і лат. libra «вага, фунт», виводиться від сіцилійського *līrgā, що відноситься до середземноморського доіндоєвропейського субстрату.— SIC² 496; Фасмер II 503; ГСЭ 116; Sławski IV 306—307; БЕР III 433; Skok II 309; Bern. I 725; Frisk II 131.— Пор. лібра, літр.

літра²— див. літра.

[ліха] «ледь» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лишé (див.).

ліхві́ «процент; прибуток; лихварство», [ліфа] «великі проценти Ко; процент Шух», лихвар «той, хто позичає гроші за великий процент», [лихвар] «те.» Ж, Пі, лихварство «заняття лихваря; надання позики на кабальних умовах», [лихварство] «те.» Ж, Пі, лихварити «бути лихварем» Ж, лихварювати «те.», [ліхвіти] «брати процент» Бі, Пі;— р. ліхві́ «високий процент за позичку», бр. ліхвар «лихвар», др. лихва «процент; високий процент», п. lichwa, ст. lichfa, lifa, ч. lichva «те.», слц. ст. lichva «те.; [гандлювання; хтивість]», вл. lichwa «лихварство», болг. ліхва «проценти», м. лихва «те.; лихварські проценти», схв. ліхва «те.», слн. lihva «лихварство», стсл. лихва «процент; надто високий процент»;— псл. līx(ъ)va «позичання грошей під процент; процент»;— вважається праслов'янським запозиченням з готської мо-

ви; гот. *leiha «позика» (реально засвідчене тільки дієслово leihan «позичати»), споріднене з двн. līhan «позичати», нвн. leihep, дісл. lja, англ. loan «тс.» (іє. *lik^h- «залишати»); з розвитком значення в пейоративному напрямку («позичання грошей під надто високий процент; процент, вищий за встановлений законом») слово наблизилось до псл. lixъ «зайвий; злий, поганий»; існує, однак, думка і про праслов'янське походження слова від lixъ «зайвий» (Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 166—167; КЭСРЯ 242; Machek ESJČ 333; Schuster-Šewc 842—843; Младенов 276—277; Skok II 295; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 93—96; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110—111; Matzenauer 56).— Фасмер II 504—505; Преобр. I 459—460; Sławski IV 233—235; Brückner 298; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; БЕР III 436; Bezlaž ESSJ II 140; Крищенко Вступ 532; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Kluge—Mitzka 433.— Пор. **лихий**, **лишити**.

лихий «здатний чинити лихо; сповнений лиха, страждання; поганий, злий; [старий; чорт, диявол]; нестримно, нерозсудливо сміливий; (про коней) баский», [лиховатий] «лихий» Ж, [ліхо] (присл.) «гидко; погано; дуже, сильно» МСБГ, *лихэ* «зло; [епілепія Шух]», *ліхо* «біда, горе; зло», [лихованець] «коханець Пі; волоцюга Бі», [лихованка] «коханка» Бі, Пі, [лиховань] «залицяння, сластолюбство» Бі, [лихованье] «тс.» Бі, [лиховіна] «нещасливий випадок», [лиховіцна] «важкий час», [лихотá] «задирливість, лиха вдача; хвацькість, завзяття Бі; злидні, гірка бідність Пі», [лихі́н] «ледар, нероба», *лішко* (зменш.), *лішенько*, [лиховати] «чинити зло Пі; лихословити, лаятись ВеЗа», [лихотітися] «ставати злим» Ж, [лихотіти] «лаятись, клясти» Ж, [лихувати] «чинити зло», [ліхóма] «лихо, важке становище» ЛексПол, [злі́ха] «дуже», [ізлі́ха] «тс.» Ж;— р. *лихой* «сміливий; (заст.) злий, недобрий, тяжкий, суворий», бр. *ліхі* «злий, недобрий; поганий, малоцінний; нещасливий; хвацький, славний», [ліхі́й] «злий дух, диявол», др. *лихъ* «позбавлений чогось;

надмірний, зайвий; смутний; злий, поганий, зіпсований» п. *lichu* «малоцінний; слабкий, дрібний, бідний; (ст.) злий, несправедливий», ч. *lichú* «зайвий, непарний; лукавий; пустий», слц. *lichú* «фальшивий, пустий, непарний; [поганий, злий]», вл. [lichi] «порожній, лисий, вільний», нл. *lichu* «вільний, неодружений», болг. *лих* «буйний; примхливий; лукавий, підступний, злий», схв. *ліх* «непарний», слн. *liħ* «тс.», стсл. **лихъ** «надмірний, зайвий; злий; позбавлений чогось»;— псл. *lixъ* (<*līkso-) «зайвий, непарний», пов'язане з *lišiti* «лишити»; необгрунтоване розмежування *lixъ* «злий» і *lixъ* «зайвий» (Андзелін СБЭ 52, 198; Преобр. I 460—461; Machek ESJČ 333); непереконливе пов'язання з лит. *liesas* «худий» (Андзелін СБЭ 52, 198; Būga RR I 332; Matzenauer LF 9, 204).— Фасмер II 505; Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 164—174; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110; Потєбня РФВ II 12; Sławski IV 237—239; Brückner 298; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 843; БЕР III 435—436; Младенов 276; Skok II 294—295; Bezlaž ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 717—718; Meillet RSl 4, 52; Pokorny 669—670.— Див. ще **лишити**.

[лихолáта] «обірванець; поганий працівник, шарлатан» Ж, [лихолáтник] «тс.» Ж;— не зовсім ясне складне слово; можливо, результат видозміни давнішого *лахолат, утвореного з основ іменника *лахи* «лахміття» і дієслова *латати*; в такому разі первісно означало «той, хто латає лахміття».

лихоманка «хвороба, пропасниця, гарячка; малярія; метушливо гарячкова діяльність», [лихомáйка] «пропасниця, гарячка» Бі, [лихомáньця] «трясця» Пі, **лихоманний** «лихоманковий», **лихоманити**;— р. [лихоманка] «малярія; шахрайка, ошуканка», [лихомáн] «шахрай», [лихомáнить] «завдавати шкоди», бр. *ліхаманка* «лихоманка», п. [lichman] «марнотрат», [lichmanić] «марнувати»;— складне слово, утворене з основ іменника *ліхо* і дієслова *маніти* (пор. *приманка*); первісно означало «те, що приманює лихо»:

варіант [лихомáйка], очевидно, є результатом деетимологізації слова з видозміною другої частини під впливом *ма́яти(ся)*; менш переконлива спроба реконструкції первісного значення слова як «та, що задумує лихо» і зіставлення його з гр. *δυσμενής* (Потебня РФВ 7, 68; Меркулова *Этимология* 1983, 60—62).— Фасмер II 505; Зеленин II 77; Sławski IV 228.— Див. ще *лихий, маніти*.

лихоманник (бот.) «генціана хрещата, тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L.»;— похідне утворення від *лихомáнка*; назва зумовлена, можливо, тим, що рослину іншого виду цього роду — тирлич звичайний, *Gentiana pneumonanthe* L.— застосовують у народній медицині при лікуванні легеневих захворювань, *лихоманки*; пор. р. [лиходей] «тирлич».— Анненков 154.— Див. ще *лихомáнка*.

лихора́дка «пропасниця, гарячка»;— р. *лихора́дка*, п. сл. [lichoradka];— складне утворення з основ іменника *ліхо* і прикметника *ра́дий*, букв. «рада лиху», або «та, що бажає зла, має злі наміри», пор. р. *лихора́дний* «зловмисний», *лихора́дить* «бажати зла» (Зеленин II 77); на основі припущення у *ра́дити* значення «робити» первісна семантика складного слова реконструювалася як «та, що робить зло» (Потебня РФВ 7, 68).— Фасмер II 505; Сороколетов *Лексика русских народных говоров* 1966, 155, 156, 159; Sławski IV 230; Brückner 298; Machek ESJČ 333.— Див. ще *лихий, ра́дий, ра́дити*.

[лихтува́ти] «знімати частину вантажу для полегшення судна»;— запозичення з польської мови; п. *lichtować* «тс.» походить від нвн. *lichten* «тс.» (свн. *līhten* «полегшувати»), пов'язаного з нвн. *leicht* «легкий» (свн. *līht(e)*, двн. *līht(i)*), спорідненим з англ. *light*, дісл. *lettr*, шв. *lätt*, гот. *leihts* «тс.», лат. *levis* «легкий, швидкий», псл. *льгъкъ*, укр. *лєгкій*.— Шелудько 37; Фасмер II 506; Sławski IV 233; Brückner 298; Kluge—Mitzka 433, 450.— Див. ще *лєгкій*.— Пор. *ліхтер*.

лицар, лицаря, лицарство, лицарщина, лицєрство — див. *ріцар*.

лице «обличчя; зовнішня сторона предмета; [поличне; речовий доказ Г, Пі; особа Ж; совість МСБГ]», [лиця] «щоки», [лиці] «тс.», *лицюва́льник*, [лиц] «морда, рило», [лице] «тверда внутрішня оболонка гороху або квасолі» О, *лиці́на* «(заст.) маска; (лайл.) підступна людина; [привид, мара Пі]», *лиці́нка* (зоол.), *лицко* (пестл.), [лицко́] «верхня сторона кожуха; тверда шкірка на зерні кукурудзи МСБГ; бік О», *лицкува́льник*, [лицма́н] «ляпас», [лицчя] «морда, рило», [лиця́тий] «з великим, повним обличчям Ж, мордатий МСБГ», *лицє́вий*, *лицюва́льний*, *лицьо́ваний*, *лицьо́вий*, [лицкові́й] «двосторонній (про тканину); дволикій (про людину)», *лицкува́льний*, [лицний] «особистий» Ж, [лицній] «акуратно зроблений», [лицува́ти] «білити; обдирати верхній шар побілки» МСБГ, *лицюва́ти* «перешивати, перелицьовувати; [личити]», [лицьо́вати] «припасовувати; лицювати; бути до лиця; перекручувати, робити з правди неправду», *лицити* «гармонувати з зовнішністю, бути до лиця; відповідати установленим правилам», *лицкува́ти* «робити що-небудь зверху кращим; облицьовувати; [шліфувати]», *лицкува́тися* «маскуватися; [(з ким) ставати лицем до лиця Ж]», [лицкува́тиси] «наряджатися, чепуритися» МСБГ, [безлі́чник] «безсоромник», *безлі́кий*, *безлі́ций*, [безлі́чний] «безособовий; безсоромний», [вилицюва́ти] «перелицьовувати Г; вдарити по обличчю, дати ляпаса Ж», [вилиця́ти] «просвічуватися (крізь щось)», [виличкóвувати] «очищати шкіру від шерсті», [відлі́чка] «знак, відмітка», [відлі́чний] «відмінний від інших», [злі́чний] «порядний, пристойний, значний Ж; красивий, прекрасний», [злі́шний] «красивий, прекрасний», [зали́чки] «бакенбарди» Ж, [зали́чки] «дощана оббивка стін, складених з колод», [зали́чок] «щока» Ж, [залицьо́ваний] «обтягнений шиною (про колеса)», [налі́чман] «маска» Ж, [налі́чник] «накладна планка, що обрамляє вікна або двері», [налі́шник] «внутрішній обвід віконної рами» Л, [налі́чний] «зовнішній» Ж, [налі́чно] «особисто» Ж, [на-лиці] «на лице, на правий бік» Ж, [облик] «об-

личчя; портрет» Ж, *облицюва́льник*, [облич] «обличчя; портрет» Ж, *обличітель* «викривач», [облички] «бакенбарди» Ж, *обліччя*, *облицюва́льний*, *облицьо́вувальний*, *обличітельний* «викривальний», *обличкува́льний*, [облича́ти] «викривати» Ж, [перелицьо́вувати] «лицювати; пародіювати», [пóлік] «знак; личина» Нед, [по́ліка] «тс.» Нед, [пóлікí] (мн.) «вид вишивки на рукавах дівочої сорочки», *по́лічне* «речовий доказ», [по́лічник] «ляпас», *по́ліччя* «портрет, фотографія», *по́лічний*, [по́лішне] «речовий доказ» Пі, [прилі́ка] «відповідність, доречність, пристойність, порядність» Нед, [прилі́чка] «фізіономія; характеристика; колорит, забарвлення; вираз; кришка обкладинки» Нед, [прилі́чний] «доречний, відповідний, пристойний» Нед, [прилі́чати] «застосовувати; відповідно пристосовувати» Нед, [прилі́чувати] «(у столярів) добре підігнати; приробити кришку обкладинки Нед»;— р. *лицо́* «обличчя; особа; зовнішня, верхня сторона; [щока]», бр. [ліцо, ліцо́] «обличчя», др. *лице* «обличчя; щока; зовнішня сторона; перед», п. *лісе* «обличчя; щока; зовнішня сторона; [постать, вигляд]», ч. *лісе* «обличчя; (ст.) щока; *щелепа*; зовнішня сторона предметів», *ліс* «тс.», слц. *лісе* «щока; верхня сторона предметів, особливо плоских», вл. *лісо* «щока; зовнішня сторона стіни; верхня сторона тканини», нл. *лісо* «щока», болг. *лице́* «обличчя; зовнішня сторона; поверхня; особа; [портрет, фотографія]», мак. *лице* «обличчя; особа; верхня сторона; образ; фотографія; [щока, шкіра]», схв. *лице* «обличчя; щока; постать; особа; верхня сторона; (ст.) речовий доказ», слн. *лісе* «щока; обличчя; зовнішній вигляд; особа», стсл. *лице* (род. в. *личесе*, *лица*) «обличчя, щока; постать; зовнішній вигляд; особа; поверхня»;— псл. *лісе* (< *lic'o) «обличчя; щока; зовнішня сторона предметів; зовнішній вигляд; постать, форма; речовий доказ», очевидно, пов'язане з *likъ «обличчя», що збереглося у східнослов'янських і південнослов'янських мовах;— дальші генетичні зв'язки не певні; зіставлялося з прус. *laugnap* «щока» (< *laiknan), з ірл. *lecco*

(< *liknon) «тс.» (Brückner 298; Trautmann 154; Bern. I 720; Machek ESJČ 331; Pedersen Kelt. Gr. I 159); безпідставно припускалося походження від гот. *leik* «тіло, плоть, труп» (Vaillant Gr. comp. II 1, 238; Uhlenbeck 261) або спорідненість з ним і з лит. *lygus* «рівний» (Topr 366; Uhlenbeck 261; Преобр. I 453).— Фасмер II 495—496, 506; Батожок АКД 16—22; Sławski IV 222—225; Holub—Lyer 287—288; Holub—Kop. 205; Schuster-Šewc 839; БЕР III 438—439; Skok II 300; Bezlaј ESSJ II 139, 140; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—217.— Пор. *лик*¹, *лік*¹.

лицедій «актор; людина, яка вмє маскувати свої думки, вчинки», *лицедійство*, *лицедіяти*;— р. болг. заст. *лицедей*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *лицедѣи* «лицемір; облудник, удавальник» утворене з основ іменника *лице* «обличчя» і дієслова *дѣяти* «діяти, робити».— Див. ще *лице́*, *діяти*.

лицемі́р, *лицемі́рник* Ж, *лицемі́рство*, *лицемі́рити*, ст. *лицемѣръ* (XVI ст.);— р. болг. *лицемѣр*, др. *лицемѣръ*, п. ст. *licemiernik* (запозичення з ч. ст.), ч. *liceměrník*, ст. *liceměrník*, м. *лицемер*, *лицомер*, схв. *лицемер*, слн. *liceměr(с)*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *лицемѣръ* вважається результатом видозміни давнішого *лицемѣнъ, утвореного з основ іменника *лице* «обличчя» і дієслова *мѣнити* «мінати» (букв. «той, хто змінює лице, дволичний») (пор. і лит. *veidmainys* «тс.»); друга частина зблизилася з *міра*; можливо, є калькою гр. *πρόσωπολήπτης*, утвореного з основ *πρόσωπον* «обличчя» і *λήπτης* «той, хто бере» від *λαμβάνω* «беру»; припускалась можливість впливу двн. *līhhazari* «облудник», *līhhazjan*, *līhhisōn* «удавати» (Mikl. EW 169; Jagić AfSlPh 20, 537; Meillet Études 232); висловлювалось припущення про первинність форми *лицемѣръ* (БЕР III 439—440; Karłowicz SWO 342).— Булаховський Вибр. пр. III 407—408; Нариси 126; Фасмер II 506; Преобр. I 461; Sławski IV 225—226; Brückner 298; Machek ESJČ 331; Holub—

Lyer 288; Holub—Kop. 205; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 719; Matzenauer 55.— Див. ще *лице́*.

лицятися «залицятися, [кохатися]», *лиця́ння* «залиця́ння», [*підлиця́тися*] «підлещуватися; залицятися Нед»;— зворотне утворення від *залиця́тися*, зумовлене його деетимологізацією і зближенням з *лице́*.— Див. ще *залиця́тися*.

[*личма́н*] «металева прикраса, яку жінки носили на шиї; пастух овець; неохайний, нечепура Л; людина, яка когось суворо лає, картає О»;— р. [*личма́н*] «невелика ікона, яку носили на шиї; металева бляшка для лічби; жетон; дрібна монета; (мн.) ордени, медалі; сортувальник овець; старший пастух, що лічить овець при перевірці», [*личма́нный*] «який має хороший вигляд; гарний, з білим, чистим обличчям; гарний тільки зовні (про товар)», [*личма́нный*] «тс.», бр. [*личба́н*] «стара бронзова монета, яку носили на шиї»;— запозичення з польської мови; п. *liczman* (заст.) «металева бляшка для рахування; бляшка, що заміняє гроші при грі; той, хто лічить, рахує», [*liczban*] «бляшка, що заміняє гроші при грі» пов'язане з *liczyć* «лічити, рахувати» (пор. слц. [*licma*] у виразі [*ani liczmu*] «нічого»); менш обгрунтована думка (Потебня РФВ I, 262) про походження [*личма́н*] від свн. *leisten* «дотримуватися заповіді» і вторинне зближення з *лі́чити*.— Фасмер II 506; Sławski IV 242—243; Machek ESJC 268; Bern. I 720.— Пор. *лік*¹.

*лиша́й*¹ (назва ряду шкірних хвороб), [*лиша́р* Ж, *лиша́р*] «тс.», [*лишаюва́тий*] «хворий на лишай» Ж, [*лиша́й*] «пропуск у сівбі» Ник, [*лиша́й*] «тс.» тж;— р. *лиша́й*, бр. *лиша́й*, др. *лишаи*, п. *liszaj*, ч. *lišej*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. нл. *lišaj*, вл. *lišej*, болг. *лишей*, м. *лишај*, схв. *lišāj*, слн. *lišáj*;— псл. *lišajъ* < *lixějъ, похідне від *lixъ* «злий»; пор. р. [*лихо́й*] «хвороба шкіри, чиряк», [*лиша́й*] «зла людина; диявол, злий дух»; хвороба, очевидно, названа за своєю дією на шкіру, можливо, також у зв'язку з давніми віруваннями, що приписують хвороби дії злого духа; менш обгрунто-

вана думка про зв'язок з гіпотетичним коренем псл. **liš-* «червоно-жовтий» (Schuster-Sewc 851—852) або про спорідненість з гр. *λειχήν* «лишайник» (Boissacq 567; Machek ESJC 336; Holub—Lyer 290).— Фасмер II 506; Преобр. I 461; Меркулова Этимология 1970, 197—199; Sławski IV 289—290; Brückner 300; Holub—Kop. 208; БЕР III 444—445; Skok II 308; Ильинский ИОРЯС 20/3, 111; Bern. I 724.— Див. ще *лихий*.

*лиша́й*² (бот.) «нижча рослина, тіло якої складається з гриба і водорості, Lichen, Cladonia rangiferina Hoffm. (Cetgaria)», *лиша́йник* «тс.; дзвоники шорсткі, Campanula cervicaria L. Мак», [*лиша́йці*] «лишайники» Ж;— р. *лиша́й*, бр. *лиша́й*, др. *лишаи*, п. *liszajec*, ч. *lišejník*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. *lišajník*, вл. *lišej*, нл. *lišaj*, болг. *лишей*, м. *лишај*, схв. *lišāj*, слн. *lišáj*;— псл. *lišajъ* (рослина), семантичне похідне від *lišajъ* (шкірна хвороба); назва зумовлена вживанням цих рослин для лікування шкірних хвороб.— Sławski IV 289—290; Moszyński KLS II 1, 214.— Див. ще *лиша́й*¹.

[*лиша́к*] (назва українця в горах в Угорщині);— похідне утворення від *лиш*; зумовлене вживанням слова *лиш*, очевидно, сприйманим як відмінна ознака в порівнянні з лемками, які вживають у цьому значенні слово *лем*.— Грінч. II 366.— Див. ще *лише́*.— Пор. *лёмко*.

лише́ «тільки; ну бо», *лиш*, *лише́нь* «тс.»;— р. *лише́*, [*лише́нь*] «ледь, тільки що», др. *лише* «більше, крім, лише», схв. *lišē* «крім»;— псл. *lišē*, початково порівняльний ступінь середнього роду від *lixъ* у значенні «зайвий»; форма *лише́нь*, очевидно, виникла з давнішого *лише не і пізніше зазнала переосмислення.— Фасмер II 507; Соболевский Лекции 95; Срезневский II 35; Zubatý St. a čl. I 1, 328.— Див. ще *лихий*.

лиші́ти «не взяти з собою; покинути, розлучитися; передати у спадщину; зберегти; перестати щось робити; позбавити», *лиша́ти*, *лиша́тися*, [*лиша́нка*] «жінка, що залишила свого чоловіка», [*лишинé*] «решта» Ж, *ли́шка* «непарне

число; залишок», [лишиніця] «залишок», лішок, [лішній] «зайвий», [злішка] «решта; пропозиція ціни» Ж, [злішок] «решта», [злішній] «зайвий», [злішнього] «занадто», залишити, залишок, залишній «зайвий», [із-лішкою] «з лихвою» Ж, [налішній] «зайвий», надлішок, надлішковий, облішити, полишити;— р. лишіть «відібрати, позбавити», бр. лішні «зайвий», др. лишити «позбавити», лишитися «бути позбавленим, залишити», п. заст. liszyć «позбавляти; залишити», liszyć się «втрачати; уникати; остерегатись», ч. lišiti «відрізняти», lišiti se «різнитись», ст. lišiti «звільняти, позбавляти», слц. lišit' «відрізняти, виділяти», болг. лишá «позбавити, забрати; [ошукати]», м. лиши «позбавити», схв. лішити «позбавити, відібрати; звільнити, визволити; пройти поруч, минути», слн. lišiti «позбавити», стсл. лишити «позбавляти», лишити сá «бути позбавленим; залишатися збоку, сторонитися»;— псл. lišiti, lišq «позбавляти; залишати, минати», lišiti se «бути позбавленим, втрачати, залишатися без чого, залишатися збоку», похідне від lixъ (< *leik-so-) «який залишається, надмірний, зайвий; позбавлений, нецілий, пустий; малої вартості; бідний, злий»;— віддалено споріднене з лит. likti, lieka «залишатися», гр. λείπω «залишаю», лат. relinquo (-lictus) «тс.», гот. leiþan «позичати», двн. lihan, нвн. leihen «тс.»; іе. *leik^h- «залишати».— Фасмер II 505, 507; Преобр. I 460—461; Sławski IV 237—239, 294—295; Machek ESJC 333; БЕР III 444; Bezlej ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 718; Pokorný 669—670.— Пор. лихий.

[лішка¹] (зоол.) «лисиця, Canis vulpes L.», [лішка] «тс.» ДзУЗЛП, [лішачий] «лисячий»;— очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. liszka «лисиця», ст. liszki «лисяче хутро», ч. вл. нл. liška «лисиця; лисяче хутро; хитра людина», слц. liška «тс.», полаб. lajskə «лисиця», як і м. лишка «хижий звір; хтось бридкий, огидний», виводяться з псл. *liška «самиця лиса», для пояснення якого припускається існування звукової форми псл. *lixъ

«лис», паралельної до liśь (Brückner 299); існує також думка про походження з liśička шляхом спрощення і стягнення звуків (Machek ESJC 336).— Дзєндзелівський УЗЛП 170; ДзАтл I 9; Sławski IV 291—292; Holub—Kop. 208.— Див. ще лис.

[лішка²] (бот.) «гриб лисичка, Cantharellus cibarius Fr.» ВеБ, [лишівка, лішка Мак, лишівка Мак] «тс.»;— результат перенесення запозиченої назви тварини [лішка] «лисиця», паралельного до перенесення назви укр. лисічка «тс.», або безпосереднє запозичення в ролі назви гриба з польської мови (пор. п. liszka, ч. liška, слц. liška «тс.») з тією ж мотивацією, що і в укр. лисічка «Cantharellus cibarius».— Sławski IV 293.— Див. ще лішка¹.— Пор. лисічка.

лішка³— див. лишіти.

лішка⁴— див. ліжка¹.

[лішки¹] (вигук для відгону телят);— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [лічки] «тс.» або з лишіти.

лішки²— див. лисики.

[лишняк] «лісовий горіх; горіх, що випав з чашечки» Ж, Мак;— очевидно, результат видозміни давнішого *лісн'як (пор. [лісн'як] «лісове дерево»), зближеного з основою прикметника [лішній] «зайвий».— Див. ще ліс.

ліштва «вишивка у вигляді прямої гладі; кайма; обшивка одягу (звичайно його нижньої частини); планка на прорізі вікна або дверей, наличник; [бокова планка на віці скрині], [ліштва] «обшивка нижньої частини спідниці зсередины» (Ме), [лиштвувати] «підшивати лиштву» Ж, [залиштбоник] «залізна смуга, що охоплює лиштву на скрині»;— р. [лиштвá] «планка; підкладка під поділ плаття; вишивка на кінцях виробу», бр. ліштва «накладна планка; підшивка», п. listwa «планка; тасьма; виступ, край», [lisztwa] «тасьма», ч. слц. lišta «планка; багет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. līste (нвн. Leiste) «край, борт, рубець» споріднене з дісл. līsta, снн. дангл. līste, англ. list «межа, бар'єр, перегородка, край», далі з алб. l'eë «піднятий край ділянки землі».— Шелудько

37; Richhardt 73; Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Bern. I 724; Kluge—Mitzka 435; Klein 896.— Пор. *ліства*.

[*лищак*] (бот.) «первоцвіт, *Primula auricula* L.» Мак;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [*łyszczak*] «тс.» є похідним від *łyszczec* «блищати», що відповідає укр. [*лищати*]; назва пояснюється тим, що вода, дистильована з квітів цієї рослини, надає тілу гладкості і краси.— Sławski V 433.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лищія*².

[*лищія*¹] (ент.) «блищанка, *Nitidula*» Ж;— п. *łyszczynkowate* «*Nitidulidae*, родина хрущів»;— похідне утворення від *лиск*, [*лищати*]; назва зумовлена тим, що тіло комахи відливає металевим блиском.— Горностаев 143—144.— Див. ще *лиск*.

[*лищія*²] (бот.) «ліщиця, *Gypsophila* L.» Ж, *лищія*;— р. [*льщица*], п. *łyszczycza* (ст.), *łyszczec*, вл. *lyščica* (з п.?) «тс.»;— псл. *lyščica*, похідне від *lyskъ* «блиск»; назва зумовлена яскравим кольором квітів ліщиці.— Sławski V 435; Schuster-Šewc 794.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лищак*.

ліана «витка кущова або деревна рослина»;— р. болг. *лиана*, бр. *ліяна*, п. ч. слц. вл. *liana*, схв. *лијана*, слн. *liāna*;— запозичення з французької мови; фр. *liane* походить з давнішого *liagne*, що являє собою результат контамінації фр. *viogne* (з лат. *vībignum* «калина», яке не має певної етимології) і фр. *lier* «зв'язувати», в основі якого лежить лат. *ligo*, *-āre* «зв'язувати», споріднене з снн. *līk* «стрічка», псл. *ligati* «в'язати», укр. *лигати*.— СІС² 488; Sławski IV 217; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; БЕР III 386; Dauzat 435; Kluge—Mitzka 438; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигати*.— Пор. *альянс*, *ліга*, *лігатūra*.

ліберал, *лібералізм*, *ліберальництво*, *ліберальний*, *ліберальствуючий*, *ліберальничати*;— р. болг. м. *либерал*, п. *liberał*, ч. слц. *liberál*, вл. *liberalizm*, *liberalny*, схв. *либèрāl*, слн. *liberál(ec)*;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. *libéral*, н. *Liberále*,

англ. *liberal* походять від лат. *liberālis* «стосовний до свободи; вільний; благородний, щедрий», похідного від *liber* «вільний, незалежний», яке зводиться до іє. **leudhero-s* «вільний; належний до повноправних членів племені», похідного від **leudho-*, **leudhi-* «народ», що лежить також в основі псл. **ljudyje*, укр. *люди*.— СІС² 488; Sławski IV 219; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Klein 885; БЕР III 387; Walde—Hofm. I 791—792.— Див. ще *люд*.

ліберія (заст.) «царський одяг; ліврея; однаковий одяг шляхти, що служила при дворі даного магната», [*ліберія*] «ліврея» Бі;— р. [*либèрия*] «челядь; вид одягу», п. *liberia* «ліврея; (ст.) одяг придворних; придворні, одягнені в спеціальний одяг», ч. ст. *liberie*, *libraj*, [*liberaj*] «спеціальний одяг для служби», слц. ст. *libèria*, слн. [*liberial*] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. [*Lib(e)reil*] «спеціальний одяг для служби» через посередництво романських мов (ісп. *librea*, фр. *livrée*) зводиться до слат. *liberare* «давати, доставляти»; початкове значення «видане для служби вбрання».— Richhardt 74; Фасмер II 492; Sławski IV 219—220; Brückner 298; Kopaliński 572; Karłowicz SWO 342; Machek ESJČ 337; Matzenauer 241.— Пор. *ліврèя*.

ліберті «сорт блискучої шовкової або напівшовкової тканини»;— р. *либерті*, бр. *ліберці*, слц. *liberty* «тс.»;— походить від англ. *liberty* «свобода», пов'язаного з лат. *liber* «вільний».— ССРЛЯ 6, 210; — Див. ще *ліберал*.

лібèць — див. *лібати*¹.

[*лібра*] «міра паперу» Ж;— п. *libra* «тс.»; (ст.) одиниця ваги; грошова одиниця; міра аптекарська», ч. слц. ст. *libra* «одиниця ваги, фунт», болг. заст. *лібра* (міра ваги), схв. *либра* «грошова одиниця; давня міра ваги, фунт; міра аптекарська», слн. *libra* «фунт, одиниця ваги; давня грошова одиниця»;— запозичення з латинської мови; лат. *libra* «вага, фунт, терези» не зовсім ясне; припускається, що разом з гр. сіц. *λίτρα*, дор. *λίτρα* «тс.» воно похо-

дить від форми *Ітра якоїсь мови Середземномор'я.— СІС² 489; Sławski IV 221; Kopaliński 573; Machek ESJC 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 388; Bern. I 717; Klein 886; Walde—Hofm. I 795—796.— Пор. літра¹, літр.

лібретто «словесний текст великого музично-вокального твору; план сценарію балету або кінофільму; короткий виклад змісту опери, балету»;— р. *либретто*, бр. *лібрэта*, п. *libretto*, ч. слц. вл. *libreto*, болг. м. *либрето*, схв. *либрето*, слн. *libréto*; — запозичено з італійської мови; іт. *libretto* «лібретто, книжечка» є демінутивним утворенням від *libro* «книга», що походить від лат. *liber* «тс.» (початково «внутрішня кора дерева», звідки «текст, написаний папір; сукупність листків для писання; книга»), спорідненого з лит. *lubà* «дошка», прус. *lubbo* «тс.», псл. *lubъ*, укр. *луб*.— СІС² 489; Фасмер II 493; Kopaliński 573; БЕР III 388; Holub—Lyer 287; Bern. I 741; Klein 886; Mestica 866—867; Walde—Hofm. I 790—791.— Див. ще *луб*.

[лібуц] (орн.) «чайка, чибіс, *Vanellus vanellus* L. Шарл; *Vanellus cristatus* ВеНЗн, ВеУг», *[лібус]* «тс.» тж;— як і рум. *libuț*, запозичення з угорської мови; уг. *libus*, *libucz* вважається назвою звуконаслідувального походження, паралельною до *bíbic* «тс.», що виникла з імітації пронизливого крику птаха подібно до аналогічних назв в інших європейських мовах (пор. укр. *чібіс*, *[кіба]*, р. *чібис*, н. *Kiebitz*, англ. *peewit*, швед. *vira*); вважається також результатом контамінації *bíbic* «чібіс» і *liba* «гуска», яке не має певної етимології (Tamás 501).— ВеНЗн 23; MNTEsz I 293—294, II 767.

[лівантіна] «клізма» МСБГ;— результат видозміни форми *[леватіва]* «тс.» Sławski, запозиченої разом з бр. *[леватіва]* з польської мови; п. *lewatywa*, *[lawatywa, limatywa]* «тс.» є науковим терміном, утвореним під впливом фр. *lavement* «тс.; миття», англ. *lavement* «промивання, клізма» на основі слат. *lavativus* «для миття», що зводиться до лат. *lavāre* «митися, полоскати».—

Sławski IV 188; SW II 696; Klein 871.— Див. ще *лаванда*.— Пор. *луг*².

лівер¹ «їстівні нутрощі забитої худоби», *ліверний*;— р. *лівер*, бр. *лівер*;— запозичення з англійської мови; англ. *liver* «печінка» споріднене з снн. гол. дат. шв. *lever*, дісл. *lifr*, нвн. *Leber i*, далі, з вірм. *leard* «тс.», а також, можливо, з гр. *λίπαρος* «маслянистий, жирний».— СІС² 489; Фасмер II 493; Преобр. I 451; Mikl. EW 171; Matzenauer LF 9, 213; Skeat 298; Klein 899; Jóhannesson 737; Vries II 355.— Пор. *ліпнути*.

лівер² «знаряддя для переливання рідини; ручний насос, яким перекачують рідину; [машина з коловоротом і гвинтом для піднімання воза при змазуванні]», *[лівар]* «журавель, підйомний кран» О, *[лівар]* «міцний довгий дрюк; домкрат» МСБГ, *[ліварківий]* Ж;— р. *лівер* «знаряддя для переливання рідини, насос», *[лєвер]*, бр. *лівер*, *[лівор]* «тс.», п. *lewag* «важіль; знаряддя для переливання рідини; знаряддя, яким товчуть просо», заст. *liwar*, *[liwar]* «важіль», *[liwor]* «знаряддя для переливання рідини», слн. *lever* «важіль»;— очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *lever* «важіль» через фр. ст. *levéour* зводиться до лат. *levātr(em)* букв. «підйомник», похідного від *levāre* «підіймати» (СІС² 489; Фасмер II 493); існує також думка про запозичення слова через посередництво польської мови з середньолатинської; слат. *levārius*, *leverius* «вживаний для піднімання; важіль» є похідним утворенням від лат. *levāre* «підіймати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з псл. *Іьгъкъ, укр. *лєгкий*.— Преобр. I 457; Richhardt 74; Sławski IV 187; Brückner 297; Karłowicz SWO 341; Mikl. EW 841; Matzenauer 240.

ліверант (заст.) «баришник», *[ліверунок]* «постачання» Ж, *[ліверувати]* «постачати» Ж;— р. ст. *ливерант* «постачальник (для війська)», п. *[liw(e)rant]* «постачальник, зокрема для війська», ст. *liwegoać* «займатися постачанням, зокрема для війська», *liwogoać*, *[liberogoać, luberogoać]* «тс.», ч. ст. *lif(e)rant* «постачальник», слц. *liferant*,

м. *лиферант*, схв. *лифèрант*, слн. *li-feránt* «тс.»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; пор. пізніші прями запозичення з німецької мови [*ліфрати*] (заст.) «спускати колоди» О, [*ліфрунок*] «спускання колод» О; н. *Lieferant* «постачальник» є похідним від *liefern* «доставляти, вручати», джерелом якого є слат. *liberare, liverare* «передавати, доставляти», *liberare* «звільнити, полегшити», похідне від лат. *liber* «вільний»; джерелом укр. [*ліверунок, ліверувати*] є відповідно н. *Lieferung* «постачання» і *liefern* «постачати»; припускається посередництво п. ст. *liwergunek* «постачання, зокрема примусове для війська», [*liwergunek, liwergunec*] «тс.», п. ст. *liwegoś* «займатися постачанням, зокрема для війська».— *Sławski* IV 310—311; *Kopaliński* 579; *Holub—Lyer* 288; *Kluge—Mitzka* 441.— Див. ще *ліберал*.

[*ліверуватись*] «іхати човном з напнутими парусами назустріч вітру» Берл.;— неясне; можливо, результат видозміни слова *лавірувати*, зумовленої впливом слова *клівер* «вид паруса».

*лівий*¹ СУМ, Ж, [*лівий бік*] «спід, нижня сторона (вишивки)», [*лівийці*] «лівша» Л, [*лівийці, лівийці*] «тс.» Л, *лівак* «опортуніст, що прикривається революційними фразами; той, хто використовує робочий час для додаткових підробітків; ліва рука О; лівша; віл або кінь, що на оранці ходить пооді борозною Ник], [*лівака*] «лівша» МСБГ, [*лівас*] «тс.» ВЕНЗн, *лівачтво*, [*лівачці*] (згруб.) «лівша» МСБГ, [*лівачка*] «жінка-лівша; хата по лівий бік від сіней (у гуцулів)», [*лівачтан*] «лівша» О, *лівизна, лівіця* «ліва рука; лівий бік Ж; низина на лівому березі річки Ч], *ліві* «прихильники радикальної політики», [*лівійці*] «лівша О; незграбний Ж», [*лівійці*] «низина на лівому березі річки» Ч, [*лівіці*] «лівша» О, ВЕНЗн, [*лівіці*], *лівіа, лівіа* «тс.», *лівіти, лівішати, вліво, зліва, наліво, уліво*;— р. *лєвий*, бр. *лєвы*, др. *лєвыи* «лівий; неправий, злий», п. *lew* «лівий; незаконний», ч. *levý* «тс.; неправильний», слц. *l'avy* «тс.», вл. нл. *lěwu* «лівий», полаб. *levé* (*lěva*), болг. *ляв*, м. *лев*,

[*ляв*], схв. *lǝjēvī*, [*lǝvi, lǝvī*], слн. *lěv*, стсл. *л'ѣвъ* «тс.»;— псл. *lěvъ* «лівий, неправий, несправедливий, фальшивий, злий»;— споріднене з лат. *laevus* «лівий; скривлений, схилений до землі», гр. *λαίος* (< *λαίφος) «лівий», лит. [*laivótis*] «робити вигини, викручувати»; іє. **laiwo-*, можливо, з первісним значенням «кривий, викривлений» (пор. розвиток семантики антонімічного псл. *ргавъ* «правий» від «прямий», а також схв. [*kriv*] «лівий» при *крів* «кривий; винний; фальшивий»).— *Фасмер* II 473; *Иванов—Топоров* Слав. сем. системы 91—98; *Преобр.* I 485; *Sławski* IV 190—191; *Brückner* 297; *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kop.* 203; *Schuster—Šewc* 834—835; *БЕР* III 586—587; *Младенов* 282; *Skok* II 299; *Bezljaj* ESSJ II 137; *Мартынов* Язык 73; *Bern.* I 714—715; *Stang* 32; *Trautmann* 148; *Walde—Hofm.* I 750—751; *Егнот—Meillet* I 338; *Frisk* II 73; *Pokorny* 652.

[*лівий*²] «привільний» О, [*лівійці*] «слабий, легкий, незв'язаний; рідкий; втомлений Ж; недостатньо туго спрядений Ме, Кур], [*лівіти*] (кому) «піддаватися, поступатися; слабнути Ж; попускати, робити вільнішим О», [*лівко*] «слабо; вільно, просторо» О, [*лівіти*] «зробити легким, ослабити, слабо зв'язати» Ж, [*полівіти*] «полегшити, ослабити, пом'якшити» Ж, [*полівіючий*] «заспокійливий; такий, що пом'якшує, полегшує» Ж;— ч. *levný* «помірний, стриманий, дешевий», *leviti* «пом'якшувати, стримувати», *levěti* «ставати помірним, стриманим», слц. [*l'avny*], *levný* «помірний, м'який», [*levnit'*];— споріднене з лит. *laūju, lóviau, liauti* «перестати (щось робити)», лтс. *l'auju, l'au* «дозволяти», *l'auči-s* «піддаватися», прус. *au-laūt* «вмирати», гот. *lewjan* «зраджувати», *lěw* «нагода, привід»; іє. **lěu-* «ослабити».— *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kop.* 203; *Куркина* Этимология 1973, 42—43; *Петлева* Этимология 1983, 46—47; *Bern.* I 715; *Pokorny* 682—683; *Stang* 32.

[*лівкút*] «лівша», [*лівкútник*] «тс.; незграбний Ж», [*лівкútóm*] (присл.) «лівою рукою»;— результат контаміна-

ції слів *лізак*, *лівшá* і [*манькúт*] «лівша», [*майкúт*] «тс.».— Див. ще *лівій*¹, *манькúт*.

лівр'єя «формений одяг для швейцарів, лакеїв та ін.»;— р. болг. *ливр'єя*, бр. *ліур'єя*, ч. слц. *livrej*, вл. *liwreja*, м. схв. *ливр'єја*, слн. *livréja*;— запозичення з французької мови; фр. *livrée* «одяг, що надається князями слугам» пов'язане з *livrer* «видавати, вручати», яке походить від лат. *libero* «звільняю, віддаляю, захищаю, даю», пов'язаного з *liber* «вільний».— СІС² 489; Фасмер II 494; Sławski IV 220; Machek ESJC 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; БЕР III 392; Dauzat 440; Gamillscheg 574; Walde—Hofm. I 791.— Див. ще *ліберал*.— Пор. *ліберія*.

ліга «об'єднання окремих осіб, організацій, держав; асоціація»;— р. болг. м. схв. *ліга*, бр. *ліга*, п. ч. слц. вл. нл. *liga*, слн. *liga*;— запозичення з французької мови; фр. *ligue* через іт. ст. *liga* «тс.» і слат. *liga* «зв'язок» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лигáти*.— СІС² 489; Sławski IV 249—250; Kopaliński 574; Holub—Lyer 288; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигáти*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *лігатúра*.

[*ліга*] «бречка» Ж;— неясне; можливо, зводиться до н. *liege* «кушетка, шезлонг», похідного від *liegen* «лежати».

лігатúра «зображення одним письмовим знаком двох або кількох літер»;— р. болг. схв. *лигатúра*, бр. *лігатúра*, п. ч. вл. *ligatura*, слц. слн. *ligatúra*;— через посередництво німецької мови (нім. *Ligatúr*) запозичено з середньолатинської; слат. *ligātūra* «зв'язування, поєднування» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати, скріплювати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лигáти*.— СІС² 489; Kopaliński 574; Sł. wug. obcuch 429; Holub—Lyer 288; БЕР III 394; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигáти*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *ліга*.

лігвище, *лігвісьько*, *лігвó*, *лігмá*, *лігóмо* — див. *лежáти*.

[*лігерка*] «вид верхнього жіночого міського одягу»;— неясне.

лігроїн «один з продуктів перегонки нафти»;— р. болг. *лигроїн*, бр. *ліграїн*, п. *ligroina*;— запозичення з західноєвропейських мов; англ. *ligroin(e)*, фр. *ligroïne*, н. *Ligroin(e)* етимологічно неясні.— СІС² 490; Klein 889.

лід «замерзла вода», [*лед*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, *леден'єць* «прозора тверда цукерка», [*ледíна*] «донний лід» Ж, [*ледíця*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, [*ледíця*] «ожеледиця», [*лédище*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледівка*] «ожеледиця, льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*ледіон'я*] «погріб з льодом, у якому зберігають продукти» Ж, [*леднік*, *ледніця*] «тс.» Ж, [*ледóв'єць*] «глетчер; го-стрий гвіздок для підковування коня на зиму» Ж, [*ледóвиско*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледовіця*, *ледóвище*] «тс.» Ж, [*ледóвня*] «льох з льодом; холодна кімната» МСБГ, [*лед'янка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*лідніця*] «погріб з льодом», [*лодóк*] «фігура з льоду, на якій спускаються з гори або катаються, як на санках» Ва, [*льод*] «лід», [*льодíна*] «крижина; шматок, брила льоду», [*льодíця*] «ожеледь Мо; льодохід; куски поламано льоду при його скресанні» Дз, [*льодівка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна кристалізована сіль», [*льодніця*] «погріб з льодом», *льодовік* «скупчення великих мас льоду; глетчер», [*льодовіця*] «ожеледь» Ник, *льодóвник* «погріб з льодом», *льодóвня* «тс.», *льодóк* «напій з медом і спиртом, який п'ють охолодженим», *льод'янік* «прозора тверда цукерка», *леденістий*, [*ледістий*] «льодяний; покритий льодом» Ж, [*ледовáтий*] «льодяний, морозний» Ж, [*ледовій*] «з льоду» Ж, [*лед'яній*] «тс.», *льодістий* «з великою кількістю льоду; дуже холодний», [*льодовáтий*] «льодяний, морозний» Ж, *льодовій*, *льодовітий* «льодистий», *льод'яній*, *леденіти* «пронизувати холодом; холодити, морозити», *леденіти* «перетворюватися в лід або покриватися льодом; ціпеніти», [*ледовáтити*] «тс.» Ж, [*зáледа*] «льодова кора» Я, *заледенілий*, [*олéдиця*] «ожеледь», *обледенілий*, *підлідний*, *підльодний*, *підльодовий*, *під-*

льодовиковий, [полєдиця] «ожеледиця; дощ з крупю Нед; ожеледь, сніг на дереві ВеУг», [полєдівка] «ожеледиця», [полєдівця] «тс.», [прілідок] «тонкий лід» Нед; — р. бр. лёд, др. ледъ, п. вл. lód, ч. полаб. led, слц. l'ad, нл. lod, ст. led, болг. лед, м. лед «лід, мороз», схв. лёд «лід; град», слн. léd, стсл. ледъ «лід; холод, мороз»; — псл. ledъ «замерзла вода; [мороз; град]»; — споріднене з лит. [ledùs] «лід», lėdas «тс.», ledaĩ (мн.) «град», лтс. lėdus «лід», прус. ladis (< *ledas) «тс.»; можливо, пов'язане з ірл. ladg «сніг». — Критенко Вступ 517; Фасмер II 474; Преобр. I 444; Sławski IV 339—340; Brückner 301; Machek ESJČ 324; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster—Šewc 856; БЕР III 343—345; Младенов 271—272; Skok II 283—284; Bezlaј ESSJ II 130; ЭССЯ 14, 91—92; Bern. I 699; Mikl. EW 162; Trautmann 154; Fraenkel 350; Топоров IV 411—414.

[Лідви] «стегна» Ж, [лідвиці, лєдвиці] «тс.» Ж, [лідвєйний] Ж, [лідвічний] Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. заст. ledví «стегна; поперек; (перен.) нутрощі», слц. l'advie (заст.) «поперек; (перен.) нутрощі», l'advu (заст.) «нирки», l'adva «нирка», ladvenica «тс.» відповідають р. ст. лядвєя (мн.) «поперек; промежина; стегно», з яким пов'язані р. ляжка «стегно», лядвєнец (бот.) «лядвенець». — Див. ще лядвєнець.

лідер, лідерство, лідірувати; — р. болг. схв. лидер, бр. лідэр, п. lider, ч. слц. leader, слн. līder, leader; — запозичення з англійської мови; англ. leader «керівник, ведучий» є похідним утворенням від lead «вести», спорідненого з свн. leiten, днв. leiten, leittan, нвн. leiten «тс.». — SIC² 490; Sławski IV 249; Kopaliński 562; Sł. wyg. obcych 428; Holub—Lyer 283; Klein 873. — Див. ще лейтмотів.

Лідія (жіноче ім'я), Ліда, ст. Луда (1627); — р. болг. Лидия, бр. Лидзія, ч. Lydie, слц. Lýdia, м. Лидија, схв. Лидија, слн. Lidija; — запозичення з грецької мови; гр. Λυδία утворене на основі прикметника Λύδιος «лідійський» (букв. «лідійка, уродженка Лідії, місце-

вості в Малій Азії»). — Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Спр. личн. імен 506; Кпаррová 248; Суперанская 88; Илчев 303; Constantinescu 95.

[ліж] «лисіна» Ж; — неясне.

[ліжкі] «лужки» Кур; — очевидно, фонетичний варіант форми лужкі (< псл. *lǫžьk-), аналогічний до дібрóва (замість дуброва з *dǫbr-), заміж (замість замуж із за mǫžь). — Див. ще луг¹.

ліжко, ліжма, ліжнік, ліжніця — див. лежати.

лізти «пересуватися по поверхні всім тілом, плазувати; повільно йти; підійматися по чому-небудь угору або спускатися вниз», лізиво «вид вірвовочної драбини», [лізвіна] «драбина» Ж, [лізніця] «тс.» Ж, [лізвічка] «гвинтові сходи» Ж, [лізунка] «гадюка» О, [влізтися] «вміститися, ввійти» Ме, [влізатися] «тс.» Ме, [влізливєць] Ж, влізливий «надокучливий, набридливий», вілізлий, злізати, залізати, [заліз] «зайда, заброда» Ж, [заліза (ч. р.), залізка (ж. р.), залізь (ж. р.)] «тс.» Ж, [залізло] «завізно» Ж, [полізун] «який повзає на колінах» Нед, розлізлий, улізливий «влізливий»; — р. лєзь, бр. лєзь, др. лѣзти, п. ležć, ч. lězti, слц. liezt', вл. нл. lězć «лізти; йти», полаб. ležě «повзе; дряпається нагору», болг. [лєзя] «лізу; йду», м. [l'az'a] «лазить» (про дитину), схв. ст. lǫžēti, lǫžēti, слн. lēzti, стсл. излѣсти, псл. лѣсти, лѣзъ; — псл. lēzti, lēzq «лізти, повзти», пов'язане з laziti; співвідношення псл. ě: a відбиває чергування іє. ē: o, але в даному разі могло розвинутись і вторинно; — споріднене з лтс. ležāt «зсуватися», lėžuot «йти дуже повільно, волочитися», lėzēt «повільно йти, підкрадаючись», lėzens, lėzns, lėzs «плоский, рівний», прус. līse «повзе», можливо, також з дісл. lāgr «низький», lāgja «робити низьким, ставати низьким; опускати; задовольняти (спрагу); заспокоюватися», свн. laege «плоский», англ. low «низький»; іє. *leǵ-, можливо, тотожне з *leǵ- «збирати» (гр. λέγω, лат. lego «те.») або іє. *leǵh-, *legh-, можливо, пов'язане з *legh- «лежати». — Фасмер II 476—477; Sławski IV 192—193; Brückner 297;

Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Sewc 835; БЕР III 348—349; Младенов 269; Skok II 278; Bezlaj ESSJ II 136; Bern. I 715—716; Мельничук Этимология 1984, 144; Trautmann 216; Fraenkel 349; Pokorny 660. — Див. ще *лазити*. — Пор. *лежати*.

лії, лійка, лійковина, лійковище, лійкуватий, ліїний, ліїнік, ліїня — див. *ліїти*.

[ліїці] «віжки», [ліци, ліцка] «тс.» Ж; — р. [лэйцы], бр. *лэйцы*, п. *lejs*, мн. *lejsce*, [лес, леса, ліс, ліса, лус, лејска, леска, ліска], ст. *lec, lijec*, ч. [lácaly, lácarý], слц. *liace*, [ladze, lece], полаб. *laįcar*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léitseil* (свн. *leitseil*, снн. *leide-sēl*) «тс.» складається з основ дієслова *leiten* «вести, керувати» і іменника *Seil* «канат, віршовка» (свн. *seil*), спорідненого з снн. днн. дфриз. *sēl*, гол. *zeel*, дангл. *sāl*, англ. *sole*, дісл. *seil* «тс.» — Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 122—123; Brückner 293; Machek ESJČ 316; Holub—Lyer 278; Bern. I 699; Mikl. EW 164; Kluge—Mitzka 435, 700. — Див. ще *лейтмотів*. — Пор. *лідер, лощія*.

*лік*¹ «лічба; результати підрахунків; [число, кількість; велика кількість Ж]», [ліка] «тс.» Ж, [личба] «лічба» Ж, Бі, *личба, лічення, лічілька, лічильник, [лічильник]* «той, хто рахує», *лічіння, лічений* «дуже малий кількісно», *лічильний, [лічма]* «ліком», [лічувати] «рахувати» Ж, *лічити* «рахувати; враховувати; вважати», [личити] «тс.» Ж, О, [безлічча] «незліченність» Я, *бэзлік* «дуже велика кількість», *бэзліч* «тс.», [бэзлічно], *вилічувати* «підраховувати; відраховувати; вираховувати», *відлік, відліч* «віднімання», *відлічений, залік, заліковий, налічувати, налічений* «який існує у великій кількості», *недолік* «недогляд; дефект; відсутність належної кількості», [недоліку] «приблизно» Ж, *недолічуватися, недооблік, незліченний* «незчислений», *незлічимий, [незлічний Ж]* «тс.», [незліченне] «незліченно», [незлічено] «тс.», [неполічимий] «незлічений» Ж, *облік, [обліч]* «розрахунок», *обліковець, обліковувати* «вести облік»,

облікувати (док.) «підраховувати; визна-ти», *облічувати* «підраховувати кіль-кість; обраховувати», *облічуватися* «розраховуватися», *перелік, [переліка]* «підрахунок; перекличка» Ж, *перелічувальний, переоблік, [полічати]* «вміщувати» Пі, [рбзлік] «розрахунок» Нед, *розлічувати, розлічуватися* «підраховувати, лічити», [уличити] Бел; — запозичення з польської мови (звукові форми з *ли* можуть бути власними, успадкованими з праслов'янської мови); п. *lik* «кількість», як і р. [лик] «лічба, число», бр. *лік, лічбіць*, др. *ликъ* «лічба, кількість», ч. [líčit, líčit'] «рахувати», слц. ст. *líčit'*, вл. *ličić*, нл. *licuś* «тс.», збодиться до псл. півн. [лікъ] «рахунок», [лічити] «рахувати», пов'язаних, очевидно, з псл. *ličiti* «формувати, оздоблювати; бути видимим, бути подібним», яке збереглося в укр. *лічити* «бути до лиця», р. ст. і діал. *личить* «лицювати, глянцювати, полірувати», ч. *líčiti* «малювати, прикрашати; описувати; [білити]», слц. *líčit'* «малювати; живо оповідати, [білити]», болг. *лича* «бути видимим, впадати в очі; бути подібним; [оголошувати]», м. *личи* «оздоблювати, бути подібним, відповідним; бути до лиця; розголошувати», схв. *лічити, лічим* «бути подібним», [лічити, лічіт'] «кричати, оголошувати; продавати на аукціоні; малювати, оздоблювати; фарбувати; білити», ст. «формувати», елн. *líčiti* «поліпшувати, оздоблювати, полірувати, малювати», стсл. *личити* «оголошувати»; від первісного значення «робити знак, робити видимим» розвинулось значення «рахувати», далі «розповідати»; не зовсім ясне генетичне співвідношення з лит. *lykioti* «рахувати; робити на чомусь знаки», лтс. *líkt* «домовлятися, погоджуватися на торзі», яке пов'язується також з лат. *licere* «бути виставленим на продаж», *liceri* «торгуватися», *licet* «можна, годиться». — Фасмер II 496; Преобр. I 452—453; Sławski IV 245—246, 253—254; Brückner 299; Schuster-Sewc 840—841; БЕР III 441—442; Skok II 300; Bern. I 720—721; Mikl. EW 169; Matzenauer LF 9, 203; Walde—Hofm. I 797; ЭССЯ 14, 191—192. — Див. ще *лице*.

лік² «ліки», [ліка] «тс.» Ж, лікар СУМ, Ж, [лікарєнко] «син лікаря», [лікарійшка] (знев.) Ж, [лікарівна] «дочка лікаря», лікарка СУМ, Ж, [лікарник] «аптекарь» Пі, Ж, [лікарніцтво] «аптекарьське заняття» Ж, [лікарниця] «аптека» Пі, лікарня «лікувальний заклад; [аптека Ж]», [лікарство] «медицина» Г, Ж, лікарство «ліки», [лікарчійк] (знев.), лікарша «дружина лікаря», ліки, [лікї] «вилікування, одужання» (Ме), [лічєбне] «плата за лікування» Ж, [лічєбниця] «лікарня» Ж, лічєць (заст.) «лікар», лікарняний, [лікарствєнный] «цілющий», лікарський, лікарський «який має лікувальні властивості», лікувальний, [лічєбний] «лікувальний» Ж, [лічєний] «лікований; той, хто лікується МСБГ», лікарювати, лікувати, лікуватися, лічити «лікувати», лічитися, вилікований, злікувати «вилікувати», злічити «тс.», залікувати «загоїти, вилікувати; неправильно лікуючи, довести до смерті», невилікований, підлікар «фельдшер», підлікувати, [полік] «вилікування, виправлення» Пі, [пóліч] «лікування» Нед, перелікуватися «полікуватися більше, ніж слід; заподіяти собі шкоду зайвим лікуванням»;— р. [лекá] «лікування, ліки», [лєко] «ліки», лечить, бр. лєкі «ліки; [лікування]», др. лѣковати, п. lek, leki, lėk, lik, lukil, ч. lėk «ліки», ст. «чаклунський лікувальний засіб», слц. liek «ліки», вл. lėk, болг. м. лек, схв. лїјек, лєк «тс.», слн. lėk «ліки; талісман», стсл. лѣчьба;— псл. lėkь «ліки, лікування», lėciti «лікувати»;— очевидно, запозичення з германських мов; гот. lėkeis «лікар», двн. lāhhi «тс.», гот. lėkipōn «лікувати», двн. lāchīpōn «тс.», можливо, споріднені з гр. λέγω «збираю; рахую; говорю», лат. lego «збираю; читаю; виголошую» (пор. свн. lāchēpēn «замовляти хворобу», lāchēpēge «чарівник, знахар, який замовляє хворобу»); германські слова виводяться також з кельтських мов (пор. дірл. lāig, род. в. lēga «лікар»); заперечення германського походження слов'янських слів і розгляд їх як здавна успадкованих, споріднених з лат. loquor «говорю», гр. ληξέω «кричу» (Младенов 282; Skok II 296; пор. також Мартынов Сл.-герм.

взаимод. 210) і з наведеними словами германських мов (Schuster-Šewc 822—823) видається менш переконливим.— Фасмер II 477—478; Преобр. I 486; Шанский ЭИРЯ II 134; Sławski IV 124—125; Machek ESJĀ 325; Holub—Lyer 284; БЕР III 351—352; Bezlaj ESSJ II 132; ЭССЯ 14, 175—176, 191—195; Критенко Вступ 531; Bern. I 710; Feist 329; Гамкрелидзе—Иванов 827.

ліквідація «припинення діяльності припинення існування; знищення», ліквідатор, ліквідаторство, ліквідаційний, ліквідний «який легко реалізується, обертається на готові гроші», ліквідувати;— р. болг. ликвидация, бр. ліквідація, п. likwidacja, ч. likvidace, слц. likvidácia, вл. likwidacija, м. схв. ликвидация, слн. likvidacija;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. англ. liquidation, н. Liquidation утворено на основі слат. liquidatiō «закінчення справи», яке походить від liquidus «вільний від боргів», лат. liquidus «текучий, плинний», пов'язаного з liquere «бути, ставати плинним», похідним від lix (род. в. licis) «луг», спорідненого з дірл. liuch «вологий», сбрет. gloeb «тс.», кимр. glwith «туман».— СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; Koraliński 574; Holub—Lyer 289; БЕР III 399; Klein 895; Walde—Hofm. I 812.— Пор. лікер.

лікер;— р. ликёр, бр. лікер, п. liker, ч. слц. liker, вл. liker, болг. ликёр, м. ликер, схв. лікер, слн. liker;— запозичення з французької мови; фр. liqueur «лікер» походить від лат. liquor «рідина», пов'язаного з liquere «бути, ставати плинним».— СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; БЕР III 400; Dauzat 439; Walde—Hofm. I 812.— Див. ще ліквідація.

лікнєп «навчання в СРСР неписьмених дорослих; школа для дорослих», лікнєпівський;— складноскорочене слово, утворене на основі словосполучення ліквідація неписьменності як калька р. ликбєз, утвореного на основі словосполучення ликвидация безграмотности.— Див. ще ліквідація, не, писати.

[ліківана] (у сполученні л. квасоля) «велика, продовгувата, плоска» Мо;— неясне.

лі́коть, [лòкiть] «лі́коть», [лòкоть, лóхот Л, лóхотъ Л] «тс.», [лiктéвий] Ж, лiктóвий, [лoктóвий], надлiктóвий, пiдлòкiтник «бильце крiсла», [пiдлòкiтє] «вид пiдставки» Нед, [пiдлòкòтник] «лутка у вiкни» Ва, Нед;— р. лóкоть, бр. лóкаць, др. локъть, п. łokieć, ч. lokeť, слц. lakeť, вл. łoché, нл. łokś, полаб. lüt'it, болг. локът, м. лакот, схв. лакат, слн. láket, [lakát], стсл. лакътъ;— пел. *olkъть «лі́коть»;— спорiднене з лит. alkūnė, лтс. ėlkuone, ėlkupe, ėlks «тс.», ėlkuops, ėlkuonis «згин», прус. alkunis «лі́коть», лит. uolektis (чол. р.), uolektis (жін. р.) «лі́коть, лiктóва кiстка», лтс. uðlektis «лі́коть», прус. woltis «передплiччя», гр. ἄλαξ «передплiччя, лі́коть», ἄλενη «тс.», лат. ulna «лі́коть», гот. aleina, двн. elina «тс.», вiрм. olok' «гомiлка», дiрл. uilepp «кут», кiмр. elin «лі́коть», дiнд. aratnîh «тс.»; iе. *el-, *ol- «згинати».— Фасмер II 514; Преобр. I 466; Sławski V 157—158; Brückner 311; Machek ESJĀ 338; Holub—Kop. 209; Schuster-Sewc 771—772; БЕР III 294; Младенов 269; Skok II 263—264; Bezlaj ESSJ II 121—122; Критенко Вступ 508, 542; Trautmann 202; Топоров 75—76; Романова 69; Роконпу 307—309.— Пор. ланiта.

Лiліана (жiноче iм'я);— р. Лилиана, бр. Лiліяна, п. слц. Liliana, болг. Лиляна, м. Лилјана, схв. Љильана, слн. Liljana;— запозичення з захiдноєвропейських мов; нiм. iт. iсп. Liliana, англ. Liliane «тс.», очевидно, утворено вiд лат. lilium «лiлія».— Сл. вл. iмен 244; Петровский 142; Илчев 303; Paul K1. Vnb. 110.— Див. ще лiлія.— Пор. Лiлія.

лiлiпyт «карлик»;— р. болг. лилипyт, бр. лiлiпyт, п. liliput, ч. слц. lilipután, схв. лилипутанац, слн. liliputánes;— запозичення з англійської мови; англ. lilliputian «тс.» утворено письменником Дж. Свiфтом (1667—1745) як назву людей, що населяють фантастичний острiв i краiну Лiлiпутiю (англ. Lilliput) у романi «Подорожi Гулливера».— Булаховський Нариси 100; Акуленко 141; КЭСРЯ 240; Holub—Lyer 289; Sławski IV 258; БЕР III 402; Klein 890.

лiлія (бот.) «Lilium L.», лiлeя, [лeлія Ж, лилeя Ж, лiлія Ж, лилия Ж] «тс.», лiлiйни «родина рослин Liliaceae», [лiлiевати, лилiевати] «тс.» Мак, лiлiйний, [лiлiєвий Ж, лiлiйовий], лiлeйний;— р. лiлія, (заст.) лилeя, бр. лiлія, лилeя, п. lilia, ч. lilie, слц. l'alia, вл. lilija, нл. lelija, болг. лiлія, м. лилија, схв. лiльан, лiльан, лiйер, [лiлија], заст. поет. лилeя, слн. lilija;— запозичене з латинської мови, можливо, через нiмецьку (двн. lilja, свн. lilje, нвн. Lilie «лiлія»); лат. lilium (мн. lilia), як i гр. λειριον «тс.», походить з якоiсь схiдноi середземноморської мови; джерелом вважається егип. ḥrḡt (копт. hrēri, hlēli), пов'язане, можливо, з хам. ilili «квiтка», берберським alili «олеандр».— Акуленко 142; Фасмер II 497; Преобр. I 453; Sławski IV 256—257; Brückner 299; Machek ESJĀ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; Schuster-Sewc 844—845; БЕР III 403; Skok II 302; Bezlaj ESSJ II 141; Bern. I 721; Mikl. EW 164, 170; Walde—Hofm. I 801; Kluge—Mitzka 441; Klein 890.

Лiлія (жiноче iм'я);— р. болг. Лiлія, бр. Лiлія, вл. Lilija, м. Лилија, схв. Лилија, слн. Lilja;— утворено на основi назви квiтки лiлія.— Сл. вл. iмен 244; Петровский 142; Суперанская 88; Илчев 303; Спр. личн. iмен 506.— Див. ще лiлія.— Пор. Лiліана.

[лiлiйк] (бот.) «бузок, Syringa L.» Мо;— п. lilak, ч. заст. lilák, болг. лiляк, лiляк, м. лилјак, схв. лiльак;— запозичення з схiднороманських мов; молд. лилияк, рум. lilias «тс.», як i слова пiвденнослов'янських мов, походять вiд тур. leylák, в основi якого лежить ар. lailak, lalak, що зводиться до перс. lälak «тс.»; слова захiднослов'янських мов через посередництво захiдноєвропейських походять з того самого арабського джерела.— Sławski IV 255—256; Brückner 299; Machek ESJĀ 333; Jm. rostl. 180; БЕР III 403; Младенов 275; Skok II 337; Bern. I 721; Mikl. EW 169; СДЕЛМ 236; DLRM 457; Lokotsch 105.— Див. ще лiлловій.

лiлловій «свiтло-фiолетовий», лiлуватий, лiловити;— р. лiлловий, бр. лiловый, п. liliowy, lila, вл. lila, ч. lilový,

lila, слц. lilavú, болг. *лила́в*, м. *лилав*, схв. *лила́*, слн. lila, lilast «тс.»;— видозмінене запозичення з західноєвропейських мов; н. lila, фр. lilas, ісп. lilac «тс.» походять від ар. līlāk, lāyлак «бузок», джерелом якого є перс. līlāk, фонетичний варіант слова pīlak «блакитнуватий», похідного від pīl «блакитний, індиго», що походить з дінд. pīlaḥ «синій», етимологічно неясного (припускається, що в основі його лежить іє. *pī- «сяяти»).— Фасмер II 497; Преобр. I 453—454; Бахилина 255; Sławski IV 257; Brücker 299; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 401; Kluge—Mitzka 441; Klein 889.— Пор. лілія́к.

[ліма́й] (бот.) «айва, Cydonia Mill.» МСБГ;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. *лэмбій* «лимон (дерево)»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю плодів за кольором і формою.

лі́мб «диск з поділками на градуси у кутомірних приладах; вузький край чого-небудь»;— р. болг. *лимб*, бр. *лімб*, п. ч. слц. limbus, схв. *лимбус*, слн. līmb «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. limbus (<* lembos) «кромка, кайма, облямівка» споріднене з дінд. lāmbatē «висить, звисає», свн. līmpfen «кульгати», англ. limp «тс.», нвн. Lumpen «лахміття», псл. slabъ, укр. *слабий*.— СІС² 491; Kopaliński 574—575; РЧДБЕ 403; Walde—Hofm. I 802—803; Klein 892, 1457; Pokorny 655—657.— Див. ще *слабий*.

[лі́мба] (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. lina «тополя пірамідальна; тополя біла, Populus alba L.», як і слц. діал. вл. lina «тополя біла», можливо, походить від нвн. Linde «липа»; на українському ґрунті зазнало зближення з [лі́мба] «сосна кедрова, Pinus cembra L.»; зіставлення з лит. blendis «верба пурпурова, Salix purpurea L.» (Machek ESJČ 334) недостатньо обґрунтоване.— Schuster-Sewc 846.— Пор. лімба́.

лі́міт, лі́міта́ція, лі́мітува́ти, понадлі́мітний;— р. болг. схв. *лимит*, бр. *ліміт*, п. ч. слц. вл. limit, слн. limi-

t(a);— запозичення з французької мови; фр. limite «границя, межа, ліміт» походить від лат. līmes (род. в. līmitis) «межа, дорога між полями», що являє собою давнє складне утворення з основ прикметника līmus «поперечний», спорідненого з дангл. līm «гілка; член тіла», дісл. līmг «тс.», і діеприкметника it- «ідучий», пов'язаного з еб, Gre «йти», спорідненим з псл. iti, укр. *иті*.— СІС² 491; КЭСРЯ 241; Sławski IV 260; Kopaliński 575; Holub—Lyer 289; БЕР III 406; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 803—804, 805.— Див. ще *иті*.

лі́музі́н «легковий автомобіль із закритим кузовом»;— р. *лимузі́н*, бр. *лімузі́н*, п. limuzyna, ч. слц. слн. limuzina, вл. limuzina, болг. м. схв. *лимузі́на*;— запозичення з французької мови; фр. limousine «тс.» (з кінця ХІХ ст.) походить від назви французького департаменту Limousin з головним містом Лімож (Limoge); спочатку означало одяг, який носили в цій місцевості.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 261; Holub—Lyer 289; БЕР III 408; Dauzat 438; Gamillscheg 571.

лі́мфа «рідина, що циркулює в лімфатичній системі», *лі́мфатик* «хворобливо в'яла, нерухлива людина», *лі́мфатичний*;— р. болг. м. *лі́мфа*, бр. *лі́мфа*, п. limfa, ч. слц. вл. lymfa, схв. *лі́мфа*, слн. līmfa;— інтернаціональний медичний термін, утворений на основі лат. lympha «волога, рідина», що походить від гр. λύμφη «ні́мфа» з дисиміляцією носових.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 259—260; Holub—Lyer 296; БЕР III 408; Klein 916; Walde—Hofm. I 833.— Див. ще *ні́мфа*.

лі́нгві́стика «мовознавство», *лі́нгві́ст*, *лі́нгві́стичний*;— р. болг. м. *лингвистика*, бр. *лінгві́стыка*, п. lingwistyka, ч. слц. lingvistika, вл. linguistika, схв. *лингві́стика*, слн. lingvistika;— запозичення з французької мови; фр. linguistique «лінгвістика», відоме з ХІХ ст., утворене на основі лат. lingua «язик; мова», яке розвинулося з ст. dīngua «тс.» (зміна d в l відбулася внаслідок зближення з lingere «лизати» чи з результатом впливу діалектів), спорідненого з гот. tuggō «язик», двн.

zunga, нвн. Zunge «тс.», укр. *язік*.— СІС² 492; Фасмер II 498; Sławski IV 264—265; Holub—Lyer 289; БЕР III 409; Dauzat 438; Walde—Hofm. I 806.— Див. ще *язік*.

[лінгуриця] «невеличка хватка, якою вибирають зловлену рибу з сітки» Дз;— запозичення з молдавської мови; молд. *лингурица* «ложечка» (як і рум. *linguriță* «тс.») є зменшувальною формою до *лінгурэ* (рум. аром. *lingură*), «ложка», що походить від лат. *lingula* «тс.», пов'язаного з *lingua* «язик; мова; назва різних предметів продовгуватої форми».— Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 92; СДЕЛМ 236; DLRM 459; Pușcariu 84; Walde—Hofm. II 806—807; Erpout—Meillet 360.— Див. ще *лінгвістика*.

лінза «оптичне скло; форма залягання гірських порід»;— р. болг. *линза*, бр. *линза*;— запозичення з німецької мови; н. *Linse* «лінза», букв. «сочевиця», очевидно, разом з лат. *lens* «сочевиця», стсл. *лшшта* (<* *lentja*), лит. *lęšis* «тс.» походять із спільного невідомого джерела.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783—784.— Пор. *лэнча*, *лінта*.

лінійвий «ледачий», *лінкуватий* (розм.) «трохи лінивий», *лінькуватий* «тс.», *лінійвець* «ледар; (зоол.) південноамериканський ссавець, який живе на дереві і погано пристосований до пересування по землі, *Vodyurus*, [лінійвка] «вівця, що повільно ходить» МСБГ, *лінійство*, [лінка] «лінива жінка; лінь, лінощі МСБГ; лінь, не хочеться МСБГ», [лін'ок] «лінь» Г, Ж, *лінощі*, [лінтіюга] «ледар», [лінт'яй Ж, лін'юга] «тс.», *лін'юх*, *лінь*, *ліньки* «лінь; ліниво», [лінівіти] «ставати лінивим», *лінітися*, *лінуватися*, [олініти] «зробити лінивим» Ж, [п'олінивий] «трохи лінивий», [прелінійвий] ВеЛ, *розлінітися*, *розлінуватися*, *розлінюватися* «ставати ледачим»;— р. *ленівый*, [лен'ой], бр. *лянівый*, розм. *ляні*, др. *л'бнивыи*, п. *leniwu*, ст. *leny*, ч. слц. *lenivú*, ч. *linú*, вл. *lěpi*, болг. *ленів*, м. *ленлив*, [ляніф], схв. *лєн*, *лєнив*, *лєнив*, *лєтив*, слн. *lěp*, *leniv*;— стсл. *л'ѣнъ*, *л'ѣнивъ*;— псл. *lěpivъ* «лінивий», похідне утворення

від іменника *лєпъ* «лінощі», пов'язаного з прикметником *лєпъ* «лінивий»;— споріднене з лит. *lėnas*: *lėnas* «спокійний, тихий, лагідний, повільний», лтс. *lėps*: *lėps* «повільний, лагідний, спокійний; лінивий, неповороткий, млявий», лат. *lėpis* (<* *lėpos*) «ніжний, м'який, тихий, лагідний, повільний», далі з лит. *lėtas* «повільний, тихий, спокійний, поступливий», гр. *ληθεῖν* «бути стомленим, лінивим», алб. *loth* «стомлюю», лат. *lassus* «млявий, стомлений», ірл. *lasc* «млявий», гот. *lētan* «пускати, розслаблювати» (нвн. *lassen* «тс.»), *lats* «лінивий»; іе. **lē-* «слабий, млявий, стомлений; ніжний, тихий, лагідний».— Фасмер II 481—482, 483; Преобр. I 487—488; Sławski IV 153—155, 157—159; Brückner 295; Machek ESJĈ 334; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; Schuster—Šewc 826—827; БЕР III 359—360; Младенов 273; Skok II 296; Bezljaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 209—211; Bern. I 711; Trautmann 157; Fraenkel 355; Топоров IV 414; Persson Beitr. 711; Walde—Hofm. II 782; Pokorny 666; Мельничук *Этимология* 1984, 144.

лінитися, *лінене*, *лінець*, *ліновісько*, *ліновище*, *лінушка*, *лінох* — див. *ліняти*.

лінійка «старовинний кінний екіпаж на багато місць»;— бр. заст. *лінейка* «тс.», п. *linijka* «вид легкого екіпажу», болг. *линейка* «екіпаж»;— запозичення з російської мови; р. *линейка* (*лінея*, *лінія*) пов'язане з *лінія* «лінія»; назва екіпажу зумовлена тим, що він довгий, або тим, що має повздовжню перегородку (пор. лат. *līnea* «перегородка між сидіннями в театрі»).— Sławski IV 269.— Див. ще *лінія*.

лінія «риска; смуга; (заст.) кордон; безперервний ряд», [лінія] «риска; кордон; лінійка», [ліній] «дорога в лісі» ЛЧерк, *лінійка* «риска; планка для креслення», *лінійник* «працівник лінії зв'язку», *лінійовальник*, [лінейець] «військовий поселенець» Ж, *лінійний*, *лінійчатий*, *лінійовальний*, *лінійовати*, *лінійати*;— р. болг. *линия*, бр. *linia*, п. *linia*, ч. *linie*, *linka*, слц. *linaj*, *linia*, *linka*, вл. нл. *linija*, м. схв. *линија*, слн. *linija*;— запозичено з латинської мови,

можливо, через посередництво польської або німецької; лат. *līnea* «лінія; межа; (первісно) льняна нитка» є результатом субстантивзації прикметника *līneus* «льняний», похідного від іменника *līnnum* «льон», спорідненого з укр. *льон*.— СІС² 493; Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 265; Brückner 299; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 892; Walde—Hofm. I 805.— Див. ще *льон*¹.— Пор. *ленія*.

лінóleум «рулонний матеріал для покриття підлоги»;— р. болг. *линóлеум*, бр. *лінóleум*, п. ч. *linoleum*, елц. *linóleum*, вл. *linolej*, м. *линолéум*, схв. *линолéум*, слн. *linoléj*;— запозичення з англійської мови; англ. *linoleum* «те.» утворене винахідником матеріалу Ф. Уолтоном у 1863 р. з основ лат. *līnnum* «льон», якому відповідає укр. *льон*, і лат. *oleum* «олія»; назва мотивується тим, що основним складником при виробництві лінолеуму була льняна олія.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 894.— Див. ще *льон*¹, *олія*.

лінотип «друкарська машина, що відливає набір цілими рядками», *лінотипіст*, *лінотипія*;— р. болг. *линотип*, бр. *ліна́тын*, п. ч. елц. *linotyp*, схв. *ліно́тїп*, слн. *linotype*, *linotair*;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво німецької чи французької (н. *Linotype*, фр. *linotype*); англ. *linotype* «те.» утворене на основі словосполучення *line-of-type*; англ. *line* «лінія» походить від лат. *līnea* (звідки й укр. *лінія*), прийменник *of* «з, від» споріднений з нвн. *ab* «від», лат. *ab*, гр. *ἀπό* «геть, від», іменник *type* «штамп, відбиток, літера» походить від гр. *τύπος* «відбиток», пов'язаного з *τύπτω* «стукаю, б'ю», спорідненим з дінд. *prastumpati* «стукає», укр. *то́пати*, *ту́пати*.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270—271; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; NSD 1442; Klein 894; Frisk II 945—946.— Див. ще *лінія*, *льон*¹, *тип*, *то́пати*, *ту́пати*.

лінчува́ти «(у США) вчиняти само-суд, так званий суд Лінча»;— р. *лин-*

чевáть, бр. *лінчавáць*, п. *linchować*, ч. *lynchovati*, елц. *lynčovati*, вл. *linchować*, болг. *линчу́вам*, м. *линчува*, схв. *лі́нчовати*, слн. *linčati*;— запозичення з англійської мови; англ. *lynch* «лінчувати, розправлятися самосудом» пов'язане з прізвиськом судді і плантатора штату Вірджинія (США) Ч. Лінча (Ch. Lynch, 1736—1796), який запровадив такий епісіб розправи.— СІС² 493; Kopaliński 589; Holub—Lyer 296; NSD 1479; Klein 916.

[*лінь*] «олень» Ж;— не зовсім ясне; можливо, видозмінене запозичення з польської мови; п. [*leliń*, *jeliń*], як і *jeleń* «те.», відповідає укр. *олень* (пор.).

[*ліпáр*] (орн.) «повзик звичайний, *Sitta europaea* L.» Шарл;— похідне утворення від *lipúti*; назва зумовлена тим, що повзики обліплюють глиною вхід у дупло, в якому висиджують пташенят; пор. нім. *Kleiber* «повзик» від *kleben* «клеїти, липнути».— Булаховський Вибр. пр. III 210; Птицы СССР 527; Уганія Tierg. Vögel 438.— Див. ще *ліпнути*.

ліпáти, *ліпáк*, *ліпáнда*, *ліпáр*, *ліпáшка*, *ліпéць*, *ліпка*, *ліпкíй*, *ліплення*, *ліпля́нка*, *ліпний*, *ліпні́к*, *ліпчítися*, *ліп'я́нка* — див. *ліпнути*.

ліпíця, *ліпни́ця*, *ліпóк*, *ліпчи́ця* — див. *ліпучка*.

ліпóма (мед.) «доброякісна пухлина, жировик»;— р. болг. *липóма*, бр. *ліпóма*, п. *lipoma*, ч. *lipom*, елц. слн. *lipómt*;— запозичення з новолатинської мови; влат. *lipoma* «те.» утворене французьким лікарем А. Літре (1658—1726) на основі гр. *λίπος* «жир», спорідненого з дінд. *gir-ga-* «забруднення, обман», *géras-* «пляма, бруд», пел. *lipnoti*, укр. *ліпнути*, і гр. *πύμα* «пухлина».— СІС² 494; Sl. wug. obcych 432; Holub—Lyer 290; Klein 895; Frisk II 126—127.— Див. ще *ліпнути*.

ліпший «кращий», [*ліпний*] «прекрасний, чудовий» Пі, *ліпóта* «краса» СУМ, Пі, [*ліпш*], *ліпше*, *ліпшáти* СУМ, Ж, *поліпшувати*, *поліпшення*, *поліпшувач*;— р. [*лэ́пный*] «гарний, красивий, прекрасний», бр. *лэ́пшы* «кращий», п. *lepszy* «те.», ч. елц. *lepý* «красивий», *lepší* «кращий», вл. *lepy* «гарний; спритний»,

lěpši «кращий», нл. lěru «гарний, добрий, зграбний, спритний», lěřu «кращий», полаб. lěpšē «краще», болг. [лєп] «красивий, добрий», м. [лєп] «гарний, красивий», схв. лєп, лїјєп «красивий, гарний; відповідний», лєпшиї «кращий, красивий», слн. lěr «гарний, красивий; приемний, добрий», lěpši «кращий, красивіший, приємніший», стел. л'єпъ «гарний, відповідний, належний»;— пел. *lěpъ, форма вищого ступеня від lěpъ «гарний, красивий; добрий, відповідний, належний», пов'язаного з lěpiti, lірpoti «ліпити, липнути»; первісне значення — «який прилягає, липне, пристає, підходить, відповідає»; пор. аналогічний розвиток семантики споріднених лит. lірpūs «липкий» — «милий, лагідний, ввічливий», лтс. laірps «доступний, ласкавий, ввічливий, милий»; для пел. lěpъ припускалося також вихідне значення «жир, жирний» (Meringer WuS 5, 149); зіставляється з лат. lерbō «краса, чарівність», lерidus «милий, приемний, гарний» (Machek ESJČ 327; Holub—Lyer 285).— Фасмер—Трубачев II 485; Преобр. I 488; Sławski IV 168—169; Brückner 296; Holub—Kop. 202; Schuster-Šewc 827—828; БЕР III 361—362; Младенов 273; Skok II 297; Bezlaј ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 225—228; Bern. I 711—712.— Див. ще липнути.

ліра «давньогрецький струнно-щипковий музичний інструмент; старовинний струнно-клавішно-смичковий музичний інструмент, який був поширений у Росії, Білорусії та на Україні», [ліра] «те.» Ж, ліверник «лірник», лірнік «народний співець, що акомпанує собі на лірі» СУМ, Ж, [лірвіст] «те.», [лірніцтво] «мистецтво гри на лірі» Ж, лірний, лірніцький СУМ, Ж, [лірватий] «який має форму ліри» Ж, [лірнічити] «грати на лірі, бути лірником» Ж;— р. болг. м. схв. ліра «давньогрецький музичний інструмент», бр. ліра, лєра, др. лvра, п. ліга, ч. вл. луга, слц. луга, нл. лігу, слн. ліга;— запозичено з грецької мови (спочатку безпосередньо в давньоруську, пізніше книжним шляхом через західноєвропейські в усі сучасні слов'янські); гр. λόρα є, очевидно, запозиченням середземноморського по-

ходження.— СІС² 494; Фасмер II 500; Преобр. I 456; Sławski IV 276; Holub—Lyer 296; БЕР III 418, Klein 916; Frisk II 146.

лірика «один з трьох родів художньої літератури; сукупність творів ліричної поезії», лірик, ліризм, ліричний, [лірній] «ліричний» Ж;— р. болг. м. лірика, бр. лірыка, п. ліryка, ч. слц. вл. лyгика, схв. лїрика, слн. лігіка;— запозичення з західноєвропейських мов; н. Lyrіk «лірика», фр. lyrique «те.; ліричний» зводяться до лат. lyricus «ліричний», джерелом якого є гр. λυρικός «ліричний, пов'язаний з лірою, виконуваний у супроводі ліри», похідне від λόρα «ліра».— СІС² 494; Фасмер II 500; Sławski IV 276—277; Holub—Lyer 295; БЕР III 418; Klein 916.— Див. ще ліра.

ліс, [лісіця] «фантастична лісова істота, подібна до жінки», [лісіща] (мн.) «великі густі ліси» Ж, лісівник, лісівніцтво, лісна «лісова русалка», [лісній] «лісник», лісник «лісовий сторож; лісівник; [лісничий Ж]», лісниківна, лісніцтво, ліснійця «лісова русалка», ліснійчий «службовець лісництва, завідувач його; [лісник]», [лісничіна] «лісничиха», ліснійчіха «дружина лісника або лісничого; жінка-лісник», [лісничівка] «оселя лісничого», [ліснійк] «лісове дерево Ж; болото, поросле дрібним лісом; рідкий ліс Ч», [лісовій] «лісник», лісовік «мешканець лісу; лісовий сторож; міфічна істота — лісовий дух; [дикун Ж]», [лісовіна] «лісове дерево, лісовий ґрунт Ж», [лісовічка] «гора, поросла лісом» Ч, лісок, [лісун] «міфічна людиноподібна істота, що живе в лісі», [лісунка] «дружина лісуна», [лісяна] «гора, поросла лісом» Ч, [лісянка] «те.» Ч, лісістий, лісівнійчий, лісній, лісовій, [лісно́] «багато лісів», лісникувати, [ліснічити] «бути лісничим; виготовляти дерев'яні вироби» Ж, безлісся, безлісий, безлісний, [взлісе] «узлісся» Ж, [возлісся] «те.», [злісний] «лісник», [залісок] «узлісся; чагарник Ж», [залісся] «узлісся» Ч, [залісений] «зарослий лісом», заліснений «те.», залісити, заліснювати «засаджувати лісом», [заліснійти] «те.» Ж, збезлісити,

збелісити, [надліснийцтво] «головне лісництво» Ж, [надлісничий] «головний лісничий» Ж, [надулісся] «узлісся», [переліс] «невеликий лісок СУМ, Ч; чагарниковий ліс», [перелісанка] «поляна в лісі, поросла травною» Ч, [переліска] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica pobilis* Gars. (*Hepatica triloba* Gilib.)», *перелісок* «невеликий лісок; [вузька смуга лісу, що заходить у поле]», *перелісся* «галявина між ділянками лісу», [передлісся] «край лісу» Ч, [підліс] «просіка, галявина» ВеБ, [підліска] (бот.) «фіалка запашна, *Viola odorata* L. Мак; (у сполученні *n. трилатчаста* бот.) печіночниця звичайна Нед», *підлісник* (бот.) «*Sapicula* L.; [ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.]», [підлісничий] «молодший лісничий» Нед, *підлісок* «кущі та молоді дерева, що ростуть у нижньому ярусі лісу; [тонкий ліс; рідкий ліс Ч; фіалка дивовижна, *Viola mirabilis* L.; фіалка запашна; печіночниця звичайна]», *підлісся* «ділянка поруч з лісом; кущі та молоді дерева у нижньому ярусі лісу; [край лісу Ч]», *підлісковий*, *підлісний* «розташований поруч з лісом; який росте у нижньому ярусі лісу», *полісбвицник* «лісничий», *полісся* «низька лісиста місцевість; [підвищення, поросле лісом Ч]», [полісун] «лісовик», [полісубк] «житель або уродженець Полісся», [полісянин], *полісубк* «тс.», *полісський*, *праліс*, [праліска] (у сполученні *n. суня*) (бот.) «печіночниця звичайна», *пріліс* «гай; узлісся», *прілісок*, *прілісний* СУМ, Нед, *проліс* «праліс; [просіка, галявина ВеБ]», *проліска* (бот.) «печіночниця звичайна; (у сполученні *n. біла*) анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.», *пролісок* «галявина», *узліс*, *узлісок*, *узлісся*;— р. бр. *лес*, др. *лѣсъ*. п. *las*, ч. *les* «ліс; (ст.) листя, пагони, гілки», слц. *les*, вл. нл. *lēs*, полаб. *l'os* «ліс; будівельний матеріал», болг. *лес*, схв. *лѣс*, *лѣјес* «дерево; [труна; ліс]», слн. *lēs* «дерево, будівельний матеріал, кий, палка; [ліс]», стсл. *лѣсъ* «ліс; дерева»;— псл. *lēsъ* «простір, порослий деревами, особливо листяними; дерева, особливо листяні; дерево як будівельний матеріал»;— єдиної думки про первісне значення слова і дальші його зв'язки

немає; пов'язується з лит. *laĩškas* «лист (дерева)» і припускається, що початкова семантика слова краще збереглася в західнослов'янських мовах, як у ч. ст. *les, lesy* «листя, пагони» (Фасмер—Трубачев II 485); зіставляється з дангл. *læs, læswe* (< *lēsūā) «пасовище, лука», сангл. *leswe, lese*, англ. [leasow, lesew] «поляна, пасовище» (первісне значення — «простір, покритий рослинністю», пор. семантику псл. *logъ «лука» і «ліс», укр. *луг*¹— Фасмер—Трубачев II 485; Ляпунов ИОРЯС 30, 14—15; Sławski IV 54—56; Holub—Kop. 202; БЕР III 367; Bezlaj ESSJ II 134—135; Bern. I 713; Stang 32; Мельничук Этимология 1984, 144); припускається також первісне значення «дерево як будівельний матеріал», яке виступає в р. *лесá* «риштування», ч. [les] «тс.», схв. [lēs] «ряд дошок», [lěsa] «тс.», псл. *lěska «ліщина» як матеріал, з якого виготовлялись (часто способом плетіння) різні предмети домашнього вжитку (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290; Holub—Kop. 207; Schuster-Sewc 828—829); виводиться від іє. **lē(i)-* «володіти» (Skok II 298); реконструється *uloi-kos від іє. **vel-* «рвати» (ЕССЯ 14, 252); малопереконливі зіставлення з гр. *ἄλσος* «(священний) гай» (Pedersen KZ 38, 309), з лат. *lūcus* «гай» < **loik'-os* (Machek ESJС 327), а також припущення первісного значення псл. *lēsъ* «потайне місце» (Черных Очерк 13).

ліса «огорожа, сплетена з хворосту; плетена загорода, хвіртка або ворота; [очеретяна загорода між двома кітцями; решітка з дерев'яних паличок у сушильні, на яку насипають фрукти; драбина Л]», [лєса] «драбина» Л, [лієска] «тс.» Л, [ліска] «плетені ворота; рибальська плетінка», [палісок] «рибальський пристрій у річці» ВеУг;— р. *лєсá* «волосінь вудки; [огорожа, сплетена з хворосту]», бр. [лєска] «плетена огорожа», др. *лѣса* «плетінка; решітка», п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито, тенета; [двері, ворота, плетені з хворосту; хворост; решітка для сушіння фруктів у печі]», [lesa] «густа драбина», ч. *lísa* «плетінка з гілок для сушіння фруктів; плетена

хвіртка; [перегородка в оборі; пристосування з дерева для підвищення хліба)], слц. *lesa* «пліт з жердин, дерев'яна огорожа; стіна, плетена з прутів у куренях пастухів», [lěsa, ljesa] «тс.», вл. заст. *lěsa* «плетені двері», нл. ст. *lěsa* «плетінка з гілок», болг. *lěsá* «переносний пліт, решітка», м. *lesa* «плетінка з прутів; плетінка для ловіння риби; борона; коса», схв. *lěsa* «плетінка з прутів, тростини; клітка для сушіння фруктів, кукурудзи; пліт рухомий, плетена огорожа; плетені ворота; [борона]», слн. *lěsa* «стіна, плетена з прутів; пліт, плетена огорожа; хвіртка в плоті, плетена з гілок; плетінка для вимощування; плетінка для сушіння фруктів; плетене з лика начиння для сиру»;— псл. *lěsa* «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт»;— дальші зв'язки неясні; зіставляється з лтс. *lęsa* «рослини, сплутані на поверхні води», *lęsa* «склад збіжжя, льону; шар гумусу над водою, утворений коренями рослин», *lęss* «зрослі корені, що створюють суцільну поверхню над водою» (Mühl.—Endz. II 462); пов'язується з *ліс*, [ліска] «ліщина» (Соболевский РФВ 15, 366; Machek ESJČ 335; БЕР III 368); зводиться також до іе. *ulois-kā, *ulois-ka, звідки дінд. *vleškaŋ* «петля», дірл. *flesc* «різка, прут» (Lidén Balt.-sl. Anl. 25—27; Persson Beitr. 808); пропонувалась праформа іе. *vlēk'-, у зв'язку з чим пов'язувалося з псл. *volśь, укр. *во́лос* (Scheftelowitz KZ 58, 132); малопереконлива думка (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207) про походження шляхом метатези з давнішого *koslo-i-, з якого виводиться й двн. *hasal* «ліщина».— Фасмер II 485—486; Преобр. I 488—489; Sławski IV 56—58; Brückner 290—291; Holub—Lyer 290; Schuster-Sewc 829—831; Skok II 334—335; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 232—235.— Пор. ліска¹.

[ліса́ниця] «вид гаївки» Ж;— очевидно, похідне утворення від *ліс*; пор. *гаївка* — *гай*.— Див. ще *ліс*.

[ліса́тин] «огорожа, ліса, частокіл» Ж;— очевидно, тавтологічне поєднання слів *ліса* і *тин* (див.).

[лісва] «драбина» Л, [лісвиця] «тс.» Л;— результат спрощення давніших *лі-

ства, *лісвиця «тс.» з псл. *lěstva, *lěstvica, пов'язаних з *lěsti, lęzo «лізти» (пор. стсл. *лѣствица* «драбина», схв. *лѣствѣ*, слн. *lěstva*, *lěstvica* «тс.», болг. *лѣствица* «октава») або з *lěsa* «ліса» (ЭССЯ 14, 246—248).

[ліска¹] (бот.) «ліщина, *Corylus avellana* L.; ціпок з ліщини; палка», [ліско́вець] «вид грибів, що ростуть біля кущів ліщини» О, [ліщѣк] «тс.» О, [ліщана́] «ліщина» ВеНЗн, [ліщані́к, ліщаниця́, ліщанка́ ВеНЗн, ліщанні́к Ж, ліщаня́ ВеНЗн] «тс.», [ліщѣбник] «зарості ліщини», [ліщина́, ліщинні́к Ж, [підлішок] «однорічний росток посаженої ліщини; плід ліщини, який упав на землю Мак», [підліщя́к] «лісковий горіх» Нед;— р. *леско́вый* (орех), *лещина́*, бр. *ляшчы́на*, п. [laska] «ліщина», *leszczupa*, ч. *líška*, ст. *lěska*, заст. *leština*, слц. *lieska*, *lieština*, вл. нл. *lěska*, *lěščina*, полаб. *leskōvĕica*, болг. *леска́*, м. *леска*, схв. *лијѣска*, *лѣска*, слн. *lěska*, *leščina* «тс.», стсл. *лѣсковьъ*;— псл. *lěska* «ліщина», *lěščipa*; дальші зв'язки не зовсім ясні; найбільш обгрунтоване припущення про спорідненість з *lěśь*, *lěsa* і про первісне значення слова «лісове дерево; лісовий плід» (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290—291; БЕР III 370—371); зіставляється також з псл. *loza* «лоза», прус. *laxde* «ліщина», лтс. *lagzda* (*lazgda*): *lazda*: *lę(g)zda* «тс.», лит. *lazdà*: *lazà* «палка, ціпок; [ліщина]» (Преобр. I 491; Sławski IV 60—61; Brückner KZ 45, 42; Mikl. EW 167; Bern. I 713; Trautmann 153); малопереконлива гіпотеза про походження слова від іе. *uloiskā і спорідненість його з ірл. *flesk* «гілка, лозина», дінд. *vleškaŋ* «тенета» (Фасмер II 486; Lidén Balt.-sl. Anl. 25—26; Topr 420; Persson Beitr. 808; Sławski IV 60—61); неприйнятне також припущення про виникнення *lěska* шляхом метатези з *kosla > loska > lěska і спорідненість слова з двн. *hasala*, *hasel*, дірл. coll, лат. *corylus* (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207).— Фасмер II 508; Schuster-Sewc 831; БЕР III 370—371; Skok II 298—299; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 239—242; Trautmann 153; Fraenkel 348; Гамкредидзе—Иванов 637.— Див. ще *ліс*.— Пор. *ліса*, *лоза*.

ліска² «певна площа землі (на городі, у землекопів)»;— очевидно, пов'язане з ліска «кий, палиця», оскільки земельну площу міряли палицею.— Див. ще ліска¹.

[лісковка] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris*)» Мак, [ліснійця] «тс.; дика груша, *Pirus complanis* L. Мак; (мн.) лісові яблука, лісові груші Ж», [леснійця] «тс.» Ж, [ліснійця] «дику фруктове дерево та його плоди» МСБГ;— р. [леснішкі] «лісові яблука, груші», [лесовіха] «дика яблуня; плоди дикої яблуні», бр. [лесавікі] «лісові яблука», [ляснійші] «тс.», [лясоўка] «дика яблуня», п. [leşniówka] «лісове яблуко», слн. *leşnika* «дика яблуня, дику яблуку»;— похідні утворення від *ліс*, *лісній*; можливо, вже псл. *leşnipica* і под. від *leşь* «ліс», *leşьпъ* «лісовий».— ЭССЯ 14, 254—255.— Див. ще ліс.

[лісковріш] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscagdinus avellanarius*» ВеУг, ВеНЗн;— очевидно, результат контамінації форм [лісковчик] і [лускоріх] «тс.» при можливому впливі з боку словосполучення *лісковий горішок*.— Див. ще лісковчик.

[лісковчик] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscagdinus avellanarius*» ВеУг, [лісківчик ВеНЗн, ліскіуля] «тс.»;— пов'язане з [ліска] «ліщина»; пояснюється способом життя тварин, що оселяються в лісах з горіховим підліском і харчуються значною мірою горіхами (Огнев Звери СССР и прилежащих стран, т. V, 535—543); пор. іншу назву цієї тварини *ліскогріз*.— Див. ще ліска¹.

[ліскотуха] (орн.) «іволга, *Ogiolus*»;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми *ляскотуха, похідної від *ляскит*, *ляскотити*.— Див. ще лясь. ліснійця — див. лісковка.

літанія «урочиста церковна служба; довга благальна молитва у католиків», *літанья*, [літанья] «тс.»;— р. *літанья*, бр. *літанне*;— запозичення з польської мови; п. *litania*, як і ч. *litanie*, слц. *litanie*, вл. *litanija*, болг. *литанія*, м. *литанија*, схв. *литанија*, слн. *litanije*, походить від пізньолат. *litania* «молитва», слат. *letania*, *litania*, дже-

релом яких є гр. *λιτανεία* «прохання, благання», пов'язане з *λίσσομαι* «прошу», яке не має певної етимології.— Richhardt 74; Фасмер II 501; Sławski IV 297; Kopaliński 577—578; Holub—Lyer 290; БЕР III 430; Klein 896; Frisk II 130.

літак, літальний, літати — див. летіти.

[літарня] «ліхтар» Ж;— очевидно, результат видозміни форми [ліхтарня] «тс.» під впливом п. *latarnia* «тс.».— Див. ще ліхтар.

літепло «тепла вода», [літеплий] «теплий» Г, Ж, [літепний] «тс.» Ж, ВеНЗн, [літеплітися] «ставати теплуватим» Ж;— р. [літепный] «теплуватий»;— результат злиття др. *лѣ* «ледве» і *теплъ* «теплий».— Фасмер II 487; Потєбня К ист. зв. 172; Brückner KZ 42, 42; ЭССЯ 14, 268; Mikl. EW 166.— Див. ще ле, теплий.

літер «документ (позначений певною буквою) на право безкоштовного або пільгового проїзду»;— бр. *ліцер*;— запозичення з російської мови; р. *літер*, заст. *літера* «тс.; буква» походить від лат. *littera* «буква».— СІС² 494.— Див. ще літера.

літера «буква», літеральний «буквальний», літерний «стосовний до літери, позначений літерою»;— р. *літера*, бр. *літара*, п. ч. слц. *littera*, схв. *литера*;— запозичено з латинської мови, можливо, через польське посередництво; лат. *littera*, давніше *littera* «буква алфавіту, лист», очевидно, пов'язане з *lipo* «брудно, мажу, фарбую», спорідненим з дінд. *lipāti* «тулиться, прилягає, застряє», гр. *ᾠλίνω* «намазую», гот. *aflippan* «іти геть, відступати», дірл. *lep(a)id* «іти слідом», кімр. *sanlip* «тс.»; існує також думка про грецьке походження слова, оскільки латинський алфавіт був запозичений через посередництво етрусків у греків (*Ernout—Meillet* 363).— СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 298; Hüttl—Worth 16; Klein 882; Walde—Hofm. I 814—815.

література «сукупність наукових, художніх та ін. творів; вид мистецтва, що зображує життя за допомогою слова», *літерат*, *літератор*, *літературищина*,

літературний, літераторствувати, літературити;— р. болг. м. схв. *література*, бр. *літаратура*, п. ч. вл. *literatura*, слц. слн. *literatúra*;— запозичення з латинської мови; лат. *litterātūra* «буквене письмо; наука про мову, граматику, освіта, наука» є похідним утворенням від *littera* «буква».— СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 300; БЕР III 431; Walde—Hofm. I 807, 814—815.— Див. ще літера.

літати, літатися — див. *літь*.

літій «хімічний елемент, сріблясто-білий легкий метал»;— р. болг. *літій*, бр. *літій*, п. *lit*, ч. *lithium*, слц. вл. *lithium*, схв. *літій(ум)*, слн. *litiј*;— інтернаціональний латинізований науковий термін; нлат. *lithium* (спочатку *lithion*) створено Й. Берцеліусом на основі гр. *λίθιον* «кам'яний», пов'язаного з етимологічно неясним *λίθος* «камінь», оскільки сяюлки цього металу зустрічаються переважно в мінералах.— СІС² 495; Волков 53; Фигуровский 86; Sł. wuj. obsyeh 400; Klein 897; Frisk II 122.

[*літісь*] «минулого року, торік», [*літось* Ж, *лётось* Л] «тс.», [*літішній*] «торішній», [*літішній*, *літійшній* ВеУГ] «тс.», [*літошка*] «однорічне теля, назимок» Л, [*літошок*] «тс.» Л, [*залітошній*] «позаторішній», [*позалітісь*] «позаторік», [*позалітось*] «тс.» Л, [*позаліташній*] «позаторішній» Л, [*позалітошок*] «дворічне теля» Л;— р. [*лётось*] «торік, минулого літа, улітку», бр. [*лётась*] «минулого літа, минулого року», п. *latoš* «у цьому році», ст. *laīosi*, ч. *letos*, ст. *letose*, вл. *lětsa*, нл. *lėtos*, *lėtosa* «тс.», болг. *лѣтос* «найближчого літа (минулого чи майбутнього)», м. *летоска* «цим літом; минулого літа», схв. *лѣтѡс* «цього літа, найближчого літа», слн. *lėtos* «у цьому році», стсл. *лѣтось* «тс.»;— псл. *lėto se* «цього літа, цього року, найближчого літа, року», букв. «літо це».— Німчук Пр. XII діал. н. 267; Sławski IV 73—75; Schuster—Sewc 833—834; Bezłaj ESSJ II 137.— Див. ще літо, сей.— Пор. днесь.

[*літки*] (бот.) «конюшина повзуча, *Trifolium repens* L.» Мак, [*летучка*] «конюшина польова, *T. arvense* L.» Мак,

[*перелет*] «конюшина гірська, *T. montanum* L.» Мак;— бр. [*пералётник*] «конюшина альпійська, *T. alpestre* L.», [*пржалётник*] «тс.» (з п.? пор. п. *przełotnik* «*Anthyllus*»);— похідні утворення від *літати*, *летіти*; назви зумовлені, очевидно, особливостями способу розповсюдження насіння.— Див. ще летіти.

[*літник*] (бот.) «вовчки, *Orobanchе coerulea* Vill.» Мак;— похідне утворення від *літо*; може бути калькою іншомовних назв (пор. нім. *Sommerwurz* букв. «літній корінь», слн. *roletni kogen* «тс.»); назва пояснюється часом цвітіння вовчків.— Віскюліна—Клоков 283; Симонович 330—331; Анненков 235.— Див. ще літо.

літо «найтепліша пора року; рік», *літа* (мн.) «роки; вік; часи», [*літнάρка*] «літне приміщення для овець» Доп. УЖДУ 4, *літник* «однорічна декоративна садова рослина; [дачник]», [*літній*] «верхній жіночий літній одяг; літня спідниця; легкий одяг для літа Ва; піджак, жакет Ме», [*літниця*] «літня спідниця», [*літничок*] «літній жакет» Мо, [*літніак*] «літня дорога; літній день Ж; південний вітер Ж; легкий одяг для літа Ва», [*літнічка*] «верхній жіночий літній одяг; легка літня спідниця Ва», [*літовица*] «пасовище, куди виганяють худобу на все літо» МСБГ, [*літовіще*] «гірське пасовище Ж; літне пасовище Ж; стадо, що йде на гірське пасовище Ж; місце і час літнього перебування в горах гуцульської худоби; назва гурту овець, що формується влітку Дз; шар деревини, який визначає вік дерева», [*літійка*] «жіноча літня кофточка» Мо, [*літній*] «літній» Ж, *літній* «який буває влітку, призначений для літа; немолодий; [теплуватий]», [*літішній*] «який буває влітку» Ж, [*літошній*] «тс.», [*літійшній*] «немолодий», [*літійвий*] «тс.» Ж, [*літі*] «влітку» До, *літком*, *літом*, *літувати* «проводити дець літо; (спец.) залишатися влітку без води (про штучні водойми)», [*літуватися*] «проводити літо», *влітку*, [*долітний*] «повнолітній» Ж, [*злітки*] (у сполученні [*віддавати на з.*] (*телят*) «віддавати на відгодівлю на чотири роки») ВеЛ, [*злітній*] «середнього віку», [*заліток*] «літній ви-

пас худоби», [з^алітки] «початок літа», [з^аліт^ити] «зробити теплуватим» Ж, *залитувати* «залишитись на літо; вистачити до нового урожаю», [налі^ета] «наступного року» Л, *недліток*, *недолітство* «неповноліття», *недоліття* «те.», *недолітній*, [облітку] «влітку», [п^аліток] «сириятливе для врожаю літо, поліття», [перелітка] «корова, яка телиться через рік», [переліток] «однорічне теля» ВеБ, *політник* «той, хто наймається на літні роботи», [політок] «одноліток; щорічний податок; річна оренда; поліття Нед; річний урожай з поля Нед; однорічний шар деревини», *поліття* «сприятлива погода; урожайне літо», *політний*, *по-літньому*, [пр^оліток] «початок літа» Нед, [уліти] «влітку», *улітку*; — р. *л^ето*, бр. *л^ета*, др. *л^бто*, п. *lato*, ч. *léto*, слц. *leto*, вл. *lěto* «рік; річний шар дерева», *lěso* «найтепліша пора року», нл. *lěto* «рік», *lěše* «найтепліша пора року», ст. *lěto* «весна» (XVI ст.), полаб. *l'otū* «рік; найтепліша пора року», болг. *л^ято* «найтепліша пора року; рік», м. *лето* «найтепліша пора року; рік», схв. *л^ьто* «найтепліша пора року; шар деревини, річний приріст дерева; ст. рік», слн. *lěto* «рік; ст. найтепліша пора року», стел. *л^ѣто* «рік; час; (рідко) найтепліша пора року»; — пел. *lěto* «найтепліша пора року», пізніше «рік»; — єдиної етимології немає; найбільш переконливою здається думка про генетичний зв'язок з лит. *lėtas* «лагідний, спокійний, тихий; повільний, поступливий», лтс. *lėts* «легкий», далі з лит. *lėpas* : *lėpas* «лагідний, спокійний; повільний», лат. *lēnis* «лагідний, спокійний, ніжний», пел. *lěpъ «лінивий», укр. *лінівий*, які зводяться до іє. **lē-* «ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити»; у такому разі *lěto* первісно мало значити «тепла, м'яка пора року, коли холод відпустив»; зіставляється також в пел. *lějo, *liti* «лити», пов'язаним з лит. *lytùs* (*lietùs*) «дощ», лтс. *liētus* «те.», і реконструюється первісне значення «пора дощів, час дощів» (Mikl. EW 167; Grückner 291; Младенов 282); на підтримку цієї думки наводиться як семантична паралель схв. *г^одина* «рік; [дощ]» (Skok II 336—337); пов'язу-

увалося з давньогутнійським *lařigs* «навесні», шв. [*lådning*, *låing*] «весна», *lådigs* «минулорічної весни» (від пгерм. *lēř), ірл. *laithe* (< **lati-*) «день» (Mikkola Ursl. Gr. I 46, 124; Bern. I 713—714; Pedersen Kelt. Gr. I 133, 177, 538) і як паралель наводилося співвідношення гот. *dags* «день», прус. *dagis* «літо», лит. *dāgas* «жнива» (Bern. I 713—714) від іє. **dheg^h*- «палити»; реконструювалося іє. *lēto/*lato*- «теплий час; літо, день» (Pokorny 680); неприйнятною є думка про кельтське походження слова і зіставлення його з ірл. *lith* (Šachmatov AfSlPh 33, 91), а також зіставлення *lěto* (< *vleto) з алб. *valë* «кипіння, хвиля», лит. *vildyti* «підігрівати», дісл. *ylr* «тепле випаровування», пов'язаними з р. *волна* (Jakobsson Le pom de temps *lěto* 76—80); мало обгрунтоване пов'язання *lěto* з етимологічно неясним лат. *laetus* «веселий, приемний; багатий, сприятливий» і припущення про походження слова з первісного виразу *lěto verme «прекрасний час», не засвідченого в слов'янських мовах, але семантично паралельного фр. [*beau temps*], нгр. *калокаѝри* «літо» (Machek ESJČ 328; Мартынов Язык 67—68). — Кочерган Мовозн. 1970/6, 41—42; Фасмер—Трубачев II 488—489; Sławski IV 69—71; Schuster-Sewc 832—833; БЕР III 590—592; Skok II 336—337; Bezlej ESSJ II 137.

літографія «спосіб плоского друку; відбиток, одержаний у такий спосіб», *літограф*, *літографічний*, *літографувати*; — р. болг. *литогра́фия*, бр. *літаграфія*, п. слц. *litografia*, ч. *litografie*, вл. *litografija*, м. *літографіја*, схв. *літогра̀фіја*, слн. *litografija*; — інтернаціональний термін (пор. н. *Lithographie*, фр. *lithographie*, англ. *lithography* «тс.»), утворений з основ гр. *λίθος* «камінь», що не має певної етимології, і *γράφω* «пишу, вирізую». — Фасмер II 503; Коралиński 578; Holub—Lyer 291; БЕР III 432; Klein 897. — Див. ще *графá*, *же́реб*, *літі́й*.

[**літопі́р**] (зоол.) «нетопир, кажан, *Vespertilio* ВеНЗн; — р. [*л^етопырь*], п. [*latoperz*], ч. *letopěř*, *letopýř*, [*letopeř*, *litorpěř*], слц. [*letopier*], слн. *letopír*,

latorig, latorer; — псл. *lětorugъ «тс.», результат контамінації деетимологізованого netorugъ «тс.» і lětati «літати» (пор. укр. *летюча миша*, р. *летучая мышь*, [летяга], п. заст. latonka «тс.», схв. létonje «кажани», а також нім. Fledermaus «летюча миша», утворене з основ свн. vledern «літати, ширяти» і maus «миша»); непереконлива думка про походження наведених назв з lěto-, як і тих, що починаються з neto-, від *leretugъ, утвореного з звуконаслідувального дієслова leretati «тріпотіти крилами» (Machek ESJČ 397; Holub—Lyer 334; Holub—Kop. 244); як первісні форми з початковим l назви кажана зближувалися з назвами метеликів у схв. *лѣпѣр*, [lèpīg, lerięg], що сприймаються зараз як деривати дієслова *лѣпѣти се* «клеїтись» (за пилком з крилець, що залишається на руках людини), і пов'язувалися з дієсловом *лѣпѣтати* «тріпотати» з реконструйованою праформою *lerьtugъ (Skok II 289). — Sławski IV 71—72; Brückner 361; Bezlaј ESSJ II 137. — Див. ще летіти, нетопір.

[літорізня] «молоді пагони рослини, річний приріст пагонів» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [latorózdzie] є збірною формою до [latorózga] «тс.», що складається з основ іменників lato «літо» і gózga «різка»; у польській мові виникло внаслідок заміни давнішого latorośl «однорічний пагін». — ВеЗа 197; Sławski IV 72—73. — Див. ще літо, різка. — Пор. літорост.

[літорост] «однорічний пагін», [літорость Ж, Ник, літоросток, літорасль Ж, літорасть Ж] «тс.», [літорослий] «однорічний»; — р. [лѣторосль], др. *лѣторасль* «пагін; нащадки», п. latorośl «молодий пагін рослини, однорічна гілка», ст. [latorość, latorośl] «тс.», ч. letorost, ratolest, слц. ratolest', болг. *леторасъл*, схв. *лѣтораст* «тс.; урожай одного року», [lětorest] «річний приплід домашніх тварин», ljetorasla «однорічний пагін», слн. [letorâst] «річний приріст», letorâsel «однорічний пагін», стсл. *лѣторасль* «пагін»; — псл. *lěto-orst-ь «річний приріст, однорічний пагін», *lěto-orst-slъ «тс.», складні утворення

з основ іменника lěto «літо, рік» і дієслова *orsti «рости»; можливо, запозичення у давньоруську мову з церковнослов'янської. — Фасмер II 489; Sławski IV 72—73; Brückner 291; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 410; Holub—Kop. 203; Bezlaј ESSJ II 137. — Див. ще літо, рості.

літосфѣра «верхня тверда оболонка земної кулі; земна кора»; — р. болг. схв. *литосфѣра*, бр. *литасфѣра*, п. litosfera, ч. слц. litosféra, слн. litosféra; — інтернаціональний науковий термін (пор. н. Lithosphäre, фр. lithosphère, англ. lithosphere «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь» і σφαῖρα «куля». — Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 897. — Див. ще літій, сфѣра. — Пор. атмосферѣра, літографія.

літо́та «зворот мови, протилежний перебільшенню (гіперболі); пом'якшення виразу через заміну його рівнозначним, але у формі заперечення», *літо́тес* «тс.»; — р. *литóта*, бр. *литóта*, п. ч. litotes, болг. *литóтес*, схв. *литóта*, слн. litóta, litotes «тс.»; — інтернаціональний термін, утворений на основі гр. λίτότης «очевидність, прямота, простота», похідного від λίτός «гладкий, простий», пов'язаного з λείος «рівний», спорідненим з лат. lēvis «гладкий», lītax «слимак», укр. *слима́к*. — СІС² 495; Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 898; Frisk II 97, 99, 128—129. — Див. ще *слима́к*.

лі́тр «одиниця об'єму», *лі́тровка*; — р. *литр*, бр. *литр*, п. ч. litr, слц. вл. liter, болг. *литър*, м. *литар*, схв. *лѣтар*, слн. liter; — інтернаціональний термін (пор. н. Liter, англ. litre, liter «літр»), що походить від фр. litre «тс.» (з давнішого litron «давня міра зерна»), джерелом якого є слат. lītra «міра рідини», що зводиться до гр. λίτρα «фунт», звідки також укр. заст. *літра*, *літра* «тс.». — СІС² 496; Акуленко 141; Фасмер II 503; Sławski IV 306—307; Brückner 300; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 434; Klein 896, 898; Dauzat 440; Frisk II 131. — Див. ще літра¹. — Пор. лібра.

[літра] «драбина» Ж, [літра] «тс.» Ж, [літерн'як] «віз, пристосований для

перевезення снопів», [літєрний віз] «тс.», [літєрка] «драбина; драбина у возі», [літєра́к] «віз з драбинами» Ме, [літєря] «переносна драбина», [лєйтир] «гарба» МСБГ, [лєйтєра] «драбина у возі», [лєйтєра́к] «віз», [лєйтєра] «драбина» ДзАтл I, [лєйтєра] «тс.; драбина у возі» тж, [літєрний] (у сполученні [л. віз] «віз з драбинами»);— п. [letra], мн. [letry, litry, lytry, latry] «драбини у возі; бічні дошки воза; віз (з драбинами)», болг. [літєра] «бічна дошка воза», рїтла «тс.», схв. [лєйтєра, лєйтєре, лєйтєра] «драбина у возі», слн. lějtra «драбина»;— запозичення з німецької мови; н. Léiter «драбина», свн. leiter(e), lätere, днн. leitara (< *hleitara) «тс.» (пгерм. *hlai-dgī) споріднені з гр. κλίμαξ «драбина», κλίμα «нахил, місцевість», κλίω «згинаю, прихиляю», лат. slīpo «гну, згинаю», псл. sloniti «слонити, прихиляти»; різноманїтність форм у слов'янських мовах відбиває варїативність німецьких діалектних форм; форми з лєйтє запозичені через посередництво східнороманських мов (пор. молд. лєйтєрє «бокова стїнка воза», рум. lóitră «тс.»).— Шелудько 37; Sławski IV 181—182; Brückner 296; БЕР III 432—433; Bezlej ESSJ II 148; Bern. I 729; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще слонїти.— Пор. клімат.

літраж «об'єм у літрах»;— бр. літєра́ж, п. litraž;— очевидно, запозичено з російської мови; р. литєра́ж є похідним від литєр, утвореним за аналогією до запозичених з французької мови тонна́ж (фр. tonnage), метєра́ж (фр. métrage).— Sławski IV 307; Sł. wyg. obcych 401.— Див. ще літєр.

[літєствувати] «поздоровляти, бажати щастя» Ж;— очевидно, похідне від літє; могло виникнути на основі церковного виразу (приспїву) многая літє.— Див. ще літє.

літєргїя «церковна відправа у христїанствї; обїдня», літєргїйний, літєргїчний;— р. болг. литєргїя, бр. літєргїя, др. литєргїя, п. слц. liturgia, ч. liturgie, вл. нл. liturgija, м. литєргїя, схв. литєргїя, слн. liturgija, стсл. литєургїя;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у дав-

ньоруську мову з грецької; гр. λєтєουργїα (атт. ληтєουργїα) «громадська повинність, державна служба, служїння» є складним словом, утвореним з основи лєйтє-, пов'язаної з λєός (атт. λєός) «народ, люди, натовп, колектив», яке не має задовільної етимологїї, і -ουργїα, пов'язаної з єργον «робота», спорідненої з ав. varəzənt, днн. werk, англ. work «тс.».— СІС² 496; Фасмер II 503—504; ГСЭ 115; Sławski IV 307—308; Kopaliński 579; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 433; Mikl. EW 171; Klein 898; Frisk I 548—549, II 83—84, 101.— Пор. верстєт, драматєург, металєург, бєрган, хїрєург.

[літє] «тїчка», [літєвіця] «тс.; шалєнство» Ж, [літє] «заплїднення» Ж, [літєтити] «заплїднювати», [літєтитися] «бути в перїодї тїчки», [літєватися] «тс.» О, [нєлітєка] «корова, яка не мала тєляти» Г, ДзАтл I;— р. [лєтє] «тїчка», п. [latować (się)] «бути в перїодї тїчки» (про корів);— неясне; зїставляється з їсл. lóða (< *lōþan-) «пристрасний, який перебуває в тїчці», сїрл. láth (род. v. laith) «тїчка», кїмр. llawd «тс.», для яких реконструюється їє. *lōto- (Фасмер II 489; Bern. I 714); припускається можливїсть зв'язку з літє або з літєтє «бїгати», пор. подїбний розвиток значєння в укр. [бїгатє] «гуляти, бути в перїодї парування» (про корову), [бїгатєся] «тс.», [гїнє] «тїчка», [гонїця] «корова в перїод парування», п. biegać «бїгати», biegać się «бути в перїодї тїчки» (про звїрїв), gonicь «гнати», gonicь się «бути в перїодї тїчки»; пор. і р. гон (про звїрїв).— Мартїнов ЭИРЯ II 51—55; Sławski IV 75—76.

ліф «предмет одягу, який облягає груди і спину», ліфчик «предмет бїлизни, який облягає груди»;— р. лиф, бр. лиф, п. [lifk, liwk];— через російську мову запозичено з голландської; гол. lijf «ліф, корсет» споріднене з нвн. Leib «тїло, тулуб, живїт», Leibchen «ліф, корсаж» (звїдки п. laibik, leibik «мундир, куртка, сорочка; талїя», ч. laib, laiblík), leben «жити», днн. līb «життя», англ. live «тс.», псл. līpnoti, укр. лїпнєтє.— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Matzenauer

241; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще ліпнути.— Пор. лейбик.

[ліферія] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jacq.)» Мак, [лиф'єрія] «вид підмаренника, *Galium ochroleucum* Wolff.» Мак, Ж;— неясне.

ліфт, *ліфт'єр*;— р. болг. м. *лифт*, бр. *ліфт*, ч. слц. *lift*, схв. *ліфт*, слн. *lift*;— запозичення з англійської мови; англ. *lift* «ліфт; підняття; піднімати», сангл. *liften* (*leften*) «піднімати» походить від дісл. *lypta* «піднімання» (ісл. *lypta* «піднімати»), спорідненого з снн. *lūchten*, нвн. *lūften* «тс.» і пов'язаного з дісл. *loft* «повітря», спорідненим з дангл. *lyft*, днн. днн. свн. нвн. *luft*, гот. *luftus* «тс.».— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Holub—Lyer 288; БЕР III 434—435; РЧДБЕ 408; Klein 388; Skeat 294.— Пор. люфт.

ліхтар, [лихтар] «ліхтар», [лихтарка Ж, лихтарня, лихтарня] «тс.», [лихтарник, лихтарний];— р. [лихтар] «свічник», бр. *ліхтар* «ліхтар», п. *lichtarz* «свічник»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. *Léuchter* (< свн. *liuhtære*) «свічник» пов'язане з свн. днн. *liuhten* «світити, сяяти, блищати», нвн. *leuchten* «тс.», спорідненими з гот. *liuhtjan*, днн. *liuhtian* «тс.», лит. *laikas* «з плямою на лобі», дісл. *lōchet* «блискавка», псл. *luš* «промінь».— Шелудько 37; Фасмер II 505; Sławski IV 233; Fraenkel 371; Kluge—Mitzka 437, 438.— Див. ще луч.— Пор. лійсий.

ліхтер «невелике вантажне судно, використовуване для навантажування чи розвантажування інших суден або для місцевих перевезень»;— р. болг. *ліхтер*, бр. *ліхтэр*;— через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *lichter* «тс.» (букв. «полегшувач») пов'язане з *licht* «легкий», спорідненим з днн. *līht(i)*, днн. *līht*, дангл. *līht*, дісл. *lēttr*, гот. *leihts*, лит. *leiguas*, *lengvūs*, псл. *льгъкъ «тс.», укр. *легкий*.— СІС² 496; Фасмер II 506; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще легкий.

[ліца] «старша сестра (у звертанні)» МСБГ;— запозичення з румунської мо-

ви; рум. *liță* є результатом скорочення форми *leliță*, деминутива від *léle* «сестриця (у звертанні до старшої сестри); тітка (у звертанні до жінки, старшої за віком)».— DLRM 453, 462.— Див. ще деліка, леля.

лицей «тип навчального закладу», *лицейст*;— р. болг. *лицей*, бр. *лицей*, п. *liceum*, ч. *lyceum*, слц. *lyceum*, вл. *licej*, м. *лицей*, схв. *лицей*, слн. *licéj*;— через посередництво західноєвропейських мов (фр. *licée*, н. *Lyzéum*) запозичено з латинської; лат. *lyceum* «лицей» походить від гр. *Λύκειον* (назва гаю біля храму Аполлона Лікейського поблизу Афін, де Арістотель навчав своїх учнів), пов'язаного з *Λύκειος* (один з епітетів Аполлона), що зіставляється з *λύκος* «вовк» (буквально «той, хто вбиває вовків»), спорідненим з дінд. *vīka-*, лит. *vīkas*, гот. *wulfs*, псл. **v'jъкъ*, укр. *вовк*.— СІС² 496; Фасмер II 506; КЭСРЯ 243; Sławski IV 227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 296; Kluge—Mitzka 452; Dauzat 446; Klein 915; Frisk II 143—144.— Див. ще вовк.

ліцензія «дозвіл на право торговельного та ін. обміну між країнами», *лицензійний*;— р. болг. *лицензия*, бр. *лицензия*, п. *licencja*, ч. *licence*, слц. *licencia*, вл. *licenca*, м. *лиценца*, схв. *лиценција*, *лиценца*, слн. *licéncja*;— інтернаціональний юридичний термін (пор. фр. англ. *licence*, н. *Lizéncz* «тс.»), що зводиться до лат. *licentia* «свобода, право», пов'язаного з *licet* «можна, дозволяється», *licere* «пропонуватися на продаж, оцінюватися», для яких припускається спорідненість з лте *līkstu*, *līkstu* «згоджуюсь, умовляюсь», лит. *lygstu* «стаю рівним», пел. *lice*, укр. *лице*.— СІС² 496; ССРЛЯ 6, 285; Hüttl-Worth 16; Sławski IV 226—227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Klein 886; Walde—Hofm. I 797.— Див. ще лице.— Пор. ліцитація.

ліцитація «аукціон», [лицитувати] «продавати на торгах», [літацувати Ж, літецувати Ж] «тс.»;— п. *licitacja*, ч. *licitace*, слц. *licitácia*, м. схв. *лицитация*, слн. *licitácia*;— через посередництво польської мови запозичено з ла-

тинської; лат. *licitatio* «пропонування ціни; надбавка ціни» пов'язане з *licitari* «пропонувати ціну; змагатися, боротися», похідного від *licere* «пропонуватися на продаж, оцінюватися». — *Sławski* IV 240; *Kopaliński* 573; *Holub* — *Lyer* 288; *Walde*—*Hofm.* I 797. — Див. ще *ліцензія*.

ліція (бот.) «дереза, *Lycium L.*», [*ліція*] «тс.» Ва, [*лаційон*, *лаціян*, *лиця*, *лицій*, *лиця*, *лицій*, *лицян*, *лиця*] «дереза звичайна, *Lycium vulgare* Dup. (*Lycium halimifolium* Mill.; *Lycium barbarum* L.)» Мак; — р. *лицій*; — результат адаптації наукової латинської назви *Lycium*, яка пов'язується з назвою країни Лікії в Малій Азії, багатой на цю рослину, батьківщиною якої є узбережжя Середземного моря. — *Нейштадт* 485; *Анненков* 202; *Симонович* 285.

[*лічитация*] «торги» Берл; — очевидно, результат контамінації форм [*лицитация*] і *лічити*. — Див. ще *лічитация*, *лік*¹.

[*лішувати*] «шукати» Ж, [*ляшувати*] «нишпорити Ж; чатувати ВеУг», [*ляшовати*] «підступно ловити» О; — р. [*ляшить*] «шукати, добувати»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [*лешня*] «полювання в лісі», [*лесовать*] «полювати», др. *лбсовати* «тс.», що зводяться до др. *лбсць* «ліс»; зіставляється також (Лизанець 607) з уг. *lesni* «стежити, підглядати, чатувати», спорідненим з манс. *let's-*, *laš-* «тс.; засідка», хант. *lašī* «засідка» (MNTESz II 758).

[*ліщавиця*] (іхт.) «плоскирка, густера звичайна, *Vlissa björkna L.*» Ж; — похідне утворення від *лящ*, [*ліщ*] «лящ» (з діалектним переходом *ля* в *лі*); назва зумовлена подібністю тіла густери до молодого ляща або підлящика (густера як вид належить до роду лящів); пор. інші назви густери: р. [*подлещик*], п. [*leszcz*, *podleszczyk*]. — *Сабанев* 357. — Див. ще *лящ*.

ліщина, *ліщана*, *ліщаник*, *ліщаниця*, *ліщанка*, *ліщаннік*, *ліщаня*, *ліщєбник*, *ліщєк*, *ліщинник* — див. *ліска*¹.

[*ліщинець*] (у сполученні [*слоник-л.*]) (ент.) «*Balaninus piscum*» Ж; — похідне утворення від *ліщина*; назва зумовлена тим, що личинки цієї комахи живляться

ядрами ліскових горіхів; пор. слц. *posatec liskový* «тс.». — *Kapesní atlas brouků* 236. — Див. ще *ліска*¹.

ліщія — див. *лиція*².

Лія (жіноче ім'я), *Ля*, ст. *Ліа* «працовітая» (1627); — р. *Лія*, бр. *Лія*, др. *Лія*, слн. *Léa*, стсл. *Ліа*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. *Λία* походить, очевидно, від гебр. *Le'a*, пов'язаного з іменником *le'a* «антилопа». — Сл. вл. імен 244; Беринда 219; Петровский 143; Спр. личн. імен 506; Кнаррová 242; Суперанская 88; Klein 873.

лоб «чоло; [голова Ж; круглий камінь розміром з голову Ж; крутий схил гори; гола вершина; рівнина на підвищенні; невелика лісова галявина Ч; крутий горб Ник», [*ліб*] «лоб», [*лоба*] «віл з великим лобом і широко розставленими рогами», [*лобак*] «круглий камінь» ВеНЗн, *лобань* «людина або тварина з широким і опуклим лобом», [*лобас*] «з великим лобом; телепень», [*лобач*] «бовдур, лобур» Л, [*лобик*] «невелика лісова галявина» Ч, [*лобиця*] «лоб» Ж, [*лобище*] «підвищене голе місце на лузі Ж; місце, де знаходяться круглі камені ВеНЗн», [*лобоб*] «людина з великим лобом», [*лобник*] «червоний залізняк» Ж, [*лобняк*] «гола вершина гори; підвищене місце, на якому ніщо не росте» Ч, [*лобовіна*] «гола вершина гори; острівець на болоті» Ч, *лобок* «(анат.) «підвищення на місці зрощення передніх кісток таза; [горб; гола вершина гори; рівнина на підвищенні; острівець на болоті Ч]», [*лобчійско*] «черепна коробка» Ж, *лобастий*, *лобатий*, *лобковий*, *лобний*, *лобовий*, [*вилоб*] (у сполученні [з *вилба*]) «лоб» Ж, [*возлобок*] «схил», [*возлоб'я*] «волосся над лобом», *налобник*, *налобний*, *надлоб'я*, *надлобковий*, *надлобний*, [*підліб'є*] «смуга на лобі нижче брів» Бі, [*підлоб'я*] «тс.», *підлобний*, *прилбіця* (заст.) «шолом, каска» Нед, *спідлоба* СУМ, (Ме), *спідлоб'я*, [*спідлуба*] «спідлоба» Ме; — р. бр. *лоб*, др. *лѣбъ* «череп, голова; купол церкви», п. *лѣб* «голова тварини; (розм.) голова; [чоло]; (ст.) череп», ч. слц. *лѣб* «череп, голова», болг. *лоб* «тім'я, лоб» (з р.),

[лѣб] «череп, чоло», схв. лѣбања «череп», слн. leb (lěb) «чоло, череп; підвищення», lobánja «череп»;—стсл. лѣвнѣ «черепний»;—псл. ѣвѣ «череп; лоб, голова»; припускається зв'язок з псл. lubъ (< *loub-) «луб, кора дерева, лико; кошик, обруч з кори; дерев'яний обвід (наприклад, сита)»; тоді разом з ним походить від іє. *leubh-/leup- «лупити, усувати кору», звідки також псл. *lupiti, укр. лупіти; пор. схв. лѣбина «череп», слн. lobánja «тс.»; первісним значенням псл. ѣвѣ у такому разі, очевидно, було «шкаралупа, лушпина» (пор. схв. ст. і діал. lup «череп» і [lup] «лушпина, шкаралупа»); зіставляється також (Fraenkel IF 50, 7; Bezzenberger BB 4, 333; Schulze UAJb 7, 172) з гр. λόφος «потилиця, султан з пір'я; гребінь гори, горб; кінський загривок», тох. A lap «голова».—Фасмер—Трубачев II 507; Преобр. I 462; Горяев 189; Sławski V 90—93; Brückner 309; Machek ESJĀ 323; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; БЕР III 534—535; Младенов 277; Skok II 322; Bezlaĵ ESSJ II 129; Bern. I 738; Specht 87; Mikkoła Ursl. Gr. III 27; Pokorny 690.—Див. ще луб.

[лобáнець] «іноземна золота монета», лобáнчик (заст. розм.) «золота монета, на якій зображено голову певної особи»;—р. [лобáнчик] «тс.»;—очевидно, похідне утворення від лоб «голова», оскільки йдеться про монети із зображенням голови; р. ст. лѣбец «новгородська монета північнонімецького походження» (XV ст.) пов'язувалося з лоб і припускалося первісне значення «шкурка з лоба білки» (Фасмер II 507); висловлювалася й менш переконлива думка про зв'язок р. лѣбец з місцевою назвою н. Lübeck (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 14).—Див. ще лоб.

лобáнь (іхт.) «кефаль звичайна, Mugil cephalus L.», [лобáн, лобáс] «тс.» Ж;—р. лобáн, [лобáс, лобач], бр. лобáн «тс.»;—похідне утворення від лоб; назва мотивується формою голови цієї риби.—Див. ще лоб.

[лобáс¹] «пункт прийому риби» Берл;—очевидно, результат видозміни слова лобáз «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна, різних

товарів» (пор. р. [лобáз] «тс.»).—Див. ще лобáз¹.

[лобáс²] «лобань, лобур»;—очевидно, результат деетимологізації запозиченого з польської мови [лобоз] «лобур» і вторинного зближення його семантики з лоб.—Див. ще лобоз.—Пор. лобур.

[лобáчка] (зоол.) «прісноводний поліп, Нудга» Ж;—неясне.

лобда — див. лапта.

лобелія (бот.) «трав'яниста напівкущова декоративна рослина, Lobelia L.»;—р. болг. лобелія, бр. лобелія, п. lobelia, ч. lobélie, lobelka, слц. lobélie, lobelka, схв. лобелија «тс.»;—засвоєна з латинської наукової номенклатури назва, утворена К. Ліннеєм від прізвища фламандського ботаніка М. де Лобеля (1538—1616).—СІС² 496; Holub—Lyer 291; Kopaliński 580; Симоновић 279; Dauzat 440.

лобзик «інструмент для випилювання»;—р. лобзик, бр. лобзік, болг. лѣцик;—запозичення з німецької мови; н. Laubsäge «вид пилки» утворене з основ іменників Laub (свн. двн. loub) «лист», спорідненого з днн. снн. lōf, гол. loof, англ. leaf, дісл. гот. lauf «тс.», а також з лит. lupù, lūpti «лушити», укр. лупіти, і Säge (свн. sēge, двн. sēga) «пилка», спорідненого з лат. seco «ріжу», псл. sěko, *sěkti, укр. сікті.—Фасмер II 508; Kiparsky ZfSlPh 23, 437; БЕР III 477; Kluge—Mitzka 425, 619.—Див. ще лупіти, сікті.

лобний (у сполученні лобне місце) «природне підвищення в якому-небудь пункті, що є його центром; (іст. і перен.) поміст, підвищення на площі, з якого оголошувались царські укази і де проводились публічні страти»;—р. лобное мѣсто «підвищення, горб, курган, сопка; (іст.) місце страти, яке видно звідусіль», др. лѣбноє мѣсто, болг. лѣбно място (з рос. або стсл.), стсл. лѣвнѣок мѣсто «місце страти»;—похідне утворення від лоб, псл. *ѣвѣ; сполучення лобне місце в історичному значенні є калькою гр. Κραγίου τόπος (місце в Єрусалимі, де начебто похований Адам, де лежить його голова); топонімічне значення «підвищення, горб» базується на сучасному діалектному

значенні прикметника [лобний], похідного від лоб «гола вершина». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Горяев 189; БЕР IV 448; Bezlaĵ ESSJ II 129. — Див. ще лоб.

лобогрійка «примітивна жнивварка», **лобогрійник** «той, хто працює на лобогрійці»; — р. *лобогрéйка*; — складне утворення з основ іменника лоб і дієслова *грíти*; робота на лобогрійці вимагає значних фізичних зусиль, звідси й первісне жартівливе значення слова, яке згодом нейтралізувалося. — Див. ще грíти, лоб.

лободá (бот.) «*Cheporodium* L.; [лутига, *Atriplex* L.; шпінат городній, *Spinacea oleracea* L. Мак]», [лебеда] «лутига; лобода» Мак, [лобідка] «лутига садова, *Atriplex hortensis* L.», **лободіна** «стеблина лободи», [лободіця] «лобода» Ж, **лободóві**, **лободя́ник** (заст.) «хліб з лободою», **лободя́нка** (заст.) «страва з лободи», **лободóвий**, [лободя́ний]; — р. *лебеда́* «лутига; лобода», [лободá, лобудá] «тс.», бр. *лебяда́* «лобода», **лябеднік** «лутига», др. *лебеда́*, **лободá**, п. *lebioda* «лобода», *loboda* «лутига», ч. *lebeda* «лутига; [лобода]», слц. *loboda* «лутига», [lebeda], вл. нл. *loboda*, болг. *лободá*, [lobuda, lobda, labda], м. *лободá*, схв. *лободá*, [лобуда, лобода], слн. *lebéda*, *loboda* «тс.»; — псл. *elboda, звідки *lebeda* і *loboda*; — споріднене з лат. *albus* «білий, блідий, світлий», гр. *ἄλφος* «білий висип на тілі», укр. *лєбідь*; іє. **albho-* «білий»; назва рослини зумовлена зовнішнім виглядом листя, ніби притрушеного білим пилком (особливо у лободи білої, *Cheporodium album* L.; пор. іншу її назву [мучі́нець] Ж); семантичну паралель становить лит. *balánda* «лобода», пов'язане з лит. *bálti* «біліти», *báltas* «білий»; менш вірогідним є припущення про спорідненість псл. *elboda і лит. *balánda* «лобода», нвн. *Melde* «лутига; лобода; *Atriplex*; *Cheporodium*»; гр. βλίτον «тс.» (Machek ESJĀ 323; Jm. rostl. 83; LP II 149; ZISPh 19, 66—67; Mikkola Balt. u. Slav. 46; Mikl. EW 428); пропонувалася також праформа *olboda (Bern. I 698), імовірності якої суперечить матеріал південнослов'янських мов, де замість

початкового *lo-* було б *la-*; відзначався збіг з тур. *labada* «шавель, *Rumex alpinus*» (Радлов III 739), тат. *алабота* «лобода» та ін. (Дмитриев 561; Жаримбетов РР 1976/3, 102—105). — Фасмер—Трубачев II 469—470; Меркулова III—112; Преобр. I 440; Sławski IV 89—90; Brückner 292, 310; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Sewc 769—770; БЕР III 448—449; Skok II 256; Bezlaĵ ESSJ II 147; ЭССЯ 6, 18; Moszyński PZJP 71; Schrader Reallexikon I 345; Jóhannesson 40. — Пор. *лєбідь*.

[ло́боз] «лобур» Вел, [ло́буз] «злодій; шахрай»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *lobuz* «пустун, шибеник; нікчема, гультай», [lobus] «тс.» (звідки й ч. [lobus] «гультай») пов'язується з *lobuzie* «зарослі, бур'яни» і зіставляється у семантичному плані з словами на позначення дерева, бур'янів, пенька, зілля, які у переносному значенні стосуються людей (як р. *хлыст* «гнучка лозина; пройдисвіт, волоцюга», укр. *пень*, п. *rién*); основою для перенесення є значення «щось погане, непотрібне». — Sławski V 127—128.

[лоботра́ска] «гарячка» Мо; — складне утворення з основ іменника лоб і дієслова *трясті(ся)*, з яким пов'язане *трясця* «гарячка, пропасниця»; поєднання двох основ відбиває дві ознаки хвороби — високу температуру, про яку свідчить гарячий лоб хворого, і тремтіння тіла, пропасницю. — Див. ще лоб, *трясті*.

лоботря́с «нероба, ледар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лоботря́с* «тс.» утворене з основ іменника лоб і дієслова *трясті*; мотивація утворення неясна. — Див. ще лоб, *трясті*.

лобузі́ння — див. *лабу́з*.

лобур «бездіяльна й ледача людина; лоботряс; пройдисвіт Ж; [грубий мужик Бі]», **лобури́сько**, [ло́бурка] «жінка-лобур», [лобу́рня] «набрід, чернь» Бі, [лобу́рство] «тс.» Бі, [лобу́рча] «грубий сільський хлопець», [лобу́рчюк] «тс.» Бі, **лобу́ряка**, [лобу́роватий] «шахрайський» Ж, **лобу́ряцький**, [лобу́ровати] «вести грубе мужицьке життя» Бі; — р. [лобу́р] «похмурий; хто дивиться спід-

лоба» (з укр.);— очевидно, пов'язане з *лоб* (перен.) «хлопець, підліток, парубок; лобуряка»; можливо, зазнало впливу з боку запозиченого [*лобоз*] «тс.».— *Machek ESJČ 273.*— Див. ще *лоб*.

[*лова́ш*] «ледар, роззява» Ж;— очевидно, результат видозміни запозиченого уг. *lovas*, букв. «вершник, кавалерист», похідного від *ló* «кінь», спорідненого з манс. *lõ*, *luβ*, хант. *lõχ*, *lau* «тс.»; щодо семантичного розвитку пор. *драб* «озброєний слуга; піхотинець» — «жебрак; волоцюга».

ловелас «спокусник, залицяльник, баламут», *ловеласівський*, *ловеласничасти*;— р. *ловелас*, бр. *лавелас*, п. *lowelas*;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *Loveface* (прізвище героя роману С. Річардсона «Клариса Гарлоу», 1748) є складним утворенням з іменників *love* «любов» і *face* «шнурок, сітка».— *СІС² 497; КЭСРЯ 244; Фасмер II 509; Коралиński 585.*

[*ловж*] «купа сухого хмизу» Л, [*ловж'є*] «тс.» Л;— р. [*ловжа*] «купа гілля, сучків, трісок, що залишаються після рубання лісу», бр. *лоуж* «купа хмизу», [*лоуш*] «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. *laužas* «купа обламаних гілок» пов'язане з *lūžis* «уламок», *laužti* «ламати»; споріднене з лтс. *lauzt* «тс.», *lauzne* «місце в лісі з поваленими деревами», *lauzs* «місце в лісі з поваленими і вирваними з корінням деревами» і, далі, з дінд. *gujāti* «розбиває», лат. *lūgēre* «горювати», свн. *liechen* «тягти, рвати», які пов'язуються також з укр. бр. *лўста* «скибка, шматок (хліба)» (*Zubatý St. a čl. I 2, 103*).— *Непокупний Мовозн. 1968/6, 36; Фасмер II 509; Лаучюте 39; Trautmann 152—153; Graenkel I 347; Walde—Hofm. I 830.*

[*лові́лка*] (ент.) «богомол, мантида, *Mantis L.*» Ж;— похідне утворення від *ловіти*; можливо, часткова калька відповідної німецької назви *Fangheuschrecke*, першим компонентом якої є основа дієслова *fangen* «ловити»; назва пояснюється способом живлення цих хижих комах, які ловлять здобич за допомогою ловильних ніжок.— Див. ще *ловіти*.

ловіти, *ловітися* «потрапляти на гачок, у пастку; хапатися, триматися; [з'єднуватися, сходитися; скисати (про молоко)]», [*ловітиса*, *ловітиси*] «ставати густим внаслідок скисання; фарбуватися; загорятися» *МСБГ*, [*лівка*] «ловля» Ж, *лов*, [*лова́к*] «ловець» Ж, *ловéцтво*, *ловець* «мисливець; той, хто ловить рибу, звіра; [знаряддя для знімання фруктів з дерева]», *лові* «полювання; ловіння», *ловітва* (заст.) «лови», [*ловітка*] (назва дитячої гри) Дз, [*ловіще*] «місце для полювання», [*ловіво*] «ловля», *ловіння*, [*ловка*] «здобич Г; тенета» Ж, *ловлення*, *ловля*, [*ловніцтво*] «мисливство; полювання» Ж, [*лівний*] «який уміє добре ловити», [*ловецький*] «мисливський», *ловільний* «призначений для ловлення», [*ловний*] «який добре ловить або ловиться» Ж, [*ловничий*] «мисливський» Ж, [*ловучий*] «який уміє ловити; мисливський», *вілов*, *відлов*, [*нелови*] «час заборони полювання» Ж, [*нелівний*] «який погано ловить», *невловімий*, *невловний*, *облов*, [*облова*] «здобич, жертва» Пп, *перелов*, [*пóлів*] «полювання» Нед, [*пóлов*] «здобич, захоплена на полюванні, рибалці, війні» Бі, *улов*, *улови*, *уловлювач*, *уловімий*, *уловістий*, *уловний*, *уловчий*;— р. *ловіть*, бр. *лавіць*, др. *ловити*, п. *łowić*, ч. *loviti*, слц. *lovit'*, вл. *lojíc*, нл. *lojś*, болг. *ловя́*, м. *лови*, схв. *лòвити*, слн. *loviti*, стсл. *ЛОВИТИ*;— псл. *loviti* «старатися спіймати дичину, полюючи, підстерігаючи; хапати», похідне від *lovъ* «ловіння звірів, птахів, риб; здобич»;— найближче споріднене з лит. *lāvyti*, *lāvinti* «привчати, навчати, розвивати», *lavùs* «навчений, вправний, спритний», гот. дісл. *laup* «нагорода, плата», двн. *lōp*, нвн. *Lohn*, дірл. *lōg*, *lūag*, *lūach* «тс.»; гр. *λεία* (дор. *λαῖα*) «здобич; грабунок», лат. *lucrum* «користь, зиск»; іє. **lāu-/lāu-* «ловити, захоплювати; одержувати насолоду»; на основі гіпотетичного первісного значення псл. *lovъ* «повільне переслідування, повзання, оточення звірів» пов'язувалося з псл. *lěviti «ослаблювати», звідки укр. *лівіти* «тс.» (*Zubatý St. a čl. I 1, 76—79*); непереконливе виведення (*Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294*) від псл. *polovati

«полювати», нібито спорідненого з гр. *παλέω* «ваблю птахів у сітку». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Sławski V 229—232; Brückner 313; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 781—782; БЕР III 449, 451; Bezlaј ESSJ II 152; Bern. I 735; Trautmann 153; Fraenkel 348; Frisk II 123—124; Jóhannesson 726; Walde—Hofm. I 826; Pokornу 655; Мельничук *Этимология* 1984, 144.

ЛОВКАЧ (розм.) «спритна людина, що вмiє добре влаштувати свої справи, вдається до хитрощiв»; — запозичення з російської мови; р. *ловкач* «тс.», *ловчийть* «хитрувати», *ловчийтьсся* «робити все можливе для досягнення своєї мети; пристосовуватись» пов'язані з *ловкий* «спритний», яке відповідає укр. *ловкий* (див.).

ЛОВКИЙ «красивий, гарний, смачний; спритний», [*ловенький*], [*ловкенький*], [*наловчийтисся*]; — р. *ловкий* «спритний», болг. *ловък* «умiлий, спритний, швидкий» (можливо, з рос.); — псл. [*Повъкъ*] «вправний, спритний», похідне утворення від *ловъ* «ловіння птахів, звірів, риби; здобич»; первісне значення, очевидно, «той, хто добре ловить, спритний на полюванні»; в українську мову могло бути занесене з російської; пор. споріднене лит. *lavùs* «натренований, вправний, вправний на полюванні; прудкий, спритний, хитрий» від *lāvyti*, *lāvyju* «тренувати, розвивати». — Булаховський Нариси 76, 122; Фасмер II 509; Sławski V 237—239; Schuster-Šewc 781; БЕР III 450. — Див. ще **ЛОВИТИ**.

ЛОВРАНОК «полудень», [*ловранкувати*] «полуднувати»; — схв. [*lōvra*] «вечеря косарів; полудень», *ловрати* «полуднувати на косовиці»; — запозичення з угорської мови, зближене в другій своїй частині з іменником *ранок*; уг. заст. *lōrant* «полудень» виводиться від слц. *olovrant*, *olevrant* «тс.», що є наслідком фонетичної видозміни нім. *Hälberabend* «тс.», утвореного з основ прикметника *halb* «половинний; пів-» та іменника *Abend* «вечір» (пор. аналогічні укр. *полудень*, р. *пóлдник*). — Дзензелівський НЗ УЖДУ 14, 132; St. sl. 22, 286—287; Skok II 321; MNTESz II 789.

ЛОВЧИЙ (заст.) «особа, що займалася у бояр, поміщиків різними видами полювання; у стародавній і Московській Русі придворний, який відав полюванням; переслідувач утікачiв з війська»; — р. *ловчий*, бр. *лбучы* (іст.), др. *ловчийи* «мисливець, рибалка», п. *łowczy* «організатор полювання; [старший лісничий]», ст. «придворний, який відав полюванням, титул при дворі», ч. *lovčí* (іст.) «той, хто відав справами полювання при дворі; мисливець», болг. (заст.) *ловчий*, *ловчия* «мисливець»; — псл. *ловьсьь, похідне утворення від *ловьсь «мисливець, рибалка», *loviti* «ловити». — Sławski IV 227—228; БЕР III 450. — Див. ще **ЛОВИТИ**.

[ЛОГ] «заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти», [*логвина*] «широка сінокісна низина; низина в лісі; заглиблення в рельєфі» Ч, [*логовина*] «тс.» Ч, [*логвище*] «низина, поросла травою» Ч, [*логовище*] «тс.» Ч, [*ложок*] «сухе руєло Г; низина з пологими схилами; вузька низина вздовж річки; низина в лісі; невелика лука в кінці города Ч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лог* «долина, яр, поле під паром» пов'язане з *лежати* «лежати» (пор. схв. *лѡг* «лежання»); зіставляється з лит. *atlaгаi* «поле, яке довго лежало під паром», гр. *λόχος* «засідка», гал. *logan* «могила»; безпідставно пов'язувалося (Matzenauer 243) з гр. *λαύον* «печера, ущелина». — Фасмер II 509; КЭСРЯ 244; Преобр. I 463; Bern. I 727—728; Mikl. EW 163; Trautmann 168; Pedersen Kelt. Gr. I 97. — Див. ще **ЛЕЖАТИ**.

[ЛОГА] (бот.) «глід, *Crataegus L.*» Вел, ВеНЗн, Мак, [*логина* ВеНЗн, *логиня* Вел, ВеНЗн] «тс.», [*логинька*] «плід глоду; глід колючий, *Crataegus oxyacantha L.*» Мак; — результат фонетичного спрощення діалектних назв тієї самої рослини [*гліг*, *глог*, *глогина*, *глогинька*], що зводяться до псл. *glogъ* «тс.». — Нейштадт 314; Анненков 112; Machek Jm. rostl. 116; Симонович 145. — Див. ще **ГЛІД**.

[ЛОГАЗА] «ячмінна крупа Ж; каша з цілих зерен обдертого ячменю», [*глаза*]

«ячмінна крупа» Ж, [г^лажанка] «просо, майже стовчене в ступі для пшона»;— п. [logaza, lohaza] (з укр.), слц. lohaza, [lohoza, lahoza] (з укр.— Machek ESJČS 274);— неясне; можливо, походить від уг. lóhoz «для коня», форми іменника ló «кінь» з післяіменником -hoz «до, для».

логарифм, *логарифмувати*, *логарифмічний*;— р. *логарифм*, бр. *лага-рифм*, п. *logarytm*, ч. слц. *logarithmus*, вл. *logarithm(us)*, болг. *логаритъм*, м. *логаритам*, схв. *логаритам*, слн. *logaritetem*;— інтернаціональний математичний термін (пор. н. *Logarithmus*, фр. *logarithme*, англ. *logarithm*), який у латинізованій формі (лат. *logarithmus*) був створений шотландським математиком Дж. Непером (1550—1617) з основ грецьких слів *λόγος* «слово, розум, відношення» і *ἀριθμός* «число»; спочатку означало «пропорціональне число».— СІС² 497; Фасмер II 509; Sławski IV 323; Sł. wyg. obcych 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 902.— Див. ще *арифметика*, *логіка*.

[**логарня**] «кіл, вбитий у пліт, на якому вішають торби, щоб їх не замочила вода» О, [логарні, логарні] «тс.» О, [логарня] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ IV;— неясне.

Логвін, [Логін, Лонгін] Ж, ст. *Логгінъ* «смышляя глибоко або долги» (1627);— р. *Логгін*, *Лонгін*, *Логвін*, бр. *Логвін*, *Лонгін*, *Логін*, др. *Логгінъ*, п. слц. *Longin*, ч. *Longinus*, болг. *Логін*, *Лонгін*, м. *Лонгін*, схв. *Лонгін*, слн. *Longin*, стел. *Лонъгинъ*, *Логинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; сгр. *Λογγίνος* походить від лат. *Longīnus*, пов'язаного з *longus* «довгий», спорідненим з двн. *lang*, гот. *laggs*, псл. *d^lgъ «тс.», укр. *дóвгий*.— Сл. вл. імен 215; Беринда 219; Фасмер II 510; Суперанская 430; Петровский 143; Спр. личн. имен 430; Илчев 306, 307.— Див. ще *дóвгий*.

[**логін**] «дерево, яке впало або було повалене бурєю; ледар, нероба»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; менш переконливо зіставляється (О I 416) з уг.

lóg(ni) «висіти; байдикувати, ухилитися від роботи».— Див. ще *лежати*.

логіка, *логік*, *логістика*, *логіцизм*, *логістичний*, *логічний*, *логізувати*, ст. *логіка* «діалектика; розмова» (1627);— р. болг. м. *логіка*, бр. *логіка*, п. ч. слц. вл. *logika*, нл. *logiski*, схв. *лòгика*, слн. *lógika*;— запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво німецької і латинської (нім. *Lógik*, лат. *logica*); гр. *λογική* «логіка, діалектика» є формою жін. р. від *λογικός* «словесний, логічний», похідного від *λόγος* «слово; мова; розум», пов'язаного з *λέγω* «збираю; розповідаю, промовляю», спорідненим з лат. *lego* «читаю; вибираю; збираю», алб. *mb-leth* «збирати урожай», гот. *lēkeis* «заклинатель, лікар», дісл. *læknir*, дангл. *læse*, двн. *lāchi* «тс.», двн. *lāchin* «лікування», свн. *lāchenTe* «заклинання, чаклування».— СІС² 497; Беринда 220; Фасмер II 510; Kopaliński 581—582; Holub—Lyer 292; БЕР III 453; Klein 902; Walde—Hofm. I 780; Frisk II 94—95.— Пор. *лексика*.

[**логожина**] (бот.) «рогіз, *Turpa* (Tourp.) L. ВеНЗн; рогіз вузьколистий, *Turpa angustifolia* L.» Мак;— очевидно, результат контамінації назв [*рогожина*] «тс.» і *лоза*, *лозіна* (див.).

логопедія «наука, що вивчає розлад мови та розробляє методи його лікування», *логопед*, *логопедичний*;— р. болг. *логопедия*, бр. *лагопедыя*, п. *logopedia*, ч. *logopedie*, слц. *logopedia*, схв. *логопедија*, слн. *logopedija*;— науковий термін, утворений з основ грецьких слів *λόγος* «слово, мова, розум» і *παῖδεία* «виховання, навчання», похідного від *παῖς* (род. в. *παῖδος*) «дитина», яке вважається спорідненим з дінд. *rótah* (*rótakah*) «дитина тварини», лат. *puer* «дитина», псл. *ръте «пташеня», укр. *птах*.— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Sł. wyg. obcych 435; Holub—Lyer 292; Frisk II 462—463; Boisacq 739.— Див. ще *логіка*, *птиця*.— Пор. енциклопедія, ортопедія, педагогіка.

[**логуватий**] (вет.) «який має нарости над копитами» (про коня) О, [*луги*] «шпат (хронічне запалення кісток ніг у коней)» О, [*улóги*] «тс.» О;— п. *logawu* «кульгавий (про коня), який має наро-

сти над конитами», wlogawy «тс.», болг. [лoгав, улoгав] «каліка, кульгавий; дрібний, малий, низький», [влoгав] «обважнілий, апатичний, незграбний», м. лoгав «каліка», улoгав «тс.»; — псл. [ulogavъ] «каліка, кульгавий», похідне від [uloga] «каліцтво, захворювання кінцівок, кульгання», пов'язаного з ležati «лежати». — Stawski V 143—145. — Див. ще лежати.

[ло́дар] «ледар; бродяга» Ж, [ло́дарство] «бродяжництво» Ж; — р. лoдырь «ледар», [ло́дарь, лoдирь, лодорь], болг. [ло́дар]; — не зовсім ясне; для російських і болгарських слів припускається запозичення з німецької мови, пор. снн. нн. lodder, loder (Фасмер II 510; БЕР III 453); укр. [ло́дар] розглядається також як результат контамінації лотр і лeдaчий, перехідною формою між якими є лeдар (Преобр. I 463). — Верп. I 735. — Пор. лeдар, лотр.

[ло́два] «дошка; тесана дошка, брує МСБГ»; — неясне; можливо, пов'язане з лoдь, лoдка; розглядається також (Бернштейн Очерк 1974, 238) як залишок псл. *lody (з основою на -y).

ло́джія «приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку; відкрита галерея при будівлі»; — р. болг. лoджия, бр. лoджья, п. loggia, ч. lodžie, loggie, слц. lodžia, loggia, вл. loži «квартира, житло, приміщення», схв. лoђа, слн. lóggia; — запозичення з італійської мови; іт. loggia «крита веранда, галерея» походить від фр. loge «хатина; будка; клітка; ложа (в театрі)». — СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Ст. вуг. obcuch 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 454; Klein 901, 902; Пизани 81. — Див. ще ло́жа.

[ло́дь] «човен» Ж, [ло́дка] «тс.» Л, Ж, [ло́дниця] «верф» Ж, [ло́дя] «човен» Ж; вимощене місце під колесом водяного млина», [ло́дяк] «водяний пливучий млин (на човнах)», [ло́тка] «човен» Л; — р. бр. лoдка, др. лoдья, лoдъка, п. вл. łódź, ч. lod', ст. lodí, слц. lod', нл. lož, łodka, полаб. lüd'а, болг. лoдия, [ло́дия], лoдка, м. лаба, сх. лађа, слн. lādja, стсл. лoдъди, лoдди; — псл. *oldī «човен»; — споріднене з лит. aldijà, eldīlā «тс.», дісл. alda «хвиля», норв. [olda] «корито», шв. [älla] «продовгувата заглибина», дат. olde «корито», дангл.

ealdor «тс.»; іе. *aldh- «корито». — Фасмер II 510; Преобр. I 463—464; Brückner 310; Machek ESJĈ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; Schuster—Sewc 771; БЕР III 454; Skok II 258; Bezlaĵ ESSJ II 119; Trautmann 6; Fraenkel 120; Būga RR II 141; Falk—Topr 789; Jóhannesson 40; Pokorny 31—32.

ло́жа «відділене перегородками місце для кількох глядачів у театральному залі; відділення масонської організації»; — р. бр. болг. м. схв. лoжа, п. loža, ч. lože, слц. слн. lóža, вл. нл. loža; — запозичення з французької мови; фр. loge «ложа» походить від двн. *laubja, louba «виноградна альтанка, хатина». — СІС² 498; Фасмер II 511; Преобр. I 464; Ст. вуг. obcuch 437; Holub—Lyer 294; БЕР III 455; Bezlaĵ ESSJ II 153; Klein 901, 902; Пизани 81; Kluge—Mitzka 426. — Пор. ло́джія.

ло́жити, лoж, лoжа, лoжбйна, лoжбище, лoже, лoжисько, лoжниця, лoжовий — див. лежати.

ло́жка, [ло́жечник] «футляр для ложок», [ло́жечник] «майстер, що виробляє ложки; полиця для ложок ВеУг», [ло́жешник] «футляр для ложок, столовий прибор» Ж, лoжкар «майстер, що виробляє ложки; інструмент, яким виробляють ложки», [ло́зя] (дит.) «ложка», [ло́нька] «тс.», лoжкарний, лoжковий, [зaлoжник] «полиця для ложок» Ж, [зaлoжечник] «футляр для ложки» ВеБ; — р. лoжка, бр. [ло́жка], др. лoжица, лoжька, п. łóżka, ч. žlice, lžice, žice, [ležka, lyžka], слц. lyžica, [lažka, ložica], вл. lžica, нл. lžusa, полаб. lāzaic болг. лoжица, м. лoжица, схв. [лoжица], жлйца, слн. žlīca; — псл. lъžica, lъзька; — загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. lugë «ложка», ос. [aligd] «надріз, розріз», aligdīn «надрізувати», лит. lāužti «ламати», дінд. gujāti «ламає» або lunāti (lunóti) «відтинає» (пор. семантику шв. дат. sked «ложка» і двн. skeidōn «розколювати», дангл. spón «ложка», англ. spoon «тс.» і двн. spān «тріска», дісл. spraap «тріска; ложка»); зіставляється також з лат. ligula «ложка», дірл. liag, ірл. liach «тс.» (Pedersen Kelt. Gr. I 101; Machek ESJĈ 346; Ho-

lub—Lyer 296), спорідненими з псл. *lizati*, укр. *лизати*.— Фасмер II 511—512; Преобр. I 464—465; Sławski V 441—445; Brückner 316; Holub—Kop. 213; Schuster-Šewc 794—795; БЕР III 545—547; Skok III 683; Bern. I 750—751; Walde—Hofm. I 800—801.— Пор. *ліжка*.

лоза́ (бот.) (деякі кущові породи верби), *лоза́н* (заст.) «тс.», [лоза́нки] «різки, лозини», *лозі́на*, [лозі́нка] «ломиніс лозяний, Clematis vitalba L.», *лозі́ння*, *лозі́няка*, [лозі́нячка], [лозі́ник] «астргал лозяний, Astragalus virgatus Pall.» Мак, *лозі́няк*, [лозі́няк] «корзинка з лози», *лозі́нува́тий* «довгий і тонкий, як лозина», *лозо́вий* «зроблений з верби», *лозі́яний* «тс.», [лозі́няк] «поле, де росли лози» Ва;— р. болг. *лоза́*, бр. *лаза́*, др. *лоза*, п. *loza*, ч. ст. слц. *loza*, схв. *лоза*, слн. *loza*, стел. *лоза*;— псл. *loza* «гнучка гілка; виноград; верба кущова»;— зіставляється з лит. *lazda* «палка, ліщина; стеблина деяких рослин», [lazà] «палка, ліщина», лтс. *lazda*, *lagzda*, *lazds* «ліщина», прус. *laxde*, алб. *laithi* «тс.», вірм. *last* «пліт, човен», перс. *gāz* «лоза»; висловлювалось припущення (Štrekelj AfSiPh 27, 52—53; Brückner AfSiPh 39, 4; Ильинский RSl 6, 226) про зв'язок з *лаз*, *лізти* «вйтися».— Фасмер—Трубачев II 512—513; Преобр. I 465; Sławski V 239—241; Brückner 313; Machek ESJČ 342; БЕР III 457—458; Skok II 321—322; Bezlaž ESSJ II 152—153; Bern. I 736; Trautmann 153.— Пор. *ліска*².

[лозі́няк] (орн.) «вівчарик, Phylloscopus; східний соловей, Luscinia luscinia L. (Lusciola philomela)», [лозі́няк] «тс.» Шарл, [лозі́вка] «славка, кропив'янка, Sylvia palustris», [лозо́вець] «тс.»;— похідні утворення від *лоза́*; назви пояснюються гніздуванням цих птахів у густих чагарникових заростях, у лозах.— Булаховський Вибр. пр. III 206; Воїнств.— Кіст. 311, 328.— Див. ще *лоза́*.

[лозі́ниця] «піч для сушіння фруктів (викопується в саду) Ме; вид примітивної плодосушарки», [лозі́ниця] «сушарка для фруктів» МСБГ;— очевидно, результат фонетичної видозміни слова [оз-

ні́ця] «сушарка; димохід», зближеного з *лоза́*, оскільки головною частиною сушарки є сітка, іноді сплетена з лози або очерету, на яку насипають фрукти; пор. помилкове пояснення походження рум. *loşnița* «сушарка» (з укр.) як нібито пов'язаного з болг. *лозі́ниця* «виноградна лоза», схв. *лозі́ниця* «дикий виноград» (БЕР III 459).— Див. ще *озні́ця*.

ло́зунг «гасло»;— р. бр. болг. *ло́зунг*, м. *лозунг*, *лозі́нка*, схв. *лозі́нка*;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. *Lösung* «розпізнавальний крик (пароль), бойовий клич» походить від свн. *losunge*, *lōzunge* «тс.», з яким, очевидно, пов'язане нвн. *Los* «жеребок, лотерейний білет, доля», що в XV ст. мало значення «гральна кісточка; дощечка, плитка (з паролем, бойовим закликком)».— СІС² 498; Фасмер II 513; Боровой Путь слова 292—300; БЕР III 459; Kluge—Mitzka 447.— Пор. *льос*.

[лозі́янка] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Мак, [лозі́янка] «тс.» ВеНЗн, Мак;— похідне утворення від *лоза́*; назва зумовлена формою листя, що нагадує вербове.— ВеНЗн 60.— Див. ще *лоза́*.

лої́вка, *лої́ти*, *лої́*, *лої́ник*, *лої́вова́тий*, *лої́вий* — див. *літи*.

[лої́] «самець гадюки» Ж, [лої́ка] «гадюка»;— неясне.

[лої́ок] (бот.) «горлянка женеvська, Ajuga genevensis L. Г, Ж; горлянка повзуча, Ajuga reptans L. Мак», [лоєк Мак, лою́к Ж] «тс.»;— неясне.

лої́тир, *лої́тра* — див. *літра*.

[лок] «місце; прийма МСБГ; земельний наділ Scheludko»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лок* «місце», рум. аром. *loc* «тс.» зводяться до лат. *locus* «місце», яке лежить в основі запозичених іншим шляхом слів *лока́льний*, *лока́тор* та ін.— Scheludko 137; СДЕЛМ 239; DLRM 463.— Див. ще *лока́льний*.— Пор. *лока́тор*.

[локайка] «вівця коло очей чорна» Вел, [локаї́стий] Вел;— результат фонетичної видозміни форм [ока́йка] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [окаї́стий] «з білими плямами

навколо очей», в яких протетичне *у* (*уокайка, *уокаїстий*) стало помилково сприйматись як характерна для лемківського говору діалектна вимова успадкованого *л*.— Див. ще *око*.— Пор. *лбзниця*, *локáтка*, *локáція*, *лотб́чине*.

локальний «місцевий», *локалізація*, *локалізувати*;— р. *локальний*, бр. *лакáльны*, п. вл. *lokalny*, ч. *lokální*, *lokálný*, слц. *lokálny*, болг. *локáлен*, м. *локален*, схв. *лòкáлан*, слн. *lokálen*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *lokál* «місцевий», фр. англ. *local* походять від лат. *locālis* «те.», пов'язаного з *locus* (< *stlocus*) «місце» (де щось поклали), можливо, спорідненим з дінд. *sthálam* (*sthalí*) «суходіл, ґрунт, земля», гр. *στόλος* «балка, кіл; стебло; рукоятка; зброя», псл. *stati*, укр. *стáти*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Sławski IV 327; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; БЕР III 460; Dauzat 440; Klein 900, 901; Walde—Hofm. I 817—818.— Пор. *дислокація*, *локáтор*, *стáти*.

[*лòкати*] «лизати» Ж, [*лòканє*] «лизання» Ж;— р. [*лòкáть*] «голосно, пожадливо пити, втягуючи рідину язиком, хлебтати», *лакáть* «тс.», бр. [*лòкаць*] «пити», др. *локати* «хлебтати, жадібно пити, втягуючи рідину язиком», п. *lokać* «тс.», [*lakać*] «хлебтати», ч. *lokati* «пити жадібно, великими ковтками, ликати; жадібно вдихати (повітря, запах)», слц. [*lokat'*] «жадібно, багато пити», болг. [*лòкам*] «пити, видаючи звук *лок-лок*; хлебтати, голосно їсти, пити, втягуючи рідину язиком», [*лòча*] «хлебтати», м. [*лòкам*] «тс.», схв. *лòкати* «пити, голосно втягуючи рідину язиком (як собака, кіт); надмірно їсти, пити; хлебтати», слн. *lòkati*, *lokáti* «пити або їсти з витягнутим язиком; хлебтати; жадібно пити»;— псл. *lokati* «втягувати рідину чи рідку їжу язиком, як пес, кіт; хлебтати; злизувати з шумом»;— споріднене з лтс. *lakát* «хлебтати, злизувати з шумом», ітеративом до *lakt* «хлебтати», лит. *lakti* «тс.», вірм. *lakem* «лижу», можливо, також з гр. *λάττω* «лижу, сьорбаю»; безпідставно зіставлялося з лат. *lacus* «озеро», кельт. *loch* «тс.», болг. *лòква* «калюжа» (Brückner 311); іє. **lak-* «з шумом злизувати, хлеба-

ти», корінь звуконаслідувального походження.— Фасмер II 514; Преобр. I 465—466; Sławski V 151—153; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; БЕР III 460; Младенов 278; Skok II 314; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 727; Mikl. EW 159; Trautmann 149; Frisk II 85; Pokorny 653; Иллич-Свистыч Опыт 1976, 15.— Пор. *лй́кати*.

[*локáтка*] «рибальська сітка» Ж, [*лакáта*] «вид рибальської сітки» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни *окáтка (*оката сітка*) через проміжну форму *уокáтка (з протетичним *у-* > *л-*), похідну від *окáтий* (пор. [*о́ко*] «петля, вічко»).— Див. ще *око*.— Пор. *лбзниця*, *локайка*, *локáція*.

локáтор «апарат для визначення місцезнаходження тіла», *локáторник*, *локáція*;— р. болг. *локáтор*, бр. *лакáтар*, п. *lokasja*, ч. *lokase*, слц. слн. *lokátor*, схв. *локáција*;— запозичення з англійської мови; англ. *locator* утворено від основи лат. *locāre* «розміщувати, розставляти», похідного від *locus* «місце».— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 337; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; Klein 901.— Див. ще *локальний*.

локáут «закриття підприємств і масове звільнення робітників з виробництва», *локáутник*, *локаутувати*;— р. болг. *локáут*, бр. *лакáут*, п. *lokaut*, схв. *лòкаут*;— запозичення з англійської мови; англ. *lock-out* «локаут», букв. «замикання дверей перед кимось», *lock out* «замикати двері перед кимсь» складається з основи дієслова *lock* «замикати» (дангл. *lūcan*), спорідненого з днн. *lūkan*, дісл. дфриз. *lūka*, двн. *lūhhan*, гот. *galūkan* «тс.», дісл. *lok* «замок», гот. *usluks* «отвір», двн. *loh* «дірка», нвн. *Loch* «тс., отвір», дінд. *rujāti* «ламає», лит. *lūžti*, *láužyti* «ламати», і прийменника *out* «поза, за, зовні, геть», спорідненого з ісл. *út*, норв. шв. *ut*, гот. дангл. дфриз. днн. *ūt*, двн. *ūz*, нвн. *aus*, дінд. *ud*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Kopaliński 582; БЕР III 461; Skeat 299; Klein 901, 1105; Feist 189—190; Vries AEW 636.

[*локáція*] «акація» МСБГ, [*лакáція*] «тс.» МСБГ;— результат фонетичної видозміни назви *акація*, [*окáція*] «тс.»,

очевидно, через проміжну форму [**уока́ція*], в якій протетичне *у* було помилково сприйняте як характерна для деяких західних говорів діалектна вимова нормативного л.— Див. ще *ака́ція*.— Пор. *ло́зниця*, *локайка*, *лока́тка*.

ло́ки — див. *ло́кон*.

[*ло́кно́*] (бот.) «латаття, *Nuphræa L.*» *Непокупный*, [*лу́кно́*] «тс.; глечики, *Nuphar L.*» тж;— бр. [*локно́*] «глечики жовті, *Nuphar luteum (L.) Sm.*», ч. *lekno* «латаття», ст. *iekno* «тс.», *lekno žluté* «глечики», слц. *lekno* «латаття», *lekno žlté* «глечики жовті», вл. *lukpadž* «калюжниця болотна, *Caltha palustris L.*», [*локpadž*, *локо́ина*], нл. *lokašina* «тс.»;— псл. **lъk-*;— споріднене з лит. *lūknė* «глечики», лтс. *lūkne* «тс.», пов'язаними з лтс. *lukns* «гнучкий», *lukt* «в'яло обвисати», *luksēt* «іти зігнувшись», *liekt* «гнути; викривляти», лит. *leĩkti* «тс.», псл. *loкъ* «лук»; зближувалось також (Трубачев *Этимология* 1968, 27—28) з р. [*лу́кно́*] «кошик», др. *лу́кно* «тс.; кадочка», схв. ст. *лу́кно* «міра для хліба».— *Непокупный* 34—35; *Schuster-Sewc* 773—774; *Urbutis Baltistica* 8, 208—209; *Fraenkel* 389—390.— Див. ще *лу́к*¹.

[*ло́кнути*] «прагнути, бажати, жадати, знемагати» Ж;— очевидно, результат контамінації дієслів [*ло́хнути*] «тс.» і [*ла́кнути*] «відчувати голод; бути жадібним».— Див. ще *ла́ко́мий*, *ло́хати*.

локомоти́в «паровоз»;— р. болг. *локомоти́в*, бр. *лакамати́у*, п. *lokomotywa*, ч. *lokomotiva*, слц. слн. *lokomotiva*, вл. *lokomotiwa*, нл. *lokomotivnik* «водій локомотива», м. схв. *локомоти́ва*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Lokomotive*, фр. англ. *locomotive* походять від англ. *locomotive engine* букв. «машина, що рухає (зрушує) з місця»; прикметник *locomotive* утворено з лат. *locus* «місце», і прикметника пізньолат. *motivus* «який рухає», пов'язаного з лат. *moveo* «рухаю».— *CIC*² 499; *Фасмер* II 514; *Sławski* IV 328—329; *Holub—Lyer* 292; *БЕР* III 463; *Kluge—Mitzka* 446; *Dauzat* 441; *Klein* 901.— Див. ще *лока́льний*, *моти́в*.

ло́кон «кучеряве пасмо волосся», [*ло́ки*] «локони», [*льо́к*] «локон» Ж;— р. *ло́кон*, бр. *ло́кан*, п. *lok*, ч. *lokna*, слц. *lokña*, м. *локна*, схв. *ло́кна*;— запозичено з німецької мови (через посередництво російської і польської мов); н. *Locke* «кучер» (мн. *Locken*) (свн. двн. *loc*) споріднене з днн. дфриз. *lok(k)*, дісл. *lokk*, гр. *λόφος* «гнучка гілка», лит. *lūgnas* «гнучкий».— *Шелудько* 37; *Фасмер* II 514; *Преобр.* I 466; *Sławski* IV 324—325; *Brückner* 316; *Holub—Lyer* 292; *БЕР* III 462; *Kluge—Mitzka* 444.— Пор. *люкс*.

[*ло́кот*] «міра пряжі; моток» Ж, [*ло́котник*] «аршинник (торговець)» Ж;— р. заст. і діал. *ло́коть* (міра довжини), др. *локъть* «тс.»;— давнє семантичне похідне від др. *локъть* (< псл. *olkъть) «лікоть, міра довжини, що дорівнює приблизно довжині ліктьової кістки людини».— Див. ще *лі́коть*.

локри́ця — див. *лакри́ця*.

[*ло́кша*] «легка сокира» Ж, *ло́кши́ти* «сікти, рубати на дрібні частини; [різати на дрібні шматки; бити; розбивати Ж]», *полокши́ти*;— р. [*локчи́ть*] «позначати зарубками, мітити колоди при переносі зрубу, хати», [*локши́ть*] «бити, лупцювати; хапати»;— неясне, можливо, пов'язане з [*ло́кша*] «локшина».

ло́кшина «лапша», [*ло́кша*] «тс.»;— р. *лапи́а*, [*локша́*], бр. *лапи́а*, *ло́кшина*, п. [*lokszyna*] (з укр.), ч. [*lokša*, *lukša*, *lokeš*, *lokýš*], слц. *lokša*, [*lakša*, *lakeš*];— запозичення з тюркських мов; тат. каз. уйг. *lakša* «локшина; дрібні шматки тіста, зварені в бульйоні», чув. *läškä* виводяться від перс. *lakše*, *lakše*; існує думка про угорське посередництво (пор. уг. *laska* «локшина», ст. *laksa* (*Bern.* I 690—691; *Machek ESJČ* 338), але, з другого боку, припускається, що джерелом угорських слів є українська або словацька мова (*Kniezsa* I 306—307).— *Москаленко* УІЛ 47; *Фасмер* II 460, 515; *Преобр.* I 434; *Sławski* V 162; *Karłowicz SWO* 355; *Machek ESJČ* 338; *Mikl. EW* 160; *TEI* II 117; *Nachtr.* II 165; *Lokotsch* 103.— Пор. *лапша́*.

[*лолоті́ти*] «шуміти, клекотіти» (про воду);— ч. [*lolotati*] «бурмотіти», слц. *lolotat'* «лепетати, видавати неясні, не-

виразні звуки», *lalotat'* «тс.», болг. [*лолотя*] «бурмочу»;— псл. *lolotati*, *lolotëti*, очевидно, похідні від *lolotъ «лепет, бурмотіння» звуконаслідувального походження; пор. лит. *lalúoti* «муркати, невиразно говорити, наспівувати», лат. *lallo* «присипляю дитину, наспівуючи колискову пісню», гр. *λαλω* «говорю» та ін.— БЕР III 464.— Пор. *люльотіти*.

лом, *ломáдже*, *ломáка*, *ломигáти*, *ломіти*, *лómка*, *ломовій*, *ломóта* і т. д.— див. *ламáти*.

[*ломáк*] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.», [*лімчук*, *ломачок*, *ломик*, *ломівник*, *ломовик*, *ломовий король*, *ломовий королик*, *ломча*] «тс.» Шарл;— похідне утворення від *лом* «хмиз», *ломáччя*; назву дано за місцем гніздування кропивників, які оселяються в заростях бур'янів, чагарників, у купах дерев і хмизу.— Воїнств.— Кіст. 332.— Див. ще *ламáти*.

[*ломатник*] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.» Мак;— похідне утворення від *ломіти*, *ламáти*; назва зумовлена застосуванням жовтцю в народній медицині для лікування запалення суглобів, ломоти в ногах (Ваńkowski—Kuźniewski 49).— Див. ще *ламáти*.

ломбард «кредитна установа, що надає позички під заставу цінних речей»;— р. болг. *ломбард*, бр. *ламбард*, п. ч. слц. вл. *lombard*, схв. *лѡмбард*, слн. *lombard*;— запозичено з французької мови; можливо, через посередництво німецької (н. *Lombárd* «тс.») і російської; фр. *lombarde* «ломбардський», *Lombard* «житель Ломбардії», провінції північної Італії, звідки в середні віки було багато банкірів і лихварів, які засновували в Західній Європі ломбарди (*maison de Lombard*), походять від пізньолат. *Langobardus*, *Longobardus* (пор. нім. *Langbart*, букв. «довга борода»), назви одного з германських племен, які в 568 р. завоювали Північну Італію.— СІС² 499; КЭСРЯ 245; Фасмер II 516; Sławski IV 330; Kopaliński 583; Holub—Lyer 292; Kluge—Mitzka 445; Klein 904; Gamillscheg 568; Dauzat 442; Battisti—Alessio 2265.

лómбер (заст.) (назва гри в карти), *лѡмберний*;— р. *лѡмбер*, п. *lombr*, *lomber*, схв. *lombre*;— запозичення з французької мови; фр. *l'hombre* «тс.» походить від ісп. *hombre* «людина; гравець у карти», яке зводиться до лат. *homo* «людина», пов'язаного з *humus* «земля».— Фасмер II 516; Преобр. I 467; Sławski IV 330; Karłowicz SWO 346; Kluge—Mitzka 445; Dauzat 391.— Див. ще *гумус*, *земля*.

[*лѡмбиш*] «ледар, роззява» Ж, [*лѡмбас*] «лобуряка» МСБГ, [*лѡмбас*] «тс.» МСБГ, (Me), [*лѡмбас*] «непотрібний собака; нікчема» О, [*ломбишувáти*] «ледарювати» Ж;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *lompos* «недбалий, неохайний, незграбний» пов'язується з *lombos* «крислатий», похідним від дієслова *lobog* «розвіватися, маяти».— MNTESz II 787—788.

[*ломенець*] (бот.) «ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Мак;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *ломініс* «тс.».— Див. ще *ломініс*³.

ломікамінь (бот.) «*Saxifraga* L.», *ломикаменéві*;— р. *камнелómка*, бр. *каменялómник*, п. *lomikamień*, *lamikamień*, ч. *lomikámen*, слц. *lomikameń* «тс.», слн. *lomikamen* «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib.»;— складне утворення з основ *ломіти* і *камінь*, що виникло як калька латинської наукової назви *Saxifraga*, утвореної з основ іменника *saxum* «скеля, камінь» і дієслова *frangere* «ламати»; назва зумовлена, очевидно, лікарськими властивостями рослини, яка використовується для руйнування каменів у печінці і нирках (Machek Jm. rostl. 97); назву пояснюють також тим, що деякі види родини *Saxifraga* ростуть на кам'яних породах і руйнують їх.— Нейштадт 298—299; Sławski IV 451—452; Brückner 311; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Симонович 421.— Див. ще *камінь*, *ламáти*.

[*ломіліс*] (бот.) «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Ж;— складне утворення з основ дієслова *ломіти* і іменника *ліс*, що виникло в результаті заміни другого компонента де-

етимологізованої назви *ломініс* «тс.» фонетично близькою основою.— Див. ще *ломініс*¹.

*ломініс*¹ (бот.) «рослина родини жовтцевих, *Clematis* L.», [*ломинос* Мак, *ломинус* Мак, *ломоніс* Мак, *ломонос* Ж] «тс.»;— р. *ломонос*, п. *łominos* «тс.», схв. *лом* «ломініс лозяний, *Clematis vitalba* L.»;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назви не зовсім ясна; можливо, пов'язана з отруйністю рослини і подразливою дією її на слизові оболонки і шкіру людини; засунутий в ніс скручений листок ломоносу прямого викликає кровотечу (Анненков 102); назва могла бути мотивована і зовнішнім виглядом ломоноса, який має зігнуті, ніби заламані плоди, до того ж сухі плоди легко відламуються.— *Sławski* V 179; *Brückner* 311.— Див. ще *ламати*, *ніс*.

[*ломініс*²] (бот.) «ясенець білий, *Dic-tamnus albus* L.; рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L. Мак; ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench. Ж», [*ломоніс*] «ластовень лікарський» Мак, [*ломонос*] «тс. Ж; ясенець білий Мак», [*ломини*] «ясенець білий» Мак;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назв неясна; можливо, вони виникли шляхом перенесення назви *ломініс* «*Clematis*» на ясенець, рутвицю і ластовень на основі деяких спільних ознак рослин (отруйність ломиносу і ластівця, рутвиці, ясенця; неприємний запах, подразлива дія рослин тощо).— Нейштадт 238, 446—447; Травянистые растения СССР I 393, 398; II 16, 120; *Mashek* Jm. rostl. 51—52, 127—128.— Див. ще *ломініс*¹.

[*ломич*] (бот.) «латаття, *Nymphaea* L.» Мак;— очевидно, результат видозміни форми [*омич*] «тс.» через проміжну форму *ўомич з протетичним *ў*, яке могло бути сприйняте як діалектна вимова л.— Пор. *лбзниця*, *локатка*.

[*ломінь*] (бот.) «ломикамінь, *Saxifraga* L.» Ж, Мак;— схв. [*ломика*] «ломикамінь»;— очевидно, результат скорочення складної назви *ломікамінь* «тс.» (див).

[*ломок*] «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладаина»;— результат видозміни форми [*льонок*] ([*ло́нок*]) «тс.», зближеної з *ломіти* (пор. р. [*ломок*] «уламок», п. *łomek* «знаряддя для ламання сухого льону», слн. *łomek* «уламок»).— Див. ще *льонок*².

ломпас — див. *ломбиш*.

[*ломтіти*] «свербіти» О;— неясне; можливо, результат видозміни [*ломтіти*] «ломити» (безос. про відчуття болю, нездужання), похідного від *ломіти*.— Пор. *ламати*, *лоптати*.

[*ломус*] «богатир, силач», [*ломоватий*] «величезний», [*ломовітий*] «дивовижно великий» Ж;— р. [*лом*] «сильна, здорова людина, здатна багато і довго працювати», [*ломанік*] «силач», [*ломіна*] «велика, сильна людина», [*ломовік*] «тс.», [*ломоватий*] «крупний, жорсткий, грубий» (про сіно), [*ломовітий*] «сильний, здоровий, витривалий в роботі», [*ломово́й*] «міцний, здоровий» (про людину);— похідні утворення від *ломіти*; очевидно, в основі нової семантики лежить значення «здатність ламати».— Див. ще *ламати*.

лон — див. *лан*.

[*ло́на*] «заграва»;— запозичення з польської мови; п. *łona* має спільне походження з *łupa* «тс.», якому відповідає укр. *луна* «заграва».— *Sławski* V 308—311.— Див. ще *луна*².

[*ло́ни*] «минулого року» Ж, [*лінський*] «минулорічний» ВеЛ;— р. [*лоні*], бр. [*ло́ни*, *ла́ни*], др. *лони*, п. *łoni*, ч. *loni*, *vloni*, [*luńi*, *luńi*, *luń*], слц. *vłani*, [*łani*, *loni*], вл. *loni*, [*loni*], нл. *łoni*, болг. *ла́ни*, м. *лани*, схв. *ла́ни*, *ла́ни*, слн. *láni*;— псл. *olni < *olnei «іншим разом; у минулому році»;— споріднене з лат. *olli* «в той час, тоді», похідним від *ollus*, *olle* «той»; іє. *ol-*po*-s, похідне утворення від займенникового кореня *ol-, відбиття іє. локатива на -*ei* (*olnei), з розвитком значень «у той час > у тому році > в минулому році»; суфіксальний елемент -*ni* зводиться до займенникового кореня іє. *po- (*epo-/*lopo*-), що зберігається також у псл. *опъ*, укр. *він*, р. *он* та ін.; далі споріднене з лат. *olim* «колись, одного разу», *ulter* «по той

бік», *ultimus* «найвіддаленіший, розташований по той бік»; робилася спроба розмежувати форми *loni, яка пов'язувалася з лат. *olli* «тоді», і *lani, що зіставлялася з лат. *alius* «інший» (Mikkola Balt. u. Slav. 42).— Фасмер II 516; Преобр. I 268; Sławski V 185—186; Brückner 312; Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 292—293; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 859—860; БЕР III 306; Младенов 270; Skok II 267—268; Bezljaj ESSJ II 123; Mikl. EW 221; Trautmann 7; Walde—Hofm. II 206.— Пор. лунчак.

[лониш] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» Мак;— результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови *ланиш (п. [łanysz] «тс.»).— Див. ще ландіш.

лоно «груди; живіт, утроба (як символ материнства)», [лоње] «груди» Ж, [лоніця] «лобкова кістка» Ж, [лоня] «груди, лоно» Пі, [лоньо] «тс.»;— р. лоно «груди; живіт, утроба; [коліна]», бр. лона «лоно», [лоні] «руки, пригорщ; обійми; оберемок», др. лоно «лоно, груди, пазуха; ядро (статевий орган)», п. лопо «живіт, особливо нижня його частина; груди; коліна; обійми; оберемок», ст. «статеві органи», ч. ліпо «жіночі статеві органи; нижня частина живота», ст. лопо «живіт; статеві органи», слц. лопо «місце від пояса до колін у сидячої людини; жіночі статеві органи», вл. лопо «лоно; оберемок», нл. лопо «нижня частина живота, груди; оберемок», полаб. лопі «лоно; обійми», болг. схв. лоно, єлн. лопо, стел. лоно «лоно, живіт, місце від живота до колін сидячої людини; нижня частина одягу»;— псл. лопо «статеві органи; нижня частина живота; поділ; місце від живота до колін (у сидячої людини); оберемок»;— задовільної етимології не має; найвірогіднішим є первісний зв'язок з *ležati* «лежати», *lože* «ложе» через вихідну форму *log-sno «лежання», пов'язану з пел. *logъ* «низина, долина, лог», *ložesno*, (мн.) *ložesna* < *logesnā «місце, де знаходиться плід, матка»; спрощення групи приголосних аналогічне зміні псл. *lupa* < *louksnā; менш обгрунтовані спроби виведення з *lok-s-no від іє. **lek-*

«вигинати, гнути» (Фасмер II 517; Schuster-Sewc 775—776; Младенов 279; Mikkola BB 22, 246; Walde—Hofm. I 761), з *lok-no від балтосл. **lek-* «летіти, скакати» (Vaillant Gr. comp. I 93, IV 584), з *lorpo «пола одягу», пов'язаного з псл. *loruxъ*, *lorata*, з *lotno, спорідненого з дінд. *aratniņ* «лікоть» (Mikkola Ursl. Gr. I 127); непереконаливе зіставлення з *лікоть*, р. *локоть* (у південнослов'янських мовах було б ла-), з дісл. *legg* «нога, ляжка, плечова кістка» (Reichert KZ 46, 349).— Фасмер—Трубачев II 517; Преобр. I 468; Откупшиков 244—245; ЭИРЯ V 84; Jakobson Word II 613; Sławski V 188—191; Brückner 312; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 469—470; Skok II 318; Bezljaj ESSJ II 150; Варбот 206; Верн. I 732.— Див. ще лежати.

[лонок] «одна з перекладин на ткацькому верстаті, через які полотно перегагується на навій» Ме;— результат перенесення за суміжністю назви [лонок] ([лонок, ломок]) «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»; зближення з лоно (Куркина Этимология 1970, 96) може бути лише вторинним.— Див. ще льон².— Пор. ломок.

лонток — див. льон².

[лопар] «лопатка, якою місять глину; лопатка, палиця, якою відгортають вогонь у печі» Ж, О, [лопарка] «тс.» Ж, [лопарьки] «вид ритуальної гри біля покійника» О;— р. [лопарня] «весло», ч. [лораї] «вид лопати», слц. *lorag*, [лораг], м. [лопар] «тс.», схв. *lopār* «хлібна лопата», єлн. *lorag* «тс.»;— псл. *loragjъ «вид лопати», похідне утворення від **lor-* «щось широке, плоске», як і *lorata* «лопата», *loruxъ* «лопух».— Фасмер II 518; Sławski V 196; Machek ESJČ 339; БЕР III 471; Bezljaj ESSJ II 150.— Див. ще лопата.— Пор. лапа¹, лопух.

лопарі (ст.) «народність саамі»;— р. *лопарь* «саам; [бусурман, еретик]», [лопъ] (зб.) «саамі»;— очевидно, запозичено з шведської мови (через російську); шв. *lappar* (мн.) «саамі» (одн. *lapp*), зводиться до фін. *Lappi* «Лапландія», *lappalainen* «лапландець, лопарь»; менш обгрунтоване припущення про

походження від фін. *lorri* «кінець» (*Viklund MO 5, 183—184*) або снн. *larpe* «дурний» (*Karstien Hirt-Festschr. II 484—485*).— Фасмер—Трубачев II 518, 520.

[лопасня] (бот.) «жовтушник, *Egysium austriacum Baumg.*» Мак;— неясне.

лопáта, [лопáс] «нижня частина весла» Берл, *лопáтень* «лопáть; широке свердло; [великий широкий зуб]», [лопáтє] (зб.) «лопатки в колесі водяного млина» Ж, [лопáтільно] «ручка лопати», [лопáтина] «заглиблення у ґрунті; річна затока» Ч, *лопáтка* «маленька лопáта; плоска частина гребних і повітряних гвинтів, коліс, весел; [широкий крайній щабель у драбині; щабель у бороні; мантачка Ж; (стол.) шиш О]», *лопáтник* «робітник з лопáтою», *лопáть* «широкий плоский кінець», *лопáтєвий* «який має лопáті», *лопáтистий* «схожий на лопáту», [лопáткувáтий] «який має форму лопати» Ж, *лопáтити*, [лопáткувáти] «точити косу мантачкою (лопаткою)» Ж, *надлопáтковий*;— р. болг. *лопáта*, бр. *лапáта*, др. *лопáта*, п. вл. нл. *lorata*, ч. слц. *lorata*, полаб. *lūrotā*, м. *лопáта*, схв. *лòпáта*, слн. *loráta*, стел. *лонáтá*;— псл. *lorata* «лопáта», очевидно, субстантивований прикметник із суфіксом -at-, похідний від *lorъ «широкий лист», що зводиться до іє. *lǝr-/lǝr-/lǝr- «щось широке, плоске»;— найближчими відповідниками є лит. *lòpeta* (*lorpetà*) «лопáта, заступ; частина плуга, леміш; (анат.) лопáтка», лтс. *lāpsta* «лопáта, заступ; (анат.) лопáтка», *lāpusta* «лопáта», прус. *lorpo* (< *lāptā); припускається спорідненість з ірл. *lue* (< *lorpet-) «кермо (рульове колесо)», *lúí* (< *lorpijo) «тс.», далі з двн. *laffa* «долоня, лопáть, весло», дфриз. *larpe* «лопáта»; малопереко́нлива думка (Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 293) про походження слов'янських і балтійських слів з балтосл. *lāpeta, нібито спорідненого з засвідченим у глосах лат. *paleta* (*pāla*) «заступ, лопáта, мотика», і про можливість метатези р — l > l — р; слов'янські слова виявляють схожість з фін. *larjo* «лопáта», *laria*, карел. *labia*, вепс. *labid*, ест. *labidas* «тс.», нен. *labea* (*lā-*

be') «весло».— Фасмер II 518—519; Преобр. I 469; Булаховський Вибр. пр. III 422; Sławski V 193—196; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 777—778; БЕР III 472; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732—733; Trautmann 149; Būga RR I 312; Fraenkel 339—340, 386; Meillet Ét. 291; Persson Beitr. 196—197; Pokorny 679.— Пор. *лапа*¹, *лопáр*, *лопúх*.

[лопáтень¹] (бот.) «глечики жовті, *Nuphar luteum Sm.* Ж; калюжниця болотна, *Caltha palustris L.* Мак; латаття біле, *Nymphaea alba L.* Мак», [лопáтинь] «щавель кінський, *Rumex confertus Willd.*» МСБГ, [лопáтник] «латаття біле» ВеНЗн, [лопáть] «калюжниця болотна», [лопáч] «тс.» Мак;— похідні утворення від *лопáта*; назви мотивуються формою широкого листа рослин.— Див. ще *лопáта*, *лопúх*.

[лопáтень²] (орн.) «ковпик білий, косар, *Platalea leucorodia L.*» Ж;— р. [лопáтень], болг. *лопáтáр* «тс.»;— похідне утворення від *лопáта*; назва пояснюється лопáтоподібною формою дзьоба птаха.— Птицы СССР 60; Страутман 46.— Див. ще *лопáта*.

лопати¹ «тріскатися; [стукати, хлопати]», *лопатися*, *лопnúти*, [лопкати] (у сполученні [л. крильми]) «хлопати (крилами)», *лоп* (виг.) «хлоп; [лап, хват]», [лопанець] «батавська сльоза (швидко охолоджена крапля розплавленого скла)» Ж, [лопкавка] «місце розриву полотна коси» О, [лопкання] «хлопання»;— р. *лопáться* «тріскатися», *лопnúть*, бр. *лопаць* «тріскатися; рватися; хлопати крилами», *лопацца* «тріскатися, розламуватися», п. [лопáсі] «ударяти, стукати», слц. *lornut'* «ударити», болг. [лопам] «б'ю, ударяю з тріском, стукаю», м. *лопа* «стукає», слн. *lòpati* «ударяти чимось плоским; тріскатися», *lòpniti* «ударити; впасти»;— псл. *lorati* «тріскатися, розламуватися», звуконаслідувальне утворення, в основі якого лежить вигук *lorъ*, пов'язане чергуванням голосних з *lepetъ* «лепет», *larati* «лапати»; паралельне до *лòpati* «хлопати»;— вважається спорідненим з лит. *laróti* «іти; брести», *larúoti* «хло-

пати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 469; Sławski V 202—204; БЕР III 471; Bezlej ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. лепетати, лопати², лопотати, хлоп.

лопати² (вульг.) «їсти, жерти»;— р. *лопать* «те.; пити горілку», бр. *лопачь* «їсти», ч. [Порас'] «пити», болг. [лопам] «жерти, ковтати», м. *лопа* «жадібно їсть, пожирає», слн. *lorati* «їсти жадібно щось рідке, хлебтати»;— псл. *lorati* «жадібно їсти, пити» звуконаслідувального походження; можливо, генетично тотожне з *lorati* «стукати, ударяти; хлопати крилами» і зумовлене характером звуків, які виникають при жадібному поїданні, питті (пор. *тріскатися* «лопатися»— *тріскати* «жадібно їсти»);— споріднене з лит. *laróti* «голосно, жадібно їсти», *larúoti* «те.», *lār* (вигук на позначення жадібного поїдання), далі, можливо, з двн. *laffan* «лизати», дангл. *larjan* «пити, сьорбати», шв. *lara* «те.», ісл. норв. *lerja* «лизати з шумом, як собака», гр. *λάλω* «лизати», алб. *lar* «хлептати воду», вірм. *lar'el* «лизати»; зіставляється з схв. *хлѣпнути* «жадібно ковтнути», п. [chlarać] «ласувати», *chlać* «жадібно пити», дат. [slappa] «сьорбати, жадібно ковтати» (Fraenkel 340; Machek Slavia 16, 209); висловлювалась думка про випадковість збігу псл. *lorati* «лопатися» і *lorati* «жадібно їсти» (Преобр. I 469).— Фасмер II 519; Sławski V 202—204; БЕР III 470—471; Bezlej ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. лопати¹, лопотати, хлоп.

лопатка (анат.) «кістка у складі плечового пояса»;— р. болг. *лопатка*, бр. *lapátka*, п. вл. нл. *loratka*, ч. слц. *loratka*, слн. *lorática*;— псл. *lorat'ka*, *loratica* «те.», похідне утворення від *lorata* «знаряддя для копання»; назва пояснюється подібністю лопаткової кістки до лопати; паралелізм значень спостерігається і в інших мовах; пор. лит. *lorėta* «лопата; лопатка», лте. *lāpsta*, прус. *rettis*, лат. *pāla*, гр. *σπάθη* «те.»— Фасмер—Трубачев II 519; Sławski V 196—198; Machek Slavia 28, 268; БЕР III 473; Bern. I 732—733.— Див. ще лопата.

[лопатник] (ент.) «жук-кузька, кузька хлібний, *Anisoplia austriaca*»;— очевидно, похідне утворення від *лопата*; мотивація назви неясна.

[лопаття] (бот.) «латаття біле, *Nuphara alba* L.; глечики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sibth. et Sm.»;— очевидно, результат контамінації *латаття* і [лопатень] «те.» (див.).

[лопки] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак;— р. [лопкí];— неясне; можливо, похідне від *лопати(ся)*, оскільки при дозріванні насіннєві коробочки дурману тріскаються.

[лопкій] «їдкий; різкий» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лопати(ся)* «тріщати» (про головний біль), [лоптáти] «щеміти», [лоптíти] «тріщати в голові; свербіти».— Див. ще лопати¹, лоптати.

[лопівка] «трубка, якою тягнуть вино з бочки» ВеУґ, [лoвíв] «те.» Slavia I;— слц. *lorov*;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *loró* «трубка для відливання вина» пов'язане з *lorótök* (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.», утвореним з основ дієслова *lor* «красти», етимологічно неясного, і *tök* «тиква» (з цього сорту тикв виготовлялися лівери, сифони для вина).— Sulan Slavia I 44; Machek ESJČS 275; Bern. I 733; Mikl. EW 174; MNTESz II 789; Bárczi 191.

[лопоніс] (орн.) «широконіска, качка широконоса, *Anas clypeata* L. (*Spatula clypeata*)» Шарл;— складне утворення з основи *лоп-*, пов'язаної з *лопата*, *лопать*, і *ніс*; назва зумовлена широкою і довгою формою дзьоба цієї качки.— Булаховський Вибр. пр. III 230; Птицы СССР 97.— Див. ще лопата, ніс.

лопоніти (розм.) «втєкти»;— експресивне утворення, пов'язане з *лопотати* (*лопотіти*) «стукати, гупати (біжучи)».— Див. ще лопати¹, лопотати.

лопотати «видавати глухі звуки (ударяючи чим-небудь по поверхні, розвиваючись на вітрі, тупаючи ногами під час бігу); бігти; говорити поспішно, неясно», *лопотіти* «те.», [лопоніти] «тріпотати, хлопати» ВеУґ, *лoпíт*, [лопотáйло] «базікало» МСБґ, [лопотень Л,

лопоті́н Ж] «тс.», лопотня́, лопотня́ва, лопоті́н, лопоті́ха, [лопітлі́вий] «який погано, нерозбірливо говорить», лопотлі́вий, лопоті́чий, [злопоті́ти] «захлопати» ВеУг;— р. лопоті́ть «бурмотіти, белькотіти; [хлопати крилами]», бр. лопоті́ць «ударяти по якій-небудь поверхні, видаючи приглушені звуки; хлопати крилами; белькотати; базікати», др. лопотати «белькотіти», п. łopotać «тріпотіти, хлопати; ударяти, стукати», болг. [лопотя́] «тупаю», схв. лопотати «стукати, подзенькувати», лопотати «шуміти, шльопати; говорити дурниці», слн. łopotáti «ударяти; говорити швидко й нерозбірливо», łopútatı «голосно вдаряти», стсл. лопотіть «який погано говорить»;— псл. łopotáti «видавати звуки при ударянні; белькотати, шуміти», форма інтенсива до łopáti «хлопати»;— відповідає лит. lapatoti «мчатися, бігти, їхати галопом; тріпотіти крилами; базікати»; lapatúoti «мчатися, їхати галопом; важко ходити, чалапати; тріпотіти крилами; поспішати, багато працювати», lapatái (вигук для відображення швидкого бігу, тріпотіння крилами, крадіжки), пов'язаним з lapóti «іти, брести», lapúoti «хлопати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 447—448; Sławski V 202—204; БЕР III 475; Верп. I 732.— Див. ще лопати¹.— Пор. лепетати.

[лопоту́н] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.» Ж;— результат видозміни назви [лопатень¹] «тс.» (див.).

[лопош] «сорт кукурудзи» Доп УЖДУ II;— запозичення з угорської мови; уг. lapos «[сорт кукурудзи]; плоский», пов'язане з łop «лист; плита; полотно», спорідненим з манс. (kāt)lōB «долоня», хант. ləβsəx «плоский», удм. lar «низький», комі lar «рівнина».— Лизанец 608; MNTESz II 723.

лопта — див. лопта.

[лоптати] «щеміти», [лоптати] «тс.; сильно боліти Ж; чесатися, свербіти Ж, О», [ломтати] «свербіти» О, [лоптачка] «сверблячка» О, [лоптійка] «щеміння»;— п. ст. łopotać «кусати, уражати»;— не зовсім ясне; можливо, генетично пов'язане з лопати «хапати».

[лопу́нка] (зоол.) «пальчатий корал, Lobularia» Ж;— очевидно, пов'язане з лопата, лопать (пор. р. лопа́тної коралл «тс.») і пояснюється його формами.— Див. ще лопата.

лопу́х (бот.) «Arctium L. (Lappa Adans); [підбіл звичайний, мати-й-мачуха, Tussilago farfara L.; калюжниця болотна, Caltha palustris L.] Мак; лист лопуха; (перен.) некмтлива людина», [лопух білий] «латаття біле, Nuphras alba L.; підбіл звичайний» Мак, [лопух водяний] «латаття біле; кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch.» Мак, [лопух гіркий] «лопух, Arctium L.; підбіл звичайний» Мак, [лапу́х] «лопух» Бі, Мак, [лапу́шник Бі, лепух Мак, липух Мак] «тс.», [лепухе] «калюжниця болотна» Мак, [лопуха] «кремена лікарська» Мак, [лопуш] «лопух великий, Lappa major Gaertn.» Мак, [лопуше] «зарості лопуха» Ж, лопушина «лопух; лист лопуха», [лопушина водяна] «латаття біле» Мак, [лопушіне] «листя лопуха» Ж, лопушіння «лопухи; зарості лопуха; [листя лопуха]», [лопушінік] «лопух; кремена лікарська» Г, Ж, [лопушінік водяний] «латаття біле» Г, Ж, лопушіняк «[лопух]; зарості лопуха», [лопушіня] (зб. до лопу́х), [лопух гіркий] «лопух» Мак, [лопуша] «тс.», [солодке опуша] «підбіл звичайний», [лапуховатий] «листяний» Бі, [лопухатий] «схожий на лопух, з великим листям», лопухуватий, лопушаний «лопуховий», лопушіний «тс.», [лопушистий] «широколистий; лопатий (про єніг) Ник», лопушінтися «широко розростатися»;— р. лопу́х «лопух», бр. лопух «тс.», [підбіл; калюжниця болотна], п. łopuch «лопух», ч. łopuch, łopouch «тс.», [łopúch] «підбіл», слц. łopúch «лопух», нл. łopuch «квасениця, Oxalis L.», łopuch «щавель звичайний, Rumex acetosa L.», болг. [лопух] «карум плямистий, Arum maculatum L.; рослини з широким листям; листя овочів», [лопох] «лопух», лопуш «кремена», схв. [лопу́х] «лопух; кремена; підбіл; дивина, Verbascum L.», слн. łopúh «лопух»;— псл. łopuchъ «лопух; рослина з великим широким листям», похідне утворення від łopъ (lap-) «лист.», як і łopata «лопата» та ін.;—

споріднене з лит. *lāras* «лист»; іє. **lǝp-/lǝr-* «щось широке, плоске»; зіставляється також з лат. *lappa* «лопух великий» (Brückner 312; Machek ESJČ 340).— Меркулова 33—34; Фасмер II 520; Преобр. I 469—470; Sławski V 199—201, 204—205; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 476; Bern. I 733; Mikl. EW 174; Fraenkel 339—340; Pokorny 679.— Пор. *лапа*¹, *лопата*.

лоп'уцьок «молода соковита стеблина деяких рослин, звичайно їстівна; [вид рослини, бур'ян Ж]», [*лопуцок*] «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Мак, [*лапуцок*] «латук отруйний, *L. virosa* L.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *латі́к*, лат. *lactuca*, род. в. *lactusae*.— Пор. *ло́чиця*.

лорд «англійський спадковий дворянський титул»;— р. бр. болг. м. схв. *лорд*, п. ч. слц. вл. *lord*, схв. *лорд*, слн. *lórd*;— запозичення з англійської мови; англ. *lord* (сангл. *laverd*, *loverd*, *lord*) походить від дангл. *hlāford* (< *hlāf-weard) «хоронитель хліба», складного утворення з іменників *hlāf* «хліб», спорідненого з ісл. *hleifr* «хліб, буханка», гот. *hlaifs*, днв. *hleib*, *leib*, нвн. *Laib* «тс.», і *weard* «варта», спорідненого з ісл. *vörðr* «наглядач, наглядання», нвн. *Wart* «страж», гот. *wards* «варта».— СІС² 500; КЭСРЯ 246; Корали́нські 583; БЕР III 477; Skeat 299, 302, 599; Klein 899, 906, 1729.— Див. ще *ва́рта*, *гва́рдія*, *хлі́б*.

лорне́т «рід монокля в оправі; окуляри в оправі з ручкою», *лорне́тка* «тс.», *лорнетувати* «оглядати у лорнет», *лорнірувати* «тс.»;— р. болг. м. *лорне́т*, бр. *ларне́т*, п. *lorneta*, ч. *lorgnět*, слц. *lornet*, *lorńón*, вл. *lorgnon*, схв. *лорњет*, *лорњета*, слн. *lornjět*, *lornjéta*, *lorńjón*;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *lorgnette* «лорнет» є похідним від *lorgner* «коситися», пов'язаного з фр. ст. *lorgne* «косоокий», яке не має певної етимології.— СІС² 500; Фасмер II 520; Корали́нські 584; Holub—Lyer 293; БЕР III 477; Klein 906—907; Dauzat 443.

лоск¹ «блиск гладенької поверхні; бездоганний зовнішній вигляд», [*лосняк*] «слюда» Ж, *лощі́лка*, *лощі́ння*, [*лощі́т*] «заграва» О, [*лосніти*] «блищати» Ж, [*лосня́ти*, *лощі́ти* Ж, *лощі́ти(ся)*] «тс.», [*лощі́тити*] «полірувати, глянцювати» Ж, [*лосня́чий*] «блискучий, переливчастий» Ж, *ло́щений*, *вілощений*, [*залоскніти*] «зблищати» Ж, [*налощі́ти*] «налакувати, наглянцювати», [*ло́ск*] «блиск, лоск» ЛексПол, [*розло́скуватися*] «розблискуватися» Нед;— р. *лоск* «блиск», бр. *лоск*, п. *łysk*, ч. слц. *lesk* «тс.», нл. *šćaś* (< *lšćaś) «блищати», болг. *лѣскам* «тс.; полірувати», схв. (заст.) *лѣскати* «блищати», слн. *lesk* «блиск»;— псл. *lʹyskъ < **luksk-* (**luk'sk-*), до якого зводиться, очевидно (як фонетичний варіант), і укр. *лиск*.— Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345; Brückner 302; Machek ESJČ 327; БЕР III 559—560; Skok II 272; Bezlej ESSJ II 135; Bern. I 750; Mikl. EW 178.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лісий*, *луна*².

[**лоск**²] «безладдя» (у сполученні *у л. лягти* «вилягти»), *ло́ском* (у сполученнях *л. лежати* «бути неприбраним», *л. лягати* «падати», *кинути л.* «кинути в безладді»);— р. *ло́ском* «зовсім», [*лозгом*] «тс.», ст. *лоском* «покотом, крижем», бр. [*лоск*] «нерівний ряд, навал», [*ло́скат*] «тс.»;— неясне, можливо, пов'язане з р. [*лоск*] «полога низина, долина».— Пор. *лощі́на*.

[**ло́скати**] «хлопати, ляскати» ВеЗн, [*лоск*] «тріск» Ж, [*лоска́ч*] «завдаток (про який домовляються, хлопаючи один одного по руці)» ВеУг, [*ло́скіт*] «шум, тріск; луна, відгомін МСБГ»;— р. [*ло́скаць*] «хлопати, ляскати батогом, бити чимось плоским по воді», бр. [*ло́скат*] «шум, стук», п. *łoskot* «тріск, грім», *łoskotać* «шуміти, тріщати», ч. [*loskati*] «ляскати», схв. іст. *лоскот* «гул», слн. [*lěskati*] «хлюпати; тріщати; бовтати»;— псл. *loskati* «ляскати» звуконаслідувального походження, паралельне до *leskati* «лящати»;— споріднене з лит. *laskúoti* «весело співати; базікати», *lazgúoti* «весело базікати»; пов'язувалось також з *lopotati* (*lopskati > *loskati*, Machek ESJČ 340), з гр. *λάσκω* «звучу, тріщу, кричу, говорю» (Matzenauer LF 9, 216),

лат. loquor «говорю» (Преобр. I 497).— Фасмер II 521; Sławski V 208—210; Brückner 312; Holub—Lyer 293; Bern. I 733—734; Vūga RR I 455.— Пор. лясь.

лоскір, лоскірка, лоскіря — див. ласкір.

лоскотати, [ласкотати] «лоскотати» Ж, [лескотати Пі, лискотати, лискотати Пі] «тс.», лоскотіти, [ласкоти] «лоскоти» Ж, лоскіт, [лоскот] «лоскіт» Бі, лоскоти, [лоскотарка] «русалка, яка замучує лоскотом людей», [лоскотниця, лоскотуха] «тс.», лоскітлівий, лоскітний, [лосковітий] «який боїться лоскоту», лоскотлівий, лоскотний;— р. [ласкотать, лоскотать], бр. [ласкатіць, лоскат], п. łaskotać, łaskotać, łaskotki, вл. łaskotać, łaskotać, łaskot, нл. łaskośiś;— не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з ласка, ласкати; зіставлялося також (Brückner 307, 309) із звуконаслідувальними словами п. łosk-, łesk- (пор. укр. [лоскати]) на позначення різних шумів.— Фасмер II 521; Sławski V 27—28; Schuster-Sewc 780—781; Bern. I 692.— Див. ще ласка.

лосось (іхт.) «Salmo salar L.», [лосос] ВеНЗн, лососіна, лососєві, лососєвий, лососячий;— р. лосось, бр. ласось, п. łosoś, ч. слц. losos, вл. нл. łosos, схв. лѡсос, слн. łosos;— псл. lososъ;— споріднене з лит. lašiša, lašaša, lašis, лтс. lasis, прус. lasasso, днв. lahs, нвн. Lachs, дангл. leax, дісл. англ. шв. lax «тс.», тох. В laks «риба», вірм. losdi «лосось; таймень», що зводяться до іє. *laks-, *laksos «тс.»; припускалась можливість генетичного зв'язку з дінд. lakṣā «100 000» (з первинним значенням «незліченна кількість риби»); іє. *laksos пов'язувалося з *lak- «кропити», до якого зводяться лит. lāšas «крапля», лтс. lāse, lāse «крапля; пляма іншого забарвлення», lāsaĩns «покроплений, плямистий» на підставі того, що всі лососєві плямисті; пов'язувалося також з іє. *lek-/lak- «стрибати» (за аналогією до лат. salmo «лосось» від salire «стрибати» (Fick I 531); висловлювалась думка про праєвропейське походження слова (Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293).— Коломиец Происх. назв. рыб 104—106; Фасмер—Трубачев II 522;

Преобр. I 470—471; Sławski V 211—213; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Mikl. EW 174; Bern. I 734; Fraenkel 341—342; Trautmann 150; Jóhannesson 727; Maughofer II 83, 96—97; Гамкрелидзе—Иванов 536—537; Diebold Current progress in historical linguistics 1976, 352—355, 363—364, 367—369; Pokorny 653.

[лосуня] (бот.) «гриб колчак лускагий, Hydnum imbricatum L.» Ж, Мак, [лосун] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лось; пор. іншу назву колчака [олениця] та відповідні його назви в інших мовах: ч. lošák, схв. сръвача (від срна «сарна»), слн. jelenova bodičnica, rjava srna, rjava srnica, нім. Hirschschwamm (букв. «оленячий гриб»), Hirschzunge (букв. «оленячий язик»).— Анненков 171; Симонович 238.— Див. ще лось.

лось (зоол.) «Cervus alces, Alces alces», лосеня, лосіна, лосіця, [лосунь] «лось» Ж, [лосьовки] «лосячі черевики» Мо, лосіний, лосячий, [лосьовий] Ж;— р. бр. др. лось, п. łoś, ч. слц. los, вл. łos, нл. łos, болг. лос (з р.), м. лос, схв. лѡс, слн. łos;— псл. *olsъ «лось» (< іє. [*ol-k-is]), пов'язане з *el-en-ъ «олень», *ol-n-i «лань»;— споріднене з дісл. elgr «лось», шв. älg, днв. eľho, eľaho, нвн. Elch, дангл. eolh, лат. alcēs, гр. ἄλκη «тс.», далі з дінд. řśyaḥ «самець антилопи», памір. gus «кам'яний баран»; необгрунтовано зіставлялося з лошак (Holub—Lyer 293).— Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski V 215—216; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 779; БЕР III 477; Skok II 319; Bezlaj ESSJ II 151; Stang 33—34; Mikl. EW 174; Trautmann 7; Kluge—Mitzka 162; Frisk I 75.— Пор. лань, олень.

лот¹ «прилад для вимірювання глибини моря, ріки»;— р. бр. болг. лот, п. lot;— запозичення з голландської мови; гол. lood, як і нвн. Lot, свн. lōt «тс.», вважається запозиченням з кельтських мов.— CIC² 500; Фасмер II 522; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 477.— Пор. лот².

лот² (заст.) «неметрична одиниця маси (ваги)»;— р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. слн. заст. lōt, вл. lut, схв. ст. lōt «тс.»;— запозичення з німець-

кої мови; нім. Lot «грузило, лот; міра ваги» походить від свн. lot «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю», яке зводиться до пгерм. lauda «свинець для паяння», очевидно, кельтського походження.— СІС² 500; Винник 140—141; Фасмер II 522; Sławski V 371—372; Holub—Lyer 293; Schuster-Sewc 267—270; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 446—447.— Пор. лот¹, лут².

[лот³] (бот.) «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [льотія] «тс.» Мак;— р. [лот, лотія] «тс.»;— результат видозміни латинської наукової назви рослини lotus, яка походить від античної назви ряду рослин, зокрема, одного з видів роду лядвенець — Lotus messanensis (Melilotus messanensis).— Нейштадт 348; Симонович 281.— Див. ще лотос.

[лотáва] «отава» Ж, [лутáва] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни назви отáва через проміжну форму [*ʏотава] з протетичним ʏ, яке потім було помилково сприйняте як діалектна вимова л і тому замінене цим звуком.— Див. ще отáва.— Пор. локайка, локація.

лóтай, лотайка, лóтак, лóтань, лотар, лóтатень, лотáття, лóтáть, лотáч, лотачка, лóташ, лототь, лотоць, лоточ, лóточник, лотошки, лóтошник — див. латáття.

[лóтан] (бот.) «пшінка, Ficaria L.» Ж;— пов'язане з [лóтань] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене схожістю серцеподібної форми листків обох рослин (Федченко — Флеров 414, 430).— Див. ще латáття.

лотерéя, [лотéрия Ж], лотерéйний;— р. лотерéя, бр. латарéя, п. loteria, ч. loterie, слц. lotéria, вл. нл. loterija, болг. лотáрия, м. лотарија, схв. лóтрија, слн. loterija;— через посередництво західноєвропейських мов (пор. н. Lotterie, фр. loterie, гол. loterije) запозичено з італійської; іт. lotteria «лотерея» є похідним утворенням від lotto «частина, частка», яке вважається словом германського походження.— СІС² 500; Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski IV 336; Kopaliński 584; Ма-

chek ESJĀ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 478—479; Dauzat 443; Kluge—Mitzka 447; Feist 262; Klein 907.— Див. ще лотó.

лотівка — див. лутóвка.

лотік «жолоб для стікання води, для зсипання чого-небудь», [лот] «лоток на водяному млині» Ник, [лóтка] «жолоб; лопата; ринва» Ж, лотóк «жолоб; відкритий прилавок або переносний столик, ящик для торгівлі на вулиці (з р.); дошка (або металева посудина) з бортами для розкладання чого-небудь (з р.)», лотóкí «канали на водяному млині; [пристрій для стоку води Ва; місце, де збігається вода двох річок, створюючи велику течію Ва]», [лотóчина] «русло ріки» Ж, [лотóчок] «дерев'яна трубка, по якій борошно йде з-під жорна»;— р. лотóк «відкритий прилавок; дошка для перенесення товарів; корито для подачі води у млині; совок для пересипання; [посудина для тіста; дошка для тіста, розрізання м'яса; ринва]», бр. лотóк «ящик для товарів; [корито]», [лóтак] «жолоб для стікання води з даху; дерев'яна трубка для збирання соку з дерева», [лотóк] «велика бочка або корито для зсипання збіжжя», [латóка] «котловина, впадина; (ст.) канавка, жолоб», п. lotok «корито з дощок, по якому вода тече на млинове колесо; канал для стікання води» (з укр. або бр.):— псл. сх. [lotokъ] «жолоб, ринва; заглибина в землі»;— споріднене з лит. latākas «калюжа; жолоб; канал; струмок; ринва; жолобок для стікання березового соку; корито для збіжжя», lekētas (< letekas) «жолобок, по якому стікає березовий сік», лтс. lataka (lataga) «ринва» (висловлювалось, однак, припущення, що в балтійських мовах ці слова запозичені з білоруської (Bern. I 735; Fraenkel 342—343); дальші етимологічні зв'язки непевні; зіставляється з двн. letto «глина», нвн. Letten «тс.», корн. lad «рідина; протікати», сірл. lathach «мул, багно», лат. latex «рідина» (Brugmann Grundriss II 1 511; Трубачев Рем. термиол. 218—221), з ономастикою балтійською і слов'янською, особливо гідронімами, зокрема, п. Lot (озеро), Lota (річка і село),

Łotwa (річка і озеро), лит. Lātažeris (озеро), лтс. Lata; припускався зв'язок з свн. lode «брусок, дошка, коробка», двн. latta «планка», свн. latte, нвн. Latte «тс.», ірл. slat «жердина» (Bern. I 735; Uhlenbeck 258; PBrV 22, 196); непереконливі зіставлення (Brückner 307, 312) з п. ľatwy «легкий», ľata «латка», ľata «посуд». — Фасмер II 523; Преобр. I 471—472; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski V 218—220; Būga RR I 455—458.

лотó (вид гри); — р. лотó, бр. латó, п. lotto, ч. слц. вл. loto, болг. лóто, схв. лóто, слн. lóto; — запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво французької (фр. lotto) і російської; іт. lotto, як і фр. lot «жереб», походить від франк. *hlot (гот. hlauts) «жереб, успадкування», спорідненого з дісл. hlautr «жереб; частина; жертва», hlaut «кров жертви», шв. lotf «частка землі», дат. lod «жереб; доля», двн. lōz, lōz, свн. lōz, нвн. Los «тс.», далі з лит. klišti «зачепитися», псл. *kljušь, укр. ключ. — СІС² 500; Фасмер II 523; Holub—Lyer 293; БЕР III 479; Dauzat 443; Feist 262; Klein 907; Kluge—Mitzka 445—446. — Див. ще **кльокати**¹. — Пор. **лотерéя**.

[лотóка] «буркотун Ж; настирлива, набридлива людина МСБГ», [лотóчити] «ляяти, дорікати», [лотóчити голову] «набридати, мучити» Ж, [лотóчитися] «турбуватися» МСБГ, [лотóшити] «байдикувати», [злотóчити] «зруйнувати, розбити» Ж; — р. [лотóхá] «базікало; клопотун, кваплива людина», [лотыхáть] «говорити дурниці», [лотышкáть] «тс.», [лотошítь] «клопотатися; базікати; плескати, дзюрчати, як вода коло млина», бр. латашóць «знищувати, спустошувати, рвати», [латашóцца] «топтатися, облюбовувати місце; старатися, клопотатися», п. [łotoszyć] «бити, лупцювати», [łatoszyć] «тс.»; — очевидно, результат видозміни слів лотóкі, р. [лотóк] «ринва»; в такому разі основою розвитку нових значень було плескання, дзюрчання води в лотоках; Фасмер (II 523) вважає відповідні російські слова (розглянуті ним лише частково) неясними. — Див. ще **лотік**.

лóтос (бот.) «Nelumbium Juss.»; — р. болг. м. лóтос, бр. лóтас, п. ч. слц. вл. lotos, схв. лóтос, слн. lótos; — через посередництво латинської і, можливо, німецької мов (лат. lōtos, lōtus, нім. Lótos «тс.») запозичено з грецької; гр. λωτός, яке є назвою багатьох кормових рослин, вважається середземноморським словом невідомого походження, можливо, пов'язаним з гебр. lot «вид червоної запавної живиці», ар. lādan «западна смола». — СІС² 500; Sławski IV 338; Kopalński 584; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 479; Frisk II 153. — Пор. **ладán**.

[лотóчіне] «жир, яким обростають кишки свині» МСБГ; — результат фонетичної видозміни форми [отóчини] «жир на тонкій кишці» через проміжну форму з протетичним ү [*ўоточини], яке згодом було помилково сприйняте як діалектна вимова приголосного л і замінене цим приголосним. — Див. ще **оточіти**, **текті**. — Пор. **локайка**, **локáтка**, **лока́ція**, **лота́ва**.

[лотр] «негідник, розбійник, грабіжник», [лóтра] «розпусниця», [лотрівство] (зб.), [лотрóвський] «розбійницький, розпусний», ст. лотрѣ «лиходій, розбійник» (XVI ст.); — р. [лотр] «марнотрат, ледар» (з укр. і бр.), [лóтра] «п'яниця, гультяй», [лотрýга] «марнотрат, гультяй, ледар», [лоты́га, лóтырь] «тс.», бр. лóтра (чол. і жін. р.) «ледар, нероба», п. lotr «гультяй, шахрай, лиходій», ч. lotr «негідник, лиходій, розбійник», слц. lotor «розбійник, негідник, нероба», вл. заст. lotr «розбійник», схв. [лóтар, лóтер] «тс.; розпусник», слн. заст. lóter «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; нвн. Lotter(bube) «ледар», свн. lot(t)er «легковажний, шахрай, негідник», двн. lotar «пустий» споріднені з снн. lod(d)er «нероба», дангл. loddere «жебрак», нвн. liederlich «недбалий, безладний, розпусний», схв. lúsati «швендяти»; менш обгрунтоване припущення (Malinowski Rozprawy 17, 43; Karłowicz SWO 356; Holub—Lyer 293) про зв'язок з лат. latrō «найманий солдат; грабіжник, розбійник». — Richhardt 73; Фасмер II

253; Преобр. I 472; Sławski V 221—222; Brückner 312—313; Machek ESJČ 340; Hoľub—Kop. 210; Schuster-Sewo 861; Skok II 320; Bezljaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Mikl. EW 174; Kluge—Mitzka 441, 447.— Пор. лодар.

лох¹ (бот.) «дика маслина, маслинка, *Eleagnus L.*», [лоховина] «маслинка вузьколиста, *Eleagnus angustifolia L.*» Мак, [лоховник] (у сполученнях л. *вузьколистий* «те.»; л. *сріблистий* «маслинка срібляста, *Eleagnus argentea Pursh.*» Мак;— р. бр. *лох*;— неясне; висловлювалася непереконлива думка про зв'язок з *олія* (Горяев 238); можливо, походить від незасвідченого п. *włoch «те.», спорідненого з укр. *волохатий* (плоди і листя маслинки опушені).

лох² (іхт.) «лосось (*Salmo salar L.*) у період нересту»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [лох] «лосось; струмкова форель, *Salmo trutta L.*; таймень, *Nischo taimen Pallas*; схудлий лосось після нересту», [лоховіна] «погане м'ясо сьомги; м'ясо лоха», [облоховіться] «перетворитися з лосося в лоха» не має єдиної етимології; більшістю дослідників вважається пов'язаним чергуванням приголосних х і с з *лосось*, подібно до р. *жах* — *ужас*, *селех* — *селезень* (Преобр. I 470—471; Bern. I 734; Brückner 312; Matzenauer LF 9, 214); припускається також походження від спільної індоевропейської назви риби *lak's з іншим розширювачем: *lak's-o-, пор. *lak's-o-k- > *лосось* (Sławski V 212—213); висловлювалася думка про запозичення слова: фін. карел. олон. lohi «лосось», ест. lohi від лит. lašis «те.» (Vasmer ZfSIPh 3, 86).— Фасмер II 524; Mikl. EW 174.— Див. ще лосось.

[лох³] «страх, жах» Ж, [лохи] (мн.) «дикі витівки» Ж, [лохливий] «полохливий» Ж, [лохний] «боязкий» Ж, [лохно] «страшно» Ж, [лохати] «лякати, полухати, проганяти» Ж, [лохатися] «боятися, тривожитися» Ж, [лошити] «полухати» Ж;— очевидно, результат усічення початкового кореневого по- в словах *полухати*, *полохливий* і т. д., сприйнятого як префікс; певну роль у цьому процесі могло відіграти збли-

ження з [лохати] «сумувати, знемагати», [лох] «пристрасть».— Див. ще *полох*.— Пор. *лохати*¹.

[лоханя] «велика миска Ж, Ме; глиняний глечик для молока О», [лоханка] «різновид цебра з однією дужкою» Л, [лаханка] «велика миска; цебер для годівлі худоби» Л;— р. *лохань* «цебер», *лоханка* «те.», бр. [лахань] «глиняна миска», [лаханка, лоханька] «те.; балія», [лаханачка] «невелика дерев'яна миска», п. [lachań] «миска» (з бр. або укр.), полаб. laxèp «дерев'яна посудина, в якій приносили воду в поле», болг. [лакán(я)] «глиняна посудина»;— загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гр. λεκάνη (дор. λακάνη) «таз, глибока миска», звідки болг. [лакан, локаня] «глиняна посудина» (Брандт РФВ 22, 248; Фасмер ГСЭ III 116; Преобр. I 472); х на місці гр. κ пояснюється посередництвом половецької мови (Добродомов Лексикол. и словообр. ддр. яз. 257); виводилося з ар.пере. laqan «те.» через тюркське посередництво (Lokotsch 102); найближче фонетично шумер. laḫan gidda «велика (або важка) посудина», звідки ассір. laḫappu, laḫpu, ар. laqan, араб. laqna «миска» (Bern. I 655; Mikkola Balt. u. Slav. 32), але проміжні ланки запозичення невідомі; існує припущення і про слов'янське походження слова (Brückner KZ 48, 217).— Фасмер II 524; Sławski IV 405—406; БЕР III 289; Mikl. EW 163.

[лохати¹] (за чим) «жадати, прагнути; відчувати голод; сумувати, знемагати» Ж, [лохатися, лошити] «те.» Ж, [лохнути] «те. Ж; бути у відчаї», [лох] «пристрасть, пристрасне бажання» Ж, [лохник] «жадібна, користолюбна людина» Ж, [лохня] «жадібність, жадоба» Ж, [лохний] «жадібний, пожадливий» Ж, [залохати] «занудитися (за чим)» Ж, [залохнути] «те.» Ж;— бр. [лахаць] «тинятися; говорити нісенітницю», п. lochać się «проявляти статевий інстинкт» (про свиней), слц. lochat' «жадібно пити; хлебтати», слн. [lohněti] «переслідувати; прагнути»;— псл. loxati «жадати, прагнути», пов'язане чергуванням голосних з *loxati «те.», укр. [лахнути]

«зазіхати; лакомитися», [лѳхний] «пожадлиий, ласолубний» і далі з лѳсий, лѳситися; менш переконливо пов'язується з укр. [лох] «страх», [лѳхати] «полохати» (Куркина Етимологія 1972, 77; Mikl. EW 172); недостатньо обгрунтоване виведення (Bern. I 734) з іє. *lēs-, *lēs- «слабий», звідки болг. лош «поганий», схв. lōš «слабий», слн. lōšen «тс.», р. [лѳший] «поганий», а також, можливо, [лѳха] «дурна жінка», як і зіставлення з нвн. losken «вабити, принаджувати».— Фасмер II 524; Sławski IV 319—320; Bezlaј ESSJ II 148.— Див. ще лѳсий¹, лѳхнути.— Пор. лѳкнути.

[лѳхати²] «лоскотати» Ж, [лѳшити] «тс.» Ж, [лѳхачка] «свербіж, лоскіт» Ж, [лохѳнка] «тс.» Ж, [залохтѳати] «залоскотати» Ж;— п. lechtać «лоскотати», ч. lechtati, [lachtati, lochtati] «тс.»;— псл. loxati < *loksati, *loxъtati < *loksъtati, *lъxъtati < *lъksъtati; фонетичні варіанти з -ks-, паралельні до форм з -sk- (loskotati, lъksъtati «тс.»).— Sławski V 96.— Див. ще лѳскіт.

[лѳхати³] «глитати, ковтати; схлипувати» Ж;— р. [лѳхкатъ] «хлебтати», [лохтѳать] «жадібно пити», ч. [lochat] «глитати, пити великими ковтками», [lohnit, lonit], слц. lōchat', [lohat'] «тс.»;— не зовсім ясне; здається найбільше пов'язаним з [лѳкати] «лизати», р. лѳкѳать «хлебтати», [лѳкѳать], бр. [лѳкаць], п. ст. lokać «тс.», ч. lokat «глитати, пити великими ковтками», слц. [lokat'], logat' «тс.» і т. д. (Machek ESJС 338); разом з тим не виключена можливість зв'язку з [лѳхати] «жадати, прагнути; відчувати голод».— Пор. лѳкати, лѳхати¹.

[лохачи] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Мак, [лахѳчі] Ж, Мак;— бр. [лахѳчы] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. [lochacza] пов'язане з lochupia «тс.», звідки й укр. лохѳна «тс.» (див.).

лохѳна (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.», [лохѳня] ВеБ, ВеНЗн, Мак;— ч. (v)lochupě, [vlochupě];— запозичення з польської мови; п. lochupia, каш. loxina] «тс.» походить з wlochyni, wlochaciny «вид агрусу, Ribes uva-crispa», спорідненого з укр. вѳлос, воло-

хѳтий; пор. укр. [волохані] «буяхи» Мак; агрус названо так за волохатими плодами, у буяхів волохаті молоді стебла.— Sławski V 131—132; Brückner 627.— Див. ще вѳлос, волохѳтий.— Пор. глухѳня.

[лохмѳн] «лахміття, ганчірка» Ж, [лохмѳте] «тс.» Ж, [лохмѳтний] «подертий, в ла:міт:і»;— р. лѳхма, «жмут сплутаног: волосся, шерсті; космак», лохмѳтья «ганчір'я», [лѳхѳн] «клапотъ», [лохмѳтитъ] «тріпати, рвати на ляхміття», бр. [лѳхмот] «клапотъ; гниль»;— псл. loxm-, пов'язане чергуванням голосних з laxm-, укр. лѳхмѳн.— Фасмер II 524.— Див. ще лѳхи.

[лохмѳтий] «з великим черевом» (про вола);— неясне.

лѳхний, лѳхнути — див. лѳхати¹.

[лѳхотъ] «лікоть» Л, [лѳхот] «тс.» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [lochieć, locheć] «тс.» виникло в деяких діалектах у результаті вирівнювання називного відмінка lokieć до непрямих відмінків, у яких відбувався перехід k > ch (lohcia і т. д.).— Sławski V 155.

лѳція «розділ науки про судноводіння; опис морів, річок, узбереж як посібник для плавання»;— р. болг. лѳция, бр. лѳция, п. locja;— запозичення з голландської мови; гол. loodsen «вести судно» пов'язане з loods «лоцман».— СІС² 500; Фасмер II 525; Kopaliński 580; БЕР III 480.— Див. ще лѳцман.

лѳцман «провідник суден», лоцманувѳти;— р. бр. болг. лѳцман, п. loctan;— запозичення з голландської мови; джерелом гол. loodsmān «особа, що веде судно» вважається англ. loadsmān (lodeman, loadman, lodesman) «тс.», утворене з основ іменників lode (load, lodes) «рівень води, дорога, шлях», яке зводиться до дангл. lađ «шлях; подорож; напрямок; перевезення товарів», пов'язаного з lēđan «їхати, подорожувати», lēđan «вести, керувати» (англ. lead «тс.»), і mān «людина», спорідненого з дінд. mānuḥ «тс.», псл. mužь, укр. муж.— СІС² 500; Фасмер II 525; БЕР III 480; Kluge—Mitzka 447; Skeat 300; NSD 1450, 1456; Klein 899, 930.— Див. ще лідер, муж.— Пор. лѳція.

лоцот — див. латаття.

[ло́чиця] (бот.) «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Ж; — р. [ло́чига] «празель звичайна, *Lampsana communis* L.», п. *loczyga* «те.», *laktuka* «латук», єт. *loczyga*, *locyga*, *loczyca*, ч. *ločika*, єлц. *ločika*, вл. *ločica*, м. [лоштика, лошћика], схв. *лоћика*, єлн. *ločika* «те.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lactuca* «латук» пов'язане з *lac* «молоко», спорідненим з гр. *γάλα*, *γάλακτος* «те.»; назва зумовлена тим, що при надламуванні стебла латуку і правелені виділяється молочко (Нейштадт 589); припускається запозичення ще в пізньопраслов'янську мову через посередництво романських діалектів (пор. пров. *lačūgo*, ломбард. *lačūga* «те.»); висловлювалось також припущення про кельтське посередництво (Šachmatov AfSIPh 33, 95). — Фасмер II 525; Sławski V 133—135; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Jm. rostl. 233; Skok II 312; Bezlaž ESSJ II 147; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747. — Пор. латук.

лош́а «малю коня», лош́ак «молодий кінь», [лош́атна] «з лошам» (про кобилу), лош́атник «приміщення для лошат», [лош́иня] «лоша», лош́иця «молода кобила», [лош́ичка] «тс.» Ж, [лош́ук] «молодий кінь» Ж, [лош́ун] «кінь» Ж; — р. *лошадь* «кінь», [лош́а, лош́онок] «лоша», лош́ак «помісь жеребця й ослиці», бр. [лаш́а, лош́а], лаш́ак, др. *лошадь* «кінь», *лошакъ*, п. *łosze* (з укр.), *łoszak* «лошак»; — вважається давнім запозиченням з тюркських мов (чув. *laša* «кінь» споріднене з тур. крим.-тат. карач. *alaša* «кінь або інша тварина для верхньої їзди», кумик. *alaša* «низький», балкар. *alaša* «малого росту, малий кінь»); виводиться також (Серебренников 1968, 210—211) з іранських мов (пор. ос. *lašag* (*lašag*) «робоча худоба», *ласын* (*lašup*) «везити, перевозити»). — Кримський Тв. III 226—227; Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 168—169; Одинцов 36—40; Этимология 1972, 123—128; Фасмер II 525—526; Преобр. I 443; Шипова 223—224; Львов Лексика ПВЛ 146; Sławski V 214—215; Brückner 312; Karłowicz SWO 355; Корш ИОРЯС

8/4, 45; AfSIPh 8, 648; Bern. I 734; Lokotsch 5; Щербак ИРЛТЯ 83, 87; Севортян 136—137; Егоров 126; Räsänen Versuch 16.

лощ́ина «видолинок; [мокра, заболочена низина, поросла травою Ч; пропуск в оранці; галявина в лісі; яр До]», [ло́щина] «лісова галявина Ж; низина; низина, що обробляється Гриц», лош́овина «лощина»; — р. *лощина* «низина, улоговина, ущелина, долина», бр. [лаш́чина] «низина», [лаш́чина, лаш́чина] «те.»; — похідне утворення від др. *лоскъ «полога низина, долина» (пор. р. [лоск] «тс.; невелика балка, яр»), етимологічно не зовсім ясного, можливо, тотожного з *лоск* «блиск». — Шанский ЭИРЯ II 137; КЭСРЯ 247. — Пор. лоск¹.

лоюва́тий, лоюва́тими, ло́яний, ло́яня, ло́ястий — див. літи.

лоя́льний «який тримається в межах законності; доброзичливий»; — р. *лояльный*, бр. *лаяльны*, п. *lojalny*, ч. *lojalní*, єлц. *lojalny*, вл. *lojalny*, *loyalny*, болг. *лоялен*, м. *лојален*, схв. *лојалан*, єлн. *lojálep*; — запозичення з французької мови; фр. *loyal* «вірний, чесний» (< єт. *loial*, *leial*) зводиться до лат. *légālis* «законний», похідного від *lex* (род. в. *legis*) «закон»; первісним значенням фр. *loyal* було, очевидно, «законний». — СІС² 500; Фасмер II 526; Koraliński 582; БЕР III 482; Dauzat 444; Gamillscheg 580; Walde—Hofm. I 789. — Див. ще легальний.

луб «внутрішня частина кори дерева; виріб з цієї частини кори; [кора О; кора ялини О; картон МСБГ; задник МСБГ; обвід сита О; дерев'яна обичайка навколо млинових каменів Ник]», [луб́ар] «той, хто виготовляє короби для решіт», [луб́арне] «млин, де мелють луб» ВеУг, [луб́е] «старе поношене взуття МСБГ; луб Ж», [лубль] «луб» Ж, [лубка] «табакерка Г; дерев'яна сільниця, виготовлена добанням Л; стара зношена шапка МСБГ», луб́ок «луб: липова дошка для малювання або гравірування картини; надрукована з такої дошки картинка; (мн.) віз, сани з кузовом з лубу; (переважно мн.) шина на місці перелому кісток; [зруб коло криниці Мо; частина дівочого головного

убору Г; картон, твердий папір МСБГ; палітурка МСБГ; задник МСБГ], *луб'я* «луб, частина кори; [кора, знята з дерева великими шматками]; у сполученні *старé луб'я*, [старé лубля Ме] (знев. про стару людину), *луб'янка* «виріб з лубу; [віз, обшитий лубом; осіннє житло гуцульських дроворубів]», [лукбóm] «густо, твердо» Ж, [лукбий] «твердий, тугий, цупкий, міцний» Ж, [лукбий] «тс.» МСБГ, *лукбовий*, [лукбоватий] «зашкарублий» МСБГ, *лукбоний*, [лукбуватий] «схожий на луб», *лукбоний*, [лукбувати] «зняти луб» Ж, [залукбувати] «затвердіти» (про хліб), [лукбоник] «шматок шкіри на заднику чобота», [полубок] «обичайка», [лукбук] «шматок лубу в жіночому головному уборі» Нед;— р. бр. *лук*, п. вл. нл. *lub*, ч. *lub* «фанера; кора», слц. *lub* «луб», болг. *лук* «обвід решета; дошка; липова кора», м. *лук* «луб; обвід решета», схв. *лук*, слн. *lub*;— псл. *lubъ* від іе. **loubh-* або **loub-*;— споріднене з лит. *lubà* «дошка», мн. *lubos* «стеля», *lubas* «кора, лико», лтс. *luba* «луб», *lubos* «шкаралупка», прус. *lubo* «тесина», алб. *labe* «кора», лат. *liber* «кора; книга» (< **lub(h)ro-*), далі з дісл. *laūrg* «кошик», дангл. *léar* «корзина; верша», двн. *louft* «кора, лико», *louba* «навіс», нвн. *Laube* «легка будівля, альтанка», ірл. *luchtar* «човен», які зводяться до іе. **leu-/lou-*, звідки також псл. *lupiti*, укр. *лупити*.— Фасмер II 526—527; Преобр. I 473; Sławski V 266—269; Brückner 313; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 212; БЕР III 483—484; Skok III 322—323; Bezlaј ESSJ II 153; Bern. I 741; Stang 34; Mühl.-Endz. II 509; Trautmann 150—151; Fraenkel 388; Jóhannesson 747—748; Ernout—Meillet 374; Pokornу 690—691.— Пор. залубні, лоб, лупити, палуба.

[лубін] (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Л, [лукін Л, лубін Ж. лубинь Мак];— бр. *лубін* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *lubin*, *lubin* походить від слат. *lubinus* (< лат. *lupinus*, *lupinum*) «тс.».— Sławski V 276—277.— Див. ще люпін.

[лукбінка] (бот.) «вид неїстівних грибів, *Agaricus alutaceus Pers.*» Мак;—

р. [лукбешка, лубишка, лубешка] «синюватий з фіолетовим відливом гриб», [лукбовік] (гриб), [лукбоніца, лубянка, лубяшка] «тс.»;— очевидно, результат фонетичної видозміни іншої назви цих грибів [голукбінка] «тс.», зближеної з основою *лук*.— Див. ще голукбінка.

лукбук — див. лупка.

[лукбок¹] «вид гри при поховальному ритуалі; труп Ж; гра дітей чи дорослих, родичів і знайомих напередодні похорону померлого Мо; прощання з покійним, розмови та розваги увечері біля покійного МСБГ; (у виразі [лукбук]) вид ритуальної гри біля покійника О»;— р. [лукбок] «великодня гра»;— очевидно, пов'язане з *лук* «внутрішня частина кори; виріб з неї», *лукбок* «тс.», оскільки одним з елементів ритуальної гри біля покійника є биття чимсь, що могло вироблятися з лубу; пор. синонімічне [лукбук] «палиця, якою лукбук під час ритуальної гри біля покійника» О, [лукбукі лукбук] «вид ритуальної гри біля покійника» О.— Див. ще луб.

лукбок²— див. лупко.

лук¹ «поросла травою і кущами лука; (заст.) низина, поросла лісом; [пасовище біля річки Ж; сінокісна низина Ч; рід верби ВеЗн], [лукгар] «той, хто переховується в лузі; розбійник», [лукгін] «лугова трав'яниста рослинність» МСБГ, *лукгінка* «лугова річка», [лукгов'є] «заплавна лука» Ч, *лукговина* «лук; місце, де раніше був лук; [низина Гриц; лугова трав'яниста рослинність МСБГ; вид лози Ж; лоза для кошків О; прибережна сінокісна низина Ч; лісова галявина, покрита травою Ч; лук за полями Ч; розораний лук Ч]», [лукгінка] «невеликий лук біля річки; поляна, поросла травою» Ч, [лукганка] «галявина; прибережний лук» О, [лукганкі] (мн.) «лісові луки» О, [лукгін] «низина, яка затоплюється весняною водою» Ч, *лукгінна* «лук; [лоза для кошків О; вид верби ВеЗн], [лукгін] «низина, поросла лісом» Ч, [лукгін] «заплавна лука; болото, поросле кущами» Ч, *лукговий*, *лукгарювати* (заст.) «переховуватися в лузі», [лукгін] «низина» Гриц, [залукгін], *залукгінити* «перетворити (земельну ділянку) в лук», [розлукгін] «великий лук» Нед;—

р. *луг* «лука; [низина над річкою; пасовище]», бр. *луг* «лука, сінокіс», др. *лугъ* «ліс; болото; низина; заплавна лука», п. *lag*, ч. *luh* «лука; ліс над річкою», ст. «ліс; лісова лука; долина», слц. *luh* «вологий ліс; гай над водою», вл. *luh* «болото, трясовина», нл. *lug* «болото, болотиста долина, волога лука», болг. *лъг* «лісок серед лугу; лука; пасовище», м. *лаг* «гай», схв. *лѹг* «ліс, гай», слн. *lóg* «гай, низький ліс; [невелика низина; лука над водою]», етсл. *лжгъ* «гай, невеликий ліс»;— псл. *logъ «кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото», пов'язане чергуванням голосних з *lega «низина, яма», яке простежується в р. [*ляга*] «калюжа, яма з водою, болото; низьке вологе місце в заростях», п. кашуб. [*lęga*] «низина», [*lęnosę sa*] «викривлятися на дощі і сонці», [*lęgŕi*] «низинний; сідлуватий (про коня)»;— споріднене з лит. *lėngė* (= *lėnkė*) «нижче розташована земля; низько розташована лука, поле», *linguoti* «рухатися туди й сюди; схилятися; хитатися; кивати, колихати», алб. *lëngog* «гнуцький»; іе. **leng-* «гнути, кривити» є варіантом синонімічного іе. **lenk-*, звідки псл. *lōka* «лука, луг», *lōkъ* «лук» (зброя); зіставляється далі з дат. *lung* «болотистий ґрунт», шв. *Lungen* (назва місцевості) (Pettersson AfSiPh 34, 376); малопереконлива гіпотеза про суфіксальний характер -g- в псл. *logъ* і про його спорідненість з болг. *лам* «яма, рів», лтс. *lāms*, *lāma*, лит. *lomà* «зниження ґрунту, калюжа, яма» (Moszyński PZJP 161); безпідставно пов'язувалося з дісл. *lyng* «вереск», шв. *lingon*, ст. *ljung* «брусниця» (Charpentier Le Mond Oriental I 222), з прус. *wangus* «лука», гот. *waggs* «поле, лука», днн. *wang* «поле, нива», дісл. *vangr* «поле, луг» (Vaillant RÉS 18, 76—77); були спроби знайти споріднені слова в неіндоєвропейських мовах (Oštir AAS I 94, III 160).— Фасмер—Трубачев II 527; Преобр. I 473—474; Sławski V 79—82; Brückner 309; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 536—537; Skok II 326—327; Bezlaž ESSJ II 147—148; Trautmann 157—158; Fraenkel 355; Pokorny 676.— Пор. *лукá*.

луг² «гідроокис натрію, калію та інших металів; водний настій попелу для миття, прання», [*луговіна*] «луг» Ж, *лужний*, *лужити* «обробляти лугом», *вілугувати*, *вілужити*, *вілугуваний*, [*вилужковане*] «промивка лугом» Ж, *підлужбувати* (хім.) «додавати лугу», *підлужити*, *підлужувати*;— р. *луг*, [*луга*] «розчин квасців для фарбування шкіри», бр. *луг*, [*лук*], п. нл. *lug*, ч. *luh*, слц. *luh*, вл. *luh*, полаб. *läug*, болг. *лугá*, схв. *лѹг*, слн. *lúg*;— псл. *lugъ* (*luga*) «розчин попелу для прання, миття», запозичене з давньоверхньонімецької мови; днн. *louga* (свн. *louge*, нвн. *Lauge*) «тс.» походить від пгерм. *laugō, іе. *loǵakā, похідного від іе. **loǵ-* «мити», до якого зводяться лат. *lavo* «мию», гр. *λοῶω* «тс.», вірм. *logapat* «купаюся», хет. *laḥ(h)u-* «лити»; розглядається також як пізніше запозичення з свн. *louge* або нвн. *Lauge* (Karłowicz SWO 356; Bern. I 744; Brückner 314; Фасмер II 527); для східнослов'янських форм припускається посередництво польської (Sławski IV 297) або західнослов'янських мов (Фасмер II 527); непереконливі спроби зведення слов'янських слів безпосередньо до пгерм. *lauga, *laugō (Stender-Petersen 249—252), гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 279; Milewski RSI II 132) та припущення про зв'язок псл. *lugъ* з псл. *luža* «калюжа, болото» (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 166—168).— Sławski V 297; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 211; Skok II 326; БЕР III 485—486; Младенов 279; Bezlaž ESSJ II 155; Mikl. EW 175; Kiparsky GLG 248; Hirt PBrV 23, 535; Walde—Hofm. I 773—775; Pokorny 692.

лугер (бот.) «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Доп. УЖДУ II, [*лугар*, *лугера*, *лүйгера*, *ловгер*, *лугер дикий*] «тс.» ОЛА 1981;— запозичення з угорської мови; уг. *lóhere*, [*lúher*, *lócher*] «тс.» (звідки також рум. [*luhăr*, *luhără*] «тс.») є складним утворенням з основ іменників *ló* «кінь» і *here* «конюшина» (давніше «яечко»), що має фінноугорське походження.— Лизанец 608; Сабадош ОЛА 1981, 81;

MNTESz II 95—96, 783.— Див. ще лóваш.

[лугєря] «рибальська сітка» Кур;— неясне; може бути пов'язане з п. *lugier* «невеликий моторно-парусний рибальський човен», що походить від нім. *Lügger*, джерелом якого є англ. *lugger* «те.» (Kopaliński 586); проте пор. також [рагєля (ругєля)] «сітка».

[лугівка] (орн.) «синиця чорноголова, *Parus palustris* L.; чайка звичайна, чибіс, *Vanellus vanellus* L.» Шарл, [луговиця] «чайка звичайна» Шарл;— р. [лугівка] «чибіс»;— похідні утворення від *луг*; назви зумовлені місцем гніздування птахів, які оселяються на луках у річкових долинах, коло степових боліт, морського узбережжя, на вогких ділянках листяних лісів недалеко від води.— Воїнств.— Кіст. 61—62, 285; Птицы СССР 232, 523.— Див. ще луг¹.

[луговик] (бот.) «щучник, *Deschampsia* P. B. (*Aira caespitosa* L.)» Мак;— р. *луговик* «тс.»;— похідне утворення від *луг*; назва зумовлена тим, що щучник зустрічається в основному на луках і в лісах.— Вісюліна—Клоков 95; Анненков 18; Симонович 165.— Див. ще луг¹.

[лудá¹] «омана, брехня; оптичний обман, ілюзія, мана; привид; личина Ж», [лудіна] «приманка» Ж, [лудиця] «тс.» О, [лудіти] «приваблювати, заманювати; годувати худобу грубим, некалорійним кормом МСБГ», [злудá] «омана», [злудáнне] «злість, інтрига» Пі, [злудлівий] «оманливий» Ж, [злудний] «тс.», [злудіти] «обманути» Ж, [залудник] «спокусник, обманщик» Ж, [залудіти] «закликати; заманити, обманути» Ж, [залудуватий] «дурний, нерозсудливий; божевільний» Ж, [налудуватий] «тс.» Ж, облуда «лицемірство; лицемір; [привид, обманний вигляд]», облудник «лицемір», облудливий, облудний «лицемірний», [улуда] «омана, зваба; мрія» Нед, Пі, [улудлівий] Нед;— р. [луд] «божевільний; дурень», [лудіть] «обманювати», бр. [лудзиць] «знущатися, насміхатися», др. псл. *лудъ* «нерозсудливий, нерозумний», п. *łudzić* «манити, спокушати», ч. *louditi*, слц. *lúdit'* «тс.», болг. м. *луд* «дурний, божевільний», схв. *луд* «тс.», *лудити се* «робити дурниці»,

слн. [lúd] «дурний, божевільний», [lú-diti] «вабити», [lòditi] «манити», стсл. *лоудъ* «нерозумний», *лоудити* «обманювати»;— псл. *лудъ* «нерозумний», *лудити* «обманювати, зводити, вабити»;— споріднене з гот. *liuts* «лицемірний», *liuta* «лицемір», *luton* «обманювати», дангл. *lot* «обман», *lytiz* «хитрий, лукавий», *lūtan* «гнутиися», дісл. *lūtr* «кривий», лит. *liūdnas* «сумний, пригнічений», *liūsti* «засумувати» (іє. *leud- «гнутиися; лицемірити»); менш обгрунтоване зіставлення з лат. *lūdus* (< *luidos*) «гра» (Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Petr BB 25, 142) або виведення з псл. *o-blūditi з припущенням перерозкладу в *ob-lūditi (Vaillant Slovo 2 Zagreb 1953, 9—10).— Фасмер—Трубачев II 528; Преобр. I 474—475; Sławski V 293—296; Brückner 314; БЕР III 486—489; Skok II 325—326; Bezlaj ESSJ II 147; Bern. I 743—744; Stang 34; Mikl. EW 175; Trautmann 151; Fraenkel 378—379; Feist 325—326, 328; Pokorny 684.

лудá² «більмо», [налуді] «плівка на очах, більмо» Ж, [налуді] «тс.» Нед, полуда «більмо», [поблуди] «тс.» Нед, полудуватий «з більмом»;— р. [лудá] «більмо»;— очевидно, пов'язане з *лудіти* «покривати оливом».— Преобр. II 475.— Див. ще лудіти.

лудан «старовинна блискуча тканина; пошитий з неї одяг; [одяг, шитий золотом; ошатний одяг Ж]»;— р. [лудан] «тканина камка; шовкова хустина, фартух», [луданний] «шовковий», [лудановий] «тс.», ст. *луданъ* «сорт шовкової тканини», *лауданъ* «тс.», др. *луда* «плащ, верхній одяг (звичайно шитий золотом)»;— не зовсім ясне; здебільшого розглядається як запозичення з германських мов і зіставляється з нвн. *Loden* «грубе сукно», днв. *lodo* «тс.», свн. *lode* «груба вовняна тканина» (Шелудько 38; Фасмер II 529; Преобр. I 474; Bern. I 743); до яких зводяться й п. *loden* «грубе волохате сукно, вовняна тканина», ч. *loden*, ст. *luden*, слц. *lodén*, болг. схв. *лóден*, слн. *lóden* «тс.» (Sławski IV 320—321; Kopaliński 581; Sł. wyc. obcych 434; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209;

Bezlaј ESSJ II 147); однак, зважаючи на значну відмінність семантики східнослов'янських форм, можна прийняти гіпотезу про походження їх від західнокавказького (адигейського) *läudan* «вид шовкової тканини, шовкова хустина», букв. «шовк з Лоо (на березі Чорного моря, біля Сочі)» (Абаев *Этимология* 1963, 116—119).— Фасмер—Трубачев II 529.— Пор. лудіна.

[луданка] (бот.) «лобелія, *Lobelia L.*» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з р. [луданый] «ліловий», оскільки лобелія має сині квітки.— Пор. луднік.

[лудіна] «одежина; старий одяг, лахміття МСБГ», [лудіння] (зб.) «одяг, вбрання», [лудіне] «те.» Ж;— р. [лудá] «верхній одяг, плащ, мантія», др. *луда* «те.»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з давньоскандинавської; дісл. *lodí* «грубий верхній одяг» споріднене з днн. *lodara* «кляпоть», *lotho* «плащ», днн. *lodera* «пелюшка», *lodo* (*ludo*) «груба вовняна тканина, плащ з неї», нвн. *Loden* «плащ», дангл. *lora* «те.».— Фасмер II 529; Филін Происх. яз. 572—573; Львов *Лексика ПВЛ* 69; Преобр. I 474; Потєбня К ист. зв. 3, 32; Bern. I 743; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 444—445.— Пор. лудан.

лудіти «наносити олив'яне покриття (на металеві вироби)», *лудільник*, *лудження*, *лудіння*, *луджений* «вкритий полудою», *лудільний*, [облудá] «полуда; позолота» Бі, [палуджа] «полива» Л, *полудá*;— р. *лудіть* «покривати полудою», бр. *лудзіць* «те.», др. *лудити* «покривати оливом», *луженъ*;— не зовсім ясне; здебільшого пояснюється як запозичення з німецької мови і пов'язується з снн. *loden* «п'яти» (Фасмер II 529) або з нвн. *löten*, свн. *loeten* «те.», спорідненими з свн. *löt* «свинець», гол. *lood*, дангл. *léad*, англ. *lead* «те.» (Преобр. I 475; Kluge—Mitzka 446); припускається також, що р. *лудіть* виникло в російській мові як похідне від [лудá] «полуда» < «оболонка» < «верхній одяг» (КЭСРЯ 248); непереконливе зіставлення з кельт. *loudja «свинець», ірл. *luaide* «те.» (*Šachmatov AfSiPh*

33, 90), оскільки слово не праслов'янське.— Bern. I 743; Matzenauer 58.— Пор. лютувати.

[лудиця] «вудка» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми [лудиця] «те.», викликані розвитком протетичного *ŷ* і наступною зміною його в л або зближенням з [лудиця] «принада (для риби)», пов'язаним з [лудá] «омана», [лудіти] «приваблювати».— Див. ще вудка.— Пор. локайка, локація, лотава, лудá¹.

[луднік] (бот.) «цибуля гірська, *Allium fallax* Schult. (*A. montanum* Schmidt)» Ж;— неясне.

[лужа] «калюжа Ж; низина з водою після весняної повені Ч», [лужся] «низина, що заливається весняною водою» Ч;— р. *лужа* «калюжа», бр. *лужа*, *лужына*, др. *лужа*, п. *luža* (з укр.), ч. *louže*, ст. *lúže*, слц. [luža], вл. нл. *luža*, полаб. *läuza*, схв. *лужа*, слн. *lúža*, стсл. *лоужа* «те.»;— псл. *luža* < *lug-ja < *lougja* «те.»;— споріднене з лтс. *luga* «драглиста, болотиста маса в заростаючих озерах», *lugava* «погана осіння погода», *luga* «драгли», лит. *liūgas* «калюжа; трясовина», *lūgnai* «в'язке болото», іллір. *lugas або *lugā «болото», звідки алб. *l'ëgatë* «болото, калюжа», *l'igatë* «те.»; далі зіставляється з гр. *λυγαίος* «темний», *ἡλύγη* «темнота»; іє. **leug-* «темний».— Фасмер II 529—530; Преобр. I 475; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster—Šewc 791—792; БЕР III 489—490; Skok II 333; Bezlaј ESSJ II 158; Мартынов Язык 75—76; Bern. I 748; Trautmann 163; Fraenkel 379; Pokorny 686.— Пор. калюжа.

[лужани] (мн.) «кукурудзяне бадилля» Мо, [лужан] «стебло кукурудзи» Гриц, [лужаня, лужина] «те.» тж;— результат фонетичної видозміни форми [длужани] «кукурудзяне бадилля» (пор. також [гелуждани, гелужданя] «те.»), можливо, під впливом молд. *лужер* «стебло».— Див. ще гелуждани, длужани.

луличани (одн. *луличанин*) «лужицькі серби», *лужицький*;— р. *луличане* (*луличанин*), *лужицький*, бр. *лу-*

жычáнин, лужыцкі, п. Lužyczanin, lužyski, ч. слц. Lužičan, lužický, болг. лужичáнин, лужийски, слн. Lužičan, lužiški;— очевидно, через польське посередництво запозичено з верхньолужицької мови; вл. Lužičan, lužiski (нл. Lužycan, lužyski) є похідними від вл. Lužica (нл. Lužyca) «Лужиця», назви місцевості, яку населяють лужичани, пов'язаної з вл. luh «луг» (нл. lug «тс.»); спочатку назва стосувалася лише Нижньої Лужиці і була зумовлена природними особливостями цієї місцевості.— Фасмер II 530; БЕР III 491; Skok II 327; Schuster-Sewc 792.— Див. ще луг¹.

[лу́жко] «ліжко» Ж, МСБГ, Ме;— запозичення з польської мови; п. łózko «тс.», як і ч. lůžko, слц. lóžko, вл. ložko, бр. [лóжко], укр. ліжко «тс.», зводиться до псл. (пн.) *loзько, демінутивного похідного від lože «ложе», пов'язаного з ležati «лежати».— Sławski V 261—262; Machek ESJĀ 342; Schuster-Sewc 782.— Див. ще лежати.

лу́жух — див. лежати.

лу́за «один із шести отворів по краях більярдного стола»;— р. бр. lůza;— запозичення з польської мови; п. luza (давніше bluza) «тс.» походить від фр. blouze «заглиблення (у більярді, у грі в лапту)», що не має певної етимології.— КЭСРЯ 248; ССРЛЯ 6, 390; SW II 828; Dauzat 94.

[лузáвий] «з круглими білими плямами» (про коней);— р. [лу́зы] «брудні плями на шибках»;— неясне.

лу́зати «лущити» СУМ, Ж, [лузáть] «лущити, обчищати (квасолу, горох, кукурудзу)» Л, [лузáтися] «лущитися», [лузáн] «горіх, що сам вилущується», [лузанéць] (зм. до лузáн), лузáльний «призначений для лузання», вілузати(ся), вілузнутися «випасти з твердої шкаралупи; [вийти з яйця (про курчат)]», [відлузати] (перен.) «пройти, проїхати», [злу́знути] «зникнути», [злу́знутися] «злущитися», залу́заний «засмічений лузгою»;— р. [лузáть], бр. лузáць, п. [luzac się] «вилущуватися» (з укр. або бр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни у східнослов'янських мовах давнішого [лузáти] «лузати», пов'я-

заного з лузá. — Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Sławski IV 374; Brückner 315; БЕР III 490; Bezlej ESSJ II 158.— Див. ще лузга.

лузга́ «тверде покриття насіння; [луска; дуже дрібна рибка Бі]», [лузгáтий] «лускатий» Бі, [лузгáти] «лузати» Бі, [лузкáти] «тс.» Бі;— р. лузга́, лузгáть «лузати, лущити», бр. лузга́, лузгáць «лузати», [лузджéць] «терти льон», п. (каш.) [luzga] «гільза від набою», [luzgać] «лущити», болг. [лузгáм] «штовхаю», [лу́ждя] «очищаю гілку від листя», с.-цсл. лузгáти «жувати», слн. lůzgati «чистити, лущити»;— псл. luzga «лузга», luzgati «лузати», паралельне до luská «луска»;— споріднене з лит. lůzgana «луска риби», lůzgis «обірванець», lůzgti, lůzgù «розривати», паралельними до лтс. laũska «уламок, тріска, шкаралупа», лит. luskà «клапоть». — Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Потєбня РФВ 3, 91; Sławski V 374—376; Brückner 315; Schuster-Sewc 790; БЕР III 490; Skok II 340; Bezlej ESSJ II 158; Bern. I 744, 747; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393.— Див. ще лускá¹. — Пор. лупіти.

[лузува́ти] «хворіти залозами» (про коней) Па;— результат видозміни деетимологізованої форми [залозува́ти] «хворіти гландами, мати запалені гланди», [залузува́ти] «хворіти залозами», в якій початкове за- стало помилково осмислятися як префікс.— Див. ще залоза.

Луї́за (жіноче ім'я);— р. болг. Луї́за, бр. Луї́за, ч. Luisa, Luiza, слн. Luiza;— недавнє запозичення з французької мови; фр. Louise є формою жін. р. від чоловічого імені Louis, яке зводиться до лат. Ludovicus (Clodovicus), що походить від герм. Hlodwig, утвореного з основ hlod «слава» і wig «битва». — Суперанская 430, 507; Спр. личн. имен 507; Кнаррová 247; Dauzat Dict. des noms 398.— Див. ще Людвіг.

лук¹ «знаряддя для метання стріл; [дуга; знаряддя для обробки шерсті]», лука́ «вигин краю сідла», [лукáр] «стрілець з лука» Ж, [лукóвіна] «вигин», лүчнік «виготовлювач луків; стрілець з лука», [лүчóк] «смичок; грабки коси

Гриц» [лу́шник] «лучник», [луковáтий] «який має заглибину, кривизну, вигнутий», [луковий] «тс.» Ж, [луковáтий] «дугоподібний; (про коня) з прогнутою спиною», [лу́чний] «зігнутий в дугу», [лукува́тися] «вигинатися, прогинатися» Ж, [облу́к] «зігнутий прут, дуга; лука сідла», [облу́че] «холка коня» Ж, [облуковáтий] «овальний» Ж;— р. бр. *лук* (зброя), др. *лукъ* «тс.; вигин у сідлі», п. *łęk* «дуга; [вид зброї]», ч. *luk* «вид зброї; дуга», слц. *luk* «вид зброї; вигин», вл. *luk* (зброя), болг. *лък* «вид зброї; смичок», м. *лак* «вид зброї; кривизна», схв. *лук* «вид зброї; дуга; смичок», слн. *lók* «тс.», стсл. *лжкъ* (зброя);— псл. *lōkъ* «вигин; вид зброї», пов'язане чергуванням голосних з *lękti «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *leikas* «лук; дуга, обруч», *lankùs* «гнучкий», лтс. *liuks* «вигин, дуга», *liòks* «гнучкий»; іе. **lenk-/lonk-* «гнути, кривити».— Фасмер II 531; Преобр. I 476—477; Горяев 193; Sławski V 111—113; Brückner 309; Machek ESJĀ 343; Holub—Kop. 212; БЕР III 550—551; Skok II 280; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Trautmann 159; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677; Иллич-Свитыч 1976, 27—28.— Пор. лу́ка, лукавий, ляк¹.

[лук²] (бот.) «цибуля, *Allium L.*; часник, *Allium sativum L.* Ж; часник дикий *Me*, [лу́ківка] (у сполученні [л. *двулиста*] «проліска дволиста, *Scilla bifolia L.*») Ж, [лу́ковиця] (анат.) «розширена частина деяких органів, частин організму», [лукові́ця] «цибуля» Ж, [лу́чійка] «часник, *Allium sativum L.*; цибуля городня, *Allium sera L.*» Ж, [лу́чийця] «хара звичайна, *Chara vulgaris L.*», [лука́тий] «з великими зубцями» (про часник) Ж;— р. бр. болг. *лук*, «цибуля», др. *лукъ*, п. *luk*, ч. слц. *luk*, полаб. *läuk*, схв. *лук*, слн. [lúk], стсл. *лукъ* «тс.»;— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого реконструюється псл. *lukъ* як запозичення з давньогерманських мов; пгерм. **louka-*, звідки днв. *louh*, свн. *louch*, нвн. *lauch*, дісл. *laukt*, днн. *lök*, виводиться з іе. **leug-* «гнути, вигинати»; висувалась гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських форм і про

походження їх від іе. **leuk-/louk-* «світити, світлий», що виступає в р. болг. *луч* «промінь», гр. *λευκός* «білий» (Младенов 280); для герм. **louka-* припускалось також запозичення з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаємод. 169—170); малопереконаливе припущення про незалежне походження германських і слов'янських форм з доіндоєвропейського субстрату (Machek Jm. rosl. 265).— Фасмер II 531; Преобр. I 477; Sławski V 303—305; Brückner 314; БЕР III 495—498; Skok II 327—328; Bezlaĵ ESSJ II 155; Bern. I 744—745; Kiparsky GLG 249; Schrader Reallexikon II 711; Kluge—Mitzka 425; Pokorny 685—686.

лу́ка «рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; [місце біля хати, де косять траву О; сінокієна низина у вигині річки Ч]», [лу́ки] (мн.) «заплавний луг у вигині річки» Ч, *лу́ківнік*, *лу́ківніцтво*, [лу́чки] «вигин річки; луг у вигині ріки» Ч, [лу́чаній] «луговий», *лу́чний* «тс.», [залу́ка] «вигин річки» Ж, [палу́ка] «лука» Г, Ж, *прилу́ка*, *узлучина* КІМ;— р. *лу́ка* «вигин, поворот річки; кривизна; [луг; затока]», бр. *лу́ка* «вигин річки», др. *лука* «вигин; затока; хитрість, підступність», п. *łuka* «місцевість, поросла травами», ч. *louka*, ст. *luka*, слц. *luka*, вл. нл. *łuka* «тс.», болг. *лъка* «вигин; низина над річкою, луг; пасовище», м. *лака* «волога місцевість над річкою з хорошою пашею», схв. *лу́ка* «порт, пристань; луг», слн. *lōka* «болотистий луг у долині», стсл. *лжка* «затока; болото»;— псл. *lōka* «кривизна; затока; вигин річки; місцевість у вигині річки; луг», пов'язане чергуванням голосних з *lękti «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *lankà* «луг над річкою; долина», лтс. *lañka* «низина, рівнина; вигин річки», лит. *įlanka* «затока».— Фасмер II 531—532; Преобр. I 476; Sławski V 83—85; Brückner 308; Machek ESJĀ 341; Schuster-Sewc 786—787; БЕР III 551—552; Младенов 284; Skok II 280—281; Bezlaĵ ESSJ II 148; Толстой Сл. геогр. терм. 114—115; Bern. I 739—740; Trautmann 160; Fraenkel 339.— Див. ще *лук¹*, *ляк¹*.— Пор. *лука́вий*.

Лукá (чоловіче ім'я), [Лукáнь, Лу-
кáч], [Лúкич] «син Луки» Ж, [Луць]
Ж, ст. Лоука (1404), Лука «въскр(е)-
шайяй» (1627);— р. бр. болг. Лукá, др.
Лука, ч. ст. Luka, схв. Лúка, Лúка,
слн. Luka, стсл. Лоука;— через посеред-
ництво церковнослов'янської мови за-
позичене в давньоруську мову з грець-
кої; гр. Λουκᾶς, можливо, походить від
лат. Lucas, пов'язаного з lux (род. в.
lucis) «світло» (ім'я первісно означало
«народжений при сході сонця»); при-
пускається також первісне значення «по-
ходженням з Луканії».— Беринда 220;
Суперанская 431; Петровский 144; Спр.
личн. имен 431; Кпаррová 122; Илчев
307; Constantinescu 97.— Див. ще Лу-
кíй.— Пор. Лукáш.

лукáвий «хитрий, підступний; гріш-
ний, нечестивий; біс, диявол; [злий Ж;
недоволений, задрісний О]», лукá-
вець, лукáвинка, [лукáвник] «лукавий»,
лукáвство, лукáвити «хитрувати; [нена-
видіти, підбурювати О]», [лукáвнувати]
«хитрувати; кривити душею»;— р. лу-
кáвьий «хитрий, підступний», лукáвить
«хитрувати; [ходити криво (про пта-
хів)]», др. лукавъ «хитрий, підступний»;
звивистий (про річку)», п. *lǫka «зрада,
підступ», ст. lǫkawa «вигин, кривизна»,
lǫkawu «який має форму лука», ч. [lu-
kavý] «луговий», болг. лукáв «підступ-
ний, хитрий», [лъкáв] «тс.», м. лукав,
схв. лúкав, [лúкав, лукáв] «хитрий»,
слн. lokáv «тс.», стсл. лъкавъ «злий,
підступний, хитрий»;— псл. lǫkavъ «ви-
гнутий, кривий; хитрий, підступний»,
похідне від *lǫka «кривизна, вигин»;
розвиток семантики, як у псл. křivъda
«неправда, несправедливість», похідно-
го від křivъ «неправий, несправедливий,
фальшивий, злий» < «кривий, вигну-
тий».— Фасмер II 532; Sławski V 85,
113—114; БЕР III 498, 552; Skok II
328—329; Bezlaĵ ESSJ II 148; Bern. I
739—740; Mikl. EW 165; Vüga RR I
111.— Див. ще лúка.— Пор. лук¹,
ляк¹.

Лукáш (чоловіче ім'я);— бр. Лу-
кáш;— запозичення з польської мови;
п. Łukasz, як і ч. Lukáš, Lukeš, слц.
Lukáš, вл. Lukaš, нл. Łukas, Łukaš,
походить від лат. Lucas, яке пов'язує-

ться з lux (род. в. lucis) «світло» або з
назвою області Lusania «Луканія».—
Див. ще Лукá.— Пор. Лукíй.

Лукéрія (жіноче ім'я), Лукéра, Лу-
кéря, [Лукéрка Ж, Лúця Бі, Лúця
Бі], ст. Лукерья (1481);— р. Лукéрья,
бр. Лукéр'я, болг. Лукéрия, цсл. Лвкe-
рия;— результат видозміни імені Гли-
кéрія, можливо, під впливом Лукія,
Лукіна.— Сл. вл. імен 244; Суперан-
ская 86, 88; Петровский 144; Спр. личн.
имен 507; Илчев 308.— Див. ще Гли-
кéрія.

Лукіна (жіноче ім'я);— р. Лукіна,
бр. Лукіна;— очевидно, через посеред-
ництво грецької мови (гр. Λουκίνα)
запозичено з латинської; лат. Lucina
(звідки також п. Lucyna, ч. Lucina) ут-
ворено від lux (lucis) «світло»; розгля-
дається також як похідне від чолові-
чого імені Лукíй.— Суперанская 507;
Петровский 144; Спр. личн. имен 507.—
Див. ще Лукíй.— Пор. Лукá.

Лукíй (чоловіче ім'я), Лукія (жіно-
че ім'я), Лúцька, Лúця, ст. Лукíй «от
свѣтлости» (1627);— р. Лукíй, Лукія,
бр. Лукíй, п. Lucyusz, Łucja, ч. Lucius,
Lucie, Łuska, слц. Lucia, вл. Lucija,
болг. Лукий, м. Лукие, схв. Лúција,
стсл. Лоукий;— через церковнослов'ян-
ське і грецьке посередництво (гр. Λού-
κιος) запозичено з латинської мови;
лат. Lucius є похідним від lux (род. в.
lucis) «світло», спорідненим з гр. λευκός
«блискучий, білий», двн. днн. liōht
«світлий, світло», псл. liśь «лучина»,
укр. лучіна.— Беринда 220; Суперан-
ская 1979, 431; Петровский 144; Спр.
личн. имен 431.— Див. ще луч¹.— Пор.
Лукá.

[лукно] (заст.) «гніздо бобра» Ж,
ст. лукно «міра меду», [полукóвщина]
«оброк по одному грошу від лукна»
Нед, Пі;— р. [лукно́] «корзина з лози,
коробка з лубу; міра зерна, борошна»,
лукóшко «кошик», бр. лукóшка «тс.»,
др. лукъно «діжечка, корзинка; міра
місткості», п. ст. łukno «посудина; міра
меду», ч. ст. lukno «берестяна корзина;
міра зерна або меду», слц. [lukno] «ко-
шик з кори; стара міра зерна», нл.
łuknaško «перегородка в скрині», схв.
ст. лúкно «міра хліба; данина священни-

ку», слн. lōkpo «данина священику», lukpo «тс.»;— псл. *lōkъpo «посудина з кори дерева; міра зерна, меду», пов'язане, очевидно, з *lękti «гнути», ločiti «з'єднувати», укр. *лучіти* і, далі, з lyko, укр. *ліко*; зіставлялося з гр. λικνον «віялка; плетена колиска» (Matzenauer 246; Mikl. EW 175).— Винник 92—93; Фасмер II 532; Sławski V 308—310; Bezlaž ESSJ II 149; Bern. I 740.— Див. ще *лучіти*¹.— Пор. *ліко*, *ляк*.

[луков'їця] (бот.) «гриб часничник великий, Agaricus alliaceus Fr. et Jacq. (Marasmius)» Ж;— похідне утворення від *лук* «цибуля, часник»; можливо, виникло як калька видової наукової назви alliaceus, пов'язаної з родовою науковою назвою часнику allium; назва пояснюється специфічним запахом гриба, який нагадує запах часнику; пор. інші назви цього гриба: укр. *часничник*, [підпенька *чесникова* Мак], р. *чеснóчник*.— Зерова Атлас 67.— Див. ще *лук*².

[лукомóр] (бот.) «гриб Rhizoctonia Des.» Ж, [лукомір] «тс.» Мак;— складне утворення з основ іменника *лук* «часник, цибуля» і дієслова *моріти*; назва зумовлена тим, що цей гриб паразитує на коренях, коренеплодах деяких рослин, зокрема цибулинних, знищуючи їх; можливо, слово є калькою відповідних назв у західноєвропейських мовах, пор. нім. Safrantod, фр. mort du saffran «Rhizoctonia scogorum DC.» (букв. «смерть шафрану»).— Див. ще *лук*², *моріти*.— Пор. *глузомóр*.

Лук'ян, *Луки'ян*, [Луцько], ст. *Лукьянъ* (1385), *Лукіанъ* «чудень» (1627);— р. *Лукьян*, бр. *Лук'ян*, п. *Lucjan*, ч. слц. *Lucián*, болг. *Луки'ян*, м. *Луки'ян*, схв. *Лўки'ян*, *Лукі'ян*, слн. *Lukijan*, стсл. *Лукуианъ*;— через посередництво грецької мови (гр. Λουκιανός) запозичене з латинської; лат. *Lucianus* «син Луки; який стосується Луки» є похідним від чоловічого імені *Lucas* «Лука».— Беринда 220; Суперанская 1979, 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431; Кпаррová 121.— Див. ще *Лукá*.

[лулукати] «кричати» (про сову, пугача);— п. [Лука́с] «кричати» (про сову),

схв. *лўлавац* «вид сови»;— звуконаслідувальне утворення, яке виникло, очевидно, на основі вигуку *лу(к), що передає крики відповідних птахів.— Sławski V 306—307.

[лулусь] (вигук, що передає звук удару, сильний і швидкий тріск), [лулусь] «тс.» Ж, [лулуснути] «луснути; сильно затріщати» Пі;— результат афективного подвоєння звуконаслідувального вигуку *лусь* (див.).— Пор. *баба́х*, *бах*¹, *бух*.

лу́мер, *лумéро* — див. нумер.

*луна́*¹ «відгомін, відголосок», [лун, лу́но, лунь] «тс.» Ж, [лунáння] «відголоски», *луна́стий*, *лункі́й*, *луна́ти* «звучати; відкликатися» (про звук), [лунáтись, луні́тись] «відлунюватися» Ж, *відлу́ння*, *відлу́нок*, *відлу́нювати(ся)*, *перелу́нюватися*;— р. [луна́] «відгомін», [лу́нуть] «ударити, хлопнути, вистрілити», бр. [луна́] «відгомін», *луна́ць* «звучати, линути»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. lupа «місяць; світло; відблиск»; значення «відгомін» могло виникнути внаслідок давнього перенесення значення із зорової сфери на слухову («світло; відображення світла» > «відображення звуку, відгомін»); розглядається також як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *луснути* (Преобр. I 478), у такому разі могло б бути результатом дальшого спрощення приголосних у псл. [*lusna], укр. [лусна́] «луна».— Фасмер II 533; Горяев 193; Bern. I 745; Mikl. EW 176.— Див. ще *луна́*².— Пор. *лус*, *лусь*.

[луна́²] «відблиск, заграва», [лу́на] «затишок, порядок; чистота (після побілки)» МСБГ, [лун] «відблиск, заграва» Ж, [лу́но, лунь] «тс.» Ж, [луна́ти] «відблискувати» Ж, [луна́тись, луні́тись] «тс.» Ж;— р. *луна́* «місяць (планета); [заграва, відблиск на небі; промінь світла]», [лунь] «тьмяне світло», [лу́нїть] «розвиднятися; кидати тьмянний відблиск», бр. [луна́] «невелика хмарка», [лунь] «хмара», др. *луна* «місяць (планета)», п. lupа «відблиск сильного світла, вогню; [райдуга]», ч. lupа «місяць», ст. lupа «промінь, світло, відблиск; місяць», слц. lupа «місяць», полаб. laцпə, laјпə, болг. *луна́*, м. *луна*,

схв. *lūna*, [lūnā] «тс.», [lūna] «райдуга», слн. *lūpa* «місяць», стсл. *лоуна* «тс.»;— псл. *lupa* «світло, блиск, відблиск; місяць (планета); райдуга»;— споріднене з прус. *lauchnos* «зірки», лат. *lūpa* «місяць (планета; міра часу); блиск місяця», сірл. *lūpa* «світло, місяць», далі з ав. *габ̄х̄сна* «блискучий, сяючий», свн. *liehsen* «ясний», гр. *λόχνος* «світильник», вірм. *lusip* «місяць», а також з р. *луч*, дінд. *г̄бса̄* «світло», ав. *габ̄са̄н* «світло, блиск»; іе. *louksnā, форма жін. р. прикметника **louksno-* / *leuksno-* «блискучий, сяючий», похідного від **leuk-* «світити; ясний, блискучий, сяючий»; як назва місяця іе. *louksnā виникло в результаті табуїстичної заміни давнішої назви іе. **mēns-*, звідки псл. *mēseš, укр. *місяць*; заборона вживання первісної назви ґрунтувалася на віруванні про магічні властивості місяця.— Фасмер II 533; Преобр. I 477—478; Sławski V 308—311; Brückner 314; Machek ESJČ 344; Holub—Kop. 212; БЕР III 509—510; Младенов 280; Skok II 330—331; Bezlaј ESSJ II 158; Мартынов Язык 76—77; Откупщиков 234—235; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Fraenkel 345; Meillet Études 130, 144; Pokorny 687—689.— Пор. *луч*¹.

[луна́³] «плями, лишаї на тілі» О. [лу́нина] «родима пляма»;— болг. *луна* «жовтувата або темна пляма на шкірі людини», *лу́ница* «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *луна́* «місяць», укр. [лу́на] «відблиск»; пор. семантику споріднених з [лу́на] слів у різних мовах: п. *lupa* «світло, блиск», ав. *габ̄х̄сна* «блискучий», дінд. *sandra* «блискучий; світлий, ясний; місяць; місяцеподібна пляма на пір'ї павиного хвоста», гінді *с̄ād* «місяць; біла пляма (як зірочка) на лобі тварини», лтс. *blaiskums* «пляма», споріднене з укр. *блишцати*.— БЕР III 508, 513; Младенов 280; Mikl. EW 176; Bern. I 745.— Див. ще *луна́*².— Пор. *луна́*⁴.

[луна́⁴] «полуда, більмо МСБГ; хвороба очей, куряча сліпота (?)», [лу́навий] «з більмом; короткозорий Ж; хворий на курячу сліпоту»;— очевидно,

пов'язане з *луна́*³ «пляма» або з *луна́*² «відблиск» і спочатку означало «світла пляма на оці, більмо»; щодо семантики пор. нім. *Stag* «зірка; катаракта, більмо», *Augenstar* «більмо»; пор., однак, і укр. [лу́да] «більмо», п. [luka] «тс.».— Див. ще *луна́*², *луна́*³.

луна́рія (бот.) «*Lunaria L.*», [лунарка] «лунарія оживаюча, *Lunaria rediviva L.*» Мак;— р. *лу́нник*, бр. *лу́нник* «тс.»;— наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *lunaria* утворено від лат. *lūpa* «місяць» на підставі деякої подібності круглих сріблястих плодів лунарії до місяця; пор. інші назви цієї рослини, які можуть бути й кальками латинської назви: р. [лу́нная трава], схв. [місечно зелье, місячниця], слн. [mesečnica, mesečna zel, mesečno zele].— Machek Jm. rostl. 65; Симоновић 282; Klein 912.— Див. ще *луна́*².

луна́тизм «сомнамбулізм», *луна́тик*, *луна́тичний*;— р. *луна́тизм*, бр. *луна́цізм*, п. *lunatyzm*, ч. *lunatismus*, слц. *lunatizmus*, болг. *луна́ти́зм*, слн. *lunatizem*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *lunatismus* «тс.» є похідним від слат. *lūnāticus* «який живе на місяці; який піддається впливу місяця», утвореного від *lūpa* «місяць», можливо, як калька гр. *σεληνόβλητος* або *σεληνόπληκτος* «луна́тик».— Фасмер II 533; Kopaliński 588; Sl. wyg. ob-cych 438; Holub—Lyer 295; БЕР III 510; Klein 912.

[лу́нга] «луг» МСБГ, [лу́нка] «тс.» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *лу́нкэ* «заплава; луг» (рум. *lūncă* «тс.») походить від пд.-сл. ст. *lōka* «тс.» (пор. стсл. *лжка* «затока, болото», слн. *lōka* «болотистий луг у долині» та ін.).— СДЕЛМ 241; DLRM 469.— Див. ще *лу́ка*.

лу́нка «невелика заглибина», [лу́нка] «невелика заглибина з водою і грязю» Ник;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лу́нка* «ямка, впадина, ополонка», [лу́мка] «тс.; дошка з подовжнім заглибленням. жолобком для катання яець (на великдень); площадка для молотьби, тік», [лу́мина] «ополонка», [лу́мочка] «ямка», [лу́на] «заглиб-

лення, ямка, лунка; яма на дні річки або озера, вир; ополонка», як і бр. *лунка* «невелика заглибина, ямка», [*лунька, лумка*] «тс.», задовільного пояснення не мають; виводяться від нвн. [Láhme] «ополонка» (Фасмер II 533); ототожнюються з р. *лунá* «місяць (планета)» як назви круглих предметів (КЭСРЯ 249); зіставлялися з дінд. *lunāti, lunoti* «ріже, відрізує», гр. *λόω* «звільняю», лат. *lūo* «змиваю; оплачую» (Преобр. I 478).

[луно́] «яєчка у ссавців» Бі;— р. [луна] «нижня частина живота», [*лунó*] «тс.; мошонка; статевий орган жеребця», [*луньє*] «шлунок»;— очевидно, тотожне з *лоно* (як і п. [luno] «лоно», ч. lūno «тс.»).— Див. ще *лоно*.

лунути «померти», *лунь* у виразі [*лунь вхопить*] «тс.», [*вілуняти*] «видужати; стати красивішим» Черніг;— р. [луна́] «смерть», [*лунуть*] «померти, здохнути», бр. [*лунуць, луняць*] «загинути, померти»;— можливо, псл. *lunoti «загинути»;— зіставляється з лит. *lavonas* «труп», *liājuos, liautis* «припиняти», *raliauti* «перестати», лтс. *laūt* «допускати, дозволяти», прус. *aulaut* «померти», *aulausennien* «смерть», далі з псл. *lěviti* «слабнути, зменшуватися», укр. [*лівіти*], ч. *leviti* «полегшити, зменшити», *levěti* «ставати помірним», гот. *lēwjan* «зраджувати»; пов'язувалось також з укр. р. бр. *лунá* «відголосок», р. [*лунуть*] «ударити» (Преобр. I 478).— Фасмер II 533; Куркина *Этимология* 1983, 20—21; Bern. I 745; Mühl.-Endz. II 533; Trautmann 161; Fraenkel 348, 362—363.— Пор. *лівій*², *лунá*¹.

[лунча́к] «однорічний баран», [*лунчина*] «торішня бринза або солонина Шух; минулорічне сало або м'ясо МСБГ; торішне (наприклад, сіно) Ж», [*лунщина, лунщинає*] «тс.» Ж;— похідні утворення від [ло́ни] «торік»; виникли в тих карпатських говорах, для яких був характерним перехід *о* в нових закритих складах в *у*.— Див. ще *ло́ни*.

[лу́ня] «комора, сарай, навіс, клуня» Ж;— результат видозміни форми *клуня* (див.).

лунь чол. і жін. р. (орн.) «Circus; [канюк, Buteo Ж]», [лун] «тс.», [улу́нь]

«болотяний лунь, Circus aeruginosus L.; луговий лунь, Circus pygargus L.» Шарл;— р. *лунь* «лунь; [сова, Striges; голуб (?); хижий птах, Falco rusticolus]», бр. *лунь* «лунь», др. *лунь* «шуліка, Milvus», п. ст. *lunak* «рудий шуліка, Milvus milvus L.» (з ч.), ч. *luňák* «шуліка, Milvus; [малий яструб, Accipiter nisus L.]», ст. *luňák, lunák* «шуліка», слц. *luniak*, ст. *lunak, lunák* «тс.», схв. *лунь* «звичайний канюк, Buteo buteo L.», *лунья* «рудий шуліка», *bijela lünja* «польовий лунь, Circus cyaneus L.», [lūna, jūna] «тс.», сля. *lúnj* «лунь; скопа, Pandion haliaëtus L.», [беркут, Aquila chrysaëtus L.], псл. *лоу́нь* «шуліка»;— псл. *lunь* «хижий птах»;— загальноприйнятої етимології не має; припускається вихідна форма *lunь, пов'язана з псл. *lupiti*, укр. *лупіти* «обдирати», оскільки назви стосуються хижих птахів, і зіставляється з дінд. *lorā* «якийсь хижий птах» (Uhlenbeck KZ 39, 260; Фасмер II 534; Преобр. I 478—479; Brückner KZ 42, 356; Bezlaĵ ESSJ II 156); на тій же підставі зіставлялося з дінд. *lunāti* «ріже, відтинає» (Потебня РФВ I 81—82); фонетично мало ймовірно припущення про зв'язок *лунь* < *oln- з іє. *or-/er-, звідки гр. ὄρνις, псл. *огьль*, укр. *орёл* (тж.); припускається й можливість походження назви птахів від псл. *luna* «світло, блиск» у зв'язку із світлим забарвленням пір'я або наявністю світлих плям на пір'ї, пор. р. [лунь] «тьмяне світло», *бел (сед) как лунь*; підкреслюється швидкий, ясний погляд птаха (Горяев 193, 194; Bern. I 745—746; Sławski V 311—312; Kořinek Slavia 12, 204—205); висувається також гіпотеза про етруське джерело слов'янської назви (Oštir, Drei vor-slavisches-etruskische Vogelnamen, Ljubljana, 1930, 50—79).— Булаховський Вибр. пр. III 244; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; Skok II 331; Bezlaĵ ESSJ II 156.

*луп*¹ (вигук на позначення хлопання крилами, ударяння, швидкого руху, кліпання очима), *лупати* «кліпати; [стукати, тупати МСБГ]», *лупіти* «сильно бити; пожадливо їсти», [*лупкати*] «хлопати», [*лупити*] «биття» Ж, *лунка* «тс.»,

[лупкавка] «кінець батога, який приробляється для хлопання», *пролупатися* «пробудитися, отямитися»; — р. [луп] (вигук на позначення звуку від удару; у функції присудка означає кліпання очима), [лупа] «стукіт, шум, луна, удар», бр. [луп] (виг.), п. lup (вигук на позначення удару, особливо сильного і несподіваного; вигук на позначення швидкого руху), ч. lup (на позначення звуку тупого удару, тріску; [на позначення удару, падіння, швидкого руху, хапання]), слц. lup (на позначення звуку при падінні), [lup-lup] (на позначення звуку при падінні, при ударянні), болг. м. луп «тс.», схв. луп (на позначення звуку при несподіваному падінні чи сильному ударі); — псл. lupъ (звуконаслідувальний вигук), lupati, lupiti «бити, ударяти»; — має близькі відповідники у балтійських мовах: лит. lup (вигук на позначення звуку важкого бігу, хлопання крилами, жадібної їди), lup-lup-lup (на позначення звуку швидких кроків), lup (на позначення інтенсивної дії). — Sławski V 316—317; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 294, 295; БЕР III 514, 519—520; Kořínek 271. — Див. ще лупати¹. — Пор. лопати¹, лопотати, лупіти, хлюп.

[луп²] «воєнна здобич», [лупа] «тс.» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. lup «тс.», як і ч. слц. lup «грабунок; здобич з грабунку», є похідним утворенням від lupić «грабувати», спорідненого з укр. лупіти. — Sławski V 318. — Див. ще лупіти.

лупа¹ «лінза для розглядання дрібних деталей»; — р. бр. болг. м. лупа, п. ч. слц. вл. lupа, схв. лупа, слн. lupа; — запозичене з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Lúpe «тс.»); фр. loupe «опух, наріст; збільшувальне скло» задовільної етимології не має; припускається зв'язок з лат. lupа «вовчиця», яке стало назвою підшкірного опуху, а на ґрунті французької мови за подібністю форми розвинуло метафоричне значення «скляна лінза». — SIC² 501; Фасмер II 534; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 514; Kluge—

Mitzka 449; Dauzat 444; Gamillscheg 579. — Див. ще лупур, люпін.

лупа² — див. лупіти.

лупати¹ «відбивати частини від цілого, колупати; віддирати верхній шар; розбивати, ламати; [дуже боліти Ме, МСБГ; підмивати (берег) МСБГ]», лупатися «тріскатися, розколюватися», [лупавка] «зазубрина на косі», [лупак] «надбита люлька О», [лупок] «тс.» МСБГ, [лупак] «сланець; колотий неотесаний камінь МСБГ; обрізки дерева; (перен.) грубіян, неотеса тж», [лупаниці] «дрова» О, [лупаниця] «колода» Ж, [лупець] «сланець» Ж, [лупкавка] «коса нерівної товщини, яка легко ламається», [лупаний] «битий, колотий» МСБГ, [лупкий] «який легко розколюється» Ж, [луплівий, лупний] «тс.» Ж, [залуп] «лопата» Мо, [перелупіти] «переламати, перебити», [перелупний] «розділений навпіл; двоколірний», улупіти «утекти»; — п. lupac «розбивати», ч. lupati «лускати, лущити; сильно боліти», lupati «тріскати», ст. lupati «розбивати, плюндрувати», слц. lupat' «боліти», вл. lupac «скубти; товкти», схв. лупати «тріскати; ламати, розбивати»; — псл. lupati «відламувати, відбивати»; розглядається як новий ітератив до lupiti «лупити, обдирати, лущити» (Sławski V 320—324); — може бути зіставлене з лит. lupiti «бити, хльостати», дінд. luprati «ламає, ушкоджує», loraуati «ушкоджує», можливо, і з гр. λολη «смуток, скорбота», λολος «смутий, скорботний, жалюгідний»; далі зіставляється з дінд. guryati «відчуває біль у животі», лат. gupro «розриваю, руйную», укр. [rupити] «непокоїти»; пов'язується також (Machek ESJČ 344; Skok II 332) із звуконаслідувальним псл. lupъ, xлupъ, хоча тут могло мати місце і вторинне зближення. — Фасмер II 534—535; Преобр. I 479—480; Sławski V 320—324; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; БЕР III 515—516; Bezlaj ESSJ II 156—157; Bern. I 746; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Pokopny 690. — Див. ще лупіти. — Пор. луп¹.

лупати² — див. луп¹.

[лупей] (зоол.) «жолудева миша, Muoxus nitela» Ж, [лупіж] «тс.» Ж; —

очевидно, похідне утворення від *лупіти* «обчищати від шкаралупи (жолуді і под.)». — Див. ще *лупіти*.

[лупесáти] «облуплювати, знімати шкіру, кору», [лупесіння] «знята кора, шкірка, шкаралупа»; — афективне утворення на основі дієслова *лупіти* «обдирати»; пор. р. [лупсáнить] «бити, стьобати», [лупсáить] «сильно бити; багато їсти», [лупсовáть] «сильно бити», болг. [лупóсам] «бити, шльопати», утворені на основі дієслів *лупіть*, болг. *лупя* «бити». — Фасмер II 535; Sławski V 317. — Див. ще *лупіти*. — Пор. *лупцювати*.

[лупéт] «кусень, шмат хліба» Ва, [лупéта] «великий шматок хліба» Л, [лупéтка] «шматок хліба» Пі; — р. [лупéта] «кусень хліба; кругле, широке обличчя», [лупéтка] «широке повне обличчя; повна людина»; — очевидно, афективне утворення на основі дієслова *лупáти*; щодо семантики пор. р. *ломóть*, пов'язане з *ломіть*, *ломáть*. — Див. ще *лупáти*¹.

[лупиніс] (бот.) «ластовень лікарський, Vincetoxicum officinale Moench.; ломиніс прямий, Clematis recta L.» Ж; — складне слово, утворене з *лупіти* і *ніс*; виникло, очевидно, як результат експресивної заміни першого компонента назви *ломініс* «тс.» семантично близьким словом. — Див. ще *лупáти*¹, *ніс*. — Пор. *ломініс*^{1, 2}.

[лупирка] (іхт.) «густера, Вісса bjоerкпа L.» Шарл—Тат, [лупірка] «невелика густера, тараня, Abramis blісса» Ж; — р. [лупірка] «густера», [лóпырь, лóпарь], схв. *лõпãр*, [лопарица, лопара] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється з карел. *lorrigi*, фін. *loorregi* «тс.», хоча це можуть бути запозичення з російської мови; назви вважаються також власне слов'янськими утвореннями від звуконаслідувального кореня *лор-* (Leder 88); фонетична близькість до тур. *lüfer* (lufur) е, очевидно, випадковою. — Фасмер II 518; Kalіma 155.

лупіти «обчищати, обдирати; висиджувати (пташенят); брати непомірно високу плату; грабувати; вишкіряти (зуби); вирячувати (очі)», *лупітися* «лу-

щитися; виходити з яйця; народжуватися; [спадати (про кору)]», [лупітиса (-си)] «червоніти від сорому» МСБГ, [луп] «грабіжник; здохла тварина, з якої зняли шкіру Бі», *лупá* «(у волоссі на голові); [лушпина Ж; луска]», [лупáк] «крупні висівки», [лупáнище] «стара, обдерта, запущена хата» О, [лупáня] «тс.» О, [лупéжник] «розбійник» Ж, [лупéха] «відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [лупіна] «луска, шкірка, лушпайка; кора берези О; вилущені стручки гороху О», [лупір] «шкуродер», [лупіж] «шматки дерева, з яких зідрана кора Г, ВеЗн; здирництво Ж», [лупіў] «шкуродер; лихвар; машина для обдирання листя з качанів кукурудзи МСБГ», [лупіўка] «житло шкуродера; бойня» Ж, [лупіўка] «дружина шкуродера; шкуродерка» Ж, [лупіўство] «здирництво» Ж, [лупіўки] «лушпиння картоплі» О, *лупка* «биття; [облізла або поїдена мілью бараняча шапка]», [луплінка] «здирання кори із зрубаних дерев» МСБГ, [луплінник] «той, хто обчищає качани кукурудзи» МСБГ, [лупління] «обдирання (шкірки, шкаралупи, кори)», [луп'як] «облуплена тварина» Ж, [луп'яр] «шкуродер» Ж, *лупáтий* «вирячуватий», [лупінастий] «стручковатий; з шкаралупою; (у сполученні [л-та капуста]) з великим листям» Ж, [лупінастий, лупністий] «тс.» Ж, [луплєний] «очищений від лушпайок» О, *вілупити* «вилущити; вивести, народити; витріщити (очі); [визубрити]», *вілупитися*, *вілупок* (знев.) «дитина; людина; [настирливий, зарозумілий хлопчак Ж]», *вилупчá* «тс.», [долупатися] «докопатися», [злупок] «залишок після облуплювання Ж; відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [залупа] Ж, Г, [зálупчáстий] «з халявою, що вивертається» (про чобіт) Ж, [зálупчíстий] «тс.» Г, Ж, [залуп'ястий] «криворотий» Ж, *налупіти* «начистити; (вульг.) народити», *налупітися* «наклонутися», [нелупка] «картопля, зварена нечищеною» Ж; — р. *лупіть* «знімати шкірку, шкіру, кору, шкаралупу; лускати, лущити; брати

дорого; грабувати», бр. *лупіць* «тс.», др. *лупити* «грабувати, лупити», п. *łupić* «здирати (шкірку, шкіру, кору, оболонку); грабувати», ч. *louřit* «грабувати; [лускати, лушити]», слц. *lupit'* «грабувати; знімати оболонку», вл. *łup-пу́с* «лушити, знімати оболонку», нл. *łupić*, болг. [*лупя*] «знімати верхній шар; здирати; висиджувати», *лупя* «висиджувати; [лушити, здирати кору]», м. *лупам* «здирати кору; лускати, лушити; чистити; висиджувати», схв. *лупити* «знімати шкірку, лушити», слн. *lupiti*, *lupiti* «знімати шкірку, шкаралупу; лускати, лушити»;— псл. *lupiti* «знімати шкірку, лускати, лушити; (перен.) грабувати»;— споріднене з лит. *lauryti* «руйнувати; обдирати; грабувати», *laūpti* «чистити», лтс. *lūpūt* «лушити; грабувати», лит. *lūpti* «знімати оболонку; грабувати; орати», лтс. *lupt* «лупити; лушити», далі з двн. *loub* «листя», *louft* «кора, лико»; іє. **leup-/loup-* «лупити» від кореня **leu-* «відокремлювати», звідки також псл. *lubъ*, укр. *луб*; здебільшого псл. *lupiti* «чистити» і *lupiti* (*lupati*) «бити» вважаються етимологічно тотожними.— Фасмер II 534—535; Горяев 194; Sławski V 327—332; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 295; Holub—Kop. 211, 212; БЕР III 519—520; Skok II 331—332; Bezlej ESSJ II 156—157; Bern. I 746—747; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 33—34.— Пор. *лузга*, *лупати*¹, *луска*¹, *лупа*, *рूपति*.

[*лупка*] «стара зношена шапка МСБГ; потерта зношена шапка у формі панчохи, у якої відгортаються поля Ж», [*лупка*] «стара зношена шапка» МСБГ;— очевидно, похідне утворення від *лупити*; можливо, спочатку назва мотивувалася формою головного убору (пор. [*залупити*] «загнути вгору» Ж), пізніше стала асоціюватися з *лупити* «облуплювати» і набула значення «стара, зношена» (пор. *лупаня* «стара, обдерта хата»).— Див. ще *лупити*.

[*лупкий*] «палітурки» О, [*поблупка*] «обкладинка зошита» Нед;— результат видозміни форми [*лупкий*] «тс.» (мн. від [*лупок*] «картон, твердий папір; палітурка»), зближеної з *лупити*, [*лу-*

пйна] «шкірка, лушпайка».— Див. ще *луб*.— Пор. *лупити*.

лупкий — див. *луб*.

[*лупко*] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» ВеНЗн, ВеУг, [*лубок*] «тс.» ВеЛ;— п. [*łupok*, *łubek*] «тс.», [*łupki*] «сойка, Garrulus glandarius L. (птаха, здатний наслідувати голос інших птахів); якийсь лісовий птах», *łupaś* «видавати звук *łup-łup-łup* (про одуда), полаб. [*laiprak*] «одуд», схв. *lupaś*, [*lupavas*, *lupovas*, *lupraś*] «тс.»;— псл. *łupъkъ від вигуку *łupъ-łupъ (укр. [*луб-луб*] ВеЛ), що імітував крик відповідного птаха; пор. також лит. *lupūtis* «одуд», похідне від вигуку *lup*, а також подібні звуко-наслідувальні утворення в інших індо-європейських мовах: лат. *urura* «одуд», фр. *hurpe*, н. [*hurup*, *wurr-wurr*, *hurpe*, *wudlup*], прус. *hurphurr* «тс.».— Sławski V 317, 324, 326; Strutyński 42, 100.

[*лупур*] (прізвисько вовка) Ж;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *лупул* (як і рум. *lupul*) «вовк» (з означеним артиклем *-ул*) походить від лат. *lupus*, спорідненого з гр. *λύκος*, дінд. *vṛkaḥ*, псл. *vṛkъ «тс.», укр. *вовк*; у процесі засвоєння українською мовою запозичене слово зазнало впливу з боку дієслова *лупити* «здирати шкіру» і його похідного [*луп'яр*] «живодер».— Scheludko 137; СДЕЛМ 241—242; Walde—Hofm. I 836—837.— Див. ще *вовк*.— Пор. *лупа*¹, *лупін*.

лупцювати (розм.) «сильно бити»;— р. *лупцевать* «тс.»; [знімати шкіру з тварини; їсти з великим апетитом], [*лупсовать*] «сильно бити», [*лупсцать*] «тс.», [*лупцевня*] «бійка», [*лупцовка*, *лупсовка*] «тс.», бр. *лупцаваць* «сильно бити»;— афективне утворення на основі дієслова *лупити* «бити» з додатковим відтінком значення інтенсивної дії.— Sławski V 317.— Див. ще *лупити*.— Пор. *лупесати*.

[*лус*] «відлуння, луна» Ж, [*лусна*] «поширення звуку, луна» Ж;— неясне.

*луска*¹ «тверде покриття шкіри риби; лузга; [лупа МСБГ; дуже дрібна риба Бі]», [*луска*] «рябина на воді від швидкої течії» Ч, [*лускавик*] (іхт.) «авдюшка, Nemachilus barbatus L.» Л, [*лусканець*] «спілий горіх, що сам вилущуєть-

ся з шкаралупи», [луско́виця] «засмічена, брудна вовна» Доп. УжДУ 4, луска́ті (підклас плазунів), [луска́ч] «щипці для роздавлювання горіхів», лусочка, [луц] «луска» Ж, [луца́к] (те саме, що лусканець) Ж, [луцик] «тс.», луци́льний, [луцина] «лушпина; віспина», [луци́ця] (зменш. до луска́), луска́тий, [луско́ватий] «вкритий лускою МСБГ; засмічений, брудний (про вовну) Доп. УжДУ», [луско́вий] «зітканий узором у вигляді луски», лущений, луци́льний, лускати «лузати, лущити», лускатися, лущити, [безлу́ский] «який не має луски»;— р. бр. луска́, р.-цсл. луска, п. вл. łuska «луска», ч. luska «стручок; лушпина», схв. љуска «лусочка, луска, лушпина, оболонка, шкаралупа; [яйце]», слн. łuska «луска, оболонка»;— псл. luska «луска, оболонка», luskati, lusciti;— споріднене з лтс. laĩska «уламок, тріска; шкаралупа, щось зламане», laĩskas «лупа», лит. luskà «лахміття», luspà «луска, шкірка, лушпина»; балтосл. *lauskā «відокремлення, відривання; те, що відокремлюється» < іе. *leu- «відокремлювати» з детермінантом -sk-; з іншими детермінантами цей корінь виступає в укр. лупі́ти, лузга́, луспа́, луста́; висловлювалось припущення про походження слов'янського кореня lusk- з *lup-sk- (Machek ESJČ 344—345).— Фасмер II 535; Куркина Етимология 1972, 71—72; Преобр. I 475—476; Горяев 193, 194; Sławski V 348—353; Brückner 315; Holub—Lyer 296; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 789; БЕР III 522, 581; Младенов 280—281; Skok II 340; Bezlaĵ ESSJ II 157; Bern. I 747; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393; Рокотпу 681—682.— Пор. лузга́, лупі́ти, луспа́, луста́.

[луска²] (бот.) (у сполученні [л. водяна] «ряска, Lemna L.») Мак;— очевидно, результат перенесення назви луска́ «лушпина», зумовленого зовнішнім виглядом рослини, дрібні листоподібні стебельця якої утворюють ніби луску на водяній поверхні; можливо також, що слово виникло як калька наукової назви рослини Lemna, яка пов'язується з гр. λέμνα «оболонка, луска».

лускати¹, лускатися — див. луска¹.

лускати², лускіт, лускотіти, луснути, луца́ти — див. лусь.

луска́тка (бот.) «вид грибів, Pholiota squarrosa Müll. (Quél.)», луска́ч «гриб Strobilomyces strobilaceus Berk. (Scop.)»;— схв. luskavka «Pholiota squarrosa Müll.», љускава грмача «тс.»;— назви пов'язані з луска́, з огляду на те, що шапинка і ніжка цих грибів укриті лусочками; пор. р. чеши́чатка «лускатка», чеши́чатник «лускач».— Див. ще луска¹.

лускі́р — див. ласкі́р.

лускі́вни́ця (ент.) «Lepisma L.», [луско́ви́ця] «тс.» Ж;— похідне утворення від луска¹, що виникло як калька латинізованої наукової назви, в основі якої лежить гр. λέμνις «луска, шкаралупа»; назва зумовлена особливостями будови тіла комахи; пор. семантично подібне р. чеши́йница «тс.».— Див. ще луска¹.

[луско́вець] (бот.) «петрів хрест лускати́й, Lathraea squamaria L.» Ж, [лускі́вник] Мак, [лусковник] (у сполученні [л. простий]) «тс.» Мак;— п. łuskiewnik, схв. [љускара], слн. [luskavka], luspes, [luš, lušč] «тс.»;— похідні від луска́ «лушпина», утворені як кальки латинської наукової видової назви squamaria «луската», пов'язаної з squama «луска»; назва пояснюється тим, що довге галузисте кореневище рослини вкрите м'ясистими лусками; форма [лускі́вник] розглядається як запозичення з польської мови (Sławski V 356); пор. семантично подібні назви цієї рослини, що теж з'явилися внаслідок калькування: р. чеши́йник, нім. Schuppenwurz (Schuppe «луска» і Wurz «корінь, рослина»).— Вісюліна—Клоков 283; Анненков 286; Machek Jm. rostl. 217; Симоновић 263.— Див. ще луска¹.— Пор. лускі́вни́ця, лущ².

[луско́ріх] (орн.) «горіхівка, Nucifraga cyanoatactes L.», [луско́горіх Ж, лускооріх Ж, русколіх ВеНЗн] «тс.»;— складне утворення з лускати і горіх; назва пояснюється тим, що восени і взимку ці птахи живляться переважно горіхами.— Булаховський Вибр. пр. III 207—208; Воїнств.— Кіст. 234; Страут-

ман 94—96.— Див. ще горіх, луска¹.— Пор. горіхівка.

[лусом] «разом, оптом»;— неясне.

[луспа́] «луска (риби, змії); шкаралупа; шкірка, лушпиння» КДА II, [луспа] «риб'яча луска» ВеУГ II, [луспіна] «лушпина, шкірка, луска; шкаралупа» КДА II, [лушпа́] «тс.», [лушпайка], [лушпайка], [лушпайка], [лушпайка] «лушпайка», [лушпайка] «лушпайка» Л, [лушпайка] «тс.» Л;— р. [лушпіна] «лушпина», бр. [лушпайка], [лушпіна], др. луспа «луска, лушпина», п. ст. łuspi-na «лушпина», болг. луспа «луска; лушпина, шкірка; залишок мила; (перен.) яйце», [луспа] «луска; шкірка на зерні пшениці; яйце», [люшпін] «зелена лушпина горіха», м. [луспа] «кора, луска; шкаралупа», [луспина] «лушпина, шкаралупа», [лушпа] «лушпина, шкаралупа; луска», схв. луспа «луска; тонкий шар», [лушпінья (лушпина)] «лушпина», стсл. луспа «вусик, остюк колоса рослини; луска»;— псл. luspa < *lou-spa, похідне від кореня іе. *leu- «відокремлювати, відділяти, відривати», до якого зводяться й псл. lupiti «лупити», luska «луска»;— зіставлялося з лит. lūspatas, lūpatas «ганчірка» (Būga RR I 460); розглядається також як результат контамінації luska і lupina (Zubatý St. a čl. I 2, 108; Otrębski ŻW 298).— Фасмер II 535—536; Преобр. I 475; Sławski V 361—363; Brückner 315; БЕР III 523—524, 531—532; Младенов 280; Skok II 340; Куркина Этимология 1972, 71—73; Верн. I 747—748; Mikl. EW 176.— Пор. лузга́, лупіти, луска¹, луста.

[луста́] «шматок; скибка; великий шматок хліба Л», [лустка] «скибка; тонкий шар Ж», [лусткий] «який складається з шарів» Ж, [відлустувати-ся] «відколюватися, відокремлюватися шарами», [палустень] «шматок»;— р. [луст] «шматок хліба», [луста] «шматок (хліба, сала)», [луста́] «луска; шкірка (на плодах)», [лустка] «скибка хліба, шкірка», бр. луста «великий плоский шматок», п. [łusta] «шматок, скибка» (з бр.), болг. [лустіна] «стручок; шкірка

на плодах», схв. ст. lusta «луска»;— псл. [lusta] «луска, шкірка, лушпина; скибка; шматок» з давнішого *lousta, похідного від кореня іе. *leu- «відділяти, відривати, відрізати», звідки також псл. lupiti «лупити», luska «луска», luspa «лушпина» з іншими детермінантами;— споріднене з лит. lūstas «шматок, скибка; пучок, пасмо», lūstà «шматок, скибка», lūkštas «лушпина, шкірка, шкаралупа»; існує також думка про спорідненість з лит. lāužti «ламати», lūžti «ламатись», дінд. loštāḥ «уламок», gujāti «ламає», гр. ἀλυκτοπέδη «нерозривний зв'язок» (Zubatý St. a čl. I 2, 103; Schulze KZ 28, 280; Persson Beitr. 201); непереконливе припущення про запозичення лит. lūstas із слов'янських мов (Pettersson AfSlPh 34, 382; IF 24, 250), як і думка про балтійське походження слов'янських форм (Москаленко УІЛ 31; Соболевский Bull. Ac. Sc. de StPbourg 1911, 1051 і наст.); сумнівні зіставлення з дісл. ljošta «бити, ламати», lost «удар», норв. losta «обдирати» (Bern. I 748; Pettersson тж.).— Фасмер II 536; Sławski V 363—364; Brückner 315; БЕР III 525; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460.— Пор. лупіти, луска¹, луспа́.

лусь (вигук для передачі тріску, хлопання, удару), [лус] «трісь» О, лускати «розриватися, лопатися, видаючи різкі звуки; репатися, вкриватися тріщинами; боліти; утворювати різкі звуки, схожі на розриви або тріск; ударяти; хлопати», лускатися, лускотіти, луснути «тріснути; потерпіти невдачу; (фам.) сильно вдарити», луснутися (розм.) «сильно вдаритися», лусоніти «вдарити», [лусчати] «тріщати», [лущати «тс.», луск «тріск», [лускавка] «коса неоднакової товщини, яка через це легко ламається; кінець батога, прироблений для хлопання», лускіт «тріск», [лусканє] «гуркіт, стук» МСБГ, [лускітня, лускотня] «тс.» МСБГ, [поблуск] «стукіт, удари» Нед, [улущити] «ударити»;— р. [лусь, луск] (виг.), [лускати] «тріщати; ударяти, бити; базікати; гавкати», бр. лусь (виг.), лускаць «тріщати; тріскати; хрустіти; лопатися з тріском», п. [łusk] (виг.), [łuskać] «потріскувати

(про стіни, пальці); багато пити (алкоголю); (ст.) тріщати, хрустіти», ч. [lusk] (виг.), luskati «хлопати; тріскати», louskati «спричиняти тріск, тріщати», ст. luskati, lúskati «тріскати, тріщати», слц. lusk (виг.), lúskat' «ударяти пальцями; тріскати», вл. łusk (виг.), łuskat' «тріскати, тріщати, лопатися з тріском; глухо дзвеніти, звучати», болг. [луснеш] «тріснеш, лопнеш», лускам «бити, ударяти; [бренькати; колихати; багато пити]», схв. ст. lǔskati «бити по м'ячу; [балакати, базікати]», слн. lúskati «ударяти, бити; тріскати, хлопати; [пити]», псл. луснѣти «луснути»;— псл. luskъ (вигуки), luskati «спричиняти шум, тріск, гуркіт, стук; тріскати, тріщати; ударяти з шумом, стукати, хлопати», паралельне до loskati, *lesčēti;— споріднене з лтс. laušķēt «стукати», laušķināt «тріскати, тріщати, лопатися з тріском, гуркотіти, стукотіти», laūkšķēt, laūkšēt «тріскати, тріщати», лит. luskoti «бігти»; нерідко розглядається як тотожне з луска́¹, лускати¹ «чистити, лузати, лущити», при цьому первісним значенням вважається «тріскатися, розриватися» (Преобр. I 475—476; Bern. I 747; Holub—Kop. 211); вважається також власне слов'янським утворенням, яке не має відповідників в індоевропейських мовах і є формою інтенсива на -sk- від lupati (< *lup-skati) звуконаслідувального походження (Machek ESJČ 344—345).— Sławski V 353—355; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 296; Schuster-Sewc 790; БЕР III 523, 581, 585—586; Младенов 283; Skok II 340; Bezlaj ESSJ II 157; Mikl. EW 176; Trautmann 152.— Пор. лоскати, лясь.

[лут¹] «лико з липи; лико з лози Л; молода липа Л; прут, хлист Ж», [лутівки] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [лутіна] «лико; батіг, різка; лико на решето О», [лутіця] «довга неколена жердина в огорожі; верхня частина ярма О; заболонь Ник; серцевина дерева Ник», [лутійці] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [лутіок] «молоде липове дерево; лико молоді липи; липовий поясок Л», [луття] (зб.) «гілки лози, липова кора на постолі, лико», [лутіе] «тс.» Ж. [лутічоватий] «рівний, не суч-

куватий» (ліс) Ник, [лутівий] «ликовий»;— р. [лут] «лико, кора липи; обідрана липа, липова палка без кори», [луть] «тс.», [лута] «липа», бр. [лут] «молода липа або гілка липи, з якої знімають кору з ликом; кора, лико з липи», [лутце] «молоді гілки липи; лико з молодих лип», др. лутовянѣ «ликовий», п. łęt «стебла, бадилля картоплі», [łat] «кий, палка», łatka «гілка верби», [lut] «кора молоді липи, з якої плетуть взуття» (з р. чи бр.), ч. [lut] «лико»;— псл. [*lōtъ] «лико; молода липа, з якої знімають кору», можливо, також [*lōta] «тс.»;— споріднене з двн. linta «липа», дісл. дангл. lind, нвн. Linde «тс.», [lind] «лико», лит. lentà «дошка» (первісно «дошка з липи»), лат. lentus «гнучкий, міцний, упертий; липкий; повільний, лінивий», дат. lind «гнучкий, м'який, лагідний», двн. lind(i) «м'який, ніжний, лагідний», дінд. latá «ліана»; іе. *lento- «гнучкий».— Фасмер II 536; Преобр. I 480; Sławski V 116—117; Brückner 309—310; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 740—741; Stang 34—35; Moszyński PZJP 30; Fraenkel 357—358; Mikkola BB 21, 219; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 784—785; Pokorny 677.

[лут²] «лот, давня одиниця ваги, 1/32 частина фунта» Ж, Ме;— бр. [лут] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. łut, ст. lot, lót, як і укр. р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. lót, вл. lut, схв. ст. lōt, слн. заст. lót «тс.», походить від свн. lōt «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю».— Винник 140—141; Шелудько 38; Sławski V 371—372; Schuster-Sewc 869—870; Mikl. EW 176—177; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще лот².

лута́ва — див. лота́ва.

[лута́вий] «мовчазний, похмурий МСБГ; упертий; дурний Ж», [лутуватий] «зухвалий, дурнуватий» МСБГ, [лутавитися] «протівитися, упиратися» МСБГ;— неясне; можливо, варіативні утворення, пов'язані з основою псл. ludъ «нерозумний» (пор. [залудуватий] «дурний, нерозсудливий, божевільний»,

р. [луд] «дурень», болг. м. луд «дурний», схв. лӯд «тс.»).— Пор. лӯд́а¹.

лутіґа (бот.) «трава родини лободових, *Atriplex* L.», [луциґа] «лутіґа садова, *A. hortensis* L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [лодыґа] «стебло трубочатої рослини», п. łodyga «стебло» або з п. [лосуґа] «латук дикий, *Lactuca scariola* L.», [лосуґа, лосука], ч. losika «тс.»; могло зазнати зближення з [лут] «лико з липи» (щодо паралелізму лут-/лод- пор. р. [лодыґа] «лутка, підвіконня»).— Пор. лóчиця.

[лутіґця] (бот.) «сосна, *Pinus silvestris* L.» ВєНЗн, Мак;— неясне; можливо, пов'язане з лут «лико».

лутка¹ «бокова частина коробки вікна; підвіконня; одвірок», [лутéць] «планка, якою прикриваються краї обшивки човна з пересувним водяним млином або сукновальнею», [підлутник] «нижня частина віконної лутки» Ва;— р. [лутка] «одвірок; бокова частина коробки вікна», [лутéц] «закруглена планка, брусок обшивки на борту човна», бр. [лутка] «бокова частина коробки вікна або дверей», п. [łatka] «горизонтальна балка в будівлі; стовп у стіні», ч. loutka (у вікні, млині);— псл. łotьka, łotьсь, похідні утворення від *łotь (*łota) «липа; лико з липи», зумовлені широким використанням липи у будівництві.— Преобр. I 480; Sławski V 89.— Див. ще лут¹.

[лутка²] (ент.) «бабка, *Agrion virgo*» Ж;— п. łatka «бабка, *Agrion*», [pałatka] «тс.», схв. лӯтка «лялечка комахи»;— очевидно, тотожне з п. łatka «лялька, маріонетка», ч. loutka, схв. лӯтка, слн. lūtka «тс.», що зводяться до псл. łotьka «лялька», похідного від *łotь «лико», оскільки ляльки могли виготовлятися з лика (пор. також п. pałuba «лялька», пов'язане з укр. луб, псл. lubь «лико»); підставою для перенесення назви могла бути гнучкість, рухливість і барвистість комахи, пор. щодо семантики нім. Schlangjungfer «бабка», букв. «струнка дівчина».— Фасмер II 536; Sławski V 88; Brückner 309—310; Machek ESJČ 342; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 741; Mikl. EW 174.— Див. ще лут¹.

лутóвка (бот.) «сорт вишні народної селекції», лотівка, [лутівка ВєНЗн] «тс.»;— р. лóтóвка «тс.», п. łutówka «сорт вишні з крупними плодами», слн. lótovka «тс.»;— похідне утворення від [лутóвий] «вагою в 1 лот», деривата від [лут] «лот, давня одиниця ваги»; можливо, калька нім. Lotkirsche (сорт вишні), складного утворення з іменників Lot «лот» і Kirsche «вишня» (тобто «вишня, що важить один лот»).— Sławski V 374.— Див. ще лут².

лутóк (орн.) «крохаль малий, *Mergus albellus* L.», [лутка] «крохаль середній, *Mergus serrator* L.» Ж;— р. лўтóк «крохаль малий», [лудóк] «вид качки», [лўташ] «тс.», [лўтка] «самиця лутка», [луті́ха, лутóвка, лутў́ха] «тс.»;— неясне; зв'язок з [лўтка] (ент.) «бабка», псл. łotьka «лялька» (Фасмер II 356) малоюмовірний.

лўфáр (іхт.) «*Pomatomus Lacépède*; *Temnodon saltator* Ж, Берл»;— р. лўфáрь» *Pomatomus*; [дрібна риба, схожа на оселедець, *Lichia amia*];— запозичення з новогрецької мови; нгр. λουφάρι, γουφάρι «тс.» походить, очевидно, від тур. lüfer (lufer) «тунець», яке виводиться від нгр. λλάρι «тс.» — Фасмер II 536; ГСЭ III 117.

лўфко — див. олўфко.

[луфогóвка] «сорт кукурудзи» Доп. УжДУ II, [лóвфóгóв] «тс.» тж, [лўфогóв] «сорт кукурудзи, зерно якої нагадує кінський зуб» Лизанец;— запозичення з угорської мови; уг. lófogú (kukoriga) «зубоподібна (кукурудза)», [lúfog] «кінський зуб» утворені з іменників ló «кінь» і fog «зуб», спорідненого з манс. рeη, хант. pоηк, мар. pü «тс.»; пор. інші назви сортів кукурудзи в тій самій місцевості [кінська, кінський зуб] Доп. УжДУ II.— Лизанец 609.— Див. ще лова́ш.

[лух́а] «лузга» ЛЧерк;— р. [лўхта] «каша; крупа», [лўхта] «нісенітниця», бр. [лўхта] «лузга, полова»;— неясне; можливо, пов'язане з р. шелух́а «лузга», що розглядається як утворення з давнім експресивним префіксом ше- від *лух́а, ототожнюваного з лусќа; може бути також результатом контамінації

форм *лузга* і *труха*.— Фасмер IV 425—426.

[луцак] «товстолиций», [луца́н] «тс.»;— не зовсім ясні утворення; можливо, давніші *лицак, *лицан, похідні від *лице́*; могли бути також результатом жаргівливого переосмислення назви [луца́к] «священик, який здобув освіту у Луцьку».— Пор. лице́.

[луціга¹] «горілка» О, [луць] «п'янюга» О;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. [Pociga] «бурда, пійло», [Pociga] «тс.», як і слц. ločovina «бурда, патока», слн. lúckati «пити, ссати», не мають певної етимології; можливо, звуконаслідувальні утворення, паралельні слц. lúchat' «жадібно пити», lúcháč «п'яниця», ч. [lúchat] «пити», [lochat, lunkati, nalungat se, lungnut' si] «тс.»; слн. lúckati зіставлялось також з нім. [luzeln] «пити».— Machek ESJČ 339, 344; Bezlaĵ ESSJ II 154.

луціга²— див. лутіга.

луціпер, луціпір — див. люцифёр.

[луч¹] «промінь» Ж, [луча́] «промінь сонця» Л, [лучеве́ць] «променистий камінь» Ж, лучі́на «тріска (у т. ч. як джерело світла); [смолиста сосна Ник]», лучі́нник «підставка для лучини», [лучні́к] «лучина Л; труба для виведення диму при освітленні хати лучиною», [лучні́ця] «смолисте дерево; смолоскип», [лучі́стий] «сяючий, променистий» Ж, [лучі́ніть] «оббивати дранкою стіни хати» Л;— р. луч, лучі́на, бр. [луч, лучына], др. лучина, п. [luczyna] (з р.), łuczyno «скіпка, лучина», ч. louč «соснова тріска», [lučivo] «лучина», слц. lúč «промінь, лучина», [lučina] «лучина», lučivo, вл. lučwo, нл. łuczyno «тс.», болг. [луч] (заст.) «промінь», [луча́] (заст.) «промінь, світло», лъч «промінь», м. лач «світло, промінь», схв. [луч] (заст.) «лучина; смолоскип», [луч] «смолиста тріска; світло; сосна», слн. lúč «світло; тріска; лучина», стсл. лоча «промінь», псл. лъчь «світло; блиск»;— псл. lučь, luča, «світло», lučina «лучина», lučivo «тс.»;— зіставляється з дінд. гоціћ «світло, блиск», го́cate «світить, блищить», гот. liuhar «світло», двн. liohht, нвн. Licht, дангл. lieg, дісл. leugr

«тс.», англ. light «світло, світлий», лат. lux «світло, блиск», лит. laũkas «тварина з білою плямою на лобі», вірм. lois, кімр. llog «блиск», прус. luckis «поліно», гр. λειός «світлий, блискучий», тох. A luk- «світити», хет. luk(k)- «тс.», псл. lupā, укр. лунá; іе. *leuk-/louk- «світити, сяяти; яскравий».— Фасмер II 537; Преобр. I 480—482; КЭСРЯ 249; Sławski V 286—289; Brückner 314, 679—680; Machek ESJČ 340—341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 785; БЕР III 528—529, 564—565; Skok II 323—324; Bezlaĵ ESSJ II 154; Bern. I 742; Trautmann 152; Fraenkel 344—345; Kluge—Mitzka 439; Feist 334—335; Walde—Hofm. I 823; Pokorny 687—689.— Пор. ілюстрація, лісий, ліхтар, лоск, лунá², люстра.

[луч²] (вигук для відгону телят Дз; вигук для відгону овець Мо), [луча] (вигук для відгону телят) Ме, [алуч] Дз, а-луча Ме, луч-луч, луч-лучки Па «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *лучі́ти*¹; пор. відлучі́ти (теля).— Пор. лішки¹, люшкі.

[луча] (у виразі [куди луча] «куди-небудь»);— похідне утворення (за походженням дієприкметник, псл. lučь) від *лучі́ти* «цілитися; попасти»; пор. семантично подібне *куди попало* «тс.».— Sławski V 284.— Див. ще *лучі́ти*².

[лучба́] «хімія» Ж, [луче́бник] «хімік» Ж, [луче́бний] «хімічний» Ж;— схв. ludžba «хімія»;— запозичення з чеської мови; ч. заст. lučba «тс.» як науковий термін було створене ученим-натуралістом Я. Преслом (1791—1849) на основі дієслова lučiti «сполучати», (хімію він розумів як науку про з'єднання і роз'єднання елементів).— Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 210; Skok II 326.— Див. ще *лучі́ти*¹.

[луче́чок] «ткацький човник для в'язання начиння»;— р. [лучо́к] «човник (ткацького верстата)», п. łuczek «деталь ткацького верстата»;— очевидно, демінутивне утворення від *лучо́к* «малий лук (зброя); частина інструмента, яка нагадує лук».— Sławski V 107, 280.— Див. ще *лук*¹.

[лучик] «різновид вішалки для шапок»;— очевидно, похідне утворення від

лук «дуга», мотивоване формою вішалки, що складається з щитка, вирубаного з стовбура дерева, на якому обрубуються і в сирому вигляді загинаються вгору сучки (Г II 383).— Див. ще лук¹.

[лучинник] (бот.) «дивина, ведмеже вухо, *Verbascum thapsus* L.» Мак;— р. [лучінник], слн. *lúčnik*, *lúčnica* «тс.»;— похідне утворення від *лучіна* «довга тонка тріска як джерело світла»; назва могла бути мотивована або фізичними властивостями рослини, що має високе прямостояче стебло і яскраві жовті квіти, які ніби світяться, особливо у темряві (пор. інші семантично подібні назви цієї рослини: укр. *царська свічка*, *свічі*, схв. *свијећњак*, *свићарица*, *крављеска свића*, слн. [*svečnik*], а також нім. *Königskerze*), або застосуванням рослини у побуті, аналогічним до лучини (у греків, напр., товсте повстисте листя дивини використовували як гноти для ламп); пор. ще р. [лампадочник] «дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.».— *Machek Jm. rostl.* 209; *Bezlaј ESSJ II* 154; *Симоновић* 492.— Див. ще луч¹.

[лучіти¹] «єднати; з'єднувати; сполучати» СУМ, Ж, [лучати] «тс.» МСБГ, [лучітися] «єднатися, сполучатися», [лучатиси(са)] «тс.» МСБГ, [лучба] «зв'язування, комунікація; транспорт» Ж, [лучка] «низка», *вилучати* «виділяти; відокремлювати і брати із стада (свою худобу); [вибирати Я]», [вилучка] «виділення» Я, [вілучка] «виняток» Я, [вілучний] «винятковий» Я, *відлучати* «відокремлювати; віднімати (дитину)», *відлучатися* «відокремлюватися; розлучатися; виїжджати, виходити на якийсь час», *відлучення* (від церкви), *відлучка*, [відлучний] «відокремлений, такий, що відокремився», [відлучно] «особливо, окремо» Ж, *долучити* «додати», *злучити*, *злучка* «з'єднання», *злучка*, [злучованці] «пара волів в упряжці» Ж, *злучний* «стосовний до злучки; [зговірливий, схильний Бі]», *залучити*, [залучка] «затягування в свою компанію; заманювання свійської тварини у двір чи до хліва Я; вербування, приманка, приєднання Пі», [залучно] «включно» Ж, [наодлучці] «відокремившись», *нерозлучний*, [получити] «з'єднати», *позлучити*, *прилучити*

«додати, приєднати», *прилучитися* «приєднатися», [прилучка] «приєднання», *розлучити*, [розлуч] (у сполученні [на р. *повідати*] «говорити роздільно»), *розлучка* «прощання, розлучення; [різниця ВеУг; знахарський засіб проти чаклування]», *розлучення* «розлука; розрив шлюбу», [розлучення] «відокремлення своєї худоби від спільного стада після закінчення випасання на полонині», [розлучіння] «тс.», *розлучник*, [розлучінка] «жінка, яка розлучилася з чоловіком» Л, *розлучена* «тс.», *розлучений*, *розлучний* «пов'язаний з розлученням; [перековливий, ясний Нед]», [розлучно] «роздільно; розумно, зрозуміло, ясно» Нед, *сполучити*, *сполучка*, *сполучення*, *сполучник*, [сполучимий] Нед, *сполучний*;— р. [лучіть] «єднати», *отлучіть*, *разлучіть*, *случіть*, бр. *лучіць* «з'єднувати», др. *лучити* «відокремлювати», п. *łączyć* «з'єднувати, сполучати», ч. *loučiti* «розділяти», ст. і поет. «з'єднувати», *loučiti se* «розлучатися, закінчуватися», ст. *lúčiti* «відокремлювати», слц. *lúčit'* «тс.; розлучати», *lúčit'sa* «прощатися, відходити», нл. *lucyć* «з'єднувати, в'язати», болг. *лъча* «відокремлювати», *лъча се* «відокремлюватися, уникати людей», м. *лаци* «відокремлювати, відлучати», схв. *лұчити* «ділити, відокремлювати», слн. *ločiti* «відокремлювати, розділяти; розрізняти», стсл. *лжчити* «ділити, відокремлювати, розлучати»;— псл. *lŏčiti*, початково ітератив до *lękti «гнути, згинати, вигинати», пов'язане також з *lŏkъ*, укр. *лук* (зброя), *lękъ*, укр. *ляк*; давнє значення частково збереглося в слн. *lŏčiti* «гнути», ч. ст. *lúčiti se* «згинатися, хилитися», можливо, також в укр. [вилучатися] «триматися криво, мати викривлений хребет», [вилучуватися] «вигинатися дугою»; пізніше, можливо, під впливом префіксальних утворень, відбулося розщеплення семантики слова на «з'єднувати» і «роз'єднувати»;— споріднене з лит. *lankioti* «гнути, робити гнучким», *lankyti* «відвідувати», *lankioti* «обходити», лтс. *lūociti* «нахилити, направляти», прус. *lunkis*; висловлювалась думка, що укр. [лучити] «з'єднувати» є запозиченням з польської мови

(Brückner 308).— Фасмер II 537—538; Преобр. I 480—481; Sławski V 77—79; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 784; БЕР III 565—566; Младенов 284; Skok II 324—325; Bezlaј ESSJ II 147; Булаховський Нариси 71; Bern. I 738; Trautmann 151—152; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677.— Див. ще лук¹.— Пор. льяк¹.

лу́чити² «цілитися; попасти», [лу́чи-тися] «трапитися», [лу́чатися], [лу-чай] «випадок», лу́чий «який добре лучить або з якого добре лучити», [лу́чен] «тс.», влу́чити СУМ, Ж [влучень] «точний удар» Ж, влу́чий, [вилуча́тися] «траплятися», [получи́ти] «одержати», [полу́ка] «успіх, удача» Нед, [полу́чний] «вдалий, щасливий» Нед, [прилу́чити] «одержати» Нед, прилу́читися «трапитися», [прилу́ка] «пригода, випадок» Нед, [случа́й] «випадок»;— р. [лучи́ть] «випадати, допускати; послати», [луча́ть] «випадати, допускати; цілитися», [лучи́ться] «трапитися», слу́чийсья «тс.», слу́чай «випадок», бр. лу́чыць «влучити, попасти», др. лучити «знайти», лучитися «трапитися», п. łuczycь «кинути, мітити; попасти», ч. заст. і поет. lučiti «кинути, кидати, метати», заст. lučeti «метати, стріляти», ст. lučiti «кинути (камінь)», слц. [lučit'] «кинути (камінь)», нл. łuczycь se «траплятися», болг. [луча] «цілитися; попадати», м. [лучи] «кинути», схв. слу́чити се «трапитися; потрапити», ст. лу́чити «знаходити, досягати», слн. ст. і діал. lučiti «кинути», стсл. лоу́чити сѧ «зустрітися, трапитися»;— псл. lučiti «цілитися; кидати в ціль; потрапити», звідки «досягнути, знайти; допустити», lučati (ітератив), lučiti se «трапитися»;— споріднене з лит. láukti, láukiu «чекати, очікувати», suláukti «дочекатися, дожити, одержати», lūkėti «очікувати», прус. laukīt «шукати», лтс. lūkāt «дивитися, поглядати; пробувати», pūolūkāt «оглядатися, спостерігати», pūolūks «ціль, намір», дінд. lókate «спостерігає», лосапат «око», гр. λωβωω «дивлюся, бачу, помічаю», кіпр. go-lwg «зір, обличчя», llygad (*lukato-) «око»; іе. *leuk- «дивитися; світити, блищати»;

початкове значення «дивитися за чим-небудь, очікувати», звідки розвинулось «цілитися, кидати, попадати, одержувати»; менш імовірний зв'язок з гр. λαυκάνω «одержую за жеребом» (Преобр. I 481; Fick I 536; Boisacq 549), а також з псл. lučiti, укр. [лу́чити¹] «з'єднувати» (Brückner KZ 42, 354—355; Tazyski PF 12, 63; про омонімію в слов'янських мовах див. Булаховський Вибр. пр. III 321).— Фасмер II 538; Sławski V 280, 283—285; Brückner 313—314; Machek ESJČ 343; БЕР III 529—530; Skok II 324; Bezlaј ESSJ II 155; Варбот Етимология 1972, 48—49; Стоянов 67—68; Bern. I 742—743; Matzenauer 219—221; Trautmann 151—152; Fraenkel 345; Pokorny 687.— Пор. луна², назлұчке.

[лу́чиця] (бот.) «хара звичайна, Chaga foetida A. Br.; хара ламка, Chaga fragilis Desv.», [лучва] «хара» Мақ;— р. [лу́чица] «тс.»;— не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з лұка (як назва лучної рослини); не виключений також зв'язок з луч «промінь» (у такому випадку назва зумовлена будовою водорості, стебло якої кільчасто розгалужується, що відбито і в німецькій назві Agtmeuchter «хара» (букв. «канделябр»), приблизною калькою якої можуть бути українські форми.— Преобр. I 481—482.— Пор. лұка, луч¹.

[лу́чий] «кращий», [лу́чий, лу́чийий] «тс.» Ж, [лу́чи́ати] «кращати», [лучи́а́ти] «тс.» Ж, [надлу́ч] «найкраще» Кур, [полу́чче] «краще»;— р. лу́чийий, [лу́чийий, лу́чийий], бр. [лу́чишы, лу́чийий, лу́чийий] «кращий; лицьовий (бік тканини)», др. лучиш (чол. р.), лучиши (жін. р.), лутиши, лутише, луче (с. р.), стсл. лоу́чиш (чол. р.), лоу́чиши (жін. р.), лоу́че (с. р.);— не зовсім ясне; можливо, запозичене через давньоруську мову з старослов'янської, у якій пов'язане з лоу́чати «цілитися», лоу́чати сѧ «траплятися», спорідненими з укр. лу́чити «мітити, попасти», влу́чити; первісним значенням слова вважається «такій, що більше підходить»; розглядається також як форма порівняльного ступеня від *лу́кши «визначений долею» і зіставляється з др. лучаи «доля, випадок», болг. слұка «випадок», р. слұчай, при-

чому припускається первісне значення «такій, що трапився, випав на долю» (КЭСРЯ 249); висловлювалось також припущення про спорідненість із стсл. *рачии* «краще», *рачити* «любити, бажати», болг. [*рача*] «хочу», схв. *рачити се* «мати бажання», а також з р. *алкаты* (Потебня РФВ I 83).— Фасмер II 538; Преобр. I 481; БЕР III 529—530; Верн. I 743.— Див. ще *лúчыти*².

[лу́шпа¹] (у сполученні [*лушпи дати*] «побити»), [*лушпáнити*] «бити», [*лушпáрити*] «тс.»;— афективне утворення на основі дієслова *лупити* «обдирати; бити» (пор. *лупки дати* «побити»).— Див. ще *лупýти*.

*лушпá*², *лушпáйка*, *лушпáк*, *лушпанáна*, *лушпелáна*, *лушпáна*, *лушупáйка*— див. *лúспi*.

[луц¹] (орн.) «костогриз, *Coccothraustes coccothraustes* L.», [*луцак*] «тс.» Шарл;— п. *łuszczaki* (мн.) «тс.»;— похідні утворення від *лúцити*; назви пояснюються тим, що птах живиться насінням дерев, соняшника, буковими горішками, кісточками плодів, розлузуючи їх своїм сильним масивним дзьобом; пор. літературну назву птаха *костогриз*, а також [*горохоїд*, *вишняр*, *черешчяр*, *грубодзьоб*, *кістáр*], нім. *Kirschkernbeißer* «тс.».— Воїнств.— Кіст. 240.— Див. ще *луска*¹.

[луц²] (бот.) «дзвінець, півнячий гребінь, *Rhinanthus crista galli* L.»;— п. ст. і діал. *łuszcz* «дзвінець», слн. [*лупіч*] «дзвінець малий, *Rhinanthus minor* L.»;— не зовсім ясне; можливо, книжне запозичення з польської мови, де пов'язується з дієсловом *łuszczyć* «лушити»; назва могла бути зумовлена тим, що розтріскування достиглої коробочки з насінням рослини супроводжується специфічними звуками, лусканням; пор. інші назви дзвінця [*бренька*, *гремок*, *громки*], мотивовані дієсловами на позначення звучання; п. *łuszcz*, а також слн. *lúšč* «петрів хрест, *Lathraea squamaria* L.» виводяться також з псл. *lúščь «луска; рослина, вкрита лусками» (Sławski V 364), що вірно для словенської назви (пор. укр. [*лусківник*] «петрів хрест» з тією ж мотивацією), але семантично непереконливо

щодо назви дзвінця, на якому немає лусок.— Див. ще *луска*¹.— Пор. *лусковець*, *луц*¹.

[лúщик] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans* (Военн.) Dum. Л; льон, головки якого при дозріванні самі тріскаються, розсіваючи насіння Г»;— р. [*лúщик*] «тс.», п. [*łuszcz*] «низький льон»;— похідне від *лúцитися*; назва пояснюється тим, що в суху вітряну погоду насіння цієї рослини легко вилущується і випадає з коробочок крізь отвори, а при дозріванні коробочки самі легко розтріскуються, гублячи насіння.— Див. ще *луска*¹.

лúцити, *луц*, *луцак*, *лúщик*, *луцільний*, *луцільник*, *лúщина*, *луциця*— див. *луска*¹.

[лю] (вигук для відгону свиней) До, *улюлю* (крик мисливців при цькуванні звіра собаками; глумливий вигук);— р. *улюлю* (мисливський крик при цькуванні собаками), п. *lu* (вигук при раптовому ударі або киданні чогось; вигук для заохочення до виконання якоїсь дії), *lu-lu-lu* (вигук, яким підкликають індиків), каш. [*lu-lu*] (вигук, яким підкликають гусей), ч. *lulu* (вигук, яким заохочують дітей мочитися);— очевидно, давнє утворення афективного походження; пор. також лит. *liu-liu-liu-liu* (вигук, яким підкликають гусят).— Sławski V 348.— Пор. *лúлі*, *лю-лю*, *лúшкi*.

[люб¹] (бот.) «гравілат міський, *Geum urbanum* L.» Мак, [*любильник*, *любитрава*] «тс.» Мак;— похідне утворення від *любити*; назва зумовлена, очевидно, давнім уявленням про те, що за допомогою рослини можна приворожити кохану людину; в основі такого уявлення лежить, можливо, той факт, що насіння гравілату прилипає до одягу.— Анненков 157.— Див. ще *любити*.

[люб²] (спол.) «або, чи» Бі, ВеЗа, [*любо*] «тс.» Пі;— р. [*любо*], бр. ст. *a любо*, др. *любо*, *любо ... любо*, п. ст. і діал. *ľubo*, стсл. с.-псл. *ľубо* «тс.»;— псл. *ľjubo...ľjubo* «або... або, чи... чи», результат семантичної видозміни прислівника *ľjubo* «любо», вживаного з умовним відтінком («якщо любо, якщо подобається»).— Булаховський Вибр.

пр. II 505—506; Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще **любїти**.— Пор. **любо**.

[**любанка**] (бот.) «тернослив, Prunus insititia L.» Мак, [**любашки**] «слива, тернослив, Prunus insititia variet.; слива садова, Prunus domestica variet.» Ж, Мак, [**любаски**] «Prunus insititia variet.» Мак, [**любаха**] «тс.» ВеБ;— неясне;— можливо, запозичення з польської мови; п. lubaszka «м'ясиста слива; сорт сливи, Prunus insititia L.», [Luboška, lubaska, libaska, lubaska] «тс.» пов'язується (Brückner 302) з lubawy, libawy «м'ясистий, без сала (про м'ясо)»; на основі фонетичної подібності зблизилося з luby «милий, коханий, прийємний»; припускається і безпосередній зв'язок з luby (Sławski IV 349—350).— Пор. **любїти**, **любовїй**.

[**любезний**] «люб'язний, привїтний Г: улюблений Ж», *розлюбезний* (з р.);— р. *любезный*, др. *любьныи*, *любезныи* «приємний, милий», п. lubiežny «любострасний, похїтливий», ст. lubiežny «милий, прийємний», ч. líbezny, ст. l'úbezny, слц. l'úbezny, вл. lubozny «тс.», нл. lubezniwy «люб'язний», болг. *любезен*, м. *любезен* «тс.», схв. *лубазан* «люб'язний, привїтний», слн. ljubézen «любий, милий, приязний», стсл. *любьзнь* «ласкавий, милий, любий»;— псл. ljubьzнь «люблячий, милий, прийємний» є похідним від ljubь «любий» з рідкісним суфіксом -ьzнь, паралельним до -ьп; малоюмовїрне припущення (Vaillant RES 38, 213) про походження псл. ljubьzнь від незасвідченого герм. *leubig-/liubig- (двн. liublīh, нвн. lieblich «милий, прийємний»).— Sławski IV 354—356; БЕР III 572; Skok II 388.— Див. ще **любїти**.

[**любжа**] (бот.) «орхідея, Orchis incarnata L.; Orchis latifolia L.»;— можливо, запозичення з російської мови; р. [**любжа**] «любов; приворотний напїй, любовне зілля; (бот.) орхідея» пов'язане з *любїть*; назва рослини пояснюється тим, що в народній медицині і знахарстві корїнь орхідеї використовувався для приготування приворотного зілля.— Анненков 233.— Див. ще **любїти**.— Пор. **любїсток**, **любка**.

[**любїдра**] (бот.) «красоля, Toraеolum minus L.»;— результат спрощення давнішого *любїдраг, запозиченого з сербохорватської мови; схв. *лубїдрѧг* (*дрѧгольѧб*) «тс.» складається з основ прикметників [люб] «любий» і *дрѧг* «дорогий, милий»; назва могла бути зумовлена красивим цвітінням рослини (пор. і літературну назву укр. *красоля*).— Симонович 480.— Див. ще **дорогий**, **любїти**.— Пор. **драголюб**.

[**любїжник**] (бот.) «перестріч лучний, Melampyrum pratense L.»;— бр. [*любезник*] «лікарська рослина»;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. ст. lubiežnka «лікарська рослина вовчуг, Onopis», lubiežnka, lubezna, lubeznka, lubežna, lubezna «тс.», lubeznka «дрїк, Genista» пов'язане з lubiežny «чуттєвий, милий, прийємний», lubić «любити»; назва зумовлена застоуванням рослини у народній медицині та знахарстві (один з видів перестрічу, перестріч дібровний, Melampyrum petogosum L., вживався у знахарстві для встановлення згоди у подружжі).— Анненков 153—154, 211; Нейштадт 342; Sławski IV 353—354.— Див. ще **любїти**.— Пор. **люб¹**, **любжа**.

любїсток (бот.) «Levisticum officinale L.», [**любїсток** Ко, *любець* Мак, *любїста*, *любїст* Ж, *любїсник* Носаль, *любїсть* Ж, *любка* Ж, *любця* Ж, *любчик* Мак] «тс.», [*любїстїна*] «один екземпляр любїстку»;— р. *любїсток*, бр. *любїста*, п. lubczyk, lubitek, lubist, [lubieszczyk, lubiuszczek, lubek, lębišk], ст. lubszczek, ст. і діал. lubieszczek, lubszczyk, ч. libeček, ст. libček, ljubšček, libštěk, libček, libek, libec, слц. ст. l'ubček, l'ubštik, libštík, вл. lubčik, нл. libštok, схв. *лубачац*, слн. lúštrek, [lúštek];— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lübesteeke, lübestēcco, lobitek, lubstöck «тс.» у XV ст. зблизилося з lieb «любий, милий», в результаті чого виникли форми liebstück, liebstückel, нвн. Liebstöckel «любїсток»; джерелом німецьких форм є лат. ligusticum «тс.» (слат. lubisticum, libisticum), що зводиться до лат. ligusticus «лігурійський», похідного від Ligus «Лігурія» (первісне значення «лігу-

рійська рослина»); у слов'янських мовах, подібно до німецької, за народною етимологією пов'язується з *любіти*; підставою для цього є широке використання рослини у народній медицині та у знахарстві як магічного засобу для причаровування та відвернення злих духів.— Дзендзелівський St. sl. 22, 287; Критенко РР 1968/5, 131; Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 544; Преобр. I 491—492; Потебня РФВ I 263; Анненков 192; Горяев 197; Sławski IV 350—351; Brückner 302; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Bern. I 756; Mikl. EW 171; Matzenauer 241; Kluge—Mitzka 440; Walde—Hofm. I 801.

любіти «відчувати прив'язаність; кохати; відчувати задоволення (від чогось); потребувати», [*любати*] «загравати, пестити» (з слц.?), *любітися* «кохатися; шанувати один одного; бути до вподоби», [*любітки*] (зменш. до *любіти*), [*любкатись*] (фам.) «любитися» ЛЧерк, [*любляти*] «любити, полюбляти» Ж, *любувати* «любуватися; любити; пестити; вибирати до смаку!», *любуватися* «милуватися; кохатися; любити О; радіти, мати насолоду Ж!», [*люб*] «милий, (у сполученні [до *люб*]) «приємно» Ж, [*любá*] «любов, кохання», [*любá*] «кохана» Ж, [*любáнка*] «кохана, коханка» Ж, [*любáс*] «коханець; жеребець» Ж, [*любáска*] «коханка», [*любáсник*] «коханий» Ж, [*любáсok*] «тс.» Ж, [*любáшка*] «коханка» Ж, [*любáшиність*] «похитливість» Ж, [*любвá*] «любов», [*любéць*] «милий; коханець; любитель» Г, Ж, [*любик*] «коханець» О, *любимець*, *любимиця*, *любимочка*, *любимчик*, [*любíна*] «милий, коханий» О, *любитель* «який має схильність; аматор; друг Ж!», *любительство*, *любительщина*, [*любич*] «улюбленець» О, [*любíш*] «коханий, коханець» Ж, [*любíще*] «любимець» Ж, *любíсть* (рідк.) «любов; [приємність, задоволення]», *любка* (розм.) «кохана; мила; [любов Бі]», [*любки*] «жечихання; сластолюбство» Бі, *любкó* «коханий; коханець», *любленець* (рідк.) «улюбленець», *люблениця*, [*люблянка*] «кохана, коханка», [*люблята*] «милі», *любóв*, [*любовáнв*] «сердечна повага, дружня бесіда; насолода, радість, за-

доволення» Ж, [*любовéць*] «любитель», [*любовíнки*] «любовні зв'язки» Ж, [*любóвище*] «об'єкт кохання» Ж, *любóвник*, *любóвниця*, [*любóвність*] «любов, згода», [*любойка*] «мила, серденько» Ж, [*любойко*] «коханий; коханець О; серденько Ж», *любонька* «мила; [серденько Ж]», [*любонько*] «милий; серденько» Ж, [*любость*] «любов; чарівний напій» Бі, [*любости*] (мн.) «любощі; насолода; прояви любові» Ж, [*любóта*] «насолода, задоволення», *любочка* (поет. пестл.) «мила», [*любоц*] «любов; любовний напій» Бі, *любоці* (мн.) «любов; [засіб для приворожування; любовні втіхи; насолода, радість, приемність Ж]», [*любствó*] «любовний зв'язок» Ж, [*любувáння*] «ласки; задоволення», [*любíуенька*] «найдорожча, кохана» Ж, [*любíуенько*] «найдорожчий, коханий» Ж, [*любíуня*] «мила», [*любíуньо*] «милий, найдорожчий» Ж, [*любíусенька*] «кохана, найдорожча» Ж, [*любíусь*] «милий», [*любíуця*] «мила, кохана», [*любíуцьо*] «коханий» О, ВеБ, [*любчéк*] «коханець» О, *любчик* (розм.) «любо; любимчик; [коханець Ж]», [*любчíна*] «любка», [*любшкí*] «любовний засіб» ВеУг, [*любци*] (мн.) «любовний напій» Ж, *люб'язність*, [*люб'ята*] «милі», [*любáсний*] «любовний» Ж, [*любáшина*] «похитлива» Ж, *любéнький*, *любéсенький*, [*любíвий*] «милий, приемний, люб'язний; коханий» Ж, *любíй* «милий, коханий, [приємний, дружній Ж; будь-який О]», *любíмий*, [*любíшний*] «приємний, люб'язний» Ж, [*любíсенький*] «найдорожчий» Ж, *любíсінський* «будь-який; [дуже милий, приемний, хороший; наймилий, найдорожчий Пі]», [*люблéний*] «любимий», [*люблívий*] «який легко закохується», [*люблязний*] «люб'язний; дружній», *любóвний* «пов'язаний з любов'ю; сповнений любові; [любимий, полюбований]», [*любосний*] «любовний, люб'язний, приемний», [*любостний*] «тс.» Ж, [*любоцний*] «любовний, спричинений любов'ю» Ж, [*любíуцький*] «коханий» О, *люб'язний* СУМ, Г, Ж, [*люб'ячий*], *любéнько* «любо; гарненько; цілком спокійно», *любéсенько* «любо; гарненько», [*любéшко*] «любо», Ж, [*любíстно*] «з любов'ю, приемно» Ж, [*лю-*

бітально «сердечно» Ж, [*любісенько*] «дуже легко; любо» Ж, *любисінько* «цілком спокійно; [дуже приємно, мило; любовно, з задоволенням Пі]», [*любля*] «до вподоби», [*люблязнó*] «за згодою Пі; люб'язно», *любо* «приємно, гарно; [добре; красиво; з задоволенням; у згоді]», *любóвно* «з любов'ю; [у згоді]», [*любоцно*] «любо» Ж, *влюбіти*, *влюбітися* «закохатися» Ж, [*влóбленє*] «закоханість» Ж, *влóбливий* «який легко закохується», [*влóбчівий*] «тс.» Ж, *відлюбіти* «відбити (милого, милу)», [*возлюблєнник*] (заст.) «улюбленець» Ж, *злюбіти* «полюбити», [*злюбітися*] «покохати (взаємно), сподобатися», [*злюбини*] «сватання», [*злюба*] «з любов'ю» Я, [*злюбу*] «з любові» Ж, [*залюбіти*] «полюбити» Ж, [*залюбітися*] «закохатися» СУМ, Ж, [*залюблєник*] «любителі» Я, [*залюбóване*] «схильність, любов Ж», *залюбливий*, *злюбкí* «охоче, прихильно» СУМ, Ж, *залюблено*, *нєлюб* «нелюбимий; [протиний Пі; відсутність любові Ж]», [*нєлюбє*] «непопулярність» Ж, *нєлюбóв* «неприятність; неприхильність», [*нєлюбóцї*] «відсутність любові, прихильності Ж», *нєдолюбювати*, [*облюбіти*] «полюбити», [*облюбітися*] «закохатися» Ж, *облюбювати*, [*облюбєнець*] «коханець» Бі, [*облюбєнник*] «тс. Бі. Пі: наречений Бі», [*облюбєнниця*] «наречена, кохана Бі; фаворитка, коханка» Пі, *перелюбіти* «перестати любити; любити багатьох; [відбити нареченого, наречену]», *перелюбствувати* «порушувати подружню вірність», *перєлюб* (заст.) «перелюбство», *перєлюбєць* «той, хто перелюбствує» СУМ, Пі, [*перєлюбки*] «перелюбство», *перєлюбник* «перелюбєць», *перєлюбство*, [*перєлюбний*] «невірний», [*підлюбляти*] «добре ставитися», *полюбляти* «ставитися з симпатією; надавати перевагу; відчувати задоволення; [любити]», *полюблятися* «подобатися», *полюбювати* «уподобати, облюбювати; помилуватися», *полюбóвник* «коханець», *полюбóвний*, [*полюбу*] «за згодою» Нед, [*прилюбіти*] «зачарувати, завоювати любов», [*прилюбітися*] «закохатися; пристраситися», *прилюбляти* «любити; чарувати; завойовувати любов», [*прилюбля-*

тися] «сходитися з кимось, покохавши; звикати; втягуватися», [*прілюби*] «любовний напій» Нед, [*прилюбішки*] «тс.» Нед, *розлюбіти* «перестати любити; [розлучити закоханих Пі]», [*рóзлюб*] «коханець» Нед, *улюбіти* «полюбити», *улюбляти* «полюбляти», *улюблятися* «закохуватися», *улюбленець*, *улюблєник*, *улюблєний* СУМ, Нед, *улюбливий*;— р. *любіть*, бр. *любіць*, др. *любити*, п. *lubić* «любити», ч. *líbiti* «цілувати», ст. *l'úbiti* «любити», слц. *l'úbit'* «тс.», вл. *lubić* «обіцяти», нл. *lubiś* «тс.», полаб. *l'aibě* «любить, кохає», болг. *любя* «любити, цілувати», м. *люби*, схв. *љубити* «цілувати; любити», слн. *ljubiti* «тс.»;— псл. *ljubiti* «мати схильність; відчувати симпатію до когось; бажати», пов'язане з *ljubъ* «милий, приємний, коханий»;— споріднене з гот. *liufs*, двн. *liob*, нвн. *lieb* «тс.» (< герм. **leuba-*); іє. **leubh-* «любити, кохати, бажати», що лежить також в основі дінд. *lúbhuati* «жадає», *lobháyati* «збуджує бажання», лат. *libet* (ст. *lubet*, -ēre) «(мені) подобається; (у мене) є бажання», лит. *liáupsė* «повага; похвальна пісня». *liáursinti* «вихвалити», двн. *lob* «хвала», гот. *lubains* «надія», *galaubjan* «вірити», дангл. *læof* «любий», алб. *laps* «бажаю, жадаю», гр. *λολτά* «гетера, розпусниця»; припущення про германське походження слов'янських слів (Hirt RBV 23, 333) непереконливе.— Фасмер II 544—545; Преобр. I 492—493; Sławski IV 351—353, 360—362; Brücker 302—303; Machek ESJČ 330—331; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 572, 574—576; Skok II 337—339; Bezlaj ESSJ II 146; Bern. I 756—758; Mikl. EW 171; Meillet Études 269; Trautmann 160; Walde—Hofm. I 793; Pokorny 683—684; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 34.— Пор. *люб*^{1,2}, *любєзний*, *любжа*, *любідра*, *любїжник*, *любка*, *любо*, *Любóв*, *Любомір*, *любомóдр*, *любщик*.

любка (бот.) «*Platanthera* Rich.; зозулинець, орхідея, *Orchis* L.; [дрімлик, коручка, *Epipactis atrorubens* Schult. Ж; гніздівка звичайна, *Neottia nidus-avis* (L.) L. C. Rich. Мак; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L. Мак; ряс

порожнистий, *Corydalis cava* Schw. et Koer. Mak; миколайчики, *Eryngium planum* L. Mak; нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L. Mak; комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench. Mak], [люб'мене] «зозулинець салеповий, *Orchis morio* L. Ж; миколайчики; незабудка, *Myosotis* L.; астранція велика, *Astrantia major* L.; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Ж», [любвиця] «мандрагора, *Mandragora officinalis* L.» Ж, любочки «*Leontodon* L.; зозулинець», [нелюбка] «нетреба колюча» Mak;— р. любка «*Platanthera*; [зозулинець шоломоносний, *Orchis militaris* L.]», [любжа] «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.; зозулинець широколистий, *Orchis latifolia* L.; зозулинець дволистий, *Orchis bifolia*», [любім] «зозулинець плямистий, *Orchis maculata* L.», [любіма] «незабудка, *Myosotis leopola* Lehm.», бр. [любка] «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.», схв. [др'гольцб] «конвалія», слн. dragoljubec «те.»;— похідні утворення від *любіти*; назви зумовлені дійсними або уявними цілющими і магічними властивостями рослин, які знаходять широке застосування в науковій та народній медицині і знахарстві (відвари конвалії, кореня любки вживали як любовний напій; для лікування багатьох хвороб застосовувалася нетреба колюча, конвалія, комонник, зозулинець — зокрема, для лікування імпотенції); пор. інші назви відповідних рослин: укр. [пріворотень] «гніздівка», [чортполіх] «нетреба колюча», [страхполіх, святе зілля, холера] «те.», [відв'одник] «комонник», [чортго́н-трава] «те.», бр. [чарау́нік] «любка»; у частині випадків назви могли бути зумовлені приємним виглядом або запахом відповідних рослин (зокрема, рясту, конвалії, любочок).— Заверуха 30, 71—75; Вісюліна—Клоков 20; Анненков 133, 137, 224, 233, 260, 304, 384; Нейштадт 409—410; Machek Jm. rostl. 299.— Див. ще *любіти*.— Пор. люб¹, любжа, любідра, любіжник, любісток, любщик.

[любка] «коли захочеться» О;— очевидно, результат спрощення давнішого *люб-кой < *люб(о)-коли, що виникло

внаслідок перестановки компонентів з др. коли *любо* «будь-коли» (пор. коли-небудь і *будь-коли*), букв. «коли загодно»; пор. др. *что любо* «будь-що», *чи любо* «будь-чий», стсл. *кѣто любо*, *кѣи любо*.— Німчук ІУМ Морфологія 475; Sławski IV 357—358; Bern. I 757.— Див. ще *любіти*.— Пор. люб², любо.

[люблін] «назва хороводної гри»;— очевидно, пов'язане з *любіти*, оскільки, як і всі обрядові весняні ігри і танці, гра могла містити любовні мотиви.

[любо] (спол.) «хоча» Бі;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *lubo*, як і др. *любо* «те.», стсл. *любо* «хоч би; хоча б», походить від псл. *ljubo* «любо, мило, приємно», вживаного з допустовим відтінком «хоч і *любо*, якщо навіть *любо*».— Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще *любіти*.— Пор. люб².

Любів (жіноче ім'я), Люба, Любіна, Любка, ст. Любы (1627);— р. Любів, бр. Любів, болг. Любів (з р.), Люба, схв. Љуба, слн. Ljubica, цсл. Любовь, стсл. Любы;— утворена на основі стсл. *любы* «любов» (пов'язаного з *любіти* «любити») і успадкована з церковнослов'янської мови калька грецького власного жіночого імені Ἀγάπη «Агапія», утвореного на основі загальної назви гр. ἄγαπη «любов».— Беринда 220; Суперанская 1979, 507; Спр. личн. имен 507; Кпарова 245; Илчев 310.— Див. ще *любіти*.— Пор. Агапій.

[любвий] (у сполученні [л-е м'ясо] «пісне м'ясо») Ж, [любвіна] «те.» Ж;— р. [любввий] «нежирний, смачний» (особливо про м'ясо), [любввій] «худий», [любввий] «нежирний» (про м'ясо), [любвіна] «м'ясо без жиру і сухожилля», [любввіна] «те.; м'ясо, зрізане разом із свинячим салом; м'ясо в свинячому салі», [лібввий] «худий, виснажений», [лібввій] «те.», бр. [любві] «нежирний» (про м'ясо), [любві, лібві, любві, любвві] «те.», [любвіна] «нежирне м'ясо», [любвізна] «те.», п. [libawy] «повільний, лінивий; худий (про м'ясо); надмірно високий, слабкий», [liby] «надмірно високий, слабкий, тендітний», ст. [libawy] «худий, схудлий», [libawe] «худе (м'ясо)», [libowe mięso]

«м'ясо середньої жирності» (з бр.), [luby] «стрункий, тонкий», ч. ľbový «худий, без жиру», ст. libivý «худий», [ľubivý], libí «тс.» (про м'ясо), вл. libojty «худий, нежирний» (про м'ясо), liba «жилаве м'ясо», libina «худе м'ясо», болг. [libaц] «рідкий» (про тканину), м. [libav] «вільний, нетугий; слабий, схудлий», схв. [libovina] «стегно», [libiv] «м'ясистий; худий; без кісток» (про м'ясо), слн. [libovina] «м'ясо без кісток», [libivol] «тс.», цсл. **либвєць** «тонкий, худий, мізерний, слабий», **либвєць** «тонкий, худий, мізерний», стсл. **либѣвити** «виснажувати»;— псл. libovъ (libavъ, libivъ, [ľubovъ]) «худий, без жиру», похідне від libъ «слабий, худий»; фонетичний варіант [ľubavъ] виник, очевидно, в результаті давньої видозміни під впливом [ľubiti];— споріднене з лит. liebas «слабий, тонкий, схудлий, худий; на тонких ногах», láibas «тонкий, худий», дангл. lef «слабий, худий, хворий», далі, можливо, з лит. leīnas «німецький, слабкий», laīnas «тонкий, стрункий», leīnas «тс.», лтс. liēls «великий», гр. λερός «худий і блідий», а також, очевидно, з р. [lebyvoy] «худий, слабкий» (про худобу), ч. [leba-vy] «слабий; поганий, пустий», п. [le-bawy] «лінивий, повільний, слабкий», нл. leblowy «худий» (про м'ясо); іє. *leibho- «слабий».— Фасмер—Труба-чев II 492, 543; Преобр. I 457; Būga RR I 332; Sławski IV 218—219, 220—221, 221—222; Brückner 302; Machek ESJČ 260—261, 323, 330; Holub—Lyer 287; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 716; Stang 32; Wijk Slavia 14, 512—513; Traut-mann 154; Fraenkel 329; Pokorny 661—662.

Любомір (чоловіче ім'я), *Любоміра* (жіноче ім'я);— р. болг. *Любомір*, бр. *Любамір*, ч. Lubomír, схв. *Љубомір*;— слов'янське ім'я, утворене з основ дієслова *любити* та іменника *мир*; пор. п. lubomírny «який любить мир».— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431; Спр. личн. имен 431; Кпаррová 120; Корецьнý 94; Илчев 310.— Див. ще **любити**, **мир**.

любомудр (заст.) «філософ; [мудрець]», ст. *любомудрец* (1627), *любомуд-*

ріє «філософія» (1627);— р. заст. *любомудр* «філософ», др. *любомудрьць*, п. заст. lubomędrzec «тс.»;— складне утворення з основ слів *любити* і *мудрий*; виникло як калька гр. φιλόσοφος «учений» (букв. «любитель мудрості»); пор. і др. *любомудрие*, що є калькою гр. φιλοσοφία (букв. «любов до мудрості»).— Фасмер I 545.— Див. ще **любити**, **мудрий**.

[**любрик**] «червоний олівець; кольоровий олівець МСБГ; губна помада МСБГ; дурниця, непотрібна річ МСБГ», [**любрика**] «червоний олівець», [**люберко**] «кольоровий олівець; губна помада; дурниця, непотрібна річ МСБГ»;— запозичення з польської мови; п. ст. і діал. lubyka «вохра, темно-червона глина, вживана для виробництва фарб і для писання, як крейда» виникло в результаті видозміни давнішого gubyka «тс.», джерелом якого є лат. gūbŕīca «червона глина, що використовувалась для записування титулів права», похідне від guber «червоний», спорідненого з псл. *gъdgъ «тс.», укр. *рудій*.— Sławski IV 359—360; Brückner 466; SW II 771, V 760—761; Walde-Hofm. II 444—445.— Див. ще **рубрика**, **рудій**, **русій**.

[**любщик**] (бот.) «дудник лісовий, Angelica silvestris L.» Ж;— запозичення з польської мови; п. lubszczyk «любисток, Levisticum officinale L.», [lubszczek], lubczek «тс.» походить від нім. Liebstöckel, яке зводиться до лат. levisticum «тс.»; польська назва любистку при запозиченні була перенесена на дудник за схожістю листя обох рослин.— Richhardt 75.— Див. ще **любисток**.

[**люгати**] «говорити правду в очі; ганьбити» О;— неясне.

[**люгати**²] «іти повільно, з утрудненням» Сизько;— очевидно, афективне утворення.

люд (зб.), [люде] «люди; простий народ; чоловіки, чоловіки» О, [людей-кóве] (у звертанні) «люди добрі» О, [люденьки, люденькóве] «тс.» Ж, *люди* «істоти виду Homo sapiens; [чоловіки, чоловіки О]», [людіни] (мн.) (у сполученні [прости л.] «селяни, простолюди-ни») Ж, *людіна*, [людінство] «люд-

ство» Пі, *людіська* (знев.) «люди», [людіща] «тс.», [людкі] (зменш. від *люди*), [людковіці] «тс.» Ж, *людність* «людство; [населення]», [люднуванє] «полюддя» Ж, [людова] (зб.) «люди» Л, [людове] (у звертанні) «люди добрі» О, [людойкі] «людоньки» О, *людоньки*, [людонькові] (у звертанні) «люди добрі» О, *людочки*, *людство*, [людяка] (збільш. до *людина*), *людська* (іст.) «приміщення для челяді», *людськість*, *людиці* (знев.), *людяність*, [лютокове] (у звертанні) «люди добрі» О, [людінний] «людський», [людінний] Пі, [людінячий] «тс.», *людний* «багатолюдний; [гарний, пристойний, як у людей; людяний, уважний МСБГ]», [людній] «людяний; людський; властивий людині; багатолюдний», [людністий] «багатолюдний» Ж, [людівий] «народний», [людівний] «людяний» Ж, *людський*, *людяний* «гуманний, привітний; [властивий порядній людині; справжній]», [людячий] «людський» Л, *людно* «багато людей; [по-людськи; публічно; багатолюдно; з людьми, з військом] СУМ, Г», *людніти*, *безлюддя*, [бєзлюдєнь] «відлюдник», *безлюдько* «тс.; [людинопенависник Ж]», *безлюдний*, [безлюдяний] «безлюдний» Я, *безлюдніти* «ставати безлюдним», [безлюдувати] «бути безлюдним», [вілюднити] «спустошити; знищити населення» Ж, *вілюдніти* «змушнити; набути кращого вигляду, стати вихованим; втратити людей, населення», *вілюднілий*, *відлюддя* «безлюдне місце», *відлюдник*, *відлюдництво*, *відлюдність*, [відлюдок] «відлюдник», *відлюдько*, *відлюдний*, *відлюдницький*, *відлюд(ь)куватий*, [злюдніти] «обезлюдіти», [залюднення] «заселеність», *залюдніти* «заселити», [зnelюдіти] «стати відлюдкуватим, здичавіти», *znelюдніти*, *znelюднілий*, [налюдніти] «заселити», [налюдніти] «збільшитися (про населення); зробитися схожим на людину», *надлюдина*, *надлюдський*, *нєлюд*, [нєлюда] «відлюдник», *нєлюдім*, *нєлюдімий*, *нєлюдний* «малолюдний; [відлюдкуватий]», [нєвлюдник] «відлюдник» Ж, [нєвлюдний], *неблюдок*, *недолюдько* «відлюдник», [незлюдний] «відлюдний» ВеЛ, *олюднення*, *олюднений*, *олюднити*, *олюднитися*, [облюдніти] «вилюдніти»,

обезлюдити, *обезлюднити*, [перелюднений] «перенаселений», *полюддя* (іст.) «збирання данини», [полюднованє] «тс.» Нед, [полюдний] (про данину) Нед, *полюднілий*, [полюдський] «людяний», *полюдніти* «стати людянішим; змушнити; стати більш людним», *полюднішати* «тс.», *по-людськи*, *по-людському*, [полюдську], [прілюдок] «кличка» Нед, *прілюдний*;— р. *люд*, *люди*, бр. *люд*, *людзі*, др. *людъ*, *людие*, п. *lud*, *ludzie*, ч. *lid*, *lidé*, ст. *l'ud*, *l'udie*, *l'udé*, слц. *l'ud*, *l'udia*, вл. *lud*, *ludžo*, нл. *lud*, *luže*, полаб. *l'ajdaj* (*ljudi) «люди», *l'ajdi* (*ljudje), болг. *люде*, м. *луђе*, схв. *луди*, слн. *ljúd*, *ljudjé*, стсл. *людик*;— псл. *ljudъ* (зб.) «люди, народ», *ljudъje (мн.) «люди»;— споріднене з лит. *liaudis* «народ», *liaudzia* «домочадні», лтс. *laudis* «люди», двн. *liut* «люд», свн. *liute*, нвн. *Leute* «люди», гр. *ἐλεύθερος* «вільна людина», лат. *l'iber* «тс.», *l'iberi* «діти», далі з гот. *liudan* «рости», дінд. *rodhati* «росте», алб. *lenj* «народжується, виникає»; іє. **leudho-/leudhi-*, пов'язане з **leudh-* «рости»; розвиток семантики псл. *ljudъ* подібний до розвитку псл. *rodъ* (укр. *pid*) < іє. **uredh-/uerdh-* «рости, виростати»; припущення про германське походження псл. *ljudъ* (Trautmann 161; Stender-Petersen 192—194; Hirt RBV 23, 355; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 96—98) недостатньо обґрунтоване.— Фасмер II 545; Преобр. I 493—494; Горяев 198; Sławski IV 363—364, 368—369; Brückner 303; Machek ESJC 331—332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 205—206; БЕР III 576—577; Skok II 339; Bezlaž ESSJ II 146; Дегтярев Этимология 1979, 85—92; Трубачев Терм. родства 168—170; Кристенко Вступ 522, 540; Bern. I 758; Stang 32; Mikl. EW 172; Fraenkel 360—361; Kluge—Mitzka 438; Uhlenbeck 254; Walde—Hofm. I 792; Pokorny 684—685.

Людвіг (чоловіче ім'я), *Людвіга* (жіноче ім'я);— р. *Людвиг*, *Лудвиг*, п. *Ludwik*, ч. *Ludvík*, слц. *Ludovít*, вл. нл. *Ludwik*, болг. *Людвик*, *Лудвиг*, схв. *Люддевит*, *Луддевит*, слн. *Ludvík*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Ludwig* < *Chlodwig*, *Ludwiga* (жін.) похо-

дить від двн. Hluodowig, утвореного з основ герм. *hluda- «відомий, славетний» і *wiga «битва, війна» (буквальне значення — «славний у бою», «славетний воїн»).— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431, 471, 507; Спр. личн. імен 431, 471; Кпаррова 122; Корецьку 95; Илчев 307, 310; Paul Kl. Vnb. 46.— Пор. Луїза.

Людмила, *Люда*, [Людя], *Люся*, *Міла*, ст. *Людмила* (1627);— р. *Людмила*, бр. *Людмила*, п. *Ludmila*, ч. *Lidmila*, *Ludmila*, слц. *L'udmila*, болг. *Людмила* (з р.), схв. *Људмила*, слн. *Ljudmila*, стсл. *Людмила*;— слов'янське власне ім'я, утворене з основ іменника *люди* і прикметника *мілий*; висловлювалось припущення, що в східнослов'янських мовах є запозиченням з чеської або болгарської мови.— Суперанская 1979, 88; Сл. вл. імен 245; Петровский 1980, 145; Спр. личн. імен 507; Кпаррова 244; Корецьку 92—93.

[**люжить**] «іде сильний дощ, злива» Ник, [**лющить**, **лющить**, **в'южить**, **д'южить**] «тс.» тж;— очевидно, результат видозміни форм [**плюжить** (**пляжить**), **плющить**] «тс.», зближених з основами *літи* (*лє*), [*в'юга*] та ін.— Див. ще **плюжить**, **пляжить**.

[**люз**] «вільне місце; зміна варті», [**люзняк**] «слуга у військовому таборі старовинного польського війська», [**люзом**] «вільно, незакріплено Ж; вільно, легко (про біг коня) О», [**люзний**] «вільний, незайнятий; запасний, резервний» МСБГ, [**люзний**] «вільний» Ж, [**люзувати**] «змінювати; буксувати» МСБГ, [**лізувати**] «зсуватися боком, буксувати» О, [**люзуватися**] «розхитуватися, слабнути в зв'язку, в міцності»;— бр. [**люс**] «невеликий проміжок між чимсь», [**люз**] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *luz* «вільне місце, вільний простір між предметами; вільний час», [**loz**, **lóz**] «тс.», *luzem* «без вантажу, без обтяження; вільно», *luzpu* «вільний, незакріплений; незапряжений; без вантажу», *luzować* «змінювати; зменшувати напруження, пускати вільно; [іти боком; буксувати]» походять від нім. *los* «вільний, слабо прикріплений або з'єднаний; відірваний» (свн. двн. *lōs*

«вільний, звільнений; позбавлений чогось; свавільний, зухвалий»), спорідненого з дангл. *lēas* «фальшивий, брехливий», англ. *lease* «брехня», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λόω* «розв'язую, звільняю», дінд. *luṇāti* «відрізує», що зводяться до іє. **leu-s-* «відокремлювати, відривати», звідки також псл. *luska*, укр. *луска*.— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 393—395; Brückner 304; Bern. I 748; Kluge—Mitzka 446; Klein 874.— Пор. **лєзний**, **лес**, **луска**¹.

[**люза**] «велика барка на Дніпрі для перевезення переважно дрібного лісу»;— р. [**люза**] «дерев'яне плоскодонне судно (на Дніпрі)»;— неясне.

[**люзіванець**] (у гребінників) «верхівка рога»;— неясне.

люїзіт «отруйна речовина наривної дії»;— р. *люизіт*, бр. *люізіт*, п. *luizyt*, *lewizyt*, ч. слц. *lewisit*, болг. *луизіт*, схв. *луїзіт*;— запозичення з англійської мови; англ. *lewisite* «тс.» утворено від прізвища американського хіміка У. Льюїса (W. L. Lewis, 1878—1943), який одержав цю отруйну речовину в кінці першої світової війни (1917).— СІС² 501; Kopaliński 586—587; Sl. wug. obcych 437; Holub—Lyer 286; Klein 884.

люк «отвір», *люковий* «робітник, що працює біля люка певного агрегату»;— р. бр. болг. *люк*, п. *luka* «пусте, вільне місце, перерва», нл. заст. *luka*, схв. *л'юк'я* «отвір», слн. *lúkŋja* «тс.; западина»;— через посередництво російської мови запозичено з голландської (у формі [**люка**] — через посередництво польської і німецької); гол. *luik* «отвір» споріднене з нвн. *Lücke* «пролом, щілина, отвір» (свн. *lücke*, двн. *lucka*, *luccha* < *lukkja*), *Loch* «діра»; звідки укр. *люх*.— СІС² 501; Фасмер II 545; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 373; Brückner 301; Bezlaј ESSJ II 155—156; Bern. I 744; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 448.— Див. ще **люх**.

[**люкрэція**¹] (бот.) «карагана кушова, дереза, *Caragana frutex* (L.) С. Koch.» Ж;— очевидно, результат перенесення на карагану назви солодки голої [**люкрэція**] (обидві рослини належать до родини бобових; пор. також [**лакрэція**]

«дереза» і *лакрі́ця* «солодка гола»).— Див. ще *лакрі́ця*.

люкрéція²— див. *лакрі́ця*.

люкс «що-небудь розкішне, найвищого гатунку», *лю́ксусовий* «розкішний», [*люксóвий*] «першосортний, найкращий» МСБГ, [*люксóво*] «прекрасно, чудово» МСБГ;— р. бр. *люкс*, п. *lux*, *luxus*, ч. слц. *lux*, *luxus*, вл. нл. *luk-sus*, болг. *люкс*, м. *люксуз*, схв. *люксуз*, *лю́ксуз*, слн. *lúksus*;— запозичення з французької мови; фр. *luxе* «розкіш» походить від лат. *luxus* «розкіш; родючість; надмірність, марнотратство», пов'язаного з *luxus* «кривий, вивихнутий», спорідненим з гр. *λυγίζω* «гну, звиваю, кручу», *λύγος* «гнучка гілка», лит. *lūgnas* «гнучкий», дісл. *lokkt* «локон», нвн. *Locke* «тс.»— СІС² 501; *Sławski* IV 375; *Brückner* 303; БЕР III 500; *Dauzat* 446; *Walde—Hofm.* I 841; *Klein* 914; *Ernout—Meillet* 374.— Пор. *ло́кон*.

лю́лі (приспів у колискових та інших піснях), *лю́лі-лю́лі*, *лю́леньки-лю́лі*, *лю́лі-лю́лечки* «тс.», *лю́ляти* «колихати, приспівуючи; [спати (про дітей)]», [*люліка́ти*] «колихати» Ж, *лю́льковий*, *лю́ля* (дит. розм.) «колиска», *лю́лька* «тс.; висячий поміст з бортами для піднімання інструменту, матеріалів, а також для роботи вгорі; коляска (мотоцикла); [колиска, що стоїть на підлозі Л; маточна ячейка у бджіл Ник]», [*люліна*] «колиска», [*люля́та*] (в колисковому приспіві: *люлі*, *люлі*, *люля́та*);— р. *лю́лі* (приспів у колискових та інших піснях), *лю́лька* «колиска; [великий плетений кошик; сітка]», бр. *лю́лі* (приспів), *лю́ля* «колиска», *лю́лька* «тс.», п. *luli*, *lulu* (приспів при колиханні), [*lula*] «колиска», [*lulka*] «тс.», *lulać* «присипляти (дитину) співом і колиханням; спати», ч. ст. *luli* (вигук при заспокоюванні дитини), *lulati* «присипляти (дитину) співом і колиханням», [*l'ul'ac*] «лежати, спати», вл. *lulać* «присипляти (дитину) співом і колиханням», болг. [*люли*, *лю-лю*] (приспів при колиханні), *лю́лька* «гойдалка; колиска; [плахта для носіння дитини на плечах]», *лю́ля* «колихати», м. *лу́лка* «колиска», *лу́лам* «колихати, гойдати», схв. *лю́*, *лю́*. *лю́ля*, *лю́лька* «колиска, гойдалка», *лю́ляти* «колихати»;—

псл. *lju-lju* «приспів при колиханні дитини», звідки *ljuljati* «колихати, гойдати; присипляти (дитину) співом і колиханням», *ljuljka* «колиска»;— пор. паралельні, очевидно, споріднені утворення в інших мовах: лит. *liūlia*, *liūli* «люлі», *liūliūoti* «колихати, присипляти», лтс. *lūliuo* «люлі», *lūllu*, *lūllu*, нім. *lullull* «тс.» (при колиханні і присиплянні дитини), *lullen* «заколихувати», англ. *lull*, шв. *lulla* «тс.», дінд. *lōlati* «рухається туди й сюди».— *Фасмер* II 545—546; *Преобр.* I 494; *Sławski* IV 349, 376—377; *Brückner* 303; БЕР III 578; *Младенов* 283; *Skok* II 287; *Bern.* I 759; *Mikl.* EW 172; *Fraenkel* 380; *Falk—Torp.* 661; *Walde—Hofm.* I 819.— Пор. *лелія́ти*.

[люло́чник] (бот.) «енотера дворічна, *Oenothera biennis* L. (*Onagra biennis* (L.) Scop.)» Ж, [*люлічник*, *люльочник*] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; висловлювалося припущення про зв'язок з [*люльок*] «блекота» (*Bezlej* ESSJ II 146) і про походження від п. [*lułeczniak*] «отруйна рослина» (*Richhardt* 75; *Bern.* I 758), що, як і [*люльок*], зводиться до лат. *lolium*.

[лю-лю] (вигук для підкликання голубів та індиків) ЛЧерк, [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлю́кати*] «кричати» (про індиків) Л;— р. [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання курей), [*люлю́-люлю́*] (вигук для підкликання гусей), [*люлю́нок*] «гусеня», [*люля́тки*] «гусенята, п. *lu-lu-lu* (вигук для підкликання індиків), [*lu lu*] (вигук для підкликання гусей), [*lula*] «гуска»;— звуконаслідувальне утворення; пор. паралельне лит. *liū*, *liūliū* (рефрен), *liu*, *liu-liu-liu* (вигук для підкликання гусенят), *liuliūkas* (дит.) «гусеня, каченя»; пор. також укр. *гу́лі* (вигук, яким кличуть голубів), *гу́ль*, *гу́ль-гу́ль*, *гу́лі-гу́лі* «тс.», *гу́ля* «голуб».— *Sławski* IV 348.

[люлю-сю] (вигук, яким заганяють свиней);— р. [*люси-люси*] (вигук для підкликання чорнобурих лисиць), п. [*lusi*, *lusiū-lusiū*, *luś-luś*] (тс.; вигук для підкликання свиней та поросят);— складне утворення з вигуку *лю-лю*, вживаного для підкликання птахів (гусей,

індиків), та -*сю*, яке може бути результатом редукції словотвірного елемента на позначення пестливості (пор. *купісі, маміся*), властивого дитячій мові.— Див. ще *лю, лю-лю*.

[**люлянка**] (бот., у сполученні [л. *галаска*]) «скополія карніолійська, *Scorolia carniolica* Jacq.» Мак;— очевидно, результат видозміни поширеної діалектної назви блекоти чорної *люльок*, перенесеної на скополію; підставою для перенесення могли бути отруйність рослин і подібність їх застосування (так, деякі види скополії, напр., *Scorolia physaloides* Don., вживаються як болезаспокійливі і снотворні засоби); ця сама подібність якостей рослин відбита й іншими паралельними назвами, пор. укр. [іміція] «скополія; блекота чорна», р. [пьяный корень] «блекота; *Scorolia physaloides* Don.», ч. blín «блекота», rablen «скополія»; можна припустити й походження назви [**люлянка**] від *люляти* «колихати» у зв'язку з наркотичною дією рослини.— Анненков 321.— Пор. *люлі, люлочник, люльок*.

люлька «приладдя для куріння», [люла] «велика люлька», [люлечник] «курець» Бі, [люлешник] «курець з люльки; власник фабрики, на якій виготовляють люльки» Ж, [люлькар] «тс.» Ж, *люлечний* «призначений для люльки», [люлешний] «тс.; який любить курити люльку», [залюляшити] «закурити люльки» Я;— р. бр. [люлька], п. ч. lulka, слц. [lula, l'ul'ka], болг. *лүла*, м. *луле*, схв. *лүла*, слн. *lula*;— запозичення з турецької мови; тур. *lüle, lülä* «трубка; трубка для куріння» походить від перс. *lulä* «тс.»— Акуленко 138; Макарушка 11; Фасмер II 546; Шипова 224—225; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 378; Brückner 303; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 501; Skok II 329—330; Bezlej ESSJ II 156; Bern. I 745; Mikl. EW 176; TEI 120; Nachtr. II 167; Lokotsch 106; Matzenauer 58; Радлов III 762.

[**люльок**] (бот.) «блекота чорна, *Nyctagynus niger* L.», [люлек, *молешниця, люліан, люлюк, люлюх, люлях, люлька, люльки, люльник*] «тс.» Мак, ВеБ;— бр. [люляк] «отруйна рослина, *Datura*

stramonium», п. *lulek*, ст. *lulka* «тс.», ч. *lilek* «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», [l'ul'ek] «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.», слц. l'ul'ok «паслін», [l'ul'ek, мн. l'ul'ki] «отруйні ягоди блекоти», болг. [люля] «березка, *Cornvolvulus serium* L.», схв. *лүляк* «пажитниця п'янка, дурійка, *Lolium temulentum* L.», *лүль*, [лүлька], слн. l'júl'jka «тс.», l'júl'j «столокос покривельний, *Bromus tectorum* L.»;— очевидно, через посередництво польської та інших західнослов'янських мов запозичено з німецької; днв. *lolli* «пажитниця п'янка», свн. *lulch, lullich* «тс.», нвн. *Lolch* «тс.; кукіль, *Agrostemma* L.» походять від лат. *lolium* «пажитниця п'янка; кукіль; столокос», очевидно, спорідненого з дінд. *lólati* «рухається туди й сюди», *lálati* «танцює, грає», *leláyati* «хитається», укр. *леліяти, люлі*; існує також гіпотеза про середземноморське походження лат. *lolium*, яке зіставляється з баск. *olo, olho* «овес», гр. *λολλα* «якась рослина» (Battisti—Alessio 2263); у слов'янських мовах запозичена назва поширилась на інші, здебільшого отруйні, рослини (з наркотичною дією) внаслідок зближення з *люлі, люляти*.— Фасмер II 479; Преобр. I 494; Sławski IV 377—378; Brückner 303; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 579; Skok II 330; Bezlej ESSJ II 146; Bern. I 758—759; Симонович 279; Walde—Hofm. I 819.

[**люльотіти**] «дзюрчати, дзюркотіти, текти» Ж;— п. lu (вигук, що імітує хлюпання води), [lulać] «лити», ч. [l'ul'at'] «пити», *lulati* (дит.) «мочитися», вл. *lulać*, нл. *lulaś* «тс.», болг. [люлюкам] «пити спиртне», слн. *lulati* «мочитися»;— звуконаслідувальне утворення;— пор. нім. *lüllen* «мочитися», *lulla machen, lullu machen*, свн. *lollen* «тс.».— Sławski IV 348, 377; Machek ESJČ 343, 344; БЕР III 579.— Пор. **лолотіти**.

люмінесценція «холодне свічення», *люмінесцентний, люмінесціювати*;— р. *люмінесценція*, бр. *люмінесцінца*, п. *luminescencja*, ч. *luminescence*, слц. *luminescencia*, болг. *луминесценция*, схв. *луминесценција*, слн. *luminescenca*;— інтернаціональний науковий термін

(пор. нім. *Lumineszénz*, фр. англ. *luminescence*), утворений за допомогою суфікса лат. *-escentia*, який означає слабку дію, від лат. *lūmen* «світло», пов'язаного з *lūceo* «світити, сяяти», *lūpa* «місяць», *lūstro* «освітлювати», спорідненими з дінд. *guktáñ* «золота прикраса», *guktám* «золото», укр. *лісий*, *лоск*, *луна́* «заграва, відблиск». — СІС² 501; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; Klein 912; Walde—Hofm. I 832—833. — Див. ще *лісий*. — Пор. *луна́*², *лю́стра*.

[лю́мпак] (знев.) «негідник» МСБГ, [ля́мпак] «п'яниця» тж, [лю́мпак] «тс.» тж; — запозичення з польської або словацької мови; п. *lumrak* «негідник, п'яниця», слц. *lumrák* «тс.» є похідними утвореннями від п. слц. *lumr* «п'яниця, гуляка», п. [lumr] (пор. також ч. нл. *lumr*, схв. *лўмп*, слн. *lúmr* «тс.»), що зводяться до нім. *Lumr* «негідник, нікчема, ледащо», початково «людина, одягнена в лахміття», пов'язаного з *Lumren* «ганчірка, лахміття»; пор. того ж походження схв. *лўмпач* «п'яниця». — Sławski IV 379—380; Klich JP 3, 58—59; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; SW II 777. — Див. ще *лю́мпен*.

лю́мпен (фам.) «людина з декласованих верств населення»; — р. *лю́мпен*, болг. *лўмпен* «тс.»; — результат скорочення складеного виразу *лю́мпен-пролетаріат* «у класово-антагоністичному суспільстві — декласовані елементи, що втратили зв'язок з виробництвом: босяки, злодії, старці тощо», запозиченого з німецької мови; у нім. *Lumrenproletariát* (букв. «лахміттевий пролетаріат») перший компонент *Lumren* «ганчірка, клапоть; (мн.) лахміття» (свн. *lumre* «тс.») пов'язаний з свн. *lumren* «в'яло звисати», спорідненим з дінд. *lámbate* «звисає», псл. *slabъ*, укр. *слабий*. — СІС² 502; Sławski IV 379—380; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; БЕР III 506; Kluge—Mitzka 449; Pokorny 655—657. — Див. ще *слабий*. — Пор. *лі́мб*, *лю́мпак*.

[лю́нт] «гніт; запальний шнур» Ж, [лю́нта, лю́нта] «тс.» Пі; — п. *lont* «шнур для запалювання мін, вибухових матеріалів», каш. [lonta, luntal], ст. *łąt, lunt* «тс.», [lonty] «одяг, лахміття», ч. *lunt* «за-

пальний шнур», *luntý* (мн.) «шмаття, лахміття», слц. *lunta* «гніт», слн. *lúnta* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Lunte* «гніт для лампи; запальний шнур; (ст.) ганчірка, шматина» споріднене з свн. *lunte*, гол. *lont* «тс.» — Шелудько 38; Sławski IV 332; Sł. wyr. obcych 436; SW II 763; Machek ESJC 344; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.

[лю́нтра] «вузький довгий човен»; — болг. [лўнтра] «човен»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *лўнтра* (*лўнтра*) «човен, баркас» (рум. *lúntre* «тс.») походить від лат. *lunter* (*linter, lynter*) «тс.; корито», етимологічно не зовсім ясного; зіставляється з алб. *lundër* «тс.», дісл. *ludŕ* «видовбаний стовбур дерева; корито; бойова труба, ріг», двн. *lūdaŕa* «колиска». — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Scheludko 137; БЕР III 513—514; СДЕЛМ 241; DLRM 469; Ernout—Meillet 370; Walde—Hofm. I 809; Vries ANEW 367.

[лю́нути] «линути; раптово і сильно политися» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. *lipać* «раптово, сильно политися, хлюпнути (про воду, дощ); бризнути (про кров); (перен. і діал.) раптово ударити, грюкнути», очевидно, є результатом фонетичної видозміни давнішого *lipać* «сильно политися, раптово впасти» (п. ст. *lipać* і *lipać*), якому відповідають укр. *лину́ти* «налити, хлюпнути; раптово піти (про дощ)», р. [ліну́ть] «тс.», бр. [ліну́ць] «линути; хлинути; бризнути», ч. *linouti* (se) «текти, литися», ст. *linúti* (sě) «бризнути, потекти», вл. *linuc* «відлити», схв. *línuti* «раптом политися; трохи вилити», що зводяться до псл. *linoti*, перфектива до *liti* «лити»; п. *lipać* розглядається також як наслідок видозміни [chlupać], пов'язаного з *chlupać*, укр. *хлинути* (Bern. I 390; Machek ESJC 200), або як результат контамінації *lipać* і *chlupać* (Otrębski ŻW 296—297); зіставлялося з лит. *liūtis* «злива, негода» (Būga RR II 691). — Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Sławski IV 380—381; Brückner 303; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207. — Див. ще *літи*.

[люпáтий] (у сполученні [люпáте бердо] «пряжа, що має нитки неоднакової товщини») Л;— неясне.

люпін (бот.) «Lupinus L.», [лупен] «тс.» Мак, люпинізація «підвищення родючості ґрунтів за допомогою вирощування на них люпину як зеленого добрива», [люплянище] «поле, з якого зібрано люпин» Л;— р. люпін, бр. лубін, п. łubin, ст. lupin, болг. лупіна, схв. лупина;— засвоєна латинська наукова назва рослини; лат. lupinus (букв. «вовчий») утворене від lupus «вовк», спорідненого з псл. *v^bl^kь, укр. вовк; назва пояснюється, очевидно, тим, що плоди люпину неїстівні; пор. інші його назви: укр. [вовкіня], р. [волчан], п. [wilczy bób], ст. wilczy groch, ч. vlčí bob, ст. vlčí hrách, слц. vlčí bób, схв. [вучика, вучји боб], нім. Wolfsbohne, що є, очевидно, кальками латинського терміна; латинська назва пояснювалася також здатністю люпину рости на поганих ґрунтах (Пліній у Симоновича 282).— Sławski IV 276—277; Sł. wyg. obcych 440; Machek Jm. rostl. 117—118; Holub—Lyer 295; БЕР III 518.— Див. ще вовк.— Пор. лубін.

[лю́ра] «поганий напій (кава)» Ж;— запозичення з польської мови; п. luga «слабий, поганий напій; погане вино; [погана їжа; нікчема (про людину)]», як і ч. loug «погане вино», [luga] «слабий, поганий напій» (можливо, з п.), [l'uga], слц. [loga], нл. luga «тс.», походить від н. [lure] «поганий напій, погане вино» (нвн. Lauer, свн. lūge, liuge, двн. lūga, lūga «тс.»), що зводиться до лат. lōga, lōgea «погане вино; вино, розведене водою» з давнішого *locega, пов'язаного з lavo, -āre «мити».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 384; Brückner 303—304; Machek ESJČ 342; Bern. I 747; Kluge—Mitzka 420; Walde—Hofm. I 821.— Див. ще лаванда.— Пор. лату́ра, левря, лівантіна, луг².

лю́стра «підвісний освітлювальний прилад», [люстро] «тс.» Пі;— р. бр. лю́стра, п. lustra «тс.», lustr «тс.; блиск, глянець», ч. lustr «люстра; панікадило», слц. luster, болг. заст. лустер «тс.», м. лустер «люстра», схв. лустер, слн. lúster «тс.»;— запозичення

з французької мови; фр. lustre «блиск, глянець; люстра» походить від іт. lustro «блиск», lustrare «блищати», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», пов'язаного з lūseo «свічусь, яснію», lūx «світло».— СІС² 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 384—385; Brückner 304; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; БЕР III 524; Dauzat 446; Gamillscheg 582; Walde—Hofm. I 839; Ernout—Meillet I 371—372.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лісий, ліхта́р, лоск¹, луна², лю́стро.

лю́стрін «тканина з глянцем», лю́стріна «тс.»;— р. лю́стрін, бр. лю́стрін, п. lustryna, ч. lustrin, слц. lustrin, болг. лустрін, схв. лустрїн;— запозичення з французької мови; фр. lustrine походить від іт. lustrino «тс.», деїнгутива від lustro «блиск, блискуча тканина», що зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— СІС² 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Sławski IV 386—387; Brückner 304; БЕР III 525; Dauzat 446; Gamillscheg 582.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лю́стра, лю́стро.

[лю́стро] «дзеркало», [люсте́рко] «дзеркальце» О, [лю́стре́чко] «тс.»;— бр. лю́стра «дзеркало»;— запозичення з польської мови; п. lustro «дзеркало; (заст.) лю́стра» походить від іт. lustro «блиск, глянець», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— СІС² 502; Sławski IV 385—386; Brückner 304.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лю́стра, лю́стрін.

[люсува́ти] «шипіти, пінитися, кипіти; гасити вапно»;— запозичення з польської мови; п. lasować, [lusować] «гасити вапно» пов'язується з нім. löschen «гасити», яке зводиться до прерм. *leg-skan «гаснути», первісно «влягатися», спорідненого з псл. ležati, укр. лежа́ти; у польській мові, очевидно, знало впливу іменника lasa «сито, через яке просівають вапно, пісок і под.».— Шелудько 38; SW II 689; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще лежа́ти.— Пор. глица́р.

[лю́т] «гвіздок, яким стягують кільцеві скоби на ободі колеса; цвях, що

служить заклепкою при зрощуванні залізних шин Па»;— результат видозміни назви [ні́ота] «заклепка», ([ніотува́ти] «заклепувати»), зближеної з лютува́ти «паяти».— Див. ще ні́ота.— Пор. лютува́ти.

[люта́зня] «паяльна трубка» Бі;— очевидно, через посередництво польської мови (п. [lutajza] «вид скоби для паяння») запозичено з німецької; н. Löteisen є складним словом, утвореним з основ дієслова löten «паяти» та іменника Eisen «залізо».— SW II 780; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще банкás, лютува́ти.

[лю́твір] «скажений, лютий, жорстокий чоловік» Ж, [лю́тір] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни скорочених форм [лю́тер, лю́тр, лю́тор] «лютеранин», зближених з лю́тий (пор. Фасмер—Трубачев II 546—547); у галичан слово [лю́тр] «лютеранин» вживалося як лайливе (Пі).— Див. ще лю́терáнин.

лю́терáнин «той, хто сповідує лютеранство», [лю́тер, лю́тор, лю́тр Пі] «тс.», лю́терáнство, лю́терáнський;— р. болг. лю́терáнин, бр. лю́тэра́нін, п. luteranin, ч. слц. luterán, вл. lutheran, болг. лю́терáнин, м. лю́теран, схв. лю́те-ра́нац, лю́те́ровац, лю́те́ра́н, слн. luterá-пес, luterán;— видозмінене запозичення з німецької мови; нім. Lutheráner «лютеранин» походить від прізвища реформатора церкви Мартіна Лютера (М. Luther, 1483—1566), засновника лютеранства; форми [лю́тер, лю́тор, лю́тр], як і р. [лю́тор] «тс.», можливо, через посередництво п. luter «євангеліст, лютеранин», зводяться до того самого джерела.— SIC² 502; Фасмер—Трубачев II 546—547; Hüttl—Worh 84; Sl. wug. obcuch 439; Holub—Lyer 296.

лю́теці́й «радіоактивний метал з групи рідкісноземельних елементів»;— р. болг. лю́теці́й, п. lutet, ч. lutecium, слц. lutécium, схв. лю́теци́ум, слн. lutécij «тс.»;— інтернаціональний науковий термін (нім. Lutétium, фр. Lutécium, англ. Lutecium), утворений від латинської (за походженням кельтської) назви Парижа Lutetia.— SIC² 502; Волков 74; Фигуровский 87; Sl. wug. obcuch 439; Holub—Lyer 296.

лю́тий¹ «хижий, злий; жорстокий, суворий», [лю́тно] «морозно з холодним вітром; холодно О, МСБГ; сердито, люто МСБГ», лю́тощі «почуття роздратування, злості, гніву», лю́ть «тс.; лютування; холод; дріж від холоду Пі», лю́тіти «сердити, злити», лю́тітися «сердитися; бути дуже сильним (про мороз, негоду)», лю́тіти «ставати лютим; лютитися», лю́тішати, [лю́товáти] «злити, сердити» Бі, лю́тува́ти «виявляти злість, сердитися; виявлятися з надзвичайною силою (про мороз, негоду)», лю́тува́тися «тс.», [влю́титися] «розсердитися, спалахнути гнівом» Ж, відлю́тува́ти «перестати лютувати, [перезлитися]», [злю́тіти] «стати лютим» Я, злю́тува́тися «тс.», [залю́тий] «лютий», [залю́тува́ти] «стати лютим, розбушуватися», [залю́тува́тися] «розлютитися», [запре́лютий] «дуже злий», [олю́тітися] «розлютуватися», [пра́лютий] «дуже злий», [пре́лютий] «тс.» Нед, розлю́тілий, розлю́чений, розлю́тіти, розлю́тува́ти, розлю́чувати;— р. лю́тый «суворий, жорстокий; тяжкий; охочий до чогось», [лю́той] «прудкий, відважний, сильний», бр. лю́ты «суворий, жорстокий, розгніваний; дуже сильний», др. лю́тыи «жорстокий, дикий, злий», п. luty «холодний, морозний; суворий, жорстокий, дикий», ч. lity «дикий, розлючений», ст. l'ity «дикий, кровожерний, жорстокий, гострий; раптовий», слц. l'ity «суворий, жорстокий, злий», нл. luto «прикро, боляче», болг. лю́т «жорстокий; поривчастий, тяжкий; гострий, пекучий; отруйний; [кислий]», м. лю́т «злий, жорстокий, суворий; пекучий», схв. лю́т «гострий, пекучий; [кислий]; дикий, жорстокий, тяжкий; твердий; ламкий», слн. l'ut «жорстокий, злий, дикий; гострий, пекучий», стсл. лю́тъ «дикий, жорстокий, трудний; раптовий»;— псл. l'utъ «грізний, суворий, жорстокий, дикий; гострий, пекучий» (про диких звірів, отруйних змії, сильний мороз, вогонь, негоду та ін.);— єдиної етимології не має; зіставлялося з кіпр. l'id (*lūto-) «гнів, шал» (Bern. I 759—760; Младенов 284; Rokorny 691), з тох. lyutār «дуже, занадто» (з суфіксом порівняльного ступе-

ня -(t)ero-, Fraenkel IF 50, 14—15; Берн. I 760), з лит. *lutis* (*liútis*) «буря» (Младенов 284; Берн. IF 10, 153), припускалася спорідненість з нім. Wild «дикий» з переходом *ie*. *velto > *leuto (Machek ESJC 337; ZfSIPh 24/1, 116), а також можливість запозичення пракельт. **lu-to-* «гнів» (Lehr-Splawinski RSI 18, 6); пов'язувалося з гр. *λύσσα* «біс; шал, скаженість» (Fick I 541; Младенов 284), припускалася можливість зв'язку з нім. *liederlich* «розпусний», лат. *lubido* «пристрасть», псл. *ljubiti* «любити» (Младенов 284), з лит. *laĩns* «злий, поганий» (Endzelin BB 27, 191); реконструюється *ie*. **leut-/lūt-* «лютий» (Рокорну 691), **leu-* «відрізувати, відокремлювати» (Петлева Этимология 1979, 42—50).— Фасмер—Трубачев II 547; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 691—692; Brückner 300; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208—209; Schuster-Sewc 871, 873—874; БЕР III 581—584; Skok II 340—341; Bezlaĵ ESSJ II 146.

лютий² «другий календарний місяць року», [лю́тень, лю́тинь МСБГ] «тс.», [лю́тневій, лю́товий] «лютневий» Ж, [па́лютий] «місяць лютий; березень» Ж;— р. ст. *лю́тый* «другий місяць року», бр. *лю́ты*, п. *lutu* «тс.», ст. «січень», [luteń];— результат субстантивациі прикметника *лютий* (псл. *ljutъjъ*) «суворий, холодний; злий, жорсткий».— Кочерган Мовозн. 1967/1, 51; Кравчук УМШ 1955/3, 61; Hołyńska-Baranowa 29—31; Sławski IV 392; Brückner 304; Шаур Этимология 1971, 99.— Див. ще **лютий**¹.

[лю́тик] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; аконіт, *Aconitum napellus* L. (Murb.)» Ж, Мак, [лю́тик] «водяний жовтець, *Batrachium aquatile* Wimm. (*Ranunculus aquatilis* L.)» Мак, [лю́тий цвіт] «жовтець їдкий» Мак;— р. *лю́тик* «жовтець їдкий», [лю́тик-прыцинец, лю́тый цвіт] «тс.», [лю́тик голубой] «аконіт», [лю́тяк] «тс.», ч. *litík* «жовтець отруйний, *Ranunculus sceleratus* L.» (з р.), болг. [лю́тик] «тс.», [воден лю́тивец] «водяний жовтець», [водно лю́тиче] «тс.», [лю́тиче] «жовтець їдкий», [лю́тница], схв. *љу́тич*, [љу́тиче, љу́ти жабња́к] «тс.», *љу́тић* «тс.;

[аконіт]»;— похідне утворення від *лю́тий*¹; назва зумовлена отруйністю рослини та їх подразливою дією на шкіру; спочатку назва могла стосуватися жовтцю отруйного, звідки за схожістю дії була перенесена на жовтець їдкий і далі засвоєна як родова назва.— Фасмер—Трубачев II 546; КЭСРЯ 250; Анненков 7, 289, 290; Machek Jm. rostl. 45, 49, 50; БЕР III 581—584; Симонович 8, 381.— Див. ще **лютий**¹.

лю́тня «старовинний струнний щипковий музичний інструмент», [лю́тніст] «гравець на лю́тні» Ж;— р. бр. болг. *лю́тня*, п. *lutnia*, ч. *loutna*, ст. *lútna*, слц. *lútna*, вл. *lutnja*, схв. *љу́тња*, слн. *lútnja*;— через посередництво польської і німецької мов (снн. *lüte*, нвн. *Laute* «лю́тня») запозичено з романських мов, імовірно, з італійської; джерелом іт. *liuto*, фр. *luth*, ст. *leüt* є араб. *al-ūd* «тс.».— СІС² 502; Richhardt 75; Фасмер II 546; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 389; Brückner 304; Kopaliński 589; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 871; Берн. I 696; Kluge—Mitzka 427; Lokotsch 166.— Див. ще **але́ута**.

[лю́то́к] «пряжа, намотана на мотовило» Л;— р. [лю́т] «міра пряжі»;— неясне.

лю́тра — див. **лі́тра**.

[лю́тровий] (у сполученні *лю́трові залізя* «вид пастки для лисиць, куніць, тхорів і подібних звірів»);— неясне.

[лю́трува́ти] «очищати, рафінувати» Ж, [лю́трівка] «пристрій для очищення, рафінування» Ж, [лю́тріваний] «очищений (про самогон) МСБГ; (про солі взагалі і особливо про селітру) Бі»;— р. [лю́тровать] «очищати (солі, сірку)», п. *lutrować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. *liutern*, *lūtern*, нвн. *läutern*, [lautern] «тс.» є похідним від прикметника свн. *luter* «чистий, без домішок, ясний, прозорий» (нвн. *lauter* «тс.», двн. (h)lütter), спорідненого з днн. *hlütter*, днідерл. *lütter*, снідерл. *lüter*, *lutter*, дангл. *hlütter*, гот. *hlütrs* «чистий», гр. *κλύζω*, *κλύδειν*

«хлюпати, бити (про хвилі); промивати, полоскати», *χλύδων* «морська хвиля, прибій». — Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 503; Sławski IV 390—391, 392; Karłowicz SWO 350; Matzenauer 246; Machek ESJC 345; Kluge—Mitzka 428.

[лютува́т] «хворіти на шлунково-кишкову хворобу (переважно про поросят)» Л;— пов'язане з *лотува́ти* «шаленіти, злитися», псл. *ljutovati* «тс.; бути в тяжкій ситуації, хворіти», похідним від *ljutъ* «лютий; гострий, пекучий». — Sławski IV 305—306.— Див. ще лютий¹.

лютува́ти (техн. заст.) «паяти», *від-лотува́ти* «відпаяти», *злотува́ти* «скріпити, спаяти», *розлотува́тися* «розпаятися», *улотува́ти* «впаяти»;— бр. *літава́ць* «паяти», п. *lutować, litować*, ч. *letovati*, слц. *letovat'*, вл. *letować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *löten*, свн. *lœten* «паяти» є похідним від свн. *lōt* «свинець (нвн. *lot* «сплав металів для паяння»)». — SW II 781; Sławski IV 390; Brückner 379; Karłowicz SWO 349—350; Machek ESJC 328; Holub—Lyer 286; Bern. I 743; Mikl. EW I 176; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще лудіти.— Пор. лут², лютазня.

люфа¹ (бот.) «однорічна рослина з родини гарбузових, *Luffa Cav.*»;— р. *люффа* «тс.; губка з волокнистого плода люфи», п. *luffa* «тс.», ч. *lufa* «тканина для виготовлення устілок для взуття», слц. *lufa* (бот.) «люфа», схв. *луфа* «тс.»;— очевидно, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва рослини *luffa*, що, як і нім. *Luffa*, фр. *luffa*, походить від ісп. *lufa* «тс.», джерелом якого є ар. *lūfa^b* «тс.».— SIC² 502; Koraliński 586; Holub—Lyer 295; Klein 911; Lokotsch 1333^a.

[люфа²] (заст., рідк., військ.) «дуло» О, МСБГ;— запозичення з польської мови; п. *lufa*, як і слц. [*lufa*] «тс.», походить від нвн. *Lauf* «дуло (гвинтівки, гармати); біг», пов'язаного з *laufen* «бігти (двн. (h)louf(f)an)», спорідненим з днн. *hlōpan*, гол. *loopen* «тс.», дангл. *hlearan* «тс.; скакати», англ. *leap* «скакати». — Sławski IV 372;

Brückner 303; SW II 775; Karłowicz SWO 348; Kluge—Mitzka 426; Klein 874.

люфт (спец.) «зазор між частинами машини, пристрою; [повітря О, МСБГ; протяг МСБГ; отвір для вентиляції О, МСБГ; тяга в печі МСБГ; квартира МСБГ]», [*люфта*] «димохід» МСБГ, [*люфта́*] (мн.) «зольник» О, [*люфник*] «дачник» О, [*люфті́вник*] «курортник» МСБГ, [*люхта*] «в'юшка» Л, [*юхт*] «місце в грубній стіні, яке під час вимітання сажі розмуровується» Ме;— р. *люфт* «зазор», [*люфта*] «канал в опалювальній печі», [*люхт, люхта́*] «тс.», бр. [*люхт*] «димохід, горище», [*люфцік*] «квартирка», [*люха́*] «отвір для виходу диму з курної хати», [*люхт*] «димохід; отвір у лазні, яким виходить пара», [*люхта*] «віконце у фундаменті; в'юшка, димохід; простір між піччю і стіною; отвір для виходу диму з курної хати», [*люхта*] «тс.», п. *luft* «повітря, димохід; [протяг]», [*lucht, lukt*] «тс.», [*luchtol*] «отвір (у мурі)», ст. *luft* «подув повітря; отвір для провітрювання», *loft, locht* «тс.», ч. слц. полаб. *luft* «повітря», вл. *lóft*, схв. *лѹфт*, слн. заст. *luft* «тс.»;— запозичення з німецької мови (у значеннях «повітря, зазор», можливо, безпосередне, в інших значеннях не виключене польське посередництво); нвн. *Luft* «повітря», свн. двн. *luft* «тс.» споріднене з днн. *luft*, гол. *lucht*, дангл. *lyft*, англ. [*lift*], гот. *luf-tus*, дісл. *loft* «тс.»; дальші генетичні зв'язки неясні.— SIC² 502; Sławski IV 372—373; SW II 771—772; Brückner 303; Karłowicz SWO 348; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 449; Klein 910.

[люхува́ти] «поливати зварену рибу саламуром (солонюю юшкою)» Мо, Дз;— неясне; можливо, пов'язане з *юха́* «юшка» або з бр. [*лєк*] «розсіл, зокрема від оселедців», п. ст. *lak* «вид розсолу з солоних риб; [розсіл з оселедців у бочках]», [*lāk, lok*] «вода з м'яса або риби, заправлена сіллю і жиром».

люце́рна (бот.) «*Medicago sativa L.*», [*лице́рія*] «тс.» МСБГ, [*лицерна Мак, люце́рія* МСБГ, *люце́рка* МСБГ, *люцерня Мак*] «тс.», *люце́рник* «поле, засіяне люцерною», *люце́рнийце* «поле, з якого зібрано люцерну»;— р. болг. *люце́рна*,

бр. *люцэрна*, п. *lucerna*, ч. *lucerka*, *lucinka*, [lucerŋa], слц. *lucerna*, *lucerka*, *lucinka*, м. *луцерка*, схв. *лүцерка*, *лүцерна*, слн. *lucérna*;— запозичене, можливо, через посередництво німецької мови (н. *Luzérne* «тс.») з французької; фр. *luzerne* «люцерна», *luiserne* «тс.» походить від пров. *lucerno* «світляк», джерелом якого є лат. *lucerna* «лампа», пов'язане з *lūcere* «бути ясным, світити», *lūx* «світло», спорідненими з псл. *luśь*, укр. [луч], і утворене за аналогією до синонімічного *lanterna* «лампа, ліхтар» (з гр.); назва рослини пояснюється або тим, що її насіння має блискучу жовту поверхню, або жовтими яскравими квітами; висловлювалось припущення, що назва рослини походить від назви швейцарського кантона нім. *Luzern* «Люцерн», оскільки у хорватській мові існує назва люцерни *švajcarska djetelina* (Machek ESJČ 342—343; Jm. rostl. 121; Holub—Lyer 294).— СІС² 502; Sławski IV 362; БЕР III 585; Dauzat 446; Kluge—Mitzka 451; Klein 909.— Див. ще *луч*¹.

люцифёр «диявол, злий дух», *люципер* «біс», *луципер* «тс.», [люципір] «тс.; нечупара, замазура; мара; той, хто не любить умиватися Ме»;— р. *люцифёр* «сатана», ст. «планета Венера», бр. [люци́пар], п. *lucifer*, *lucyfer* «біс; ранкова зірка», ч. *lucifer*, [lucifer] «диявол», [lucyfer] «нікчема», слц. *lucifer* «диявол», вл. *Lucifer*, болг. *Лүцифер*, схв. *Лүцифер*, слн. *lucifer* «тс.»;— запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *Lūcifer* «ранкова зоря» є складним утворенням з основ іменника *lūx* (род. в. *lūcis*) «світло», спорідненого з псл. *luśь*, укр. [луч], і дієслова *fero* «несу», спорідненого з псл. *berо*, укр. *беру́*, *брати* (букв. «світлоносний»), що є калькою гр. φωσφόρος «світлоносний; ранкова зоря» (в грецькій міфології — діва-зірниця, яка проходила перед світанням із смолоскипом; у християнському середньовіччі назва була перенесена на володаря пекла).— СІС² 502; Sławski IV 362—363; Коралиński 585—586; Holub—Lyer 294; Skok II 323; Battisti—Alessio 2277;

Klein 909.— Див. ще *брати*, *луч*¹, *люкс*.— Пор. *фосфор*.

[лю́шев] «помийне відро на трьох ніжках» Ж, [лю́шив] «тс.» ВеУг;— п. [luszof] «цеберко для миття кухонного начиння», заст. *łószow*, [luszof, liszaf, liszof, luszaf], ч. [lošov, lešov] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Lösche* «пожежне відро; діжка для охолодження інструменту (у ковалів)» пов'язане з *löschen* «гасити» (< герм. *lek-skan < *leg-skan, спорідненим з псл. *leg-ti, укр. *лягти*); припускається також, що в основі західнослов'янських форм лежить незасвідчене нім. *Lösch-schaff*, складне утворення з основ дієслова *löschen* «гасити» та іменника *schaff* «посудина, бочка» (Machek ESJČ 340; Matzenauer LF 9, 217).— Sławski IV 342; SW II 780; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще *люсувати*.

[лю́шка] «в'юшка»;— результат контамінації синонімічних [лю́хта] і *в'юшка* «тс.».— Див. ще *в'юшка*, *люфт*.

[лю́шкі] (вигук для відгону телят Г; вигук, яким проганяють корів Л);— неясне; можливо, пов'язане з вигуком *луч*, яким відганяють теля від корови під час доїння.— Пор. *луч*².

[лю́шнюватися] «вести розмову, обмінюючись гострими і дотепними репліками» Ж;— неясне.

люшня «дерев'яна деталь, яка зв'язує вісь веза з полудрабком; [підпірка Ж]», [кљу́шня Пі, *лушня*, *лучня*, *лішня* Sławski, *лічня* тж] «тс.», [люшённий] «який має люшню», [налю́шник] «кільце, яким кріпиться люшня до полудрабка», [налю́шник, *налюшня*] «тс.»;— р. [люшня́], бр. [лю́шня];— запозичення з польської мови; п. *luśnia*, [lišnia, lisznia, lucznia], як і ч. *líšeň*, [l'ušňa, lučňa], ст. *l'ušňe*, слц. [lušňa, lušeň] «тс.», походить від свн. *liuhse* (нвн. [Leuchse, lise, liehs]) «тс.»; існує думка і про спорідненість німецьких і слов'янських слів (Bern. I 759; Kluge—Mitzka 437).— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 547; Потєбня РФВ 2, 16; Преобр. I 495—496; Sławski IV 388; Brückner 304; Machek ESJČ 336; Но-

lub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Mikl. EW 176; Matzenauer 246.

[люштикувати] «весело жити» ВеЛ, [люштик] «розвага» Пі, ст. люштик «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. *lusztykować* «бавитися, гуляти, бенкетувати», *lostować* «тс.» пов'язані з *luszyk* «бенкет, гулянка, забава, бенсіда», [luštyk] «тс.», яке походить від нвн. *lustig* «веселий», пов'язаного з *Lust* «радість» (свн. двн. *lust* «тс.»), спорідненим з днн. гол. шв. *lust*, дангл. *lust*, англ. *lust*, дісл. *lyst*, *losti*, дат. *lyst*, гот. *lustus* «тс.», псл. *lasъ*, укр. *ласий* «охочий».— *Sławski* IV 387—388; *SW* II 780; *Brückner* 304; *Karłowicz* SWO 349; *Kluge—Mitzka* 450; *Klein* 913.— Див. ще *ласий*¹.

ля¹ (муз.) «шостий звук музичної гама і нота, що його позначає»,— р. бр. *ля*, п. ч. слц. *la*, болг. схв. *ла*, слн. *lá*;— запозичення з італійської мови; іт. *la* «тс.», як і назви інших нот гама, походить від початкового складу одного із слів першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну.— *SIC*² 502; *ССРЛЯ* 6, 455; *Sl. wug. obcyh* 415; *БЕР* III 260; *Battisti—Alessio* 2143; *Dauzat* 424, 737.— Пор. до³, мі.

[ля²] «коло, біля»;— р. [ля], бр. [ля, ле, лі];— результат редукції приймаєника *біля* (див.).

[ля³] (вживається як вставка, пор. «Я ходив ля до него») Г, Ж, ВеЗн;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [ля] «бач, глянь», слц. *la*, нл. *laј*, *lěј*, *lej*, *le* «тс.» і є результатом редукції та наступної десемантизації вигуку *гля*, пов'язаного з *глядіти*.

[лябдати] «базікати»;— р. [лябай-даты] «бурмотіти», [лябандаты] «дзвонити в усі дзвони», [лябондаты] «говорити», [лябзаты] «базікати, бурмотіти», [лябзаты] «розголошувати таємницю, базікати», [лябзаты] «тс.», п. [labiedzić] «нарікати, скаржитися; бідувати», [labodzić] «тс.», [labodzieć, lebodzieć] «нарікати, лементувати», слн. [labōtati, labōzati] «базікати, плести»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, можливо, пов'язане з [лебедіти] «говорити неясно, лепетати».— *Фасмер* II 443, 547—548; *Sławski* IV 15;

Machek ESJĀ 316; *Bezlej* ESSJ II 118.— Пор. лабўдаты, лабўзнитися, лебедіти.

лябет — див. лабети.

[ляга¹] «на поливних городах кілька грядок між двома рівчачками» Дз;— неясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [ляха] «грядка» (пор.).

ляга²— див. лягті.

лягавий «який відшукує дичину нюхом» (про породу мисливських собак);— р. *легавый*, (заст.) *лягавый*;— запозичено з польської мови, можливо, через посередництво російської; п. *legawy* (заст.) «який любить вилежуватися, лінивий, сонний», *legawy (pies)* «лягавий», *legawiec* «тс.», каш. [legawi] «лінивий», як і ч. *lehavý (pes)* «собака, який охоче лягає», *lehavé obilí* «полеглий хліб», є прикметниковим похідним від дієслова псл. *lěgati «лягати»; вживання прикметника щодо собак, можливо, є семантичною калькою фр. *chien couchant* букв. «лежачий собака» (назва стосується мисливських собак, яких привчають лягати, коли вони помічають дичину); зміна -e- > -я- в російському слові пояснюється впливом форми *лягу* (Преобр. I 442), на українському ґрунті вона підтримується парадигмами теперішнього і майбутнього часу (*лягає, ляже*).— *Фасмер* II 473; *Горяев* 198; *Sławski* IV 113—114; *Brückner* 293; *Вєрп.* I 706—707.— Див. ще лягті.

[лягомінець] «витівник» Пі;— не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни форми [лягомінець] «ласун» (з проміжним відтінком значення «розпечений ласун»).— Див. ще *легуміні*.

лягті, лягати, ліг (мин. ч.), [лічі Ж, лягчі] «лягати», [ляговітисся] «лягати», [лязькати] «тс.» (дит.) Ж, [ляга] «ледар» Л, [лягавина] «пологий берег річки» Ч, [лягій] «час, коли лягають спати», [ляг Л, лягм Л, лягмо, лягови, лягома, лягоми Ж] «тс.», [лягівка] «час висиджування яєць» Ж, [лягівніця] «спальня Ж; ліжка, постіль Пі», [ляговніця] «тс.» Пі, *лігма* (присл.) «лежачи», [лягма] «тс.» Ж, [лягом] (у сполученні [л. під'їжджати] «під'їжджати боком човна») Дз, *влягтіся*, [влячіся, влягійся] «улягтіся, заспокоїтисся», [вляги] «час,

коли лягають спати» Л, *вілягти, вілягтися, вилягальність* (с.-г.), *відлягти*, [долягти] «дуже давити, боліти» Ж, [злєгтися] «злежатися», [злєчий, злєщій] «померти; загинути; захворіти» МСБГ, [злягáтися] «вступати в любовні зв'язки», *злягтí* «лягти; занедужати; [розродитися]», [злягчий, злячий Ж] «злягти», [зляганий] «який злігся» (про сніг), [злягтí] «захворіти» Я, [злячий], [злячийся] «злягти в норі, поселитися», *злягáння* «скупчення; розміщення; [засада]», [зальóги] «засада», [завля́ги] «час, коли лягають спати», *налягáти, наполягáти, облягтí, облягтíся, [облячий]* «облягти», [обля́ги] «час, коли лягають спати», [обля́гма] (присл.) «коли лягають спати», [обля́гома] «тс.», *підлягáти* «бути залежним, підпорядкованим; потрапляти під дію, вплив чого-небудь», *полягтí, [полягтíся]* «полягти», [пóлячий] «полягати» Нед, [пóляг] «тиск; вантаж» Нед, [пóляжка] «виляглий хліб» ЛЧерк, *полєглий, повилягáти, позлягáти, позлягáти, понаялягáти, прилягáти, прилягáння* (вид граматичного зв'язку), *прилягáючий, [розля́глий]* Нед, [улягáти] «налягати Пі; мчатися (про коней, собак, вовків)», [улягáтися] «лягати; стихати, припинятися; [погодитися Пі]», [уля́ги] «пізній час, коли люди лягають спати» Мо, [уля́гова, уля́гома] «тс.», [уля́говина] «улоговина», [уля́глий] «податливий» Нед;— р. [ле́гáть] «лягати», *лєчь* (*ля́гу, ля́жешь*) «лягти», [лє́чий, лє́чий, лє́тí] «тс.», бр. *лє́гáць, лє́гчы, (ля́гу, ля́жащ)*, [лє́ццí], др. *лѣгати, лєгати, лєчи, лягу*, п. *legać* «лягати; лежати, спати», *lec* (*leçe, lezesz*) «лягти», ч. *lehati* (*lehám*) «лягати», *léhati* (*léhám*) «лежати», *léci* (*l'ahu, ležeš, léžeš*) «лягти», слц. *l'íhal'* «лягати спати; падати; спати», вл. *lěhać* «лягати», *lěhać so* «спиратися на щось», нл. *lěgaš* «(часто) лежати», *lěgaš se* «часто лягати», полаб. *laḡně* «ляже», болг. *ля́гам, лє́гна* «лягати; прилягати (про одяг)», [лє́гам] «класти», м. *легам* «лягати», схв. *ли́гєгати* (*лíлєжем*), *лє́гати* «лягати, лягати спати, ложити», *лє́һи* (*лє́жєм*) «лягти», слн. *lėgati* (*lėgam*) «лягати», *lėči* (*lėžem*) «лягти», стсл. *л'ѣгати, л'ѣжж* «лягати; лежати», *леш-*

ти, ллгж «лягти»;— псл. *legti (*leḡo*), ітератив *lėgati* (*lėgajō, lėžō*) і далі *ležati* (*ležō); праслов'янською інновацією є поява носового інфікса (**le-n-g-*) в парадигмах теперішнього і майбутнього часу (пор. стсл. *ллгж*, рос. *ля́гу*), паралельного до форм псл. *seḡo* «сяду» від *sesti* «сісти»; в українській мові рефлекс інфіксації перенесено і в форму інфінітива.— Фасмер II 490, 549; Преобр. I 449—450; Горяев 184; Sławski IV 92—93, 110—111; Brückner 292; Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Šewc 820—821; БЕР III 587—588; Bezlaј ESSJ II 131; ЭССЯ 14, 99—100; Bern. I 706—707, 708; Mikl. EW 162—163; Meillet Études 21—22; Trautmann 158.— Див. ще *лєжáти*.

[ляд¹] (бот.) «горошок, *Vicia L.* Мак; горошок посівний, вика, *Vicia sativa L.* Мак; горошок шорсткий, *Vicia hirsuta (L.) S. F. Gray.* О», [лiдóк] «горошок шорсткий» О, [ля́дик ВеНЗн, ля́дик ВеЛ] «тс.», [лiднiк] «горошок Г; вид рослини Ж; чина чорна, *Lathyrus niger (L.) Bernh.* Мак; чаполоч, *Hierochloë K.* Вр. Мак»;— р. [лiдник] «чаполоч», бр. [лiдáда] «горошок», [лiдó] «тс.», др. *ля́дина* «бур'ян, зілля», п. [leńdzion, leńdzioch, leńdziak] «чина», [leḡziej, leḡziaj] «дикий чорний горошок у збіжжі; горошок, що цвіте блакитно», [leńdzian] «вика», ст. *leḡziniec* «чина», ч. [lidenec] «вид гороху», *ledenec* «тетрагонолобус, *Tetragonolobus Scop.*; (ст. і діал.) лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus L.*», [ladipec] «чорний горох, що цвіте червоно», ст. *ledník* «вика», слц. *l'adník, l'adnica, l'edníček* «тс.», *l'adníček* «еспарцет», *l'adenec* «лядвенець», [l'edník] «тетрагонолобус», болг. [лє́диняк] «пшінка весняна, *Ficaria verna Huds. (Ranunculus ficaria L.)*», [лє́дняк, лє́дник], схв. [лє́диняк] «тс.», [лє́динчица] «стокротки багаторічні, *Bellis perennis L.*», [лє́динско цєтичє] «тс.», слн. [lėdńik] «горошок», [lėdńik] «тс.», *lėdńiščica* «стокротки багаторічні», стсл. *л'адина* «бур'ян, зілля»;— псл. *leḡdъ, leḡdъnikъ* «бур'ян», пов'язані з *leḡdo* «необроблена земля»; назви зумовлені тим, що рослини зустрічаються на пустищах або

в погано оброблених посівах культурних рослин.— Преобр. I 496—497; Анненков 167; Sławski IV 201—202; Brückner 297; Machek ESJČ 324; Jm. rostl. 20, 122, 126; БЕР III 343, 345, 346; Bezłaj ESSJ II 131; Верн. I 706.— Див. ще **ляда**².— Пор. **лядвенець**.

ляд² (розм.) (у виразі *на який ляд* «для чого, навіщо»);— очевидно, запозичення з російської мови; р. [ляд] «злий дух, біс, нечистий», у виразах [к ляду] «до біса», [какого ляда] «навіщо» та ін., [ляда́] «нечистий дух, чорт» не зовсім ясне; зіставлялося з [ледачий] «поганий, негідний», п. ladacy «чорт» (Фасмер II 549; Верн. I 698); можна припустити також зв'язок із словом [ляда] «поляна в лісі, сінокісний острівець на болоті; земельна ділянка», тоді *ляд* — первісно «дух, що живе у болотистій місцевості».— Преобр. I 443—444.

ляда¹ «рухома покривка, дверцята; відкрита полиця або віконниця в крамниці, що використовується як прилавок; частина ткацького верстата; вікно в крамницю, льодник, яке закривається опускною ставнею; спуск у погребі Бі; міра сипких тіл, ящик на 40 кг зерна МСБГ», [лядва] «ляда в погребі» Л, [ляди] «віконниці, що закривають вікно знадвору» Ва, [лядо] «кришка, дверцята погребя; верхня частина стола; дверцята, що закривають вхід на горіще хати чи сарая; бердо» Л, [лядо́к] «бердо» Ник;— р. *ляда* «відкидні дверцята, що закривають вхід у погріб, на горіще; відкидний прилавок; дерев'яні дверцята, які закривають вхід у шахту; рама в погребі, на яку навішуються двері; частина ткацького верстата», [ляды] «віконниці», бр. [ляда] «приспособування для підіймання колод; частина ткацького верстата; приспособування для різання соломи на січку», п. lada «скриня; прилавок; [магазин; частина ткацького верстата; прилад для підіймання тягарів]», ч. [lada] «скриня» (з слц.), слц. lada «скриня; [труна]», полаб. lodo «скриня, скринька; труна; чорнильниця», схв. *лядица* «шухляда», слн. [lada] «скриня»;— запозичено з німецької мови (можливо, через посе-

редництво польської); н. Láde «скриня, шухляда; [частина ткацького верстата; приспособування для підіймання тягарів; труна]» (свн. снн. lade «скриня; балка», двн. *hlada) пов'язане з laden «вантажити; заряджати», звідки також укр. [ладувати] «тс.».— Шелудько 38; Трубачев Рем. терминолог. 136; SW II 673; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Верн. I 682; Kluge—Mitzka 418.— Див. ще **клясти**, **ладувати**.— Пор. **ляда**².

[ляда²] «грядка в низовинній місцевості Л; місце в лісі, оброблене під посів Бі; сінокісний острівець на болоті Ч; поляна в лісі; земельна ділянка тж», [лядо] «висока місцевість у лісі, поросла будівельною сосною; занедбана, поросла травою і чагарником місцевість Л; острівець на болоті, сухий сінокіс Ч; поляна в лісі; підвищення, поросле кущами; городи поблизу болота; земельна ділянка на місці викорчуваного лісу; земельна ділянка тж», [лядина] «сосна, що росте на ляді; тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник», [лядовате дерево] «тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник, [лядова сосна] «смолиста сосна» Ник;— р. [ляда́] «поле, поросле молодим лісом; цілина, поле на місці викорчуваного лісу; розчищене під грядки або сінокіс місце в лісі; міра землі; місце, незручне для обробітку; сире місце серед посівів; ліс; лісова вирубка; сухе місце серед болота; болото; низький берег», бр. *ляда́* «ділянка, на якій вирубано ліс; розчищене під посів або під сіножать місце в лісі», др. *лядина* «пустище, бур'яни, густі куші», п. [lada] «новина; викорчуване місце» (очевидно, з бр.), [lędzina] «стерня», [ladzina] «тс.», ч. lado (частіше мн. lada) «необроблювана земля», слц. lado (у сполученні ležat' lodom), вл. lado, (мн.) lada, нл. lëdo, (мн.) lëda «тс.», полаб. l'odü «орна земля, поле», болг. [леда, ледина] «новина, гірський луг», м. ледина «пуста, необроблена земля», схв. ледина, ледина «поле, яке тривалий час не оброблялось», слн. ledina «необроблені поля»;— псл. *lëdo «необроблена земля»;— споріднене з прус. līndan «долина» (зн. в.), шв. [linda] <*lëndhiā- «пар», дірл. land «відкритий про-

стір, відкрите місце», скімп. lāp «пусте місце, відкрита місцевість», брет. lapp «дика, необроблювана рівнина», гот. land «земля, поле, країна», нвн. Land «країна; земля, ґрунт; суша; сільська місцевість»; іє. *lendho-; сумнівний зв'язок з дісл. lundr «гай» (Bern. I 705; Liden PBrV 15, 521—522); непереконлива гіпотеза (Sachmatov AfSlPh 33, 90—91) про кельтське походження псл. *lędo; існує припущення про доіндоєвропейське походження іє. *lendho- «пустище, степ» (Rudnicki BPTJ 15, 135; Oštir Beiträge 52).— Фасмер—Трубачев II 549; Толстой Сл. геогр. терм. 16—17, 134—143; Преобр. I 496—497; Горяев 198; Sławski IV 199—201; Machek ESJČ 317; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Sewc 798; БЕР III 345—346; Skok II 284; Bezlaj ESSJ II 130; Trautmann 157; Kluge—Mitzka 420—421; Pokorny 675; Мельничук Етимология 1984, 144; Stang 33.— Пор. ландшафт.

ляда³ «будь-, -небудь; (займ.) будь-який, кожний»;— запозичення з польської мови; п. lada < le-da «те.» має спільне походження з укр. [лѣда] «те.»— Sławski IV 21—22; Brückner 289.— Див. ще лѣда.

[ляда⁴] «ледар», [лядина] «погань» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [ляд] «біс; ледар; біда, нещастя; хвороба; щось погане, старе, непотрібне», [ляда́] «нечистий дух, чорт, заразна хвороба, ледар», [ляди́на] «хвороба; хвороблива людина; ледар», [ляда́вий] «хворобливий», [ляда́ть] «хворіти», [ляде́ть] «слабнути, хиріти, хворіти», болг. [лѣда́в] «хворобливий», [лада́в, ладі́в] «те.»— Пор. ляд², лядящий.

[лядац] (згруб.) «ледащо» МСБГ, [ляда́цкий] «ледачий» МСБГ;— очевидно, результат скорочення запозиченого з польської мови *лядацо; п. lada-co відповідає укр. лѣдацо.— Sławski IV 22—23; Brückner 289.— Див. ще лѣдач.

[ляда́щий] «лінивий, поганий, нікчемний»;— р. [ляда́щий] «те.; хворобливий; розпусний» (з укр.), бр. лядя́щчы «старий; кволий, хворобливий; поношений; [нікчемний, поганий, лихий]»

(з укр.), п. lačaszczy «розпусний, свавільний; який-небудь, нічого не вартий» (з укр.);— складне утворення з неозначеної частки [ля́да] «будь-який, який-небудь», синонімічної [лѣда] «те.», і рефлекса займенникового елемента -щій, який міг виникнути як форма чол. р. до лѣда́що внаслідок сприймання його як форми прикметника середнього роду (пор. п. [lady] «який-небудь», вторинне у відношенні до частки lada «те.», що сприймалась як форма ж. р. прикметника, див. Sławski IV 21—22); укр. [ляда́щий] могло з'явитися також у результаті заміни в [лѣда́щий] «те.» першого компонента синонімічним [ляда]; думка про запозичення р. [ляда́щий] з польської мови (Bern. I 698) помилкова.— Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Sławski IV 23; SW II 674; Mikl. EW 162.— Див. ще лѣда, лѣдач, ляда³.

лядвенець (бот.) «Lotus L.», [ледвенець, леденець] «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [лядвѣць] «вика, горошок посівний, Vicia sativa L.» Ж;— р. лядвенець «лядвенець», п. lędzwian «чина, Lathyrus L.», [lędziniec, lędziwiec] «те.», lędzowiec «горошок, Vicia L.», вл. ledźbjene «лядвенець»;— очевидно, як і [ляд] «горошок», [ляднік] «те.; чина чорна; чаполоч», пов'язане з [лядо], псл. lędo «необроблена земля, цілина», оскільки лядвенець росте на необроблених, запущених землях, перелогах, луках; через наявність в основі -в- назва рослини зіставлялася з р. лядвѣя «стежно», ч. ledvína «нирка», слн. ledvice «нирки» і пояснювалась подібністю продовгуватих бобів лядвенцю до нирок (Меркулова 88; Фасмер II 549—550; Brückner 297; Bern. I 705); більш переконливе припущення про вторинне зближення назви рослини з назвою нирки за звуковою подібністю.— Преобр. I 496—497; Sławski IV 201—202; Bezlaj ESSJ II 131.— Див. ще ляда².— Пор. ляд¹.

[лядер] «верх кожуха», [ліди́рок] «шкіряне пальто» МСБГ;— п. lader (заст.) «шкіра», ladra (заст.) «те.», ladry (мн.) «шкіряний панцир на коня», [ladgować] «обшивати шкірою», ч. ст. lądru «шкіряний панцир на коня»;— через

посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léder* «шкіра», свн. *lèder*, двн. *lèdar* споріднені з днн. *lèthar*, гол. *le(d)er*, дфриз. *lèther*, дангл. *lèder*, англ. *leather*, дісл. *lèðr*, шв. *läder*, дат. *loeder* «тс.»; далі зіставляється з дірл. *lethar*, кіпр. *lledr*, брет. *lezt* «тс.».— Шелудько 38; *Sławski* IV 24; *Brückner* 289; *Karłowicz* SWO 333; *Machek* ESJCS 255; *Kluge—Mitzka* 430; *Klein* 875.

лядовати, **лядунка** — див. **ладувати**.

Лядський «ляський, польський», **Ляцкий** Ж, **Ляцький** «тс.», **Лядовник** «полонізований українець» Ж, **Лядчина** «Польща» Пі, **Ляччина** «тс.» Ж, **Лядувати** «бути ополяченим»;— р. **Ляцкий**, ст. *лядьскыи* «польський», *лядьская земля* «Польща», *полядитися* «ополячитися»;— п. ст. [*ladzki*] «католицький»;— пов'язане з псл. *lędēnīp, етнічною назвою, що лежить в основі п. ст. *lęch < *lędchъ, п. *lach* «поляк», звідки укр. *лях*.— *Фасмер* II 553; *Преобр.* I 499; *Горяев* 199; *Потебня* РФВ I 257; *Sławski* IV 18; *Rudnicki* Prasi. II 248—250; *Brückner* 789; *Bern.* I 705.— Див. ще **лях**.

Ляжка¹ «стегно» ВЕНЗн, **Ляшка** «тс.» Л;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *ляжка*, [*ляшка*] е зменш. формою від [*ляга*] «тс.» (звідки р. *лягать* «бити ногою; [гойдатися]»), яке зводиться до псл. **lęg-*, можливо, спорідненого з лит. *lingūoti* «гойдати», *lingė* «жердина, до якої підвішують колиску», лтс. *lingūdt*, *līgāt* «гойдати(ся)», *lėngāt* «хитатися», дінд. *lānghati* «підскакує».— *Фасмер* II 548.

ляжка² — див. **ляшка**¹.

лязк (рідк.) «звук від удару по металу», **лязкіт** «тс.»;— р. *лязг*, *лязгать*;— звуконаслідувальне утворення, паралельне до **ляск**, пор. [*визк*] і *виск*, *лузга* і *луска*; р. *лязг* зіставляється як звуконаслідувальне утворення з [*лезга*] «базікало», яке пов'язується з [*лазготать*] «тріщати, стрекотати, базікати безупинно», лит. *lazgū*, *lazgėti* «тс.».— *Фасмер* II 476, 550; *ЭССЯ* 14, 153—155; *Būga* RR I 455, 458.— Пор. **лясь**.

лязуревий, **лязиркований**, **лязурик**, **лязурок** — див. **лазур**.

ляк¹ «страх», **ляканий**, **лякливий**, [**лякучий**] «лякливий», [**лячливий**] «тс.» Ж, **лячний** «страшний; викликаний переляком; [боязливий МСБГ]», **лячно** «страшно», [**ляшно**] «тс.», **лякати**, **лякатися**, [**влякатися**], **вілякати** «злякати, вигнати», [**вілякатися**] «довго боятися» Я, [**зляк**] «переляк» Я, **злякати**, **злякатися**, [**злякнүти**] «злякати», [**зляку**], **злякувати**, [**злякатися**] «злякатися», [**наляканець**] «наляканий» Ж, **наляканий**, **налякати**, **налякатися**, [**налякувати**], **переляк**, **переляканий**, **перелякатися**, [**поляка**] «загальний переляк, паніка», **полякати**, **полякатися** «перелякатися» (про багатьох), **позалякувати**, [**поналякувати**] «налякати» (багатьох), [**пополякати**] «дуже налякати», [**улякатися**, **улякнүтися**] «злякатися»;— р. [**ляк**, **лякать**], бр. [**ляк**, **лекаць**], п. *lęk*, *lękać*, ч. *lek*, *lekati*, слц. *l'ak*, *l'akat'*, нл. *lěkaś*, схв. *лѣцати се* «бути хворим, ледве рухатися від виснаження», *лѣцати се* «тремтіти від страху, болю; уникати, ухилятися», ст. *lécati* «боятися, відчувати страх», слн. [*lėkniti se*] «злякатися», [*lécati*] «вигнати, гнути; ставити пастки; тривожитися», [*lęcati se*] «тремтіти, боятися», стсл. *лацати* «ставити пастки, ловити»;— псл. *lękъ* «страх», похідне від *lękati* / *lęcati* «згинати, кривити; напинати, натягати; ставити пастки (за допомогою напинання); значення «викликати страх» могло виникнути на основі значення «згинати», можливо, спочатку у зворотного дієслова *lękati se* «згинатися» > «згинатися від страху» (пор. щодо семантики лит. *būgti* «тривожитися, лякатися», що зводиться до іє. **bheug-*, **bheugh-* «згинати, гнути»); пов'язане з р. [**ляка**] «собака з ввігнутим хребтом», [**лякий**] «кривий, горбатий, зігнутий», укр. [**ляц**] «обвід, основа корзини», **лук** «зброя, дуга», **лүка**;— споріднене з лит. *lenkiū*, *leñkti* «гнути; уникати», лтс. *lėkt* «згинати; опановувати»; дісл. *lengia* «ремінь», алб. *lëngóq* «гнучкий»; іє. **lenk-* «гнути»; недостатньо обгрунтована думка (*Machek* ESJCS 325) про зв'язок з нім. *schrecken* «лякати», спорідненим із **страх**.— *Фасмер* II 550—551; *Булаховський* Нариси 78; *Преобр.* I 497—498;

Горяев 199; Sławski IV 206—208; Brückner 297; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 201—202; Schuster-Sewc 823—824; Bezlaј ESSJ II 129, 132; Bern. I 707—708; Trautmann 159—160; Fraenkel 356—357; Pokornу 676—677.— Пор. лук¹, лўка, лўчїти¹, ляц.

[ляк²] (бот.) «лакфіоль звичайна, *Cheiranthus cheiri* L.» Мак, [ляк золотий] «тс.» Ж, Мак;— п. ч. вл. lak;— запозичення з німецької мови; н. Lack «тс.» має ідентичне походження з Lack «лак, розчин, яким покривають поверхню»; укр. *ляк золотий* є калькою н. Goldlack; наукова назва *лакфіоль* походить від н. Läckviöle.

[лякáч] (орн.) «бугай, *Botaurus stellaris*» Дейн;— похідне утворення від *лякáти*; назва зумовлена характером крику цього нічного птаха.— Див. ще ляк¹.

ля́лечка (ент.) «одна із стадій розвитку комахи, личинка в коконі», [ля́ля] «личинка бджоли» Дейн, *лялькувáтися* «перетворитися в лялечку»;— п. [lalka] «личинка овода»;— похідне від *ля́лька* «іграшка»; утворене, очевидно, як калька р. *кўколка* «личинка в коконі», пов'язаного з *кўкла* «лялька» і утвореного, в свою чергу, як калька лат. rūra «личинка в коконі, лялька»; пор. аналогічні кальки схв. *лўткица* (*лўтка*) «личинка в коконі» (від *лўтка* «лялька»), лит. *lėlytė* «личинка в коконі» (від *lėlė* «лялька»), нім. Rurre «личинка в коконі; лялька»; латинська назва лялечки зумовлена подібністю нерухомої продовгуватої личинки в коконі до іграшки-ляльки.— Див. ще ля́ля¹.

ля́ля¹ (дит.) «дитина (звичайно мала); іграшка», *ля́лечка*, *ля́лька* «іграшка», *лялькáр* «той, хто виготовляє ляльки», *лялькáрство* «мистецтво театру ляльок», [ля́лько] «зіниця», *ляльковїк* «артист, який керує ляльками», *лялькóвий*;— р. [ля́ля] «дитина, немовля; дитяча іграшка; обважніла, млява людина; тиха, спокійна людина», [ля́лька] «мала дитина, дитяча іграшка», бр. [ля́ля] (дит.) «немовля; іграшка», *ля́лька* «іграшка; [забава, втіха; дитина; зіниця]», п. lala «дитяча іграшка; маріонетка; [(дит.) бог; незнайомий, чужий; важкий кий]», lalka «іграшка; [зіниця]», [lalki] «ко-

пиці хліба на полі», ч. [l'al'a, l'al'ka] «лялька, чужа людина», [l'al'icka] «немовля», [lala] «недбайлива людина», слц. l'al'o «дурень, блазень», полаб. l'ol'ə (*l'al'a) «батько», болг. *лала* «блазень», [лáло, лáлко] (звертання молодшого брата до старшого), схв. [lala] (пестлива назва брата або старшого чоловіка в домі), *лáла* (дит.) «батько», [лáле] «дурень» (у звертанні);— псл. l'al'a, слово дитячої мови на позначення дитини, іграшки у формі людської фігурки, звідки в деяких мовах значення «зіниця» (в зіниці відбивається в зменшеному вигляді людина), а також деяких членів родини; звукозображувальне утворення, пов'язане з дитячим лепетанням, як і етимологічно відмінне *лэ́ля*; пор. аналогічні за семантикою і за способом творення лат. rūra «лялька, дівчинка» (і rūrula «зіниця»), англ. baby «дитина; лялька у вигляді дитини», близькі семантично і фонетично лит. *lėlė* «лялька» (запозичення з слов'янських мов?) і *lėlytė* (*akiės lėlė*) «зіниця», курд. lalu «дядько», нім. [lale] «дурень, блазень», алб. laleo, lalona «батько, дід», а також в неіндоевропейських мовах морд. ерз. l'al'a, l'el'a «старший брат», ест. lēl «дядько», груз. lala «вихователь»; східнослов'янське *ля́ля* розглядається без достатніх підстав як запозичення з польської мови (Richhardt 73; Фасмер II 551; Bern. I 700; Bezlaј ESSJ II 141); поєднання в слов'янських мовах значень «дитина», «дитяча іграшка у формі людської постаті», «старший в родині (брат, батько, тітка, сестра та ін.)» пояснюється культом предків у стародавніх слов'ян, коли у домі тримали людські фігурки-ляльки, які мали символізувати померлих; пізніше, із забуттям культу предків, ці фігурки ставали дитячими іграшками (пор. такого ж походження слц. *bába*, *bábika* «лялька»).— Преобр. I 498; Горяев 199; Sławski IV 33—34; Brückner 290; Machek ESJČ 319; БЕР III 295; Bern. I 700; Fraenkel 354.— Пор. лэ́ля.

[ля́ля²] (розм.) (присудкове слово на позначення базікання, пустої балаканини), [ля́лякати] «базікати»;— р. [ля́лякаты] «базікати, лепетати» (про ди-

тину), [лялячить] «сказати», бр. [ляляшбць] «базікати», п. ст. lalkaś «видавати неартикульовані звуки, белькотати» (про дітей), слц. [l'alogat'] «видавати неясні, неартикульовані звуки» (про мову дітей або п'яних), схв. (заст.) лалати «говорити, балакати» (про дітей);— звуконаслідувальне утворення; відповідні слова можуть виникати в різних мовах паралельно на основі прийнятої фіксації сприймання дитячої мови; пор. лит. láluoti «белькотіти, наспівувати la-la-la», laletī «голосно говорити, галасувати, базікати», нім. lallen «незрозуміло говорити, белькотіти, базікати», дат. lalle «незрозуміло говорити, наспівувати при заколихуванні дитини», гр. λαλεῖν «белькотіти, щebetати», дінд. lalati «бавиться, жартує», lalalla (про незрозумілу мову, белькіт).— Фасмер II 453—454; Преобр. I 4, 432; Горяев 180; Sławski IV 34, 35; Machek ESJČ 319; БЕР III 296; ЭССЯ 14, 23; Oehl IF 57, 2—24; Pokorny 650.— Пор. лелé,² лолотіти, ляля¹.

ляма¹ «широкий ремінь для перетягування або переноски вантажів; пристрої, якими кріплять або відкривають що-небудь; довга важка служба; [дугоподібне дерев'яне знаряддя, яке охоплює груди і за допомогою якого тягнуть човен, рибальську сітку та ін.; сам пропес перетягування Ж]», лямка «тс.», [лямо́вка] «лямка, якою тягнуть човен по річці» Л, [лямчійк] «рибалка, що працює біля невода» Дз, [лямищик] «робітник на рибних промислах», [лемія] «група рибалок, які в лямах тягнуть невід» Мо, Дз, [лямувати] «тягнути за допомогою лямки», [зальмістий] «запопадливий» Ж, [зальміти] «захопити, запопасти» Ж — р. лямка «лямка; [ремінь, вірьовка, підв'язка, петля; пересування суден проти течії за допомогою бурлаків; сумка, торба, заплічний мішок; спина]», [ляма] «заплічний мішок», бр. лямка «лямка», п. [lamka] «тс.»;— неясне; можливо, запозичене з російської мови, в якій не має певної етимології; припускається можливість запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. lämsä «петля, аркан, пові́», саам. lamca «вуздечка», комі letś «петля»)

з заміною -(б)ца > -ка (Kalima 158); виводиться також (Richhardt 74; КЭСРЯ 251; Берп. I 700) від п. lama «обшивка, кайма, край»; зіставлялося з кімр. Pufan «шнур», лит. лтс. lamata «пастка», айсор. лама «вуздечка» (Горяев 199).— Фасмер II 551; Преобр. I 498; Sławski IV 39—40.— Пор. ляма².

[ляма²] «золотий або срібний дріт (нитка); бляшка, галун, позумент» Ж, лямівка «вузька смужка тканини, хутра та ін., пришита до краю одягу як прикраса; [вузька смужка тканини, якою підшивають внизу одяг та рукава МСБГ]», лямувати «обшивати лямівкою», [зальмувати] «окантувати», облямівка, [облямка] «облямівка», [облямуватися] «окантуватися»;— р. [лямівка] «підшивка внизу спідниці», бр. [лямка] «кусок товстого сукна; обшивка», п. lama «тканина з металевими нитками, парча; золота або срібна бляшка; обрубка, обшивка, смуга по краю одягу», слц. lama «вид вовняної тканини», схв. lāma «пластинка, бляшка; обрuch»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. lame «пластинка, бляшка, смуга срібла, золота, якими оздоблюють одяг» виводиться від лат. lamina, lamina, lamina «пластинка (золота, срібна), бляшка», можливо, пов'язаних з lātus «широкий»; п. lama виводилось також від ч. lem «лямівка, обрубка, обшивка одягу» (слц. lem «тс.») (Brückner 290; Machek ESJČS 263), яке пов'язувалося з lomiti (Zubatý St. a čl. I 2, 103) або зводилось до двн. līm «обшивка, кайма, край» (Преобр. I 498; Holub—Kop. 202), а також пов'язувалося з гр. λῶμα «тс.» неясного походження (Machek там же).— Шелудько 38; Sławski IV 35—36, 40; Kopaliński 554; Sł. wyr. obcych 417; SW II 679; Holub—Lyer 285; Bern. I 700.— Пор. ляма¹.

лямент — див. лément.

[лямець] «повість», [ляміці] «валянки» Па, [лямо́вка] «чоловіча шапка» Л, [лямцеві чоботи] «валянки», [лямцюватъ] «оббивати повстю» Л, [лямчитися] «збиватися» (про волосся), [лямчицца] «тс.; сплутуватися, скручуватися» Л;— р. [лямац] «повість», [лямец] «пов-

стяна прокладка під хомутом; важкий обов'язок, ярмо», бр. *лямец* «підхомутник; повсть», п. [lamies] «повстяна або шкіряна прокладка під хомутом»;— не зовсім ясне; можливо, гов'язане з *ляма*¹, *лямка* (Преобр. I 498); виводиться також (Richhardt 73; Фасмер II 551) від п. lemies «комір сорочки», джерелом якого вважаються ч. limes (ст. lémes) «комір; обшивка, лямівка», слц. [lémes, limes] «тс.». демінутиви від ч. слц. lem «облямівка, край, обшивка тканини, одягу», що не має певної етимології; п. [lamies] розглядалося як запозичення з литовської мови (Karłowicz SGP III 7).— Sławski IV 39, 145; SW II 680.— Пор. *ляма*^{1, 2}.

[лямус] «мурована комора, глиняний будинок» Ж;— п. lamus «склад старих речей; комора; мурований будинок для зберігання цінних речей», ст. lemus «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. [lamus, lehms] «вогнетривкий склад, збудований з глини» походить від сн. lēm-hūs «глиняний будинок», яке складається з основ іменників свн. lēm (двн. leimo, нвн. Lehm) «глина», спорідненого з дангл. lām, англ. loam, дісл. leir, прус. lauso «тс.», лат. līmus «слиз, бруд, мул», і свн. hūs (нвн. Haus) «будинок», спорідненого з англ. house, гот. -hus «тс.» (< герм. *hūsa, *hūza, звідки псл. *хузъ, хуза, укр. хіжа).— Шелудько 38; Sławski IV 43—44; Kopaliński 555; Sł. wyr. obcych 418; Brückner 290; Karłowicz SWO 335; SW II 681—682; Bern. I 689; Klein 899—900; Kluge—Mitzka 294, 431.— Див. ще хіжа.

[ляндара] «велика карета» Ж;— р. ландара «ландо, коляска», п. landara «важка карета; великий незграбний екіпаж», ч. landau(e)r «вид екіпажа», слц. landauer, схв. ländauer «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Ländauer «вид екіпажа» (з давнішого Ländauer Wagen «тс.») походить від назви міста в Баварії Landau, де ще на початку XVIII ст. вироблялися екіпажі цього типу.— Шелудько 38; Фасмер II 456; Преобр. I 432; Sławski IV 45; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.

[лянка] «сорочка з тонкого полотна Ж; піджак, жакет; плащ МСБГ; фуфайка, сорочка з білого полотна (заст.); старий, поношений одяг; одяг фабричного виробу; (перен. знев. рідк.) пан МСБГ», [лєнка] «тс.» МСБГ, [лінкя] «тонкий, проношений одяг» МСБГ, [ляночка] «блуза» МСБГ;— бр. [ляніка] «високосортне льняне полотно; льняна пряжа; тонке льняне полотно», [ляніця, лєніця] «тс.» ЛексПол, п. ст. lanka «одяг з льняного полотна», ч. lenka «тонка льняна пряжа», схв. [lānka] «льон, в'язка льону», ст. lapika «льняне полотно»;— похідне утворення від *ляний*, [ляний] (< *льльль), пов'язаного з *льон*; для п. lanka як джерело помилково припускалося слат. lapcus «сукно, одяг з вовни» (Brückner 290), що зводиться до лат. lāpa «вовна», спорідненого з псл. *v^hlpa, укр. *вóвна*.— Sławski IV 47.— Див. ще *льон*¹.

[лянніця] (бот.) «рижій посівний, Camelina sativa Crantz.» Мак;— р. [рбіжий лен], п. lnianka, lnicznik, ч. lnice, lnicka, слц. l'aničnik, схв. *лāнак, лāньак, лāньйк, [ланова трава, подлāнак, подлāник]* «тс.»;— пов'язане з *льон*; назва зумовлена тим, що рижій часто зустрічається як бур'ян у посівах льону; може бути частковою калькою родової наукової назви camelina, складного утворення з основ гр. χαμα- «низький» (< «на землі») і λίων «льон»; термін пояснюється тим, що рижій заглушає льон, робить його низьким (Нейштадт 292), або тим, що він росте з-під льону (Симонович 91).— Анненков 79; Machek Jm. rostl. 69.— Див. ще *льон*¹.

[ляночок] (у словосполученні [горошок л.] (бот.) «горошок мишачий, Vicia cracca L.» Ж, Мак;— неясне; можливо, результат видозміни демінутивної форми типу *лядничок від [ляд, ляднік] «горошок»; пор. [горошок ледий] «тс.».— Пор. ляд¹.

ляп (виг.) «хлоп, хлюп, шльоп», *ляпати* «падати; ударяти, плескаючи; говорити недоречно, нерозумне», [ляпасовати] «бити по щоках, давати ляпаса» Пі, [ляпкати] «хлопати, бити» Ж, [ляпкатиця] «возитися з мокрою глиною або чимось подібним», *ляпнути, ляпнутися*

(розм.) «упасти», [ляпоніти] «сильно хлопнути, хлюпнути; з шумом упасти», ляпотіти, [ляпа] «густо зварена страва з квашеної капусти, круп і картоплі Ме; пліткарка, базікало ВеЗа; пристосування для знищення мух у вигляді шматка шкіри, гуми на ручці Л», ляпавіця «негода, сльота» СУМ, ЛЧерк, ляпавка «[тс. МСБГ]; хлопавка (для биття мух)», [ляпак] «базікало» МСБГ, ляпанець «ляпас; [(мн. ляпанці) вид взуття]», ляпаніна «невміло, неохайно виконана робота; [мокра погода Ме]», [ляпаніця] «мокрый сніг» Ва, [ляпанка] «снігопад без вітру Л; дитяча гра (того, хто ховається, б'ють долонею по плечу, коли знайдуть) Л», ляпання, ляпас, [ляпенікі] «великі вишиті квіти» Л, ляпка (розм.) «пляма; [базікання]», [ляпкó] «базікало» Па, ляпотіння, [ляпóтн'ява] «сльота, хлопання, хлюпання» СУМ, Г, [ляпун] «чоловік, який любить побалакати» Ва, [вляпатися] «закохатися» Ж, [вляпати] «забризкати», вляпувати «ляскаючи, бити по чому-небудь; обляпувати; розголошувати таємницю; [викачувати (про тісто) Я]», зляпати «зробити неакуратно», [зляпатися] «забризкатися», заляпати «захлопати, забризкати», поляпати «похлопати», [поляпатися] «забризкатися», [поляпас] «ляпас», розляпатися «розбазікатися»;— р. ляп, ляпать «ударяти, хлопати; робити недбало, говорити не думаючи», бр. ляп, ляпаць «стукати; кидати що-небудь густе, липке; говорити що-небудь нетактовне, необдумане», п. [лар], [лараś] «базікати», ч. [l'arat] «говорити дурниці», слц. [l'aras] «хлопати» (про дощ), вл. лараś «хлебтати, жадібно глитати», нл. лараś «хлебтати, жерти, голосно їсти», болг. [л'анам] «жадібно і похапливо ковтати», [лапáвица] «дощ або сніг з вітром», [лапáцам] «базікати», схв. л'анати «монотонно стукати» (напр., про дощ), слн. l'arati «базікати»;— псл. l'аръ (виг.) «ляп», l'arati «ляпати, хлопати; голосно їсти, пити, хлебтати, базікати», звуконаслідувальне утворення;— фонетично і семантично близьке лит. l'art (вигук на позначення падіння, важкого ступання, швидкого хапання), l'arénti, l'aróti, l'ar-

sėti «жадібно жерти» (про свиней), нім. l'arpen «лизати; глитати; хлебтати», гр. λάρτω «лизати, дудлити, хлебтати», вірм. l'ar'em «лизати», алб. l'ar «хлебтати, глитати», фр. l'aper «хлипати, хлебтати».— Фасмер II 552; Преобр. I 499; Sławski IV 49, 50—51; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Sewc 802—803; БЕР III 309, 310, 312; Bezlaĵ ESSJ II 124; Берн. I 690.— Пор. лясь, льоп, хляп.

[ляпагúz] (вульг.) «базікало; людина, що не стримує язика» Ме;— експресивне складне утворення з основи дієслова л'анати «базікати» та іменника гузá (гúзно).— Див. ще гузá, ляп.— Пор. свербігуз.

[ляпіл] (бот.) «тернослива, Prunus insititia variet. Мак; круглі малі сливи (дрисливці) ВеБ, ВеНЗн»;— очевидно, похідне утворення від дієслова л'анати на позначення низькосортних спілих плодів сливи з нетривкою м'якоттю.— Див. ще ляп.

ляпіс «азотнокисле срібло, що застосовується в медицині як протимікробний і припікальний засіб»;— р. л'анис, бр. л'аніс, п. ч. lapis, слц. слн. l'aris, болг. л'анис, схв. л'анис, л'анис «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. lapis infernalis «тс.; пекельний (адський) камінь» містить іменник lapis (род. в. lapidis) «камінь, дорогоцінний камінь», пов'язаний з гр. λέπας «скеля», умбр. varēfe «тс.», varersus «скелястий»; припускається можливість його походження з якоїсь неіндоевропейської мови Середземномор'я.— СІС² 503; ССРЛЯ 6, 460; Kopaliński 556—557; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 340—341; Walde—Hofm. I 761—762; Klein 865.

ляпсус «промах, упущення, груба помилка»;— р. бр. л'ансус, п. ч. слц. вл. l'arsus, болг. л'ансус, схв. л'ансус, слн. l'arsus;— запозичення з латинської мови; лат. l'arsus «сковзання, падіння; помилка, невірний крок» пов'язане з l'abor «ковзаюся, падаю, помиляюся», можливо, спорідненим з норв. l'ara «мляво, слабо звисати», свн. erlaffen «слабшати», нвн. laff «слабкий», лтс. slābans

«тс.», псл. *slabъ*, укр. *слабий*.— СІС² 503; Sławski IV 50; Kopaliński 557; Holub—Lyer 281; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 333—334; Walde—Hofm. I 379; Klein 855, 865.

[ля́рва] (лайл.) «шлюха; мерзотниця, негідниця Пі», [ле́рва] «проститутка» Ж, [я́рва] «тс.»;— р. [ля́рва] «тс.; виснажена тварина», бр. [ля́рва] «розпусна жінка; неохайна жінка», п. *larwa* «(зоол.) личинка; маска; привид; [бридке обличчя; бридка, неохайна жінка]», ч. *larva* «(зоол.) личинка; (вульг.) обличчя; (ст.) маска, машкара, маскарадний костюм», слц. *larva* «(зоол.) личинка; маска», вл. *larwa* «маска», нл. *larba* «тс.», болг. м. *ла́рва* (зоол.) «личинка», схв. *ла́рва* «(зоол.) личинка; маска», слн. *lářa* «маска», *lářva* «тс.»;— запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *larva* «злий дух; привид, скелет; маска» пов'язується з *lar* «добрий дух, що охороняє», *Larēs* «боги, душі померлих, що охороняють домашнє вогнище», ст. *lāsēs* «духи», лат. *lascivus* «похитливий, розпутний», псл. *laska*, *lasъ*, укр. *ла́ска*, *ла́сий*; термінологічне значення «личинка» в деяких слов'янських мовах походить від фр. *larve*, нім. *Larve* «тс.» (з первісного значення «маска», яка нібито маскує справжній вигляд комахи, термін запроваджено К. Ліннеєм).— Sławski IV 53; Kopaliński 558; Brückner 290; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Sewc 804; БЕР III 315; Kluge—Mitzka 424; Walde—Hofm. I 762—764, 766; Klein 865, 866.— Див. ще *ла́сий*¹, *ла́ска*.

ля́рд «топлене свиняче сало»;— р. бр. *лярд*;— запозичення з англійської мови; англ. *lard* через фр. ст. *lard* «тс.» походить від лат. *laridum*, *lardum* «сало», спорідненого з гр. *λαρινός* «жирний»; дальші етимологічні зв'язки не певні.— ССРЛЯ 6, 460; Klein 865; Walde—Hofm. I 764—765; Frisk II 85—86.

ля́рм (заст.) «тривога, зойк, плач» Бі;— п. *larum* (заст.) «сигнал тривоги; биття на сполох; галас, крик; гвалт, рятуйте!», ст. *larma*, *larmo* «тс.», ч. ст. *legmo* «тривога, заклик до зброї, галас,

крик», [l'armo] «крик, вереск», слц. [l'arma, larmo, legmo] «тс.; тривога», болг. [ла́рма] «галас, шум», схв. *lāřma* «галас, крик; тривога», слн. *lāřma* «тс.»;— через посередництво польської і, можливо, німецької (пор. н. *Lärm* «тривога, заклик до зброї, вереск, галас, крик», ст. *allegma*, *alagma*, *legma*, *lāřma*, *lāřm*, *legm* «тс.») та французької мов (фр. *alagme* «тривога») запозичено з італійської; іт. *all'arme* «до зброї» лежить також в основі укр. заст. *аля́рм* «тривога»; зникнення початкового ненаголошеного *a* могло відбутися на ґрунті польської мови незалежно від німецького впливу (пор. подібне явище в рум. *lāřmă*, уг. *lāřma* «тривога, галас»).— Sławski IV 51—52; Brückner 290; SW II 685; Machek ESJČ 327; Kluge—Mitzka 12, 424.— Пор. *аля́рм*.

[ля́са¹] «очеретяна загорожа між двома кітцями; плетена загорожа, ліса Ва; щит з очеретин для спорудження кітців, гардів, тинів Дз; загорожа з очерету для ягнят Мо», [ля́ска] «сітка з лози, на якій мнуть над діжкою виноград» Дз, Мо, [одля́сок] «невеличка загорожа, яка затримує рибу» Дз;— р. [ля́са] «загорожа з очерету чи іншого матеріалу всередині двору; плетена загорожа в гирлі річки для затримання риби»;— запозичення з польської мови; п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито; плетені двері, ворота, решітка для сушіння фруктів, грибів» є закономірним відповідником укр. *ліса* «тин, пліт з лози; решітка для сушіння фруктів».— Sławski IV 56—59; Brückner 290.— Див. ще *ліса*.

[ля́са²] «ремінна або конопляна частина батога (без кнутовища)», [ля́сати] «хльоскати, бити прутом, стьобати батогом» Бі;— очевидно, результат контамінації або зворотного словотвору від форм [ля́ска] «паличка, батіг» і *ля́с-кати* «ударяти, видаючи специфічні звуки, лунко звучати».— Див. ще *ля́ска*, *лясь*.

ля́си «беззмістовні, пусті розмови; теревені», *ляси підпускати* «весело, жартівливо заговорювати з ким-небудь, сподіваючись відповіді; [лестити Пі]», *ляси*

точити «вести жартівливі пусті розмови»;— р. *лясы* «пусті розмови; [жарти, лестоці, запобігання]», [*лясиль*] «теревенити; жартувати; розповідати, запобігати»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ляскати* «базікати»; р. [*ляскаць*] «теревенити» традиційно розглядалося разом з *лясы* як результат видозміни форми *балясы* «теревені» (подібно до р. [*стриок*] від [*бастрыок*], *шыльк* від *башильк*).— Пор. *баляс*, *лясь*.

[*ляска*] «ціпок, паличка, батіг Бі; жердина, якою вдаряють по воді, жемучи рибу Ник; одна з планок борони Гриц; міра поля *Sławski*»;— бр. [*ляска*] «палка, прут», ч. [*laska*] «палка з ліщини»;— запозичення з польської мови; п. *laska* «кий, палка, ціпок; палка для вимірювання; міра довжини; [батіг; держак; палка з ліщини]» генетично тотожне укр. *ліска* «палка, ціпок».— *Sławski* IV 59—60, 60—61; *Brückner* 290—291.— Див. ще *ліска*^{1, 2}.— Пор. *ляса*¹.

[*лясточка*] «один із щаблів у полудрабку воза» Л;— р. [*лясточка*] «смуга землі, розчищена від лісу для орання», бр. [*ляска*] «щабель у драбині», *лястка* «тс.»;— очевидно, пов'язане з [*ляска*] «ціпок, палка; міра землі» (див.).

лясь (виг.) «ляп, шльоп, хлоп, стук» (вживається як присудок із значенням «ляскати»), *ляскати* «ударяти, бити долонею, видаючи специфічні звуки; звучати лунко; базікати», [*ляскотати*] «ляскати» ВеБ, *ляскотіти*, *ляснути* «хльоснути; пропасти; загинути», *лящати* «видавати різкі, пронизливі звуки; звучати різко, пронизливо», [*лясавці*] «гра, в якій один гравець, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити і вдарити по руках супротивника» Г, Ж, *ляск* «ляскання, лящання», [*ляскавица*] «дитяча гра» Л, [*ляскавіца*] «грим; вид дитячої гри» ЛПол, *ляскіт*, *ляскотіння*, [*ляскуотка*] «дерев'яне брязкальце на шії худобини» Ник, *ляскотня*, *ляскіуха* «цокотуха», [*лясота*] «хлопання батогом», *ляскій* «який лящить; голосний», *ляскотлівий*, *ляскічий* «тс.», [*ляско*] «голосно» Ж, *вильскувати* «плескаючи, ляскати, утворювати гучні звуки; голосно співати (про птахів)», *вільяск*, *відляск* «відзвук», *відлясок* «відголосок,

луна», [*злящити*] «звести нанівець» Я, [*зляски*] «вуки від удару, хлопання» Я, *наляскати* «нахлопати, надавати ляпасів; набазікати», *налящати* «накричати», [*обляскати*] «обляпати», [*переляскати*] «перестати хлопати батогом», *підляскувати* «ляскати; ляскати в такт», [*полящати*] «поляскати; (про звук) різко, пронизливо роздаватись якийсь час», *приляскувати* «ляскаючи, супроводжувати мелодію, ритм, дію», *розляскатися* «почати хлопати», *розлящатися* «розкричатися різким голосом»;— р. [*лясь*] «хлоп, стук», *ляскаць*, [*ляскаць*] «хлопати, тріскати, ляскати батогом», [*лящати*] «хлопати крилами; голосно і без упину говорити», бр. *лясь* «брязь, хлоп», *ляскаць*, *ляскатіць*, [*лящатиць*] «голосно сваритися, кричати», др. *ляскати* «голосно чавкати», п. [*leszczeć*] «лунати», ч. [*leškotat'*] «стукати зубами», болг. [*laska*] «штовхати, лупцювати», слн. *lèsk* «лясь», *leskati* «ляскати, плескати», [*lèsk*] «кінець батого»;— псл. *les-*, *l'as-* (виг.), *leskati*, *l'askati*, звуконаслідувальні утворення, паралельні до *loskati* «ляскати», *l'apati*; пор. лтс. *leşka* «ляскуха».— Фасмер II 486, 552, 553; Преобр. I 497; *Sławski* IV 174; БЕР III 316; *Bezlaj ESSJ* II 135; *Mikl. EW* 165; *Mühl.-Endz.* II 453; *Bern.* I 702.— Пор. *лоскати*, *ляп*.

[*лятва*] «погань», [*лятвою-лятва*] «погане-препогане»;— неясне.

лях (іст.) «поляк; [пан Пі; міщанин О]», *ляхва* (іст., зб.) «ляхи», *ляхівка* (іст.) «полька; вид вишитої прошви на сорочках», [*ляховá*] (зб.) Ж, [*ляхота*] «лях» О, [*ляхотник* О, *ляхута* Ж] «тс.», [*ляшеня*] «дитина поляків», [*ляшёнко*] Ж, [*Ляшинá*] «Польща» Ж, [*ляшійско*] «поляк» Ж, [*ляшійха*] «полька», *ляшка* «тс.», [*ляшиня*] (зб.), *ляшók* (іст., знев.) «поляк; молодий поляк», [*ляшота*] (зб.), [*ляшійга*] «лях» Ж, Пі, *ляський* «польський», [*ляхівський*, *ляховітий* Ж, *ляхський* Пі, *ляший* Ж] «тс.», [*ляшковатий*] «ополячений», [*ляшський*] «ляський», [*ляхувати*] «жити як поляки», [*ляшити*] «полонізувати» Ж, [*недоляшок*] «ополячений українець», [*недоляшка*] «ополячена» Пі, [*переляшок*] «полонізований русин» Нед, [*Підляхіе*] «ча-

стина Галичини» Пі, [Підляся], Підляшшя «тс.»;— р. бр. болг. заст. *лях*, др. *лях*, *ляси*, зн. в. мн. *ляхы*, п. *Lach*, ч. ст. *lech* «предок», схв. [lèh] «поляк», с.-цсл. *лѣхъ*, *лѣхъ* «тс.»;— псл. [*lèxъ < *lèdxъ, зменш. форма на -х від *lèd-janipъ* / *lèd-ènipъ*, пов'язаного з *lèdo «необроблена земля»; первісним значенням *lèxъ було «житель рівнин, відкритих просторів, пустищ»; пор. синонімічний етнонім *поляк*, похідний від *пóле*; була також спроба пояснити *lech* із *Polech, зменшувальної форми до *Poljanipъ (Holub—Kop. 201); давнім запозиченням із східнослов'янських мов є лит. *lėnkas* «поляк».— Фасмер II 553; Преобр. I 499; Sławski IV 17—18; Rudnicki Prasl. II 251—253; Brückner 289; Holub—Lyer 284; Machek ESJČ 325; БЕР III 592; Bern. I 705; Mikl. EW 164.— Див. ще *ляда*².— Пор. *лядський*.

[ляха́] «грядка», [ляшка] «тс.», [ляші́льник] «чоловік, який робить знаки на полі, щоб не було огріхів», [ляші́ти] «розбивати город на грядки; робити знаки на полі, щоб не було огріхів», ст. *ліха* «утоптана земля для току» Mikl. EW;— р. [ля́ха] «вузька грядка; грядка, смуга», [ля́ха́] «грядка, міра землі; борозна; частина землі, яка засівається за один помах руки; межа падання зерна при сівбі; межа; колія», бр. [ля́ха́] «грядка, загін; межа падання зерна», [лі́ха́] «грядка», др. *лѣха*, *лѣха* «грядка, загін, межа», п. [lěcha, lěcha, lěcha, lěcha, lifa] «загін, грядка; смуга, пропущена при оранці», ст. *lěcha* «загін, грядка; ряд», ч. *lěcha* «грядка, загін; [поле, розчищене від лісу; частина поля, яку можна засіяти за один помах руки]», ст. *lěcha* «грядка, загін», вл. нл. *lěcha* «тс.», болг. *лѣха́* «грядка, загін, міра площі», м. *леа* «грядка, загін», схв. *лијѣха* «грядка», слн. *lěha* «загін, грядка», стсл. *лѣха* «загін, частина поля між борознами»;— псл. *lěha* < *loisa «борозна між загонами; загін, грядка», потім «смуга поля між двома борознами (що засівається за один помах руки)»;— споріднене з лит. *lūsia, lūsė, lūsvė, lūstė* «грядка», прус. *lyso* «тс.», двн. (Wagan-)leisa «слід (воза), колія», leist «слід; колodka (взуттева)», свн.

geleis «проторена дорога», гот. *laists* «слід», *lais* «я знаю» (тобто «напав на слід»), *laistjan* «переслідувати», дісл. *leistr* «нога; коротка панчоха», лат. *līra* «борозна між загонами» (< *leisā); іе. *loisa «борозна»; укр. *ля-* замість очікуваного *лі-* неясне, можливо, зумовлене впливом [ля́да] «грядка, земельна ділянка».— Фасмер II 490; Преобр. I 491; Sławski IV 93—94; Brückner 292; Moszyński PZJP 74; Machek ESJČ 332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 821—822; БЕР III 378; Skok II 295—296; Bezłaj ESSJ II 131—132; Bern. I 708—709; Mikl. EW 167; Trautmann 163; Fraenkel 376; Kluge—Mitzka 435; Walde—Hofm. I 312—313; Pokorny 671.

[ляц] «обвід, основа корзини» Ж, [ля́ця] (мн. [ля́ци]) «кроква ВеУг; штахета паркана Лизанец»;— не зовсім ясне;— очевидно, пов'язане з р. [ля́чіть] «натягати», [наля́цать, наля́чить] «натягати (лук, тенета)», др. *ляцати, лячу* «розставляти сіті, ловити сітями», ч. ст. і діал. *léceti (líceti, lícet)* «ставити тенета, робити засідку, підстерігати», слц. [l'acat'] «ставити», вл. *lác* «ставити тенета», нл. *lēs* «тс.», *lěsaś, lěsaś* «ставити тенета, робити засідку», слн. [lěsa-ti] «гнути», стсл. *лѣцати* «ставити тенета, ловити», які походять від псл. *lèkati «гнути, згинати, кривити; напинати, натягати; ставити тенета», *lèkti «гнути, кривити; напинати», пов'язаних чергуванням голосних з *lòkъ* «лук»; виводиться також (Лизанец 607) від уг. *léc* «планка».— Фасмер II 550—551, 553; Sławski IV 206—209; Machek ESJČ 331; ESJČS 267—268; Bezłaj ESSJ II 129; Bern. I 707; Schuster-Sewc 823—824; Mikl. EW 165.— Див. ще *ляк*¹.— Пор. *лук*¹, *лúка*, *лúчіти*¹.

[ляші́вка], мн. [ляші́вки] (бот.) «жовті дрібні гриби» ВеЛ;— результат фонетичної видозміни деетимологізованої назви [лиші́вка] «гриб лисичка, *Cantharellus cibarius* L.», зближеної з *лях*.— Див. ще *лішка*².

[ляшка¹] (бот.) «конюшина, *Trifolium L.*» Мак, [ля́шка] «конюшина середня, *Trifolium medium L.*» Ж, [лє́шка] «конюшина лучна, *Trifolium pratense*

Л.» Ж, [лещок] «конюшина» Мак, [лешок червоний] «конюшина лучна» ОЛА 1981, [лящок червоний, лящок діловий, ілящок, ящик, ящок лучний] «тс.» ОЛА 1981;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *лягати, лежати*, оскільки конюшина середня низькоросла, або з *лях* «поляк» за походженням чи місцем поширення певного виду конюшини; пов'язується (Сабадош ОЛА 1981, 80—81) з др. *ляча* «сочевиця», *ляща* «тс.»; може бути також результатом видозміни назви [валашок] «конюшина», пов'язаної з [валашок] «кастрований баранчик» (за схожістю квітки конюшини з баранчиком) або з *валах* «кінь» (як *конюшина з кінь*).— Сабадош ОЛА 1981, 77—78.— Пор. лєнча.

ляшка²— див. пляшка.

[ляшóк] «назва масті вола»;— неясне.

[ляшток] «частина ткацького верстата (пруток, який вставляється в канавку навою)» Г, Ник;— запозичення з польської мови; п. [laszток, ladszток] «тс.» походить від нім. Ládstock «тс.», утвореного з основ іменників Lade «ляда» і Stock «палка».— Шелудько 38.— Див. ще ляда¹, шток¹.

ляшувати — див. лішувати.

лящ¹ (іхт.) «Abramis brama L.», [леш, лещ, ліщ, ляш] «тс.» Кол, [лещавка] «підлящ, Surrinus blisca» Л, [лещик] «лящ» МСБГ, [лященя] «дрібний лящ» Дейн, [лящóвка] «підлящ» Л, [підлещик] «молодий лящ» Нед, [підлящ] «риба, подібна до ляща; молодий лящ», [підлящівка] «молодий лящ» Мо;— р. лещ, [лящ], бр. лещи, лещи́к, [ляши, подлещи́ўка], п. leszcz, слц. [lešt'], болг. [лещ], схв. [jeskar, ljeskara];— псл. *leščь/ljaščь < *lešk-jь/lask-jь «лящ», похідне утворення від звуконаслідувальної основи lesk-ati, lešč-ati (*ljaščati); назва пояснюється тим, що під час нересту лящі вискакують у повітря і, падаючи, ударяють (ляскають) по воді; пор. інші назви цього виду риби: укр. [пліскованя, пліщ], п. [kleszcz], ч. [dlešec, dlešt'], ст. dlešč, слц. pleskáč, [pl'askáč, plieskač], нл. klešč, схв. plosk, ploska, plošič, слн. ploščic, які мають ту саму мотивацію і також походять від

звуконаслідувальних дієслів укр. *плескати*, слц. plieskat', ч. tleskati, dleskati, п. klaskać; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 490—491) про зв'язок слов'янської назви з лтс. leste «річкова камбала», імовірно, пов'язаним з лтс. lesns, lesns, less «плоский», лит. lėkštas «тс.»; зіставлялося також з *лоск* (Горяев 186), з гр. λοξός «косий» (про лінію) і лат. luscus «одноокий» (Горяев Доп. 2, 22), з лат. albus «білий», р. *лєбедь*, прус. locutis «лящ» (Loewenthal AfSlPh 37, 389).— Фасмер—Трубачев II 490—491; Leder 80—81; Преобр. I 450—451; Sławski IV 172—173; Machek ESJČ 120—121; БЕР III 382; Коломиец Происх. назв. рыб 65—68; Усачева ОЛА 1975, 108—111; ЭССЯ 14, 142—145; Верп. I 703.— Пор. лящ².

лящ² «ляпас; [вид гри, плескач Л]», [злящити] «дати ляпаса, вдарити долоною по обличчю; вибити подушки» Ва;— р. [лящ] «ляпас»;— похідне утворення від *ляскати*; пор. аналогічні похідні від звуконаслідувальних дієслів [ляпанець] «ляпас» від *ляпати*, [плескач] «вид гри» від *плескати*.— Див. ще лясь.

[льгóта] «пільга» Ж;— р. льгóта, бр. ільгóта, [льгóта], др. льгота, п. [lgi] «лагідний, несильний», lzej «легче», ulga «полегшення», ч. lhota «пільга», lhůta, слц. lehota «тс.», стсл. льгота;— псл. lǫgota «пільга, полегшення», похідне утворення від *lǫgъ «легкий», що лежить в основі пізнішого суфіксального lǫgькь «легкий».— Фасмер II 543; Преобр. I 442—443; Sławski IV 210—211, 395—396; Brückner 293—294; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204.— Див. ще лёгкий.— Пор. вільгóта, пільга.

[льну́ти] «прагнути; прилягати; горнутися, тулитися» Ж;— р. льнуть «липнути; тулитися; горнутися», бр. [ільну́ць] «горнутися», др. прильпнути «прилипнути, пристати», прильнути «тс.», п. lgnąć «прилипати, прилягати», ст. і діал. lnać «тс.», ч. lnouti «прилипати, горнутися», слц. l'nút' «тс.», схв. приднути «приліпитися, притулитися», стсл. прильнѣти «тс.»;— псл. *lǫnǫti < *lǫnǫti, пов'язане чергуванням голос-

них з *lĕpiti* «ліпити»; необгрунтована спроба (Machek ESJČ 337—338) виведення слова від кореня *lei-/li- > Ь в суфіксальним -п- і зіставлення з дінд. *lĕnāti*, *lāyate*, *lūyate* «притискується, прилягає». — Фасмер II 543; Преобр. I 455—456; Sławski IV 211; Brückner 297; Machek ESJČS 263; Holub—Lyer 285, 291; Holub—Kop. 209, 212; Верп. I 754—755; Mikl. EW 178. — Див. ще *лїпнути*.

[льбозний] «худий» До; — неясне.

льока́й (заст.) «лакей»; — бр. *lĕkaj*, п. ч. слц. *lokaĵ*, схв. *lōkāj*, слн. ст. *lokāj*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Lakái* «лакей, слуга» походить від фр. *laquais* «лакей», до якого зводиться й укр. *лакє́й*. — Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Karłowicz SWO 346; SW II 761; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Kluge—Mitzka 419. — Див. ще *лакє́й*.

льо́ля «сорочка (звичайно дитяча)», [льо́лька] «тс.» Ж; — р. [лѣля] «хрещена мати; дитяча іграшка; дитяча сорочка», бр. [лѣля] «дитяча сорочка», п. [lolo] «сорочка»; — пел. [l'olja] «тітка, іграшка; сорочка», пов'язане з дитячим лепетанням і паралельне до форм *l'alja*, *lelja* з частково подібними значеннями; р. [лѣля] суміщає всі три значення, характерні для укр. *льо́ля*, *ля́ля*, *лѣ́ля*. — Фасмер II 479. — Пор. *лѣ́ля*, *ля́ля*.

льом — див. *ільм*.

льон¹ (бот.) «*Linum L.*», [льон гірний] (бот.) «льонолісник гірський, *Thesium montanum Ehrh.*» Мак, [льон дикий] «тс.», [гірський льон] «вид азбесту», [зайців льон] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris (L.) Mill.*», зозу́лин льон (вид моху), новозеландський льон прядильний «*Phormium tenax Torst.*», [лен] «льон прядильний» ВеБ, Ж, [лен дикий] (бот.) «льонок звичайний», [лен польовий, зайців лен] «тс.», [лень] «льон посівний» Мак, [ленок] «тс. (зм.); льонок звичайний; льонолісник, *Thesium L.*» Мак, [лєнище] «ділянка землі, з якої зібрано врожай льону» МСБГ, [лєннищи] «тс.» МСБГ, [леновище] «льонище» Мак, [лїннїшки] «скатерті», [ляннїця] «льняна пряжа»

Ж, [льніско] «поле з-під льону» Ж, [льніще] «тс.» Ж, льона́р, льона́рка «жінка, яка вирощує льон; [льонозбиральна машина Л]», льона́рство, льонéць, [льоніско] «місце, де ріс льон» МСБГ, льоні́ще, [льоновати] «льонові» Ж, льонові́ще «льонище», льно́ві, [ільняний] «льняний», [ільчастий, ильчастий] Ж, ильчати́й Ж, ленний́, лїнний́] «тс.», ляннї́й, [ляннїй], льяннї́й, льона́вий «схожий на волокна льону», [льонко́вий] «льняний» Ж, [льоннїй], льонно́вий «тс.», [ільнувати] (заст., про попадю) «збирати подать (у т. ч. льон)», [льнувати] «тс.; насміхатися, знущатися Пі»; — р. бр. *lĕn*, др. *lĕnъ*, п. ч. вл. *lep*, слц. *l'ap*, нл. *lap*, полаб. *l'ap*, болг. м. *len*, схв. *lĕn*, слн. *lĕp*, стсл. *лѣнѣнъ* «льняний»; — псл. *lĕpъ* «льон; льняне волокно»; — споріднене з лит. *lĕpas* (мн. *lĕpai*) «льон», лтс. *lins* (мн. *lini*), прус. *lĕppo* гр. *λίνον*, алб. гег. *lĕpi*, тоск. *ligi*, лат. *lĕnum*, двн. *lĕn* (нвн. *leip*) «тс.», гот. *leip* «полотно», дірл. *lĕn* «сітка», ірл. *lĕon* «льон»; не виключена можливість давнього культурного запозичення у якогось з народів Східної Європи, напр., у скіфів; висловлювалась також гіпотеза про зв'язок з доіндоевропейським (Machek ESJČ 326) чи з середземноморським субстратом (Schradet Reallexikon I 323); робилися спроби виведення слова з іе. *(s)lĕ- «синюватий» і зіставлення з лат. *liveo* «бути синюватим» (Pokorny 965); зіставлялося з дінд. *lĕnāh* «що прилягає», ірл. *lĕan* «ніжний, м'який» (Uhlenbeck 262); малопереконливе припущення (Hofmann 181) про латинське або германське походження слова у праслов'янській мові. — Фасмер II 481; Преобр. I 447; Sławski IV 150—151; Brückner 295; Holub—Lyer 285; Holub—Kop. 202; Schuster-Sewc 814—815; БЕР III 358—359; Bezlej ESSJ II 123; Moszyński PZJP 71; Haas LP 7, 54—58, 77; Bern. I 754; Fraenkel 373; Trautmann 162; Pokorny 691; Specht 71.

[льон²] «кілочок, яким затикається на кінці вісь, щоб колесо не спадало» Ж, [льонік] «тс.; болт, що кріпить рейку до шпали О», [льонік] «стрижень, яким скріплюється задній насад воза

з віссю» Л;— п. Іоп «заколесник у возі», [Iup] «тс.; довгий рухомий шворінь, що з'єднує передню частину воза з задньою за допомогою розвори; шворінь у колодязьному журавлі», ч. Ioupek «затичка в осі воза, заколесник», [Iópek, Ionek, Iup, Ion], слц. Iónik, [Iunik], вл. Ión, Iónk, нл. Iop, Iopk, схв. [Iу́ѡак], слн. Iúpek «тс.»;— запозичено з середньовісньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. Iup(e), Iop, Iap «заколесник» походить від двн. Iup(a) (Iuning) «тс.», спорідненого з двн. Iunisa, дангл. Iunes «тс.» і далі, можливо, з дінд. āni (<*alni-) «тс.; стегно».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 330—331; Brückner 301; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 294; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Kluge—Mitzka 450.

[льондати] «дибати» Ж, [льонд] (у сполученні [ходитьи льондом] «нічим не займатися, байдикувати») МСБГ, [льонда] «повія» ВеБ;— очевидно, пов'язане з [лándати] «ходити без діла, байдикувати; повільно ходити», [ланда] «бродяга, ледар».— Див. ще ланда.— Пор. лінда, шльондра.

льонók¹ (бот.) «Linaria L.», [льонок лісовий] «китятки чубаті, Polygala comosa Schrank.» Мак, [льонок польовий] «хрінниця польова, Lepidium campestre (L.) R. Br.» Мак, [льонок приземкуватий] «радіола льоновидна, Radiola lipoides Roth.» Мак, [ленок] «льонок звичайний, Linaria vulgaris (L.) Mill.; льонолижник, Thesium L.» Мак, [ленник] «льонок» Мак, [ленок] «тс.» Мак, [лнók] «тс. ВеБ; гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.», [люнець] «льонок» Мак, [льнянка, льонець, льонток] «тс.» Мак;— р. ленець «льонолижник», ленок «радіола», льнянка «льонок; [льонолижник льонолистий, Thesium liphyllum L.]», бр. [лянók] «льонок», [лясна лнїца] «тс.», п. Iepек «радіола», ст. Ipek «тс.», Iepіec «льонолижник», Iпіca «льонок», ч. Iпéнка «льонолижник», Iпіce «льонок», слц. I'апéк «радіола», вл. Iepčк «льонок», схв. ланак «льонолижник», [ланика] «льонок», [ланцац, ланчїї] «тс.», слн. Iапїка «льоноли-

жник», Iapovo zele «льонок звичайний»;— похідні утворення від льон ([лен]); назви зумовлені частково подібністю листя деяких із цих рослин до льону (льонок, льонолижник), що підтверджується існуванням синонімічних назв укр. [лен] «льонок» (при [лен] «льон»), ч. ст. Iep Matky Boží «льонок», Marie Iep, polný Iep, нл. Marijsuny Iap «тс.», пор. також слат. Iinagia (звідки сучасна латинська наукова назва рослини) від лат. Iinum «льон», нім. Leinkraut «льон», складне утворення з Lein «льон» і Kraut «трава», Leinblatt «льонолижник», з Lein «льон» і Blatt «лист», фр. faux Iip «льонок», petit Iip «тс.» (букв. «несправжній льон», «малий льон»), частково тим, що більшість рослин, які носять назви, похідні від льон, зустрічаються часто в посівах льону як бур'яни.— Анненков 353; Нейштадт 292; Симонович 91, 390, 466; Sławski IV 150—151, 316—317; Machek Jm. rostl. 88—89, 135, 211.— Див. ще льон¹.— Пор. лянніця.

льонók² «частина ткацького верста (одна з двох підставок, на яких лежить штак)», [льонток Ник, льонток] «тс.»;— очевидно, пов'язане з [льон] «кілочок на кінці осі воза, заколесник», [льоник] «тс.» (див.).

[льоп] (виг.) «ляп, шльоп», [льопати] «ляпати, мазати; верзти, базікати Ж, О; бризкати, лити МСБГ», [льопотати] «цокотати» О, [льопна] «брудна, неохайна людина; базіка; пліткарка» МСБГ, [льопака] «той, хто любить довго купатися, плавати» МСБГ, [льопало] «базіка» О, МСБГ, [льопи] «плями від розливої кольорової рідини; мазня», [зальопанка] «замазура; нечупара» Я, [зальопка] «тс.; забруднена гряззю» Я, [польопотини] «мутна, забруднена рідина, рештки їжі» Ж;— р. [лєп] «ляп, шльоп», бр. лєпаць;— східнослов'янське звуконаслідувальне утворення, паралельне до ляп, лянати (пор.).

[льорба] «бурда, несмачна страва» МСБГ, [льорга] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі двомовного населення внаслідок контамінації молд. чорбэ «борщ» (тюркського походження, пор. тур. çorba

«юшка») і молд. *льоарбэ* «рот» (рум. *Pioarba* «тс.») або молд. *льоарэй* «пити жадібно, великими ковтками» (рум. *leorăi* «тс.»).

[льос] «жереб; доля Ж; удача Ме; щастя, удача МСБГ», [льосувати] «кидати жереб, розігрувати в лотерею Ж; тягнути жеребок МСБГ»;— бр. *лѣс* «хід подій, збіг обставин; доля», п. ч. *los* «доля; жереб», слц. вл. *lós*, м. *лоз*, схв. *лбз* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *lōz* (нвн. *Los*) «тс.» походить від двн. *(h)lōz* (*hluz*) «жереб; кидання жереба; поділ спадщини», спорідненого з гот. *hlauts* «жереб; спадщина», дісл. *hlaut* «жереб; частина, що йде в жертву богам; кров жертви», дфриз. дангл. *hlót* «доля», дісл. *hlutr* «жереб, частина», далі з лит. *kliudyti* «причіпляти», *kliuti* «зачепитися», псл. *kljuka*, *kljuš*, укр. *ключ*.— Шелудько 38; *Sławski* IV 333—334; *Brückner* 301; *Machek* ESJČ 340; *Holub—Lyer* 293; *Holub—Kop.* 210; *Kluge—Mitzka* 446.— Див. ще *кліюкати*¹.— Пор. *лотерія* *лотб*.

льот, *льотка*, *льотний*, *льоток*, *льотом*, *льотчик* — див. *летіти*.

[льотка] «куля малого калібру» Ж;— р. *лѣтка* «дріб»;— запозичення з польської мови; п. *lotka* «найгрубіший дріб» походить від нім. *Loth* «шматок олова як снаряд (куля)», до якого зводиться також укр. *лот*; семантика слова зазнала вторинного впливу дієслова *летіти*.— *Sławski* IV 337; *Brückner* 301.— Див. ще *лот*².

льоx «погриб, підвал; [яма, печера; підземелля]», [льоховіця] «яма, вовча яма»;— р. *лѣx* «льоx», бр. *лѣx* «тс.», п. *loch* «підземне приміщення; яма, печера; підвал; (ст.) шлюз; отвір, дірка», ч. *loch* «в'язниця; (заст.) підвал, яма; [підвал для зберігання картоплі; заяча ямка]; (ст.) підвал; печера», слц. [loch] «яма, заглиблення, дірка; підвал»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *loch* «сховище, яма; в'яз-

ниця; отвір» (нвн. *Loch* «отвір, заглиблення, яма, нора; бідне житло; в'язниця») походить від двн. *loh* «тс.», пов'язаного з *lūhhan* «замикати», спорідненим з дангл. *loc* «зámok», *losa* «тюрма», гот. *usluks* «отвір», дісл. *lok*, *loka* «тюрма», далі з лит. *lūžti* «ламати», дінд. *gujāti* «ламає».— Шелудько 38; *Richardt* 75; *Sławski* IV 318—319; *SW* II 758; *Brückner* 301; *Machek* ESJČ 338; *Holub—Lyer* 293; *Bern.* I 729; *Потєбня* РФВ I 263; *Kluge—Mitzka* 444.— Пор. *люк*.

льоxа «свиня; свиноматка», *льошник* «приміщення для льохи»;— запозичення з польської мови; п. *loch* «свиноматка, самиця дикого кабана» зіставляється з ч. [lachna, lochna] «товста жінка; безсоромниця», слц. [lacha] «бідна жінка», [l'acha] «легковажна жінка», р. [л'оxа] «дурна жінка», які щодо різниці в семантиці порівнюються з нім. [Lose] «свиня; розпусниця», і далі з п. [lochać się] «проявляти статевий потяг» (про свиней, диких кабанів), [lachać się] «тс.», укр. [л'охати, л'охатися] «прагнути; відчувати голод, спрагу», бр. [л'аxаць] «бігти, літати; плести, базікати»; п. *loch*, [locha] виводиться також (*Karłowicz* SWO 346; *SW* II 758) від н. [Lóse] < (lo(o)s) «свиноматка» з експресивною зміною s > ch, характерною для польської мови.— *Дзендзелівський* RKJ ŁTN 15, 140; *Sławski* IV 319—320.— Пор. *л'аxати*, *л'охати*¹.

[льще] «відблискуюче світло» Ж, [ильще] «блукаючий вогник; (ент.) світлячок, *Lampyris postilusa*» Ж, [ильща] «світлячок» Пі;— очевидно, пов'язане з [лищати] «блищати», *лиск* «блиск гладкої поверхні», п. ст. *lszceć się* «блищати, іскритися», *leskać* «поблискувати», ч. ст. *lšcieti sě* «блищати», *lsknúti* (*lesknúti*) *sě* «блиснути», болг. *лщя* «блищати», схв. *лщитити се*, стел. *льщати са* «тс.» (псл. *льщ- < льск-); менш обгрунтоване пов'язання (ЕСУМ II 296) з псл. *льсть* «обман, хитрощі, лестощі».— *Фасмер* II 491; *Bern.* I 751.— Див. ще *лиск*.

ма¹ «мама, мати (у звертанні та у лайливих виразах)»;— болг. м. *ма* (звертання до матері, до жінки), схв. *мā* «тс.»;— результат скорочення в розмовній мові іменника *ма́ма* (клична форма *ма́мо*);— пор. аналогічні утворення дінд. *пā-* «мати», гр. (дор.) *μā* (у словосполученні *μā γā* «о мати земле»), англ. *па* (дит.) «мама».— БЕР III 593; Frisk II 154; Boisacq 596, 606; Klein 918; Pokorny 694.— Див. ще *ма́ма*, *ма́ти*¹.

ма² «має»;— результат закономірного розмовно-діалектного скорочення форми *ма́е* (з ос. одн. від дієслова *ма́ти*); пор. *χαπά* «хапає», *співа́* «співає».— Див. ще *ма́ти*².

[**ма**³] «немає»;— результат скорочення слова *нема́* (*нема́е*) в дитячій мові.— Див. ще *ма́ти*², *нема́е*.

[**ма**⁴] «моя, мое»;— р. [*ма*] «моя», п. *па*, ч. *па́*, схв. *пā* «тс.»;— результат стягнення займенникових форм *моя*, *моє* в розмовній мові.— Див. ще *мі́й*.

ма́бу́ть «певно, очевидно», [*маб Л, мабідь Пі, мабіть, мабо́те Ж, мабудь Пі, мабу́ти, май, майбу́ти Ж, майбу́ть, майть ЛЖит, мать, найть ЛЖит*] «тс.», [*мабу́тний*] «можливий» Ж;— р. [*ма́будь*] «мабу́ть», бр. *ма́быць* «тс.»;— складне слово, що виникло із словосполучення *має бути* (з модальним значенням імовірності, можливості) внаслідок його злиття і часткової редукації; діалектні форми відбивають різні етапи цього процесу в усному мовленні.— Див. ще *бу́ти*¹, *ма́ти*².

[**мав**] «няв» (вигук, що імітує котячий крик) *Ме*, [*ма́вкати*] «нявкати» *Ме*, *ВеНЗн*, *ВеБ*, [*м'я́вкати, м'явча́ти, м'явуча́ти*] «тс.»;— р. [*ма́врить*] «тс.», *м'яу, мя́укаць, м'явкать*, бр. *м'я́укаць*, п. *міау, міауцзу́с*, ч. *міау, мїау, мїоука́ті*, ст. *маукати, мїаукати*, слц. *мїау, мавчі́т', мїауца́т', мїаука́т'*, вл. *тјав-*

ка́с, тјавпу́с, нл. *міјав, тјавса́с, тјавка́с*, болг. *мя́укам*, схв. *ма́у, ма́у, ма́у́к, ма́у́кати*, слн. *ма́вкати, міја́вкати*;— звуконаслідувальні утворення, очевидно, успадковані вже з праслов'янської мови;— пор. нвн. *міауеп, тауеп* «нявкати», дангл. *тауеп*, англ. *теу, міаоу*, фр. *міаулер*, гол. *тауеп*, норв. дат. *тјауе*, перс. *тау*; в неіндоєвропейських мовах: тур. *тау-*, *міјав-*, *міјавла-* «нявкати», кит. *міау* «кіт».— Фасмер III 32; Преобр. I 585; Brückner 330; Machek ESJČ 303; Holub—Lyer 318; Holub—Кор. 228; Klein 975; Falk—Торп I 725; Радлов IV 2063.— Пор. *вав*, *няв*.

мавзоле́й «надмоги́льна архітектурна споруда»;— р. болг. *мавзоле́й*, бр. *мау́залей*, п. *таузолеум*, ч. *маусолеум*, *таузолеум*, слц. *таузоле́ум*, вл. *тауSOLEJ*, м. *мавзоле́й*, схв. *маузо́ллей*, слн. *тавзоле́й*;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської і західноєвропейських (лат. *Maussolium*, нім. *Mausoläum*, фр. *mausolée*, англ. *mausoleum*); гр. *Μαυσώλειον* «гробниця Мавсола», походить від імені карійського царя *Μάσ(σ)ωλλ(λ)ος* (IV ст. до н. е.), якому було споруджено в Галікарнасі величну гробницю.— СІС² 503; Добродомов РР 1972/2, 158; СИС 286; Дворецкий 1056; Kopalinski 615; Holub—Lyer 306; Holub—Кор. 218; БЕР III 596; Klein 950.

ма́вка «казкова лісова істота; русалка», [*мавкі*] «душі нехрещених дітей» Потебня, [*м'явки*] «тс.» тж, [*ма́вок*] «дитина мавки» Ж, [*ма́лка*] «тс.» Ж, [*ма́йка*] «гірська русалка; мавка» О, [*ма́явка*] «мавка» Ж, *ма́вський* (у виразі *м. великдень* «день поминання померлих»);— р. [*ма́вка*] «(за забобонними уявленнями) душа дівчини, що померла до хрещення», п. [*та́вка*] «ма́вка», [*тау-*

ка, miawka] «тс.» (з укр.), слн. [mavje] «душі нехрещених дітей»; — результати видозміни деетимологізованої форми *на́вка* «мавка», зближеної з основами *ма́лій*, [ма́вкати] «нявкати» та ін. — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потєбня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Machek ESJČ 391. — Див. ще *на́вка*. — Пор. *мав*, *няв*, *ня́вка*.

ма́впа, *мавпе́ня*, *мавпій* «мавпа-самець», *мавпя́тник* «приміщення для мавпи», *ма́лпа*, [ма́лфа] «мавпа» Ж, [ма́лфа], *на́впа*, *на́лпа*, *на́лфа* «тс.» Дз УЗЛП, *ма́впячий*, *мавпува́ти*, *малпува́ти*; — бр. *ма́лпа*, п. та́пра, [та́пра], ст. тау́пра, слц. [па́пра]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mäulaffe «мавпа» складається з основ іменників Maul «паша» (свн. mūl(e), двн. mūla), спорідненого з дісл. mūli, дфриз. mūla, дат. шв. mule, гот. *mūlō «тс.», гр. μόλλω «стискати губи», норв. smaul(e) «рот», лтс. smaule «паша», і Affe «мавпа» (свн. affe, двн. affo), спорідненого з дісл. арі, дангл. ара, англ. аре «тс.»; герм. арап неясного походження, можливо, давне запозичення з слов'янських або кельтських мов (пор. др. *опица*, ч. *орісе*, пкельт. abránas (ābránas) «мавпа»); спільного слова на означення мавпи в індоевропейських мовах немає; звук *в* в укр. *ма́впа* з'явився, можливо, за аналогією до слів *вовк*, *жовтий* і под.; *ф* у формі *малфа*, поширеній на Закарпатті і в галицьких говорах, міг виникнути під впливом говорів німецьких колоністів. — Дзензелівський УЗЛП 89—90; Шелудько 39; Richhardt 19, 78; Brückner 320; Kluge—Mitzka 8, 468; Klein 87; Vries II, 380, 394; Schrader Reallexicon I 16—17.

мавр (іст.) «представник населення Північної Африки; (пізніше) араб», *маврита́нка*, *маврита́нський*, *ма́врський*; — р. *мавр*, бр. *маур*, п. ч. слц. Maug, болг. ма́вѣр, схв. Ма́вар, Ма́ур; — запозичено з грецької мови через посередництво латинської (лат. Maugus «житель Мавританії») і, можливо, західноєвропейських (пор. нім. Mäuge, фр. Maugre, More, англ. Moor); гр. Μαύρος походить з μαύρος (μαυρός) «темний», пов'язаного з ἀμαυρός «сумний, слабкий,

темний», що є, можливо, зворотним утворенням від μαυρόορα, -όω «затемнюю; гасну»; зіставляється з ἀμαυρός «темний, слабкий, важкий для впізнання», для якого припускається можливість зв'язку з стсл. *измъдѣти* «ставати слабим». — СІС² 503; СИС 286; БЕР III 597; Klein 1002; Frisk I 88, II 96—97; Boisacq 51, 615. — Пор. *му́рин*.

Мавр (чоловіче ім'я), *Ма́вра* (жіноче ім'я), [Мавру́ня Ж, Ма́вра, Ма́вря], ст. *Мавръ* (1627); — р. *Мавр*, *Ма́вра*, бр. *Маур*, *Ма́ура*, слц. Maugus, Мауго, болг. Ма́вро, Ма́вра, схв. Ма́вор, стсл. *Ма́връ*, *Ма́връ*; — через посередництво церковнослов'янської і, можливо, грецької мов (пор. гр. Μαύρα (жіноче ім'я), μαύρος, μαυρός «темний») запозичено з латинської; лат. Maugus (чоловіче ім'я) утворено на основі етноніма Maugus «мавр, житель Мавританії». — Беринда 221; Вл. імена 65; Петровський 146; Суперанская 88; Спр. личн. имен 432; Илчев 312; Constantinescu 104; Dauzat Dict. des noms 424. — Див. ще *мавр*.

Маврі́кій (чоловіче ім'я), ст. *Маврі́кій* (1627); — р. *Маврі́кій*, бр. *Маури́кій*, др. *Маврикий*, п. Маугусу, ч. ст. Maugicí, слц. Maugicíus, болг. *Ма́ври́к*, м. *Маврикие*, *Маврицие*, схв. Маугікіє, Маугікіє, слн. Маугікіј; — запозичення з латинської мови; пізньолат. Maugitius, Maugicíus є похідним від лат. Maugus «Мавр (чоловіче ім'я); житель Мавританії, мавр». — Вл. імена 65; Беринда 221; Constantinescu 104; Спр. личн. имен 432; Кнарповá 126; Klein 950. — Див. ще *мавр*, *Мавр*.

маг «жрець; чарівник», *магі́зм*, *ма́гіка* Ж, *ма́гія*, *магі́чний*; — р. бр. болг. м. *маг*, п. слн. таг, ч. слц. та́г, вл. тагја, схв. ма́г; — запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. magus); гр. μάγος «член мідійсько-перської касты жерців; чаклун» походить від дперс. Maguš (ав. тоуш-) (назва племені, що виконувало функції жерців); дальша етимологія слова неясна. — СІС² 503; СИС 286; Фасмер II 554; Преобр. I 501; Brückner 317; Kopaliński 593; Holub — Lyer 297; Holub — Кор. 214; БЕР III

597, 602; Bern. II 3; Klein 923; Frisk II 156—157; Uhlenbeck 209; Bartholomae 1111.

[магазин] «магазин для зберігання зерна; комора»;— р. [магазин, магазья] «тс.»;— очевидно, через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. magazijn «склад», як і фр. magasin «магазин; склад», нім. Magazin «тс.», походить від ар. mahāzin (мн.) «склади»; менш обгрунтоване виведення від нгр. μαγαζι (Фасмер ГСЭ III 118) або від тур. mağaza «тс.» (Mikl. EW 180; TEI Nachtr. 2, 168), які зводяться до того самого арабського джерела (одн. ар. mahzīn); пор. запозичені з турецької мови болг. [магаза (мааза, маза)] «підвал», м. мааза «склад», заст. магаза, схв. магаза «тс.».— Фасмер II 554—555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 76; Младенов 284; Skok II 352; Lokotosch 108.— Див. ще магазин.— Пор. гамазей.

магазин «крамниця; комора; склад; частина апарата або приладу (найчастіше зброї); [додаткові рамки у вулику ЛексПол], [магазин] «колгоспна комора» Па, [магазин] «магазин; колгоспне приміщення для зерна, амбар; скляний резервуар лампи, в який наливають гас» Л, [магазин] «колгоспне приміщення для зерна, амбар» Л, Па, магазинер «власник крамниці; продавець у крамниці», магазинка «рушниця з магазином», магазинник «комірник»;— р. болг. магазин, бр. магазин, п. магазун «магазин; ілюстрований журнал», ч. слц. magazin «універмаг; ілюстрований журнал», вл. magazin «магазин, склад, депо», м. магазин «склад, магазин; журнал», схв. магазін, магазін «тс.», слн. magazin «склад; депо; магазин»;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Magazin, фр. magasin, іт. maggazzino «магазин, склад», пор. також ісп. ст. magasin «тс.») запозичено з арабської; араб. mahāzin є формою множини від mahzīn «склад», похідного від hāzana «він зібрав, нагромадив».— СІС² 503; Акуленко 141; Москаленко УІЛ 50; Макарушка II: Фасмер II 555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 74; Brückner 317; Holub—Lyer 297; Holub—

Кор. 214; БЕР III 597—598; Matzenauer 248; Mikl. TEI Nachtr. II 121.— Пор. магазин.

магайбі (привітання з побажанням успіху в праці), [магайбо] «тс.» ЛексПол, [немагайба] «неввічлива людина, той, хто не вітається» До;— результат скорочення вітального словосполучення заст. помагай бог.— Див. ще бог¹, могті, помогті.— Пор. спасібі.

[магалá] «частина передмістя; куток села Мех»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. махалá «передмістя, міський квартал», рум. mahalá «тс.», як і болг. махалá «частина міста або села; квартал», схв. махала, махала «тс.», походить від тур. mahalle «квартал, район (міста)», яке зводиться до ар. mahalla «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 159; БЕР III 690; Bern. II 5; Mikl. EW 180; СДЕЛМ 252; DLRM 473; Lokotsch 107; Räsänen Versuch 321.

[магалáва] «дрюк; чабанська палиця» МСБГ;— очевидно, результат контамінації назв [магáла] «груба палиця» і булáва (див.).

[магалас] «ледащо; людина аморальної поведінки» МСБГ;— очевидно, результат афективної видозміни форми [магалáтій] «чоловік, який прикидається дурником» (див.).

[магалáтій] «чоловік, який прикидається дурником» Мо, [маглавіт] «навіжений» МСБГ;— очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. махалажіу (рум. mahalagiu) «мещканець передмістя; (перен.) простолюдин, мужик; грубіян, пліткар» є похідним від махалá (рум. mahalá) «передмістя».— DLRM 473.— Див. ще магалá.

[магáр] «осел, ішак; дурень» Мо, [магаріця] «ослиця» Гриц, [магарь] «дурень; хуліган, бешкетник» МСБГ;— ч. [magar] «осел», болг. магаре, м. магаре, схв. магарац, магаре «тс.»;— запозичення з східнороманських мов; молд. мэгáр «осел», рум. măgár «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зводиться до сгр. μαγάριον «в'ючна тварина» (нгр. μαγάρι «вантаж»), похідного від гр.

ρόμος «вантаж»; вважається також (СДЕЛМ 271) запозиченням із дако-мізійської мови. — Гриценко 153—154; Niță-Armaș та ін. Romaposlavica 16, 90; Machek ESJČ 347; БЕР III 598—600; Младенов 285; Skok II 351—352; Bern. II 2; Mikl. EW 180; DLRM 484.

магáр — див. могáр.

Магдаліна (жіноче ім'я), Магдалéна, Мáгда, Магдúня, ст. Магда (1488); — р. Магдаліна, бр. Магдалéна, Мáгда, п. Magdalena, ч. слц. Magdaléna, вл. нл. Madlena, болг. Магдаліна, Магдалéна, Магдалін (чол.), схв. Magdàlèna, Magdaljina, слн. Magdalena, стсл. Магдаллини; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μαγδαληνή, букв. «жінка з Магдала», утворено від назви міста Μαγδαλα, джерелом якої є араб. Maghd^élā (первісно «вежа»), похідне від gēdhal «він став великий», пов'язаного з гебр. gādhāl «тс., був великий», gādhól «великий». — Вл. імена 138; Koraliński 593; Спр. личн. имен 508; Кпаррová 248—249; Илчев 312; Klein 922.

[мáгель] «качалка СУМ; зв'язані докупи мотки прядива Мо», [мáгель] «качалка; частина ткацького верстата», [магельніця] «рубель, праник», [магівніця] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [магівніця] «частина ткацького верстата», [магілніця] «рубель» Мо, [магілніця] «тс.» Ме, [мáгіль] «качалка» СУМ, [мáгіль] «качалка; частина ткацького верстата» Г, ВеУг, [магільніця] «рубель», [мáгли] «горстки коноплі, зв'язані докупи; сніп» Мо, [мáгли] «бердо» Л, [маглівка] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маглівник] «полотно для качання білизни; рушник» Ж, [маглівніця] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маглівніця] «рубель» О, [маглівніця Г, Ж, магліўка Ле, магліўніця О, маглуніця О] «тс.», [мáгля] «довжина витканого полотна, яке навивається за один раз на навій» Ник, [магляр] «прасувальник» Ж, [маглярка] «рубель» Ж, [магльони] «блочки у верстаті» Ник, [мáголь] «тс.», [мадівніця] «тс.»; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маділніця] «тс.» МСБГ, [мазлівка] «пральна

дошка» МСБГ, [мангліўніця] «рубель» О, [мангльоўніця] «тс.» О, [мáнголь] «качалка» ВеУг, [мандлбвниця] «рубель» О, [магльбваний] «качаний маглівницею» МСБГ, [маглювати] «качати (білизну)» О, [маглювати, мадлювати О, мандлювати О, мандлювати О] «тс.»; — р. [мáгиль] «дубовий брусок, яким качають при виготовленні воскові свічки», [мáгли] «рубель і качалка для білизни», бр. [мáгли] «тс.», п. magiel «прилад для прасування; ролик для вигладжування шкір; дубовий брусок, яким качають воскові свічки», [magla, mangla, mengla] «тс.», ч. mandl «прилад для прасування», ст. mangl, слц. mangel', mangl'a «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. (австр.) Mänge(l) «качалка для прасування білизни», снн. двн. mänge «катапульта», як і іт. mangano «баліста», походить від лат. manganius «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. μάγανον «залізний шворінь; металне знаряддя; облудний засіб» зіставляється з дінд. маїїу (маїїула-) «прекрасний, приємний, милий, привабливий», маїгалат «щастя, здоров'я; хороше знамення», осет. тæнг «обман», кельт. сірл. тєнг «обман; спритність, легкість; досвід», тох. А таїк «борг; помилка, гріх», тох. В теїкі «тс.» — Шелудько 38; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 75; Трубачев Рем. термиол. 136; Brückner 317; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 459; Frisk II 155; Boisacq 596—597; Walde—Hofm. II 28—29.

[магерáн] (бот.) «майоран, Origanum majorana L. (Majorana hortensis Moench.)», [магера, магѐра] «тс.» Мак; — ч. слц. [mageran], болг. [магирáн] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. магирáн, рум. maghirán, [măgherán, măghirán] «тс.» походять від слат. majorana (magorana, magerana), majoracus «тс.» — Slavica 16, 89; Machek Jm. rostl. 201; Crânjala 339; СДЕЛМ 245; DLRM 472. — Див. ще майорáн. — Пор. мадяран.

[магѐрка] «повстяна шапка», [магѐрка, магѐрка Л, магѐрка, магѐрка, магѐрка Л, магѐрка Л, малгѐрка Бі] «тс.», [магярка] «чоловічий головний убір»

МСБГ;— р. [магёрка] «валяна біла шапка; цеберко», бр. *магёрка* «чоловіча валяна шапка»;— запозичення з польської мови; п. *magierka* «угорська шапка», [gamerka], як і ч. *maděra* «те.», походить від етнічної назви п. *madiaŕ*, *madziaŕ* «угорець, маляр».— Richhardt 76; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Потєбня ЖСт 1891/3, 118; Brückner 317; Kopaliński 593; Machek ESJČ 347; Mikl. EW 180.— Див. ще ма́дя́р.— Пор. га-ме́ра.

[магер] «перегнане на сепараторі молоко» МСБГ;— запозичення з німецької мови; нвн. *máger* «пісний, нежирний; худий» (пор. *magere Milch* «збиране молоко») споріднене з дангл. *mæger* «худий», дісл. *magt*, далі з лат. *maser* «тс.», гр. μακρός «довгий», можливо, також з пел. *mogti «могти» (первісно «тягнути»).— Kluge — Mitzka 452.— Пор. мо́гті.

[магєри] «сорт високостеблої крупнокачанистої кукурудзи» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою ма́дя́р «угорець».

[магєрка] (бот.) «ковила та прикраса головного убору з неї» МСБГ;— очевидно, результат перенесення назви головного убору [магёрка, магёрка] на прикрасу і рослину, з якої ця прикраса робилася.— Див. ще магёрка.

[магілка (сиру)] «головка сиру; екис-ле молоко; сир» ВеБ, [магілка] «тс.; сирник» Ж;— очевидно, результат видозміни форми *гомілка* «головка сиру» (пор. *магёрка* : *гамёрка*).— Див. ще го-мілка².

магістр «у дореволюційній Росії та деяких інших країнах — перший учений ступінь; у середні віки — голова духовного або рицарського ордену», *магістер*, *магістрáнт*;— р. *магістр*, бр. *магістр*, др. *магістръ* «вищий чиновник, воєначальник у Візантії», п. слц. вл. *magister*, ч. *magistr*, *magister*, болг. *магістър*, м. *магістер*, схв. *māgīstar*, слн. *magister*;— через посередництво грецької мови (гр. μάγιστρος «воєначальник, вищий чиновник») запозичено з латинської; лат. *magister* «начальник, учитель, керівник» є похідним від прикмет-

ника *magnus* «великий», спорідненого з дінд. *mah-*, *maḥa-*, *mahat-*, ав. *maz-*, гр. μέγας, вірм. *mes*, гот. *mikils*, хет. *mekkiš* «тс.», тох. А *mak-* «багато», тох. В *makā-*, англ. *much* «тс.».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Kopaliński 593—594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602; Bern. II 3—4; Walde—Hofm. II 10—12.— Пор. магістра́ль, магістра́т, ма́йстер.

магістра́ль;— р. *магістра́ль*, бр. *магістра́ль*, п. *magistral*, ч. слн. *magistrála*, слц. *magistrál*, вл. *magistrala*, болг. м. схв. *магістра́ла*;— через посередництво західноєвропейських мов (н. *Magistrále*, фр. англ. *magistral*) запозичено з латинської; лат. *magistrālis* «пануючий» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 601—602; Walde—Hofm. II 10.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́т.

магістра́т «орган міського самоврядування; муніципалітет», [ма́йстра́т] «тс.», *магістра́ту́ра*;— р. болг. *магістра́т*, бр. *магістра́т*, п. *magistrat*, [maistrat, majestrat, majstrat], ч. слц. слн. *magistrát*, вл. *magistrat*, схв. *магістра́т*;— через посередництво польської і німецької мов (н. *Magistrát*) запозичено з латинської; лат. *magistrātus* «державна влада, державне управління» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́ль.

[ма́гла] «купа» ВеУг, [ма́гля] «штабель колод, заготовлених для сплаву; купа сплавлених полін» Мовозн. 1974/3, [ма́гіль] «тс.» тж;— запозичення з угорської мови; уг. *máglya* «купа, стіс» виводиться з слов'янських мов: укр. р. болг. *могіла* та ін.— Kniezsa I 322—323; MNTESz II 815; Bárczi 194.— Див. ще мо́гіла.— Пор. ми́гла.

[маглевка] (знев.) «голова» МСБГ, [магóвдя, магóвня] «тс.» тж, [ма́лівка] «голова сиру з тмином» Ж;— очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка», [маглі́вка] «рубель; велика палиця»; до семантики пор. *довбёшка* «голова» при *дóвбня́* «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[маглюва́ти] «погано малювати, погано писати»;— не зовсім ясно; можливо, результат зближення *малюва́ти* з фонетично схожим [маглюва́ти] «качати (білизну)».

[магля́за] «людина з забрудненим обличчям»;— афективне утворення.

ма́гма «розплавлена маса, що виливається при виверженні вулкана», *магматичний*;— р. бр. болг. ма́гма, п. ч. слц. вл. magma, схв. ма́гма, слн. mágma;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Magma, фр. англ. magma) запозичено з грецької; гр. μάγμα «тісто, гуща, місиво» пов'язане з μάσσω (<*μαγ-ιω) «стискаю, здавлюю, мішу», спорідненим з псл. mazati, укр. ма́зати.— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; Klein 919, 922; Frisk II 180—181.— Див. ще ма́зати.— Пор. ма́са.

магна́т «великий феодальний земле-власник», *магнатерія* (заст.) «магнати, вище дворянство старої Польщі», *магнатство* (зб.);— р. бр. болг. магна́т, п. вл. magnat, ч. слн. magnát, слц. magnáš, magnát, схв. ма́гна́т;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. magnātus «вельможа» пов'язане з пізньолат. magnās (род. в. magnātis) «великий, знатний», що походить від лат. magnus «великий».— СІС² 504; Richhardt 76; СИС 287; Фасмер II 556; Преобр. I 500; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602.— Див. ще магі́стр.

магне́зія «білий порошок, окис або сіль магнію», *магнезіальний*, *магнезі́йний*;— р. магне́зія, бр. магне́зія, п. magnezja, ч. magnézie, magnésie, слц. magnézia, болг. магне́зий, м. магнезија, схв. ма́гнезија, слн. magnézija;— інтернаціональний (новолатинський) науковий термін; нлат. magnesia походить від гр. μαγνησία, що є результатом скорочення виразу ἡ Μαγνησία λίθος «магнесійський камінь», у якому Μαγνησία є прикметником жін. р. (чол. р. Μαγνησιος) від назви півострова і міста Μαγνησία.— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 556; Горяев 448; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603; Klein 922.— Пор. ма́гній, ма́гніт.

магне́то «електромагнітний генератор струму»;— р. магне́то, бр. магне́та, п. ч. слц. magneto, болг. магне́т(о);— інтернаціональний науковий термін (пор. нім. Magnéto, фр. magnéto, англ. magneto «тс.»), що з'явився в результаті скорочення словосполучення, яким називався генератор; пор. фр. machine magnétoélectrique, англ. magnetoelectric machine, де magneto- пов'язане з лат. magnet- «магніт».— СІС² 505; СИС 287; Kopaliński 594; Klein 923.— Див. ще ма́гніт.

[ма́гні́тий] «хворобливий, слабосильний», [ма́гні́тий] «кволий, хворобливий» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. мыхні́т, [мэхні́т] (рум. mîhnît) «засмучений, зажурений» походить від мыхні́ (mîhnî) «засмучувати», яке вважається запозиченим з південнослов'янських мов (болг. ма́хна «перемістити, усунути, покинути», схв. ма́хнути «махнути», ма́хнути се «кинути, покинути», махні́тати «шаленіти», споріднені з укр. маха́ти).— СДЕЛМ 271; DLRM 506; БЕР III 691—693; Skok II 355.

[ма́гні́титися] «збиратися (на дощ)» Ж;— очевидно, пов'язане з [ма́гні́тий] «кволий, хворобливий, (первісно) смутний, засмучений» (у такому разі спочатку означало «супитися, хмуритися»); може бути й безпосереднім запозиченням з молдавської мови (пор. молд. а се мыхні́ «засмучуватися», мыхні́т «засмучений»).— Див. ще ма́гні́тий.

ма́гній (хімічний елемент), *магнезі́т* «вуглекисла сіль магнію (мінерал)», ма́гнезі́вий;— р. ма́гній, бр. ма́гній, п. magnez, ч. magnézium, magnesium, слц. magnézium, вл. magnezij, болг. ма́гнезий, м. магнезиум, схв. ма́гнезијум, слн. magnézij;— засвоений російською та іншими східнослов'янськими мовами перший варіант новолатинської наукової назви Magnium, утвореної в 1808 р. англійським хіміком Г. Деві від нлат. Magnesia «магнезія» і пізніше заміненої ним на Magnesium.— СІС² 505; Волков 35; Фигуровский 88; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603.— Див. ще ма́гнезія.— Пор. ма́гніт.

магніт, [ма́гнес] «магніт», *магнетизёр*, *магнетизм*, *магнетик* «речовина, що має магнітні властивості», *магнетит* «мінерал, що містить залізо і має магнітні властивості», [ма́гнит] «магніт» Ж, *магнітик*, *магнетичний*, *магнетизувати*, *магнетити*, [ма́гнесувати], *намагнічувати*, *розмагнічувати*, *розмагнічуватися*, *розмагнічений*;— р. болг. *магніт*, бр. *магніт*, др. *магнитъ*, п. *mag-nes*, [magnet], ч. слц. вл. нл. *magnet*, м. *магнет*, схв. *магнѣт*, слн. *magnēt*;— запозичено в давньоруську мову з грецької, форми з голосним е, пізніше, через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нвн. *Magnēt*, свн. *mag-nes*, англ. *magnet*, лат. *magnēs*, род. в. *magnētis*); гр. Μαγνήτις (λίθος) «магнесійський (камінь), магніт» є прикметниковою формою, пов'язаною з Μαγνησία «Магнесія» (назва півострова і міста в Лідії).— СІС² 505; Фасмер II 556; КЭСРЯ 252; Преобр. I 500—501; Горяев 199; Kopaliński 595; Holub — Lyeer 298; Holub — Kop. 214; БЕР III 604; Kluge — Mitzka 453; Klein 922.— Пор. **магнѣзія**, **ма́гній**.

магніто́ла «апарат, у якому об'єднано магнітофон і радіоприймач»;— р. *магнито́ла*, бр. *магніто́ла*, п. *magnitola*;— результат злиття слів *магнітофо́н* і *радіо́ла*.— СІС² 506; СИС 288.— Див. ще **магнітофо́н**, **радіо́ла**.

магнітофо́н;— р. болг. *магнитофо́н*, бр. *магнітафо́н*, п. ч. вл. *magnetofon*, слц. слн. *magnetofón*, м. *магнетофо́н*, схв. *магнетѡфо́н*, *ма́гнетофо́н*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Magnetophon*, фр. *magnétophone*, англ. *magnetophone* утворено з основ гр. μάγνης (-ητος) «магніт» і φωνή «звук, голос».— СІС² 505; СИС 288; Kopaliński 594—595; Holub — Lyeer 298; БЕР III 604.— Див. ще **магніт**, **фонѣтика**.— Пор. **мікрофо́н**, **телефо́н**.

магно́лія (бот.) «*Magnolia L.*», *магнолієві*;— р. болг. *магно́лія*, бр. *магно́лія*, п. *magnolia*, ч. *magnolie*, слц. *magnolia*, вл. *magnolija*, схв. *магно́лія*, слн. *маг-пóлія*;— засвоєна з новолатинської номенклатури наукова назва; нлат. *magnolia* утворив Ш. Плюм'є (XVIII ст.) від прізвиська французького ботаніка

П. Магноля (P. Magnol 1638—1715).— СІС² 506; СИС 288; Sł. wyg. obsych 410; Holub — Lyeer 298; БЕР III 604; Симоновић 288; Kluge — Mitzka 453; Klein 923; Dauzat 450.

маго́вдя, *маго́вня* — див. **маглѣвка**.
[маго́ла] «безрогий віл» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [magóła] «кобила» пов'язується з [magac] «махати», не зовсім ясным варіантом форми *machac* «махати», що відповідає укр. *махати*.— SW II 843, 847.— Див. ще **махати**.

магомѣ́танин «мусульманин», *магомѣ́танство*;— р. *магомѣ́танин*, бр. *магамѣ́танін*, п. *mahometanin*, ч. слц. *mohamedán*, вл. *mohamedan*, болг. *мохамедáнин*, м. *мухамедáнец*, схв. *мухамедáнац*, слн. *mohamedánes*;— похідне утворення від власного імені пророка *Магомѣ́т* (ар. Muḥammad), який заснував у VII ст. релігію іслам і виклав її в корані.— СІС² 366, 506; СИС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 595; Holub — Lyeer 319.

[маго́ник] (бот.) «багно звичайне, *Ledum palustre L.*» Ж, Мак;— результат видозміни деетимологізованої форми [багоник] ([багонник]) «тс.», похідної від *багно* «тс.» (див.).

[маго́нь] (бот.) «червоне дерево, *Swietenia mahagoni Jacq.*» Ж, *махаго́ні* «деревина червоного дерева»;— р. *махаго́ни*, [махога́ни], п. *mahon*, *mahagon*, ч. *mahagon*, слц. *mahagón*, вл. *mahagoni*, болг. *махаго́н(и)*, м. *махаго́н*, *махого́ни*, схв. *махаго́ни*, слн. *mahagóni*;— через посередництво польської та німецької мов (н. *Mahagoni*) запозичено з англійської; англ. *mahogany* (< *mohogeneity*) «тс.» походить з мови тубільного населення о. Ямайки.— СІС² 522—523; СИС 298; Sł. wyg. obsych 444; Holub — Lyeer 298; Holub — Kop. 214; Klimeš 421; БЕР III 690; Kluge — Mitzka 453; Klein 924.

[маготний] «багатий» О;— неясне; можливо, пов'язане з [моготá] «сила» або з уг. *mag* «зерно».— Онишкевич I 425.

[магоч] (бот.) «жовтий осот польовий, *Sonchus arvensis L.*» Мак;— неясне.

[магрó] «віл з одним ядром (від природи)»;— неясне; може бути зіставлене з слн. [mađrāves] «наполовину кастрований кінь», menđrāves «кінь без ядер», яке пов'язують з menđrāti «топтати, трясти» (Bezlaĵ ESSJ II 160).

[магувáть] «важко працювати» До;— неясне; можливо акаюча форма давнішого *могувати, пов'язаного з мого́тї, псл. *mogti в колишньому значенні «тягти, волочити».

[магу́ла] «груба палиця з потовщеним руків'ям; (знев.) незграбна людина» МСБГ, [магу́ля] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка»; пор. [маглі́вка] «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[магуле́я] «губка на буці» О, [магуле́я] «тс.» О;— неясне; можливо, пов'язане з [могу́ля] «гуля».

[магу́лити] «підмовляти, переманювати на свій бік» МСБГ;— семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. ма́гулі (рум. măguli) «лестити» вважається запозиченням з південнослов'янських мов і зіставляється з с.-псл. ма́гулити «тс.», яке виводиться з грецької мови (гр. μάγουλον «щока»), а також, менш переконливо, з схв. ма́глити «затуманювати», пов'язаним з ма́гла «туман», що відповідає укр. ма (СДЕЛМ 271).— Bern. II 4; DLRM 484.

[магу́на] «кільовий човен з високими бортами для рибальства неводом у морі» Берл;— р. [магу́на], болг. мау́на, схв. мау́на;— запозичення з грецької мови; нгр. μαούνα «тс.», як і тур. mavına «великий товарний човен», mavna «тс.», походить від ар. mā'ın «ліхтер, баржа», пов'язаного з mā'ın «робити щось уважно, ґрунтовно».— БЕР III 689; РЧДБЕ 433; Räsänen Versuch 331.

[магу́ра] «висока гора», [магу́ра, маку́ра] «тс.» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. ма́гурэ «горб», як і рум. măgura (măgula) «гора, горб, височина», походить з давнішого *magula, що зводиться як запозичення до псл. тогу́ла «могила»; зіставляється також з алб. magullë (DLRM 484).— Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим.

II 135; Vrabie Romanoslavica 14, 159; СДЕЛМ 271.— Див. ще моги́ла.

[ма́гуш] (ент.) «коник, Tettigonia viridissima L.» Л;— неясне.

[ма́да] «твань» Ж, [ма́дь] «тс.» Ж;— п. mada «тс.»;— очевидно, сюди ж р. [ма́дежі] «бурі і темні плями на обличчі; плями на шерсті тварини; плями на поверхні стіни, тканини», [ма́леж] «пляма», [ма́теж] «пігментна пляма у вагітної жінки», схв. ма́деж «родимка», слн. madež «пляма»; дальші зв'язки неясні; п. mada виводиться також від англ. mud «бруд, bagno» (Sl. wug. obcuch 441).— Фасмер II 556; Skok II 348; Bezlaĵ ESSJ II 160; Bern. II 3.

[мада́ка] «дивак, дивачка» Л;— очевидно, афективне утворення.

мада́м;— р. бр. мада́м, п. Madame, Madam, Madama, ч. слц. madam, madame, болг. мада́ма, схв. мадам, слн. madáme;— запозичення з французької мови; фр. madame (звернення до жінки, букв. «моя пані») складається з слів ma «моя», форми жін. р. займенника mon «мій», що походить від лат. meus (mea, meum) «мій (моя, мое)», спорідненого з укр. мій, і dame «пані, заміжня жінка».— СІС² 507; СІС 288; Kopaliński 591; Holub — Lye 297; Dauzat 227, 449, 482; Klein 920; Walde — Hofm. II 84.— Див. ще да́ма¹, мій.— Пор. мадо́нна.

мадапола́м «щільна біла бавовняна тканина», мадепола́м «тс.»;— р. мадапола́м, мадепола́м, бр. мадапала́м, п. ч. madapolam, слц. madapolám, схв. мадапола́м, слн. madapolám;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво французької та німецької (фр. madapolam, н. Madapolám); англ. madapollam «тс.» походить від назви індійського міста Mādhavapalam «Мадаполам», де вперше почали виробляти цю тканину.— СІС² 507; СІС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 592; Dauzat 449; NSD 1486.

маде́ра (сорт виноградного вина);— р. схв. маде́ра, бр. маде́ра, п. maderá, ч. слц. madeira, болг. маде́йра, слн. madéira «тс.»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. madère, ісп. maderá «тс.») запозичено

з португальської; порт. *madeira* «тс.» походить від назви острова *Madeira* «Мадейра», де це вино вироблялося.— Акуленко 140; ССРЛЯ 6, 485; *Sl. wyg. obsyeh* 441; *Holub — Lye* 297; *Klimeš* 419; *Вујаклија* 533; *NSD* 1486; *Klein* 921.

маджер — див. **мушір**.

[мадзгалатий] «брудний, замурзаний» МСБГ;— афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мазати*.

мадзіленьник — див. **мізінець**.

[мадзур] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*»;— очевидно, пов'язане з *мазур*¹; до перенесення етнічних назв на тварин пор. укр. *прусак* «тарган», п. *mazurek* «цвіркун; лісовий горобець» та ін.

мадикувати — див. **метикувати**.

мадія (бот.) «*Madia sativa* Mol.»;— р. болг. *мадия*, п. *madja*, схв. *мадиа*;— інтернаціональна ботанічна назва, що походить від ісп. *madí* «тс.», запозиченого з індіанських мов Південної Америки; помилково пов'язувалося з лат. *maeo* «мокрию, вкриваюся потом» з огляду на те, що ця рослина має оліїсте насіння (Симонович 288).— *SIC*² 507; *SW* II 842; *РЧДБЕ* 418.

мадонна;— р. бр. *мадонна*, п. ч. *madonna*, *madona*, вл. слц. *madona*, болг. *мадона*, схв. *мадона*, слн. *madõna*;— запозичення з італійської мови; іт. *madonna* «пані; богородиця» походить із словосполучення *ma donna* букв. «моя пані», яке продовжує лат. *mea domina* «тс.», де *mea* є формою жін. р. займенника *meus* «мій», спорідненого з укр. *мій*, а *domina* «пані» пов'язане з *domus* «дім», спорідненим з укр. *дім*.— *SIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер* II 556; *Преобр.* I 501; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *Holub — Кор.* 214; *РЧДБЕ* 352; *Вујаклија* 533; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 889.— Див. ще **дім**, **мій**.— Пор. **мадам**.

мадрабуля, **мадраган**, **мадребуля**, **мадриган**, **мадригуля** — див. **мандригуля**.

мадригал «короткий вірш з компліментом жінці; улеслива похвала»;— р. болг. *мадригал*, бр. *мадрыгал*, п. *madrygał*, ч. слц. вл. *madrigal*, схв. *мадригаль*,

слн. *madrigál*;— запозичення з французької мови; фр. *madrigal* походить від іт. *madrigale* «тс.», не зовсім ясного, пов'язуваного з лат. *mātrīcālis* «маточник», *mātrīx* «матка, самиця», *māter* «мати».— *SIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер* II 557; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *РЧДБЕ* 352; *Kluge — Mitzka* 452; *Klein* 921; *Dauzat* 449; *Gamillsheg* 587.

мадляр «угорець», **мадляр** «тс.», [магеріу́к] «молодий угорець» МСБГ, [магя́рка] «угорка» МСБГ, **мадяриза́ція**, **мадяри́зм**, [мадзарський] О (з п.), **мадяризува́ти**;— р. *мадляр*, бр. *мадзьяр*, п. *Madziar*, *Madiar*, ч. слц. *Mad'ar*, вл. *Madžar*, болг. *маджарин*, схв. *Ма-ħār*, слн. *Madžar*;— запозичення з угорської мови; уг. *magyar* «тс.» є складним словом, перша частина якого *magy* (споріднене з манс. *mapjsji* «мансі») первісно означала, мабуть, «людина»; друга частина неясного походження; припускається запозичення з якоїсь тюркської мови (пор. тур. *er* «чоловік»); розглядається також як фінно-угорський елемент, споріднений з уг. *férfi* «чоловік», фін. *ugkõ* «тс.», мар. *erghe* «хлопець»; назва **мадляр** (**мадьяр**) пов'язується також з етнічними назвами р. ст. *можар*, *мещера* (*Perényi St. sl.* 22/3—4, 339—376).— *Фасмер* II 557; *Bárczi* 195; *Bárczi A magyar nyelv életrajza* 37; *MNTESz* II 816—817.— Пор. **мещерякі**.

[мадяран] (бот.) «майоран, *Majorana Moench*. (*Origanum majorana* L.)» **Мак**, [мадаран, мадеран] «тс.» **Мак**;— ч. [ma-đěran-ka, mađěranek], слц. [maderánek];— результат видозміни назви [магеран] «тс.», очевидно, зближеної з етнічною назвою **мадляр**; до заміни г > д пор. *гельгів* > *дельгів* і под.— *Дзендзелівський St. sl.* 22/3—4, 288.— Див. ще **магеран**, **майоран**.

маєстро;— р. *маєстро*, бр. *маєстра*, п. ч. слц. *maestro*, болг. *маєстро*, схв. *маєстро*, слн. *maestro*;— запозичення з італійської мови; іт. *maestro* «учитель, знавець» походить від лат. *magister* «начальник, учитель, керівник».— *SIC*² 507; *СИС* 299; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *РЧДБЕ* 352; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 890.— Див. ще **магістр**.— Пор. **ма́йстер**.

маєстат «велич, величчя; [церковне священне начиння] Ж», [майстат] «церковне священне начиння» Ж, *маєстатичний*, ст. *маєстатъ* «величність (1433); грамота верховного правителя (1448); печать верховного правителя (1442)»; — п. *majestat* «велич, величність», ч. слц. *majestát*, вл. нл. *majestosc*, схв. *majestet*, слн. *majesteta* «тс.»; — через посередництво польської та німецької мов (н. *Majestat* «велич, величність», свн. *majestāt*, *majestæt* «тс.») запозичено з латинської: лат. *mā-jestās* (род. в. *mājestātis*) «велич, святість, авторитет» пов'язане з *mājog* «більший». — *Kopaliński* 592; *Holub* — *Lyer* 298; *Schuster-Sewc* 878; *Буяклија* 534; *Kluge* — *Mitzka* 455; *Klein* 925. — Див. ще **майор**.

[маєтка] (бот.) «стокротка, маргаритка, *Bellis perennis* L.» *ВєНЗн*, *Мак*; — очевидно, похідне утворення від назви місяця *май*, коли цвітуть ці квіти. — Див. ще **май**¹.

маєток, [маєт] «майно; маєток» Г, Ж, [маєтниця] «поміщиця, землевласниця» Пі, *маєтність* «майно; маєток», [майтник] «багач» О, [майтниця] «багачка О; поміщиця, землевласниця Пі», [майток] «маєток; майно» Пі, *маєтний* «багатий», [майовитий] «заможний» *МСБГ*, ст. *маєтність* «маєток, майно» (1430); — р. [маєток] «достаток; майно» (з укр.), *маєтність* «маєток; майно» (з укр.), бр. *маєнтак*; — калька п. *ma-jetek* «маєток», утвореного, як і ч. *majetek* «майно», слц. *majetek* «тс.; маєток», від похідної основи псл. **majot-* (як у *majasu* «маючий»), пов'язаної з *jьmĕti «мати»; форма [маєт] є зворотним утворенням від *маєток*. — *Орос Доп.* *УжДУ* II 76; *Онышкевич Исслед.* п. яз. 244; *Richhardt* 76; *Фасмер* II 557; *Brückner* 318; *Machek* *ESJČ* 366. — Див. ще **мати**².

мажа¹ (заст.) «чумацький віз; міра ваги, об'єму, що дорівнює місткості одного чумацького воза; [віз]», [маж] «тс.» Пі, [мажара] «великий віз», [мажар] «виробник маж» Пі, [мажар] «віз на дерев'яних осях» *Корз*, [мажний] «власник маж» Пі, ст. *мажа* «великий купецький віз» (1446); — р. [мажара]

«велика татарська гарба, віз», [маджара, мажурá, можара] «тс.», бр. [мажара] «віз», п. *maža* «чумацький віз» (з укр.); — запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. *мацар* «віз» пов'язується з етнонімом *мадяр*; *мажа* як назва міри ваги виводиться також від уг. *mársa*, запозиченого з слов'янських мов. — *Винник* 133—134; *Дзензелівський НЗ УжДУ* 14, 115; *Фасмер* II 557; *Шипова* 226; *Радлов* IV 2, 2050. — Див. ще **мадяр**.

мажа² — див. **маша**.

мажор (музичний лад); — р. бр. болг. *мажор*, п. *majog*; — запозичення з французької мови; фр. *maieur* (< ст. *maieur*) «тс.» походить від лат. *mājog* «більший, вищий, довший». — *СІС*² 507; *СІС* 289; *Kopaliński* 596; *РЧДБЕ* 352; *Dauzat* 451. — Див. ще **майор**.

[мажорка] «турецький тютюн»; — неясне; можливо, пов'язане з *махорка*.

мажыр — див. **мушыр**.

мазати, *мазюкати*, [мазькати] «розпещувати», [мазай] «писака, віршомаз» Ж, [мазак] «погана шітка для мазання; поганий маляр» *МСБГ*, *мазальник*, *мазаніна*, *мазанка* «хата; [мазання; білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи жирі]», [мазарня] «піч для смолокуріння», [мазельник] «глиняник» *Корз*, [маззя] «мазь», [мазілка] «квач» Ж, *мазіло* «мастило; [квач; шматочок сала для підмазування сковороди]», [мазільниця] «мазальниця» Ж, *мазіл* «поганий художник, мазун; [мазальник; віл попелястого кольору]», [мазільник] «мазальник», [мазірін] «син мазяра» Ж, *мазка* «штукатурка; [хата-мазанка]», [мазілка] «негарна на вроду людина», [мазнék] «глиняник» *Корз*, [мазнік] «продавець дьогтю» О, *мазіця* «посудина для дьогтю; [посудина для збивання масла *МСБГ*; зневажлива назва селянина]», *мазók*, *мазун*, *мазунець*, [мазунча] «пестунчик», [мазір] «бруднуля» Ж, [мазурач] «тс.» Ж, *мазіха*, [мазіга] (зневажл.) «мазь» О, [мазіга] «тс.» О, [мазіюка] «коломазь» Ж, [мазя] «брудна дитина», [мазянка] «білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи в жирі» Ж, [мазір] «продавець дьогтю», [мазірка] «мазіця», *мазь*, *мазаний*, [мазістий]

«масний, липкий» Ж, *мазкий*, [мазура́тий] «забруднений», [мазура́тний] «тс.», [змазу́ритися] «забруднитися», [ма́за] «забруднення» Ж, [ма́зний] «образливий» Ж, *замазу́рити* «забруднити», *зама́зка*, *замазу́ра* «бруднуля», *замазу́ха* «тс.», *замазува́льний*, *намазува́льник* (спец.), [ома́зкати] «обмазати», *обма́зка*, *перема́зка*, *підма́зка*, *підмазува́ч*, [пома́зкати(ся)] «заприятелювати», *помазо́к*, [помазу́ха] «мазальниця», *примазува́тися*, *прома́зати* «не влучити», *прома́зка*, [розма́зень] «розпечена дитина» Нед, *розма́зка*, *розмазня́*, [розма́зливий] «розніжений» Нед, *ума́зувати*, *ума́зка*;— р. *мазать*, бр. *мазаць*, др. *мазати*, п. вл. *mazać*, ч. *mazati*, сл. *mazat'*, нл. *mazaś*, болг. *мажа* «мажу», м. *мазиво* «мастило», схв. *ма́зати*, сл. *mázati*, стсл. *мазати*;— псл. *mazati* «мазати», споріднене з лтс. (iz)muóžēt «мучити, обдурювати; (первісно) бруднити», лит. *mėžti* «угноювати», гр. *μάσσω* «мну, мішу», *μαρτίς* «жертвний пиріг», *μάζα*, «тісто», двн. *māhōn* «будувати (первісно з глини)», нвн. *machen* «робити», дангл. *mācjan* «готувати», англ. *make* «робити», сірл. *maistir* «колотити (масло)», брет. *meza* «місити», вірм. *mācān* «прилипаю»; іє. *maḡ-* «місити, обмазувати».— Фасмер II 557—558; Преобр. I 501—502; Горяев 200; Brückner 326; Machek ESJČ 355—356; Holub — Lye 307; Holub — Кор. 218—219; Младенов 285; Bern. II 28—29; Mikl. EW 185; Trautmann 173; Frisk II 180—181; Kluge — Mitzka 451; Pokoņu 696—697.— Пор. **пома́занець**.

ма́зга— див. **мазка́**.

[мазглі́вий] «плаксивий»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgaj* «плаксі́й; розтелепа, тухті́й», похідним від дієслова *mazgać* «мазюкати, бруднити», утвореного, як і сл. [māzgati], на основі псл. *mazati* «мазати», що відповідає укр. *мазати*.— SW II 906; Otrębski JP 43/3, 142—143; Bezlej ESSJ II 173.— Див. ще **мазати**.— Пор. **мазгуля́ти**.

[мазгуля́ти] «мазюкати, робити плями» Ж;— бр. [мазголі́ць] «мазати, бруднити»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgać*, сл. [māzgati] «тс.»; виводиться також (Орос Доп. УЖДУ II 75) з рум.

māzgăli «мазати».— Див. ще **мазглі́вий**, **мазати**.

мазе́па «неохайна, грубувата або нерозумна людина»;— бр. [мазе́па] «замазура», п. *mazera* «плаксі́й; розтелепа; нечупара, замазура»;— похідне утворення від *мазати* «бруднити»; до словотвору (формант *-en(a)*) пор. *дурéпа*.— Фасмер II 558; Преобр. I 501; Соболевський РФВ 66, 341.— Див. ще **мазати**.

ма́зер «квантовий генератор (підсилювач)»;— р. *ма́зер*, п. ч. сл. *maser*;— запозичення з англійської мови; англ. *maser* «тс.» є ініціальною аббревіатурою, утвореною із словосполучення *microwave amplification by stimulated emission of radiation* «підсилення мікрохвиль за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС² 507; СИС 289; Корали́нський 611; Klimeš 432; Klein 943.— Пор. **ла́зер**.

[мазе́р] (ент.) «гноювик, *Geotrupes stercorarius* L.» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *мазати* (суфіксу *-er* у літературній мові відповідає *-ar*).— Див. ще **мазати**.

[мазилі́н] «вазелін» St. sl. 22/3—4, [мазилі́нка] «тс.» МСБГ;— результат зближення слова *вазелін* з похідними від *мазати*.— Дзєндзелівський St. sl. 22/3—4, 288.— Див. ще **вазелін**.

мазка́ «кров, що витекла з рани», [ма́зга] «мозок» Ж, [замазчи́ти] «закривавити», [помазчи́ти] «побити до крові»;— очевидно, залишок основи псл. **mazg-*, пов'язаної кількісним чергуванням голосних з *pozgъ* «мозок».— Див. ще **мо́зок**.

[мазка́ль] (ент.) «мошка, *Simulium ornatum* Mg.» МСБГ, [мазку́ль] «тс.» тж;— неясне; можливо, результат видозміни форми *моска́ль* як діалектної назви комахи (пор. [моска́лик] (ент.) «сонечко п'ятикрапкове»).

[мазка́тий] «мордатий» Па;— неясне. **мазлі́вка**— див. **магель**.

мазлюва́ти— див. **майзель**.

[мазні́ця] «велика чорна смушева шапка з суконним дном»;— результат перенесення назви *мазні́ця* «посудина для дьогтю» за подібністю форми.— Див. ще **мазати**.

мазу́р¹ (назва танцю), *мазу́рка* «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́рка*, ч. вл. *mazurka*, слц. слн. *mazúrká*, м. *мазурка*, схв. *ма́зур(ка)*;— запозичення з польської мови; п. *mazur*, *mazurek*, *mazurka* (танець) походить від етнічної назви *Mazur*; до перенесення етнічних назв на танці пор. *лезгінка*, *цигáночка*, р. *венге́рка* тощо.— СІС² 507; СИС 289; Фасмер II 558; КЭСРЯ 252; Преобр. I 502; Brückner 326; Holub — Lyer 307; Holub — Кор. 219.— Див. ще **мазу́ри**.

[**мазу́р**²] (орн.) «горобець польовий, *Fringilla montana*», [*мазу́рок*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazur* (*mazurek*) «горобець лісовий, *Passer montanus*», очевидно, пов'язане з етнічною назвою *Mazur*.— Див. ще **мазу́ри**.

мазу́ри (одн. *мазу́р*) «етнічна група поляків (жителі Мазовії)», [*ма́дзур*] (прізвисько українців, що сповідували католицьку віру), [*мазу́рія*] «поляки» О, [*мазу́рка*] «полька» О, [*мазу́ричина*] Ж;— р. бр. *мазу́р*, ч. слц. *Mazur*, вл. *Mazury* «мазури», схв. *мазу́р*;— запозичення з польської мови; п. *Mazur* пов'язане з географічною назвою *Mazowsze* «Мазовія», яка загальноприйнятої етимології не має; зіставлялася з лит. *māžas* «малий» (Потебня РФВ I 260); розглядалася як складне слово: *Mazo-wsze* (Brückner 326); висловлювалося припущення про спорідненість п. *Mazur* (< псл. *ма-зуръ) із слн. [*мазур*] «пузан, товстун» (Погодин РФВ 50, 230); пов'язувалося з п. *mazia* «болото», *mazac* «мазати» (Hrabec *Onomastica* 4/2; Непокупный 112).— Фасмер II 558.

[**мазу́ристий**] (у сполученні [*мазу́риста вівця*] «біла вівця з чорними плямами коло очей») ВЕНЗн;— р. [*мазу́ра*] «голуб з темними плямами»;— очевидно, пов'язане з *мазати* «бруднити».— Фасмер II 558.— Див. ще **мазати**.

[**мазу́рки**] «сорт яблук» Ж, [*мазу́рок*] «вид гриба» ВЕБ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою *мазу́ри*.

мазу́рок «вид тістечка»;— р. *мазу́рка*, слц. *mazúrká* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazurek* «тістечко» пов'язане з етнічною назвою *Mazur* «мазур».— Brückner 326.— Див. ще **мазу́ри**.

мазу́т «відходи при переробці нафти», [*мазу́та*] «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́т*, п. ч. слц. *mazut* (з укр., р.), схв. *мазут*, слн. *mazút*;— запозичення з турецької мови; тур. *mazut*, *mazot* «мазут» походить від ар. *mahzulāt* «покидьки, відходи»; на слов'янському ґрунті слово зблизилося з *мазати*.— Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 288; Фасмер II 558; Шипова 226; Kopaliński 615; Holub — Lyer 307.

[**маї́вка**] (бот.) «підвишень (гриб), *Agaricus prunulus* Scop. (*Citopilus prunulus* Quel.)»; гречка, *Polygonum fagopyrum* L.; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.; черемха, *Prunus padus* L. Ж, Мак; сорт ранньої черешні МСБГ, Корз», [*маїк*] «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale* Wigg.» ВЕЗа, Мак, [*маїк* ВЕНЗн, Мак, *маї* Мак] «тс.», [*маї́ówka*] «рання черешня» МСБГ, [*маї́ка*] «кульбаба Мак; сорт ранньої картоплі МСБГ»;— п. [*majówka*] «конвалія», [*majownik*] «тс.», слц. [*májik*] «кульбаба», нл. *majowki* «травневі паростки»;— похідні утворення від *маї* «травень»; назви зумовлені тим, що ці рослини сіються, сходять, цвітуть або дозрівають у травні.— Вісюліна — Клоков 73; Нейштадт 334—335.— Див. ще **маї**¹.

[**маї́к**] «вересень» Ж;— п. *maik* «тс.»;— похідне утворення від *маї* «травень»; назва пояснюється тим, що у вересні під час бабиного літа буває тепло, як навесні, і цвітуть деякі рослини.— Гриценко 177—178; Hołyńska-Багапова 87; SW II 847.— Див. ще **маї**¹.

Маї́на (жіноче ім'я);— р. *Маї́на*, бр. *Maína*;— утворено, очевидно, на ґрунті російської мови від назви місяця *маї* «травень»; пов'язується з першотравневим святом.— Вл. імена 138; Петровский 147.— Див. ще **маї**¹.

маї́с (бот.) «кукурудза, *Zea* L.»;— р. *маї́с*, бр. *maís*, п. *maís* «тс.», ч. слц. *maízena* «кукурудзяне борошно», вл. нл. *majs* «маїс», схв. [*maiš*] «тс.», слн. *majzéna* «кукурудзяне борошно»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. *maïs*, ісл. *maíz* «кукурудза») запозичено з мови населення острова Гаїті (*mahíz* «маїс»).— СІС² 407; Акуленко 141; СИС 289; Фасмер II 558;

Горяев 200; Holub — Lyeer 298; Schuster-Sewc 879; Kluge — Mitzka 455; Dauzat 451; Gamillscheg 590.

май¹ «травень», *маївка*, [майов(н)ій] «травневий», ст. *маи* (1404);— р. бр. болг. *май*, др. *маи*, п. нл. *тај*, ч. слц. слн. *тај*, вл. *пеја*, м. *мај*, схв. *мај*, стсл. *маи*;— запозичення з грецької мови; сгр. *μαῖος* «травень» походить від лат. *maius* «тс.»; місяць названо на честь однієї з Плеяд богині *Майї*, ім'я якої споріднене з дінд. *mahī* «велика, стара земля»; в українській мові назва місяця асоціюється з *май* «зелень».— Ноуґі́ска-Ваґапова 45; Фасмер II 559; Горяев 200; Holub — Lyeer 298; Верп. II 8; Walde — Hofm. II 12—13.

[май²] «кличання, зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», [майи-на] «тс.»; опудало» О, [ма́йка] «букет на щойно поставленому зрубі хати; віха (знак)» О, [ма́ня] «кличання, зелень, якою квітчають хату на зелені свята; знаки в полі з гілок» МСБГ, [майні́й] «укритий листям», [ма́ти] «заквітчувати зеленню», [майі́ти] «робити з гілок знаки в полі» О, [майова́т] «гуляти» Л, [маюва́ти] «вкриватися листям» О, [обма́ювати] «прикрашати зеленню», *розма́й*;— р. [ма́й] «кличання», бр. [ма́й] «зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», п. *тај* «тс.», ч. *тај(е)* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками», слц. *тај* «дерево, що ставиться перед вікном коханої», нл. *таја* «весняна берізка», схв. *тај*, *мај* «весняна квітка; зелень», слн. *тај* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками»;— не зовсім ясне; розглядається як утворення від кореня **та-* «хитатися, коливатися» в словах *ма́яти*, *махáти* (Горяев 200); припускається також зв'язок з назвою місяця *май* «травень» (Brückner 317—318).— Гриц. 189.

[май³] (частка, що надає прикметникові або прислівникові значення вищого ступеня порівняння: [ма́й високий] «вищий»; повторюваний сполучник з розділовою функцією МСБГ), ст. *маи-полипшеи* «найліпше (ліпше?)» (1499);— запозичення з молдавської мови; молд. *май* (як і рум. *mai*), частка, вживана для

творення аналітичних форм вищого і найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, прислівник «більше», походить від лат. *magis* «більше», пов'язаного з *magnum* «великий».— Німчук ІУМ Морфологія 501; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Crânjala 342, 438.— Див. ще *магістр*.

май⁴— див. *мабу́ть*.

ма́йбу́тній, *ма́йбу́тне*, *ма́йбутт́я*, *ма́йбу́ть*;— похідне утворення від словосполучення *має бу́ти*.— Див. ще *бу́ти¹*, *ма́ти²*.

ма́йва, *ма́йво* — див. *ма́яти*.

[ма́йгова] (бот.) «очерет» Ж;— неясне.

ма́йдán¹ «площа; [лісова галявина; стародавня могила, розкопана зверху; рівне поле, низина, оточена лісом або будівлями; острів, укритий рослинністю; озеро в полі Ч]», *ма́йдánчик* «невелике рівне місце, призначене для чогось», [ма́йдánити] (у сполученні [м. вода]) «вирує» Я;— р. [ма́йдán] «площа; лісова галявина», бр. *ма́йдán* «базарна площа», п. *majdán* «площа», схв. *ме́йдán* «місце двобою»;— запозичення з тюркських мов; тат. кипч. каз. туркм. *maidan* «вільне, рівне місце», крим.-тат. *máidan* «тс.», тур. *meidan* «арена, площа; відкрите місце» походить від перс. *mejdan* «площа, арена» або від ар. *maudān* «віддаль; обсяг, царина; місце для гри», пов'язаного з дієсловом *madā* «тягти, тягтися, простягатися».— СІС² 507; Акуленко 137; Габинский Вост.-сл.-ром. взаимод. II 135; Фасмер II 559; Шипова 236—237; Дмитриев 540; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Качалкин ЭИРЯ VII 86—92; Преобр. I 503; Горяев 200; Brückner 318; Верп. II 6; Mikl. TEI II 125; Klein 924; Радлов IV 2, 1990, 2069.

[ма́йдán²] «смолярня», [ма́йдánник] «смоляр», [ма́йдánчик, ма́йдánщик ПІ] «тс.»;— р. бр. [ма́йдán] «смолярня», п. *majdán* «тс.»;— результат перенесення назви *ма́йдán* «площа», зумовленого тим, що смолярні влаштовували на рівних відкритих місцях, лісових галявинах.— Фасмер II 559; SW II 849.— Див. ще *ма́йдán¹*.

[майдати] «махати (хвостом)», [май-далати] «махати», [майдак] «хвіст»; — п. majdać «махати, виляти, крутити»; — афективне утворення, пов'язане з махати, маяти (див.). — Пор. майталати.

майже, [май, майбу́ Ж, мей Ко] «тс.»; — результат злиття слів май «вважай» (2 ос. одн. наказ. спос. від дієслова мати) і сполучника [же] «що» або [би] «ніби»; виведення від рум. mai «більше» (Vrabie Romanoslavica 14, 160) помилкове. — Німчук ІУМ Морфологія 489; Булаховський Вибр. пр. III 400. — Див. ще би, же², мати².

[майзель] «зубило» О, [майзі́ль] «тс.» МСБГ, [мазлюва́ти] «тесати камінь» О; — п. [majsel, mejsel, mesel], ч. majzlík, [mázlík] «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Méissel «долото, зубило» (свн. meißel, двн. meißil «тс.») пов'язане з свн. meizen «сікти, тесати», двн. meizan, гот. maitan «тс.» — Holub — Lyeг 299; Kluge — Mitzka 472.

майка¹ «літня трикотажна сорочка»; — р. бр. майка, вл. заст. таја (majka) «оторочена сукня; дитячий фартушок», схв. ма́јица «тс.»; — запозичення з російської мови; р. майка пов'язується з назвою місяця май (Фасмер — Трубачев II 559); припускається також запозичення з італійської мови (Kiss St. sl. I—2, 148—149); іт. maglia «майка, футболка» пов'язується з фр. maille «петля, вічко сіті, мереживо», maillot «трико акробата, майка», що походить від прізвища трикотажника Паризької опери Maillot; не виключається й походження з того ж джерела, з якого походить [майтки] «панталони», — гол. maat «матрос», maatje «матроські штани» (Трубачев ВЯ 1960/3, 64). — ҚЭСРЯ 252; Цыганенко 253; Schuster-Sewc 878; Bezlaј ESSJ II 161.

майка² (ент.) «весняний безкрилий жук родини наливникових, Meloë; іспанська мушка, Lytta vesicatoria L.; [чорний жук в салі; жук-кузька хлібний, Anisoplia austriaca Hbst. Дейн; жук-рогач, Lucanus cervus L. Л]», [майовка] «майка звичайна, Meloë proscarabaeus; бронзівка смердюча, Oxythyrea funesta Poda» Дейн; — р. майка «Meloë proscarabaeus Lent.»

br. майка «тс.», [маёўка] «хрущ», п. ч. majka, слц. májka «Meloë proscarabaeus Lent.»; — назви пов'язані з найменуванням місяця май «травень» (час інтенсивного виведення комах). — Див. ще май¹.

майка³ — див. мавка.

майка⁴ — див. манька¹.

[майкас] «кілька днів тому» МСБГ; — очевидно, результат стягнення виразу [май якость] «недавно». — Див. ще май³, як.

[майма́риця] «стежка, шлях» Ж; — неясне.

маймур, майму́рок — див. мармур.

майна (команда у вантажників) «донизу»; — р. бр. болг. майна «тс.»; — припускається походження від іт. (am)-maipage «згортати, спустити вітрила», звідки також нгр. ма́йнарω «тс.» — Фасмер II 559; Младенов 286; Спасова БЕ 14/4—5, 398.

[майник] (бот.) «оман високий, Inula helenium L.; веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. Schmidt» Мак; — р. болг. майник «веснівка», бр. майнік «тс.»; — похідне утворення від май «травень»; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть у травні — червні (Нейштадт 163—164, 551—552). — Див. ще май¹.

майнó — див. мати².

майнувати, майну́ти — див. маяти.

[майня́к] «невеликий лісок» Ч; — неясне.

майо́ліка «полив'яні вироби з випаленої глини»; — р. болг. майо́лика, бр. маё́лика, п. ч. слц. вл. majolika, схв. мајо́лика, слн. majólíka; — запозичене з італійської мови, можливо, через посередництво німецької (н. Majólíka); іт. maiólíca «тс.» походить від назви острова Майорка (Maiorca, в італійській народній вимові Maiolica), з якого в XV ст. поширився цей арабський за походженням спосіб виготовлення керамічних виробів. — СІС¹ 507; СИС 289; Фасмер II 559—560; Kopaliński 596; Machek ESJČ 348; Holub—Lyeг 299; РЧДБЕ 352; Bezlaј ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 455; Mestica 896.

майонез «вид соусу»; — р. майонез, бр. маянэз, п. majonez, ч. слц. слн. та-

joπέza, вл. majoneza, болг. майонéза, м. мајонéз, схв. мајонéз, мајонéза; — запозичення з французької мови; фр. mayonnaise (<mahonnaise) «тс.» походить від назви міста (Port-)Mahon.— СІС² 508; СИС 289; Sl. wyg. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Вуяк-лија 534; Dauzat 465.

майбо́р «офіцерський чин», *майорі́ха* «дружина майора», *майбо́риша* «тс.»; — р. болг. майбо́р, бр. маёр, п. ч. слц. вл. тајог, м. мајор, схв. мајо́р, слн. тајо́г; — запозичення з німецької або французької мови; н. Мајо́г, фр. тајог походять від ісп. тауог «тс.», яке зводиться до лат. та́јог «більший, вищий», спорідненого з дірл. тōг, таг «великий», гот. таіс «більше», двн. тēго «більший», укр. (Володі́)мир.— СІС² 508; СИС 289; Горяев 200; Kopaliński 596—597; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 451; Kluge—Mitzka 455; Walde—Hofm. II 14.— Див. ще **Володі́мир**.— Пор. ма-жо́р.

майора́н (бот.) «Majorana Moench. (Origanum majorana L.)», [маєранок Мак, майоранка Мак, ма́йра́н Г, Ж, ма́йра-нок Мак] «тс.»; — р. болг. майора́н, бр. ма́яра́н, п. тајерап, тајгап, ст. тајогап, ч. слц. тајога́п, вл. тајгоп, нл. тајегап, тајгап, полаб. тајга́п, схв. мајо́ра̄н, мајо́ра̀на, слн. тајаго́п, тајога́п; — засвоєна з новолатинської ботанічної номенклатури наукова назва; слат. тајога́па, тајога́сус «майоран» утворились (під впливом та́јог «більший») на основі лат. ама́гасус «тс.», яке походить від гр. ἀμάραχον, запозиченого з східних мов, де воно було споріднене з дінд. тагува(ка)- «тс.».— СІС² 508; СИС 289; Фасмер II 560; Горяев 200; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 299; Schuster-Šewc 879; Bezlaj ESSJ II 161; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 460; Frisk I 86.— Пор. магерáн.

майбо́ри (бот.) «Zinnia L.», *майо́рці*, [майо́рчики Мак] «тс.»; — р. майо́ры; — результат перенесення на квітку назви *майо́р* (офіцерське звання), зумовленого якимись позитивними асоціаціями вигляду рослини з зовнішністю офіцера; пор. іншу назву цієї квітки [кавалéрчи-ки].— Див. ще **майо́р**.

майо́рїти «невиразно виднітися владіні; мигтіти; коливатися від вітру», [майо́рїти] «тс.»; — власне українське утворення, результат контамінації дієслів *ма́яти* і *мріти* (див.).

[**майо́рка**] «корова, наполовину чорна, а наполовину біла» О; — неясне.

[**майо́ш**] «кишка» ВеУГ, [ма́юш] «тс.» ВеУГ; — запозичення з угорської мови; уг. májas «ліверна ковбаса» походить від та́ј «печінка», спорідненого з манс. таіт, хант. тūγә́л, фін. maksa «тс.».— MNTESz II 818; Bárczi 195.

ма́йстер «фахівець якогось ремесла, керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг досконалості в певній галузі; тесляр», [ма́йстро́] «майстер» Г, Ж, [ма́йстері́я] «інструмент майстра», *ма́йстерка* «теслярство» СУМ, *ма́йстерник*, *ма́йстерність*, *ма́йстерня*, [ма́йстеро́ва] «дружина майстра», [ма́йстро́ва] «тс.», *ма́йстерство* «ремесло», *ма́йстері́ня*, *ма́йстрі́ха*, [ма́йстро́ва́] «майстерня», [ма́йстро́вня] «тс.», [ма́йштер] «ремісник, тесляр» О, [ма́штер] «тс.» О, [ма́йштерка́] «ремесло» О, [ма́йстро́вич] «син майстра», *ма́йстерний*, *ма́йстро́вий*, [ма́йстерний] «майстерний» Ж, [ма́йстерський] (у виразі [м. верстат] «столярний верстат») О, *ма́йструва́ти*, [ма́йштрува́ти] О, *підма́йстер*, [підма́стéрок] «підмайстер», ст. ма́стеръ (1448); — р. ма́стер, бр. ма́йстар, др. ма́стеръ, ма́стерь, п. слц. majster, ч. mistr, заст. majstr, вл. mištr, нл. mejstař, болг. ма́йстор, м. ма́йстор, схв. ма́йстор, слн. то́јстер, стел. ма́сторъ, ма́гисторъ «майстер»; — запозичення з німецької мови; н. Méister (двн. meistar) виникло з *ma(g)istro «тс.», що походить від лат. magister «начальник; учитель; керівник». — Акуленко 132; Фасмер II 578—579; Преобр. I 513; Hüttl-Worth 16; Brückner 318; Holub—Lyer 299; Bern. II 3—4; Kluge—Mitzka 473.— Див. ще ма-гі́стр.

[майтила́ти] «мотати, мотатися, гойдати», [майтила́тися, майтило́ати] «тс.», [майтила́чити] «метляти»; — п. ма́йта́с «колихати, махати»; — афективне утворення від кореня *ма́й-* (*ма́яти*), паралельне до *ма́йдати*.— Див. ще *ма́яти*.— Пор. ма́йдати.

[ма́йки] «жіночі панталони» Ж, [ма́йки] «тс.» (Умань); — бр. [ма́йки] «чоловічі штани»; — запозичення з польської мови; п. majtki «труси, панталони; (ст.) чоловічі штани; матроські штани» походить від majtek «матрос», що зводиться до гол. maat (здрібн. maatje) «матрос, товариш». — Brückner 318

Ма́йя (жіноче ім'я); — р. Ма́йя, бр. Ма́я, ч. нл. Маја, болг. Ма́йя, Ма́я; — запозичення з німецької мови; н. Маја походить від лат. Маја (букв. «велична») або від гр. Μαῖα (Μαίη), імені давньогрецької богині, матері Гермеса (Меркурія), утвореного від μαῖα «мати, годувальниця, нянька, баба», спорідненого з μάμια (μάμια) «мама», укр. ма́ма; у східнослов'янських мовах вторинно пов'язується з назвою місяця ма́й і першотравневим святом. — Вл. імена 138; Петровский 147; Paul Kl. Vnb. 112; Frisk II 159.

мак (бот.) «Paraver L.; насіння цієї рослини», ма́ківнік «коржик з маком та медом», [маковéць] (бот.) «мак» Ж, макові́к «маківник», [маковина] «бадилля маку» МСБГ, [маковіна] «стебло маку; мак дикий, Paraver rhoeas L.», [маковінець] «мак дикий», [маковіння] «стебла маку», [маковіне] «тс.; пуста головка маку» О, [маковіще] «поле, де був мак», [маковник] «маківник» Ж, Пі, [маковніця] «продавщиця маківників» Ж, [маку́рка] «головка маку» ВеНЗн, [мача́] «макове зернятко», [мача́нник] «пиріг з маком» Ж, мачі́на, [мачі́не] «маковиння» ВеУг, [мачкі́] «вінок з квітів маку», [мачнік] «маківник» Ж, [мачо́к] (бот.) «мак дикий, Paraver rhoeas L.; Glaucium Adans.» Г, Мак, ма́ків, ма́ківко́вий, ма́ківча́ний, ма́кові (бот.) «Paraveraseae», макува́ти «тс.» Мак, [мачка́тий] «дрібний» (про дощ), макові́ти «червоніти», [мачкува́ти] «зрізати колоски (як головки маку) Ж; микати, перебирати Ж; виривати руками просо, гречку», [зачмакі́вчати] «запаморочити»; — р. бр. болг. м. мак, др. ма́къ, п. слц. вл. нл. так, ч. та́к, схв. ма́к, слн. та́к, та́к, стсл. ма́къ; — псл. та́къ; — споріднене з лит. aguonà «мак», [maguonà, magona, magūnas] (припускається, однак, що це запозичення з гер-

манських мов — Mühl.— Endz. II 547), лтс. magone, magona, прус. moke (не виключається запозичення з слов'янських мов — Brückner 318), двн. mâgo, maḥo, свн. maḥen, māp, нвн. Mohn «тс.», можливо, також дірл. tessup «морква, пастернак», ірл. teasap «тс.», гр. μήκων (дор. μάκων) «мак»; іе. *mak- «шкіра, плівка, шкіряний гаманець»; припускається також доіндоевропейське середземноморське походження; припущення про запозичення у слов'янські мови з грецької (Фасмер ГСЭ III 119—120) заперечується. — Фасмер II 560; Сабалаяускас КСИС 28, 70—73; Преобр. I 504; Горяев 200; Brückner 318—319; Machek ESJĀ 349; Holub—Lyer 299; Holub—Kop. 214; Schuster-Sewc 879; Skok II 358—359; Bezljaj ESSJ II 162; Bern. II 9—10; Mikl. EW 181; Trautmann 166; Kluge—Mitzka 484; Frisk II 225; Гиндин Этимология 1963, 54, 69—71; Pokorny 698.

[макабу́нда] «волоцюга» Ж; — запозичення з польської мови; п. makabunda (прізвисько) виникло в результаті видозміни слова wagabunda «волоцюга», що походить від лат. vagabundus «мандрівний», утвореного від vagari «мандрувати, блукати», пов'язаного з vagus «мандрівний», спорідненим з двн. wapkōp, wapkōp «хитатися, коливатися», дінд. vāṅgati «іде, шкутильгає», лит. vagiū, vōgti «красти, викрадати», vāgīs «злодій». — Brückner 319; Kopaliński 1029; Walde—Hofm. II 726—727.

мака́ка (зоол.) «невелика мавпа родини вузьконосих», мака́к «тс.»; — р. бр. мака́ка, п. ч. слц. такак, болг. мака́к, схв. ма́како, слн. така́к; — через посередництво французької мови (фр. macaque) запозичено з португальської; порт. macaco (жін. р. macaca) «тс.» походить з мов банту, де makaoko означає «мавпа». — СІС² 508; СИС 289; Sł. wug. obcuch 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Вујаклија 535; Dauzat 447; Klein 918.

[макакува́тий] «вайлуватий, лантухуватий» Л; — афективне утворення, паралельне [маку́луватий] «вайлуватий, незграбний» (пор.).

Макар (особове ім'я), [Макарій, Мака́ла Ж], ст. *Макаръ* (1482), *Макариевъ* (1443), *Макарій* «блаженъ» (1627); — р. *Макар*, *Макарий*, бр. *Макар*, *Макарий*, п. *Макагу*, ч. слц. вл. *Макаг*, болг. *Макар*, *Макари*, м. *Макарие*, *Макар*, схв. *Макарије*, *Макариј(а)*, слн. *Макагіј*, стсл. **Макарии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μακάριος* (особове ім'я) утворено на основі прикметника *μάκαρ* (*μακάριος*) «блаженний», можливо, пов'язаного з *μάκρως* «великий». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 147; Frisk II 162—163.

макарони, *макаронник* «запіканка з макаронів», [макарон] «тс.» Л; — р. *макарони*, бр. *макарона*, п. *макагон*, ч. *макагону*, слц. слн. *макагон*, болг. м. схв. *макарони*; — запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. *Макагопі*, фр. *macaron*); іт. *maccheroni*, [macaroni] «тс.» походить від пізньогр. *μακαρία* «юшка з ячних круп», що вважається спорідненим з *μακαρία* «блаженство». — Фасмер II 561; КЭСРЯ 252—253; Преобр. I 503; Brückner 319; Machek ESJĚ 349; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Bezlaĵ ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 456; Dauzat 447.

макаронічний (про стиль) «який характеризується надмірним вживанням іноземних слів і форм», *макаронізм*, *макаронізувати*; — р. *макаронічний*, бр. *макаронічны*, п. *макагоніцзпу*, ч. *макагонскý*, слц. *макагонску*, болг. *макаронічески*, схв. *макаронски*, слн. *макагонпизем*; — запозичення з французької мови; фр. *macaronique* «макаронічний» походить від іт. *maccheronico*, [macaronico] «тс.», пов'язаного з *maccheroni* «макарони» (уперше латинізовану форму *macaronicum* від італійського іменника вжив падуанець Тіфі делі Одасі (помер 1488) у жартівливому підзаголовку твору (*Carmen macaronicum*). — СІС² 508; СІС 289; Brückner 319; Kopaliński 597; РЧДБЕ 353; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 447. — Див. ще **макарони**.

[мака́ц] «невелика жаба» Ж; — неясне.

Македон (чоловіче ім'я), ст. *Македоніа* «вынесла(я) а(бо) превышающаа» (1627); — р. *Македон*, др. *Македоний*, болг. *Макéдо* (чол.), *Македо́на* (жін.), стсл. **Макéдонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μακεδών* (особове ім'я) означало букв. «македонець», *Μακεδόνιος* — «македонський». — Вл. імена 65; Петровский 147; Constantinescu 98

макет «модель, зразок»; — р. бр. болг. *макéт*, п. *makieta*, ч. слц. *maketa*, м. *макета*, схв. *макeта*, слн. *makéta*; — через посередництво французької мови (фр. *maquette* «тс.») запозичено з італійської; іт. *macchieta* «начерк; маленька пляма» є зменшувальною формою від *macchia* «пляма», що походить від лат. *macula* «тс.». — СІС² 508; СІС 289—290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 457; Kluge—Mitzka 456; Walde—Hofm. II 5—6. — Див. ще **макулатура**.

макі «французький партизан часів другої світової війни»; — р. болг. *макі*, бр. *макі*, п. *makia*, *maquis*, ч. слц. *makista* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *maquis* «тс.» походить від назви заростей вічнозеленого чагарника, в яких часто переховувалися партизани; запозичене з корсіканського діалекту італійської мови, в якому [macchia] «зарості» є етимологічно тотожним з іт. *macchia* «пляма». — СІС² 508; СІС 290; Kopaliński 607; Holub—Lyer 299; Dauzat 457. — Див. ще **макет**.

макінтош «плащ, легке пальто»; — р. болг. *макинтош*, бр. *макінтош*, схв. *макинтош*; — запозичення з англійської мови; англ. *mackintosh* «тс.» походить від прізвища шотландського хіміка Ч. Макінтоша (Ch. Mackintosh, 1766—1843), що винайшов спосіб виготовлення непромокальних тканин. — СІС² 509; СІС 290; Москаленко УІЛ 55; Фасмер II 561; Kopaliński 591; РЧДБЕ 354.

макітра¹ «вид глиняного посуду (первісно для розтирання маку); (ірон.) голова людини», [макартéт Ва, макатьор Л, макітрик МСБГ, макітра О,

ма́кортет СУМ, Ж, *ма́кортеть*, *ма́кортик*, *макортит* О, *макотёр* О, *ма́котертъ*, *мако́тра* Пі, *мако́трик* ВеБ] «тс.», [мако́тира] «макогін» Ж, *макоті́ря* «стрижена або голена голова; голова людини», [моко́тиря, моко́тя, мокути́ря Ж] «тс.», *макі́тритися* «паморочитися», *обмако́тирити* «дуже низько (при самому тілі) обстригти», [обмако́ти́жити] Ж «тс.»; — р. [макі́тра, макі́дра, мако́тра] (з укр.), бр. [макі́тра], мако́тра, [ма́кацер, макаце́рт, мако́тар] «макітра», [мака́тира] «голова», п. makotra, makutra (з укр.), слн. [makóter] «макогін»; — складне утворення з основ слів *мак* і *те́рти* (*тру*); численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (гр. *ма́ктра* «діжа, балія» — Фасмер ГСЭ 119; Karłowicz 362; Matzenauer 10, 59) позбавлене достатніх підстав. — Булаховський Нариси 77; Фасмер II 561; Трубачев Рем. термиол. 259—260; Соболевский Лекции 53; SW II 854; Brückner 318; Bern. II 10; Mikl. EW 353. — Див. ще *мак*, *те́рти*. — Пор. *макогін*.

[макі́тра²] «улоговина, поросла лісом; гора, поросла лісом Ч», [маку́тра] «тс.» Ч, [ма́корти] «улоговина», [ма́котертъ] «тс.»; — результат перенесення назви *макітра* «глиняний посуд» за схожістю форми (значення «гора» з'явилось в результаті вторинного перенесення). — Див. ще *макітра*¹.

[маклава́] «болотяна трава» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [батлама́] «різноманітна болотяна трава; сміття»; неясно, чи належить сюди схв. [мака́ль] «очерет», [макля́] «тс.» — Див. ще *батлама́*.

ма́клер «професійний посередник при укладанні торговельних та біржових угод», *ма́клерство*, *ма́клерствувати*, *маклерува́ти*; — р. бр. болг. *ма́клер*, п. makler, ч. makleř, слц. maklér, схв. *маклер*; — запозичення з німецької мови; н. *Makler* походить від гол. *makelaar* «тс.», утвореного від *makelen* «бути посередником в угоді», спорідненого з нн. *makeln* «тс.», нвн. *maschen* «робити». — СИС² 407; СИС 290; Фасмер II 561; Koraliński 598; Holub — Lyer 299;

РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще *ма́хер*. — Пор. *махлюва́ти*.

[ма́ковіця] «вершина, верх; баня», [макі́вніця] «дзвіниця» Ж, [макі́вка] «вершина гори» Ч, [маку́шак, маку́шка] «тс.» Ч; — р. [ма́ковица] «баня церкви, будівлі; потилиця», [ма́ковига] «маківка церкви», *маку́шка* «маківка голови», бр. *ма́каўка* «баня церкви; верх, вершина», *маку́шка* «верх; маківка», др. *маковица* «баня, верх», ч. takovice «невелика баня на вежі»; — похідні утворення від *мак*; первісне значення — «макова голівка», на інші предмети назву перенесено за схожістю їх круглої верхівки з голівкою маку. — Фасмер II 561; Преобр. I 504; Machek ESJC 349; Bern. II 9. — Див. ще *мак*.

*маковій*¹ «назва дня 14 (за старим стилем 1) серпня, у християнській церкві день мучеників Маккавеїв», [маковей́ (Me), маковійка Ж] «тс.», [маковіець] «гіст у серпні (після маковія)» О, [маковійчик] «тс.» О, [маковійки] «яблука, що стигнуть на маковія» ВеБ, МСБГ; — р. [мака́вье] «день 1 серпня», бр. [макавей́] «християнське свято»; — результат видозміни біблійного імені *Маккавей*, назви іудейського жрецького роду, вищеного Іродом; слово зазнало впливу народної етимології (*мак віяти*, оскільки в серпні досягає мак). — Грінч. II 400; УРЕ VIII 407.

[маковій²] (орн.) «коноплянка, *Fringilla cauparina* L.»; — складне слово з основою *мак* у першій частині (птах живиться переважно різним насінням); друга частина з'явилася, можливо, як результат деетимологізації і зближення з дієсловом *віяти* якоїсь іншої основи. — Булаховський Вибр. пр. III 277; УРЕ VII 466. — Див. ще *мак*. — Пор. *макодзьоба*, *маколус*, *макопійка*.

[ма́ковка] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum* L.» ЛЖит, [макі́вки] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.; рябчик великий, *Fritillaria meleagris* L.» *Мак*, [ма́куш] «латаття біле» Корз; — р. [ма́ковка] «водяна лілія», [мако́вки водяные] «гличики жовті», бр. [ма́каўка] «лілея»; — похідне утворення від *мак*; назва гличиків мотивується подібністю форми квітів до коробочки з плодами маку,

а латаття і рябчика — подібністю квітів цих рослин до квітки маку.— Див. ще мак.

макогін «дерев'яний товкач, яким розтирають мак, пшоно тощо», [макогін] «волоть кукурудзи» ВеБ, *обмакогінити* «низько обстригти»; — р. *макогін* «макогін» (з укр.), п. [макогін] «тс.» (з укр.); — складне утворення з основ слів *мак* і *гнати*, *ганяти*.— ССРЛЯ 6, 515; Горяев 200; SW II 854.— Див. ще *гнати*, *мак*.

[макодзьоба] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» Ж, [макодзьоб] «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.» ВеБ, [макодзьобниця] «зяблик» Ж, [макозоба] «коноплянка» ВеБ; — складні утворення з основ слів *мак* і *дзьобати*; назви зумовлені тим, що зяблик і коноплянка живляться переважно насінням; пор. [макоїд] «волове очко», [макоїдик] «коноплянка» ВеБ.— Воїнств.— Кіст. 244; Mikl. EW 181.— Див. ще *дзьоб*, *мак*.— Пор. *маколус*, *макопійка*.

[маколус] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.» ВеБ; — складне утворення з основ слів *мак* та *лускати*; назва зумовлена тим, що коноплянка живиться переважно насінням різних трав.— Воїнств.— Кіст. 244.— Див. ще *луска*¹, *мак*.— Пор. *макодзьоба*.

[макольондра] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.», [макольондрик, макольяндра], ст. *макологва* (XVII ст.) «тс.»; — фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *makolągwa*, [makolągwa] «тс.» є складним словом, утвореним з основ іменника *мак*, спорідненого з укр. *мак*, та дієслова *legnać się* «вилуплюватися» (*łąg* «вилуплювання»), спорідненого з укр. *лягти*; запозиченнями з української мови є рум. *măcăleandru* «малинівка», молд. *макаляндру* «тс.» (DLRM 483).— SW II 854; Вгійскнер 318, 292.— Див. ще *лягти*, *мак*.

[макопійка] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.», [макопійка] «тс.» Ж; — складне слово, утворене з основи імен-

ника *мак* і, можливо, дієслова *пійти* чи якогось іншого слова.— Див. ще *мак*.— Пор. *маковії*², *макодзьоба*, *маколус*.

макорженик «корж із маком», [макорженик] «тс. Г, МСБГ; печиво Ж», [маторжаник] «корж із маком МСБГ; недоброякісне печиво, корж МСБГ, Ва, Ме», [матаржани] (мн.) «печиво з домішкою лободи» Мо, [матаржін] «кукурудзяний хліб із зеленню», [моторженик] «корж із маком»; — не зовсім ясне складне утворення; може бути виведене з основ слів *мак* і *корж* (як результат стягнення давнішого *макокорженик) або *мак* і *ржаний «житній» (пор. *сържок*).

макортет, *макортеть*, *макортик*, *макорти́т*, *макотёр*, *макотерть*, *макотіря*, *макотра*, *макотрик* — див. *макітра*¹.

макорти — див. *макітра*².

Макоша «стародавня богиня спокою у слов'ян» Ж; — р. [мокоша] «домовик у подоби жінки», др. *Мокошь* (поганське божество); — зіставляється з дінд. *tak-háh* «багатий, шляхетний; демон» (*Matchek* RÉS 23, 55—56), гр. *μάχλος* «хтивий (переважно про жінку); пишний, буйний, розкішний» (*Loewenthal ZfSI Ph* 7, 406), псл. *токть*, укр. *мокрий*.— Фасмер II 640; Преобр. I 546—547.— Див. ще *мокрий*.

макрель (іхт.) «скумбрія, *Scomber scombrus* L.», *макрелеві*; — р. *макрель*, бр. *макрэль*, п. ч. слн. вл. *makrela*, болг. *макрѐя*, схв. *макрела*, слн. *makrēla*; — через посередництво германських мов (пор. нім. *Makrēle* «скумбрія», свн. *masrēl*, снн. *mak(e)geel*, гол. *makgeel*, англ. *maskerel*) запозичено з середньолатинської; етимологія слат. *masarellus* «тс.» неясна; пов'язується з гол. *makelaar* «посередник».— СІС² 507; СИС 290; Фасмер II 562; Преобр. I 504; Горяев 200; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456; Klein 920; Dauzat 457.— Пор. *маклер*.

[макріш] (вид рослини) Ж, [макриш] (бот.) «щавель кислий, *Rumex acetosa* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *макріш* (*макриш*, *мокриш*)

«щавель», як і рум. *măcrîș* «тс.», пов'язується з молд. [акрúш] «тс.», похідним від *акру* «кислий», яке зводиться до лат. *асег* «гострий, сильний», спорідненого з псл. *ostřь*, укр. *гóстрий*; початкове м пояснюється впливом болг. *мокрéш* (*мокрéж*) «мокрота, вологість». — Scheiudko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; СДЕЛМ 272; DLRM 484. — Див. ще *гóстрий*.

макро- (перший компонент складних слів — наукових термінів із значенням «великий» типу *макроклíмат*, *макромо-лéкула*, *макрорайóн*, *макроспóра*, *макроструктúра*); — р. болг. схв. *макро-*, бр. *макра-*, п. ч. слц. вл. слн. *такго-*; — виділена із складу слів грецького походження типу *макропóди*, *макроцефáл* основа прикметника гр. *μακρός* «довгий, великий, високий», спорідненого з лат. *масег* «тонкий, худий», днв. *maag* (нвн. *maeger*) «худий», дісл. *maeg*, дангл. *mæger* «тс.». — СІС² 509; СИС 290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 354; Frisk II 164—165; Walde—Hofm. II 2.

[ма́кса] «риб'яча печінка»; — р. [ма́кса] «печінка лина або тріски, рибацька тельбухи», [максó, мо́кса] «тс.», [ма́ксака] «печінка невеликої білухи», [макса́на] «велика риба з ікрою», [макса́ник] «риба з молоками»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. *maksa* «печінка» споріднене з ест. *maks*, уг. *máj*, манс. *maít*, хант. *mūṵəl* «тс.». — Фасмер II 562; Kalima 160; MNTESz II 818; Bárczi 195.

Максím, **Макс**, ст. **Максимъ** (1422), **Маѣ́имъ** «славень, аб(о) з лат. величайші» (1627); — р. **Максím**, бр. **Максím**, др. **Максимъ**, п. **Maksym**, вл. **Maks**, ч. слц. **Maxim**, болг. **Ма́ксím**, м. **Максим**, схв. **Ма́ксим**, слн. **Maksim**, стсл. **Маѣ́имъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Μάξιμος** походить від лат. **Maximus** (родинне ім'я, що приєднувалося до родового), яке зводиться до прикметника *maximus* «найбільший». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 148; Суперанская 79;

Илчев 315; Constantinescu 104. — Див. ще **ма́ксимум**.

Максиміліа́н, ст. **Маѣ́иміліа́нъ** (1627); — р. **Максиміліа́н**, бр. **Максіміліа́н**, п. **Maksymilian**, ч. слц. **Maximilián**, болг. **Максиміліа́н**, **Максиміліа́н**, схв. **Максиміліја́н**, слн. **Maksimilijan**; — через західноєвропейське посередництво запозичено з латинської мови; лат. **Maximiliānus** виникло, можливо, внаслідок злиття імен **Maximus** та **Emilian** (звідки укр. **Оме́ля́н**). — Вл. імена 65—66; Петровский 148; Суперанская 80; Илчев 315; Dauzat Dict. des noms 425. — Див. ще **Максím**, **Оме́ля́н**.

ма́ксимум «найбільша кількість, найвищий ступінь», **максималі́зм**, **максималі́ст**, **максималі́чний**; — р. болг. м. **ма́ксимум**, бр. **ма́ксимум**, п. вл. **maksimum**, ч. слц. **maximum**, схв. **ма́ксимум**, слн. **máksimum**; — запозичення з латинської мови; лат. **maximum** є формою середнього роду від прикметника **maximus** (<*mag-semos) «найбільший» — форми найвищого ступеня від **agnus** «великий». — СІС² 511; СИС 290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 355; БЕР III 621; Walde—Hofm. II 14. — Див. ще **магна́т**.

ма́ксі «максимальний» (про довжину одягу тощо); — р. болг. **ма́кси**, бр. **ма́кси**, ч. **maxi(sukně)**, слн. **maxi**, схв. **ма́кси**, слн. **máksi**; — запозичення з англійської мови; англ. **maxi** «тс.» виникло в результаті скорочення слова **maximum** «максимум», запозиченого з латинської мови. — СІС² 511. — Див. ще **ма́ксимум**.

макулату́ра «бракована друкарська продукція; (перен.) бездарний літературний твір»; — р. бр. болг. схв. **макулату́ра**, п. ч. вл. **makulatura**, слц. слн. **makulatúra**; — запозичення з німецької або французької мови; н. **Makulatur** походить від фр. **maculature** «тс.», утвореного від **maculer** «плямувати, бруднити», пов'язаного з лат. **macula** «пляма», етимологія якого не зовсім ясна. — СІС² 511; СИС 291; Kopaliński 598; Brückner 319; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 355; БЕР III 622; Dauzat 449; Klein 920; Walde—Hofm. II 5—6.

[макúлуватий] «вайлуватий, незграбний»; — очевидно, результат контаміна-

шії слів *маку́ха* «вайло, млява людина» і *вайлува́тий*.— Див. ще *вайло́*¹, *маку́ха*.

маку́ха «вичавки з насіння олійних культур; (перен.) вайло, млява людина», [маку́х] «тс.», [макухі́] «саман, саморобна цегла з глини і соломи» МСБГ, [макуші́нка] «страва з макухи» Ж, [маку́шенка] «тс.», [маку́ховатий] «дірчастий, пористий» (про камінь); — р. бр. *маку́ха*, п. *makuch*, [makucha] «вичавки», слц. [makúch, makucha] «макуха»; — очевидно, похідне утворення від *мак* (мабуть, спершу так називалися вичавки з маку); зіставляється також із швейц.-нім. *Mägikuchen* «вичавки з маку». — ІУМ Леке. 329; Дзендзелівський *St. sl.* 22, 288-289; Шелудько 39; Фасмер—Трубачев II 562; Горяев 200; Вгюскпер 318-319; Mashek ESJCS 283.— Див. ще *мак*.

[маку́ховатий] «з великими волотями» (про очерет); — очевидно, пов'язане з **маку́ха* «маківка, верхівка», можливим похідним від *мак*; пор. р. [маку́ха] «верхня частина чого-небудь; верхівка дерева». — Див. ще *мак*.

ма́куш — див. *ма́ковка*.

[маку́шка] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium agrarium* L. (*T. strepens* Crantz.)» *Мак*; — р. [маку́шка, маку́ша] «тс.», [маку́шник] «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.», [макбу́шник] «конюшина»; — похідне утворення від *мак*; назва зумовлена тим, що квіти конюшини-зібрані в головки, які своєю формою нагадують маківки. — Нейштадт 344—346.— Див. ще *мак*.

[мала́] (вигук, яким звертаються до кобили або корови) О, [мала́-мала́] (вигук, яким прикликають корів) МСБГ, [мленька́-мленька́ (Ме), млі́нька-млі́нька Мо] «тс.», *малю́сь-малю́сь* «вигук, яким кличуть свиней» Корз; — р. [мале́ха-мале́ха, мале́шка-мале́шка] «тс.», [ма́ли-ма́ли] (вигук, яким прикликають овець, телят, а також кіз, курей, гусей), [ма́ля-ма́ля] (вигук, яким прикликають овець), [маля́нки-маля́нки] «тс.», п. *mal-mal-mal* (вигук, яким прикликають свиней і поросят), [mali, maluš, malusi, maluški, maluty, malmalski, malu malusiel] «тс.», схв. *малі́нка* (кличка корови), *малі́нча* (кличка вівці); — пов'язане з *малій* (початково як звертання до те-

лят, поросят тощо). — Див. ще *малій*. — Пор. *ма́нька*².

мала́га «сорт виноградного вина»; — р. бр. болг. *мала́га*, п. ч. слц. *malaga*, схв. *мала́га*, слн. *málaga*; — запозичено з іспанської мови, можливо, через посередництво французької (фр. *malaga*); ісп. *málaga* «тс.» походить від назви провінції (міста) Малага (*Málaga*) на півдні Іспанії, звідки це вино поширилось. — ССРЛЯ 6, 521; КЭСРЯ 253; Корали́нски 599; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 300; БЕР III 624; РЧДБЕ 355; Вуяклија 537.

[мала́й¹] «хліб із кукурудзи, гороху або проса; круг білої глини Ме; (бот.) просо, *Panicum L. Mak*», [мала́йчик] «бісквіт МСБГ; хлібина; невелика хлібина ЛексПол», [мелáй] «кукурудза, кукурудзяний хліб», [мелáйник] «тс. ВеЗн; крихкий камінь Ж», [милáй] «вид хліба», [милáйнець] «поле, з якого знято кукурудзу» ДзАтл II, [милáйне, милáйниця, милáйнице] «тс.» тж; — р. [мала́й] «хліб з кукурудзяного борошна; каша з просяного борошна», бр. [мала́й] недопечений хліб; хліб з гречаного борошна», п. [malaj] «кукурудзяний коржик» (з укр.), болг. [мала́й] «кукурудзяне борошно, кукурудзяний хліб», схв. [мала́ј] «їжа з кукурудзяного борошна»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *mălai* «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна», молд. *mălai* «тс.» етимологічно неясне; вважається складним словом, утвореним з *mei* «просо», що походить від лат. *milium* «просо, пшоно», спорідненого з гр. *μείλιον*, лит. *málnos* «тс.», і *lai* «темно-сірий», яке походить від пізньолат. *lajus* «неяскравий», етимологічно неясного; пов'язується також з молд. *мэлэ́ц* «м'який, соковитий», *мэмэлі́гэ* «мамалига» (СДЕЛМ 272). — Мельничук Молд. эл. 168; Дзендзелівський Доп. УЖДУ II 68; *St. sl.* 6, 116; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Фасмер II 562; БЕР III 624; Mikl. EW 181; СДЕЛМ 229, 253; DLRM 490—491; Parahagi 614; Walde—Hofm. II 87.

[мала́й²] (бот.) «глід, *Crataegus oxyacantha* L.» МСБГ. [мала́ек, мала́ец] «тс.» МСБГ, [мала́йка] «сорт дрібних

червоних яблук» МСБГ; — неясне; можливо, запозичення з молдавської мови; пор. молд. *мэлэец* (рум. *mălăieț*) «м'який, соковитий» (про плоди), етимологія якого остаточно не встановлена.— СДЕЛМ 272.— Пор. **малай**¹.

[**малайда**] «тюхтій» О; — афективне утворення.

[**малайка**] (орн.) «дятел, *Picus*» ВеБ; — неясне.

малайці (одн. *малаець*) «група народів, що живуть в Індонезії, Малайській Федерації й Таїланді»; — р. бр. болг. *малаец*, п. *Małajczyk*, ч. слц. *Malajec*, вл. *Małajowc*, схв. *Малајац*, слн. *Malajec*; — запозичення з англійської мови; англ. *malay* «малаець; малайський» походить від тубільного слова *Malayu*.— Klein 927.

маламоніке — див. **малимон**.

[**маламура**] «ненажера» О, [*маламури-ти*] «жертви, уминати»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов (пор. тур. *malımal* «переповнений, туго набитий»).

[**маланка**¹] «вечір напередодні Нового року; новорічний обряд з традиційним переодяганням у тварин і фольклорних персонажів; учасник цього обряду; обрядова пісня, яку виконують учасники маланки МСБГ; обрядова гра при покійникові Ж», [*миланка*] «тс.» Ж, [*меланка*] «переддень Нового року», *меланки* (мн.) «тс.», [*маланкати*] «виконувати новорічний обряд маланки» Ж, [*маланкувати*] «тс.» МСБГ; — р. [*Меланки*] «день 31 грудня за старим стилем»; — пов'язане з *Маланка* «Меланія» з огляду на те, що переддень Нового року за церковним календарем є днем святої Меланії; значення «гра при покійникові» вторинне.— Див. ще **Меланія**.

[**маланка**²] «блискавка (без грому)» Л, Кур; — р. [*маланка, маланья*], п. [*małanka*] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. [*маланка (малянка, маланя, маланья)*] «блискавка (часто без грому)» походить від псл. *m²lpi «блискавка»; за звуковою подібністю зблизилося з власним ім'ям *Маланка*.— Див. ще **мовня**.

Малана, Маланка, Маланя, Малася, Малашка — див. **Меланія**.

[**малата**] «страва з кукурудзяного борошна»; — запозичення з угорської мови; уг. *maláta* «солод» походить, очевидно, від слц. *mláto* «солодові або виноградні вичавки», спорідненого з укр. [*молот*] «пивна гуща; вичавки».— MNTESz II 829; Bárczi 196; Machek ESJČ 368.— Див. ще **молот**².

[**малатати**] «бити, лупцювати» О, [*малацати*] «тс.» О, [*малацкати*] «бити, ляскати долонею» Ж, [*маладзнути*] «луснути, вдарити» О; — п. [*małatać*] «роздирати», [*małachać*] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*молосувати*] «бити, лупцювати» (пор.).

малахай¹ «хутряна шапка з широкими навушниками»; — р. бр. болг. *малахай* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *малахай*, телеут. *malakaj* «тс.» пов'язується з монг. *малагай* «шапка», калм. *taxlā* «тс.»; мар. *малахай* запозичене з російської мови.— Фасмер II 562; ГСЭ 3, 127; КЭСРЯ 253; Преобр. I 504; Горяев 200; Шипова 228; Радлов IV 2037; Räsänen Versuch 324; Ramstedt 254.

малахай² «довгий шкіряний батіг», [*малахайка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*малатати*] «бити, лупцювати», п. [*małachać*] «роздирати».— Пор. **малатати**.

малахіт «крихкий мінерал зеленого кольору», *малахітник* (спец.); — р. болг. *малахіт*, бр. *малахіт*, п. ч. слц. вл. *malachit*, схв. *малахіт*, слн. *malahit*; — інтернаціональний термін (пор. н. *Malachit*, англ. фр. *malachite* «тс.»), запозичений з грецької мови; гр. *μαλαχίτης* «малахіт» походить від ботанічної назви *μαλάχη* «мальва, калачики» (за подібністю кольору мінералу і листя рослини), що зводиться до гебр. *mal-lāḥ* «тс.».— СІС² 511; СИС 291; Горяев 200; St. wyrazów obcych 447; Holub—Lyer 300; БЕР III 626; Frisk II 166.— Див. ще **мальва**.

[**малахольний**] «дурнуватий» Ме, Сизько; — р. [*малахольний*], бр. [*малахольнік*] «тс.», [*малахолле*] «нерозважливність, дивацтво», [*малахольництва, малахольства*] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється (Куркина Этимология рус.

диал. слов 23—25) з псл. *млоухольство* «слабість, неміч», схв. *mláhav* (*мло́хав*) «слабий», *мля́кав* «в'ялий, слабий», слн. *mláhav* «тс.», які пов'язуються з псл. **m^hčati* «мовчати», гр. βλᾶξ «слабий», дірл. *maleaim* «гнисти», що зводяться до іє. **m(e)lāk-* «м'який, слабий». — Skok II 439—440; Bezlaј ESSJ II 187; Pokopny 719. — Пор. *мовчати*.

[*малаштєвка*] «копистка для вимішування мамалиги» Дз, [*малиштєвка* МСБГ, *Ме, малуштєйка* Дз, *мелиштєвка* МСБГ, *милиштєвка* МСБГ, *милиштєвка* Дз] «тс.»; — запозичення із східно-романських мов; рум. *melesteu*, молд. *мелестєу* «тс.» походять від уг. *mállasztó* < *mállasztani* «розсипати, руйнувати», похідних від *mállik* (< *márlík*) «кришитися, розсипатися», спорідненого, можливо, з *mág* «кусати, жалити». — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 253; DLRM 491; MNTESz II 830; Bárczi 196—197.

[*малив'янка*] (орн.) «вільшанка, *Egithacus rubecula* L.» Дейн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *малинівка* «тс.» (див.).

[*малигарня*] «парник, розсадник» Ж; — неясне.

малій, [*мал* Ж, *малєзний*, *малєцький* О, *малєничий*], *малєнький*, *малєсенський*, [*малєсечкий*], *малєчий*, *малісінський*, *малуватий*, [*малюсенський*], *малюсінський*, [*малюхний*, *малюцький*, *малючий*], *манєнький*, *манєсенський*, *манісінський*, *манюній*, [*манюпуній*, *манюпунісінський*], *манюсінський*, *масінький* усн., *масюненський*, *масюпуній* усн., *масюсенський*, *масюсінський*, *малєня* «маля», *малєнятко*, *малєньство* «дитинство, [малєнятко]», [*малєч*], *малєча*, *малєзна* «невелика кількість; дрібниця», [*малішко*] «малєнятко», *малість* «малій розмір; дитинство», [*маліг*] (*маліч*?) «ягнята; курчата» Ж, [*маліч*] «дрібнота», *малюк*, [*малюство*] «абищиця, дрібниця» Ж, [*малюта*] «малюк, карлик», [*малюх*] «малій чоловік» ВеУг, *малє*, *малєвка*, *малєнятко*, [*малє*] «молодняк овець» Ж, [*малєва*] «дрібна риба» Дейн, [*малєга*, *малєка*] «тс.» тж, *малєок*, [*малєство*] «дитинство», [*маліти*] «применшувати,

зменшувати», *малітися* «поводитися, як дитина», *маліти*, [*малєчко*] «ледве; небагато» О, *мало*, *малува́то*, *бєзмаль* «замалим», *змалєчку*, *змалку*, *змалу*, *замалій*, *замалім*, *замало*, [*замалом*], [*намалі*] «обмаль» Г, Ж, [*намалє*] «тс.», [*неомалє*] «майже» ВеЛ, [*омалі*] «обмаль» Ж, [*омалє*, *обмалкува́то*] «тс.», *обмалє* СУМ, Ж, [*номалій*] «малуватий Г; занадто малий Нед», [*номалєньки*] «помалу» Нед, *номалєньку*, *номалєсенку*, [*номалі*] «трохи, повільно», *номалу*, [*номалєше*] «повільніше» ВеЛ, *номалюсінку*, [*номалюх*] «повільний чоловік» Нед, [*номаліти*] «применшити; зшити меншим за мірку», [*прималі*] «замалій», *умаліти*, *умалєти*, [*умалєкува́ти*] «зменшити»; — р. *малій*, бр. *малє*, др. *малєи*, п. вл. нл. *malу*, ч. слц. *malу*, полаб. *malě*, болг. *малѣк*, м. *мал*, схв. *малі*, слн. *malі*, стсл. *malъ*; — псл. *malъ*; — споріднене з лат. *malus* «поганий, нікчемний» (< «малій, недостатній»), гот. *smals* «малій», двн. *smal* «тс.», нвн. *schmal* «вузький, тонкий, худий», дангл. *smæl* «малій, дрібний», англ. *small* «тс.», гр. μῆλον «дрібна худоба, вівці», дірл. *mil* «тварина»; іє. **mōl-/mēlo-* «малій», з яким іноді пов'язується також псл. *molti «молоти», укр. *молоти*; менш обгрунтоване зіставлення (Meillet MSL 9, 146) з гр. μῶλος «ослаблений, виснажений». — Фасмер II 564; Преобр. I 505—506; Горяев 201; Brückner 320; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster—Sewc 881; БЕР III 622—623; Младенов 287—288; Мартынов Язык 77—78; Мельничук Этимология 1984, 141; Skok II 374—375; Bezlaј ESSJ II 163—164; Кри́тенко Вступ 519, 556; Bern. II 13—14; Mikl. EW 181; Белецкий Принципы 106; Kluge—Mitzka 661; Klein 1461; Walde—Hofm. II 19—20; Pokopny 724. — Пор. *мацєнький*.

[*малік*] «задня частина шиї; горб, наріст О», [*малюк*] «ямка між лопатками під гривую коня; одна з хвороб коней; старий кінь» О, [*манюк*] «кінь з увігнутою спиною» ВеНЗн, [*маликува́тий*] «з увігнутою спиною» (про тварин), [*малигува́тий*] «тс.»; — п. *malik* «одна з хвороб коней і волів (підшкірні гулі на

шиї і лобі); кінь, хворий на цю хворобу» (з укр.), *malikowaty* «з запалим хребтом» (про коня); — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованого слова [гамалік] «карк», зближеного з *малій* (пор. [малік] «карлик, горбань», вл. *talk* «карлик», схв. *малік*, *малік* «тс.; диявол», слн. *malik* «мара, потвора»). — *Brückner* 319; *Skok* II 374; *Bezlej ESSJ* II 164; *Bern.* II 14. — Див. ще *гамалік*. — Пор. *малій*.

[малимон] «невдало спечений хліб; вайло; тухтій» Л, [маламбоніке] «ласощі» Корз, [малімонський] (у виразі [м-ка мука] «найкращий сорт пшеничного борошна») Л, [маримонський, мармонський] «тс.» Л; — бр. [малимоники] «ласощі (для дітей)»; — запозичення з польської мови; п. *magutopski* (*magutopaska* *pa*) походить від назви м. Маримонт (*Magutont*) під Варшавою, де містилися млини, на яких вироблялося борошно високої якості; в українській мові слово [малимон] (первісно, мабуть, «булка, печиво високої якості») зазнало негативного переосмислення. — *SW* II 890.

маліна (бот.) «*Rubus idaeus* L.», *малинівка* «малинова наливка», [малинич] «зарості малини» О, *малинник* «тс.»; [малиновий мед, квас; сироп з малини МСБГ], [малиновка] «сорт яблук, що мають запах малини» МСБГ, [малиняк] «малинова наливка; сироп з малини МСБГ», *малиновий* «червоний, кольору малини»; — р. болг. *маліна*, бр. *маліны*, п. ч. слц. нл. *malina*, вл. *malena*, полаб. *polainä*, м. *малина*, схв. *маліна*, слн. *malina*, стсл. *малина*; — псл. *malina*; — загальноновизнаної етимології не має; зіставляється з лит. *mėlynas* «синій», *mėlsvas* «синюватий», лтс. *melns* «чорний; брудний», прус. *mīlīnān* (зн. в. одн.) «пляма», *melne* «синя пляма», гр. *μέλας* «чорний», гот. *mēljan* «писати», свн. *mal* «пляма», нвн. *malen* «малювати», дінд. *malināḥ* «брудний; чорний», *mālah*, *mālam* «бруд» (іє. **mōl-/mel-* «чорний, синій, пляма»); пов'язується також з лат. *mōgum* «шовковиця, ожина», гр. *μόρον* «шовковиця» (*Mashek ESJC* 349; *Jm. rostl.* 101; *Holub—Lyer* 300; *Holub—Kop.* 214), з псл. *malʹ* «малій», укр. [маль] «молодняк овець»,

гр. *μῆλον* «вівця, коза» (Булаховський *Вибр.* пр. III 360—361; *Loewenthal ZfSIPh* 7, 408; *PBrB* 54, 477). — *Фасмер—Трубачев* II 563; *Brückner* 319; *Schuster—Sewc* 881—882; *БЕР* III 627; *Младенов* 287; *Skok* II 363; *Bezlej ESSJ* II 164; *Bern.* II 12; *Mikl. EW* 181; *Trautmann* 178; *Matzenauer LF* 10, 59—60; *Bezenberger BB* 16, 217; *Uhlenbeck* 219; *Walde—Hofm.* II 122—123; *Pokorny* 720—721.

малинівка (орн.) «вільшанка, *Egithacus rubecula* L.»; — р. *малиновка*, бр. *малінаўка*, п. [malinówka] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *малиновий* «червоний» з огляду на оранжево-рудувате забарвлення горла і грудей птаха; пор. і лат. *rubecula*, пов'язане з *rubet* «червоний». — Див. ще *маліна*.

малиновий (у виразі м. *дзвін* «дзвін приемного, м'якого тембру»); — р. *малиновий*, бр. *малінавы* «тс.»; — пов'язане з *малій*, [маль] «молодняк овець»; первісне значення «властивий дзвіночкам, що їх вішають на шию вівцям»; пізніше зазнало зближення з *маліна* за ознакою приемності. — *Фасмер* II 563. — Див. ще *малій*.

[малисник] «здобний корж або булка з кукурудзяного борошна; пиріг з вишнями, який печуть на зеленому листку» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованого, можливо, на ґрунті молдавської мови, слова *налісник* (пор. молд. [маліснік] «тс.»), очевидно, зближеного з *малій*. — *Мельничук Молд. эл.* 168. — Див. ще *налісник*.

маліця «верхній одяг з оленячої шкіри (у народів Крайньої Півночі)»; — р. *маліца*, *малка*, бр. *маліца* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з ненецької; пор. ненецьке *mālit'e*, *mālicea* «хутро», звідки також комі *malitśa* «тс.» — *Фасмер* II 563.

малівка — див. *маглівка*.

[малігна] «лихоманка з маренням» Ж, [малігна] «тс.» Ж; — п. *maligna* «тс.», ч. *maligní* «згубний, небезпечний для здоров'я і життя», слц. *malignu*, схв. *маліган* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *maligna* (*febris*) «злісна (гарячка)» є формою жін. р. складного

прикметника *malignus* «згубний, лихий», утвореного з основ прикметника *malus* «поганий, підступний», очевидно, спорідненого з двн. днн. *smals* «малий», псл. *maľ*, укр. *малий*, та дієслова *gigno* «народжую» (лат. ст. *genō* «тс.»), пов'язаного з *genus* «походження, рід, плем'я». — Richhardt 76; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; Walde—Hofm. I 594, 597, II 19—20. — Див. ще *ген¹*, *малий*. — Пор. *малярія*.

[*малітан*] «жовтий (немічний) турецький тютюн» Л, ЛЖит; — бр. *мульта́н* «сорт тютюну», *мульта́нка* «турецький тютюн у листках»; — неясне.

[*маліцкати*] «ссати» О; — очевидно, віддалено споріднене з р. [*молса́ть*] «ссати, гризти (кістку)», ч. *mlsati* «ласувати», слц. *mlsat'* «тс.», ірл. *mlas* «смак».

малороб (заст.) «українець», *малоруб* «тс.», *Малоробія*, *малоросійський*, *малорубський*; — р. *малоробс*, *малоруб*, *Малоробсія*, бр. *маларуб*, п. *Małogus*, ч. слц. *Malogus*, болг. *малорубин*, схв. *Màlogus*, слн. *Malogús*; — складне слово, що виникло на основі старої назви України *Малая Россія*, кальки гр. *Μικρά Ρωσσία* «тс.» (з 1292 р.); середньогрецька назва склалася в канцелярії константинопольських патріархів у зв'язку з потребою відрізнення південноруських земель від північноруських, які там дістали назву *Μεγάλη Ρωσσία* «Велика Русь, Великоросія». — Кримський Укр. гр. 18—20; Тв. III 65—66, 201—206; Фасмер II 564. — Див. ще *малий*, *Росія*. — Пор. *великороб*.

[*малішниця*] (зоол.) «джерелянка, *Bombina bombina* L.» Дейн; — похідне утворення від *молоко́*; назва мотивується тим, що, за народним повір'ям, ця маленька жабка, вкинута у посуд з молоком, охолоджує його і не дає йому скиснути (Даль IV 559). — Див. ще *молоко́*.

малювати, [*малево*] «малюнок», *малювальник*, *малювання*, *малюнок*, [*малюванець*] (театр.) «фігурант» Ж, [*малюванік*] «ремісник, що фарбував полотно для спідниць» О, *малюванка* «спідниця з розмальованого полотна; [полотно, розмальоване кустарним способом О;

барвіста хустка Ж; пензель; малюнок Пі], [*мальваньча*] «спідниця з фарбованого полотна» О, [*мальовідло*] «губна помада» МСБГ, [*мальовіло*] «малюнок, картина» Ж, [*мальовка*] «розфарбовування», *мальовніцтво* «малярство», [*малівний*] «мальовничий» Ж, *малювальний*, *мальований*, [*мальовній*], *мальовничий*, ст. *малеване* (1627), *малювать* (1731); — р. *малевать* (з укр.), бр. *маляваць*, п. *malować*, ч. *malovati*, слц. *mal'owat'*, вл. *malować*, нл. *malowaś*, полаб. *mol'ǎ* «малює», схв. *малати*, слн. *málati*; — запозичено з німецької мови (можливо, через посередництво польської); нвн. *malen* «малювати» походить від свн. *mālep* «позначувати; креслити, фарбувати, малювати», двн. *mālōn* (*mālēn*) «малювати, креслити», спорідненого з гот. *mēla* «письмо», *mēljan* «писати, креслити», дісл. *mǣla* «малювати», псл. *malīpa*, укр. *малина*. — ІУМ Лексика 460; Шелудько 39; Richhardt 76; Фасмер II 562; Преобр. I 505; Горяев 200; SW II 859; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214; Mikl. EW 181; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще *маліна*. — Пор. *маляр*.

[*малюговатий*] «вугруватий, прищавий» (про тварин) ВеУг; — неясне; може бути зіставлене з [*малигуватий*] «з увігнутою спиною» (про тварин) або з м. *малига* «віспина, висип», *малигав* «віспуватий».

[*Малюзіна*] «русалка» Ж; — ч. слц. *Meluzína* «міфічна істота, що уособлює вітер»; — через посередництво чеської і словацької запозичено з західноєвропейських мов; нім. англ. *Melusine*, фр. *Mélusine* є іменем феї з французького середньовічного лицарського роману; етимологія імені неясна. — Kopaliński 620; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; NSD 1548.

малюк — див. *малік*.

[*малявка*] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* Bloch» Шарл — Тат; — р. бр. [*малявка*] «тс.»; — похідне утворення від *малий*; назва зумовлена невеликим розміром тіла гірчака (завдовжки не більше 8,5 см.). — Усачева Етимологія 1974, 111; Сабанев 360. — Див. ще *малий*. — Пор. *молявка*.

[мал'ягати] «невміло, неоковирно писати» МСБГ, [мал'ягати] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане з *малювати* (див.).

мал'яр «художник; робітник, що фарбує стіни приміщень і под.; [фарбувальник ниток; ремісник, що вибивав орнаменти на спідницях О]», *малярєнко*, *малярїха*, *малярівна*, *малярка* «художниця; дружина маляра», *малярня*, *малярство*, *малярчїк* «учень маляра», *малярувати*, ст. *маляръ* (1600—1605); — р. бр. *маляр*, п. *malarz*, ч. *malř*, слц. *maljar*, вл. *moler*, нл. *molař*, схв. *māler*, *mōler*, слн. *mālar*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Māler* «тс.» (<свн. *mālære* «художник») пов'язане з *malen* «малювати». — Шелудько 39; Richhardt 76; КЭСРЯ 254; Фасмер II 565; Преобр. I 506; Горяев 200; Brückner 319; Machek ESJC 349; Holub — Lyeer 300. — Див. ще *малювати*.

малярія, *малярик* «хворий на малярію», [малярійник] (ент.) «комар-довго-ніг» Дейн, *малярійний*; — р. *малярія*, бр. *малярья*, п. *malaria*, ч. *malárie*, слц. *malágia*, вл. *malarija*, болг. *малáрия*, м. *маларија*, схв. *mālārija*, слн. *malárijā*; — запозичення з італійської мови; іт. *malária* «малярія» виникло на основі словосполучення *mala agia* «погане повітря» (причиною захворювання певний час вважалося важке повітря на болотах), в якому *mala* походить від лат. *mala*, форми жін. р. прикметника *malus* «поганий», а *agia* «повітря» зводиться до лат. *āig* «тс.», що походить від гр. *ἀήρ* «туман, повітря». — КЭСРЯ 254; СИС 291; Kopaliński 599; Holub — Lyeer 300; БЕР III 625—626; Klein 926—927. — Див. ще *аеростат*, *малігна*.

мал'яс «густа брунатна рідина, що залишається як відходи при цукрова-рінні», [мал'яса], *мельяса* «тс.», [мал'ясковий]; — р. *меласса*, бр. *мелес*, [мал'яс, малас], п. ч. слц. вл. *melasa*, болг. *меласа*, схв. *melāsa*, слн. *melāsa*; — через посередництво французької і, можливо, німецької мов (фр. *mélasse* «мел'яса», н. *Melasse*) запозичено з іспанської; ісп. *melaza* «тс.» пов'язане з *miel* «мед»,

що походить від лат. *mel* «те.», спорідненого з гр. *μέλι*, дірл. *mil*, гот. *milit*, хет. *milit* «те.». — ТСБМ III 135; Holub — Lyeer 308; Holub — Kop. 220; БЕР III 726; Dauzat 467; Walde — Hofm. II 61—62. — Пор. *омел'яс*.

[мал'яцкати] «невміло фарбувати, мазати» МСБГ, [мал'яцнути, мал'яцкати, мал'яцнути] «тс.» МСБГ; — афективне утворення на основі дієслова *малювати*.

мальва (бот.) «рожа, *Alcea* L.; калачики, *Malva* L.», *мальвові*; — р. *мальва* «рожа», бр. *мальва* «калачики», п. вл. *malwa*, ч. слц. *malva*, болг. *малва*, схв. *malwa*, слн. *mālva* «те.»; — запозичення з латинської мови; лат. *malva*, як і гр. *μαλάχη*, походить від гебр. *mallāh* «те.», спорідненого з *mēlah* «сіль; їдкий, палючий», пов'язаним з араб. *milhā*, ар. *milh*, ак. *milu* «тс.»; на рожу назву перенесено за схожістю плодів обох рослин (Вісюліна—Клоков 186—187). — СИС² 511; СИС 291; Фасмер II 564; Преобр. I 506; Горяев 201; Kopaliński 601; Holub — Lyeer 300; Kluge — Mitzka 457; Walde — Hofm. II 17—18; Frisk II 166; Klein 928. — Пор. *малахіт*.

мальвазія «сорт раннього винограду; солодке вино з винограду цього сорту»; — р. *мальвазія*, бр. *мальвазія*, п. *malwazja*, *malmazja*, ч. *malvaz*, ст. *malvazie*, слц. *malvázia*, болг. *малвазія*, схв. *malvāsija*, *malvāzija*, *mālvažija*, слн. *malvázija* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *malvasia* «сорт червоного винограду та вино з нього» походить від слат. *malmasia* «тс.», пов'язаного з назвою грецького міста Μονεμβασίᾱ (<μον-εμβασίᾱ), де виробляли цей сорт вина; назва складається з основ слів *μόνος* «один, єдиний» та *ἔμβασις* «вхід, в'їзд» (місто дістало таку назву через те, що з'єднувалося з суходолом лише одним вузьким мостом); за іншими джерелами, первинною є французька назва того ж міста *Malvoisie*, оскільки його заснували на початку XIII ст. н. е. французи (Machek ESJC 349). — Kopaliński 601; Brückner 320; Holub — Lyeer 300; Вуяклија 537; Klein 928—929.

Мальвіна (жіноче ім'я); — р. *Мальвіна*, бр. *Мальвіна*, ч. *Malvína*, болг. *Малвіна*, схв. *Мальвіна*, *Малвіна*; — запозичення з західноєвропейських мов, остаточно не з'ясоване; нім. *Malwine* виводять від двн. *malhal* «судові збори» і *wini* «подруга» (Вл. імена 139; Paul Kl. Vnb. 47), фр. *Malvína*, іт. *Malvína* «тс.» пов'язують з лат. *malva* «мальва» (*Dauzat Dict. des noms* 410).

[мальга́ва] «яруга» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. **[маля́г]** «дрібний молодий лісок», **[маля́га]** «тс.».

[мальбо́ванка] «джерело, струмок» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. **[маля́на]** «пережиток язичництва — звичай справляти жертвоприношення біля джерела або біля лісу», яке виводиться від **[ма́лить]** «дробити; ділити на малі частини» (СРНГ 17, 348).

[мальбо́на] «диня» МСБГ, **[ме́льон]** «тс.» Ж; — п. **[malon]**, **[melon]**, ч. **[meloun]**, слц. **[melón]**, вл. **[melona]**, схв. **[мелóна]**, слн. **[мелóна]** «тс.»; — через посередництво західнослов'янських і західноєвропейських мов (н. *Melone* < свн. *melōne*, *melūn(e)*, фр. *melon*, іт. *mellone*) запозичено з латинської; лат. *mēlō* (-ōnis) «тс.» виникло в результаті скорочення складного слова *mēlorerō* «яблукоподібний гарбуз», що походить від гр. *μηλόπελον* «тс.», букв. «яблукоподібний спілий плід», утвореного з *μηλον* «яблуко», яке вважається середземноморським словом неясного походження, і *πέλον* «спілий», очевидно, спорідненого з дінд. *ρακβά-* «варений, спілий», псл. **rekti* «пекти». — *Vrúckner* 328; *Kopaliński* 619—620; *Sł. wyr. obcych* 426; *Machek ESJC* 359; *Holub—Lyer* 309; *Holub—Kop.* 220; *Kluge—Mitzka* 473; *Klein* 960; *Walde—Hofm.* II 64; *Frisk* II 226.

мальбо́сь-мальбо́сь — див. **малá**.

[ма́льта] «розчин цементу з камінням для будування криниці» О; — р. **[ма́льта]** «гірська смола, асфальт», п. *malta* «вапно з піском для штукатурення», ч. слц. вл. *malta* «будівельний розчин (суміш піску з вапном або цементом)», болг. діал. м. *ма́лтер*, схв. *ма́лта*, *ма́лтер*, слн. *małta* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов за-

позичено з німецької; н. *Mörtel* «розчин вапна», **[Málter]** «тс.» походить від лат. *mortārium* «тс.», яке пов'язується з *porētum* «їжа (суміш сиру з часником, олією та ін.)» з неясною етимологією (можливо, від кореня іє. **mer-* «терти»); як джерело запозичення слов'янських слів вказуються також іт. *malta* «смола; вапно» (<лат. *malt(h)a* «тс.») з гр. *μάλθα* «суміш воску і смоли для замазування щілин у човні» (*Holub—Lyer* 300; *Holub—Kop.* 214; *Machek ESJC* 349). — *Онышкевич Исслед.* п. яз. 244; *SW* II 860; *БЕР* III 629; *Skok* II 363; *Bezljaj ESSJ* II 164.

ма́льта́за «цукриста речовина, солодовий цукор»; — р. бр. *ма́льта́за*, п. ч. вл. *maltoza*, слц. слн. *maltóza*, болг. схв. *малтóза*; — запозичення з англійської мови; англ. *maltose* «тс.» утворено від *malt* «солод», що походить від дангл. *mealt*, *malt* «тс.», спорідненого з днн. *malt*, гол. *mout*, двн. свн. *malz*, нвн. *Malz* «тс.», дінд. *mṛdúḥ* «м'який, ніжний», псл. **moldъ*, укр. *молодий*. — *SIC*² 511; *SIC* 291; *Sł. wyr. obcych* 448; *Holub—Lyer* 300; *Dauzat* 453; *Klein* 929.

ма́льфі́вниця — див. **мо́льфа́р**.

ма́ма, **[ма, мамéха Л]**, **[мамíзна]** «спадщина після матері» НЗ УжДУ 26/2, **[мамі́й]**, **[ма́мка]**, **[ма́мойка]** О, **[ма́мсік]** «мамі́й», **[маму́ля]**, **[маму́нійка]**, **[маму́нці́ня]** О, **[маму́нця]**, **[маму́ня]**, **[маму́ся]**, **[маму́сь]** ВеЛ, **[маму́ха]** Л, **[маму́й]** «мамі́й» Ж, **[маму́ць]** «матуся» ВеЛ, **[ма́мця]**, **[ма́мчич]** «син мамки», **[маму́р]** «мамі́й», **[ма́мин]**, **[ма́мкати]** «часто кликати матір», **[ма́мкува́ти]** «бути мамкою (годувальницею)», **[ма́мчити]** «тс.», **[зма́мчити]** «втратити здатність бути годувальницею» Ж; — р. бр. др. болг. м. *ма́ма*, п. слц. вл. нл. *та́та*, ч. слн. *та́та*, полаб. *та́тої*, схв. *ма́ма*; — псл. *та́та*; — споріднене з лит. *та́та* «мати», лтс. *та́та* «тс.», лат. *та́тта* «тс.; груди», гр. *μάμη*, *μάμια* «мати, баба», алб. *те́те* «мати», дінд. *та́та* «дядько»; іє. **тата* «мати»; виникло в дитячій мові шляхом повторення складу *та*, подібно до *ба́ба*, *да́дя*, *та́то*. — *Бурячок* 20—21; *Фасмер* II 565; *Преобр.* I 506—507; *Горяев* 201; *Vrúckner*

321; Machek ESJĀ 355; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 882—883; БЕР III 631; Младенов 288; Bezlaj ESSJ II 164; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 7; Bern. II 14—15; Mikl. EW 182; Trautmann 168.— Пор. ма¹, ма́ти¹.

[мама́й] «кам'яна статуя в степу»; — слц. патај «йолоп, бовдур»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. *мамаі* «страховисько, яким лякають дітей»; від імені татарського хана, переможеного в бою з Димитрієм Донським.— Фасмер II 565.

мамалі́га «густа каша з кукурудзяного борошна», [мамалі́га] «тс.» Ж, [мамалі́жник] «посуд, у якому варять мамалигу; мамалига, спечена з сиром МСБГ»; — р. бр. *мамалы́га*, п. *пата-луга* (з укр.), слц. *pataliga*, болг. *мамалы́га*, м. *мамалига*, схв. *мамалы́га*, *паталы́га*; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мама́лігэ*, рум. *mămăliḡă* «тс.» пов'язане з іт. *mèliga*, *mèlica* «сорго», *melicone* «кукурудза», спорідненими з *miglio* «просо, пшоно», що виникло з лат. *milium* «тс.», спорідненого з гр. *μῆλις* «просо», лит. *málpas* (мн.) «тс.»; виводиться також (СДЕЛМ 272) від болг. [маму́л] «кукурудза». — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Scheludko 138; Vrabie Romaposlavica 14, 160—161; Фасмер II 565; ГСЭ 3, 121; Преобр. I 507; Горяев 201; БЕР III 632; Младенов 288; DLRM 485; Bern. II 15; Mikl. EW 182; Walde—Hofm. II 87—88.

[мамка] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» Мак; — похідне утворення від *ма́ма*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ріжки використовуються як лікувальний засіб у гінекологічній та акушерській практиці (пор. іншу назву ріжків [маточні ріжки]). — Словн. бот. 464; Лік. росл. 222.— Див. ще ма́ма.

[ма́мляти] «мляво працювати; поволі йти; повільно, неохоче їсти Ж; невиразно, незрозуміло говорити МСБГ», [ма́м-лети] «повільно, неохоче їсти» Ба, [ма́м-ла́й] «пиріг з тіста, замішаного з борошна і вареної картоплі» Корз, [ма́млі́й] «вайлувата, ледача людина» МСБГ; — р. [ма́млитъ] «повільно жувати; мляво працювати» СРНГ, *ма́млитъ* «повіль-

но, невиразно, в'яло говорити; занадто повільно щось робити», бр. *ма́млицъ* «незрозуміло, невиразно і в'яло говорити», п. *пата́ла* «мляво жувати», *пата́ла* «марудитися; бурмотіти», ч. [пата́лі] «обсосувати; жмакати; нерозбірливо говорити», *пата́лас* «вайло», вл. *пата́ліс* «марудитися; шепелявити», *пата́ліс* «повільно їсти», нл. *пата́ліс* «тс.; неясно говорити», болг. [мамо́ля] «невиразно говорю», м. *мамоли* «бурмоче», *мемоли* «тс.», схв. *ма́мольти* «нерозбірливо говорити», *маму́лати* «жувати з закритим ротом», слн. *пата́ліати* «невиразно, тихо говорити; жувати з закритим ротом»; — афективне звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ма́мрати], *ма́м-рити*, двн. *пата́лато* «бурмотіти», хет. *пата-* «говорити». — Фасмер III 30; Machek ESJĀ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 633; Skok II 366—367; Bezlaj ESSJ II 194.— Пор. га́млати, ма́мрати, ма́мрити, момота́ти.

ма́монт (зоол.) «вид слона льодовикового періоду, *Elephas primigenius*, *ма́му́т* «тс.»; — р. *ма́монт*, бр. *ма́мант*, п. ч. слц. вл. *пата́т*, болг. *мамо́нт*, *маму́т*, м. *ма́мут*, схв. *ма́му́т*, *ма́мут*, слн. *пата́т*; — через посередництво російської мови запозичено з мов народів Півночі; остаточно визначеної етимології не має; пов'язується з як. *пата́т* «тс.», похідним від *пата́та* «земля», оскільки якути вважали, що мамонти живуть у землі (Преобр. I 507; Brückner 321; Kopaliński 601; Machek ESJĀ 350; Holub—Kop. 215); виводиться також (Räsänen ZfSlPh 21, 293—294; Sl. wpr. obczech 448; Holub—Lyer 301) із зах.-тунг. *пата́нді* «ведмідь»; є думки про хантійське (Gamillscheg 584) та ненецьке (Kiparsky ZfSlPh 26, 296—297) походження; звукова форма *ма́му́т* з'явилася через посередництво польської і західноєвропейських мов (пор. н. *Ма́т-мут*, фр. *пата́мута* «тс.»). — СИС 291; КЭСРЯ 254; Фасмер II 566; Быстров Природа 1953/3, 110—113; Горяев 201; Kluge—Mitzka 457.

[мамо́шник] (бот.) «котяча м'ята паннонська, *Nepeta pannonica* L. (*Nepeta puda* L.)» Мак; — неясне.

[ма́мрати] «мляво працювати; повільно й неохоче їсти Ж, МСБГ; говорити незрозуміло, марити; нишпорити», [ма́мра] «той, хто повільно працює, їсть», [ма́мра́вець] «тс.», [ма́мра́вий] «такий, що мляво їсть» Ж; — п. [matrzeć] «бурмотіти», [matroczeć], matrotac «тс.», ч. [matrati] «бурчати», болг. ма́мря «говорю неясно, буркотливо», схв. ма́морити «бурмотіти», ма́мрелити «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ма́мляти, ма́мрити]. — Mashek ESJC 350.

[ма́мрота] «відходи при очищенні пафти, що використовуються як коломазь» ВеЗа; — неясне.

[ма́мси] «подушечки для друкування візерунків на полотні; палітурки» Ж; — неясне.

маму́ла «вайло, тухтій, телепень; [гульвіса Пі]», мамулува́тий «вайлуватий»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з ма́мляти. — Mashek ESJC 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215. — Див. ще ма́мляти.

[маму́лити] «бруднити, гидити» Г; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з мул; пор. інші подібні дієслова з подвоєнням першого кореневого приголосного ба́бляти, ба́брати, по́рпати та ін. — Див. ще мул¹. — Пор. ба́брати.

[маму́н] «злий дух, що забирає жінок, морочить людей», [мамуна] «бісиця» Шух; — п. [matupa] «злий дух в образі жінки; спокуса»; — очевидно, запозичення, пов'язане з болг. маму́на «мавпа», схв. ма́мун, тур. таушуп «тс.», яке зводиться до перс. таушуп «тс.; злий дух, диявол»; на польському (і, можливо, українському) ґрунті зазнало формального зближення з матопа (мамо́на) «дух наживи; майно». — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Вгückner 321. — Див. ще мамо́на, мо́йма.

[маму́на] «замаскована фігура Г; личинка, машкара ВеЛ», [маму́нка] «лялька» ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з [маму́н] «злий дух» або з п. маті́с «обманювати».

[мамура] (бот.) «кам'яниця арктична, Rubus arcticus L.» Мак; — р. [маму́ра] «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської: фін. таати-

uain «тс.»; думка (Преобр. I 507; Горяев 201; Mikl. EW 182; Matzenauer LF 10, 60) про тюркське походження р. [маму́ра] (з тур. чаг. та'шуг «квітучий, який перебуває в доброму стані») неприйнятна з погляду лінгвогеографії. — SIC² 511—512; Фасмер II 566; Kaïma 162.

[маму́ха] «пух на грудях та між ногами у птахів» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінений результат контамінації слів мох і пух.

манаже́рія — див. менаже́рія.

[манарі́на] «сокира» О; — неясне.

[манаті́си] «бути подібним (до когось чи до чогось)» МСБГ, [манаті́си] «тс.» МСБГ; — неясне.

[манатка] (бот.) «пшениця м'яка, Triticum vulgare Vill.» ВеБ, Мак; — результат десемантизації та регресивної асиміляції в слові банатка «тс.», пов'язаному з назвою історичної області Ба́нат, і, можливо, зближення його з фонетично схожим манатки.

манатки (мн.) «пожитки», [манатка] «хустка; поганий одяг», манаття «пожитки; старий одяг», [манаття] «тс.» Бі; — р. манатки «речі, пожитки», [манатъё] «старий одяг, ганчір'я», [манатъы] «речі, пожитки», [манатъя] (застар.) «поношений одяг», [манатя] «білизна», бр. манаткі «тс.», др. манатия «мантія», манотия, манотъка, манътка «тс.», п. manatki «пожитки, майно» (з укр.?). — запозичене в давньоруську мову з грецької; сгр. μαντίον, μαντίον «плащ» походить з лат. mantum «тс.», утвореного від mantellum «покривало, плащ»; п. manatki пов'язується також з іт. manata «сніп, пригорщ», спорідненим з лат. manus «рука» (КЭСРЯ 254; Вгückner 321; Sl. wug. obsuch 413). — Бондалетов Этимология 1980. 69; Фасмер II 567; Преобр. I 509; Горяев 201; Bern. II 17; Mikl. EW 183. — Див. ще ма́нтія.

[манаток] «маеток» Пі; — очевидно, результат контамінації слів ма́еток і манатки (див.).

[манáх] «стояк водостічної труби в ставку» ЛЧерк; — бр. [манáх] «бутиль на 3—5 л»; — неясне; можливо, пов'я-

занс з *манаш* «чирнець» за подібністю самотнього стояка до ченця.

[манаш] «їжа, яку беруть на роботу або в дорогу» МСБГ; — пов'язане з ч. *тепáж* «спільна їжа». — Див. ще *менáж*.

[мангáлиця] «порода кучерявих свиней» Доп. УЖДУ II; — запозичення з угорської мови; ур. *mangalica* (порода свиней, що добре відгодовуються) походить від схв. *мангúлиця* «свиня мангулицької породи», *мангòлиця* «те.», етимологічно неясного. — Орос Доп. УЖДУ II 75; MNTESz II 837; Skok II 369.

манган (заєт.) «марганець», *манганін* «сплав міді з марганцем та нікелем», *манганіт* «руда марганцю»; — р. *манганіт* «те.», п. ч. вл. *manган* «марганець», слц. слн. *manган*, болг. *манган*, м. *манган*, схв. *манган* «те.»; — запозичення з німецької мови; н. *Manган* походить від іт. *manganese* «те.», що є перекрученою формою слав. *magnesia* «магнезія» або зводиться до гр. *μαγν* «так, справді» і *γάνωσι* «проясняю, наводжу блиск». — СІС² 512; СИС 291; Волков 31; Фигуровский 89; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Klein 932. — Пор. *марганець*.

[мангерушок] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (*Aster chinensis* L.)» Ж; — неясне.

манго (бот.) «тропічне плодове дерево, *Mangifera indica* L.»; — р. болг. *манго*, бр. *манга*, п. ч. слц. *manго*, схв. *манго*, слн. *manго*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. фр. *mango*, н. *Mango*(pflaume)) запозичено з португальської; порт. *manга* походить від мал. *manгга* «те.», джерелом якого є там. *mān-kāu* (букв.) «плід дерева ман (*mān*)». — СІС² 502; СИС 291; ТСБМ III 101; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Klein 933.

[мангóлії] (заст.) «примхи» МСБГ, [мангóліст] (заст.) «примхлива людина» МСБГ; — неясне.

мангóльд (бот.) «сорт буряків, *Beta esculenta* Gärke subsp. *ciela* Moq.»; — р. *мангóльд*, бр. *мангальд*, ч. слц. вл. *mangold*, нл. *małgot*, схв. *манголд*, слн. *mangold* «те.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Māngold*, свн. *man(ne)golt*

споріднене з гол. *mangelwortel* «те.»; дальша етимологія неясна; припускається зв'язок з власним іменем двн. *Manpagold*. — СІС² 512; СИС 291; Holub—Lyer 301; Kluge—Mitzka 459.

мангри «зарості тропічних узбереж», *мангрóвий*; — р. *мангровий*, бр. *мангравы*, п. *manгrove* «мангри», ч. слц. *manгrovу* «те.», вл. *manгrove* «мангрове дерево», болг. *мангров* «мангри», схв. *мангрова*, *мангрова* «те.», слн. *manгrovec* «мангрове дерево»; — запозичення з англійської мови; англ. *mangrove* «тропічний ліс на низьких мулистих берегах» є результатом контамінації іменників *mangle* «мангрове дерево», що походить від порт. *mangue* або ісп. *mangle* «те.», які вважаються запозиченнями з малайської або індійських мов, і *grove* «гай, невеликий ліс», дангл. *grāf* «те.». — СІС² 512; СИС 291—292; Sl. wyg. obcych 450; РЧДБЕ 423; Klein 683, 933; ODEE 551.

мангúст(а) (зоол.) «хижий ссавець родини віверових, *Herpestes ichneumon* L.»; — р. бр. болг. *мангúст(а)*, п. ч. слц. *manгusta*; — через посередництво французької мови (фр. *mangouste*) запозичено з іспанської; ісп. *manгosta* «те.» походить від маратхськ. *manгúst* «те.». — СІС² 512; СИС 292; Sl. wyg. obcych 450; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Gamillscheg 595.

[мандабурянка] «сорт кущової цибулі» МСБГ, [мандабури́нка] «те.» МСБГ, [мандибуренька] «цибуля городня, *Allium* сера L.» Мак, [мандибуренька] «солодкувата цибуля, під кущем, як картопля» ВеНЗн; — пов'язане з [мандебурка] «картопля», [мандибурка] «те.»; назву перенесено на цибулю, очевидно, за схожістю форми овочів. — ВеНЗн 37. — Див. ще *мандебурка*.

мандарин¹ (бот.) «*Citrus unshiu* Mark.», *мандаринка*, *мандаринник* «мандариновий сад»; — р. *мандарин*, бр. *мандарьин*, п. *mandarynka*, ч. слц. *mandarinka*, вл. *mandarina*, болг. м. схв. *мандарина*, слн. *mandarina*; — запозичення з французької мови; фр. *mandarine* «те.» походить від ісп. (*napanja*) *mandarina* «мандаринський апельсин», пов'язаного з порт. *mandarin* «мандарин,

китайський сановник»; назва плоду вказує або на його високу якість, або на зовнішню схожість із китайським сановником.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567—568; Sl. wug. obcych 443; Dauzat 454; Klein 931.— Див. ще мандарін².

мандарін² «китайський державний урядовець»; — р. болг. м. мандарін, бр. мандарын, п. mandarin, ч. слц. слн. mandarin, схв. мандарѣн; — через посередництво французької або німецької мови (фр. mandarin, н. Mandarin) запозичено з португальської; порт. mandarin походить від гінді mantri «радник», що зводиться до дінд. mantrin- «те.», пов'язаного з māntraḥ «нарада; порада», утвореним від mantra «(по)рада», спорідненого з псл. *тъпѣти «думати», укр. мнїмий, пам'ять.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 458; Dauzat 454; Uhlenbeck 215; Gamillscheg 584; Klein 931.— Див. ще мнїмий, пам'ять.

мандат (документ), мандант, мандатарій, [мандатор] Ж, умандатований «забезпечений мандатом» Ж; — р. болг. мандат, п. вл. mandat, ч. слц. слн. mandát, м. мандат, схв. мандат; — запозичення з французької мови; фр. mandat походить від лат. mandatum «доручення, наказ», пов'язаного з manus «вручаю, передаю», яке складається з основ іменника лат. manus «рука» і дієслова іє. *dhē- «класти», наявного в псл. děti «класти, дівати», укр. діти, дівати.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Brückner 321; Holub—Lyer 301; Dauzat 454; Walde—Hofm. II 24—25. — Див. ще діти², манускрїпт.— Пор. манжета, мануфактура.

[мандебурка] «сорт картоплі, Solanum tuberosum L.», Ж, Мак, [мандабурка] МСБГ, мандибурка Ж, О, мандибуренка ВЕНЗн, мандобурка Мак] «те.», [мандабурїне] «картоплиння» МСБГ, [мандибурїння] «те.» МСБГ, [мандабурїнник] «картопляник» МСБГ, [мандебуряник] «хліб із борошна і картоплі», [мандибурїнка] «поле, з якого зібрано картоплю» МСБГ, [мандибурїще] «те.»

МСБГ; — запозичення з польської мови; п. mandybugka «сорт картоплі» пов'язане з назвою м. Магдебурга (н. Magdeburg; за Міклошичем — м. Бранденбурга), звідки поширився цей сорт картоплі.— Закревська Досл. і мат. VI 32; Шелудько 39; ВЕНЗн 37; SW II 871; Mikl. EW 182.

[мандель] «міра при складанні снопів у 15 або 50 штук Г, Ж; в'язанка вибраного льону або конопель; поганий сніп; в'язанка бобу, гороху тощо О», [мандель] «в'язанка льону, конопель» О, [мандзіль, манділь] «те.» Ж, [мандиль] «15 гореток конопель або льону» МСБГ, [мєндель] «невеликий сніп», [мєндлик] «те.»; — бр. мєндлік «купка з п'яти снопів», мєдлік, [мєндаль] «те.», п. [mandel] «п'ятнадцять (снопів)», mepdel, mandla, ч. нл. mandel, слц. mandel', вл. mandl «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. Mandel «п'ятнадцять штук, (первісно) купа з 15 снопів» споріднене з корн. manal «сніп», лат. manus «рука». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 188; Шелудько 39; Выгонная Белар. лінгв. 6, 64; ТСБМ III 189; SW II 871, 922; Sl. wug. obcych 466; Machek ESJČ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Kluge—Mitzka 458.— Пор. манускрїпт.

[мандельник] (орн.) «сиворакша, Cogaecias garrula L.» ВЕНЗн; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. mandelík [mandelňák], слц. mandelík «тс.» пов'язані з ч. mandel «копиця з 15 снопів», слц. mandel' «сиворакша», оскільки ці птахи сідають на купках снопів; імовірний також вплив п. Mandelkrähe «тс.».— Machek ESJČ 350.— Див. ще мандель.

[манджак] (ент.) «тарган, Blatta orientalis» Г, Ж, [мандзак О, монджак ВЕНЗн, мончур ВЕНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [манджати] «поспішати» (див.).

манджати «поспішати, квапливо йти», [мандзьох] «мандрівник» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з мандрувати, мандри.

[мандзър] «круглий пиріг (із сиром, гарбузом, буряком) Мо; корж з борош-

на і зелені (цибулі, бурячиння) Ме»; видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *vărzâre* «пиріг з капустою», як і рум. *vârzăre* «тс.», є похідним від *vârză* (рум. *vârză*) «капуста», що зводиться до лат. *viridia* «зелень, зелені пагони», пов'язаного з *virēre* «зеленіти, бути сильним», очевидно, спорідненого з *viverē* «жити», далі з дінд. *jēvati* «живе», псл. *žiti*, укр. *жити*.— Мельничук Молд. зл. 168; СДЕЛМ 70, 81; DLRM 918, 921; Walde—Hofm. II 797, 808—810.— Див. ще *жити*.

[мандовішка] (ент., вульг.) «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Пі, [мандильоха] «тс.» Ж; — р. *мандавішка*; — запозичення з польської мови; п. *mędowieszka*, *mandewieszka* «тс.» утворено з основ слів *mądo*, з яким споріднене укр. *мудо*, та *wieszka* (<*wesz*), якому відповідає укр. *воша*.— Трубачев Етимологія 1964, 134; Brückner 607; SW II 933.— Див. ще *воша*, *мудь*².

мандоліна, *мандолініст*; — р. болг. м. схв. *мандоліна*, бр. *мандаліна*, п. вл. *mandolina*, ч. слц. слн. *mandolina*, схв. *мандолін*; — через посередництво французької та німецької мов (фр. *mandoline*, н. *Mandoline*) запозичено з італійської; іт. *mandolino* є похідним від *mandola* (назва музичного інструмента) з давнішого *mandora* (*pandora*), що походить від лат. *pandura* «тс.».— SIC² 512; СИС 292; Фадеев Мовозн. 1970/6, 52—53; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; Dauzat 455; Gamillscheg 594.— Див. ще *бандура*.

мандрагора (бот.) «південна трав'яниста лікарська рослина, *Mandragora L.*»; — р. бр. болг. *мандрагора*, п. ч. слц. *mandragora*, м. *мандрагора*, схв. *мандрàгора*, слн. *mandrágora*; — через посередництво латинської мови (лат. *mandragora*) запозичено з грецької; гр. *μανδραγόρας* «тс.» задовільної етимології не має.— SIC² 512; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; БЕР III 647; Frisk II 170.

мандри¹, [вандри], *мандрівець*, [вандрівець] Г, Ж, *мандрівка*, [вандрівка], *мандрівнік*, [вандрівнік, вандровкаш]

ВеДо, *мандрівніцтво*, [мандроха] «подорожній» Пі, *мандрування*, *мандр'юха*, *мандрівній*, [вандрівній] Г, Ж, *мандрівніцький*, *мандрівнічий*, [мандрівський], *мандріваний*, [мандрівний] Пі, *мандрувати*, [вандрувати, ваньгровати ВеДо, ведровати Пі]; — р. [мандріха] «волоцюга», [мандровать] «мандрувати, тинятися, швендяти», бр. *вандраванне*, п. *wędrawanie*, ч. *vandr*, слц. *vandru*, вл. *wandrak* «блукач», нл. *wandrowanje*; — запозичення з німецької мови; н. *wandern* «бродити, блукати, мандрувати», як і *wandeln* «блукати, прогулюватися», споріднене з снідерл. *wanderen*, дфриз. *wondria*, дангл. *wandrian*, англ. *wander*, дат. *vandre*, шв. *vandra* «тс.», дангл. *wendan* «обертатися, обходити», *windan* «вертати, крутити», нвн. *winden* «вити»; українські форми з початковим м виникли, очевидно, внаслідок регресивної дисиміляції у дієслівній основі *вандрува-*.— Brückner 608; Machek ESJC 676—677; Holub—Lyer 501; Kluge—Mitzka 837; Klein 1728, 1745.— Пор. гвинт.

мандри²— див. *меандр*.

[мандригуля] (бот.) «скополія карніолійська, *Scorolia carniolica* Jack.» Мак, [мандригуля] «тс. Мак; вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia L.* Ж, Мак; мандрагора, *Mandragora L.* Мак», [мадрабуля] «беладонна, *Atropa belladonna L.*» О, [мадраган ВеНЗн, мадребуля О, мадриган ВеНЗн, мадригуля О, матрагуна Мак, матриган, матриган, матригула МСБГ, матригуна МСБГ, матридун ВеНЗн] «тс.», [матридуна] «тс.: скополія карніолійська» ВеНЗн, Ж, [матридуна царівна] «мандрагора» Мак; — бр. *мудранка* «вороняче око звичайне», п. [madryguła] «беладонна»; — результат видозміни і перенесення на інші рослини назви *мандрагора* (пор. р. ст. *мандрагура* «мандрагора», ч. [madragan, madraguga, mantraga] «тс.»); перенесення зумовлене загальною подібністю скополії карніолійської і беладонни до мандрагори (усе це рослини родини пасльонових, пор. давнішу наукову назву беладонни *Atropa mandragoga*) і схожістю плодів воронячого ока (одиначних ягід) до плодів беладонни.—

SW II 843, 871; Machek ESJČ 351; Jm. rostl. 204—205.— Див. ще **мандрого́ра**.— Пор. **надрагуля**.

[**ма́ндрик**] «коржик із сиром; сир Ж; велика грудка сиру О; їжа на пасовищі під час зелених свят О; кругляк (напр., білої глини) Мо», **мандрі́ка** «вид сирника», [**мадрі́га**, **мадрі́ка**] «тс.» Л, [**мандринé**] «велика грудка сиру» О, [**мандрі́куватий**] «мордатий» (про людину) Сизько; — р. [**мандрі́ка**] «ватрушка, сирник», бр. [**мардзéлік**] «корж»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. małdrzyk «мандрика», [mondrzyk, małdrzyk] «тс.», małdrzykowaty «подібний до мандрики» пов'язуються з п. ст. małdr «міра збіжжя» (małdrzyk «певна кількість сирків»), яке зводиться до нн. Malder «міра збіжжя; міра; міра сирків», пов'язаного з нвн. mahlen «молоти»; менш імовірний зв'язок із схв. **ма́ндара** «бовтанка, вид страви», болг. м. **ма́ндра** «кошара; літне стійбище вівчарів, де доять овець, роблять сир і масло», схв. **ма́ндра**, слн. mándrija «тс.», рум. mándră «очеретяна загорожа для риби; [кошара, вівчарня]», що зводяться, як і тур. mandra, алб. mëndrë «тс.», до гр. μάνδρα «очеретяна загорода, кошара, хлів, стайня», яке зіставляється з дінд. mandirá- «хата, житло», mandirá «стайня». — Brückner 319; БЕР III 646; Skok II 368; Bezlaĵ ESSJ II 165; СДЕЛМ 248; DLRM 475; Frisk II 169.— Див. ще **молóти**.

мандрі́л «мавпа родини павіанів, Pario sphynx L.»; — р. болг. **мандрі́л**, бр. **мандрі́л**, п. mandrył, ч. слц. mandril, вл. mandrill, схв. **ма́ндрил**, слн. mandrıl «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. Mandrill, англ. фр. mandrill), можливо, запозичено з іспанської; ісп. mandril «тс.» вважається словом африканського походження (із сх.-африк. mwandaḡu-II, зміненого під впливом англ. map «людина»); виводиться також (Klein 932; ODEE 551) з англ. map «людина», спорідненого з псл. možь, укр. муж, і drill «мандрил», запозиченого з африканських мов.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301.

[**мандрі́єць**] (бот.) «сокирки польові, Delphinium consolida L. (Consolida arvensis Opiz) ВЕНЗн, Мак; — очевидно, результат видозміни форми [**андрі́єць**] «сокирки Аяксові, Consolida ajacis (L.) Schur», можливо, пов'язаної з власним іменем **Андрій** (пор. бот. **грі́цики** від **Гриць**).

[**мандрóни**] (у виразі [**м. плести**] «говорити нісенітниця»); — неясне; можливо, афективне утворення.

[**мандя́к**] «сіряк» Ж; — неясне.

манéвр, **манéври**, **манéврений**, **манéврóвий**, **маневрува́ти**; — р. манéвр, бр. манéур, п. mapewr, ч. mapévr, слц. слн. mapéver, вл. нл. mapewer, болг. **манéвра**, **маньóвър**, м. **манéвар**, схв. **ма́нэвар**, **ма́нэвра**; — запозичення з французької мови; фр. mapoeuvrе «дія, праця, маневр» походить від нар.-лат. mapuoreга букв. «робота рук», пов'язаного з дієсловом *mapuoregare, що складається з основ слів mapus «рука» та oregor «працюю, дію». — СІС² 510; СИС 292; Фасмер II 568; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 649; Младенов 289; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 34.— Див. ще **манускрі́пт**, **óпера**.

манéж «майданчик або приміщення для тренувань з верхової їзди; арена цирку; пристосування для дітей, які починають ходити», **манéжити** «виїжджувати коня»; — р. бр. болг. **манéж**, п. mapež, ч. слц. mapéž, вл. mapeža, м. **манеж**, схв. **ма́неж**, слн. mapéža; — запозичення з французької мови; фр. mapège походить від іт. mapeggio «манеж», пов'язаного з mapeggiare «робити (щось) руками; правити кіньми», похідним від mapo «рука», що зводиться до лат. mapus «тс.».— СІС² 513; СИС 792; КЭСРЯ 254; Фасмер II 468; Преобр. I 507; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; БЕР III 649; Dauzat 454.— Див. ще **манускрі́пт**.

манекéн «людська фігура з дерева та інших матеріалів», **манекéнник**, **манекéнниця**; — р. бр. болг. м. **манекéн**, п. mapekin, ч. слц. mapekýn, вл. mapnequin, схв. **манéкён**, слн. mapekén; — через посередництво французької мови

(фр. *mannequin*) запозичено з голландської; гол. *manneken* (*mannekijn*) «тс.» утворене як диминутив від *man* «людина». спорідненого з псл. *možь*, укр. *муж*.— СІС² 513; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Matzenauer 10, 60; Gamillscheg 586; Dauzat 456; Kleip 934.— Див. ще *муж*.

маненький, *манёсенький* — див. *малій*.

манера «прийом, спосіб дії, звичка», *манір* СУМ, Ж, *маніра*, *манірниця*, [*манорія*] «звичка, манера» (з п. [*manoguja*] «тс.»), *маніристий*, *манірний*, *маніритися*; — р. бр. *манера*, п. *maniera*, ч. *manýra*, слц. *manier(a)*, вл. *manira*, болг. *маниёр*, м. *маниёр*, *манір*, схв. *маніѣр*, *маніра*, слн. *manira*; — запозичення з французької мови; фр. *manière* «спосіб, прийом, поводження; характер виконання» пов'язане з *manier* «брати рукою, торкати; керувати, маніпулювати», похідним від *main* «рука», що зводиться до лат. *manus* «тс.».— СІС² 513; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Dauzat 455.— Див. ще *манускрипт*.

манжета «вилога рукава; (техн.) кільце для скріплення», *манжёт*, *манжётка*; — р. *манжёт(a)*, бр. *манжёт(a)*, п. *mankiet*, заст. *manszeta*, [*manžetyl*], ч. *manžeta*, слц. *manžet(k)a*, вл. *manžeta*, болг. *маншёт(a)*, м. *манжётна*, схв. *манжёт(н)a*, слн. *manšeta*; — запозичення з французької мови; фр. *manchette* «манжета; рукавчик» утворене від *manche* «рукав», що походить від лат. *manica* «довгий рукав», пов'язаного з *manus* «рука».— СІС² 513; СИС 292; ҚЭСРЯ 254—255; Фасмер II 568—569; Преобр. I 508; Brückner 321; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Dauzat 454; Gamillscheg 584.— Див. ще *манускрипт*.

[**манжетка**] (бот.) «приворотень звичайний, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *манжётка*, [*манжётник*, *маншётник*] «тс.» є результатом перенесення на рослину назви *манжётка* «вилога рукава»; назва

могла бути зумовлена кільцеподібною формою верхніх листків рослини.— Нейштадт 327.— Див. ще *манжета*.

маніство — див. *намісто*.

маніти «кликати; вабити; вводити в оману», [*манітися*] «хотітися», [*манітися*] «тс.»; [*маніітися*] «снитися» Ж, *маніти* (заст.) «спокушати» Пі, *маня*, [*маня*] «мана» Ж, *манлівий*, [*маня*] «мана» Ж, [*маньчівий*] «оманливий» Ж, *заманітися*, [*заманка*] «принада», *заманлівий*, [*заманчівий*] Ж, [*наманя*] «навмання» Ж, [*навманя*, *навмані*, *навманкі* Л], *навмання*, [*навманці*, *навманя*, *навманяк* ЛЧерк, *навманякі*, *намані* Бі] «тс.»), *оманювати*, *омана*, [*оманець*] «манівець», *оманливий*, *оманний*, *обманювати*, *обман* СУМ, Ж, [*обмана*, *обманітель* Ж], *обманка* «(мін.); [спосіб вишивання ЛБ VII]», *обманник*, [*обманство*] Чоп, *обманщик*, *обманливий* СУМ, Ж, *обманний*, [*переман*] «переманювання» Нед, *переманювач*, [*підмана*] «ошукання, спокуса» Нед, [*помана*] «мана», *поманливий* «привабливий», *примана*, *приманка*, [*примань*] Нед, [*приманливий*] Нед, *приманний*, [*приманчівий*] Нед, [*уманювати*] «заманювати»; — р. *маніть*, бр. *маніць*, др. *манение* «звоблювання», п. [*manic*], ч. [*podmanic*], нл. *manis*; — псл. *maniti*, *manjo* «манити»; — споріднене з лтс. *maniti* «обманювати», двн. *mein* «облудний», дінд. *manū* «привид, мана, чари», ав. *manū* «тс.»; наявна лише в частині слов'янських мов основа *man-* відповідає властивій іншим слов'янським мовам основі *man-* з тим самим значенням (п. *manic*, ч. *maniti*, слц. *maniti*, болг. *маня*, м. *маня*, схв. *манити*, слн. *maniti*); обидві основи могли бути утворені за допомогою відмінних детермінантів від одного кореня *man-* «швидко рухати, махати» або одна з них є результатом асиміляції чи дисиміляції кінцевого приголосного у корені (*m—n*).— Фасмер II 569; Преобр. I 508; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Kop. 216; Schuster-Sewc 885; БЕР III 635; Skok II 366; Bezlaž ESSJ II 164—165; Bern. II 17—18; Mikl. EW 182; Zubatý St. a čl. I 2, 103—104; van Wijk RÉS 14, 72—75; Pokorný 692.—

Див. ще *махати*, *маяти*. — Пор. *манівці*, *мантіти*.

манішка «нагрудник до чоловічої сорочки», *маніжка*, *манішка* «тс.»; [велика квітка, яку вишивають на тканині, а потім прикріплюють до одягу МСБГ]; — р. *манішка*, бр. *манішка*, п. *maniszka*; — загальноновизнаної етимології не має; пов'язується з *манá*, *маніти* (Фасмер—Трубачев II 569; КЭСРЯ 255); припускається спільність походження з *манжéта* (Фасмер II 569; Преобр. I 509; Горяев 201); зближується з лат. *manus* «недостатній» (Горяев 201), з п. *manuž* «косметика» (SW II 365).

маніакáльний — див. *манія*¹.

манівець «обхідний, кружний шлях; невірний шлях», [мановéць] Ж, *манівці* «тс.»; — р. [манавéць] «обочина дороги», [мановатъ] «іти навмання», [мановьем] «навмання, без дороги», [манюю] «тс.», бр. [мануць] «трапити куди треба», п. *manowce* «манівці» (з укр.), ч. *maní* петапі «навмання», *maním* петапіт «тс.», слц. *manípa* «бездоріжжя»; — пов'язане з *маніти* (пор. [оманéць] «манівець»); первісне значення — «невірний шлях». — Варченко УМШ 1957/4, 81; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Rudnicki Prasl. II 13; Mikl. EW 182. — Див. ще *маніти*.

маніжити «бити»; — р. *манéжить* «мучити, томити», бр. *манéжыць* «тс.»; — пов'язане з *манéжити* «об'їжджати (коней), муштрувати», іронічно зближеним з семантично протилежним *маніжитися* «панькатися». — КЭСРЯ 254. — Див. ще *манéж*.

маніжитися «поводитися манірно; панькатися», [манéжитися] «тс.» Ж, *розманіжитися* «занадто голубитися»; — р. *манéжитьься* «голубитися, ніжитися; бундючитися», бр. *манéжыцца* «тс.»; — новотвір східнослов'янських мов, який у російській мові пов'язується з іт. *maneggiare* «поводитися з чимсь, уміти користуватися», похідним від *maneggio* «манеж», спорідненого з фр. *manège* «тс.» (Фасмер II 568); можна припустити також контамінацію дієслів *маніритися* та *ніжитися*.

манікі́р «чищення і полірування нігтів на руках», *манікірниця*, *манікірша*; — р. болг. *маникюр*, бр. *манікір*,

п. *manicure*, ч. слц. *manikúra*, вл. *manikira*, м. *манікі́р*, схв. *манікї́р*, *манікї́ра*, слн. *manikíra*; — запозичення з французької мови; фр. *manicure*, *manicure* «тс.» походить від слат. *manicura*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» і *cūgo* «підключаюся, доглядаю». — СІС 1951, 399; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651. — Див. ще *курувати*, *манускріпт*.

маніо́к (бот.) «тропічна рослина родини молочаєвих, *Manihot Adans.*», [маньо́к] «маніок їстівний, *Manihot utilissima Pohl.*» Мак; — р. *манио́к*, бр. *маніёк*, п. ч. слц. вл. *manіок*, болг. схв. *маніо́ка*, слн. *manіо́к*; — через посередництво французької мови (фр. *manіoc*) запозичено з іспанської або португальської; ісп. порт. *mandioca* «тс.» походить з мов південноамериканських індіців тупі-гуарані (*mandilhoca*, *manіoch* «тс.»). — СІС² 513; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651; Dauzat 455; Klein 934.

маніпуля́ція «складна дія над чимось; (перен.) махінація», *маніпуля́нт*, *маніпуля́тор*, *маніпулюва́ти*; — р. *маніпуля́ция*, бр. *маніпуля́цыя*, п. *manіpulacja*, ч. *manіpulace*, слц. *manіpulácia*, вл. *manіpulacija*, болг. *маніпуля́ция*, м. схв. *маніпуля́ција*, слн. *manіpulácia*; — запозичення з французької мови; фр. *manіpulation* «тс.», *manіpuler* «маніпулювати, обробляти» пов'язані з *manіpule* «жменя» чи походять від лат. *manіpulus* (<*manіplos) «тс.», утвореного з основ іменника *manus* «рука» та дієслова *pleo* «наповнюю». — СІС² 513; СІС 293; ТСБМ III 103—104; Kopaliński 604—605; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 455; Walde—Hofm. II 29, 322. — Див. ще *манускріпт*, *плénum*.

мані́рка «похідна металева фляжка; казанок», [маньо́рка] «одиниця виміру молока, кухоль місткістю 100 см³» МСБГ; — р. бр. болг. *манéрка*; — запозичення з польської мови; п. *manіerka* «манірка, баклага», [manіorka] «тс.» виводиться від *manіega* «маніра» або від *manewt* «маневр»; зокрема, припускається можливість походження від нім.

Manöverflasche «похідна солдатська фляжка», утвореного з слів Manöver «маневри» і Flasche «пляшка» (Sl. wyr. obcsuch 450).— СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; SW II 873; Brückner 322.— Див. ще маневр, манера.

манісінський — див. малий.

маніфест «урочисте звернення влади до народу; політична відозва», *маніфестант* «учасник маніфестації», *маніфестація* «масовий політичний виступ, масова вулична процесія», *маніфестувати*; — р. болг. м. *маніфест*, бр. *маніфест*, п. ч. сл. вл. *manifest*, нл. *manifestacija* «маніфестація», схв. *маніфест*, слн. *manifest*; — запозичено з французької мови (можливо, через німецьку, н. *Manifest*, *Manifestation*); фр. *manifeste*, *manifestation* походять від лат. *manifestus* «явний, очевидний», первісно «взятий (чи даний) рукою», *manifestatio* «вияв, прояв», утворених з основ слів *manus* «рука» та *-festus* «такий, якого можна схопити», спорідненого, можливо, з дінд. *dhárṣati* «насмілюється», гр. *θάρσος* «сміливість, відвага», *θράσος* «тс.», псл. **dʹrʒati* «насмілюватися», укр. *дерзати*.— СИС² 513; Акуленко 141; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 652, 653; Dauzat 455; Klein 401, 933; Walde—Hofm. I 698—699.— Див. ще *дерзати*, *манускрипт*.

манія¹ «хворобливий стан психіки; палка пристрасть до чогось», *маніяк*, *маніяцтво*, *маніакальний*; — р. болг. *манія*, бр. *манія*, п. *mania*, ч. *manie*, слц. *manía*, вл. *manija*, м. *манія*, схв. *манія*, слн. *manija*; — через посередництво латинської мови (лат. *mania* «тс.») запозичено з грецької; гр. *μανία* «божевілля, шаленство, душевна хвороба» пов'язане з дієсловом *μαίνομαι* «лютую, шалю», спорідненим з дінд. *manuate* «думає», ав. *mainyeite* «тс.», дірл. *dotoiniur* «гадати, мати намір», псл. *тъпѣти*, укр. *мнімий*.— СИС² 513—514; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 603—604; Holub—Lyer 302; БЕР III 653; Frisk II 160—161.

манія² «сурик», *манійка* «тс.»; [вид зеленки (для мазання припічка) Me],

[*манá*] «барвник фіолетового кольору» Корз, [*минія*] «сурик» Пі, *манієвий* «пофарбований манією», [*манійовий*] «темно-фіолетовий» МСБГ; — п. *minja* «сурик»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *minium* походить, очевидно, з іберійських мов Піренейського півострова.— SW II 990; Holub—Lyer 315; Bezlej ESSJ II 184; Klein 984; Walde—Hofm. II 91—92.— Пор. *кармін*, *мініатюра*, *міній*.

манія³ — див. *маняк*¹.

манка — див. *манна*¹.

манкірувати «легковажити, нехтувати»; — р. *манкіровать*, бр. *манкіраваць*, болг. *манкірам*, схв. *манкирати*; — запозичення з французької мови; фр. *manquer* «помилятися; бракувати, нехтувати» походить від іт. *manca* «бракувати; бути відсутнім; порушувати», яке зводиться до лат. *manus* «недостатній, безсилий; покалічений», пов'язаного з *manus* «рука»; первісне значення «такий; що має ваду руки».— СИС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; БЕР III 653; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 23.— Див. ще *манускрипт*.— Пор. *манька*¹.

манклюз — див. *інклюз*.

манко «недовага товару; нестача в касі», [*манка*] «нестача при ревізії» МСБГ; — р. болг. *манко* «недовага в товарі, нестача в касових сумах», п. ч. слц. вл. *manko* «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Manko*, англ. фр. *manco*) запозичено з італійської; іт. *manco* «тс., недолік» пов'язане з дієсловом *manca* «бракувати», що зводиться до лат. *manus* «неповний, недостатній, покалічений».— СИС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 23—24.— Див. ще *манкірувати*, *манускрипт*.

[*манкблія*] «меланхолія» Ж, Корз, [*манкулювати*] «тужити» Корз; — запозичення з польської мови; п. [*mankolija*] «тс.» є результатом видозміни слова *melancholia*, що відповідає укр. *меланхолія*.— SW II 875.— Див. ще *меланхолія*.

манна¹ «їжа, що, за біблійною легендою, падала з неба під час мандрів

евреїв у пустелі», *манка* «манні крупи», *манний* «виготовлений з дрібнорозмеленої пшениці»; — р. бр. болг. *манна*, др. *маньна* «манна», *манаа* «пшеничні крупи», п. слц. вл. таппа «манна», ч. тапа, слн. та́па, м. *мана*, схв. *ма́на*, стсл. *ман(ъ)на* «тс.»; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *μάννα* походить від араб. таппа «небесна манна», спорідненого з гебр. та́п «небесний дар; їжа», пов'язаним з та́пах «наділяти, дарувати»; реальною основою легенди могло стати збирання і споживання далеко розсіюваних вітром по пустелі кусочків засохлої леканори (манни).— СІС² 514; Акуленко 143; БСЭ 26, 224; СИС 293; КЭСРЯ 255; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201; Сл. выг. obsuch 451; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 654; Klein 934.

*манна*² «застиглий сік деяких рослин; [молоко; зібраний бджолами пилок квітів ВеУг; солодкуваті краплини на листі рослин О; грибовий паразит жита ДзАтл II]», [*мана*] «застиглий сік деяких рослин» О, [*манністий*] «багатий на сік» (про рослини); — р. *манна* «застиглий сік деяких рослин», бр. *манна* «тс.», [*мана*] «нектар», п. таппа «застиглий сік ясеня манного, Fraxinus ornus L.», ч. тапа «сік деяких рослин», таппа «тс.», слц. таппа «солодкий сік на листі деяких дерев, листковий мед», болг. *манна* «застиглий сік», схв. *ма́на* «солодкий сік рослин», слн. та́па «тс.»; — результат семантичної видозміни біблійної назви *манна* «небесна їжа»; такий розвиток семантики пов'язаний, очевидно, з уявленням про те, що солодкі краплини на листі рослин, як, нібито, і роса, падають з неба.— Див. ще *манна*¹.

[*манна*]³ (бот.) «лепешняк плавучий, *Glyceria fluitans* (L.) R. Вг.» Ж, Мак, [*манник* Мак, *манья* Пі] «тс.», [*манна овеча*] «костриця овеча, *Festuca ovina* L. s. str.» Мак; — р. *манник* «лепешняк плавучий; [костриця овеча]», бр. *маннік* «тс.», п. таппа «лепешняк плавучий; північноафриканська рослина леканора істівна, *Lecanora esculenta*», ч. таппа «пшінка, *Ficaria* L.», слц. таппа

«вид леканори», болг. *манна* «вид істівного лишайника», схв. *ма́на* (назви кількох лікарських рослин); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. I 509; SJP IV 445) з *манна* (небесна), оскільки насіння деяких видів лепешняка, як і далеко розповсюджені вітром кусочки засохлої леканори, вживалося в їжу; вважається також власне слов'янським, пов'язаним з псл. тапніти «обманювати» (Трубачев Slavia 29/1, 13—15; Фасмер—Трубачев II 570) або «приваблювати» (Меркулова 123—124).

[*манновіць*] (бот.) «ясен білоцвітний, *Fraxinus ornus* L.» Ж; — похідне утворення від *манна* (пор. п. jesion таппову, нвн. Манапсче «тс.»); назва зумовлена тим, що з пошкоджених пагонів цього виду ясеня витікає особливий сік (манна).— Сл. выг. obsuch 451.— Див. ще *манна*².

манометр «прилад для вимірювання тиску газів або рідин», *манометричний*; — р. бр. *манометр*, п. ч. тапометр, слц. вл. тапометер, болг. *манометър*, схв. *ма́нометар*, слн. тапометер; — інтернаціональний термін (н. Manomètre, фр. manomètre, англ. manometer), утворений французьким математиком Вариньйоном (1654—1722) від гр. *μανός* «рідкий, нещільний», спорідненого з лит. те́ikas «нікчемний, мізерний», вірм. тапг (род. в. тапу) «малий, тонкий», дінд. тапáк «мало, трохи», та μέτρον «міра».— СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456; Frisk II 171—172, 253.— Див. ще *метр*.— Пор. *барометр*.

мансарда «житлове приміщення на горищі»; — р. бр. болг. м. *мансарда*, п. ч. вл. mansarda, слц. manzarda, схв. *мансáрда*, слн. mansarda; — запозичення з французької мови; фр. mansarde «тс.» походить від прізвища французького архітектора Ф. Мансара (F. Mansard, 1598—1666), який уперше ввів мансардові дахи.— СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 569; Голанова РР 1975/4, 157—158; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456.

мансі «народність угро-фінської мовної групи; представник цієї народності»,

мансієць, мансійський; — р. *манси*, бр. *мансі*, ч. *Mansové*, слц. *Mansi*; — через посередництво російської мови запозичено з мансійської; манс. *mañsi* «тс.», первісно «люди», споріднене з уг. *magyar* «мадяр». — Фасмер II 570; Ромбандеева Яз. нар. СССР III 343; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; *Várczi* 195 — Див. ще *ма́дяр*.

[*манта*] «плащ», [*манта́*] «бурка, пальто; шинель» МСБГ; — р. [*манта*] «молдавський верхній одяг з довгим коміром» (з укр.?), п. *mantá* «плащ», болг. [*манта*] «ватник»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мантэ* (рум. *măntă*) «плащ, шинель» походить, очевидно, від фр. *mante* «дълга жіноча накидка», яке зводиться до лат. *mantā* «плащ». — Vincenz 9; БЕР III 655; DLRM 478. — Див. ще *манті́лья, манто́*. — Пор. *манті́я, монтáва*.

манта́чка «брусок для гостріння коси», [*манта́шка, манту́шка, мента́чка, мента́шка, менту́шка, менті́ло*] «тс.» Ник С.-г. лекс., *манта́чити* «гострити (косу мантачкою)»; — р. [*манта́чка, манто́чка*] «мантачка», [*манта́чить*] «мантачити», [*манту́ть*] «тс.», бр. *манта́шка* «мантачка», [*манту́шка, мянта́, мента́*] «тс.», *манта́шыць* «мантачити», *манціць* «тс.», п. [*mentá*] «пристосування для гостріння коси»; — запозичення з литовської мови; лит. *mentė* «лопатка: кельма», *mentė*, [*mentis*] «тс.», *mentėlė* «точило, брусок для гостріння» пов'язані з *męsti* «замішувати, забовтувати», спорідненим з псл. *męsti* «мішати; місити», *męti* «мутити», укр. *сум'яття, мутити*. — Лаучюте 37—38; *Smułkowa LP* 14, 56—57; *Fraenkel* 437 — Див. ще *му́ть, сум'яття*.

[*мантіля́ти*] «махати, вимахувати», [*ментеля́ти*] «бовтати, мотати(ся)»; — бр. *мантыля́ць* «тс.»; — афективне утворення, паралельне *майтала́ти* «мотати, мотатися, гойдати». — Пор. *майтала́ти, минтілі́ти*.

манті́лья «покривало на голову та плечі (в Іспанії); коротка жіноча накидка без рукавів», *манті́лька*; — р. *манті́лья*, бр. *манты́лья*, п. *mantyla*, ч. слц. *mantila*, болг. *манті́ля*, схв. *манті́лья*, слн. *mantilja*; — запозичено

з іспанської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. *Mantille*, фр. *mantille*); ісп. *mantilla* «тс.» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ», зменш. від *mantā* «плащ», для якого припускається кельтське походження. — SIC² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; *Kopaliński* 606; *Brückner* 322; *Holub—Lyer* 302; *Holub—Kop.* 216; БЕР III 656; *Dauzat* 459; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 32—33. — Пор. *манті́я, манто́*.

майти́са (мат.) «дробова частина логарифма»; — р. *манті́сса*, бр. *манты́са*, п. *mantysa*, ч. слц. вл. *mantisa*, болг. *манты́са*, схв. *манты́са*, слн. *mantisa*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. *mantisse* «тс.»); лат. *mantissa* «додаток» є, очевидно, словом галльського походження (пор. дірл. *mēit* «величина, розмір», кіпр. *maint* «тс.»). — SIC² 514; СИС 293; *Kopaliński* 606; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 33

[*манті́ти*] «видурювати, випрошувати», [*манті́тися*] «плестися (уві сні)» О, [*манта́чити*] «обдурювати, ошукувати Ж; тратити, розтринькувати», [*манті́лити*] «тс.» Ж, [*манту́лити*] «видурювати подачку», [*манта́*] «дурисвіт, шахрай, шахрайство Ж; блукання в лісі О», [*манта́р*] «шахрай» МСБГ, [*манта́ч*] «дурисвіт Ж; прохач (про циган) Корз», [*манті́ло* МСБГ, *манті́й* Ж, *мантя́р*] «тс.», [*манті́йство*] «ошуканство» МСБГ, [*манту́ла*] «поминальний обід; милостиня на такому обіді» Бі, [*манту́ли*] «подачки; кукурудзяні пироги з сиром», [*манту́лки*] «ласощі; дрібний крам», [*мантя́нік*] «шахрай» Ж, [*мінті́с*] «шмагток хліба, одержаний жебраком Г, Ж; подачка жебракові; залишки їжі, що дають жебракові», [*мінтуси*] «тс.», [*манті́вий*] «брехливий, неправдивий» Ж; — р. [*манті́ть*] «здаватися; бути привабливим», [*манту́лить*] «бути лизоблюдом», [*манту́лы*] «ласощі», бр. *манта́чыць* «тратити, розтринькувати», [*манту́лы*] «похоронний обід; частування; легке життя», [*манту́лиць*] «прикидатися бідним», п. [*mantuly*] «вид печива», слц. [*obmantat'*] «обдурити», [*umantat'*]

«заворожити»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лат. *mantica* «дорожня торба» (пор. п. ст. *mantyka* «жеб-рацька торба»), *mantellum* «покривало, скатертина».

мантія «довгий широкий одяг у вигляді плаща; (зоол.) складка шкіри на тілі деяких безхребетних; (геол.) оболонка земної кулі між корою та ядром»; — р. болг. *мантія*, бр. *мантія*, др. *мантія* (одяг), п. *mantja*, слц. *mantja*, м. *мантіја*, схв. *мантіја*; — запозичення з середньогрецької мови; сгр. *μάντιον* «плащ», походить від пізньолат. *mantum* «тс.», що виникло з лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 567—570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; SW II 876; Bern. II 17; Mikl. EW 183; Klein 935; Walde—Hofm. II 32—33. — Див. ще **мантілья**.

[**мантія**] «сукняний плащ; шинель, пальто» МСБГ, [**мантель**] «шинель» О, [**мантіль**] «тс.» Ба, [**мантілина**] «старий зношений сурдут» Ж; — р. [**мантіль**] «плащ», п. нл. *mantel*, ч. вл. *mantl*, слц. *mantel'* «тс.», болг. *мантел* «мантія, пелерина», м. *мантил* «плащ», схв. *мантил*, *мантел* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mantel* «шинель, плащ, пальто» походить від лат. *mantellum* «плащ, покривало». — Бандрівський Досл. і мат. IV 13; Горяев 201—202; Brückner 322; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 655; Kluge—Mitzka 460. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **манто**.

манто «жіноче широке пальто»; — р. бр. болг. *манто*, п. ч. *manito*, схв. *манто*; — запозичення з французької мови; фр. *manteau* «плащ, пальто, манто, шинель» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Holub—Lyer 302; БЕР III 656; Dauzat 456. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **мантля**.

Мануїл (чоловіче ім'я), *Мануїло*, [*Манойло*, *Манько*], ст. *Мануїлъ* «лице б(о)жее» (1627); — р. *Мануїл*, бр. *Мануїл*, *Манойла*, др. *Мануїлъ*, болг. *Манойл*, *Манойло*, схв. *Манбїло*, стсл. *Мануїлъ*; — через церковнослов'янську

мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μανουήλ* являє собою скорочений варіант гебр. *Ṭmānū'ēl*. — Вл. імена 66; Беринда 221; Фасмер II 570; Петровский 149; Спр. личн. имен 433; Илчев 320; Constantinescu 100. — Див. ще **Еммануїл**.

[**мануїрія**] «манаття, збіжжя»; — неясне; можливо, пов'язане з **майно**.

манускрипт «стародавній рукопис»; — р. болг. м. *манускрипт*, бр. *манускрипт*, п. *manuskript*, ч. слц. вл. нл. *manuskript*, схв. *манускрипт*, слн. *manuskript*; — запозичення з латинської мови; пізньолат. *manuskriptum* «рукопис» є результатом злиття словосполучення *manu scriptum* «рукою писане», що складається з форми аблатива однини іменника *manus* «рука», спорідненого з алб. *menge* «рукав», кіпр. *maneg* «рукавичка», дісл. дангл. *mund* «рука», двн. *mund* «тс.», і пасивного дієприкметника с. р. одн. від дієслова *scribo* «пишу», спорідненого з гр. *σκαρίφωσα* «дряпаю», лтс. *skribelēt* «дряпати, погано писати», *scrāpēt* «скребити», сірл. *scrāraim* «дряпаю, скребу, насікаю», двн. *scrāban* «писати», днн. *skrāban* «тс.». — СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 606; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 34—35, 499; Kluge—Mitzka 679. — Пор. **мандат**, **маневр**, **манеж**, **манера**, **манікюр**, **маніфест**, **мануфактура**.

мануфактура «форма капіталістичного промислового виробництва; (текстильна) фабрика; тканини», [**маніфактура**] «тканина», *мануфактуріст*, *мануфактурник*; — р. бр. м. схв. *мануфактура*, п. ч. вл. *manufaktura*, слц. слн. *manufaktúra*, болг. *манифактура*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Manufaktur*, фр. *manufactory* походять від слат. *manufactūra*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» та *factūra* «опрацювання, виготовлення». пов'язаного з дієсловом *facio* «роблю, створюю». — СІС² 514; Булаховський Нариси 60; СИС 292; Фасмер II 570; Kopaliński 606; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 456. — Див. ще **манускрипт**, **факт**.

[**манушка**] (вид невеликого птаха) Ж; — очевидно, «волове очко, Troglodytes»

dytes troglodytes L.»; у такому разі назва пов'язана з дієсловом *маніти* «заманювати, обдурювати» і зумовлена особливостями поведінки чи характером співу птаха.— Пор. *дурець*².

[*манці*] «гра в кості» Ж; — неясне.

манюній, *манюпуній*, *манюпунінький*, *манюсінський* — див. *малій*.

[*маня*] «отвір, з якого висипається борошно в млині» Ж, [*маньк*] «рептух (для годівлі коней)» Корз; — неясне.

[*маняк*¹] «примара, привид; опудало; дуже виснажена людина Па; малюнок Л; дурень МСБГ», [*маняка*] «опудало; примара», [*манія*] «привид СУМ; злий дух Ж», [*манячий*] «той, що видніється в далині» Пі, *манячіти* «виднітися; стовбичити; майоріти», *манячіти* «тс.», *манячливий*, [*приманячітися*] «привидітися»; — р. [*маньяк*] «примара, привид», [*маньячить*] «мигтати; метушитися», п. [*maniak*] «опудало для принадування тетеруків»; — пов'язане з *маніти* «вводити в оману»; деякі похідні (напр., *манячіти* «майоріти, мерехтіти») зазнали семантичного зближення з *маяти*, *майчіти*.— Фасмер II 571; SW II 872.— Див. ще *маніти*.— Пор. *маяти*.

[*маняк*²] «віха»; — р. [*маньяк*] «дерево на лісовій вирубці, залишене як знак»; — результат контамінації слів *майк* «знак» і *маняк* «опудало».— Див. ще *маняк*¹, *маяти*.

[*манька*¹] «ліва рука», [*майка*] (у виразі [з *майки* кого *заходити*] «намагатися перехитрувати, обходити круглим шляхом») Ж, [*майка́т*] «лівша», [*майка́т* Гриц, *майка́тник*, *маній* Гриц, *маню́га* Гриц, *маню́р* Гриц, *маня́р* Гриц, *маня́ч* Гриц, *манька́* Гриц, *манько́*, *маньку́т*, *маньку́та* Гриц, *маньку́тник* Гриц, *маньодо́р* Гриц] «тс.», ст. *манька* «ліва (рука)» (1627); — запозичення з польської мови; п. *mańka* заст.) «ліва рука», *zażyc* (*zajść*) *kogo z mańki* «обдурити», *mańkut* «лівша», [*mańkat*] «тс.», як і ч. *mandák* «тс.», походить від іт. *manca* «ліва рука», яке зводиться до лат. *manus* «каліка; слабкий; неповний».— Brückner 322; Machek ESJČ 350; Mikl. EW 182.— Див. ще *манкірувати*.

[*манька*²] «худобина» Ж, [*маню-маню*] «вигук, яким кличуть теля» Ме,

[*мань-мань*] «вигук для підкликання корів і телят» Ме, Па; — р. [*маня-маня*] «вигук, яким підкликають овець», [*мань-мань*] «вигук, яким підкликають корів», [*маньки-маньки*] «вигук, яким підкликають кіз»; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі зменшувально-пестливого звертання до корови, пов'язаного з *малá* (*малій*), *маленька*.— Див. ще *малá*.— Пор. *міня*¹.

[*манькét*] «манжета» Ме, [*менкét*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *mankiet* походить від іт. *mannichetta* «тс.», що зводиться до лат. *manica* «довгий рукав», похідного від *manus* «рука».— Sł. wug. obcych 451; Brückner 321; SW II 875.— Див. ще *манускрипт*.— Пор. *манжета*.

маньчжури «народність у північно-східній частині Китаю», *маньчжур* «представник цієї народності», *Маньчжурія*; — р. бр. *маньчжуры*, п. *Mandžurja*, ч. *Mandžur*, слц. *Mandžu*, вл. *mandžurski*, болг. *манджури* (мн.), м. *Маньцурец*, схв. *Манцур*, слн. *Mandžú*; — виводиться з кит. *мань-цзу* «тс.».— БСЭ 26, 242.

мана «географічна карта», ст. *мана* «тс.» (XVII ст.); — п. ч. слц. вл. нл. *тара*, м. *мана*, схв. *ма́па*, слн. *та́ра*; — запозичено з середньовічної латини, можливо, через посередництво польської і німецької мов; слат. *тарра* (*mapdi*) «карта (світу)» пов'язане з лат. *тарра* «серветка; сигнальний прапор», що походить від гебр. *tarrah*^h «серветка; тканина, прапор», стягненої форми гебр. *teparhah*^h «тканина, що розвівається; прапор», утвореного від кореня п-в-р «рухати туди й сюди, коливатися, хитатися».— Онышкевич Исслед. п. яз. 237; Hüttl-Worth 16; Sł wug. obcych 452; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Kluge—Mitzka 461; Klein 936; Walde—Hofm. II 36.

мара́ «привид, примара; [відьма, нечиста сила ЛексПол]», *ма́рево* «міраж; примара; сухий туман», [*маренник*] «страховище» Ж, *ма́ри* «мрії», [*марина́*] «мара Ж; мрія, фантазія Пі», [*марник*] «біс», *ма́ревний*, [*маревнічий*] «мрійли-

вий; який марить» Ж, [марлівий] «мрійливий; фантастичний; облудний» Ж, *маревіти* «мигтати маревом», *марити* «мріяти», *маритися* «уявлятися», [об-ма́ра] «привид», [обма́рити] «ввести в оману, зачарувати» УРС, Ж, *примара*, *примарливий*, *примарний*; — р. [ма́ра] «туман; привид», бр. *ма́ра* «мрія», *ма́ра* «привид», др. *мара* «сновидіння, забуття», н. тага «сновидіння, привид», слц. *marit' sa* «ввижатися, маритися», вл. *woмага* «півсон, запаморочення», болг. [ма́ра] «страх уві сні, кошмар», [ма́ра] «сонливість; примара», *ма́рања* «спека, задуха; марево»; — псл. тага «привид»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з *ма́рний*, *мо́рїти*, *ме́рти* (Golaб Essays Jakobson I 779—780), але здебільшого пов'язується з *ма́яти*, *ма́нїти*, *маха́ти* і под. (Преобр. I 509—510; Фасмер II 571; Brückner 322; Bern. II 12). — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Горяев 202; Holub—Kop. 217, 234; БЕР III 659; Bezlaј ESSJ II 167; Mikl. EW 183. — Пор. *ма́нїти*, *ма́ре́на*³, *ма́рний*, *маха́ти*, *ма́яти*.

марабу́ «тропічний птах родини лелекових, *Leptoptilus crumeniferus*»; — р. бр. болг. *марабу́*, п. *marabut*, ч. слц. вл. *marabu*, схв. *ма́рабу* «тс.»; — через посередництво французької або німецької мови (фр. *marabout*, н. *Marabu*) запозичено з португальської; порт. *marabuto* «тс.» походить від ар. *marābit*, *marābit* «пустельник» (птах живе самотно). — СІС² 515; СИС 294; Sl. wуг. *obcuch* 452; Holub—Lyer 302; БЕР III 660; Klein 936.

[**мараді́к**] «залишок, залишок отари» Ж, Доп. УЖДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. *maradék* «залишок, рештки; надлишок» пов'язане з *marad* «залишатися», етимологічно не зовсім ясним. — Лизанець 609; Bárczi 197; MNTESz II 841—842.

ма́разм «занепад, повне знесилення», *ма́разма́тик*, *ма́разма́ти́чний*; — р. бр. *ма́разм*, п. вл. *marazm*, ч. *marasmus*, слц. *marazmus*, болг. *ма́разъм*, схв. *ма́ра́зам*; — інтернаціональний термін (пор. фр. *marasme*, н. *Marasmus*, англ. *marasmus* «тс.»), що виник на основі гр. *μαρασμός* «згасання, виснаження,

марніння», пов'язаного з дієсловом *μαραίνω* «гашу, знищую; гасну, завмираю, марнію», яке зіставляється з ірл. *meirb* (<*meui-) «м'який, кволий», дінд. *mṛṇāti* «дрібнить, товче, мене, розтирає», *mṛṇāh* «розбитий (від втоми)». — СІС² 515; СИС 294; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; БЕР III 661; Dauzat 457; Klein 937; Frisk II 174; Boisacq 610. — Пор. **ме́рва**.

[**маракува́ти**] «думати, міркувати» Пі; — р. *мараковáть* «тс.; розуміти, знати», п. [магукова́ць (sobie), магукова́ць (sobie)] «думати, міркувати»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *маракава́ць* «скаржитися, сердитися; розбиратися, обмірковувати» відповідає укр. [мо́рокува́ти] «сердитися, бурчати», [мо́рокува́тися] «морочитися». — Див. ще **мо́ро́ка**.

ма́рал (зоол.) «великий олень з гіллястими рогами, *Cervus elaphus* L.», *ма́ралівні́к*, *ма́ралівні́цтво*, *ма́раля́чий*; — р. бр. болг. *ма́рал*, п. ч. слц. *maral*; — запозичення з тюркських мов; каз. уйг. тат. *марал* «тс.», аз. *марал* «лань, олень», чаг. узб. туркм. *марал* «самиця оленя» зводяться до монг. *марал* (калм. *marl*) «тс.». — СІС² 515; СИС 294; Фасмер II 571; Шипова 230; Sl. wуг. *obcuch* 453; Räsänen Versuch 327; Ramstedt 252.

ма́раму́ха — див. **мухомо́р**.

[**мара́на**] (бот.) «борщівник європейський, *Heracleum spondylium* L.» Мак; — п. [ма́рана] «меліса, *Melissa* L.»; — очевидно, пов'язане з [ма́рь] «лобода» як назва рослини, що, подібно до лободи, використовується в їжу. — Див. ще **ма́рь**¹.

[**ма́ра́нча**] «велика кількість»; — неясне.

[**ма́ра́рь**] (бот.) «кріп запашний, *Anethum graveolens* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *ма́ра́р*, [ма́ра́р], як і рум. *mărar* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з алб. *maraj* (*mërajë*) «фенхель, *Foeniculum* Mill.» або з гр. *μαραδ(ρ)ον* «кріп». — Мак XI, 31; СДЕЛМ 272; DLRM 485.

мара́ст — див. **ме́рест**².

[марасуда] «нечепура» Ж; — очевидно, пов'язане з [марати] «бруднити»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **марати**.

Марат (чоловіче ім'я); — р. бр. *Marat*, схв. *Марат*; — утворене від фр. *Marat*, прізвища діяча французької революції кінця XVIII ст. — Вл. імена 66; Спр. личн. имен 433.

[марати] «бруднити» Ж, [маравий] «масний, липкий» Ж, [маркий] «мазкий» (Me), [маруватий] «брудний, нечистий» Ж, помарка; — р. *марать* «бруднити; білити», п. (з укр.) вл. *marac* «бруднити»; — псл. *marati* «мазати, бруднити»; можливо, пов'язане з *moriti* «фарбувати»; — очевидно, споріднене з лит. *pora* «пліснява», гр. *morosom* «роблю чорним, покриваю кіптявою»; іє. **mer-/mog-* «чорнити, темна фарба»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з н. *Marke* «знак, тавро» (Преобр. I 510), англ. *mar* «псувати» (*Matzenauer* LF 10, 61), дінд. *pramaraayati* «занурюється, робить соковитим» (*Zubatý AfSIPh* 13, 432; *Uhlenbeck* 222). — Фасмер II 572; *Brückner* 344; *Schuster-Sewc* 886—887; *Fraenkel* 464; *Pokorny* 734. — Пор. **марасуда**, **моріти**, **моруха**, **мурґий**.

[маратка] (зоол.) «кальмар, *Loligo*» Ж; — неясне.

марафет (розм.: *навести м. «причепуритись; підфарбуватись»*); — р. [марарфет] (*наводить м. «обдурювати, разводить м-ты «говорити нісенітниці»*), болг. [марифет] «уміння, майстерність», м. *марифет* «тс.», схв. *марифет* «тс.; хитрість, підступність; обман; жарт»; — запозичення з турецької або кримсько-татарської мови; тур. *marifet* «спритність, мистецтво; фокус; витівка, штука; секрет; курйоз; дивина», крим.-тат. *marafät* «тс.» походять від ар. *ma'rifat* «знання, талант», пов'язаного з коренем *'arafa* «знати, уміти». — Шипова 230; БЕР III 668; *Skok* II 377; *Räsänen Versuch* 328.

марафон (спорт.) «біг на далекі відстані», **марафонець**; — р. бр. *марафон*, п. *maraton*, ч. *marathon*, *maratón*, слц. *maratón*, вл. *marathon*, болг. *маратон*, схв. *маратонски*, слн. *maraton*; — міжнародний спортивний термін (англ.

Marathon, нім. *Marathonlauf* «тс.»); походить від назви грецького селища *Марафон* (*Μαραθών*) на узбережжі Аттики, звідки до Афін прибіг гонець із повідомленням про перемогу греків над персами (490 р. до н. е.); передавши звістку, він від напруження помер. — СІС² 515; СИС 294; *Kopaliński* 607; *Holub—Lyer* 303; БЕР III 663; *Klein* 937.

[марвакати] «нявчати; мимрити»; — звуконаслідувальне утворення, що в'явилось за зразком таких дієслів, як [вакати], нявкати і под.

[марґа] «худоба» Г, Ж, [марґіна] «тс.» СУМ, ВеУг, [марґечий] «призначений для худоби» ВеУг, [марґній] «тс.» тж, ст. *марха* «худоба» (XV ст.), *марга* «тс.; майно» (XVI ст.); — п. [maržena] «рогата худоба», [maržena, maržupa] «тс.» (з укр.), схв. *мәрха* «худоба»; — запозичення з угорської мови; уг. *marha* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з двн. *markat* «торгівля, базар, базарний крам», *markat, marchot* «тс.» (нвн. *Markt* «ярмарок, базар»), яке зводиться до лат. *mercātus* «торг, базар, ярмарок», похідного від *merco* «купую, торгую»; вважається також запозиченням із слов'янських мов (схв. *мрґа* «падло», ч. слц. *mrcha* «тс.; шкапа», п. [marcha] «тс.») або з німецької (двн. *mar(a)h* «кінь», *mar(i)ha* «кобила», від яких виводяться й відповідні слова слов'янських мов). — Москаленко УІЛ 35; *Лизанець* 609; *Бевзенко* НЗ УЖДУ 26/2, 177; SW II 892; *Skok* II 377; *MNTESz* II 845; *Bárczi* 198; *Kniezsa* 884—886; *Crânjala* 343—344. — Пор. **меркантільний**, **мерґа**.

марганець «хімічний елемент (метал)», **марганцівка**, **марганцевистий**; — бр. болг. *марганец*; — запозичення з російської мови; р. *марганец* виникло шляхом метатези з нім. *Manganerz* «марганцева руда», що складається з слів *Mangan*, від якого походить укр. *манган*, та *Erz* «руда» (двн. *er*, днн. *agut* «тс.»), що разом з лат. *gaudus* «шматок міді як монета», псл. *ruda*, укр. *рудá* вважається давнім запозиченням з шумерської мови. — СІС² 515; *Булаховський* Вибр. пр. II 275; СИС 294; Фасмер II

572; Преобр. I 510; БЕР III 664; Matzenauer 250; Kluge—Mitzka 174.— Див. ще **манган, руда**.

маргарин (харчовий жир); — р. болг. м. *маргарин*, бр. *маргарин*, п. *margarina*, ч. слц. *margarin*, вл. *margarina*, схв. *маргарин*, слн. *margarina*; — запозичення з французької мови; фр. *margarine* «тс.»; хімічна речовина, що міститься в жирах» утворене в 1836 р. французьким хіміком М.-Е. Шеврелем від *margarique* «маргарина (кислота)», що походить від гр. *μαργαρον* «перлина, перламутр» (за кольором кислоти), спорідненого з перс. *marvārīt* «перлина», нперс. *marvārīt* «тс.», дінд. *mañjagat* «пуп'янок; перлина», таñjagī «тс.».— СІС² 515; СИС 294; Фасмер II 572; Machek ESJĀ 352; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; БЕР III 664; Kluge—Mitzka 461; Klein 938; Dauzat 458; Gamillscheg 600; Frisk II 174—175.

Маргарита (жіноче ім'я), ст. *Марегорѣта*, *Марекорѣта* (1418), *Маргарита* «перла ... бісеръ» (1627); — р. болг. *Маргарита*, бр. *Маргарита*, *Маргарѣта*, п. *Małgorzata*, ч. *Markéta*, ч. ст. слц. нл. *Margareta*, вл. *Marhata*, схв. *Маргарѣта*, *Маргита*, слц. слн. *Margaréta*, стсл. *Маргарѣта*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μαργαρίτη* походить від *μαργαρίτης* «перлина», пов'язаного з *μαργαρον* «тс.».— Вл. імена 139; Петровский 150; Фасмер II 572; Спр. личн. имен 508; Кпаррová 250; Skok II 377; Frisk II 174—175; Walde—Hořm. II 39.— Див. ще **маргарин**.

маргарітка (бот.) «стокротка, *Bel-lis L.*»; — р. *маргарітка*, бр. *маргарітка*, п. *margerytka*, заст. *margarytka*, *margierytka*, ч. *margerita* «тс.», [margarēta] «королиця, *Leucanthemum D. C.* (*Chrysanthemum leucanthemum*)», слц. *margarēt(k)a* «ромашка, *Matricaria L.*», болг. *маргарита*, м. *маргарит(ка)* «конвалія, (*Convallaria L.*)», схв. *маргарѣтка* (*маргарѣта*) «стокротка», слн. *marjēt(ic)a* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marguerite* «стокротка, ромашка» через лат. *margarīta* «перлина» зводиться до гр. *μαργαρίτης* «тс.»; вид рослини», пов'язаного з *μαργαρον* «перлина». — Фасмер II 572; КЭСРЯ

255; Преобр. I 510; Горяев 202; Koralinski 608; Machek Jm. rostl. 247; БЕР III 664; Dauzat 459.— Див. ще **маргарин**.

[**маргати**¹] «бгати, гнути» О; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. *margać* «крутити, махати (хвостом)», *mardać*, спорідненим з ч. ст. *mrdati*, слц. *mrdat'* «тс.».— Brückner 323; Machek ESJĀ 379.

[**маргати**²] «зуживати, марнувати» О; — очевидно, запозичення з старопольської мови; п. *marhać*, як і ч. *mřhati*, слц. *mřhat'* «тс.», виводиться від *marcha* (ч. слц. *mřcha*); припускається також запозичення в польську мову з чеської.— Brückner 323; Holub—Kop. 232; Machek ESJĀ 379.— Пор. **марга**.

маргіналія (частіше мн. *маргіналії*) «примітка (на берегах книжки, рукопису)», *маргінальний*; — п. *marginalia*, ч. *marginalie*, слн. *marginália*, вл. *marginála*, болг. *маргинали(и)*, м. *маргиналии*, схв. *маргінáлије*, слн. *marginálija*; — через посередництво польської мови запозичено з новолатинської; нлат. *marginalia* (с. р. мн.) «помітки на берегах» походить від слат. *marginalis* «той, що міститься скраю», утвореного від лат. *margo* (род. в. *marginis*) «край, межа». — СІС² 515; СИС 294; Koralinski 608; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; РЧДБЕ 509; Klein 939.— Див. ще **маргінес**.

маргінес «поле книжки, зошита»; — запозичення з польської мови; п. *margines*, як і слц. *margo*, схв. *маргіна* «тс.», походить від лат. *margines*, наз. в. мн. від *margo* «край, межа», спорідненого з двн. *marc(h)a* «кордон, рубіж», гот. *marka* «тс.», дангл. *mearc* «тс., межовий знак». — Koralinski 608; Holub—Lyer 216—217; Klein 939.— Див. ще **марка**¹. — Пор. **маргіналія**.

[**маргола**] «нечепура, стара жінка» МСБГ; — очевидно, пов'язане з [**мурга**] «замазура; мерзотник»; характер зв'язку неясний.— Див. ще **мурга**².

[**маргудза**] (кличка корови); — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *мургуца* «кара кобила чи корова», як і рум. *murcița* «тс.», є зменшувальним утворенням від *мурга* (*murgă*) «тс.».— Див. ще **мургнй**.

[марда] «кішка» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови (пор. нвн. Márder «куниця», [Marde] «тс.»).

Мардár, Мардáрий, ст. Мардарій «камен сіателен» (1627); — р. Мардáрий, бр. Мардáрий, схв. Мårdáрије; — запозичення з грецької мови; гр. Μαρδάριος походить від назви племені Μάρδοι «марди», що мешкало на південному узбережжі Каспійського моря (у Вірменії та в Персії).— Томсон Историч. грамматика совр. армянского языка г. Тифлиса, СПб., 1890, с. XXIII, 97; Петровский 150; Спр. личн. имен 433.

[мардіян] (бот.) «бузок, Syringa L.» МСБГ, [мардіяновий] «бузковий» (про колір) тж; — неясне.

ма́рево — див. ма́ра.

[марéмухи] «теревені» МСБГ; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [марéмухи] «погані гриби». — Див. ще мухомóр.

марéна¹ (бот.) «Rubia L., трав'яниста рослина, з кореневища якої добували червону фарбу», [маріна, морена] «тс.» Мак, [марéник] «скабіоза, Scabiosa L.» Мак, марéнка «Asperula L.», [марянка, морянка Мак] «тс.», [маренник] «підмаренник, Galium L.» Мак, марéнові, [маренник] «скабіоза голубина, Scabiosa columbaria L.» Мак, підмарéнник «Galium L.»; — р. марéна, бр. марéна, п. marzana «марена», marzanna «тс.», marzanka «маренка», ч. маїна «марена», ст. мағена, мағана, моғанка «тс.», [маїна] «підмаренник», маїнка «маренка», слц. мағена «марена», маїнка «маренка», схв. [маринка] «тс.»; — очевидно, псл. мағéна, пов'язане з marati «бруднити» з огляду на властивість кореневища рослин родини маренових забарвлювати в різні кольори; недостатньо обгрунтована думка (Brückner 323) про запозичення в східнослов'янській мові з польської. — Нейштадт 515, 525; Фасмер II 573; Преобр. II 510; Machek Jm. rostl. 220; Bern. II 18; Mikl. EW 183; Zubatý St. a čl. I 81. — Див. ще ма́рати. — Пор. ма́рити.

марéна² (іхт.) «вусач, Barbus Cuv.», [маренчік] «молода марена Ж; марена дніпровська, Barbus barbus borystheni-

cus Dybowski Л—Г; марена балканська, Barbus meridionalis petenyi Heckel», [маренька] «гольян, Phoxinus Agassiz», [маріна] «марена дніпровська; сиг звичайний, Coregonus lavaretus», [мерéна] «марена дніпровська», [мерéнка] «гольян», [мерéнька] «гольян озерний, Phoxinus phoxinus Pall.»; — р. [марéна] «сиг звичайний; сиг чудський, Coregonus lavaretus maraenoides Poljakow; марена звичайна, Barbus barbus L.; марена дніпровська; голяян», [маріна] «марена дніпровська», [марінка] «голяян», [марішка, марьга] «тс.», бр. ма́рона «марена звичайна», [марéна] «тс.», п. marena «сиг; [марена звичайна], [maryna] «марена звичайна», [marynka] «ряпушка, Coregonus albula L.», ч. maréna severní síh «сиг чудський», слц. [marjena] «марена звичайна; — запозичення з німецької мови; нвн. Marjane «ряпушка; сиг звичайний», у «свою чергу, походить від зах.-сл. *mrěna (п. [mrzana] «марена», [brzana, brzanka] «тс.», [brzona] «тс.; сиг звичайний, ч. [mřenka] «марена звичайна; голяян, Nemachilus barbatus L.», [mřínek] «тс.», ст. mřen «марена звичайна», mřenek «тс.», слц. mrena «марена; [голець], [mrjena] «марена», яке відповідає р. [мерён] «марена; в'язь, Leuciscus idus L.», [мирон] «марена», укр. [мерéна] «марена дніпровська», [мірон] «марена звичайна» Л—Г, [мерён(ь)ка] «голяян», [мерест, мересниця ВєНЗн, мереснік ВєНЗн] «тс.», а також болг. мрјана (мрéна) «марена», [мриена], м. мрена, схв. мрён(а), слн. mrěna «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *тегна «марена, ряпушка; сиг», запозиченого з фінських мов, у яких відповідне слово мало значення «ікра; риб'ячий малюк» (пор. манс. ма́рнэ «ікра», хант. ма́рэн «тс.», а також укр. [мерéнька] «жаб'яча ікра», [мерест] «тс.», в яких зберігається значення, ближче до вихідного); зміна значення фінського слова при запозиченні пояснюється тим, що праслов'яни на території своєї ранньої прабатьківщини ознайомилися спочатку з ікрою вусача, сига і ряпушки в басейнах верхнього Дніпра (вище Прип'яті) і Зах. Двіни, засвоївши для неї від фінського населення загальну назву ік-

ри, і лише після цього, розселяючись на південь і захід, перенесли її на відповідні види риби, що водяться в Дніпрі і в басейні Балтійського моря; виведення назви *марéна* від лат. *marina* «морський вугор» (SW I 217; II 880) неправильне, хоча змішування слов'янської назви з латинською в басейні Дунаю могло мати місце; пов'язання в псл. *more* (Kluge—Mitzka 475) помилкове.— Коломиець Происх. назв. рыб 118—127; Лыткин—Гуляев 174.— Пор. *мерéнка*¹.

[*марéна*³] «дерево або опудало на купальському святі» Г, Ж; — п. [*marzapa*] «солом'яна фігура в обрядах на народних святах», [*marzanna, marzena, marzal*, ч. *mogana*, слц. *MarMariena* «тс.», болг. *мара* (у виразі *м. мишанка* «весняний обряд поховання ляльки»); — псл. *мага, магена* «лялька, опудало у весняних обрядах», очевидно, пов'язане з коренем *merti «мерти», *магьпъ* «марний; виснажений» (мабуть, спочатку йшлося про весняний обряд поховання смерті).— SW II 891; Machek ESJČ 373; БЕР III 659.— Див. ще *мёрти*.— Пор. *марá, марний*.

маресніця — див. *мересніця*.

мáрець (заст.) «березень», [*мáрець* О, МСБГ, *марц* О] «тс.», [*марцóвка*] (іхт.) «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [*марцівкí*] «березневі курчата», [*марцовиця*] «мінлива березнева погода» Ж, [*марцівка*] «березневе курча» Л, *марцёвий*, [*марцёвий*]; — р. [*мáрець*], бр. [*мáрац*], п. *marzes*, ч. [*mařec*], слц. *mařec*, слн. *mařec* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з латинської; лат. *mārtius* «місяць Марса» утворено від *Mārs* «Марс» (бог весни, потім війни).— Hołyńska-Baranowa 39—40; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352.— Див. ще *марс*.— Пор. *март*.

маржéчий, маржéйна, маржéнка, маржéний — див. *маргá*.

[*маржинí*] (бот.) «фіалка триколірна (братки), *Viola tricolor* L.» Мак, [*маржече зiле*] «тс.» Мак; — очевидно, пов'язане з якоюсь польською назвою цієї рослини, похідною від власного імені [*Marza*] «Марія» (пор. п. [*marzymięta*]

«ельшольція, *Elscholtzia Willd.*) (< *Marzy mięta, Marji mięta*, букв. «м'ята Марії»).— Див. ще *Марія*.— Пор. *марі-м'ята*.

мáри «ноші для перенесення мерців», [*мáра*] «тс.» Бі, [*мáре*] «підвищення, на яке клали мерця» Корз, ст. *мары* «мари» (XVII ст.); — р. бр. [*мáры*], п. вл. *maгу*, ч. слц. *maгу*; — очевидно, через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Bahre* «мари; труна», двн. *bāra* «тс.» зводяться до пгерм. **bēg-* «нести», спорідненого з лат. *fero* «несу», гр. *φέρω* «тс.»; звук *м* на місці *б* з'явився в чеській мові (пор. ч. ст. *paгу* «мари», нл. *boгу* «тс.») під впливом *uměratí*, *mor*; припускається також безпосередній зв'язок з псл. *mor-* «мерти» (Трубачев ZfSl 3, 675; Schuster-Sewc 890).— Шелудько 39; Richhardt 77; Фасмер II 577; Brückner 327; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 44.— Див. ще *брати*.— Пор. *нари*.

[*марикáнка*] (бот.) «сорт ранньої картоплі з червонуватою шкіркою МСБГ; картопля (бульба американська), *Solanum tuberosum* L. ВеНЗн, ВеУГ, Мак», [*маракáнка*] (сорт картоплі) (Ме), [*мерчiнка* О, *мориганка* Мак] «тс.»; — п. *marukany* «тс.»; — результат видозміни назви *америкáнка*, похідної від *Амériка*.

[*марикувáти*] «нарікати, ремствувати», [*маригувáте* Корз, *мариквати* О, *марікувáти* О] «тс.», [*марикувáти си*] «виявляти деяке незадоволення» Ба; — бр. *маракавáць* «ображатися, сердитися»; — запозичення з польської мови; п. [*marukować*], *marukować* «тс.», ст. *amarukować* «гірко нарікати, скаржитися» походять від слат. *amāriga* «тс.», утвореного від лат. *amārus* «гіркий», спорідненого з дангл. *amre* «щавель; квасениця», двн. *amrāgo* «тс.», дінд. *amlāh*, *amblāh* «кислий», *amgāh* «мангове дерево», вірм. *amok'* «солодкий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW I 29, II 890; Walde—Hofm. II 35.

[*марикúта*] «знаряддя для пересування або підважування колоди (залізний дзьоб на дерев'яній ручці); широка

сокира, тесло» О, [марекута, морокута, маркута] «тс.» О, [марикута] «вид підків, за допомогою яких ходять по колодах» О; — неясне.

[марілька] (бот.) «амариліс, *Amaryllis* G.» Ж, Мак; — результат видозміни наукової назви *амариліс* (лат. *amaryllis*), що походить від гр. *Αμαρυλλίς*, імені пастушки, героїні ідилії Теокрита, Вергілія й Овідія; ім'я не має певної етимології; можливо, пов'язане з гр. *ἀμαρύσσω* «блищу, сяю». — *Sl. wug. obsyeh* 25; *Klein* 59; *ODEE* 30.

маримонський — див. малимон.

[маримуха] «повстяна шапка біла з червоними зубчастими смугами» ВеБ; — пов'язане з [маримух] «мухомор» за подібністю шапки до гриба. — *Budziszewska* 203. — Див. ще мухомор.

маріна¹ «картина, що зображує морський краєвид», *мариніст*, *мариністичний*; — р. болг. схв. м. *маріна*, бр. *марына*, п. *marina*, ч. слц. слн. *maripa*; — запозичення з французької мови; фр. *marine* «тс.» морський флот» через іт. *marina* «узбережжя, морський краєвид; морський флот» зводиться до лат. *marīnus* «морський», похідного від *mare* «море», спорідненого з двн. *marī*, дангл. *mege*, лит. *māgis*, псл. *more* «тс.»; слово *мариніст* утворене, очевидно, в російській мові (Сергеев ЭИРЯ IV 129—135). — *SIC*² 516; *SIS* 294; *Фасмер II* 573; *Kopaliński* 609; *Holub—Lyer* 303; *БЕР III* 667; *Dauzat* 459; *Walde—Hofm. II* 38. — Див. ще море¹.

[маріна²] (бот.) «маруна щиткова, *Pyræthrum corymbosum* (L.) Willd.; маруна дівоча, *P. parthenium* Smith. Мак; роман римський, *Anthemis nobilis* L.; горобейник польовий, *Lithospermum arvense* L. Мак; вид ромашки, *Matricaria eximia* Hort.; вид вишні, *Prunus cerasus* variet. Мак», [маринна] «роман римський» Мак, [маринька] «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [маринівка] «шоломниця звичайна, *Scutellaria galericulata* L.» Мак, [марися] «вид хризантеми, *Chrysanthemum cogo-parium* L.» Мак; — результати видозміни назв *маруна* в різних значеннях під впливом подібного за звучанням жі-

ночого імені *Маріна* і його варіантів. — Див. ще маруна.

Маріна, *Маріня*, *Маріся*, [Марісь, Маріця], ст. *Марина* (1401), *Маріна* «морська» (1627); — р. болг. *Маріна*, бр. *Марына*, п. *Marupa*, ч. *Marina*, слц. *Marina*, м. *Маринка*, схв. *Маріна*, *Марина*, стсл. *Марина*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μαρίνα* походить від лат. *marīnus* «морський». — *Вл. імена* 139; *Беринда* 222; *Петровський* 151; *Кпаррová* 251; *Илчев* 322. — Див. ще маріна¹.

маринад «рідина, приготована з оцтом і прянощами; мариновані продукти», [марината] «мариноване м'ясо» Ж, *маринований*, *маринувати*; — р. *маринад*, бр. *марынад*, п. *marynata*, ч. слц. *marinada*, вл. *marinada*, болг. *марината*, *маринада*, схв. *маринада*, слн. *maripada*; — запозичення з французької мови; фр. *marinade* «тс.» утворене від *mariner* «маринувати, що походить від іт. *marinare* «маринувати, солити в розсолі (спочатку рибу)», пов'язаного з *marino* «морський», яке зводиться до лат. *marīnus* «тс.» — *SIC*² 516; *SIS* 294; *Фасмер II* 573; *Горяев* 202; *Kopaliński* 611; *Holub—Lyer* 303; *БЕР III* 667—668; *Dauzat* 459; *Gamillscheg* 592; *Kluge—Mitzka* 462. — Див. ще маріна¹.

[маринарка] «літній чоловічий піджак» Корз, [маринатка] «верхній чоловічий і жіночий одяг, схожий на свитку» Л; — р. [маринадка] «довгий жіночий жакет», [маринад, маринак, мариняк] «тс.», [маренатка] «короткий жіночий жакет», бр. [марнатка] «куртка»; — запозичення з польської мови; п. *marupaatka* «чоловіча куртка», [marupaatka] «матросський одяг» пов'язані з іт. *marinara* «бушлат із відлогою, матросська куртка», похідним від *marina* «морський флот». — *SW II* 890—891. — Див. ще маріна¹.

[маринка¹] «заболочена низина» Ч, [мэринка] «тс.» Ч; — очевидно, пов'язане з р. [марь] «болотиста місцевість у тайзі», що зіставляється з [марь] «туман, сире повітря», укр. *мариво*. — *Фасмер II* 577. — Див. ще маря.

[**марінка**²] «вовняна картата хустка МСБГ, [**марійка**] «невелика картата хустка» МСБГ; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *марéна* (рослина, з якої видобували фарбу для тканин), що за звуковою подібністю зазнало впливу жіночих власних імен; пор. р. [**марéник**] «сарафан, пофарбований мареною».

[**марінка**³] (бот.) «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [**маринуха**] «мухомор сірий їстівний».

[**маринуха**] (бот.) «мухомор сірий їстівний, *Amanita spissa* Fr.» МСБГ, [**марінка**] «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої назви [**моримуха**] «мухомор», зближеної з основою власного імені *Марі́на* або дієслова *маринувати*. — Див. ще **мухомор**.

марити — див. **марá**.

маритурі — див. **муратурі**.

марихуана «наркотик з мексиканських і бразильських конопель»; — р. болг. *марихуана*, бр. *марыхуана*, ч. слц. вл. *maghuana*, схв. *марихуана*, слн. *maghuana*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. *maghuana*, нім. *Maghuana*) занозичено з іспанської; ісп. *maghuana* «тс.» походить з індіанських мов центральної Америки. — СІС² 516; Коралиński 609; РЧДБЕ 428.

[**марич**] (бот.) «кушир занурений, *Seratophyllum demersum* L.» Мак; — неясне.

[**марішка**] (бот.) «материнка звичайна, *Oxigani vulgare* L.», [**маруна**] «майоран, *Majogana Moench*. (*Oxigani majogana* L.)» Мак; — бр. [**мар'янка**] «майоран», ч. *magjanka*, *magjan(ka)* «тс.»; — результати видозміни назви *майоран*, яка нерідко застосовується й до материнки. — Нейштадт 475—476. — Див. ще **майоран**.

[**маріонка**] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.» Ж; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *майоран* (за деякою зовнішньою схожістю стебел); пор. п. [**maigun**] «майоран», [**magujan**, **magujanek**], ч. слц. *magjaneq*, *magjanka* «тс.».

[**маріянки**] (бот.) «сорт слив, *Prunus domestica* variet. L.» ВЕНЗн, Мак; —

неясне; можливо, результат видозміни форми [**марунки**] «сорт слив» (пор.).

марі «народність угро-фінської мовної групи», *маріець*; — р. *мáри*, *маріець*, бр. *марыяц*, п. *magyjski* «марійський», ч. слц. *Magijec*, болг. *маріець*, схв. *марієски*, слв. *magijski*; — через посередництво російської мови запозичено з марійської; мар. *мари* «чоловік; маріець» неясного походження; зіставлялося з *мéря*, назвою народності, яку вважали предками сучасних марійців; далі пов'язувалося з енецьк. таг «самець дикого північного оленя». — Ткаченко Мерянський язык 9—10; Фасмер II 573, 606; Коведяева Яз. нар. СССР 221. — Пор. **мэря**.

Маріамна (жіноче ім'я), ст. *Маріамна* (1627); — р. *Маріамна*; — біблійне ім'я гебрійського походження; гебр. *Maguān* пов'язується з *magā* «чинити шпир, відкидати» або *magag* «бути гірким»; розглядається також як запозичення з єгипетської мови із значенням «улюблена богом» або з арамейської («пані; гарна» та ін.). — Вл. імена 440; Петровский 150; Спр. личн. имен 509; Кпаррова 250—251. — Пор. **Марія**.

Маріанна (жіноче ім'я), *Мар'яна*, *Мар'яся*; — р. *Маріанна*, бр. *Мар'яна*, п. ч. слц. *Magianna*, вл. *Magijana*, болг. *Маріана*, м. *Маріјана*, схв. *Маріјана*, слн. *Magijana*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *Magianne*, іт. *Magiana* виникло внаслідок злиття імен *Марія* і *Анна* або як форма жіночого роду до лат. *Magiānus* «належний до роду Маріїв». — Вл. імена 140, 142; Петровский 151; Кпаррова 250; Илчев 321. — Див. ще **Ганна**, **Марія**, **Мар'ян**.

[**марібе**] «смерть; скелет, кістяк» Пі, [**марібий**] «смертельний, смертний» Пі; — неясне.

Марієтта (жіноче ім'я); — р. *Марієтта*, бр. *Марыэта*, слц. *Marieta*; — через посередництво французької мови (фр. *Mariette*) запозичено з італійської; іт. *Marietta* є нестливою формою від *Maria* «Марія». — Вл. імена 140; Спр. личн. имен 509; Илчев 322. — Див. ще **Марія**.

[**марім'ята**] (бот.) «кануфер, *Tapacetum balsamita* L.»; — калька п. *magyu-*

mięta «ельшольція, *Elscholtzia Willd.*», що утворилося із слів *Marzu mięta* (<*Marji mięta*) «Марііна м'ята». — *SW* II 892. — Див. ще *Марія, м'ята*. — Пор. *маржині*.

[*марін*] «перевертання колоди на інший бік» *O*, [*марін!*] «переверніть колоду!» *O*; — неясне.

маріонетка «лялька в театрі»; — р. болг. м. *марионетка*, бр. *марьянетка*, п. *marionetka*, ч. вл. *marioneta*, слц. *marioneta*, *marionetka*, схв. *марионета*, слн. *marionéta*; — через посередництво французької мови (фр. *marionette*) запозичено з італійської; іт. *marionette* «тс.» утворене від пестливої форми *Marion* до імені *Марія*; спочатку так називали фігуру діви *Марії* в середньовічних лялькових містеріях. — *SIC*² 516; *SIS* 284; *Фасмер* II 573; *Кимягарова РЯШ* 1974/3, 96—98; *Kopaliński* 609; *Holub—Lyer* 303; *БЕР* III 668; *Dauzat* 459; *Kluge—Mitzka* 462. — Див. ще *Марія*.

Марія (жіноче ім'я), *Мáр'я*, [*Мáря*] *O*, *Манюня*, *Манюра*, *Манюся*, *Манюта*, *Мáня*, *Маняша*, [*Марáня*] *ВеБ*, [*Маричка*], *Маріша*, *Марійка*, [*Маріка*], *Марічка*, [*Мáрка*] *ВеЛ*, [*Маруна*, *Марунджá*] *O*, *Мару́ня*, *Мару́сіна*, *Мару́ся*, [*Мару́шка*] *Ж*, [*Мася*], *Мáша*, [*Му́нька*] *Пі*, *Му́ра*, *Му́ся*, ст. *María* (1401), *M(a)ria* или *Мариáм* «владушаа, или г(оспо)жа ... поднесенаа, аб(о) горкості море, або мврра» (1627); — р. болг. *Марія*, бр. *Мары́я*, др. *Мария*, п. *Maria*, *Marja*, ч. *Marie*, слц. *Mária*, вл. нл. *Marija*, полаб. *Morája*, м. *Мари́ја*, схв. *Ма́рија*, слн. *Marija*, стсл. *Мари́а*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρία* < *Μαριάμ* походить від араб. *Maḡyām*, спорідненого з гебр. *Miḡyām*. — Вл. імена 140—142; *Беринда* 222; *Спр. личн. имен* 509; *Петровский* 150—151; *Фасмер* II 577; *Brückner* 323; *Кпаррová* 250—251; *Илчев* 322; *Paul Kl.* *Vnb.* 114; *Klein* 943. — Див. ще *Маріáмна*.

[*маріян*] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis L.*» *Ж*; — результат видозміни назви *валеріана*, зближеної з *Марія*. — Див. ще *валеріана*.

*мáрка*¹ «поштовий знак оплати; торговельний знак на виробі», *маркувальный*, *мáрочниця*, *маркувальный*, *мáрочний*, *маркувати*; — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. *тарка*, схв. *мáрка*, слн. *тáрка*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Márke* «тс.», *merken* «значити, позначати», двн. *merken*, *merchen* «звертати увагу, помічати», снн. *merken* «тс.», свн. *tagc* «знак» споріднені з гол. *merk* «марка, позначка, тавро», дфриз. *merke* «знак, ознака», дангл. *teark*, англ. дісл. *mark* «тс.», дфриз. *merkia* «помічати», дангл. *tearkian*, дісл. *merkja*, дат. *merke*, шв. *märke* «тс.» і пов'язані з нвн. *Mark* «кордон, прикордонна область», двн. *tagc(h)a* «кордон, межа», дфриз. *merke*, дангл. *teagc* «тс.», дісл. *mark* «прикордонний ліс», спорідненими з перс. *mark* «місцевість, кордон», лат. *margō* «край, межа». — *SIC*² 516; *SIS* 294; *Фасмер* II 574; *Kopaliński* 609; *Brückner* 322; *Holub—Lyer* 303; *Holub—Kop.* 216—217; *БЕР* III 669; *Kluge—Mitzka* 462, 475. — Пор. *марка*².

*мáрка*² «грошова одиниця в НДР, ФРН та ін.»; — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. *тарка*, слн. *тáрка*, схв. *мáрка*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Mark* «тс.» походить від свн. *tagc* «знак, тавро; металевий зливоч з офіційним тавром на ньому; зливоч срібла певної ваги», *mark(e)* «півфунта срібла» (пор. дісл. *tagc* «тс.»). — *SIC*² 513; *SIS* 294—295; *Фасмер* II 574; *Kopaliński* 609; *Brückner* 322; *Machek ESJC* 352; *Holub—Lyer* 303; *БЕР* III 669; *Kluge—Mitzka* 462. — Див. ще *мáрка*¹.

Маркел (чоловіче ім'я); *Маркело*, ст. *Маркелъ* (1627); — р. бр. *Маркел*, др. *Маркелъ*, п. *Marcell*, *Marceli(n)*, ч. слц. *Marcel*, болг. *Мáркел*, м. *Марцелин*, *Маркелин*, стсл. *Маркелинъ*, *Марчелинъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρκέλλος* походить від лат. *Mārcellus*, утвореного як деминутив від *Mārcus* «Марк». — Вл. імена 66; *Спр. личн. имен* 434; *Суперанская* 80; *Кпаррová* 124; *Klein* 937. — Див. ще *Мáркó*.

маркій — див. **марати**.

[**маркирувати**] «симулювати; шахраювати» МСБГ, [**маркирант**] «симулянт; крутій, шахрай» МСБГ, [**маркирація**] «симуляція, шахрайство» МСБГ; — ч. *markúrovati* «симулювати», слц. *markírovat'* «прикидатися, симулювати», *markírovat'*, схв. *маркірати*, слн. *markíratí* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *markieren* «відмічати, виділяти; (перен.) прикидатися, придурюватися» пов'язане з *Märke* «тавро, помітка». — Holub—Lyer 303. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркірувати**.

маркіз (дворянський титул), *маркіза* «дружина або дочка маркіза; дашок над вікном або балконом для захисту від сонця»; — р. болг. *маркіз*, бр. *маркіз*, п. вл. *markiz*, ч. *markýz*, слц. слн. *markíz*, м. *маркиз*, схв. *маркіз*; — запозичення з французької мови; фр. *marquis* «тс.» походить від пізньолат. *marchensis* «начальник марки (прикордонної області)», пов'язаного з *marca «прикордонна область», що зводиться до двн. *marc(h)a*, спорідненого з днн. гот. *marka*, снн. *mark*, дангл. *mearc* «тс.», лат. *marginē* «край, межа, кордон». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Hüttl-Worth 19; Kopaliński 610; Brückner 322; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 462; Klein 941. — Див. ще **марка**¹.

маркізет «тонка бавовняна або шовкова тканина»; — р. болг. *маркизет*, бр. *маркізет*, п. *markizeta*, ч. *markyzet*, слц. *markizet*, схв. *маркізет*, слн. *markizét*; — запозичення з французької мови; фр. *marquise* «тс.» утворене від *marquise* «маркіза». — СІС² 517; СИС 295; Sl. wyg. obcych 455; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 461. — Див. ще **маркіз**.

маркірувати «робити борозенки маркером для сівби», *маркер*, *маркірувальник*. [**марок**] «маркер (для проведення борозенок)», *маркірувальний*; — р. *маркировать*, бр. *маркіраваць*, п. *markować*, ч. *markovati* «позначати», слц. *markérovat'*, болг. *маркірам*, м. *маркіра*, схв. *маркірати*, слн. *markíratí* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marquer* «позначати, робити

мітку», ст. *merchier* «тс.», походить від двн. *merkjan, *merken* (нвн. *merken*) «мітити, відзначати». — СІС² 516; СИС 295; Горяев 202; Kopaliński 609; Brückner 323; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; РЧДБЕ 510; Dauzat 461; Kluge—Mitzka 475. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркирувати**.

маркітант «дрібний торговець при війську»; — р. болг. *маркитант*, бр. *маркітант*, п. *markietan*, ч. слц. *markytán*, вл. *markitan*, схв. *маркетендер*, слн. *marketéndar*; — через посередництво німецької мови (н. *Marketénder* < *Marckadant* «тс.») запозичено з італійської; іт. *mercatante* «торговець, купець» утворене від *mercatare* «торгувати», пов'язаного з лат. *mercātus* «торг, торгівля», *merx* «крам, товар». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 609—610; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 217; Machek ESJČ 352; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще **меркантильний**.

маркітний — див. **маркота**.

Маркіян (чоловіче ім'я), [*Маркян*, *Мартіян*, *Мартян*], *Маркіяна* (жіноче ім'я), ст. *Маркіанъ* «помыслитель» (1627); — р. *Маркіан*, бр. *Маркіян*, п. *Marcianna* (жін.), ч. слц. слн. *Marcián*, м. *Маркијан*, схв. *Марсіјан*, стсл. *Маръкианъ*; — через посередництво грецької мови (гр. *Μαρκιανός*) запозичено з латинської; лат. *Mārciānus* є похідним від римського родового імені *Mārcius*, яке не має певної етимології; можливо, пов'язане з *Mārcus* «Марк». — Вл. імена 66; Петровский 152; Спр. личн. имен 434.

Марко (чоловіче особове ім'я), *Маркіусь*, ст. *Марко* (1407), *Марко* «[свръшен.] углаженый» (1627); — р. *Марк*, бр. *Марк*, *Марка*, др. *Маръкъ*, п. ч. *Magek*, ст. *Marcus*, слц. *Magek*, *Magko*, вл. *Mark*, нл. *Marcus*, болг. м. *Марко*, схв. *Марко*, слн. *Magko*, стсл. *Маръкъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μάρκος* походить від лат. *Mārcus*, можливо, пов'язаного з *Mārtius* «березневий», *Mārs* «Марс» (<**Mārt(i)cos*) або з *marceo* «бути в'ялим, слабким». — Беринда 222;

Спр. личн. имен 434; Фасмер II 574; Кпаррová 124; Walde—Hofm. II 38.

[марковей] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак; — неясне.

[марковина] «криворослий низький сосновий ліс» Ч, [марковняк, марковник] «тс.» Ч; — неясне.

[маркота] «тривога, непокій; поганий настрій», *маркітний* «невдоволений; сумний; страшний», [маркотний] «сумний» Ж, [маркотно] «шрикро, досадно» Корз; — р. [маркотно] «млосно, неприємно», бр. *маркота* «сум, туга, журба», [марката] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *markotny* «смутий, незадоволений», як і ч. [mrkotný] «сонний, плаксивий», слц. *mrkotný* «неприємний, гидкий», очевидно, зводиться до псл. *mʔkɔti «меркнути, темніти» (> «похмурніти, смутніти»); пор. р. [маркотний] «хмарний, туманний; сумний, стурбований»; менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 380; Knobloch Kratylos 4, 39) з хетт. *markiya-* «відкидати, не схвалювати», брет. *morchet* «турбота, неприємність», як і пов'язання (Brückner 323) із звуконаслідувальними дієсловами типу п. *mguzec* «мурмотати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 77. — Див. ще *меркнути, морок*. — Пор. *морока*.

маркотка — див. *махорка*.

марксізм «наука про найзагальніші закони розвитку природи й суспільства, основоположниками якої є К. Маркс і Ф. Енгельс», *марксіст, марксістський, домарксістський*; — р. *марксізм*, бр. *марксізм*, п. нл. *marksizm*, ч. *markismus*, слц. *markizmus*, вл. *markizm*, болг. *марксізм*, м. *марксізм*, схв. *марксізм*, слн. *marksizem*; — інтернаціональне слово, утворене від прізвища К. Маркса (К. Marx, 1818—1883). — SIC² 517; СИС 295; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 670; Klein 943.

маркшейдер «фахівець, що займається геодезичним та геологічним вивченням гірничих виробок», *маркшейдерія, маркшейдерство*; — р. *маркшейдер*, бр. *маркшайдэр*, п. *markszajder*, болг. *маркшайдер*; — запозичення з німецької мови; н. *Markscheider* «маркшейдер»

є складним словом, утвореним з іменника *Mark* «межа» і основи дієслова *scheiden* «відокремлювати», що походить від двн. *sceidan* «тс.», спорідненого з дангл. *scēadan*, дфриз. *skētha*, гот. *skaidan*, далі з лит. *skiedžiu, skiesti* «тс.», псл. *čediti*, укр. *цидіти*. — SIC² 517—518; СИС 295; Kluge—Mitzka 640. — Див. ще *марка¹, цидіти*.

марля; — р. бр. болг. *марля*, п. *marla*, схв. *марли*; — запозичення з французької мови; фр. *marli* «марля, серпанок», очевидно, походить від давнішого *merlis «сорт вовняної тканини», пов'язаного з фр. ст. *merlé, meslé* «змішаний, різний, строкатий», яке через нар.-лат. *misculare* «мішати» зводиться до лат. *miscuo* «мішаю», спорідненого з двн. *miscan* «мішати», нвн. *mischen*, лит. *maišyti* «тс.», псл. *měsiti, měšati*, укр. *місіти, мішати*. — SIC² 518; СИС 295; Фасмер—Трубачев II 574; БЕР III 670; Dauzat 460; Gamillscheg 601. — Див. ще *місіти*.

мармадіюга, мармедіюга — див. *мармолай*.

[*мармазінка*] «шапка з синього або червоного сукна з хутряним оздобленням»; — очевидно, перекручене *кармазінка, утворене від *кармазін* «сукно малинового кольору» (див.).

мармелад, мармеладка; — р. бр. болг. *мармелад*, п. *markolada, markelada*, ч. слц. слн. *markeláda*, вл. нл. *markmelada*, м. *мармалад, мармелад*, схв. *мармелáда*; — через посередництво французької і, можливо, іспанської мов (фр. *markelade*, ісп. *markelada*) запозичено з португальської; порт. *markelada* «мармелад» утворене від *markelo* «айва; варення з айви», що походить від лат. *melimelum* «солодке медове яблуко», запозиченого з грецької мови; гр. *μελίμηλον* «тс.» складається з основ іменників *μέλι* «мед», спорідненого з псл. *medь*, укр. *мед*, та *μηλον* (дор. *μῆλον*) «яблуко», середземноморського слова невідомого походження. — SIC² 518; Акуленко 141; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. wyg. obcuch 455; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 671; Dauzat 460; Walde—Hofm. I 61—

62; Frisk II 226. — Див. ще мед. — Пор. мальбона.

марміза (вульг.) «обличчя, пика», *марміза* «тс.»; [неотеса] СУМ, Г, [*мармос, мармосяка*] «тс.»; — бр. [*марміза*] «мовчун, небалакуча людина»; — очевидно, запозичення з литовської мови; лит. *marčiūzė* «морда, пика; мовчун; негідник» етимологічного пояснення не має. — Лаучюте 59.

мармишка — див. **морміш**.

[**мармола́й**] «нікчемний, поганий хлопчисько» Ж, [*мармадіюга, мармедіюга*] «тс.» Ж; — афективне утворення, пов'язане, можливо, з п. [*marmolis*] «робити поволі»; — пор. бр. [*мармоль*] «відлюдкувата людина; той, хто незрозуміло говорить», [*марміль, марміль, марміля*] «тс.».

[**мармота́ти**] «бурмотіти»; — р. [*мормотать*], *бормотать*, бр. *мармьтатц*, п. *marmotac*, *marmotac*, болг. [*марморя*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурмотати, бурмотати* «тс.»; пор. аналогічне фр. *marmotter* «бурмотіти», дінд. *marmaḡaḡ* «такий, що шурхотить, бурмоче». — Фасмер II 656; Преобр. I 37. — Пор. **бурмота́ти, мурмота́ти**.

[**марму́за**¹] (бот.) «найдрібніша порода гарбузів» Бі, [*марму́зка*] «ханька, один з видів декоративного гарбуза, Cucurbita pepo» Бі; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченої назви *гарбу́з* ([*гарбу́зі*]), зближеної з *марміза* «обличчя».

[**марму́за**²] «кисіль з бузини» Бі; — афективне утворення, можливо, пов'язане з лит. *marmaḡas* «бурда; рідкий бруд, багно», *marmeṭi* «утопати в болоті, грузнути».

[**марму́зити**] «бруднити обличчя» Бі, [*замарму́зити*] «забруднити»; — бр. [*марміза*] «замазура»; — очевидно, результат контамінації дієслів *марати* і *мірзати*, зближених з *марміза* «пика». — Див. ще **марати, марміза, мірзати**.

[**марму́лок**] «дерев'яне яйце для гри в битки; брусок для гостріння коси» ЛЖит, [*мармірок*] «мармуровий брусок для гостріння бритви Корз; гатунок глини», [*марміль*] «наріст на дереві»

Ник; — бр. [*мармілак*] «брусок для гостріння бритви»; — наголос свідчить про запозичення з польської мови (пор. з іншим наголосом укр. [*мармурок (маймурок)*] «точило»); п. *marmigek* «брусок для гостріння» є похідним від *marmig* «мармур» (пор. *marmiŋ, marmiŋ* «тс.»). — Див. ще **мармур**¹.

мармур¹ «тверда гірська порода», [*мармір* Ж, *мармор*] «тс.», [*мармірка*] «фарфорова чашка» МСБГ, *мармурник* (спец.), [*мармурок*] «точило» МСБГ, [*маймурок*] «тс.» МСБГ, *мармурувальник* (спец.), [*маймур*] «брусок для бритви» О, [*марморяний*] «мармуровий» Ж, [*мармуровий*] «тс.» Вел, *мармуровий, мармурувати*, ст. *марморъ* (1642), *марморъ* (XVII ст.); — р. болг. *мармор*, бр. *мармур*, др. *марморъ*, п. *marmig*, ч. слц. *marmog*, вл. *marmoŋ*, нл. *marmog*, м. *mermer*, *marmor*, схв. *marmor*, слн. *marmog*, стсл. *marmorъ*; — через посередництво церковнослов'янської і західноєвропейських мов запозичено з грецької і латинської; лат. *marmog* походить від гр. *μαρμαρος* «мармур, білий камінь», пов'язаного з *μαρμαρα* «борюся, сперечаюся, домагаюся», спорідненим з дінд. *marṇati* «трощить, розчавлює, розтирає», вірм. *mart* «боротьба, бій». — СІС² 518; Акуленко 135; Фасмер II 668; Преобр. I 564—565; Brückner 323; Holub—Lyer 323; Machek ESJČ 378; Schuster-Sewc 888; Младенов 306; Skok II 462; Bezlej ESSJ II 168; Bern. II 20; Mikl. EW 183; Frisk II 176—177; Boisacq 611; Kluge—Mitzka 463; Klein 937.

[**мармур**²] (орн.) «завирушка (тинівка) лісова, Prunella (Accentor) modularis» Г, Ж; — п. [*marmigek*] «тс.»; — результат перенесення назви мінералу *мармур* з огляду на рудувато-буре з чорним смугастим малюнком забарвлення цих птахів. — Воїнств. — Кіст. 331, 332; Strutyński 110. — Див. ще **мармур**¹.

[**марму́рник**] (бот.) «чина лісова, Lathyrus silvestris L.» Г, Ж; — неясне.

марний¹ «даремний, незначний», *марний* «худий», [*марнєтний*] «даремний» Пі, [*марніця*] «дрібниця», *марнотá*, [*марноці*], [*марнєте*] «псувати, марнувати» Корз, *марніти* «ставати худим;

пропадати марно», *марнувати* «витрачати даремно», *намарне*, *намарно*, [*по-марніти*] «знищити»; — р. [*марний*] «стомлений, змучений», бр. *марны* «даремний, худий», п. *marņu* «даремний, злидений», вл. нл. *marņu* «нікудишний», ч. *marņu* «даремний, пустий», слц. *marņu* «тс.», слн. [*marēn*] «мізерний, нікудишний»; — не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з *марá* (первісне значення «уявний, нереальний, ілюзорний»); зіставляється також безпосередньо з дієсловами *merti «умирати», **mar-* «псувати, знищувати», спорідненим із двн. *marrajan* «перешкоджати», англ. *mar* «псувати» (Варбот 31; Machek ESJĀ 352—353).— Фасмер II 575; Преобр. II 511; Brückner 322; SW II 885; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; Schuster-Sewc 888—889; Bezlaĵ ESSJ II 167—168; Mikl. EW 184; Matzenauer 58.— Див. ще *марá*.

[*марний*²] «запечений, обпалений» (про рот, губи) Кур; — р. [*марний*] «жаркий, задушливий»; — очевидно, пов'язане з *марєво* «сухий туман», болг. *мараня* «спека, задуха; марєво». — Див. ще *марá*.

[*марнополька*] «шинок» Л, [*марнополь*] «тс.; казенна горілка» ЛЖит, [*марнополь*] «продавець у шинку»; — результат деетимологізації слова *монополька* «вина крамниця», зближеного з *марний*, *марнувати* (про гроші). — Див. ще *марний*, *монополька*. — Пор. *винополька*.

[*марнотравити*] «розтринькувати», [*марнотрав*, *марнотравець*, *марнотравник* Ж, *марнотравство*]; — бр. *марнатравіць*; — запозичення з польської мови; п. *marnotrawić* утворене з слів *mar-* «що відповідає укр. *марно*, і *trawić* «розтрачувати», спорідненого з укр. *травити*. — SW II 885.— Див. ще *марний*, *травити*.

[*марод*] «симулянт» О, [*мародт*] «поранений» МСБГ; — ч. *marod* «хворий», слц. [*marod*] «тс.», схв. *marod* «змучений, хворий», слн. *marod* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. [*marodel*] «втомлений, виснажений» походить від фр. *marade* «дрібна крадіжка, вчинена збіглим солдатом», до якого зводиться й укр. *мародер*. — Holub—Lyer 304; Bez-

laĵ ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463.— Див. ще *мародер*. — Пор. *маруда*.

мародер «людина, що грабує вбитих і поранених на полі бою», *мародерство*, *мародерствувати*; — р. *мародер*, бр. *марадзёр*, п. *maruder*, ч. слц. *marodér*, болг. м. *мародер*, схв. *marodér*, слн. *marodér*; — запозичення з французької мови; фр. *marodeur* «грабіжник» походить від *maraud* «шахрай, негідник», що пов'язується з [*maraud*] «кіт» звуконаслідувального походження; менш імовірний зв'язок з лат. *malā hōgā* «в лиху годину». — СІС² 518; СИС 295; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. wug. obcuch 456; Holub—Lyer 304; Klein 957; БЕР III 671; Bezlaĵ ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 457.

марок — див. *маркірувати*.

мароква — див. *мороква*.

марокен «тканина з штучного шовку»; — р. болг. *марокен*, бр. *маракен*, п. *marokin*, ч. слц. слн. *marokén*, схв. *marokén*; — запозичення з французької мови; фр. *maroquin* «тс.», букв. «мароканський», походить від назви країни Марокко (Maroc), де почали виготовляти таку тканину. — СІС² 518; СИС 395; Sl. wug. obcuch 455; Holub—Lyer 304; БЕР III 672; Dauzat 460.

марс «майданчик на щоглі вітрильного корабля»; — р. бр. *mars*, п. *mars*; — через посередництво російської мови запозичене з голландської; гол. *mars* «тс.» пов'язане з іменем Марса, бога весни у давньоримській міфології (майданчик на щоглі спочатку робився у вигляді кошика — гнізда лелеки); припускається також зв'язок з лат. *merx* «товар» — через гол. *mars* < ст. *mers* «кошик (для товарів)». — СІС² 518; СИС 295; Фасмер II 575; Kopaliński 610; Matzenauer 251.

марсельєза «французька революційна пісня, що згодом стала державним гімном Франції»; — р. бр. *марсельєза*, п. *Marsylianka*, заст. *Marseljeza*, ч. вл. *Marseillaisa*, слц. *marseillaisa*, болг. *марсилєза*, схв. *Марсельєза*, слн. *marseljeza*; — запозичення з французької мови; фр. *Marseillaise* походить від назви міста Марселя (Marseille), оскільки пісня поширилася після того, як її в

1792 р. в Парижі співали марсельські добровольці.— СІС² 518; СИС 296; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 672.

[марсѣлка] «прибрана дзвониками, барвистим пір'ям і квітками гілка короваю, атрибут ведучого весільного обряду» Корз; — див. маршáлка.

[март] «березень» Ж, [мáрот] «тс.» МСБГ, [мáрчик] (зменш.) Ж, [мáртáвка] «березневе курча» Дейн, [мáртівка] «сорт ранньої картоплі, яку садять у березні; дівчина, яка дуже рано почала знатися з чоловіками» МСБГ, [мáртóвїк] «той, що народився в березні; березневе щеня Дейн; березневе курча Дейн», [мáртóвка] «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [мáртїóк] «березневе зайчєня; березневе курча», [мáртї] «березневе курча» Дейн, [мáртчя] «березневе зайчєня» Пі, [мáрчá] «тс.» Ж, [мáртчянки] «підуст, який нереститься в березні» Етимологія 1973, [мáрчїк] «лоша, народжене весною Гриц; березневе щеня», [мáртїтися] «бути в періоді злучки» (про тварин) МСБГ, [мáрчитися] «тс.» Ко; — р. болг. м. март, др. мартъ, схв. мáрт, стсл. мáртътъ, мáртин, мáртчъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. мáрти(о)с «березень» походить від лат. mártius «місяць Марса (бога весни)». — Фасмер II 575; ГСЭ 123; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352; БЕР III 672—673; Младенов 290; Bern. II 20; Mikl. EW 184.— Пор. мáрець.

Мáрта (жіноче ім'я), Мáртóха, Мáртїуня, Мáртїся, Мáртїуха, Тїуня, Тїуся, Мáрця, ст. Мáртеа (1401), Мáрта (1462), Мáрда «мóлва, и попечєніє, аб(о) вызываючая, аб(о) ... пáни, аб(о) на-учїтелка» (1627); — р. болг. м. Мáрта, п. ч. слц. вл. Marta, схв. Мáрта, слн. Márta, стсл. Мáртъда, Мáртъта, — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з грецької; гр. Мáρθα походить від араам. Mār^ēthā «пані, господиня», жін. р. від māg, māgā «пан, господар». — Вл. імена 142; Бе-

ринда 222; Спр. личн. имен 510; Петровский 153—154; Knaprová 253; Klein 942.— Пор. Мáрфа.

[мáртáк] «поперечна балка на стелі, що кладеться на сволок Мо; сволок МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. мáртáк «тс.; паля; кроква». як і рум. mǎrtác «тс.», можливо, через посередництво болгарської мови (болг. мáртáк, мéртéк «балка»), зводиться до тур. mertek «чотирикутна балка». — DLRM 480; БЕР III 673; Младенов 290, 294

[мáртáш] «підлива» НЗ УЖДУ 14; — запозичення з угорської мови; уг. mǎrtás «тс.» пов'язане з mártani «вмочати», спорідненим з манс. māg- «занурюватися», māgs-, mīgs- «занурювати», хант. mǎrt(a)- «ставати вологим». — Німчук НЗ УЖДУ 14, 178; Лизанец 609; MNTESz II 850

мáртєн «мáртєнівська піч; сталь, виплавлена в такій печі», мáртєнівєць, мáртєнник, мáртєнівський; — р. мáртєн, бр. мáртєн, п. marten, ч. слц. martin(ov)ka, martinská рес, болг. мáртєнóва пещ, схв. мáртєнка, Мáртєнóва пещ, слн. martínovka; — термін, утворений від прізвища французького металурга П. Мартєна (P. Martin, 1824—1915), що розробив технологію виплавлення сталі в полумєневій печі. — СІС² 518, СИС 296; Kopaliński 611; Holub—Lyer 304; РЧДБЕ 511.

[мáртєнка] (бот.) «підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.» ВеНЗн, Мак, [мáртєнька] «тс.» Мак; — похідне утворення від мáрт «березень», за часом проростання і цвітіння цих рослин. — Вісюліна — Клоков 73.— Див ще мáрт.

мáртїн (орн.) «водоплавний птах, Lagus L.»; — р. мáртїн, мáртїшка «тс.; крячок, Sterna L.», п. mартin «деркач, Crex crex L.», болг. [мáртїн] (вид птаха), схв. [мáртїнац] (водоплавний птах), слн. martínes «уліт травник, Tringa totanus L.»; — результат перенесення на птаха власного імені людини, очевидно, під впливом західноєвропейських мов (пор. фр. martin-pêcheur «рибалочка, водомороз, Alcedo L.», martin-chasseur «тс.», нім. Martinsvogel «лунь, Circus Lacépède;

водомороз»); до перенесення імен людей на птахів пор. укр. [гріцик, калєник, юркі], рос. [авдотка] «болотяний кулик» і под.— Булаховський Вибр. пр. III 213—215; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Brückner 322—323; Strutyński 64, 110; БЕР III 673; Bern. II 20—21; Mikl. EW 183—184; Matzenauer 251; LF 10, 62; Dauzat 461.— Див. ще **Мартін**.

Мартін (чоловіче ім'я), *Мартинéць, Мартиніан, Мартьян*; — ст. *Мартинъ* (1377), *Мартынъ* (1498); — р. *Мартын*, *Мартын*, бр. *Марцін*, п. *Marcin*, ч. слц. *Martin*, вл. *Marcin*, *Měrcin*, нл. *Mertyn*, болг. *Мартын*, схв. *Mārtin*, слн. *Martin*, стел. **Мартинъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μαρτίνοσ* походить від лат. *Mārtīnus*, присвійного прикметника від *Mārs* «Марс». — Вл. імена 67; Спр. личн. імен 434; Петровский 153; Кпаррová 125; Klein 943.

мартингál «ремінь у кінській упряжі»; — р. *мартынгал* «тс.», п. [martyn-ga] «деталі кінської упряжі», ч. *martingal*, схв. *мартингал, мартенгал* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *martingale* «хлястик, мартингал» зіставляється з пров. *martegalo*, пов'язаним з *Martigues*, назвою міста на півдні Франції, а також з ісп. *almartaga* «вид вуздечки», арабського походження; пор. також іт. *martingala* (з фр.). — ССРЛЯ 6, 645—646; Фасмер II 575; Matzenauer 10, 62; Dauzat 461—462; Gamillscheg 605.

[мартинюк] (ент.) «вид хруща, *Melolontha vulgaris*» ВЕНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *март* «березень» (пор. [мартинята] «ранні курчата»).

[мартинята] (назва ранніх курчат) Дейн, [мартиняти] «тс.» Дейн; — похідне утворення від *март* «березень» (пор. [мартюкі, мартята] в тому ж значенні), можливо, зближене з ім'ям *Мартін* за звуковою подібністю. — Див. ще **март**.

мартішка (зоол.) «невелика мавпа з породи макак, *Cercopithecus*»; — р. бр. *мартішка* «тс.»; — пов'язане з чоловічим ім'ям *Мартін*; як назва мавпи з'явилася, очевидно, під впливом нвн. *Маг-*

tin, поширеної клички мавпи; пор. також снн. *Marten* «мавпа», снідерл. *Martijp* «тс.»; до перенесення власних імен людей на тварин пор. рос. *мишка* «ведмідь», рум. *martin* «тс.».— Фасмер II 576; Преобр. I 511; Горяев 202; Brückner 322—323; Bern. II 20; Mikl. EW 183—184; Kluge—Götze 342.— Див. ще **Мартін**.

[мартівнік] (орн.) «тетерев звичайний, *Tetrao (Lyrurus) tetrix*» ВЕНЗн, [мартівничка] «тс.» тж, [мартувати] «токувати» ВЕНЗн; — пов'язане з *март* «березень» (у цьому місяці відбувається токування глухарів). — Воїнств.— Кіст. 24—25.— Див. ще **март**.

мартопляр «вітрогін, франт; (заст.) фокусник, блазень»; — складне утворення з основ слів *март* «березень» і *пляр*; семантична мотивація назви неясна; можливо, йшлося про забави, якими відзначався початок весни у березні. — Див. ще **март, пляр**.

[мартопляр] «невдало спечена хлібина» Па; — афективне утворення неясного походження; кінцева частина може бути пов'язана з [пляр] «поганій корж; перепічка»; пор. бр. [мартпляр] «обтріпані кінці одягу».

маруда¹ «людина, що все робить повільно; [той, хто хмуриться Корз]», *марудник* «маруда», *марудний* «клопітливий, нудний; [неохайний, гідкий МСБГ]», *марудити* «робити щось довго, поволі; мучити, нудити; вередувати; капризувати, плакати»; — р. [маруда] «людина, що все робить повільно», бр. *маруда* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *maruda* «тс.» пов'язується з нім. *marode* «втомлений, виснажений», що походить від фр. ст. *maraud* «негідник, босяк», з яким пов'язане укр. *мародер*. — SW II 889—890; Brückner 324; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мародер**. — Пор. **марод**.

[маруда²] «мародер» Ж; — запозичення з німецької мови; н. *marode* «втомлений, виснажений»; (ст.) *мародер* походить від фр. *maraude* «дрібна крадіжка, вчинена збіглим хворим солдатом», з яким пов'язане укр. *мародер*; зміни в звуковому складі слова на українському ґрунті виникли внаслідок

зближення з *маруда* «морочлива, марудна людина». — Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *мародер*. — Пор. *марод*, *маруда*¹.

[*марузатий*] «брудний; замузаний» Ж; — очевидно, результат контамінації основи дієслова [*марати*] «бруднити» і прикметника *мурзатий* «замузаний». — Див. ще *марати*, *мурзати*.

*маруна*¹ (бот.) «Pyrethrum Scop. (Chrysanthemum); [(види ромашки) *Matricaria eximia* Hort., *M. maritima* L. Mak]», *мару́нка* «Pyrethrum Scop.; [ромашка, *Matricaria eximia* Hort. Mak; роман римський, *Anthemis nobilis* L. Mak]», [*мару́нка*] «маруна дівоча, Pyrethrum parthenium Smith» Ж, [*мирона*] «тс.» Мак; — н. *maruna* «маруна, Pyrethrum Scop.; ромашка; роман», ч. ст. *maruna* «шандра, *Marrubium* L.», слц. [*marjunga*] «маруна», *marjunga* «тс.»; — неясне; зіставлялося (*Zubatý St.* а čl. I 2, 80—83) з псл. *marati*, *moriti*, укр. *марати*, р. *морить* «видержувати в фарбувальному розчині (деревину)» як позначення різних рослин, що містять фарбувальні та інші специфічні соки; припускається (Machek Jm. rostl. 201) виникнення шляхом метатези з лат. (*mentha*) *gotapa* «римська (м'ята)». — Пор. *маріна*².

*маруна*² — див. *маришка*.

[*марунки*] (бот.) «*Prunus domestica* variet.» (сорт садової сливи) Мак; — запозичення з чеської мови; ч. *meuňka* «слива» походить від лат. (*prunus*) *armeniaca* «(слива) вірменська»; пор. [*марина*] «*Prunus cerasus* variet.» (сорт вишні) того ж походження. — Machek ESJC 360. — Пор. *маріянки*.

[*мару́ника*] (бот.) «дрібна сочевиця, *Ervum lens* L. (Lens Adans.)» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *măgincă* (назва рослини).

[*мару́нка*] (ент.) «сонечко» О; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. [*meuňka*] є результатом видозміни форми *bedmeňka* (*begunka*) «тс.», спорідненої з укр. [*бедрик*] «тс.» і, можливо, зближеної в чеській мові з *meuňka* «слива». — Див. ще *бабару́нка*, *бедрик*.

[*маручати*] «буркотіти; дзюрчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурчати*, *бурчати* і под.

[*марфа*¹] «товар для обміну Ж, Ко; тканина фабричного виробництва МСБГ; дерево, яке гуцули збивають у плоти для сплавляння»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *mărfă* «товар, крам», рум. *mărgă* «тс.» походять від уг. *marha* «худоба», з яким пов'язане й укр. *маргá*. — Schedludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 250; DLRM 479. — Див. ще *маргá*.

[*марфа*²] «пліткарка; ледарка» МСБГ; — неясне; можливо, виникло з жіночого імені *Марфа*.

Марфа (жіноче ім'я), [*Мархва*]; — р. бр. *Марфа*, стсл. *Мар(ъ)ѡ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μάρθα* є тим самим ім'ям, до якого зводиться й укр. *Марта*. — Вл. імена 142; Спр. личн. имен 510; Петровський 154. — Див. ще *Марта*.

мархотка — див. *махотка*.

[*марциза*] (бот.) «нарцис» О, [*марци́зки*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (*Aster chinensis* L.)»; — результат видозміни форми *нарци́с*, очевидно, зближеної з назвою місяця *март* (за часом цвітіння нарцисів). — Див. ще *нарци́с*.

марципан «тісто з товченого мигдалю або горіхів; кондитерський виріб з нього», ст. *марципанъ* (XVII ст.); — р. болг. *марципан*, бр. *марципан*, п. *marçapan*, *marçuran*, ч. слц. слн. *marçipán*, вл. *marçipán*, схв. *марципан*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через посередництво німецької (н. *Märzipán*); іт. *marzapane* «тс.» походить від слат. *martapanus* (назва венеціанської монети), що пов'язується з ар. *mawthabán*, букв. «особа, що сидить», від зображення на монеті; потім так називалися коробки з солодощами, а згодом і самі солодощі; за народною етимологією іт. *marzapane* у західноєвропейських мовах сприймалося як лат. *Marcipanis* «Марків хліб». — SIC² 518; Москаленко УІЛ 61—62; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 323; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; Machek ESJC 351—352; БЕР III 676; Skok II 376; Bezlaž ESSJ II

167; Gamillscheg 597; Kluge—Mitzka 464; Klein 938.

[**марцінок**] «личинка хруща» ВеЗа; — за фонетичними ознаками, запозичення з польської мови, де відповідне слово могло б становити паралель до укр. [**мартиніюк**] «вид хруща» (пор.).

[**марцѡвка**] (зоол.) «червона отруйна гадюка»; — очевидно, пов'язане з *ма́рець* «березень» (див.).

[**марчѣк**] «тринадцятий місяць за «небесним» обчисленням» Корз; — очевидно, пов'язане з *март* «березень» (пор. стсл. *мѣрчь*, схв. *мѣрч*, *мѣрч* «тс.»), оскільки в давнину цей місяць займав особливе положення в календарі: з нього починався рік.— Див. ще **март**.

[**марчѣти**] «марнувати, марнотратити»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марнувати*, *марний* (див.).

[**марчѣти**] «старіти; занепадати»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марніти*, *марний* (див.).

марш «ритмічна хода в строю; похід; музичний твір з чітким ритмом, що відповідає ході; частина сходів між двома майданчиками; (виг.) іди», *маршовік*, *маршовий*, *марширувальний*, *марширувати*, *маршувати*, [*машерувати* Ж, *маширувати* Ж]; — р. бр. болг. м. *марш*, п. *marsz*, ч. слц. нл. *marš*, схв. *мѣрш*, слн. *mārš*; — через посередництво німецької мови (н. *Marsch*) запозичено з французької; фр. *marche* «хід, ходіння» утворене від ст. *marcher* «ступати», яке через нар.-лат. *marcare «бити, гупати» зводиться до лат. *marcus* «молоток», пов'язаного генетично з псл. *molъ, укр. *молот*, або, як запозичення, до двн. *markōn* «позначати; *залишати сліди». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Горяев 202; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Mikl. EW 183; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 458; Gamillscheg 598; Walde—Hofm. II 37.— Пор. *марка*¹, *молот*¹.

маршал, *маршалство* СУМ, Ж, *маршалкувати* (заст.) «бути маршалом», *маршаловати* «тс.» Бі; — р. бр. м. *маршал*, п. *marszałek*, ч. *maršál*, слц. вл. нл. *maršal*, болг. *маршал*, схв. *мѣршѣл*,

слн. *maršál*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschall* походить від свн. *marschal*, двн. *marahscal*, що спочатку означало «конюх», а згодом набуло значення «наглядач над слугами князя в мандрівках та походах», звідки під час воєн «воєначальник»; складається з двн. *marah* «кінь», спорідненого з дангл. *tearh*, англ. *mare*, дісл. *marr* «тс.», далі з дірл. *marc*, кімр. *march* «кінь», та *scal* «служник», що відповідає свн. гол. *schalk*, днн. снідерл. дфриз. *scal*, дангл. *scealc*, дат. шв. *skalk*, гот. *skalks* «тс.».— СІС² 518; Булаховський Нариси 101—102; Шелудько 39; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 324; Machek ESJC 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 676; Младенов 290; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 464, 633.— Пор. **маршало́к**.

[**маршáлка**] «гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі» Ж, [*марсѣлка*] «тс.» Корз; — запозичення з польської мови; п. [*marszałka*] «тс.» пов'язане з *marszałek* «маршалок». — SW II 887.— Див. ще **маршáлок**.

маршáлок «голова сейму в Польщі; предводитель дворянства; староста на весіллі», *маршалківський*, ст. *маршалокъ* (1361), *маршалко* (1399); — р. [*маршáлок*] «старший сват; дружка», бр. *маршáлак*; — запозичення з польської мови; п. *marszałek*, як і ч. ст. *maršálek* «маршал», вл. *maršalk* «маршалок», походить від свн. *marschal*, первісно «конюх», звідки нвн. *Marschall*, до якого зводиться й укр. *маршал*. — Фасмер II 576; Sl. wyg. obcyh 456; Brückner 324; Holub—Lyer 304; Machek ESJC 352.— Див. ще **маршал**.

[**маршля́к**] «гатунок чорної фарби в гончарів»; — тотожне з [*машля́к*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)» (див.).

маршру́т, *маршрутизація*; — р. бр. болг. *маршру́т*, п. *marszruta*, ч. *maršrúta*, слц. *maršruta*, м. *маршру́т*, *маршру́та*, схв. *маршру́та*, слн. *māršrúta*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschroute* є складним словом, утвореним з двох запозичених слів — *Marsch*

«марш» від фр. *marche* «хід, ходіння» та фр. *route* «шлях», що походить від лат. *rupta* «пробитий шлях», пов'язаного з *rupto* «розбиваю, пробиваю, прокладаю», спорідненим з лит. *gūrėti* «турбувати». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Sl. wug. *obscuch* 456; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Dauzat 458, 641; Kluge—Mitzka 463. — Див. ще **марш**.

[мар'я] (бот.) «братки (фіалка триколірна), *Viola tricolor* L.» Мак; — результат скорочення назви **[Іван та Мар'я]** «тс.», очевидно, запозиченої з російської мови; р. *Иван-да-Марья* утворено з особових імен *Иван* та *Марья* (пор. укр. *брат із сестрою, брат та сестра*, р. *брат с сестрою, бр. брат-сястра* «тс.»); аналогічні польські та російські ботанічні назви різних рослин (п. *тагія*, р. **[мар'я]**) пов'язані з цим же іменем, але вмотивовані інакше. — Див. ще **Марія**. — Пор. **браткі**.

мар'яж «у картярській грі король і дама однієї масті в одного гравця»; — р. *марьяж*, бр. *мар'яж*, п. *mariaž* «тс.; одруження», ч. *maríáš* «тс.», слц. *maríáš* «вид гри в карти», схв. *mārjash, mārrijāsh*, слн. *marjáš* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marriage* «одруження; вид гри в карти» пов'язане з *marier* «одружуватися», що походить від лат. *maritāre* «тс.», утвореного від *maritus* «шлюбний», яке зіставляється з дінд. *māruaḥ* «(молодий) чоловік, коханець», перс. **maruaka-* «хлопчик». — СІС² 519; СИС 296; Kopaliński 608; Sl. wug. *obscuch* 454; Holub—Lyer 303; Bezlaž ESSJ II 168; Walde—Hofm. II 40—41.

Мар'ян, Маріан, Маріян, Мар'яньо; — р. *Мариан, Марьян*, бр. *Мар'ян, Марьян*, п. *Marjan*, ч. слц. *Marján*, болг. *Мариан*, м. *Маријан*, схв. *Mārjan, Mārrijān*, слн. *Marijan*; — запозичення з латинської мови; лат. *Marĭanus* виводиться від власного імені *Marĭus* як «належний до роду Маріїв»; далі зводиться до лат. *mare* «море», спорідненого з псл. *more*, укр. *море*; часто пов'язується як чоловіча форма з ім'ям **Марія**. — Вл. імена 67; Спр. личн. имен 433; Петровский 151; Илчев 321;

Кнаррová 124. — Див. ще **море**. — Пор. **маріна, Маріна, Марія**.

[мар'яна] (бот.) «королиця звичайна, *Leucanthemum vulgare* Lam. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» Мак; — р. **[марьяна]** «тс.; маруна, *Pyrethrum* Scop.»; — результат видозміни назви *мар'яна* «*Pyrethrum*», зближеної з власним ім'ям **Мар'яна** (пор. **[маруна лугова]** «королиця звичайна»). — Див. ще **мар'яна**¹.

Мар'яна — див. **Маріанна**.

марянка — див. **марéна**.

[мар'яник] (бот.) «перестріч польовий, *Melampyrum arvense* L.; перестріч дібровний, *M. nemorosum* L.» Мак; — бр. *мар'яник* «перестріч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *марьяник* «тс.» пов'язується з ботанічною назвою *Иван-да-Марья* «братки, *Viola tricolor* L.; перестріч» (пор. укр. **[Іван та Мар'я]** «перестріч дібровний», **[братчики]** «тс.»); назва зумовлена різноколірністю квітів перестрічу, як і братків. — Шамота 86—87; Фасмер II 114; Нейштадт 499. — Див. ще **мар'я**.

[марясит(и)] «мрячити» Л; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *моросить, [маросить]* «тс.», *мóрось* «мжичка», *úзморось, [морозá]* «тс.», *[морозжítь]* «мрячити» споріднені з слн. *[mršěti]* «мжичити», далі з псл. **m'rznoḥti, *morzъ*, укр. *мёрзнити, морóz*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 657—658. — Пор. *мёрзнити, мёркнути, мóкнути, мороква*.

[марь¹] (бот.) «лобода запашна, *Chepodium botrys* L.; лобода біла, *Ch. album* L. Мак; лобода гібридна, *Ch. hybridum* L. Мак; лобода червона, *Ch. rubrum* L. Мак»; — р. **[марь]** «лобода різних видів», **[марá]** «тс.»; — очевидно, пов'язане з **[мир-зіле]** «лобода запашна», п. **[mirzil]** «тс.», ч. *merlik* «лобода», болг. **[мърла]** «тс.»; конкретний характер зв'язку і дальша етимологія цих слів вважаються неясними (Machek ESJČ 360; Jm. rostl. 82); можуть бути пов'язані з коренем псл. *mer-/myr-/mog-* «мерти, морити», як назви рослин, що використовуються в їжу під час голоду (*мору*). — Пор. **мир³**.

[марь²] «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.; маруна тисячоліста, Pyrethrum millefoliatum (L.) Willd.» Пі; — результат контамінації назв *маруна* «Pyrethrum», [маринька] «пижмо звичайне» і [марь] «лобода». — Див. ще *марина*², *маруна*¹, *марь*¹.

мáса «речовина, матерія, з якої складається предмет; кількість речовини даного тіла; безформна речовина; суміш; велика кількість», *масовік*, *масовка*; — р. *мáсса*, бр. болг. м. *мáса*, п. ч. слц. вл. *masa*, слн. *mása*, схв. *máса*, *máса*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Másse*, фр. *masse* «тс.» походять від лат. *massa* «брила, клубок», що зводиться до гр. *μάζα* «тісто», утвореного від *μάσσω* «мну, мішу», спорідненого з псл. *mazati*, укр. *mázati*. — СІС² 519; СИС 297; Фасмер II 578; Горяев 203; Brückner 324; Sł. wyg. obcych 457; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaј ESSJ II 169; Frisk II 158—159, 180—181; Kluge—Mitzka 465; Klein 944. — Див. ще *мáзати*.

масáж, *масажіст*, *масажувати*, *масжувати*; — р. *массáж*, бр. болг. *масáж*, п. *masaž*, ч. слц. *masáž*, вл. нл. слн. *masaža*, м. схв. *масáжа*; — запозичення з французької мови; фр. *massage* пов'язане з *passer* «розтирати», що походить від ар. *mássa* «сприймати, дотикатися», спорідненого з гебр. *māšāš* «тс.», *miššēš* «сприймати через щось», ак. *mašāšu* «мазати; поширювати» (практику масажування запозичено до Європи зі Сходу); пов'язання з *мáса* (Holub—Lyer 304) необгрунтоване. — СІС² 519; СИС 297; Brückner 324; Sł. wyg. obcych 457; БЕР III 677; Dauzat 462; Kluge—Mitzka 465; Klein 944.

[масаліга] «мотяга, шахрай»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [мосолыга] «жебрак, канюка» пов'язане з *мосól* «тс.; маслак»; виведення з рум. *masalágiu* «смолоскипник, босяк» (Scheludko 138) позбавлене підстав. — Див. ще *маслák*.

[масамáри] «частування під час весілля» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *masa mare* «званий обід» (букв. «великий стіл») (як і рум.

masa mare «тс.») складається з іменника *máса* (рум. *mása*) «стіл», що походить від лат. *mensa*, яке загальноприйнятої етимології не має, та *мáре* (рум. *máre*) «великий», що зводиться до лат. *mās*, *maris* «чоловічий; потужний, могутній», так само з неясною етимологією. — СДЕЛМ 249, 251; DLRM 479, 481; Walde—Hofm. II 46—47, 70.

[масéса] «млява, повільна жінка» Вел; — неясне.

масів «велика ділянка, однорідна за якимись ознаками», *масівний* «великий; важкий; суцільний»; — р. *массів*, бр. *масіў*, п. *masuw*, ч. *masiv*, *masív*, слн. слц. *masív*, вл. *masiw*, нл. *masiwpu*, болг. *масів*, м. *масив*, схв. *máсiв*; — запозичення з французької мови; фр. *massif* «важкий, ваговитий» пов'язане з *masse* «маса», що походить від лат. *massa* «брила, грудка, клубок». — СІС² 519; СИС 297; Sł. wyg. obcych 457; Holub—Lyer 304; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaј ESSJ II 169. — Див. ще *мáса*.

масіло — див. *масть*.

мáска «заслона для обличчя», [мáзка] «металева сітка для захисту від бджіл», *маскувáльник*, *маскований*, *маскувáльний*, *маскувати*; — р. бр. болг. м. *мáска*, п. ч. слц. вл. *maska*, схв. *máска*, слн. *máska*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *masque*, н. *Máske* через іт. *máschera* «маска» зводяться до ар. *máskhara*^h «насмішка; маска», пов'язаного з *sákhira* «(він) глузував, насміхався». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 577; Hüttl-Worth 18; Преобр. I 512; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 677—678; Младенов 290; Matzenauer 252; Kluge—Mitzka 464; Klein 944. — Пор. *маскарáд*, *машкарá*¹.

маскарáд, *маскарáдник* «учасник маскарáду»; — р. бр. болг. *маскарáд*, п. *maskarada*, ч. слц. слн. *maškaráda*, вл. *maskerada*, м. *маскарáда*, схв. *маскарáда*, *маскерáда* «маскарáд»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *mascarade* походить від іт. *mascherata* «маскарáд», пов'язаного з *maschera* «маска». — СІС² 520; Фасмер II 578; КЭСРЯ 257; ТСБМ III 116—117; Brückner 324; Holub—

Lyer 305; БЕР III 678; Bezlaj ESSJ II 171; Dauzat 462.— Див. ще *маска*.— Пор. *машкарá*¹.

[**маскаріти**] «ганьбити, паплюжити; поганити» Ж, [*маскаліти*] «тс.» Ж, [*машкарá*] «сварка» МСБГ, *машкаріти(ся)* «сварити(ся), лягти(ся)» МСБГ, [*машкарний*] «сварливий» МСБГ; — р. [*маска́л*] «насмішник», болг. *маскаря́* «ганьбити», *маскара́* «бешкетник, розпусник», м. *маскари* «ганьбити», схв. *ма́скара*, *маска̀ра* «посміх, кепкування»; — запозичення з тюркських мов; тур. *maskara* «посміх, глузування, кепкування», крим.-тат. *маскара* «тс.» походять від ар. *máskhara*^h «знуцання, глузування»; форма [*маскаліти*] виникла, мабуть, під впливом слова *скаліти* (*зуби*).— Фасмер II 577; БЕР III 678; Младенов 290; Bern. II 23; Mikl. TEI 2, 123; Lokotsch 114; Räsänen Versuch 329.— Пор. *маска*, *машкарá*¹.

[**маскозоб**] (іхт.) «річкова мінога, *Petroglyzon planeri* Vl.» ВеБ, ВеНЗн, [*мискозіб* ВеБ, *мискозоб* ВеБ, *мускозоб* ВеНЗн] «тс.»; — штучне складне утворення з основ слів *міска* та [*зоб*] < *дзьоб*; назва зумовлена тим, що ця риба ротовою мископодібною лічкою присисається до своїх жертв.— Маркевич—Короткий 198.— Див. ще *дзьоб*, *міса*.

масла́к¹ «велика (здебільшого стегенпа) кістка: суглоб Пі; папухлий м'яз Пі», [*маслачóк*] «фаланга пальця», [*масла́ччя*] (зб.) «маслаки», [*масля́к*] «маслак», *маслакува́тий* «кістлявий»; — р. *мосла́к*, *масла́к*, *мосо́л* «маслак; свиняча або бараняча кістка, зокрема обгризена; [великий кусок м'яса з кісткою або без неї]», бр. *масла́к*; — псл. *mosъль*, *moslakъ*; — очевидно, споріднене з лит. *mėsà* «м'ясо», ісл. *musl* «порубане» і, далі, з псл. *męso* (< *menso) «м'ясо» (з носовим інфіксом); спроби інших пояснень незадовільні (Фасмер II 661—662).— Мельничук *Етимология* 1984, 140.— Пор. *м'ясо*.

[**масла́к**²] (бот.) «кукільван (рослина з отруйними плодами), *Cocculus suberosus* D. C. (*Anamirta cocculus* Wight.)» ВеНЗн, Мак, [*масла́г*] «тс.» ВеНЗн, ВеУг, Мак; — ч. [*maslák*] «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.», слц.

[*masliak*, *mašlak*] «тс.», схв. *ма́слáк* «тс.; блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L.», слн. [*māslak*] «чемерник чорний, *Helleborus niger* L.», [*maslják*] «тс.», [*máslag*] «беладонна, *Atropa belladonna* L.»; — запозичення з угорської і східнороманських (можливо, також з турецької) мов; уг. *maszlag* «дурман», рум. [*maslac*] «тс.», *măslád* «плоди кукільвану», тур. *maslak* (*maslık*) «дурман» походять від ар. *maşluk* (*maslaḥa*) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.».— Macheek Jm. rosl. 208; Bezlaj ESSJ II 169—170; Bern. II 29; Mikl. EW 184; TEI Nachtr. I, 81; MNTESz II 858—859; DLRM 487.

[**масла́к**³] (орн.) «дубоніс, *Coccothraustes coccothraustes* L.» Дейн, [*маслачóк*] «тс.» Дейн; — неясне.

[**масле́нка**] (орн.) «плиска біла, *Motacilla alba* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *масло*; мотивація назви неясна.

ма́слина (бог.) «*Olea* L.», *маслі́нка* «лох, *Eleagnus* L.», *маслі́нові* «*Oleaceae* Lindl.», [*маслі́чина*] «маслина європейська, *Olea europaea* L.» Ж, Мак; — р. болг. *масліна*, бр. *масліна*, др. *маслина*, м. *маслінка*, *маслина*, схв. *ма́слина*, *ма́слина*, слн. заст. *maslina*; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. *маслина* утворене від *масло* «олія», можливо, як калька гр. *ἐλαία* «маслина» (при *ἐλαίον* «оливкова олія») (з плодів маслини добувають олію); назва *маслінка* для лоху постала за суміжністю.— Вісюліна—Клоков 257; Нейштадт 396—397; Шанский ЭИРЯ II 132—133; Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brückner 324; БЕР III 679; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 170; Bern. II 29; Mikl. EW 185.— Див. ще *масло*¹.

ма́сло¹ «харчовий молочний продукт; мінеральна жирова речовина; мастило», *масельні́чка*, *масе́льце* СУМ, Ж, [*маслі́нка*] «посудина для збивання масла» О, [*маслі́чка*] «тс.» О, *ма́сляна*, *ма́сляниця*, *ма́слянка* «сколотини; масельничка, мастильниця; мергельна глина», [*масля́р*] «продавець масла», [*масля́они*] «вид млинців», [*ма́сьо*] (дит.) «масло», [*маси́ліста*] (корова) «яка дає жирне

молоко» Гриц, [маслінній] «масляний» Ж, [масловатий] «маслянистий» Ж, маслянистий, ма́слити, [маслувати] «маслосвятити, робити маслосвяття», [масльонити] «ялозити», [замасльокати] «забруднити» Дз; — р. болг. м. ма́сло, бр. ма́сла, др. масло, п. вл. нл. masło, ч. слн. máslo, слц. maslo, схв. ма́сло, стсл. масло; — псл. maslo <*mazslo, утворене за допомогою суфікса -slo (пор. весло <*vez-slo) від основи дієслова mazati «мазати». — Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brücker 324; Machek ESJC 353; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; БЕР III 679—680; Младенов 290; Bezlej ESSJ II 170; Критенко Вступ 552; Верн. II 23; Mikl. EW 185. — Див. ще ма́зати.

[ма́сло²] «вид гри; вид дитячої забави О», [ма́сличко] «вид гри»; — р. [ма́сло] «гра в дубинки; гра з дерев'яною кулькою; ямка в грі у свинки», [ма́сленка] «гра, у яку грали на масницю»; — пов'язане з ма́сло¹; мотивація зв'язку неясна

ма́слик¹ (бот.) «гриб *Ixocomus* (*Suillus*) *luteus* (L.) Quéf. (*Boletus* L.)», [ма́слик ВеБ, Ма́к, ма́сляк, ма́сляник Ма́к, ма́сьліник О, ма́сьненик О, ма́сьлох Ма́к] «тс.»; — р. ма́сленок, [ма́слак, ма́слик, ма́сляник], бр. ма́сляк, п. maśluk, maślak, ч. másľák, máselník, слц. masľiak, болг. ма́сленка, ма́сло́вка, слн. masľénka «тс.»; — похідні утворення від ма́сло, зумовлені тим, що шапинки цих грибів укриті слизовою маслянистою шкіркою; пор. нвн. Butterpilz «маслюк», букв. «масляний гриб». — УРЕ 8, 529; SW II 897; БЕР III 680. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́слик²] (бот.) «братки, фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Ма́к; — п. [maśluk] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена, очевидно, блискучим виглядом квіток цієї рослини. — Віслюна—Клоков 181—182. — Див. ще ма́сло¹. — Пор. ма́слянка.

[ма́слик³] (зоол.) «слимак, *Limax* L.», [ма́слак Дейн, ма́сляк] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена слизуватим характером тіла слимака. — БСЭ 6, 196. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сляниця] (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* L.» ВеНЗн; — п. [maślak] «вид денного метелика»; — похідне утворення від ма́сло; назва виникла у зв'язку з давнім віруванням у те, що душі померлих втілюються в метеликів і можуть завдавати шкоди худобі, зокрема псувати молоко; пор. і англ. butterfly «метелик», букв. «масляна муха», нвн. [Milchdieb] (назва метелика, букв. «молочний злодій»), які вважаються етимологічно неясними (ODEE 131). — Див. ще ма́сло¹.

[ма́слянка] (бот.) «лілея лісова, *Lilium martagon* L.; петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria* L.; парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L. Ма́к; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L. Ма́к; ряска Фішера, *Ornithogalum brachystachys* Fisch. Ма́к; жовтець їдкий, *Ranunculus acer* L. Ма́к», [ма́сленке] «під'ялиник звичайний, *Monotropa hypopitys* L.» Ма́к, [ма́сляник] «басія олійна, *Bassia butyracea* Roxb.» Ма́к, [ма́слянки] «крокус строкатий, *Crocus variegatus* Hop. et Horn.» Ма́к, [ма́сляночка] «лілія лісова» Ма́к, [ма́сьлонки] «петрів крест лускатий» Пі, [ма́сло вороняче] «лілія лісова; купина аптечна, *Polygonatum officinale* All. (*Convallaria polygonatum*)»; — р. [ма́сло] «лілія лісова», [ма́сленок] «тс.», [ма́сленка] «жовтець повзучий, *Ranunculus repens* L.», [ма́слянка] «жовтець їдкий; крокус (шафран) сітчастий, *Crocus reticulatus* Ster.», п. [masľasz] «басія», [masłosz] «лілія лісова», [masleszka] «тс.», ч. вл. [maslenka] «жовтець», слц. [máselnik, máselnicka] «лілія лісова», схв. ма́слац «жовтець, *Ranunculus ficaria*»; — похідні утворення від ма́сло; назви зумовлені народним уявленням, нібито згодовування коровам бульб лісової лілії, жовтцю і под. (рослин з квітками жовтого кольору) забезпечує жовтий колір масла. — Machek Jm. rostl. 49, 267. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сляч] «вино, сік із дуже стиглого винограду» Ж; — п. maślacz «дуже солодке угорське вино», заст. maślarz «тс.», схв. ма́слаћ «сорт густого вина», ма́слаш «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з угорської;

уг. *máslás* «вино другої перегонки» пов'язане з *más* «другий, інший», спорідненим з манс. *māt* «тс.», хант. *поу-* «інший», комі *med* «інший, другий», фін. *est. muu* «інший». — Brückner 325; MNTESz II 852—853, 855.

масний, *маснавий*, *масник*, *масніця*, *масніця* — див. **масть**.

масон «представник релігійно-етичного руху, що виник у Європі в XVIII ст.», *масонство*; — р. бр. болг. *масон*, п. ч. слн. *mason*, м. *масон*, схв. *màson*, слн. *masón*; — результат утрати першого компонента в слові *франкмасон* «тс.», запозиченому з французької мови; фр. *franc-maçon* «тс.» (букв. «вільний каменярь») є калькою англ. *freemason* «тс.», утвореного з *free* «вільний» та *mason* «каменярь», яке виникло з герм. *makōn «робити» (нвн. *machen* «тс.»), спорідненого з гр. *μάσσω* «мішу (тісто)», псл. *mazati* «мазати». — СІС² 520; СИС 296—297; Фасмер II 578; Kopaliński 611—612; БЕР III 680; Dauzat 340, 448; Gamillscheg 586; Kluge—Mitzka 451; Klein 620, 925, 944. — Див. ще **мазати**.

мастак «людина, вправна в чомусь», [*маштак*] «тс.»; — р. бр. *мастак*; — пов'язане з *маїстер*, р. *мастер*, як р. [*маклак*] з *маклер*. — Фасмер II 578; Соболевский РФВ 70, 77; Преобр. I 513; Горяев 203. — Див. ще **маїстер**. — Пор. **мистецтво**.

мастіка «густа маса з жировими та смолистими речовинами; суміш воску з фарбою для натирання підлоги; ароматична деревна смола» СУМ, Ж, [*мастіґа*] «мастило» Ж; — р. болг. *мастіка*, бр. *масціка*, др. *мастика* «смола мастикового дерева», *мастига* «тс.», п. *mastyka*, *mastyks*, ч. слц. *mastix*, вл. *mastiks*, схв. *màстика*, слн. *mástiks*, стсл. *масттика*; — запозичення з грецької мови; гр. *μαστίχη* «запашна деревна смола» пов'язане з *μαστίχαι* «скрегочу зубами», *μασάομαι* «жую, їм», які задовільної етимології не мають. — СІС² 520; Фасмер II 579; ГСЭ 123; Преобр. I 513; Горяев 203; Kopaliński 612; Holub—Lyer 305; БЕР III 681; Младенов 290; Matzenauer 252; Frisk II 179—180, 182; Boisacq 612, 613.

мастило, *мастільник*, *мастїти*, *мастїльниця*, *мастка*, *масткіий* — див. **масть**.

мастит (мед.) «запалення молочної залози, грудниці»; — р. болг. *мастїт*, бр. *мастїт*, ч. *mastitis*, *mastitida*, слц. *mastitida*, схв. *маститис*, слн. *maslitis*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. *mastitis*); гр. *μαστίτις* «тс.» утворене від *μαστός* (*μασθός*, *μασθός*) «груди (переважно жіночі)», спорідненого з двн. *mast* «корм, фураж», лат. *madeo*, *madēre* «бути мокрим, повним», дінд. *medāḥ* «жир, сало». — СІС² 520; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Frisk II 183; Pokorny 694—695.

[**мастїти**] «здвиґати (плечима)» О; — неясне.

мастїтий «поважний, статечний; вельмишановний»; — р. *мастїтїий*, бр. *масцітї* «тс.», др. *маститъ* «помазаний», болг. *мастїт* «маститий»; — книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *маститъ* «помазаний» утворено від *масть* «миро», *мастити* «мастити». — Булаховський Вибр. пр. III 434; Фасмер II 579; Преобр. I 514; БЕР III 681; Младенов 290. — Див. ще **масть**.

[**мастїґорити**] «бити, лупцювати» Ме, [*масціґорити*] «тс.» Ме; — очевидно, утворене (можливо, в бурсацькому середовищі) на основі гр. *μαστίγόω* «б'ю, шмагаю», похідного від *μάστιξ(-ιγος)* «батіг, канчук», пов'язаного з *-μάσσομαι*, *μαίωμαι* «обмащую, доторкаюся», можливо, спорідненими з укр. *маяти*, *махати*. — Frisk I 183; Boisacq 601. — Пор. **махати**, **маяти**.

[**мастка**] «кістка» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *мастак* і *кістка*.

мастодонт «викопний ссавець, схожий на слона»; — р. болг. *мастодонт*, бр. *мастадонт*, п. ч. слц. *mastodont*, вл. *mastodon*, схв. *мастодон(т)*, слн. *mastodón(t)*; — назва, засвоєна літературною мовою з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *mastodon* (род. в. *mastodontis*) «тс.» утворив французький зоолог Кюв'є з основ гр. *μαστός* «груди, вим'я» та *ὄδους* (род. в. *ὀδόντος*) «зуб», спорідненого з лат. *dens* «тс.».

псл. *dęsna «ясна». — СІС² 520; Кораліński 612; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Dauzat 463; Klein 946; Boisacq 598, 613, 686. — Див. ще *мастит*, *ясна*. — Пор. *дантіст*.

масть «мазь; колір, забарвлення (зокрема, волосяного покриву у тварин); один з чотирьох розрядів карт у колоді», [масіло] «мастило» Ж, [масник] «посудина для масла» Пі, *масніця*, *маснічка* «тс.», *масніця* «сиропусний тиждень» СУМ, Ж, [мастєліха] «весільна кухарка» Корз, *мастило*, *мастільник*, *мастільниця* «робітниця, що змащує вироби; посудина для мастила», [мастільниця] «мазальниця», [мастка] «масть» ВеБ, [мастя] «тс.» Ж, [мацілник] «штукатур» МСБГ, [мацінник] «тс.» МСБГ, [маснавий] Ж, *масній*, *мастільний*, *масткий*, *мацієний*, *мастити*, [маськати] «намазувати» Ж, [відмастка] «борошняний клейстер; борошняна приправа до корму», [намаст] «забарвлення, колорит» Ж, [намацієник] «помазанець» Ж, [омаста] «жир; приправа», [омасть] «тс.» Ж, [обмастка] «примастка» Ж, *примастка*; — р. *масть* «забарвлення шерсті; розряд карт у колоді», бр. *масць* «тс.; мазь», п. *maśc* «масть, мазь», ч. *mašť* «мазь», слц. *mašť* «жир; мазь», болг. *маст* «жир; фарба», м. *маст* «жир, масло», схв. *ма̇ст* «жир; мазь; колір», слн. *mȧst* «жир», стсл. *масть* «мазь, миро; олія, жир»; — псл. *mašť* < *mazь «мазь, масть, забарвлення», похідне від *mazati* «мазати». — Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер II 579; Преобр. I 514; ҚЭСРЯ 257; Brückner 325; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; БЕР III 680—681; Skok II 383; Bezlaĵ ESSJ II 170; Bern. II 23—24; Mikl. EW 185. — Див. ще *мазати*. — Пор. *масло*¹.

масувати «зосереджувати в одному місці (війська, авіацію тощо)», *масований*; — р. *масціровать*, бр. *масіраваць*, п. *masować*, болг. *масіран* «масований»; — запозичення з французької мови; фр. *masser* «масувати» є похідним від *masse* «маса». — Dauzat 462. — Див. ще *ма́са*.

масшта́б, *масшта́бний*; — р. *масшта́б*, бр. *маштáб*, п. заст. *masztab*,

болг. *мащáб*, *масщáб*; — запозичення з німецької мови; н. *Máßstab* «міра, масштаб»; (букв.) палиця для вимірювання» утворено з основ слів *Maß* «міра», пов'язаного з *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «обміркову; задумую», гр. μέδομαι «тс.», дінд. *masti-* (<**mad-ti-*) «міра, вага», псл. *mēra*, укр. *міра*, та *Stab* «палиця; жезл; стрижень». — СІС² 520—521; Фасмер II 579; Преобр. II 389; Горяев 203; Sl. wug. obcuch 420; БЕР III 700; Младенов 202; Kluge—Mitzka 465, 475. — Див. ще *міряти*, *штаб*.

масю́ненький, **масю́пуній** — див. **малій**.

[ма́с(ь)ля] «галстук» О, [ма́шлік, машлі] «тс.» Лизанець; — ч. *mašle* «бант», слц. *mašla*, *mašpa* «тс.»; — через чеську і словацьку (можливо, також угорську — уг. [masli] «тс.») мови запозичено з німецької; н. *Máschel* є деминутивом від *Masche* «петля, вузол» (двн. днн. *masca*), спорідненого з дісл. *mąskvi*, дангл. *maх* «тс.», англ. *mesh* «петля, вічко», далі з лит. *māzgas* «вузол», *mėgzti* «зав'язувати; в'язати». — Лизанець 609; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Kluge—Mitzka 463—464; Pokorny 746.

ма́т¹ «відсутність блиску», *ма́товий*, *матува́ти* «робити матовим»; — р. бр. болг. *мат*, п. ч. *mat*, слц. *matný*, вл. *matowy*, болг. м. *ма́тов*, схв. *ма̇т*, слн. *mȧt*; — запозичення з німецької або французької мови; нвн. *mat* «в'ялий; матовий, тьмянний», фр. *mat* «матовий» походять від нар.-лат. *matius* «вогкий», яке зводиться до лат. *maditus* «вогкий; слабкий, м'який», або від ар. *māt* «переможений; мертвий». — СІС 297; Фасмер II 582; Преобр. I 515; Горяев 203; Brückner 325; Sl. wug. obcuch 459; Holub—Lyer 305; БЕР III 686; Gamillscheg 607; Dauzat 463; Klein 946.

ма́т² «у шаховій грі безвихідне положення короля»; — р. бр. болг. м. *мат*, п. ч. слц. *mat*, вл. *mat*, схв. *ма̇т*, слн. *mȧt*; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. *Matt*); фр. *mat* «тс.» є частиною вислову *échec et mat* «шах і мат», якому відповідає ісп. *jaque y mate*

«тс.», що зводиться до ар. aš-šāh māt «король помер». — СИС² 521; СИС 297; Фасмер II 579—580; Преобр. I 515; Brückner 325; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; БЕР III 682; Младенов 290; Bern. II 25; Mikl. EW 184; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Matzenauer LF 10; 64; Lokotsch 115. — Пор. **мат**¹, **шахмати**.

[**мат**³] «крамна тканина МСБГ; сорт тканини (Ме)», [**матовий**] (Ме), МСБГ; — можливо, тотожне р. [**мата**] «бавовняна або льняна тканина», яке виводиться (Фасмер II 580; Ramstedt 258) з калм. mātā «тс.», запозиченого з китайської мови.

мата «підстілка», [**мат**], **матка** «тс.»; — р. **мат**, бр. **мата**, п. вл. **мат**; — через польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. **Matte** (двн. **matta**), іт. **matta** походять від лат. **matta** «тс.», що зводиться до гебр. **mitṭā**^h «постіль, ліжко», пов'язаного з **nāḥāh** «розстеляти». — СИС² 521; СИС 297; Brückner 325; Sl. wug. obcych 459; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Walde—Hofm. II 52.

матадор «тореадор, що завдає бикові останнього удару»; — р. бр. болг. **матадор**, п. ч. слц. вл. **matador**, схв. **матадор**, слн. **matador**; — запозичення з іспанської мови; ісп. **matador** «головний тореадор» є похідним від **matar** «убивати», яке виводиться від **mat** «мат у шаховій грі» (Dauzat 463; Gamillscheg 607; Klein 946) або від лат. **macro** «приношу в жертву, вбиваю» (Holub—Lyer 305; Kluge—Mitzka 466). — СИС² 521; СИС 297; Фасмер II 580; Kopaliński 613; БЕР III 683.

[**маталяти**] «кидати на купу якусь мішанину» Ж; — очевидно, результат контамінації слів [**гатляти**] «тс.» і **матати** (див.).

матаржани, **матаржін** — див. **макорженик**.

[**матаріюш**] «нотаріус» ВеБ, [**мантареуш**] «тс.» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [**matereus**, **matereusz**, **materyjus**] є результатом видозміни слова **notariusz** «тс.» — Онышкевич Иссл. п. яз. 234; SW III 413. — Див. ще **нотаріус**.

Матвій (чоловіче ім'я), **Матвійко**, [**Матей**, **Матій**, **Матхей**, **Матџи**, **Мафтей**, **Махтей**], **Матвіха** «дружина Матвія», ст. **Mateu** (1479), **Матөей** «даньи, (да)рова(ныи)» (1627); — р. **Матвей**, **Матфей**, бр. **Мацвей**, др. **Матөеи**, **Маттџи**, **Маттеи**, п. **Масієй**, ст. **Mateusz**, ч. **Matěj**, **Matyáš**, слц. нл. **Matej**, вл. **Масіј**, **Matej**, болг. **Матвей**, **Матей**, схв. **Мџтиџиш**, слн. **Matej**, стсл. **Мџтџев**, **Мџтџџи**, **Мџтџеи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Ματθαῖος** походить від гебр. **matitjāhū**, **matitjāh** «дар (бога) Ягве, божий чоловік». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 580; Петровский 154; Спр. личн. имен 435; Кларрова 125; Илчев 325.

математика, **математизація**, **математик**, **математичний**, **математизувати**; — р. болг. м. **математика**, бр. **матэматыка**, п. **matematyka**, ч. слц. вл. **matematika**, схв. **математика**, слн. **matematika**; — запозичення з латинської мови; лат. **mathēmatica** «тс.» походить від гр. **μαθηματικη** (τέχνη) «математичне (мистецтво)», пов'язаного з **μάθημα** «знання, вчення; наука про величини», **μαθηάω** «вивчаю, пізнаю», спорідненими з лит. **maĩdras** «бадьорий, жвавий», псл. **mođrъ** «мудрий», укр. **мудрий**. — СИС² 521; Фасмер II 580; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; БЕР III 684; Kluge—Mitzka 466; Klein 947; Frisk II 170—171. — Див. ще **мудрий**.

[**матербас**] «пістря (вид грубої льняної або бавовняної тканини)»; — неясне.

[**матерзак**] «великий клунок» О; — запозичення з німецької мови; н. **Markt-sack** букв. «базарний мішок» складається з основ слів **Markt** «ринок» і **Sack** «мішок»; — Онышкевич I 432. — Див. ще **маркітант**, **сак**¹. — Пор. **жак**¹, **ярмарок**.

[**матерзанка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Г, Пі, Мак, [**матержанка**] Мак; — бр. [**мацержанка**] «тс.»; — запозичення з польської мови: п. **macierzanka** «вид чебрецю; материнка звичайна, *Origani vulgare* L.» походить від **macierz** «матір» і відповідає укр. **материнка**. — SW II

839; Вісколіна—Клоков 297.— Див. ще **материна**. — Пор. **матіж'анка**.

[**материдушка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Мак; — р. [маткина душка] «тс.», душіца «материнка, *Origanum* L.», бр. мацярдушка «материнка; [чебрець]», п. [macierduszka] «материнка звичайна, *Origanum vulgare* L.», ст. macierza duszka «чебрець», ч. mateřidouška, слц. materidúška, хорв. слн. materina dušica «тс.»; — складне слово, утворене з основ іменників *мати* (род. в. *матері*) і *душка* (зменш.) «душа»; можливо, що перший компонент є результатом видозміни давнішого (діву) *Марії*; повір'я, згідно з яким у цю рослину перевтілилася душа молодої матері, яка рано померла, очевидно, виникло після деетимологізації первісної назви; менш обгрунтоване припущення (Bern. I 235) про зв'язок з назвою бджолої матки.— Фасмер II 582; Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **душ'а**, **мати**¹. — Пор. **материна**.

матерій «досвідчений, значний, літній (про людей); зрілий, повний сил, міцний (про тварин)» УРС, Ж, [матерній] «застарілий», *матеріти* «дебеліти; ставати дорослим; старіти; [порохнявити ВеБ]», *заматерілий* «зрілого віку, змужнілий, закоренілий», *заматеріти* «досягти зрілого віку, закореніти», [заматерніти] «потовщати; стати літнім» О, [уматеріти] «зміцнити, змужніти», [уматерніти] «тс.»; — р. *матерой*, *матёрый*, бр. *мацёры*, [матёрны] «великий, величезний», др. *заматерѣти* «досягти зрілості, постаріти», *заматорѣти* «тс.», п. ст. *zamatorzaly* «затверділий, задубілий», болг. [матор] «старий», схв. *матор* «літній», слн. *matóg* «літній, старезний», стсл. *маторъ* «старий, старезний»; — псл. *materъ* «зрілий», пов'язане з *мати* «мати»; існують також думки про спорідненість із лат. *mātūrus* «зрілий, дорослий» (Горяев 203; Meillet Études 407; Matzenauer LF 10, 64), вірм. *maigi* «(будівельне) дерево» (Bern. II 25—26).— Фасмер II 581; Преобр. I 514; БЕР III 686—687; Младенов 291; Skok II 190; Мартынов Язык 84—85; Mikl. EW 184; Walde—Hofm. II 50—51.— Див. ще **мати**¹.

матерік «континент; підгрунтя»; — р. *матерік* «континент; [твердий ґрунт; високе місце; глина; чорнозем; річище]», бр. *мацяр'ік*, болг. *материк*; — пов'язане з *матерій*; виникло, очевидно, з вислову *матерій* (старий, твердий) ґрунт; пор. нвн. Muttererde «материк», букв. «материнська земля». — Булаховський Вибр. пр. III 361; Лукичева Проблемы ономастики. Вологда 1979, 127—131; Фасмер II 580; Преобр. I 514; Горяев 203; БЕР III 685.— Див. ще **матерій**.

[**материна**] (бот.) «буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.» Мак, *матерінка* «душиця, *Origanum* L.»; [буквиця лікарська; чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.; щибрушка польова, *Calamintha acinos* Bth. (*Acinos arvensis* Dandy); лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria* L.; пахучка, *Clinopodium* L. (*Calamintha clinopodium* Bth.); синяк звичайний, *Echium vulgare* L.; суніці лісові, *Fragaria vesca* L.» Мак, [материска] «материнка, *Origanum* L.» Мак; — р. [матерінка] «материнка, *Origanum* L.; суніці лісові», бр. [мацерапка] «материнка», [мацічник] «щибрушка», п. *macierzanka* «чебрець», ч. ст. і діал. *mateřinka*, болг. [матерка] «тс.»; — очевидно, результат спрощення складного утворення [материдушка] «тс.».— Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **материдушка**.

матерінки — див. **мати**¹.

[**матерія**] «ліва чепіга» Ж; — неясне; можливо, запозичення з польської мови (пор. п. *materja* «дерев'яні пристрої»).

матеріал, **матеріальний**; — р. болг. *материал*, бр. *матэрыял*, п. *material*, ч. слц. слн. *material*, вл. *material*, м. *материјал*, схв. *матеріјал*; — можливо, через посередництво польської мови запозичено з середньолатинської; слат. *materialis* «матеріал» виникло з лат. *māteriālis* «матеріальний», похідного від *māteria* «матерія, матеріал». — Фасмер II 581; Brückner 326; Koraliński 613—614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 684; Харитонов Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще **матерія**¹.

матерія¹ «тканина; гнійні виділення», *матерчатий*, *матер'яний* «пошитий із

тканини», [материзувати] «гноїтися» МСБГ, [материзований] «нагноєний» МСБГ; — р. [матерія] «гній», [матеріца] «тканина», бр. *матѣрыя* «тс.», п. *materia* «гній; (заст.) тканина», ч. *matérie* «матеріал; гній», слц. *matéria* «тканина; кал, послід», вл. нл. *materija*, болг. *матѣрия* «тканина», м. *материја*, схв. *матѣрија* «тс.», слн. *matèrija* «речовина»; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *materia* «матерія, речовина, зокрема будівельний ліс, деревина» є похідним від *māter* «мати» (стовбур дерева сприймався як «мати» гілок), що відповідає укр. *мати*. — СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Горяев 203; Hüttl-Worth 15; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Machek ESJČ 354—355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Walde—Hofm. II 50—51; Харитоновна Мовозн. 1984/1, 74; Klein 947. — Див. ще *мати*¹.

матерія² (філос.) «об'єктивна реальність», *матеріалізація*, *матеріалізм*, *матеріаліст*, *матеріалістичний*, *матеріальний*, *матеріалізувати*; — р. болг. *матѣрия*, бр. *матѣрыя*, п. *materia*, ч. *matérie*, слц. *matéria*, вл. нл. *materija*, м. *материја*, схв. *матѣрија*, слн. *matèrija*; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Materie*) запозичено з латинської; лат. *materia* «матерія, речовина; будівельні матеріали, будівельний ліс; деревина», похідне від *māter* «мати; стовбур дерева», набуло філософського значення в результаті калькування гр. *βλή* «ліс; деревина; речовина, матерія». — СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; БЕР III 685; Skok II 388; Walde—Hofm. II 50—51; Харитоновна Мовозн. 1984/1, 74. — Див. ще *матерія*¹.

[**матернік**] (геол.) «материнська гірська порода» Ж, [*матичник*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *мати*, *матерній*, можливо, зумовлені впливом нім. *Muttergestein* «тс.», пор. ч. *mateřská hornina*, слн. *materská hornina* «тс.».— Див. ще *мати*¹.

[**матер'янка**] «вінок з різнокольорових паперових квітів у дівчат»; — оче-

видно, пов'язане з *матерія* «тканина», *матер'яний* «пошигий з тканини» (квіти у вінку були, мабуть, і з тканини). — Див. ще *матерія*¹.

[**матѣус**] «багаторічна культурна трава, суміш конюшини і тимофіївки» МСБГ, [*матѣвус*, *матѣвус*] «тс.» МСБГ, [*матіювка*] «тимофіївка, *Phleum L.*» ВеНЗн; — результат видозміни вживаної в минулому при позначенні тимофіївки особової назви лат. *Timotheus* (<гр. *Τιμόθεος*) «Тимофій» (пор. нім. *Timotheusgras*, букв. «Тимофійова трава»), зближеної з фонетично подібною назвою лат. *Matheus* «Матвій». — Див. ще *тимофіївка*, *Тимофій*.

мати¹ (іменник), [*мать*] «мати» Ж, О, [*матер*] Ж, *матір* (заст.) «тс.», *матерізна* «спадщина від матері; [батьківщина]» Ж, [*матерізна*] «тс.» Ж, [*матерінки*] «насінні коноплі», [*матерниця*] Ж, *матірниця* О, МСБГ «тс.», *матерінство*, [*матеріницина*] «спадщина після матері» ЛЧерк, [*матириціна*] «тс.» ЛЧерк, [*матиця*] «(анат.) матка; дика свиня; матка бджіл», *матінка*, [*матінойка*] (пестл.) «мати» О, *матіночка*, *матірка* «мати; коноплі з жіночими квітками», [*матірниця*] «конопля матірка» ВеНЗн, *матіриціна* «матюк», [*матіхна*, *матохна*] Ж, *матка* «мати; плідна самиця у тварин; бджола, що відкладає яйця; (анат.) *uterus*; [воскова жила; коноплі з жіночими квітками; (у дитячій грі) вожак О; хрещена мати; весільна мати]», [*матка мурашина*] «велика мурашка у мурашнику» Дейн, [*матки*] (церк.) «успіння богородиці» О, *маточка* «(бот.) центральна частина квітки; [мати; хрещена мати]», *маточник* «комірка у вулику для матки; пристосування, яким ловлять бджолину матку; приміщення для маток тварин; рослина, яку використовують для вирощування нових рослин, шкілька; [барліг; сітка для бджіл ЛПол]», *матіня*, *матіусенька*, *матіуса*, [*матіухна*] Ж, [*матушник*] «стадо дійних овець; лоза винограду, яку залишають на розплід» Гриц, *матіюк*, [*матіюнка*], [*матіюрка*] «коноплі з насінням» ВеБ, [*матерізнений*] Г, Ж, *материн*, *матерінський*, [*матерній*] Ж, *матерній*, [*матерні* (коноплі)] О, *ма-*

тірні, *ма́тирча́ти* (коноплі) Ж], [*ма́тичний*] Ж, *ма́тирний* «зроблений з матірки», [*ма́тирча́тий, матча́ний*] «тс.», *ма́тинчин, [ма́тинчи́ний]* ВеБ, *ма́тирчин, ма́тковий, [ма́ткови́й]* «чоловік хрещеної матері» МСБГ, *ма́точко́вий, ма́точний, ма́ту́син, ма́тчин, [ма́тери́тися]* «матюкатися», [*ма́теркува́ти*], *ма́тиркува́ти* «тс.», [*ма́терюва́ти*] «бути весільною матір'ю», [*ма́тинкува́ти*] «часто говорити: ох, матінко», [*ма́ткува́ти*] «бути хрещеною матір'ю на весіллі або звіздах» МСБГ, *ма́тюка́ти, бе́зматень* «рій бджіл без матки», *бе́зма́ток* «тс.», *бе́зма́терній* «який не має матері», [*бе́зма́тній*] «який не має матки», *бе́зма́точний* «тс.», *прама́ти, прама́тир, прама́теринський*; — р. *ма́ть*, род. в. *ма́тери*, бр. *ма́ці*, др. *мати*, род. в. *ма́тере*, п. *matka*, (заст.) *mać*, *maci*, *macierz*, ч. *máti*, (заст.) *mát'*, *máteř*, слн. *mat'*, *mater*, [*mati*], вл. *mać*, (заст.) *maćer*, нл. *maś*, *maśer*, полаб. *motei*, болг. *ма́йка, ма́ти*, м. *ма́йка*, схв. *ма́ти*, род. *ма́терє*, слн. *máti*, род. в. *matere*, стсл. *ма́ти*; — псл. *matí*, род. в. *matere*; — споріднене з лит. *mótė* (род. в. *móters*) «жінка, дружина», *mótina* «мати», лтс. *máte*, прус. *mūti*, дісл. *mōder*, двн. *mūter*, нвн. *Mutter*, англ. *mother*, лат. *māter*, гр. *μήτηρ*, дінд. *mā́tar-*, ав. *mátar-*, вірм. *maig*, тох. А *māsaq*, тох. В *māser* «тс.»; іє. **māter-*, утворене за допомогою суфікса *-ter-* від кореня **ma-*, що походить з дитячої мови.— Бурячок 24—25; Фасмер II 583—584; Преобр. I 516; Горяев 203; Brücker 325—326; Machek ESJČ 355; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Младенов 291; Skok II 389; Bezlaž ESSJ II 171; Критенко Вступ 504, 540; Трубачев Терм. родства 30—34; Bern. II 26—27; Mikl. EW 184; Trautmann 170—171; Pokorný 700—701; Гамкрелидзе—Иванов 765.

ма́ти² (дієслово) «володіти; бути повинним; збиратися», *ма́тися* «бути, жити; [жити заможнo, не знати злилин О]», [*маза́ти*] Ж, *ма́йно́*, [*ма́нок*] «ма́йно», [*ма́тній*] «заможний», [*пома́тися*] «пообіцяти»; — р. заст. *и ма́ть*, [*ма́ть, ма́ти*], бр. [*іма́ць*], *ма́ю*, п. вл. нл. *mat*, ч. *mát*, ст. *jmát*, слн. *mat'*, *mát*, полаб. *tom*, болг. *има́м*, м. *има*, схв.

има́ти, стсл. *и́мамь*; — псл. *jmati, *jmать «брати; мати», пов'язане з *jměti «мати», *jeŕi, *jmŕ «брати»; — зникнення початкового *i* в українській, білоруській і західнослов'янських мовах пояснюється скороченням і перерозкладом форм із запереченням: *ne + + imati > nemati > ne mati*. — Фасмер II 128; Преобр. I 269—271; Sławski I 450—451, 452—453; Brücker 331—332; Machek ESJČ 366; Holub—Kop. 225—226; БЕР II 69—70; ЭССЯ 8, 224—225; Bern. I 425.— Див. ще **іма́ти**.— Пор. **йна́ти, ма́еток, нема́є, я́ти**.

[**ма́ти́на**] «листя картоплі, буряків і моркви» Ж, О, [**ма́ти́ня**] «тс.» О; — бр. [**маці́на**] «картоплиння», п. [**macina**] «тс.»; — очевидно, псл. [**matina**] «бадилина», що утворилося з *patina* «тс.», похідного від *pati* (род. в. *patere*) «бадилля, гичка» під впливом фонетично і морфологічно схожого *mati* (род. в. *matere*) «мати»; пор. р. [**ма́тина**] «мати». — Див. ще **на́ть**.

ма́тица — див. **ма́тня**¹.

[**ма́тиця**] «втулка у млиновому колесі», *ма́то́чина* «середня частина колеса з отвором для осі» СУМ, О, [**ма́ту́чник**] «стрижньовий корінь дерева» Корз; — р. [**ма́тица**] «головна частина, середина; поперечний брус у стелі і під підлогою; планка граблів, у якій закріплюються зубці», п. [**matoczupa**] «маточина» (з укр.), вл. *maćisa* «головна підпірка; головний стовбур; основна частина», схв. *ма́тица* «вихідна, центральна частина», слн. *mática* «середня частина»; — псл. *matica* «осередок», пов'язане з *mati* «мати». — Булаховський Вибр. пр. III 352; БЕР III 685—686.— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **ма́тня**¹.

[**ма́ти́чка**] (бот.) «підбіл, *Tussilago farfara* L.» О, [**мато́шник** Мак, **мачи́шник** Мак, **мачу́шник** Мак]; — р. [**ма́точник**], бр. [**мата́шнік**], п. [**macicznik**], ч. [**mateřilický**] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *мати-й-мачуха* (р. *ма́ть-и-мачехи*) «тс.», пов'язаної з різницею між світлою спідньою («теплішою», опушеною) і темною верхньою («холоднішою», блискучою) поверхнею листя підбілу.— Шамота 86—87.— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **ма́чуха**.

[матіж'анка] (бот.) «чебрець боровий, *Thymus (?)* О; — бр. [мацеж'анка] «материнка, *Origanum L.*», [мацяж'анка] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *macierzanka* «материнка» відповідає укр. *матері́нка*; на чебрець назву перенесено за схожістю рослин.— Онышкевич Исслед. п. яз. 244.— Див. ще *материна*.— Пор. *матер'анка*.

матіо́ла (бот.) «*Matthiola R. Br.*»; — р. *маттио́ла*, бр. *мацьйо́ла*, ч. *matthiola* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з латинської наукової номенклатури; лат. *Matthiola* походить від прізвища італійського ботаніка *Martiolі* (*Matthioli Piero Andrea*, 1500—1578).— ССРЛЯ 6, 713.

[м'атка¹] (гра в м'яч); — р. [м'атка] «ватажок в іграх, особливо в тих, де гравці діляться на дві частини», [бути на матках] «бути ватажком у грі», п. *matka* «найважливіший учасник ігор; вид дитячої гри»; — пов'язане з *м'атка* «мати» в значенні «головна особа». — Див. ще *м'ати*¹.

[м'атка²] (ент.) «муха зелена надальна, *Lucilia caesar*» Дейн; — результат перенесення назви *м'атка* (*бджолина*), мабуть, за схожістю розмірів комах.— Див. ще *м'ати*¹.

[м'атка³] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea*» Ж, ВеБ, [м'атиця ВеНЗн, м'атичка ВеНЗн, м'аток ВеБ, м'амка ВеНЗн] «тс.»; — пов'язане з *м'атка* (анат.), оскільки гриб здавна використовувався як засіб, що викликає скорочення матки; пор. і нвн. *Mutterkorn* «ріжки» (букв. «маточне зерно»).— Лік. росл. 222—223.— Див. ще *м'ати*¹.

[м'атка⁴] «істерика» Бі; — р. [м'аточница], *маточний припадок*, п. *macipnisa*, схв. *м'атєрница*, [м'атица, м'атичина] «тс.»; — пов'язане з *м'атка* (анат.), оскільки істерію здавна помилково пов'язували з жіночими хворобами; виникло, можливо, як калька медичного терміна лат. *hysteria* «істерія», утвореного на основі гр. *ὑστέρα* «матка» (анат.); пор. і нім. *Mutterkrankheit* «істерія» (букв. «маточна хвороба»), *Mutterplage* «тс.».— Див. ще *м'ати*¹.

[м'атка⁵] «старі, багаторічні дуби» Мо, [м'атн'я] «центральный, головний

корінь» Ж, ВеБ; — р. [м'атка] «стовбур дерева», вл. *тасіса* «головний стовбур»; — пов'язане з *м'ати* через архаїчний відтінок значення похідних «головна, основна частина» (пор. р. [м'атица] «тс.»).— Див. ще *м'ати*¹.— Пор. *м'ати*: я.

[м'атка⁶] «раптове збільшення води в річці (від дощу, який пройшов вище по річці); перша хвиля цього збільшення Ме; місце, де одна річка вливається в іншу НЗ УжДУ 26/2», [м'атиця] «середина, основна частина річної течії» тж; — р. [м'атка] «фарватер річки», п. [matka] «головне русло річки, старе русло», болг. *м'атка* «річище, русло; глибоке місце в річці, де вона не пересихає», *м'атица* «русло», м. *матица* «середина річки», схв. *м'атица* «середня частина русла, найбільш повноводна і швидка», [м'атицїште] «тс.», слн. [mática] «русло річки»; — псл. *matka*, *matica* «осередок, основна частина», пов'язане з *matі* «мати». — БЕР III 685—686.— Див. ще *м'ати*¹.

[матлачайка] (про корову) «первістка» О; — неясне; зіставлення з п. [matlać] «плутати, змішувати», [matlać] «тс.» (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) необгрунтоване.

матлюкати, *м'атляти*, *матлятися*, *матн'атися* — див. **метляти**.

м'атн'я¹ «середня частина невода, куди потрапляє риба; частина штанів, де сходяться холоші; [пастка Ж; велика порція їжі О], [м'атица] «центральна частина волока, в якій збирається риба» МСБГ, [м'атїла] «уся сітка невода, крім матні», *м'атнїстий* «з великою матнею» (про штани); — р. *матн'я* «середня частина невода; середня частина штанів», [м'атн'я] «тс.», [м'атица] «середня частина невода», [м'атка], бр. *матн'я* «тс.», п. *matnia* «тс.; мисливська пастка»; — псл. *matica* «осередок, середня частина», пов'язане з *matі* «мати»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 582; Brückner 325; Noga Мvћма 450—451) з *м'атати*, як і зближення (Верп. II 25) з *м'атися*.— Могузенко 8—9; Горяев 203.— Див. ще *м'ати*¹.— Пор. *м'атка*⁴, *м'атка*⁵.

м'атн'я² — див. **м'атка**⁵.

мáтня³ — див. метляти.

[мáтоване] «подавлене насіння конопель для биття олії» Ж, [мáтовіня] «жом, відходи після переробки цукрових буряків» МСБГ; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. *matolíny* «видушені грона, відходи після переробки винограду», слц. *matolína* «тс.» пов'язуються з коренем *mat-* < **mēt-* «мутити, змішувати». — *Machek ESJC* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218. — Див. ще *муть*.

[мáтолич] «дурень» Ж; — запозичення з польської мови; п. *matolek* «кретин, недоумок», *matolectwo* (мед.) «кретинізм», *matolekowany* «дурнуватий», *matolewaty* «тс.» через експресивне [matlać (*matwać*)] «плутати, змішувати» пов'язується з *motać / matać* «мотати». — *Brückner* 325. — Див. ще *мотати*.

[мáтор] «стіна з колод у жолобах, якими спускають згори колоди» О; — неясне.

маторжáник, маторжéник — див. макоржéник.

мáточина — див. мáтиця.

мáточник¹ (бот.) «*Ostericum Hoffm.*; [меліса лікарська, *Melissa officinalis* L. Мак; змієголовник молдавський, *Dra-coccephalum moldavicum* L.; кремена, *Petasites vulgaris*; папороть, *Aspidium filix mas* Мак; яглиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L. О]», [мáтошник] «меліса лікарська ВЕЗН; змієголовник молдавський Ж, Мак», [мáчушник] «кремена» Мак; — р. [мáточник] «меліса лікарська; змієголовник молдавський; корінь папороті», бр. [мáташник] «кремена», п. [mátecznik] «меліса лікарська», [mátecznica, mátecznik (з укр.)] «тс.», ч. *matizna* «*Ostericum*», [mátecznik] «меліса лікарська», болг. [мáтечина, мáтичина, мáточина], м. *мáтичина, мáточина*, схв. *мáтичьн̄к, мáтичина, [мáточина]* «тс.»; — похідні утворення від *мáтка* (анат.); назва початково стосувалася меліси, яку здавна використовували при захворюваннях матки, інші рослини названо так за зовнішньою або функціональною схожістю з мелісою; пов'язання болгарських і сербохорватських назв меліси з назвою матки бджолоїної (БЕР III 656) є результатом вторинного

переосмислення під впливом грецької за походженням наукової назви рослини *melissa* (букв. «бджола»). — *Шамота* 64; *Носаль* 77; *Machek Jm. rostl.* 200. — Див. ще *мáти*¹.

[мáточник²] (бот.) «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.; котяча м'ята гола, *Nepeta puda*»; — болг. *гръцка мáточина* «котяча м'ята паннонська, *Nepeta ranponica* L.»; — результат видозміни форм *м'яточник, м'ята (котяча)* «тс.», зближених з основою *мáтка*; походження болгарського відповідника не зовсім ясне. — Див. ще *м'ята, м'яточник*.

мáтювка — див. мáтеус.

мáтрац, [мáтэрац] Ж, мáтрацник; — р. бр. *мáтрац*, п. *materac*, ч. *matrace*, ст. *matras*, слц. *matrac*, вл. нл. *matraca*, болг. *мáтрак*, схв. *мáтрац* «тс.»; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Matratze*, гол. *matras*, іт. *materasso*, снн. *matrasse*, фр. ст. *materas*, слат. *materacium* походять від ар. *maṭraḥ* «підстілка, подушка». — *Акуленко* 140; *Шелудько* 39; *Фасмер II* 582—583; *Горяев* 203, 442; *Brückner* 325; *Machek ESJC* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; БЕР III 688; *Bern. II* 25; *Mikl. EW* 109; *Kluge—Mitzka* 466.

мáтригáн, мáтригáн, мáтригáла, мáтригáна, мáтридýн, мáтридýна — див. мандригуля.

мáтрикул «студентська залікова книжка»; — р. *мáтрикул*, бр. *мáтрикул* «тс.», п. *matrykuła* «посвідчення учня або студента, (ст.) листок студента», ч. слц. *matrika* «список», вл. *matrikla* «тс.», болг. *мáтрикула* «реєстр», схв. *мáтрикула* «головна книга; список», слн. *matrika* «матрикул»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; пізньолат. *mātrīcula* «реєстр, список» є зменш. формою від *mātrīx*, род. в. *mātrīcis* «тс.», що через переносне значення «джерело, початок» зводиться до лат. *mātrix* «матка, самиця», похідного від *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мáти*. — *Коралиński* 614; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; *РЧДБЕ* 433; *Kluge—Mitzka* 324. — Див. ще *мáти*¹. — Пор. *мáтриця*.

мáтримоніальний «шлюбний»; — р.

матримониальный, бр. *матриманіальны*, п. *matrimonialny*, ч. *matrimonium* «шлюб», сл. *matrimónium*, *matrimonialny*, болг. *матримониум*, *матримониален*, схв. *матримонијалан*, сл. *matrimonialen*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *matrimonial*, *matrimonie*!l, фр. англ. *matrimonial* походять від лат. *mātrimōniālis* «шлюбний», *mātrimōnium* «шлюб», пов'язаних з *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*. — Коралиński 614; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 433; Dauzat 464; Klein 948. — Див. ще *мати*¹.

матриця, *матричний*, *матрицювати*, — р. м. *матрица*, бр. *матрыца*, п. *matryca*, ч. *matrice*, сл. вл. *matrica*, болг. *матрица*, схв. *матрица*, сл. *matrica*; — через посередництво німецької мови (н. *Matrize*) запозичено з французької, фр. *matrice* «матриця» походить від лат. *mātrix*, род. в. *mātrixis* «матка, самка», пізніше «джерело, основа», пов'язаного з *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Фасмер II 583; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 688; Младенов 291. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *матрікул*.

матріархат, *матріархальний*; — р. болг. *матриархат*, бр. *матрыархат*, п. вл. *matriarchat*, ч. сл. *matriarchát*, м. *матријархат*, схв. *матријархат*, сл. *matriarhát*; — запозичення з німецької мови; н. *Matriarchát*, як і фр. *matriarcat*, англ. *matriarchy*, *matriarchate*, утворено з основ лат. *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*, і гр. *ἀρχή* «влада», *ἄρχω* «володію». — СІС² 522; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Dauzat 464. — Див. ще *мати*¹, *архаїчний*. — Пор. *патріарх*.

матрџна «поважна жінка, мати родини»; — р. бр. болг. схв. *матрџна*, п. вл. *matrona*, ч. сл. сл. *matrџna*; — запозичення з латинської мови; лат. *mātrџna* «тс.» походить від *māter* «мати», що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Hüttl-Worth 16; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *патрџн*².

матрџс, *матрџска* «формена блуза матроса», *матрџня* (зб., зневажл.); —

р. бр. болг. *матрџс*, п. [matros], ч. сл. заст. сл. *matrџz*, вл. *matroza*, схв. *матрџз*, *матрџс*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *matroos* «моряк» походить від фр. *matelot* (мн. *matelots*), яке зводиться до снідерл. *mattenpoet* «тс.», що складається з основ *mate* «компаньон, товариш», первісно «однокашник» (від герм. **mati-* «харчі»), і *poet*, спорідненої з двн. *gīnџz* «товариш», дангл. *gīnџt*, нвн. *Genosse* «тс.»; недостатньо обгрунтоване зіставлення першого компонента з слат. *matra* «рогожа, груба підстилка» (Diez EW 636; Преобр. I 515; Горяев 203). — Акуленко 140; Шелудько 39; Фасмер II 583; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Младенов 291; Kluge—Mitzka 466; Dauzat 463; Gamillscheg 608; Klein 947, 948.

мату́ла — див. *ма́тня*¹

[*мату́ля*] «вівця з першим ягням» Ж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*вату́ля*] «тс.», зближеної з іменником *мати* (пестл. *мату́ля*). — Див. ще *вату́йка*.

[*мату́лька*] «лялька» Ж, [*мату́лькати*] «замотувати, закутувати» Ж; — очевидно, давніше **моту́лька*, пов'язане з *мотати*, *замотувати* і вторинно зближене з основою слова *мати*, *мату́ля* (пор. «грати в дочки-матері»). — Див. ще *мотати*.

мату́ра (заст.) «іспити на атестат зрілості»; — п. вл. *matura*, ч. (розм.) *matura*, *maturita*, сл. сл. *matúra*, болг. м. схв. *мату́ра* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Matúra* «тс.» походить від лат. *mātūrus* (жін. р. *mātūra*) «зрілий», що вважається спорідненим з *mātūtīnus* «ранковий» і іменем давньоіталійської богині ранку *Mātūta*, з кімр. брет. *mad* «добрий», корн. *mas*, сбрет. *mat* «тс.», можливо, також з пел. *matery* «зрілий», укр. *ма́терій* «тс.» — Преобр. I 514—515; Sl. wyr. obcych 460; Holub—Lyer 306; БЕР III 689; Walde—Hofm. II 53—54. — Пор. *ма́терій*.

[*мату́ша*] «тітка Ж; будь-яка жінка старшого віку; стара баба МСБГ», [*мату́шка*] «тітка» МСБГ. [*мату́шин*] «тітчин» МСБГ; — запозичення із східно-

романських мов; молд. *мэту́шэ* «тітка», рум. *mătușă* «тс.» є зменш. формою від іменника *mita, що походить від лат. *amita* «тс.», яке зіставляється з дісл. *amma* «баба», двн. *amma* «мати», гр. *ἄμμα* «тс.».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 161; *СДЕЛМ* 273; *Pușcariu* 91; *Walde—Hofm.* I 39.

ма́тушка (заст.) «дружина священника, попадя; ігуменя»; — бр. *ма́тушка*, ч. [*matuška*] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ма́тушка* є похідним від *мать* «мати», що відповідає укр. *ма́ти*¹ (див.).

ма́тч «спортивне змагання»; — р. бр. *матч*, п. *mecz*, *match*, ч. *маџ*, *match*, слц. *match*, болг. *мач*, м. *меч*, схв. *мѣч*, слн. *match*, *мѣџ*; — запозичення з англійської мови; англ. *match* «змагання; суперник; пара» походить від дангл. *mæssa* (<*ge-mæssa*) «товариш; один з пари», пов'язаного з *масіап* «робити» (англ. *маке* «тс.»), спорідненим з дфриз. *макіа* «будувати, робити», гол. *макен* «робити», нвн. *масчен* «тс.».— *СІС*² 522; *Sl. wug. obsuch* 462; *Holub—Lyer* 297; *БЕР* III 696; *Klein* 925, 946.— Див. ще *ма́хер*.

[мать-му́ща] «дуже багато» *ВеЗн*; — результат видозміни деетимологізованого виразу *тьма-тьму́ща* «тс.», паралельного р. *тьма-тьму́щяя* «тс.» і пересмисленого як «мати іму́ща». — Див. ще *тьма*².

ма́узер «вид пістолета»; — р. болг. м. *ма́узер*, бр. *ма́узер*, п. *mauzer*, ч. слц. *mauzerovka*, схв. *ма́узер*, слн. *ма́взер* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mauser* «тс.» є результатом скорочення назви *Mausergewehr* «зброя системи Маузера», утвореної від прізвища винахідників зброї німецьких конструкторів братів Маузерів (*W. Mauser*, *P. Mauser*).— *СІС*² 522; *СИС* 298; *Булаховський Нариси* 99; *Sl. wug. obsuch* 461; *Holub—Lyer* 306.

ма́фія «гангстерська організація», *мафі́озо* «член мафії»; — р. болг. *ма́фия*, бр. *ма́фия*, п. слц. *mafia*, ч. *maf(i)ie*, вл. *mafija*, м. *мафи́ја*, схв. *ма́фија*, слн. *ма́fiја*; — запозичення з італійської мови; іт. *mafia* «таємна організація» походить від сіцилійського [*mafia*] «таємна

терористична організація; сміливість, впевненість у собі», яке, можливо, зводиться до ар. *maħia* «зухвалість, нахабство, зарозумілість». — *СІС*² 522; *Kopaliński* 592; *Holub—Lyer* 297; *БЕР* III 689; *Mestica* 891.

[*маха́н*] «баранина; м'ясо»; — р. [*маха́н*] «м'ясо (баранина, конина); баран; молоде, жирне м'ясо; варене м'ясо; суп з кониною; не зовсім свіже м'ясо»; — через посередництво російської мови запозичено з калмицької; калм. *махн* (вимовляється [*махън*]) «м'ясо» споріднене з монг. *мах(ан)*, *miqan* «тс.».— *Фасмер* II 584; *Шипова* 231; *Ramstedt KWb* 254.

махао́н (ент.) «великий метелик з яскравим забарвленням, *Papilio maħaon* L.»; — р. бр. *махао́н* «тс.»; — пов'язується з іменем грецького вченого (лікаря) *Μαχάων*. — *ССРЛЯ* 6, 719.

маха́ти «робити помаху чимось у повітрі; іти, їхати, бігти», *махну́ти* «зробити помах; побігти; [украсти МСБГ]», [*махорну́ти*] «сильно махнути; помчатися», [*маши́ти*] «махати» Ж, *мах* (виг.), *мах* «помах», [*ма́ха*] «колода у валу вітряка», [*маха́йлик*] «чарка» Пі, *маха́льник* «той, хто подає сигнали маханням», [*махові́к*] «маятник», [*махо́та*] «коливання», *маха́льний*, *махові́й*, *ма́хом* «дуже швидко, вмить», [*вмах*] «вмить» Ж, *ві́мах*, *ві́махати* «вирости великим», *ві́дмахну́тися*, *змах*, [*зма́ху*] «відразу» Ж, *за́мах*, *зама́шка*, [*замашні́яка*] «сильний чоловік» Я, [*замахні́й*] «замашний» Ж, [*замахові́й*] «маховий», *зама́шистий*, *зама́шині́й*, *о́мах* «спалах, язик вогню», *навві́машки*, *наві́дмах*, *наві́дмаш*, *нао́дмаш*, [*обма́х*] «обхват», [*обма́хало*] «опало від мух», *перамахну́ти* «перестрибнути, перебігти», *підмахну́ти* «підписати», *по́мах*, *промахну́тися*, *про́мах*, *про́ма́шка*, *ро́змах*, *розма́шистий*, *розма́шині́й*, [*ума́х*] «вмить»; — р. *маха́ть*, бр. *маха́ць*, др. *махати*, п. вл. *маша́џ*, ч. *ма́chatі*, слц. *ма́chat'*, нл. *маша́џ*, полаб. *smáchnе*, болг. *ма́хам*, схв. *ма́хати*, слн. *ма́hати*, цел. *ма́хати*; — псл. *пахати* (*пахажо*, *паџо*) «махати»; розглядається як поширення суфіксом -х- (<-s-) кореня *па-*, наявного в *пајати* «маяти», *маніти* «манити»; припускається,

що *x* виникло з *s* за аналогією до випадків з *x* < *s* після *i*, *u*; — зіставлялося з лит. *mosúoti* «махати», *mostagúoti* «розмахувати руками», *mósterėti* «махнути». — Фасмер II 584; Преобр. I 516—517; Горяев 204; Brückner 316; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Schuster-Sewc 878; БЕР III 691—693; Младенов 291; Skok II 355; Bezlaĵ ESSJ II 161; Bern. II 4—5; Mikl. EW 180; Būga RR I 287, 599; Trautmann 166; Иванов ВСЯ II 23; Рокотпу 693; Мельничук *Этимология* 1984, 140. — Див. ще *маніти*, *ма́яти*.

[ма́хер] «шахрай; маклер» МСБГ, [ма́хир, ма́хир, махіра́нт] «тс.», [махира́ція] «обман, шахрайство», [махирува́ти] «обдурювати» тж; — р. [ма́хар] «шахрай», [ма́хыр] «тс.», [ма́хорить] «шахраювати», [ма́хьрить] «тс.», бр. [ма́хер] «шахрай», п. *macher* «тс.; спекулянт», ч. *machr* «ділок», слц. *macher* «знавець, професіонал», схв. *māher* (*māher*) «шахрай; майстер»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво ідиш (Винер ЖСт 1895 I 64); н. *Macher* «той, хто виробляє; комбінатор, ділок» пов'язане з *machen* «робити» (двн. *māhōp* «робити, будувати»), спорідненим з днн. *makōp* «тс.», дангл. *masiāp* «робити», далі з гр. *μάσσω* «мну, мішу», псл. *mazati*, укр. *ма́зати*. — Фасмер II 585; St. wug. *obcuch* 441; Holub—Lyer 298. — Див. ще *ма́зати*. — Пор. *ма́хорити*, *ма́тч*.

махі́на «важкий громіздкий предмет; велика споруда; [велика людина; великий шмат поля O]», [махі́ня] «громадина», [махі́нний] «величезний» Ж; — р. *махі́на*, бр. *махі́на*, др. *махі́на*, п. *machina* «машина», схв. (заст.) *махі́на* «машина»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *machina* «машина, пристрій, засіб» походить від гр. (дор.) *μᾶχανᾶ* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій». — Онышкевич *Исслед.* п. яз. 244; Фасмер II 584; Преобр. I 517; Brückner 317; Kopaliński 591; Mikl. EW 180. — Див. ще *меха́ніка*. — Пор. *маши́на*.

махі́зм «суб'єктивно-ідеалістична течія у філософії початку ХХ ст.», *ма-*

хі́зм; — р. *махі́зм*, бр. *махі́зм*, п. *machizm*, ч. *machismus*, слц. *machizmus*, болг. *махі́зъм*, схв. *махі́зам*, слн. *ma(c)hizem*; — похідне утворення від прізвища засновника напряду австрійського фізика Е. Маха (E. Mach, 1838—1916). — СІС² 523; РЧДБЕ 516.

махіна́ція «шахрайство»; — р. *махіна́ція*, бр. *махіна́ця*, п. *machinacja*, ч. *machinace*, слц. *machinacia*, вл. *machinacija*, м. схв. *махіна́ція*, слн. *machinacija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *machinatio* «машина, пристрій; засіб; хитрість» пов'язане з *machina* «машина, пристрій». — ТСБМ III 126; Kopaliński 591; Holub—Lyer 298; Klein 919. — Див. ще *махі́на*.

[махі́тка] «невеличкий горщик»; — р. [ма́хотка] «невелика глиняна посудина; щось мале», бр. [ма́хотка] «невеличкий горщик; макітра»; — нерегулярне афективне утворення, пов'язане з прикметником *мали́й*, р. *ма́хонький*, бр. [ма́ханький]. — Фасмер II 585; Трубачев Рем. термиол. 260; Sławski JP 36, 72. — Див. ще *мали́й*.

махлюва́ти «шахраювати», [махля́рити] «тс.», [махля́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па, *махля́р* «шахрай», *махля́рство*, [махля́ваний] «придбаний обманом; обдурений» МСБГ, [обмахля́рува́ти] «обшахраювати»; — р. [махлява́ть] «шахраювати», [мухлява́ть] «тс.», [маклява́ть] «бути посередником у дрібній торгівлі і шахраювати при цьому», [махля́чить] «гендлювати, шахраювати», [макля́чить] «тс.», [ма́хлер] «шахрай, брехун», [махля́вка] «обман», бр. *махлява́ць* «шахраювати», п. *machlować* «тс.», *machlarz* «шахрай», ч. *machlowat* «шахраювати», *machle* «махінації», слц. *machl'ovat* «шахраювати», [machle] «махінації»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *makeln* «маклерствувати, бути посередником» походить від гол. *makelen*, нн. *mākeln* «тс.», споріднених з нвн. *machen* «робити»; менш обгрунтоване виведення російських форм (Фасмер III 19) з н. (арго) *moheln* «мітити карти» (звідки нвн. *mogeln* «шахраювати»), що походить від гебр. *māhal* «підрізати; розводити вино». — Шелудько 39; Фас-

мер II 585; Brückner 317; Sl. wug. obcsuch 441; Altbauer JP 30/3, 125—127; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Kluge—Mitzka 455.— Див. ще *ма́клер*, *ма́хер*.

маховік (техн.) «махове колесо»; — болг. *маховік*, бр. *махавік* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *маховік* пов'язане з *мах*, *махать*, що відповідає укр. *махати*.— КЭСРЯ 259.— Див. ще *махати*.

[махо́їди] «паща» Ж; — неясне складне утворення, другий компонент якого *-їд-* пов'язаний з дієсловом *їсти* (див.).

[махола́пник] «мухоловка» О; — результат видозміни слова **мухоло́пник* «тс.», *[мухоло́п]* «мухоловка, клейка стрічка» О, зближеного, очевидно, з дієсловом *махати*.— Див. ще *ла́па*, *му́ха*.

[махоме́тник] «шибеник» Ж; — р. *[махоме́т]* (лайл.) «розбійник», *[мухаме́т]* «шахрай»; — афективне утворення, пов'язане з *магомета́нин* «мусульманин»; пор. р. *магоме́т* (лайл.); вторинно зближене з дієсловами *махати* і *мета́ти*.— Фасмер II 556.— Див. ще *магомета́нин*.

махорити «дурити обманювати»; — р. *[махра́тничать]* «бути коробейником», *[махра́тник]* «дрібний торговець, коробейник»; — афективне утворення, пов'язане з *[ма́хер]* «шахрай; маклер», *[махирува́ти]* «обдурювати», зближене за звуковою подібністю з *махорка*.— Див. ще *ма́хер*.

махорка (бот.) «вид тютюну, *Nicotiana rustica* L.», *махра́*, *[марко́тка]* «тютюн низького сорту» Ж, *[мархо́тка]* «тс.» Ж, *махоро́чний*, *махорча́ний*; — бр. болг. *махорка*, п. ч. слц. вл. *tasogka*, схв. *maxorka* «дешевий тютюн»; — запозичення з російської мови; р. *махорка* виводиться від прикметника *амерфортский, утвореного від назви міста *Амерсфорт* (Amersfoort) у Нідерландах і зближеного за народною етимологією з *махор* (*мохор*) «китиця; окрема нитка бахроми»; пояснювалося також (Державин Сб. Шишмареву 168) як засвоєне через посередництво іспанської мови (ісп. *majorca* (*мазо́рса*) «кокос маїсу; качан кукурудзи») запозичення з індіанської мови о. Гаїті; невірно

пов'язувалося (Преобр. I 562) з *мох*, *мохна́тий*.— Фасмер—Трубачев II 585; Даль II 807; Sl. wug. obcsuch 441; Holub—Lyer 298; БЕР III 694.

[махоте́рниця] «саморобна махорка» Дз, Мо; — результат контамінації слів *махорка* і *те́рти* (див.).

махро́вий «який має велику кількість пелюсток; волохатий (про тканину)»; — бр. *махро́вы* «тс.», схв. *[ма́хор]* «тонкий, м'який волос; пушок на тілі людини чи тварини»; — запозичення з російської мови; р. *махро́вый*, *мохро́вый*, *махры́* «торочки, китиці», *мохры́* «тс.» пов'язується з *мох*, *мохна́тий*.— Фасмер II 666; Преобр. I 562; Ильинский ИОРЯС 20/3, 91; Zubatý St. a čl. I 2, 324—325; Matzenauer LF 10, 353.— Див. ще *мох*.

[ма́хта́ль] «моток, пачка Ж; моток ниток МСБГ», *[махта́лик]* «моток ниток» МСБГ, *[махту́лька*, *мафту́лька]* «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *мота́ти* (пор. *[мату́лька]* «лялька», *[мату́лькати]* «замотувати»).

ма́ца «пасхальний прісний хліб у євреїв» СУМ, Ж, *[маца́]* «тс.»; — р. бр. болг. *маца́*, п. таса, ч. слц. *tasces*, схв. *mačes* «тс.»; — запозичення з мови ідиш; ід. *maze* «тс.» походить від гебр. *maššā* «несолоний коржик».— Фасмер I 585; Преобр. I 517; Винер ЖСт. 1895/1, 64; Brückner 316; Kopaliński 590; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Kluge—Mitzka 466.

[мацага́н] (знев.) «велика голова» Ва; — афективне утворення, пов'язане з *[мацага́рля]* «погана стрижка голови», можливо, також з *[галага́н]* «великий мідний горщик».— Див. ще *мацага́рля*.— Пор. *галага́н*¹.

[мацаги́рля] «погана стрижка голови» Ва; — складне слово з неясною першою частиною (можливо, пов'язаною з *мацапу́ра*) і другою, тотожною з *[гі́рля]* (знев.) «голова; брита голова; коротко острижена людина» (пор. *[гі́рвий]* «із стриженою, бритою головою»).— Див. ще *гі́ра*¹.— Пор. *мацапу́ра*.

мацапу́ра «неохайна або незграбна людина», *[маціпу́ра]* «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *ма́цати* (пор. *[ма́цати]* «бруднити»,

замáцати «забруднити дотиками пальців») і *нечепу́ра*.— Пор. ма́цати, че-пурний.

ма́цати «доторкатися; облапувати», [ма́цатися] «обмацувати; длубатися, повільно робити», [ма́цяти] «мацати», [ма́цкати] «тс.; бруднити; невміло виконувати якусь роботу» МСБГ, [ма́цкува́ти] «шукати навпомацки», [ма́цькува́ти] «виводити глинобитну будівлю» Па, [ма́цукати] «мацати» Ж, ма́ц (виг.), [ма́цканий] «забруднений» МСБГ, ма́цакі (іти на м. «іти ловити рибу руками під камінням») Ж, [ма́цані́на] «надто повільна робота» МСБГ, [ма́цок] «лов риби руками» Ж, [ма́цун] «той, що любить мацати», [ма́цкó] «нерішуча людина, що йде навпомацки», [ма́цьóк] «порція суміші глини з соломною, що береться обома руками» Па, [на́мацьом] «помацки» ЛексПол, на́пома́цки, на́впома́цки, [о́мацьки, о́мацьком Ж], о́бма́цки, по́ма́цки; — р. [ма́цаць] «торкатися, обмацувати», бр. ма́цаць, п. маса́с «мацати», ч. такати «тс.; (розм.) працювати», слц. масат' «мацати», вл. така́с «тс.; іти навпомацки», па́така́с «знайти», нл. така́с «мацати; шукати», болг. ма́цам «мазати, бруднити», м. ма́ца, схв. ст. ма́цати «тс.», слн. [mācati] «мочити»; — очевидно, псл. такати «м'яти, давити, мацати, мазати», пізніе [*ма́кјати] «тс.», до якого зводиться також ч. ма́ска́ти «м'яти; вижимати»; — споріднене з лтс. ма́к̃т «давити; пригнічувати; нападати»; необгрунтованим є виведення ч. масати (Machek ESJC 349) з *mat-sati, як і болг. ма́цам з іе. *mā- (*mā-) «мазати» (Младенов 291) або пояснення його як результату контамінації синонімічних дієслів ма́жа і ца́пам (Георгиев, Вьпр. на бълг. етим. 19) чи припущення про звуконаслідувальне походження слова в слов'янських мовах (Bern. II 1).— Вгрюскнер 316; Holub—Kop. 214; БЕР III 697—698; Mühl.—Endz. II 580.— Пор. ма́цкува́ти, м'я́кий.

[ма́це́нький] «маленький», [ма́ціне́нький, ма́ціне́кий, ма́ці́нкий, ма́ці́цький, ма́ціо́пе́нький, ма́ціо́пкий ВеБ, ма́ціо́пуні́й усн., ма́ціо́пкий Ж], ма́ціо́пуні́нький «тс.», [ма́ціо́пуні́нький] «малесенький, дрібнесенький» МСБГ, [ма́ціо́нський, ма-

ціо́пінський, ма́ціо́пóнький, ма́ціо́пóський, ма́ціо́пóцький, ма́ціо́сі́нький, ма́ціо́нський] «тс.» МСБГ, [ма́ценя́] «маленьке горня», [ма́ці́нча́] «тс.», [ма́ць] (зб.) «усе маленьке», [ма́цьо́па] «маленька людина, карлик» Ж; — р. [ма́ціу́пе́нький] «маленький», [ма́ціо́пе́нький], п. [maciuci, maciucińki, maciuleńki, maciurasielki, maciurci, maciurpeniczki, maciureńki, maciurki, maciuruleńki, maciurpulki, maciurški, maciutki] «тс.», болг. ма́цко «мало», схв. [ма́цукан] «маленький»; — афективні утворення, паралельні до ма́сінький, ма́сіо́не́нький, ма́сіо́пуні́й і т. д., пов'язані з ма́лій, частково, можливо, зумовлені впливом польської мови.— Фасмер—Трубачев II 585; Sławski JP 36, 75.— Див. ще ма́лій.

[ма́цериду́шка] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. macierduszka, [macirzduszka] «тс.» відповідає укр. [ма́териду́шка] «тс.» (див.).

[ма́ціці́] (= *ма́ціця́) «обруч, кільце на кінці колоди, на якій клепають косу (оберігає колоду від розколювання під час клепання)» О; — запозичення з польської мови; п. macisa «гайка» утворене як напівкалька нім. Schwalbenmutter «тс.» від ма́с «мати», що відповідає укр. ма́ти.— Див. ще ма́ти¹.

[ма́ціця́¹] (анат.) «матка, uterus» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. macisa «тс.» пов'язане з ма́с «мати», що відповідає укр. ма́ти¹ (див.).

[ма́ціця́²] «морока» Мо; — неясне.

ма́цка́ль — див. моска́ль.

[ма́цкаце́ла] «прикраса; узор, виший бісером і лелітками» МСБГ, [ма́шкаце́ла] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. маскоце́лэ «амулетик», рум. mascoţelă «тс.» є зменш. від маско́тэ (mascotă) «амулет», яке походить від фр. mascotte «тс.», що зводиться до пров. mascoto «чаклування, чари; браслет, брелок», похідного від masco «чарівниця, відьма».— СДЕЛМ 250; DLRM 481; Dauzat 462; Gamillscheg 605.

[ма́цо́ка] «недорікуватий»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, пов'язане з [моско́та] «нечітка вимова».

мацур, маць-маць — див. ма́чка¹.

[мацурá] «товста палка»; — неясне; можливо, пов'язане з [мацурá] «герлига» (Scheludko 138) або з [маджер] «товкач».

[маця¹] (заст.) «міра рідини; міра сипких тіл» О, [мацька] «діжка для сиру; посудина для овечого сиру» О; — п. таса (заст.) «міра зерна», вл. таса «горщик»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mätze (заст.) «міра (на зерно)» походить від свн. matze «те.», утвореного від дієслова messen «міряти», спорідненого з гот. mittan, лат. meditor, гр. μέδομαι «те.» — Винник 91; Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 98; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Scheludko 39; Richhardt 75; Фасмер II 585; Brückner 316; Bern. II 1; Kluge—Mitzka 475. — Пор. міра.

[маця²] «недоторка»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [маценький] «маленький», [маць] «усе маленьке».

маць — див. маценький.

[мацькура] «нечепура» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масукура] «хлопець, що втручається в жіночі роботи» складається з основ дієслова тасас «мацати» та іменника куга «курка»; первісне значення «той, хто мацає курей»; пор. ч. [kuřimasek] «тс.» — Див. ще кур¹, мацати.

[мацьок] «шлунок тварини МСБГ; свинячий шлунок Ж, ВеБ», [мацько] «шлунок» О; — запозичення з польської мови; п. [масіек] «шлунок» пов'язується з особовим ім'ям Масіек, Масіє, що відповідає укр. Матвій. — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Brückner 317.

мацьоба, мацьобкий — див. маценький.

[мацьорник] «злодій, хуліган, бешкетник» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масіогнік] «чоловік, що утримує дім розпусти» етимологічно неясне.

[мач] «залізні вила з тупими зубцями (для буряків, картоплі); дерев'яні вила для гною» Л; — бр. [мач] «вила», [мачьі] (мн.) «тс.»; — неясне.

[мачанка¹] «вид коржа, що подається до м'ясних страв» МСБГ; — неясне; може бути пов'язане з дієсловом мачати

(як «корж, який мачають у м'ясну страву») або з іменником мак (як первісне «корж з маком»).

[мачанка²] «невелика зимова хустка» ЛЖит; — неясне.

мачати, мачанка, мачка — див. мочнути.

[мачка¹] «кішка», [машка] «тс.» ДзАтл I, [мачатко] «молода кішечка; сережка, котик (на дереві)», [мача] «кошеня» О, [мацур] «кіт», [маць-маць] (вигук, яким підкликають котів) Мо; — п. [масіек] «кіт», ч. масек «тс.», та́шка «кішка», та́ше «кошеня», слц. та́шка «кішка», та́сік «кіт», болг. [мачка] «кішка», [маче] «кошеня», [мачок] «кіт», ма́ца «киця», мац-мац «киць-киць», м. маца «киця», мац-мац «киць-киць», схв. ма́чка «кішка», ма́че «кошеня», ма́чак «кіт», ма́чор «великий старий кіт», [мачур] «тс.», слн. та́шка «кішка», та́шек «кіт»; — псл. таса «кішка», зменш. та́шка, етимологічно не зовсім ясне; розглядається як утворення звуконаслідувального походження (Младенов 272; Skok II 344); пов'язується також з приманувальним вигуком псл. тас-тас (Machek ESJC 347; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 174) або з ім'ям Марія (пор. нім. Miez, Mieze «зменш. від Marie; кішка» — Bern. II 1; Mikl. EW 179); непереконливі пояснення як похідного від ма́ти (Lessiak ZfDA 53, 128) і як запозичення з угорської мови (Décsy 46—47); уг. таска «кішка» походить із слов'янських мов; в українську мову, можливо, запозичено з західно- або південно-слов'янських мов. — БЕР III 696—697; Трубачев Назв. дом. жив. 98—99.

[мачка²] «солома, яка не порізалась у єічкарни» МСБГ; — очевидно, споріднене з ч. та́кати «м'яти, давити», разом з яким може бути зведене до псл. та́кати «тс.; мацати». — Див. ще мацати.

[мачка³] «гар з чубука», [о́мачка, мо́чка] «тс.»; — ч. слц. то́шка «рідина з тютюну в люльці»; — очевидно, пов'язане з мочити (пор. синонімічне [ба́га] «тс.; тютюн для жування, сік з тютюну»). — Див. ще мочити.

[мачковий] «фіолетовий» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. таск-кову «тс.» утворено від іменника та-

czek «мачок», зменш. від так «мак», що відповідає укр. мак (маковим цвітом польські селянки фарбували нитки).— SW II 841.— Див. ще мак.

[мачкувати¹] «іти дрібним кроком» (про гуцульського коня); — неясне; можливо, пов'язане з мачок, мак як символом дрібного.

мачкувати²— див. мак.

[мачкуватися] «видиратися (вгору)» Г (за змістом цитати, швидше «моцуватися, силкуватися»); — очевидно, давніше *мочкуватися, пов'язане з моч «міць, сила», мотій (див.).

[мачуга] «дрюк, булава Ж; герлига; опудало; (знев.) висока жіноча зачіска МСБГ», [мацюга] «булава» Лекс-Пол; — р. [мочуга] «голова», п. maczuga «дрюк; булава; неотеса», болг. [мачуга] «палка; довбня», схв. мацуга «палка, жердина», мочуга «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мачукэ «дрюк, ломака», рум. маціуса, [мосіуса], аром. маціуса «тс.» походить від лат. *matteusa «тс.» (пор. mateola «вид молота», що зіставляється з дінд. matyám «борона; дрюк», двн. medela «плуг», псл. motyka, укр. мотіка).— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Sl. wуг. obcyh 441; БЕР III 698—699; СДЕЛМ 273; DLRM 484; Bern. II 2; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. II 49.— Див. ще мотіка.— Пор. мацюрá.

мачула¹ «волокно, добуте з кори молоді липи вимочуванням; груба тканина, виготовлена з такого волокна; [неотеса; неохайно запнута хустка; розкуйовджене волосся МСБГ]», мачулка «мочалка», [мачулище] «яма в болоті; яма з водою, у якій мочать коноплі» Ч, [маштула] «неотеса», мачулистий «схожий на мачулу», [мачулуватий] «неповороткий, незграбний, нерозумний» Ва, мачульний, мачулити «роздирати на мачулу; возитися, мусолити (Умань)», [замачулити] «незграбно замотати (голову) товстою хусткою» Ме, [намачулити] «намотати (товсту хустку на голову)» Ме, розмачулити «перетворити на волокно, клоччя»; — р. [мочула] «волокно з кори липи», бр. [мачула] «тс.; місце, де мо-

чать волокно; низина, западина»; — результат деетимологізації і зближення з [мачула] «палка» первісного *мочуло (чи *мочало, мочило), пов'язаного з мочіти, мочнути (див.).

[мачула²] «дрюк, булава»; — пов'язане з [мачуга] «тс.», а також з молд. мацуйе «набалдашник», яке виводиться з мачукэ «дрюк, ломака».— Мельничук Молд. эл. 168; Scheludko 138; СДЕЛМ 273—274.— Див. ще мачуга.

[мачулець] «балка, що підтримує дошки риштування» Ж; — запозичення з польської мови; п. maczulec, maculec «тс.» виводиться від нім. Netzholz «риштування», утвореного з іменників Netz «сітка», спорідненого з дісл. net, гот. nati «тс.», лат. passa «верша», pōdus «вузол», дірл. nascim «в'язу», і Holz «дерево».— SW II 841; Kluge—Mitzka 508.— Див. ще гамулець.

мачуха «нерідна мати», [мачеха, мачиха ВеБ, мацоха] «тс.», [мачухівна] «дочка мачухи», [мачушівко] «син мачухи»; — р. мачеха, [мачуха, мачиха], бр. мацьиха, мацаха, др. мачеха, мацеха, п. macocha, ст. macesha, ч. macesha, [macosha], слц. вл. нл. macosha, болг. мацеха, м. маштеа, схв. маћеха, слн. ма́сеха, цсл. мацѣха; — пізніше псл. *matjexa, *matjoxa, *matjuxa, похідне від mati «мати», утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості (-juxa, -jexa, -jaxa, -joxa); припускається також вихідна форма іе. *māt-rjēsī (Bern. II 27; Walde—Hofm. II 122) і вторинність суфіксів -jexa, -joxa (Соболевский РФВ 66, 335); висловлювалася думка, що псл. *matjexa утворено від дієслова *matiti «бути матір'ю» (Brückner 317).— Фасмер II 586; Преобр. I 517; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 218; Schuster—Šewc 875—876; БЕР III 701; Младенов 292; Skok II 346—347; Bezlaј ESSJ II 159; Трубачев Терм. родства 33—34; Mikl. EW 184.— Див. ще мати¹.

мачушник (бот.) «підбіл, Tussilago farfara L.», [мачишник, матошник] «тс.» Мак; — р. мачешник, [мачишник], бр. [маташнік] «тс.»; — похідне утворення від мачуха (можливо, результат скорочення давнішої складної назви, пор. р.

мать-и-мачеха, *мáчеха* «підбіл»); мотивація назви — у протиставленні верхньої блискучої, холодної поверхні листків рослини («мачуха») нижній частині листків, укритій ворсинками, теплій («рідна мати»).— Шамота 64, 86—87; Булаховський Нариси 58.— Див. ще *мáчуха*.— Пор. *маті́чка*.

[ма́ша¹] «бант, стрічка» МСБГ, [ма́шка, ма́жа] «тс.» МСБГ; — ч. *maše*, слц. [mašl'a, mašja] «тс.», схв. *mašna* (*машина*) «галстук; бант»; — запозичення з німецької мови; н. *Másche* «вузол, бант» споріднене з лит. *māzgas* «вузол».— Kluge—Mitzka 463.

[маша²] «свиня» Дейн; — р. [ма́шка] (вигук, яким підкликають свиней, овець), [ма́ша-ма́ша] (вигук, яким підкликають овець), [маш-маш] (вигук, яким підкликають свиней, овець, коней), ч. [mašik] «свиня», слц. *mašo*, *maško* «тс.»; — очевидно, пов'язане з не зафіксованим *маш*, яким підкликають тварину; можливий вплив власного імені *Ма́ша*.

машина́, [ма́ршина́] «машина» Ж, ВеБ, [маши́нський] «машиніст», *маши́нізація*, *маши́ніст*, *маши́ністка* «друкарка» (з р.), *маши́нка*, [маши́нник] «машиніст», [маши́нька] «січкаря» МСБГ, [маши́нований] «перегнаний через сепаратор» (про молоко) МСБГ, [маши́новий] «тс.» МСБГ, *маши́нізувати*, [маши́нувати] «молотити машиною» Мо, Корз, [підмаши́нок] «вітряк поліпшеної системи» Нед; — р. болг. схв. *машина́*, бр. *маши́на*, п. *maszyna*, ч. слц. вл. нл. *mašina*, м. *машина*; — запозичення з французької мови; фр. *machine* (звідки й нім. *Maschine*, англ. *machine*) походить від лат. *māchina* «пристрій; засіб; машина», яке зводиться до гр. (дор.) *μαχανή* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій», що зіставляється з двн. *mahan* «сила, міць», гот. *mahts* «тс.», псл. *mogti, укр. *могти́*.— СІС² 523; Акуленко 141; Фасмер II 586; Преобр. I 517; Горяев 204; Будагов История слов 100—101; Kopaliński 591; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Schuster—Sewc 892; БЕР III 699; Kluge—Mitzka 464; Klein 952; Dauzat 448; Frisk II 234—235.— Пор. *махи́на*, *меха́ніка*.

машина́льний «несвідомий»; — р. *машина́льний*, бр. *машы́нальны*, п. *machinalny*, вл. *mašinelný*, болг. *машина́лен*, схв. *mašinja*; — запозичення з французької мови; фр. *machinal* «машинальний» походить від лат. *māchinālis* «механічний», *māchina* «машина».— РЧДБЕ 434; Dauzat 448.— Див. ще *маши́на*.

маши́нерія «машини, механізми»; — п. *maszyneria*, ч. *mašinerie*, слц. *mašineria*, вл. *mašinerija*, болг. *маши́нерія*, м. *маши́нерија*, схв. *маши́нерија*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов запозичено з французької; фр. *machinerie* «тс.» є похідним від *machine* «машина».— СІ. *wyr. obcuch* 458; РЧДБЕ 516; Dauzat 448.— Див. ще *маши́на*.

[ма́шинька] (іхт.) «щука невеликих розмірів, *Esox lucius* L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з *мали́й*.

[маши́р] (вигук, яким відганяють собак) МСБГ; — р. [маши́р] «марш, геть», бр. [маши́р] «тс.», ч. *maširovat* «марширувати», слц. *maširovat'* «тс.», схв. заст. *mašir* «марш, похід», *маши́рати* «марширувати», *маши́рати* «тс.»; — пов'язане з *марши́рувати* «іти маршем»; в розмовну мову потрапило, очевидно, з мови солдат.— Див. ще *марш*.

*машкара́*¹ «маска; негарне, спотворене обличчя; потвора», [маскара́] «маска; привид» Пі, [машкэ́ра] «жаб'яча шкірка зачарованої царівни»; — р. [машкэ́ра] «ряджені, що ходять під Новий рік з піснями і танцями», [маскара́] «маска», п. *maszkara* «страховисько, потвора; маска; людина в масці», ч. слц. *maškara* «маска; людина в масці; ряджений; без смаку одягнена людина», болг. [маскара́] «бешкетник; розпусник; жарт», м. *маскара* «тс.», схв. *maškarra* «маска; людина в масці, ряджений»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської і, можливо, іспанської мов; іт. *maschera* «маска, ряджений», ст. *mascara*, ісп. *máscara* «тс.» походять від ар. *máskhara* «жарт; карнавальна маска».— Фасмер II 586; Brückner 324; Kopaliński 612—613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Bern.

II 23; Lokotsch 114; Klein 943.— Див. ще *ма́ска*.— Пор. *маскара́д*.

*машкарá*², *машкарíти*, *машкарíний* — див. *маскари́ти*.

машкате́лька — див. *мушкате́лька*.

[*машка́тий*] «великий, крупний; пишний; повнолиший» МСБГ, [*машка́тний*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з *ма́ска*, *машкарá*.

машкаце́ла — див. *мацкаце́ла*.

[*машля́к*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)»; — результат видозміни слова *миш'я́к* (миш'я́к здавна використовувався для виготовлення фарб).— БСЭ 17, 162.— Див. ще *миш'я́к*.

машталі́р (заст.) «візник», [*машталі́рка*] «дружина візника» Бі, [*машталі́ренко*] «син візника» Бі, [*машталі́рівна*] «дочка візника» Бі, [*машта́льня*] «стайня» ЕЗб, [*машта́рня*] «тс.» О, [*машталі́рвати*] «бути візником» Бі; — п. *masztalerz* «конюх», *masztarnia* «стайня», ч. заст. *maštaliř*, *maštaleř* (<*mařtalér*) «конюх», ст. *maštale* «стайня, конюшня», *mařtal(e)*, слц. *mařtal'* «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; свн. *ma(h)rstal* «стайня» складається з основ іменників *marah* «кінь», до якого зводиться й укр. *ма́ршал*, і *stall* «стайня», спорідненого з дангл. *steall* «становище; стайня», англ. *stall* «стоянка, місце перебування; стайня», дат. *stald* «стайня», гр. *στέλλω* «шикую; готую», прус. *stallīt* «стояти».— Шелудько 39; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Brückner 324; Sl. wyr. obcych 458; Machek ESJC 354; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 737.— Див. ще *ма́ршал*.

[*маштига́нитися*] «товктися, вертітися» МСБГ; — неясне.

машту́ла — див. *мачу́ла*¹.

[*маю́ла*] «маруда; недоумок» Ж; — р. *ма́яться* «марудитися; томитися, знемагати», болг. *ма́я* «затримую», *ма́я се* «гаюся, зволікаю», схв. *ма́јати* «затримувати»; можливо, сюди ж належить укр. *ма́ятися* «тинятися»; — псл. *majati* «затримувати», *majati se* «гаються»; — зіставляється з гр. *μῦλος* «боротьба», лат. *mōlēs* «тягар, напруження, труд», двн. *muoen* «утруднювати», нвн. *Mühe*

«труд, труднощі».— Фасмер II 587; БЕР III 702; Bern. II 7; Stang 35; Frisk II 282.

[*маю́рничка*] «доярка» О; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [*majer*] «місце, де ночують і дояються корови», слц. заст. *majernička* «робітниця на фермі», *majerník* «робітник на фермі», *majer* «ферма», як і схв. *ма́јур* «садиба, маєток, ферма», походять від нвн. *Meier, Meierei* «ферма, молочне господарство», що через свн. *mei(g)er*, двн. *meiog* «наглядач; орендар» зводиться до лат. *māior* «більший».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Machek ESJC 348; Kluge—Mitzka 470.— Див. ще *ма́йбр*.

[*ма́явка*¹] (бот., у назві [*м. сі́ня*] «молінія блакитна, *Molinia coerulea* (L.) Moench.»); — неясне.

*ма́явка*² — див. *ма́вка*.

ма́яти «коливатися, розвіватися, махати, повівати (про вітер); виднітися вдалині; [мигтіти; рябіти (в очах) О; швидко їхати О]», *ма́ятися* «майоріти; коливатися; тинятися; [битися (про серце)]», *ма́ячіти* «виднітися вдалині; мерехтіти», [*ма́йна́чити*] «тс.» Ж, [*ма́йнуе́ти*] «мчати», *ма́йну́ти*, *ма́єво* «коливання від вітру; мерехтіння», *ма́йво* «тс.», [*ма́йва*] «прапор», *ма́як* «башта з джерелом світла; (заст.) сторожова вежа; [дерево, залишене при вирубуванні лісу; горб на відкритому місці Ч]», [*ма́йка*] «сторожова вежа» Л, [*ма́йки*] «нескошені стеблини» Ва, *ма́ятник*, [*ма́ятний*] «помітний, видний, цінний», [*ма́ячний*] «видний, помітний», [*розма́й*] «розвага» Пі, [*розма́йка*] «марнотратство» Пі; — р. [*ма́ять*] «гойдати» (колиску), [*ма́яться*] «тинятися», *ма́ячить* «виднітися», бр. [*ма́яць*] «кидатися», *ма́ячыць* «виднітися на фоні», др. *ма́яти* «махати», *ма́ати* «тс.», п. *majaczyc* «невизначно виднітися», *majak* «міраж, марево», ч. *mávatí* «махати», ч. слц. *máják* «маяк», вл. *mawaś* «махати», нл. *mawaś* «тс.», болг. *ма́як* «маяк», слн. *májáti* «трясти, гойдати, хитати», стсл. *ма́яти* «махати»; — псл. [*majati*] «махати, рухати туди-сюди»; — споріднене з лит. *móti*, *móju* «махати», лтс. *māt*, *māju* «тс.» і далі, можливо, з дінд. *māuā* «перевтілення, видіння, ілюзія»,

dig-tāyúh «злий чарівник», гр. μίμος «фокусник; фокус; наслідування», μῦθος «прагнути; жваво рухатися»; іє. *mā-«махати». — Фасмер II 586, 587; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. I 518; Горяев 204; Brückner 318; Machek ESJC 348, 355; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewe 892—893; БЕР III 702; Bezlaj ESSJ II 161; Bern. II 7; Trautmann 166; Mühl.—Endz. II 586—587; Pokorny 219—220. — Пор. **маніти**, **махати**.

мая́чити «незв'язно, невиразно говорити уві сні або в гарячковому стані, марити», *мая́чення* «марення, галюцинації», *мая́чіння*, *мая́чн'я* «тс.», [ма́йк] «привид», [ма́йчик] «мрійник, фантазер» Ж, *мая́чливий* «гарячковий; [мрійливий]», *мая́чний* «гарячковий»; — р. [ма́йчиться] «ввижатися, здаватися», п. тајасзу́с «марити, мати галюцинації; незв'язно говорити; обманювати»; — очевидно, результат видозміни значення *мая́чити* «виднітися вдалині». — Див. ще **ма́яти**.

мгі́чка, *мгун* — див. **мжіти**.

мгла — див. **мла**.

ме (вигук для відтворення крику кози або вівці), *ме-е*, *мекеке́* «тс.», *ме́кати* «кричати, як коза або вівця; говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи звуки *мм*, *ме*», *меке́кати* «кричати, як коза або вівця», [мекеке́кати, мекота́ти О, мекоті́ти] «тс.», [ме́кіт] «мекання» Ж; — р. *ме*, *ме-ме́*, *ме́кать*, бр. *ме́каць*, п. *те*, ч. *те́*, *те́е*, *тека́ти*, *те́сет*, слц. *те́*, *те́-е-е*, *те́кат'*, м. *ме*, *мека*, схв. *ме*, *ме́ка* «мекання», *ме́кати*, *мекета́ти*, слн. *meketáti*; — псл. *те*, *тека́ти*; звуконаслідувальне утворення, паралельне до лит. *tekénti* «мекати», гр. μηάομα «тс.» — Machek ESJC 358; Holub—Kop. 219, 220. — Пор. **бе¹**, **му**.

меа́ндр «крутий поворот у течії річки; геометричний орнамент», [меа́ндри] «звивина річки» Дейн, [ма́ндри] «тс.» Дейн, Ч, *меа́ндрічний*; — р. *меа́ндр*, п. слц. *meander*, ч. *meandr*, болг. *меа́ндър*, слн. *meánder*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Mäander «звивина річки», фр. méandre «тс.; орнамент» через лат. *maeander* зводиться

до гр. Μαίανδρος, назви звивистої річки Мендерес у Малій Азії. — SIC² 523; Koraliński 615; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 704; РЧДБЕ 517; Klein 953; Dauzat 465.

ме́блі, *ме́бель* (заст.), *ме́бельник*, *ме́биль*, *ме́бля* (розм.), *меблюва́льник*, *меблюва́ння* «кімнатна обстановка», *мебля́р*, *меблюва́к*, *ме́бельний*, *мебле́вий*, *меблюва́ний*, *меблюва́ти*; — р. *ме́бель*, бр. *ме́бля*, п. *tebel*, ч. заст. *mebl*, слц. заст. *meble*, вл. *tebl*, болг. *ме́бел*, схв. *меблірати* «меблювати»; — можливо, через посередництво німецької мови (н. Möbel) запозичено з французької; фр. meuble «меблі, рухоме майно» походить від лат. mōbile «рухоме (майно)», чол. р. mōbilis «рухомий; жвавий». — Фасмер II 588; Преобр. I 518—519; Горяев 204; Brückner 327; Holub—Lyer 307; БЕР III 704; Младенов 292; Dauzat 474. — Див. ще **мобі́льний**.

[ме́ва] (орн.) «чайка, мартин, Lagus L.», [ме́ва хихо́тка] «мартин річковий, Lagus ridibundus» Ж; — бр. [ме́вы] «чайки», п. *tewa* «мартин»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Möwe «тс.» вважається давнім утворенням звуконаслідувального походження. — Sł. węg. obsyeh 472; Kluge—Mitzka 490.

[ме́во] «марев»; — неясне.

мегафо́н «рупор для підсилення голосу»; — р. бр. болг. *мегафо́н*, п. ч. вл. *tegafoŋ*, слц. слн. *tegafoŋ*, схв. *мегафо́н*; — інтернаціональний термін (пор. н. Megaphón, фр. mégaphone, англ. megaphone), утворений з основ гр. μέγας «великий, сильний», спорідненого з лат. magnus «тс.», гот. mikils «великий; багато», дінд. mah- «великий», ав. maz- «тс.», і φωνή «звук». — SIC² 524; Koraliński 617—618; Sł. węg. obsyeh 463; Holub—Lyer 308; БЕР III 705; Klein 957. — Див. ще **фонéтика**.

меге́ра «одна з трьох богинь помсти у давньогрецькій міфології; зла сварлива жінка»; — р. бр. болг. *меге́ра*, п. *tegięra*, ч. *tegéra*, слц. вл. *tegeęa*, слн. *tegeęa* «тс.»; — через посередництво латинської мови (лат. Megaera — ім'я однієї з богинь помсти) запозичено з грецької; гр. Μέγαιρα «тс.» є евфеміе-

тичною назвою, пов'язаною з *μέγας «велич», μέγας «великий». — СІС² 524; Kopaliński 618; Sł. wug. obszuch 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 706; РЧДБЕ 518; Frisk II 189. — Див. ще мегафѳн.

[мегецувати] (зруб.) «роздумувати, міркувати» МСБГ; — неясне.

мѣгла, мѣглювати — див. мѣгла.

мегрѣли (одн. мегрѣл) «грузини, що живуть у західній Грузії», мінгрѣли «тс.»; — р. мегрѣлы, мингрѣлы, бр. мегрѣлы, ч. Mingrelci; — запозичення з грузинської мови; груз. megrel- «те.» є похідним від основи *Egr(is)-, що означала частину західної Грузії, в якій проживали мегрели. — Климов 132.

мед, [мід] «мед», [мѣдя] (дит.) «мед; усе солодке», [мѣдьо] (дит.) «солодощі» Ме, [медѣць] (зменш.), [медѣзна] «медовий напій» Ж, [медѣвка] «підсолоджена медом горілка (?)»; медвяна роса (солодка рідина, яку виділяють комахи); сорт солодких слив Ж; сорт солодких груш МСБГ, медівнік «медовий коржик», [медовік], медянік «тс.», [медівнікар] «хто випікає медовики» Ж, [медівніця] «посудина для меду; пилоч з квітів» Ж, [медівцѣ] (зменш.) «мед питний» ВеБ, [медінкі] «сорт солодких яблук» Ж, [медніця] «посудина для меду» Ж, [медовіця] «медвяна роса» Ж, [медовік] «пасічник», [медулька] «солодка груша» ВеБ, [медулька] «тс.; ласкава жінка», [медуха] «солодка груша» Ж, [медянка] «берестяний кошик для меду», [мидарка] «посуд, у якому зберігають мед» МСБГ, [мидунка] «ласкава жінка», медвяний, [медівній] «медовий» Ж, [медінній] «тс.» Ж, [медній] «медоносний», медовій, медяній, [медянішній] «медяний», [мідкій] «солодкий, як мед» Ж, [медіти] «заправляти медом» ВеУг, [сумѣда] «сорт солодкого яблука» Нед; — р. бр. мѣд, др. медъ, п. mīód, ч. слц. med, вл. mѣd, нл. mjod, болг. м. мед, схв. мѣд, слн. mѣd, стсл. мѣдъ; — псл. медъ «мед», род. в. medu (давня основа на -u); — лит. medūs, лтс. medus, прус. meddo «тс.», двн. metu «медовий напій», дінд. mādhu «мед, медовий напій», mādhuḥ, madhugāḥ «солодкий, приемний», ав. тади- «мед, вино», гр. μέθυ «хмільний напій»,

μέθυ «я п'яний», дірл. mīd «медовий напій»; іє. *medhu- «мед, хмільний напій». — Фасмер II 589; Преобр. I 521; Горяев 204; Brückner 338; Machek ESJĀ 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Šewc 895—896; БЕР III 707—709; Skok II 396—397; Bezlaĵ ESSJ II 174; Критенко Вступ 510, 552; Bern. II 31; Trautmann 173; Pokorny 707.

медаль, медаліст, медальєр, медальник; — р. бр. медаль, п. medal, ч. medaile, слц. medaila, вл. нл. medalja, болг. м. медал, схв. мѣдаль, слн. medálja; — запозичення з французької або німецької мови; фр. médaille, н. Médaille походять від іт. medaglia «медаль», яке зводиться до слат. *metallia «металічна монета», пов'язаного з лат. metallum «метал». — СІС² 524; Фасмер II 589; Преобр. I 519; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJĀ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 709—710; Skok II 379; Klein 594; Dauzat 466. — Див. ще метал. — Пор. медальйѳн.

медальйѳн; — р. медальѳн, бр. медальѳн, п. medalion, ч. слц. medailón, болг. медалиѳн, медальѳн, м. медалјѳн, схв. мѣдальѳн, слн. medaljón; — запозичення з французької мови; фр. médailion походить від іт. medaglione «медальйѳн» (букв. «велика медаль»), пов'язаного з medaglia «медаль». — СІС² 524; Фасмер II 589; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJĀ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 710; Dauzat 466. — Див. ще медаль.

[медвѣдик] (ент.) «вовчок, Gryllotalpa vulgaris» Ж, Ме, Дейн, [ведмѣдик, ведмедюк, медвѣдка] МСБГ, [медведічк] Ж «тс.», [ведмедічк] «рогач, жук-олень, Lucanus cervus L.»; — р. медвѣдка «вовчок», бр. мядзвѣдка, п. niedzwiadek, слц. medvedik, вл. mjedwjedk, нл. mjadwjedk «тс.»; — псл. medvědkъ, medvědikъ «тс.; малий ведмідь», результат перенесення назви небезпечного звіра на небезпечну (шкідливу) комаху великого розміру; пор. аналогічну мотивацію назви тієї ж комаху вовчок, від вовк. — Schuster-Šewc 919. — Див. ще ведмідь.

мѣвѣдь і т. д. — див. ведмідь.

меделян «собака меделянської породи, *Canis polossus*», [медляк, медолянн Ж] «тс.», *меделянський*; — р. *меделян*, [меделянка, меделянская собака], бр. *медэлян*; — запозичення з польської мови; н. *medelan*, *medelański* (*pies*), ст. *medjolański* походить від польської назви італійського міста *Medjolan* «Мілан», яка зводиться до лат. *Mediolān(i)um* «тс.»; відповідна порода собак походить з північної Італії.— Фасмер II 590; Карский РФВ 49, 11; Brückner 327

мédжи — див. між.

меджліс «парламент в Ірані, Турції», *меджиліс* «тс.»; — р. *меджліс*, *меджиліс*, бр. *меджліс*, п. *medžlis*, ч. слц. *medžilis*, болг. *меджліс*, м. заст. *мецлис*, схв. *мецлис*; — запозичення з турецької мови; тур. *meclis* (вим. *medžlis*) «засідання, рада» походить від ар. *madžlis* «тс.», пов'язаного з *džalasa* «засідати (разом)».— СІС² 524; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Коралиński 617; БЕР III 711; Skok II 398.

[медз'и] (прийм.) «між» О, [мез Ж, миз Ж, ЛЧерк, міз] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. *miezy* «між» відповідає укр. *ме́жі* «тс.».— Brückner 332.— Див. ще між.

мédик, *медикамент*, *медичина*, *медичка*, *медичний*, *медикаментозний*; — р. *мédик*, бр. *мédык*, п. *medyk* «студент-медик», ч. *medik* «тс.; лікар», слц. *medik* «студент-медик», вл. нл. *medicina*, болг. *медік* «лікар; студент-медик», схв. *медичина*, слн. *medicines* «медик»; — через посередництво польської і французької мов (фр. *médecine*, *médicament*) запозичено з латинської; лат. *medicus* «лікар», *medicamentum* «лікувальний засіб», *medicīna* «ліки, медицина» пов'язані з дієсловом *medico* «лікую», похідним від *medeor* «тс.; зціляю, допомагаю», спорідненого з ав. *vī-mad-* «лікар», гр. *μέδομαι* «турбуюсь, обдумую», гот. *mitan* «міряти», дангл. *metan* «тс.», далі також з псл. *męga* «міра».— СІС² 524; Фасмер II 590; Преобр. I 519; Brückner 328; Коралиński 617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Klein 955; Dauzat 466; Walde—Hofm. II 54—56.— Див. ще міра.— Пор. **медитація**.

медитація «роздум, міркування», *медитативний*, [митикун] «хитрун, підступний» Ж, *метикований*, *метикуватий*, [медитувати] «розмірковувати», [мадикувати] «мудрувати, ламати голову, розгадувати» Ва, *метикувати*, [мидикувати] «метикувати» Ж, [митикувати, мотикувати Па, мудикувати Ва] «тс.»; — р. болг. *медитація*, п. *medytacje* (мн.), *medytować*, ч. *meditace*, *meditovati*, слц. *meditácia*, *meditovat'*, м. схв. *медитація*, слн. *meditácija*; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *meditatio* «міркування», *meditārī* «міркувати» споріднене з гр. *μέδομαι* «турбуюсь, обдумую», *μήδομαι* «міркую», гот. *mitan* «міряти», дангл. *metan* «тс.» і, далі, з псл. *męga* «міра».— СІС² 524; Brückner 328; Sl. wyr. obcych 463; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 55—56.— Див. ще міра.— Пор. **мédик**, **микітати**, **мóда**, **мóдус**.

медіана (мат.) «лінія, що з'єднує вершину кута трикутника з серединою протилежної сторони», *медіальний* «розташований в середині», *медіанний* «стосовний до медіани»; — р. болг. *медіана*, бр. *медыяна*, п. вл. *mediana*, ч. *mediana* «поперечна пряма», слц. *mediána* «медіана»; — запозичення з німецької мови; н. *Mediane*, як і фр. *médian*, англ. *median* «тс.», утворено на основі лат. *mediānus* «середній, центральний», пов'язаного з *medius* «тс.», спорідненим з псл. *medja «межа».— СІС² 525; Коралиński 616; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще межа.— Пор. **медіатор**, **мédіум**.

медіатор «посередник у дипломатичних відносинах, торговельних угодах; хімічна речовина, що бере участь у передачі нервового імпульсу; пластинка, якою грають на струнних інструментах», *медіація* «посередництво у міжнародних конфліктах»; — р. *медіатор*, бр. *медыятар*, п. *mediator*, ч. *mediace* «посередництво», слц. *mediácia* «тс.», болг. *медіатори* «речовини, що передають імпульси від нервів», схв. *медіјатор* (*медіјатер*) «посередник», слн. *mediátor* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *mediātor* «посередник» пов'я-

зане з *medius* «середній», спорідненим з псл. *medja «межа». — СІС² 525; Копалиński 616; РЧДБЕ 437; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіум*.

медієвіст «фахівець з медієвістики», *медієвістика* «історія середніх віків»; — р. болг. *медиевѣст*, п. *mediewista*, ч. слц. *medievalista*, вл. *mediewalny*, схв. *медивѣст(а)*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mediävíst*, фр. *médiéviste* утворено на основі словосполучення лат. *media aeva* «середні віки», що складається з прикметника *medius* (с. р. мн. *media*) «середній», спорідненого з псл. *medja «межа», та іменника *aevum* (мн. *aeva*) «вік», спорідненого з гот. *aiws* «час, вічність», днн. *ēwa* «вічність». — СІС² 525; Копалиński 616; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 518; Walde—Hofm. I 21, II 57—58; Kluge—Mitzka 177. — Див. ще *межа́*.

медіум «за марновірними уявленнями, посередник між людьми і «світом духів», *медіумізм*, *медіумічний*; — р. болг. м. *медиум*, бр. *медиум*, п. вл. *medium*, ч. слц. *medium*, схв. *мѣдѣй*, слн. *médij*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Medium*, фр. *medium*, англ. *medium* «тс.» утворено на основі лат. *medium* «щось середнє, проміжнє», пов'язаного з *medius* «середній», спорідненим з псл. *medja «межа». — СІС² 525; Копалиński 616—617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711—712; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіатор*.

медуза «морська тварина з прозорим драглистим тілом і щупальцями»; — р. бр. болг. схв. *медуза*, п. вл. *meduza*, ч. *medusa*, *medúza*, слц. слн. *medúza*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Medúse*, фр. *méduse*, англ. *medusa* утворено від гр. *Μέδοῦσα* (*Μέδοισα*), імені міфічної істоти Медузи Горгони, пов'язаного з дієсловом *μέδω* «охороняю; володію, піклуюся», що зіставляється з лат. *medēre* «допомагати, лікувати», гот. *mitan* (*miton*) «виміряти, обмірковувати, зважувати»; назва тварини мотивована подібністю щупалець медузи до зміїв, які нібито були на голові Медузи Горгони замість волос-

ся. — СІС² 525; Копалиński 617; Holub—Lyer 308; БЕР III 712—713; Dauzat 467; Klein 957; Frisk II 191.

медунка (бот.) «*Pulmonaria* L.; [меліса лікарська, *Melissa officinalis* L.; підмаренник справжній, *Galium verum* L.; первоцвіт весняний (п. лікарський), *Primula veris* L. (*P. officinalis*); глуха кропива, *Lamium* L.; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L.; рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.; гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Max.; люцерна серповидна, *Medicago falcata* L.; перестріч дібровний, *Melampyrum nemorosum* L.; куряча сліпота звичайна, *Nonnea rupea* DC.; котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.; зіновать регенсбурзька, *Cytisus nigricans* L. (*C. ratisbonensis*); медова трава шерстиста, *Holcus lanatus* L.; зірки, *Lychnis* L.; віскарія, *Viscaria vulgaris* Roehle; чистець однорічний, *Stachys annua* L.] Мак; [таволга в'язолиста, *Spiraea ulmaria* L. Ж}], [меденишник] «воловик лікарський; синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак, [медуніка] «медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis* L.» Мак, [медіека] «лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus*; глуха кропива біла, *Lamium album* L. Мак; шавлія лучна, *Salvia pratensis* L. Мак», [медівнік] «підмаренник; змієголовник молдавський, *Dracoscephalum moldavicum* L.; жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.», [медівніця] «гадючник в'язолистий» Мак, [медник] «меліса лікарська» Мак, [медниця] «глуха кропива біла» Мак, [медовик] «підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій красивий, *Galeopsis speciosa* Mill.; залізник бульбистий, *Phlomis tuberosa* L.» Мак, [медовичок] «медунка лікарська» Мак, [медовка] «меліса лікарська; змієголовник молдавський» Мак, [медовник] «медунка лікарська; підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій; залізник бульбистий; гісон лікарський, *Hyssopus officinalis* L.» Мак, [медок] «горлянка женецька, *Ajuga genevensis* L.; рябчик малий, *Fritillaria minor* Led.» Мак, [медулька] «глуха кропива» О, Мак, [медуніка] «медунка лікарська» Мак,

[медуниця] «медунка; глуха кропива Мак; воловик лікарський Мак; рутвиця вузьколиста; гадючник Мак; зіновать регенсбурзька Мак; зірки Мак», [медуничник] «медунка лікарська» Мак, [медунишник] «те.» Мак, [медунки] «шавлія лучна» Мак, [медунчики] «медунка лікарська» Мак, [меду́нка] «чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» Мак, [медучка] «косарики звичайні, *Gladiolus communis* L.» Мак, [медушка] «глуха кропива» Мак, [медушник] «рутвиця вузьколиста» Мак, [медявник] «підмаренник справжній», [медя́ник] «те.; первоцвіт весняний; медунка лікарська Мак; змієголовник молдавський Мак; жабрій красивий Мак; залізняк бульбистий Мак», [медяничка] «первоцвіт весняний» Мак, [медянички, медяничок] «те.» Мак, [медянишник] «воловик лікарський» Мак, [мідуниця] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак, [мідушиця, мідушниця Мак] «те.», [мідянички] «первоцвіт весняний» Мак; — р. [медуніка] «медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima*; таволга в'язолиста», [медвяніца] «підмаренник справжній», [медвя́нка] «гадючник в'язолистий», [медовік] «змієголовник», [медовичок] «медунка лікарська», [медо́вка] «меліса; залізняк бульбистий; конюшина, *Trifolium* L.», [медо́вник] «таволга в'язолиста; жабрій звичайний; залізняк бульбистий; конюшина», [меду́ніха] «медунка м'якенька», [меду́ніца] «підмаренник справжній; таволга в'язолиста; жабрій звичайний; рутвиця вузьколиста; конюшина», [меду́ничник] «медунка; рутвиця вузьколиста; жабрій красивий, *Galeopsis versicolor*; залізняк бульбистий; конюшина лучна», [меду́нка] «медунка, *Pulmonaria*; глуха кропива; таволга в'язолиста; синяк червоний, *Echium tubrum* Jacq.; люцерна посівна, *Medicago sativa* L.; конюшина червонувата, *Medicago rubens* L.», [меду́нчик] «медунка лікарська», [медя́ник] «підмаренник справжній», [медя́ник] «те.; куряча сліпота», [медя́ніца] «медунка лікарська», [медя́нка] «глуха кропива плямиста, *Lamium maculatum* L.; перестріч дібровний», бр. *меду́ніца* «медунка, *Pulmonaria*; таволга вербо-

листа, *Spiraea salicifolia* L.», [меднік *розавы*] «жабрій ладанний, *Galeopsis ladanum* L.», [мядоўка] «воловик лікарський», [мядоўнік] «глуха кропива біла, *Lamium album* L.; жабрій красивий», [мяду́ніца] «підмаренник справжній; гадючник в'язолистий; рутвиця вузьколиста», [мяду́нка] «люцерна посівна», н. *miodunka* «медунка, *Pulmonaria*; [меліса], ч. [medovnicék] «медунка», *medunice* «меліса», *medunka*, [meduň], ст. *meduňka* «те.», [medulka] «глуха кропива», [medunica, meduvka] «те.», слц. *medovka* «меліса», [medunica] «синяк звичайний», [medúpok] «медова трава», нл. *medlina* «те.», болг. *медуница* «медунка, *Pulmonaria*», *медовица* «медова трава шерстиста», [медовни́ца] «те.», *меду́нка* «люцерна посівна», [меду́ниче] «те.», [меду́нче] «шавлія залозиста», схв. *меду́ника* «медунка лікарська; гадючник в'язолистий», [меду́нак] «медунка лікарська», [меду́ніца] «те.», слн. *medenika* «меліса»; — псл. *medunica, medupka* (бот.), похідні від *medъ* «мед»; назви зумовлені тим, що майже всі ці рослини медоносні; залишається неясною мотивація назви медової трави, яка до медоносів не належить. — Шамота 76; Меркулова 91, 106—107; БСЭ 26, 648—650; Machek ESJČ 357. — Див. ще мед.

[медя] «назва вівці» Доп. УЖДУ IV, 108, [медьоша, мідя] «те.» тж; — похідні утворення від *мед*; назви зумовлені жовтуватим забарвленням вовни вівці. — Німчук НЗ УЖДУ 14, 189. — Див. ще мед.

медя́ніца (ент.) «листоблішка, *Psylla Geoffroy*», мідні́ця «те.», [медя́нка] «медяниця яблунева, *Psylla mali* Schan.», — р. *медя́ніца*, бр. *медзя́ніца*; — похідне утворення від *мед*; назва зумовлена тим, що листоблішки виділяють густий солодкий сік — т. зв. медяну росу. — УРЕ VI 144, 434. — Див. ще мед.

межа́, [меджа О, міжја Ж], [меджівнік] «сусід по полю» О, [межа́к] «камінь на межі» МСБГ, [межівка] «розмежовування», [межоване] «те.» Ж, [межівнік] «землемір» Ж, [межнік] Ж, *межовік, межувальник, міжнік Ж, міжовік Ж* «те.», [межнік] «те. Ж; межа в

полі; сусід по полю О», [міжак] «проміжок» Бі, [межевій] Ж, [межений] «середній, звичний», *межовій, межувальний*, [межувати] О, [межити] «встановлювати межі; пересувати межі» Ж, *межувати* «встановлювати межі; бути близьким до чого-небудь; [пересувати межі Ж]», *межуватися* «відділятися; бути суміжним», *безмежся, безмежний*, [обмежка] «межування» Пі, [обміжка] «тс. Пі; межа Ж», *обмежник, обмежництво, обмежувач, обміжок* «обніжок; [прикордонний стовп Бі]», *обмежений, обмежний, обмежувальний, обміжний, обмежувати, перемежати* «чергувати», [помеженийник] «сусід по земельному володінню», [поміжник] «тс.», [помежжє] «прилегла до межі частина поля» До, [поміжний] «суміжний», [помеженно] «суміжно», [помежно] «тс.», [поміж] (присл.) «поряд; підряд», *промежина, [промежка]* «проміжок», [промежок] «тс.; стежка по межі між двома полями», *проміжок, [промежний]* «проміжний» Пі, *проміжній, [розмежа]* «розмежування; розмежувальна стіна» Нед, *розмежувальний, [сумежник]* «сусід по земельному володінню», *суміжник* «[тс.]; підприємство, тісно пов'язане з іншим», [сумежний], *суміжний, [сумеж]* «поряд», [суміж] «тс.», [узміжок] «смуга вздовж межі»; — р. *межа́*, бр. *мяжа́*, др. *межа*, п. *miedza*, ч. *mez*, слц. *medza*, вл. *mjeza*, нл. *mjaza*, полаб. *midsa* «скиба», болг. *межда́*, м. *меџа*, схв. *меџа*, слн. *меџа* «межа; ліс», стсл. *межда*; — псл. *medjā «середина; границя»; — споріднене з лит. *mėdis* «дерево», [mėdė] «ліс», лтс. *mez̃s* «тс.», прус. *median* «дерево», дінд. *mádhyaḥ* «середній», ав. *maidia-*, гр. *μέσος*, лат. *medius* «тс.», гот. *midjis* «розташований посередині», двн. *mitti*, вірм. *mē* «середина»; іе. **medhio-* «середній». — Фасмер II 592; Преобр. I 519; Горяев 205; Brückner 332; Machek ESJC 361—362; Holub—Lyer 312; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewø 929; Olesch I 584; БЕР III 714—715; Младенов 293; Skok II 400; Bezlaĵ ESSJ II 176; Bern. II 31—32; Trautmann 173; Mühl.—Endz. II 611; Мельничук Этимология 1984, 141—142; Pokorny 706.

межень «низький рівень води в річці, озері; середина літа, коли річки мають низький рівень води; [літня пора, коли луб відстає від дерева Бі]», *межинь* «низький рівень води в річці, озері; середина літа», [меженіна] «літня пора, коли луб відстає від дерева» Бі, *меженний*, [змеженіти] «спастися (про воду); стати вужчим (про річку)», [перемеженитися] «обійтися, пройти»; — р. *межень* «низький рівень води в річці, озері; [середина літа; середина зими; межа; перехідний стан (напр., погоди); рівнодення; полудень; повний місяць; річне дно]», бр. *межань* «довге сезонне стояння низьких рівнів води в річці», [межын] «весняна пора, коли багато соків у деревах», др. *межень* «середина літа», *меженина* «літня засуха; нестаток хліба»; — утворене від *межа* «середина; лінія поділу» за допомогою форманта *-ень*, характерного для назв місяців. — Фасмер II 392; Преобр. I 521; Горяев 205. — Див. ще *межа́*.

межі — див. *між*.

[межити] «маринувати (?), в'ялити (?), [межений] «маринований», [меживо] «маринад»; — очевидно, пов'язане з *межень* «середина літа» (коли частково заготовляють корми, продукти), пор. р. [меженіна] «сіно, скошене на початку літа; вовна літнього настригу; овчина від вівці, зарізаної в липні», [меженний] «добутий, заготовлений, зроблений влітку», [меженний] «тс.» (м. *мед, лес, лыко, масло, овчина, рыба, сено, шерсть*); на українському ґрунті тоді первісним є [межений], а [меживо, межити] походять від нього. — Див. ще *межень*.

мез — див. *медз'и*.

мезга́, мезговій, мєска, мезковець — див. *мязга́*.

мезінець, мезінка, мезінний — див. *мізінний*.

мезозой «четверта ера в геологічній історії землі»; — р. *мезозой*, бр. *мезазойски*, п. *mezozoik*, ч. слц. вл. *mezozoikum*, болг. *мезозойски*, схв. *мезоздик*, слн. *pezozóik*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mesozoikum* «мезозой», фр. *mésozoïque* «мезозойський», англ. *Mesozoic* «тс.» утворено з основ

гр. μέσος «середній, серединний», спорідненого з псл. *medja «межа», і ζωός «живий», ζωή «життя». — СІС² 526; Корпаліński 628; Holub—Lyer 313; Klein 969; Frisk II 214; — Див. ще азб́т, межа́.— Пор. мезоліт.

мезоліт «середній кам'яний вік (між палеолітом і неолітом)», мезоліти́чний; — р. болг. мезоліт, бр. мезаліт, п. ч. mezolít, слц. вл. mezolítikum, схв. мезолі́тик, слн. mezolítik; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mésolite, нім. Mesolítikum, англ. mesolithic утворено з основ гр. μέσος «середній, серединний» і λίθος «камінь» неясного походження. — СІС² 526; Sl. wug. obcuch 473; РЧДБЕ 519—520. — Див. ще межа́, мезозой́.— Пор. літографія, неоліт, палеоліт.

мезонін «верхній напівповерх», [мезані́на] «тс.» Ж; — р. мезонін, бр. мезанін, п. ч. mezanín, слц. слн. mezanín, вл. mezzanín, болг. мецанін, мезанін, схв. мезані́н; — через посередництво російської і, далі, французької мов (фр. mezzanine) запозичено з італійської; іт. mezzanino «напівповерх (звичайно між першим і другим поверхами)» є похідним від mezzano «середній», mezzo «середній; половина», що зводяться до лат. medius «середній», спорідненого з псл. *medja «межа»; зближення з фр. maison «дім» є вторинним. — СІС² 526; Фасмер II 594; Преобр. II 522; Горяев 205; Корпаліński 628; Holub—Lyer 312; БЕР III 775; Dauzat 474; Klein 998. — Див. ще межа́.— Пор. ме́ццо.

мей — див. мов².

[мекелі́ни] «м'якини» Ж, [мекелі́вни] «тс.» Ж; — очевидно, результат видозміни іменника м'які́ни, можливо, зумовленої впливом словацької мови (пор. слц. mäkulinkú «м'якенький»). — Див. ще м'якій́.

мелай́, мелай́ник — див. малай́.

меланж «прядиво або тканина з суміші різних волокон; заморожена суміш яєчних білків і жовтків», меланже́вий; — р. бр. меланж, п. melanž «суміш», ч. слц. melanž «тс.», болг. меланж «молоко з кавою або какао; тканина або прядиво з темними і світлими

нитками», схв. меланж «кава з молоком; суміш яєчних білків і жовтків», слн. mélange (melánž) «виріб з різних волокон»; — запозичення з французької мови; фр. mélange «суміш» утворено від дієслова mêler «змішувати», що походить від слат. *misculage, пов'язаного з лат. miscēre «тс.», спорідненим з псл. mēsiti, mēšati, укр. місі́ти, міша́ти. — СІС² 527; Sl. wug. obcuch 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 725; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще місі́ти.

Меланія, Мелана́, Меланка́, Меланя́, Мелася́, Мелашка́, [Малана́], Маланка́, Малашка́, [Миланка́ Ж, Моланя́ Ж; Меліська ВеЛ, Меліянка ВеЛ, Меліянна ВеЛ], Міла́, Міля́, ст. Меланіа «чр'яна лицем» (1627); — р. Меланія, бр. Маланія, п. Melania, ч. Melanie, слц. Melánia, болг. Меланія, м. Меланија, схв. Меланија, слн. Меланија, стсл. Мелоніа; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μελανία (букв. «чорнота») пов'язане з прикметником μέλας (род. в. μέλανος) «чорний», що зіставляється з дінд. malináh «брудний», málam «бруд», а також з лтс. malns «чорний», прус. melpe «синяк». — Вл. імена 143; Беринда 222; Петровский 155; Кпаррová 254; Илчев 328; Frisk II 198—199. — Пор. маланка¹.

меланка́, меланки́ — див. маланка¹.

меланхолія «похмурий настрій, сум, туга», меланхолі́к, меланхолі́йний, меланхолі́чний, ст. меля́(н)холб́я (хвороба) (1642); — р. болг. меланхолія, бр. меланхолія, н. melancholia, ч. melancholie, слц. melanchólia, вл. melancholija, нл. melancholiski «меланхолійний», схв. меланхóлија, меланкóлија, слн. melancholija; — запозичення з латинської мови; лат. melancholia «депресія, поганий настрій; розлиття чорної жовчі» походить від гр. μελαγχολία «розлиття чорної жовчі», яке складається з основ прикметника μέλας (род. в. μέλανος) «чорний» та іменника χολή «жовч», спорідненого з лат. fel, лтс. žults «жовч», псл. *z'jсь (ž'jсь), укр. жовч. — СІС² 528; Отин РР 1986/2, 130—135; Горяев 205; Корпаліński 618—619; Holub—Lyer

308; БЕР III 725; Dauzat 467; Frisk II 1110. — Див. ще Меланія, жовтий.

[мелесити] «потискати» О; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з молд. *мелица* «тіпати, м'яти (льон, коноплі); биги, лупцювати», рум. *melică* «тє.». —

Мелетій, Мелета, Мелеша, Мелешко, ст. *Мелечтши* (1370), *Мелешко* (1392), *Мелешка* (1438), *Мелетій* «поучитель» (1627); — р. болг. *Мелетий*, бр. *Мялєцій*, др. *Мелетий*, п. *Melecius*, м. *Мелетие*, схв. *Мелетије*, стсл. **Мелетии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μελέτιος* (букв. «турботливий» або «старанний до навчання») утворене від *μελέτη* «турбота; навчання», пов'язаного з *μέλω* «турбуюся, піклююся» неясного походження. — Вл. імена 67; Беринда 222; Петровский 155; Илчев 328; Frisk II 204—206.

меливо, мелій, мельник та ін. — див. молóти.

[мелікати] «видавати звук»; — афективне утворення.

меліорація «осушення або обводнення земель», *меліоратор*, *меліоративний*, *меліораційний*, *меліорувати*; — р. болг. *мелиорация*, бр. *мелиярация*, п. *melioracja*, ч. *meliorace*, слц. *meliorácia*, вл. *melioracija*, м. схв. *мелиорация*, слн. *melioracija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melioration*, англ. *melioration* походять від лат. *melioratio* «поліпшення», утвореного від дієслова *meliorare* «поліпшувати», пов'язаного з *melior* «кращий», спорідненим з гр. *μέλα* «дуже», *μέλλον* «більше», лтє. *milns* «дуже багато». — СІС² 528; Коралиński 619; Holub—Lyer 308; БЕР III 727; Klein 959—960; Walde—Hofm. II 63.

меліса (бот.) «*Melissa L.*»; — р. *мелисса*, бр. *мелиса*, п. ч. слц. вл. *melisa*, болг. *мелиса*, схв. *мелиса*, слн. *melisa*; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *melissa* є результатом скорочення назви *melissophyllum*, яка походить від гр. *μελισσόφυλλον* «тє.», утвореного з основ іменників *μέλισσα* (*μέλιττα*) «бджола», пов'язаного з *μέλι* (род. в. *μέλιτος*) «мед», і *φύλλον* «лист» (мелісу культивують як ефіроолійну і медоносну рослину). — СІС² 528; Коралиński 619; Holub—Lyer 309; Dauzat 467; Frisk II 201. — Див. ще мал'яс.

мелодія, мелодика, мелодіст, мелодійний, мелодійний; — р. болг. *мелодия*, бр. *мелодыя*, п. *melodia*, ч. *melodie*, слц. *melódia*, вл. нл. *melodija*, м. *мелодија*, схв. *мелбдија*, *мелодија*, слн. *melodija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *melōdia* походить від гр. *μελωδία* «пісня, спів», яке складається з основ іменників *μέλος* «пісня, наспів» та *φῶδῆ* «спів». — СІС² 528; Фасмер II 596; Hüttl-Worth 14; Коралиński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728. — Див. ще мелос. óда.

мелодрама, мелодрама́тизм, мелодрама́тичний; — р. болг. *мелодрама*, бр. *меладрама*, п. *melodramat*, ч. *melodram*, слц. слн. *melodráma*, вл. *melodrama*, м. *мелодрама*, схв. *мелодрама*, *мелодрама*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *mélodrame*, н. *Melodrama*, іт. *melodramma* «мелодрама; театральна вистава з музикою та мелодекламацією» утворені з основ гр. *μέλος* «пісня» і *δράμα* «драма». — СІС² 528; Фасмер II 596; Горяев 205; Коралиński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728; Dauzat 468; Mestica 933. — Див. ще драма, мелос.

меломан «той, хто пристрасно любить музику і спів», *меломанія*; — р. болг. *меломан*, бр. *меламан*, п. ч. слц. *meloman*, схв. *мелдман*, *мелдман*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melomane*, фр. *mélomane*, іт. *melomane* утворено на основі гр. *μέλος* «пісня, наспів» і *μανία* «безумство, захоплення, манія». — СІС² 528; Коралиński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 521; Dauzat 468. — Див. ще манія, мелос.

мелос «мелодійна, пісенна основа в музиці»; — р. болг. *мелос*, бр. *мелас*, п. ч. *melos*, схв. *мелос*, слн. *melos*; — запозичення з грецької мови; гр. *μέλος* «пісня, наспів; суглоб, частина тіла» зіставляється в значенні «кісточка, щиколотка; згин пальців» з брет. *mell*, корн. *tal*, мн. *mellow*, а також з кіпр. *сут-тал* «суглоб, частина тіла» (пракельт. * *mel-sā*); поєднання в одному давньогрецькому слові двох значень «пісня, наспів» і «суглоб, частина тіла» можна пояснити тим, що найдавніші музичні

інструменти виготовлялися з кісток (див. Биби́ков, Древнейший музыкаль- ный комплекс из костей мамонта, К., 1981).— СІС² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Frisk II 203—204.

[мелюзга́] (іхт.) «верховодка, *Albugopus charusini* Hergenstein» Дейн; — за- позичення з російської мови; р. *мелюзга́* «мальки; дрібні живі істоти», [мелу́зга́] «тс.» є похідними від *мелкий*, що відпо- відає укр. *мілкий*; верховодка належить до дрібних риб.— Фасмер II 596.— Див. ще *мілкий*².

мелю́х — див. **омелю́х**.

меля́са — див. **маля́с**.

[меля́ти] «виляти, вертати (хво- стом)»; — результат видозміни форми *молóти* «тс.» під впливом форми теп. ч. *ме́ле*, а також синонімічних дієслів *метля́ти*, *виля́ти*.— Див. ще *молóти*.

мельга́ — див. **мілька́**.

[мельдува́ти] «повідомляти», [мельду- ва́тися] «відмічатися (в списку і под.)», [мелдува́ти] «доносити, оскаржувати; повідомляти» МСБГ, [милдува́ти] «тс.» МСБГ, [миндува́ти] «повідомляти» Ж, [мелдо́ваний] «оскаржений, той, на ко- го заявили» МСБГ, [мельдо́ване] «пові- домлення; донос» Ж, [мельдо́нок Ж, мел- до́нок МСБГ] «тс.»; — п. *meldować* «за- писувати до домашньої книги», *meldunek* «рапорт, повідомлення», ч. (заст.) *meldovat* «повідомляти», *meldunk* «повідом- лення», *melduňk* «тс.», слц. *meldovat'* «повідомляти»; — запозичене з німець- кої мови, можливо, через посередництво польської; н. *melden* «повідомляти, до- повідати», *Meldung* «повідомлення», двн. *meldōn* «повідомляти» споріднені з дангл. *meldium* «оголошувати, повідом- ляти; оскаржувати», дфриз. *utmeldia* «повідомляти» і далі, можливо, з лит. *meldžiù*, *melsti* «просити, молити», вірм. *mal'em* «прошу», хет. *mald-* «роз- повідати; молитися», псл. *modliti* «мо- лити».— Шелудько 39; Фасмер II 642; Brückner 328; Holub—Lyer 308; Kluge— Mitzka 473.— Див. ще *моліти*.

мелька́ти «мигтати; швидко проноси- тися перед очима; блимати; [трясти (хвостом — про птаха) ВеБ]», *мелькну́- ти* «швидко пронестися перед очима;

дуже швидко зникнути», *мелькотіти*, *мельком* «дуже короткий час, недовго», *мелькома́*, [мельчо́м] «тс.»; — р. *мель- ка́ть*, бр. [мелька́ць], *мільга́ць*; — не зовсім ясне; пов'язується з р. *мерца́ть*, *ме́ркнуть*, лит. *mérkti* «жмуритися».— Фасмер II 597; Преобр. I 523; Горяев 206.

мельон — див. **мальона**.

мельхі́ор «сплав міді з нікелем, схожий на срібло», *мельхіоровий*; — р. *мельхи́ор*, бр. *мельхи́ёр*, п. *melchiog*, болг. *мелхи́ор*; — запозичення з фран- цузської мови; фр. *melchiog* виникло з давнішого *maillachort* «тс.», утвореного з прізвищ двох людей, які винайшли цей сплав,— *Maillot* і *Chorier*.— СІС² 528—529; SW II 919; Sł. wyg. obcych 464; РЧДБЕ 522; Dauzat 467, 451.

[мельчи́к] «хвостовий хребець (у ко- ня)» ВеУг; — неясне.

мембра́на «гнучка перетинка, плів- ка»; — р. бр. болг. м. схв. *мембра́на*, п. вл. *membrana*, ч. слц. слн. *membrá- na*; — запозичення з західноєвропей- ських мов; нім. *Membrane*, англ. фр. *membrane* походять від лат. *membrāna* «шкірка, перетинка; пергамент», пов'я- заного з *membrum* (<*mems-rom) «член», спорідненим з гр. гом. *μῆρος* (<**mēms-ro-*) «м'ясо стегна», дінд. *māmsām* «м'ясо», гот. *mimz*, прус. *mensā*, лтс. *miesa*, псл. *męso* «тс.», укр. *м'ясо*.— СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 730; Walde—Hofm. II 64—65.— Див. ще *м'ясо*.

[мемель] (у виразі [схватив мем- еля] «його побито»); — неясне.

мемора́ндум «дипломатичний доку- мент»; — р. болг. м. *мемора́ндум*, бр. *мемара́ндум*, п. ч. слц. вл. *memoran- dum*, схв. *мемора́ндум*, слн. *memoran- dum*; — запозичення з західноєвропей- ських мов; нім. *Memorandum*, фр. *mémo- randum*, англ. *memorandum* походять від лат. *memorandum* «щось важливе, гідне пам'яті», пов'язаного з *memorāre* «нагадувати, пригадувати», похідним від *memor* «той, хто пам'ятає», спорідненого з ав. *mīmaṅa-* «тс.», дангл. *gemimog* «па- м'ятати», *maimog* (<**mai-mog-*) «непри- томність, безпам'ять», *māimriap* «задуму- вати», дінд. *smāratī* «думає, пригадує»,

smṛtiḥ «пам'ять, спогад», smaraṇam «тс.», ав. maraiti «пам'ятає», śmaraiti «тс.», гот. maírnan «підклубатися», дісл. moḡna, двн. moḡnēn «тс.», схв. *máritu* «турбуватися». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 981; Walde—Hofm. II 67—68. — Пор. меморіал.

меморіал «споруда для увічнення пам'яті; спортивні змагання, присвячені чийсь пам'яті», *меморіальний*; — р. болг. *мемориал*, бр. *мемарьял*, п. вл. *memoriał*, ч. слц. слн. *memoriál*, м. *меморија* «пам'ять», схв. *меморіјал*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *mémorial*, англ. *memorial*, нім. *Memorial* утворено на основі пізньолат. *memoriāle* «пам'ятник», лат. *memoriālis* «пам'ятний», пов'язаних з *memoria* «пам'ять», *memor* «той, хто пам'ятає». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 961. — Див. ще меморандум.

мемравий — див. *мімрити*.

мемуари «літературний твір у формі записок, спогадів», *мемуаріст*, *мемуарістка*, *мемуарний*; — р. бр. *мемуары*, п. *тешуар* «пам'ятник; літературний твір», ч. *тешоугу*, слц. *тешоаге*, вл. *тешоігу*, болг. *мемоари*, м. *мемоари*, схв. *мемд̄ар*, слн. *тешоагі*; — запозичення з французької мови; фр. *mémoires* «пам'ять, спогад», *mémoires* (мн.) «мемуари, спогади» походить від лат. *memoria* «пам'ять», пов'язаного з *memor* «той, хто пам'ятає». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Dauzat 468. — Див. ще меморандум. — Пор. меморіал.

[*менаж*] «домашнє господарство; судок (посуд)» Ж, [*менажка*] «тс.» Ж, [*менажка*] «вид бляшаної миски» Ж, [*менажувати*] «вести господарство» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. *тепаж* «їдальня; домашнє господарство; ощадливість», *тепажоваць* «вести господарство», як і ч. слц. *тепаж* «спільна (військова і под.) їжа; їдальня», *тіпаж* «тс.», вл. *тепажа* «судок; домашнє господарство; їжа (військова і под.)», м. *менажка* «тс.», схв. *менажка*

«військова їдальня; їжа», слн. *тепажа* «солдатський казан; їжа», походить від фр. *ménage* «домашнє господарство; начиння; страва», яке через нар.-лат. *mansionaticum «те, що стосується дому» зводиться до лат. *mansio* (род. в. *mansiōnis*) «перебування», пов'язаного з *manēre* «залишатися», спорідненим з гр. *μένω* (*μίμνω*) «залишаюся», дінд. *map-va* «залишатися, баритися, тихо стояти», ав. *map-* «залишатися, чекати», вірм. *map* «залишаюся, чекаю». — Kopaliński 621; St. wug. *obcuch* 466; Holub—Lyer 309; Dauzat 468, 451; Walde—Hofm. II 26.

[*менажерія*] «звіринець» Ж, [*манажерія*] «цирк» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. *тепажерія*, як і ч. *тепажеріе*, слц. (заст.) *тепажерія*, вл. *тепажерія*, болг. *менажерія*, м. *менажерія*, схв. *менажерія*, слн. *тепажерія* «тс.», походить від фр. *ménagerie* «звіринець», давніше «скотний двір», пов'язаного з *ménage* «домашнє господарство». — Kopaliński 621; Holub—Lyer 309; БЕР III 733; РЧДБЕ 522; Dauzat 468. — Див. ще *менаж*.

[*менанковий*] «зроблений з грубої пряжі» (про полотно) Ж; — неясне.

[*менбран*] (заст.) «бланк документа» Пі, [*мамбрам*] «тс.» Пі; — бр. ст. *мамбрамъ* «пергаментна хартія» (1563), *мемббрамъ* (1588), *мембранъ* (1601) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *тешбрап* «бланк», *тешбрапа* «пергамент; урядовий лист, документ; (анат.) перетинка» походять від лат. *тешбрапа* «оболонка, перетинка; тонкий пергамент». — Див. ще *мембрана*.

мэндель, *мэндлик* — див. *мандель*.

менджувати «баритишувати, одержувати прибуток від обміну», [*манджувати*, *менджигувати*, *менжувати*, *меньджовати* Пі, *минжувати* Ж, *миньджовати* Пі, *мінджувати*] «тс.», *менджування*, *менджун* «той, хто менджує»; — р. [*менжєватъ*] «займатися перепродажем; баритишувати, особливо кіньми», [*менжуватъ*, *міндживатъ*, *миньжаватъ*] «тс.»; — неясне.

[*мендігати*] «шкандибати» О; — очевидно, розвинулось на основі ст. *мэндикъ* «убогий, жебрак» (1627), запозиченого з польської мови; п. *tendyk* «же-

брак», як і ч. (заст.) *mendík* «середньо вічний мандрівний дяк, студент», слц. (заст.) *mendík* «бідний дяк, помічник проповідника в євангелічній церкві», [*mendíciť*] «служити помічником проповідника», походить від лат. *mendīcus* «жебрак», пов'язаного з *mendum* (*menda*) «тілесна вада», спорідненим з дінд. *mīndā* «тс.», дірл. *menpaig* «пляма», кіпр. *mapp* «знак, відмітка». — Булыка 201; SW II 922; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Walde—Hofm. II 69.

[мендұл] «клунок, торба» МСБГ, [*мендұл*, *миндұл(ь)*, *міндұл*] «тс.» МСБГ; — неясне.

менé (род. і знах. в. займенника I ос. одн. я), *мені* (дав. і місц. в.), *мнóю* (ор. в.); — р. *меня*, *мне*, *мнóю*, бр. *мянé*, *мне*, *мно́й*, др. *мене*, *мънѣ* (*мьнѣ*), *мъною*, п. *mnje* (<*mienie*), *mnje*, *mnja*, ч. *mně* (<*mene*), *mně*, *mnou*, слц. *mnja*, *mnje*, *mnou*, вл. *mnje*, *mnj*, (*ze*) *mnj*, нл. *mje* (*mnjo*), (*zo*) *mnj*, болг. м. *мене* (дав. і зн. в.), схв. *мене*, *мени*, *мнѣм* (*мнѣме*), слн. *mēne*, *mēni*, з *mepoj* (*mapo*), стсл. *мене*, *мънѣ*, *мънож*; — псл. *mene* (род.—зн. в.), *mně* (дав.—місц. в.), *mnjo* (ор. в.); українська мова, на відміну від російської і польської, зберігає давню форму род.—зн. в.; — псл. *mene* відповідає ав. *mapa*, лит. [*mapèl*], дінд. *māma* (<*mapa). — IUM Морфологія 137; Фасмер II 599; Brückner 341; Machek ESJČ 214; БЕР III 735—736; Младенов 294; Skok II 405—406; Bezlaž ESSJ II 173; Вступ 280—282; ESSJ Sl. gr. II 74—75, 78; Bern. II 36; Pokorny 702. — Пор. ми², мі², мя.

менестрель «мандрівний поет-музикант у середньовічній Франції та Англії»; — р. *менестрель*, бр. *менестрѣль*, п. ч. *minstrel*, слц. *menestrel*, болг. *менестрѣл*, схв. *менестрел*, *минстрел*, слн. *minstrel*; — запозичення з французької мови; фр. *ménestrel* «тс.» походить від лат. *ministerialis* «той, що перебуває на службі», пов'язаного з *minister* «слуга, помічник». — СІС² 529—530; Sl. wug. obcuch 481; БЕР III 736; РЧДБЕ 522; Dauzat 469. — Див. ще **міністр**.

[мензэря] «дійна вівця», [*мензэрка*] «тс.» Мо, Дз, [*мензёр*] «вид овечого сиру», [*мінзэр*] «отара дійних овець; місце, де

доють овець» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мынзэре* «дійна вівця» (рум. *mînzăre* «тс.») розглядається як слово дако-мізійського чи фрако-дакійського походження; зіставляється з алб. *mëzogë* «телиця». — Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Vrabie Romaposlavica 14, 161; СДЕЛМ 271.

мензурка «посудина для вимірювання рідини»; — р. бр. *мензурка*, п. *menzurka*, ч. вл. *menzura*, слц. слн. *menzúra*, болг. *мензюра*, *мэнзюра*, схв. *мензюра*; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Mensur* «тс.») запозичено з латинської; лат. *mensūra* «міра, вимірювання» пов'язане з *mētiri* «міряти, вимірювати» (діеприкм. *mensus*), яке зіставляється з дінд. *mātih* «міра», гр. *μῆτις* «порада», дангл. *mæd* «міра», псл. *měga*, укр. *міра*. — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 81—82. — Див. ще **міряти**.

меніни, *мєння* — див. **ім'я**.

менингіт (мед.) «запалення оболонок мозку»; — р. болг. *менингит*, бр. *менингит*, п. *meningitis*, ч. *meningitida*, слц. *meningitida*, м. *менингитис*, схв. *менингит*, *менингитис*, слн. *meningitis*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *meningitis*, нім. *Meningitis*, фр. *méningite* утворено на основі гр. *μῆνιγξ* (род. в. *μῆνιγγος*) «шкірка, плівка; мозкова оболонка» не зовсім ясного походження, можливо, спорідненого з дінд. *māmsá-* «м'ясо», псл. *męso* «тс.», *męzdra «міздря». — СІС² 530; Sl. wug. obcuch 466; Holub—Lyer 309; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Frisk II 228—229.

менструація (мед.) «місячне, регули», *менструальний*, *менструювати*; — р. болг. *менструация*, бр. *менструация*, п. *menstruacja*, ч. *menstruace*, слн. *menštruácia*, вл. *menstruacija*, м. схв. *менструация*, слн. *menstruacija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Menstruation*, англ. фр. *menstruation*, нлат. *menstruatio* утворено від дієслова лат. *menstruāre* «менструювати», пов'язаного з *menstruum* «менструація», похідним від *mēnsis* «місяць; менструація»,

спорідненого з псл. *měšecь*, укр. *місяць*. — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 309; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 71—72. — Див. ще *місяць*. — Пор. *семєстр*.

мент (розм.) «дуже короткий проміжок часу», *вмент* «дуже швидко», *умєнт* «тс.»; — р. [мент, минт, мєнтом], ч. [ment] (у виразі [ani m.] «зовсім нічого»); — очевидно, результат скорочення слова *момєнт*; для р. *мент* припускається також контамінація з *мину́та*. — Фасмер II 625; Преобр. I 554; Machek ESJČ 359. — Див. ще *момєнт*.

[ментáлик] «метелик» ВеБ; — запозичення з польської мови; — п. [mętal, mętelek] «тс.» є результатом видозміни первісного *motyl*, що відповідає укр. *моти́ль*. — Brückner 345. — Див. ще *метéлик*.

[мєнтáль] «медаль» Ж, [ментáлик] «дукач»; — запозичення з польської мови; п. [mental] «медаль», [mentalik] (зменш.) виникло внаслідок видозміни слова *medal*, що відповідає укр. *медáль*. — SW II 914. — Див. ще *медáль*.

мєнтик «короткий гусарський одяг», [мєнта] «жіночий кошушок, облямований тасьмою»; — р. *мєнтик* «гусарська куртка з шнурами», бр. (заст.) *мєнцик* «тс.», п. *mentlik* «плащик», ч. [mentek] «суконна куртка», [mentik, mentěk, mentlík] «тс.», слц. *mentieka* «короткий кожух, який носили аристократи», болг. *ментé* «короткий верхній одяг без рукавів», схв. *мєнта* «верхній одяг», *ментєн*, слн. *ménten* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *mente* «угорська куртка, венгерка» етимологічно неясне. — Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер II 598; Machek ESJČ 359; БЕР III 738; Младенов 294; Skok II 406; Bezlaž ESSJ II 178; Bern. II 17; MNTESz II 891.

ментóл «речовина з м'ятним запахом; м'ятна олія»; — р. бр. болг. *ментóл*, п. слц. вл. *mentol*, ч. *mentol*, *menthol*, м. *ментол*, схв. *мєнтóл*, слн. *mentól*; — запозичення з німецької мови; нім. *Menthól* (англ. фр. *menthol*) утворено Оппенгеймом у 1861 р. з лат. *ment(h)a* «перечна м'ята», що відповідає укр. *м'ята*, і *oleum* «олія». — СІС² 530;

Sl. wyg. obcych 466; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Klein 964. — Див. ще *м'ята*, *олія*.

мєнтор «наставник, вихователь»; — р. болг. *мєнтор*, бр. *мєнтар*, п. ч. слц. вл. *mentor*, схв. *мєнтор*, *мєнтор*, слн. *mėntor*; — через західноєвропейське посередництво (англ. фр. *mentor*, нім. *Mėntor*) запозичено з грецької мови; гр. *Mėntwř* є власним ім'ям одного з героїв Гомерової «Одісеї» — друга Одісея, опікуна й вихователя його сина Телемаха; як загальне ім'я поширилося в європейських мовах після появи роману французького письменника Ф. Фенелона «Пригоди Телемаха» (1699). — СІС² 530; Фасмер II 599; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Kluge—Mitzka 387; Klein 964.

[ментрєга] «бунт, безладдя, замішання», [ментрєжитися] «бунтуватися, хвилюватися», [ментрбжити] «псувати, нищити; тривожити, полахати» МСБГ, [минтрбжити] «тс.» МСБГ, [ментрбжник] «той, хто все нищить і псує» МСБГ; — р. [минтрєжить] «баритися, гаятися», бр. [мітрєнга] «тривога, неспокій, сум'яття; розбрат», [мітрєнжыць] «тривожити, непокоїти, вносити сум'яття, розбрат»; — запозичення з польської мови з метатезою носового голосного в корені (можливо, під впливом *męt* «каламуть», *mętnieć* «каламутніти»); п. *mitrega* «гаяння часу, морока; марудна робота, марудник», *mitreżyc* «гаяти (час)» відповідає укр. [мітрєга] «мука, клопіт, важка праця», [мітрбжити] «без потреби затримувати». — Brückner 399. — Див. ще *метрєга*.

мєнту́з, *мєнту́с*, *менті́ок*, *мєнту́ох* — див. **ми́нь**.

[менту́л] «пуголовок, личинка жаби» ЛЖит, [менту́ль] «тс.» ЛЖит; — очевидно, нерегулярне утворення від [мєнь] «ми́нь», пор. р. [мєнь] «людина з великою головою; великий шматок, грудка, клубок». — Див. ще **ми́нь**.

менуєт (старовинний французький танець); — р. бр. *менуєт*, п. ч. слц. вл. *menuet*, болг. *менуєт*, схв. *менуєт*, слн. *menuet*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. *menuet* «танець (з дрібними па)» утворено від *menu* «дрібний», що походить від лат. *minutus* «малий, дрібний, незначний», пов'язаного з *minuere* «зменшувати, подрібнювати», похідним від *minus* «менший». — СІС² 530; Фасмер II 599; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 523; Dauzat 469—470. — Див. ще *мінус*. — Пор. *меню*, *мінута*.

[менчир] (бот.) «верес, *Erica*», [мячир] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови, в якій відповідне слово могло б бути пов'язане з *miekki* «м'який» (цей вид вересу росте на торф'янистих луках і болотах).

менший, *меншенький*, [менчий] Г, О, [менція] «менша частина» Ж, [меншина] «меншість» Ж, *меншість*, *меншіти* СУМ, Ж, *меншіти*, [менчийти] Ж, *менше*, [менче] Ж, *зменшувати*, *зменшувач*, [поменший] «трохи менший» Нед, [уменчати] «зменшувати» тж; — р. *меньший*, бр. *меншы*, др. *мънии*, *мъньши*, п. *mniejszy*, ч. слц. *menší*, вл. *mjeňši*, нл. *mjeňšu*, полаб. *maňaj*, болг. (заст.) *менше* «менше», схв. *маъий* «менший», слн. *maňjši*, стсл. *мънии*, *мъньши* «тс.»; — псл. *тъпъ(-жь)* (<*mīnjīs), *тъпъš-*; — споріднене з гот. *mins* «менше», *minniza* «менший, менш значний», двн. *min* «менше», *minnigo* «менший», лат. *minor*, -*ōris* «тс.», *minus* «менше», гр. *μινύθω* «скорочую», *μείων* (<*meiōn), *μείων* «менший», дірл. *menb* «маленький», корн. *minow* «зменшувати, скорочувати», дінд. *mināti* «скорочує, шкодить»; іе. **mei-* «зменшувати, скорочувати». — Фасмер II 598; Преобр. I 523; Горяев 206; Brückner 342; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 923; БЕР III 739; Skok II 373; Bezlaj ESSJ II 166; Trautmann 184; Pokorny 711.

меншовік «член меншовицької партії», *меншовізм*; — бр. *меншавік*, п. *mienszewik*, ч. слц. *menševik*, вл. *mjenšewik*, болг. *меншевік*, м. *меншевик*, схв. *меньшєвїк*, слн. *menševik*; — калька р. *меньшевїк*, утвореного від прикметника *меньший*; слово виникло в 1903 р. після II з'їзду РСДРП, коли опортуністична

частина партії на виборах керівних органів залишилася в меншості. — ССРЛЯ 6, 838; Kopaliński 629; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524. — Див. ще *менший*. — Пор. *більшовік*.

меню «набір страв; листок з переліком страв»; — р. бр. болг. *меню*, п. ч. слц. слн. *menu*, схв. *мєнї*; — запозичення з французької мови; фр. *menu* «тс.» (спочатку «обмежена кількість страв») походить від лат. *minus* «менший». — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524; Dauzat 469—470. — Див. ще *мінус*. — Пор. *менуєт*, *мінута*.

мень, *менькус*, *меньок* — див. *минь*.

[меньки-меньки] «вигук, яким підкликають телят» Мо; — п. *теї-теї* «вигук, яким підкликають корів»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [міню-міню] (вигук, яким кличуть корів), [минька-минька] або [мань-мань] «тс.» — Пор. *малá*, *манька*², *міня*¹.

мер «голова муніципалітету», *мерія* «муніципальне управління»; — р. *мэр*, *мер*, бр. *мэр*, п. ч. *тег*; — запозичення з французької мови; фр. *maire* походить від лат. *maior* «більший». — СІС² 530; Kopaliński 622; Dauzat 451. — Див. ще *майор*.

[мёрва¹] «м'ята, терта або попріла солома; гній Ж; дрантя, погань», [мєрва] «мул» ЛексПол, [мєрвиско] «солом'яна підстилка» Ж, [мєрвище] «тс.» Ж, [мєрвіця] «терта або попріла солома», [мєрвічка] «тс.» МСБГ, [мєрвістий] «пом'ятий, потертий; прілий, гнилий МСБГ; змішаний з прілою соломою МСБГ, Ж», [мєрвлястий] «змішаний з прілою соломою» Ж, [мєрвити] «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати Ж», [мєрвітися] «гнисти, пріти, втрачати кормові якості» МСБГ, [мєрвіти] «тс.» МСБГ, [перемєрвити] «перетерти, подрібнити» Мо, Ме, [розмєрвити] «розтерти, подрібнити» Нед; — р. [мєрва] «дрібні відходи при тіпанні льону», бр. [мєрва] «відходи при топленні воску», [мєрва] «грузьке болото», п. *mierzwa* «пом'ята, потерта солома; підстилка», ч. *mgva* «гній», слц. *mgva* «потерть», вл. нл. *mjeгwa* «м'ята солома; підстилка з соломи», болг. [м'єрва] «щматок м'яса;

крихта; пилинка», м. *мрва* «те.», схв. *мрва* «крихта (хліба)», слн. *mřva* «гній; сіно, корм; крихітка»; — псл. *mřva «поплутане, подрібнене», очевидно, віддалено пов'язане з *mřvъ «виснажений», *mřo* «мру»; — споріднене з лит. *magvā* «мішанина», дісл. *megja* «подробити, розтовкти», гр. *μαραινω* «виснажую»; іє. **meḡ-* «терти, знищувати». — Brückner 334; Holub—Kop. 233; Schuster-Šewc 924—925; Младенов 306, 310—311; Skok II 472; Bezlaž ESSJ II 204; Mikl. EW 192; Fraenkel 413; Pokorný 736. — Пор. *мервій*.

*мёрва*² — див. *мёрва*.

[*мервій*] «мертвий» Ж, [*mérviiti*] «лежати в стані маляризму (про хворого) Ж; дрімати МСБГ», [*primérviiti*] «задріммати» Ба; — очевидно, псл. *mřvъ «виснажений», пов'язане з *mřo «мру», *merti «мерти». — Див. ще *мёрти*. — Пор. *мёрва*¹.

[*мёрга*¹] «мрійник; буквоїд» Ж, [*mér-galo, merrgún*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *meregeni* «мріяти, задумуватися».

[*мёрга*²] — див. *мёрха*.

[*мёрга*] «снігопад з вітром» О, [*mergásnuti*] «стемніти», [*merželíti*] «мжичити» Ж; — р. [*morgásitsya*] «мжичити», ч. *mgholiti*, слц. *mgholit'* «тс.»; — псл. *mřga, **mřg-* «мжичити; темніти»; — споріднене з лтс. *meḡa* «мжичка», *maḡa* «тс.», *miḡa* «туман», *miřdzēt* «мжичити», гр. *βρέχειν* «зволожувати»; іє. **mřgh-*, інфіксальний варіант кореня **meigh-* «мигати», віддалено пов'язаного з **maḡh-* «тягти; могти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Trautmann 182; Rokopny 738. — Пор. *мёрча*¹, *мігати*, *могті*, *моргати*.

мёргель «гірська порода, що складається з глини і вапняку», [*mér-gel*] «тс.» Ж, *мергелювати* «вносити мергель (у ґрунт)»; — р. бр. *мёргель*, п. *margiel*, [*mergiell*], ч. *merhel*, вл. *mergl*, болг. *мергел*; — запозичення з німецької мови; н. *Mérgel* (двн. *mergil*) походить від слат. *magila* < лат. *marga* «мергель», яке виводиться з галльської мови. — SIC² 530; Фасмер II 600; Горяев 206; Brückner 323; Machek ESJC 379; БЕР III

743; РЧДБЕ 524; Kluge—Mitzka 475; Walde—Hofm. II 39.

[*мёре*] «мабуть, майже; точно Ж; дійсно, справді; чисто, без домішки; щоб лише О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*merę*] «наче, ніби, майже» походить від лат. *merē* «цілком, чисто», пов'язаного з *merus* «чистий, не змішаний, справжній», що зіставляється з дірл. *ē-mer* «не блискучий, не яскравий», дангл. *ā-mērian* «очищати; перевіряти, випробовувати». — SW II 924; Walde—Hofm. II 78.

[*мерегий*] «бурий з темними смугами» (про масть); — р. [*мережка*] «строкатість», [*мережить*] «пістрявити, рябіти», п. *meręg* «смуга на темному тлі; смугаста тварина», ч. [*merhy*] «смуги», [*merhovati*] «проводити смуги», *merhovapú* «строкатий, смугастий»; — псл. *merga, *meroga (**meḡga?*) «смуга, пляма», пов'язані чергуванням голосних з *morgъ, *moroḡъ «строкатий, смугастий». — Machek ESJC 360, 377; Schuster-Šewc 949. — Див. ще *моругий*.

мережа «рибальська сіть; сукупність шляхів, ліній зв'язку, установ», *мережанка* «ажурний узор; мережана річ», *мереживниця* «робітниця, яка робить мереживо», *мереживо* «сітчаста тканина з узорами», *мережка* «ажурний узор; вишивка; [узорна прикраса, орнамент]», [*мерешка*] «орнамент у формі вісімок» О, *мережати* «робити мережку; вишивати; нарізьблювати узори на дереві», *мережити* «тс.» СУМ, ПІ, [*мережовати*] «проводити смуги; робити узори» ПІ, *мережаний* СУМ, ПІ, *мережений*, *мереживний*, *мережований* (заст.) «мережаний», [*мережуваний*] «тс.», [*мережуватий*] «укритий дрібними плямами» (про шкіру), *мережчатий* «оздоблений мережками», [*прімережка*] «вузька мережка по шву» Нед; — р. *мережа* «рибальська сітка, натягнута на обруч», *мережка* «узор на тканині; невелика рибальська сітка», бр. *мрѣжа* «рибальська сітка, натягнута на обручі», п. *merežka* «ажурний узор на тканині» (з укр.), *mrzežna* (< *mrzeža*) «вид рибальської сіті», каш. [*mřeža*] «сітка», ч. *mříž(e)* «решітка», слц. *mreža* «тс.», болг. м. *мрѣжа* «мережа», схв. *мрѣжа*,

слн. *męža* «те.», етсл. *mřǫž* «сітка»; — псл. *męža «(плетена) сітка»; — зіставляється з лтє. *męga* «поручні, галерея, решітка», *mękškis*, *męškis* «плетений солом'яний намет на жердинах», лит. *mąška* «невелика рибальська сітка», *mąškiniai* «сорочка», гр. *βρόχος* (<*mřōχος) «сильце, мотузка, петля», *βροχίς* «петля», ірл. *braig* (<**mragi-*) «ланцюг», *braga* (<*mragant) «полонений». — Фасмер II 601; Преобр. I 525; Горяев 206; Brückner 347; Machek ESJĀ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Младенов 306; Skok II 464; Bezlaĵ ESSJ II 201; Bern. II 38—39; Mikl. EW 193; Trautmann 182.

[мереконіти] «ввижатися, привиджуватися»; — р. [мерекать] «здаватися, ввижатися; марити», [мерек] «марення; привид; влий дух, чорт», [мерет] «диявол, нечистий»; — пов'язане з *меркнути*, *меркти* і далі з *морок*, р. *мерещитися*, [маракосить] «мелькати у п'їтмі», [меркаситъ] «затемнювати, мелькати»; — псл. **męk-/mřk-/mřok-*. — Фасмер II 602; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Torbiörnsson II 39. — Див. ще *меркнути*.

мерена, меренка, меренька — див. марена².

меренга «вид тістечка»; — р. *меренга*, бр. *мерэнга*, п. *merenga*; — запозичення з французької мови; фр. *meringue* «те.» етимологічно неясне. — ТСБМ III 139; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

[мерендати] «ремигати, пережовувати жуйку», [мерендзати, мерендіти О, мерінджати ДзАтл I, меріндзати О, меріндзати Вел, мередзати ВеБ] «те.», [мередзовиння] «пережована їжа в шлунку жуйних тварин» Пр. XI діал. н.; — п. [mieru(ń)dzac] «ремигати», [mierendzac, mierendzac] «те.», ч. [mėryndza] «ремигання», слц. *meridzat'* «ремигати», [merizat', merigat'] «те.»; — запозичення з румунської мови; рум. [meridza] «ремигати», [meridzire, merindzari] «відпочивати вдень» (про худобу) походить від лат. *meridiare* «відпочивати опівдні», пов'язаного з *meridiēs* «полудень, південь»; не виключений також зв'язок з рум. *merinde* «харч, провізія, полуденок», що походить від лат. *me-*

renda, *merendare* «полуднувати», пов'язаних з *merēre* «заробляти на хліб, діставати», спорідненим з гр. *μέρος* «частина». — Дзензелівський Доп. УЖДУ IV 60; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Machek ESJĀ 359—360; Bern. II 37; Mikl. EW 191; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Walde—Hořm. II 75, 77. — Див. ще меридіан. — Пор. меріндія.

мерендза, мерендя — див. меріндія.

[мереніти] «мжичити, сіяти» (про дрібний дощ) Ж, [мерендіти] «те.» Ж, [мерява] «холодний дощ» Ж, [меривоо] (приел., про стан погоди, який передвіщає дощ) МСБГ; — очевидно, псл. **mę(k)-/mř(k)-* «волога; мряка», споріднене з лит. *mękti* «мочити», *mirkūti* «вимочувати», лтє. *mękti* «мочити». — Пор. мерга, мороква.

[меренька¹] «жаб'яча ікра»; — зменшувальна форма давнішого *мерена «ікра», яке зводиться до псл. *męna «те.», що походить від фінно-угорського слова із значенням «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. *mārnə* «ікра», хант. *mārən* «те.»). — Коломиен Происх. назв. рыб 126. — Пор. марена².

меренька² — див. марена².

[мерест¹] (іхт.) «гольян, *Rhoxinus rivularis*» Ж, ВеНЗн, [нерест тж, нерестъ Ж, нерез Ж, мереснік ВеНЗн, маресніця тж, мересніця Ж, нересніца ВеНЗн, нерісниця Ж] «те.», [нерес] «вид дрібної риби» О; — результат контамінації назв [мерена, меренька] «те.» і *нерест* ([мерест]). — Коломиен Происх. назв. рыб 124. — Див. ще марена, нерест.

[мерест²] «жаб'яча ікра», [мараст] «те.», [нерестъ] (зб.) «ікра; жаби» Ж; — слн. *mřest* «жаб'яча ікра; нерест»; — псл. *merstь «ікра», результат контамінації назв *męna «те.» і *nerstь «нерест»; думка про чисто звуковий характер зміни початкового **mř-* у **mř-* (*Zubatý St. a čl. I 2, 106*) помилкова. — Див. ще меренька¹, нерест.

[мерест³] «низькі болотяні трави»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви [мерест] «жаб'яча ікра» (за суміжністю). — Див. ще мерест².

мерехтіти «світити тремтливо, мигтіти; ледь виднітися», *мерехтливий*, [мер-

хоть] «брижі на воді від бистої течії» Ч; — очевидно, результат контамінації дієслів *мёрхнути* «втрачати яскравість, тьмяніти» і *мигтіти*; пор. ч. *pereštiti se* «коливатися, мигтіти». — Див. ще *мёрхнути*, *мігати*.

[мереч] «густий непролазний ліс» Ч, [мереча] «лісові хащі; густий чагарник у заболоченій низині» Ч, [мрич] «болотистий ліс» Ж; — р. [мереча] «болото», [меречь] «грузьке болотисте місце, поросле чагарником і дрібним лісом», бр. [мярча] «те.»; — псл. [*merča] < *merkja «заболочене місце, співвідносне з *morkva (укр. [мороква] «болото» та ін.); утворене від варіанта кореня *mek-/pok- «мокнути, мокрий» з інфіксом -г-; споріднене з лит. *mėkti* «мочити», *mīkti* «мокнути», лтс. *mėkti* «мочити», *māks* «невеликий ставок на лузі». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Bern. II 79; Trautmann 182. — Див. ще *мокнути*. — Пор. *мерга*, *мерча*¹, *мороква*.

[меречити] «мекати» Ж; — р. [мерькати] «бекати» (про овець), болг. *мъркам* «видаю глухі звуки»; — звуконаслідувальне утворення на основі *мекати*, можливо, зближеного з [меркач] «баран». — Див. ще *ме*.

мерещитися «ввижатися»; — р. *мерещиться* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [мерек] «марення; злий дух, привид», [мерекати] «марити, ввижатися»; — псл. *merk-sk-, пов'язане чергуванням голосних з *morkъ «морок», *mʹrknoŋi «меркнути»; реконструюється також псл. *merg-sk-, споріднене з лит. *mirgėti* «рябіти», лтс. *mirgti* «блищати», *marga* «блиск» (Matzenauer LF 10, 69). — Фасмер II 603; Преобр. I 527; Горяев 206; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Mikl. EW 191. — Пор. *меркнути*.

[мержани] (мн.) «шматок вишитого полотна, який вставляється в сорочку на грудях» МСБГ; — очевидно, результат деетимологізації і субстантивзації пасивного дієприкметника *мережаний* від дієслова *мережити* «робити мережку; вишивати». — Див. ще *мережа*.

мержеліти — див. *мерга*.

[мерзіти] «викликати огиду Г; лаяти, паплюжити МСБГ», [мерзеніти]

«паплюжити» МСБГ, [мерзєнитися] «ставати мерзенним» МСБГ, [мерзєніти] «тс.», [мерзітися] «ганьбитися» О, *мерзіти* «погрузати в пороках», [мирзіти] «лаяти, паплюжити» Ме, МСБГ, [мержа] «пакість Ж; мерзотник О», [мерза] «мерзота, пакість Г; мерзотник МСБГ, О; наклеп О», [мерзавець Ж, мерзєник], *мерзєнство*, [мерзєтина] «мерзотник» МСБГ, [мерзєнець] «погана, гидка річ», [мерзіль] «смердюча трава» Ж, [мерзєнець] Ж, *мерзота*, *мерзотник*, [мерзь] «мерзота, пакість» Ж, [мерзьячка] «образа» Ж, [мирза] «мерзотник МСБГ; колотнеча, гризня Корз», [мерзєнєнький, мерзєний], *мерзєнний*, *мерзотний*, *омерзітися* «зробитися огидним», [померзєнитися], [померзітися] «відчути огиду»; — р. *мерзкий*, бр. *мярзота* «мерзота», п. *mierzic* «викликати огиду», ч. *mrzeti* «бути огидним», слц. *mrziet'* «бути неприємним», вл. *mjerzacz* «сердити», нл. *mjerzacz* «тс.», болг. *мерзък* «мерзенний», м. *мрзєшник* «мерзенник», *мрзєшен* «огидний», схв. *мрзити* «відчувати огиду», слн. *mrziti* «тс.», стел. *мрзѣти* «викликати огиду»; — псл. *mʹrʹzēti «тс.» пов'язане з *mʹrʹznōti «мерзнути», давніше «холодніти через хмарність і мжичку», *morkъ «мороз», давніше «брудна мокрота, холодна мжичка»; пояснення семантичного розвитку за аналогією до *stydъ* ← *stynoŋi* непереконливе (пор. Machek ESJČ 381); зіставлялося також з цел. *мрѣскнѣ* «гидкий», *мрѣсити сѣ* «оквернятися» (Потебня РФВ 3, 97; Преобр. I 527—528); думка про запозичення з готської мови (Hirt PBrV 23, 335) необгрунтована. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 603—604; Куркина Этимология 1964, 50—51; Горяев 207; Brückner 333—334; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 925; БЕР III 747; Skok II 472; Bezlaĵ ESSJ II 204; Mikl. EW 193; Trautmann 187. — Пор. *мерзти*.

мерзосвітний «мерзотний», *мерзосвітник* «мерзотник»; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого *мерзосвіт «той, ким гидує світ», утвореного з основ *мерз(ити)* «гидувати» і *світ*; у словотворчому і семантичному відношеннях аналогічне утворенням [ги-

домір] «огидна людина» і [гидосвітний] «огидний». — Див. ще мерзїти, світ. — Пор. гидосвітний.

мерзти, мерзнути, мерзлота́, мерзляк, мерзлятина, [мерзкий] «мерзлий» Ж, [мерзливий] «мерзлякуватий» МСБГ, мерзлий, мерзлуватий, мерзлякуватий, [змерзлюх], [змерзлючка] «мерзлякувата жінка», [замерзлякї] «бурульки на деревах», [намерз] «іній, бурулька»; — р. мёрзнуть, бр. мёрзнуць, др. мьрзнути, п. marznąć, ч. mrznout, слц. mrznút', вл. mjeznuć, нл. marznúš, болг. мръзна, м. мрзне, схв. мрзнути, слн. mřzniti, стсл. мръзнь «мерзнучий»; — псл. *mřz(ṅ)ti (<*mřg-) «мерзнути» (первісно «холодити через хмарність і мжичку»); пов'язане чергуванням голосних з *morgz (<*morg-) «мороз»; — зіставляється з алб. parhëm «дрижу від холоду», parth «сильний мороз»; неогрунтоване зіставлення (Machek ESJĀ 381) з нвн. řieren «мерзнути», лат. ruiņa «іній», дінд. ruiṣvā «тс.» — Фасмер II 604; Преобр. I 528; Горяев 297; Brückner 324, 346; Holub—Kop. 233; Schuster—Sewc 925; Младенов 306; Skok II 472—473; BezlaĀ ESSJ II 204; Мельничук Мовозн: 1980/6, 54; Mikl. EW 191; Pokorny 739—740. — Пор. мороз.

мериво — див. мереніти.

меридіан, меридіональний; — р. болг. меридиан, бр. меридиан, п. meridian, ч. слц. слн. meridián, вл. meridian, м. меридиан, схв. меридиан; — запозичення в західноєвропейських мов; н. Meridián, фр. méridien, англ. meridian походять від лат. merīdiānus «полуденний, південний», пов'язаного з merīdiēs «полудень; південь; середина», що складається з основ прикметника medius «середній», спорідненого з гот. midjis «тс.», псл. *medja «межа», укр. межа́, та іменника diēs «день», спорідненого з дінд. duām, псл. дьпъ, укр. день «тс.» — SIC² 530; Holub—Lyer 310; БЕР III 747—748; Klein 966; Dauzat 470; Walde—Hofm. I 349—350, II 57. — Див. ще день, межа́.

мерин «кастрований жеребець», [мерен] «тс.» Ж; — р. мёрин, заст. мёрен, бр. мэрын, п. ст. miegyn(ek) (з р.) «тс.»; — очевидно, запозичення з мон-

гольських мов: монг. mögin (morin) «кінь», калм. mögṅ «тс.»; менш обгрунтоване зіставлення (Преобр. I 528; Mikl. EW 191) з дангл. mīere «кобила», двн. meriha, merha «тс.» — Фасмер II 604; Одинцов 128; Сетаров Тюркизмы 232; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 55; Горяев 207; Brückner 334; Bern. II 37.

[меріндя] «торба з харчами; харчі на дорогу; полуденок; вим'я корови» О, МСБГ, ВеЛ, [мерендза] «тс.» О, [мерендя] «приготовані харчі», [мариндя] «тс.» ВеЛ, [мериндάρка] «посудина вівчарів» Доп. УЖДУ IV, [мерендарица] «тс.» тж; — п. [mierenda] «харч на дорогу», [mierendza, mirenda], ч. [merenda], слц. [merinda] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мерінде (меріндэ) «харчі, провізія», рум. merinde «тс.» походять від лат. merenda «підвечірок», пов'язаного з терео «заробляю, здобуваю; заслуговую», спорідненим з гр. μέρος (меріс) «частка, частина», μέρομαι «дістаю частку», хет. mar-k- «ділити (жертву)». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 161; Machek ESJĀ 359—360; Crânjală 344; Bern. II 37; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Puşcariu 91; Walde—Hofm. II 75.

меринка — див. маринка.

меринос «порода овець з довгою і тонкою вовною; шерсть такої вівці; тканина з неї»; — р. болг. меринос, бр. меринос, п. мерупос, ч. слц. merina «вівця-меринос», м. мерино, схв. мєрина, слн. merino «меринос»; — через посередництво російської та французької мов (фр. mérinos «тонкорунна вівця; тканина з її шерсті») запозичено з іспанської; ісп. merino (мн. merinos) «тс.» загальноприйнятої етимології не має. — SIC² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; БЕР III 748; Klein 966; ODEE 57; Kluge—Mitzka 474; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

меркантильний «торговельний, комерційний; своєкорисливий», меркантилізм «буржуазна економічна політика феодальних держав XV—XVIII ст.; гендлярство», меркантиліст; — р. меркантильний, бр. меркантильни, п. merkantylny, ч. merkantilní, слц. merkant-

tilný, вл. merkantilizm, болг. меркантилен, схв. мёркантилан, слн. merkantilen; — через посередництво російської та французької мов (фр. mercantile «торговельний») запозичено з італійської; іт. mercantile «тс.» утворено від mercante «торговець», що походить від лат. mercāns, дієприкметника від дієслова mercāre «торгувати, купувати», похідного від merx «товар», етимологія якого остаточно не з'ясована. — СІС² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310; БЕР III 748; Dauzat 470; Klein 964; Walde—Hofm. II 78—79. — Пор. Меркүрій.

[меркач] «баран», [мёркотень] «некастрований баран» Ник, [моркаль, моркач, мёркітень, мёркутень, муркач] «тс.» тж, [миркоти] «особливий запах овець під час тічки», [миркот] «тс.» Ж; — бр. маркач «баран-плідник», болг. мъркам се «паруватися» (про овець, кіз), м. мркач «баран», мрка се «паруватися» (про овець, кіз), схв. мркати се, слн. mřkati se «тс.», mřkác «козел», стсл. мрřкати «мекати; паруватися»; — псл. *mřkati (se) «паруватися», *mřkać «баран; цап»; — очевидно, пов'язане з псл. *merk-/mork- «мокрый, мочити» (пор. укр. [мороква] «болото», р. [мереча] «тс.», лит. meřkti «мочити», miřkti «мокнути», а також варіант кореня з рухомим s- у р. сморка́тъся «сякатися»); менш обгрунтоване зіставлення з дінд. mřšati «торкає» (Machek Slavia 16, 188; Bezlaј ESSJ II 202); необгрунтоване пов'язання (Scheludko 139) з рум. mărcuș «білий з чорною мордою» (про овець). — Трубачев Назв. дом. жив. 81; Младенов 311. — Див. ще мороква, шмарки.

мёркнутв «згасати, темнішати», мёркти «тс.», [меркати] «мерехтіти», [меркотати] «тс.», [меркотіти] «миготіти», [змеркати] Ж, [змерк] «присмерк» Ж, [змерком] Ж, [змирк] «присмерк» Ж, [змирх] «тс.» Ж, [назмерку] Ж, [намеркати] «смеркатися», [обмёркнути] ЛексПол, [помёркнути] Ж, померк(и) «темрява, морок; сутінки», помёрклий, [прімерки] «сутінки», присмерк(и), прісмерком, смеркати(ся), смерк, смерком, смеркома,

сүмерк(и); — р. мёркнуть, бр. мёркнуць, др. мъркнути, п. mierzchnąć, ч. smřknouti se «смеркнутися», слн. mřkat' sa «смеркатися», вл. měrkotać «блмати», нл. měrkotać «те.», болг. мрřквам «смеркатися», м. мркне се, схв. мрřкнути, слн. mřkniti «тс.», стсл. мрřкнжти «меркнути»; — псл. *mřknuti «меркнути, хмаритися», пов'язане чергуванням голосних з *mogkь «морок; хмара»; — споріднене з лит. mėrkti «жмурити, закривати (очі)», двн. morga «тс.», далі з лтс. mākiõna «хмара», псл. moknuti, укр. мокнути. — Фасмер II 605; Преобр. I 528—529; Brückner 333; Machek ESJČ 379; Holub—Kop. 232—233; Младенов 306; Skok II 467—468; Bezlaј ESSJ II 201—202; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Меркулова Sl. Wortst. 138; Mikl. EW 191. — Див. ще мокнути. — Пор. морок.

[мерковей] (бот.) «жовтозілля, Senecio jacobaea»; — неясне складне утворення з другим компонентом (-вей), пов'язаним з дієсловом віяти; пор. бр. [сухавей] «жовтозілля весняне, Senecio vernalis», [нічавей] «те.»; ця рослина має багато насіння, що легко переноситься вітром. — БСЭ 23, 351. — Див. ще віяти.

[меркувати] «тямити, угадувати» ЕЗБ 25, [мирковати] «стежити» НЗ УЖДУ 26/2; — ч. merkovati «позначати; стежити», слц. merkovať' «уважно слухати; стежити», вл. měrkować «тс.», схв. мёркати «приглядатися, цікавитися»; — очевидно, через словацьке посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «помічати» є також джерелом запозиченого раніше укр. міркувати. — Дзензелівський УЗЛП 159; Holub—Lyer 310. — Див. ще міркувати.

Меркүрій (чоловіче ім'я), ст. Меркүрі (1627); — р. болг. Меркүрий, бр. Меркүрий, ч. Merkur, ст. Merkuriaš, слц. Меркүг, вл. Merkur, схв. Меркур, слн. Мерсиг, стсл. Мёркюури; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Меркүрюс походить від лат. Mercurius «бог торгівлі і промисловості», що зводиться до етр. *Mercura «первісне родове божество, культ якого перейшов до Риму»; виведення від лат. merx «товар» (Вл.

імена 67) помилкове.— Илчев 330; Walde—Hofm. II 74.

меркúрія (заст.) «ртуть», *меркурáн* «ртутно-органічний препарат для протруювання насіння»; — р. заст. *меркúрий* «ртуть», п. ст. *mercuriusz* «тс.», *mercurialismus* «отруєння ртуттю», схв. *меркúри(ум)* «ртуть»; — запозичення з латинської мови; слат. *mercurius* «тс.» пов'язане з *Mercurius* «бог торгівлі», оскільки останній вважався жвавим і рухливим.— БСЭ 27, 177; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310.— Див. ще **Меркúрій**.

мерлáн (іхт.) «пікша, риба родини тріскових, *Gadus merlangus* L. (*Melapogonius aeglefinus*)», *мерлáнг* «тс.»; — р. болг. *мерлáн*, *мерлáнг*, бр. *мерлáн*, п. ч. *merlan*, слц. *merlanka*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *merlan* «тс.» пов'язане з *merle* «дрізд», що походить від лат. *merula* «чорний дрізд», спорідненого з нвн. *Amsel*, двн. *amusla* «тс.»; назва риби зумовлена, очевидно, її забарвленням: чорною лінією на боці і чорними плямами (БСЭ 33, 34).— СІС² 531; Фасмер II 605; Matzenauer 253; Dauzat 471; Walde—Hofm. II 77.

мерлúза (іхт.) «хек, *Merluccius*»; — р. *мерлúз(а)*; — запозичення з французької мови; фр. *merluz* походить від пров. *merlutz* «тс.», що вважається результатом контамінації назв *merlepe* «мерлан» і *lutz* «щука», яке зводиться до лат. *lūcius* «тс.» неясного походження; менш обгрунтоване виведення (Dauzat 471) від *merle* «дрізд» або припущення контамінації *merle* і лат. *lūcius*.— Фасмер II 605; Gamillscheg 616—617.— Див. ще **мерлáн**.

[мерлушка] «дохла вівця; хутро дохлої вівці» Пі, **[мерлиця]** «тс.» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *мерлúшка* «хутро вівці», *мерлúха* «тс.», **[мерліца]** «шкурка дохлої вівці», **[мерлятина]** «тс.», **[мерлушка]** «мертве ягня» пов'язані з **мерти**; менш переконливе виведення від фр. *merlut* «невичинена, невисушена шкура», пов'язаного з *merlus* (*merluche*) «риба, яку сушать» (Фасмер II 605), або від рум. *mielúșă* «вівця з ягнятами, ягня», по-

хідного від *miel* «ягня» (тж; Matzenauer 397).— КЭСРЯ 263; Кипарский ВЯ 1956/5, 134; Schrader Reallexikon II 159.— Див. ще **мертн**.

мерóха — див. **мерха**.

[мерства] «натовп; велика кількість» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мир* «громада, народ».

мерти «вмирати; завмирати», **[мерéти]** «мерти» Ж, **мертвúти** «убивати, позбавляти життя; бажати смерті кому-небудь», **мертвúти** «робитися нерухомим, мертвим», **[мерéти]** «умирати» Бі, **[мерлевиця]** «колишне русло річки» Ник, **[мерлэць]** «мрець» Ж, О, **[мерліни]** «поминки», **[мерлінки]** «тс.», **[мерліх]** «мертве болото» Ч, **[мерлúк]** «мрець» Л, **[мерлúк]** «труп, мрець; смертний» Ж; глибоке коряжливе місце в річці Ч, **[мерлúтина]** «собачий або цапиний запах», **[мертвенэць]** «мрець» Пі, **мертвэць**, **мертвэцька**, **мертвечина**, **мертвэччина**, **[мертвэшниця]** «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria*; муха, що сідає на трупи, *Sarcophaga portuorum* Ж», **[мертвещина]** «мертвечина», **[мертвúня]** «смерть (у ворожінні на картах)» О, **[мертвúця]** «неплодоносний підґрунт; загибле зерно гречки» Ж; галька під чорноземом О; земля, глина з глибини МСБГ; грузьке болото Ч, **мертвóтá**, **мертвúк**, **[мертвúчка]** «епідемія; погана погода; неврожайний шар землі О», **[мертэць]** «мрець» Бі, **[мерцвúя]**, **мерцвúк**, **мерчúк** Кур «тс.», **[мерчик]** «маленький мрець», **[мерчúк]** «мертвонароджений», **[мерúник]** «мрець» Ж, **мрець**, **мерліий** «мертвий», **мертвэнный**, **мертвэцький**, **мертвúий** СУМ, Ж, **мертвóтний**, **мертвúщий** «мертвящий», **[мерúщий]** «умираючий», **[мерúчий]** «смертний; умираючий» Бі, **[вмірúщий]** «померлий; помираючий» Ж, **[відумэрти]** Ж, **[відумэртица]** «спадщина» Ж, **[змерúцина]** Ж, **змеруцица** О «тс.», **[змірати]** «умирати, вмирати», **замэрти** «завмерти», **замірати**, **[заміраúло]** «такий, що впадає в летаргічний сон, слабосила людина» Я, **[заміруха]** «жінка, що завмирає» Я, **[замрú]** «привид мерця; схожий на мерця» Ж, **[навмір]** «невідкладно, дуже необхідно» Ж, **[на-умір]** «тс.; до смерті, знищуюче» Ж, **[навміруще]** «на вірну смерть» Ж, **[на-**

вміруще] «на смерть», [невмира́ка] «безсмертний (лицар)» Ж, [невміра́йко] «тс.», [невмиру́чий] Ж, невмиру́щий, обме́рти «знепритомніти; заціпеніти», [поме́р] «смерть», [помере́те] «погибель; каліцтво від народження» Нед, [помертле́нник] «небіжчик», [прі́мерки] «епідемія» Пі, [умерле́ць] «мрець», [уме́рчик] «тс.», [умерлі́ни] «смерть і пов'язані з нею народні обряди», умиру́щий «смертний; умираючий; мрець», [уміра́чка] «епідемія; смерть», [умре́ць] «мрець»; — р. мере́ть, умира́ть, бр. ме́рці, др. мьрѣти, мерети, п. mżec, ч. mřiti, слц. mriet', вл. mřec, нл. mřes, болг. мра, м. мртвее «мертвіє», схв. мре́ти, слн. mřeti, стсл. мрѣти; — псл. *mertī, mьгъ «умирати, умираю», пов'язане чергуванням голосних з тогъ «мор, епідемія»; — споріднене з лит. miřti «умирати», лтс. miřt, лат. morī «тс.», дінд. mārati «помирає», гр. εμортειν «помер», ав. mərəti- «смерть», гот. maurg «убивство», днв. mōrd «тс.»; іе. *mer- «умирати». — Фасмер II 602; Преобр. I 526—527; Brückner 346—347; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234; Schuster-Sewc 960; Младенов 305; Skok II 465—467; Bezlaј ESSJ II 200—201; Mikl. EW 190; Pokornу 735. — Пор. мор, смерть.

[мерфелити] «заплутувати (прядиво, волосся); розбивати; розкопувати; ворухити (солону); сіяти (про дрібний дощ); віяти (про хуртовину)» Ж, [мерхвѣлиту] «тс.» Ж, [мер(е)фелити] «топтати, толочити; нищити; плутати; партачити» О, [мерфі́й] «розтріпана солома, мерва; добриво, гній» Ж; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов, що на українському ґрунті зазнало впливу з боку слова ме́рва; молд. морфолі́ «м'яти, бгати», рум. mōrfolі́ «тс.» вважається афективним утворенням. — СДЕЛМ 266; DLRM 515. — Пор. ферфелити.

[ме́рха] «шкапа Ж, О; брудний віл; неохайний, брудний хлопець Ж; падло О», [ме́рґа] «худоба» О, [ме́рґа] «кобила» О, [мі́рха] «шкапа» Ж, [мі́рхавка] «тс.» Ж, [ме́ршá] «падло; худоба Ж, О; свійська птиця Ко», [мерша́виця] (зоол.) мертвоїд, Silpha L., [мерша́ник] «тс.; бик», [мерша́нка] «корова». [мерше́ник]

«віл» О, [мерші́ча] «худоба» О, [мерші́в'я О, ме́ршник Ж] «тс.»; — п. mēgcha «шкапа; падло; зла жінка», mēgcha, [murgcha, marszupa] «тс.», ч. mēgcha «падло», mřšina «тс.», слц. mēgcha «падло; шкапа», mřšina «тс.», болг. мьрша «шкапа», м. мрша «падло; труп», схв. мрша «падло», слн. mřha «тс.»; — запозичено, можливо, через посередництво західнослов'янських мов, з німецької; нвн. Mähre «шкапа, кобила» (свн. mēgche «кобила») споріднене з дангл. mēge, дісл. mēg «тс.», дірл. mēg «кінь»; на слов'янському ґрунті відбулося зближення з ме́рти (пор. значення «падло»). — Шелудько 39; Brückner 322, 328; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Bezlaј ESSJ II 201; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 454, 463. — Пор. ма́рґа, мі́ршавий.

ме́рхнути «меркнути, тьмяніти, гаєнути», ме́рхти «тс.», ме́рхлий; — п. mierzchnac «меркнути»; — очевидно, псл. *[mʲgksnɔti], діалектне похідне утворення від *mʲgk- «меркнути»; — паралельне лит. mirksnis «моргання». — Brückner 333. — Див. ще ме́ркнути.

[ме́рча¹] «мжичка», [мерча́чка] «тс.», [мерчі́ти] «мрячити, мжичити» МСБГ, [мерчі́ти Ж, мирче́ти МСБГ] «тс.»; — р. [мрѣча] «болото», [меркосі́ть] «мрячити»; — псл. *mʲgkja «мжичка», *mʲgkēti «мжичити», *mʲg- «тс.»; — лит. mēřkti «мочити», miřkti «мокнути», лтс. mēřkt «мочити»; іе. *mʲgk- «основа з інфіксом -r-, похідна від *mōk-/māk- «мокнути». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потєбня РФВ 3, 99; Machek ESJČ 379; Trautmann 182. — Див. ще мо́кнути. — Пор. ме́рґа, морокв́а.

[ме́рча²] (зоол.) «морська свинка, кавія, Cavia Pall.» Ж, [мирща́к, мі́рча́к] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованих звукових форм [морща́, морща́к] «тс.», зближених з основами дієслів мори́ти, ме́рти; зміна кореневого голосного могла бути підтримана також впливом з боку нім. Méerschwein «тс.».— Див. ще морща́.

мерчі́нка — див. марика́нка.

мерщі́й «швидше, екоріше», [мерщє́нько] (зменш.); — очевидно, форма ви-

щого ступеня від утраченого прислівника *мерско «швидко, різко», пов'язаного з [б*о*мерснутися] «помилитися, промахнутися», [м*орський*] «хльосткий, хвиський» (про гілки дерева), [м*орскати*] «хльостати, бити», бр. [н*амарскáцца*] «напрацюватися»; кореневе е замість очікуваного о могло бути викликане впливом на деетимологізоване слово з боку [м*етчий*] «скоріше, швидше», форми вищого ступеня від м*єтко* «швидко, вправно», пов'язаного з м*еткий*. — Меркулова Етимология 1974, 60—61. — Див. ще м*орскати*, б*омерснутися*.

мєрява — див. мєреніти.

[мєр*явий*] «жорсткий, упертий; хи-мерник, витівник О»; — слц. пегавієт' «холонути, застигати» (про тіло), пегаву «застиглий, заціпенілий»; — неясне.

мєса «католицька обідня; багатоголосий хоровий твір із супроводом органа»; — р. мєсса, бр. мєса, п. messa, ч. пšє, слц. отša, вл. нл. пša, схв. мiса, слн. тáša, стсл. мъша; — запозичення з французької мови, у старослов'янській і деяких інших слов'янських мовах безпосередньо з латинської; фр. messe походить від лат. missa «тс.», пов'язаного з mittere «відпускати, звільняти», спорідненим з дангл. smittian «кидати, бити», свн. smizan «бити»; значення «обідня» розвинулось на основі виразу, який промовлявся після закінчення богослужіння: лат. ite, missa est (concio), букв. «йдіть, (зібрання) відпущено» чи «йдіть, (молитву) послано (до бога)». — СІС² 532; Brüskner 347; Machek 312; Holub—Lyer 324; Holub—Кор. 234; Dauzat 442; Kluge—Mitzka 474—475; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. мша.

мєсія «в іудейській релігії — надісланий богом визволитель єврейського народу», мєсіанізм, мєсіанство; — р. мєссія, бр. мєсія, др. мєсія, п. Mesjasz, ч. слц. mesiáš, болг. мєсія, м. мєсија, схв. мєсија, слн. mesija, стсл. мєсиа; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької; гр. μεσσίας «мєсія» походить від араб. мєсїт'а «помазаник», яке зводиться до гебр. мєсїт'а «помазаний», пов'язаного з мєсїа «він помазав» прасеміт-

ського походження. — СІС² 532; Преобр. I 530; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310—311; Lokotsch 114; Klein 969.

мєсмерізм «антинаукове уявлення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її лікувальний вплив на людей»; — р. мєсмерізм, п. mesmeryzm, ч. mesmerismus, слц. mesmerizmus, слн. mesmerizem «тс.»; — термін походить від прізвища німецького лікаря Ф. А. Мєсмера (F. A. Mesmer, 1734—1815), який запропонував згадане уявлення. — Kopaliński 624; Holub—Lyer 311.

мєсник, мєстний — див. мєстіти.

мєсті (мєт*у*) СУМ, Ж, [м*ітати*] «мести», мєт*єльця* «хуртовина; вид танцю» СУМ, Ж, [мєт*єлога*] «хуртовина О; кучугура снігу Корз», [мєт*єльник*] «вихор» Ж, [мєт*єльничка*] «замітальниця вулиць» Ж, [мєт*єльщик*] «замітальник вулиць» Ж, [мєт*іль*] «метелиця», мєт*ільник* «замітальник», [мєт*ла*] «мітла; комета», [мєт*ліще*] «мітлице, держално у мітли», [м*ітáвка*] «невеликий віник» Ж, м*ітєлка* «волоток очерету, проса; віник з таких волотків», м*ітлá* «великий віник; [комета]», м*ітліще* «держално у мітли», м*ітляр* «той, хто робить і продає мітли», [м*ітóвка*] «невеликий віник» Ж, [м*ітóлка*] «тс.» Ж, [м*іть*] «заметіль» Ж, [мєт*лáстий*] «схожий на мітлу», м*ітлáстий* «[тс.]; з великими мітелками», [м*ітлáтий*] «тс.» Ж, вим*ітáтися* «виходити, залишати приміщення», вим*ітáльний*, [вим*ітáч*] «вимітальник» Ж, [з*мітки*] «залишки борошна на млиновому камені», зам*ітáтися* «швидко вибігати, зникати», з*амєт* «кучугура снігу; [заметіль Ж]», [з*амєта*] «замет; заметіль», [з*аметєлюга* Ж, з*амєть*] «тс.», з*аметіль*, [з*аметільниця*] «заметіль», [з*аметія*] «тс.; замет» Ж, [з*аміт*] «замет», [з*аміт*] «заметіль, хуртовина» Ж, [з*амітáвка*] «щітка для підлоги; лопата для жару», [з*аміття*] (зб.) «кучугури снігу», [з*аміть*] «кучугура снігу; заметіль» Ж, з*амєтистий*, н*амєт* «замет снігу», [о*мєт*] «двір, обійстя, тік» Ж, об*мєтиця* «рештки борошна, які обмітають з млинового каменя; борошняний пил, що осідає в млині», п*ідмітáльний*, п*ідмітáльний*, [п*омєліско*] «держално у

помела» Нед, *помелó* «мітла; ганчірка для очищення димарів від сажі», [*помелю́ха*] «помело» Нед, [*помéтиця*] «сміття» Нед, [*поміту́ха*] «вимітальниця»; — р. *месті́*, бр. *месці́*, др. *мести* «кидати», *метла* «віник», п. *mieść* «мести», ч. *mésti*, слц. *miest'*, вл. *mjesć*, нл. *mjasć* «тс.», полаб. *metla* «віник», болг. *метá* «мести», м. *мете*, схв. *мèсти*, слн. *mèsti*; — псл. *mesti* < *met-ti «мести, кидати, метати»; — споріднене з лит. *mèsti* «кидати», лтс. *mest*, можливо, також з лат. *metere* «косити, збирати», ірл. *methel* «група женців», сбрет. *midiff* «жну», лат. *metiri* «міряти»; іє. **met-* «кидати». — Фасмер II 611; Преобр. I 530—531; Горяев 208; Brückner 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Schuster—Šewc 926; БЕР III 763—765; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40, 41; Mikl. EW 194; Trautmann 183—184; Fraenkel 442—443; Rokorny 703—704. — Пор. *метáти*.

[*мет*] «мить, момент», [*меть*] «тс.» Ж; — очевидно, етимологічно тотожне слову [*мет*] «кидок, змах», пов'язаному з *метáти*; можливо, було підтримане впливом з боку *мент* «момент». — Див. ще *метáти*. — Пор. *мить*.

*метá*¹ «ціль» СУМ, Ж; — р. [*метá*], бр. *мэ́та*, п. ч. слц. *meta* «тс.», м. *мета* «мішень», схв. *мéта* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *mēta* «ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)» споріднене з лит. *miētas* «кіл, жердина», лтс. *miets* «тс.», дінд. *methih* (*methī*) «стовп, кіл». — Горяев 222; Sl. wug. obcsyh 468; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Bern II 39; Mikl. EW 196; Walde—Hofm. II 80—81.

[*мéта*²] «край земельної ділянки, поля» (у виразі [*граничити мета о мету*]) О, [*мéти*] «місце на кінці ораного поля, де плуг викидає скибу» О, [*мéтла*] «суголовок, межа, дорога між двома полями» Ж, [*мéтлиско, мéтлице*] «тс.» Ж, [*мéтло*] «місце, зручне для полювання»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане як з *метáти* «кидати, викидати» (орану землю при закінченні скиби), так і з *мéта* «ціль», давніше також «закінчення, фініш» (з лат.).

метабо́лізм «обмін речовин в організмі», *метабо́лічний*; — р. *метабо́лізм*, бр. *метаба́лізм*, п. *metabolizm*, ч. *metabolismus*, слц. *metabolizmus*, болг. *метабо́лізъм*, слн. *metabolizem*; — інтернаціональний біологічний термін (пор. нім. *Metabolismus*, фр. *métabolisme*, англ. *metabolism* «тс.»), джерелом якого є гр. *μεταβολή* «зміна, перетворення», пов'язане з *μεταβάλλειν* «змінювати», утвореним за допомогою префікса *μετα-* «серед, шляхом, пере-, після», можливо, спорідненого з псл. *medja «межа», укр. *межа́, між*, від дієслова *βάλλω* «кидаю, ударяю; гоню». — СІС² 532; Коралиński 624; Holub—Lyer 311; Klein 970. — Див. ще *бал*¹, *межа́*. — Пор. *гінéрбола, парáбола*.

метáл, [*металі́на*] (зб.) «метал» Ж, *металіза́ція, металі́ст, металéвий, металі́чний, металізува́ти, неметáли* (хім.); — р. *метáлл*, бр. болг. м. *метáл*, п. вл. нл. *metal*, ч. *metalický* «металічний», слц. слн. *metál*, схв. *мèтáл*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Metáll*, фр. *métal*) запозичено з латинської; лат. *metallum* «метал; мінерал; рудник» походить від гр. *μέταλλον* «рудник», пов'язаного з *μεταλλεύω* «видобуваю з землі, викопую», очевидно, запозиченого технічного виразу невідомого походження. — СІС² 532; Акуленко 140; Фасмер II 609; КЭСРЯ 264; Преобр. I 531; Горяев 208; Holub—Lyer 311; БЕР III 765; Младенов 295; Frisk II 216—217; Klein 970.

[*метáлец*] «казковий змії, який, беручи хвіст у рот, котиться колесом і свистить перед дощем»; — неясне; може бути зіставлене з р. [*метáть*] «швидко долати значні відстані» (про коня), етимологічно тотожним з *метáть* «кидати», укр. *метáти*, або з р. *метáть* «плести; в'язати», очевидно, пов'язаним з *мотáть* «махати; намотувати», укр. *мотáти* «тс.».

металурґ, *металурґі́я, металурґі́йний, металурґі́чний*; — р. *металлурґ*, бр. болг. *металурґ*, п. *metalurg*, ч. *metalurgie*, слц. *metalurgia*, вл. *metalurg*, м. *металурґи́ја*, схв. *металурґи́ја*, слн. *metalúrg*; — через західноєвропейські мови (нім. *Metallúrg*, *Metallurgie*, фр.

métallurgie, англ. metallurgy) запозичено з середньолатинської; слат. metallurgia походить від гр. μεταλλουργός «рудокоп, металіст», що складається з основ іменників μέταλλον «рудник» і ἔργον «діло, робота».— СІС² 533; КЭСРЯ 264; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Klein 970.— Див. ще енергія, метál.

метаморфоза «перетворення, перехід в іншу форму», метаморфізм (геол.) «перетворення гірських порід», метаморфічний (геол.); — р. болг. м. схв. метаморфоза, бр. метамарфоза, п. вл. metamorfoza, ч. слц. слн. metamorfoza;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Metamorphose, фр. métamorphose, англ. metamorphose) запозичено з латинської; лат. metamorphōsis «зміна, перетворення» походить від гр. μεταμόρφωσις «тс.», пов'язаного з μεταμορφοῦν «перетворювати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова μορφοῦν «формувати», похідного від іменника μορφή «образ, форма».— СІС² 533—534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 611; БЕР III 766; Klein 971.— Див. ще метаболізм, морфема.

метán «безбарвний газ, найпростіша сполука вуглецю з воднем»; — р. бр. болг. м. метán, п. вл. metan, ч. metan, methan, слц. слн. metán, схв. mētān; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. méthane утворено з méthylène (méthyle) «метилен (метил)».— СІС² 534; Sl. wуг. obcuch 470; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Dauzat 473.— Див. ще метіл.

[метáритися] «метушитися»;—результат контамінації семантично близьких метáтися і митáритися.— Див. ще метати, митарити.

мета́стаз (мед.) «перенесення хвороботворних елементів у іншу частину організму», метастатичний, метастазува́ти;— р. бр. метастаз, п. вл. metastaza, ч. слц. слн. metastáza, болг. схв. метастáза; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metastase, фр. métastase, англ. metastasis через пізньолат. metastasis «тс.» запозичено з грецької мови; гр. μετάστασις «переміщення» є похідним від дієслова μετα-

σταναι «переміщувати, переносити», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова ιστάναι «ставити», спорідненого з лат. stare «стояти», псл. stati, укр. ста́ти.— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; Klein 971.— Див. ще метаболізм, ста́ти.

метатéза «перестановка звуків у середині слова»; — р. болг. м. схв. метатéза, бр. метатéза, п. вл. metateza, ч. metathese, слц. слн. metatéza; — інтернаціональний термін (пор. нім. Metathese, фр. métathèse, англ. metathesis «тс.») грецького походження; гр. μετάθεσις «зміна положення» є похідним від дієслова μετατιθέναι «переміщувати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова τιθέναι «ставити».— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 312; БЕР III 766; Klein 971; Dauzat 472.— Див. ще метаболізм, téза.

метáти «кидати, викидати; народжувати (про деяких тварин); [наливати]», метáтися «кидатися; хитатися; розвиватися; [тріпотіти Ж]», метнѹти, [мет] «кидок, змах; постріл» Ж, [мéта] «вид гри в м'яча; вид дитячої гри Пі», [метáвка] «катапульта Ж; палиця для метання камінців МСБГ», [мéтало] «м'яч» О, метáльник, [метані́на] «метушіння», [мéтанка] «палиця для метання камінців» МСБГ, [метáчка] «тс.» тж, [метáч] «залізни вила» Л, Ник, метáльний, меткий «швидкий, вправний; кмітливий; влучний», [мéтний] «метальний» Ж, [міткѹй] «меткий» Ж, [метчѹй] «скоріше», [вмітувати] «викидати» Ж, [віміт] «викид» Ж, [вімітка] «привид, що, нібито, примушує носити себе від села до села», [відмéт] «зворотний удар» Ж, [відміток] «вузька грядка на краю ниви» Ж, [заметлі́тися] «заметатися, заметушитися» Я, [замéт] «горизонтальні колоди в стіні будівлі»; [заміт] «тс.», [земетнѹя] «колотнеча» Ж, [зámіт] «закид, докір» Ж, [зámітник] «стовбур дерева для паркана або кладки стіни», [заміть] (зб.) «стовбури дерева в стіні», намéт «палатка», [наміт] «тс.», намі́тка «покривало наверх головного убору; тонка прозора тканина; [накидка Ж]», [намітчи́на] «намітка (поганенька)», намітчи́ний, омéт(а) «пола; край

одягу», [о́меть] «легкий сніг на деревах» Ник, *обмёт* «велика сітка для лову звірів, риби», [обме́тиця] «вид вишивки», [обмі́тка] «тс.», [о́бміть] «бистрина або вир із швидкою течією», [перемі́увати] «перекидати, міняти» Нед, *перемёт* «рибальський пристрій; [перешкода]», [перемі́т] «двічі переораний пар Нед; пропуск, отвір Нед; помилка при накладанні ниток на снувалку», [перемі́тка] «кладочка; намітка», [перемі́ть] «перемет», [перемі́ть] «мотуз» Нед, [перемі́тний] «різноманітний» Нед, [підметча́] «підкидьок» Нед, [підмі́тча́] «тс.» Нед, [помета́ти] «передчасно народити» Нед, [пóмет] «кидання, розкид; купка ще не пов'язаного в снопи хліба; розставлені в рядок снопи ЛЧерк; порух Нед; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [пóмі́т] «розставлені в рядок снопи» ЛЧерк, [пóмі́ть] «купки ще не пов'язаного в снопи хліба; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яєць Нед», [прі́мет] «ловіння риби за допомогою загати з каменю» Нед, [промі́увати] «розвішувати (шкуру)», [прóмі́т] «розбитий, бідовий хлопець», [прóмі́ти] «північне сяйво» Нед, [прóмі́тка] «хустина» ВеБ, [прометні́й] «моторний, розбитий», [промі́тний] «тс.», [розмі́увати] «розкидати» Нед; — р. *метать*, бр. *мятну́ца*, др. *метати*, п. *miotać*, ч. *metat(i)*, слн. *metat'*, вл. *mjetać*, нл. *mjataś*, болг. *мѣтна*, м. *мета*, схв. *мѣтати*, слн. *metáti*, стсл. *метати*; — псл. *metati*, пов'язане з *mesti* (<*met-ti) «мести», *motati* «мотати»; — споріднене з лит. *mèsti*, *metù* «кидати», лтс. *mest* «тс.», прус. *metis* «кидок, метання»; іє. **met-* (*mē-*) «міряти; кидати». — Фасмер II 614; Преобр. I 531—532; Brücker 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewe 926—927; Младенов 295; Skok II 410—412; Bezlaј ESSJ II 179; Bern. II 40; Trautmann 183; Fraenkel 442—443; Эндзелин Избр. тр. IV 2, 260; Роконпу 703—704. — Пор. *мѣсті*, *мóтати*.

метафізика «спосіб мислення і метод пізнання, що розглядає явища ізольовано, статично, а не в їх розвитку і взаємозв'язках», *метафізик*; — р. болг.

метафізика, бр. *метафізика*, п. *metafyzika*, ч. слц. *metafysika*, вл. *metafyzika*, м. *метафизика*, схв. *метафизика*, слн. *metafizika*; — запозичення з латинської мови; слат. *metaphysica* утворено на основі грецького виразу *μετά τα φυσικά* «після фізики»; так було названо бібліотекарем Андроніком Родоським у I ст. до н. е. книгу Арістотеля про «перші роди суцього», яку сам Арістотель називав «першою філософією», «наукою про божество» або просто «мудрістю». — СІС² 534; Фасмер II 609; Философская энциклопедия III 1964, 402; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 624; Holub—Lyer 311; Klein 971. — Див. ще **метаболізм**, **фізика**.

мета́фора, *метафориза́ція*, *метафорі́чний*; — р. болг. м. *мета́фора*, бр. *мета́фара*, п. ч. слц. *metafora*, вл. *metafer*, схв. *мета́фора*, слн. *metafora*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *metaphora* походить від гр. *μεταφορά* «метафора; переміщення», пов'язаного з дієсловом *μεταφέρω* «переношу, переміщую», що складається з префікса *μετα-* «пере-» і дієслова *φέρω* «несу», спорідненого з лат. *fero* «тс.», дінд. *bhāratī* «несе», псл. *berę* «беру», укр. *беру́*, *бра́ти*. — СІС² 534; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **бра́ти**, **метаболізм**.

метелик (ент.) «Papilio», [метели́ця] «личинка комара дзвінця, *Chironomus plumosus* L.» Дейн, [метели́ця] «вошинна міль; білий жучок у землі, якого використовують для ловіння риби Дейн», [метели́] «дикі бджоли» Ж, [метелок] «метелик» О, [метель] «білий жучок, якого використовують для ловіння риби» Дейн, [метиль] «тс.» Дейн, [метиль] «тс. Дейн; пильщик плодовий яблуневий, *Noplocampa testitudinea* Klug Дейн; метелик», [метильга́] «одноденка звичайна, *Ephemera vulgata* L.» Дейн, [метля́к] «метелик» Дейн, [матильок, мати́ль] «тс.» Дейн, [матильга] «комаха ряду волохокрилих, *Trichoptera*; метелик з родини нічниць (совкових), *Noctuidae*» Дейн, [мота́лька] «метелик» Ж, [мотельок О, мотиле́ць ВеНЗн, Дейн, мотилья ВеЗа, мотилья́к, мотиль,

мотильок Ж, О, *мотіль* Ж, *муталиця* ВеНЗн, *муталь* Ж, *муталька* Ж, *мўтель* Дз, *мўтиль* Ме, *мутіль* Ж, *мўтлик* Ме] «тс.», [мотиль] «личинка комара дзвінця» Дейн, [заметличитися] «мати в собі вошинну міль» (про вулик), [замотилічитися] «тс.»; — р. *мотыль* «метелик», [метелёк, метелик] «тс.», [метельки] «крилаті черв'ячки, що нападають на все мокре і брудне», [мотыль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; черв'як, що заводиться у вуликах», бр. *матыль* «метелик», п. *motyl* «тс.», *motylica* (хвороба овець), ч. *motyl* «метелик», [motolice, motel, matoul], слц. *motyl'*, [motúl', metúl'], вл. *mjetel*, нл. *mjatel* «тс.», болг. *метил* «паразит, що розвивається в печінці овець; спричинювана ним овеча хвороба», м. *метил* «тс.», схв. *мѣтиль* «тс.», [метелик], слн. *metúl'j* «метелик», [motúl'j] «тс.», *metíl'j* «[тс.]; овечий паразит»; — псл. *motyль*, *metyль* «жук, метелик, що заводиться у бруді, гною», похідне від *mot-* (*met-*) «гній, покидьки» (пор. р. *помѣт* «тваринний послід», стсл. *мотыло* «гній»), пов'язаного з *metati* «кидати»; в кінці праслов'янського періоду назва метелика була вторинно зближена з дієсловами *metati se* «метатися», *motati se* «мотатися» (за характером літання); безпосереднє виведення псл. *metель* (*motyль*) «метелик» від *metati* (*motati*) (КЭСРЯ 273; Schuster-Šewc 927—928; БЕР III 768; Skok II 416—417; Bern. II 42) менш обгрунтоване. — Фасмер II 665; Преобр. I 561—562; Brückner 345; Bezlaј ESSJ II 181; Mikl. EW 194. — Див. ще *метати*. — Пор. *метелиця*¹.

[*метелиця*¹] «вертиж (хвороба овець)», [*матылиця*] «тс.» Ва, [*метениця*] «тс.», вошинна міль», [*мотилиця*] «тс.» Г, Ж; — р. [мотыль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; глист у печінці вівці», бр. *матылица* «вертиж», п. *motyl'ica*, ч. *motyl'ice*, *motol'ice* «тс.», нл. *mjatel'ica* «глист», болг. *метил* «хвороба овець», м. *метил*, схв. *мѣтиль*, слн. *metíl'j* «тс.»; — псл. *motyl'ica* «хвороба овець», похідне від *motyль* «личинка метелика-гноювика; паразит, який викликає хворобу овець; метелик»; в результаті деетимологізації зазнало вто-

ринного зближення з *motati se* (*metati se*) «мотатися (вертатися)». — Brückner 345; Bezlaј ESSJ II 181. — Див. ще *метелик*.

*метелиця*² — див. *мѣтй*.

*метелиця*³, *метелишник*, *метелка*, *метелочки* — див. *мітлиця*.

[*метельгати*] «іти, теліпаючись» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *метляти(ся)* і *шкучильгати* (див.).

метениця — див. *метелиця*¹.

метеор «спалах в атмосфері внаслідок згорання космічного тіла», *метеорит* «тверде тіло космічного походження», *метеорітика* «наука про метеорити», *метеоритний*, *метеоричний*; — р. болг. м. *метеор*, бр. *метэор*, п. ч. слц. вл. *meteor*, схв. *метѣор*, слн. *meteór*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *météore*, нім. *Meteór* через слат. *meteora* «метеор» зводяться до гр. *μετέωρος* «високий, піднятий вгору, небесний», пов'язаного з дієсловом *μεταίρω* «переношу», що складається з префікса *μετα-* «пере-» і етимологічно неясного дієслова *αίρω* (*αείρω*) «підіймаю». — СІС² 535; Фасмер II 610; Карпенко Назв. звездн. неба 143; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Frisk I 23. — Див. ще *метаболізм*.

метеорологія «наука про атмосферу», *метеоролог*, *метеорологічний*; — р. болг. *метеорологія*, бр. *метэаралогія*, п. *meteorologia*, ч. *meteorologie*, слц. *meteorológia*, вл. *meteorologija*, м. *метеорологија*, схв. *метеоролѣгија*, слн. *meteorologija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Meteorologie*, фр. *météorologie*, англ. *meteorology*) запозичено з грецької; гр. *μετεωρολογία* «наука про небесні явища» складається з основ прикметника *μετέωρος* «небесний» та іменника *λόγος* «слово, (наукове) пояснення». — СІС² 535; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Klein 972—973. — Див. ще *логіка*, *метеор*.

[*метець*] «швидкий; майстер, мастак»; — результат деетимологізації слова *митець* і зближення його з *меткий* «жвавий, швидкий». — Див. ще *митець*.

метикувати, *метикований*, *метикуватий* — див. *медитація*.

метіл (хім.) «група атомів, що складається з одного атома вуглецю і трьох водню», *метилén*; — р. болг. м. *метйл*, бр. *метыл*, п. ч. слц. *metyl*, схв. *мётйл*, слн. *metíl*; — запозичення з французької мови; фр. *méthyle* утворено з гр. *μέθυ* «вино, брага», спорідненого з дінд. *mádhū* «мед», лит. *medūs*, псл. *медь* «тс.», укр. *мед*, і *ѣлѣ* «речовина, матеріал; осад» неясного походження. — SIC² 535; Kopalinski 628; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Frisk II 191—192. — Див. ще *мед*. — Пор. *метán*.

» **метіс** «тварина або рослина, виведена шляхом міжпородного схрещення; нащадок від шлюбу між представниками різних рас», *метизація* «міжпородне схрещення»; — р. болг. *метис*, бр. *метис*, п. ч. слц. *mestic*, схв. *мєстици* (мн.), слн. *mestic*; — запозичення з французької мови; фр. *métis* через посередництво іспанської мови (ісп. *metizo*) зводиться до слат. *mixticus «змішаний», похідного від лат. *mixtus* «тс.», пов'язаного з *miscéo* «змішую», спорідненим з днв. *miscan* «мішати», нвн. *miscen*, гр. *μεινύναι*, *μιγνύναι* «тс.», лит. *miēšti* «розводити, розмішувати», псл. *mēsiti*, *mēšati*, укр. *місіти*, *мішати*. — SIC² 536; Фасмер II 610; Kopalinski 628; Holub—Lyer 311; BER III 769; Dauzat 473; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще *місіти*, *мішати*. — Пор. *міксер*, *мікстюра*.

[**метіж**] «сум'яття»; — р. *мятѣж*, «бунт, заколот», бр. *мяцѣж*, др. *мятежь*, болг. *мятѣж*, м. *метеж*, схв. *мєтѣж*, слн. *métež* «тс.», стсл. *МАТЕЖЬ* «сум'яття, хвилювання»; — псл. *mętežь* «тс.», пов'язане з *męsti* < *męti «мутити, бентежити», *męti* «мутити». — Фасмер III 31; Bern. II 44. — Див. ще *мутити*, *сум'яття*. — Пор. *м'ятеж*.

[**метіль**¹] «назва карбованця, якого дарують молодим на весіллі»; — р. [*метать*] «дарувати гроші нареченій перед весіллям»; — пов'язане з *метати* в якомусь специфічному значенні. — Див. ще *метати*.

метіль², *метільник* — див. **мєсті**.

метіль³ — див. **метелик**.

[**метіс**] (іхт.) «дикий короп, сазан, *Syrpinus caprio* L.; карась срібний, *Sa-*

gassius gibelio Bloch» Дейн, [*мітус*] «дикий короп, сазан» Дейн; — неясне; можливо, результат видозміни назв [*мєнтус*] «минь», [*мінтус*] «тс.» (пор.).

мєтка «низка, ряд; зграя; [громада; компанія; купка Ж]»; — очевидно, пов'язане з *метати*, первісно як «щось наметане, накидане». — Bern. II 41. — Див. ще *метати*.

меткій — див. **метати**.

метла¹, *метластий*, *метлище* — див. **мєсті**.

мєтла², *мєтліско*, *мєтлище* — див. **мєта**².

метліця, *метлюг*, *метлюк* — див. **мітліця**.

метляти «гойдати (про вітер, бурю і т. п.); часто міняти напрям руху». *матляти* «тс.; теліпати; [робити щось непотрібне О], *метлятися* «розвиватися; метатися, [теліпатися]», *матлятися* «тс.», [*матнатися*] «тс.; тинятися Ж», [*матлюкати*] «махати (хвостом)» ВеНЗн, *метеляти* «гойдати», [*метеллюгати*] «виляти, викручуватися», [*матланка*] (у виразі [*м-ки дати*] «полупцювати, потріпати за волосся»), [*матня*] «метушня, сум'яття» Ж; — р. [*метліть*] «мотатися туди й сюди», [*метлесіть*] «мелькати, мигтати», бр. *матляць* «мотати; махати», п. [*matlać*] «плутати, змішувати», ч. *matlat se* «копирсатися», слц. [*matlat'*] «махати», схв. [*матлєхати*] «незграбно рухатися; махати, розмахувати»; — афективні утворення, пов'язані з *метати*, *мотати*; основи на *мат-* пов'язуються також (Machek ESJC 355; Holub—Kop. 218) з псл. *męti* / *męti* (укр. *муть*). — Brückner 325. — Див. ще *метати*, *мотати*.

мєто «шум, галас»; — неясне.

мєтод, *метода*, *методика*, *методізм*, *методіст*, *методичний*; — р. м. *мєтод*, бр. *метад*, п. ч. вл. нл. *metoda*, слц. слн. *metóda*, болг. *мєтód*, схв. *мєтód*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methóde*, англ. *method* через фр. *méthode* походять від лат. *methodus* «прийм, спосіб, метод», яке зводиться до гр. *μέθοδος* «шлях, дослідження, метод», що складається з префікса *μετα-* «пере-, про-, по-» та іменника *ὁδός* «шлях, дорога; спосіб, метод». — SIC²

536; Фасмер II 610; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Klein 973.— Див. ще **катод**, **метаболізм**, **хід**.

методоло́гія, *методоло́г*, *методологічний*; — р. болг. *методоло́гия*, бр. *метадоло́гія*, п. *metodologia*, ч. *metodologie*, слц. *metodológia*, вл. *metodologija*, м. *методологија*, схв. *методологија*, слн. *metodologija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methodologie*, фр. *méthodologie*, англ. *methodology* утворено з основи гр. *μέθοδος* «шлях дослідження, метод» і компонента *-λογία* за аналогією до назв наук типу гр. *φιλολογία* «філологія». — СІС² 536; ТСБМ III 141; Kopaliński 626; БЕР III 771; Klein 973.— Див. ще **геоло́гія**, **логіка**, **метод**.

метоні́мія «перенесення назви одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку», *метонімічний*; — р. болг. *метоні́мия*, бр. *метані́мія*, п. *metonimia*, ч. *metonymie*, слц. *metonymia*, вл. *metonymija*, м. *метонимија*, схв. *метонимија*, слн. *metonimija*; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. *Metonymie*, фр. *metonymie*, англ. *metonymy*, лат. *metonymia*) запозичено з грецької; — гр. *μετωνυμία* «тс.» складається з префікса *μετα-* «між, за, після, пере-» і основи іменника *ὄνομα* — діалектної форми до *ὄνομα* «ім'я, назва», спорідненого з лат. *pōmen*, псл. *imę*, укр. *ім'я* «тс.».— СІС² 536; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; БЕР III 771; Klein 974; Frisk II 396—397.— Див. ще **метаболізм**, **ім'я**.

мето́шити — див. **метуші́тися**.

метр¹ «одиниця довжини метричної системи мір», *метрáж*, *метрівка* «лінійка або стрічка довжиною в метр; метровий кусок дошки, дерева», *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. ч. *metr*, слц. вл. нл. *meter*, болг. *мѣтър*, м. *метро*, *метар*, схв. *мѣтар*, слн. *méter*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* походить від гр. *μέτρον* «міра», спорідненого з дінд. *mātrā* «тс.», *mītrāh* «розмірений, точний», лат. *mētor* «міряю», дангл. *mæd* «міра», псл. *męra*, укр. *міра*. — СІС² 537; Фасмер II 611; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473; Gamillscheg 618; Frisk II

220—221; Walde—Hofm. II 81—82.— Пор. **міра**.

метр² «віршовий розмір», *мѣтрика*, *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. *metr*, *metrum*, ч. слц. *metrum*, болг. *мѣтър*, *мѣтрум*, схв. *мѣтар*, *мѣтар*, слн. *métrum*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* «тс.» походить як запозичення від лат. *metrum* «тс.; міра», що зводиться до гр. *μέτρον* «міра». — СІС² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Gamillscheg 618.— Див. ще **метр**¹.

метр³ «учитель»; — р. бр. *метр*, п. *metr* «тс.», ч. *metr* (експрес.) «дока, розумна людина, знавець своєї справи»; — запозичення з французької мови; фр. *maître* «учитель» походить від лат. *magister* «керівник, учитель». — СІС² 537; Kopaliński 627; Brückner 318; Sl. wug. obcych 571; Machek ESJC 361; Holub—Lyer 312.— Див. ще **магістр**. — Пор. **ма́йстер**.

мѣтрика «свідощтво про народження», *метрíчний*, [*метрíкальний*] Ж; — р. болг. м. *мѣтрика*, бр. *мѣтрыка*, п. *metryka*, ч. слц. вл. *metrika*, слн. *métrika*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. *Matrikel* «відкритий список») запозичено з латинської; лат. *mātrīcula* «тс.» пов'язане з *mātrix* «тс.», похідним від *māter* «мати», спорідненого з гр. *μήτηρ*, дінд. *mātar*, двн. *muoter*, псл. *mati*, укр. *мати* «тс.». — СІС² 537; Фасмер II 611; Преобр. I 532; Kopaliński 627—628; Holub—Lyer 306; Kluge—Mitzka 324; Walde—Hofm. II 49—50.— Див. ще **ма́ти**¹. — Пор. **матрі́кул**, **ма́триця**.

метрó; — р. бр. болг. м. *метрó*, п. ч. слц. вл. слн. *metro*, схв. *мѣтро*; — запозичення з французької мови; фр. *métre* «тс.» є результатом скорочення слова *métropolitain* «метрополітен». — СІС² 537; Фасмер II 611; СИС 430; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772.— Див. ще **метрополі́тен**.

метроло́гія «наука про міри та ваги», *метрóлог*, *метрологічний*; — р. болг. *метроло́гия*, бр. *метралóгия*, п. *metrologia*, вл. *metrologija*, схв. *метрологија*, слн. *metrologija*; — інтернаціональний науковий термін (нім. *Metrologie*, фр.

métrologie, англ. metrology), утворений на основі грецьких слів μέτρον «міра» і λόγος «наука, слово».— СІС² 537; Корали́нські 627; РЧДБЕ 449; Klein 974.— Див. ще **логіка**, **метр**¹.

метронóm «прилад з маятником, що визначає звуковими сигналами рівні короткі проміжки часу»; — р. болг. м. *метронóm*, бр. *метранóm*, п. ч. слц. *metronom*, схв. *метрónом*, слн. *metronóm*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Metronóm*, фр. *métro-pome*, англ. *metronome* утворено з основ гр. μέτρον «міра» і νόμος «закон».— СІС² 537; Корали́нські 627; Holub—Lyer 312; РЧДБЕ 449; Dauzat 473; Klein 974.— Див. ще **автоно́мія**, **метр**¹.

метрополітén «міська підземна залізниця», *метрополітénівець*; — р. болг. *метрополитén*, бр. *метрапалітén*, п. *metropolitain*; — запозичення з французької мови; фр. *métropolitain* «метрополітен» (первісно «такий, що є в головному столичному місті») походить від лат. *mētrópolis* «тс.», утвореного від *mētrópolis* «головне місто, столиця», яке зводиться до гр. μητρόπολις «місто-держава».— СІС² 537; Корали́нські 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473.— Див. ще **метрополія**.

метрополія «імперіалістична держава, що володіє колоніями; столиця; у стародавній Греції — держава-місто»; — р. болг. *метрополія*, бр. *метрапóлія*, п. *metropolia*, ч. *metropol*, слц. *metropola*, м. *метропола*, схв. *метрpóпола*, слн. *metrópola*; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. *Metropole*, фр. *métropole*, лат. *mētrópolis*) запозичено з грецької; гр. μητρόπολις «місто-держава» складається з основ іменників μήτηρ «мати», спорідненого з лат. *māter* «тс.», псл. *matī*, укр. *мати*, і πόλις «місто», що зіставляється з дінд. *pūr* «містечко», лит. *pilis* «замок», лтс. *pils* «тс.».— СІС² 537—538; Корали́нські 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473.— Див. ще **мати**¹.— Пор. **поліс**, **політика**.

[**метрóга**] «мука, клопіт; важка праця» Ж, [*метрíжа*, *мітрóга*, *мітрóга*] «тс.» Ж, [*метрíжити*] «стомлювати» Ж, [*мітрóжити*] «скупитися, скнарувати; без потреби затримувати» ВеБ, [*мопрó-*

жити] «псувати, нищити» О, [*мопрó-шити*] «бити» О, [*перемитрóжити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» (Ме); — п. *mitreğa* «гаєння часу, морока; марудна робота; марудник», *mitrežuč* «гаяти (час)», ч. [*mitražiti*] «тс.» (з п.), слц. [*mitor*] «сум'яття; суміш», [*mitogit*] «викликати сум'яття», [*mitrha*] «шкапа; сільський віз»; — не зовсім ясне; виводиться від псл. *mitr-* як суфіксальної основи, пов'язаної з псл. *mitu-* «поперемінно», *mitusь* «навхрест; головами чи вершками в різні кінці» (Brückner 338—339; Machek ESJČ 366), або від свн. *mitterunge* «посередництво, сприяння» (Matzenauer LF 10, 326; Bern. II 63; SW II 1002); очевидно, зазнало семантичного зближення з фонетично близьким псл. *metusiti*, укр. *метуші́тися*.— Пор. **змитрíжити**, **ментрéга**, **метуші́тися**, **мітусь**.

метуші́тися «безладно рухатися, поспішати», [*метóшити*] «нівечити, топтати, м'яти (городину)» МСБГ, *метушнiя*, *метушли́вий*, [*заметушiати*] «зам'яти (справу)», [*заметушнiя*] «метушня», [*переметiшити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» Нед; — р. [*метусiть*] «метушитися», [*метушiтьсья*] «тс.», [*матюшiть*] «турбувати», [*матусiть*] «метушитися», [*мотусiть*] «тс.», [*матусiтьсья*] «повільно, неохоче щось робити; ходити, то беручись за роботу, то кидаючи її; метушитися», [*мотусiтьсья*, *матiшитьсья*] «тс.», [*митусiть*] «перемішувати, тасувати, змішувати; перебирати; спантеличувати, плутати», [*митусiа*] «переступання з ноги на ногу; той, хто спантеличує, плутає», [*мéтусь*] «незгода, розбрат», бр. *mitusiца* «метушитися; метатися; мигтати перед очима», [*mitusiць*] «мутити; розбурхувати; мішати, порушувати порядок; тривожити, спантеличувати», ч. [*metešiti (metošiti)*] «швидко бігти», слц. [*mitúchat'*] «викликати замішання; бентежити», слн. [*metošiti*] «швидко бігти»; — псл. *metos-/metus-/motux-*, очевидно, похідне (формально не ясне) утворення від кореня *met-/mot-* (пор. *мотáти*), безафіксної паралелі до *met-/mot-* «мутити, змішувати, вносити сум'яття»; форма похідної основи могла зазнати впливу з боку

псл. *mitusъ* «навхрест, головами чи вершками в різні кінці», хоча беззастережно пов'язання обох утворень (Brückner 339) позбавлене достатніх підстав; необгрунтоване пряме зіставлення з *мєсті, метáти* (Фасмер II 611; Преобр. I 531; Верн. II 40).— Фасмер II 582; Варбот ZfSl 1979/1, 152—153; Machek ESJČ 354.— Див. ще *мотáти*.— Пор. *метрúга, моташáти, муть*.

[*метушка*] «прилад для змотування ниток у клубок» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *витушка* «тє.» і *мотáти*; пор. р. [*мотушка*] «котушка з нитками; мотовило». — Див. ще *вйти¹, мотáти*.

меть — див. *мет*.

Мєфóдій (чоловіче ім'я), [*Махтóд, Мєхéд, Мєхтóд, Нахтóд, Нєхтóд, Хтóдъ*], ст. *Мєфтод* (1458), *Мєфóдій* «науцень хитрости, в коротць оучачій» (1627); — р. *Мєфóдий*, бр. *Мяфóдзій*, др. *Мєфодий*, п. *Metody*, ч. *Metoděj*, слц. вл. *Metod*, болг. *Мєтóди(й)*, м. *Мєтoдија*, схв. *Мєтoдије*, слн. *Metód*, стсл. *Мєдoдии, Мєтoдии, Мєфєдии*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Мєфóдиос* пов'язане з *мєфoдoс* «шлях дослідження», *мєфoдєo* «всліджую, простежую, розшукую». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 612; Кпаррoвá 127; БЕР III 771.— Див. ще *мєтoд*.

* *мєхáника, мєхaнiзáтop, мєхaнiзáцiя, мєхaнiзм, мєхáник, мєхaнiст* «послідовник мєхaнiцизмy», *мєхaнiцизм* «антидіалектичний напрям у філософії», *мєхaнiцист* «мєхaнiст», *мєхaнiзoваний, мєхaнiчний, мєхaнiстичний, мєхaнiзуváти*; — р. болг. м. *мєхáника*, бр. *мєхáника*, п. ч. слц. вл. *мєхaнiкa*, нл. *мєхaнiзaциjа*, схв. *мєхáника*, слн. *мєхáникa*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Mechánik*, мабуть, за зразком фр. *méchanique* «мєхaнiкa; мєхaнiчний», утворено від лат. *méchanicus* «мєхaнiчний», *méchanica* «мєхaнiкa», які зводяться до гр. *μηχανικός* «умілий, спритний», похідного від *μηχανή* «знаряддя, машина», спорідненого з гот. *paḡan* «могти, бути спроможним», лтс. *mėgti* «могти; мати звичку», псл. *mogti,

укр. *могти*.— СІС² 538; Фасмер II 612; Kopaliński 615; Holub—Lyer 308; БЕР III 773; Dauzat 465; Frisk II 234.— Див. ще *могті*.— Пор. *мáшiнa*.

мєцєнáт «багатий покровитель наук і мистецтв», [*мєцєнa*] «тє.» Ж, *мєцєнáтствo, мєцєнáтствувати*; — р. болг. *мєцєнáт*, бр. *мєцєнáт*, п. *месєnat*, *месєnas*, ч. слц. *месєnás*, м. *мєцєнa*, схв. *мєцєнaт*, слн. *месєп*, *месєnát*; — запозичення з німецької мови; нім. *Maecēnát* походить від лат. *Maecēnās (-ātis)* «тє.», що виникло на основі прізвища римського культурного діяча К.К.Мєцєнaтa (помер у 8 р. до н. е.), друга імператора Августа, покровителя Вергілія, Горация та ін.— СІС² 538; Булахoвський Нариси 66; Kopaliński 615; Holub—Lyer 307; Dauzat 465.

[*мєцєнaш*] «адвокат» О; — запозичення з польської мови; п. *месєnas* «тє.» з'явилося як шанобливе звертання до адвоката внаслідок перенесення назви *месєnas* «покровитель». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Kopaliński 615; Brückner 327.— Див. ще *мєцєнáт*.

мєццo (муз.) «жіночий голос, середній за регістром, мєццo-сопранo»; — р. *мєццo*, бр. *мєццa*, п. вл. *mezzosopran*, ч. слц. *mezzosopran*, болг. *мєццoсoppáн(о)*, схв. *мєццoсoppáн*, слн. *mézzosoprán*; — результат скорочення запозиченого з італійської мови терміна *мєццo-сoppáно*; іт. *mezzosoprano* утворене з прикметника *mezzo* «середній, половинний», що походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з псл. *medja «межа», укр. *межá, між*, та іменника *sopranо* «високий жіночий голос». — СІС² 538; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; РЧДБЕ 450; Mestica 948; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще *межá*.

[*мєцькa*] (назва вівці); — неясне; можливо, пов'язане з *мєкати*; пор. вл. *тjєска* (пестлива назва корови); може бути зіставлене також з [*міцькa*] «вовна ягнят» або з [*мєдя*] (назва вівці).

мєч «вид холодної зброї», [*мєчаткi*] «рослини з мєчoпoдiбним листям, Epsatae» Ж, *мєчик* «ударна частина терниці; [деталь у чинбарському знарядді; складова частина кросен О]», *мєчник* (іст.) «воїн, озброєний мєчєм», [*мєчóк*] «мє-

чик у терниці» О, [мичок] «тс.» Дз, [міч] «меч», [мічник] «мечник», [мечоватий] «мечоподібний» Ж; — р. бр. болг. м. меч, др. мечь, п. тієсч, ч. слц. теѣ, вл. тјєѣ, нл. тјас, схв. мѣч, слц. теѣ, стсл. мечь, мѣчь; — псл. теѣ, [тѣсь] неясного походження; — зіставляється з гот. *mēkeis «меч», дісл. mækir, днн. mǣki «тс.», разом з якими могло бути запозичене з якогось третього джерела; пор. груз. тахва «гострий; меч», удинське теχ «серп», лезг. магъ «леміш»; безпосередне пов'язання з гр. μάχη «боротьба», μάχα «ніж, шабля» (Младенов 295; Fick III 303), як і з перс. magēn «меч» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), мало обгрунтоване. — Фасмер — Трубачев II 612—613; Одинцов Этимология 1982, 106—111; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 331; Machek ESJC 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 918; БЕР III 775; Skok II 345—346; Bezlaј ESSJ II 173—174; Криченко Вступ 503; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 217—218; Менгес 198—201; Bern. II 30; Kiparski GLG 138—139.

мечвѣдок, мечвѣд — див. нічвѣд.

[мечѣт¹] «піч для випікання хліба у чорноморських рибалок; духовка» Г, Ж, [мечѣть] «тс.»; — неясне.

[мечѣт²] «лісок у степу»; — неясне.

мечѣть «молитовний дім у мусульман», мечѣт «тс.»; — р. мечѣть, ст. мизгитъ, мизгитъ, мезгитъ, бр. мячѣць, п. meczet, meczyt, ч. meĉeta, meĉita, слц. meĉita, болг. мечѣт, схв. мѣчет, слн. моѣѣја; — запозичення з турецької мови; тур. [māçit], mesced «тс.» походить від ар. masdžid «місце поклоніння», пов'язаного з sadžada «падати ниць». — SIC² 539; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Фасмер II 613; Преобр. I 632; Горяев 208; Шипова 233; Brückner 327; Holub—Lyer 311; БЕР III 776; Skok II 396; Bezlaј ESSJ II 196; Bern. II 29; Mikl. EW 186.

[мешіні] «штани з овчини», [мишіні, мушіні] «тс.» Ж, [мишіна] «тонкий сап'ян; сап'янові черевики; штани з овчини»; — р. [мешіна] «хутро, шкурка, груба шкіра», болг. [мешін] «вичинена шкіра», [мешіна] «сап'ян», м. мешин «тс.»; — запозичення з молдавської і

румунської мов; молд. мешініэ (рум. meşină) «овеча шкіра», мешіні (meşini) «штани з овчини» походять від тур. meşin «вичинена шкіра; сап'ян», яке зводиться до перс. meşin «тс.», похідного від meš «вівця, баран», спорідненого з псл. mešъ, укр. міх.—Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Фасмер III 614; Шипова 234; БЕР III 780; Bern. II 47; СДЕЛМ 257.— Див. ще міх.

[мешігін] «придуркувата людина» О, [мешигинуватий] «придуркуватий» О; — р. [мишігенер] «дурник», ч. слц. mešuge, mišuge «навіжений, шалений»; — розмовне запозичення з гебрайської мови; гебр. mešuga «душевнхворий, божевільний» споріднене з ар. meš «божевілля». — Фасмер II 630; Holub—Lyer 311.

мешкати¹ «жити, проживати», [мішкати] «гаятися; жити, проживати деякий час» Бі, мешканець СУМ, Ж, Г, [мішканець] Бі, [мешкане] «мешкання; подружнє співжиття» Ж, мешкання СУМ, Ж, Г, [мішканье] Бі, [мішкане] «подружнє співжиття» Ж, [мешкальний] «житловий» Ж, О, замешкати «поселитися; [зайняти під житло]», [замешканець] «мешканець» Ж, [замешкалий] «який проживає» Ж, помешкання, [промешкане] «проживання» Нед, [промешкане] «сумісне життя» Нед, ст. мешкати «проживати, мешкати» (1454), мешкан(ь)е «місце для проживання (1454); зволікання, гаяння» (1448), мешкаючим (дав. в. мн., 1388); — р. мешкати «гаятися», бр. [мѣшкѣць] «проживати», ст. мешкати «жити, знаходитися» (кін. XV ст.), п. mieszkać «перебувати, жити; (заст.) гаятися», ч. meškat «зволікати; гаятися; перебувати, знаходитися», слц. meškat' «запізнюватися, відставати; гаятися», слн. [meškati] «зволікати»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з псл. mešati «мішати» (Фасмер—Трубачев II 615; Горяев 223); виводиться також від meška «ведмедиця» у значенні «ходити незграбно, по-ведмежому» (Преобр. I 582; Brückner 335; Holub—Kop. 221; Fraenkel IF 41, 403); припускається первісне *mešьkati від гіпотетичного *mešь «мить» (Machek ESJC 361); значення

«проживати» в українській і білоруській мовах з'явилося, очевидно, під впливом польської. — Филин Происх. яз. 623; Булыка 202.

мешкати², *мешкар*, *мешкувати* — див. **мишкувати**.

[мештерка] «сволок» ДзАтл II, **[мештерница]** тж, **мещерница** ВеУг] «те.»; — результат спрощення назви **[мештергеренда]** «те.», запозиченої з угорської мови; уг. *mestergerenda* утворене з основ *mester* «майстер, майстерний» і *gerenda* «брус, балка». — Лизанец 610. — Див. ще **геренда**, **мештерний**.

[мештерний] «майстерний» Ж, **[мештеретиси]** «старатися» МСБГ, ст. *мещерь* (*мештер*) «магістр» (1404, 1476); — слц. *mešter* «майстер»; — запозичення з угорської мови; уг. *mester* «майстер», *mesteri* «майстерний», *mesterkedni* «трудитися, старатися», очевидно, походять від нім. *Meister* «майстер, (ст.) магістр», яке зводиться до лат. *magister*. — MNTESz II 905; Kluge—Mitzka 472. — Див. ще **магістр**, **маїстер**.

[мешти] «туфлі МСБГ; татарські туфлі, легкі черевики», **[омешкати]** «взутися» Ж; — р. **[мешты]** «легкі чобітки», **[мешты]** «шкіряні панчохи», п. *meszty* «сукняні черевики», болг. *мест* «сукняне взуття», схв. *мѣстѣ* «краги, шкіряні панчохи»; — запозичення з турецької мови; тур. *mest* «сап'янові черевики» походить від перс. *mešin* «вичинена шкіра, сап'ян». — Макарушка II; Фасмер III 25; Шипова 233, 241; Brückner 328; БЕР III 760; Младенов 295; Bern. II 39; Mikl. EW 193; Lokotseh 116; Räsänen Versuch 336. — Див. ще **мешіни**.

мещерякі (мн.) «тюркська народність у Башкірії і Приураллі», **мещеряк** (одн.); — р. *мещерякі*, ст. *мещера* (XIV—XVI ст.), бр. *мешчарак*, ч. *Meščerjakové* «мещеряки», слц. *Meščerjak*, болг. *мещеряци*; — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться як морд. **meškär* «бджолар» від *meš(k)* «бджола» (Mikkola FUF 15, 62); зіставляється з етнонімом угорців *magyar* (*magyer*) «мадяр» (Regényi St. sl. 22/3—4, 339—376). — Фасмер—Трубачев II 616.

[меліко́си] «наноси після весняної повені» Ч; — очевидно, результат поєд-

нання синонімічних слів **[мелі]** (мн.) «мілини» (з р.) і **ко́си** від *ко́са* «вузька намивна смуга в річці». — Див. ще **ко́са**², **мілкі́й**¹.

мжіти «мрячити», **[имжати]** Ж, **імжати**, **мжичити**, **[мжичити]**, **[мжичити]** Ж, **мигичити**] «те.», **[мжичка]** «мжичка, дрібний дощ» Кур, **[мжун]** «мряка» МСБГ, **[мжа]** «мжичка», **[імжа Ник, мжичя]**, **мжичка**, **[мигичка]** «те.»; — р. **[мжичь]** «мжичити; мружитися», **[мжа]** «мокрый сніг з дощем», бр. *імжбць* «мжичити», п. *mžuč* (*mžec*) «мрячити; [мружити (очі)]», ч. *mžiti* «те.; повзти (про туман)»; — псл. *mžiti* < **mīgiti* «мрячити, затягати хмарами; жмурити (стягати повіки)», пов'язане з **mьgla* «туман, хмара»; — споріднене з дінд. *mih-* «туман; дощ», гол. **[miggelen]** «мжичити», діел. *mugga* «мжичка»; первісне значення — «зтягати (хмарами, туманом)», пов'язане з іе. **megh-/mogh-* «тягти»; зв'язок з дінд. *mēhati* «мочиться», діел. *miga* «мочитися», вірм. *mizem* «те.» (Фасмер II 617) може бути лише опосередкованим. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Куркина Этимология 1982, 16—17; Brückner 336; Machek ESJČ 386. — Див. ще **мла**, **могті**. — Пор. **мерзнути**, **мігати**, **мікати**, **мокнути**, **мороква**, **мружити**.

мзда (зает.) «плата, нагорода; відплата»; — р. *мзда*, др. *мзда*, п. ст. ч. слц. вл. нл. *mzda*, болг. *мъзда*, слн. *mèzda* «заробітна плата», стел. *мъзда*; — псл. *mьzda*, очевидно, пов'язане з *мьсть* «помста»; — споріднене з дінд. *mīdhā-m* «виграш, нагорода», гр. *μισθός* «плата, нагорода», гот. *mizdō* «те.», двн. *mieta*, дангл. *meed*, нвн. *Miete* «плата за найом»; іе. **mizdhō-* «плата». — Фасмер II 618; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Holub—Lyer 327; Schuster-Sewc 976; Младенов 309; Bezlaj ESSJ II 181—182; Откупщиков 148—149; Mellet Études 248; Mikl. EW 210; Trautmann 188; Pokorny 746. — Пор. **мстити**.

ми¹ (особовий займ. I ос. мн., наз. в.); — р. бр. др. *мы*, п. ч. слц. вл. нл. *ту*, болг. **[ми]**, *ниє*, схв. *мй*, слн. *ті*, стел. *мъи*; — псл. *ту* з кореневим приголосним *т-*, що протистоїть приголос-

ному *п-* в усіх непрямих відмінках (*nasъ* і т. д.); цю особливість іноді пояснюють впливом дієслівних закінчень *l-і* ос. мн. іє. *mes/-mos* (пор. *несемо, беремо*); так само в лит. лтє. *mēs*, прус. *mes*, вірм. *mek'* «те.»; голосний *у* в псл. *tu* (замість очікуваного *te*) пояснюється впливом займенника *vy* (<*vōs) і форми знах. в. мн. *pu* (<*pōs) «нас». — Фасмер III 23; Преобр. I 524—525; Brückner 350; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972—973; БЕР III 781—782; Bezlaј ESSJ II 183; ESSJ Sl. gr. II 427—429; Hујer LF 45, 192; Топоров 118. — Пор. *нас*.

*ми*² заст. діал. «мені» Ж; — р. діал. др. болг. м. схв. *ми*, п. ч. слц. вл. нл. елн. *мі*, етсл. *ми*; — псл. *ті*, первинна форма давального відмінка особового займенника *азъ «я»*, поруч з якою в кінці праслов'янського періоду почала вживатись вторинна форма *тъпѣ* (*тъпѣ*); — споріднене з гр. *μοί*, лат. *тї*, дінд. *те*; іє. *моі «мені». — IУМ Морфологія 137—144; Фасмер II 618; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 222; БЕР III 781; Skok II 405—406; Багмут Вступ 282—286; ESSJ Sl. gr. II 74, 78; Bern. II 36—37. — Пор. *менѣ*, *мі*².

[*ми́га*] «пантоміма», [*ми́ги*] «жести як засіб порозуміння з глухонімими» Ме; — запозичення з польської мови; п. *mięi* «миги, жести» (*rozmawiać na mięi* «розмовляти на мигах») відповідає укр. *миги*, похідному від *ми́гати* (див.).

ми́гати «блимати, моргати; (про світло) мигтїти» СУМ, Ж, [*ми́гати́ся*] «виднітисся, ввижатисся», [*ми́гати*] «мигтїти», [*мигкотїти*] «те.», *мигну́ти* «майнути; моргнути; [ударити]», *миготати́ти*, *миготїти*, *мигтїти* «те.», *миг* «мить; мелькання; мигнути (виг.)», *ми́гавка* «блискавиця», *ми́ги* «жести», [*ми́говиця*] «блискавиця» Л, [*ми́готниця*] «вія» Ж, *мигунéць* «каганець; [паду́ча зірка]», [*ми́гушка*] «блискавиця», *ми́гальний* (анат.) «миготливий», [*ми́гкий*] «блимаючий» Ж, *миготли́вий*, *мигтлю́чий*, [*ми́гом*] «мигцем, миттю», *ми́гом* «миттю», *мигце́м*, *змиг*, [*незми́ливо*] КІМ, [*примену́ть*] «склепити очі, задрїмати» Л, [*уми́гати́ся*] «стати звичним» Нед, [*уми́гнути*] «відвести очі»

Нед; — р. *ми́гать*, бр. *ми́гаць*, др. *мигати* «блимати очима», п. *mięac* «моргати, мерехтїти, блимати», *mgnienie* «мить», ч. *mihat*, слц. *mihat'*, вл. *mikać*, нл. *mikać*, *miknuć*, полаб. *migojě*, болг. *ми́гам*, м. *мига*, схв. *ми́гати*, елн. *mięati*, етсл. *ми́гати*; — псл. *mięati* «мигати», *mięnōti* (<**mię-*) «мигнути»; — споріднене з лат. *micāre* «блищати, трїпотїти», лит. *mięti*, *mięgōti* «спати», лтє. *mięgt* «закривати очі», перс. *mięa* «вія»; іє. **meigh-* «блимати, моргати» (первісно «стягувати повіки»), пов'язане з **megh-/mogh-* «тягти». — Фасмер II 618—619; Преобр. I 533—534; Brückner 329; Machek ESJČ 362; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 907; БЕР III 782—783; Skok II 420; Bezlaј ESSJ II 183; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. II 56—57; Pokorny 712. — Пор. *ми́гати*, *ми́кати*, *мла*, *могтї*.

[*ми́гда*] «швидкозапальний хмиз» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*ми́гла*] «купа складеного дерева» (пор.).

ми́гдаль (бот.) «*Amygdalus communis* L.», *ми́гдалéві* (бот.), [*ми́гдаль*, *ми́кдаль* Ж], *ми́гдальник* «мигдалевидна залоза в глотці», *ми́гдальна* «те.», *ми́гдальник* «дикий ми́гдаль»; — р. *ми́ндаль*, бр. *ми́ндаль*, [*ми́гдаль*], др. *ми́гдаль*, п. *międal*, ч. *mandle*, слц. *mandl'a*, вл. *mandla*, нл. *mandel*, болг. *ми́гдаль*, м. *ми́ндаль*, *ми́гдаль*, схв. *ми́ндуо*, слн. *mińdelj*, етсл. *ми́гдаль*, *ми́гдаль*, *ми́гдаль*; — через посередництво церковнослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької, пізніше через посередництво польської — з латинської; лат. *amigdalum* «ми́гдаль», *amigdala* «ми́гдаль, ми́гдалеве дерево» походить від гр. *ἀμυγδαλή* (*amýgdalos*) «ми́гдаль», неясного походження (виводиться від гебр. *magdī'ēl* букв. «дорогоцінний дар божий»). — Фасмер II 623; Преобр. I 536; Brückner 336; Machek ESJČ 350—351; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 723; Bern. II 55—56; Mikl. EW 110; Walde—Hofm. I 39; Frisk I 96; Boisacq 56.

ми́гкати — див. *ми́гкати*.

[*ми́гла*] «купа складеного дерева; крутий схил гори» Ж, [*ме́гла* Ж, *ми́гла*, *ма́гла* О, *ма́гель* О, *ма́гли* О] «те.», [*ми́-*

glásh «сортувальник зрубаного дерева, який складає його в купи», [*миг'л'ованка*] «складання дерева в штабелі» МСБГ, [*миг'лувати*] «складати дерево в штабелі» МСБГ, [*миг'лювати*] «сортувати і складати в купи зрубане дерево», [*медлювати*] «те.» Ж, [*мег'лювати*] «те. Ж; спускати з гори колоди й готувати на березі для сплаву О»; — п. *tygła* «стіс очищеного від кори дерева», *tygłować* «складати в стіс очищене від кори дерево; очищати від кори (дерево)»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mîglă* (рум. *mîglă*) «стіс дерева», *myglăsh* (*mîglăş*) «сортувальник зрубаного дерева» виводяться від уг. *mágl'ya* «багаття (з великих колод); (ст.) стіс, штабель», запозиченого з слов'янських мов (болг. *могила* «могила», схв. *могила* «те.»). — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; DLRM 506; MNTESz II 815. — Див. ще *могила*.

[*мідза*] «морда, товсте обличчя», [*міг'за*] «те.», [*міза*] «морда, рило» Ж, [*мізя*] (глузл.) «дуже товсте обличчя» Ва, [*міси*] (мн.) «морда тварини» Лекс-Пол, [*меса*] «рот» Корз, [*міць'о*] «щоката дитина», [*міса*] «морда корови» Л, [*мазк'атий*] «мордатий, пикатий» Па, [*мидз'атий*] «з відвислими щоками, мордатий», [*миз'атий*, *мизк'атий* Па] «те.», [*мизати*] «торкатися мордою, лизати» Ж, [*мизити*] «дутися; надувати губи» Ж, [*мизнути*] «торкнутися мордою» Ж, [*намизитися*] «надутися» Ж, [*омизати*] «облизати» Ж; — р. [*мыс*] «голова риби; зяброва покривка», [*мыс'ало*] (лайл.) «обличчя», [*мыс'аль*] «вилиці, щелепи», бр. *міза* «морда», *мыса* «те.», м. *муца* «морда, рило»; — неясне; можливо, споріднене з дінд. *mîkham* «паща, морда» (Фасмер III 24); зіставляється також (ВеБ 278) з гр. *μῆξα* «слиз», пов'язаним з *μῆσομαι* «сякаюся». — Пор. *мис*.

[*мидлянка*] (бот.) «мильнянка, *Saropatia L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*mydlanka*], *mydlnica* «те.», похідне від *mydło* «мило», відповідає укр. *мильнянка* (див.).

*міза*¹ «заміська садиба (переважно в Прибалтиці)», *мізник* «власник або орендар мизи»; — р. бр. *міза*; — через посередництво російської мови запози-

чено з естонської; ест. *mõiz* «двір; маєток» споріднене з водськ. *mõiza*, лів. *moiz*, фін. *moisio* «садиба, миза». — Фасмер III 23; Преобр. I 574; Kalima 169.

*міза*², *мізати*, *миз'атий*, *мізити*, *мизк'атий*, *мізнути* — див. *мідза*.

[*мизг'атися*] «упадати, залицятися», *мізкатися*, [*мізкатися*] «те.», [*миз'ун*] «підлесник; полюбовник» Ж, [*омизати*] «лестити» Ж, [*оміз*] «улесливість; кокетування» Ж, [*омизина*] «те.» Ж, [*омизливий*] «улесливий» Ж, [*підмізи*] «залицяння» Нед, [*умизг'атися*] «упадати, увиватися», [*умизганик*] «залицяльник, зальотник» Шейк, [*умизгі*] «залицяння» Шейк; — р. [*мізг'ать*] «тинятися; часто ходити куди-небудь, до кого-небудь»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*mizgać się*] «упадати, залицятися», *mizgus* «підлесник; залицяльник», *mizguś* «те.», *umizgać się* «ластитися; залицятися», споріднене з ч. [*mizat se*] «голубитися, пестити», елц. [*mizlavý*] «лоєкітливий» (про тварин), [*myzlivý*] «те.», загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з нвн. *schmeicheln* «лестити» (Machek ESJČ 367) або з псл. *mîgati* «мигати» (Brückner 339).

[*мизг'ір*] (зоол.) «тарантул, *Lycosa singoriensis*», [*мизг'ір*] «те.» Ж; — р. [*мизг'ір*] «павук», [*мазгарь*] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лит. *mezgù*, *mėgsti* «в'язати, зав'язувати», лтс. *mezgti* «те.», *mazgs* «вузол», двн. *māsa* «петля», дісл. *mōskvi* «те.», прерм. *mēskō. — Фасмер II 619—620; Преобр. I 534; Zubatý St. a čl. I 2, 88—89; Bern. II 28; Trautmann 172; Mühl.—Endz. II 591.

мізкати «бруднити, заношувати», *мізкатися* «забруднюватися»; — р. *мізг'ать* «бруднити, псувати; [тинятися; вештатися]», вл. *mickować so* «обшарпуватися»; — неясне; припускається зв'язок з *мікати* (Фасмер III 23).

мікати «чесати (льон і под.); [виривати, висмикувати]», [*мікатися*] «вештатися; втручатися; кидатися», [*мекатися*] «братися за щось непосильне» Корз, [*микн'іти*] «умчати (когось), занести», [*мик*] (вигук на позначення швидкого руху), [*мікавка*] «палиця з

гачком для висмикування сіна з копиці», [мікало] «вид вудки» Ж, мікальник, [міканець] «розчісані і намикані з мички частини прядива для прядіння», [міканиця] «тс.» НЗ УжДУ 14, [міканка] «найгірший сорт пряжі; клоччя Ж; клоччя, яке стягується з щітки після розчісування конопель Ме», мічка «жмут льону для прядіння; пасмо волосся; волосся у коня під копитом, щітка», [міканичний] «зроблений з клоччя» Ж, [миканчаний, меканчаний, моканічний] «тс.» Ж, [зімичок] «потовщення в нитках» Я, [намикати] «намотувати, навивати; накладати шар вовни на щітку для чесання», [німкнутися] «кинутися» Нед, помикати «попихати; приваблювати; поспішати»; — р. [мікати] «чесати (льон, коноплю)», бр. [мікаць] «тс.», др. *мыкати* «кидати, тріпати», п. [тукаць] «чесати (льон)», ткпаць «рухатися, мчатися, нестися», ч. *тыкати* «висмикувати, чесати (льон, коноплю)», слц. *тыкаць* «тс.», нл. *тыкаць* «совати, усувати, швидко забирати», болг. *мѣкна* «витягти», схв. *мыкати* «тріпати (льон)», слн. *тыкати* «чесати; висмикувати»; — псл. (s)тыкати «тягати, рвати, рухати», тькноті «тягти, виривати; штовхати, рухати»; — споріднене з лит. *таўкті* «дерти (кору з дерева)», лтс. *таукт* «витягати», *тукт* «утекти», дінд. *тыцати* «звільняє, розв'язує»; іе. (s)тук- «тягти, рухати», паралельне (s)тук- «тс.».— Трубачев Рем. терм. нол. 67—68; Фасмер III 23; Преобр. I 540—541; Brückner 339; Machek ESJČ 384—385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974; Bezlaž ESSJ II 183—184; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53.— Пор. замикати, мігати, мчати, смикати.

Микі́та (чоловіче ім'я), [Кітька] Я, ст. *Никита* (1401), *Никыта* (1415), *Микита* (1458), *Микыта* (1475), *Некита* (1497), *Никіта* «побідитель» (1627); — р. *Никіта*, [Микі́та], бр. *Мікіта*, др. *Никита*, п. *Mikita* (з укр.), ч. слц. *Mikita* (з рос.), болг. *Никіта*, слн. *Nikita*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νικητής* виникло на основі іменника *νικητής* «переможець», пов'язаного з *νίκη* «перемога», етимологічно не зовсім ясним, можливо, спорідненим з дінд.

пїса- «спрямований вниз», лтс. *picāt* «вниз по течії», псл. *пись* «ниць» або з лит. *arnikti* «нападати, перемагати», лтс. *nikns* «лютий». — Вл. імена 68; Беринда 224; Петровский 165; Илчев 359; Frisk II 320—321.— Пор. Мико́ла.

микі́тити «міркувати, метикувати; [викручуватися, нечисто діяти; плутати, псувати справу Ме]», [мекі́тити] «викручуватися» Ж, [микі́та] «незграбна, вайлувата, нетямуща людина» Ме, [замикі́титися] «заметушитися, захвилюватися», змикі́тити «додуматися; обманути, не виконати обіцянки»; — р. *смикі́тить* «збагнути», п. [przemykicic] «обдурити»; — неясне; можливо, пов'язане з *метикувати* ([митикувати]); зв'язок з власним іменем *Микі́та*, очевидно, вторинний.

микі́тён — див. деміко́тён.

Мико́ла (чоловіче ім'я), Микола́й, [Мико́ля, Нико́ла, Николо́й], [микольник] «день святого Миколи» Ж, [никола́йки] «подарунки дітям у день Миколи» Ж, [никольщина] «гулянка на честь Миколи» Ж, ст. *Никола* (бл. 1350), *Миколай* (1398), *Николай* (XV ст.), *Нико́ла* «звитязство посольства, побѣда людей» (1627); — р. *Николо́й*, [Мико́ла], бр. *Мікало́й*, *Мико́ла*, др. *Никола*, *Микола*, п. *Mikołaj*, ч. слц. *Mikuláš*, схв. *Никола*, вл. *Mikławš*, нл. *Mikławš*, болг. *Николо́й*, слн. *Miklavž*, стсл. *Никола*, *Николаи*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικόλαος* складається з основ дієслова *νικάω* «перемагаю», пов'язаного з *νίκη* «перемога», та іменника *λαός* «народ», яке загальноприйнятої етимології не має; початкове м замість н у східнослов'янських і польській мовах пояснюється як результат впливу імені *Михаїл*. — Вл. імена 68; Беринда 224; Фасмер II 621, III 75; Kпаррová 125; Илчев 360; Frisk II 83—84.— Див. ще Микі́та.

микола́йки (бот.) «миколайчики, *Eryngium planum* L.», [микола́йці] «гніздівка звичайна, *Neottia nidus avis*», *микола́йчики* «*Eryngium planum*», [никола́єць] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mikołajki*, *mikołajek* «тс.» пов'язане з власним ім'ям Мі-

kořaj, що відповідає укр. *Мико́ла*; мотивація назви неясна.— Див. ще *Мико́ла*.

[*мику́лити*] «хитрувати, виляти», [*мику́литися*] «м'ятися; виляти; хитрувати», [*микуля́ти очима́*] «дивитися, уникаючи зустрічатися очима, почувуючи себе незручно; кліпати Ж»; — неясне; можливо, утворене від др. *Микула* «Мико́ла» за аналогією до [*микі́тити*] «викручуватися; плутати», сприйнятого як похідне від *Микі́та*.— Пор. *му́литися*.

мила́й — див. *мала́й*¹.

мілий, *мілості́вий*, *мілість*, [*милова́нець*] «фаворит, улюбленець», *мілості́вець* (заст.) «благодійник», *мілостина* (заст.), [*мілості́нник*] «той, хто роздає милостиню», *мілостиня*, *мілощі́* «милування», [*мільно́щі*] «тс.» Ж, [*милу́н*] «коханець», *міліша́ти*, *мілува́ти*, *мілува́ти*, *мілува́тися*, [*знемі́лити*] «стати неприємним» Г, Ж, [*знемі́литися*, *знемі́літи*] «тс.», [*не́мил*] «нелюб» Ж, *немі́лість*, [*незмі́литися*] «стати неприємним», [*помі́ла*] «помилування» Кур, *премі́лий*, [*преміле́нний*] «дуже милий», [*ростомі́лений*] «найласкавіший, милий», [*умі́лити*] «зворушити» Нед, *умі́лості́вити* УРС, Нед; — р. *мільи́й*, бр. *мілы*, др. *мильи*, п. вл. нл. *miły*, ч. слц. *milý*, болг. м. *мил*, схв. *мі́лен*, слн. *mił*, стсл. *милъ*; — псл. *miľь* «милий»; — споріднене з лит. *mielas*, *mylas*, лтс. *miľ's* «тс.», дінд. *miyas*- «радість, насолода», лат. *miľtis* «м'який, ніжний, спокійний»; ie. **mei-l-* «лагідний, м'який», пов'язане з **mei-r-* «м'який, мирний». — Фасмер II 622; Brückner 337; Machek ESJĀ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; БЕР III 787—789; Skok II 726—728; Bezlaĵ ESSJ II 184; Булаховський Нариси 174; Bern. II 58; Trautmann 174; Walde—Hofm. II 96—97; Pokorny 711—712.— Пор. *мир*¹.

[*мілі́ти*] «вводити в оману; турбувати Ж; втікати О», [*мілі́тися*] «помилятися» Ж, [*міла́ти*] «мотати, крутити» Ж, [*мі́лка*] «помилка» Ж, [*мі́лок*] «тс.» О, [*мі́льний*] «помилковий» Г, Ж, *змілі́ти* «помилитися; обманути», [*змі́лка*] «помилка», [*змі́льний*] «хибний, невірний» Ж, [*неомі́льний*] «безпомилковий»,

[*необмі́льний*, *непомі́лешний*], *непомі́льний* «тс.», [*омілі́ти*] «ввести в оману», [*омі́лка*] «помилка», [*омі́льний*] «помилковий», *обмілі́тися* «помилитися», [*обмі́л*] «помилка; огріх у сівбі» Ж, [*обмі́лка*, *обмі́лок*] «тс.» Ж, [*обмі́ла*] «помилка», [*обмі́льний*] «облудний, помилковий» Ж, *помілі́тися*, *помі́лка*, [*помі́лешно*] «помилково»; — р. [*мілі́ть*] «бентежити», бр. *миля́ць* «ворушити», [*милі́цьца*] «помилятися», п. вл. *mylic* «обманювати», ч. *mylit*, слц. *mylit'*, нл. *poliś* «тс.»; — псл. [*myliti*] етимологічно неясне; — здебільшого зіставляється з лтс. *muldēt* «говорити нісенітницю», лит. *mūdyti* «помилятися», пēlas «брехня»; думка про запозичення в українську мову з польської (Brückner 350) викликає сумнів.— Фасмер III 23; Machek ESJĀ 385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974—975; Безлаĵ ВЯ 1967/4, 47—48; Mikl. EW 207.

мі́лиця «костур, дерев'яна нога; [чепі́га в плузі Л]», [*мі́лиця*] «чепі́га в плузі» Л, [*мілі́я*] «ручка в жорнах», [*мільо́н*] «тс.», [*мі́лниця*] «ручка на кінці весла» Дз, Мо, [*ме́лничка*, *му́нічка*] «тс.» Дз; — р. [*мі́лиця*] «ручка весла» (Даль), бр. *ми́лиця* «милиця», п. [*mulica*] «ручка рала»; — неясне; для р. *мі́лиця* припускається запозичення з фінно-угорських мов (ест. *mõla* «кормове весло», карел. *mela*, фін. *mela* «тс.»); зіставляється також з [*му́льга*] «рукоятка весла», [*му́лявка*] «тс.», що зближується з *му́ляти*. — Фасмер III 23—24.

Мі́лиця (жіноче ім'я), *Мі́ла*, *Мі́ля*; — р. *Мі́лиця*, бр. *Мі́лиця*; — запозичення з болгарської мови; болг. *Мі́лиця*, як і схв. *Мі́лиця*, утворене від прикметника *мил* (схв. *мі́ло*) «милий», можливо, як калька гр. *Χάρις*, *Χαρίτη* (жіночі імена, букв. «краса, привабливість, ласка». — Вл. імена 143; Петровский 157; Илчев 334; Младенов 297; Успенский 620.— Див. ще *мі́лий*.

[*мі́лійо́р*] «купа поставлених сторчма жердин, обкладених дерном і підпалених у середині для добування деревного вугілля» Л, [*майо́р*, *мельо́р*, *мильо́р*, *мільо́р*, *мульо́р*] «тс.» Л; — п. *mielerz* «вогнище для напалювання вугілля»,

ч. *milif* «тс.», слц. *milier* «вугільна яма», вл. *tilar* «вогнище для випалювання вугілля», нл. *tilař* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Méiler* «вогнище для випалювання вугілля» (двн. *mīler* «тс.») походить від лат. *mīliārium* «межовий стовп; тисяча штук (полін для вуглевипалювання)», пов'язаного з *mille* «тисяча». — Brückner 680; Machek ESJČ 963; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 909—910; Kluge—Mitzka 471. — Див. ще **міля**.

міло, [*ми́лне*] «мильна вода» Ж, [*мілі́ни*, *ми́лння*, *милови́ння*] «тс.», [*міля*] «обрядове умивання молодих з річки або криниці», [*миля́р*] «виробник або продавець мила», [*миля́рня*] «миловарня» Ж, *ми́льник*, *ми́лкій*, [*милови́тий*] «милоподібний» Ж, [*миля́ний*], *ми́льний*, *ми́літи*, [*змі́лини*] «змілки», *змі́лки* «мильна вода після прання», *змі́лок* «невеликий залишок мила»; — р. *мбі́ло*, бр. *мбі́ла*, др. *мы́ло*, п. вл. *mydło*, ч. *mydlo*, слц. *mydlo*, схв. [*мі́ло*], слн. *mílo*, стел. *мы́ло*; — псл. *mydlo*, похідне від *myti* «мити». — Фасмер III 24; Schuster-Sewc 973; Трубачев *Этимология* 1963, 40—42. — Див. ще **міти**.

милода́н (заст.) «коханий», *милода́нка* (заст.); — схв. *мі́лода́р* «милостиня»; — складне слово, утворене з основ *мі́лий* і *да́ний*; конкретна семантична мотивація утворення неясна. — Див. ще **да́ти**, **мі́лий**. — Пор. **Богда́н**.

ми́лосе́рдий, *ми́лосе́рдний*, [*ми́лосе́рдець* Ж, *ми́лосе́рдник*], *ми́лосе́рдя*, *ми́лосе́ртитися*, *ми́лосе́рдствувати*, *ми́лосе́рдувати* Ж, *у́ми́лосе́рдити*; — р. *ми́лосе́рдный*, бр. *мі́ласе́рдны*, др. *ми́лосе́рдъ*, п. *miłosierny*, ч. слц. *milosrdný*, болг. *ми́лосе́рдие*, м. *ми́лосе́рдие*, схв. *мі́лосе́рдан*, слн. *miłosrčnost*; — через посередництво давньоруської мови запозичено з старослов'янської; — стсл. *ми́лосе́рдъ* утворене з основ прикметника *ми́ль* «милий» і *се́рцьце* «серце» як калька лат. *misericordia*. — Фасмер II 621; Brückner 337, 485; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 223; Stender-Petersen 441; Walde—Hofm. I 276. — Див. ще **мі́лий**, **се́рце**.

мі́ля (міра довжини), заст. *помі́льне* «плата посланому від милі»; — р.

болг. *мі́ля*, бр. *мі́ля*, п. вл. *míla*, ч. *míle*, слц. *míl'a*, м. *ми́ля*, схв. *мі́ля*, слн. *mílja*; — через посередництво середньовісньонімецької мови (свн. *mīle*) запозичено з латинської; лат. *mīllia* є формою множини від *mille* «тисяча», що виводиться від іє. *smi-ǵzhli «одна тисяча», перший компонент якого зберігається в гр. *μία* «одна», а другий — у гр. *χίλιοι* «тисяча». — СІС² 539; Винник 48—49; Шелудько 39; Фасмер II 622; Романова 33; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; Bern. II 57; Walde—Hofm. II 88—89. — Пор. **мілі-**.

[**ми́ль-ми́ль**] (вигук, що відображає мелькання); — виник, очевидно, на основі дієслова *мелька́ти* (див.).

ми́льня́нка (бот.) «*Saponaria L.*», [*ми́льник*] «мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis L.*» Ж, *ми́льни́ця* «тс.», [*ми́ло (собаче)*] «остудник голий, грижниця гола, *Herniaria glabra L.*»; — р. *ми́льня́нка* «*Saponaria*», [*ми́льник*], бр. *ми́льнік*, п. *mydlnica*, *mydelpica*, *mydlik* «тс.», ст. *kacze mydło* «остудник», ч. *mydlíce* «мильнянка», [*husí mydlo*] «остудник», слц. вл. *mydlíca* «мильнянка», нл. *mydłowina* «тс.»; — похідні утворення від *мі́ло*; назви зумовлені тим, що в коренях обох рослин є сапонін і вони вживаються для прання. — Machek *Jm. rostl.* 76, 80. — Див. ще **мі́ло**.

[**мі́мдитись**] «псуватися» Мо; — неясне.

[**мі́мка**] «корова, що дає молоко не на всі дійки або зовсім не дає; (також про жінку); боягуз, нероба, ледар Ж», [*мі́нка*] «вівця, яка не доїться зовсім або доїться на одну дійку» МСБГ; — п. *тутка* «тс.» (з укр.); — неясне; припускається походження від рум. заст. *tapcă* «брак, відсутність», [*mîncă*] «яка не має, якій бракує» (Дзензелівський *St. sl.* 22/3—4, 289—290).

мі́мо «повз»; — р. болг. *мі́мо*, бр. *мі́ма*, др. *мимо*, п. ч. слц. нл. *mímo*, вл. *mímo*, схв. *мі́мо*, слн. *mímo*, стел. *мимо*; — псл. *mímo*, пов'язане з основою дієслова *mijati* «минати», *minqti* «минути». — Фасмер II 622; Преобр. I 536; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314;

Schuster-Šewc 1003; БЕР III 798; Bezlaј ESSJ II 184; ESSJ Sl. gr. I 112—114; Берн. II 59; Zubatý St. a čl. I 2,412.— Див. ще **минáти**.

[**мимохі́д**] «конвульсії у дітей»; — схв. *мимòхоци* (мн. від *мимòходац*) «короткий приступ епілепсії, раgoismus epilepticus praeteriens»; — калька складової частини латинської медичної назви приступу *praeteriens*, букв. «минуший, такий, що проходить мимо». — Див. ще **мі́мо**, **ході́ти**.

[**мі́мрати**] «поволі щось робити; поволі їсти О; слабо ссати О; роздумувати; копатися, рити Ж», [*мі́мгати* О, *мі́рати* Ж] «тс.», [*мі́мра*] «нюня, нікчема Ж; повільний, забарний Бі», [*мі́р'явий*] «лінивий, повільний», [*мі́р'яво*] «мляво, неохоче» МСБГ, [*мі́р'яво*] «напружено» Терит. діал.; — р. [*мі́мрить*] «поволі жувати», ч. *mímgati* «поволі працювати», *mímgá* «той, що поволі робить»; — очевидно, результат контамінації слів *мі́мрити* «невизначно говорити» і [*мі́мрати*] «роздумувати; копатися». — Див. ще **мі́мрати**, **мі́мрити**.

мі́мрити «бурмотіти; поволі, неясно говорити», [*мі́мра*] «той, що поволі і неясно говорить» Бі, [*мі́мрій*] «буркотун», [*мі́мря*] «тс.», [*мі́мравий*] «який невизначно говорить» МСБГ; — р. [*мі́мреть*] «невизначно говорити», п. [*мі́мга́с*] «бурмотіти, бурчати», [*мі́мга́с*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ма́мрати*, *мо́мрати*] «тс.», а також до *мурмотіти*, ч. *mímgati*, схв. *mímgati*, слн. *mímgati* «тс.».— Фасмер III 9; Вгückner 348; Берн. II 75.— Пор. **ма́мрати**, **мо́мрати**, **мурмоті́ти**.

Мі́на (чоловіче і жіноче ім'я), ст. *Минā* «поминател аб(о) м'сячен» (1627); — р. *Мі́на*, бр. *Мі́на*, др. *Мина*, болг. *Мина́*, стсл. **Минн**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μηνᾶ*, *Μηνᾶς* пов'язане з іменником *μῆν* (дор. *μῆς*) «місяць», спорідненим з лат. *mēnsis* «місяць (календарний)», лит. *mėnesis* «тс.», псл. *měsєcь* «місяць». — Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 158; Илчев 335; Frisk II 227—228.— Див. ще **мі́сяць**.

минáти, **минáтися**, [*минáтиси*] «минатися; помирати, гинути» МСБГ, [*минувáти*] «обносити (чаркою), уникнути Ж», *минúти*, *минúвшина*, *минúле*, [*минухá*] «пропуск нитки в основі» Ник, [*минúшка*] «скороминуча» (про грушу), *минúлий*, *минúщий*, [*виминáти*] «переганяти, обганяти», [*неминáйло*] «той, що не поступається дорогою; той, що не проходить» Ж, *неминúщий*, [*нейминúй*] «неодмінно», *оминáти*, *обминáти*, [*обмин*] «пропуск» Пі, Ж, [*обмина*] «тс.» Пі, [*обминóвище*] «той, кого всі уникають» Ж, *передминúлий*, [*прóмінка*] «пропуск нитки в основі» Ник; — р. *миновáть*, бр. *мінáць*, др. *минути*, *миновати*, п. *mínac* «минути», *míjac* «минати», ч. *mínouti* «минути», *míjeti* «минати», слн. *mínút'* «минути», вл. *mínucь so* «минутися», нл. *mínus' se* «тс.», *míjacь se* «минатися», болг. *міна́* «мину», м. *мине* «минає», схв. *мі́нути* «минути», слн. *míniti*, стсл. **минжти**, **миновати** «тс.»; — псл. *mínqti «минути», *míjati* «минати»; — споріднене з лат. *meāre* «ходити, проходити, рухатися», скіпр. *mupet* «іти»; іє. **mei-* «іти». — Фасмер II 624; Преобр. I 537; Вгückner 337; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 223—224; Schuster-Šewc 911; БЕР III 800; Младенов 297; Skok II 426; Bezlaј ESSJ II 184—185; Берн. II 59; Pokorný 710.— Пор. **мі́мо**.

[**миндза**] «дернина» О, [*миндзо́в'я*] «тс.» О; — неясне.

[**мі́ндра**] «чепуруха» МСБГ, [*мі́ндрий*] «чепурний» МСБГ, [*мі́ндритися*] «чепуритися, пишатися, приймати манірну позу» Ме, МСБГ, [*замі́ндритися*] Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *мы́ндру* «гордовитий, пишаний, красивий» (рум. *mîndru* «тс.») походить від стсл. *мъдръ* «мудрий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 270.— Див. ще **му́дрий**.

[**мі́ндр'явий**] «нікчемний, дрантивий, поганий» О, [*змі́ндрити*] «змиршавіти» Ж; — очевидно, афективне утворення. **миндúл(ь)** — див. **мендúл**.

мінзер — див. **мензэ́ря**.

мінія — див. **манія**¹.

мі́но — див. **ім'я**.

Минодóра (жіноче ім'я), *Нимидóра*, *Дóра*, *Нóра*, ст. *Минодóра* (м'сячны(й))

даръ» (1627); — р. *Минодѡра*, бр. *Мінадѡра*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μηνοδώρα* утворене з основ іменників *μήν* «місяць» і *δῶρον* «дарунок». — Вл. імена 147; Беринда 223; Петровский 159. — Див. ще *Міна*, *Гліодѡр*.

[**минтиліти**] «прошмигати, мигтіти, швидко рухатися» Ме; — афективне утворення, паралельне до [*мантиляти*] «махати, вимахувати» (пор.).

[**минтіти**] «божеволіти» МСБГ, [*мінтіти*] «втрачати розум» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*мінти*] «розум, клепка».

мінту́с — див. **мантіти**.

міння¹ (дит.) «корова, віл, теля», [*міня*] «корова, теля» МСБГ, [*міню-міню*] (вигук, яким кличуть корів), [*минь-минь*] (вигук, яким кличуть котів) Ж; — слова дитячої мови звуконаслідувального походження (пор. *мукати*, р. *мычатъ*). — Пор. **біння**.

[**миня**²] «примара» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*маня́к*] «тс.» (пор.).

міння³ — див. **міца**.

минь (іхт.) «*Lota Oken*», *миньок* «минь звичайний, *Lota lota* L.», [*мень*, *меньок*, *мѣнту́з*, *мѣнту́с* Ж, Л, *ментю́к* Ж, *мѣнтю́х* Ж, *мѣньку́с* ВеБ, *мінту́с* Л—Г, *миньку́с* ВеБ, *міню́ха* МСБГ, *мніу́с* Тат, *мну́х* Кол, *мню́х*] «тс.», [*м'юх*] «вугор» МСБГ; — р. [*минь*, *мень*, *мѣню́х*, *мѣнту́с*], бр. [*мень*], *мянту́з*, п. *mie̯tus*, [*mie̯ń*], ч. *mnik*, ст. *meñ*, слц. *mieñ*, вл. нл. *mjenk*, схв. [*мєпјак*, *мапј*, *м̀аніи̯*], слн. *mēpek* «минь»; — очевидно, праслов'янське запозичення з фінно-угорських мов; пор. мар. *men* «минь», ерз. *mentuk*, мокш. *māntuk* «тс.»; менш обгрунтоване виведення (Holub—Kop. 227) з псл. **mьp-*, *mьpь-* «менший» або зіставлення (Фасмер II 599; Преобр. I 523; Schuster-Sewc 922) з лит. *mėnkė* «тріска», лтс. *menpa* «тс.», гр. *μαίνη* «маленька морська риба; окунь». — Коломиец Происх. назв. рыб 82—87; Machek ESJC 370; Holub—Lyer 318; Bezljaj ESSJ II 177; Leder 131—132.

минь-минь — див. **манька**².

мир¹ «згода, спокій», [*мирна́*] «мирова, полюбовне вирішення суперечки», [*мирно́та*] «злагода, спокій», *мировá*,

мірний, *мировій*, *миріти*, [*мирству-вати*] «благословляти словами «мир всім» Ж, *замиріти* «примирити», [*змірний*] «смирний» Ж, [*нѣзмир*] «сварка, ворожнеча», *перемір'я*, [*помірна*] «мирова», [*прімир*] «перемір'я», [*примірок*, *примір'я*] «тс.», *примирѣнець*, *примирѣнство*, *примиритель*, *примірник*, *примирѣнный* «умиротворений, лагідний», *примирѣнський*, *примірливий*, *примірний*, *рѡзмир* «розрив мирних відносин; замирення, мир», [*сумір*] «мир, згода, спокій» Г, Ж, *сумір'я* «покора», *сумірний* «смирний, лагідний», [*сумиріти*] «упокорити, угамувати»; — р. болг. м. *мир*, бр. *мір*, др. *миръ*, п. *тіг*, ч. слн. *тіг*, слц. *тіег*, вл. нл. *тѣг*, схв. *мір*, стсл. **миръ**; — псл. *тігь* «мир, згода»; — споріднене з лит. ст. *miegas* «мир, спокій», лтс. *miēts* «тс.», дінд. *mitrañ* «друг»; іє. **mēi-* (*mī-*) «ласкавий, мильний»; пов'язується також з *merti «мерти (заспокоюватись)» (Мартынов Рус. и сл. языкозн. 188—190); виводиться від скіф. **mig-*, ав. *miθra-* «дружба, угода» (Абаев Пробл. ист. и диал. II). — Фасмер II 626; Преобр. II 538—539; Brückner 338; Holub—Kop. 224; Schuster-Sewc 898—899; Младенов 298; Skok II 427—428; Bezljaj ESSJ II 185; Bern. II 60—61. — Пор. **мілий**, **смірний**.

мир² «світ; громада, народ», *мирянін* (заст.) «людина, що живе у миру, не має духовного звання; член сільської громади» Ж, СУМ, [*мірний*] «народний, багатолюдний» Ж, *мірський* (заст.) «світський; громадський» СУМ, Ж, [*мирецький*] «тс.» Ж, [*мирянський*] «громадський», [*пмірок*] «праця в порядку взаємодопомоги» Мо; — р. *мир* «світ; сільська громада», бр. заст. *мір* «сільська громада», болг. *мир* «світ», схв. заст. *мір*, стсл. **миръ** «тс.»; — псл. *тігь* «світ, народ, мирний народ», результат семантичного розвитку слова *тігь* «мир, згода». — Фасмер II 626; Преобр. II 539; Brückner 338; Младенов 298; Bern. II 61; Meillet Études 404. — Див. ще **мир**¹.

[**мир**³] (бот.) «лобода запашна, *Chepodium botrys* L.», [*мирзілля*] «тс. Мак; герань криваво-червона, *Geranium sanguineum* L.; змієголовник Рюйша,

Draconcephalum guyschiana L.» — п. [mirzil] «лобода» (з укр.); — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [марь] «лобода запашна» (див.).

мірати, мірявий — див. **мімрати**.

міргати «виляти (хвостом)» Ж, [міркати] «тс.» ВеНЗн; — р. [миргать] «мигати», бр. *мірґаць* «мигати; рухати вусями, очима; моргати», п. [myrґaś] «ворушити, рухати»; — не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови, в якій пов'язується з [myrґaś] «моргати, мигати» і зіставляється з укр. *морґати*, лит. *mirgėti* «мигати, блимати». — Пор. *морґати, мриґати*.

[мірдати] «виляти (хвостом)»; — п. [myrdaś, merdaś, mardaś], ч. [mrdati] «тс.», слц. *mrdat'* «смикати, посмикувати чим-небудь», схв. *мрдати* «рухати, ворухити»; — цел. *m^hḡdati, очевидно, інфіксальний варіант (з інфіксом -г-) основи *med-/mod-, спорідненої з *metati/motati* «метати/мотати». — Пор. *метати, мотати*.

міркати¹ «неясно говорити, бурмотіти», [миркотати, мирчати] «тс.», [міркач] «буркотун» Ж; — р. [міркаць] «верзти нісенітницю», бр. *міркаць* «епівати про себе, бурмотіти», п. [myrґkaś] «пробурмотіти», ч. *myrґeti* «бурчати; буркотіти», слц. *myrґat'* «муркотіти; бурмотати», вл. *mörkotas* «бурчати», болг. *мрѣкам* «неясно говорити, мимрити; муркотіти (про кішку)», схв. *мрѣкати* «бурмотіти, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *міркати*. — Фасмер III 24. — Пор. *мур-мур*.

міркати² «жебрачити»; — очевидно, похідне від *мир* «світ, народ» (пор. *ходити по миру* «жебрачити»). — Див. ще *мир*².

мирковати — див. **меркувати**.

миркót, миркóти — див. **меркáč**.

[мирлуга] «барліг»; — р. [мерлóg] «лігво, барліг», [мерлóга, мерлúга], бр. [мерлóга] «тс.»; — пов'язане з *барліг* (див.).

міро «запашна олія, що вживається при християнських церковних обрядах», [мірниця] «чаша для мира» Ж, [мирувати] «мазати миром»; — р. болг. м. схв. *міро*, бр. *міра*, др. *миро*, *мвро*, стсл. *миро*, *мвро* — запозичення з грець-

кої мови; гр. *μύρον* «миро, мастило, запашна олія» пов'язується з *σμύρις* «наждак», яке зіставляється з двн. *smego* «свиняче сало», гот. *smairgr* «жир, мастило», дангл. *smego* «тс.», дірл. *smi(u)g* «кістковий мозок». — Фасмер II 626; Преобр. I 538; Верп. II 60; Frisk II 273. — Див. ще *шмарувати*.

Мирón (чоловіче ім'я), [Мірін] УРС, Г, *Мірко́, Мирóньо, Мирóсь, ст. Мвро́нь* (1627); — р. болг. *Мирón*, др. *Миронъ*, п. *Мігон*, слц. *Мігón*, стсл. **Миронъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μύρον* пов'язується з дієсловом *μύρω* «лю сльози, плачу» або з іменником *μύρον* «миро». — Вл. імена 69; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Фасмер II 626; Петровский 159; Илчев 337.

[миронóся] «вівця чорна, на носі біла» ВеНЗн; — результат видозміни запозиченої назви породи овець *меринóс*, за звучанням зближеної з *миронóсиця*, (церк.) і, можливо, з *ніс* (*носа*) з огляду на особливий характер позначуваної масті (всі мериноси тільки світлого кольору). — Див. ще *меринóс*.

Миросла́в (чоловіче ім'я), *Мірко́, Мирóсько, Сла́ва, Славко́, Миросла́ва* (жіноче ім'я), *Мі́ра, Мі́рка, Мирóся, Мі́рця, Сла́ва, Слávка*, ст. *Мирослав* (1413); — р. болг. *Миросла́в*, п. *Mirosław*, ч. слц. *Mirolav*, вл. *Męrosław*, нл. *Mirosława*, схв. *Мірослав, Міросав*; — цел. *Mirolavъ*, утворене з основ іменників *мігъ* «мир; світ» і *slava* «слава». — Вл. імена 69; Петровский 159; Илчев 337. — Див. ще *мир*^{1,2}, *сла́ва*.

мі́рра «ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають»; — п. *myrґa*, *мігга*, ч. слц. *myrґa*, вл. *myrґa*, болг. *мі́ра*, схв. *мі́ра*, слн. *ті́га*, стсл. *мвра, мира*; — запозичення з грецької мови; гр. *μύρρα* «мірра, бальзамове дерево» є словом семітського походження (пор. араб. *mūrā*, гебр. *mōr*, ар. *myr* «тс.»). — ТСБМ III 162; Kopaliński 632; Holub—Kop. 236; Holub—Lyer 326; Frisk II 274; Boisacq 652. — Пор. *смірна*.

[мі́рса] «золота нитка» Ж; — неясне. **мирт** (бот.) «південна вічнозелена рослина, *Myrtus* L.», *мірта* «тс.», [мір-

товіна] «миртове дерево» Ж, *міртові*, *миртовий* Ж; — р. болг. *мирт*, *мірта*, бр. *мірт*, п. *mirt*, [mirta, myrta], ч. слц. вл. нл. *myrta*, м. *мірта*, схв. *мірта*, слн. *mirta*; — через посередництво латинської мови (лат. *myrtus*, *mirtus*) запозичено з грецької; гр. *μύρτος* «миртове дерево» вважається словом семітського походження. — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 1051; ТСБМ III 162; Sł.wyг. obcych 482; Holub—Lyer 327; Machek ESJĀ 385; Walde—Hofm. II 131; Frisk II 274—275; Boisacq 652.

мірха, *мірхавка* — див. *мерха*.

[**мірхати**] «мервити, бгати, м'яти, сплутувати, змішувати» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [myrchać] «копатися, розгрибати, ритися», [merchać] «тс.», можливо, споріднене з укр. [*мерва*, *мервити*]. — Brückner 328. — Пор. *мерва*.

міршавий «непривабливий, жалюгідний, слабосиллий», *міршавенький*, *міршавець*, *міршавка*, *міршавіти*; — болг. *мършав* «худий; пісний; неродючий, малощинний», м. *мршав* «худий, виснажений», схв. *мршав* «худий; поганий, слабий, жалюгідний», слн. *mřšav* «худий, худощавий»; — псл. *mřšavъ «худий, виснажений», очевидно, того ж походження, що й *mřtvъ «мертвий», *merti «мерти». — Brückner 328; Младенов 311; Bezlaĵ ESSJ II 203. — Див. ще *мерти*. — Пор. *мерва*.

миршак — див. *мерча*².

міржавий, *міржаво* — див. *міррати*.

мис «частина суходолу, що вдається в річку, море»; — р. бр. *мыс*, ч. слц. *mys* (з р.); — неясне; пов'язується з дінд. *mūkham* «морда», гр. *μυχός* «внутрішність; глибина, бухта» (Uhlenbeck Aind. Wb. 226; Bugge KZ 32, 20); припускається зв'язок із *змікатися* (Преобр. I 574). — Фасмер III 24.

міса «велика миска», *міска*, [мискар] «виготовлювач мисок; гончар» МСБГ, *місник* «полиця або буфет для посуду», [місошник] «той, що виробляє миски», [мисча] «маленька мисочка», *мисчина* «маленька або погана миска», [мисчівка] «синя глина, з якої виробляють миски», [місця] (дит.) «миска», [замісник] «полиця для посуду», [намис-

ник] «тс. (у гуцулів)»; — р. *міса*, *міска*, бр. *міса*, *міска*, др. *миса* «блюдо», п. слц. *misa*, ч. *misa*, вл. нл. *miska*, болг. *міса*, стсл. *миса* «блюдо»; — псл. *misa*; — через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. *mias* «стіл») запозичено з народної латині; нар.-лат. *mēsa* (лат. *mēnsa*) «стіл» пов'язується з *mētior* «міряю, вимірюю», спорідненим з псл. *metō* «кидаю; відміряю», укр. *метати* «кидати». — Фасмер II 627; Преобр. I 539; Brückner 338; Machek ESJĀ 364; Holub—Kop. 224; Holub—Lyer 316; Трубачев Рем. термиол. 279—280, 282—283; Верп. II 61; Walde—Hofm. II 70; Мельничук Этимология 1984, 140.

міси — див. *мідза*.

[**мисина**] «спеціальна нитка для вудки» Дз; — неясне.

[**міска**] «торба» Л; — неясне.

[**мискозуб**] (іхт.) «невеличка їстівна риба, яка використовується для наживки» Л, [маскозоб] «мінога струмкова, Petromizon (Lampetra) planeri Vl.» ВеНЗн, [мускозоб] «тс.» тж; — р. [мескозоб] «пічкур, Gobio Cuv.; голянь, Phoxinus phoxinus L.; щипівка звичайна, Cobitis taenia L.», [мескосон] «пічкур», [мискозоб] «голець, Nemachilus Hass.»; — очевидно, результат видозміни назви [ніскозоб] «пічкур», [ніскозуб] «тс.», [ніскозоба] «щипівка» (пор. р. [пескозоб, пескозуб] «пічкур»). — Див. ще *піскозоб*.

мислівець «людина, що займається полюванням», *мислівий*, [мисловий] Ж «тс.», *мислівство* «полювання», *мислівський*; — бр. [мысливца]; — запозичення з польської мови; п. *mysliwiec* (заст.) «мисливець», як і ч. слц. *myslivec* «тс.», пов'язане з *mysl* «думка», оскільки мислівство на пізнішому етапі вимагало багато вигадки; пор. р. *промышлять* «займатися чимсь; добувати; добувати ловлею». — Brückner 350—351; Machek ESJĀ 385; Zubatý St. a čl. I 1, 155. — Див. ще *мисль*, *прómисел*.

[**міслик**] «різець, зубило» Ж; — бр. *мыслик* «пробійник»; — запозичення з польської мови; п. [myslik] «вид долота» походить від нім. Meißel «різець; долото; зубило», свн. *meißel* «тс.», спорід-

неного з гот. *maitan* «рубати, сікти; тесати», дісл. *meitill* «різець, зубило». — SW II 1088; Kluge—Mitzka 472.

мисліте «назва літери **М** у слов'янській азбуці»; — р. *мыслѣте*, др. *мыслите*, *мыслѣте*, слц. (заст.) *myslete*, схв. *мыслѣте*; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **МЫСЛИТЕ** (2 ос. мн. від дієслова **МЫСЛИТИ** «мислити») є умовною назвою букви **М**. — Див. ще **мисль**.

мисль «думка», *міслення*, *мислівець* «розумник», *мислітель*, *міслений* «який постає в думках, уявний», *мислівий* (заст.) «розумний; умілий», *міслімий*, [*мисловатий*] «дотепний, розумний» Ж, *міслити*, [*безмісля Я*, *безмісльний Ж*], *вімисел*, *вимислівий* «примхливий, вередливий», *дбмисел*, [*змісел*] «почуття» (з п.), [*змисл*] «тс.; намір» Ж, [*змислѣнник*] «мислитель» Ж, [*змісльний*] «розумний, тямущий, винахідливий» Ж, [*змісльний*] «кмітливий», *зámисел*, [*зámисл*], [*замислівка*] «витівниця», [*замислівка*] «примхлива жінка», [*замисляниця*, *замислянка*] «тс.», [*замисливий*] «задумливий» Я, [*зámислиивий*] «розумний, дотепний» Ж, [*нámисел*] «роздум», [*нámисл Ж*, *надбмисл Ж*] «тс.», *недбмисел* СУМ, Ж, *недбмисл* СУМ, Ж, [*недомислімий*] «незбагнений» Ж, [*нѣзмислень*] «нетяма, нетямуца людина» Ж, [*нѣзмисль*] «тс.» Ж, [*незмислѣнний*] «безтямний», [*обміслити*] «постачити, спорядити», [*омісьне*] умисне» Ж, [*перемісльний*] «дотепний» Нед, *пбмисел*, *помісливий* «недовірливий, підозрілий», *рбзмисел*, *ўмисел*, [*ўмисл*] Нед, *умісльний*; — р. бр. др. *мысль*, п. *mysl* «думка», *zmysl* «почуття; смисл», ч. вл. нл. *mysl*, слц. *mysel*, болг. *мысль*, м. *мысла*, схв. *мысао*, слн. *mysel*, стсл. **МЫСЛЬ**; — псл. *mysl* здебільшого зводиться до давнішого **mūd-sl̥* або **mūd-tl̥*, яке вважається спорідненим з гр. *μῦθος* «мовлення, слово; замисел», гот. *gamaudjan* «нагадувати», лит. *maūsti*, *maudžiū* «тужити; пристрасно бажати; досадувати», сірл. *smāinīm* «думаю»; реконструюється також (Топоров Етимология 1963, 5—13) **top-*, як пов'язане з іє. **tep-* «думати». — Фасмер III 25; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek 385; Holub—

Kop. 236; Schuster-Šewc 975; Младенов 299; Стоянов 63—64; Skok II 431—432; Bezlaĵ ESSJ II 185. — Пор. **мислівець**, **навмісний**, **прбмисел**, **смисл**.

[**мистѣрний**] «майстерний» Ж; — запозичення з польської мови; п. *misterny* «майстерний; тонкий, вишуканий, художній, красивий», як і ч. *mistrný* «тс.», пов'язане з *mistrz* «майстер» (ч. *mistr* «тс.»), що походить від сви. *meister*, до якого зводиться й укр. *маїстер*. — Brückner 318. — Див. ще **маїстер**.

мистѣць «митець», [*містѣць*, *мистіюк*, *містіюк*] «тс.», *мистѣцтво*; — бр. [*міціюк*] «хват, майстер», п. *misterstwo*, ч. *mistrovství*, вл. *miŝterstwo* «майстерність, уміння»; — мабуть, пов'язане з [*мистѣрний*] «майстерний» (див.).

мисюрка — див. **місюрка**.

[**мись**] «ведмідь» Ж, [*мишійк*] «тс.» Ж; — р. *миша*, *мишка*, *мишійк* «тс.», п. *miś* «ведмедик»; — виводиться як пестлива форма від псл. *měška* «ведмідь», яке вважається утвореним від *medъvedъ* «тс.»; зазнало вторинного зближення з особовою назвою *Михайло*. — Brückner 335, 360. — Див. ще **ведмідь**.

мит «інфекційна хвороба підщелепних залоз у молодих коней», [*заметітися*] «заразитися» СУМ, Г, [*замѣчуватися*] Я, [*замитітися*] «захворіти запаленням підщелепних залоз» (про коней) Я, ст. *замититись* «захворіти» (про людей) (1720); — р. бр. *мыт* «інфекційна хвороба коней»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «тс.». — Пор. **заметіти**, **мить**².

митарити, **митарство**, **митарствувати** — див. **міто**.

мітець «художник; майстер; знавець», [*метѣць*] «меткий; мастак; майстер», [*мітець*] «спеціаліст» Пі, [*мітецьство*] «спеціальність» Пі; — результат видозміни слова [*мистѣць*], зумовленої, можливо, впливом дієслова *метікувати* «роздумувати, тямити», [*митікувати*] «тс.». — Див. ще **мистѣць**.

міти, *мійка* «ганчірка для миття посуду», *мійник* «робітник, що займається миттям», *мійниця* «велика миска; [умивальник]», [*мітель*] «луг; тепла лужна вода для миття голови», [*мітіль*]

«тс.», [мітка] «мийка» Ж, [мітниця] «прачка» Ж, [мієнко] «син прачки» Пі, [мівна] «дочка прачки» Бі, [мійка] «прачка» Бі, [мівниця] «лазня; ванна кімната» Ж, [мійка] «мийка» Ж, [мольниця] «вимоїна після дощу», [мйтка] «мийка» О, *вимівина, виміїна, змітися* «швидко або непомітно піти, утекти», [замітися] «тс.» Я, Пі, *намів, намивний, невмивака, [невміванець]* Ж, *незмівний, обмівка, обмівальний, перемівальниця, перемівка, підмів, [підміла]* «мул», [підмітва] «підмивання; вода, якою підмивають», [помієць] «людина, що бабрається в помиях» Нед, *помії, [поміійник]* «людина, що займається виносом помий і брудною роботою; собака, що бабрається в помиях», *поміійниця* «посуд для помий; [посудниця Нед]», [поміло] «вимите місце на березі» Нед, [поміток] «мийка» Г, Нед, [помія] «вимоїна в березі» Нед, *промивалка, промивальник, промівка* СУМ, Нед, *промивна, проміїна, промивальний, промивний, розмів, розмівач, розмівина, [розмівки]* «церемонія обмивання породіллі» Нед, *розмівчастий, умивалка, умивальник, умивальниця, умивальна, умивальня, умивальний*; — р. *мыть*, бр. *мыць*, др. *мыти*, п. вл. *мыс*, ч. *мыті*, слц. *мыт'*, нл. *мыс*, болг. *мия*, м. *мие*, схв. *мыти*, слн. *міті*, стсл. *мыти*; — псл. *мыті*; — споріднене з лит. *maudyti* «купати», лтс. *maūt* «плавати», *maudāt* «змивати», свн. *mūten* «умиватися», дінд. *mūtram* «сеча»; іє. **mī-*, **meu-* «мити». — Фасмер III 26; Преобр. I 576; Brückner 350; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Schuster—Šewc 973; Младенов 300; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 185—186; Trautmann 191; Pokorny 743. — Пор. **міло**.

[митник] (бот.) «плаун звичайний, *Lycopodium clavatum* L.; шолудивник, *Pedicularis* L.» Мак; — р. *мытник* «шолудивник» бр. *мытник* «тс.»; — похідне утворення від *мыти*; — назва шолудивника зумовлена його давнім застосуванням для очищення від гнид і вошей. — Попов 157. — Див. ще **мыти**.

мыто «оплата за перевезення товарів через кордон; [мірчук ДзАтл I]», [мітар] «службовець митниці, збирач

мыта» Ж, *митарства* «важкі переживання, муки; поневіряння; (церк.) випробування, через які проходить душа після смерті», [митарство] «ошуканство Ж; (ст.) митниця», *мытник* «працівник митниці» СУМ, Ж, [митничтво] «митна справа» Ж, *мытниця, митарствувати* «поневірятися», [обмытити] «обкласти митом», [перемытник] «спекулянт; контрабандист» Нед, [промыто] «високе мито»; — р. *мыто*, *мыт*, бр. *мыта*, *мыт*, др. *мыто*, *мытъ*, п. слц. *мыто* «митом», вл. нл. *мыто*, ч. *мыто* «платна винагорода, премія», болг. м. *мыто*, схв. *мыт*, *мыто* «хабар; підкуп», слн. *mito* «арендна плата», стсл. *мыто* «платня; прибуток; гроші; подарунок; хабар»; — псл. *мыто*; — запозичене з германських мов; двн. *muta* «митниця; податок, збір» (нвн. *Maut* «тс.»), гот. *muta* «митом» пов'язані з нвн. *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «міркую», гр. *μεδομαι* «тс.».— Фасмер III 26; Преобр. I 575; Дзендзелівський УЗЛП 160; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Ondruš Sl. sl. 1969/3, 262—263; Schuster—Šewc 976; Младенов 299; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 186; Mikl. EW 208; Matzenauer 61. — Пор. **медитація**.

мытра «позолочений головний убір вищого духівництва християнської церкви», [мытра] «тс.» Ж; — р. болг. м. *мытра*, бр. *мытра*, п. ч. слц. *mitra*, схв. *мытра*, слн. *mitra*; — запозичення з грецької мови; гр. *μίτρα* «пов'язка на голову, тюрбан» остаточно не з'ясоване; пов'язується з дінд. *mitrā-* «друг; згода» або з гр. *μίτος* «нитка, ланцюжок». — SIC² 539; Фасмер II 629; Преобр. I 539; Holub—Kop. 226; Frisk II 246.

Митродора (жіноче ім'я), *Дора*, ст. *Митродора* «мати дара» (1627); — р. болг. *Митродора*, бр. *Митрадора*, чол. *Митрадор*, стсл. **Митродора**, **Митродоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μητροδόρα*, чол. *Μητροδόρος* утворено з основ іменників *μήτηρ* «мати», спорідненого з лат. *māter*, псл. *mati*, укр. *мати* «тс.», і *δῶρον* «дарунок», спорідненого з псл. *darъ*, укр. *дар*; буквально означає «дарунок матері». — Вл. імена 144; Беринда 223; Петровський

160; Илчев 338.— Див. ще дар, *ма́ти*¹.— Пор. Ілюдо́р, ме́трика, Минодо́ра.

митрџити — див. метру́га.

митрополіт «найвищий титул у православній церкві», *митропо́лія* «єпархія митрополита», *митрополі́чий*, [*митрополіта́льний*] Ж;— р. болг. м. *митрополіт*, бр. *мітрапаліт*, др. *митрополитъ*, п. ч. слц. *metropolita*, схв. *митропџлит*, слн. *metropolit*, стсл. **митрополитъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грцької гр. *μητροπολιτης* «митрополит» є похідним від *μητροπολις* «столиця, резиденція», до якого зводиться й укр. *митропо́лія*.— СІС² 539; Фасмер II 629; Sl. wug. obsuch 472; РЧДБЕ 461.— Див. ще *митропо́лія*.

Митрофа́н (чоловіче ім'я), [*Митропа́н*], ст. *Митрофа́н* «матероявлен» (1627);— р. болг. *Митрофа́н*, бр. *Митрафа́н*, др. *Митрофанъ*, ч. слц. *Mitrofan*, стсл. **Митрофанъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μητροφάνης* (букв. «явлений матір'ю» або «подібний до матері») утворене з основ іменника *μήτηρ* «мати», спорідненого з псл. *matī*, укр. *ма́ти*, і дієслова *φαίνω* «являю, показую», спорідненого з дінд. *bhāti* «світить, сяє».— Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 160; Илчев 339.— Див. ще *ма́ти*¹, *митропо́лія*, *Митродо́ра*.— Пор. баскалічнтися, *фа́за*, *фанта́зія*.

[*міту́сь*] «(лежати) верхівками в різні боки (про рослини); (лежати) валетом, головами в різні боки (про людей); поперемінно Ж; не до речі; всупереч», [*митусе́м*] «у різні боки» (про лежання рослин і людей), [*мітьма́* Г, Ж, *митьмо́в* Ж, *на-мітусь* Ж] «тс.»;— р. [*мите*] «поперемінно», бр. *мітусь* «валетом; кінцями в різні боки», др. *митусь* (*митусъ*) «один проти одного; навхрест», п. [*mitus* (*mitus*)] «навхрест; кінцями в різні боки», болг. *міто* «похило; навскіс», *наміто* «упоперек, навскіс», схв. *сѹмитицѣ* «валетом», *усѹмит* «тс.», стсл. **митъсь** «взаємно», **митѣ** «поперемінно»;— псл. *mitosъ* «взаємно», очевидно, пов'язане з *тъсть* «помста», *тъзда

«мзда»;— споріднене з дінд. *mēthati* (*mithāti*) «чергується», гр. *μοίτος* «помста; подяка», лат. *mīto* «змінюю», гот. *maipms* «подарунок», лтс. *mitus*, *miētus* «заміна»; іє. **meit(h)-* «змінювати».— Фасмер II 628; Brückner 339; Bern. II 62; Zubatý St. a čl. I 1, 351; Pokorný 715.— Пор. *мзда*, *мстїти*.

[*міту́тя*] «щось дрібне, нікудишне, нікчемне» Ж, [*митѹте*] «тс.» Ж;— неясне.

мить¹ «момент, секунда», [*міть*] «тс.», [*міття*] «дуже швидко», [*міття*] «тс.» Ж, *уміть*, *миттєвий*, *митьовий*;— неясне; можливо, пов'язане з *мет* (*меть*) «мить» (пор.).

[*міть*²] «прочищений ліс» Ж;— очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *mýt'* «просіка», *mýtina* «тс.», *mýtiti* «вирубувати, викорчовувати», з одного боку, зіставляється з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «час линяння», схв. *митарити се* «линяти» (про птахів), слн. *mísiti se* «линяти», далі, як запозичення, з снн. *mūt* «линяння», двн. *mūzōp* «линяти», нар.-лат. *mūta* «линяння у птахів», *mūtāre* «линяти», з другого боку, виводиться безпосередньо з германських мов (гот. *maitan* «вирубувати»).— Фасмер III 26; Machek ESJC 386.— Пор. **мит**.

[*михавівки*] «сорт груш» ВеНЗн;— пов'язане з ім'ям *Михайло*; назва зумовлена часом дозрівання цих пізніх груш (інша їх назва [*осінки*])— коло свята Михайла.— ВеНЗн 54.— Див. ще *Михайло*.

михайлик (заст.) «маленький дерев'яний ківш для пиття горілки»;— п. [*michalek*] «ковток» (з укр.);— результат видозміни форми [*махайлик*] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Михайло*.— Див. ще *махати*.

Михайло (чоловіче ім'я), *Михайліна* (жіноче ім'я), [*Михав*, *Михай*], *Михалко*, *Михаль*, *Михальо*, *Михань*, *Михась*, *Міхлик*, *Мись*, [*Мисько*, *Місько*], *Мійша*, *Мишко́*, ст. *Михайло* (1368), *Михаилъ* (1407), *Михалъ* (1391), *Міхайлъ* «кто ж як б(ог)ъ, аб(о) покора, аб(о) убозств б(о)жее ... , або ударяючий б(ог)ъ» (1627);— р. болг. *Михаил*, бр. *Mihaıl*, др. *Михаилъ*, п. вл. *Michaıl*,

ч. Michael, Michal, слц. нл. Michal, вл. Michałk, схв. *Михаило*, слн. Mihael, стсл. **Михилъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαήλ походить від гебр. מִיכָאֵל (Mīkhāēl), букв. «хто як бог», що складається з гебр. מִיכָאֵל^h, скороченої форми від מִיכָאֵל^h «тс.», і ел «бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 160; Фасмер II 630; Кпаррová 127; Илчев 339; Klein 976. — Див. ще **Еммануїл**. — Пор. **Михей**.

Михей (чоловіче ім'я), ст. *Μιχέα* «оубогіи, або покорный ... аб(о) оударяющей» (1627); — р. *Михей*, бр. *Михей*, др. *Михей*, стсл. **Михѣи**, **Михѣи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαίας походить від гебр. מִיכָאֵל^h, що є скороченою формою імені מִיכָאֵל^h букв. «хто як бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 161; Klein 976. — Пор. **Михайло**.

[**мица**] «кішка» ДзАтл I, [**мицка**] «тс. тж; сережка, котик (на дереві) ВеНЗн», [**мицька**] «тс. тж; (зоол.) білка, Sciurus vulgaris L. ВеНЗн; тхір, Putorius vulgaris ВеНЗн», [**миця**] (дит.) «кішечка, котик» МСБГ, [**миня**] «кішка» О, [**милька**] «сережка, котик (на дереві)» ВеУг, [**миць-миць**] (вигук, яким кличуть kota) МСБГ, [**миць-миць**] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мицэ* «кішка» (рум. *miță* «тс.») є афективним (звуконаслідувальним) утворенням, паралельним до іт. *місіо* «кішка, кіт», нвн. *Mieze* «кішка». — СДЕЛМ 271; DLRM 508.

[**мицька**¹] «вовна молодих ягнят; дернина», [**мицка**] «тс.; шапка з шкіри ягняти» Ж, [**мицок**] «тс.» Ж, [**мицка**] «тс.; сережка на дереві, базька, котик» Ж, [**мицьковіна**] «сукно з вовни молодих ягнят», [**мицики**] «коротенька вовна з ягнят» Мо, [**мицьковій**] «зроблений з вовни молодих ягнят» Г, Ж, [**мицьковий**] «тс.» Ж; — р. [**миць**] (вигук, яким підкликають овець), [**мицька**] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мицэ* «руно, вовна молодих яг-

нят», рум. *mițe* (*miță*) «тс.», можливо, походять від лат. *agnicia, пов'язаного з *agnus* «ягня». — Дзензелівський Тези доп. ювілейної конф. УжДУ 1965, 36—37; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; СДЕЛМ 261; DLRM 505.

[**мицька**²] (орн.) «чайка, *Vapellus Briss.*»; — неясне.

[**мичаті**] «мекати» (про кіз) Ж; — р. *мичатъ* «мукати» (про корів), бр. *микаць* «тс.»; — псл. *myčati* < *mūkētei, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *mykati*, *mekati*; — споріднене з лит. *mūkia* «мукає», гр. *μυκάωμαι* «мукати, ревіти», свн. *mūhen* «мукати», лат. *mūgio* «тс.» — Фасмер III 27; Trautmann 188; *Būga RR* I 370. — Пор. **му**, **ме**.

мичвїд — див. **нічвїд**.

мичка (бот.) «біловус стиснутий, *Nardus stricta* L.; [костриця овеча, *Festuca ovina* L. Мак; лисохвіст, *Alopecurus* L. Дз]; — р. [**мичка**] «дрібна трава, схожа на щітку»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви **мичка** «пасма льону»; — назва могла бути мотивована зовнішньою схожістю довгого вузького листа цих рослин з пасмами льону. — Нейштадт 121—122. — Див. ще **микати**.

[**миччу**] «співуче» (говорити); — неясне.

миша (зоол.) «*Mus* L.», [**миш**] «тс.», [**мишак**] «кінь сірої масті; (мн.) мишачий послід», [**мишатина**] «м'ясо миші Ж; мишачий послід», [**мишачка**] «мишачий послід» Ж, [**мишечка**] «тс.» Ж, *мишва* (зб.) «миші», *мишеня*, *мишині*, [**мишовине**] «залишки їжі від мишей; солома, хлібні злаки, погризені мишами» Ж, [**мишятко**] «мишеня» Пі, [**мися**, **мисятко**] «тс.», [**мишастенький**] «малорослий, з дрібними рисами обличчя», **мишастий** «схожий на мишу; мишиного кольору, попелястий», [**мишатий**] «тс.», **мишачий** СУМ, Ж, [**мишин**] «мишачий» Ж, [**миший**] «тс.» Ж, [**мишоватий**] «мишоподібний» Ж, **мишкати** «полювати на мишей (про лисиць); рознюхувати», **мишкувати** «тс.»; — р. др. *мышь*, бр. *мыш*, п. *mysz*, *mysza*, ч. слц. вл. нл. *myš*, полаб. *māis*, болг. *мишка*, схв. *мйш*, слн. *miš*, стсл. **мышь**; — псл. *myš*; —

споріднене з дінд. *mīḥ* «миша, пацюк», гр. *mūs* «миша», днв. дангл. *mūs*, англ. *mouse*, нвн. *Maus*, лат. *mūs*, алб. *mī* «те.»; іє. *mūs; далі вістається з дінд. *muṣṣāti* «краде, грабує» або з гр. *μύσος* «бруд», *σμήβος* «страшний, бридкий»; реконструюється також (Трубачев ZfSl 3, 676) іє. *mūs «сірий». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Горяев 221; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 975—976; Младенов 299—300; Skok II 433; Bezlaž ESSJ II 185; Mikl. EW 208; Walde—Hofm. II 132; Kluge—Mitzka 469; Klein 1009; Pokorný 752—753; Мельничук Этимология 1984, 140. — Пор. *мішка*, *мускул*.

[*мишавка*] (бот.) «мишачий хвіст, *Myosurus minimus* L.» Ж, [*мишак*] «трава тимофіївка, *Phleum pratense* L.»; — р. *мышехвостник* «мишачий хвіст», п. *mysiurek*, вл. *мушовка* «тс.» (пор. слц. *muší chvostík* «тс.»); похідні утворення від *міша*; назви зумовлені тим, що квітколоже мишачого хвоста після відцвітання і суцвіття тимофіївки схожі на мишачий хвіст. — Нейштадт 259; Вісюліна—Клоков 118; БСЭ 42, 432; Федченко—Флеров 425—426. — Див. ще *міша*.

[*мишар*] «місце, заросле бур'яном»; — неясне; пор. р. [*мышарник*] «місце в полі, врите мишами».

[*мишвák*] (орн.) «канюк, *Buteo vulgaris* (B. *buteo* L.)» BeH3n; — р. [*мышелов*] «тс.»; лунь, *Circus Lacép.*, [*мышатник*] «лунь», бр. *мышалой* «лунь», п. [*myszarczka*] «канюк», слц. *mušiak*, вл. *мушак*, схв. *мїшар*, слн. *mišar* «тс.»; — похідне утворення від *миш(а)*; назва зумовлена тим, що канюки живляться переважно гризунами. — Птицы СССР 136—137. — Див. ще *міша*.

[*мишэй*] (орн.) «кропивник, *Troglo-dytes*» Ж, [*мішка*, *мишачок*, *мишовій*, *мишовійка*] «тс.»; — похідне утворення від *міша*; назва зумовлена тим, що кропивник розміром близький до польової миші, дуже рухливий, живе в заростях чагарників і бур'яну, купах дров і хмизу; компонент *-вій* неясний. — Страутман 167; БСЭ 23, 219. — Див. ще *міша*.

мишій (бот.) «*Setaria P. V.*, [*мишей* Мак, *миший* Ж] «тс.»; [*мишийка*] «миший зелений, *Setaria viridis* (L.) P. V.» Мак; — р. *мышей*, бр. *мышэй*, [*мяжэй*] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [*мушій*, *мушій*] «тс.»; зближеної з *міша*. — Machek Jm. rostl. 294. — Див. ще *мушій*.

[*мішка*] «судорога», [*мішиця*] «м'яз» Ж, [*мішця*] «тс.» Ж, [*мишійстий*] «м'язистий» Ж; — р. *мышка* «пахва», *мбища* «м'яз», бр. *мбища* «тс.»; др. *мышьца* «частина руки від плеча до ліктя, пахва», п. заст. *myszka* (якийсь м'яз), вл. *мушка* «м'яз», болг. м. *мишка* «пахва», *мишница*, схв. *мїшка* «тс.»; *мишица* «м'яз», слн. *mišica* «тс.»; стсл. *мышьца* «пахва, плечова частина руки», *мышница* «тс.»; — псл. *мушьса*, *муšica* «м'яз, біцепс», пов'язане з *мушь* «миша» (м'яз на руці, рухаючись, нагадує мишу); — споріднене з гр. *μύς* «м'яз; миша», днв. *mūs* «тс.»; лат. *musculus* «м'яз», *mūs* «миша»; іє. *mūs «м'яз; миша». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Brückner 350; Machek ESJČ 385—386; Pokorný 752—753. — Пор. *міша*.

[*мишкувати*] «валашити, каструвати» Ж, [*мішкати*, *мишкувати*] «тс.» ДзАтл II, [*мишкар*] «кастратор», [*мишкар*] «тс.» ДзАтл II; — ч. *miškovati* «каструвати», слц. *miškovat'* «тс.»; *miškař* «кастратор»; — запозичення з польської мови; п. [*miškować*] «каструвати», [*miškać*, *mišić*, *miżyć*, *mniszyć*] «тс.»; *miškař* «кастратор» пов'язані з [*mich*] < *mnič* «монах», що походить від днв. *munih* «тс.»; яке через посередництво лат. *monicus, *monachus* зводиться до гр. *μοναχός* «тс.» — Дзензелівський УЗЛП 90; Richhardt 81; Brückner 338, 341; Machek ESJČ 365—366; Holub—Lyer 316; Bern. II 75; Kluge—Mitzka 485. — Див. ще *монах*.

мишовій, *мишвійка* — див. *мишэй*.

[*мишокрілик*] (орн.) «кропивник, *Troglo-dytes*»; — запозичення з польської мови; п. *mysikrólik* «тс.» виникло на основі сполучення *mysi królik*, букв. «мишачий королік»; пор. укр. [*миший криль*] «тс.» — Див. ще *король*³.

[*мишолупок*] «кажан, *Vespertilio*» BeH3n; — неясне складне утворення,

першим компонентом якого є основа *миша* (пор. *летюча миша* «тс.»).

[**миш-пиргач**] «кажан», [**мишпергач**] Ж, *миш-пергач* ВеНЗн, *вишпиргач* ВеЛ, *нешпергач* ЖІ «тс.»; — тавтологічне складне утворення, з іменників *миш(а)* і *пиргач* «летюча миша». — Див. ще *миша*, *пиргач*.

[**мишурко**] (зоол.) «землерийка, *Sorex araneus*» ВеНЗн; — пов'язане з *миша*; назва зумовлена зовнішньою схожістю землерийок і мишей. — БСЭ 16, 658. — Див. ще *миша*.

миш'як (хім.) «арсен, тверда отруйна речовина», [**миш'як**] «тс.», *миш'яковистий*; — р. *мышьяк*, бр. *мыш'як*, слн. *тішніса* «тс.»; — похідне утворення від *миша*; назва зумовлена тим, що миш'яком отруюють мишей, або, можливо, тим, що речовина має блискучосірий («мишиний») колір; припускається також (Брандт РФВ 23, 86) існування незасвідченого *мужьяк як кальки гр. *ἀρσενικόν* «миш'як», що помилково пов'язувалося з *ἀρσην* «мужній». — Фасмер III 28; Преобр. I 577. — Див. ще *миша*.

мі¹ «третя нота музичної гами»; — р. болг. *ми*, бр. *мі*, п. ч. слц. *ті*; — через посередництво італійської мови (іт. *мі*) запозичено з латинської; лат. *мі* є початковим складом 3-го рядка латинського гімну св. Іоанну. — СІС² 539; Kopaliński 902—903; Holub—Lyer 313, 445; Dauzat 737. — Див. ще *до*³, *ля*.

[**мі**²] «мені»; — результат контамінації первинної форми дав. в. одн. *ми* (заст.) «тс.» і вторинної форми *мені*. — ІУМ Морфологія 144. — Див. ще *менé*, *ми*².

міазми «отруйні випари; газу, що утворюються від гниття», *міазматичний*; — р. *миазмы*, бр. *міязмы*, п. *miatzmat*, ч. слц. *miatzma*, болг. *миазми*, схв. *мијазма*, слн. *miázem*, *miázma*; — запозичення з грецької мови; гр. *μιάσμα* «забруднення», пов'язане з *μῆλον* «забруднюю», для якого припускається недостатньо очевидна спорідненість з дінд. *mītram* «сеча», ірл. *mīn* «тс.», лит. *miáiva* «болотистий ґрунт». — СІС² 539; Фасмер II 618, III 26; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Frisk II 235—236;

Мельничук *Этимология* 1984, 140—141.

[**міглювати**] «кепкувати» МСБГ; — неясне.

міграція «пересування, переселення; переміщення», *міграційний*, *мігрувати*; — р. болг. *миграция*, бр. *міграция*, п. *migraçja*, ч. *migrace*, слц. *migraçia*, схв. *миграција*, слн. *miğrācija*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Migratiōn*, фр. *migration* походять від лат. *migratio* «перехід, переселення», пов'язаного з *migo* «переходжу, переселяюся; змінююся», спорідненим з гр. *ἀμείβω* «змінюю». — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 966; Kopaliński 629—630; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Walde—Hofm. II 86. — Пор. *емігрувати*, *імміграція*.

мігрень «головний біль, що вражає одну половину голови»; — р. *мигрень*, бр. *мігрэнь*, п. *migrena*, ч. слц. слн. *miğrena*, вл. *migrena*, болг. *мигрэн*, м. схв. *мигрэна*; — запозичення з французької мови; фр. *migraine* походить від лат. *hēmicrānia* «тс.», яке зводиться до гр. *ἡμικρανία* «біль половини голови», що складається з основ *ἡμι-* «половина», спорідненого з лат. *semi-*, дінд. *sāmi*, двн. *sāmi-* «тс.», і *κρανίον* «череп», пов'язаного з *κάρα* «голова», спорідненим з лат. *cerebrum* «мозок», дінд. *śīras-* «голова», двн. *hirni* «мозок». — СІС² 539; Фасмер II 619; Преобр. I 534; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Matzenauer LF 10, 323; Dauzat 475; Frisk I 636, II 6—7; Walde—Hofm. I 203, II 512.

[**мідик**] (зоол.) «землерийка, *Sorex L.*», [**мідичка**] «тс.» ВеБ, [**мідичця**] «тс.»; ліщинова соня, *Muohus (Muscardinus) avellanarius L.*», [**мідичка**] «землерийка» ВеНЗн, [**мідка** ВеНЗн, **мідичця** ВеНЗн, **мідяниця** ВеНЗн, **мідянка** Ж] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [**медвѣдик**] «вовчок, *Grillotalpa*» за спільною ознакою підземного способу життя. — Див. ще *медвѣдик*.

[**мідліти**] «класти у снопи» (про коноплі) ВеБ; — не зовсім ясне; очевидно запозичення з польської мови; п. *międlieć* «м'яти, тіпати» (про льон, коноплі), ст. *miedlic* «тс.», як і ч. *mědliti* «тіпати», зводиться до псл. *mędlo,

*medlica «знаряддя для розминання волокон конопель і льону», пов'язаного з *meṭi*, *ṭhṇo* «м'яти»; може бути зіставлене і з [*māndel*] «в'язанка льону, конопель». — Трубачев. Рем. терминолог. 69; Brückner 336; Machek ESJČ 357. — Див. ще м'яти.

мідниця — див. **медяніця**.

[*midorít*] «гравюра на міді» Ж, [*midorítник*] «гравер по міді» Ж; — запозичення з польської мови; п. *miedzioryt* «гравюра на міді», як і ч. *mědiřytina* «тс.», утворено з основ слів *miedz* «мідь» і *řyt* «гравюра», пов'язаного з дієсловом *řít* «рити». — Див. ще **мідь**, **рїти**. — Пор. **дереворїт**.

мїдуниця, **мїдїушиця**, **мїдушниця** — див. **меду́нка**.

мідяніця (зоол.) «безнога змієподібна ящірка, веретільниця, *Anguis fragilis* L.», **мідя́нка** «тс.; неотруйна змія з родини вужів, *Coronella austriaca* Laur.; [гадюка, *Vipera Laur.*]; — р. **медяніця** «веретільниця», **медя́нка** «*Coronella*», бр. **мядзя́нка**, п. *miedzianka* «тс.»; — похідні утворення від **мідь**; назви зумовлені кольором шкіри тварин, мідним або сірим у веретільниці і близьким до нього у коронели і гадюки. — СУМ IV 725; БСЭ 27, 7; Brückner 332. — Див. ще **мідь**.

мідя́нкі — див. **медівка**.

[*midjánčik*] (ент.) «мідний довгоносик, *Rhynchites cingens*» Ж; — похідне утворення від **мідь**; назва зумовлена мідним забарвленням жука. — Див. ще **мідь**.

мідь, [*medь*] «мідь» Пі, [*midnıciya*] «умивальник» Ж, [*midéneць*] «мідний колчедан» Ж, **мідень** (заст.) «мідний казан, горщик; [мідний самовар]», **міднік** «ремісник, що займається мідними виробами» СУМ, Ж, [*midnıctvo*] «мідноливарне виробництво» Ж, **мідніця** «мідний таз для умивання; умивальник Ж; гроші», [*midnyák*] «мідний казан, горщик, самовар; мідний колчедан, мідна руда Ж; мідна монета Ж, Пі», **мідя́к** «мідна монета», **мідя́нка** «зелений наліт на окисленій міді; [зелена фарба]», [*midjár*] «мідник», [*midjárnyá*] «майстерня мідних виробів; молот для сплющування

міді; мідний молот Ж», [*midjárstvo*] «ремесло мідника», **мідїстий** «схожий на мідь; який містить мідь» РУС, Ж, **мідний**, **мідницький**, **мідя́ний** «мідний Г, Ж; мідяно-червоний; який містить мідь Ж», **мідяністий** «який містить мідь; кольору міді», [*zmıdnıti*] «набрати металічного смаку від міді»; — р. **медь**, бр. **медзь**, др. **мѣдь**, п. *miedz*, ч. *měď*, слц. *med'*, вл. *miedz'* «руда», нл. *měz* «мідь, бронза, латунь», болг. **мед**, схв. **мјед**, **мѣд**, слн. *méd* «латунь, жовта мідь», стсл. **мѣдь**; — псл. **мѣдь**; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з назвою країни Мідії (ір. *Māda*, гр. *Μηδία*) (Абаев Езиков. изсл. Младенов 321—323), з цсл. **смѣдь** «темний» (Вєрп. II 46), з дісл. **smıđ** «коваль, ремісник», двн. **smıda** «метал», гр. *σμίλη* «ніж для вирізування» (Преобр. I 577—578; Brückner 332; Holub—Kop. 219; Младенов 292—293; Skok II 436). — Фасмер II 591; Откушичиков РЯШ 1973/3, 109—110; Machek ESJČ 357; Schuster-Sewc 920; Bezljaj ESSJ II 174—175.

між (прийменник), **меж**, [*mějze*], [*mějží*] СУМ, Г, [*médži*, *médžo*] Ж «тс.», [*zmédže*] «з-поміж» ВєЛ, [*zmejz*, *změjzi*, *zmıž*] «тс.», **з-пóміж**, [*pómejz*] «серед, між», **пóмѣжі** «тс.», [*pómejze*], [*póміж*] «біля, коло; підряд, цілком», **пóміж** «серед, між; [повз]», **прóмѣж**, **прóмѣжи**, **прóміж** СУМ, Нед, [*prómıždo*] «проміж» Нед; — р. **меж**, **между**, бр. **між**, др. **межю**, **межу**, п. *między*, [*mezy*], ч. *mezi*, слц. *medzi*, вл. *mjez*, *miezy*, нл. *mjaz*, *mjazy*, болг. **междѣ**, м. **межу**, схв. [*med*], **мѣжу**, слн. *měj*, стсл. **междоу**; — псл. *medji, *medjū, місц. в. одн. і дв. іменника *medja «межа». — Мельничук СМ III 147; Фасмер II 592; Преобр. I 521; Brückner 332; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221—222; Schuster-Sewc 930-931; БЕР III 715—716; Skok II 398—399; ESSJ Sl. gr. I 108—110; Вєрп. II 32; Мікл. EW 185. — Див. ще **межа**.

[*mıždo*] (прийменник), [*meždo*] Пі; — др. **между**, **междю** «тс.»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **междоу** відповідає др. **межю** «між». — Див. ще **між**.

міз — див. **медзи**.

мізантроп «людиноненависник», *мізантропія*, *мізантропічний*; — р. болг. м. *мизантроп*, бр. *мізантроп*, п. слц. вл. *mizantrop*, ч. *misanthrop*, схв. *мизантроп*, слн. *mizantrop*; — запозичення з французької мови; фр. *misanthrope* походить від гр. *μισάνθρωπος* «тс.», що складається з основ дієслова *μισέω* «ненавиджу» неясного походження і *ἄνθρωπος* «людина». — СІС² 540; Фасмер II 619; Sł. wyg. obcych 483; Holub—Lyer 316; Dauzat 478; Frisk 244. — Див. ще **антропологія**.

міздря «внутрішній бік шкіри», [*мездра* Ж, *ніздря*, *ніздря*] «тс.», [*м'яздря*] «кілець деревини у стовбурі» О, [*міздрити*] «зчищати миздю (з шкіри)»; — р. *мездра*, бр. *мяздря*, п. *miazdra*, ст. *męzdra*, ч. *mázdra* «плівка, шкуринка», слц. *miazdra* «миздря», болг. *мездра* «нирковий жир; сало», м. схв. *мэздра* «мездра», слн. *mézdra* «тс.»; — псл. *męzdra* (*mézdra*), очевидно, з *temsdra (*mēzdra), пов'язане з *męso* «м'ясо»; — зіставляється насамперед з лат. *membrum* (<**memsro-*) «член», *membrāna* «плівка, тонка шкуринка»; поява *dr* замість очікуваного *tr* і *z* замість *s* остаточно не з'ясована. — Фасмер III 29; Преобр. I 583; Brückner 330—331; Machek ESJC 356; БЕР III 717; Младенов 293; Bezlaј ESSJ II 182; Bern. II 46; Meillet Etudes 129, 409. — Див. ще **м'ясо**.

мізерія «дуже мала кількість; щось незначне; дрібні господарські речі, майно; [салат з огірків Ж]», [*мізерак*] «злидар», [*мізерка*] «мізер (в картах)» Ж, [*мізерник*] «бідолоха; посередність» Ж, [*мізерниця*] «жіночий статевий орган» Ж, *мізерня* «щось незначне, дрібниця», *мізерота* «дуже мала кількість; дрібні пожитки», [*мізерство*] «бідність; майно бідняка; біднота, бідняки», [*мизеряка*] «дрібні речі, мотлох (?)», [*мизеряка*] «дрантя, старий мотлох» Ж, [*мізерацький*] «нещасний, бідний» Ж, *мізерний*, *мізерніти*, *мізернішати*; — р. *мизерний*, бр. *мізерны*, п. *mizerja* (заст.) «убозтво, злидні; салат з огірків», ч. *mizérie* «бідність, злидні», слц. *mizéria* «тс.», вл. *mizera* «горе, бідність, нестатки», нл. *mizerny* «бідний, нещасний»,

болг. *мизерия* «бідність, злидні; підлість», м. *мизерија* «злидні, убозтво», схв. *мізєрија* «убозтво, мізерність», слн. *mizèrija* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *miseria* «лихо», *miser* «жалюгідний, нещасний; підлий» пов'язане з *maereo* «сумую», етимологічно неясним. — СІС² 540; Фасмер II 620; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 534; Brückner 339; Machek ESJC 367; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 8.

мізінний «найменший» (про палець), [*мазінний*] «тс.» О, [*мезінний*] «наймолодший, найменший» Ж, [*мизельний* Ж, *мизінний* Ж, *мизельний* (Me), *мизільний* Ж, *мизінний* Ж, *мизінчий*] «тс.», [*мадзільник*] «мізинний палець» О, [*мезінець*] «п'ятий, найкоротший палець руки, ноги; найменша дитина в сім'ї», [*мизінець*, *мизінок*], *мизінець*, [*мизінок*] «тс.», [*мезінка*] «найменша дочка» Ж, [*мизінка*] «тс.», *мизінка* «тс.; мизінець», [*мизінник*] «найменша дитина в сім'ї», [*мизинча*] «тс.», [*мизільночка*] «наймолодша дочка» Ж, [*мизинки*] (ент.) «дрібні метелики, Microlepidoptera» Ж; — р. болг. *мизінец* «мізинець», бр. *мезены* «мізинний», *мезенец*, др. *мѣзиньчи*, п. [*mizippy*], *mizupек* (з укр.), ч. *mezepес* «мізинний палець», ст. *měz(e)ny*, схв. *мјезинац*, слн. *mezіpec* «мізинний палець», етсл. *мѣзиньць* «наймолодший син»; — псл. *mězіpь* «найменший, наймолодший»; — споріднене з лит. *māžas* «малий», лтс. *mazs* «тс.», прус. *massais* «менший»; зіставляється також (Machek ESJC 362) з норв. [*meis*] «тендітна особа», флам. *meizel* «крихітка» або з укр. [*міза*] «пика», [*мізати*] «лизати». — Фасмер II 620; Преобр. I 534—535; Brückner 339; Holub—Kop. 221—222; БЕР III 786; Skok II 418; Bezlaј ESSJ II 182; Трубачев Терм. родства 45—46; Мартынов Язык 77.

мізка, *мізка* — див. **м'язга**.

мізійник «карлик, гном» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мизінець*, *мизінний* (пор.).

мізчити — див. **мозок**.

мізюк «соска для годування дітей і маленьких тварин, ріжок», [*музюк*]

«тс.»; — неясне; можливо пов'язане з [мізати] «лизати». — Пор. мідза.

мій (мо́я, мо́є, мо́ї); — р. бр. болг. мой, др. мои, п. вл. нл. слн. то́ј, ч. тій, слц. то́ј, м. мој, схв. мо́ј, стсл. мои; — псл. *то́јь; — споріднене з прус. meis «мій», лат. meus, гот. meins, нвн. mein «тс.»; — іе. *то-jo-, *те-jo-, пов'язані з *те- (основою непрямих відмінків особового займенника 1-ї ос. одн.). — Фасмер II 639; Преобр. I 546; Brücker 343; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234—235; Schuster—Šewc 942—943; Младенов 302; Skok II 449; Bezlaž ESSJ II 191; Bern. II 69; Pokorný 702. — Див. ще менé. — Пор. твій, свій.

мікадо (титул японського імператора); — р. болг. схв. мика́до, бр. міка́до, п. mikado, ч. слц. слн. mikádo; — через посередництво російської мови запозичено з японської; яп. mikado «тс.» утворено від іменника kado «ворота» за допомогою префікса mi-, який надає слову семантичного відтінку шанобливості. — СІС² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Lokotsch 117; Kluge—Mitzka 477.

мікро- «перший компонент складних слів, що означає «дуже малий» (напр., мікрокни́га), «пов'язаний з вивченням дуже малих предметів» (напр., мікроаналі́з), «мільйонна частка одиниці міри, названої другим компонентом слова» (напр., мікроампе́р)»; — р. болг. м. схв. микро-, бр. мікра-, п. ч. слц. вл. слн. mikro-; — інтернаціональний словотворчий елемент, що походить від гр. μικρός «малий, короткий», μικρός «тс.», спорідненого з лат. mīca «крихта, зернятко», двн. smāhi «малий, жалюгідний, низький». — СІС² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Frisk II 237.

мікроб «найдрібніший живий організм, бактерія»; — р. болг. м. микрoб, бр. мікрoб, п. ч. mikrob, слц. слн. mikrób, вл. мікроба, схв. мікрoб; — запозичення з французької мови; фр. microbe утворено в 1876 р. хірургом Седію на основі грецьких слів μικρός «малий» і βίος «життя», спорідненого з псл. žiti, укр. жити. — СІС² 541; ТСБМ III 154; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313;

Dauzat 475; Klein 976; Frisk II 237—239. — Див. ще мікро-, жити.

мікрон «міра довжини, одна мільйонна частина метра, мікромметр»; — р. болг. м. микрoн, бр. мікрoн, п. ч. mikron, слц. слн. mikrón, схв. мікрoн; — інтернаціональний науковий термін (н. Mikron, фр. англ. micron), що походить від гр. μικρόν «маленьке». — СІС² 542; ССРЛЯ 6, 975; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Klein 977. — Див. ще мікро-.

мікроско́п, мікроскопія, мікроскопічний; — р. болг. микроско́п, бр. мікраско́п, п. ч. слц. вл. mikroskop, м. мікроскоп, схв. мікроскоп, слн. mikroskop; — запозичення з французької мови; фр. microscope утворено в XVII ст. з основ слів гр. μικρός «малий» і σκοπέω «спостерігаю, дивлюся», спорідненого з лат. spēcīō «дивлюся, розглядаю», дінд. spāśati «бачить», псл. pasti «доглядати, пасти». — СІС² 543; Фасмер II 621; ССРЛЯ 6, 976; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 703. — Див. ще мікро-. — Пор. телеско́п.

мікрофо́н «прилад, що посилює звук»; — р. болг. м. микрофо́н, бр. мікрафо́н, п. ч. вл. mikrofon, слц. слн. mikrofón, схв. мікрофо́н; — запозичення з французької або німецької мови; фр. microphone, нім. Mikrophón утворено на основі грецьких слів μικρός «малий» і φωνή «звук, голос». — СІС² 544; ССРЛЯ 6, 978; Kopaliński 330, 630; Holub—Lyer 41; Dauzat 475. — Див. ще мікро-, фонетика.

міксер «прилад для змішування рідких харчових продуктів»; — р. болг. міксер, бр. міксер, п. вл. mikser, ч. слц. mikser, схв. міксер, слн. mikser; — запозичення з англійської мови; англ. mixer «тс., змішувач» є похідним від mix «мішати», утвореного від mixt «змішаний», що походить від фр. mixte, яке зводиться до лат. mixtus «тс.», пов'язаного з дієсловом misceo «мішаю, змішую», спорідненим з гр. μεγύνωαι «мішати», псл. mēsiti, укр. місити. — СІС² 544; ТСБМ III 154; Kopaliński 631; Holub—Lyer 317; Klein 990. — Див. ще місити. — Пор. метіс, міксту́ра.

мікстúра «рідинна суміш кількох лікувальних речовин»; — р. болг. схв. *микстúра*, бр. *мікстúра*, п. вл. *mikstura*, ч. *mixtura*, слц. *mixtura*, слн. *mikstúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *mixtura* «тс.» пов'язане з *miscere* «мішаю». — СІС² 545; ССРЛЯ 6, 980; Фасмер II 621; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще **місіти**. — Пор. **метіс**, **міксер**.

[мілик] (ент.) «кліщ, Asarus» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *міль* (пор. п. *molik* «міль»); може бути зіставлене також з нім. **[mil]** «кліщ».

мілі- «перший компонент складних слів, що означає тисячну частину одиниці міри, названої другим компонентом» (напр., *міліват*, *міліметр* і т. п.); — р. *милли-*, бр. *мілі-*, п. ч. слц. вл. слн. *mili-*, болг. м. схв. *мили-*; — інтернаціональний словотворчий елемент, який зводиться до лат. *mille* «тисяча». — СІС² 545; Kopaliński 631; Holub—Lyer 314. — Див. ще **міля**.

міліграм, *міліметр*; — р. *миллиграм*, *миллиметр*, бр. *міліграм*, *міліметр*, п. ч. *milligram*, *millimeter*, слц. вл. *milligram*, *millimeter*, болг. *милиграм*, *милиметр*, м. *милиграм*, *милиметар*, схв. *мілиграм*, *мілиметар*, слн. *mili-gram*, *miliméter*; — запозичення з французької мови; фр. *milligramme*, *millimètre* створено в 1795 р. від назв одиниць виміру *грамме* «грам» і *мètre* «метр» за допомогою словотворчого елемента *milli-* «мілі-». — ССРЛЯ 6, 986; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще **грам**, **метр**, **мілі-**.

мілітаризм «політика підготовки до загарбницьких воєн, яка підпорядковує військовим цілям економіку країни», *мілітарист*, *мілітаризація*, *мілітаристичний*, *мілітаризувати*; — р. *милитаризм*, бр. *мілітаризм*, п. *militarizm*, ч. *militarismus*, слц. *militarizmus*, вл. *militarizm*, болг. *милитаризъм*, м. *милитаризам*, схв. *милитаризам*, слн. *militarizem*; — запозичення з французької мови; фр. *militarisme* утворене від лат. *militaris* «військовий», пов'язаного з *miles* «солдат», можливо, спорідненим з дінд. *miláti* «сходиться, збирається», гр. *μίλος* «збори», або з гр. *μίλος*

«боротьба», дінд. *saṁīkām* «тс.».— ССРЛЯ 6, 982—983; Kopaliński 631; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 87. — Пор. **міліція**.

міліція, *міліціонер*, *міліцейський*; — р. болг. *милиция*, бр. *міліцыя*, п. *milicja*, ч. *milice*, слц. *milicia*, вл. *milica*, м. *милиција*, схв. *міліција*, слн. *milica*; — запозичення з латинської мови; лат. *militia* «військо; військова служба; війна» є похідним від *miles* «воїн». — СІС² 545; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Dauzat 475. — Див. ще **мілітаризм**.

мілкий¹ «неглибокий», **[мілький Бі, мівкий Ж]** «тс.», **[мівший]** «більш мілкий» Ж, **[мільший]** «тс.» ВеБ, *мілкуватий*, **[мелок]** «мілина» Ч (з р.), **[мелоч]** Ч (з р.), *мілізна*, *міліна* СУМ, Ж, **[мілковина]** Корз, **[міля, міляк Берл, міль Ж, мільчина ВеУг]** «тс.», *міліти*, *мілішати*, **[віміл]** «мілина» Ж, *вімілити*, **[відміл]** «обмілина, мілина», **[відміла]** «тс.» Ж, *відмілина*, *обмілина*, *обміль*, *переміл*, *переміль* «тс.», **[помілко]** «мілкувато»; — р. *мелкий*, бр. *мелкі*, др. *мѣлъкый*, п. *miálki*, ч. *mělký*, вл. *miłki*, нл. *měłki*, схв. заст. *миок*; — псл. *měłькъ «міленький», зменш. від *měль «мілкий, неглибокий», що пов'язується здебільшого з *měль* «прибережний пісок» (пор. р. *мел* «крейда»), спорідненим з лит. *smėlys* «пісок», лтс. *smelis*, гот. *malpa* «тс.», днв. *meln* «пил, пісок», можливо, також гот. *smals* «дрібний»; іє. **mel-* «молоти»; висловлюється також інша думка (Stang 37) про спорідненість з дісл. *melr* «мілина», шв. **[mjåg]** < *mjalg «тс.; високий берег». — Brückner 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster—Sewc 897; Skok II 403; Bezlaž ESSJ II 176; Bern. II 48; Pokorný 716—717. — Пор. **мілкий**².

[мілкий²] «дрібний; дрібно змолотий» Ж, *мілкотá* «дрібнота», **[мілоч]** «дрібні гроші; дріб'язок» Ж, Пі, **[міло]** «дрібно»; — р. *мелкий* «дрібний», бр. **[мелкі]**, п. *miálki*, слц. **[melký]** «тс.», слн. *měl* «дрібний пісок»; — псл. [*měłькъ] «дрібенький», зменш. від [*měль] «дрібний», пов'язаного з *měль* «пісок»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 596; Bern. II 48) безпосередньо з *melti «молоти» або зіставлення

(Brückner 329; Trautmann 165; Būga RR I 464) з лит. maĩlius «мальки», maĩla «тс.», лтс. maĩle «дрібна риба». — Machek ESJČ 359; Bezlaĵ ESSJ II 176. — Див. ще **мілкій**¹.

[**мілюзга**] «дрібна за розміром риба» Дейн, [*милюзга*] «тс.», [*мелюзга*] «тс.; (іхт.) верховодка, Alburnus chargini Negg.» Дейн; — запозичення з російської мови; р. [*мелюзга*] «дрібні речі, предмети», [*мелузга*] «тс.», [*мелезга*] «дрібна риба», [*мелу́зга*] «тс.; дрібні речі, предмети» пов'язується (Фасмер II 596; Bern. II 48) з *мель*, *мелкий*; можливо, походить як запозичення від лит. maĩlius «дрібниці; дрібна риба», лтс. maĩle «верховодка; пічкур; дрібна риба».

міль (ент.) «Tinea L.», [*мільга* Ж, *моля* О, *муль* ВеУг (з п.)] «тс.», [*молянка* мучна] «вогнівка борошняна, Asoria faginalis» Ж, [*молянка* просова] «вогнівка, Pupalis silacealis» Ж; — р. бр. др. *моль*, п. нл. *mól*, ч. *mol*, слц. *mol'a*, вл. *moła*, болг. *молец*, м. *молец*, схв. *мдълац*, слн. *mólj*, стсл. *моль*; — псл. *толь*; — споріднене з гот. *malō* «міль», дісл. *molg* «тс.», іе. **mel-* «молоти, дрібнити» (Bern. II 74; Matzenauer LF 10, 332; Holub—Kop. 230; Brückner 343 та інші); пов'язується також з псл. *motylъ* «метелик» (Machek ESJČ 372—373; Holub—Lyer 319); неприйнятне зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 50) з ірл. *míl* «тварина», гр. *μύλον* «дрібна худоба». — Фасмер II 648; Преобр. I 553—554; Brückner 343; Schuster-Sewc 945—946; Младенов 303; Skok II 453; Bezlaĵ ESSJ 193; Stang 37.

мільдью (бот.) «хвороба виноградної лози»; — р. *мільдью*, бр. *мільд'ю*, болг. *мілдю* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *mildew* «тс.» походить від дангл. *meledēaw*, *mildēaw* «медяна роса, падь; нектар», що складається з слів *mele*, *mil* «мед», спорідненого з лат. *mel* «мед», псл. *medъ*, укр. *мед*, і *dēaw* «роса», що зіставляється з дінд. *dhāvati* «біжить, сочиться», гр. *θείων* «бігти». — SIC² 546; РЧДБЕ 454; Klein 979; Skeat 327; NSD 1574; ODEE 263. — Див. ще **мед**.

мільйон, **міліон** (заст.) СУМ, Ж, *мільйонёр*, *міліонёр* (заст.), *мільйонёрша*,

мільйонщик: — р. *миллион*, бр. *мільён*, п. вл. нл. *milion*, ч. слц. *milión*, болг. м. *милион*, схв. *милйон*, слн. *milijón*; — запозичення з французької мови; фр. *million* походить від іт. *milione* (букв. «велика тисяча»), пов'язаного з *mille* «тисяча», яке зводиться до лат. *mille* «тс.».— SIC² 546; Акуленко 141; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Klein 981; Gamillscheg 622; Mestica 952. — Див. ще **міля**.

мілька «дрібна рибка», [*мильва* Ж, *мілька* Ж, *мільга*, *мильга* Дейн, *мельга* Дейн] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*мілкій*] «малий, дрібний»; пор. [*мілюзга*] «дрібна риба», р. *мелюзга* «тс.».— Див. ще **мілкій**². — Пор. **мўлька**.

мільярд «тисяча мільйонів», *мільярдёр*, *мільярдёрша*, *мільярдёрівський*; — р. *миллиард*, бр. *мільярд*, п. *miliard*, ч. слц. вл. нл. *miliarda*, болг. *милиард*, м. *милијарда*, схв. *миліјарда*, слн. *milijarda*; — запозичення з французької мови; фр. *milliard* утворено за допомогою суфікса *-ard* від *million* «мільйон». — SIC² 546; Фасмер II 621; Sl. wug. obcsuch 478; Holub—Lyer 314; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще **мільйон**.

мім «народна вистава в давній Греції і Римі; актор такої вистави; актор, що володіє мімікою», *міміка*, *мімік*, *міміст*, *мімічний*, [*мимикувати*] «виражати щось за допомогою міміки»; — р. болг. *мим*, бр. *мім*, п. ч. *тіт*, слц. слн. *тіт*, вл. *тіта*, м. *мимика*, схв. *мім*; — запозичення з французької мови; фр. *mime* «мім», *mimique* «міміка; мімічний» походять від лат. *mīmus* «мім», *mīmīcus* «мімічний», які зводяться до гр. *μῖμος* «мім», очевидно, запозичення невідомого походження. — SIC² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Dauzat 476; Walde—Hořm. II 89; Klein 981; Frisk II 241. — Пор. **мімікрія**, **мімоза**, **пантоміма**.

мімікрія «захисне уподібнення деяких тварин і рослин до навколишніх предметів»; — р. *мимикрія*, бр. *мімікрія*, п. *mimikria*, *mimikry*, ч. слц. вл. *mimikry*, болг. *мимікрія*, м. *мимикрија*, схв. *мимікрија*, слн. *mimikrija*; — запозичення з англійської мови; англ. *mimicry* «мімікрія» утворено від

міміс «наслідувальний, несправжній», що походить від лат. *mīmīcus* «мімічний, удаваний». — СІС² 546; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 455; *Klein* 982. — Див. ще *мім*.

мімóза (бот.) «рослина, яка згортає листя при дотику; вид акації, *Mimosa L.*»; — р. болг. м. схв. *میمóза*, бр. *میمóза*, п. вл. *میمóза*, ч. *mimosa*, *میمóза*, слц. слн. *میمóза*; — наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *mimosa* утворено від лат. *mīmus* «актор, імітатор, мім» за схожістю рухів листків мімози, які раптово стискаються, і жестів актора. — СІС² 546; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 455; *Klein* 982; *Dauzat* 476. — Див. ще *мім*.

міна¹ «снаряд з вибухівкою, торпеда; підкоп; підземний хід; ніша; [льох; яма, в яку опускається вулик Ж; засік; заглибина біля комина для дрібних речей ЛЧерк]», *мінёр*, *мінувати*; — р. *міна* «снаряд, торпеда; підземний хід», бр. *міна* «снаряд, торпеда», п. *міна* «снаряд; підкоп», ч. вл. нл. *міна* «снаряд», слц. слн. *міна* «тс.», болг. *міна* «снаряд; шахта, копальня, підземна галерея в шахті», м. *мина* «снаряд», схв. *міна* (*міна*) «снаряд; підземна галерея в копальні»; — запозичення з німецької мови; н. *Mine* «снаряд; копальня; (ст.) підричний підкоп, мінна галерея» походить від фр. *mine* «копальня, міна; підкоп», яке зводиться до галлороманськ. *mīna «копальня», пов'язаного з сірл. *mēin* «руда», кімр. *mwup* «тс.». — СІС² 546—547; *Фасмер* II 622—623; *Brückner* 337; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; *Kluge—Mitzka* 479; *Dauzat* 476. — Пор. **мінерál**.

міна² «вираз обличчя; гримаса»; — р. болг. *міна*; бр. *міна*, п. *міна*, схв. *міна*, *міна*; — запозичення з французької мови; фр. *mine* «тс.» походить від брет. *min* «морда, рило; риси обличчя»; пов'язання з лат. *mināre* «загрожувати» (*Brückner* 337) необгрунтоване. — СІС² 546; *Фасмер* II 623; *Kopaliński* 632; РЧДБЕ 456; *Kluge—Mitzka* 477; *Dauzat* 477.

мінарét «башта при мечеті, з якої муедзин кличе на молитву»; — р. *мина-*

ret, бр. *мінарэт*, п. ч. слц. вл. *minaret*, болг. *минарѐ*, м. *минаре*, схв. *мінаре*(*m*), слн. *minarét*; — очевидно, через посередництво німецької (н. *Minarét*) або французької мови (фр. *minaret*) запозичено з турецької; тур. *minare* «башта при мечеті» походить від ар. *mināra* «тс.», пов'язаного з *mināra* «маяк; лампа», похідним від *nār* «вогонь», спорідненого з гебр. *nēr* «лампа». — СІС² 547; *Фасмер* II 623; *Преобр.* I 536; *Шипова* 234; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 456; *Lokotsch* 117; *Kluge—Mitzka* 478; *Dauzat* 476; *Klein* 982.

міндю́л — див. **мендү́л**.

мінерál, *мінераліза́тор* «речовина, що сприяє кристалізації мінералів», *мінераліза́ція*, *мінералізува́ти*; — р. болг. м. *мінерál*, бр. *мінерál*, п. *minerál*, ч. слц. слн. *minerál*, вл. *minerál*, схв. *мінєрál*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *minéral*, нім. *Mineral* походять від слат. *mineralē* «мінерал», *mineralis* «копальний», що виводиться від галлороманськ. *mīna «копальня». — СІС² 547; *Фасмер* II 623—624; ССРЛЯ 6, 1010; *Kopaliński* 633; *Holub—Lyer* 315; *Klein* 983; *Dauzat* 477. — Див. ще **міна¹**.

мінералогі́я «наука про мінерали», *мінералог*, *мінералогічний*; — р. болг. *мин ралогія*, бр. *мінералогія*, п. *mineralogia*, ч. *mineralogie*, слц. *mineralógia*, вл. *mineralogija*, м. *мінералогіја*, схв. *мінєралогіја*, слн. *mineralogija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mineralogie*, англ. *mineralogy*, утворено з слат. *mineralē* «мінерал» і основи гр. *λόγος* «вчення, наука». — ССРЛЯ 6, 1012; *Kopaliński* 633; РЧДБЕ 456; *Klein* 983; *Dauzat* 477. — Див. ще **мінерál**, **логіка**.

[**мінéя**] «книга з текстами церковних служб на кожний день місяця»; — р. *мінéя*, бр. *мінéя*, др. *мінéя*, ч. слц. *мінеја*, болг. *мінéя*, схв. *мінéя*, слн. *мінеј*, стсл. **МІНЕЯ**, **МІНЕЙ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *μηνᾶιον* «тс.», букв. «місячне», мн. *μηνᾶια* пов'язане з *μήν* «місяць», спорідненим з гот. *menops*, *mena*, лат. *mēnsis*, псл. *měsěcъ* «тс.», укр. *місяць*. — *Фас-*

мер II 624; ГСЭ 125; Преобр. I 537; РЧДБЕ 456; Bern. II 59; Frisk II 228.— Див. ще місяць.

[мінити] «комусь щось визначати, обіцяти Ж; розподіляти, призначати (в уяві) Ме», [мінка] «згадка, зауваження» Ж, [вімінка] «умова, застереження» Ж, [намінити] «згадати, натякнути» Ж, [намінка] «коротка згадка, натяк» Ж; — п. падмієніс «згадати», ч. мініті «думати, вважати, припускати; мати намір», вл. тєніс «думати, вважати», нл. тєніс, слн. тєніті, стсл. мѣнити «тс.»; — псл. *тєніті, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з тьніті «тс.»; — споріднене з двн. нвн. тєіпєп «думати, мати на увазі», дангл. тѣпап «означати, мати намір, згадувати; скаржитися, сумувати», дірл. тіап «бажання», кімр. тшуп «наслода»; іє. *тєіпо- «думка, намір». — Фасмер II 633; Преобр. I 541; Brückner 329—330; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 315, 318; Schuster-Šewc 898; Bezlaĵ ESSJ II 177; Bern. II 49; Pokorpu 714.— Пор. мніти, пам'ять, поминати.

міні «мінімальний» (про довжину одягу тощо); — р. міни, бр. міні-(сукенка), п. міні, ч. міні (sukně), слц. міні, болг. мими(жуп), слн. тіні; — запозичення з англійської мови; англ. міні є результатом скорочення слова мінімум «мінімум» (minimal «мінімальний»). — СІС² 547; Kopaliński 633.— Див. ще мінімум.

мініатюра «невеликий малюнок у фарбах у стародавньому рукописі або книзі; витвір мистецтва малого розміру», мініатюрист, мініатюрний «який стосується мініатюри; маленький; витончений; вишуканий»; — р. болг. миниатюра, бр. мініяціора, п. ч. вл. мініатура, слц. слн. мініатура, м. схв. минијатура; — запозичення з французької мови; фр. miniature походить від іт. miniatura «тс.», пов'язаного з мініо «сурик», яке зводиться до лат. мініум «тс.; кіновар». — СІС² 547; Булаховський Нариси 65; ССРЛЯ 6, 1014; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Bezlaĵ ESSJ II 184; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—92.— Див. ще манія², міній.

міній (хім.) «окис свинцю, що використовується для виготовлення червоної фарби»; — ч. слц. тініум «червона фарба, окис свинцю»; — запозичення з новолатинської хімічної номенклатури; лат. мініум «сурик; кіновар» давніше було запозичене в вигляді укр. манія (див.).

мінімум «найменша кількість», мінімалізм «граничне зниження вимог», мінімаліст, мінімізація, мінімальний; — р. болг. м. мінімум, бр. мінімум, п. ч. слц. вл. нл. мінімум, слн. мінімум, схв. мїнимум; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Мінімум, фр. англ. мінімум походять від лат. мінімум «найменша кількість», мінімус «найменший», пов'язаних з тіпог «менший», спорідненим з дінд. мініті «зменшує, скорочує», псл. *тєпїжі «менший». — СІС² 547; ССРЛЯ 6, 1016; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще менший.— Пор. міністр, мінус, міну́та.

міністр, міністерство; — р. міністр, бр. міністр, п. слц. вл. міністер, ч. ministr, нл. министар, болг. министр, м. министр, схв. министр, слн. міністер; — запозичення з французької мови; фр. ministre «міністр» походить від лат. minister (<*minustegos) «помічник, слуга», пов'язаного з тіпог «менший». — СІС² 548; Фасмер II 624; ССРЛЯ 6, 1020; Kopaliński 633—634; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—93.— Див. ще мінімум.— Пор. адміністрація, мінус, міну́та.

мінюга (зоол.) «Lampetra Gray; Petromizon L.», [мінюг] «веретільниця, безнога ящірка, Anguis fragilis» Л; — р. болг. схв. мінюга, бр. мінюга, п. мініюг, мініюга, заст. пажюг, тєпюг, ч. мініюга, [пєіюк], слц. мініюга, вл. мініюга, мініюжа; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Neunauge (двн. піпюуге) «річна мінога» (букв. «дев'ятиочка») складається з числівника пєуп (двн. піуп) «дев'ять», що відповідає лтс. deviñi, псл. devęť «дев'ять», та іменника Auge (двн. оуге) «око», спорідненого з лит. akis, псл. oko

«тс.»; німецька назва зумовлена тим, що крім очей і ніздрів у голові міноги з обох боків є по сім зябрових отворів.— СІС² 548; Фасмер II 624; КЭСРЯ 266; Преобр. I 548; Brückner 338; Holub—Lyer 315 Machek ESJĀ 363—364; Kluge—Mitzka 38, 508—509.— Див. ще де́в'ять, о́ко.

мінор музичний лад); (перен.) «сумний настрій», *мінорний*; — р. болг. *минор*, бр. *мінор*, п. *minor*, схв. *миноре*; — через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. *minor* «менший, молодший; мінорний» походить від лат. *minor* «менший». — СІС² 548; ССРЛЯ 6, 1024; ТСБМ III 159; Koraliński 634; Mestica 957.— Див. ще *менший*, *мінімум*.

[мінти] «розум, клепка» Ме; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мінте* «розум», рум. *мінте* «тс.» походить від лат. *mens* (род. в. *mentis*) «розум, мислення», спорідненого з дінд. *patih* «смысл, значення, думка», лит. *mintis* «думка», псл. *рамець*, укр. *пам'ять*. — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 259; DLRM 502; Puşcariu 94; Walde—Hofm. II 69—70.— Див. ще *мінити*, *мніти*, *пам'ять*.

[мінтя́н] «безрукавий кожушок, оздоблений хутром і вишивкою» МСБГ, *[мінтє́н, мунтя́н, мінтя́нка, минтя́нка]* «тс.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *мінтя́н* «мережана селянська куртка» (рум. *мінтеа́н* «тс.») походить від тур. *мінта́н* «вид камзола з рукавами», яке зводиться до перс. *пемтеп* «вид жилета; верхня сорочка». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; СДЕЛМ 259; Радлов IV 2156.

мінус «(мат.) знак віднімання або від'ємної величини; вада, дефект»; — р. болг. м. схв. *мінус*, бр. *мінус*, п. ч. вл. нл. *minus*, слц. слн. *minus*; — запозичення з латинської мови; лат. *minus* «менше» пов'язане з *minor* «менший», спорідненим з псл. **т'ьпі́ь* «менший». — СІС² 548; St. wug. obsuch 481; Holub—Lyer 315; Wa'de—Hofm. II 92—93.— Див. ще *менший*, *мінімум*.

мінута «одиниця вимірювання кутів, 1/60 градуса; [хвилина Ж]», *[минута]* «хвилина», *[минуті́на]* «тс.», *[мінут-*

ник] «чарівник» Ж; — р. болг. *мінута*, бр. *мінута*, п. ч. вл. нл. *minuta*, слц. слн. *minuta*, м. *минута*, схв. *мінут*; *мінута*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Minute*, фр. *minute*) запозичено з латинської; лат. *minuta* «маленька, незначна» є дієприкметником жің. р. від дієслова *minuere* «зменшувати», пов'язаного з *minor* «менший». — СІС² 548; Фасмер II 625; Преобр. I 538; Hüttl-Worh 16; Brückner 338; Machek ESJĀ 364; Holub—Lyer 315; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще *менший*, *мінімум*. — Пор. *міністр*, *мінус*.

[мінца́р] «безмін» ВеЛ; — ч. *мінці́*, слц. *мінцієг*; — запозичення з угорської мови; уг. *мінцєг*, *мінцлєг* «тс.» етимологічно неясне. — Machek ESJĀ 363; Holub—Lyer 314.

міня́ти, міні́ти «змінювати; [міняти Ж]», *міні́тися* «мінятися; с'яяти різними кольорами, переливатися», *міна* «обмін», *[міна́]* «тс.; оплата при міновій торгівлі; перетворення» Ж, *[мінівець]* (мін.) «шпат» Ж, *[мінні́к]* (ент.) «переливниця райдужна, *Apatura iris* L.» Ж, *[мін'я́йлик]* «ганчірник» МСБГ, *мін'я́йло*, *мін'я́льник*, *мін'я́нка* «мін'я́ння», *[мін'я́ка]*, *зробити* «помінятися», *[мін'я́чка]* (ент.) «товкунець звичайний, *Empis tessellata* Fabg.» Ж, *[мін'я́ба]* «обмін, розмін», *[мін'я́ка]* (у виразі *[давай м.]* «давай мін'ятися»), *[мін'я́ки]* (у виразі *[ходімо м.]* «тс.»), *[мін'я́ма]* «мін'я́ючись», *мінлі́вий*, *міно́вий*, *мін'я́льний*, *[безперемінно]* «неодмінно», *ві́мін* «обмін»; *ві́міна* «тс.» СУМ, Ж, *відмінювати* «змінювати граматичну форму», *відмін'яти* «змінювати», *відміна* «зміна; різновид; особливість; граматичний тип; скасування; [відмінність; виро́док, потво́ра Ж; рахі́т Ж; потворна дитина, хвора на рахі́т; підмінена дитина]», *відмінник* «кращий учень, кращий працівник; [потворна дитина, хвора на рахі́т]», *відміннок* «граматична форма імені; [потворна дитина, хвора на рахі́т]», *[відмінча́]* «потворна дитина, хвора на рахі́т; чортеня, яким підмінено дитину», *відмінний*, *зміна*, *[змінко́ване]* «грошові справи» Ж, *[змінне]* «розмінні гроші» Ж, *змінник* «той, хто працює на зміні; [зрадник Ж]», *[змінничкі́]* (зоол.)

«різнотілки, Astasiae» Ж, [змінóк] «вексель» Ж, [змінчик] «робітник, що прийшов на зміну іншому», [змінь] (зоол.) «різнот лка, Astasia» Ж, [змінкóвий] «вексельний» Ж, змінлівий, змінний, [змнóчний] «вексельний» Ж, [змініво] «поперемінно» Ж, [зámін] «заміна, обмін» Ж, заміна, [замінка] «заміна, обмін», замінник, замінювач, замінний, наперемнку, напереміну, [напопереміну] Ж, незмінник (мат.), неодмінний, обмін, [обміна] «зміна, відмінність; різновид; викуп; потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінчик] «мінняло» Ж, обмінний, [одмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [одмінча] «тс.», переміна, перемінка «переодягання, перерва» СУМ, Нед, перемінник «той, хто замінює іншого на роботі», перемінлівий, перемінний, [перемінчівий] Нед, підміна, підмінок «підмінена дитина», [підмінча] «тс.» Нед, підмінний, поперемінний, [примінітися] «пристосуватися» Нед, промін «обмін», [проміна] «тс.»; завдаток Нед, [промінне] «те, що береться за розмін», рóзмін; — р. меня́ть, бр. мяняць, др. мбняти, п. тієніас, тієнісіє, ч. тєніті, слц. тєніт', вл. тєпјєс, вл. тєпіс, тєпјас, болг. меня́, м. мєні, мєнува, схв. мєнити, мијєнити, елн. тєпјати, стсл. мѣнити; — псл. тєпјати, тєніті, пов'язане з тєпа «зміна»; — споріднене з лит. таіпас «обмін, зміна», лтс. таіпа «тс.», лат. commūnis (<commūnis) «загальний, звичайний», гот. gamains «тс.», двн. тєп «облудний», дінд. тєпліћ «помста», тауате «міняє»; іє. *тєі- «міняти». — Фасмер II 597—598; Преобр. I 579; Вгückner 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 898; БЕР III 739—740; Skok II 421—422; Bezlaj ESSJ II 177—178; Верп. II 49; Pokorny 710. — Пор. наперемінки.

міокáрд «серцевий м'яз», міокáрдій «тс.», міокáрдит «захворювання серцевого м'яза»; — р. болг. миокáрд, бр. міякáрд, п. міокáрд, ч. слц. туюкард, схв. миокáрдитис, слн. тіокáрд; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myocardium утворено з основ гр. μύς «м'яз» і καρδία «серце». —

СІС² 548—549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; РЧДБЕ 458; Klein 1021. — Див. ще кардіограма.

міóма «доброякісна пухлина з м'язової тканини»; — р. болг. миóма, бр. міёма, п. туюта, ч. слц. туют, схв. мідм, слн. тіот; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. туюта утворено від гр. μύς «м'яз; миша», спорідненого в лат. mūs «миша», mūsculus «м'яз», псл. туюць, укр. мійша (пор. р. мійша «м'яз»), за допомогою суфікса -ома. — СІС² 548; 549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; Klein 1021. — Див. ще мійша. — Пор. мускул.

мірабэль (сорт жовтої сливи); — р. мирабэль, бр. мірабэль, п. mirabela, ч. mirabelka, слц. mirabela, mirabelka, болг. мирабел, схв. мирабелка, слн. тігабела; — запозичення з французької мови; фр. mirabelle «тс.» походить від іт. mirabella, mirabolano, яке через лат. murgolano «тс.» зводиться до гр. μυροβάλανον «бальзам з горіхової пальми», що складається з основ іменників мурон «солодкий сік, запашна олія, бальзам», спорідненого з дангл. smeogi, smeги «жир», двн. смего «тс.», лит. smargas «мазь, жир», і βάλανος «жолудь; горіх», спорідненого з лат. glāns «жолудь», лит. gilė, псл. зєлфд «тс.», укр. жолудь; недостатньо обгрунтоване пов'язання з назвою містечка Мірабо (Mirabeau) на півдні Франції (Słownik wyr. obcych 481; ССРЛЯ 6, 1038). — СІС² 549; Holub—Lyer 316; Kluge—Mitzka 480; Dauzat 477—478; Frisk I 213, II 273—274. — Див. ще жолудь, міро.

міра́ж «марево; щось уявне, примарне»; — р. болг. міра́ж, бр. міра́ж, п. тігаж, ч. слц. тігаж, схв. міра́ж; — запозичення з французької мови; фр. mirage «тс.» є похідним від мігег «захоплюватися, милуватися; дивуватися», що походить від лат. mīgāgi «тс.», пов'язаного з mīgus «чудовий», спорідненим з дінд. smégañ «який усміхається», лтс. smiēt «сміятися», псл. sm iati sę, укр. смія́тися. — СІС² 549; ССРЛЯ 6, 1039; Kopaliński 635; Dauzat 478; Walde—Hofm. II 94. — Див. ще смія́тися.

міріáди «незліченна кількість»; — р. міриáды, бр. мірыáды, п. тігады, ч.

myriáda, слц. вл. myriada, болг. *мириáди*, схв. *мириjáда*, слн. miriáda; — за-позичення з французької мови; фр. myriade утворено на основі лат. myriás, що походить від гр. μυριάς (род. в. μυριάδος) «десять тисяч»; пов'язаного з μύριος «незчислений», можливо, спорідненого з сірл. mūr «велика кількість». — СІС² 549; Фасмер II 626; ССРЛЯ 6, 1040; Hüttl-Worth 14; Koraliński 635; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Dauzat 493; Frisk II 271—272; Boisacq 651.

міркувати «роздумувати; [помічати Ж]», [міркуватися] «стримуватися», *поміркуваний* «стриманий, розсудливий»; — бр. *меркаваць* «розмірковувати, мати намір, робити висновки; приміряти», п. miarkować «робити висновки; стримувати, вгамовувати; відміряти», ч. mērkiti «помічати; спостерігати», [merkovat, měrkovati] «тс.», слц. merkovat' «доглядати; бути обережним», вл. měrkować «помічати», нл. miarkowaś «тс.», м. *мерка* «придивлятися», схв. *мёркати* «тс.; оцінювати»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «позначати; помічати, розуміти» пов'язане з Marke «марка, знак»; на слов'янському ґрунті зазнало зближення з *мірка*. — Винник 89—90; Фасмер II 602; Преобр. I 526; Brückner 330; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 901; Skok II 408—409; Bern. II 37—38. — Див. ще *ма́рка*.

мірода́вчий (заст.) «який є мірилом, авторитетний, керівний» Ж; — п. miarogodajny, вл. měrogodajny, болг. *мерода́вен*, м. *меродавен*, схв. *мёрода́ван*, слн. mērodájen «тс.»; — калька нвн. maßgebend «тс.», утвореного з основ іменника Maß «міра, мірка» і дієслова geben «давати».

міро́шник, міро́чник, мірошниківна, мірошникува́ти, мірошниче́нко — див. **міряти**.

[мірту́к] «відро місткістю близько одного літра для вимірювання молока; ківш для набирання борошна; літр Ж; старший чабан Ж»; — п. [mirtuk] «міра у півтори кварта», слц. mertuk (заст.) «міра, мірка»; — запозичено з угорської мови (можливо, через посередництво ру-

мунської; рум. mertíc «мірка для вимірювання борошна, яке віддають за помел; порція вівса; доля, частка»); уг. mérték «міра, мірка, норма», можливо, в свою чергу, походить від укр. *мірчу́к* «міра зерна, яку беруть за помел». — Балецкий St. sl. 9, 338; SW II 997; Vincenz 10; СДЕЛМ 255; DLRM 493.

міряти «визначати розмір; [цілити]», *мірити* «тс.», *мірошникува́ти, [мірчити]* «забирати частину зерна за помел», *міряться* «порівнюватися; намагатися, пробувати», *міра, [міренник]* «землемір; вимірювач; роздавач» Ж, [мірець, міривчий, мірінник] «тс.» Ж, *міріло, [міриця]* «восьмина, гарнець» Ж, *мірка, мірник* «землемір; [міра сипких тіл]», *мірниця* «одиниця об'єму сипких тіл», [мірнійця] «четверик» Ж, [мірність] «помірність», [міровé] «плата за міряння» Ж, [міро́чне] «тс.» Ж, [міро́чник] «мірошник» Ж, *міро́шник* «мельник; [підмайстер, що бере мірчук за помел Ж]», *мірошниківка, мірошниче́нко, [мірча́к]* «міра об'єму для рідких і сипких тіл» Ж, [мірчий] «землемір; приймальник сукна на сукновальні», *мірчу́к* «міра зерна, що береться за помел», *мірчальник, [мірчаник]* «землемір», *мірільний* «вимірювальний», *мірний* «розмірений; вимірювальний; помірний; проміжний», *мірчальний, бéзмір* «безмежжя», *безмір'я* «тс.», *безмірний, [безнемірний]* «безмірний», *вімірити* «виміряти; [націлитися]», *віміряться* «вимірюватися на палиці; [вибачатися, виправдовуватися]», *вімір* «розмір, вимірювання; [мірчук; зерно, яке купують на млині і там же змелюють Ж]», *вімірник, вимірювач, домірний* «відповідний, пропорційний», [зі́мір] ([з. очій] «окомір») Ж, *зі́мірок* «мірка», [зі́мір'я] «вимір» Ж, [замі́рну́ти] «замахнутися» Я, *заміря́ти* «вимірювати; замахуватися», *заміря́тися* «замахуватися; мати намір», *за́мір* «задум, намір», *за́мір* «замірювання; [намір; вимірене поле]» Г, Ж, [замі́рка] «намір Я; палиця з нарізками для вимірювання рідини», [за́мірок] «намір» Ж, [замі́ристий] «самовпевнений, зухвалий» Ж, *наміря́тися* «мати намір; націлюватися», *на́мір, [навмір]* «як попало, без розбору», [на-

умір] «тс.», *надмір* «надлишок», *надмір* «дуже, занадто», *надміру* «тс.», *надмірний*, [*надомір*] «зверх, ще раз, на додачу» Ж, [*назаеміру*] «надто, надмірно», [*назауміру*] «тс.», [*нарозмір*] «відповідно» Ж, [*немірний*] «непомірний», [*немірянний*] «безмірний, безмежний» Ж, [*невмірний*] «надмірний» Ж, [*невзаміру*] «незрівнянно», *невмірний*, *недомір* «недостача в розмірі», *недомірск* [«тс. Ж»]; *маломірка*, *незміренний*, [*незмірене*] «незмірно», [*незмірено*] «тс.», *незмірний*, [*неомірний*] «неосязний», *непомірний*, [*неумірний*] «нерегулярний» Ж, *обмірювати* «визначати розмір; обманювати в мірі», *обмір*, *обмірник* «той, хто обмірює», *обмірок* «недомірок», *обмірювальний*, *перемірка*, *переобмір*, [*номір*] «міряння» Нед, [*помірець*] «землемір» Нед, [*помірчий*, *помірчик* Нед] «тс.», [*помірниця*] «бочка, в яку сиплять зерно мірошнику», [*помірка*] «присадибна земля; міряння Нед», [*помірок*] «тс.», *помірний*, *примірятися* «націлюватися; готуватися», [*примір*] «намір; приклад», *примірка*, *примірник* «екземпляр», *примірочна*, *примірювальна*, *примірювач*, *приміром*, [*примірний*] «взятий як приклад» Нед, *промір* «вимір» СУМ, Нед, *промірник*, *промірний*, *розмір*, [*розмір*] «розмірювання; мірчук; дерев'яний циркуль у бондарів», [*розмірач*] «дерев'яний циркуль у бондарів», *сумірний*, [*уміряти*] «недоміряти», [*умірений*] «помірний; достатній» Нед, [*уміренний*] «тс.» тж, [*умірний*] «регулярний» Нед; — р. *мерить*, бр. *мераць*, др. *мѣрати*, п. *mierzyc*, ч. *měriti*, слц. *merat'*, вл. *měrić*, нл. *měriš*, болг. *мѣря*, м. *мери*, схв. *мѣрити* (*мјѣрити*), слн. *měriti*, стсл. *мѣрити*; — псл. *měriti*, пов'язане з *měra* і, далі, з *mětiti* «мітити; цілитися»; — споріднене з лит. *mėtas* «час», гот. *mitan* «міряти», лат. *mētior* «міряю», дінд. *māti* «міряє»; іє. **mē-* «міряти». — Фасмер II 600, 604; Преобр. I 579; Чайкина РР 1972/2, 112—114; Brückner 330; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 224; Schuster-Šewc 899, 900; БЕР III 751—753; Стоянов 71—72; Младенов 312; Skok II 436—437; Bezlaž ESSJ II 178; Bern. II 50; Mikl. EW 195; Pokorný 703—704. — Пор. *мітити*.

місити «м'яти, розминати; топтати», [*місиво*] «невелике грузьке болото» Ч, *місіво* СУМ, Ж, *місілка*, *місільник*, *місільний*, [*міськаво*] «брудно, грузько», *заміс*, [*підмісь*] «домішка» Нед, [*прімісь*] «тс.» Нед; — р. *месить*, бр. *мясіць*, др. *мѣсити*, п. *miesić*, ч. *mísiti*, слц. *miesit'*, вл. *měsić*, нл. *měsyš*, болг. *мѣся*, м. *меси*, схв. *мѣсити*, *мијѣсити*, слн. *měsiti*, стсл. *мѣсити*; — псл. *měsiti*; — споріднене з лит. *maišyti* «мішати», лтс. *màisit*, двн. *miskan*, дангл. *miscian*, лат. *miscere* «тс.», гр. *μίσσμι* «мішаю»; іє. **meik-/moik-/mik-* «тс.». — Фасмер II 606—607; Преобр. I 580; Brückner 335; Machek ESJČ 365; Holub—Kop. 225; Schuster-Šewc 905; БЕР III 761—763; Skok II 422—423; Bezlaž ESSJ II 179; Bern. II 52—53. — Пор. *мішати*.

місія «відповідальна роль; делегація, яку посилають з певною метою; дипломатичне представництво; завдання, доручення», *місіонер* «проповідник, що надсилався християнською церквою до нехристиян», *місіонерство* «діяльність місіонера»; — р. *міссия*, бр. *місія*, п. *misja*, ч. *mise*, *misse*, слц. *misia*, вл. *misija*, болг. *місия*, м. *мисија*, схв. *місија*, слн. *misija*; — запозичення з латинської мови; лат. *missio* «посылка, відправлення» пов'язане з *mitto* «надсилаю, відправляю, супроводжую», очевидно, спорідненим з ав. *maed-* «посилати». — СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1055; Kopalinski 636; Holub—Lyer 316; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. *комісія*.

міст «споруда для переходу чи переїзду через річку, залізницю; [дерев'яна підлога]», [*місниця*] «дошка на дні воза; дошка в підлозі» Ж, [*містниця*] «дошка в підлозі, мості», *місток* «маленький міст; [середня частина човна]», *мостильник*, *мостина* «одна з дошок підлоги, мосту; [підлога] Ж», [*мостинці*] «дошки, покладені на човни для складання порома», [*мостійце*] «місце, де був міст», [*мостійця*] «товста дошка, мостина», *мостові* «брук», *мостові* «податок за проїзд через міст», *мостовий* «людина, що збирає мито за проїзд через міст», *мостовік*, [*мостовіна*] «дошка в мості, підлозі, міст Ж», [*мостовничий*] «на-

глядач мостів», *мости́ти* «настилати міст, підлогу, брук; класти, розміщати; влаштовувати гніздо», [*замостівий*] «який знаходиться за мостом», [*передмо́сте*] «передмостове укріплення; плацдарм» Нед, *передмо́стів'я* «місце перед мостом», *передмо́стовий*, [*підмо́стка*] «примостка; підставка» Г, *підмо́стки*, *підмо́сток* СУМ, Нед, *підмо́стя*, *пóміст* «підмостки; настил; підлога; дошка; обапіл, мостина Нед», [*помі́стниця*] «дошка на дні воза; дошка у підлозі; мостина», [*помо́стйна*] «дошка на дні воза; кладка; дошка в підлозі, підлога Нед», [*пóмо́сток*] «тс.» Нед, *прі́міст* «тротуар; причал для порома; лавочка біля стінки Нед», *прі́містка* «підвищення, прибудоване до стіни; нари, стіл; [східець біля печі; підмостки; тимчасовий стіл; лавочка]», [*прі́містки*] «підмостки» Нед, *прі́мо́стка* «прилагоджена для чогось лавочка; підмостки; настил», [*прі́мо́сть*] «підмостки» Нед, [*промо́ст*] «гать» Пі; — р. бр. болг. м. *мост*, др. *мостъ* «міст; гребля; бруківка», п. ч. слц. *most*, вл. нл. слц. *möst*, полаб. *möst*, схв. *möst*, етсл. *мо́сть*; — пел. *mostъ* «міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу», пов'язане з *mesti*, *metati* «кидати»; — зіставлення з двн. *mast* «жердина, щогла, палиця», нім. *Mast* «стовп; щогла» (Holub—Kop. 230; Stender-Petersen ZfSlPh 13, 258; Meringer IF 21, 303) або з лат. *mālus* «щогла, колода, брує» (Kiparsky GLG 47; Fick BB 29, 235) позбавлені ґрунту.— Фасмер II 622; Преобр. I 560; Brüçkner 344; Machek ESJC 374; Schuster-Sewc 955; Olesch 596; Младенов 305; Skok II 459; Bezlaj ESSJ II 196.— Див. ще *ме́сті*, *ме́тати*.— Пор. *місто*, *місце*, *мо́тати*.

містер «найменування чоловіка в Англії і Америці (вживається разом з іменем або прізвиськом)», *мі́стрис* «місіс»; — р. болг. *мі́стер*, бр. *мі́стэр*, п. ч. слц. *mister*, схв. *мі́стер*, слн. *míster*; — запозичення з англійської мови; англ. *mister* є видозміненою формою слова *master* (утвердилося під впливом давнішої форми жін. р. *mistress*), що походить від сангл. *maistre* (дангл.

mægester), яке зводиться до лат. *magister* «начальник, керівник».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1056; Kopaliński 636; Holub—Lyer 316; Klein 988; NSD 1588; Skeat 330; ODEE 582.— Див. ще *магі́стр*.

мі́стерія «таємничі релігійні обряди у античних народів; середньовічна релігійна драма», *мі́стеріальний*; — р. болг. *мисте́рия*, бр. *мі́стэ́рья*, п. *misterium*, ч. *mysterium*, слц. *mistérium*, вл. *misterioznu*, м. *мистери́я*, схв. *мі́стє́рїя*, *мі́стє́рїя*, слн. *místèrij*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mysterium* (мн. *Mysteria*) походить від лат. *mysterium* «таємниця», мн. *mysteria* «таємничий культ; містерії», яке зводиться до гр. *μυστήριον* «таємниця, таїнство», пов'язаного з *μύω* «закриваю очі, губи», переконливо не з'ясованого.— СІС² 550; Фасмер II 627; Преобр. I 539; Kopaliński 636; Holub—Lyer 327; Frisk II 279—281.— Пор. *мі́стика*.

мі́стець, *мі́стюк* — див. *мисте́ць*.

мі́стика, *мі́стик*, *мі́стици́зм*, *мі́стичний*; — р. болг. м. *мі́стика*, бр. *мі́сты́ка*, п. *mistyka*, ч. слц. вл. *mystika*, схв. *мі́стика*, слн. *místika*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mýstik*, фр. *mystique*, англ. *mystic* походять від лат. *mysticus* «містичний, таємний, таємничий», що зводиться до гр. *μυστικός* «містерійний, виголошуваний у містеріях», пов'язаного з *μυστήριον* «містерія; таємниця, таїнство», *μύστης* «таємничий».— СІС² 550; Kopaliński 636—637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494; Klein 1023.— Див. ще *мі́стерія*.

мі́стифіка́ція «введення в оману», *мі́стифіка́тор*, *мі́стифікува́ти*; — р. болг. *мистифика́ция*, бр. *мі́стыфіка́цыя*, п. *mistyfikacja*, ч. *mystifikace*, слц. *mystifikácia*, вл. *mystifikacija*, м. схв. *мі́стифіка́ци́я*, слн. *místifikácia*; — запозичення з французької мови; фр. *mystification* пов'язане з *mystifier* «містифікувати», утвореним з кореня слова *mystique* «містичний; містика» (гр. *μύστης* «таємничий») і словотворчого компонента *-fier*, що зводиться до лат. *facere* «робити».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1057; Kopaliński 636—637; Dauzat 494.— Див. ще *мі́стика*, *факт*.

місто «великий населений пункт; (заст.) місцевість, місце», *містечко* «селище міського типу», [містїлище] «посудина, резервуар» Ж, *містїна* «місце, місцевість, [містечко Ж]», [містїско] «плацента» Ж, [містїще, містїй] «те.» Ж, [містїч] «міщанин» Ж, [містове] «мито за право торгівлі на базарі», [містобчко] «містечко, ринок» Ж, [містїюк] «мешканець міста» Ж, [містїане] «міське мито» Ж, *містїанін* «мешканець міста», *містїанїн*, *містїанство*, [містїанїук] «син міщанина», [містїук] «мешканець міста, міщанин» Ж, [місто] «замість; ніби», [мість] «замість», [міський] «міський» Ж, Бі, [містївий] «змістовний» Ж, *містїкий* «такий, що багато вміщує», *міськїй*, [містївий] «міський», *містїти*, *вміст*, *вмістїлище*, *вмістїтель* «резервуар» Ж, *зміст*, *змістїовний*, [замістїя] «передмістя», *замістїник*, *замістїництво*, *замістїний*, *замістїкїй*, *замістїти*, *замістїяти*, *намістїник*, *намістїництво* СУМ, Ж, [намістїничий] Ж, *намістїти* «помістити», [невмістїний] «недоречний» Ж, *перемістїти*, *передмістя*, *передмістїанїн* «житель передмістя», *підміськїй*, [помісто] «посада», *помістїя*, *помістїчик*, *помістїництво*, [пмістїь] «замість; неначе», *позаміськїй*, *примістїення*, *приміськїй*, *примістїти*, *сумістїник*, *сумістїництво*, *сумістїти*, *сумістїяти*, *умістїлище*, *умістїще*, [умістїка] «вміщення об'яви в газеті» Нед, [умістї] «разом» Шейк, [умісто] «замість» Шейк; — р. *місто* «місце; місцевість», *містїчко* «міщина; містечко (селище)», бр. *міста* (заст.) «місто; [базарна площа]», др. *місто*, «місце; селище», п. *miasto* «місто; ринок», ч. *město* «місто», *místo* «місце», слц. *mesto* «місто», *miesto* «місце», вл. нл. *město* «місто; місце; площа», болг. *място* «місце; місцевість», м. *место* «місце; місто», схв. *мѣсто* (*мјѣсто*), слн. *město* «тс.», стсл. *мѣсто* «місце»; — псл. *město «місце», давніше, очевидно, «накидане на землю покриття для розташування», пов'язане з *metati*, *mesti* «кидати»; — зіставлення з лит. *místi* «харчування» та ін. (Фасмер II 608; Преобр. I 580; Trautmann 185) або з лит. *mīstas* «кіл» та ін. (Верп. II 52; Нолуб—Кор. 225) позбавлені підстав; роз-

виток значення «великий населений пункт» (через проміжне «базарна площа, ринок») відбувся, очевидно, під впливом польської мови.— Schuster-Sewc 903—904; Bezlej ESSJ II 179—180.— Див. ще *містї*, *метати*.— Пор. *замість*, *міст*, *намість*.

[містїшити] «місити, м'яти, товкти; третирувати» Ж, [містїчїти] «тс.» Ж, [містїшитися] «товктися, неспокійно поводитися» Ме; — очевидно, результат контамінації слів *метїшитися* і *містїти* (див.).

місце «простір, місцевість; плацента», [міїсце] «місце», [міїце] «тс.» Пі, [місцї] «невелике місце; невелика площа землі» Бі, [місцївїк] «мешканець певної місцевості» Ж, *місцївїсть*, *місцїїна* «місце; [містечко Ж]», *місцївїй*, *місцїями* «де-не-де»; — бр. [мбїсце] «місце», п. *miejsce* (< *miestce*) «тс.»; — псл. *městьce*, зменш. від *město* «місце»; в українській мові ця форма (поряд з *місто* «тс.») могла бути підтримана впливом польської мови.— Див. ще *місто*.

місьюрка¹ (іст.) «шолом із сіткою, яка накладалася на обличчя і плечі», *місьюрка*; — р. ст. *мисюрка*, бр. ст. *мисурка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *miśiurka* «тс.» походить від ар. *Misur* (*Misr*) «Єгипет»; з Єгипту цей вид шолома веде свій початок.— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Фасмер II 628; Беркович РР 1982/2, 154—155; Срезн. II 153—154; Булыка 204; Brückner 338.

[місьюрка²] «бусина, бісерина» Ж, [місьюрк] «прикраса, підвісок» О; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [бісур, бісюр] «тс.»; зіставляється також (О I 445) з п. *wisiorek* «брелочок».— Див. ще *бісер*.

місяць «супутник землі; частина року», *місячник* «громадська акція тривалістю в один місяць; періодичне видання; [мінливий, як місяць Ж; лунатик]», *місячина* (іст.) «забезпечення натурою кріпосних селян за місяць», [місячка] «менструації», [місячне] «тс.», [місяшник] «лунатик», [місяшники] «казкові люди, що бувають місяць чоловіками, а місяць жінками» Ко, [місяцьоватий]

«місяцеподібний» Ж, *місячний, місяш-ний, безмісяччя, примісячитися*; — р. бр. *мѣсяцъ*, др. *мѣсяць*, п. *miesiąc*, ч. *měsíc*, слц. *mesiac*, вл. *měsac*, нл. *mja-sec*, болг. м. *мѣсецъ*, схв. *мѣсѣцъ, мѣсѣцъ*, слн. *měsec*, стсл. *мѣсѣць*; — псл. *мѣсѣсь*; — споріднене з лит. *mėnuo*, *mėnesis* «місяць», гот. *mēna*, лат. *mēnsis*, гр. *μήν*, дінд. *māḥ*, *māsaḥ* «те.»; іе. **mēns-*, **mēs-*, що вважається пов'язаним з **mē-* «міряти». — Фасмер II 608—609; Преобр. I 581; Brückner 334; Machek ESJC 360; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 901—903; БЕР III 755—757; Skok II 437—438; Bezlaĵ ESSJ II 179; Bern. II 51; Pokorny 732; Мельничук *Этимология* 1984, 140.

місячник¹ (бот.) «лунарія, *Luparia*; [редька, *Raphanus sativus* Кур]»; — п. *miesiącznica*, ч. *měsícnice*, слц. *mesačnica*, вл. *měsačnica* «те.»; — похідне утворення від *місяць*, можливо, зумовлене впливом латинської наукової назви *luparia*, похідної від *lupa* «місяць»; назва зумовлена подібністю плодів лунарії до серпа місяця; перенесення назви на редьку зумовлене загальною подібністю її до лунарії. — Нейштадт 283; Machek *Jm. rostl.* 65. — Див. ще *місяць*.

[**місячник**²] (іхт.) «місяць-риба, *Moła mola* (*Orthrorogiscus mola*)» Ж; — похідне утворення від *місяць*; назва зумовлена круглою формою риби, подібною до місяця. — БСЭ 25, 473. — Див. ще *місяць*.

мітелка — див. *мєсті*.

міти — див. *іміти*.

[**мітигувати**] «заспокоювати, угамувати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *mitygować* «заспокоювати, стримувати» походить від лат. *mītigare* «пом'якшувати, заспокоювати», пов'язаного з *mītis* «м'який; ніжний; спокійний», спорідненим з дірл. *mōith* «м'який», лит. *mielas*, *mūlas* «милий, приемний», псл. *milь* «милий». — Sł. *wyr. obcucz* 483; Brückner 337; Walde—Hofm. II 96. — Див. ще *мілий*.

мітинг, *мітингувати*; — р. болг. м. *мітинг*, бр. *мітынг*, п. *mitung*, ч. *mítink* (meeting), слц. слн. *miting*, вл. *meeting*, схв. *мітинг*; — запозичення з англійської мови; англ. *meeting* «збори,

засідання; спортивні змагання» є похідним від дієслова *meet* «зустрічатися, сходитися», яке зводиться до дангл. *mētan* «знаходитися, зустрічатися», спорідненого з дісл. *mēta* «зустрічати», гот. *gamōtjan* «тс.».— СІС² 550; Акуленко 141; Фасмер II 629; ССРЛЯ 6, 1060; Боровой *Путь слова* 283—287; Kopalinski 638; Holub—Lyer 317; ODEE 567; Klein 957, 1002.

мітити «ставити мітку; мати на увазі, намічати; цілити», [*міта́*] (заст.) «помітка» СУМ, Ж, *мітка, мітчик, міткий* «влучний», [*міткій*] «примітний», *мічений*, [*вімітка*] «замітка, запис» Я, *відмітина* «пляма іншого кольору на шкірі тварини», *відмітка, відмітчик*, [*домітувати*] «метити» Ж, *замічати*, [*заміт*] «пам'ять, спостереження» Я, [*замітина*] «зарубка у теслярів» Я, *зімітка* СУМ, Ж, [*зімічка*] «замітка» Ж, *заміткій* «примітний», *замітливий* «спостережливий», [*замітниця*] «довге і тонке дерево, яке сплавляють» ВЕЗн, [*измічати*] «спостерігати» Ж, *намітка*, [*невзімиту*] «непримітно», [*невмітно*] «тс.», [*одмітний*] «відмінний чимось від іншого» Дз, *помічати* «спостерігати; робити помітки», *помітка, помітний, помітливий* «спостережливий», *примічати*, *приміта, примітка, [прімітка]* «приміта», *примітливий* «уважний», *примітний*; — р. *мѣтитъ*, бр. *мѣціць*, др. *мѣтити*, п. *przymiot* «приміта, ознака», болг. *смѣтам* «рахувати, вичисляти, вважати», схв. *заміжѣтити* «примітити», *примѣтити* «тс.; зазначити»; — псл. *mētiti* опосередковано пов'язане з *metati* «метати»; — зіставляється з дірл. *mātiḥ* «міра, пізнання», лат. *mētior* «міряю», гр. *μήτις* «рада; розум», дангл. *mæd* «міра», пов'язаними з іе. **mē-* «міряти»; можливий також більш віддалений зв'язок з гот. *maitan* «рубати, різати, висікати». — Фасмер II 610; Преобр. I 581; Младенов 596; Skok II 423; Bern. II 54; Mikl. EW 196; Trautmann 179; Pokorny 703—704.

міткаль «сорт дешевої бавовняної тканини»; — р. *миткаль*, бр. *міткаль*, п. ч. *mitkal*, слн. *mitkal*; — через посередництво північнотюркських мов (чар. *mutkal*, тат. *миткаль*) запозиче-

но з перської (перс. *metqal* «тканина») або з арабської мови (ар. *mitkāl(i)*).— Фасмер II 629; Галиуллин РР 1976/6, 82; Преобр. I 539; Горяев 210; Шипова 235; ТСБМ III 163; Sl. wyr. obcsuch 483; Bern. II 63; Mikl. EW 198.

мітла́¹, *мітла́стий*, *мітла́тий*, *мітлі́ще*, *мітля́р* — див. **ме́сті**.

мітла́² — див. **мітлі́ця**.

мітлі́ця (бот.) «польовиця, *Agrostis* L.; [жарновець віниковий, *Sarothamnus scorarius* Wimm. Mak; віниччя, *Kochia* Roth. Mak; стоколос, *Bromus* L.; костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.; вівсюнець пухнастий, *Avena pubescens*; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; аїра, *Aira* L. Ж; метельник, *Sparcium* L. Ж; тонконіг, *Poa* L. Mak; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Mak», [*метелиця*] «мітлиця; хрінниця смердюча, *Lepidium guderale* L.» Mak, [*метелишник*] «хрінниця смердюча» Mak, [*метелка*] «молочай кипарисовидний, *Euphorbia suparissias* L.» Mak, [*метелочки*] «хрінниця смердюча», *метельник* «*Sparcium* L.», [*метла*] «костриця лучна; солодушка звичайна, *Hedisarum obscurum*» Mak, [*метлі́ця*] «мітлиця; стоколос; костриця лучна; вівсюнець пухнастий; грястиця збірна; аїра Mak; тонконіг Mak; туніка, *Tunica prolifera* Scop. Mak», [*метличі́ще*] «поле, заросле мітлицею» Ж, *метлю́г* «*Apera* Adans.; [мітлиця]», [*метлюга*] «мітлиця» Mak, [*метлю́к*] «мітлиця звичайна, *Agrostis vulgaris* With.» ВеНЗн, Mak, [*метлюх*] «мітлиця», [*метлюха*] «тс.», [*міте́льник*] «мітлиця Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітельни́ця*] «мітлиця звичайна» Mak, [*мітла́*] «мітлиця; віниччя Mak; тонконіг Mak; омела біла, *Viscum album* L. Mak; костриця лучна Mak», [*мітлі́чина*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний, *Apera spica-venti* Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітлі́чка*] «стоколос» Mak, [*мітло́чине*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний Ж; жарновець віниковий Mak», [*метелі́ця*] «аїра; якась отруйна рослина» О; — р. *метельник* «метельник», *метлі́ця* «метлюг», *мя́тлик* «тонконіг», [*метелі́ця*] «аїра», [*метел́ка*] «метлюг», [*метлига*]

«тонконіг; метлюг звичайний», [*метлі́к*] «тонконіг лучний, *Poa pratensis*, L.», [*метлі́чник*] «метлюг звичайний», [*метля́к*] «мітлиця», [*мятлі́га*] «тонконіг лучний», [*мятлі́ка*] «мітлиця біла; тонконіг лучний», [*мятлі́ця*] «тонконіг», бр. *мятлі́ця* «мітлиця; жарновець віниковий; [стоколос житній, *Bromus secalinus* L.], *мятлі́чка* «метлюг», [*мятла*] «тс.», [*мятлюг*] «тс.; мітлиця; стоколос», [*мятлюжок*] «мітлиця», п. *mietlica* «мітлиця; [метлюг]», ч. *metlice* «метлюг; аїра», [*metlica*] «жарновець віниковий», слц. *metlica* «метлюг, [аїра]», нл. *mjetla* «метлюг», болг. [*метли́ця*] «тонконіг», [*метлі́к*, *метлі́ка*] «тс.», [*метла́*] «аїра, *Aira capillaris*»; — псл. *metryca*, похідне від *metrya* «віник»; назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин здебільшого зібрані у волоть (мітелку), а також тим, що з них в'яжуть віники (мітли); пор. інші назви хрінниці смердючої: [*вінички*, *віничник*].— Шамота 152; Нейштадт 106—107; Machek Jm. rostl. 290; Schuster-Sewc 928—929; БЕР III 769—770.— Див. ще **ме́сті**.

мітниця, *мітність* — див. **уміти**.

міть — див. **мить**.

міф «стародавня фантастична народна оповідь», заст. *mit* «тс.» Ж, *міфі́чний*; — р. *миф*, бр. *міф*, п. *mit*, *myt*, ч. *mytus*, *mythus*, слц. *mýt*, *mýtus*, вл. *mytos*, болг. м. *мит*, схв. *міт*, слн. *mít*; — через посередництво латинської мови (лат. *mýthos*) запозичено з грецької; гр. *μῦθος* «слово; промова; розповідь; міф» остаточно не з'ясоване; були спроби пов'язати з гот. *maudijan* «згадувати», лит. *maudžiù*, *maūsti* «пристрасно бажати», псл. *mysl* «мисль».— СІС² 551; Фасмер II 629; Kopaliński 637; Frisk II 265.

міфоло́гія «сукупність міфів; наука про міфи», *міфологі́чний*; — р. *міфоло́гія*, бр. *міфалогія*, п. *mitologia*, *mytologja*, ч. *mythologie*, *mytologie*, слц. *mytológia*, вл. *mytologija*, болг. *митоло́гія*, м. *митологи́ја*, схв. *митолдги́ја*, слн. *mitologija*; — запозичення з французької мови; фр. *mythologie* через пізньолатинське *mýthologia* зводиться до гр. *μυθολογία* «виклад переказів, міфологія», утвореного з основи імен-

ника *μῆθος* «міф» і словотворчого компонента *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово, розум».— СІС² 551; ССРЛЯ 6, 1065; Koraliński 637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494.— Див. ще *логіка*, *міф*.

міх «мішок; вичинена шкура; пристрій для нагнітання повітря; бурдюк», [*міховіна*] «тканина для мішків», [*міховник*] «хутовик» Пі, *мішечник* «спекулянт, що перевозить продукти в мішках», *мішечництво*, [*мішкове*] «збір за мішок зерна» Ж, *мішовіна* «тканина для мішків», *мішок* «лантух; [міх для роздування; шкіряний бурдюк Ж; вид рибальської сітки Дз], [*міщя*] «маленький мішок; пухирець Ж», [*міщук*] «тс.» Ж, *міхуватий* «мішкуватий», *мішечний*, *мішкуватий*; — р. *мех* «хутро; бурдюк; піддувало», бр. *мех* «мішок», др. *мѣхъ* «шкура; мішок», п. *miech* «мішок; піддувало», ч. *měch* «міх; піддувало; бурдюк», слц. *mesch* «тс.; мішок», вл. нл. *měch* «тс.», болг. *мех*, *мях* «бурдюк (для рідини); міх», м. *мешина* «бурдюк; міх (волинка)», схв. *мѣх* «тс.», слн. *měh* «шкура; міх; мішок», стсл. *мѣхъ* «міх, бурдюк»; — псл. **mēxъ* «міх»; — споріднене з лит. *máišas* «мішок», лтс. *máiss* «тс.», прус. *moasis* «ковальський міх; піддувало», двн. *meisa* «прилад для носіння вантажу на спині», дінд. *mešáň* «баран, шкура»; іе. **moiso-s* «вівця; міх».— Фасмер II 612; Преобр. I 581—582; Brückner 331; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Schuster-Sewc 896; Младенов 312—313; Skok II 421; Bezlaž ESSJ II 175—176; Трубачев Рем. термиол. 377—378; Bern. II 46—47; Trautmann 165; Stang 35; Pokorny 747.

[*міхунка*] (бот.) «фізаліс, марунка, *Physalis L.*» Мак, [*міхурка*, *міхурниця*] «тс.» Мак, *міхурник* «*Solutea L.*», [*міхуринка*] «тс.» Мак; — п. [*miechuwka*] «фізаліс», [*miechunka*] «тс.; міхурник», ч. *měchůpnik* «міхурник», [*měchuška*] «фізаліс» (з п.), слц. *meschůpnik* «міхурник»; — похідні утворення від *міхур*; назви зумовлені тим, що плоди цих рослин знаходяться в здутих закритих чашечках або міхурцях.— Нейштадт 50; БСЭ 35, 286; 45, 6; Machek Jm. rostl. 124, 205—206.— Див. ще *міхур*.— Пор. *мохунка*.

міхур «пузир, пухир; [бурдюк Ж], [*міхур*, *міхуріна*] «тс.» Ж, [*міхунка*] «абспес» Ж, ВеУг, [*міхурка*] «тс.» Ж, [*міхурчатий*] Ж; — р. [*михурь*] «*tembrum virile*», п. [*miechur*] «сечовий міхур», ч. *měchůř* «пухир; сечовий міхур», слц. *meschůř* «пузир», болг. *мехур* «пухир; міхур», м. *меур* «міхур», схв. *мѣхур* «пухир; міхур», слн. *měhůř* «тс.»; — псл. *mēxurъ* (<**moixour-*), *mēxurъ* (<**moixūr-*) похідне від *mēxъ* «міх»; у якийсь спосіб пов'язане також з [*мохна*, *мошна*].— Фасмер II 630; Преобр. I 581—582; Brückner 328; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Bezlaž ESSJ II 176; Bern. II 46—47.— Див. ще *міх*.— Пор. *мохна*, *мошна*.

міцки, *міцка*, *міцок* — див. *міцька*¹.

міць «сила, міцність, могутність», [*моц* Ж, *моца* Бі] «тс.», *міцність*, [*міцнотá*, *міснотá*], *моцáк* «силач; [міцне яйце, биток; міцний тютюн Ж]», [*моцáка*] «силач; міцне яйце», [*мацáк*] «силач; міцний тютюн» Ж, *моцáр* «силач; (заст.) володар Бі», [*моцáрство*] «могутність», *міцній*, [*місній*] «міцний», [*моцній*] «тс.» Бі, Пі, *міцніти* «робити, міцним, зміцнювати», *міцніти*, *міцнішати*, [*мосувáти*] «укріпляти», [*моцніти*] «кріпити; кріпитися», *моцувáтися* «з великим зусиллям робити щось; міряться силами», [*моцувáти*] «посилювати, зміцнювати; напружувати», [*моцувáтися*] «моцуватися», [*моц*] «багато Ж; дуже МСБГ», [*змóцна*] «з усіх сил» Ж, [*наміць*] «дуже міцно», [*нѣміць*] «неміч» Ж, [*немоцѣнный*] «який перевищує сили», [*обезмоцніти*] «знесилити» Пі, *уміцнjáти* «зміцнювати», [*умоцнjáти*] «закріплювати, робити міцним» Нед, [*умоцѣовувати*] «тс.», [*умоцѣовáтися*] «зробитися міцнішим», [*умоцѣований*] «закріплений; зміцнений» Нед, ст. *моцѣ* «спроможність, сила, чинність; збройні сили» (1436, 1455, 1462), *моцныи* «могутній, непохитний; правомочний» (1434, 1436, 1440—1492); — давнє запозичення з польської мови; п. *тоє* «сила, міць» відповідає укр. заст. *міч* «сила, змога», пов'язаному з *могті*.— Richhardt 78.— Див. ще *могті*.

мічман «звання у військово-морських силах СРСР», *мічманка* «формений

кашкет старшого і молодшого складу флоту»; — р. болг. *мічман*, бр. *мічман*, п. *miczman*, ч. слц. *mičman*; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *midshipman* «корабельний гардемарин» складається з прикметника *mid* «середній», спорідненого з лат. *medius* «тс.», псл. *medja «межа», та іменника *shipman* «шкіпер; (заст.) моряк», утвореного з іменників *ship* «корабель», спорідненого з дісл. гог. *skip*, двн. *skif* «тс.», і *man* «людина», спорідненого з дінд. *mānuh* «людина, чоловік», псл. *možь* «чоловік», укр. *муж*; менш переконливе виведення з гол. *mitsman* (Смирнов 197). — СІС² 555; Фасмер II 630; Преобр. I 540; Kopaliński 629; Matzenauer 254; Klein 930, 977. — Див. ще *межа*, *муж*.

мішати «змішувати; заважати», *мішати́ся* «вмішуватися, втручатися», [мішак] «мішалка» Ж, *мішалка*, *мішалник*, [мішанець] «метис, гібрид, виродок; порушник спокою» Ж, [мішаник] «селянин, що дає своїх овець пастися разом з чужими» Ж, *мішани́на*, *мішани́ця*, *мішанка* «кормова суміш; [спільне пасовисько Ж]», [мішане] «суміш; спільне пасовисько» Ж, [мішка] «палиця для мішання рідини; суміш», [мішун] «мішалка» Ж, *мішальний*, *мішаний*, *мішма* «упереміш», *впереміш*, *вперемішку*, *впоміш* «тс.», *всуміш*, *дбмішка*, *змішувач*, *змішувальний*, [замішанство] «збентеженість» Я, [замішани́на] «мішанина; сум'яття», *замішання*, *замішка* «рідка страва; напіврідка суміш кормів», *замішка* «замішання, перешкода», [наміш] «сміття, суміш» Пі, [намішований] «вид печива, пирога» Ж, [намішуваник] «вид хліба», *обмішка* «висівки або мука, що підмішується до корму», [перемішка] «перешкода; переміна; змішування», [перемішне] «впереміш» Нед, *помісь*, *поміха* «перешкода», [поміш] «мішанина; впереміш» Нед, [прімісь Нед, прімішка Нед, прімішний Нед], *суміш*, *сумішка*, [сумішниця] «компост» Нед, [сумішний] «змішаний» Нед, [умішка] «придача; гарнір, приправа» Нед, *упереміш*, *уперемішку*, *усуміш*; — р. *мишатъ*, бр. *мишаць*, др. *мѣшати*, п. *mieszać*, слц. *miešat'*, вл. *měšeć*, нл. *měšaś*, полаб.

messat, болг. *мѣшам*, м. *мѣша*, схв. *мѣшати*, слн. *měšati*, стсл. *мѣшати*; — псл. *měšati* (<*měsjati) «мішати», пов'язане чергуванням приголосних з *měsiti* «місити». — Див. ще *місити*.

мішенъ «ціль для стрільби»; — р. *мишенъ*, [нишан] «знак, печатка», бр. *мишэнь*, др. *мишень* «печатка», болг. *мишен(а)*, м. *нишан* «мішень; знак», схв. *нишан* «ціль»; — запозичення з турецької мови; тур. *pişan* «мішень; знак» походить від перс. *pišān* «тс.»; спроба (Ильинский ИОРЯС 20/3, 76) довести споконвічно слов'янське походження непереконлива. — Фасмер II 630; Аракин Тюркизмы 130; Преобр. I 540; Шипова 236; Mikl. EW 215; TEI II 135; Matzenauer 255.

мішкати, *мішкәнець*, *мешкәне* — див. **мешкати**.

[мішунка] (бот.) «*Prunus insititia variet.*» (сорт простої сливи) ВеНЗн, Мак, [мішчунка, мошчрка] «тс.» тж; — неясне.

мішурá «сріблясті або золотисті металеві нитки, що йдуть на виготовлення парчі»; — бр. *мишурá*; — запозичення з російської мови; р. *мишурá* виводиться від ар. *mozavvir* «підробка». — Фасмер II 631; Преобр. I 540; Шипова 236; Горяев 211; Mikl. EW 205; Lokotsch 123.

[мішұл] «мішок; мішечок для сиру» Ж; — похідне утворення від *міх* (мішок), очевидно, зближене з молдавськими означеними формами іменників на *-ул*. — Див. ще *міх*.

мла «темрява; туман; марево», *імла*, [имла] Ж, [мгла] «тс.», *імлістий*, *млістий*, [мглітися] «розпливатися в імлі» Ж, [(i)мліти] «мрячіти» Ба; — р. *мгла*, бр. *імгла*, др. *мъгла*, п. *mgła*, ч. *mĭha*, ст. *mĭla*, слц. *hmĭla*, вл. *mĭĭla*, нл. *mĭla*, полаб. *meagla*, болг. *мъгла*, м. *магла*, схв. *магла*, слн. *meġlā*, стсл. *мъгла*; — псл. *mġla*, пов'язане з *mġiti* «мжити»; — споріднене з лит. *miġlā* «туман», лтс. *miġla*, гр. *ὀμίχλη* «тс.», дінд. *meġhāh* «хмара»; іе. **meigh-* «мигати; темрява; хмара». — Фасмер II 587; Преобр. I 518; Brückner 329; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 227; Schuster-Šewc 906; Olesch I 560—561; Skok II 353;

Bezlej ESSJ II 175; Mikl. EW 209; Trautmann 184; Pokorny 712.— Пор. мжїти.

[млавіч] «умить» О; — очевидно, результат видозміни виразу [намлі́бка] «тс.», у якому компонент *млі* зазнав помилкового осмислення як форма місц. в. від не існуючого в такому значенні *мла. — Див. ще мліг, намлі́бка.

[млад] (бот.) «в'яз, берест, *Ulmus campestris* L.» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінене запозичення, пов'язане з ч. *mlád* «молоде дерево, молодий ліс».

[мла́ка] «заболочена низина; багно; трясовина», [млак] «зарослий травною болотяний простір; трава, що росте на мочарах» Ме, Мо, [млако́вина] «багно, трясовина Ж; трава, що росте на багні Мо», [млаці́вка] «гноївка», [млачні́ця] (ент.) «болотяна муха, бджоловидка звичайна, *Eristalis tenax* L.» ВеНЗн, [млачо́к] «багнисте місце, заросле травною Ме, [млаковати́й] «багнистий» Ж, [млаковати́й ВеНЗн, мла́чний Ж] «тс.»; — п. [mláka] «багнисте місце»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mláka* «багно», рум. *mláca* «тс.» походять з південнослов'янських мов; болг. *mláka* «багнисте місце», м. *млака* «болото», схв. *mláka* «калюжа; багнисте місце», слн. *mláka* «калюжа», як і ч. слц. *mláka* «калюжа», споріднені з р. [мо́локита] «болото», п. [mlókicína] «струмок; болотна верба» і зводяться до псл. *molka «болото», кореневого варіанта з давнім інфіксом -l-, пов'язаного з ток-пфї «мокнути», токгъ «мокрый»; недостатньо обґрунтована реконструкція (Machek ESJĀ 367; Holub—Kop. 226) псл. *mlaka і зіставлення з лтс. *plācis* «болото». — Мельничук Молд. эл. 168; Толстой Сл. геогр. терм. 152—153; СДЕЛМ 262; DLRM 509; Skok II 440; Bezlej ESSJ II 187; Bern. II 72; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54. — Див. ще мо́кнути.

мла́скавець (бот.) «валеріанела, *Valerianella* Mill. Ж, Мак; фітеума, *Phyteuma* L.» Ж; — неясне; — припускається зв'язок із звуконаслідувальними дієсловами вл. *mlaskać* «чмокати, хлюпати», нл. *mlaskaś*, ч. *mlaskati*, слц.

ml'askat' «тс.», болг. *мляскам* «чмокати», схв. *мляскати* «чавкати; в'яло їсти», слн. *mláskati* «чмокати». — Bern. II 64.

[млевінь] «болото» Ж; — неясне.

[млезі́ця] (бот.) «молочка приморська, *Glaux maritima* L.» Ж; — запозичення з чеської або словацької мов; пор. ч. *mlezivo* «молозиво»; назва зумовлена тим, що корови після молочки дають багато молока. — Machek Jm. rostl. 175. — Див. ще мо́лозиво.

млин «споруда, що розмелює зерно», [млен] «палиця в жорнах для обертання каменя», млі́во «помел; зерно на помел; борошно», [млинáр] «мельник, мірошник», млинáрство, [млинéць] «вітрячок для лякання птахів», [млині́на] «невеликий млин» Ж, [млині́ця] «тс.», [мли́нсько] «місце, де був млин» Г, Ж, [мли́нище] «тс.», [млині́вка] «канал, яким іде вода до млина», [млинові́ця] «тс.» Ж, [млиновé] «млиновий збір», млинóк «невеликий млин; віялка», [млиничі́вка] «палиця в жорнах для обертання каменя», [млін] «тс.», млинкува́ти «віяти (зерно)»; — р. [млин], бр. *млын*, п. вл. нл. *mlun*, ч. *mlun*, слц. *mlun*, м. *млин*, схв. *млін*, слн. *mlín*, с.-цсл. *м'линъ*; — псл. *mlínъ*; — можливо, через посередництво германських мов (двн. *mlīn*) запозичено з латинської; лат. *molīna* «млин» пов'язане з *molō* «мелю», спорідненим з лит. *malti* «молоти», псл. *melti «тс.», укр. *молóти*; водяний млин з'явився в римлян у I ст. до н. е. — Фасмер II 632; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJĀ 369; Holub—Kop. 227; Schuster-Sewc 933; Skok II 444; Bezlej ESSJ II 189; Walde—Hofm. II 104—105. — Див. ще мо́лоти.

млине́ць, [млин] «млинець», млинча́стий; — вл. [mlinc], нл. [mlin], болг. [млин] «пиріг з бринзою», схв. *млінац*, слн. *mlínes*, с.-цсл. *млиньъ*; — псл. *mlínъ* «коржик з молотого борошна», пов'язане чергуванням голосних з *melti «молоти». — Фасмер I 175; Преобр. I 30; Schuster-Sewc II 935; Skok II 443; Bezlej ESSJ II 189; Bern. II 64. — Див. ще мо́лоти. — Пор. блин.

мли́нька-мли́нька —^гдив. ма́ла.

[мліця] «лоша, що народилося в пору цвітіння ранньої гречки» Г, Ж; — неясне.

[млі] (мн., у виразі [млі б'ють] «блимають блискавиці»); — очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка», псл. *m^hlⁱni «тс.».— Див. ще мовня.

[мліг] «мить» (у виразі [на мліг ока] «в одну мить»); — не зовсім ясно; очевидно, пов'язане з миг.— Див. ще мїгати.

[мліна] (бот.) «різновид в'яза, *Ulmus pedunculata*» Л, [ельміна, ламіна] «тс.» Мак; — результат видозміни назви ільм ([ільміна]) «тс.».— Див. ще ільм.

мліти «бути розслабленим; знемагати; мучитися; непритомніти; упривати», млоїти «викликати відчуття млості; нудити», [млостити] «ставати млосно», млість «млосність, знемога, утома, стан, близький до втрати свідомості», млобність, [млость] «тс.», [млява] «спека, нерухоме повітря, важкість або задушливість повітря», млявість «слабкість, в'ялість», [млавість] «тс.» Ж, [млявоці] «безсилля; анемія» Ж, [млавій] Ж, [млий] «млявий» Ж, млілий «слабий, кволий», [млістоватий] «який легко стомлюється і пігніє» Ж, [млоїний] «який викликає нудоту» Ж, млявий, [млійко] «млосно» Ж; — р. млеть, бр. млецъ, п. mdlec «мліти; непритомніти», ч. mdlý «млявий», ст. mdlíti «слабнути», слц. mdliet' «тс.», слн. medlėti «слабнути, тужити»; — неясне; можливо, пов'язане з р. медленний, медлить; недостатньо обгрунтоване зіставлення з лит. mulvinti «вимучити» (Matzenauer LF 10, 328) або з дінд. mlāti «слабне, в'яне», дірл. mlāith «ніжний, м'який», гр. βλάξ «в'ялий» (Solmsen KZ 37, 587—588; Persson Beitr. 702).— Фасмер II 632; Преобр. I 541; Горяев 211; Brückner 327; Machek ESJČ 356; Holub—Kop. 219; Bezlaž ESSJ II 175.

[мніти] «думати, гадати, знати» Ж, [мніти] «тс.» Ж, мнімий «уявний, гаданий», [замніти] «засумніватися» Пі; — р. мнить, бр. мніцельны, др. мнвити, мьнѣти, п. ст. mniēc, «думати, вважати», ч. mniiti, mñēti, mñiti, слц. mniēt', mñienit', вл. mēnić, нл. mēniš, болг. мня «думати», схв. мнїти, мнївати,

слн. mñēti, стсл. мьнѣти; — псл. mñēti «тс.»; — споріднене з лит. mñēti, «згадувати», лтс. mñēti «тс.», дінд. mñatē «думає, пам'ятає», гр. μέμνηα «пам'ятаю», лат. meminī «пам'ятати»; іе. *men- «думати, мислити».— Фасмер II 633; Преобр. I 541—542; Brückner 341—342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Holub—Lyer 316; Schuster-Šewc 898; Skok II 444—445; Bezlaž ESSJ II 189—190; Bern. II 49; Mikl. EW 188; Trautmann 180; Pokorný 726—728.— Пор. пам'ять, сунів.

[мних] «чернець, монах» Бі, [мніха] «черниця» Бі, [мнішка] «католицька черниця»; — р. болг. мних «чернець», др. мнихъ, п. ч. вл. mñich, слц. mñich, нл. mñich, схв. мнїх, слн. mñih, стсл. мьнїхъ; — псл. mñpīx; — запозичення з германських мов; днв. mñpīh «тс.» походить від лат. monicus, що зводиться до гр. μοναχός «тс.».— Фасмер II 633; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 227; Holub—Lyer 318; Schuster-Šewc 936—937; Bezlaž ESSJ II 177; Bern. II 75; Mikl. EW 207.— Див. ще монах.

мніха, мнішик, мнішка — див. м'яти.

многий (заст.) «численний», мнोजний (спец.), [многотá] «велика кількість, безліч» Ж, [множїнь] «тс.» Ж, мнोजене (мат.), множество (заст.) Г, Ж, мнोजина (мат., грам.), мнोजник (мат.), много, мнोजити, премногий, примнोजити, приумнोजити, [умнозі] «у великій кількості»; — р. многий, бр. многа «багато», др. мъногъ, п. mñogi, ч. слц. mñohý, вл. mñohy, нл. mñogi (заст.), mlogi, тоgi, болг. много, м. многу «багато; дуже», схв. мнõгї «багато хто», слн. mñóg(i) «тс.», стсл. мьногъ; — псл. mñpog; — споріднене з гот. manags «багато», днв. manag «деякий», дірл. menisse «численний», дангл. manig, англ. many; іе. *men(e)gh-/mon(e)gh-; думка про запозичення з германських мов (Hirt PVB 23, 335) необгрунтована.— Фасмер II 633; Преобр. I 543; Brückner 342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Schuster-Šewc 937; Skok II 445—446; Bezlaž ESSJ II 190; Mikl. EW 207; Stang 39; Pokorný 730.

[многорáкий] «багатоманітний; багаторазовий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [mpogoraki] «різний», як і слц. mpogorakú «багатоманітний», вл. mpogoraki «різний, різноманітний», утворене від mpogo «багато», що відповідає укр. [мнóго]. — Richhardt 79; SW II 1018. — Див. ще мнóгий.

мнух, мнюх — див. минь.

[мняшкúрка] «долоня» Ж, [мняшкúрний] Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [м'яшкúрити] «м'яти» (див.).

мобілізувати «провадити мобілізацію; приводити до активного стану», мобілізація, мобілізаційний; — р. мобілізувати, бр. мабілізаваць, п. вл. mobilizować, ч. mobilisovati, mobilizovat, слц. mobilizovat', болг. мобилизирам, м. мобилизира, схв. мобілісати, слн. mobilizirati; — через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. mobiliser, mobilisation є похідними від mobile «рухомий, змінний». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Kopaliński 638; Holub—Lyer 318; Dauzat 479. — Див. ще мобільний.

мобільний «рухливий»; — р. мобільний, бр. мабільчы, ч. mobilní, слц. mobilný, вл. mobilny, болг. мобілен, м. мобілен, схв. мѝбѝлан, слн. mobilen; — запозичення з французької мови; фр. mobile «рухомий, змінний» походить від лат. mobilis «рухливий», пов'язаного з moveo «рухаюся», спорідненим з дінд. mivati «рухає, пересуває, штовхає», лит. mauti «мчати, бігти». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Holub—Lyer 318; РЧДБЕ 462; Dauzat 479; Walde—Hofm. II 116. — Пор. мобілізувати.

мов¹ (спол.) «ніби, як; (вставне слово) мовляв, ніби», мовби (спол.; частка), мовбито, немов, немовби, немовбито «тс.»; — бр. [мов] «немов; мовляв», [мовся] «немов»; — результат семантичної видозміни форми наказового способу дієслова мовити (пор. др. рьци «ніби», букв. «скажи», р. мол (вставне слово) «нібито» від мѝлвити «мовити»). — Фасмер II 641; ESSJ Sl. gr. II 430, 469. — Див. ще мóва.

[мов²] (звертання до близької особи; живається поруч із звертанням, вира-

женим ім'ям, або, частіше, замість нього)» Ме, [мой, мей] «тс.» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. мэ (звертання) «гей ти», мэ «тс.», як і рум. măi, mă «тс.», виводиться від нар.-лат. *mo, що зводиться до лат. modo «тільки, лише», пов'язаного з modus «міра, спосіб». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 271—272. — Див. ще мóда.

мóва, мовець, [мóвка] «мовний зворот, вираз» Ж, [мовкіня] «промовець-жінка» Ж, мовлення, мовлянин «мовець», мовник «мовознавець; викладач мови», [мовніця] «трибуна Ж; граматика Пі», [мóвність] «балакучість», [мівний] «балакучий», [мовлячий] «тс.» Пі, мовний «пов'язаний з мовою; [балакучий]», мовити «говорити, сказати; [думати ВеБ]», мовляти (заст.) «говорити, казати, розповідати», мовляв «нібито; так би мовити», [безмóв'я] «безмовність, мовчання» Я, [безмóвий] «німий», безмóвний, [вимівка] «вимова; додаткова умова; відмовка», вимóва «вимовляння; [домовленість; додаткова нагорода за умовою; докір; відмовка]», [вімовка] «відмовка», [вімовки] «умовна плата за наречену, данина її сім'ї» Я, [вимóвина] (заст.) «частина майна, виділювана з загальних умов контракту» Ж, вимóвний «пов'язаний з вимовою; виразний; докірливий», вимовляти «казати, говорити; виговорювати; випрошувати, домовлятися про платню; [дорікати; виправдовуватися]», відмóва, відмóвка, відмóвник «той, хто відмовився», відмóвний, відмовляти, [домóва] «умова, угода» Ж, Пі, [домóвини] «обрядовий договір між батьками перед весіллям дітей», домóвленість, [домовлянка] «умова, договір, контракт» Ж, [домóвний] «домовлений», домовляти «умовлятися; дорікати», домовлятися, змóва, змóвини «заручини; угода», змóвка «змова; розмова», [змовленник] «змовник», змóвник, змóвництво, змóвити «справити заручини; сказати; замовити», змовлятися, зумóвити «викликати, стати причиною», [замóва] «замовлення, заклинання», замóвець, [замóвини] «замова, заклинання», [замовитель] «клієнт, замовник» Ж, [замóвка] «замова» Ж, замóвник «той, хто замовляє», [замóвицьк] «знахар, заклинач» Ж, Пі, замóвний

«який замовляється», *замóвний* «заговорений» СУМ, Г, *замовляти* «робити замовлення; заклинати, заговорювати», *на-мóва* «підмова; наклеп; умова, згода», [на*мóвіна*] «підмова, умовляння» Г, Ж, [на*мóвка*] «підмова; умова, згода» Г, ЛексПол, *на*мóвник** «підмовник», *на-мовляти* «зводити наклеп; умовляти», *намовлятися* «домовлятися», *невимóвний*, [невід*мóвний*] «неспростовний; незаперечний» Ж, [не*домóва*] «недорікуватий, заїка», *недомóвка*, [не*домівний*] «який має погану вимову» Ж, [не*домóв-лий*] «тс.; недорікуватий; нечіткий, незрозумілий Ж», [не*мóва*] «неговірка людина» Ж, *немовля*, [не*мівний*] «неговіркий, мовчазний», [не*мовлівий*] «тс.», [не*мовлячий*] «той, хто не говорить; німий» Ж, *немовлячий* «тс.», [не*мóвний*] «неговіркий; мовчазний, лаконічний» Ж, [не*умóвний*] «німий» Ж, [о*мівка*] «наклеп» Ж, [о*мóва*] «обговорення; наклеп» Ж, [о*бмівник*] «наклепник», *обмóва* «наклеп», *обмóвка* «помилка на слові», *об-мóвник* «наклепник», [о*бмівний*] «наклепницький», *обмовляти* «ганити, гудити; оббріхувати», *обмовлятися* «проговорюватися», *обумóвити*, [пе*ремóва*] «переманювання; поговорі; переказ; переко-нування; поштовий переказ» Нед, *пе-ремóви* (заст.) «переговори; розмови», *перемóвини* «розмови», *перемóвити* «об-мінитися словами; переманути», *пе-ремовлятися* «обмінюватися словами; [сперечатися]», *передмóва*, *передумóва*, *підмóва* «підбурювання», *підмóвник*, *підмовляти* «підбурювати; умовляти», [по*мівка*] «приказка; розмова», [по*мóва*] «плітки» Нед, *помóвка* «приказка; [розмо-ва]», [по*мовляти*] «умовляти, намовляти» Нед, *прамóва* «мова-основа», [п*рімівка*] «замовляння; приказка» Г, Нед, [п*ри-мівник*] «знахар, що лікує замовлянням», *примóва* «знахарське замовляння; [по-говірі; поголоска; згадка; натяк; при-казка Нед]», *прімóвка* «приказка», [п*ри-мóвля*] «тс.», *примовляти* «приговорюва-ти; заговорювати; закликати; [домовля-тися]», [п*римовлятися*] «вступати в роз-мову; клопотатися», [п*ромівка*] «мова, мовлення», [п*ромівник*] «чарівник, зна-хар» Нед, *промóва* «публічний виступ; [обговорення; заклинання, заговорі

Нед]», *промóвець* «доповідач; [захисник, заступник Нед]», *промóвка* «приказка, примовка, [розмова; вимова]», *промóви-стий* «виразний, красномовний», [п*ро-мóвний*] «красномовний», *промóвниць-кий* «ораторський», *промовляти*, *промов-лятися* «проговорюватися; проривати-ся», *розмóва*, *розмóвини* «розмови, ба-лачки», *розмóвник* «підручник; учасник бесіди», *розмóвний*, *розмóвитися* «по-говорити», *розмовляти*, *умóва*, [умóви-на] «умова» Нед, *умóвини* «умови; [ог-ляд, розглядини Нед]», *умóвка* (заст.) «договір, умова; [обумовлення Нед]», *умóвний*, *умовляти*, *умовлятися*; — р. *molvá* «поговорі», бр. *móva*, п. *мова* «мова, мовлення» (з укр.), ст. *moŭwa*, ч. слц. ст. *mluva* «тс.», вл. (заст.) *moŭwić*, нл. *moŭwiś*, болг. *мълва* «поговорі; го-вірі, гомін», слн. [muviti] «бурмотити», [mólviti] «тс.», стсл. *мълва* «галас, нарі-кання»; — псл. *m^hva «гомін», *m^hvi-ті «гомоніти»; — походження остаточно не з'ясоване; розглядається як звукона-слідувальне утворення (Преобр. I 548; Holub—Kop. 227; Младенов 310); зі-ставляється з дінд. *brávīti* «говорить», ав. *ptaōiti* «тс.» (Machek ESJČ 369; Герценберг Ир. языкозн. 132); припус-кається зв'язок з лат. *mutmurāre* «бур-мотити» (Holub—Kop. 227), *grō-mulgāre* «оголошувати, обнародувати» (Szemere-nyi (Emérta 22, 159—160), з псл. *mel-/mol-* «молоти» (Schuster-Sewc 945). — Ко-билянський Мовозн. 1976/6, 31; Фас-мер—Трубачев II 641; Brückner 345.

МОВДЬ — див. **СМОВДЬ**.

[**мóвкушка**] (зоол.) «білка, *Sciurus vulgaris* L.» ВеУг, ВеНЗн; — видозмі-нене запозичення з угорської мови; уг. *mókus* [moçkus] «тс.» пов'язане з такою (ст. *моког*) «заїкатися»; назва зумовле-на своєрідними звуками, які видає біл-ка. — Дзензелівський УЛГ 58; Лиза-нец 611; MNTESz II 945.

МОВНА — див. **ВОВНА**².

[**мóвня**] «блискавка; заграва; від-луння, ехо» Ж, [мо*мля*] «блискавка» О, [мо*вніт*] «блискає» ВеЗн, О; — р. *мóл-ния*, [мо*лонья*], бр. [мо*лоння*], ма-ла*нка*, др. *мълнии*, полаб. *maupa*, болг. *мълния*, м. *molња*, схв. *мўња*, слн. [mólnja] «подув від блискавки», стсл.

мла́нни: — псл. *m^hl̥ni; — споріднене з прус. mealde «блискавка», дісл. Mjollpir «молот Тора, блискавка», шуїп «вогонь», кімр. mellī «блискавка»; значення «відлуння» могло розвинутись вторинно в результаті зближення з *моба* (первісно «гомін, галас»).— Фасмер II 643; Преобр. I 549; Горяев 213; Olesch I 557—558; Младенов 310; Skok II 483—484; Bezlaĵ ESSJ II 194; Trautmann 177; Pokorny 722.— Пор. **абомовня**.

мовсіря — див. **морсо́ля**.

мовча́ти, мовкнути «замовкати, затихати», [мовчальвець] «мовчазна людина» Ж, мовчазник, [мавчак, мовчан] «тс.», мовчальник «тс.; [монах] Ж», мовчанка, мовчók «мовчання; [мовчазна людина; ханжа; лицемір; буркотун Ж]», мовчѳн, мовчѳня, [мовчѳньство] «мовчання» Ж, мовчазлівий, мовчазній, мовчкува́тий, [мовчлівий] «мовчазний», мовчѳщий (заст.) «тс.», [мóвча] «мовчки» Пі, мóвчки, мóвчкóм «мовчки» СУМ, Ж, [мовчукóм] «тс.» Ж, вмовка́ти, замóвчувати, немóвчний, [неумовкий] КІМ, [умóвка] «мовчанка» Нед, [умóвка] «тс.» Шейк; — р. молча́ть, бр. мау́чаць, др. мѳлчати, п. miłczeć, ч. mlčeti, слц. mlčat', вл. mjelčeć, нл. mjelcaś, болг. мѳлча́, м. молчи, схв. мѳчати, слн. molčati, стсл. мла́чати; — псл. *m^hl̥cati < *m^hl̥kēti неясного походження; — зіставляється з лит. smilkti «заболіти; залякнути», smilkti «боліти; втрачати свідомість; засипати» (Schuster-Sewc 921—922); припускається зв'язок з псл. *melti «молоти» (Holub—Kop. 226), mēl̥kь «дрібний, мілкий» (Brückner 337); зближується з двн. molawēn «танути, зникати» (Трубачев Пробл. ие. языкозн. 100—105; Trautmann 184; Persson ВВ 19, 262), лат. mulcēre «пом'якшувати, заспокоювати» (Machek ESJČ. 368; Prellwitz 277).— Фасмер—Трубачев II 648; Преобр. I 553; Bezlaĵ ESSJ II 192—193.

мога́р (бот.) «мишій італійський; угорське просо, чумиза, *Setaria italica* (L.) P. V.», [мага́р МСБГ, мохар Мак] «тс.»; — р. мога́р, п. моһаг, ч. моһаг, моһаг, слц. моһаг, болг. мохар «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. muһаг, моһаг «тс.» виводиться з південнослов'янських мов (пор. слн. тѳ-

нес «осока» і под.).— Лизанец 611; MNTESz II 972.— Див. ще **муші́й**.

могі́ла «яма для поховання; насип над похованим; [обрубані верхівки дерев, складені в купу (у гуцулів-дереворубів); глиняна форма]», [могі́лкий] «кладовище; (етн.) проводи» СУМ, Г, Ж, **могі́льник** «той, хто копає могили; стародавнє кладовище», [могі́льяк] (ент.) «гробарик, могільник, *Necrophorus vespillo* L.», **могі́льщик** «працівник на кладовищі», [могі́льці] «кладовище» Г, Ж, **замо́гільний, намо́гільний, надмо́гільний, [намо́гілювати]** «насипати могилу» Ж, [помо́гільний] «який живе на могилах» Нед; — р. болг. *могіла*, бр. *магіла*, др. *могыла* «курган», п. *mogila*, ч. слц. *moһyла*, вл. *moһila* «тс.», полаб. *tiĵkola*, схв. *мóгила, гóмила* «купа», слн. *gomila* «тс.», стсл. *могыла, гомыла*; — псл. *mogyla* «купа», очевидно, пов'язане з *mogti «могти», первісно «тягти» (отже, «стягнене в купу»); слово могло бути успадковане ще з доіндоєвропейського періоду (пор. Хубшмид *Этимология* 1967, 243—245); інші спроби пояснення (див. Фасмер—Трубачев II 634—635), у т. ч. й виведення від іллір. **go/am(u)*- (Орел ОЛА 1981, 301—302), недостатньо переконливі.— Мельничук *Мовозн.* 1980/6, 49—50; Желтов ФЗ 1877/4, 68—69; Brückner 343; Зализняк ВСЯ 6, 40; Mikl. EW 429.— Див. ще **могті́**.— Пор. **ма́гура**.

могі́льник (орн.) «орел могільник, *Aquila heliaca Savigny*»; — р. **могі́льник**, п. *mogilnik* (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від *могі́ла*; назва зумовлена тим, що цей птах часто сидить на степових могилах.— БСЭ 28, 25.— Див. ще **могі́ла**.

[моги́ра] «здоровило» О; — неясне; можливо, результат контамінації слів *му́йр* «неотеса» і *могі́ла*.

[могі́ль] «чиряк» О; — очевидно, залишок псл. *mogolь* «тс.», давнього варіанта звукової форми **mogol-* > *mozolь* «мозоль».— Див. ще **мозо́ля**.

мого́ли (заст.) «монголи» Ж; — варіант назви *монго́ли*, який закріпився в минулому за колишніми середньоазійськими (не монгольськими) завойовниками Індії (пор. історичний титул пра-

вителя Індії великий могол, р. мого́л, п. mogol, ч. слц. mogul, нім. англ. Mogul); виводиться від перс. Mughul «монгол». — ССРЛЯ 6, 1126; БСЭ 7, 213; Сл. вуг. obcuch 485; Klein 992. — Див. ще монго́ли.

могоріч «частування з приводу завершення якоїсь справи», **могорічник**, **могорічний**, **могорічити** «ставити могорич», [могрі́чити] «те.» Ж, **могоричува́ти** «пити могорич», [замогорі́чити] «пригостити могоричем, напоїти при угоді; засватати Ж», **намогорі́читися**, **підмогорі́чити** «підкупити могоричем», [промогорі́чити] «пропити (гроші) на могоричах», ст. могоричъ (1359); — р. магарыч, [могары́ч, могоры́ч], бр. магарыч, п. тоhogucz (з укр.), [magarycz], схв. мого́р, ст. тоgogiš «данина»; — через посередництво тюркських мов, конкретно не з'ясованим шляхом, запозичено з арабської мови (ар. mahāridž «витрати»); зіставляється також з гебр. māhar «продав». — Макарушка 11; Фасмер II 635; Преобр. I 543; Шипова 225—226; Brückner 300; SJP IV 803; Верн. II 67.

могті, **могті́ся** (безое. *можеться*), **могутніти**, **могутнішати**, [могчій] «могти», [мо́чій] «тс.» Ж, [можні́ти] «могутніти; багатіти», **міч** (заст.) «сила», [мо́га] «можливість» Г, Ж, [моготá] «можливість; сила» Ж, **могутність**, **могуття**, **можливість**, **можність** «могутність; заможність; [можливість; засоби]», [мо́ч] «міць» Ж, [міжній] «могутній» Ж, **могутній**, **могучий**, [може́бний] «можливий», **можливий**, **можний** (заст.) «могутній, заможний; [можливий]», [мо] «може; мабуть», [мож] «можна» Ж, **може**, **можливо**, **можна**, [мо́жно], [вмоготу́] «під силу» Пі, [вмо́гу] «тс.» Пі, **возмо́га** (заст.) «можливість» Ж, **домага́тися**, **домо́гті́ся**, [змогну́тися] «зібратися з силами; спромогтися; знемогти» Ж, **змогті́** «зуміти», **змогті́ся** «спромогтися; посилитися; знемогти», **змага́тися** «тс.» (недок.), [змогчійся] «зібратися з силами, спромогтися; знемогти» Ж, [змо́чійся] «тс.» Ж, **змо́га**, [змо́жність] «можливість; могутність; засоби», [змо́жний] «можливий» Ж, [замога́ти] «бути спроможним», [замага́ти] «тс.» Ж; **перемагати**, **пересилювати** Ме, **ва-**

можніти, **заможний**, **знемага́ти(ся)**, [знемога́ти], **знемогті́(ся)**, **знеможіти**, [знемочі́] «знемогти» Ж, **знемоці́ти**, [знема́га] «знемога», **знемо́га**, [знемо́жень Ж] «те.», [знема́ганий] «виснажений», **знемо́жений**, [немогну́ти] «знемагати; хворіти» Ж, [немо́чій] «хворіти» Ж, **не́міч**, **немо́га** «повне безсилля; незмога; [неможливість; недолугий, каліка Ж]», [немоготá] «безсилля; неспроможність» Ж, **немо́ці**, [немо́цник] «хворий» Ж, **не́мічний**, [немо́гучий] «бідний, незаможний», **немо́жний** (заст.) «безсилий, безправний; [немічний, неможливий]», [немо́шний] «немічний, безсилий», [немо́цний] «немічний» Ж, **немо́цний** «тс.» УРС, Г, Ж, [не́міч] «не під силу», **незамо́жник**, **незамо́жництво**, [о́немочі́] «знесиліти» Ж, [о́немочі́ти] «тс.; збідніти», [промо́гті́] «могти, бути спроможним», [промага́ти] «тс.; залишатися в силі» Нед, [промо́гті́ся] «перенапружитися; надірватися» Нед, [промо́гчійся, промо́чійся] «тс.» Нед, [промо́га] «спроможність», [промо́жність] «тс.», [промі́жний] «спроможний» Нед, [промі́жно] «можливо» Пі, **розмага́ти** «розслаблювати», [розмо́га] «сила, міць» Нед, **спромогті́ся**, **спромага́тися**, [спромочі́] «подолати» Нед, [спромочі́ся] «спромогтися» Нед, **спромо́га**, **спромо́жність**, **спромо́жний**, [спромо́жне] «заможно», **умо́жлівити**, **унемо́жлівити**; — р. мочь, бр. магчы, др. мочи, п. вл. нл. тос, ч. тосі, слц. тосет', болг. мо́га, м. може, схв. мо́хи, слн. тосі, стсл. мо́шти; — псл. *mogti «могти» (первісно «тягти», пор. збережене досі слц. vumáhat' «втягати»), пов'язане з migati «мигати» (<*«стягувати повіки»), тьgla «імла, туман, хмара» («затягнуте небо»); — споріднене з гот. двн. maþan «могти», гот. mahts, «сила», двн. maht «тс.», нвн. mögen «хотіти, любити» (< «відчувати потяг»), лит. magėti (mėgti) «подобатись», māginti «вабити», magūs «привабливий», mokėti «уміти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—55; Фасмер—Трубачев II 635—636; Преобр. I 563—564; Schuster-Šewc 937—938; Bezlaј ESSJ II 190; Stang 37—39; Верн. II 70; Pokorny 695. — Див. ще **вимага́ти**, **змага́ти**, **намага́тися**, **перемогті́**, **помогті́**. — Пор.

відмага́тися, мига́ти, ми́ць, моги́ла, мо́щі.

[могу́ля] «гуля»; — афективне утворення, пов'язане, очевидно, з *гу́ля* (див.).

[могу́рянин] (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus pivalis* L.» Ж, Мак, [могу́ряник] «тс.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [ма́гура, (ма́гура)] «висока гора».

мо́да¹, [моде́рунок] «костюм, убрання» Пі, моді́стка (заст.) «майстриня, що шиє плаття, білизну», мо́дник, мо́дніця, СУМ, Ж, [модні́цтво] Ж, [мо́дняр] «модник» Ж, [мо́днярка] Ж, мо́дничати; — р. бр. болг. м. схв. мо́да, п. вл. ил. moda, ч. слц. слн. móda; — через посередництво німецької мови (нім. Mode) запозичено з французької; фр. mode походить від лат. modus «міра; правило; манера», пов'язаного з meditā́rī «міркувати». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 543—544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Kluge—Mitzka 483; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[мо́да²] «дрюк, по якому викочують колоди на віз і под.» О; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. [мо́лдэ] «корито».

мода́льний «який виражає модальність», мода́льність «поняття логіки і мовознавства, яке виражає оцінку змісту висловлювання чи судження у відношенні до дійсності»; — р. мода́льний, бр. мада́льны, п. modalny, ч. modální, слц. modální, болг. мода́лен, м. модален, схв. мо́далан, слн. modálen; — запозичення з французької мови; фр. modal «модальний» є похідним від mode «спосіб; модус», яке зводиться до лат. modus «міра; об'єм; правило». — СІС² 552; СИС 319; Kopaliński 638—639; РЧДБЕ 462; Dauzat 480. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

моде́ль, моделі́ст, моде́льєр, моде́льований, моделюва́ти; — р. моде́ль, бр. мада́ль, п. ч. слц. вл. нл. model, болг. мо́дел, м. модел, схв. мо́дєл, слн. modél; — запозичення з французької мови; фр. modèle походить від іт. modello «модель», яке через нлат. modellus зводиться до лат. modulus «міра,

такт, ритм», похідного від modus «міра; правило; манера». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318—319; Bern. II 66; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[мо́дерев, моде́рево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill.» Мак; — калька н. modrzew «тс.», що є, очевидно, результатом контамінації слів [modrzeń] «тс.», похідного від modry «блакитний», і drzewo «дерево». — Brückner 343; Holub—Kop. 229. — Див. ще де́рево, мо́дріна.

моде́рний «новомодний, сучасний», моде́рн, моде́рніза́тор, моде́рніза́ція, моде́рнізм (течія в мистецтві і літературі), моде́рніст «послідовник або представник модернізму», моде́рнізува́ти; — р. моде́рний, бр. мада́рн, п. modern, ч. moderní, слц. moderný, вл. moderny, болг. моде́рен, м. модерен, схв. мо́дєран, слн. modèren; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. moderne «новий, сучасний» походить від пізньолат. modernus, пов'язаного з лат. modo «тільки-но, щойно, нещодавно, зараз», modus «міра, такт, ритм, правило». — СІС² 552—553; ССРЛЯ 6, 1134; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

Моде́ст (чоловіче ім'я), Мо́дик; — р. болг. Моде́ст, бр. Мада́єст, п. ч. слц. Modest, м. Модест, схв. Модест, слн. Modest, стсл. Мо́дєстк; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μόδεστος походить від лат. Modestus (букв. «розсудливий; помірний; скромний»), пов'язаного з modus «міра; помірність; правило». — Вл. імена 70; Петровский 161; Кпаррová 131; Илчев 341; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

модифіка́ція «видозміна», модифіка́тор, модифікува́ти; — р. болг. модифіка́ция, бр. мады́фіка́ция, п. modyfikacja, ч. modifikace, слц. modifikácia, м. схв. модифіка́ција, слн. modifikacija; — запозичення з французької мови; фр. modification походить від лат. modifi-

cātio «встановлення міри, розміру», пов'язаного з modificāte «розміряти; дотримуватися міри», утвореним з основ іменника modus «міра; такт; ритм» і дієслова facere «робити». — СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1137; Kopaliński 639—640; Holub—Lyer 319; Dauzat 480. — Див. ще модус. факт.

[модло] «зразок, модель, шаблон», [модла] «прилад для вимірювання товщини дошок», [модлувати] «припасовувати, приміряти»; — р. [модло], [модловать] «припасовувати», п. modla «спосіб, зразок, модель; ватерпас; лінійка», ч. ст. modla «модель», схв. модла «форма для тіста»; — через посередництво західнослов'янських (і, можливо, німецької) мов (пор. двн. свн. model «форма») запозичено з середньолатинської; слат. modela походить від лат. modulus «міра; модуль», пов'язаного з modus «міра; правило; манера». — Преобр. I 544; Richhardt 79; SW II 1027; Machek ESJČ 371; Bern. II 66. — Див. ще модус.

[модравий] «синьо-зелений» Ж; — запозичення з польської мови; п. modrawy «блакитнуватий, синюватий», modry «блакитний, волошковий», як і ч. сл. modravý «синюватий, блакитнуватий», modrý «синій, голубий», вл. módrawy, módry «блакитний», нл. modry «тс.», болг. модър «синій; блакитний; бірюзовий», м. модрикав «синюватий», схв. модар «синій; сизий», слн. módер «блакитний», походить від псл. modrъ «тс.», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дісл. маѣга «підмаренник» (рослина з фарбувальними властивостями), двн. mataga «червона фарба». — Brückner 343; Schuster-Sewc 941—942; Skok II 448; Bezlej ESSJ II 191; Bern. II 66. — Пор. модерев, модрина.

модрина (бот.) «Larix desidua Mill., Larix europaea DC.», [мадринець Ж, мандринець Ж, модренець ВєНЗн, модренєнь ВєНЗн, модринець Ж, модриши ВєНЗн, модря О] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. modrzeń, як і ч. modřín «тс.», виводиться від modry (ч. modrý) «блакитний» (деревина модрини буває іноді синювата); вважається також (Machek ESJČ 73) ре-

зультатом видозміни давнішого *brĩpъ (ч. [břím, břín, dřín]), що зіставляється з гр. πρῖνος «кам'яний дуб». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Richhardt 79; Brückner 343; Zubatý St. a čl. I 2, 80; Bern. II 66. — Див. ще модравий. — Пор. модрина.

[модря] «заполоч, кольорові бавовняні нитки для вишивання», [модрянка] «довга чоловіча сорочка, яку випускають назовні» О; — неясне; можливо, пов'язане з модравий.

модулювати «переходити з однієї тональності в іншу», модулятор «прилад, що модулює коливання», модуляція «перехід з однієї тональності в іншу; перехід з одного стану в інший»; — р. модулювать, бр. мадуляваць, п. modulować, ч. modulovati, слц. modulovat', болг. модулірам, схв. модулірати, слн. modulirati; — запозичення з французької мови; фр. moduler «модулювати» походить від лат. modulāri «розміряти», пов'язаного з modulus «мірка», modus «міра; такт; ритм». — СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1140—1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480. — Див. ще модус.

модуль (тех.) «коефіцієнт; мірило певної величини»; — р. бр. модуль, п. modul, ч. сл. modul, болг. модул, слн. módul; — запозичення з французької мови; фр. module «тс.» походить від лат. modulus «міра, такт; ритм», пов'язаного з modus «тс.». — СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480. — Див. ще модус.

модус «спосіб; норма»; — р. бр. болг. схв. модус, п. ч. сл. вл. modus, слн. módus; — запозичення з латинської мови; лат. modus «міра, правило, спосіб, манера» пов'язане з meditor «обмірковуую, збираюсь», moderor «стримую, утримую в нормі», спорідненими з гр. μέδομαι «турбуюсь», μέδιμος (міра сипких), μέτρον «міра», дірл. med «ваги», гот. mitan «міряти», двн. mezъan «тс.». — СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1142; РЧДБЕ 463; Walde—Hofm. II 55—56, 99—100. — Пор. міряти, мода, модальний, модель, Модест, модифікація, модло, модулювати, модуль.

мозаїка, мозаїст «майстер з мозаїки», мозаїчний; — р. мозаика, бр. мазіка,

п. слц. *mozaika*, вл. *mozaik*, ч. *mozaika*, *mosaika*, болг. *мозаика*, *мозайка*, м. *мозаик*, схв. *мозаик*, слн. *mozaik*; — за-позичення в французької або італійської мови; фр. *mosaïque* походить від іт. *mo-saico* «мозаїка», пов'язаного з слат. *mu-saicum* «тс.», лат. *musivum* «мозаїчна робота, мозаїка», *mūsēum* «оселя муз; академія; мозаїка», які зводяться до гр. *μουσεῖον* «оселя муз; вища школа; музей». — СІС² 554; Фасмер II 637; Преобр. I 545; Brückner 342; Kopaliński 649; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 323; Dauzat 487; Frisk II 260. — Див. ще *музей*.

[*мозговнік*] (у сполученні [*м. ко-ловайка*] «головний черв'як, *Cerebralis*») Ж; — похідне утворення від *мозок*; назва зумовлена тим, що черв'як проникає в мозок тварин, зокрема овець, і викликає їх захворювання (вертячку). — Див. ще *мозок*.

[*мозгола*] «сльота, погана погода» ВеУг, [*москотá*] «тс.; холодний вітер з дощем восени» О, [*мўскóтá*] «тс. О; сльота; грязюка Ж», [*мўскола*] «непогода, дощ із снігом» Тези V сл. конф.; — р. *мóзгльий* «вогкий, сирий», [*мзга*] «гниль; пліснява; сира погода», [*мўзга*] «калюжа», схв. *сў-музга* «дощ із снігом», слн. [*mozga*] «калюжа; болото»; — очевидно, псл. *тъзгъль «вогкий, сирий», *тъзга «сира погода», віддалено пов'язані з *тъгла «імла, туман, хмара», *тъжити «мжичити». — Німчук Тези V сл. конф. 92; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—54; Фасмер II 617, 638, III 5. — Пор. *мжити*, *мла*.

мозок, [*мáзга*] «головний мозок» Ж, [*мізкóвня*] «череп, голова», [*мізок*] «мозок», [*мозгáнь*] «спинний мозок» Ж, [*мозніця*] «черепна коробка» Ж, *мозочок* (анат.), *мізковітий* «розумний», *мізкуватий* «тс.», [*мізкувáти(ся)*] «таємно радитися» Бі, *мізкувáти* «тямити, роздумувати», [*мізчїти*] «тс.; розбивати», [*мозчїти*] «думати» Ва, *замізкувáти* «задумати», *обмізкувáти*, [*підмóзжина*] «видовжений кістковий мозок» Нед; — р. бр. *мозг*, др. *мозгъ*, п. *mózg*, ч. *mozek*, [*mozg*], слц. *mozog*, вл. *moz(h)u* (мн.), нл. *mozgi*, болг. *мóзък*, м. *мозок*, схв. *мóзак*, слн. *mózeg* «кістковий мозок»,

стсл. *мозгъ*; — псл. *mozgъ*, очевидно, пов'язане з *mezga* «м'язга»; — споріднене з прус. *muzgeno* «кістковий мозок», лит. *smāgenys* (мн.) «мозок», лтс. *smadzenes* «тс.», ав. *mazga-* «кістковий мозок», дангл. *mearg*, двн. *marg*, нвн. *Mark* «тс.»; менш обгрунтовані зіставлення з лит. *mazgóti* «мити», дінд. *májjati* «поринає» (Kluge—Götze 377), а також з р. [*мзга*] «гниль» (Zubatý AfSlPh 16, 400). — Фасмер I 638; Преобр. I 545; Brückner 345—346; Machek ESJČ 377; Holub—Kop. 232; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewc 958—959; Младенов 302; Skok II 461; Bezlaј ESSJ II 198; Криченко Вступ 507; Гамкрелідзе—Іванов 813; Мельничук Етимология 1984, 140.

мозьля (жін. р.), *мозоль* (чол. р.), [*мізéль*] «мозоль» Ж, [*можіль* Ж, ЛЖит, *мозіль* Ж] «тс.», [*мозóлá*] «важка праця; злидні Ж; мука О; набридлива людина МСБГ», *мозолін* «ліки від мозолів», [*мóзўля*] «мозоль», [*мóзуль*] «тс.», [*мóзўлька*] «підвищення на місці зрізаного сучка», [*мудзўля*] «великий мозоль, гуля», [*музїль*] «мозоль» Л, [*музїль*] «наріст на коліні (у коня)» Ж, [*мозеловáтий*] «мозолястий» Ж, *мозóлений*, *мозолістий*, [*мозоловáтий* Ж, *мозоловіий* Ж], *мозóлявий* СУМ, Ж, *мозóляний* СУМ, Ж, *мозолястий*, *мозóльний* «тс.», *мозольований* «який потребує великої праці», [*мозольовий*] «зароблений важкою працею», *мозóлити* «натирати мозолі», [*мозóлитися*] «важно трудитися», [*мозоловáти*] «тс.» Ж, [*мозóляти*] «мозолити; обтяжувати», [*намузóлити*] «натерти мозолі» Л; — р. *мозоль*, [*музоль*, *мозóль*], бр. *мазоль*, др. *мозоль* «шрам, рана», п. *mozol* «тяжкий труд», [*mozetl*] «мозоль», ч. *mozol*, слц. *mozol'*, вл. *mozl*, нл. *mozol*, болг. *мозóл*, *мазóл* (з р.), м. *мозол* «тс.», схв. *мóзол* «тс.; чиряк», *мóзуль* «тс.», слн. *mozólj* «прищ», стсл. *мозоль* «синяк»; — псл. *mozolь* (<іе. **mozól-*); — зіставляється з двн. *masar* «вузлуватий наріст на дереві», *māsa* (*māse*) «шрам», лит. *māzgas* «вузол»; може бути зіставлене також з гр. *μωρέω* «працюю до знемоги», *μώρος* «важка праця, страждання» і, далі, *μέγας* «великий». — Фасмер—Трубачев II 638—639; Преобр. I 546; Brückner 346; Ма-

chek ESJČ 377—378; Holub—Kop. 232; Schuster-Šewc 957—958; Младенов 302; Skok II 462; Bezlaž ESSJ II 198; Matze-pauer LF 10, 334.— Пор. могіль.

мой — див. **мов**².

мо́йва «невелика рибка з родини ко-рюшкових, *Mallotus villosus*»; — р. бр. болг. *мо́йва*; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. *maiva* «дрібна рибка», *maima* «тс.» споріднені з ест. вепс. *maim* «тс.», саам. *maiv* «сиг». — Фасмер II 559, 639; ССРЛЯ 6, 1157; Kalima 160, 166.

[**мо́йма**] «мавпа» НЗ УЖДУ 14, [*мой-мўн*] (чол. р.) «тс.» тж; — запозичення з румунської мови; рум. [*móimă*], *maimă* «тс.», як і молд. *маймуца*, уг. *maim*, нгр. *маймоу*, болг. *маймуна*, схв. *маймун* «тс.», походять від тур. *maimun*, яке зводиться до перс. *maimun* «тс.; злий дух, диявол». — DLRM 473, 511; СДЕЛМ 246; БЕР III 616—617; Skok II 357—358; Верп. II 6.— Пор. **маму́н**.

Моисей (чоловіче ім'я), *Му́сїй*, [*Мо-сїй*], ст. *Моисеѳевъ* (прикм., 1349), *Μωυσεί* «притягненні, аб(о) прина́ти, ил(и) выслу́хан з воды» (1627); — р. болг. *Моисей*, бр. *Маисей*, *Масей*, др. *Моисви*, *Моиси(и)*, п. *Mojżesz*, ч. слц. *Mojžiš*, вл. нл. *Mójzas*, м. *Мојсеј*, схв. *Мојсије*, слн. *Mojzes*, стсл. **Мо́си(и)**, **Мо́иси(и)**, -сеа, -сѣа; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μωϋσῆς*, *Μωσῆς* походить від гебр. *Mōšeh*, яке вважається запозиченим з єгипетської мови і тлумачиться як «взятий з води» чи «дитина, син» або пов'язується з гебр. *māšāh* «він витягнув» і тлумачиться як «визволитель». — Вл. імена 71; Беринда 233; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Кпаррова 133; Илчев 342; Klein 1006.

[**мока́н**] «мовчун; повільний, незграбний чоловік» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мока́н* «чабан; нечема, неотеса», як і рум. *моса́н* «тс.», є похідним від *мок* (рум. *мос*) «незграбна, повільна, дурна людина», етимологічно неясного. — СДЕЛМ 263; DLRM 509.

мокасі́ни «м'яке шкіряне взуття у північноамериканських індіців»; — р.

мокасі́ны, бр. *макасі́ны*, п. *tokasynny*, ч. слц. *tokasíny*, вл. *tokasin*, болг. *мокасі́ни*, схв. *мокасі́не*, слн. *tokasín*; — через посередництво англійської мови (англ. *moccasin*) запозичено з алгонкінських мов (пор. у мові поватан *mockasin* «тс.»). — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 87; Holub—Lyer 319; Lokotsch 48; Skeat 331; Klein 991.

Мо́кій (чоловіче ім'я), [*Мокрі́й*], ст. *Мо́кій* «завидець» (1627); — р. *Мо-ке́й*, *Мо́кий*, бр. *Маке́й*, стсл. **Мо́кии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μόκιος* пов'язується з *μοχός* «насмішник», *μοχάομαι* «глузую», етимологічно неясними. — Вл. імена 71; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Фасмер II 639; Frisk II 281.

мо́кко (сорт кави); — р. *мо́кко*, *мо́к-ка*, бр. *мо́ка*, *мо́ко*, п. *токка*, *тока*, ч. слц. *ток(к)а*, вл. *токка*, болг. *мо́ка*, схв. *мо́ка*; — запозичення з арабської мови, в якій слово походить від назви порту Мокка (ар. *Mocha*) на Червоному морі в Ємені, що був у XIX ст. головним портом експорту кави. — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 172; SW II 1031; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 991.

[**моклóх**] (у виразі [*зотру на мо́клох*]) Бі; — неясне; можливо, пов'язане з *ма-ку́ха*, [*маку́х*] «вичавки з насіння олійних культур».

[**мокля́к**¹] «порожній горіх»; — похідне утворення від *мокнути*; назва зумовлена повір'ям, за яким зерно горіха вимоккає, коли на свято Івана йде дощ. — Грінч. II 439.— Див. ще **мокнути**.

[**мокля́к**²] (орн.) «турухтан, *Machetes rugnaх Cuv.* (*Philomachus rugnaх L.*)» ВеНЗн, ВеБ, [*мокля*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *мокнути*; назва зумовлена тим, що турухтані живуть на болотах; пор. назву [*болотюх*] «тс.» — Птицы СССР 248—249.— Див. ще **мокнути**.

мокля́чка, **мокля́чник** — див. **мокра-вєць**.

мо́кнути, **мо́кти** «мокнути», [*мача́ти*] «умочати», *мокрі́ти*, *моча́ти* «умочати», *мочі́ти*, *мочі́тися*, [*мака́тка*] «промокальний папір» Л, [*макля́к*] (ент.) «мо-

криця, *Oniscus* L.» Дейн, [макрáшка, макрѐць, макрóтка, макрѝк] «те.» Дейн, ма́чанка «страва із сиру й сметани», [ма́чка] «підлива» Ж, [міч] «сеча» Ж, [моква́] «мокра погода; низина, залита водою; мокрота, сирість», [моклáвина] «багнистий ґрунт, багно» Ж, [моклі́на] «тс.» Ж, [моклі́ця] «мокрота Ж; місце, що заливається весняною водою Ч; роздавлена гнида», [моклѝ́к] «низина, залита водою; все мокре; трухлявий предмет», [моклѝ́ха] «болотний кліщ, *Limnochares*» Ж, [мокрáвина] «багнисте місце», [мокраві́нець] (зоол.) «болотяний слимак, *Paludina*» Ж, макрѐць «запалення шкіри кінцівок у коней і рогатої худоби; злегка заболочена низина Ч; все мокре Ж; мокрі дрова», мокрѐча «вогкість, дощова погода; що-небудь мокре», мокрінѝ́ «тс.», [мокрі́на] «мокре місце, багно» Г, Ж, [мокрі́нець] «мокрець (у коней)» МСБГ, мокрі́ця (зоол.) «стонога, *Oniscus* L.; [кістянка, *Lithobius forficatus* Ж; сколопендра, *Scolopendra* Ж; мокре місце, багно», мо́крість, [мокрóві́на] «багнистий ґрунт, багно Ж; злегка заболочена низина Ч», мокрóта «виділення з дихальних шляхів», мокроті́ння «тс.», мокротá «мокрість; [мокра низина Ч]», мокрі́ха «настояна горілка», [мо́крява] «мочар» ВЕНЗн, [мокрѝ́к] «мокре, болотисте місце; сирі дрова; все мокре», [мокрѝ́ні] (мн.) «багно» Ж, [мокрѝ́ниця] «мокраве, гниле поле» О, [мокрѝ́ниць] «тс.» О, мокрѝ́ччя «що-небудь мокре», [мочі́] «сеча» Ж, [мочá] «тс.; дощова погода» Ж, [мочá́ка] «підлива з грибів і борошна; страва з сала і м'яса» Л, [мочá́лка] «страва, яку їдять, умочаючи в неї хліб» Л, [мочá́нка] «страва з фруктів або ягід» Я, [мочану́ха] «горілка з перцем» Л, мо́чар, [мочá́ра] «мочар» Ж, [мочá́рка] (зоол.) «довгоніжка, *Tirula* L.; болотяний слимак» Ж, [мо́чва] «мокра погода», [мочéна] «настояна горілка», [мочерéт] «мочар», [мочили́нівка] «заглибина для мочіння конопель, льону», мочі́ло «тс.», [мочі́ха] «долина з водою» Ва, [моклѝ́куватий] «сирій, болотистий» Ж, [мокрáвий] «мокруватий» Ж, мо́крый, [мокрі́зний] «дуже мокрий» ЛексПол, мо́круватий, [мокрѝ́вий] Ж, [мо́чаристий] «з мочарами»,

мо́чаруватий «тс.», [мочéвий] «сечовий» Ж, [мочі́вий] «мокрый, дощовий», [мочлі́вий] «тс.», мочі́льний, [мочóвий] «сечовий» Ж, [мо́чуватий] «трясовинний» Ж, [вимака́ти] «вимокати» (Ме), ві́мок «вимокла ділянка посіву», ві́мочка «тс.; промокачка», ві́моклий, [відмака́ти] «відмокати» Ж, [відмок] «відлига» МСБГ, [відмо́ка] «мокре місце в землі; луг, в якому намочено б лизну», [змокрáвіти] «змокріти», змо́чувальний, [замакáти] «замокати» Ж, [намо́к] «холодна настоянка» Ж, [недомо́ка] «недостатньо вимочене волокно коноплі», [підмака́ти] «підмокати» Нед, [підмо́чка] «розлив, повінь» Нед, [по́мок] «рід конопель, вимочуваних у воді» Па, [помочене́] «змочування» Нед, [помочина] «тс.» Нед, примо́чка, [промака́ти] «промокати» Нед, промака́шка, промака́льний, [розмака́ти] «розмокати» Нед, розмо́чка; — р. мо́кнуть, мо́крый, бр. мо́кнуць, мо́кры, др. мокнути, мокрыш, п. токпа́с, токгу, ч. токпouti, токгу́, слц. токпúт', токгу́, вл. токпу́с, токгу, нл. токпу́с, токšу, полаб. тѝкгі «мокрый», болг. мо́кря «мочу», мо́кър «мокрый», м. мокри «мочить», мокар «мокрый», схв. [промокнути], мо́чити, мо́кар, слн. [токпiti], то́čiti, то́кер, стсл. мочити, мо́кръ, цел. мо́кнѝти; — пел. то́čiti, токпoti, то́кгъ; — споріднені з лит. makėti «вступити в болото», такпóti «ходити по грязюці», такопė «калюжа», лте. такпа «болото, трясовина», тикlājs «трясовина», ос. тѝсуп «валятися в чомусь рідкому», вірм. тѝг «болото, драговина», можливо, також лат. тѝсего «розм'якшую, розмочую, мочу»; іе. *тѝк- «мокрый, зволожувати». — Фасмер II 640, 641; Преобр. I 547; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 944; Olesch I 621; Skok II 449—450; Bezlaj ESSJ II 190, 192; Верн. II 69—70; Mikl. EW 199; Trautmann 167; Абаев ИЭСОЯ II 80; Pokorny 698.— Пор. моклѝ́к^{1, 2}.

мо́коті́ря, мо́кстя, мо́куті́ря — див. макі́тра.

[мо́коша] (бот.) «латаття (?), *Nymphaea lotus* L.» Мак, [м. пишино́цвіта] «лотос, *Nelumbium speciosum* Willd.» Мак, [мо́коші́ні] «лотосові, *Nelumbiae* Ж,

Мак; *Hydropeltidae* тж»; — очевидно, пов'язане з *мокнути*, як назва водяних рослин; пор. р. [мо́кша] «шолудивник болотний, *Pedicularis palustris* L.»; зближення з *мак* (у назвах [м. водяний] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.»), [маківки] «тс.» відбулось пізніше.— Див. ще *мокнути*.

[мокравець] (бот.) «зірочник, *Stellaria* L.» Ж, [мокра́вник] «тс.», [мокре́ць] «тс.; підмаренник, *Galium aparine* L., *G. spurium* L.; гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; моховинка лежача, *Sagina procumbens* L.; мокричник, *Alsine Whlb. Мак*», [мокрі́нець] «зірочник» Г, Ж, [мокрі́ця] «мокричник, *Alsine media*», [мокрі́чник] «тс.», [мокрі́ш] «костянець, *Holosteum* L.» Ж, [мокрі́вник] «зірочник» МСБГ, [мокрі́й] «тс.» тж, [мокру́ха] «возулинець плямистий, *Orcis maculata* L.» Мак, [мокря́чка] «жовтяниця, *Chrysosplenium* L.» Ж, [мокля́чка] «тс.» Ж, [мокля́чник] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Ж, [мокля́жник] «тс.» ВеУг; — р. [мокре́ць] «зірочник середній, *Stellaria media*», [мокрі́жник, мокрі́ця, мокрі́ша] «тс.», бр. [макрэ́ц, макрі́ца] «тс.; підмаренник», [макру́ха] «зірочник середній», п. [mokrzyca] «тс.», mokrzycznik «костянець», ч. слц. [mokrýš] «жовтяниця» (з укр.); — похідні утворення від *мокрій*, *мокнути*; назви зумовлені тим, що ці рослини найчастіше зустрічаються на вологих місцях, по берегах річок і струмків або особливо ростуть у сиру погоду.— Шамота 102; Вісюліна—Клоков 155; Меркулова 138; БСЭ 28, 613; 38, 406—407; СРНГ 18, 208; Machek Jm. rostl 98.— Див. ще *мокнути*.

[мокрі́й] (орн.) «кроншнеп великий, *Numenius arquatus* L.» ВеБ; — пов'язане з *мокрій*, *мокнути*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться на болотах.— Фауна України 4, 279; Птицы СССР 265.— Див. ще *мокнути*.

молдава́ни «народ, що населяє Молдавську РСР», [молдова́ни, молдува́ни], одн. молдова́нин, [молдова́н, молдова́н, молдува́нин], [молда́вки] «молдаванки; овчина з Бесарабії або Поділля», [молдова́нка] «смушева шапка» МСБГ, молдава́нський, молда́вський, [молдува́н-

ський]; — р. молдава́не, бр. малдава́не, п. Mołdawianie, ч. Moldavan, слц. Moldavčan, вл. moldavski, болг. молдава́ни, м. Молдавец, схв. Молдаванин слн. Moldavec; — запозичення з молдавської мови; молд. молдава́н є похідним від територіальної назви Молдова «Молдавія», пов'язаної з назвою річки Молдова.— Кобилянський Зб. наук. праць I 87; Фасмер II 642; СДЕЛМ 263; DLRM 512.

мо́кша «етнічна група мордовського народу», мо́кшанський; — р. бр. болг. мо́кша, п. mokszański, ч. слц. Mokša; — через посередництво російської мови запозичено з мордовської; морд. мо́кша є самоназвою цієї етнічної групи, етимологічно неясною, у якийсь спосіб пов'язаною з назвою річки Мокші.— Фасмер II 641; Мельхеев 59; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; БСЭ 28, 283.

мол «портова споруда у формі вала»; — р. бр. болг. мол, п. ч. слц. molo, схв. мо́л, мо́ло, слн. molo; — запозичення з італійської мови; іт. molo «тс.» походить від лат. mōlēs «дамба, мол, насип», очевидно, спорідненого з гр. μῶλος «зусилля, втома».— СІС² 554; Фасмер II 641; Преобр. I 553; Коралиński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Dauzat 481; Mestica 970, 972; Walde—Hofm II 101—102.

молеку́ла «найменша частка речовини, що володіє всіма її хімічними властивостями», молекуля́рний; — р. молеку́ла, бр. мале́кула, п. molekiła, ч. слц. molekula, вл. molekul, болг. молеку́ла, м. молеку́л, схв. молеку́л(а), слн. molékula; — запозичення з французької мови; фр. molecule походить від нлат. mōlēscula «дрібка», зменш. від лат. mōlēs «вага, маса; зусилля», спорідненого з гр. μῶλος «напруження, зусилля; боротьба; дамба», гот. af-tauiþs «втомлений», днв. тиоап «турбувати, обтяжувати», можливо, також р. ма́ять «втомлювати».— СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1168; Коралиński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 994; Dauzat 481; Walde—Hofm II 101—102.— Пор. мол.

молескі́н «дебела бавовняна тканина»; — р. болг. молескі́н, бр. малескі́н,

п. ч. moleskin, слц. moleskin; — запозичення з англійської мови; англ. moleskin «кротяче хутро; молескін» складається з основ іменників mole «кріт», спорідненого з дфриз. mol, дат. mol, дангл. molde «земля, ґрунт», і skin «шкіра, шкура», спорідненого з дісл. skynn «тс.», двн. scinten «обдирати шкіру», брег. scant «луска риби». — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1170; Sł. wyg. obcych 486; Holub—Lyer 319; Klein 994, 1454.

[молестувати] «набридати, докучати проханнями» Ж, [молистітися] «проситися»; — запозичення з польської мови; п. molestować «набридати проханнями», як і слц. molestovat' «турбувати», схв. молистірати «набридати», слн. molédovati «настійно прохати», походить від лат. molestare «бути обтяжливим, набридливим», пов'язаного з mōles «вага», що зіставляється з гр. μῶλος «безсилля, втома», лит. prisiuolėti «вимучитися», лтс. mūldipāt «турбувати». — Koraliński 641; Machek ESJČ 373; Walde—Hofm. II 101—102. — Пор. мол, молекула.

[молібіг] «жайворонок» О, [молібіжка, молібіща] «тс.» О; — складне слово, утворене з основ дієслова моліти та іменника бог; назва пов'язана, очевидно, з тим, що жайворонок злітає високо в небо; пор. іншу назву жайворонка [богастійник]. — Див. ще бог, моляти.

моліти, молітися, [молітвати] «читати молитву і давати ім'я (новонародженому); освячувати (хату) Ж, О», [молітвувати] «тс.» Г, Ж, [молитвуватися] «піддаватися обряду молитвин», [молебєн] Ж, молебєнь, молебство, [мопельщик] «богомалець, прочанин» Ж, молітва, молітвеник «молитовник; (заст.) той, хто старанно молиться», молітвениця (заст.) «молитовня, каплиця», [молітвєнниця] «тс.» Ж, [молітвєнник] «молитовник» Ж, молітвини «обряд читання молитви над новонародженим і наречення йому імені», [молітєв] «молитва», молітєвник, молітєвня, молільник «той, хто молиться», моляба «благання», [мільнійк] «прохач» Ж, молебний, [молітвєнний] «молитовний Ж; той, над яким прочитано молитву», [молітвяний] «над яким прочитано моли-

тву», [молітяний] «тс.», [молітєбний] «молитовний» Ж, молітєвний, вімолітися «молитвою позбутися чогось», [вімоленець] «випроханий у бога молитвами», [немола] «той, хто не молиться», невмолімий, [неумоленний] КІМ, [помоліти] «змусити дитину молитися богу, кажучи їй молитву, яку вона повторює»; — р. молять, бр. маліць, др. молити, п. modlić (заст.) «молити», modlić się «молитися», ч. modliti se, слц. modlit' sa, вл. modlić so, нл. modliś se «тс.», болг. моля «прошу», моля се «тс.; молюся», м. моли «просить, молить», схв. мџлити «просити, благодати», слн. molíti «молитися», стсл. молити «просити, молити», молити са «молитися»; — псл. *modliti < *mold(i)-; — споріднене з лит. maldyti, melsti «благодати», хет. mald- «просити, говорити», дангл. двн. meldōn «доповідати, розповідати»; іє. *meldh- «говорити ритуальні слова», давніше, можливо, «приносити жертву, забиваючи тварину» (пор. р. [молять] «забивати худобину», болг. молітва «молитва; жертва, жертвна тварина; суп із м'яса жертвовної тварини»); виведення *meldh- від *meld- «м'який, молодий» (Fraenkel 432) менш обґрунтоване. — Фасмер II 642; Преобр I 542; Иванов ЭИРЯ I 80—86; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 939—940; Skok II 451—452; Bezlaј ESSJ II 193; Мартынов Сл. герм. взаимод. 170—172; Семереньи ВЯ 1967/4, 17—18; Вєрп. II 66; Гамкредлидзе—Иванов 803; Pokorny 722.

молібдєн (хімічний елемент, метал), молібденіт (мінерал); — р. молибдєн, бр. малібдєн, п. molibden, ч. вл. molybden, слц. molybdєn, болг. молібден, схв. молібдєн, слн. molibdєn; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. molybdène, нім. Molybdän походять від лат. molybdaena «свинцевий блиск», яке зводиться до гр. μολύβδαινα «тс.», похідного від μολύβδος (μολιβος, μολιβδος) «свинець», очевидно, іберійського походження. — СІС² 554; Волков 32; Фигуровский 91; ССРЛЯ 6, 1170; Koraliński 641; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 464; Dauzat 482; Frisk II 251; Нєрознак 211.

[молод́ан] «молодчик, молодий; коханий»; — очевидно, результат видозміни слова [милод́ан] «коханець», зближеного з основою слів *молоді́й, молодéць*. — Див. ще *да́ти, мі́лий, молоді́й*.

[мо́лоде́нь] (бот.) «очиток їдкий, заяча капуста, *Sedum acre* L.» Г, Ж, [мо́лодил, мо́лоді́ло, мо́лодильник, мо́лодишник, мо́ложай] «тє.» Мак; — р. [мо́лоде́нь, мо́лоді́льце, мо́лоді́чник] «тє.»; — похідні утворення від *молоді́й*; назви зумовлені тонізуючими властивостями очитку. — Шамота 109; Меркулова 110; Budziszewska 221. — Див. ще *молоді́й*.

молоді́й, молодéцький, молодéчий, мо́лоді́ній «молодечий» Ж, *мо́лоді́стий* «моложавий», *мо́лоді́чий* «властивий молодиці», [мо́лоді́чний] «молодечий» Ж, *мо́лоді́жний, мо́лодéський* «молодецький» Ж, *мо́лоді́цюва́тий, мо́лоді́явий* «молодий, молоджавий», *мо́ложаві́й, мо́лод* «молодість» (у виразі з [першого *мо́лоду*]), *мо́лода́* «наречена (на весіллі)», [мо́лода́йка] «невістка» Ва, [мо́лоде́нок] «молода людина» Пі, *мо́лоде́цтво, мо́лоде́ць, мо́лоде́ча* «молодь; [хлопці], [мо́ложава] «молодий ліс» Ж, *мо́лоді́й* «наречений (на весіллі)», *мо́лоді́к* «молодий місяць; юнак; холостяк; наречений» СУМ, Ж, [мо́лоді́на] «молоді пагони» ВеУг, *мо́лоді́ця, мо́лоді́чина* «молода дівчина», [мо́лоді́чник] «бабій» Ж, [мо́лоді́чн́я] (зб.) «молоді жінки, молодиці» МСБГ, *мо́лоді́* «наречений і наречена; молоде подружжя», [мо́лоді́ж], *мо́лоді́сть, мо́лодка́* «молода жінка, дівчина; молода курка», *мо́лоднéча* «молодь; [молодий сад, ліс; молода худоба, птахи], *мо́лодні́к* «молодий ліс, сад; [молода худоба, птахи], [мо́лодні́ча] «тє.»», [мо́лодн́яч́а] «молодий сад, ліс», *мо́лодн́як, мо́лодові́к* «молода худоба; молода просль» Ж, *мо́лодб́иці* «молодість, юність, молоді роки», [мо́лодств́о] «молодь; молоді роки» Ж, [мо́лоді́уха] «молода жінка, молодиця; наречена; молода курка-несучка» Ж, *мо́лодча́га* «молодець», *мо́лодчик, мо́лоді́к* «немовля; мала дитина» Ж, [мо́лоді́я] «молода людина», [мо́лоді́яж] «молодь» Кур, [мо́лоді́як] «молокосос; холостяк», *мо́лоді́ята* «наречені, молоде подружжя; молодь», [мо́лоді́ятник]

«залицяльник, бабій», *мо́лодь, мо́лож* «розвідувальна частина бджіл з відведеного рою» Ник, [мо́ложава] «молодий ліс» Ж, [мо́ложавина, мо́ложавні́к, мо́ложак, мо́лощак] «тє.» Ж, [мо́ложя́й] «отава» ЛексПол, *мо́лоді́кува́ти* «парубкувати», *мо́лоді́ти* «робити молодим», *мо́лоді́тися, мо́лоді́чити* «порушувати подружню вірність, розпусничати» Ж, *мо́лоді́ти* «ставати молодим, молодшати», *мо́лодні́ти* «тє.»», [мо́лоді́цюва́ти] «парубкувати», *мо́лоді́шати, змо́лоді́, змо́лоду, мо́лоді́ць* «молоді паростки», [мо́лоді́ць] «помолодшання; паросток, пагін» Л, [мо́лоді́чити] «пережити молодість» Пі, [мо́лоді́на] «молода трава, паростки», *мо́лоді́ць* «молоді пагони», [мо́лоді́ць] ВеБ, *мо́лоді́ць, тє.»*; — р. *мо́лоді́й, бр. маладі́, др. мо́лоді́, п. вл. нл. mlody, ч. слц. mladý, полаб. mlada, болг. м. млад, схв. млд, слн. mlád, стсл. младъ*; — псл. *moldь «молодий»; — споріднене з ирв. *maldai* (наз. в. мн.) «юнак», *maldian* (зн. в. одн.) «лоша», *maldunin* (зн. в. одн.) «молодість»; даліше загальноприйняте зіставлення з дінд. *mrdúh* «м'який, ніжний», гр. *ἀμαλδῦν* «послаблювати, пом'якшувати» (Фасмер II 643—644; Преобр. II 549—550; Brückner 340; Machek ESJС 367; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewe 931—932; Skok II 438—439; Bezlaј ESSJ II 187; Куркина Етимологія 1981, 6—8; Bern. II 70—72), очевидно, в семантичному відношенні неточне; скоріше йдеться про ускладнений давнім інфіксом -l- варіант первісного кореня *med-/met- «кидати, метати», вживаний спочатку для позначення молоді тварини, у т. ч. риб (пор. р. *помёт* «новонароджене потомство тварини»). — Мельничук Етимологія 1984, 141; Zubatý St. a čl. I 2,340,352. — Пор. мо́лоде́нь.

мо́лоді́ло (бот.) «живучка, *Sempervivum* L.»; — р. *мо́лоді́ло* «тє.»; — результат перенесення на живучку назви очитку їдкою; перенесення зумовлене загальною схожістю рослин (обидві вони належать до родини товстолистих; пор. спільну для них назву *заяча капуста*). — Див. ще *мо́лоде́нь*.

[мо́лоді́тися] «хмаритися», [мо́лоді́] «невеликі хмарки», [мо́лоді́] «тє.»», [мо́-

молодки) «білі хмарки»; сюди ж, можливо, [молодина] «вершки» О, [пáмолодина] «солодкі вершки» Нед, [пáмолодь] «тс.» Нед; — р. [замолáживать] «захмарюватися», п. [młodzić się] «затягуватися дощовими хмарами»; — результат хибного зворотного словотвору на основі давнішого *замоложувати (р. [замолáживать]), похідного від *моложити (пор. р. [моложить] «захмарюватися»), *молога «імла, хмара», але вторинно зближеного з *молодій*, псл. *moldъ; безпосереднє пов'язання з псл. *moldъ «молодій» (Фасмер II 644; Куркина Етимологія 1981, 7—8) недостатньо обгрунтоване. — Мельничук Мовозн. 1960/6, 54. — Пор. мláка, молóзиво, мороква́.

молодні́я «блискавка» До; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. бр. [молодн'я] «тс.» є результатом видозміни форм р. [молонья́], бр. *малання́*, що відповідають укр. [мовня́] «тс.» (див.).

молодóйка «кукурудзяна мука, звarena на солодкому молоці»; — неясне.

мóлож (зоол.) «плоска черепашка, Tellina» Ж; — неясне.

молóзиво «перше молоко після положів», [молóзиво] «тс.» Ж; — р. *молóзиво*, бр. *малóдзіва*, п. młodziwo, ч. mlezivo, слц. mledzivo, болг. [мълзѣ] «доїти», м. *молзе* «тс.», схв. *млѣзиво* «молозиво», слн. mlézivo, mléziva; — псл. *melzivo «тс.», *melzti «доїти»; — споріднене з лит. mėl̃ži, ml̃žti «доїти», двн. ml̃chu, melchan, дангл. melcan, лат. mulgeo, mulgēre, гр. ἀμέλω «тс.»; іє. *mēlǵ- «доїти». — Фасмер II 644—645; Преобр. I 550—551; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 226; Holub—Lyer 317; Skok II 488—489; Bezlaž ESSJ II 189; Клепикова 117—120; Мартынов Етимологія 1968, 20—21; Bern. II 35; Rokorny 722. — Пор. емульсія, **молоко́**.

молока́н (бот.) «Agathyrus D. Don. (Mulgedium Cass.); [латук дикий, Lactuca scariola L. Mak], *молочай* «[тс.]; Euphorbia L.; [жовтий осот, Lonchus L.]», [молочай жовтий] «чистотіл, Chelidonium majus L.» Mak, [молокаш] «латук дикий» Mak, [мóлоч] «молочай» МСБГ, [мóлоч (горбодовий, дикий)] «кульбаба, Leontodon taraxacum, Taraxacum

officinale Wigg.» Г, Mak, [молочáйник] «молочай» МСБГ, [молочáк] «молочай; жовтий осот», [молочій] «тс.; кульбаба; льонок звичайний, Linaria vulgaris Mak», [мóлочіні] «молочай» МСБГ, [молóчка] «латук дикий», [молочкó] «тс.; кульбаба Mak», [молóчник] «чистотіл Ж, кульбаба Mak», [молóшник] «тс.» Г, Ж, [молóшничок] «льонок звичайний» Mak; — р. *молока́н* «молокан; [латук дикий; кульбаба]», *молочáй* «молочай; [жовтий осот; кульбаба; латук дикий; молоко́н]», бр. *малачáй* «молочай; [кульбаба]», [малакан] «молочай», [малочніца, малошнік] «тс.», [малочнік] «жовтий, осот», п. mlecz «жовтий осот; [молочай]», ч. mléc «тс.», [mlíci] «кульбаба», слц. mlieč «жовтий осот», mliečnik «молочай», болг. *млѣчка* «молочай», *млѣчок* «тс.», м. *млеч* «тс.», *млѣчка* «кульбаба», схв. *млѣчика* «тс.», [mličac] «жовтий осот», слн. mleč «тс.», mléček «молочай»; — похідні утворення від *молоко́*, псл. *melko; назви зумовлені тим, що всі ці рослини містять у собі білий сік, схожий на молоко. — Шамота 76; Меркулова 99—100; Фасмер II 647—648; Machek Jm. rostl. 139, 234; Bern. II 33—34. — Див. ще **молоко́**.

молоко́, [молóньо] (дит.) «молоко», [молочáник] «риба-самець з молочком», *млочáр* «молочник», *молочáрня*, *млочáрство*, [молочі́на] «молочна страва», *молочкó* «молоко (зменш.); продукт виділення залоз бджіл; чоловіче сім'я риб», *молóчник* «продавець молока; посудина для молока; [риба-самець з молочком]», [молóчниця] «жінка-продавець молока; молочна корова» Ж, *молóшник* «посудина для молока; [приміщення для молока МСБГ; риба-самець з молочком Ж]», [молóшняк] «лоша або теля, яке ссе молоко матері», *мóня* (дит.) «молоко», *мóнька*, [моньó О, Корз, мóцьо Вел] «тс.», *молочáрський*, [молочі́стий] Ж, [молочлі́вий] «який дає багато молока», *молóчний*, [молóшний] «молочний», *мóнькати* «часто говорити мóня, просити молока»; — р. *молоко́*, бр. *малако́*, др. *молоко*, п. mleko, ч. слн. mléko, слц. mlieko, вл. нл. mloko, полаб. mlaka, болг. *мл'яко*, м. *млєко*, схв. *млѣко*, *млијєко*, стсл. *мл'ѣко*; — псл. *melko з

недостатньо з'ясованою етимологією; — здебільшого зіставляється з р. [молокіта] «болото», лит. maikas «ковток», лтв. maiks, malka «пиття» і, далі, з гр. μέλιον «джерело», гот. milhta «хмара» (іє. *melk- «мокрый, волога») (Фасмер—Трубачев II 645—646; Brückner 340; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewc 936; Bern. II 33—34; Pokorny 724); вважається також запозиченням з германських мов (герм. *meluk- «молоко») (Machek ESJČ 368; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 73—74; Hirt PBrV 23, 341—342; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); найбільш імовірним є давній зв'язок з молóзиво (псл. *melzivo, *melzti «доїти»; іє. *melk- як звуковий варіант кореня *melǵ- «тс.»). — Преобр. I 551—552; Соболевський РФВ 66, 342; Skok II 442—443; Bezlaĵ ESSJ II 188—189; Мельничук Мозозн. 1960/6, 54; Абаев Этимология 1966, 256; Критенко Вступ 508; Jagić AfSIPh II, 308; Szemerényi KZ 75/3—4, 170—190; Гамкрелидзе—Иванов 571. — Див. ще молóзиво. — Пор. молоко́н.

[молокосіс] (зоол.) «плямиста саламандра, Salamandra maculosa» Ж, [молосіс, мо́лос] «тс.» ВєНЗн; — складне слово, утворене з основ іменника мо́локó і дієслова сса́ти; назва зумовлена народним повір'ям, за яким ящур виєсає молоко у худоби. — Фасмер II 646. — Див. ще мо́локó, сса́ти.

[мо́лостень] (бот.) «молокан, Mulgedium» Мак, [мо́лостуха] «празелень звичайна, Lamprana communis L.» Мак; — споріднене з р. [мо́лость] «вим'я корови», [мо́лостав] «дійниця», [мо́лостный] «молочний; скромний», п. [mlóst] «молочний горщик»; — псл. *molst-, пов'язане чергуванням голосних з *melzti «доїти», *melzivo «молозиво»; назва зумовлена тим, що молоко́н містить отруйний білий сік, схожий на молоко. — Фасмер II 646—647. — Див. ще мо́лoзиво. — Пор. мо́локáн.

[мо́лосувáти] «бити, лупцювати; жорстоко поводитися Ж», [мо́лоснути] «тріснути, ударити»; — очевидно, залишок давнього варіанта кореня іє. *mes- «кидати, розбивати» з інфіксом -l- (*mols-; пор. варіанти з інфіксом -g- в двн. magsagi «ступка», свн. zeg-mürsen «роздав-

лювати» при лит. múšti «бити», дінд. mūsalaĥ «товкачик», puštīĥ «кулак», гр. μστόλλω «розрубую»); може розглядатись і як результат контамінації слів мо́лотіти і мо́лосувáти. — Мельничук Этимология 1984, 140.

мо́лот¹ (знаряддя), [мо́лота] «молотьба» О, мо́лотáрка «молотильна машина», [мо́лотáрня] «тс.», [мо́лoтвa] «молотьба» О, [мо́лотень] «вимолочений льон» Ж, [мо́лоті́льник] «молотник» Ж, [мо́лоті́льня] «молотарка» Ж, мо́лoтні́к «той, що молотить» СУМ, Ж, [мо́лотня́] «молотарка», [мо́лoтня] «молотіння машиною» О, мо́лoтові́ще «ручка молота», мо́лoтoк, мо́лoтoчок (тех., мед.), мо́лoтbá, [мо́лoчa] «молотьба», мо́лoті́ти, ві́мoлoт, ві́мoлoткa «вимолот», за́мoлoт «плата за молотьбу», на́мoлoт СУМ, Ж, [на́мoлoтний] «який дає добрий намолот» Ж, невмо́лoт «поганій умолот», недомо́лoт «неповне або погане вимолочування», обмо́лoт, обмо́лoтини «закінчення молотьби; свято з цього приводу», пере́мо́лoт, пере́обмо́лoт. умо́лoт, умо́лoтний «який дає добрий умолот»; — р. мо́лот, бр. мо́лат, др. мо́лотити, п. mlot, ч. слц. mlát, вл. mlócić, вл. mlósić, болг. м. млат, схв. млат, слн. mlát, стел. млатъ; — псл. *moltъ; — хет. malatti- «бойова зброя»; очевидно, давній варіант кореня іє. *met-/mot- «кидати, метати» з інфіксом -l- (іє. *molt-; пор. варіант з інфіксом -g- в лат. martulus «молоточок»); зв'язок з *mel- «молоти» більш віддалений; виведення від італійськ. *malt- (> лат. malleus «молот») (Мартынов Язык 75) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 647; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJČ 367; Schuster-Sewc 931; Skok II 441; Bezlaĵ ESSJ II 188; Bern. II 73; Гамкрелидзе—Иванов 715; Мельничук Этимология 1984, 141. — Див. ще ме́стї, ме́тати.

[мо́лот²] «пивна гуща; бурякова маса, з якої вичавлено сік цукру; розварена м'якоть ягід (для киселю); відходи з вивареного солоду; дрібні обломки» Ж; — п. mlóto «солод, відходи від солоду», mloto, mlota «тс.», ч. слц. mláto «пивна гуща», схв. млáта «потовчене і зварене зерно для варіння пива», млá-

ґеница «сир із знятого молока; рідина після збитого масла», слн. *mlato* «відходи від солоду»; — очевидно, пов'язане з *моло́ти*, псл. *melti; вважається також (Фасмер II 644; Mikl. EW 200; Matzenauer 255) запозиченням з прагерманської мови (пгерм. **malta-*, днв. *malz* «солод»). — Brückner 341; Machek ESJČ 368; Skok II 441; Bezlaĵ ESSJ II 188, Bern. II 73; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 126—128. — Пор. *моло́ти*.

моло́ти (*мелю́*), [*мельни́чити*] «молоти у млині; бути мельником» Ж, [*менни́чити*] «тс.» Ж, *мельну́ти* (однокр.), [*ма́люх*] «палиця для приведення в рух жорнового каменя» Корз, [*ме́ливо*] «помел; зерно на помел; борошно», [*мелі́й*] «той, хто привіз зерно на помел», [*мелу́н*] «балакун, базікало», [*мельне́*] «плата за помел» Ж, *мельник*, *мельниківна* «дочка мельника», [*мельни́цтво*] Ж, [*мельни́чюк*] «син мірошника, мельника», *мли́во*, [*молá*] «жінка, якій потрібно молоти» Ж, *молоття́*, [*безмли́в'я*] «час безробіття на млині», [*ві́мелки*] «вимелене» Я, [*ві́мол*] «кількість змолотого борошна» Я, [*замéл*] «змолотий хліб, борошно», [*замéлюватися*] «забріхуватися», [*заме́люха*] «базіка; брехун» Я, [*замéлюва́тий*] «балакучий, брехливий», *намéл*, [*намéлистий*] «який дає добрий намел» Ж, *недомéл*, [*омеля́ти*] «очищати від луски (ячмінь)» Вел, *обмéл*, *перемéл*, *помéл*, *помо́лець* «той, хто привіз зерно на помел», [*промéл*] «плата зерном за помел», [*промо́л*] «мливо» Ж, *розме́л*, *розме́лювач*, *розме́лювальний*, *розме́льний*; — р. *моло́ть*, бр. *мало́ць*, др. *молоти*, п. *mlęć*, ч. *mlíti*, слц. *mliet'*, вл. *mlěć*, нл. *mlaś*, полаб. *mlaht*, болг. *меля*, м. *меле*, схв. *млѣти*, слн. *mléti*, стсл. *млѣти*; — псл. *melti «молоти, подрібнювати»; — споріднене з лит. *malù*, *málti*, лтс. *malu*, *malt*, гот. днв. *malan*, лат. *molo*, *molere* «тс.», гр. *μόλλω* «дроблю», хет. *mallai* «роздавлює», дінд. *mṛṇati* «тс.; меле»; іе. **mel-* «молоти, розтирати». — Фасмер II 597; Brückner 339—340; Machek ESJČ 368—369; Holub—Кор. 227; Holub—Lyer 317; Schuster-Sewc 934—935; БЕР III 729—730; Skok II 444; Bezlaĵ ESSJ II 189; Критенко Вступ 515; Bern.

II 35—36; Pokorny 716—717. — Пор. *міл-кій*, *млин*.

мóлоч, *молочáй*, *молочáк*, *молочíй*, *молóчка*, *молóчник* — див. *молокáн*.

[*молощáвий*] «слабкий, крихкий» Ж; — схв. *млѣһак* «поганенький; слаббий», *млѣдан* «худий, виснажений», [*mlidan*] «тс.», слн. [*mléden*] «схудлий, змарнілий»; — псл. **meld-* «слабий, худий»; — очевидно, споріднене з гр. *μαλθικός* «ніжний», дірл. *meld* «тс.» (іе. **meldh-* «м'який, ніжний», похідне від **mel-* «молоти, розтирати»); виведення південнослов'янських форм від псл. *blědъ* «блідий» без врахування українського відповідника (Skok II 442), як і зіставлення їх з р. [*меледа́*] «обтяжлива безглузда робота, марудна справа» (Ильинский ИОРЯС 22/1, 196; Bezlaĵ ESSJ II 188; Mikl. EW 206), помилкове. — Pokorny 419. — Див. ще *моло́ти*.

[*молцика́ти*] «бити; грюкати; докоряти» Ж; — очевидно, афективне утворення.

моло́ск «м'якотілий елизняк»; — р. *моллю́ск*, бр. *малю́ск*, ч. слц. *moluskový*, болг. *молу́ска*, *молу́ска*, схв. *молу́ске* (мн.), слн. *moluski* (мн.); — запозичення з французької мови; фр. *mollusque* походить від лат. *molluscus* «тс.», утвореного з *mollis* «м'який, ніжний», спорідненого з гр. *μαλακός* «м'який», гот. *mildipa* «м'якість», днв. *milti* «м'який». — SIC² 555; ТСБМ III 98; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 465; Dauzat 482; Walde—Hofm. II 103—104.

[*моля́вка*] «мальок риби; гольян, *Phoxinus phoxinus*» Ж, [*мо́лька*] «мальки риби» ВелЗн; — р. *маля́вка* «мальок; [різні види дрібних риби]», [*моля́вка*, *маля́ва*, *моля́ва*, *моль*, *мо́лька*] «тс.», [*мо́льга*] «гольян», бр. *маля́ўка* «мальок», [*мальгва́*] (зб.) «мальки», [*мо́лька*] «дрібниця», п. [*molawka*] «дрібна рибка»; — псл. *moljava*, *moľka*; — очевидно, споріднене з лит. *mālė* «гольян», лтс. *male* «густера, *Blicca argyroleuca*»; далі пов'язується з псл. *moľь* «міль» (Фасмер II 648—649; Leder 70) або *maľь* «малій» (Kalima 166—167). — Пор. *мі́лька*, *му́лька*.

мольбе́рт «підставка для роботи художника»; — р. *мольбе́рт*, бр. *маль-*

бэрт, болг. *молбэрт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Málbrett* складається з основи дієслова *malen* «малювати» і іменника *Brett* «дошка», побічної форми до *Bord* «борт; полиця». — *SIC*² 555; *ССРЛЯ* 6, 214; *Фасмер II* 649; *Преобр. I* 554; *Kluge—Mitzka* 99. — Див. ще *борт*, *малювати*.

[*мольфар*] «чарівник; злий дух», [*мольфа*] «чаклування, чари» *МСБГ*, [*мальфієнція*] «відьма» *Ж*, [*мольфарити*] «чаклувати» *МСБГ*; — неясне; пов'язується з іт. *malfare* «чинити зло; зlodіяння, злочин». — *Кобилянський Мовозн.* 1980/1, 47—48.

момéнт, *моментальний*; — р. болг. м. *момéнт*, бр. *момант*, п. ч. слц. вл. *moment*, схв. *мóмен(а)т*, слн. *момéнт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Moment* походить від лат. *momentum* (<*movimentum) «мить, момент, рушійна сила», пов'язаного з *moveo* «рухаю». — *SIC*² 555; *Акуленко* 140; *ССРЛЯ* 6, 1216; *Фасмер II* 649; *Преобр. I* 554; *Sl. wug. obcsyh* 486; *Holub—Lyer* 320; *Walde—Hofm. II* 106, 116. — Див. ще *мобільний*.

момеч, *моміч*, *момоч* — див. *омич*.

[*момотати*] «неясно вимовляти; буркотіти», [*момотіти*] «тс.», [*момрати*] «мимрити, буркотіти», [*момот*] «буркотун; заїка», [*момотлівий*] «такий, що нечітко вимовляє; набридливий своїм буркотінням» *Ж*; — п. *momotač* «буркотіти; заїкатися», ч. [*momtati*] «буркотіти, бурмотіти», нл. *momotaš* «тс.; заїкатися», слн. *tomljáti* «бурмотіти», р.-цсл. *момати* «нечітко вимовляти, заїкатися»; — псл. *том-* звуконаслідувальне утворення, паралельне до укр. [*мамяти*, *мамрати*], *мімрити*, нвн. *тшпелн* «тс.». — *Brückner* 343—344; *Machek ESJČ* 343; *Schuster—Šewc* 946; *Bern. II* 75. — Пор. *мамяти*, *мамрати*, *мімрити*.

[*момсик*] «матусин синок, мамій»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*момсик*] «малий хлопчик; дуже молода, незріла людина», [*момса*] «тс.», [*момыз*] «мала непоказна людина», можливо, пов'язані з [*момма*] «мама», як укр. [*мамсик*] «мамій» з *мама*.

[*момсатися*] «возитися, довго щось робити»; — афективне утворення.

[*момфа*] «мавпа» *Ж*; — неясне.

мона́рх, [*монархі́ня*], *монархі́ст*, *монархі́я*, *монархі́чний*, *монарші́й* *Ж*, ст. *мона́рха* (1642); — р. болг. *мона́рх*, бр. *манарх*, п. ч. слц. *monarcha*, вл. *monarch*, м. *монарх*, схв. *мóнарх*, слн. *monárh*; — через посередництво середньолатинської мови (слат. *monarcha*) запозичено з грецької; гр. *μόναρχος* «монарх» утворено з основ числівника *μόνος* «один, єдиний», пов'язаного з *μαῖνος* «рідкий», спорідненим з вірм. *manr* (*manu*) «малий, тонкий», дінд. *manák* «трохи», лит. *meikas* «незначний», та іменника *ἀρχός* «керівник, вождь», пов'язаного з дієсловом *ἄρχω* «паную», етимологічно неясним. — *SIC*² 555; *Фасмер II* 649; *Hüttl—Worth* 15; *Brückner* 342; *Kopaliński* 642; *Holub—Lyer* 320; *Frisk II* 253. — Див. ще *архаїчний*. — Пор. *анархія*, *монасті́р*, *мона́х*.

монасті́р, [*манасті́рь*] «тс.», [*монасті́риско*] «місце, де був монастир» *Ж*, [*монасті́рище* *Ж*, *манастирі́ще*] «тс.», [*намасті́р*] «монастир»; — р. *монасты́рь*, бр. *манасты́р*, др. *монасты́рь*, п. *monaster*, *manaster*, заст. *monastyr*, ч. *monastyr*, слц. *monastier*, болг. *монасті́р*, м. *манастир*, схв. *мáнастйр*, стсл. *ма-насты́рь*, *монасты́рь*, *моносты́рь*; — запозичення з середньогрецької мови; егр. *μοναστήρι(ον)*, *μοναστήρι(ο)ν*, гр. *μοναστήριον* «монастир, келія самотника» є похідним від *μόνας* «самотність», *μόνος* «один, одинокий». — *SIC*² 555; *Фасмер II* 649; *Преобр. I* 554; *Brückner* 342; *Machek ESJČ* 373; *Holub—Lyer* 320; *BER III* 636—637; *Skok II* 453—454; *Bern. II* 75—76; *Frisk II* 253. — Див. ще *мона́рх*. — Пор. *мона́х*.

мона́х, [*мона́ха*], *мона́хі́ня*, *мона́шка* *СУМ*, *Ж*, [*монашество*] *Ж*, [*монаши́й*] *Ж*, [*монашествува́ти*] *Ж*; — р. болг. *мона́х*, бр. *манáх*, м. *монах*, схв. *мóнах*, стсл. *монахъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *μοναχός* «самотний, одинокий» утворене від *μόνος* «один, сам». — *Фасмер II* 649; *Преобр. I* 554; *Brückner* 341; *Machek ESJČ* 370; *Skok II* 453; *Bern. II* 75. — Див. ще *мона́рх*. — Пор. *мних*, *монасті́р*.

[монго́л] «малорослий кінь» Дейн, [манго́л, монго́лка] «тс.» Дейн; — р. [монго́лка] «кінь низькорослої породи»; — пов'язане з назвою країни Монго́лія, звідки ця порода коня походить; пор. р. [манджу́рка] «малорослий китайський кінь». — Див. ще монго́ли.

монго́ли (назва народу, одн. монго́л), монголістика; — р. болг. монго́л, бр. манго́л, п. Mongol, ч. слц. вл. Mongol, болг. монго́лец, м. Монголец, схв. Мдн-гбл, слн. Mongól; — запозичення з монгольської мови; монг. mongul, mongol (самоназва монголів) пов'язується з теңгу (mongu, manguli) «непереможні, хоробрі, завзяті». — Фасмер II 649; Попов РР 1973/1, 123; Мельхеев 59; Никонов 273. — Пор. мого́ли.

монджа́к — див. манджа́к.

[монди́ти] «возитися, вовтузитися» МСБГ; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з др. мудити «зволікати, баритися», стсл. мждити, мѹдити «тс.». — Див. ще мудо́хатися.

монета́, монетник «карбувальник монет», [монетарня́] «монетний двір» Ж, [монетарство́] «монетна справа» Ж, [монетарний] Ж, ст. монета (1642); — р. болг. м. схв. монета́, бр. манета́, п. ч. ст. слц. заст. moneta, вл. monejta, слн. monéta; — запозичення з латинської мови; лат. monēta «монета, гроші, чекан; монетний двір» походить від імені богині Юнони Jūnō Monēta, оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі; ім'я Monēta пов'язувалося з гот. menor «місяць» (тоді Jūnō Monēta первісно — «богиня Місяця») або з лат. moneo «нагадую, віщую, надихаю, наставляю». — СІС² 556; Москаленко УІЛ 24; Фасмер II 650; ССРЛЯ 6, 1227; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 554; Brückner 328; Bern. II 76; Walde—Hofm. II 107—108.

[моністо́] «намисто» Ж, [маніство́] МСБГ, маністо́ Ж, моніство́ Ж] «тс.»; — р. моністо́, бр. маніста́, др. мониста́, монисты́, ч. monisto, болг. мѣністо́, маністо́, м. мониста́ «намисто», монисто́ «намистина», стсл. монисто́; — псл. monisto; — споріднене з дінд. mānuā «шия, потилиця», двн. maпа «грива; волосся»,

теппі «намисто», дангл. mepе, лат. monīle «тс.», галло-гр. μαμαηης «народне кельтське намисто»; іє. *mono- «потилиця, шия». — Фасмер II 650; Преобр. I 555; Machek ESJC 373; Младенов 304; Bern. II 76; Pokorny 747—748. — Пор. намісто́.

моні́зм «філософське вчення, що визнає основою світу тільки одне начало — матерію чи дух», моніст «прихильник монізму», моністичний; — р. моні́зм, бр. мані́зм, п. вл. monizm, ч. monismus, слц. monizmus, болг. моні́зъм, м. моні́зам, схв. моні́зам, слн. monízem; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monismus, фр. monisme, англ. monism походять від слат. monismus, утвореного на основі гр. μόνος «один, єдиний». — СІС² 556; Brückner 342; Kopaliński 642, 643—644; РЧДБЕ 547; Klein 996. — Див. ще мона́рх.

моніто́р (мор.) «військовий броньований корабель»; — р. монито́р, бр. манито́р, п. ч. слц. вл. monitor, болг. м. мѹнитор, схв. моніто́р, слн. mōnitor; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. monitor «військовий корабель» походить від власної назви першого такого корабля (1862), утвореної з лат. monītor «той, що попереджає; наглядач», похідного від monēre «повідомляти, попереджати, застерігати», пов'язаного з те-міні «пам'ятати; згадувати», спорідненим з лит. manýti «розуміти, думати», псл. mьпѣти, «думати», укр. [мніти, мніти] «тс.». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Brückner 342; Kopaliński 642—643; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 547; Klein 996—997. — Див. ще мніти́.

моногра́ма «переплетення двох або кількох літер у вигляді візерунка»; — р. моногра́мма, бр. манагра́ма, п. ч. слц. вл. monogram, болг. моногра́м, м. монограм, схв. мѹнограм, слн. monográм; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monogramm, фр. monogramme, англ. monogram походять від пізньолат. monogramma, утвореного з гр. μόνος «один» і γραμμα «літера, запис». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320;

РЧДБЕ 466; Dauzat 483.— Див. ще **граматика**, **графіка**, **монарх**.

монографія «наукове дослідження, присвячене одній темі», *монографічний*; — р. болг. *монографія*, бр. *манаграфія*, п. слц. *monografia*, ч. *monografie*, вл. *monografija*, м. *монографија*, схв. *монографіја*, слн. *monografija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monographie*, фр. *monographie*, англ. *monography* утворено з основ гр. *μόνος* «один, єдиний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 556; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **графіка**, **монарх**.

монокль «кругле оптичне скло для одного ока»; — р. *монокль*, бр. *манокль*, п. ч. вл. *monokl*, слц. *monokel*, болг. *монокъл*, м. *монокл*, схв. *монòкл*, слн. *monokel*; — запозичення з французької мови; фр. *monocle* походить від пізньолат. *monoculus*, утвореного з гр. *μόνος* «один» і лат. *oculus* «око», спорідненого з гот. *augo*, лит. *akis* «тс.», псл. *око*, укр. *око*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483.— Див. ще **монарх**, **око**.

моноліт «суцільна кам'яна маса, брила», *монолітний*; — р. болг. *моноліт*, бр. *маналіт*, п. ч. слц. вл. *monolit*, м. *монолітен* «монолітний», схв. *монòлит*, слн. *monolit*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monolith*, фр. *monolithe*, англ. *monolith* походять від лат. *monolithus*, що зводиться до гр. *μονόλιθος* «зроблений з одного каменя», яке складається з *μόνος* «один» і *λίθος* «камінь», неясного походження. — СІС² 557; ССРЛЯ 6, 1232; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **літій**, **монарх**.

монолог «довготривала мова дійової особи літературного твору», *монологічний*; — р. болг. *монолог*, бр. *маналог*, п. ч. слц. вл. *monolog*, м. *монолог*, схв. *монòлог*, слн. *monológ*; — запозичення з французької мови; фр. *monologue* походить від гр. *μονόλογος* «який говорить сам», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *λέγω* «говорю»

(*λόγος* «слово»). — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Klein 998; Dauzat 483.— Див. ще **логіка**, **монарх**. — Пор. **діалог**.

монополія «виключне право на виробництво, торгівлю та ін.; велике капіталістичне об'єднання», *монопол* (заст.) «виключне право», *монополізація*, *монополізм*, *монополіст*, *монополістичний*, *монопол**ьний*, *монополізувати*, *монополізуватися* «ставати предметом монополії», *домонополістичний*, ст. *монополія* (1588); — р. *монополія*, бр. *манаполія*, болг. *монопòл*, м. *монопòл*, схв. *монòпòлија*, слн. *monopol*; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *monopolium* «право монопольного продажу» походить від гр. *μονοπώλιον* «тс.», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *πωλέω* «продаю», спорідненого з лит. *pelnyti* «заробляти», стсл. *плѣнити*, укр. *полонити*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 549; Klein 999; Frisk II 633.— Див. ще **монарх**, **полон**. — Пор. **монополька**.

монополька «винна крамниця в дореволюційній Росії; горілка», [монополь] Л, *монополія*, заст. *монопольник* «продавець горілки», *монопольщик* «тс.»; — бр. заст. *манаполька* «винна крамниця», п. *monopolka* «горілка», *monopolówka* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *монополька* утворено в розмовній мові від *монополія* «державна винна крамниця в дореволюційній Росії для монопольної торгівлі горілкою». — Фасмер II 650.— Див. ще **монополія**.

мотип «друкарська складальна машина», *мотипіст* «складач, що працює на мотипі», *мотипія*; — р. болг. *мотип*, бр. *манатип*, п. ч. слц. *motyp*, м. *мотип*, схв. *мòнотїп*, слн. *monotajp*, *monotype*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *monotype*, нім. *Monotype*, фр. *monotype* утворені з гр. *μόνος* «один» і *τύπος* «слід, відбиток, удар». — СІС² 558; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550.— Див. ще **монарх**, **тип**. — Пор. **лінотип**.

МОНОТОННИЙ «однотонний; одноманітний»; — р. *монотонный*, бр. *манатонны*, н. *monotonny*, ч. *monotónní*, слц. *monotónny*, вл. *monotonny*, болг. *монотонен*, м. *монотон*, схв. *мондтон*, *мднотдн*, слн. *monotón*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *monoton*, фр. *monotone* походять від гр. *μόνοτονος* «однотонний», яке складається з основ числівника *μόνος* «один» та іменника *τόνος* «тон, звук». — СІС² 558; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550; Dauzat 483; Klein 1000. — Див. ще **монарх**, **тон**.

МОНОФТОНГ (лінгв.) «голосний звук з одного елемента артикуляції», *монофтонгізація*, *монофтонгічний*; — р. *монофтонг*, бр. *манафтонг*, п. ч. слц. вл. *monofthong*, ч. *monofthong*, болг. *монофтонг*, схв. *мондфтонг*, слн. *monofthong*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monophthong*, фр. *monophthong* походять від гр. *μόνοφθογγος* «однотонний», що складається з *μόνος* «один» і *φθόγγος* «звук», пов'язаного з *φθέγγωμαι* «видаю звук, підіймаю голос» неясного походження. — СІС² 558; ССРЛЯ 6, 1240; Sl. wug. obcuch 488; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 550; Frisk II 1012. — Див. ще **монарх**. — Пор. **дифтонг**.

МОНПАНСЬЕ «сорт фруктових льодяників»; — р. *монпансье*, бр. *манпансье*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *montpensier* «тс.» походить від прізвища французького герцога Монпансьє (*Montpensier*) і назви його володінь. — Фасмер II 651; КЭСРЯ 271; Обнорский Slawia II, 53.

МОНСТР «потвора», *монструозний* (заст.); — р. бр. *монстр*, п. ч. вл. *monstrum*, слц. *monštrum*, болг. *монстър*, *мднструм*, м. *монструм*, схв. *мднстру(ум)*, слн. *monstrum*; — запозичення з французької мови; фр. *monstre* «тс.» походить від лат. *mōnstrum* «передвістя, знак, чудо, чудовисько», пов'язаного з *monēre* «попереджати, нагадувати, віщувати». — СІС² 559; Фасмер II 651; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Dauzat 483—484; Wal-

de—Hofm. II 107, 109—110. — Див. ще **монітор**.

[МОНТАВА] «чоловіча свита з капою на голову» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *манта* (рум. *mantá*) «шинель; широка накидка, плащ» виводиться від н. *manta* (СДЕЛМ 248) або, більш переконливо, від фр. *manteau* «плащ, пальто, шинель» (DLRM 478). — Пор. **манта**.

МОНТЕЛЯТИ — див. **мантіляти**.

[МОНТЕРКА] «гайка» МСБГ; — очевидно, результат гіперистичної видозміни у двомовному польсько-українському середовищі форми *[мутерка]* «тс.»; видозміна могла бути викликана також вторинним зближенням з основою *монтер* (*монтувати*). — Див. ще **мўтра**.

МОНТУВАТИ «робити монтаж», *монтаж*, *монтажер*, *монтажист*, *монтажник*, *монтер*, *монтувальник*, *монтувальний*; — р. *монтувать*, *монтаж*, бр. *манціраваць*, *мантаж*, п. *montować*, *montaż*, ч. *montovati*, *montáž*, слц. *montovat'*, *montáž*, вл. *montować*, *montaża*, нл. *montować*, *montaża*, болг. *монтирам*, *монтаж*, м. *монтира*, *монтажа*, схв. *монтирати*, *монтаж(а)*, слн. *montirati*, *montáža*; — запозичення з французької мови; фр. *monter* «підійматися, підіймати; складати, збирати» (*montage* «монтаж» з 1842) походить від нар.-лат. *montāre* «підійматися», утвореного від лат. *mons* (*montis*) «гора», спорідненого з ав. *matī-* «виступ гори», кімр. *mapydd* «гора», дісл. *mōnir* «гребінь». — СІС² 559; ССРЛЯ 6, 1242; Kopaliński 644—645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Gamillscheg 629; Walde—Hofm. II 108—109.

МОНУМЕНТ «пам'ятник», *монументаліст*, *монументальний*; — р. болг. м. *монумент*, бр. *манумент*, п. ч. слц. вл. нл. *monument*, схв. *монумент(а)т*, слн. *monument*; — запозичення з німецької мови; нім. *Monument*, як і фр. *monument*, походить від лат. *monumentum* «пам'ятник», пов'язаного з *monēo*, *monēre* «нагадувати, повідомляти». — СІС² 559; Фасмер II 651; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat

484; Walde—Hofm. II 107.— Див. ще **монітор**. — Пор. **монстр**.

[**мончар**] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.; хвороба злаків, спричинювана цим паразитичним грибом» ВеНЗн, Мак; — полонізована звукова форма назви [**мучар**] «тс.», похідної від *мукá* «борошно» (п. *та́ка* «тс.»). — Див. ще **мучнік**.

[**мончик**] «хімічне добриво» МСБГ, [**мончук**] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. *tańczka* «борошенце; хімічне добриво» є похідним від *та́ка* «борошно», що відповідає укр. *мукá* (див.).

мончур — див. **манджак**.

[**монтати**] «будь-як шити або плести» О, [**мондати**] «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *monta* «монтувати; (перен.) накручувати», що відповідає укр. *монтува́ти*; може бути також результатом контамінації дієслів *монта́ти* і [**пльонтати**] «плутати».

моня, **монька**, **моньо** — див. **молоко**.

[**монятися**] «копатися, повільно і невміло щось робити; довго поратися біля чогось», [**моня**] «надто повільна в роботі жінка» Корз, [**монявка**] «тс.» Корз, [**моняло**] (лайл.) «вайло» Па, [**мняло**] «тс.» Па, [**мунька**] «тюхтій, боягуз, баба, нікчема» Ж, [**мунька**] «тс.» Ж, [**мунявий**] «недоумкуватий» Ж, [**муньковатий**] «тс.» Ж, [**муняво**] «поволі, тихо» О; — р. [**моня**] «в'яла, слабка, тиха людина», [**монька**] «тс.», [**муняга**] «в'яла, лінива, кволла людина», [**мунька**] «тс.; роззява», [**муня**] «тихоня», [**мунить**] «повільно, мляво жувати або говорити», п. [*munia*] «тупа людина, боягуз, нікчема», [*muńka*] «тс.», ч. [*muńa*] «неговірка або тупа людина», [*muńa*] «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення (Machek ESJČ 383); непереконливе пов'язання (Brückner 348) з п. [*munia*] «підшийок у вола».

монед «велосипед з мотором»; — р. болг. *moned*, бр. *maped*, п. ч. *moned*, схв. *moned*; — запозичення з німецької мови; н. *Moped* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним з *Motorvelozipèd* або з *Mó(tór)* «мотор» і *Ped(ál)* «педаль». — СІС² 560; Коралиński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 1982, 551; Fremd-

wörterbuch 476; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще **велосипед**, **мотор**, **педаль**.

мопс «порода кімнатних собак»; — р. бр. болг. м. *мопс*, п. слц. вл. *порѣ*, ч. *porps*(l), схв. *mōps*, слн. *mōps*; — запозичення з німецької або голландської мови; нім. *Mops*, гол. *porps* пов'язується з гол. *porrepen* (*моррен*) «робити незадоволену гримасу», англ. *mor* «гримаса» (з огляду на зовнішній вигляд собаки). — Фасмер II 651; Преобр. I 555; Горяев 215; Sl. wyg. obcych 491; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Kluge—Mitzka 487.

мор «пошесть», [**мір**, **морвиця**] «тс.», [**моравиця**] «жовті і сині плями на тілі вмираючого», [**муравиця**] «тс.», **морілка** «їдкий розчин, яким просочують деревину перед її фарбуванням», **морільник** (спец.) «той, хто труїть комах, щурів і под.; робітник, що морить деревину», **морільня** «місце, де морять деревину», [**морюха**] «гниляк для підкурювання бджіл», [**морений**] «стомлений, знесилений», **моровій**, **моріти** «труїти; виснажувати; тримати деревину у воді, спеціальному розчині», [**змора**] «втома; сильне виснаження; кошмар», **зморний** «виснажувальний», [**замірки**] «курчата, що задихнулися в яйці Я; кволі тварини або рослини ВеБ», **замірок** «щупла зернина; недорозвинена істота», **замор** «масова загибель риби», [**замора**] «виснажена істота» Ж, [**заморка**] «лялечка комах» Ж, [**заморух**] «пташеня, що не вилупилося з яйця; худа хвороблива дитина» Я, [**замірковатий**] «щуплий, дрібний» (про зерно) ВеБ, **заміркуватий** «тс.», [**измор**] «втома» Ж, [**памуорок**] «мор» Л, [**памуорицина**] Л, **помір** СУМ, Нед, **помірок**, [**промір**, **проморія**] Нед, ст. **проморок** Пі] «тс.», [**помора**] «тс.; сміхота» Нед; — р. болг. м. *мор*, бр. (заст.) *мор*, др. *моръ* «смертельна хвороба», п. ч. слц. *mog*, вл. нл. *mog* «мор», болг. *morija* «тс.»; епідемія, чума», м. *морија* «тс.», схв. *mbr* «смерть», *mbrija* «мор; чума», слн. *romog* «убивство; умирання», стсл. *моръ* «чума»; — псл. *mogъ* «смерть, пошесть», чергуванням голосних пов'язане з *mer-ti «мерти»; — споріднене з лит. *māgas* «смерть, мор,

чума», дінд. *tāgañ* «смерть, мор»; іе. **moğ-/meg-* «смерть, мерти». — Фасмер II 651; Преобр. I 559; Brückner 344; Machek ESJĀ 373; Holub—Lyer 321, 324; Holub—Kop. 230, 235; Schuster-Sewc 947; Младенов 304; Skok II 466; Bezlaĵ ESSJ II 195; Гамкрелидзе—Иванов 947; Pokoġny 735. — Див. ще *мерти*.

[мóра¹] (текст.) «муар» Ж, [морéвий] «муаровий» Ж, [морóвий] «тс.»; — п. тога «муар», ч. *тог* «вид тканини»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Moñr* «тс.» походить від англ. *moñair* «тканина з шерсті ангорської кози», яке зводиться до ар. *mukħauuag* «тс.» — Kopaliñski 645; Sl. wyr. obcuch 491; Machek ESJĀ 373; Klein 992. — Див. ще *мохёр*. — Пор. *муár*.

[мóра²] «кошмар; домовик» Ж; — р. *кикí-мoра* «нічний привид, домовик», п. тога «кошмар», зтога «тс.», ч. *тíга* «кошмар; нічний метелик», слц. тога, тига «тс.», нл. *тогawa* «кошмар», болг. *морá*, м. *мoра*, схв. *мòра*, слн. *тòга* «тс.», с.-цсл. *мoра* «відьма»; — псл. тога «нічний привид, кошмар»; — споріднене з двн. дісл. дангл. *тага* «надприродна жіноча істота, яка вночі сідає на груди сплячому і душить його», нвн. *Mañr* «кошмар», далі, можливо, з лтс. *tārñtiēš* «нав'язуватися», ірл. *тог-гígain* «королева духів»; пов'язується також з псл. *тага* «мара, привид», *то-гíті* «морити» (Schuster-Sewc 185—186; Holub—Kop. 235; Младенов 304). — Фасмер II 231—232; Преобр. I 307; Brückner 655; Machek ESJĀ 383; Skok II 454; Bezlaĵ ESSJ II 194; Bern. II 76; Mühl.—Endz. II 584; Schuster-Sewc 948; Pokoġny 736. — Пор. *кошмáр*, *марá*, *мор*.

морáль «система норм і принципів поведінки; висновок, наука, нотація», *мораліzáтор*, *мораліzáторство*, *мораліzáція*, *моралізм*, *мораліст*, *моралістичний*, *моралізувати*; — р. *морáль*, бр. *марáль*, п. *тогаł*, ч. слц. *тогаłка*, вл. *тогаłка*, болг. *морáл*, м. *морал*, схв. *мòрáл*, слн. *тогаła*; — запозичення з французької мови; фр. *morał* «моральний; мораль» походить від лат. *mōrālis* «моральний», пов'язаного з *mōs* (*mōris*) «звичай; воля; властивість; закон», спо-

рідненим з гр. *μῶσθαι* «прагнути», *μαίωμαι* «прагну», *ματεύω* «шукаю», гот. *mōps* «дух, відвага, гнів», двн. *muot*, нвн. *Mut* «тс.», можливо, також з псл. *сьмѣти*, укр. *смíти*. — СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1250—1251; Kopaliñski 645—646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Walde—Hofm. II 114—115. — Пор. *смíти*.

[морандéль] «мурашка» Ж, [мурандéль Ж, мурандíль Ж] «тс.»; — очевидно, афективне утворення на основі назви [мура́ха], мура́шка (див.).

мораністий — див. *му́ргий*.

моратóрій «відстрочка; відкладання певних дій»; — р. *моратóрий*, бр. *мaрa-тóрий*, п. ч. *moratorium*, слц. *morató-rium*, вл. *moratorij*, болг. м. *морaтó-риум*, схв. *морaтóрiй*, слн. *morató-gij*; — міжнародний термін (пор. н. *Moratorium*, фр. англ. *moratorium*), утворений на основі лат. *morātōrius* «який уповільнює, затримує», похідного від тога «уповільнення, затримка», пов'язаного з темог «пам'ятливий; нагадуючий», спорідненим з дірл. *тагаim* «залишаю», ав. *тагаiti* «думає, збирається», гр. *μέρωνα* «турбота», гот. *таiŋ-пап* «турбуватися», дангл. *muñan*, двн. *могнѣп* «тс.» — СІС² 560; ТСБМ III 107; Kopaliñski 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 485; Walde—Hofm. II 67—68, 110.

[моратúрі] — див. *муратúри*.

[мóрва] (бот.) «чорна шовковиця, *Morus nigra* L.», [мéрви] (мн.) «тс.», [морав'єний МСБГ, морвóвий Ж]; — п. тогwa, ч. *тогуше*, слц. *тогуша*, вл. *тогушња* «тс.», м. *мурвинка* «плід шовковиці», схв. *мўрва*, елн. *тiŋva*; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *mōrus* «шовковиця» походить від гр. *μóρον* «тс.», спорідненого з вірм. *тог* «ожина», двн. *тиг* «шовковиця», лит. *тògas* «тс.»; зіставляється також з р. *морóшка* «*Rubus chamaemorus* L.» (Преобр. I 558). — Richhardt 79; Brückner 344; Machek ESJĀ 374; Skok II 484; Bezlaĵ ESSJ II 207; Walde—Hofm. II 114; Frisk II 256.

*морґ*¹ «приміщення для трупів»; — р. бр. *морґ*, п. *morga*, болг. *мóрга*; — через посередництво російської мови за-

позичено з французької; фр. morgue «те.» етимологічно неясне.— СІС² 560; РЧДБЕ 551; Dauzat 485.

морґ² (заст.) «міра землі, що дорівнює 0,57 га», [мор] «те.» Ле, [морґ] «те.»; нивка, вузька грядка О», [мóрга] «морґ» Л, [мýрга] «те.» Л, [морґува́ти] «ділити на морґи»; — р. морґ, мóрга, бр. морґ, п. mórg, morga, слц. [morg]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mörge «ранок; морґен (міра землі), 0,25 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок)» споріднене з дісл. morgin «ранок», гот. maúrgins «те.», лит. mérgti «блимати; жмурити», псл. *mogkь, укр. мóрок.— СІС² 560; Винник 57, 59; Шелудько 40; Фасмер II 652; Sl. wug. obcyeh 492; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще мёркнути, мóрок.

морґані́зм «хромосомна теорія спадковості», морґані́ст; — р. морґані́зм, бр. марґані́зм, п. вл. morganism, ч. morganismus, слц. morganismus, болґ. морґані́зм; — термін, утворений від прізвища американського біолога Т. Морґана (Th. Morgan, 1866—1945), який висунув цю теорію на початку ХХ ст.— Sl. wug. obcyeh 492; РЧДБЕ 552.

морґа́ти, морґну́ти, морґ (розм., уживається як присудок із значенням «морґати»), мóргавка «блискавиця, зірниця; каганець», [морґа́й] (у загадці) «око», [морґу́лець, мурґа́й Ж] «те.», [морґані́на] «постійне морґання, мигання», [морґа́ч] «той, хто часто морґає; залицяльник», морґу́н «те.»; [каганець Л], [мóргла] «блискавиця, зірниця, мигавка» (у виразі [морґли грають]) Ж, [морґу́ліця] «кокетка» Ж, [морґу́ля] «те.» Ж, морґу́ха «те.»; [блискавка без грому Л], зморґну́тися, перемóргуватися, підмóрг; — р. морґа́ть, бр. марґа́ць «морґати», п. mrgaś, ч. mrkatі, слц. mrkať, «те.»; — псл. *mʳgati (*mʳkati) «морґати, мигати; меркнути», пов'язане чергуванням голосних з *mogkь «морок»; — споріднене з лит. mirgėti «миготіти», mérgeti «жмурити (очі)», лтс. miždžēt «миготіти, блищати», дісл. murgk «темний», нвн. Morge «ранок»; іе. *mer- (*merk-) «блимати, блищати».— Фасмер II 652; Преобр. I 555; Горяев 215;

Brückner 346; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 232—233; Rokorny 733—734; Stang 36—37; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53—54.— Пор. мёркнути, мóрок.

[морґу́ля] «гуля; жіноча зачіска До», [морґу́ля] «те.» тж, [морду́ля] «гуля, пухлина»; — очевидно, результат видозміни форми [моґу́ля] «гуля», зближеної з основою дієслова морґа́ти.— Див. ще моґу́ля.

мóрда, морда́с «ляпас», морда́ка, [мурда́й] «людина з товстими губами» Корз, [мурдине́] «ротик» Корз, морда́тий, морда́тенький, [заморда́ти] «зв'язати (корову, бика) за морду і роги Мо; надягти на морду коня повід», [замордува́ти] «те.», [на́мордень] «ляпас», [на́мордіч] «намордник» Л, на́мордник, [на́мордн'як] Л «те.», поморда́с «ляпас», розморда́тити «стати мордатим»; — р. бр. болґ. мóрда (з р.), п. ч. morda (з р.); — очевидно, запозичене в східнослов'янські мови з іранських; ір. *māgāda- «голова» (ав. ka-māgāda- «що за голова») споріднене з дінд. mūrhdān- «лоб, голова, вершина», данґл. molda «голова», гр. βλωδρός «який високо піднявся»; зіставляється також (Pisani Paideia 9/4—5, 312) з лат. mordeo «кусаю»; зіставлення з лтс. murdēt «бурчати, ричати» (Matzenauer LF 10, 332) або з вірм. meruth «морда» (Machek ESJČ 373) недостатньо обґрунтовані.— Фасмер—Трубачев II 652—653; Трубачев Етимологія 1965, 41; Преобр. I 555—556; Горяев 215; Brückner 344; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552.

мордв́а «угро-фінська народність, мокша і ерзя», мордв́іни «те.», мордв́ін; — р. мордв́а, бр. мардв́а, др. мордв́а, п. mordowski «мордовський», ч. Mordvin, слц. Mordvan, Mordvin(ec), болґ. мордв́іни; — походження назви остаточно не з'ясоване; пов'язується з комі морт «людина», удм. мурт «те.»; чоловік, наречений, які виводяться від сперс. mart «людина» (перс. mard «чоловік»).— Фасмер—Трубачев II 653—654; Попов Назв. нар. 102—103; Никонов 275; Соболевский ИОРЯС 27, 287—288; Moszyński PZJP 109; Лыткин—Гуляев 174—175.— Пор. удмурт.

[мордван] (лайлива назва) Ж; — р. [мордв́а] «тс.», [мордв́ин] «пустун»; — результат видозміни етноніма *мордв́ин*; пейоративне значення розвинулося під впливом фонетично схожих слів *морда*, *мордувати*. — Фасмер II 653—654. — Див. ще мордв́а.

мордувати «мучити, катувати; [убивати Ж]», мордуватися «мучитися; скаженіти», [мордува́вець] «мучитель», [морд́ун] «убивця, кат» Ж, [морд́унка] «убивця (жінка); дружина вбивці» О, [морд́унство] «убивство» Ж, О, [морд́унчиха] «дружина вбивці» О, [морд́учіха] «тс.» О; — р. *мордовать* «морити, мучити», бр. *мардава́ць* «тс.», п. вл. нл. *podować* «убивати; втомлювати; мучити», ч. *podovati*, слц. *podovat'* «тс.», нл. *podowaś* «убивати»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; ч. *morden* «убивати» (< двн. *morden* «тс.») споріднене з лат. *mordeo*, *mordēre* «кусати; ображати; мучити» або з пов'язаними з ним лат. *mors* (*mortis*) «смерть», пел. *merti «мерти». — Шелудько 40; Richhardt 9, 79; Фасмер II 654; Brückner 344; Machek ESJC 373; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 949; Bern. II 77; Mikl. EW 201; Kluge—Mitzka 487; Walde—Hofm. II 111—112. — Пор. мёрти.

морé¹ «великий водний простір», [мор́ун] «тс.; бог води» Ж, мор́як, [мор́ян] «південний вітер (з моря)» Мо, мор́янка (орн.) «полярний птах з родини качок, *Clangula*; [морська вода, що підійшла до берегів лиману Мо], [мірський] «морський», [зам́ір'є] «замор'я» Ж, зам́ор'я, зам́орський, над́мор'я «примор'я», [над́морній] Ж, над́морський, пом́ор, пом́орник (орн.) «*Stercorarius*», пом́ор'я, [помор́янець], помор́янін СУМ, Нед, пом́орський, прим́орець, прим́ор'я, [примор́янін] Нед, прим́орський, узм́ор'я; — р. *морé* «море; [озеро]», бр. *морé*, др. *морé*, п. *morze*, ч. *moře*, слц. *more*, вл. *moгjo*, болг. *морé*, м. *морé*, схв. *мдрé*, *мдрé*, слн. *могјé*, стсл. *морé*; — псл. *могјé* «водний простір; море»; — споріднене з лит. *mārios* (*mārè*) «море, затока», лтс. *mare* «затока», гот. *marei* «море», двн. *marí*, дангл. *mere*, нвн. *Meer*, дірл. *muir*, лат. *mare* «тс.», з іншим сту-

пенем чергування голосного двн. *muog* «калюжа, болото», дангл. *mōg* «калюжа», нвн. *Moog* «болото»; іє. *mōri «море, болото». — Фасмер II 654—655; Преобр. I 556; Горяев 215; Brückner 344; Machek ESJC 374; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 322; Schuster-Sewc 951; Младенов 304; Skok II 456; Bezlaž ESSJ II 195; Филин Образ. яз. 117—118; Mikl. EW 201—202; Гамкрелидзе—Иванов 672—673, 943; Pokorny 748.

[морé²] (вигук із приспіву в деяких старовинних піснях: «бре, море, бре»), ст. *морé* «сир'єць, юроде, дурню» (1627); — болг. м. *морé* (вигук звертання), схв. *мдрé* «тс.»; — запозичення з точно не встановленого балканського джерела, до якого зводиться також *бре* «тс.»; здебільшого виводиться від гр. *μωρέ* «дурню» (клична форма від *μωρός* «дурний»). — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Беринда 65; Габинский Воет.-сл.-молд. взаим. II 136; Brückner 39; БЕР I 75—76; Skok II 456. — Див. ще бре.

[морé³] «неістівна рибка» Берл; — неясне; можливо, результат перенесення назви середовища на істоту, яка в ній живе.

морéля (бот.) «дрібний абрикос, *Armeniaca vulgaris* Lam.», [морель, морелла] «тс.» Мак, морелівка «абрикосна наливка», [мурéля] «мореля» Ж, Мак; — р. *морéль* (*марéль*) «сорт вишні; дрібний абрикос», [морелá] «дрібний абрикос», бр. *марéль* «тс.», п. *morel(a)* «абрикос», ч. *amarelka* «сорт вишні», *amghele*, слц. *morela* «тс.»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. *Amaréllé* «вишня», [Morelle] «абрикос») запозичено з італійської або середньолатинської; іт. *amarella* «вишня; абрикос» походить від слат. *amarellum* «абрикос», що виникло на основі виразу *de Armenia* «з Вірменії», вторинно зближеного з *amārus* «гіркий». — Фасмер II 655; Преобр. I 556; Brückner 344; Machek ESJC 17; Matzenauer 256; Kluge—Mitzka 19, 28.

морéна (геол.) «відклад із глини, піску, уламків гірських порід, що виник внаслідок руху льодовиків»; — р. болг. схв. *морéна*, бр. *марéна*, п. *morena*, ч. слц. слн. *могéпа*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. *moraine* «тс.» (з савойськ. *moréna* від долат. *mūrg «пагорбок, курган») пов'язується з фр. *morne* «невеликий пагорб» (відповідає ісп. *morro* «пагорб») або з фр. *morion* «шолом», ісп. *morrión* «тс.», *morra* «маківка голови». — СІС² 560; Koraliński 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552; Dauzat 484, 486

[моресіти] «гудити, читати мораль» Ж; — п. *mores* (у виразах: *pauczyć kogo moresu* «провчити кого», *znąć mores* «слухатися»), ч. *mores* «звичаї, хороший тон», слц. *mōges* «пристойність»; — через посередництво польської або чеської мови зводиться до лат. *mōs* (мн. *mōges*) «звичай; воля», з яким пов'язане також укр. **мораль**. — Holub—Lyer 322. — Див. ще **мораль**.

морж (зоол.) «морський ластоногий ссавець, *Odobenus L.*», **моржіха** «самка моржа», **моржітник**, **[моржівина]** «м'ясо моржа» Ж, **моржівий**; — р. бр. болг. *морж*, п. *mors*, ч. слц. *mrož* (з р.), вл. нл. *mōž* (з р.), схв. *mōrж* (з р.), слн. *mōž* (з р.); — очевидно, запозичення з саамської мови; саам. *morš(š)a* (звідки також англ. фр. *morse* «тс.») виводиться від наслідування звуків, що видають моржі; пов'язують також з фін. *mursu* «морж». — Фасмер—Трубачев II 655; Преобр. I 575; Sl. wyg. obcych 493; Machek ESJČ 310; Holub—Lyer 324; Bern. II 80; Dauzat 486; Klein 1005.

[моржолá] «болото, трясовина» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з **[морквá]** «тс.».

[морівниця] «пустунка» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мор*, *моріти* (пор. *помора* «сміхота», р. *умора* «тс.»).

морімұх, **моримұха** — див. **мухомор**.

моріти, **морілка**, **морільник**, **морільня** — див. **мор**.

моріг «гуєта молода трава, мурава; [низина, поросла травною Ч]», **моріжок** «мурава», **[моріжничок]** «невелика ділянка землі, поросла травною» МСБГ, **[моріх]** «цілина; поле, що декілька років лежить облогом» О, **муріг** «[тс. О]; мурава», **[морожок]** «межа між полями, поросла травною» Ч, **[мурáга]** «мокра низина, поросла травною» Ч, **[мурáжок]** «моріг» Ж, **[муражок]** «поляна, вкрита

мохом» Ч, **[мýрог]** «лука» Ч, **моріжчáстий** «зарослий травною»; — р. **[мóрог]** «трава», **[мурóг]** «мурава, лука, сіножать», **[мурýг]** «мох»; — очевидно, пов'язане з *муравá*; далі зіставляється з лтс. *mauragas* (бот.) «нечуйвітер волохатий, *Hieracium pilosella*», *maĩrs* «мурава, дерен» або з п. **[zamerгнаć]** «зарости травною» (про воду). — Фасмер III 13—14; Moszyński 132, 307; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.—Endz. II 569—570. — Див. ще **мурáвá**¹.

[моріжник] (бот.) «гіпн, *Hypnum L.*» Ж, **Мак**, **[моріг**, **моріжка**, **моріжок]** «тс.» **Мак**, **[моріжничок]** «стокротки, *Bellis perennis L.*» ВеНЗн, **Мак**, **[морожок]** «спориш, *Polygonum aviculare L.*» Ж, **Мак**, **[мурóг**, **мурýг]** «тс.» Л; — р. **[мурóг]** «спориш»; — назви, пов'язані з *моріг*, оскільки ці рослини, переважно невисокі, густі і яскравозелені, здебільшого утворюють *моріг*. — БСЭ 35, 271. — Див. ще **моріг**.

[моркáвець] (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium L.*» Ж; — очевидно, пов'язане з **[мороквá]** «болото, трясовина, калюжа»; назва зумовлена тим, що вех найчастіше зустрічається на вологих місцях (пор. російську його назву *поручейник*). — БСЭ 34, 222. — Див. ще **мороквá**.

моркáч, **мóркітень**, **мóркутень** — див. **меркáч**.

мóрква (бот.) «*Daucus L.*», **морквіна**, **морвіння**, **морковіння**, **мóрквіця**, **[моркв'янка]** «морквиння» О, **морківка**, **морківник** «*Silva Mill.* (рослина родини моркв'яних)», **[мóркóв]** «морква» Ж, О, **[морковець]** «дика морква» **Мак**, **[моркóвіця]** «тс.», **моркóвка**, **[морковник]** «дика морква: морківник» **Мак**, **[моркóвця]** «морква О; дика морква МСБГ», **[мортьва** **Мак**, **мóрхва** Ж, **мóрхов** Ж] «тс.», **моркз'яній**, **[морковій**, **морков'яній]**; — р. **моркóвъ**, **[мóрква]**, бр. **мóрква**, п. *mar-chew*, ч. *mrkev*, **[mrkva]**, слц. *mrkva*, вл. *morehej*, нл. *marchej*, **[marchwe]**, болг. м. **мóрков** (з укр.), схв. **мóква**, слн. *mŕkev*, стсл. **мрѣкы**; — псл. ***mŕku**, род. в. ***mŕkьve** «морква»; — споріднене з лит. *burkūnas* і далі, можливо, з двн. *mor(a)na* «тс.»; іє. ***mŕk-/bŕk-**; припущення про запозичення з герман-

ських мов (Корш Сб. Дринову 59), крім форм з *x* (Mikl. EW 192; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489), не доведено; рум. *mórkov* «морква», молд. *mórkov* «тс.» запозичено з української мови.— Иллич-Свитыч ЭИРЯ I 16—20; Фасмер—Трубачев II 655—656; Преобр. I 557; Горяев 215; Brückner 322; Machek ESJC 379—380; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 950; Младенов 304; Skok II 468—469; Bezlaĵ ESSJ II 202.

[морквасити¹] «лаятися, сперечатися; нудно говорити О»; — слц. [mrkvasit'] «сперечатися»; — пов'язане з *mórква*; пор. також [*хатня мórква*] «сварка між чоловіком і дружиною», [*mórкву скреbtí (скромáдити, стругáти)*] «сварити, лаяти когось», ч. *strohati* кому *mrkvičku* «висміювати когось», *ostrouhati* кому *mrkvičku* «обманути»; шлях семантичного розвитку неясний.— Див. ще *mórква*.

[морквасити²] «невміло і довго прати (білизну) Ме; надто повільно прати, фарбувати МСБГ; партачити О; змішувати для страви різні овочі О», [*моркваситися*] (знев.) «мокнути, киснути» Ме;— очевидно, пов'язане з [*морокві*] «болото; калюжа»; зазнало вторинного зближення з *квасити*.— Див. ще *мороква*.

[морков'ять] (бот.) «деревій, *Achillea millefolium*»; — р. [*моркóвник*] «тс.»; — похідне утворення від *mórква*; назва зумовлена, можливо, деякою зовнішньою подібністю листя обох рослин.— Нейштадт 559.— Див. ще *mórква*.

[моркотіти] «бурмотіти», [*моркотіти*] «буркотати, гарчати» (про ведмедя) ВеУг, [*моркотáти*] «тс.» ВеУг, [*моркóтя*] «буркотуха» (?); — р. [*моркотáть*] «бурмотіти, бурчати», п. [*markotać, mórkotać*] «бурмотіти», ч. [*mrkotati*] «бурчати, лаяти», слц. [mrkotat'] «стогнати, збиратися заплакати», вл. *mórkotać* «бурчати», *morčeć*, нл. *murkotaś, marcaś* «тс.»; — псл. **m^hrk-* «бурчати», звуконаслідувальне утворення паралельне до **b^hrk-*, **mrk-k-* «тс.».— Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 323; Schuster-Sewc 948—949.— Пор. бур¹, міркати, мур-мур.

морміш (зоол.) «бокоплав-блоха, *Gammarus pulex* L.», [*мармішка*] «личинка комара-дзвонарика, *Chironomus*

plumosus L.» Дейн; — р. *марміш* «бокоплав-блоха», [*мóрмыш*] «пуголовок», *мормішка* «блешня» (її водять, наслідуючи рухи бокоплава), бр. *мармішка* «тс.»; — неясне.— БСЭ 28, 306.

мормоніти — див. мур-мур.

морожок — див. моріжнік.

мороз¹, [*морóжене*] Ж, *морóжениця* «пристосування для виготовлення морозива», [*морóжéнщик*] «той, хто робить або продає морозиво» Ж, *морозéнко* (фольк.) «мороз», *морóзивник*, *морóзиво*, *морозін* (будівельний матеріал), [*морозóве*] «морозний вітер» О, *морозóвина* «тріщина на дереві від морозу», *мороз'явина* «те.», [*морóзок*] «іній, паморозь», [*морозúля*] «буро-білява корова» ВеНЗн, [*мороз'я*] «мороз» О, [*морозьóм*] «під час морозу» О, *морóжений*, *морозільний*, *морозістий* «морозний; [з домішкою сивини (про масть) ВеНЗн]», *морозний*, [*морозовáтий*] «білястий» (про масть коня) Ж, [*морозóвий*] «холодний, морозний», *морозóвинний*, [*морóзуватий*] «сріблястий» (про колір), *мороз'яний*, *морозити*, *морозитися* «замерзати», *віморозки*, [*зámорозень*] «лід під болотом», *зámорозок*, *зámорозь* «іній; сніг, намерзлий на склі; [замерзла земля; льодова кірка Ж]», [*ізморозок*] «іній на ґрунті, траві» Ж, [*на́морозки*] «намерзлий на вікні лід», *на́морозь* «тс.; паморозь», *обморóження*, *на́морозь* «іній», *пóморозь* «тс.», *прíморозок*, *прíморозь*; — р. морóз, бр. *ма́роз*, др. *морозь*, п. вл. *mróz*, ч. слц. *mráz*, нл. *mróz*, полаб. *morz*, болг. м. *мраз*, схв. *mráz*, слн. *mráz*, стсл. *мразъ*; — псл. *morzъ «мороз», пов'язане чергуванням голосних з **m^hrzti* «мерзнути». — Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 346; Machek ESJC 381; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 962—963; Skok II 472—473; Bezlaĵ ESSJ II 199; Bern. II 80; Trautmann 187.— Див. ще *мерзти*.

[мороз²] (бот.) «пізньоцвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.» Ж, Л; — ч. [*mrázová seštrica*], схв. *mrázовац* «тс.»; — результат перенесення на рослину назви морóз «холод», зумовленого тим, що пізньоцвіт цвіте восени, на початку морозів.— Machek Jm. rostl. 264.— Див. ще мороз¹.

[морозіюк] (орн.) «водомороз, рибалочка, Alcedo L.»; — похідне утворення від мороз; назва зумовлена тим, що частина цих птахів залишається на зиму на незамерзаючих річках. — БСЭ 17, 90. — Див. ще мороз¹. — Пор. водомороз.

морок «темрява; [темний туман Ж; нечиста сила; смертельний жах Ж; страждання Ж; непритомність Ж]», [морока] «тс.» Ж, [моріки] «непритомність», [мороклівий] «запаморочливий» Ж, морочливий «тс.», [морочний] «тс.; темний», морочити «уводити в оману, дурити; [доводити до непритомності]», [морочитися] «паморочитися», [заморока] «задушливі випари; чарівниця Пі», [заморок] «запаморочення» Пі, [заморочити] «запаморочити» Пі, запаморока «тимчасова втрата свідомості», запаморочливий, запаморочний, [обморік] «непритомність» Ж, обморок «тс.», обморочувати «викликати запаморочення; збивати в пантелику», [обморок] «темрява» Ж, [обморіки заліти (собі)] «упитися» Ж, [паморок] «потемніння в очах» Нед, [паморока] «тс. Нед; запаморочення; туман, імла», [паморочь] «потемніння в очах» Нед, [паморочка] «мряка», паморочливий, паморочний, паморочити «притупляти свідомість; п'янити», [побморок] «потемніння в очах; морок» Нед, [суморок] «сутінок, присмерк», [сумороки] «тс.»; — р. [морок] «темрява; туман; запаморочення», [моріка] «гуета імла, присмерки; запаморочення», бр. морак «темрява», [маріка] «запаморочення», п. пгок «присмерки», ч. слц. пгак «хмара», вл. нл. пгок «тс.», болг. м. мрак «темрява», схв. мрѣк «тс.», слн. пгѣк «присмерки»; — псл. *могкь «морок, туман, хмара», пов'язане чергуванням голосних з *m^hgkopti «меркнути, темніти». — Фасмер II 657; Преобр. I 528—529; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Младенов 306; Schuster-Sewc 961; Skok II 467—468; Bezlaј ESSJ II 199; Варбот 99; Trautmann 182—183; Stang 36—37. — Див. ще мёркнути.

моріка «клопіт, турбота; [гра в шість паличок]», [морічник] «той, що завдає клопоту, морочить» Ж, [морікува-

тий] «клопітний», морічливий «тс.; вередливий», [морічний] «морочливий», [морікуватися] «заснавати труднощів» Бі, [морікуватися] «морочитися», морічити «завдавати клопоту», морічитися «займатися чимось клопітним; довго поратися», заморіка «морока, клопіт», заморічливий «морочливий, заплутаний», [обморіка] «морока»; — р. моріка, бр. маріка, п. [погока] «клопіт» (з укр.); — через значення «запаморочення» пов'язане з морок «темрява; [непритомність]»; пор. вираз [заморіка голові] «морока, клопіт» (Ме). — Меркулова Sl. Wortst. 138. — Див. ще морок.

[моріквѣ] «багно, трясовина», [маріквѣ] «тс.», [морічнѣ, морішнѣ] «тс.; болото з іржавою водою» Ник, [моріквѣ] «трясовина» ВеНЗн; — залишок псл. *могкѣ, *могкѣ «тс.», пов'язаних чергуванням голосних з *meгkja «болото»; давній варіант кореня *mek-/mok- «мокнути» з інфіксом -г-. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602; Куркина Этимология 1967, 137. — Див. ще мереч, мокнути. — Пор. мёрга, мёрча.

[морікувати] «сердитися, бурчати (на когось)»; — р. [морікаться] «скаржитися; виявляти незадоволення», бр. марікавѣць «скаржитися, сердитися»; — очевидно, пов'язане з моріка «клопіт», морічитися; зміщення в значенні могло відбутися під впливом [марікувати] «нарікати, ремствувати», запозиченого з польської мови. — Див. ще моріка. — Пор. марікувати, марікувати.

[морок] (бот.) «стокротки, Bellis perennis L.» Ж, [морічки] «тс.» Ж; — неясне.

[морох] «пліснява; мох»; — неясне; можливо, залишок давнього варіанта кореня мох (псл. m^hxъ) з інфіксом -г-; пов'язання з мёрзнути, мороз, р. моріть (Преобр. I 558) викликає сумнів. — Пор. морішка.

морішка (бот.) «Rubus chamaemorus L.»; — р. морішка, [моріха], бр. марішка, п. moroszka (з р.), [mroszka, moguszka], ч. moroška (з р.), moruška, слц. moruška «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [морох] «мох»; назва зумовлена тим, що морішка росте по мо-

хових тундрах і на торф'яних болотах; пор. нім. Moosbeere «клюква» (букв. «мохова ягода»); менш переконливе виведення (Фасмер II 658; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57—58; Machek Jm. rostl. 102) з фінно-угорських мов. (фін. muurain, muigan «морозка» та ін.), зіставлення (Mikl. EW 201; Преобр. I 558; Брандт РФВ 22, 259) з укр. [мороква́] «болото, трясовина» або зведення (Karłowicz SWO 389; Matzenauer 256) до лат. mōrgus «шовковиця». — Серебренников ЛС V 32; Фасмер—Трубачев II 658; Преобр. I 558. — Див. ще **мо́рох**.

морс «напій із соку ягід»; — р. морс, ст. морсѣ (XVI ст.), бр. болг. морс; — загальноприйнятої етимології не має; непереконливо пов'язується з нім. Moosbeere «клюква» (CIC² 560; ССРЛЯ 6, 1276); зближується також з р. моросіть (Фасмер II 658; Matzenauer LF 10, 332), з рум. mōrgsă «вода з медом; сироп; сік», що походить від лат. mulsă «медовий напій» (Фасмер II 658).

мо́рскати «сильно, з розмаху бити», [мо́рскатися] «тинятися», [мо́рськати] «злегка бити» Ж, морснїти «сильно вдарити; [швидко стрибнути Ж]», [мурснїте] «раптово піти» (про дощ) Корз, [морській] «хльосткий» (про гілляки); — р. [морснїть] «сильно вдарити», бр. [марсканїць] «шпурнути; стьобнути, вдарити», п. ст. merskać «щмагати, сильно бити», ч. mrskati «хльоскати, стьобати, лупцювати», слц. mrskat', вл. mōrskac, вл. mārskac «те.», р.-цсл. мърскъ «бич»; — псл. *m'ṛskati «стьобати, бити»; — дальша етимологія непевна; можливо, споріднене з лит. šmirkšterėti «похльоскати, постьобати», šmiṛkšti «швидко бігти, їхати»; пов'язання з мо́рщити (Brückner 323; Holub—Kop. 233) недостатньо обґрунтоване. — Преобр. I 558—559; Machek ESJČ 380; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 952. — Пор. мерші́й, мо́скати.

морскотїти — див. москотати.

[морсо́ля] «колода, чурбак» Ж, [мосі́ря] «те. Ж; голова О; уперта людина Ж», [мо́сір] «сільничка, видовбана з суцільного шматка дерева Г, Ж; бочка, видовбана з колоди; коробка; сільнич-

ка; посудина для сиру, видовбана з дерева; голова О», [мосі́рчя] «коробочка» О, [мо́сур] «наплив на дереві» Ж, [мо́сир] «попіл; попільничка» Ж, [мо́сірчя] «миска для борошна» Ж; — п. [mosogowy] «зроблений з нароста на дереві», ч. [mosog, mosoř] «наплив, нарїст на дереві; кадіб на збіжжя; діжка на бринзу», слц. [mosúr] «обрубана колода; кадіб біля джерела; вирїз», вл. mosog «шрам; річне кільце у деревині; наплив на дереві»; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нвн. Mäser «прожилка в деревині; наплив на дереві», свн. maser, двн. masar «те.» споріднене з днн. masur «нарїст», дісл. mōsurg «клен»; зіставлення з схв. мо́сур «шпудлька; льодяна бурулька», рум. mosór «шпудлька» (O I 453) помилкове. — Machek ESJČ 374; Schuster-Sewc 954—955; Kluge—Mitzka 464.

[морсѣ́] «поросѣ́» Ж; — неясне.

морті́ра «короткоствольна гармата», [морті́р] «те.; ступа» Ж; — р. болг. морті́ра, п. mořdzierz, ч. mořdíř, hmořdíř, слц. mařiar, слн. mōřnar «те.»; — через посередництво російської та голландської мов (гол. mortier) запозичено з французької; фр. mortier «те.» пов'язане з лат. mortarium «мортира; ступа», утвореним від morētum «розтерта їжа з суміші м'яти, перцю тощо» невідомого походження; можливо, споріднене з гр. μαραινω «розтираю» (Walde—Hofm. II 112). — CIC² 560; Фасмер II 658; Преобр. I 558; Brückner 346; Machek ESJČ 378; РЧДБЕ 1982, 552; Matzenauer 257; Dauzat 486. — Пор. мушці́р.

моругий — див. муругий.

моруха (бот.) «порхавка, *Calvatia gigantea* Fr. (*Bovista gigantea*)», [моруха, морю́ха] «те.»; — р. [морта́уха] «отруйний гриб»; — пов'язане з морі́ти як назва неїстівного (в зрілому стані) гриба; пор. іншу його назву [морова губка]. — Зерова 219. — Див. ще мор.

морфема (лінгв.) «найменша значуща частина слова (корінь, афікс, флексія)», морфематика; — р. болг. морфема, бр. марфема, п. morfem(a), ч. слн. morfém, слц. morféma, вл. morfem, схв. мо́рфѣм, морфѣма; — запозичення

з французької мови; фр. morphème утворено за зразком phonème на основі гр. μορφή «форма», можливо, спорідненого з лит. mąrgas «строкатий, різнокольоровий, гарний». — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1278; Kopaliński 646; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Klein 1055; Frisk II 257—258. — Пор. морфологія.

морфій «алкалоїд опію, наркотик», морфін «тс.», морфінізм «хвороблива пристрасть до вживання морфію, наркоманія», морфініст «наркоман»; — р. морфий, бр. морфій, п. morfina, ч. сл. vl. morfium, болг. морфий, морфиум, м. морфиум, схв. мѳрфїї, мѳрфијум, слн. morfij; — інтернаціональний фармацевтичний термін (новолат. morphium), утворений на основі гр. Μορφεύς «Морфей (бог снів)». — СІС² 561; Фасмер II 659; Kopaliński 646—647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Skeat 335; Klein 1004; Kluge—Mitzka 488.

морфологія «вчення про будову і форму організмів, речовин; розділ граматики, що вивчає будову слова», морфолог, морфологічний; — р. болг. морфологія, бр. марфалогія, п. morfologia, ч. morfologie, сл. morfología, вл. morfologija, м. морфологија, схв. морфолдгија; слн. morfologija; — занозичення з німецької мови; нім. Morphologie утворено Й. В. Гете (1817) з основ слів гр. μορφή «форма» і λόγος «вчення» за зразком таких назв, як біологія (нім. Biologie), теологія (Theologie) та ін. — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1280; Kopaliński 647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Dauzat 486; Klein 1005. — Див. ще морфема, логіка.

морщити, морщитися, [морхнути] «покриватися зморшками» (про плоди), [морхляк] «пучок зморшок, що-небудь поморщене» ЛексПол, [моршень] «черевик із суцільного шматка шкіри», [моршина] «зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах» МСБГ, [моршине] (зб.) «тс.» тж, [моршінка] «сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різбярського орнаменту» тж, [моршók] «зморшка», [морща] «складка, зморшка» Ж, морщинá «зморшка» СУМ, Ж, [морщинéць] «черевик із суцільного шматка шкіри», [морщине] (зб.) «густі складки на жі-

ночій сукні» Ж, [морщинка] «невелика зморшка; частина рукава жіночої сорочки у галицьких покутян; вставка, вшита під уставкою», [морщинка] «збористий комір жіночої сорочки» Ж; жіноча сорочка, зібрана в складки коло шиї МСБГ, [морщка] «зморшка» Ж, [морщун] «черевик із суцільного шматка шкіри», моршлий «зморшкуватий, зморщений», морщавий «покритий зморшками», [морхтися] «зморщитися», [морхнутися] «тс.», моршка, [морщина] «зморшка», [морщка] «тс.», морхлий «який покрився зморшками; зморщений, скручений», моршкуватий, морщений, поморхнути, поморхлий, [моршók] «зморшка» Бі, [шморшки] «зморшки»; — р. морщить «морщити», [морснуть] «тс.», [морх] «оборки на рукавах жіночого одягу», бр. моршчыць, п. marszczyć, ч. smrsknouti se «збігтися, скинутися (про молоко); зменшитися в об'ємі (про м'ясо)», smrštití se «швидко скрутитися (про змію), сл. mř(a)štit «морщити», вл. moršćić, нл. mařšćić, болг. мрѣщца «тс.», м. мрштити се «морщиться, хмуриться», схв. мрѣска «зморшка», мрштити се «хмуритися, морщитися», слн. mřšćiti «морщити, хмурити (брови)», псл. съмрѣштити «зморщити»; — псл. *mřšćiti «морщити», *mřxпqti (<*mřs-) «морщитися»; — споріднене з лтс. mārksla «жирова екладка, подвійне підборіддя», mārksna «подвійне підборіддя»; зіставляється також (Machek ESJČ 380) з дінд. mārčhatī «збігається, гусне, застигає»; пов'язання з п. ст. merskać «шмагати; сильно бити», псл. *mřskati «стьобати, бити» (Brückner 323; Holub—Kop. 233), як і зближення з псл. *morkъ «морок» (Младенов 307), недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 659; Преобр. I 558; Holub—Lyer 444; Schuster-Sewc 952—953; Skokk II 470—471; Bezlaј ESSJ II 203; Mühl.—Endz. II 584.

[морча] «непривітне обличчя» О; — неясне; можливо, пов'язане з морщити.

[моршкі] (бот.) «гриб зморшок, Morchella (Agaricus phallus esculentus)» Бі, моршка, моршок «тс.»; — пов'язане з морщити; назва зумовлена тим, що

гриб має зморшкувату шапинку.— Див. ще **мóрщити**.— Пор. **смаржок**, **сморж**, **сморчóк**.

[морщá] (зоол.) «морська свинка, кавія, *Cavia Pall.*», [морщáк, мурчáк, мурчóк] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *porzszak*, як і ч. *porče*, слц. *porča*, є неповною калькою нім. *Meerschwein* «тс.», утвореного з іменників *Meer* «море», спорідненого з псл. *поге*, укр. *мóре*, і *Schwein* «свиня».— *Machek ESJC* 373; *Holub—Kop.* 230; *Holub—Lyer* 321.— Див. ще **мóре**¹.— Пор. **мерчá**.

моря́нка — див. **марéна**¹.

мосі́ря, *мо́сір*, *мосі́рчá*, *мо́сур* — див. **морсóля**.

[моска́лик] (ент.) «клоп-солдатик, *Purgosogis apterus L.* Дейн; сонечко п'ятикрапкове, *Coccinella quinquemaculata L.*; (іхт.) йорж, *Aegerina serena* Ж; вид морської риби (червоно-золотистого забарвлення)», [маска́лик] (ент.) «клоп-солдатик» Дейн, [моска́ль] «тс.» Дейн; — п. *moskalik* «сорт дрібного оселедця» (з укр.?). — результат перенесення на комах і на рибу назви **моска́ль** (**моска́лик**) «солдат» («солдатик»), зумовленого подібністю забарвлення комах і риби до яскравого солдатського одягу.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́ль**².

моска́ль¹ (заст.) «солдат; росіянин», [мацка́ль] «тс.» О, *москаленко* «син москаля», [москаленя́] «дитина москаля», *москаліха* «дружина москаля», *москалівна* «дочка москаля», [москальня́] (зб.) «москалі», [москальство] «москалі; обрусіння», [москальчá] «дитина москаля», [москальченя́] «тс.» Ж, *москальчук* «син москаля», [москальщина] «вид податку» Ж, [моска́литися] «русифікуватися; ставати солдатом», [змоска́лити] «зрусифікуватися» Ж, [намоска́лити] «зрусифікувати» Ж, [намоска́литися] «набути солдатських звичок», [обмоска́лювати] «русифікувати», [помоска́лити] «русифікувати»; — р. *moskál*, бр. заст. *маска́ль* «солдат», ч. *Moskal'* «росіянин», слц. заст. *Moskal'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *Moskal'* «тс.» є похідним від *Moskwa* «Москва».— *Фасмер II* 659; *Brückner* 344.

моска́ль² (іхт.) «чорноморсько-азовський анчоус, хамса, *Engraulis encrasiolus L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. *moskal'* «рід дрібного оселедця», пов'язане з *Moskal'* «росіянин»; назва мотивується тим, що цю рибу завозили з Росії; пор. іншу її назву «російська сардинка».— *SW II* 1047.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́лик**.

[моска́ль³] «сорт льону, насіння якого само не вилущується; сорт часнику», [моска́лик] «сорт часнику» Мак; — пов'язане з **моска́ль** «росіянин; солдат»; назви зумовлені, можливо, походженням цих сортів з Росії.— Див. ще **моска́ль**¹.

москатéль «хімічні речовини (фарби, клей) як предмет торгівлі»; — бр. *маскатéль*; — запозичення з російської мови; р. *москатéль*, заст. *москоті́ль*, *мо́скоть* «тс.», ст. *москотилие* «антекарські товари», можливо, через посередництво голландської мови (гол. *muskaat*) запозичено з італійської; іт. *moskatello* «мускатний» утворене від *moscato* «перекладений мускусом, з запахом мускусу», пов'язаного з лат. *muscus* «мускус»; пов'язання з назвою *Москвá* (*Ilijinskij ZfSlPh* 4, 104—105) безпідставне.— *Фасмер II* 661; *Преобр. I* 559.— Див. ще **му́скус**.

[мо́скати] «бити, стукати Г; грюкати; докоряти Ж», [москоті́ти] «стукати, бити молотком» О, [мускута́те] «періщити, лущувати» Корз. [моску́ла] «коваль» Ж.; — р. [москотáть] «постукувати чимсь малим; довго стукати»; — неясне; очевидно, пов'язане з *мóрскати* «сильно бити» (пор.).

[москвá] (заст.) «москаль», *москвіч*, [москóвець] «великорос», [москóвка] (заст.) «дружина москаля», [москóвство] Ж, [московщеня́] (заст.) «дитина москаля», [Москóвщина] (заст.) «Великоросія Г, Ж; російська мова Ж», [Москóвщина] (заст.) «Великоросія», *москóвський*, [москóвщити] (заст.) «русифікувати» Ж; — похідні утворення від назви міста *Москвá*, що виникла на основі назви річки *Москвá*.— *Фасмер II* 660—661; *Преобр. I* 559; *Brückner* 344.

москіт (ент.) «дрібна кровосална комаха, *Phlebotomus Rond.*», *москітний*, *москітовий*; — р. *москіт*, бр. *маскіт*, п. *moskit*, вл. *moskito*, ч. слц. *moskyt*, болг. *москіто*, схв. *мѡскѣт*, *москіто*, слн. *moskít*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *mosquito* «те.» є похідним від *mosca* «муха», що зводиться до лат. *musca*, спорідненого з гр. *μύγα*, лит. *mùsė* «те.», пел. *тиха*, укр. *мúха*. — СІС² 561—562; ССРЛЯ 6, 1286; Коралиński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 133. — Див. ще *мúха*¹.

[*москоробити*] «бити, стукати; грюкати; докоряти» Ж; — результат контамінації слів [*мѡскѣти*] «те.» і [*мошко-рѡдити*] «робити фокуси» (див.).

[*москотати*] «неясно говорити», [*москотати*] «те.» О, [*москота*] «нечітка вимова»; — р. [*москотать*] «говорити скоромовкою; говорити нісенітницю», вл. *moskotać* «бурмотити»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*мѡскѣти*] «бити, стукати»; припущення для серболужицької форми псл. **molsk-* без врахування східнослов'янських фактів (Schuster-Sewc 954) здається помилковим. — Пор. *мѡскѣти*.

мо́стити, *мо́стїльник*, *мо́стїна*, *мо́стїще*, *мо́стїця*, *мо́стѡвѡ*, *мо́стѡвій*, *мо́стѡвік* — див. *міст*.

мо́стївка, *мо́сцівка* — див. *муст*².

мо́сть (заст.) «милість» (живалося в титулах), [*мо́сьць*] «те.», *мо́стївий* «милостивий; іменитий, знатний», [*мо́сьцівий*] Бі, *мо́сьцівий*] «те.»; — запозичення з польської мови; п. *mości*, [*mościwy*] є стягненими формами від *miłości* «милості», *miłościwy* «милостивий», похідних від *miły* «милий», що відповідає укр. *мілий*. — Richhardt 79; SW II 1049. — Див. ще *мілий*.

мо́сувати — див. *міць*.

[*мосулбѣс*] «сорт шовкової турецької тканини» Пі, [*мусалбѣс* Пі, *мусулбас* Макарушка] «те.», [*мотирбѣс*] (сорт тканини); — п. *musulbas* (*muzulbas*) (заст.) «сорт бавовняної тканини»; — запозичення з східних мов; походить від назви іракського міста ар. *Mosul* «Мосул» і ар. *bāzz* «полотно» (букв. «тканина з Мо-

сулу»). — Макарушка I; Brückner 349. — Пор. *муслін*.

мо́сьж «латунь, жовта мідь» СУМ, Ж, [*мо́сіндз* МСБГ, *мо́сінж*] «те.», *мо́сьжник* «майстер, що виготовляє вироби з мосяжу», *мо́сьжництво*, [*мо́сьондз*] «латунь, жовта мідь» Ж, [*ме́сінж*] «жовта мідь; латунь; бронза» Бі, [*ме́сінз*] «те.» Бі, [*му́сінж*] «те.; бронза» Бі, [*месиндзѡвий*] «латунний; бронзовий» Бі, [*мо́сьондзѡвий*] «латунний» О, [*мо́сїжний*] «із зеленої міді» Пі, [*мо́сіндзѡвий*] «бронзовий» МСБГ, [*мо́сьжний*] «із жовтої міді», [*мусинжѡвий*] «латунний, бронзовий» Бі, [*мусиньдзѡвий*] «із зеленої міді» Пі, [*мусиньѡзновий*] «те.» Пі; — бр. *мо́сенж* (заст.) «латунь», п. *mosiądz* «латунь, жовта мідь», ч. вл. *mosaz*, слц. *mosadz*, нл. *mósez*, схв. *мѡсинг*; — через посередництво польської мови запозичено з давньоверхньонімецької; днв. *massing* (свн. *messinc*) «латунь, жовта мідь», як і дангл. *mæsling*, дісл. *massing*, *messing* «те.», виводиться від лат. *massa* «металева суміш; маса»; виводиться також від назви народу гр. *Μοσσόνιοι* у Малій Азії (Kluge—Mitzka 475). — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 40; Richhardt 79; Бі 231; Фасмер II 633; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Sewc 954; Топоров I—K 261; Mikl. EW 202. — Див. ще *ма́са*.

мо́ська «мопс»; — запозичення з російської мови; р. *мо́ська* «те.» вважається результатом видозміни форми *мопс*. — Фасмер II 663; Преобр. I 555. — Див. ще *мопс*.

мо́тати, *мо́татися*, *мо́тляти* «метляти; махати» СУМ, Г, *мо́тлятися* «метлятися; розвіватися; метушитися; [тинятися]», *мо́тнїти*, *мо́тнїтися*, [*мото́нїтися*], *мі́ток* (міра пряжі), [*мот*] «марнотратник» Ж, *мо́талка* «прилад для розмотування чи перемотування», [*мо́таля*] «жінка, яка мотає пряжу» О, [*мо́талька*] «моток ниток для вишивання» О, *мо́тальник*, *мо́тальня* «приміщення, де мотають пряжу та ін.», *мо́танїна* «біганина, метушня», [*мо́тарь*] «крутій, шахрай» МСБГ, [*мо́тачка*] «котушка, шпулька» Ж, *мо́ташка* «витушка; міток; нитки, намотані на коток»,

[*мота́шка*] «моток» (Ме), [*моти́га*] «марнотратник» Ж, [*мото́*] «міток» Ж, *мото́к* «що-небудь намотане», [*мото́к*] «міток», [*моти́шка*] «витушка» Л, [*мотю́га*] «шахрай» Ме, [*мотю́шка*] «витушка» ЛЧерк, [*мотя́га*] «інтриган, шахрай; марнотратник» Ж, *мота́льний*, *змотува́льник*, *змотува́ч*, [*замотиля́ти*] «замахати», [*замо́тлячки*] «пристрій для змотування мітків у клубки» ДзАтл II, *намотка*, *намотува́льник*, *намотува́льний*, [*обма́тка*] «велика суконна хустка» Л, *обмотка*, *обмотни́к*, *обмотува́льник*, *обмотува́льний*, [*переміт*] «помилка при намотуванні ниток на снувалку», [*перемота*] «нитка, покладена при намотуванні пряжі на снувалку не на належний кілочок» Л, *перемо́тка*, *перемо́тува́льник*, *перемо́тува́льний*, *підмо́тка*, [*помота́йло*] «той, хто мотає», *промотува́ти* «мотати (спец.); марнотратити», *розмо́тка*, *розмо́тува́ч*; — р. *мота́ть*, бр. *матя́ць*, п. вл. *motac*, ч. *motati*, слц. *motat'*, нл. *motas*, болг. *мота́я*, м. *мота*, схв. *мòтати*, слн. *motáti*; — псл. *motati* «мотати, махати, намотувати», пов'язане чергуванням голосних з *metati* «метати, кидати; міряти»; — споріднене з лит. *matóti* «мотати», *matāros* «шпулька, прядка». — Фасмер II 663—664; Преобр. I 560—561; Горяев 216; Brückner 325, 345; Machek ESJC 374—375; Holub—Kop. 230—231; Schuster-Sewc 956; Младенов 305; Skok II 410—413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. термиол. 104—107; Vern. II 41; Mikl. EW 203; Trautmann 182; Fraenkel 414; Pokorný 732. — Див. ще *метати*. — Пор. *мє́стї*.

мотеліця — див. **мітліця**.

мотель «готель для автотуристів»; — р. *моте́ль*, бр. *матя́ль*, п. ч. *motel*, болг. *моте́л*, м. *мотел*, схв. *мòтел*, *мòтел*; — запозичення з англійської мови; англ. *motel* «те.» є складноскороченим словом, утвореним на базі словосполучення *mot(orist's hot)el* «те.» — SIC² 562; Брагина ВКР VI 178; Крысин 160; Koraliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553.

МОТИВ «мелодія; ідея або тема твору мистецтва; привід», *мотива́ція*, *мотивува́ти*, *мотивова́ний*, *мотивова́льний*; —

р. болг. *моти́в*, бр. *матя́ў*, п. *motyw*, ч. *motiv*, слц. слн. *motiv*, вл. *motiw*, м. *мотив*, схв. *мòтiв*, *моти́ва*; — запозичення з французької мови; фр. *motif* «мотив, причина; тема, сюжет» походить від слат. *motivus* «рухливий», пов'язаного з лат. *mōtus* «рух», *movēre* «рухати», спорідненими з дінд. *mivati* «соває, рухає», гр. *ἀνεβασσῶσαι* «іти вперед». — SIC² 562; Фасмер II 664; Koraliński 648—649; Brückner 342; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще *емо́ція*. — Пор. **мото́р**, **моціо́н**.

мотика «сапа, кирка, кайло», [*моти́жник*] «плужок для розпушування землі» Л, [*моти́чи́вно*] «ручка сапи» О, [*моти́чина*] «тс.» О, [*моти́ця*] «милиця; коцюба» Ж, [*мутя́чка*] «мотика» Корз, [*мути́чка*] «грабки біля коси» Мо, *моти́чний*, *моти́жити* «обробляти мотикою; сапати», [*мотика́тися*] «трудитися; мучитися» Ж, *моти́чити* «розпушувати; сапати»; — р. *моты́га*, *моты́ка*, бр. *матя́ка*, др. *моты́ка*, *моты́га*, п. ч. слц. вл. *motyka*, нл. *motuja*, болг. *моти́ка*, м. *мотика*, схв. *мòтика*, слн. *motíka*, стсл. *моты́ка*; — псл. *motyka*, очевидно, похідне від кореня *mot-(ati)*, як *voldyuka «владика» від кореня **vold-*; — споріднене з дінд. *matyām* «дрючок», лат. *mateola* «інструмент, знаряддя для вбивання в землю», нар.-лат. *mattiuca* «мотика», двн. *medela* «плуг». — Фасмер II 665; Преобр. I 561; Brückner 345; Machek ESJC 375; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 957; Младенов 305; Skok II 460; Bezlaj ESSJ II 197; Мартынов Язык 72; Mikl. EW 203; Pokorný 700. — Пор. *метати*, *мотати*.

моти́ліця — див. **метє́лиця**¹.

[**моти́лівка**] (назва особливого роду плахти); — неясне.

МОТИ́ЛЬ, *мота́лька*, *мотиле́ць*, *моти́ля*, *моти́ляк*, *моти́льо́к*, *моти́ль* — див. **метє́лик**.

мотирба́с — див. **мосулбє́с**.

мо́тка — див. **мі́ти**.

МО́ТЛОХ «старі речі, непотрібні речі; шматки; те, що не має цінності; негідні люди, набрід», [*мотлош*] «те.» Ж, *мотло́шити* «рвати, троцити; сильно бити (когось)» СУМ, Ж, [*мотоло́шити*] «тс.»

Ж; — р. [мóтлах] «дрантя, лахміття, дрібні шматки», бр. [мóтлух] «тс.», [мóтлох] «дріб'язок», п. motłoch «набрід, чернь; (ст. бот.) мітлиця», ч. [motrcha] «плутанина, хаос»; — псл. [motъloхъ, motъlahъ], утворене з тих самих основ, що й loхъmot-, укр. *лахміття*, р. *лохмóтьє*; компонент mot- пов'язується з motati «мотати», metati «метати, кидати»; думка про запозичення в східнослов'янські мови з польської (Brückner 345; Richhardt 80; Mikl. EW 203) видається обгрунтованою; пов'язання з *мотляти* (Zubatý St. a čl. I 1, 282) сумнівне. — Див. ще *лахи*, *метати*, *мотати*. — Пор. *лахміття*.

МОТЛЯТИ, *мотлятися* — див. **МОТАТИ**.

МОТО- (перша частина складних слів типу *мотогонки*, *моточастіна*, *моточовен* і т. д.); — р. болг. схв. *мото-*, бр. *мота-*, п. ч. слц. слн. *moto-*; — результат скорочення слів *моторний*, *моторизований* і *мотоциклéтний*, похідних від *мотор*, *мотоцикл* (див.).

МОТОВІЛО «прилад для намотування пряжі; частина жнивarki», [мотові́льник] «міра довжини (ткання)» МСБГ, *мотові́льник* (спец.), [мотові́льце] «мотовило» О; — р. *мотовіло*, бр. *матавіла*, п. *motowidło*, ч. слц. *motovidlo*, вл. *motydło*, нл. *motowidło*, *motejdło*, полаб. *motüvájdłò*, болг. *мотові́ла*, схв. *мотòвило*, слн. *motovílo*; — псл. *motovidlo* «прилад для змотування пряжі», складне слово утворене з основ дієслова *motati* «мотати» (або пов'язаного з ним іменника *motъ*) та іменника *vidlo* «вила» (можливо, сам цей іменник, похідний від дієслова *viti* «вити, навивати», первісно означав «мотовило»); тлумачення компонента *-vidlo* як суфіксального (Schuster-Sewc 956) непереконливе. — Трубачев Рем. термиол. 106; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Skok II 412; Bezljaj ESSJ II 197. — Див. ще *віла*, *мотати*.

[мотові́льце] «вид писанки», [на моті́льця] «вид орнаменту на крашанках» О, [на мотилі́] «тс.» О; — пов'язане в *мотовіло*; назва може бути зумовлена тим, що малюнок на писанці нагадує цей предмет (схожий на літеру Т); щодо редукованої форми [моті́льця] пор. р.

[моті́лка] «мотовило». — Див. ще **МОТОВІЛО**.

[мотові́ляк] «метелик, Papilio VeniZn, [мотаві́льник] «тс.» тж; — ч. [motovidlo], слц. [motovidlo, motovilo, motovilko, motovilcel] «тс.»; — результат контамінації слів [моті́ль] «метелик», [моті́лик, моті́ляк] «тс.» і *мотовіло*; пояснюється також (Machek ESJČ 375; Vážný 189) подібністю польоту метелика до рухів мотовила. — Див. ще **метелик**, **мотовіло**.

[мотов'я́з] «мотузка, канат» Ж, [мотов'я́зе] (зб.) «мотуззя» Ж, [мотов'я́зник] «той, хто виробляє вірówki, канати» Ж, [мотов'я́зок] «шпагат» Ж, [мотов'я́зити] «заплутувати (нитки, прядиво)» Ж; — р. [мотов'яз] «вірówka, зав'язка», [мутов'яз] «товста нитка для зв'язування мотків ниток», [мотов'язок] «тс.; моток пряжі», п. [motowąż] «шнурок або товста нитка для перев'язування пасм пряжі на мотовилі»; — псл. *motovęzъ «вірówka», утворене з дієслівних основ *motati* «мотати» і *vęzati* «в'язати», пов'язане чергуванням голосних з *moto(v)qъ* «мотузка». — Див. ще **в'язати**, **мотати**. — Пор. **мотуз**.

[мотоблі́ти] «стискати; заплутувати» Ж, [мотолóшити] «тс.» Ж; — п. [motłoczyć] «замотувати; душити»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мотати* (див.).

[мотоло́ка] «епізootія, падіж худоби» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. *matolka* (*matolek*) «зло; страховисько; відьми».

МОТОР «двигун; машина з двигуном», *моториза́ція*, *моторі́ст*, [моторі́вка] «мопед» МСБГ, [моторі́на] «солярка» МСБГ, *моторка* «моторний човен; [мотоцикл МСБГ]», *моторизува́ти*, *моторизований*; — р. болг. *мотор*, бр. *матор*, п. ч. слц. вл. *motor*, м. *мотор*, схв. *мòтòр*, слн. *motór*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mótor*, як і англ. *motor*, фр. *moteur*, походить від лат. *motor* «той, що рухає», пов'язаного з *movēre* «рухати, рухатися». — СІС² 562; Фасмер—Трубачев II 664; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322—323; РЧДБЕ 553; Dauzat 487; Klein 1008. — Див. ще **емо́ція**. — Пор. **мотів**, **моці́н**.

моторже́ник — див. **макорже́ник**.

мото́рйти «робити, діяти», [мотору-ва́ти] «те.», [мотору́н] «діяльна, жвава людина», [моторя́ка] «те.», [мотору́ха] «те.» (про жінку), **мото́рний** «спритний, жвавий; [вродливий Ж]», [моторя́чий] «спритний, жвавий»; — р. [мо́то́рний] «те.; здібний, умілий; хоробрий, сильний; веселий, балакучий», [мо́то́рить] «багато говорити», бр. [ма́то́рны] «спритний, жвавий», п. [motorny] «спритний, меткий», ч. слц. pomotorný «незграбний»; — не зовсім ясне; зіставляється з *мота́ти*, *мета́ти*, лит. *mataruoti* «махати (бичем), вертити (хвостом)». — Фасмер II 664; Machek ESJČ 375; Fraenkel 414.

моторо́лер «різновид мотоцикла»; — р. *моторо́ллер*, бр. *мотаро́лер*, болг. *моторо́лер*; — запозичення з німецької мови; нім. *Motorroller* «те.» утворено з іменників *Motor* «мотор» і *Roller* «самокат (іграшка)», пов'язаного з *rollen* «котити, котитися», яке походить від фр. *rouler* «те.», що в кінцевому рахунку зводиться до лат. *rota* «колесо», спорідненого з днв. *rad* (нвн. *Rad*), лит. *gātas* «те.», *gisti*, *gītù* «котити». — СІС² 562; Крысин 160—161; Kluge—Mitzka 606; Dauzat 640; Walde—Hofm. II 443—444. — Див. ще **мото́р**. — Пор. роль.

мо́торошний «який викликає почуття страху», [мо́торочно] «сумно, гірко» Бі, [моторо́шно] «страшно» Ж; — р. [мо́тор-ний] «нестерпний, огидний, набридливий», *му́торный* «неприємний, тривожний», [мо́тросно] «сумно, нудно», [мо́то́рить] «нудити, мутити», [муто́рить] «те.», бр. *моташны* «нудотний»; — неясне; можливо, пов'язане з *мутіти*.

мотоу́з — див. **мо́гуз**.

мотоци́кл, *мотоциклéт*, *мотоцик-лётка*, *мотоциклéтник*, *мотоцик-ліст*; — р. *мотоци́кл*, бр. *матаци́кл*, п. ч. *motocykl*, слц. *motocykel*, болг. *мотоци́къл*, схв. *мотоци́кл*, слн. *motocí-keľ*; — запозичення з французької мови; фр. *motocycle* (*motocyclette*) утворено (за зразком *bicyclette* «велосипед») з компонента *moto-*, пов'язаного з *moteur* «мотор», і основи іменника *cycle* «цикл, круг», що походить від лат. *cyclus* «цикл; коло». — СІС² 562; ССРЛЯ 6,

1302; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 554; Dauzat 487. — Див. ще **мото́р**, **цикл**.

[**мотоша́ти**] «тягнути в різні боки; смикати» Ж, [мо́туша́ти] «ворушити», [мо́туша́тися] «метушитися», [му́тусе-тися] «те.» Корз, [му́туша́ти] «повертати, рухати туди й сюди», [му́тушува́ти] «кидати туди й сюди» Ж; — р. [мо́тошійться] «рухатися, ворушитися», [му́тошійться] «метушитися; працювати до повної втоми; ввижатися», [му́тусіть-ся] «миготіти; возитися», бр. *мітусіца* «миготіти; метушитися»; — псл. [мо́тошіти] «ворушити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *metusiti* «ворушити», *metusiti se* «метушитися» і, далі, з *motati* «мотати». — Фасмер II 582. — Див. ще **метуші́тися**.

мотро́жити, *мотро́шити* — див. **мет-ру́га**.

Мотро́на (жіноче ім'я), [Ма́трона, Мо́трюна, Мо́тря, Мо́тя], ст. *Мотроуна* (1428), *Матрона* «учтивая невіста, пани, господиня» (1627); — р. *Матрёна*, *Ма́трона*, бр. болг. *Ма́трона*, *Ма́трюна*, стсл. **Ма́трона**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ματρώνη* походить від лат. *Mātrōna*, букв. «поважна заміжня жінка», пов'язаного з *māter* «мати», що відповідає псл. *matī*, укр. *ма́ти*. — Вл. імена 144; Беринда 222; Петровский 154; Илчев 326. — Див. ще **ма́ти**¹.

мотро́шити «падати, порохити (про сніг)», СУМ, Ж; — р. [мо́трошіть, мо́тросіть] «те.; мрячіти (про дощ)»; — очевидно, результат видозміни давнішого *моросити (р. *моросіть*) «мрячити»; зближення з *мета́ти*, *мота́ти* (Фасмер II 664) малопереконливе.

мо́тто «афоризм або вислів, що вживається як епіграф»; — р. *мо́тто*, п. ч. слц. *motto*, болг. м. *мо́то*, схв. *мо́то*, слн. *móto* «те.»; — запозичення з італійської мови; іт. *motto* «вираз, девіз, мотто» походить від слат. *motire* «згадувати, пам'ятати», пов'язаного з лат. *muttīre* «тихо говорити», спорідненим з днв. *mutilōn* «бурмотіти», англ. *mutter* «те.; тихо говорити», лит. *mutė* «рот», лтс. *mute* «тв.». — СІС² 562; Kopaliński

648; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 231; РЧДБЕ 1982, 553; Kluge—Mitzka 489; Klein 1008, 1019—1020; Mestika 991; Walde—Hofm. II 139.

мóтуз, [мотоўз] «канат; великий шнур; личинка вугра» Ж, [мотоўзи] «плавці вугра» Ж, [мотузárь] «мотузник, той, що робить мотузки», моту́ззя (зб.), моту́зка, моту́зник, моту́зок, [мотузья́нки] «постоли з мотузки» О, [мотузья́р] «мотузник» Ж, моту́зний, моту́зья́ний, [моту́зити] «зв'язувати, скручувати; водити за ніс», мотузува́ти «зав'язувати, обв'язувати мотузком», [розмотузува́ти] «розв'язати»; — р. [мотоўз] «говста нитка, віршовка», [мотузо́к] «віршовка, шнурок», бр. мату́з «зав'язка», п. motuz «канат, шнур, віршовка», [motowaz, motouz] «тс.», ч. motouz «віршовка», ст. motovúz, слц. motúz «тс.», схв. [мату́зица] «віршовка у крупорушці», слн. motvóz «віршовка»; — псл. *motovozъ «мотуз», утворене з основ дієслів motati «мотати» і vezati «в'язати» (іменна основа voz-).— Фасмер II 664; Преобр. I 560; Brückner 345; Machek ESJČ 375; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Skok II 413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. термиол. 106; Mikl. EW 203.— Див. ще в'язати, мотати.— Пор. мотов'яз.

[моту́зитися] «вовтузитися» Ж, МСБГ, [муту́зитися Me, мовту́зитися Умань] «тс.»; — р. [моту́зить] «мучити надмірною роботою», [моту́зить] «бити, шмагати», [муту́ситься] «возитися; пустувати»;— результат контамінації дієслів [мотоша́ти (мотуша́ти)] «тягнути в різні боки» і вовту́зитися (див.).

[мотузо́лок] «мотузок» Ж, [мотузо́лити] «заплутувати» Ж; — очевидно, псл. motozьlьkь, утворене з основ дієслова motati «мотати» та іменника ozьlь «вузол». — Див. ще ву́зол, мотати.

[моту́шний] «похмурий» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з моторошний (пор. бр. моташны «нудний, нудотний»).

мох (бот.) «спорова рослина без коріння і квітів; [мохове болото Ч; пух МСБГ; начоси овечої вовни; відходи прядива під час ткання О], [міх] «мох», [мух] «тс.» Ж, [мохна́чка] «багнувате поле О; миша Ж», [мохня́к] «мохове

болото» Ч, [моховець] «лиш айник, Lichen» Мак, [мохові́к] «мохове болото; поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́на, мохові́ник] «тс.» Ч, мохові́ння (зб.) «мох», [мохові́чка] «поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́ще] «мохове болото Ч; місце, де багато моху Ж», [мошеричо́к] «острівець на озері» Ч, [мошки́] «мохове болото» Ч, [мошник, мошня́к, мошо́к] «тс.» Ч, [мошні́на] «поляна, вкрита мохом» Ч, [мишади] (бот.) «лишайники, Lichenes DC.» Мак, [миша́нік] «приміщення для зимівлі вуликів з бджолами, утеплене мохом», омша́нік, [имша́нік Ж] «тс.» [мише́дь] «лишайник», [имше́дь] «тс.; мох», [имши́не] «мох» Ж, [омша́р] «місце, заросле мохом» Ж, [омша́рина] «тс.» Ж, моха́стий «порослий мохом», [мохна́вий] «мохнатий» Ж, мохна́тий, мохová́тий «злегка покритий мохом» Ж, мохові́тий, моши́стий «порослий мохом», [імхо́вий] «моховий», мохна́тити «обростати, покриватися мохом, [пухом]», [миши́ти] «конопатити мохом», [імши́ти] «тс.», [миши́тися] «густо рости подібно до моху, ставати мохнатим», замши́ти «покритися мохом, замшитися», [зімхо́вий] «пуховий» Ж, [омоше́ний] «покритий пухом» Ж, [омохті́ти] «обрости мохом», [омши́ти] «покрити мохом Ж; конопатити мохом дерев'яні стіни», [обімиши́ти] «обкласти мохом» Ж, [пóмша] «вид моху, Jungermannia» Нед, Мак; — р. мох (род. в. мха і мо́ха), бр. мох, др. мѣхъ, п. ч. нл. mesh, слц. тасі, вл. тоsch, болг. мѣх, м. мов, схв. ма́х, ма́х, слн. та́н, стел. ма́хъ; — псл. пѣхъ, тохъ (?); — споріднене з лит. mūsas (mūsos) «пліснява», днн. mos «мох, болото», лат. muscus «мох», сірл. mūg «мул»; іє. *mū-/meu- «вогкий; трухлявий; брудний». — Zubatý St. a čl. I 2, 318; Фасмер II 665—666; Преобр. I 562; Горяев 216—217; Brückner 327; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 942; Младенов 312; Skok II 354; Bezlaj ESSJ II 160; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 206; Trautmann 190; Fraenkel 473; Мельничук Этимология 1984, 140; Persson Beitr. 325; Pokorny 741—742.— Пор. міти, мул¹.

мохёр «гатунок шерстяних ниток», моге́р «тс.», мохёровий; — р. мохёр, бр.

махер, п. *moher*, ч. слц. *moher*, болг. *móxer*, схв. *móxer*, слн. *moher*, *mohair*; — запозичення з англійської мови; англ. *mohair* < *mosaure* «те.» походить від ар. *mikháyuag* «тонка тканина з козячої вовни» (букв. «вибір»), пов'язаного з дієсловом *kháyuaga* «він вибрав». — СІС² 563; Добродомов РР 1972/2, 71—72; РЯШ 1967/2; Kopaliński 640; Brückner 347; Holub—Lyer 319; Holub—Kop. 229; РЧДБЕ 1982, 554; Klein 992. — Пор. *мóра*³, *муар*.

мохляк — див. **мокляк**.

[мóхна] (бот.) «перстач повзучий, *Rotentilla reptans* L.» Ж, Мак; — р. **[мохна]**, п. діал. ч. слц. *moshna* «те.» (з укр.); — очевидно, фонетичний варіант форми **[мóшна]** букв. «сумка, калитка, міхурець»; назва зумовлена тим, що плід перстача повзучого знаходиться в закритій чашечці; пов'язання з *мох* (Machek ESJC 372; Jm. rostl. 102; Zubatý St. a čl. I 2, 318) недостатньо обгрунтоване, опушеність характерна лише для деяких видів перстача і невластива даному виду. — Федченко—Флеров 527. — Див. ще *мóшна*. — Пор. *мохнач*, *мохунка*.

[мохна́лька] (зоол.) «мокриця, стонога стінна, *Oniscus asagarius* ВеНЗн, **[мухавка]** «те.»; — похідне утворення від *мох*, **[мүх]**; назва зумовлена тим, що мокриця живе у вологих місцях, покритих пліснявою, мохом. — Див. ще *мох*.

мохнатка (бот.) «ожика, *Lusula* DC.; зміячка, *Scorzonera* L. Мак», **[мохнаток]** «ожика»; — похідні утворення від *мохнатий*, *мох*; назви зумовлені тим, що листя ожики волосисто-опушене, а ряд видів зміячки покриті пухом. — Шамота 99; Нейштадт 265—266, 434; БСЭ 30, 553. — Див. ще *мох*.

[мохнач] «багатій» Ж, **[мохнатіти]** «багатіти»; — очевидно, похідне утворення від **[мóхна]** «калитка, сумка», фонетичного варіанта форми **[мóшна]** «те.»; тлумачення як переносного (очевидно, як пов'язаного з *мохнатий*) (Желех. I 455) непереконливе. — Див. ще *мóшна*. — Пор. *мóхна*, *мохунка*.

[мохначка] (бот.) «вовнянка, *Agaricus torminosus* Ж (*Agaricus pectorator* Bull., *Lactarius torminosus* Sch. Мак); —

пов'язане з *мохнатий*, *мох*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що краї шапки вовнянки мають бахромчатий вигляд. — БСЭ 8, 635; Зерова 213. — Див. ще *мох*.

моховатки (зоол.) «безхребетні морські тварини, *Bryozoa* або *Polyzoa*», **мохуватки**, **[моховатці Ж, моховці Ж]** «те.», **[моховіця]** «морські пера, *Alcyonella reptans* (Pennatularia)» Ж; — р. **мишанки** «те.», схв. *máxovъāци* «морські безхребетні тварини»; — назви пов'язані з *мох*; зумовлені тим, що моховатки і подібні до них морські види мають форму гілчастих кущиків і в морських водоймищах створюють іноді густі зарості, які нагадують *мох*. — БСЭ 28, 331, 613—614. — Див. ще *мох*.

моховік (бот.) «гриб решітка, підрешітка, *Boletus* (*Xerocomus*) *subtomentosus*», **[мохнячок]** «те.» МСБГ; — р. **моховік**, **[моховнік]** «те.», бр. **махавік** «гриб на тонкій ніжці з жовто-бурою шапкою, росте в сирих місцях»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена характером ґрунту (мохові болота), на яких ростуть деякі види відповідних грибів. — ТСБМ III 125. — Див. ще *мох*.

моховінка (бот.) «*Sagina* L.»; — р. **мишанка** «те.»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена, очевидно, тим, що моховінка росте здебільшого по сирих луках і на торф'янистих ґрунтах; вид моховінки мохоподібної (*S. sagipoides*) виявляє зовнішню схожість з мохом. — БСЭ 28, 613. — Див. ще *мох*.

[мохтáль] «міра ниток в десять і п'ять пасом», **[мохтáлик]** «пасмо, пасемце»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мотáти* (див.).

мохунка (бот.) «фізаліс, марунка, *Physalis* L.», **[міхунка, міхурка, міхурниця, мохнухи, мохурка, мошнүхи, мухурка]** «те.» Мак; — р. **мохунка**, бр. **махунка**, п. **[місчунка]**, єт. *moszopki*, ч. *moshyně*, **[мєсчунка]** (s p.), слц. *mashovka*, схв. **[мохуниця]**, слн. *mošņijšek*, **[мошєнки]** «те.»; — псл. *мохипька*, *шєхигька*, пов'язані з *мошпа* (<*мошпа) «мошна», *тєхигь* «міхур»; назви зумовлені тим, що плоди фізаліса знаходяться в здутих закритих міхурах. — Нейштадт 50; БСЭ 45, 6; Machek Jm. rostl.

205—206.— Див. ще міхур, мошна.— Пор. мухорка.

моц, моцак, моцар, моцуватися — див. міць.

моціон «прогулянка»; — р. моціон, бр. маціён «тс.», п. тосја «тс.; зміна форм граматичного роду», вл. тосіја, схв. моціја; — запозичення з німецької мови; н. Motiön «тс.» походить від лат. mōtio (mōtionem) «рух», пов'язаного з movēre «рухатися». — SIC² 563; Фасмер II 666; Kopaliński 638; Fremdwörterbuch 478.— Див. ще емоція.— Пор. мотив, мотор.

моцноздоба — див. ноцноздоба.

моцуля — див. мозбля.

[моцюголов] «великий дерев'яний гвіздок»; — неясне.

[моцькати] «погано, невміло щось робити» Ва; — афективне утворення, можливо, результат контамінації слів [мобнятися] «возитися, копатися», моцуватися «силкуватися» і [вацькати] «невміло мазати».

моча, мочалистий, мочалити, мочалка, мочало, мочальний, мочальник, мочанка, мочар, мочати, мочило, мочити, мочкий — див. мокнути.

мочй, моч — див. могтй.

мочка¹ «нижня частина вуха; тоненький відросток кореня»; — р. мочка «тс.», бр. мочка «нижня частина вуха»; — очевидно, псл. *тъська «отвір, прокол», пов'язане з тъкпѣті «тягти, виривати, штовхати». — Булаховський Вибр. пр. III 418; Фасмер II 666; Преобр. I 563; Mikl. EW 206.— Див. ще мікати.

мочка² — див. мачка³.

[моша] «бабуся; баба-повитуха Ж, МСБГ; прабаба; жінка або дівчина, яка тримала дитину під час обряду хрещення (не кума) МСБГ», [мошул] «дідусь, рідний дід» Ж, МСБГ, [мошуліня] «спадщина від діда» МСБГ, [мушуліня] «тс.» тж, [мобшити] «чаклувати, ворожити Ж; бурчати; канючити О»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мош (рум. moș) «дідусь» (означена форма мошул, moșul), мошіз (рум. moșă) «бабуся; повитуха, акушерка; тітка» походять з дунайської латині, до якої ввійшли з дако-мізійських говорів (пор. алб. motshëm «ста-

рий»). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 136—137; Vrabie Romanoslavica 14, 162; СДЕЛМ 267; DLRM 517.— Пор. мошія.

мошенник «шахрай», [мошельник, мошонник, мушенник] «тс.» Ж, мошенство, мошенський; — бр. машенник, болг. мошеник; — запозичення з російської мови; р. мошенник «шахрай» пов'язується з мошна «гаманець»; пор. вл. тошнічка «кишеньковий злодій». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; РЧДБЕ 1982, 554.— Див. ще мошна.

[мошитися] «ритися; возитися; робити фокуси, чаклувати, ворожити; бурчати» Ж, [мобшити] «чухатися» О; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. моші (рум. moși) «порпатися, длубатися», можливо, пов'язане з моші (moși) «надавати акушерську допомогу, бабувати», похідним від мошіз (moșă) «баба-повитуха, акушерка». — DLRM 517.— Пор. моша.

[мошія] «велике гірське пасовисько; молочна ферма Ж; панський маєток з великим наділом землі МСБГ», [мушія] «майно»; — болг. мошія «маєток (в Румунії); земельна власність»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мошіе (рум. moșie) «маєток; вотчина; родовий маєток» є похідним від moș «дідусь». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; РЧДБЕ 1982, 554; DLRM 517.— Див. ще моша.

мошка (ент.) «дрібна двокрила комаха, схожа на мушку, Simulium Latreille; [комар, Culex L. Ж; бренивка, Bombylius L. Ж]», мошкa (зб.) «мошки», мошва, мошкарá «тс.», [мошкарн'я] «Simulium ornatum Mg.» Дейн; — р. бр. мошка, п. mszusa «гедзь», ч. mšice «попелиця», вл. нл. [mšusa] «комар», нл. ršusa «комар; мошка, стсл. мъшица «комар; саранча»; — псл. тъська (тъсица) «мошка, комар», похідне від *тъха «муха», пов'язаного чергуванням голосних з тиха (мушка, мушца) «муха (мушка)». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; Brückner 347; Machek ESJC 382; Schuster-Sewc 963—964.— Див. ще муха.

[мошкатися] «ворушитися, прокидатися (здебільшого про немовля) Ме, Сизько; возитися МСБГ»; — не зовсім

ясне; можливо, пов'язане з [мóшитися] «ритися, возитися».

[мошкородити] «чаклувати; робити фокуси» Ж, [божкородити] «робити фокуси» Ж, [мошкородитися] «возитися» МСБГ, [машкородитися] «тс.» МСБГ; — очевидно, результат контамінації дієслів [мóшити] «возитися» (давніше, мабуть, «бабувати, приймати роди») і родити; могло виникнути із значенням «бабувати». — Див. ще мóшитися, родити.

[мóшна] (анат.) «мошонка» Ж, [мішна́] «ремінний пояс з кільцями і гаманцем; прикраса» Ж, [моше́на] «гаманець, торба» Ж, [моше́нка] «гаманець» МСБГ, [мóшня Ж, мошо́нка] «тс.», [мошо́нча] «тс.» (зменш.) О, мошонка (анат.), [мушна́] «мошонка (анат.)» Ж; гаманець Корз; капшук для тютюну Корз; — р. мошна́ «гаманець; торба», бр. машна́ (заст.) «гаманець; шкіряний капшук», п. poszna «мошонка (анат.); (заст.) мішечок, торба», ч. pošpa «торба», слц. заст. pošpa «мошонка» (анат.), вл. pošeň «гаманець», нл. pošupa «тс.», схв. мóшья «капшук», мóшье (мн.) «мошонка» (анат.), слн. mōšnja «гаманець; мошонка», етсл. мошьяна «торба»; — псл. pošpa (<*toх-īna) «гаманець, торба»; — споріднене з лит. mākas «гаманець», [mēkegis] «тс.», makštis (mākštys) «піхви», лтс. maks «гаманець», далі, можливо, з двн. maго «шлунок», дангл. maга «тс.». — Фасмер II 667—668; Преобр. I 564; Brückner 345; Machek ESJC 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Sewc 955—956; Skok II 459—460; Bezlaј ESSJ II 196; Trautmann 166; Būga RR I 332; Fraenkel 399. — Пор. міхур, мóхна, мóхнач, моху́нка.

[мошна́ч] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.»; — похідне утворення від [мóшна] «мошонка» (анат.); назва зумовлена бульбоподібним виглядом потовщених коренів очитку; пор. іншу його назву [шишкач] за тією ж ознакою. — БСЭ 16, 535—536. — Див. ще мóшна.

мошурка — див. мішунка.

моц — див. муст¹.

моцір — див. муцір.

мóці «висохлі муміфіковані останки людини, які вважаються святими; [міць,

сила Ж]»; — р. болг. мóци, бр. мóшчы, др. моци, моца (мн.), моць, м. мошти, схв. мóшти; — запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; етсл. моци «тс.» пов'язане з моць «міць, сила», могж, моци «могти» (моцям святих приписувалась чудодійна сила); як і гот. mahteis «сили; моці», є калькою гр. δύναμις «сили; моці». — Фасмер II 668; Преобр. I 564; Mikl. EW 199. — Див. ще могті. — Пор. немоці.

мра, мрїти — див. мріти.

[мрїзниця] «грузьке багнисте місце в лісі»; — запозичення з словацької мови; слц. mraznica «зимове стійбище худоби (на полонинах); сіножать, де сіно зберігають до зими» пов'язане з mraz «мороз». — Див. ще мёрзнути, мороз¹.

[мрїгати¹] «моргати (очима); давати знак вусом Ж», [мрїгати] «моргати» МСБГ. [мрїгати] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [mrygać] чергуванням голосних пов'язане з mrygać «тс.», спорідненим з укр. моргати. — Brückner 346; SW II 1061. — Див. ще моргати.

мрїгати² — див. ремігати.

мрич — див. мереч.

мріти «ледве виднітися; бовваніти; мерехтїти; світати; мріяти; [ставати темним, туманним; дрїмати; роїтися Ж]», [мрїти] «застеляти туманом, імлою» Ж, [мрїти] «затемнювати; мріяти» Ж, мрїтися «ледве виднітися; ввижатися; мрїятися», мрїяти «віддаватися мріям; [ставати темним Ж]», [мрївати] «смеркатися» Пі, [мра] «примара» Ж, [мрєво] «марєво, міраж; похмура погода Ж», [мрїво] «похмура погода» Ж, [мрїй] «нічна примара; похмура людина» Ж, мрїйник, мрїйництво, мрїя, [мрїва] «марєво; напівтемрява; гра сонця», [мрївиця] «настання темряви; чуткий сон» Ж, [мрїй] «темний; похмурий» Ж, мрїйний, мрїйливий, [мрїйно] «ледве видно», [мро] «темно» Ж; — р. [мрїять] «мерехтїти, ледве просвічувати; неясно виднітися», бр. мрїць «уявляти в думках, мріяти», мрїя «мрія»; — псл. mьgēti «мріти», пов'язане чергуванням голосних з maга «мара, привид». — Фасмер II 668; Mikl. EW 190. — Див. ще мара.

[мр́вовк] «мурашка; мурашник»; — запозичення з польської мови; п. *mrówka* «мурашка» відповідає укр. [м́ура́вка] «тс.».— Див. ще мурава́².

[мр́озу́ля] «корова бурувата і трошки білява» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [mrozula] відповідає укр. [морозу́ля] «тс.».— Див. ще мороз¹.

[мр́оїти] «робити легкі хвили» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. *mrówić się* «кишити, роїтися».

[мр́ок] (у вираві [мр́ок паде] «падають сутінки») Ме; — запозичення з польської мови; п. *mrók* «присмерки, сутінки» відповідає укр. м́орок (див.).

[мр́угати] «ледь горіти» Мо; — запозичення з польської мови; п. *mrugać* (<*m²rg-) «моргати, мигати; мерехтіти; миготіти» відповідає укр. морга́ти (див.).

мр́ужити «щулити» (очі), [мр́ужинки] «жмурки» О; — бр. *mrůžycь* «жмурити», слц. *mrůžit', mrůžit', mrůžkat'* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mrůżyć* «мружити» пов'язане з *mrugać* «моргати»; менш імовірний зв'язок з пел. *m²žuriti, укр. жму́рити.— Див. ще морга́ти.— Пор. жму́рити, мр́угати.

[мр́укати] «муркотіти, воркотіти», [мр́укотіти, мр́умр́укати] «тс.» Ж, [мр́ук] «буркотун, буркотлива людина», [мр́ука] «воркіт», [мр́уклівий] «буркотливий; похмурий» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mruckać* «буркнути; промуркотати», *mruck* «буркотун, мовчун» відповідає укр. му́р-кати.— Див. ще мур-мур.

мр́яка «туман, імла; густий дрібний дощ», [мр́ака] «тс.»; темрява, сутінки» Ж, [мр́ак] «тс.» Ж, [мр́еч] «туман» ВеЗн, [мр́я] «мряка» Ж, мр́яковина «імла, туман», [мр́яч] «густиий туман з дрібним дощем; темрява Ж», [мр́ячн́я] «тс.» Ж, мр́ячка «мряка», мр́якові́тий «з мрякою», [мр́якува́тий] «темний» Ж, мр́ячний «з мрякою», [мирячи́ти] «мрячити», [мр́акоті́ти] «затуманюватися» Ж, [мр́а́чити] «тс.» Ж, мр́ячи́ти «мжичити; [мр́іти, бовваніти]; — р. [мр́а́чїть] «здаватися, ввижатися», бр. [мр́ака] «негода», [мр́а́чыць] «мрячити»; — не зовсім ясне; оче-

видно, пов'язане з мр́іти «ледь виднітися»; в окремих випадках міг мати місце вплив з боку ч. слц. *mrak* «хмара», співвідносного з укр. м́орок.— Див. ще мр́іти.— Пор. м́орок.

Мстисла́в (чоловіче ім'я), Мстисла́ва (жіноче ім'я), Слава, ст. Мстиславовичь (1444); — р. Мстисла́в, Мстисла́ва, бр. Мсцісла́у, Мсцісла́ва, др. Мьстиславъ, п. *Mścisław*, ч. *Mstislav*; — пел. *Mstislavъ*, утворене з основ слів *mьstiti* «метити» і *slava* «слава»; дослівно перекладається «метити за славу» (Фасмер II 668) або «славний месник» (Успенський 621).— Вл. імена 71; Brückner 347.— Див. ще мстїти, сла́ва.

мстїти, м́есник, [м́есть] «помета» Ж, мста «тс.» [мстець] «месник» Ж, [мстїтель] «тс.» Ж, [м́естний] «мстивий», м́есницький, мстївий, [мстїтельний] Ж, відоми́ати, поми́атися, [німста] Ж, [німстїтель] Ж, по́мста, [помстїтель, по́мстник], помстївий, [помстліво] Нед; — р. мстить, м́есть, бр. по́мсціць, др. мьстити, мьсть, п. *mścic*, ч. *mstiti*, *msta*, слц. *romsta*, нл. *msta*, *romsta*, *romsćis*, болг. мѣстѣ, мѣст, стел. мьстити, мьсть; — пел. *mьstiti* «метити», *mьсть <*mьt-tī-, пов'язані чергуванням голосних з *mitqsъ* «поперемінно, взаємно»; — споріднене з лтє. *mit(u)s* «зміна», *mite* «тс.», дінд. *mēthati* «чергується», лат. *mūtius* «взаємний», *mūtāre* «змінювати»; іє. *meit(h)- «змінювати».— Фасмер II 608; Преобр. I 531; Brückner 347; Machek ESJC 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234, Schuster-Sewe 963; Младенов 311—312; Rokorny 715; Мельничук Етимология 1984, 140.— Пор. мзда, мїту́сь, мута́ція.

му (вигук для відтворення ревіння великої рогатої худоби), му́кати «ревіти», [му́ма] (дит.) «корова» МСБГ, Корз; — р. *мычатъ*, бр. му, му́каць, ч. *mukati*, *mukat*, *mučeti*, слц. *múkat'*, *mučat'*, вл. *mučec*, болг. му́кам, м. му, му́ка, схв. му́, му́кати, елн. *múkatī*; — пел. *mu*, *mukati*, нове звуконаслідувальне утворення, паралельне давнішому му (<*mū, пор. р. *мычатъ*); — споріднене з лит. *mūkti* «мукати», свн. *muigen*, нвн. *muhen*, лат. *mūgīre* «тс.», гр. μούζω «стогну, мукаю»; іє. *mū (зву-

конаслідування).— Фасмер III 27; Преобр. I 576; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 235; Bezljaj ESSJ II 205; Trautmann 188; Būga RR I 370; Kořinek 210; Pokopny 751—752.

му́ар «шовкова тканина з мінливим кольором», *муарувати* «надавати тканині мінливого кольору»; — р. бр. *му́ар*, н. тога, ч. сл. сл. тоагé, болг. *моарé* «те.»; — запозичення з французької мови; фр. *moiré* «муар» походить від англ. *moiré* «мохер», яке зводиться до ар. *mukhāyuug* «відбірний, кращий; тонка тканина з козячої вовни».— СІС² 563; Koralinski 645; Holub—Lyer 318; Dauzat 481; Klein 992.— Див. ще *мохер*.— Пор. *мóра*², *мухо́яр*.

[мúга] «бик, бугай» ВеНЗн; — результат контамінації слів [бúга] «те.» і *му* (*мúкати*) (див.).

му́гкати «співати під ніс, муркотати», *ми́гкати* «те.», [проми́гкати] Нед; — звуконаслідувальне утворення.

му́гир «неотеса, груба, проста людина, [селюк Ж; відлюдник Мо], [мо́гíра] «здоровило» О; — очевидно, зворотне утворення від *му́жик* (знев.) «груба людина, селюк». — Див. ще *му́ж*.

му́дзю́ля — див. *мозо́ля*.

му́дикува́ти — див. *медита́ція*.

[му́дй] «китиця соломи, якою шиють роги хати» О; — очевидно, пов'язане з [мúти] «зовнішні кути хати» (див.).

[мúдо] «ядро (у чоловіка, самця)», [мудь] «те.; неотеса, груба людина; дурень; телепень», [муда́к] «волоцюга; дурень» МСБГ, [мудíло] «тупоголовий» МСБГ, [мудóха] «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Ж, [мудька] «дуля» Ж, [мудьо] «дурень МСБГ; мерзотник О», [мудьова́тий] Ж, [примудька́тися] «злягтися (з чоловіком)» ВеЗн; — р. *мудó* «мошонка», бр. [мудзя́ука] «квола людина», н. *mađu* «ядро», *mudío* «неотеса» (з укр.?), [mud'] «те.», ч. *moudi* «ядро», сл. *mudie*, вл. нл. *mud*, *mudže*, полаб. *mōda*, болг. *мѣдо* «ядро», схв. *мúдо*, мн. *мúда*, сл. *módo*, усл. *мъдо*; — псл. *mōdo* «те.»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лат. *mentula* «чоловічий орган», гр. *μῆδρα*, *μῆδρα* «те.» (мн.); сумнівне пов'язання

з лат. *mendāx* «брехливий, фальшивий» (Holub—Kop. 231), з дінд. *mand-* «радіти», двн. *mendī* «радість» (Matzenauer LF 11, 173).— Фасмер II 669—670; Горяев 217; Machek ESJČ 376; Schuster-Sewe 965; Младенов 201; Skok II 476; Bezljaj ESSJ II 191.— Пор. *мудь*¹.

[мудóхатиси(=ся)] «возитися, топтатися» МСБГ, [мудóситиси(=ся)] тж, *мóтохатись* ЛексПол] «те.»; — р. розм. *мудóхаться* «те.», др. *мудити* «баритися», *мудьний* «повільний», н. *mudzić* (заст.) «тягти, зволікати, марудитися», *komudny* «похмурий», *komudzić* «хмуритися», *žmudny* «копіткий, забарний», вл. *komudzić* «зволікати», *komuda* «зволікання», *komoda*, *skom(u)da* «те.»; — псл. *muditi*, *mōditi*, можливо, пов'язане з *mōdry* «мудрий» (тоді первісне значення слова — «бути розважним, не поєнішати»); — зіставляється з лит. *maĩsti* (*maudžiũ*) «нити; жадати». — Brückner 327, 347—348; Schuster-Sewe 604—605.— Див. ще *мúдрий*.

му́дрий «розумний; досвідчений; дуже добрий, смачний; [зарозумілий, пишаний МСБГ, самовпевнений О], [мудéрний] «вправний; майстерний» Ж, [мудéрський] «те.» Ж, *мудрóваний*, *мудрува́тий* «важкий, складний для розуміння», [мудря́чий] «мудро мислячий; розумний; мудруючий» Ж, [мудéрія] «гонор, пижа» МСБГ, *мудрагéль*, *мудра́к*, *мудра́ція* (ірон.) «мудрість, метикуватість, [мистецтво]», *мудре́ць* СУМ, Ж, [мудрі́во] «мистецтво; винахідливість» Ж, [мудригéлик] «хитрун» МСБГ, [мудри́к] «розумна людина; мудрагель О», [мудривні́к] «розумник; хитрий; допитливий Ж; жартівник МСБГ», *мудрі́й* «мудрець», *мудрі́сть*, [мудрі́шки] «вигадки; вигадливо зроблені речі» Г, Ж, [брати́ на му́дришки] «кенкувати» МСБГ, [мудро́] «мистецтво, винахідливість» Ж, [мудро́та] «мудрі хитрі речі; фокуси, трюки Ж», *мудро́ці*, [мудри́ля] «розумна жінка» Ж, [мудря́ха] (вид плахти), [мудра́чити] «мудрувати» Ж, [мудри́ти] «те.», *мудри́ти* «ставати мудрим», *мудрува́ти* «роздумувати, хитрувати; [філософствувати Ж; обманювати (для жарту) МСБГ]», [мудря́чити] «мудрувати» Ж, [ві́мудришки] «завитки; викрутаєи; при-

краси» Ж, [вїмудрувати] «одержати за допомогою хитрості; хибно витлумачити», [вїмудруватися] «позбавитися лиха за допомогою хитрості; виплутатися», [змудра] «мудро, розумно», [змудрувати] «перехитрити, обманути», замудрий «який вважає себе розумнішим, ніж є насправді», немудренний КІМ, немудрий «простий, нехитрий», немудрячий, немудрячий «тє.», [недомудр] КІМ, премудрий; — р. мұдрый, бр. мұдры, др. мудръ, п. mađru, ч. moudrý, слц. mūdru, вл. нл. mudru, болг. мѣдръ, м. мудар, схв. мұдар, мұдри, слн. mōder, стсл. мѣдръ; — пел. mōdrъ, пов'язане чергуванням голосних з тьпѣті «думати»; — споріднене з лит. mandrūs «батьорий; гордий», лте. mōdrs «батьорий», двн. muntar «жвавий, батьорий», дінд. mēdhā «мудрість, розум, думка», гр. μαυθάνω «дізнаюсь, розумію»; іє. *mep- «мислити». — Фасмер II 670; Преобр. I 565; Горяев 217; Brückner 326—327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 965—966; Младенов 313; Skok II 474—475; Bezlaј ESSJ II 191; Стоянов 66; Trautmann 168; Pokorny 730. — Пор. мніти.

[мудріна] (бот.) «модрина, Larix europaea (Pinus larix) L.», [мудренець, мудрень Ж, мудрик Ж, мудринь ВеНЗн] «тє.»; — результат видозміни деетимологізованої назви модріна, зближеної з фонетично подібною основою мұдрий. — Див. ще модріна.

[мудя] «блискавка» О, [мужгірі] (мн.) «блискавка без грому» О; — неясне; очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка» (див.).

[мудь¹] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Ж, [муда] «бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.» Мак, [муді] «тє.» Мак, [мудіна] «тє. ВеУг, Мак; бруслина європейська Ж; калина, гордовина, Viburnum lantana L. Ж», [мудики] «будра, розхідник, Glechoma hederacea L.», [муднік болотяний] «білозір болотний, Parnassia palustris» Г, Ж, [мудятник] «зозулинець чоловічий, Orchis mascula L.» Ж; — ч. [mút'] «бруслина», ст. роровé mudie «тє.», mudátka «зозулинець», слц. křazov mūd «бруслина», слн.

ророва moda «тє.»; — назви, пов'язані з [мудо] «ядро (у чоловіка, самця)»; зумовлені особливостями форми плодів (бруслини, гордовини) або кореня (зозулинця); пор. [попові яйця] «зозулинець» Мак (рослина має бульби яйцеподібної форми), [мудя попова] «бруслина» Ж, [муде попове] «тє.» Ж. — Machek Jm. gostl. 299. — Див. ще мудо. — Пор. нуда. мудь², мұдьо, мұдьоватий — див. мудо.

муж, мужва «мужики», мужік, мужіцтво, мужича «дитя мужика», мужичня, мужлай «грубий мужик», [мужлан] «здорова, міцна людина, багатир» Бі, мужність, [мужство] Бі, [мужчан] «мужчина» Ж, мужчина СУМ, Ж, [мужкість] «мужність» Ж, [мужство] «хоробрість, відвага» Бі, [муценін] «чоловік», [міщина] «тє.» Ж, [мужеський] Ж, О, [мужесливий] «мужній» Ж, мужикуватий, мужичий, мужній, [мужня] (жінка) «заміжня», [мужчинський] Ж, міжчинський Ж, мужати «мужніти», мужатися «батьоритися», [мужикувати] «бути селянином», [мужичити] «розмовляти мужичою мовою», [мужіти] «мужніти» Ж, мужніти, [мужуватися] «мужатися» Ж, заміжжя, заміжня «яка перебуває в шлюбі; одружена», заміжжю, [обмужичитися] «зробитися селянином» Ж; — р. бр. муж, др. мужь, п. muž, ч. слц. вл. нл. muž, болг. мъж, м. маж, схв. мұж, слн. mōž, стсл. мжжъ; — пел. mōžъ (<*mop-gjo-); — споріднене з дінд. mānuh «людина; чоловік; людство», гот. manna «чоловік», двн. man «тє.»; іє. *manu-s або *mopu-s, можливо, пов'язане з *mep- «мислити». — Фасмер II 670—671; Преобр. I 566; Brückner 327; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972; Младенов 313; Skok II 492—493; Bezlaј ESSJ II 198—199; Гамкрелідзе—Іванов 759; Мартынов Язык 56; Белар. лінгв. 15, 72; Pokorny 700. — Пор. мніти, мұдрий.

муза «богиня мистецтва і наук у грецькій міфології; творче натхнення»; — р. бр. болг. м. схв. мұза, п. muza, ч. múza, musa, слц. слн. múza; — запозичено, мабуть, через посередництво латинської мови (лат. Mūsa «тє.») з грець-

кої; гр. μουσα «муза, одна з дев'яти богинь-покровительок мистецтва і науки» задовільного етимологічного пояснення не має.— СІС² 563; Kopaliński 653; Klein 1017; Frisk II 260—261.— Пор. мозаїка, музей, му́зика.

Му́за (жіноче ім'я); — р. бр. *Мјуза*; — пов'язане з *му́за* «богиня мистецтва; натхненниця». — Вл. імена 145; Спр. личн. имен 512.— Див. ще му́за.

музей; — р. бр. болг. *музей*, п. *museum*, ч. *museum*, *muzeum*, слц. *múzeum*, вл. нл. *muzej*, м. *музеј*, схв. *музэј*, слн. *muzéj*; — запозичено з німецької або французької мови; нім. *Museum*, фр. *musée* походять від лат. *mūsēum* «парнас, академія», джерелом якого є гр. μουσεῖον «храм муз», похідне від μουσα «муза». — СІС² 563; Сендровиц РЯШ 1973/4, 86; Фасмер III 5; Преобр. I 566; Горяев 217; Kopaliński 653; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260.— Див. ще му́за.

му́зика¹ «музичне мистецтво; музикант», [*му́зик*] «музикант» Ж, *музикант*, *музіки* «забава з музикою», [*музіцтво*] «гра на музичному інструменті», [*музічка*] «поганий музикант; жук-скрипун», *музикальний*, *музічний*, *музикувати*, *музічити*; — р. *музыка*, бр. *музыка*, др. *музикия*, п. нл. *muzyka*, ч. *musika*, *muzika*, слц. *muzika*, болг. м. *музика*, схв. *музика*, слн. *múzika*, стсл. *моуסיкиа*; — через посередництво російської (з наголосом *му́зика*) та польської (з наголосом *музіка*) і, далі, очевидно, німецької (нім. *Musik*) мов запозичено з латинської; лат. *mūsica* «музика» походить від гр. μουσική «тс.», пов'язаного з μουσα «муза»; у давньоруську літературну мову було запозичено через старослов'янську з грецької. — СІС² 563; Акуленко 135; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Сендровиц РЯШ 1974/3, 96; Фасмер III 6; Преобр. I 666; Горяев 218; Brückner 349—350; Kopaliński 653; Machek ESJC 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 971—972.— Див. ще му́за.

[*му́зика*²] (ент.) «майка звичайна, Meloe proscarabaeus» Дейн, [*музічка*] «скрипун, Dorcadion; короїд непарний,

Anisandrus dispar» Дейн; — назви, пов'язані з *му́зика* «музикант»; зумовлені тим, що ці жуки видають високі мелодійні звуки.— Див. ще му́зика¹.

музувiр — див. бузувiр.

му́зки — див. му́шка.

мука¹ «борошно», [*мукіця*] «тс.» Ж, [*му́чанка*] «вид страви; сорт сипких груш Г; соє з борошна О», [*му́чар*] «виробник муки; продавець муки» Ж, [*му́чина*] «крохмаль» Ж, [*му́чійця*] «мука» Ж, [*му́чка*] «борошно з домішками для посипання випічки» О, [*му́чнік*] «жолобок, по якому йде мука з-під жорна; шухляда, в яку падає мука з-під каменя», [*му́чійця*] «отвір для муки під жорном», [*му́чняк*] (ент.) «*Asopia faginalis*» Ж, [*му́чистий*] Ж, *му́чний*, *му́чнїстий*, [*му́ціне́й*] «борошняний» Корз, [*му́чинити*] «посипати мукою» Ж; — р. бр. *мука*, др. *мука*, п. та́ка, ч. *muuka*, слц. *му́ка*, вл. нл. *muuka*, полаб. *muuka*, болг. [*му́чник*] «мучний ящик», схв. [*му́ка*], слн. *muuka*, стсл. *му́ка*; — псл. *muuka* «мука», пов'язане чергуванням голосних з те́ккькь «м'який»; — споріднене з лит. *muukti* «м'яти, місити (тісто)», двн. *muengen* «мішати», гр. *μύσσω* «мну, перемішую»; іє. **menk-* «м'яти». — Фасмер III 6; Преобр. I 566; Горяев 218; Brückner 327; Machek ESJC 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 967; Младенов 314; Skok II 401; Bezlaj ESSJ II 192; Мартынов Язык 78—79; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Trautmann 184—185; Pokorny 731.— Пор. му́ка², м'який.

мука² «страждання», *му́ченик*, *му́чеництво*, [*му́чень*] «мученик» Ж, [*му́чїлице*] «застїнок» Ж, [*му́чилник*] «мучитель» Корз, *му́читель*, [*му́чительство*] Ж, *му́чений* «втомлений, зморений», [*му́ченичний*] «болїсний, тяжкий» Ж, [*му́чительний*] «тс.» Ж, [*му́чиний*] «тяжко зароблений» МСБГ, [*му́чно*] «тяжко» О, *му́чити*, *му́читися*; — р. бр. *мука*, др. *мука*, п. те́ка, ч. слц. *muuka*, вл. *muuci* «мучити», нл. *muusu* «те.», болг. *му́ка*, м. *мака*, схв. *му́ка*, слн. *muuka*, стсл. *му́ка*; — псл. *muuka «мука», очевидно, пов'язане з *muuka* «борошно»; — споріднене з лит. *muukti* «м'яти». — Фасмер III 7; Преобр. I 566; Горяев 218;

Brückner 328; Machek ESJČ 382; Schuster-Sewc 964; Skok II 401; Bezlaĵ ESSJ II 205; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Meillet Études 254; Trautmann 184—185. — Пор. мукá¹.

[мукдáрите] «заставляти, змушувати; (безоє.) боліти, нудити» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з [мукáрить] «мучити», похідним від мýка.

мул¹ «намул, глей; [смiгтя Ж]», [мула] «наноси після весняної повені» Ч, [муль] «те.» Ч, [мулавiна] «мулистий ґрунт» Ж, [мулак] (iхт.) «кефаль, лобан, Mugil cerhalus L.» Ж, [мулина] «вода в низьких місцях після повені» Ч, [мулови́к] (iхт.) «срібний карась, Carassius gibelio Bloek» Дейн, [мулави́й] «мулистий» Ж, му́листий, му́лкий, му́лкува́тий, му́лува́тий, [му́льникува́тий] «мулкий», [му́лити] «заносити мулом; заносити снігом або піском Корз», [му́литися], [вíмул] «вимоїна» Ж, [вíмулити] «розмити» Ж, [зму́ль] «мул; змита земля» Ж, [зму́лити] «змити; занести мулом» Ж, [за́мулок] «місце, покрите мулом» Ж, [заму́лити] «занести мулом» Ж, [на́міл] «мул» Ж, Ник, на́мул, [на́мула Ж, Ник] «те.», [наму́лізна] «намите родовище» Ж, [наму́ліна] «тиреа (від пиляння дерева)» ВеБ, [наму́ловище] «луг, покритий мулом» Ж, [наму́лянка] «водорість» Ж, [наму́лянкiй] «зовсім малі рибки» ВеУг, на́му́листий, на́му́лити «нанести водою», [наму́ла] «мул». [наму́лка, наму́лок] «те.» ВеЛ. [перему́лина] «калюжа, болото» Нед, приму́лина «нанесений водою мул», [приму́лити] «покрити мулом». [прому́лити] «вмити (дощем)» Нед; — р. [мул] «мул», [муль] «мутна, брудна вода», бр. [мул] «мул», п. му́л «те.», ч. [muл] «те.; дощова вода», слц. му́л' «мул», нл. [muл], схв. му́ль, слн. му́лj «те.»; — псл. му́ль (<*moul-), му́ль; — очевидно, споріднене з лит. máugas «мул», mūgas «те.; промокла земля», вірм. mōr «бруд; болото», гр. μύρομαι «точу (рідину), плачу»; іє. *mew- «вогкий; гнилий; брудна рідина»; зв'язок з лит. mušiótis «забруднитися», mušti «ставати брудним», mušvé «мул» (Фасмер III 7; Преобр. I 567; Būga RR I 465—466; Bezlaĵ ESSJ II 206) менш імовірний. — Machek ESJČ 383; Schuster-

Sewc 967; Skok II 480—481; Fraenkel 418; Мельничук Этимология 1984, 141; Pokorny 741. — Пор. мiти.

мул² «гібрид коня і осла», [му́ла] «те.» МСБГ, [му́лиця] «ослиця» Ж; — р. бр. мул, п. му́л, ч. слц. вл. нл. му́л, болг. м. му́ле, схв. му́ла, слн. mūla; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво західнослов'янських та германських мов (свн. mūl, mūle); лат. mūlus «те.» вважається спорідненим з гр. μύλος «некастрований осел», алб. mušk «мул». — Фасмер III 7—8; Преобр. I 567—568; Hüttl-Worth 17; Brückner 348; Machek ESJČ 382; Schuster-Sewc 967; Bezlaĵ ESSJ II 206; Walde-Hoim. II 125—126; Kluge—Mitzka 467.

мула́т «нащадок шлюбу білої людини і негра»; — р. бр. болг. мула́т, п. ч. слц. вл. mulat, схв. му́лат, му́лат, слн. mulát; — запозичення з іспанської або португальської мови; ісп. порт. mulato «мулат; смуглявий» виводиться від ар. muwállad «нащадок від арабського батька та іноплеменної матері», пов'язаного з дієсловом walada «він народжений», waladat «вона народила (дитину)», спорідненим з гебр. yālād «народити», араб. v^{ei}lādh, аккад. walādh «те.»; пов'язується також (Meyer-Lübke REW 473) з ісп. mulo «мул; позашлюбна дитина». — SIC² 563; Фасмер III 8; Kopaliński 649—650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1012; Kluge—Mitzka 491.

[мулатова́ти] «забавлятися, гуляти» E36 25, ст. мулатовати «те.» (XVII ст.); — слц. mulatovat' «гуляти, пиячити»; — запозичення з угорської мови; уг. mulat «розважати, веселити» (первісно «провести час») є похідним від дієслова mūl(ik) «минати» фінно-угорського походження. — Лизанец 611; MNTESz II 973—974; Bárczi 210.

му́литися «виявляти нерішучість, вагатися; [м'ятися, переминатися], му́лятися, [мі́литися Умань] «те.»; — р. [му́ляється] «вагатися, проявляти нерішучість; мучитися, битися (над чимсь)»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [мо́нятися] «повільно і не-

вміло щось робити» або з *мўляти* «давити, тиснути» (пор.).

[мўлич] (зоол.) «черепашки, моллюски, *Mytilus L.*» Ж; — п. [muliszka, muleszka] «шкарлупа черепашок; винесена хвилями на берег моря»; — очевидно, пов'язане з *мул*, *намўл*. — Див. ще *мул*¹. — Пор. мўлькá.

муліне «кручені нитки для вишивання»; — р. болг. *муліне*, бр. *мулінé*, ч. слц. слн. *muliné*, схв. *мулінé*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *moulinet* «кручений шовк; пряжа різних кольорів, скручена з ниток» утворене від *mouliner* «сукати шовк», що є похідним від *moulin* «млин», джерелом якого є нар.-лат. *molīnum*, пов'язане з *моло* «мелю». — СІС² 563; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще *млин*, *моліти*.

муляж «зліпок із гіпсу, воску, який відтворює розмір і форму предмета», *муляжіст*; — р. бр. *муляж*, ч. слц. *muláž*, болг. *мулаж*, схв. *мулажа*; — запозичення з французької мови; фр. *moulage* «відливання, формування» пов'язане з *moule* «ливарна форма», що походить від лат. *modulus* «міра», *modus* «тс.». — СІС² 563; ССРЛЯ 6, 1362; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще *мóда*, *мóдуль*. — Пор. *модéль*.

мулянка (бот.) «*Limosella aquatica L.*»; — похідне утворення від *мул* «намул», калька наукової латинської назви *limosella*, утвореної від *limosus* «мулистий, болотистий». — Див. ще *мул*¹.

мўляр¹ «каменяр, майстер мурування», [мўляр] «тс.», [мўлярка] «жінка-каменяр; мулярська робота; (ент.) бджола-каменяр, *Anthophora parietina*» Ж, [мўлярство] «ремесло муляра», [мўлярчйк] «учень муляра»; — бр. *мўляр*, ст. *мураль*, *мураръ* (1494, 1514); — запозичення з польської мови; п. *murarz*, як і ч. [murář], вл. *murer* «тс.», виникло внаслідок дисиміляції з давнішого *muragz* «тс.», що походить від свн. *mūræge* «тс.», пов'язаного з *mūrge* «стіна, мур», яке зводиться до лат. *mūrūs* «тс.». — Шелудько 40; Richhardt 80; Brückner 348; Schuster—Sewc 967—968; Kluge—Mitzka 466—467. — Див. ще *мур*.

[мўляр²] «маляр», [мўлярник] «тс.», [мўлювáти] «малювати»; — результат видозміни звукових форм *мáляр*, *мáлювáти*, очевидно, зближених з *мўляр* «каменяр». — Див. ще *мáлювáти*, *мáляр*.

мўляти «терти, тиснути (про взуття, одяг); мучити, турбувати, [кліпати (очима)]», мўлити «тс.», мўлькйй «який муляє», [умўлитися] «втертися, врізатися»; — р. [мўлитель] «муляти; заважати, турбувати (про порошок в оці)», бр. *мўляць* «муляти», схв. *мўляти* «давити, м'яти (виноград); кліпати (очима)», мўляти «тс.», можливо, також слн. *mūliti* «зривати; терти»; — неясне; пов'язувалося з двн. *muljan* (*mullen*) «розгирати, дробити», свн. *müllen* «тс.», нвн. *Müll* «сміття» (Matzenauer 258; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); зіставлялося з слн. *mūl(ast)* «безрогий; безбородий» (Petersson BSl. Wortst. 58), з лит. *mulvyti* «мучити, давити» (Mikl EW 204; Kirpasky GLG 49). — Фасмер III 8; Преобр I 567; Горяев 218; Откупщиков Этимология 1984, 191.

[мўлькá] «дрібна рибка Г; молодий приплід риб Ж; (іхт.) гольян, *Phoxinus phoxinus* Ж», [мўлькá] «дрібна риба» Дейн, [мўль мóль, мóлюгá, мóлюзгá, мóльгá, мóлькá] «тс.» Ник, [мўльок] (іхт.) «минь, миньок, *Lota lota*» До; — р. [мўль] «мальок; дрібний окунь; гольян», [мўлєк] «тс.», [мўлєк] «гольян», [мўл] «кефаль, *Mugil cephalus L.*», [мўль] «дрібна риба, мальки»; — очевидно, як і [мўлєк] «кефаль», [мўловік] «срібний караєць», первісно пов'язане з *мул* «намул»; пізніше зазнало семантичного і звукового зближення з *мількйй*, *мількá* «дрібна риба», *мальок*. — Фасмер III 8; Преобр I 567—568. — Див. ще *мул*¹. — Пор. *мількá*.

мультиплікát «фільм, зроблений за допомогою мультиплікації», *мультиплікатор* «камера для мультиплікації; фахівець у галузі мультиплікації», *мультиплікація* «кінознімання ряду рисунків і фігур, що зображують послідовно розміщені моменти руху», *мультиплікаційний*; — р. *мультиплікát*, бр. *мультиплікát*, п. *multiplikacja* «розмноження», ч. *multiplikace*, слц.

multiplikácia «тс.», вл. multiplikacija «множення», болг. мултипликация «розмноження; мультиплікаційний фільм», схв. мултипликација «множення», слн. multiplikacija «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Multiplikation «множення; мультиплікація», як і фр. англ. multiplication «тс.», походить від лат. multiplex «складний, численний», утвореного з основ слів multus «численний», яке зіставляється з гр. μάλα «дуже багато», і πlico «складаю». — СІС² 564; ТСБМ III 180; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 474; Dauzat 491; Walde—Hofm. II 124—125. — Див. ще аплікація, плесті.

мультифільм «фільм, створений методом мультиплікації»; — р. мультифільм, бр. мультифільм; — складне слово, утворене з усіченої основи мультиплікаційний і слова фільм. — СІС² 564. — Див. ще мультиплікат, фільм.

мульча «матеріал для накриття ґрунту (солома, листя, торф)», мульчувальний, мульчувати «покривати ґрунт або ряди посівів мульчею»; — р. бр. мільча, п. mulczować, ч. mulčovati, слн. mulč; — запозичення з англійської мови; англ. mulch «зіпріла солома або листя» походить від сангл. molsh «м'який», пов'язаного з дангл. melse «спілий, достиглий; родючий»; споріднене з дат. mais «м'який», двн. molawēn «ставати м'яким», псл. melo, *melti, укр. мелю, молоти. — СІС² 564; Sl. wug. obsyeh 495; Klein II 1012. — Див. ще молоти.

мумія «труп, збережений від розкладу за допомогою бальзамування», заст. мума «тс.», муміфікація «бальзамування; висихання трупа», муміфікувати; — р. болг. мумия, бр. мумія, п. mumia, ч. mumie, слн. mūtia, вл. mumija, м. мумија, схв. мумија, мумија, слн. mūtiја; — запозичення з німецької мови; нім. Mumie, як і англ. mummy, фр. momie, слат. momia, походить від ар. mūmiya^b (mūmiyā) «мумія», яке виводиться від перс. mūm «віск». — СІС² 564; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1014; Kluge—Mitzka 491—492.

мумритати, мумриніти — див. мурмур.

мундір «формений одяг; [солдат Ж]», [мундёр] «мундир», [мундёрша] «дружина солдата» Ж, [мундирувати] «одягати в мундир» Ж, обмундировка, обмундирування, обмундирувати; — р. болг. мундър, бр. мундзір, п. mundur, ч. слц. mundúr, м. мундир, схв. мундїр; — через посередництво російської і далі, очевидно, німецької мов (нім. Montür, Montierung, [Mondierung] «тс.») запозичено з французької; фр. monture «збирання; оправа; спорядження» є похідним від monter «підіймати; складати, збирати»; нім. Montür виводять також від ісп. montura «кавалерійське спорядження» (Holub—Lyer 325) або від іт. montura «форма одягу» (Machek ESJĀ 383), які відповідають фр. monture «спорядження». — СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 342; Holub—Kop. 235; Dauzat 484. — Див. ще монтувати.

[мундур] «мундир» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. mundur «тс.» відповідає укр. мундир (див.).

мундштук «частина цигарки, люльки, духового музичного інструмента, яку беруть у рот; додаткові залізні вудила», [моштук] «тс.» О, [муштук] «тс. Ж; вудила Пі»; — р. мундштук, [муштук], бр. муштук, п. munsztuk, заст. musztuk, болг. мундищук, м. муштукла, схв. мундиштик; — запозичення з німецької мови; нім. Mundstück «тс.» складається з основ іменників Mund «рот», спорідненого з гот. munp, дангл. mūđ, дісл. munp «тс.», лат. mando «жую, кусаю», гр. μάσθηλι «щелепи», і Stück «кусень, шматок». — СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Kluge—Mitzka 492. — Див. ще штука.

[мунічитися] «перемонитися»; — очевидно, пов'язане з [муніця, муніція] «амуніція». — Див. ще амуніція.

мунічка — див. мілиця.

[муніж] «страва з тертої картоплі» Корз; — неясне.

[муній] (дит.) «малий» Корз; — афективне утворення, що виникло в дитячій

мові на основі прикметника *малий* (див.).

муниципальний «який стосується муніципалітету; пов'язаний з місцевим самоуправлінням», *муниципалізація* «передача державою приватного майна у розпорядження органів самоуправління», *муниципалітет* «орган міського або сільського самоуправління в деяких країнах», *муниципій* «місто з правом самоуправління (у давньоримській державі)», *муниципалізувати* «проводити муніципалізацію»; — р. *муниципальный*, бр. *муниципальны*, п. *municipalny*, ч. *municipální*, слц. *municipální*, болг. *муниципален*, схв. *мўниципāлан*, слн. *municipálen*; — запозичення з французької мови; фр. *municipal* «муниципальний», як і англ. *municipal*, походить від лат. *municipālis* «тс.», пов'язаного з *municipium* «муниципальне місто», *municiperis* «громадянин муніципального міста; земляк», утвореними з основ слів *municipis* «обов'язок, служба; посада», спорідненого з псл. *mēpa*, укр. *міна*, і сареге (перфект *сєрґ*) «брати, одержувати», спорідненого з гр. *καπτω* «хапаю», алб. *кар* «схоплюю», лтс. *kāmp(j)u*, *kāmp* «тс.».— СІС² 565; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Dauzat 491; Klein 1015; Walde—Hofm. I 159, II 128.— Див. ще *мія́ти*.— Пор. *імунний*, *кому́на*.

му́нція — див. *аму́нція*.

[му́нки] «черевики з грубого матеріалу» МСБГ; — неясне.

[му́ня] «бабуся» МСБГ; — слово з дитячої мови, очевидно, пов'язане з *бабу́ня*.— Див. ще *ба́ба*¹.

му́нявий, *му́няво*, *му́нька*, *му́нькова́тий* — див. *мо́нятися*.

[му́няк] «вередун, капризник» О; — неясне; можливо, пов'язане з *[мо́нятися]* «копатися, довго поратися», *[му́нявий]* «недоумкуватий».

мур «кам'яна або цегляна стіна; огорожа; [кам'яний будинок Ж; опалювальні споруди в хаті (піч, грубка, плита) Корз], *[морáвка]* «мурована будівля» ЛЧерк, *[мура́вчик]* «муляр» Ж, Бі, Л, *[мура́ль]* «тс.» Ж, *[му́рик]* «ластівка, що ліпить гніздо на стіні» Ж, *[мури́вка]* «тс.» Ж, *[мури́на]* «залишок від ка-

м'яної споруди» Бі, *[мури́вля]* «кам'яна або цегляна робота» Бі, *[мури́вчик]* «муляр» Бі, Л, *[мури́вчик, мури́вчик Ж, му́рнік Ж, ВеУг]* «тс.», *[муро́ванець]* «бруківка» Ж, *[муро́ваниця]* «кам'яний будинок», *[муро́ванка]* «мурована криниця; шосе; процес мурування» МСБГ, *мурува́ти, заму́ривува́ти* «закладати» (напр., стіну), *обму́ривка* «обмазування глиною, обкладання вогнетривким матеріалом», *[ому́рати]* «обмурувати», *[передму́рря]* «огорожа; оплот», *підмур* «фундамент, основа будови», *підму́ривок, підму́рówka, підму́рок, підму́р'я* «тс.», *пріму́рок* «карниз (у грубки); кам'яна прибудова», *приму́ривува́ти*, ст. *моур* «кам'яна огорожа» (148!); — р. *[мур]* «кам'яна стіна», бр. *мур*, п. ч. *мур*, слц. *mür*, вл. нл. *murja*; — через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *mūge* походить від лат. *mūrus* (<*moiros) «стіна», пов'язаного з *moenia* (<*moipi-) «вал; бастион; бальверк» і спорідненого з дангл. *møge* «межа; область».— Акуленко 134; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 570; Горяев 219; Brückner 348; Machek ESJC 383; Schuster-Sewc 968—969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 466—467; Walde—Hofm. II 131—132.— Пор. *му́ляр*¹.

мурава́¹ «моріг, молода трава; [мох МСБГ]», *[мурава́на]* «мурава» Ж, *[муравні́к]* «тс.» Ж, *мура́вистий* «покритий муравою»; — р. бр. *мурава́*, др. *мурава*, п. *murawa*, болг. *морáва*, *[мура́ва]*, схв. *му́рава* (бот.) «скорзонера, Scorzonera», слн. *muráwa* «низька, м'яка трава»; — псл. *murava*, можливо, пов'язане з укр. *моріг*, *[мури́г]*, р. *[мур]* «лучна трава»; — споріднене з лит. *mauga* «ряска, зелень», *muṛti* «розмочуватися», лтс. *muṛg* «мурава, газон».— Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.— Endz. II 569—570.— Пор. *моріг*, *мури́на*.

[мурава́²] (зб.) «мурашня», *[маранді́ль]* «мурашка» О, *[моравей́ Л, морáль ВеНЗн, моранде́ль О, моранді́ль О, морáха Ж, морáшка Ж, мра́чка ВеНЗн, муравей́ Л, мураве́ль, мураві́й, мура́вич МСБГ, мура́вка, мураге́ль*

BeH3n, му́ра́йка Ж, му́ра́ль, мурандѐль Ж, мурандѐль О, мурандѐй О, мурандѐль, мура́нин BeH3n, мура́х BeH3n] «те.», [мура́ха] «те.»; мурашиний лев, Murgte(со)leon forticatus L. Ж», [мураві́ця] (зб.) «мурашня», [мураві́ще] «мурашник», [мураві́ння, муравлі́ння], муравлі́сько, муравлі́ще, [муравні́к, мурашкóвина] «те.», [муравлю́ха] «мурашиний лев» Ж, [муравля́к] «те.» Ж, [муравля́р] (зоол.) «мурашкоїд, Murgtesophaga» Ж, [мурав'я́р] «те.» BeH3n, мурашва́ (зб.) «мурашня», мура́шка, мура́шник, мурашні́я (зб.), [мурацо́к] «мурашка О; велика лісова мурашка Ж», [мурва́нь] «мурашка», [мурма́нька, муря́вка BeH3n, мурандже́й Ж, мура́нка, мура́нюк Ж, мура́х, мура́шок Ж] «те.», [мураве́льний] «мурашиний», [мураві́ний, мура́в'їний Ж, муравлі́ний, муравча́ний, мура́в'яний Ж, мура́льовий О], мурашні́й, [мурма́ньчий, мура́нчаний, мура́нчачий BeYr, мура́нчий] «те.»; — р. мураве́й, [мураве́ль], бр. мура́шка, п. mrowka, ч. mravenec, слц. mravec, вл. mrowja, нл. mroja, полаб. mrowe, болг. мра́ва, [мра́вка], м. мрава, схв. мрав, слн. mrawlja, стсл. мравини; — пел. *mow-j-; — споріднене з ав. maorī(š), ірл. moirb, діел. maugr, дінд. vaurī, vaurāh, лат. fortica < *morgti(oa) «те.»; іе. *morgi; др. *морозмінилось у мурав-, очевидно, під впливом мурава́ «моріг». — Фасмер III 11; Преобр. I 569; Brückner 346; Machek ESJC 378—379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 962; Младенов 305; Skok II 462—463; Bezlaž ESSJ II 199; Критенко Ветуп 511, 544; Bern. II 79—80; Mikl. EW 202; Trautmann 170; Гамкрелідзе—Іванов 527; Роконгу 749.

[му́р'а́вка] (сорт твердих груш) Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. mowawka (сорт слив) або з р. [му́равий] «зелений, недостиглий».

мура́га, мура́жок, муражо́к, мури́г — див. моріг.

[мура́р] «муляр»; — п. murgar, ч. слц. murgar, вл. murgar, нл. murgar «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; свн. murgere «той, хто мурує

стіни» утворено від mure «стіна». — Machek ESJC 383; Schuster-Sewc 968. — Див. ще мур.— Пор. му́ляр¹.

[му́рати] «обмазувати, марати» Ж, [заму́ранець] «замазура» Ж, [ому́рати] «обмазати, обмарати» Ж; — нл. murg «мутити, каламутити»; — очевидно, пов'язане з му́рий «темно-сірий або сіробурий в плямах» (див.).

[мура́тури] «солоні овочі» Romanoslavica 14, [мариту́ри] «заквашена або законсервована суміш овочів» МСБГ, [морату́ри] «те.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. мурэтурь, як і рум. murgăti «те.», зводиться до лат. *muriare «засолювати», похідного від murgia «розсіл», яке вістається з гр. μῦρω (μῦροαι) «текти, точити», лит. murti «розмочуватися». р. укр мурава́ «моріг, молода трава». — Vrabie Romanoslavica 14, 162; Walde—Hofm. II 130. — Див. ще мурава́¹.

мура́х, мура́ха, мурашва́, мура́шка, мура́шник, мурашні́я, мурацо́к — див. мурава́².

[мурашівні́к] (бот.) «деревій тисячолістий, Achillea millefolium L.» О, [мурашівні́к] «те.» О, BeH3n, Мак; шебрушка, Calamintha asinos Bth. (Thymus) Мак»; — очевидно, похідні утворення від мура́шка; мотивація назв неясна. — Див. ще мурава́².

[мура́шник] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — результат перенесення назви мура́шник «надземна частина житла мурашок» (за зовнішньою схожістю брижів на воді з рухом великої кількості мурашок на мурашнику). — Див. ще мурава́².

[му́рга] «настирлива, уперта людина; невдячна людина; нечепура» МСБГ, [му́рга] «те.» тж, [му́рка] «замазура Ж; мерзотник О»; — очевидно, результат семантичної видозміни запозиченого з молдавської мови мург «темно-гнідий», му́рга «корова чи кобила каро-гнідої масті». — Див. ще му́ргий.

[му́ргий] «нечистої брудної масті; темно-коричневий; чорно-сірий; чорножовтий» Ж, [мурга́вий, мурга́стий, мурга́тий, мурга́тий, мурга́рий] «те.» Ж, [мургані́стий] «перістий, з темними смугами» Ж, [му́рга] «чорний віл Ж; кличка

вівці Доп. УЖДУ IV», [мурґаня, мурґаша] (клички овець) тж, [мурґій] «віл майже чорної масті», [мурґіца] (кличка чорної корови) ВеНЗн; — п. [murgaty] «з чорною головою» (про тварину), murga «віл з темною головою і шиєю», ч. murgastý «смугастий», болг. м. мурґ(ав) «смуглявий», схв. мурґаст «оливкового кольору»; — запозичення із східнороманських мов; молд. мурґ «гнідий», рум. murg «темно-гнідий», як і алб. murg «те.», етимологічно неясне; зіставляється з лат. amurca (amurga) «темна рідина, що витікає при видавлюванні оливкової олії» (Преобр. I 570; Младенов 308); очевидно, віддалено споріднене з псл. morygъ, укр. мурґий; зазнало часткового змішування з мурґий. — Мельничук Молд. эл. 169; Scheludko 120, 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Vrabie Romanoslavica 14, 163; Фасмер—Трубачев III 14; Machek ESJC 383; СДЕЛМ 268—269; Нерознак 199—200. — Див. ще мурґий. — Пор. мурґий.

[мурда] «вівця з чорними плямами навколо очей», [мурдзаста] ВеНЗн; — болг. мурдґо «смуглява людина; чорний собака»; — очевидно, видозмінене вапозичення з молдавської і румунської мов; молд. мурдґр «брудний», рум. murgdăr, як і болг. мурдґр «те.», схв. мурдґр (мурдґра) «замазура», походять від тур. murgdar (murdar) «брудний, нечистий», запозиченого з перської мови. — РЧДБЕ 474; Младенов 308; СДЕЛМ 269; DLRM 522; Радлов IV 2, 2195.

[мурей] «селюк»; — р. [мурина] (знев.) «погана людина», [мурка] «приїжджа (на Камчатці) людина», [мурьє] (зб.) «приїжджі (на Камчатці) люди»; — неясне.

мурена (іхт.) «морська риба з родини вугрів, Muraena L.»; — р. мурена, бр. мурена, др. мюрона, п. мурена, ч. мурена, болг. мурена «білуга», м. моруна «те.», схв. мурина «мурена», муриньа «те.»; — через посередництво західнослов'янських і німецької мов (нім. Murgäne) запозичено з латинської; лат. murgēna походить від гр. мурена «те.», пов'язаного з мурос «вид морського вугра», яке зіставляється з мурос «наждак», днв. smego «жир»; у давньо-

руську мову було запозичене безпосередньо з грецької. — Фасмер III 12; Преобр. I 569; Горяев 218; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 233; Младенов 304; Mikl. EW 202; Walde—Hofm. II 123; Frisk III 271. — Пор. марена².

[муреша] «чорна вівця з білими цялками коло очей ВеНЗн; вівця, що біля очей має жовті плямки О», [мурешіста] (прикм.) ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від мурґий «темно-сірий (в плямах), смуглявий; [брудно-сірий; чорно-коричневий]», оформлене за зразком запозиченого [ваклеша] «вівця чорна, коло очей біла». — Див. ще мурґий. — Пор. вакешка.

мурза «титул феодальної знаті в татар», мурзак (заст.) «татарин», [мурзалець] «солдат мурзи» Ж, мурзінський «належний мурзі»; — р. бр. мурза, др. мурза, п. murgza; — запозичення з тюркських мов; тат. murgza «мурза; господар», каз. murgza «те.» походять від перс. mīrzā, що є результатом стягнення виразу amīr-zāda «князівський син», звідки й укр. мурза в різних значеннях. — СІС² 453; Фасмер III 12; Горяев 218—219; Шипова 238; Kopaliński 635; Sl. wug. obcuch 482, 496; Mikl. EW 205.

мурзати «бруднити (обличчя, руки)», [мурза] «забруднене обличчя; нечепура, вперта людина МСБГ», [мурза] «повидло; страва з фруктів» Л, [мурзак] «порода бичків, що водяться на дні лиману в мулі» Мо, Дз, мурзатий «брудний, з брудним обличчям», [мурзатий] «те.» Ж, замурза «замазура», [замурзяка] «те.» Ме; — р. [мурза] «бруднуля», бр. мурзаць «бруднити», п. murgac «те.»; — не зовсім ясне; віставлялося з мурґий, мурґий (Вгюскпер 348); менш імовірний зв'язок з мурза «татарський князь; феодал» (переносно «той, хто має темне обличчя» — Преобр. I 569), як і з п. murgup (вимовляється мужин) «мавр, негр» (Меркулова Етимологія 1968, 80).

[мури] (бот.) «ожина звичайна, Rubus caesius L.» Пі; — запозичення з східнороманських мов; молд. мурь, рум. murgă, як і фр. mûre, іт. mûra, походять від лат. murgus «те.», пов'язаного з murgus «шовковиця». — Walde—Hofm. II 114. — Див. ще мурва.

мурий «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, в ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий Ж], [мораністий] «темно-смугастий, пістрявий» Ж, [мураністий] «те. Ж; брудний О», [муровастий] «чорно-коричневий, чорно-червоний» ЛексПол, [мурко́] «мурий пес ВеНЗн; буро-ряба худобина або собака Бі», [му́ря] «темно-смугастий бик» ВеНЗн; — р. [му́рий] «бурий, чорно-коричневий або жовтуватого-сірий; смугастий», сму́рий «темно-сірий, темно-бурий», ч. [mouga] «темно-смугаста корова», mougovatý «смугасто-темно-сірий»; — нсл. тигъ «темний», можливо, пов'язане з тиг- «брудне болото» (Būga RR I 468—469); зіставлялося також (Фасмер III 15; Machek ESJĀ 377) з гр. ἀμυρός «темний, туманний». — Пор. му́ргий, му́рина, му́ргий.

му́рин «мавр, негр»; — р. му́рин, бр. заст. му́рын, др. му́ринъ, му́ръ, п. тигзуп, ч. mouřenín, ст. mūr(ēn)in, слц. тигin, вл. тōг, нл. тог, слн. тиг(in), стсл. моу́ринъ; — запозичення з германських мов; днв. тōг «мавр», нвн. Mohr «те.» походить від лат. maugus «мавр, араб». — Richhardt 80; Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 348; Machek ESJĀ 377; Holub—Kop. 232; Mikl. EW 204—205. — Див. ще мавр.

[му́рина] «невелике болітце, що валяється після повені»; — р. [мур] «пліснява», [мурлі́на] «озеро коло болота», ч. mouf «сажа, кіптява», слц. mūr «те.»; — нел. тигъ, очевидно, пов'язане з тигача «мурава»; — споріднене з лит. māugas «бруд», mūgas «мокра земля», mūr̃ti, mūr̃stu «мокнути», лтс. тигit «забруднювати», дангл. снн. дфриз. тōг «болото», нвн. Moog, англ. тоог «те.», іе. *тог-; припускається дальший зв'язок з мул, мити (Фасмер III 10—11). — Machek ESJĀ 377; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewe 947; Trautmann 172; Būga RR I 468—470; Kluge—Mitzka 487. — Пор. му́рава¹, му́рий.

[му́ривка] (орн.) «ластівка міська, Delichon» Шарл; — похідне утворення від мур; назва зумовлена місцем гніздування птаха. — Булаховський Вибр. пр. III 217. — Див. ще мур.

мурка́ч — див. мерка́ч.

[мурла́та] «верхня дерев'яна балка, що кладеться вздовж стіни» Дз, Л, [мурла́т] «тс.» Мо; — р. [мурла́т] «балка, на якій лежать кінці кроков», бр. [мурла́ты] «верхній вінок зруба хати», п. murlat «мауерлат, опорний брус», murlat, murłata «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено в німецької; нвн. Mauerlatte «тс.» складається з іменників Mauer «стіна» і Latte «планка, рейка». — Brückner 348. — Див. ще ла́та, мур.

мурло́ «груба, невихована людина; відлюдько; [пика, морда, рило Ж]», мурмі́ло «груба, невихована людина; відлюдько»; — р. мурло́ «пика, морда», [мурно́], бр. мурло́ «тс.», схв. му́рлак (му́рла́к) «неотеса, відлюдько»; — неясне; пов'язується з тюрк. тигип < вигип «ніс» (Даль II 360; Горяев 219); припускається також звуконаслідувальне походження (Фасмер III 13); форма слова пояснюється аналогією до рі́ло (Преобр. I 569).

[мурмо́ситися] «супитися, бути в поганому настрої»; — результат контамінації слів [бурмо́ситися] «тс.» і мурмо́тати (див.).

мурмота́ти, мурмоті́ти — див. мур-мур.

мур-мур (вигук, що передає муркотання кота), [мурк, му́рлү] «тс.» Ж, му́ркати, муркотáти, муркоті́ти, му́рлікати, мурмотáти, мурмоті́ти, [му́рнікати Ж] «тс.», му́рчати «муркотати (про тварин); бурчати (про людину)», [мормоні́ти] «бурчати; мурмотати» ВеУг, [мумритáти] «бурмотати, мимрити» ЛексПол, [мумрину́ти] «промимрити» тж, му́ркіт «муркання», [мурко́] «кіт» Пі, [муркоті́ло] «буркотун», [муркоті́й] «тс.», [муркотн́я] «муркання»; — р. мур-мур, му́рлікаты́, бр. му́рлікаць, п. murzeć, ч. murčeti «ричати; бурчати; муркотити», слц. murčat' «тс.»; — звуконаслідування, наявне також в інших мовах: нвн. тигmeln «бурмотити», лат. тигтигāге «тс.», тюрк. тигла- «муркотити, бурмотити». — Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 346; Machek ESJĀ 381; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Mikl. EW 204.

мурґий «рудий або темно-сірий з темними смугами; [нечистого, брудного кольору; темно-коричневий; чорно-сірий; чорно-жовтий Ж]», [морґий] «рудий або темно-сірий з темними смугами», [муруговатий] «бурий з темними смугами; тигровий» Бі, [муруґа] «віл сіро-білої масті з вузькими темними смугами»; — р. мурґий «темно-бурий або рудо-бурий», [морґий] «брудно-сірий» (про ката), п. тогагі «смугастий», елн. тагога «пляма», смуга»; — очевидно, пов'язане з мґрий; зіставляється також з [мґрий] (Преобр. I 570), з р. марáть (Фасмер III 14).— Горяев 219; Brückner 344.— Пор. мерегий, мґрий, мґрий.

мурчák, мурчóк — див. морщá.

мус «солодка страва з фруктовим сиропом; (заєт.) піна, бродіння рідини Бі», мусірувати «збивати в піну; пінитися; щось перебільшувати», мусувати «робити пінистим; [пінитися; грати (про вино) Ж]»; — р. мусс, бр. мус, п. mus «мус; піна; крем з білка; газ (шипучих напоїв)», схв. мўса, мўса «напій з деревного соку», елн. musirati «пінитися»; — запозичення з французької мови; фр. mousse «мує, піна; збиті вершки» остаточно не з'ясоване; може бути виведене від лат. muscus «мох» або нар.-лат. pulsa «мед (напій)», похідного від pulsus «підсолоджений медом, медовий».— СІС² 565; Горяев Доп. 28; St. wug. obeuch 496; Klein 1009; Dauzat 489.— Див. ще мох, муселéць.

мўса — див. мїдза.

[мусáт] «сталеве кружало для гостріння ножів; кресало» Ж, [мусáд] «те.» Ж, [мусáк] «сталевий брусок для вирівнювання леза коси», [муссáк] «кинджал» Ж; — р. [мусáт] «брусок для гостріння ножів; кресало», [мусáк] «кресало», [мусéт] «те.», п. musat «сталь для гостріння шабель», схв. ма́сат «кресало; сталевий брусок»; — запозичено з турецької мови, частково через посередництво східнороманських (молд. ма́сáт, рум. mäsát «сталевий брусок»); тур. masad «сталеве точило» походить від ар. massad «те.», пов'язаного з massa-da «терти».— Vincenz 10; Фасмер III 15; Преобр. I 570—571; Шипова 238; Brück-

ner 349; Mikl. EW 184; Matzeпаег 260.

муселéць «напій з вареного і розведеного меду», [мусéлэс] «те.» Г, Ж, Бі, [мусéлець] «те. Г; сироватка Ж»; — схв. мусéлез «старе вино; виноградний сік; виноградне сушло»; — запозичення з латинської мови; лат. pulsus «підсолоджений медом», pulsum «вино з медом, медове вино» через незасвідчену форму *melsus виводиться від mel «мед».— Walde—Hofm. II 123.— Див. ще ма́ляс.— Пор. мус.

мўсир, мусірчá — див. морсóля.

мусити, [мўсати] «муєти» ВеУг, [мўсити] «те.», [мус] «примус; обов'язок МСБГ», [мўса ВеУг, мўша Ж] «те.; необхідність», [мус] (присл.) «обов'язково, неодмінно» МСБГ, [мусáй, мусóво] «те.» тж, [мусáт] «мабуть; пора» О, [мўсить] «імовірно, можливо, безумовно Ж; мабуть Корз», вїмусити «заставити», [вїмус] «примус» Ж, вїмушений, змўсити «заставити», невїмушений, [непрїмусний] «добровільний» Ж, примўсити «заставити», прїмўс СУМ, Бі, [примўсія] «речі, приналежності; турботи, кловіт», примусóвий, прїмусом «наси́льно», ст. мусити (1408); — р. [мўсить], бр. мўсіць, п. musić, ч. musiti, ст. musěti, елц. musiet', вл. musac, нл. musaś; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. müssen «мусити» (двн. тиозапп «те.») пов'язане з messen «міряти» і споріднене з лат. meditor «обмірковую, збираюсь», гр. мéδομαι «турбуюсь», псл. тѣга, укр. міра.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Richhardt 81; Шелудько 40; Фасмер III 15; Hüttl-Worth 17; Brückner 348—349; Machek ESJČ 383—384; Holub—Lyer 325; Schuster-Sewc 969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 475, 495.— Див. ще міряти, мóдус.

Мусій — див. Мойсéй.

мускát «сім'я плодів мускатника; сорт винограду; сорт вина», мускáтéль «сорт вина», мускáтник (бот.) «Myristica fragrans», [мушкáтник] «те.» Ж, [мушкáтэ́лька] «сорт груш» Умань, [мушкáти] «сорт слив, Prunus domestica L.» ВеНЗн, мускáтний; — р. бр. болг. мускáт, п. muszkat «мускат, мус-

катний горіх; сорт вина», ч. слц. *muškát* «мускатник; сорт винограду і вина», вл. *mušota* (*mušata*) «мускатний горіх; мускат», нл. *muškota*, *muškot*, м. *мискат*, схв. *м'ускат*, слн. *moškát* «тс.»; — через посередництво російської і польської мов запозичено з французької; фр. *muscat* «мускатний виноград; сорт вина» походить від іт. *poscato* «з мускусом змішане», яке зводиться до слат. *muscātum* «мускатний горіх», похідного від *muscus* «мускус». — СІС² 565; Фасмер III 16, 20; Преобр. I 571; Kopaliński 652; Machek ESJC 384; Holub—Lyer 325—326; Holub—Kop. 235; Schuster-Sewc 970; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 492. — Див. ще м'ускус.

[м'ускати] «пригладжувати; легко торкатися Ж», [м'уснути] «легко торкнутися» Ж; — запозичення з польської мови; п. *muskać* «легко торкатися; гладити», *musnać* «тс.», можливо, споріднене з лит. *mauti* «одягати (обручку на палець)», лтс. *tauti* «гладити», лат. *movēre* «рухати». — Brückner 349.

м'ускола, м'ускóта — див. мозгола.

[мускотіти] «шарудіти» Г; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [м'оскати] «бити, стукати» (див.).

м'ускул «м'яз», *мускулатура*, *мускулістий*, *мускулястий*, *м'ускульний*; — р. бр. болг. м. *м'ускул*, п. *muskuł*, ч. слц. *muskuł*, вл. *muskl*, нл. *muskel*, схв. *м'ускул*, слн. *muskulatūra*; — запозичення з латинської мови; лат. *musculus* «мишеня; мускул» є зменшеною формою іменника *mūs* «миша», спорідненого з дінд. *mūh*, гр. *μῦς*; днв. дангл. *mūs*, псл. *мушь* «тс.», укр. *миша*; назву тварини було перенесено на м'яз (первісно — біцепс) за зовнішньою подібністю (форма, рухливість). — СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 577; Горяев 219; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Walde—Hofm. II 132. — Див. ще м'иша, м'ишка.

м'ускус «пахуча речовина рослинного або тваринного походження», *м'ускусний*, *м'ускусовий*; — р. бр. болг. *м'ускус*, ч. *mošus*, слц. *muskus*, *mošus*, м. *миск*, схв. *мускус*, *мошус*, слн. *mošek*; — р.-цсл. *мъсквѣтъ* *мъсквѣтъ*; — за-

позичення з латинської мови; лат. *muscus* походить від гр. *μῦσχος*, яке зводиться до перс. *mušk* «мускус», спорідненого з дінд. *muškāh* «сім'яне яечко» (> «рідина з сумки мускусної тварини»), пов'язаним з *mūh* «миша», що відповідає лат. *mūs* «тс.», укр. *миша*; думка про запозичення перс. *mušk* з давньоіндійської мови (СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 571; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260) недостатньо обґрунтована. — Machek ESJC 374; Holub—Lyer 322; Maughofer II 657—658. — Див. ще м'иша. — Пор. мускát.

муслін (легка тонка й м'яка тканина), [мушлін, м'ушлін Ж] «тс.», [мушлєвий, мушлінєвий] Ж; — р. *муслін*, бр. *муслін*, п. *muślin*, ч. *mušelín*, слц. *mušelín*, *muślin*. болг. *муселін*, схв. *муселїн*, *м'услїн*, *мушїлїн*, слн. *muslín*; — запозичення з французької мови; фр. *mousseline* походить від іт. *mussolina* (*mússola*) «тс.», пов'язаного з назвою міста в Месопотамії *Mussolo* (ар. *Mūsul*); у формі [м'ушлін] слово запозичено з польської мови. — СІС² 565; Булаховський Нариси 99; Фасмер III 16; Kopaliński 652; Brückner 349; Machek ESJC 384; Holub—Lyer 325; Dauzat 489. — Пор. мосулбєс.

мусóн «вітер, що взимку дме з материка на море, а влітку з моря на материк»; — р. *муссóн*, бр. болг. *мусóн*, п. *muson*, *monsun*, ч. *monsun*, *monzun*, слц. *monzún*, вл. *monsun*, схв. *монсїн*, слн. *monsún*, *monsúm*; — через посередництво романських мов (фр. *mousson*, порт. *monção*, ісп. *monzon*) запозичено з арабської; ар. *máusim* «пора року» пов'язане з *wasama* «таврувати, позначати». — СІС² 565; Фасмер III 17; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Lokotsch 115; Kluge—Mitzka 486; Dauzat 489; Klein 1000.

муст¹ «свіжий сік; молоде вино; [квас МСБГ]», [моц] «виноградний сік; молоде вино» Ж; — р. *муст*, *мост*, бр. *муст*, др. *мѣстѣ*, *мѣстѣ*, п. *moszcz* (*muszcz*) «молоде вино; фруктовий або овочевий сік; сусло», ч. нл. *mošt*, слц. *mušt*, *mošt*, вл. *mošt*, болг. *мѣст*, м. [мост], схв. *м'уст*, слн. *mošt*, стсл.

мѣстѣ «тс.»; — псл. mьstь; — запозичено з латинської мови, в сучасній формі, можливо, через нижньонімецьку (нн. most, must); лат. mustum «виноградне сушло, молоде вино» пов'язане з mustus «молодий, свіжий, новий» (від *mustos «вологий»), далі з muscus «мох», спорідненим з псл. шѣхъ, укр. мох.— Фасмер II 662—663, III 17; Преобр. I 571—572; Горяев 219; Brückner 344—345; Machek ESJC 374; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 230; Mikl. EW 207; Walde—Hofm. II 136.— Див. ще мох.

[муст²] «річковий мул; осад; гуща; бруд Ж; гноївка; мокрий сніг О», [мо-стівка] «гноївка», [моцівка О, мустівка О, мустьянка Ж] «тс.», [мусти́ти] «наповнювати брудом, гноївкою; топтати ногами Ж; гноїти О»; — неясне; можливо, результат зближення нвн. Міст «гній» з муст «сік».

мустанг «зничавилий кінь американських прерій»; — р. бр. болг. мустанг, п. ч. слц. mustang, схв. мустанг; — запозичення з англійської мови; англ. mustang «тс.» походить від ісп. mestefio, mestengo «худобина, що заблудилась», пов'язаного з mesta «товариство скотарів», яке зводиться до лат. mixta, дієприкметника ж. р. від miscēre «змішувати», спорідненого з псл. mēsiti, укр. місіти, мішати.— SIC² 565; Kopaliński 652; Holub—Lyer 325; Skeat 342; Klein 990, 1018.— Див. ще місіти.— Пор. метіс, мікстура.

[мусувати] «розмірковувати», [мусуватися] «вовтузитися», [мішляти] «метити, міркувати»; — неясне; можливо, пов'язане з мисль або з [моцуватися] «з великими зусиллями щось робити», похідним від міць «сила».

мусульманин «магометанин», мусульманство «іслам»; — р. мусульманин, бр. мусульманін, п. музунтапін, ч. musulman, слц. musulman, болг. мюсюлманин, м. муслиман, схв. мусліман, слн. musliman; — через посередництво тюркських і перської мов (пор. тат. мусулман «благовірний, мусульманин; татарин», тур. müslüman (muslim) «мусульманин», перс. muslimān «відданий ісламу») запозичено з арабської; ар. muslim «відданий ісламу», пов'язане з ʾislāma «він підко-

рений, відданий», salīma «залишатись цілим, рятуватись».— Фасмер III 17; Шипова 239; Преобр. I 572; Горяев 219; Kopaliński 653; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Mikl. EW 205; Lokotsch 122; Klein 1007, 1018.— Пор. бусурман.

муталь, муталиця, муталька, мутель, мутиль, мутіль, мутлик — див. метелик.

мутація «зміна спадкових ознак», мутант «організм, що виник унаслідок мутації», мутаційний; — р. болг. мутація, бр. мутацыя, п. mutacja, ч. mutace, слц. mutácia, м. схв. мутація, слн. mutácija; — інтернаціональний термін, утворений від лат. mutatio «зміна», пов'язаного з mutare «змінювати, переробляти», спорідненим з дінд. mēthati, mīthāti «змінює, чергується», гот. maidjan «змінювати», лтс. miētus «зміна», псл. mьstiti, укр. мстіти.— SIC² 566; Brückner 339; Kopaliński 652—653; Holub—Lyer 326; Klein 1019; Walde—Hofm. II 137—138.— Див. ще митусь, мстіти.

[мүтергáмер] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — п. [mutterhammer] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. Mütterhammer «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mütter «гайка» і Hammer «молоток».— SW II 1078.— Див. ще гамарня, мутра.— Пор. мутердóринь.

[мутердóринь] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — запозичення з німецької мови; н. Mütterdorn «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mutter «гайка» і Dorn «колючка, терен; пробійник».— Онишкевич I 458.— Див. ще дóрник, мутра.— Пор. мүтергáмер.

[мутікати] «їсти» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [мо-тикатися] «трудитися» або з молд. мутá «переміщати, пересувати».

[мүтиль] «дрізки» Корз; — неясне.

мутіти «каламутити; баламутити, підбурювати; [створювати безладдя]», мутітися, мутніти, мутнішати, [мутувати] «мутити» Ж, [мут] «муть» Ж, [мүтва] «сум'яття; метушня; плутанина» Ж, [мүтище] «мул, осад» ВЕНЗн,

[*мўтлавиця*] «дуже брудна вода в водоймі» ЛексПол, [*мутник*] «мутний струмок», [*мутняк*] (зоол.) «каракатиця, *Sepia*» Ж, *муть*, *мутний*, *мутнуватий*, [*мутняво*] «в'яло, поволі» Ж, [*замут*] «хаос, сум'яття» Ж, [*замўта*] «те.» Ж, *замутнілий* Ж, [*незамўтний*] «незатмарений, безтурботний» Ж, [*незмучений*] «те.» Ж, [*бмут*] «вир» Ж, *перемутити* «схвилювати», *промутити* (тех.); — р. *мутить*, бр. *муціць*, др. *мутити* «схвилювати, тривожити», п. *mućić*, ч. *moutiti*, сл. *mútit'*, вл. *mućić*, нл. *muśić*, болг. *мўтя*, м. *мати*, схв. *мўтити*, сл. *motiti*, етел. *мжтити*; — пел. *moćiti «мутити», ітератив до *mećiti (<*mećiti) «те.» — Фаємер III 18; Преобр. I 572; Горяев 219; Brückner 328—329; Maček ESJČ 377; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217—218; Кри-тенко Ветуп 523; Верн. II 44; Trautmann 181—182. — Див. ще сум'яття. — Пор. метіж.

мутічка — див. мотіка.

[*мўті*] «рівні зовнішні кути хати» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мўкиє* (*мўке*) «кут; край, ребро, грань», як і рум. *múchie* (*múche*) «те.», походить від лат. *mūtulus* «виступ під капітеллю, консоль», запозиченого з етруської мови. — СДЕЛМ 268; Walde—Hofm. II 139. — Пор. мудій.

мўтра «гайка», [*мўтєрка*] «те.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *mućra* походить від нім. *Mütter* «гайка», яке розвинулось на основі *Mütter* «мати», спорідненого з пел. *mati*, укр. *мати*. — Шелудько 40; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще *мати*¹.

муту́зитися — див. моту́зитися.

мутуша́ти, *мутушувати* — див. мотуша́ти.

мўфта «предмет жіночого туалету для зігрівання рук; (тех.) циліндр для поздовжнього з'єднання деталей», [*мўхта* Ж, *мўфка*] «те.»; — р. *мўфта*, [*мўхта*], бр. *мўфта*, п. *mućka*, (тех.) *muća*, ч. сл. *muć* (для рук), болг. *мўфа* (тех.), схв. *мўф*, елн. *muć*; — розглядається як запозичення з голландської мови; гол. *muwtje* «муфта (для рук)» є похідним від *muw* «рукав»; менш імовірно для східнослов'янських мов походження від

нім. *Muff* «те.» з видозміною *мўф під впливом *бўхта* і под. (Шелудько 40; Преобр. I 572). — СІС² 566; Москаленко УІЛ 56; Фаємер III 18; Горяев 219; Sl. wug. *obeuch* 495; Holub—Lyer 324; Kluge — Mitzka 491.

*мўха*¹ (ент.) «комаха з ряду двокри-лих, *Musca*; [бджола; сім'я бджіл; комаха] МСБГ», *мўся* (дит.) «муха» Корз, [*мўхв́а*] (зб.) «мухи» Ж, *мушва́*, *мушн́я* «те.», *мўшка* «комаха; виступ на кінці дула вогнепальної зброї», *мўшачий*, *мушійний*, [*мушній*] Ж; — р. бр. *мўха*, др. *муха*, п. сл. вл. нл. *mućha*, ч. *mućha*, полаб. *māuchó*, болг. *мўха́*, м. *мушичка*, схв. *мўха*, елн. *mućha*, етел. *моу́ха*; — пел. *mućha*, пов'язане чергуванням голосних з *mućьka (<*mućьk) «мошка»; — споріднене з лит. *mušė* «муха», лт. *muša* «те.», двн. *mućka* «комар», дангл. *mućg* «те.», лат. *musca* «муха», гр. *muća* «те.», вірм. *muć* «комар»; іе. **mu(s)*. — Фаємер III 19; Преобр. I 572—573; Горяев 219; Brückner 347; Maček ESJČ 376; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Кристенко Ветуп 511; Mikl. EW 206; Trautmann 191; Walde—Hofm. II 133; Гамкрелідзе—Иванов 534—535; Рокорну 752. — Пор. мўшка, москіт.

*мўха*² — див. мўшка.

мухавка — див. мохна́лька.

мухаїр, *мухаїра*, *мухаїрка* — див. мухомо́р.

[*мухари́ця*] (ент.) «комар, *Culex ripiens* L.; мурашка МСБГ; велика муха МСБГ; одноденка, *Ephemera* L. ВеНЗн», [*мухари́чка*] «одноденка» Ж, [*мухари́шник*] «мурашник» МСБГ, [*мухари́*] «мурашки» Ле; — р. [*мўхарник*] «комаха з довгими ногами», [*мўхорь*] «мошка», п. [*mućar*] «комар», вл. *mućolica* «гноймовик (?), *Bibio geotrupes*»; — похідні утворення від *мўха*, в окремих випадках зближені з *мура́ха*, *мура́шник*. — Див. ще *мурава́*², *мўха*¹.

[*мухари́шник*] (бот.) «перестріч польовий, *Melampyrum arvense* L.» МСБГ; — похідне утворення від [*мухари́ця*] «мурашка»; назва зумовлена тим, що мурашки охоче збирають, частково поїдають і переносять насіння

перестрічу.— Нейштадт 499.— Див. ще мухáриця.

мухáрка — див. мoгáр.

мухомóр (бот.) «отруйний гриб, Amanita Pers.; [цар-зілля, Delphinium elatum L.], [мухаїр] «мухомор, Amanita» Мак, [мухаїра Корз, мухаїрка Мак, мухамор Мак, мухомір, мухомора Мак, мухомориця Мак, марамух Мак, марáмуха МСБГ, маремух Мак, марéмуха МСБГ, маремушка Мак, марíмух МСБГ, маримуха Мак, маринúха МСБГ, морíмух Ж, О, моримúха, муримух Мак] «тс.»; — р. мухомóр, бр. мухамóр, п. тисчomóг, ч. тисчomúгкa, слц. тисчomог, болг. мухомóрка, схв. мухóмор; — псл. тисчomогъ, утворене з основ іменника тисха і дієслова тогиті; назва зумовлена тим, що наетій мухомора застосовується для винищення мух (пор. інші назви мухомора: [мухотрúт, мухотрúтка] Ж).— Шамота 141; УРЕ 9, 446; Maček ESJC 376.— Див. ще мор, мýха¹.— Пор. мушáрка.

[мухорíця] «висип, кропив'янка» Ж;— очевидно, пов'язане з мухáриця «комар»; у такому разі первісно означало сліди від комариних укусів.— Див. ще мухáриця.

мухóрка «гніздо в колосі, у якому міститься зерно; [мисочка у горіха; чашечка під ягодою суніці, полуниці], [мухорóк] «тс.», [міхúнка] «м'яка полова, що огортає зерно у колоску» Гриц, [мухíнка] «тс.» Гриц, [мохúнка] «листочок, у якому сидить зернина злакової рослини», [мухíнка] «маленькі колосочки, невимолочені зерна та інші домішки, що відділяються при провіюванні» Сизько; — схв. мóхуна «стручок», мáхуна «тс.»; — псл. *тохъгька, тохипька, пов'язані з тошьпа (<*тохїпа) «мошна»; пов'язання з псл. тѣхъ «міх» (Skok II 356) позбавлене підстав.— Див. ще мóшна.— Пор. мохúнка.

[мухоýр] «груба вовняна тканина» Ж, Бі; — р. мухоýр «старовинна бавовняна тканина з домішкою вовни або шовку», п. [тисчajег, тисчajир] «шерстяна волохата матерія»; — запозичення з тюркських мов; тур. тисчajуег «тканина з козячої вовни» походить від ар. тикháууаг «відбірний, кращий», пов'яза-

ного з kháууага «він вибрав», khayr «добрий, кращий»; зіставлялося також із запозиченими з того ж джерела іт. тисчajардо, тисчajардо «сорт бухарської тканини з бавовни і шовку», нгр. мoу хá-йáрсев «сорт волосної тканини» (Преобр. I 573; Горяев 219; Mikl. EW 204; Matzenauer 258).— Фасмер III 13; Шипова 240; Brückner 347; Lokotsch 120; Klein 922.— Пор. мохéр, муáр.

[муц] «малорослий кінь; мопс Г; товстий хлопець; товстий кінь Ж; гладка мала, але сильна людина О; здоровий, дужий чоловік МСБГ», мýцик «маленький собака, мопс», [мýцко] «щпiц» ВеНЗн; — п. тис «малорослий кінь; малий собака; [щось мале, коротке і товсте]», тисек «малий собака»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mutz «тварина з обрізаним хвостом, куца тварина» пов'язується з фр. moussе «притуплений, обрізаний», яке походить, очевидно, від лат. mutilus «покалічений; безрогий», mutilāre «підрізувати, укорочувати; калічити», споріднених з ірл. mut «короткий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SW II 1064; Kluge—Mitzka 498; Dauzat 489; Walde—Hofm. II 136—137.

[мýцики] «волосся, зачесане і закручене на скронях», [мýцик] «залицяльник» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [мýшки] «вид зачіски» і [муц] «товстий хлопець».

[мýцик] (ент.) «руда мурашка, Fotmiscа тура L.» Л; — неясне; можливо, результат контамінації слів [мурáха] (мурáшка) і [муц] «щось мале».

[мýцкати] «бруднити» МСБГ; — афективне утворення, паралельне до [мáцкати] «мацати, бруднити».— Пор. мáцати.

[муцувáтися] «бродити» (про квас, вино) Корз; — очевидно, пов'язане з муст «свіжий сік; молоде вино» (див.).

[мучíнець] (бот.) «лобода біла, Chenopodium album» Ж, [мучник] «лобода доброго Генріха, Chenopodium bonus Henricus L.» Мак; — р. [мучнiк] «лобода», п. [мáцупiес], вл. тисчiк «тс.»; — похідне утворення від мукá «борошно»; назва зумовлена тим, що стебло і листки рослини вкриті борошністим нальо-

том.— Вісюліна—Клоков 147; Нейштадт 221; БСЭ 14, 225—226.— Див. ще мукá¹.

[мучнік] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗв, Мак, [мучаник Мак, мучар Мак, мученик, мушлик Мак, мушнік Ж] «те.»; — п. *taçznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що ріжки, які утворюються в колосі на місці зерна, містять білу борошнисту масу, яка може потрапляти в борошно, викликаючи тяжкі захворювання.— БСЭ 24, 345.— Див. ще мукá¹.— Пор. мончар.

мучниця (бот.) «ведмеже вушко, *Agrostophylos* Adans.», [мученик, мучениця, мученичник, мучниця] «те.» Мак; — р. [мучáник, мучніца] «те.», бр. [мучáльнік, мучáні], мучáнік, [мучáрнік, мучáльнік], п. *taçznica*, *taçznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що плід ведмежого вушка являє собою борошнисту в середині кістянку.— Словн. бот. 362; Лек. раст. 157.— Див. ще мукá¹.

[мушара] (ент.) «попелиця, *Aphis*», [мушера] «те.» ВеЛ; — очевидно, нерегулярне утворення від мўха, мўшка за зразком машкарá.— Див. ще мўха¹.

[мушарка] (бот.) «гриб мухомор, *Amanita* Pers.», [мушірька ВеЗа, мушник Мак] «те.»; — п. [muszar, muszarka], ч. [mušárka], вл. *mušog*, *mušogak*, *mušogica*, нл. *mušar*, схв. мўхара, слн. *mušnica* «те.»; — похідне утворення від мўха; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовувався для винищення мух.— Machek ESJČ 376; Schuster-Sewc 966.— Див. ще мўха¹.— Пор. мухомор.

мушэвий — див. смух.

мушіни — див. мешіни.

[мушій] (бот.) «мишій, *Setaria* P. B. Ж, (Me); тимофіївка Мак», [мушій] «мишій Ж; тимофіївка Мак», [мушійка] «мишій» (Me), [мўшіль] «те.» МСБГ, [мушиця] «гребінник звичайний, *Synsorus cristatus* L.» Мак, [мўшка] «тимофіївка Ж, Мак; китник луговий, *Alopecurus pratensis* L. Мак; гребінник звичайний Мак»; — ч. [mušec] «плоскуха, *Echinochloa* P. B.», схв. мўхар «мишій», мўвар. мдохар «те.», слн. *mušec* «мишій»;

канаркова трава, *Phalaris*», [músič] «мишій; просо, *Panicum* L.», [múhec] «*Panicum crus galli*», [múhič, múhvič] «те.»; — етимологічно неясне; очевидно, зближення з мўха є лише вторинним, як і пізніше зближення з мўша в укр. мишій, р. мўшэй.— Machek Jm. rostl. 294; Bezlaj ESSJ II 208.— Пор. мишій, мого́р.

мушія — див. мошія.

[мўшка] «начоси Ж; жіноча зачіска з напуском волосся, що зачісується за вуха», [мушки ВеЗа, музьки] «те.», [муцки] «чубок у коня; локон у жінки» ВеЗа, [мўхи] «підстрижене біля вуха волосся в жінок; волосся, яке не вдається вилести в косу; волосся на кутиках чола» О; — запозичення з польської мови; п. *muszka* «цяточка (на обличчі)», *muszezki* «вид зачіски» походить від фр. *ouches* «муха; цяточка (на обличчі)», яке зводиться до лат. *musca* «муха», що відповідає укр. мўха.— SW II 1075; Dauzat 487; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мўха¹.— Пор. мўцики.

мушкати, мушкателька, мушкатник — див. мускát.

мушкет «старовинна гнотова рушниця», мушкетер «солдат, озброєний мушкетом»; — р. бр. болг. *mušket*, п. *muszkieta*, ч. слц. *mušketa*, схв. мўшкет, мушкэта, слн. *muškéta*; — через посередництво польської та західноєвропейських мов (н. *Muskéte*, фр. *mousquet* «те.») запозичено з італійської; іт. *moschetto* «стріла для арбалету, мушкет; маленька мушка» походить від слат. *musca* «муха; вид металюного пристрою», спорідненого з псл. *muša*, укр. мўха.— SIC² 566; Фасмер III 20; Hüttl-Worth 17; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 489; Klein 1018; Mestica 987; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мўха¹.

мушлик — див. мучнік.

мўшля «черепашка, [мўсьлін] (зоол.) «равлик, *Gastropodon* L.» Корз, [мушельковий] «дрібночерепашковий» Ж; — р. [мўшели] «рід устриць», п. *muszla* «черепашка; (анат.) раковина», ч. *mušle*, слц. *mušl'a*, вл. *mušla* «те.», схв. мўшля «вид черепашок», мўшул, мў-

иула «те.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Müschel* (< двн. *museula*) «тс.» походить від лат. *musculus* «мишеня; м'яз; мускул», звідки також укр. *м'ускул*. — СІС² 566; Фасмер III 20; Brückner 350; Sl. wyg. obcyh 97; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Kluge—Mitzka 495; Klein 1018. — Див. ще *м'ускул*.

мушляти — див. *мусувати*.

мушмула (бот.) «південне дерево або кущ з грушоподібними плодами, *Mespilus L.*»; — р. бр. *мушмула*, п. *piesplik, nieszpułka, myszpuła*, ст. *myspla, mespil*, ч. *mišpule*, ст. *pušpule*, слц. *mišpuřa, pušpuřa*, болг. м. *м'ушмула*, схв. *м'ушмула*; — запозичення з турецької мови; тур. *muşmula* «те.» походить від нгр. *мушмуло* < гр. *мушмуло*, *м'еспилон* «мушмула; дрен (ягода)», етимологічно неясного. — СІС² 566; Фасмер III 21; Жаримбетов Сов. тюркол. 1974/4, 40; Brückner 361; Holub—Lyer 316; Holub—Kop. 225; Machek ESJČ 366; РЧДБЕ 558; Frisk II 215; Boisacq 629.

муштабель «довгий легкий кийок, що вживається художником при роботі як опора для руки»; — р. бр. *муштабель*, болг. *муштабел* «те.»; — запозичення з польської мови; п. *musztabel* походить від нім. *Malstab(el)*, утвореного з основ дієслова *malen* «малювати» та іменника *Stab* «палиця». — СІС² 566; ССРЛЯ 6, 1406; SW II 1077, РЧДБЕ 558. — Див. ще *малювати*, *штаб*.

[*муштай*] «мохнатий кінь», [*муштаий*] «мохнатий»; — неясне.

[*муштáрда*] «особливим способом приготовлена гірчиця»; — р. *муштáрда*, п. *musztarda* «гірчиця», болг. *мустáрда*, схв. *м'уштарда* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. *mostarda* «те.» пов'язане з *mosto* «муст, молоде вино», що походить від лат. *mustum* «тс.»; первісно, як і фр. ст. *mostarde* «гірчиця», означало «зерна гірчиці, зварені в мусті». — Акуленко 135; Фасмер III 21; Sl. wyg. obcyh 497; Dauzat 489. — Див. ще *муст*¹.

[*муштáрь*] (кул.) «вид їжі з варених буряків, сирого хрину і оцту» МСБГ; — запозичення із східнороманських мов; молд. *муштáрь* «гірчиця», рум. *muştár* «те.» походять від уг. *mustár*, запозиченого з західноєвропейських мов (англ. *mustard*, фр. *moutarde*, ст. *moustarde*, іт. *mostarda* «тс.»); перенесення назви мотивується гострим смаком страви. — СДЕЛМ 270; DLRM 524; MNTESz II 980—981. — Див. ще *муштáрда*.

муштра «метод військового навчання, що ґрунтується на механічній дисципліні; [фізкультурні вправи О]», [*муштер*] «муштра МСБГ; той, хто навчає військових прийомів», [*муштравіна*] «військова служба», [*муштрація*] «військове навчання; нотації», *муштрувальник*, [*муштрунок*] «муштра» МСБГ, [*муштровий*] «який має військову виправку», *муштрувати* «піддавати муштрі; повчати; виховувати, дресировувати», *муштруватися* «займатися муштрою; наряджатися, чепуритися»; — р. *м'уштра*, бр. *м'уштра*, п. *musztra, mustra*, ч. *mustr* «взірець, шаблон», *muštrovati* (заст.) «оглядати» (про військо), слц. *muštra* «муштра, виховання», вл. *muster* «зразок, приклад», *muštrować* «оглядати», м. *муштраће* «муштрування», схв. *м'уштра* «військові вправи»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Muster* «зразок, приклад; військовий огляд» походить від іт. *mostra* «показ, взірець», яке зводиться до нар.-лат. *mōstra* «тс.», лат. *monstrāre* «указувати, показувати». — Шелудько 40; Richhardt 81; Фасмер III 21; Преобр. I 573; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще *демонстрація*.

муцір «мортира; ступа», [*маджер*] «ступа для проса» Ж, [*мажцір*] «мортира, ступка», [*моджера*] «мортира», [*можджір, моздір*] «тс.» Ж, [*монзіль*] «великий пістолет; ступка» МСБГ, [*монзір*] «тс.» тж, [*моцір*] «мортира; ступка», [*мужцір*] «те.», [*міцір*] «ступка» Ж; — р. [*можжєрка*] «ступка», [*можжєр, можжєрка, мозжір*] «тс.», бр. *мажджєр* «металевий товкач»; — запозичення з польської (частково з угорської, уг. *mozsár* «мідна ступка») мови; н. *moździerz* «ступ-

ка; мортира» через посередництво чеської мови (ч. *poždír*) запозичено з німецької; свн. *morsæge* (нвн. *Mörser*) «те.» походить від лат. *mortarium* «ступа». — Richhardt 80; Лизанец 611; Фасмер II 637; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Kluge—Mitzka 488. — Див. ще *мортира*.

мчати¹ «переміщати(ся) з великою швидкістю», [*мчати*] «змушувати швидко йти» Ж, [*мчалка*] «вієниця; розпорядник на весіллі Ж», [*розімчати*] «рознести, розметати» Нед; — р. [*мчатъ(ся)*] «переміщати(ся) з великою швидкістю», бр. [*мкнучь*] «штовхнути; побігти», др. *мъчати* «швидко везти; швидко рухатися; викрадати», *промъкнути ся* «промчатися», ч. ст. *mčietí* «волокти, тягти», болг. *мъчна* «тягну», схв. *дмчати се* «ухопити», стел. *мъчати* «рухати, переміщати, кидати»; — псл. *тъчати* «те.», пов'язане чергуванням звуків з *тъкноті, тукати*; — споріднене з лит. *mūkti* «утікати», лт. *mukti* «те.», дінд. *mučati* «звільняє», *mučati* «те.». — Фасмер III 22; Преобр. I 573; Горяев 219—220; Вўга RR I 470; Trautmann 189—190. — Див. ще *мікати*. — Пор. *замікати*.

[*мша*] «меса, католицька обідня», [*намша*] «плата попові за поминання померлих» ЛексПол; — р. [*мша*] «меса», бр. *імшъ*, др. *мъша* «те.»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської, в українську з польської; стел. *мъша*, п. *msza* (як і ч. *mše*, слц. *omša*, вл. нл. *mša*, схв. *мъша*, слн. *máša*) походять від лат. *missa* «те.». — Фасмер III 22; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234. — Див. ще *меса*.

[*мшаль*] (бот.) «борщівник, *Heracleum spondylium* L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *мох*, оскільки стебла борщівника вкриті ворсинками (УРЕ II 8).

мшедь, мшади — див. *мох*.

[*мшіця*] (ент.) «тля, *Aphis*»; — р. [*мшіца*] «мошка», п. *mszycza* «тля», ч. *mšice* «те.», вл. *štic* «комар», *štica* «тля», нл. *štica* «довгоніг польовий, комар кінський», [*рўса*] «те.», р.-цсл. *мъшица* «мошка»; — псл. *тъšica*, зменш. від **тъšī* «мошка», пов'язаного чергуванням кореневих звуків з *тиха* «му-

ха». — Фасмер III 22; Преобр. I 572—573; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Mikl. EW 206; Trautmann 191. — Див. ще *муха*¹. — Пор. *мошка*.

мюзикл «музична комедія»; — р. *мюзикл*, ч. *muzikál*, *musical* (вимовляється *mjúzickl*); — запозичення з англійської мови; англ. *musical* «те.» (очевидно, результат еліпсації словосполучення *musical comedy* «музична комедія») походить від лат. *mūsicālis* «музичний», пов'язаного з *mūsa* «музика». — Klein 1018. — Див. ще *музика*.

мюзик-хол «вид естрадного театру»; — р. *мюзик-холл*, бр. *мюзік-хол*, п. ч. слн. *music-hall*, болг. *музикхол*; — запозичення з англійської мови; англ. *music-hall* складається з іменників *music* «музика», що зводиться до лат. *mūsa* «те.», і *hall* «зал». — CIC² 567; Kopaliński 651; Skeat 229; Klein 697. — Див. ще *музика*, *хол*.

м'юх — див. *минь*.

мя заст. діал. «мене» (зн. в.), [*мя*, *ме*] «те.» Ж; — р. кн. заст. др. *мя*, п. *mie*, [*mie*], ч. вл. нл. *mě*, слц. *mā*, болг. м. схв. *me*, слн. *me*, стел. *ma*; — псл. *тę*, *те*, давні форми знахідного відмінка, замінені пізніше в слов'янських мовах формою родового відмінка *тєпе*; — споріднені з прус. *miēp*, дінд. *māt*, *mā*, гр. *με*, лат. *mē* «те.». — Фасмер III 28; Преобр. I 524; Brückner 341; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 219; Holub—Lyer 307; Младенов 292; Skok II 395; Bezljaj ESSJ II 173; Bern. II 36—37; Мейе ОЯ 364; Trautmann 179. — Пор. *менé*, *ми*².

м'явкати, м'явчати, м'явучати — див. *мав*.

[**м'ягати**] «м'яти, місити» Ж, [*м'ягудзити*] «те.» Ж; — очевидно, запозичення з словацької мови; слц. *miagat'* «давяти, тиснути», [*mňagat'*] «те.» пов'язане з *mākký* «м'який», що відповідає укр. *м'який* (пор. р. [*мякаты*] «м'яти»); припускається також, що слц. *miagat'* виникло в результаті контамінації *māk-* (<**męk-*) з *māgat'* «давяти», яке вважається спорідненим з гр. *μαγεός* «той, хто давить», *μαγίς* «те, що давить» (Machek ESJČ 347). — Див. ще *м'який*.

[м'яжень] (бот.) «кактусе, *Cactus* Мак; опунція, *Opuntia* Ж, Мак», [м'яжніці] «опунції» Ж, Мак; — похідні утворення від [м'яжній] «соковитий»; назви зумовлені тим, що кактуси і опунції мають потовщені соковиті стебла.— УРЕ VIII 38.— Див. ще м'язга.

м'яжній — див. м'язга.

м'яз «мускул; [маса тіла; щільність, густота; кремезність; міцність (деревини); заболонь Ж]», [м'язь] «те.» Ж, [м'язі] «мускули», м'язистий «мускулистий; [щільний, товстий, масивний Ж]», [м'язкий] «те.» Ж, м'язуватий «мускулистий», [м'язшити] «товстити» Ж, [м'язнути] «те.» Ж, [м'язити] «робити товстим» Ж, [зам'язний] «повний, огрядний; масивний» Ж; — п. *miąży* «м'якоть (плоду); клітковина; маса, матерія», [miąży, mięży] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з м'язга.— Вгückner 331; Вўга RR II 298.— Див. ще м'язга.

м'язга «м'яка подрібнена плодоовочева маса, підготовлена для переробки», [м'язка] «деревний сік; камбій» Ж, [м'язка] «те.» Ж, [мізка] «м'язга в гарбузі» Ж, [мізка] «м'язга», [міска Ж, м'ясчина Ж] «те.», [м'язратий] «соковитий, м'ясистий» ВеЛ, [м'язкий] «соковитий» Ж, [м'яжній, м'якавий, м'який] «те.» Ж, [м'ядзгати] «розчавлювати» О, [м'ягудзити О, м'яцгати Ж] «те.», [м'ясчитися] «сходити соком» Ж, [розм'язгати] «розчавити» Нед, [розм'єскати, розм'єцкати] «те.» тж; — р. *myzga* «плодоовочева маса; вичавки; молодий шар деревини; заболонь», *mezga* «те.», бр. *myzga*, др. *mьzga* «деревний сік», п. слц. *miązga* «мязга», ч. *míza* «деревний сік», ст. *mjezha*, *mjezka*, вл. *mjeza*, нл. *mězga*, болг. *mlezgá*, схв. *mézga*, *mézera*, слн. *mézga*, стсл. *m'ызга* «те.»; — псл. *mězga «рослинний сік, кашоподібна рослинна маса»; — споріднене з свн. *meisch* «свіжий солод», можливо, також з лит. *mūžti* «мочитися», лат. *meiere* «те.», дінд. *mehati* «мочиться»; іе. **moiġ-/meiġh-* «витикати, мочитися». — Фасмер II 593; Преобр. I 578; Горяев 223; Вгückner 331; Schuster-Sewc 929—930; Pokorny 713.— Пор. міздря, м'яз.

м'здрó — див. міздря.

[м'язок] «(кістковий) мозок; серцевина; найкраще» Ж; — результат контамінації слів *мóзок* і *м'язга* (див.).

м'який, [м'який, м'який], [м'який] «м'який» Ж, [м'ячастий] «те.» Ж, [м'ягенький, м'ягоненький О], м'якенький, м'якуватий, м'якийльний, [м'якіна, (м'якіна)] «полова», [м'якіни (м'якіни)] «просяна полова» Ж, [м'якиліне, мекеліни, мекелівини] «те.» Ж, [м'якіш, (м'якіш)] «оброблене поле; м'якуш» Ж, м'якість, [м'якіть (м'якіть)] «все м'яке; м'якоть» Ж, [м'якота (м'якота)] «м'якуш у м'ясі; литка ВеНЗн», [м'якота] (м'якота) «м'якість», м'якоть, м'якуні «молюски», м'якуш «м'яка частина тіла; підшкірна частина плоду» СУМ, Ж, м'якушка «м'яка частина хліба», [м'якушка] «те. (Ме); литка ДзАтл II», м'якийльне (мед.), [м'ячати] «м'якшати» Ж, [м'ячати] «те.» Ж, [м'ячати] «м'якшити» Ж, [м'ячати] «те.», м'якнати, м'якшати, м'якшити, [відм'як] «відлига» ВеБ, зм'якушувальний, [зам'якушитися] «зробитися в'ялим, флегматичним» Я, обм'який, [одм'як] «відлига» ВеЛ, [одм'яч] «те.» ВеЗа, пом'якушувальний, [пом'як] «відлига» Нед, [пом'як, пом'яч] «те.» тж, розм'якушувальний, [ум'якнати] «стати м'яким»; — р. *mykij*, бр. *mykki*, др. *mykij*, *mykьkъ*, *mykьkъ*, п. *miękki*, ч. *měkký*, слц. *măkký*, вл. *mješki*, нл. *měki*, полаб. *mať'ě*, болг. м. *mek*, схв. *měk*, слн. *mehák*, *měhek*, стсл. *makьkъ*; — псл. *měkьkъ* (*měgьkъ*) «м'який», первісно зменш. від *měkь (*měgь) «те.», пов'язаного чергуванням голосних з *mъka* «борошно»; — споріднене з лит. *minkštas* «м'який», *minkyti* «м'яти, місити», лте. *minksts* «м'який», гр. *μάσσω* (пае. *μαγήσαι*) «місити», двн. *menpen* «мішати»; іе. **men(e)k-* «давити; м'який». — Фасмер III 28—29; Преобр. I 582—583; Вгückner 336; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 920—921; Skok II 400—402; Bezlaј ESSJ II 176; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553; Bern. II 42; Trautmann 184—185; Pokorny 730—731; Stang 36.— Пор. мука¹.

[м'якуш] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Г,

Ж, [мнякуш] «тс.»; — похідне утворення від м'який; — назва зумовлена, очевидно, тим, що листя рослини м'яке, знизу шовковисте. — Нейштадт 323. — Див. ще м'який.

[м'яловатий] «круглястий» Ж; — не зовсім ясне; можливо, походить від [м'яло] «дерев'яний товкач, макогін, пов'язаного з м'яти.

[м'ямкати] «заїкатися, лепетати, бурмотіти» Ж; — р. [м'ямкати] «мляво і неясно говорити», м'ямлить «тс.», п. [miamlać] «говорити незрозуміло, невиразно», miamlić «тс.», вл. tamlić «мимрити», нл. томліш «говорити неясно, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до м'ямляти, м'ямрати та ін. — Пор. м'ямляти.

[м'яний] «мідний; мідно-червоний; який містить мідь» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло з мід'яний внаслідок деетимологізації і скорочення слова.

[м'ясаруш] «м'ясник» ВеБ, [м'ясарушка ВеБ, мейсарош Лизанец] «тс.»; — схв. м'ясарош «любитель м'яса»; — запозичення з угорської мови; уг. mészáros «м'ясник», ст. meszár «тс.» походить з південнослов'янських мов; пор. болг. месар «м'ясник», схв. м'ясар, слн. mesár «тс.», похідні від месó (м'есо, месó) «м'ясо». — Лизанец 609; MNTESz II 906; Bárczi 205. — Див. ще м'ясо.

м'ясо, [м'ясо], [м'ясарь] «м'ясник», [м'ясарня] «м'ясна крамниця» О, ВеУг, м'ясиво «м'ясо; м'ясна страва», [м'ясина] «м'ясо» Ж, м'ясна (крамниця), м'яснік, м'ясніці «м'ясоїд», [м'ясніця] «прилавок м'ясника; м'ясна крамниця» Ж, [м'ясніха] (ент.) «м'ясна муха, Sarcophaga sarcophaga» Ж, [м'ясун] «любитель м'яса» Ж, м'ясистий, [м'яскій] «м'ясиетий» Ж, [м'яскавий] «тс.» Ж, м'ясний, [м'ясити] «шматувати» Ж, [м'ясно] (їсти) «(споживати) багато м'ясних страв» МСБГ; — р. м'ясо, бр. м'яса, др. мясо, п. mięso, ч. maso, слц. māsо, вл. mjasо, нл. mēso, полаб. mašŭ, болг. месó, м. месо, схв. м'есо, слн. mesó, стсл. масо; — псл. męso «м'ясо»; — споріднене з прус. męsā, гот. mīnz, дінд. mānsām, вірм. mīs «тс.»; іе. *mēm-so «м'ясо». — Фасмер III 30—31; Преобр. I 584; Brückner

336; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; Schuster-Sewc 915; Младенов 295; Skok II 410; Berzljaj ESSJ II 179; Критенко Вступ 506; Bern. II 43—44; Mikl. EW 189; Meillet Études 237; Trautmann 178—179; Мельничук Етимология 1984, 140; Pokorny 725; Гамкрелидзе—Иванов 698—699. — Пор. миздря.

м'ята (бот.) «Mentha L.», [мнята, м'ятва О, ВеНЗн, м'ятка Ж] «тс.», м'ятний; — р. бр. м'ята, п. mięta, ч. máta, слц. māta, вл. mjatej, нл. mjetwej, болг. м'ята, схв. м'ята, слн. mēta, mēta, стсл. мата, м'ятва; — псл. męta, męty; — очевидно, через посередництво германських мов (гот. *mīnta, днн. mīnza, днн. mīnta) запозичено з латинської; лат. ment(h)a, як і гр. μίνθη, походить з якоїсь доіндоевропейської мови середземноморського ареалу. — Фасмер III 31; Преобр. I 584—585; Меркулова 139; Brückner 336; Machek ESJČ 354; Jm. rostl. 203; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewc 915—916; Skok II 415; Bezljaj ESSJ II 180; Бернштейн Очерк 1974, 233; Bern. II 44; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 479—480; Walde—Holm. II 72; Meillet MSL 15, 162. — Пор. ментол.

[м'ятеж] «заколот, повстання» Ж, [м'ятежник] «заколотник, повстанець» Ж, [м'ятежний, м'ятезький] Ж; — запозичення з російської або з церковнослов'янської мови; р. м'ятеж «заколот», стсл. матежь «сум'яття, заворушення» пов'язані з р. заст. мястї «бентежити», стсл. масти «тс.», що походять від псл. męsti < *mętti «тс.; мутити», пов'язаного чергуванням голосних з męti «мутити» і спорідненого з лит. męsti «мішати, перемішувати», дінд. mānthati, máthati «трясе, мішає, збиває». — Фасмер III 31, 32. — Пор. м'ятіж, м'ятити, см'ята, сум'яття.

м'яти «тиснути, стискати», [м'ятити Пі, м'ятити] «тс.», [м'ятитись] «бути млявим, ледачим» Ва, [м'ятитись] «тс.» Ва, [м'ятити] «м'яти, місити», м'ятити «м'ялка для льону і коноплі; м'ята солома; бійка», [м'ятити] «тс.», м'ялка, м'яло «макогін; товкач Ж»; м'ява, нерішуча людина, м'яльник

(спец.) «той, хто щось мене», *м'яльниця* «ручний прилад для обробки шкіри», [м'я́тник] «дубильник, шкіряник» Ж, [м'яч] «тс.» Ж, [м'ячка] «варена м'ята картопля» О, *мнець* (заст.) «кожум'яка» Г, [мні́ха] «в'яла, неповоротка людина; товчена картопля Ва», [мні́шка] «товчена картопля», [мньо́ха] «тс.»; млява людина» Ва, [мняк] «використана колісна мазь» Ж, *м'я́тий*, *вимина́ти* «робити м'яким, розминати», [відм'я́лити] «добре відлущувати», *намина́ти* «м'яти; натирати; бити; жадібно їсти», *намина́чка* «бійка, прочухан», *намінка* (вет.) (на шиї волів), *прим'я́тина* «ум'ятина», *промінка* «розминка», *розмінка*, *ум'я́тина*; — р. *мять*, бр. *мяць*, др. *мяти*, п. *mięć*, ч. *mputi*, ст. *mięti*, елц. *mät'*, болг. *мъна* «м'яти (льон, коноплі)», сльн. *mięti* «терти, м'яти», стсл. *мати*; — пел. *meți* «м'яги», віддалено пов'язане з *mečь «м'який»; — споріднене з лит. *minti* «топтати», лтс. *miņt* «тс.», мїпе «місце, де місяць глину», прус. *mupix* «дубильник, шкіряник»; — гр. *μάτεω* «топчу», ірл. *meap* «борошно»; іе. **men-* «топтати, стискати». — Фасмер II 634; Преобр. I 585; Вгückнер 331; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Holub—Kop. 228; Младенов 310; Mikl. EW 188; Trautmann 185; Rokorny 726. — Пор. м'який.

[м'я́тиця] «китиця на хвості в худож.» Ж; — очевидно, зводиться до пел. *mečq*, *mečti* «мішати, змішувати», пов'язаного з *mečiti* «мутити»; пор. р. [мятло́] «віник, мітелка». — Див. ще мутити, м'ятеж. — Пор. сум'яття́.

[м'я́тінь] (бот.) «кашка водяна, *Malachium aquaticum*» Ж, [мяте́нь] «тс.» Мак; — неясне.

[м'я́тліця] (бот.) «мітлиця, *Agrostis alba* L.» Г, Ж; — р. [мятлі́ка], бр. [мятлі́ца], п. [mečliczka] «тс.»; — очевидно, результат давньої фонетичної зміни основи *met-* «мести» (як у *мітлиця*) в *meč-* «мутити» (як у р. *мясті́*, *мяту́*, укр. *сум'яття́*). — Див. ще мітли́ця, м'ятеж.

[м'яту́шити] «м'яти, давити» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [miečtoszyć], *miečtosić* «тс.» є афективним утворенням від дієслова *mieć* «м'яти» (дієприкм. *mieęty* «м'ятий»), що відповідає укр. *м'я́ти*. — Вгückнер 331. — Див. ще м'я́ти.

м'я́цгати — див. мязгá.

м'я́цкати — див. м'я́ти.

м'яч «куля з пружного матеріалу»; — р. бр. *мяч*, ч. *mič*, ст. *mięć*, полаб. *mač* «тс.», схв. [мє́ча] «м'якуш хліба», сльн. [mє́č] «м'яч»; — псл. *mečь, пов'язане з *mečь «м'який» («зім'я́тий»); — Фасмер III 32; Преобр. I 585; Machek ESJČ 362; Holub—Lyer 313; Holub—Kop. 222; Olesch I 547; Bern. II 42; Mikl. EW 189. — Див. ще м'який.

[м'я́чка] (бот.) «рогіз широколистяний, *Turpha latifolia*»; — похідне утворення від *м'який*; назва зумовлена, очевидно, тим, що рослина має м'які суцвіття, з яких одержують пух. — Нейштадт 72—73. — Див. ще м'який.

[м'я́шкурити] «м'яти», [мня́шкурити] «тс.», [мня́шкўрка] «долоня» Ж, [мня́шкўрний] «долонний» Ж, [м'я́шкўрний] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі шкіряників, чинбарів на основі словосполучення *м'я́ти шкўру* (щодо семантики пор. *кожу-м'я́ка*).

Научное издание

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ ИМ. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
УКРАИНСКОГО
ЯЗЫКА**

В СЕМИ ТОМАХ

Редакционная коллегия:

А. С. МЕЛЬНИЧУК (главный редактор) и др.

Том третий

КОРА — М

СОСТАВИТЕЛИ

**Болдырев Ростислав Васильевич, Коломиец
Вера Титовна, Лукинова Татьяна Борисовна,
Мельничук Александр Саввич, Пивторак
Григорий Петрович, Пономарев Александр
Данилович, Родзевич Нина Сергеевна,
Склярейко Виталий Григорьевич, Стоянов
Иван Андреевич. Шамота Алла Николаевна**

Киев, издательство «Наукова думка»

На украинском языке

Оформлення художника

В. М. Флакса

Художній редактор

Р. І. Калиш

Технічний редактор

Г. М. Ковальова

Коректори *Л. В. Малюта, Л. І. Семенюк,*

О. С. Улезко

ИБ № 8191

Здаю до набору 14.05.87. Підп. до друку 18.04.89. Формат 70×100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 44,85, Ум. фарбо-відб. 44,85. Обл.-вид. арк. 50,95. Тираж 10 450 прим. Зам. 7-200. Ціна 3 крб. 50 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Репіна, 3.

Харківська книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе, 310057 Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Етимологічний словник української мови: В 7 т./
Е90 АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол.
О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.— К.: Наук. думка,
1983.— ISBN 5-12-001263-7.

Т. 3: Кора — М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін.—1989.—
552 с. ISBN 5-12-001263-9 (в опр.): 3 крб. 50 к.,
10 450 прим.

Этимологический словарь украинского языка. Т. 3.

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ